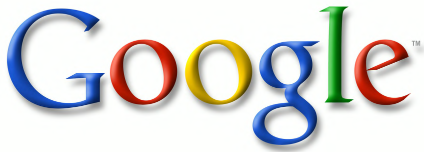

Google

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

II.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË

VAN Dr. W. R. BARON VAN HOËVELL,

VOORTGEZET DOOR

Dr. P. BLEEKER.

NIEUWE SERIE.

3de Jaargang.

TWEEDE DEEL.

TE ZALT-BOMMEL, BIJ JOH. NOMAN EN ZOON.
1865.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Zevende en Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

Twaalfde Aflevering.

OVER DE PHYSISCHE GEOGRAPHIE

VAN DEN

INDISCHEN ARCHIPEL.

Uit het Engelsch.

Op het belangrijk opstel waarvan ik hier eene vertaling, van eenige aanteekeningen vergezeld, aan de lezers van het „Tijdschrift voor Nederlandsch Indië" aanbied, werd mijne aandacht bepaald door eene korte aankondiging in Petermann's „Mittheilungen aus Justus Perthes' Geographischer Anstalt" voor 1865, n°. II, bl. 77, en n°. III, bl. 120. Naar het oordeel van genoemden uitstekenden geograaf, vinden wij in deze weinige bladzijden „ein grossartig aufgefasstes, echt naturwissenschaftlich, vielseitig und geistreich durchgeführtes Bild des Indischen Archipels, wie man dergleichen nur sehr selten in der Geographischen Literatur begegnet." Gelijk dit opstel, dat de resultaten der langdurige reizen en onderzoekingen van den heer Wallace in den Indischen Archipel in eenige groote trekken samenvat, voor het beschaafd publiek van Duitschland toegankelijk is gemaakt door eene vertaling in het tijdschrift „Das Ausland" voor 1864, n°. 51, heb ik het wel de moeite waardig geacht, ook aan het Nederlandsch publiek de gelegenheid tot kennisneming daarvan te verschaffen, te meer daar het opstel, oorspronkelijk opgenomen in het XXXIII^ste^ deel van het „Journal of the Royal Geographical Society," — een tijdschrift dat in ons land slechts aan uiterst weinigen bekend is — zeker ook aan de aandacht van velen zal ontsnapt zijn, die in de uitbreiding van de kennis der natuurlijke gesteldheid van den Indischen Archipel groot belang stellen. In de vertaling heb ik mij die kleine wijzigingen veroorloofd, die konden strekken om de sporen van het oorspronkelijk gebruik van het stuk tot mondelinge voordracht te doen verdwijnen, en het den meer regelmatigen vorm te geven van een opstel, bestemd om door de pers aan het lezend publiek te worden medegedeeld. Over mijne aanteekeningen, weinig in getal en gering van beteekenis, zal ik hier niets zeggen, daar het doel waarmede zij aan dit opstel werden toegevoegd, zeker door den inhoud zelven duidelijk genoeg in het oog springt.

P. J. VETH.

De Maleische of Indische Archipel is de uitgestrekte eilanden-groep die de ruimte inneemt tusschen zuid-oostelijk Azië en Australië, en die den Indischen Oceaan van de Stille Zuidzee scheidt. Van welke zijde ook wij dit deel der aardoppervlakte beschouwen: — hetzij wij letten op zijne uitgestrektheid, of op het aantal eilanden waarmede het bezaaid is, of op de grootte van die eilanden; hetzij wij onze aandacht bepalen bij de eigenaardigheden van zijn klimaat, of bij zijne geologische struktuur, bij de rijke verscheidenheid zijner plantaardige voortbrengselen, de merkwaardige dieren die het oplevert, of de zeer uiteenloopende menschenrassen die het bewonen; eindelijk ook wanneer wij het beschouwen uit het oogpunt van handel en staatkunde, acht geven op de tallooze produkten, waardoor het in de behoeften des menschdoms voorziet of zijne zucht naar genot bevredigt, de worstelingen der voornaamste volken van Europa gadeslaan om een deel van zijn rijken bodem machtig te worden, en onze aandacht wijden aan de zede- en staatkundige problemen die daar hunne oplossing wachten; — zullen wij de overtuiging bekomen dat geen ander deel der wereld eene langere reeks van belangwekkende feiten aan onze overweging kan aanbieden, noch ons uitgebreider en meer verscheiden stof tot bespiegeling opleveren in bijna ieder vak van menschelijke wetenschap.

Ik stel mij voor bij deze gelegenheid eene schets te geven van het belangrijkste in de natuurkundige aardrijkskunde van dit gewest, onder welke uitdrukking ik mede begrijp de algemeene betrekkingen der organische schepping tot den tegenwoordigen en vroegeren toestand der aardoppervlakte.

I. *Begrenzing van den Archipel, ligging, uitgestrektheid en grootte zijner voornaamste eilanden.*

Het is in de eerste plaats noodig de grenzen van den Archipel nauwkeurig te bepalen en met juistheid aan te wijzen, welke eilanden wij daarin begrijpen; want ofschoon de uitdrukking „al de eilanden tusschen zuid-oostelijk Azië en Australië" tamelijk bepaald schijnt te zijn, verliest zich evenwel dit gewest aan de Oostzijde ongevoelig in de tallooze eilanden-groepen der Stille Zuidzee. Naar mijne meening dan strekt zich de Maleische, — of, zoo als ik dien liever zou noemen, de Indo-Australische Archipel uit van de Nikobarische eilanden ten Noord-westen tot St. Christoval, een der Salomons-eilanden, ten Zuid-oosten, en van Luzon ten Noorden tot aan Rotti, bij Timor, ten Zuiden. De oostelijke grens is hier op dit bepaalde punt getrokken om redenen die later zullen blijken. Ofschoon het, geographisch gesproken, onnauwkeurig is, eenig deel van het vastland onder een Archipel te begrijpen, is het echter voor ons doel noodzakelijk, het Maleische Schiereiland niet slechts als bijna, maar als geheel een eiland te beschouwen, naardien het uit physisch oogpunt niet kan gescheiden worden van het gewest waarover wij handelen.

Op deze wijze bepaald heeft de Archipel eenigermate een driehoekigen vorm,

en eene grootste lengte van omstreeks 5000, eene breedte van ruim 2000 Engelsche mijlen. De eenvoudige vermelding dezer cijfers geeft intusschen slechts een onvolkomen denkbeeld van de uitgestrektheid en het geographisch gewicht van dit gewest, dat, ten gevolge zijner bijzondere ligging, op onze kaarten doorgaans slechter dan eenig ander deel van den aardbodem wordt afgebeeld. (*) In vele Atlassen van naam komt geene kaart van den geheelen Archipel voor. Een deel er van wordt gevoegd bij Azië en een ander bij de eilanden der Stille Zuidzee; maar om ons zijne gedaante en uitgestrektheid als een geheel te vertegenwoordigen, zijn wij bijna altijd verplicht ons van eene kaart van het oostelijk halfrond te bedienen. Daar men dus dit gewest doorgaans slechts op eene kleine schaal ziet afgebeeld (†), zijn zelfs welopgevoede menschen met zijn werkelijken vorm en afmetingen, met de grootte, ligging en namen der samenstellende eilanden minder bekend, dan met die van eenig ander land van gelijk gewicht. Zij kunnen zich moeilijk voorstellen dat deze eilanden-zee zich in velerlei opzichten met de uitgestrekte vastlanden onzer aarde laat vergelijken. Doch de reiziger verkrijgt spoedig andere denkbeelden. Hij bevindt dat hij soms dagen, ja zelfs weken lang vaart langs de kusten van een dier groote eilanden, dikwijls zoo groot dat de inboorlingen het als een onbegrensd vastland beschouwen. Hij bevindt dat reizen van het eene dezer eilanden naar het andere berekend worden bij weken en maanden, en dat de bewoners der oostelijke en westelijke deelen van den Archipel even weinig van elkander weten als de oorspronkelijke rassen van Noord- en Zuid-Amerika. Wanneer hij de kusten van een der grootere eilanden bezoekt, hoort hij van de onderscheidene koninkrijken die elkander langs zijne stranden opvolgen en waarvan de noordelijke, oostelijke en zuidelijke grenzen zoo ver verwijderd zijn, dat hij daaromtrent slechts gebrekkige berichten kan inwinnen; van wilde en ontoegankelijke binnenlanden, bewoond door menscheneters en demonen, de verblijfplaats van het betooverde hert, dat een kostbaar juweel in zijn voorhoofd draagt, en van den oorspronkelijken mensch, die zijn staart nog niet verloren heeft. (§) De reiziger leert dus spoedig deze landen als eene wereld op zich zelve beschouwen, die hare eigene menschenrassen en hare geheel eigenaardige natuurtooneelen oplevert. 't Is eene eilanden-wereld, waar denkbeelden en gevoelens, gebruiken en spreekmanieren den stempel van het eiland-leven dragen, geheel gescheiden van de groote kontinenten, waarin wij gewoon zijn de aarde te verdeelen, en geheel ongeschikt om als een onderdeel van een van deze beschouwd te worden. Ook de afmetingen dragen

(*) Zooals de schrijver den Archipel bepaalt, geldt dit ook van de, thans niet meer zeldzame, algemeene kaarten van Ned. Indië, waarop doorgaans noch het Maleisch Schiereiland, noch de Philippijnsche eilanden, noch Nieuw-Guinea geheel voorkomen, en de Nikobarische eilanden, de Archipel van Nieuw-Brittanje, de Admiraliteits-, Louisiade- en Salomons-eilanden geheel worden gemist. VERT.

(†) Hiertoe schijnt vooral ook nog bij te dragen de betrekkelijke kleinheid dezer eilanden op eene wereldkaart naar Mercators projektie, waarop de landen evenredig grooter worden voorgesteld naarmate zij zich verder van den evenaar verwijderen. VERT.

(§) Zie over het geloof aan de aanwezigheid van menschen met staarten in de binnenlanden van Borneo mijn werk over Borneo's Westerafdeeling, D. I, bl. 167 noot, D. II, bl. 256 noot. VERT.

daartoe bij. Gij kunt uwe reizen in verschillende richtingen even zoovele duizenden mijlen ver door deze eilanden-wereld uitstrekken, en daaraan even zoo vele weken en maanden wijden, als wanneer gij een onzer zoogenaamde werelddeelen wildet onderzoeken. Zij bevat evenveel verscheidenheden van klimaat, van physische verschijnselen, van bezield en onbezield leven en van menschenrassen als in sommige andere dier werelddeelen voorkomen. Indien men derhalve de aanspraak van Australië laat gelden om als een *vijfde* werelddeel te worden aangemerkt, dan wensch ik (althans voor de tegenwoordige gelegenheid) voor dezen grooten Archipel het recht te vragen om als een *zesde* beschouwd te worden.

Ik zal thans trachten aan de voorstelling van de uitgestrektheid en grootte van den Archipel te hulp te komen. Indien wij, in de eerste plaats, den Maleischen Archipel naar Europa overbrengen, zoodat wij de meridianen evenwijdig houden, en het westelijk uiteinde van Sumatra leggen op kaap Land's End, dan zal Nieuw-Guinea zich uitbreiden over Turkije en een groot deel van Perzië, en de Salomons-eilanden zullen reiken tot aan de Pendjab; het noordelijk uiteinde van Luzon zal zich bevinden nabij de Witte zee en de eilanden Timor en Botti in Syrië. Evenwel is de oppervlakte van den Archipel niet zoo groot als zijne lengte en breedte zouden doen vermoeden en, naar een billijke berekening, ongeveer gelijk aan dat gedeelte van Europa, 't welk ten Zuiden van St. Petersburg en de Shetlandsche eilanden gelegen is. (*)

Vergelijken wij daarentegen den Archipel met Zuid-Amerika, dan overtreft zijne lengte aanmerkelijk de grootste breedte van dat uitgestrekt vastland. Konden wij beiden op elkander leggen, dan zou Sumatra zich ten Westen van Panama in de Stille Zuidzee uitstrekken, terwijl Nieuw-Guinea zou bespoeld worden door den Atlantischen Oceaan ten Oosten van Pernambuco.

Dit groot gebied van afwisselend land en water laat zich dus, als een geheel, vergelijken met de groote deelen der aarde, die wij gewoon zijn te onderscheiden; maar ook zijne samenstellende deelen zijn op eene daaraan geëvenredigde schaal, daar twee der eilanden, Borneo en Nieuw-Guinea, de grootste zijn van den aardbodem. Zij zijn elkander bijna gelijk in uitgestrektheid, en het eenige eiland dat hun nabijkomt is Madagascar. Borneo zou in zijn uitgestrekten omvang geheel Groot-Brittanje en Ierland met al de daarbij behoorende eilandjes van Scilly tot Shetland, allen met behoud hunner natuurlijke ligging, kunnen bevatten, en dan nog grenzelooze bosschen overhouden die zich als een oceaan daarbuiten uitstrekten. Dan volgt Sumatra dat bijna gelijk is aan Groot-Brittanje; en daarop Java, Luzon en Celebes, die zich ieder afzonderlijk in grootte laten vergelijken met Ierland of een der twee groote eilanden van Nieuw-Zeeland. Daarna komen in aanmerking achttien eilanden die de grootte van Jamaica nabij komen of overtreffen, vervolgens meer dan honderd omstreeks zoo groot als de eilanden Wight en Man, en eindelijk vele duizenden eilanden en eilandjes van minderen omvang, die het letterlijk onmogelijk is te tellen (†).

(*) De bedoeling is niet dat de eilanden van den Archipel alleen deze ruimte zouden beslaan, maar het land en water te zamen. VERT.

(†) Hier is het een en ander waarvan de onjuistheid ons moet bevreemden en ook

Tot verdere verduidelijking volgt hier eene opgaaf van de uitgestrektheid der voornaamste eilanden van den Archipel en van de landen die daarmede kunnen vergeleken worden, beide in ronde cijfers naar vierkante Engelsche mijlen berekend.

	Vierk. Eng. mijlen.		Vierk. Eng. mijlen.
Nieuw-Guinea	290,000.	Duitsche Staten	250,000.
Borneo	237,000.	Spaansch Schiereiland	167,000.
Sumatra	120,000.	Frankrijk	137,000.
Celebes	70,000.	Groot-Brittanje	80,000.
Java	50,000.	Cuba	54,000.
Luzon	40,000.	Ierland	32,000.
Mindanao	28,000.	Portugal	29,000.
Timor	15,000.		
Flores	10,000.	Eiland Sardinië	9,000.
Nieuw-Brittanje	10,000.	Nederlanden	8,300.
Ceram	8,500.		
Gilolo	7,000.		
Soembawa	6,000.		
Boeroe	5,000.		
Banka	4,500.		
Nieuw-Ierland	4,500.	Jamaica	4,200 (*)

genoegzaam blijkt uit de hieronder volgende tabel, die in het oorspronkelijk naar eene verkeerde plaats is afgedwaald en duidelijk hier te huis behoort. Sumatra alleen is grooter dan Groot-Brittanje en Ierland te zamen, Celebes laat zich bijna met Groot-Brittanje alleen, Java beter met Engeland dan met Ierland, en Mindanao beter met Ierland dan met Jamaica vergelijken. VERT.

(*) In deze cijfers schuilen, vooral wat Duitschland, het Spaansch Schiereiland, Frankrijk en de Nederlanden betreft, òf misstellingen, òf drukfouten, en de opgaven omtrent de grootte der Indische eilanden stemmen ten deele met die onzer Nederlandsche aardrijkskundigen weinig overeen. Wat deze laatste betreft zijn wel is waar de meeste opgaven niet meer dan ruwe gissingen; ik geloof echter dat de volgende tabel, waarbij de grootte in vierk. geogr. mijlen is opgegeven, nader bij de waarheid zal komen dan die van den heer Wallace.

Nieuw-Guinea	13000.		
Borneo	12000.	Duitschland	11500.
Sumatra	8000.	Spaansch Schiereiland	10000.
Celebes	3300.	Frankrijk	9800.
Luzon	2500.	Groot-Brittanje	4000.
Java	2300.	Cuba	2300.
Mindanao	1700.	Ierland	1500.
Timor	600.	Nederlanden	600.
N. Brittanje	500.	Eiland Sardinië	400.
Flores	400.		
Ceram	350.		
Gilolo	300.		
Soembawa	250.	Jamaica	270.
Banka	220.		
Nieuw-Ierland	220.		
Boeroe	170.		

VERT.

II. *Natuurlijke gesteldheid en daarmede samenhangende verschijnselen.*

In hunne natuurlijke gesteldheid en daarmede samenhangende verschijnselen leveren deze eilanden eenige opmerkelijke en leerzame kontrasten op. Vulkanen, deels nog werkzaam, deels uitgebluscht, zijn in sommige dezer eilanden overvloedig, en ontbreken geheel en al in andere. Eerstgenoemde zijn, als een algemeene regel, aan veelvuldige aardbevingen blootgesteld, terwijl deze in de andere geheel onbekend zijn. In het grootste gedeelte van den Archipel bedekken aaneengeschakelde, altijd groene wouden heuvel en dal, berg en vlakte, tot aan de hoogste toppen, terwijl in een ander veel kleiner deel die dichte en donkere bosschen niet voorkomen, maar het land bestaat uit dorre heuvelen en vlakten, met eene betrekkelijk schrale bekleeding van struiken en boomen. In uitgestrekte gedeelten verdeelen de moesons of periodieke winden en daarmede gepaarde regens en droogte, het jaar in twee bepaaldelijk omschreven en regelmatig afwisselende saizoenen, een nat en een droog. In andere nauwelijks minder uitgestrekte gedeelten wordt zulk eene regelmatigheid niet opgemerkt en kunnen de inboorlingen nauwelijks zeggen wanneer hun nat en droog saizoen gewoonlijk een aanvang neemt, terwijl de reiziger spoedig bemerkt dat het klimaat even veranderlijk en het weder even onbestendig is, als in de landen die, gelijk Engeland en Holland, in dit opzicht in kwaden reuk staan. Zelfs in de distrikten waar de saizoenen regelmatig zijn, bestaan geen minder treffende kontrasten; op hetzelfde eiland heeft het eene gedeelte nat weder, terwijl het andere gedeelte door de droogte verschroeid wordt, en eilanden die in het gezicht van elkander gelegen zijn, hebben terzelfder tijd tegenovergestelde jaargetijden.

Er is nog een ander punt waarin deze eilanden sterk met elkander kontrasteeren, minder in het oog loopend, maar tot veel gewichtiger gevolgtrekkingen leidend dan een der reeds gemelde, namelijk dat een groot deel van hen door eene zeer ondiepe zee met het vaste land van Azië verbonden is, terwijl de overige omringd worden door een in werkelijkheid onpeilbaren oceaan. Wij zullen derhalve de voornaamste eilanden van den Archipel gadeslaan uit de vier volgende gezichtspunten 1. Vulkanische of niet vulkanische bodem. 2. Boschland en open land. 3. Regelmatige en onregelmatige saizoenen. 4. De verdeeling in een westelijk of Indo-Maleisch en een oostelijk of Austro-Maleisch gebied.

Vulkaniciteit.

Wanneer wij eene kaart beschouwen, waarop de vulkanische gedeelten van den Archipel — d. i. de gedeelten die aan aardbevingen onderhevig, die van vulkanischen oorsprong, en die meer of minder met uitgebluschte zoowel als werkzame vulkanen bezet zijn — duidelijk zijn aangewezen, dan zien wij met een oogopslag dat de groote eilanden Borneo en Celebes als het ware de centrale massa vormen, waarom hier de vulkanische eilanden zoodanig zijn gerangschikt, dat zij hunnen omtrek in het ruwe volgen en hen aan alle zijden op ééne na met een uitgestrekten vurigen gordel omslingeren. Langs dezen uitgestrekten vulkanischen gordel, die omstreeks 5000 Eng. mijlen lang is, zijn

ten minste 50 bergen aanhoudend werkzaam, zoodat rook en damp op zichtbare wijze van hen opstijgt; veel grooter is het getal van hen, van welke uitbarstingen gedurende de laatste 300 jaren bekend zijn; terwijl het aantal dat zoo stellig van vulkanischen oorsprong is dat zij op ieder oogenblik kunnen aanvangen vuur te braken, bij honderden kan geteld worden.

In het geheele gebied door dezen vulkanischen gordel beslagen, komen telkens aardbevingen voor, zoodat lichte schokken met tusschenpoozen van slechts weinige weken en maanden worden waargenomen, en hevigere, die geheele dorpen vernielen en aan leven en eigendom meer of min belangrijke schade toebrengen, bijna ieder jaar in het een of ander gedeelte van dit gebied met zekerheid te verwachten zijn. Op vele eilanden zijn de groote aardbevingen waardoor zij geteisterd werden, de tijdstippen van waar de inboorlingen hunne jaren berekenen, en waarvan zij zich bedienen om den leeftijd hunner kinderen en den datum van vele gewichtige gebeurtenissen te bepalen.

Het is thans mijn voornemen niet de vele vreeselijke uitbarstingen te beschrijven, die in dit gebied hebben plaats gegrepen. Wat het bedrag van schade aan leven en eigendom en wat den omvang harer uitwerkselen betreft, zijn zij door geene andere ooit overtroffen geworden. Veertig dorpen werden vernield door eene uitbarsting van den Pepandajan op Java, waarbij de geheele berg door herhaalde ontploffingen uit elkander werd geslagen en een groot meer in zijne plaats achterliet. Door de groote uitbarsting van den Tambora op Soembawa werden 12000 menschen levend vernietigd, de asch verduisterde de lucht en bedekte over een omtrek van 300 mijlen land en zee met eene dichte laag. Zelfs zeer onlangs, sedert ik het land verliet, begon plotseling een berg te werken die meer dan 200 jaren gerust had. Het eiland Makjan, een der Molukken, was in 1646 opengescheurd door eene hevige uitbarsting die aan de eene zijde eene vervaarlijke kloof achterliet, die zich tot in het hart van den berg uitstrekte. Toen ik het eiland het laatst bezocht, was die kloof tot aan de kruin met plantengroei bekleed, en bevatte zij 12 volkrijke dorpen. Doch op den 29sten December 1861 had, na eene rust van 215 jaren, plotseling weêr eene nieuwe uitbarsting plaats, die den berg uiteen sloeg en zijn voorkomen geheel veranderde, het meerendeel der inwoners verdelgde, en zulke massa's asch omhoog slingerde dat op Ternate, op een afstand van 40 mijlen, de lucht er door werd verduisterd, en zoowel op dat als op de omliggende eilanden de te veld staande gewassen er geheel door vernield werden. (*)

Het eiland Java bevat meer vulkanen, zoo werkzame als uitgebluschte, dan eenig ander bekend gewest van gelijke uitgestrektheid. Zij zijn omstreeks 45 in getal, en een aantal hunner behooren tot de schoonste voorbeelden van vulkanische kegels op groote schaal, zoo dubbele als enkele, met volkomene of geknotte toppen, en met eene gemiddelde hoogte van 10,000 voet.

(*) De geschiedenis der uitbarstingen van den vulkaan van Makjan is zeer onzeker, daar onze schrijvers zich na Valentijn weinig om dit eiland hebben bekommerd. Het schijnt echter zeker dat ook in 1761 (of 1760) eene uitbarsting heeft plaats gehad, die, naar men zegt, aan 2000 menschen het leven kostte en eene zevenjarige verhuizing der bevolking naar Ternate ten gevolge had. Zie Reinwardt's *Reize naar het oostelijk gedeelte van den Molukschen Archipel*, bl. 476 noot. Van deze uitbarsting heeft de heer Wallace blijkbaar niets geweten. VERT.

Het staat vast dat nagenoeg alle vulkanen langzamerhand zijn opgebouwd door de ophooping van stoffen — slijk, asch en lava — door henzelven uitgeworpen. De openingen of kraters veranderen echter dikwijls van plaats, zoodat een land bedekt kan zijn met eene meer of min onregelmatige reeks van heuvelen in ketens en massa's die zich slechts hier en daar tot hooge kegels verheffen, en toch het geheel in waarheid door vulkanische werking kan zijn voortgebracht. Op deze wijze is het grootste gedeelte van Java gevormd geworden. Er is eenige verheffing geweest, inzonderheid langs de Zuidkust, waar uitgestrekte klippen van opgestuwden koraal-kalksteen worden aangetroffen, en er is welligt eene onderlaag van andere laagvormige rotsen, maar toch is Java in de hoofdzaak vulkanisch; en dat edel en vruchtbaar eiland — de tuin van het Oosten en wellicht over het geheel genomen het rijkste, best bebouwde en best geregeerde tropische eiland in de wereld — is zijn bestaan zelf verschuldigd aan dezelfde machtige vulkanische werking, die nog van tijd tot tijd zijne oppervlakte verwoest.

Het groote eiland Sumatra bevat naar evenredigheid een veel kleiner aantal vulkanen, en een aanmerkelijk deel er van heeft waarschijnlijk een niet-vulkanischen oorsprong gehad.

De lange reeks van eilanden oostwaarts van Java, die zich langs het Noorden van Timor tot aan de Banda-eilanden uitstrekt, is waarschijnlijk haren oorsprong geheel aan vulkanische werking verschuldigd. Timor zelf bestaat uit oude laagvormige rotsen, maar wordt gezegd nabij het middelpunt één vulkaan te hebben.

Verder noordwaarts zijn Amboina, een deel van Boeroe, het Westeinde van Ceram, het noordelijk deel van Gilolo en al de kleine eilanden die het omgeven, het noordelijk uiteinde van Celebes, Siauw en de Sangi-eilanden geheel vulkanisch. De Philippijnsche Archipel bevat vele werkzame en uitgebluschte vulkanen en is waarschijnlijk tot zijn tegenwoordigen verbrokkelden toestand gebracht door verzinkingen die de vulkanische werking vergezelden.

Langs deze gansche lijn van vulkanen zijn meer of min duidelijke teekenen te bespeuren van belangrijke opheffing en nederzinking van land. De groep van eilanden ten Zuiden van Sumatra, een gedeelte van de Zuidkust van Java en van de eilanden ten Oosten van Java, het westelijk en oostelijk uiteinde van Timor, gedeelten van al de Molukken, de Kei- en Aroe-eilanden, Waigeoe en de geheele zuidelijke en oostelijke schiereilanden van Gilolo bestaan voor een groot gedeelte uit opgestuwde koraal-rots, geheel gelijk aan die, welke zich thans in de nabijgelegene zeeën vormt. Op vele plaatsen heb ik de oppervlakte zelve der opgestuwde riffen waargenomen, met groote koraal-massa's, in hare natuurlijke houding overeind staande, en honderden schelpen, die er nog zoo frisch uitzagen, dat men ze zich nauwelijks als langer dan weinige jaren buiten water kon voorstellen. En inderdaad is het waarschijnlijk dat zulke veranderingen nog binnen weinige eeuwen hebben plaats gegrepen.

In treffende tegenstelling met dit gewest van onderaardsche vuren, heeft, voor zoover bekend is, noch het eiland Celebes in zijne zuidelijke schiereilanden (*), noch de groote massa van Borneo, noch het Maleisch Schiereiland

(*) Men heeft wel eens gegist, dat de Lompo-battang of Piek van Bantaëng op Zuid-Celebes een uitgedoofde vulkaan zou zijn, ik weet niet recht op welken grond. De heer Wallace schijnt deze meening niet toegedaan. VERT.

een enkelen vulkaan, hetzij werkzaam of uitgedoofd, aan te wijzen. Ten Oosten van den vulkanischen gordel is een ander rustend gebied van 1000 mijlen breedte; want het uitgestrekte Nieuw-Guinea is vrij van vulkanen en aardbevingen. Naar zijn oostelijk uiteinde toe vertoonen zich de vulkanen weder in eenige kleine eilanden langs zijne kust, terwijl Nieuw-Brittanje, Nieuw-Ierland en de Salomons-eilanden werkzame vulkanen bevatten.

Het verschil tusschen het voorkomen der vulkanische en niet-vulkanische gewesten, is in geenen deele zoo treffend als men geneigd is te verwachten. Waar werkzame vulkanen of echte vulkanische pieken bestaan, is steeds op het land in den omtrek een zeer eigenaardige stempel gedrukt, en kenmerkt het zich bijna zonder uitzondering door eene buitengewone vruchtbaarheid. Doch in vele aangrenzende distrikten, in welke nogtans de sporen van vulkanischen oorsprong alom zichtbaar zijn, zijn het algemeen voorkomen van het land, het profiel der bergen, en het karakter der vegetatie slechts weinig verschillend van hetgeen in vele gedeelten van Borneo en Nieuw-Guinea wordt opgemerkt.

Het eiland Amboina, b. v., bestaat hoofdzakelijk uit opgeheven koraal-rots, bijna overal bedekt met donkerroode vulkanische klei en kiezel, en hier en daar met basalt en lava's; desniettemin is de grond geenszins vruchtbaar, en waar de oorspronkelijke boschbekleeding is weggeruimd, draagt de bodem slechts eene schrale bedekking van dwergachtige heesters en stijf gras. Het voornaamste kenmerk der niet-vulkanische gronden schijnt mij te bestaan in de groote, vlakke dalen die de kusten omzoomen, en tot diep tusschen de bergreeksen doordringen, — voortgebracht door de lange en onafgebroken werking der rivieren en tropische regens (waarschijnlijk verbonden met eene langzame opheffing des lands), die de inhammen der zee, waardoor de bergreeksen vroeger van elkander gescheiden waren, langzamerhand hebben opgevuld. Eene verzakking van eenige honderden voeten zou Borneo herleiden tot een vorm, zeer gelijk aan dien van Celebes, welk eiland kan worden aangemerkt als nu in den staat verkeerende, dien Borneo pas is te boven gekomen, zoodat het thans bezig is de diepe golven, die de ruimten tusschen de naar verschillende zijden uitstralende bergreeksen beslaan, allengs met moerassige vlakten op te vullen.

De zeer buitengewone vormen van Celebes en Gilolo zijn door sommige schrijvers toegeschreven aan eene plotselinge en grillige verheffing. De heer Windsor Earl spreekt van de vulkanische werking, die, waar zij zich het sterkst openbaarde, eilanden van de meest phantastische vormen opwierp. Celebes nogtans is zonder vulkanen, behalve aan zijn noordelijk uiteinde, en het zuidelijk schiereiland bestaat uit bergen van basalt en kalksteen. Eenige bijzonderheden in de natuurlijke voortbrengselen des eilands, de ondiepte van een deel der golven tusschen zijne schiereilanden, en het aantal koraal-eilandjes dat zijn zuidelijk uiteinde omringt, spannen samen om het waarschijnlijk te maken, dat Celebes eens veel uitgestrekter was, welligt zoo groot als Borneo, op een tijdstip toen dit laatste pas boven den Oceaan begon te rijzen, en nog den vorm had in het ruwe door den loop zijner bergketenen aangewezen. Gelijk in ieder deel der wereld, waarvan wij nauwkeurige geologische kennis bezitten, herhaalde opheffingen en verzakkingen van het land ten

bedrage van eenige honderden voeten hebben plaats gegrepen, zoo kunnen ook deze eilanden zonder eenigen hevigen schok achtereenvolgens elkanders vorm hebben aangenomen. Naar de uitgestrekte, moerassige, waterpasse vlakten te oordeelen, die zich tot in het hart van Borneo uitstrekken, en veroorloven dat schepen zijne zuidelijke rivieren ongeveer ter lengte van 300 mijlen in rechte lijn opvaren, is het waarschijnlijk thans gedurende langen tijd in rust geweest, en daardoor in staat gesteld de golven op te vullen die vroeger diep landwaarts indrongen. Op een vroeger tijdstip, toen zich de uitgestrekte koolbeddingen vormden, die men er bijna overal aantreft, moet het veel dieper ondergedompeld geweest zijn. Dit was het geval op een tijdstip, dat, naar geologische wijze van spreken, nog niet zoo heel ver verwijderd is; want alle kool van Borneo is tertiair. In plaats van de varens en schubachtige boomen (lepidodendra) en andere planten van uitgestorven geslachten, die in onze kolenlagen overvloedig zijn, bevatten die van Borneo slechts afdruksels van de bladeren van tweezaadlobbige boomen, die nauwelijks kunnen worden onderscheiden van de soorten die thans in de omringende bosschen voorkomen.

Plantengroei en klimaat.

De kontrasten van plantengroei en klimaat in den Archipel kunnen het best te samen worden beschouwd, daar de eerste van het laatste tot zekere hoogte afhankelijk is.

Het is zeker niet te verwonderen dat de verschillende eilanden van den Archipel, onmiddellijk onder den evenaar gelegen en door uitgestrekte oceanen omringd, schier overal bedekt zijn met bosschen die zich van het vlak der zee tot aan de hoogste kruinen der bergen uitstrekken. Dit is de algemeene regel: Sumatra, Nieuw-Guinea, Borneo, de Philippijnen, de Molukken en de onbebouwde deelen van Java en Celebes zijn altemaal boschlanden, met uitzondering slechts van eenige kleine, onbeduidende streken, die, althans in sommige gevallen, waarschijnlijk door vroegere bebouwing of toevallige branden van hunne plantbekleeding beroofd zijn. Op dezen regel vertoont zich intusschen eene belangrijke uitzondering in het eiland Timor en al de daar tegenover liggende kleinere eilanden, in welke volstrekt geene bosschen gelijk in de andere deelen van den Archipel worden aangetroffen, en deze eigenaardigheid kenmerkt, ofschoon in minderen graad, ook Flores, Soembawa, Lombok en Bali.

Op Timor zijn de meest gewone boomen Eucalypti van verschillende soorten (*), die anders zoozeer als het eigenaardig kenmerk van Australië beschouwd worden, benevens sandelhout, acacia en andere soorten in minderen overvloed. Deze zijn met meer of minder dichtheid over het land verstrooid, maar nergens in die mate dat men er den naam van bosch op kan toepassen. In hunne schaduw groeien op de kalere heuvels grove en schrale grassoorten, en op

(*) Vooral Eucalyptus alba en Eucalyptus obliqua, de eerste algemeen bekend bij den inlandschen naam van kajoe-poetih. Men vindt de Eucalypti in verbazend groot aantal en in de grootste verscheidenheid van soorten op Nieuw-Holland.

VERT.

de vochtiger plaatsen een weelderig graskleed. Op de eilanden tusschen Timor en Java is het land dikwijls dichter begroeid, maar doornige en stekelige boomen hebben er de overhand. Zelden bereiken zij eene aanzienlijke hoogte, en gedurende de kracht van het droge saizoen verliezen zij bijna geheel en al hunne bladeren, zoodat de grond onder hen geheel verschroeit en een sterk kontrast met de vochtige, donkere, altijd groene bosschen der overige eilanden ontstaat. Dit bijzonder karakter, dat zich tot zekeren graad ook over het zuidelijk schiereiland van Celebes en het oostelijk einde van Java uitstrekt, moet allerwaarschijnlijkst aan de nabijheid van Australië worden toegeschreven. De zuid-oost-moeson, die ongeveer gedurende twee derden van het jaar (van Maart tot November) over de noordelijke deelen van dit land blaast, brengt een graad van hitte en droogte voort, die de nabijgelegen eilanden in plantengroei en natuurlijk voorkomen aan zijn eigen toestand gelijk maakt. Een weinig verder oostwaarts, op Timor-laut en de Kei-eilanden, heerscht een vochtiger klimaat, daar hier de zuid-ooste-winden uit de Stille Zuidzee over de Torres-straat waaien, ten gevolge waarvan ieder rotsig eilandje tot aan den top met groen bekleed is. Evenzoo hebben meer westwaarts dezelfde winden, daar zij over eene gedurig wijder uitgestrektheid van den oceaan heenstrijken, meer tijd om nieuw vocht op te slurpen, en wij bevinden diensvolgens dat Java in den drogen moeson een gedurig minder dor klimaat heeft naarmate wij ons meer westwaarts begeven, totdat in het uiterste Westen, omstreeks Batavia, regens in meerdere of mindere mate het gansche jaar door voorkomen en de bergen overal met bosschen van voorbeeldelooze weelderigheid getooid zijn.

De veranderingen der moesons of van het natte en droge jaargetijde zijn in sommige deelen van den Archipel zeer ingewikkeld, en om ze op te helderen wordt eene lange reeks van nauwkeurige waarnemingen op talrijke plaatsen vereischt.

In het algemeen gesproken heeft het geheele zuid-westelijke gedeelte van den Archipel, de gansche reeks eilanden van Sumatra tot Timor met de grootere helft van Borneo en het zuidelijk schiereiland van Celebes bevattende, een droog saizoen van April tot November, terwijl de zuid-oost-moeson heerscht. Diezelfde wind echter buigt zich om Borneo om, wordt de zuid-west-moeson in de Chineesche zee en brengt aan Noord-Borneo en de Philippijnen het regenachtig jaargetijde.

Op de Molukken en Nieuw-Guinea zijn de saizoenen zeer onregelmatig. In den zuid-oost-moeson, van April tot November, is het dikwijls stormachtig op zee, terwijl op de eilanden zeer schoon weder heerscht. Men heeft er gewoonlijk niet meer dan twee of drie maanden droog heet weder, namelijk omstreeks Augustus en September. Dit is althans het geval op het noordelijk uiteinde van Celebes en op Boeroe; terwijl op Amboina Juli en Augustus de slechtste maanden van het jaar zijn. Op Ternate, waar ik gedurende drie jaren mij bij tusschenpoozen ophield, kon ik nooit ontdekken wanneer de tijd was voor het natte, wanneer voor het droge saizoen. Hetzelfde is het geval op Banda, en eene gelijke onzekerheid heerscht in de residentie Menado. Men mag hieruit afleiden dat de nabijheid van werkzame vulkanen een zeer verstorenden invloed op de weêrsgesteldheid oefent. Op Nieuw-Guinea valt

eene aanzienlijke hoeveelheid regen het gansche jaar door. Over het geheel schijnt de eenige algemeene regel dien wij kunnen stellen deze te zijn, dat de landen binnen drie graden ter wederzijde van den evenaar veel regen hebben en geene sterk kontrasteerende jaargetijden, terwijl die van hoogere, hetzij noordelijke of zuidelijke breedte dagelijksche regens hebben gedurende omstreeks vier maanden van het jaar, terwijl er gedurende vijf of zes andere bijna altijd een wolkelooze hemel en een aanhoudende droogte worden aangetroffen.

Verdeeling in een Indo-Maleisch en Austro-Maleisch gebied.

Wij moeten thans den Indischen Archipel beschouwen in zijne geologische en zoölogische betrekkingen tot Azië en tot Australië. Het staat namelijk thans genoegzaam vast dat het eene deel er van in zijne organische voortbrengselen even Aziatisch is, als de Britsche eilanden Europeesch zijn, terwijl het overig gedeelte in dezelfde betrekking staat tot Australië als de West-Indische eilanden tot Amerika.

De heer George Windsor Earl was de eerste, die, in eene verhandeling voor omstreeks achttien jaren in deze maatschappij voorgedragen, aantoonde, dat eene ondiepe zee de eilanden Sumatra, Borneo en Java verbindt met het vaste land van Azië, waarmede zij in hunne natuurlijke voortbrengselen over het algemeen overeenkomen; terwijl eene even ondiepe zee Nieuw-Guinea en eenige der omliggende eilanden aan Australië schakelt. Doch daar die schrijver met de natuurlijke historie der verschillende eilanden slechts gebrekkig bekend was, kon hij de belangrijke gevolgen uit deze opmerking te trekken, niet op den rechten prijs schatten, zoo weinig dat hij in dezelfde verhandeling bewijzen trachtte bij te brengen voor een vroegeren samenhang van Azië met Australië, — een gevoelen, waartegen zich de geheele strekking der thans bekende feiten op het gebied der physische aardrijkskunde en natuurlijke historie klaarblijkelijk verzet.

Om dit gedeelte van mijn onderwerp duidelijk te maken, is het noodig eenige opmerkingen vooraf te stellen over de betrekkingen tusschen de geographische verspreiding van planten en dieren en de geologie.

Het wordt thans algemeen erkend, dat de tegenwoordige verdeeling van levende wezens over de oppervlakte van den aardbodem in de hoofdzaak haren grond heeft in de laatste reeks van veranderingen die deze oppervlakte ondergaan heeft. De geologie leert ons dat de oppervlakte van het land en de verdeeling van land en water overal langzamerhand veranderen. Zij leert ons evenzeer dat de vormen der levende wezens die deze oppervlakte bewonen, zich mede, gedurende ieder tijdvak waarvan wij eenige kennis dragen, langzamerhand hebben gewijzigd.

Het is thans niet noodig iets te zeggen over de wijze *hoe* deze veranderingen hebben plaats gegrepen; over dat punt kunnen de gevoelens verschillen, maar wat het feit betreft, dat de veranderingen van de vroegste eeuwen waarvan de geologie kennis draagt, tot op het tegenwoordig tijdstip, zich werkelijk vertoond hebben, daaromtrent is geen verschil van gevoelen meer mogelijk. Iedere opvolgende laag van bezonken gesteente, zand of kiezel, is een bewijs dat veranderingen van de aardoppervlakte hebben plaats gehad;

en de verschillende soorten van dieren en planten, waarvan de overblijfsels in deze bezinksels voorkomen, bewijzen dat overeenkomstige veranderingen in de organische wereld daarmede gepaard gingen.

Uitgaande dus van het punt dat deze beide reeksen van veranderingen ontwijfelbaar zijn, merken wij op dat sommige harer uitwerkselen zichtbaar zijn in de tegenwoordige bijzonderheden en onregelmatigheden in de verspreiding der soorten. Met zeer onbeduidende uitzonderingen worden alle soorten van viervoetige dieren, vogelen, kruipende dieren, insekten en planten, die op ons eigen eiland voorkomen, teruggevonden op het nabijgelegen vastland Daarentegen heeft het kleine eiland Korsica eenige soorten van zoogdieren, vogelen en insekten, die daaraan uitsluitend eigen zijn. Op Ceylon, dat nauwer samenhangt met Indië dan Groot-Brittanje met het vastland van Europa, komen allerlei soorten van planten en dieren voor, geheel van die van Indië onderscheiden. Op de Galapagos-eilanden hebben alle daar te huis behoorende vormen van planten- en dierenleven veel eigenaardigs, ofschoon zij nauw verwant zijn met soorten die op de naburige deelen van het Amerikaansche vastland voorkomen.

Nu leeren ons de nasporingen op geologisch gebied, in alle gevallen waar zij op zich zelve voldoende uitkomsten hebben opgeleverd, dat die eilanden, wier voortbrengselen gelijk zijn aan die der nabijgelegen landen, binnen een betrekkelijk niet lang tijdsverloop daarmede zijn vereenigd geweest; terwijl die eerst kortelijk verbroken eenheid in de meeste gevallen wordt aangewezen door de zeer ondiepe zee die ze scheidt. In de gevallen daarentegen waar de natuurlijke voortbrengselen van twee naburige landen zeer verschillen, zijn zij op een meer verwijderd tijdstip vaneen gescheurd, en blijkt dit doorgaans uit de diepere zee die ze scheidt. De reden hiervan is klaar. Laat b. v. eene nederdaling plaats hebben, waardoor eenig deel van het vastland wordt afgescheiden en een eiland wordt. De organische voortbrengselen van beide deelen zijn aanvankelijk dezelfde, maar zij zijn niet blijvende. De veranderingen die altijd hebben plaats gehad, gaan ook nu voort. Sommige soorten sterven langzamerhand uit, andere nemen hare plaats in, en zoo zullen allengs de dieren en planten van het eiland meer en meer verschillen van die van het vastland, waarvan het gescheiden werd; en wanneer de verzinking, die ze aanvankelijk scheidde, voortgaat de zee tusschen beiden wijder en dieper te maken, dan zal er een tijd komen waarin het verschil tusschen beider voortbrengselen zoo sterk is, als wij dit opmerken ten aanzien van Madagascar en Afrika (*).

Dit algemeen beginsel is schier zonder uitzondering van toepassing, zoodat wanneer wij een eiland vinden welks dieren en planten met die van een naburig land nauwkeurig overeenkomen, wij dadelijk de bewijzen zoeken voor zijne latere scheiding van dat land; terwijl, aan de andere zijde, eenig belang-

(*) Namelijk indien men de leer van Darwin omtrent het aanhoudend ontstaan van nieuwe soorten door natuurkeus omhelst. De geheele voorstelling van den heer Wallace in dit gedeelte van zijn opstel rust op deze theorie en strekt tevens om haar te bevestigen door aan te toonen dat de geologische verschijnselen daarmede in harmonie zijn. VERT.

rijk verschil in natuurlijke voortbrengselen ons de konklusie opdringt, dat de vloeibare scheidsmuur die thans aanwezig is, gedurende een zeer lang geologisch tijdperk heeft bestaan. En wanneer dit verschil zeer ver reikt en zich niet alleen in soorten, maar in grootere groepen, zoo als algemeene familiën en orden vertoont, dan besluiten wij dat deze landen nooit zijn verbonden geweest van het tijdstip af waarop land en water in het algemeen hunne tegenwoordige grenzen erlangd hebben (*).

Wanneer wij na deze uitweiding tot den Maleischen Archipel terugkeeren, bemerken wij dat het geheel der zeeën die Java, Sumatra en Borneo met Malakka en Siam verbinden, beneden de 50 vademen diep is, zoodat eene verheffing van slechts 300 voet dit onmetelijke gebied aan het vaste land van Azië zou toevoegen. Eene rijzing die het dubbel bedroeg, zou ook de Philippijnsche eilanden en het eiland Bali ten Oosten van Java in die toevoeging begrijpen. Hieruit zijn wij natuurlijk geneigd op te maken dat de daling die dit gedeelte van Azië heeft verbrokkeld, van betrekkelijk late dagteekening is, terwijl wij in de groote reeks van vulkanen op Java en Sumatra, wier opstuwende werking door eenige daling in hare nabijheid moet zijn opgewogen, eene voldoende oorzaak voor dat verschijnsel kunnen aanwijzen. Bepalen wij onze aandacht bij de zoölogie dezer gewesten, dan vinden wij dit gevoelen bevestigd; want eene overstelpende kracht van bewijs noodzaakt ons tot de erkentenis dat deze groote eilanden eens een deel van het vastland hebben uitgemaakt en daarvan eerst in een zeer laat geologisch tijdperk gescheiden zijn. De olifant en tapir van Sumatra en Borneo, de rhinoceros van Sumatra en de verwante soort van Java, het wilde rund van Borneo en de soort die men zoo lang als bijzonder eigen aan Java heeft aangemerkt, zijn thans allen ook als bewoners van het een of ander deel van zuidelijk Azië bekend. Geen dezer groote dieren kan bij mogelijkheid de zeearmen zijn overgestoken die thans deze eilanden scheiden; zij bewijzen dus duidelijk dat nog na het ontstaan dezer soorten eene gemeenschap over land moet hebben plaats gehad. Ook onder de kleinere zoogdieren zijn een belangrijk aantal aan ieder dezer eilanden en het vaste land gemeen; maar de groote physische veranderingen die noodwendig met de verbrokkeling en verzakking van zoo uitgestrekte gewesten moesten gepaard gaan, hebben tot de uitroeiing van sommige soorten in een of meer der eilanden geleid; en in sommige gevallen schijnt er genoegzaam tijd geweest te zijn om eene verandering van soorten mogelijk te maken. Dezelfde zienswijze wordt door de vogels en insekten bevestigd; want alle familiën en nagenoeg alle geslachten van vogels en insekten, die op een dezer eilanden gevonden worden, komen ook op het vaste land voor, en in een groot aantal gevallen zijn zelfs de species geheel en al dezelfde. De vogels bieden ons een der beste hulpmiddelen aan om de wetten der verspreiding te bepalen; want ofschoon bij den eersten oogopslag kan schijnen, dat de vloeibare grenzen die de zoogdieren van de eilanden weren, door de vogels gemakkelijk kunnen worden overgevlogen, is dit echter in werkelijkheid niet het geval.

(*) Orden, familiën, geslachten en soorten verschillen naar de theorie van Darwin alleen in graad. De grootere en kleinere verscheidenheden ontstaan door hetzelfde proces en hangen alleen af van langer of korter tijdsverloop. VERT.

Indien wij de watervogels, die zwervers bij uitnemendheid zijn, ter zijde stellen, zullen wij bevinden dat de andere familiën (en inzonderheid de passerini of echte roestvogels, die de overgroote meerderheid uitmaken) doorgaans even strikt begrensd worden door straten en armen der zee als de zoogdieren. Zelfs de eilanden waarvan wij hier spreken, bieden daarvan merkwaardige voorbeelden aan, daar Java talrijke soorten van vogels bezit, die nooit naar Sumatra overkomen, ofschoon de straat die beide eilanden scheidt, slechts 15 Engelsche mijlen breed en nog met kleine eilanden bezaaid is. Java bezit trouwens meer soorten van vogels en insekten die het bijzonder eigen zijn, dan òf Sumatra òf Borneo, en dit schijnt aan te duiden dat zijne afscheiding van het vastland het eerst plaats had; dan volgt Borneo in organische individualiteit, terwijl Sumatra in al zijne dierlijke vormen zoo zeer met het schiereiland van Malakka overeenstemt, dat wij daaruit veilig kunnen opmaken, dat dit eiland het laatst van het vastland werd afgescheurd.

Het algemeen resultaat, waartoe wij geraken, is dan dit, dat de groote eilanden Java, Sumatra en Borneo in hunne natuurlijke voortbrengselen op de naastbijgelegen deelen van het vastland bijna evenzeer gelijken, als men van zulke wijd uiteen gelegen gewesten zou kunnen verwachten, indien zij nog een deel van Azië uitmaakten. Deze groote overeenkomst, gevoegd bij het feit dat de uitgestrekte zeeën, die tusschen deze eilanden gelegen zijn, zoo opmerkelijk en gelijkmatig ondiep zijn, en bij dat van het bestaan eener uitgestrekte reeks van vulkanen op Sumatra en Java, die verbazende hoeveelheden onderaardsche stoffen hebben uitgeworpen, en hooge bergketenen met onafzienbare plateaux hebben opgebouwd, — waarin de werkelijke oorzaak van eene evenredige daling gelegen is — dit alles dan brengt ons onwederstaanbaar tot het besluit, dat in een nog zeer nieuw geologisch tijdperk het vastland van Azië in zuid-oostelijke rigting ver over zijne tegenwoordige grenzen reikte, de eilanden Java, Sumatra en Borneo in zich sloot, en waarschijnlijk zich zoover uitstrekte, als thans de kring reikt, waarin het peillood niet boven de honderd vademen daalt.

De Philippijnsche eilanden komen in vele opzigten met Azië en de andere eilanden overeen, maar vertoonen eenige afwijkingen, die schijnen aan te duiden dat zij in een vroeger tijdperk werden afgescheiden en sedert in hunne physische geographie aan vele omwentelingen blootgesteld geweest zijn.

Keeren wij thans onze opmerkzaamheid naar het overige deel van den Archipel, dan zullen wij bevinden dat alle oostwaarts gelegen eilanden, te beginnen met Celebes en Lombok, bijna even groote overeenkomst hebben met Australië en Nieuw-Guinea als de westelijke eilanden met Azië. Het is algemeen bekend dat de natuurlijke voortbrengselen van Australië meer van die van Azië verschillen, dan die van eenig ander der vier vroeger bekende werelddeelen van elkander onderscheiden zijn. Australië staat geheel op zich zelf; het bezit geen apen of meerkatten, geen katten of tijgers, wolven, beren of hyena's, geen herten, schapen of runderen, geen olifanten, paarden, eekhorens of konijnen; in één woord, geen enkelen van die gewone typen van zoogdieren die wij in alle andere werelddeelen aantreffen. In plaats van deze heeft het

slechts buideldieren: kengoeroes, opossums (*) en wombats (†), alsmede het zonderlinge vogelbekdier. Wat de vogels betreft is het weinig minder eigenaardig. Het heeft geen spechten en geen fazanten, familiën die bijna in ieder ander deel der wereld voorkomen; maar in stede van deze heeft het de megapodii (§) en honigzuigers (**), de kakatoes en de borsteltongige lori's, die nergens elders op den aardbodem gevonden worden. Maar al deze eigenaardigheden strekken zich nu ook uit tot het Australisch gedeelte van den Maleischen Archipel, zooals uit onderstaande tabellen van de karakteristieke zoogdieren en vogels der beide gewesten dadelijk blijkt.

Karakteristieke zoogdieren.

I. Indisch gewest.

Simiadae	apen en meerkatten.
Galeopithecus	vliegende kat.
Felidae.	tijgers, enz.
Canidae.	wolven, enz.
Viverridae.	civetkatten, ichneumons (herpestes), enz.
Mustelidae.	stinkdassen, otters, enz.
Ursidae	beren.
Cervidae	herten.
Bovidae.	runderen en schapen.
Tapirus.	de tapir.
Rhinoceros.	de neushoorn.
Elephas.	de olifant.
Sciuridae	eekhorens.
Hystricidae	stekelvarkens.
Manis	schubdieren.

II. Australisch gewest.

Simiadae	alleen op Celebes, ééne soort.
Viverridae.	» » » en de Molukken, ééne soort.
Cervidae	» » » » » » » »
Bovidae.	» » » ééne soort.
Sus	tot op Nieuw-Guinea.
Belideus	vliegende eekhorens met buidels (Petaurus).
Cuscus	oostersche opossums of phalangisten.
Dendrolagus enz.	kengoeroes.

(*) De eigenlijke opossums zijn in Amerika te huis; maar met anderen geeft de schrijver hier dezen naam ook aan de Phalangisten of Koeskoes van Australië.
VERT.

(†) Gesl. Phascol-omys. VERT.

(§) Hoenderachtige vogels (Wallace noemt ze borstel-kalkoenen), die hunne eieren in ontzettende hoopen van zand en rottende bladeren leggen, waar zij door de zonnewarmte worden uitgebroed. Ook het ondergeslacht Talegallus behoort hiertoe.
VERT.

(**) Meliphagidae. VERT.

Karakteristieke vogels.

I. Indisch gewest.

Palaeornis	papegaaien met geringden nek.
Picidae	spechten.
Bucconidae	baardvogels.
Trogonidae	trogons of koeroekoes
Ixodinae	soort van lijsters, vruchtlijsters.
Muscipetae	paradijs-vliegenvangers.
Phyllornithidae	helder-groene nektarineën.
Edolitidae	soort van vinkenbijters.
Pericrocotus	minivet.
Irena	blaauwe drongo.
Phasianidae	fazanten, pauwen, enz.

II. Australisch gewest.

Trichoglossidae	lori's, borsteltongige papegaaien.
Plyctolophidae	kakatoes.
Platycercidae	breedstaartige papegaaien (alleen op Celebes).
Meliphagidae	honigzuigers.
Paradiseidae	paradijsvogels.
Cracticus	kraaiachtige vinkenbijters.
Megapodiidae	borstel-kalkoenen.
Casuaridae	casuaris en emeu.

Nergens vertoont zich het kontrast zoo plotseling als wanneer men van het eiland Bali naar het eiland Lombok overgaat, omdat hier de twee gewesten het dichtst tot elkander naderen. Op Bali vindt men spechten, baardvogels en ixodinen. Deze verdwijnen geheel wanneer wij naar Lombok oversteken en worden vervangen door een overvloed van kakatoes, honigzuigers en borstelkalkoenen, die evenzeer onbekend zijn op Bali en alle meer westwaarts gelegen eilanden (*). De straat tusschen Bali en Lombok is slechts 15 Eng. mijlen breed, zoodat men zich in twee uren tijds uit de eene groote zoölogische afdeeling der wereld naar de andere begeven kan, ofschoon beiden in dierlijk leven evenzeer van elkander verschillen als Amerika van Europa. Reizen wij van Java of Borneo naar Celebes en de Molukken, dan is het verschil nog treffender.

(*) Het behoeft nauwelijks opmerking dat de waarnemingen van onzen schrijver het gewone gevoelen, dat Bali en Lombok geographisch bij elkander en te zamen tot de groep van Java behooren, in sommige opzichten moeten wijzigen. Dat Bali en Lombok in natuurlijke voortbrengselen zoo sterk kontrasteeren schijnt door vroegere reizigers minder tenzijn opgemerkt. Evenwel maakt Zollinger (T. v. Neêrl. Ind., jaarg. IX, D. II, bl. 198—205) op onderscheidene punten van verschil in de Flora en Fauna van beide eilanden opmerkzaam. Zoo is Bali bedekt met lontarbosschen, terwijl op Lombok slechts weinig lontarboomen voorkomen, die er opzettelijk geplant zijn. Maar hoe moet nu in het stelsel van onzen schrijver verklaard worden, dat in de eilanden verder oostwaarts gelegen de lontarpalmen weder zeer gemeen zijn? VERT.

Op de eerstgenoemde eilanden wemelen de bosschen van allerlei soorten van apen, wilde katten, herten, civetkatten en otters, en stoot men gedurig op allerhande verscheidenheden van eekhorens. Op de laatstgenoemde komen geene van deze voor. Behalve wilde zwijnen, die op al de eilanden worden gevonden, en herten (waarschijnlijk in later tijd ingevoerd) op Celebes en de Molukken, zijn de phalangisten met grijpstaarten (koeskoes) bijna de eenige landdieren die zich vertoonen. De vogels die in de westelijke eilanden het overvloedigst voorkomen, zijn spechten, baardvogels, trogons, vrucht- en bladlijsters; deze ziet men dagelijks en zij vormen den hoofdtrek in het ornithologisch karakter des lands. Maar op de oostelijke eilanden zijn zij volstrekt onbekend, terwijl daar honigzuigers en kleine lori's de meest gewone vogels zijn. De natuurkundige vindt zich hier dus in eene andere wereld verplaatst en kan zich nauwelijks voorstellen, dat hij in weinige dagen, zonder het land een oogenblik uit het oog te verliezen, van het eene gewest naar het andere is overgestoken (*).

De gevolgtrekking die wij uit deze feiten moeten trekken, is ongetwijfeld, dat het geheel der eilanden ten Oosten van Java en Borneo wezenlijk deel uitmaakt van een voormalig Australisch- of Zuidzee-vastland, van hetwelk zij waarschijnlijk werden gescheiden, niet slechts vóórdat de westelijke eilanden werden gescheiden van Azië, maar waarschijnlijk zelfs vóórdat het zuid-oostelijk deel van Azië zich boven het vlak van den oceaan had verheven. Het blijkt toch dat een groot gedeelte van het land van Borneo en Java, geologisch gesproken, van zeer late formatie is; terwijl het zeer groot verschil van soorten en in sommige gevallen ook van geslachten tusschen de voortbrengselen

---

(*) Deze opmerkingen omtrent het verschil van de oostelijke en westelijke deelen van den Archipel uit zoölogisch oogpunt, heeft de heer Wallace breeder uitgewerkt in een opstel in „the Journal of the Proceedings of the Linnean Society, Zoölogical papers," 1860: „on the zoölogical geography of the Indian Archipelago," van welk opstel ik eene vertaling gaf in de Gids voor 1864, D. II, bl. 164—179. Maar terwijl hij daar even als hier zijne voorbeelden uitsluitend aan de klassen der zoogdieren en vogelen ontleent, heeft hij in eene derde memorie, „over de verschijnselen van verscheidenheid en geographische verbreiding, voor zoo verre zij worden opgehelderd door de Papilioniden van den Indischen Archipel," gelezen in de Linnean Society van 17 Maart 1864, en bij uittreksel medegedeeld in het weekblad „the Reader" van 16 April 1864, aangetoond dat ook de wereld der insekten tal van verschijnselen oplevert die zijn gevoelen bevestigen. Ik moet echter opmerken dat dit, althans bij oppervlakkige beschouwing, niet, of in veel mindere mate, het geval schijnt te zijn met de reptiliën. Volgens den heer Sal. Müller „Tableau du caractère zoölogique des îles de l'Archipel Indien," in den „Moniteur des Indes," 1847—48, p. 133, kent men in den Archipel omstreeks 160 soorten van reptiliën (welk aantal intusschen sedert ongetwijfeld is toegenomen). Het verschil in aantal soorten tusschen de oostelijke en westelijke eilanden is hier veel geringer dan bij de zoogdieren en vogels, daar het oostelijk deel, Nieuw-Guinea daaronder begrepen, omstreeks 80, het westelijk 120 soorten kent. Van de 160 soorten moeten dus ook omstreeks 40 aan beide deelen gemeen zijn. Vooral Celebes heeft in deze orde vele soorten die ook op Borneo, Sumatra en Java voorkomen, terwijl het andere gemeen heeft met de Molukken en Nieuw-Guinea. De Molukken, ofschoon eenige eigenaardige typen bezittende, kunnen als de schakel tusschen Nieuw-Guinea en Celebes beschouwd worden. Ziedaar de feiten zooals ze door den heer Müller worden medegedeeld, en waarover wij gaarne het oordeel van den heer Wallace zouden vernomen hebben. VERT.

van de oostelijke eilanden van den Archipel en van Australië, zoowel als de groote diepte der zee die beide scheidt, op eene bij vergelijking lange afzondering en een vroeg tijdperk van scheiding wijzen. Het is belangwekkend te midden dier eilanden zelve na te gaan, hoezeer eene ondiepe zee steeds voor een nog slechts kortelings opgeheven land-verbinding pleit. De Aroe-eilanden, Mysole en Waigeoe, zoowel als Jobi, komen in zoogdieren en vogels veel meer overeen met Nieuw-Guinea dan met de Molukken, en wij vinden dat zij allen van Nieuw-Guinea door eene ondiepe zee gescheiden zijn. De lijn van 100 vademen wijst rondom Nieuw-Guinea met groote nauwkeurigheid de grens der echte paradijsvogels aan.

Het bestaan van een Zuidzee-vastland werd reeds voorlang bewezen door de onderzoekingen van den heer Darwin over den bouw en den oorsprong der koraal-riffen, daar werd aangetoond dat de talrijke atollen en kanaal-riffen in dit gansche distrikt afhankelijk zijn van de verzakking van land gedurende lange tijdvakken. Dit stemt zoo nauwkeurig overeen met de verwonderlijke overeenkomst in de organische produkten van een verbazend aantal eilanden, die te gelijker tijd geheel en al verschillen van die van ieder ander deel der wereld, dat wij het vroeger bestaan van zulk een vastland veilig mogen aannemen, op grond van de eenige soort van bewijzen die wij kunnen hopen van dergelijke veranderingen te erlangen.

Inzonderheid zou ik wenschen de aandacht te richten op het feit dat de hier aangeduide verdeeling van den Archipel in twee gewesten, gekenmerkt door eene treffende eigenaardigheid in hunne natuurlijke voortbrengselen, *niet* overeenstemt met eenige physische of klimatologische verdeeling zijner oppervlakte. De groote vulkanische keten loopt door beide deelen heen; Borneo gelijkt sterk op Nieuw-Guinea, niet alleen in zijn grooten omvang, maar ook in zijn klimaat en het algemeen karakter zijner vegetatie: de Molukken vormen den tegenhanger van de Philippijnsche eilanden in hun vulkanischen oorsprong, hunne buitengewone vruchtbaarheid, hunne weelderige bosschen en hunne menigvuldige aardbevingen, en Java's Oosthoek heeft een klimaat bijna even droog als dat van Timor. En toch tusschen deze overeenstemmende eiland-groepen, als het ware naar hetzelfde model samengesteld, bestaat het grootst mogelijk verschil in dierlijke voortbrengselen. Nergens ontmoet de oude leer — dat de bijzondere dierlijke en plantaardige voortbrengselen van de verschillende landen der aarde rechtstreeks afhankelijk zijn van de physische gesteldheid dier landen (zooals klimaat, bodem, verheffing enz.) — eene meer rechtstreeksche en tastbare tegenspraak. Borneo en Nieuw-Guinea, physisch aan elkander zoo gelijk als twee onderscheiden landen bij mogelijkheid zijn kunnen, zijn zoölogisch zoover als de polen van elkander gescheiden; terwijl Australië met zijne droge winden, zijne opene vlakten, zijne steenachtige woestenijen en zijn gematigd klimaat, toch de zoogdieren en vogelen voortbrengt die het naast verwant zijn aan die, welke de heete en vochtige bosschen bewonen, die overal de vlakten en bergen van Nieuw-Guinea bekleeden.

Wij kunnen nu ook de reden aanwijzen, waarom wij den Maleischen Archipel ten Oosten door de Salomons-eilanden in de Stille Zuidzee begrenzen. Zekere groepen van vogelen, die in Nieuw-Guinea hun moederland hebben en zich westwaarts over de Molukken uitstrekken, worden ook oostwaarts tot op de

Salomons-eilanden aangetroffen, maar strekken zich niet uit tot Nieuw-Caledonië (dat in zijne voortbrengselen veel meer Australisch is) of tot de Fidji-eilanden, waar de bijzondere Zuidzee-Fauna aanvangt. Deze groepen zijn de scharlaken lori's en de witte kakatoes, terwijl het voorkomen eener nieuwe soort van kasuaris op Nieuw-Brittanje een verder bewijs is dat deze landen even zoo nauw met Nieuw-Guinea verbonden zijn aan de eene zijde als de Molukken aan de andere.

De aard van het kontrast tusschen de twee geschetste groote deelen van den Maleischen Archipel zal het best worden opgehelderd door de overweging van hetgeen zou plaats grijpen indien twee van de groote deelen waarin het vastland op onzen bol gesplitst is, in even nauwe aanraking werden gebracht. Afrika en Zuid-Amerika b. v. verschillen zeer in hunne dierlijke vormen. Aan de eene zijde hebben wij bavianen, leeuwen, olifanten, buffels en giraffes, aan de andere de brul-, slinger- en rol-apen, de koegoears, de tapirs, de miereneters en de luiaards. Onder de vogelen kontrasteeren de neushoornvogels, toerakoes, oriolen en honigzuigers van Afrika niet minder sterk met de toekans, macao's, kotinga's en kolibri's van Amerika.

Maar laat ons pogen ons voor te stellen (wat in volgende eeuwen zeer waarschijnlijk zal gebeuren), dat eene langzame opheffing plaats heeft van de bedding des Atlantischen oceaans, terwijl te gelijkertijd schokken van aardbeving en vulkanische werking op het land aanleiding geven dat de aanslibbing aan de monden der rivieren op groote schaal toeneemt, met dat gevolg dat de beide vastlanden zich door de vorming van nieuw land gedurig uitbreiden en de Atlantische Oceaan, die ze nu scheidt, tot een zeearm ter breedte van eenige honderden mijlen inkrimpt.

Wij mogen ons verder voorstellen dat zich terzelfder tijd in de tusschenruimte eilanden zullen verheffen, en dat, naarmate de onderaardsche krachten in intensiteit verschillen en de punten harer grootste werking van plaats veranderen, deze eilanden nu eens met het land aan de eene of aan de andere zijde der straat verbonden, dan weder daarvan gescheiden zullen zijn. Op het eene tijdstip zouden onderscheidene eilanden met elkander vereenigd, op het andere weder verbrokkeld zijn, tot wij ten laatste, na vele eeuwen van zoodanige onophoudelijke werkzaamheid, een onregelmatigen Archipel van eilanden zouden vinden, die het kanaal opvulde dat van den Atlantischen Oceaan was overgebleven, in welks voorkomen en verdeeling in groepen wij niets zouden aantreffen, in staat om uit te maken, welke oorspronkelijk met Afrika, welke met Amerika verbonden geweest waren. Maar de dieren en planten die deze eilanden bewoonden, zouden ons dit gedeelte hunner vroegere geschiedenis ongetwijfeld openbaren. Op die eilanden die altijd een deel van Zuid-Amerika hadden uitgemaakt, konden wij zeker zijn zulke gewone vogels als kotinga's en toekans en kolibri's aan te treffen, benevens eenige der aan Amerika bijzonder eigen zoogdieren; terwijl op die welke van Afrika waren afgescheiden, even zeker neushoornvogels, oriolen en honigzuigers zouden gevonden worden. Eenig deel van het opgestuwde land zou ook op verschillende tijden eene tijdelijke verbindtenis met beide vastlanden kunnen gehad hebben, en dan in zijne levende wezens een zeker bedrag van vermenging vertoonen, zooals wij die in den Maleischen Archipel in Celebes en de Philippijnen aantref-

fen. (*) Daarentegen zouden andere eilanden, ofschoon even dicht bij elkander gelegen als Lombok en Bali, de voortbrengselen der beide vastlanden, waarmede zij middellijk of onmiddellijk hadden samengehangen, in bijna onvermengde zuiverheid vertoonen.

In den Maleischen Archipel vinden wij, naar het mij toeschijnt, een geval dat geheel overeenkomt met hetgeen ik hier heb verondersteld. Wij hebben aanduidingen van het vroeger bestaan van een vastland met eene bijzondere Fauna en Flora dat allengs en op onregelmatige wijze verbrokkeld werd. Van dit vastland vormt zoo het schijnt het eiland Celebes naar het Westen de uiterste grens, zoodat vandaar af een uitgestrekte oceaan was. Middelerwijl schijnt ook Azië zijne grenzen in zuid-oostelijke rigting te hebben uitgebreid, eerst in eene onafgebroken massa, later verbrokkeld tot eilanden zooals dit zich nog vertoont, waarvan sommige bijna in werkelijke aanraking kwamen met de verspreide fragmenten van het uitgestrekte Zuiderland.

Met bij dit onderwerp — hetwelk ik vertrouw thans voor ieder verstaanbaar gemaakt te hebben — te verwijlen, was het mijn oogmerk op het groote gewicht te wijzen van onderzoekingen omtrent de natuurlijke historie van ieder deel der wereld voor de kennis zijner vroegere geschiedenis. De nauwkeurige kennis van eenige groep van vogelen en insekten en van hunne geographische verbreiding kan ons behulpzaam zijn om de eilanden en vastlanden van een vroeger geologisch tijdperk in kaart te brengen; daar het bedrag van verschil tusschen de dieren van twee aangrenzende gewesten voor het grootst gedeelte afhankelijk is van voorafgaande geologische veranderingen. Alleen door het bijeenbrengen van zulke schijnbaar onbeduidende feiten kunnen wij hopen eene groote gaping in de vroegere geschiedenis der aarde, zoo als ons die door de geologie geopenbaard wordt, aan te vullen, en eenige aanduiding te erlangen van het bestaan dier uitgestrekte vastlanden die eens onder den oceaan lagen begraven, en ons niets buiten deze levende gedenkteekenen van hun aanwezen hebben nagelaten.

Het is voor zulke onderzoekingen dat de hedendaagsche natuurkundige de bouwstoffen verzamelt; het is tot dat einde dat hij bij voortduring de behoefte gevoelt de onmetelijke schatten in onze nationale museums opgehoopt te vermeerderen, en niet tevreden zal zijn zoolang het oorspronkelijk vaderland, de geographische verspreiding en het bedrag der verscheidenheid van eenige soort van levende wezens nog onvolkomen bekend is. Hij beschouwt iedere soort der thans bestaande planten en dieren als de bijzondere letters uit welker samenvoeging een der boekdeelen zal worden gevormd die de vroegere geschiedenis onzer aarde beschrijven; en gelijk in een handschrift het verlies van eenige let-

(*) Het is eenigzins bevreemdend dat de heer Wallace in het hier medegedeelde opstel geen opzettelijk gewag maakt van het geheel exceptioneele in vele der organische voortbrengselen van Celebes, waardoor dit eiland zich maar weinig minder van het Austro-Maleisch dan van het Indo-Maleisch gewest onderscheidt, en eenige toenadering vertoont tot Afrika, ofschoon hij bij dat exceptioneele de aandacht uitdrukkelijk bepaalt in zijne boven aangehaalde opstellen over de zoölogische geographie van den Indischen Archipel en over de Papilioniden van den Ind. Arch. Vermoedelijk heeft hij gevreesd bij zijne voordracht in de „Geographical society" de voorstelling door het opnemen van bijzaken te ingewikkeld en daardoor onverstaanbaar te maken. VERT.

ters vaak den zin onverstaanbaar maakt, zoo zal ook de uitroeiing van vele vormen van leven, die de voortgang der beschaving onvermijdelijk met zich brengt,) deze onwaardeerbare gedenkschriften van het verledene noodzakelijk hier en daar verduisteren. Het is daarom van het hoogste belang dat goevernementen en wetenschappelijke instellingen zich haasten de noodige stappen te doen, opdat in alle tropische landen, waar Europeesche koloniën gevestigd zijn, in iederen tak van natuurlijke historie verzamelingen gemaakt worden zoo volledig als maar eenigszins mogelijk zal blijken, en die verzamelingen geplaatst worden in nationale museums, waar zij voor bestudeering en verklaring toegankelijk zijn.

Indien dit niet geschiedt, dan zullen toekomende eeuwen op ons terugzien als op lieden, zoo zeer gedompeld in de zorg voor het najagen van rijkdom, dat zij voor hooger belangen onverschillig zijn geworden. Zij zullen ons beschuldigen dat wij moedwillig de vernietiging van eenige dier gedenkteekenen der schepping hebben toegelaten, die het in onze macht stond te bewaren, en dat, terwijl wij belijden ieder levend wezen te beschouwen als het werk van de hand des Scheppers en het bewijs Zijner werkzaamheid, wij toch, met zonderlinge ongelijkheid aan ons zelven, gedogen dat velen hunner van het gelaat des aardrijks verdwijnen, zonder door iemand te worden opgemerkt.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XVI.

HET KULTUURSTELSEL IN VERBAND MET HET LANDELIJK STELSEL.

Tweede Gedeelte.

VERSCHIL VAN GEVOELEN BIJ DE REGERINGSLEDEN.

De in de vorige aflevering medegedeelde gebeurtenissen van het jaar 1830, hebben doen zien: dat de regeringsleden niet alleen instemden met de hervormingsplannen van den gouverneur-generaal van den Bosch, en de door dezen eigenmagtig genomen besluiten, steeds zonder het minste bezwaar, goedkeurden; maar zelfs in ruime mate alle handelingen van dien gouverneur-generaal toejuichten, en van deze hunne gezindheid deden blijken, door opzettelijke aanteekeningen in de officiëele resolutiën.

De meest mogelijke eenstemmigheid heerschte dus, tusschen den gouverneur-generaal en de leden van den raad van Indië. Het is waar, dat slechts twee dier leden, de heeren Goldman en Bousquet, aan de regeringshandelingen deelnamen; vermits het raadslid Mr. P. Merkus, in de vorstenlanden met eene bijzondere zending belast was, en het vierde lid in den raad nog altijd ontbrak, doordien de in Oktober 1830 als zoodanig benoemde heer de Salis, aanvankelijk als resident van Soerabaya bleef fungeren, en eerst in het laatst van April 1831 kon zitting nemen.

De eenstemmigheid, waarvan wij spraken, werd verstoord, kort nadat Merkus, uit de vorstenlanden teruggekeerd, op den 4en December 1830, zijn zetel in den raad van Indië weder had ingenomen.

De gewisselde stukken, waarbij zich het verschil van gevoelen openbaarde, zijn van zóó hoog gewigt; ze bevatten zulke belangrijke bijdragen tot de kennis van Java; ze omschrijven zóó duidelijk den toestand van dien tijd, dat wij, in weerwil van de groote uitgebreidheid, die stukken hier in hun geheel zullen laten volgen. Zij handelen: 1° over de gedeeltelijke bezoldiging van de regenten en hoofden *in land* en over de oprigting van korpsen barissans of inlandsche militairen, en 2° over de verdere uitbreiding der indigo-kultuur.

I. *Gedeeltelijke bezoldiging van de regenten en hoofden in land, en oprigting van korpsen barissans of inlandsche militairen.*

Wij hebben gezien, dat de gouverneur-generaal, met betrekking tot de overgenomen vorstenlanden (de tegenwoordige residentiën Madioen, Kediri, Bagelen, Banjoemas en Patjitan), *bij besluiten* van 31 Augustus 1830 n°. 1 en 18 December daaraanvolgende n°. 1, het beginsel had aangenomen: dat *de regenten en hoofden*, provisioneel, voor een gedeelte, in land zouden kunnen worden bezoldigd. Wij hebben alverder gezien, dat de regering, *bij resolutie* van 18 December 1830 n°. 6, aan de kommissie van onderzoek naar de oorzaken der Cheribonsche onlusten, onder anderen, ook had opgedragen: om te onderzoeken, inhoever het verkieslijk zou zijn, *de regenten* gedeeltelijk in land te bezoldigen; ten gevolge waarvan, de kommissie het voor en tegen van zoodanigen maatregel had uiteengezet, maar vermeende dat te dien aanzien een zorgvuldig onderzoek moest worden gehouden.

Laatstbedoelde kommissie had tevens, op de door ons medegedeelde gronden, voorgesteld: het garnizoen van Cheribon te versterken met een korps djayang-sekars van 50 man, Bengalezen en Amboinezen, onder de onmiddellijke bevelen van den resident; naar aanleiding waarvan de regering, *bij resolutie* van 31 December 1830 n°. 1, de *onverwijlde* oprigting van dat korps had bevolen.

Aan dit een en ander sluit zich nu aan, het volgende stuk.

NOTA VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH, AAN DE LEDEN DER INDISCHE REGERING.

Buitenzorg, 14 Januarij 1831.

Hoog Edel Gestrenge Heeren!

Het verzekeren der rust op Java is van zoo veel belang, dat daartoe alle gepaste middelen behooren te worden aangewend, en het schijnt mij daarom noodzakelijk, in de tegenwoordige oogenblikken van vrede en kalmte, de maatregelen te beramen, welke daartoe kunnen strekken, en tevens de gelegenheid aanbieden om, wanneer de rust onverhoopt verstoord mogt worden, die spoedig te kunnen herstellen.

Daartoe kan inzonderheid dienstbaar gemaakt worden, het gezag en de invloed der regenten van het volk. Het lijdt geen tegenspraak, dat daarop

sinds de laatste jaren te weinig is geattendeerd, en dat, naarmate de teugels der ondergeschiktheid van den mindere aan den meerdere, verzwakt zijn, ook in diezelfde mate de gevaren bij oproerige bewegingen grooter zijn geweest. Tot voorbeeld daarvan, zal ik alleen aanhalen, het gebeurde gedurende den laatsten oorlog in het distrikt Demak en in de residentie Rembang, waar de hoofden en aanzienlijken des volks ons zijn trouw gebleven, maar de gemeene man den standaard des oproers zoo ligtelijk volgde.

De zekerheid van het bezit van dit eiland, kan alleen gegrond zijn op eene wel gevestigde aristokratie, door wier invloed, eene bevolking van eenige millioenen zielen, alleen aan ons te onderwerpen is, en welke aristokratie wij dus, niet alleen ten naauwste aan ons moeten verbinden, maar tevens behooren te voorzien van de middelen, om zich in ons belang te kunnen doen gelden.

Een prijzenswaardig oogmerk voorzeker: de bescherming van den gemeenen man tegen de onderdrukking des hoogeren stands, — is de grond geweest van het vroeger staatkundig beginsel, waaraan onze meerdere veiligheid is opgeofferd.

Doch dat oogmerk is niet door die maatregelen, en zoo al eenigermate, dan toch slechts gebrekkig bereikt. Die zoogenaamde knevelarijen, welke men heeft willen voorkomen, duren voort, en zullen blijven voortduren, omdat de geheele bevolking die als de wettige regten hunner hoofden aanmerkt, en, wel verre van zich daartegen te verzetten, die voor de gekonstitueerde autoriteiten verbergt.

Men is mijns inziens, van een verkeerd oogpunt uitgegaan, door de maatschappelijke instellingen van Java en het verlangen der Javanen af te meten, naar die van het meer geciviliseerd Europa en der verlichte Europeanen.

De Javaan heeft zijn eigen begrip van regt; dit is beperkt, gelijk zijne verstandelijke vermogens, maar hieraan is hij gehecht, en zijne *adat* laat hij zich niet ontnemen; (*) wat daarmede niet strijdt, is hem tamelijk onverschillig. Wie belet bijvoorbeeld een talrijk huisgezin, zijn eigen rijstoogst te snijden? en echter roept ieder Javaan zijne naburen te hulp, alleen omdat het gebruik het zoo wil; en dat de armen, gelijk hij zegt, ook moeten eten. Daarvoor betaalt hij een vijfde van zijn gewas, een opbrengst, gelijkstaande met alle lasten die hij werkelijk draagt (†). Men had den Javaan, naar mijn oordeel,

---

(*) Wij hebben gezien, dat J. C. Baud, in zijne memorie van 1 Junij 1829, zegt: — „Hij (de Javaan) is een slaaf der gewoonte (*adat*); maar voor hem is nu *adat* geworden, wat sedert zestien jaren bestaan heeft, terwijl hetgeen vroeger bestond, heeft opgehouden *adat* voor hem te zijn." — Zie pag. 437 der vorige aflevering.

(†) Deze voorstelling van den gouverneur-generaal van den Bosch, geeft den met Indië niet bekenden lezer, een verkeerden indruk. Eene toelichting is dus noodig. — De tijd van den padi-oogst is op Java een aaneengeschakelde feesttijd. Allen: mannen en vrouwen, bejaarden en kinderen, nemen deel aan den arbeid, die onder gejuich en als het ware spelende wordt volbragt. Ieder die daaraan deelneemt, ontvangt van den eigenaar van het graan, een zeker, meestal een vijfde deel van hetgeen door hem gesneden is. Maar het is onjuist, om hetgeen daardoor aan den oogst ontvalt, in de verste verte gelijk te stellen met eene belasting. Immers A roept heden B, C, D, enz. enz. met hunne gezinnen, om hem te helpen in het snijden zijner padi; maar morgen

in betrekking tot zijne beschaving moeten beschouwen; het is deze, die den aard der maatschappelijke inrigtingen, waaronder menschen leven, bepaalt. De willekeur van enkele individuën, kan daarop geen inbreuk maken; deze is nimmer bestand tegen den geest des tijds; wat daarin opgesloten ligt, ontwikkelt zich zelf, en het is even onbestaanbaar, aan een onbeschaafd volk, de instellingen van een verlicht volk op te dringen, als kinderen naar regels voor volwassenen, wier rede het overwigt op neigingen verkregen heeft, te willen besturen.

Wij moeten dus onze inrigtingen, meer in overeenstemming brengen met den aard der bevolking; naarmate de beschaving bij den gemeenen man toeneemt, moeten ook de maatschappelijke inrigtingen *voorzigtige* wijzigingen ondergaan en in overeenstemming gebragt worden met de eerste (*).

---

helpt A met zijn gezin B, overmorgen C, en zoo vervolgens, en waar hij helpt, krijgt elk tot zijn gezin behoorend persoon (waaronder verstaan worden zoowel de loontrekkenden als de verwanten), een vijfde van het door hem gesneden graan. Deze gewoonte heeft nog dit voor, dat een groot gezin, meer behoefte hebbende aan voeding dan een klein gezin, ook meer handen bij het padi-snijden levert, en dus, na afloop van den geheelen oogst, 1° op den eigen akker, zelf een grooter deel heeft kunnen snijden dan een klein gezin, en dus van dat deel het snijloon heeft bespaard; en 2° op de akkers van buren en vrienden, een veel grooter deel van het graan als snijloon heeft verdiend, dan een klein gezin.

(*) *Voorzigtigheid!* is vroeger en later de leuze geweest van vele koloniale staatsmannen; namelijk: *voorzigtigheid* in het beschaven, in het bevorderen van het geluk van den Javaan; *geen voorzigtigheid* in het vermeerderen zijner lasten en verpligtingen.

De Staatskommissie van 1803, voerde die leuze reeds in haar vaandel. Zij erkende: *dat de Javaan, door een omgang van ruim twee eeuwen met Europeanen, eenige weinige stappen was voorlgegaan op den weg der beschaving;* zij erkende tevens, dat hij, geholpen door eene goede en wijze regering, op dien weg verder zou kunnen gaan; "*maar* (voegde zij er bij) *dit kan niet dan langzaam en ongevoelig plaats hebben!*"

Raffles voerde, in 3 × 24 uren zijn landelijk stelsel in, *onder de toejuiching van het volk;* omdat bij hem het heil der menschheid op den voorgrond stond; omdat *zijn eerste blik gerigt was op de verbetering van den toestand der inboorlingen*, en omdat hij de *financiëele verbetering*, die daardoor tevens zou verkregen worden, *eerder beschouwde als de regtvaardiging van, dan als de eerste impulsie gegeven te hebben tot de verandering.*

Van den Bosch bragt, met voorbeeldelooze snelheid, zijne groote hervormingsplannen in werking; maar dit geschiedde *niet onder de toejuiching van het volk.* Dubbel bevreemdend is het daarom, dat wij hem hier hooren aanbevelen: *voorzigtige wijzigingen* in de maatschappelijke inrigtingen der Javanen, *naarmate de beschaving bij den gemeenen man toeneemt.*

Er is, sedert die beschouwing, meer dan het derde deel eener eeuw voorbijgegaan; en nog is de leus van velen: *voorzigtigheid!*...... wanneer het geldt de vermindering der lasten, de vermeerdering van de welvaart, het geluk van den Javaan. Het voorbeeld van Raffles is dáár, om die leus te logenstraffen. En van den Bosch?...... zijne genie kon zich niet vrij bewegen, gekortwiekt als het was door den drang der omstandigheden, den nood van het moederland. De geschiedenis, onpartijdig als ze wezen moet, zal dien grooten man regt laten wedervaren: zij zal hem beschouwen van het standpunt van zijn tijd. Maar diezelfde van den Bosch, — wanneer hij den tegenwoordigen bloei van moederland en kolonie had mogen aanschouwen, — zou niet aarzelen in de volvoering van het goede, in de voldoening der schuld die op Nederland rust.

Het standpunt, hetwelk de Javaan bereikt heeft, vordert niet meer de algeheele onderwerping aan de blinde willekeur zijner hoofden; hij heeft reeds begrippen van regt en eigendom; deze moeten worden geëerbiedigd, en wij moeten zorgen dat die door de hoofden niet worden verkracht; hij heeft tevens begrippen van noodzakelijke ondergeschiktheid aan zijne hoofden, hij staat hun gaarne ten dienst, bewijst hun in onze oogen buitensporige eer, en regelt zich naar hunne bevelen met kinderlijke onderwerping, in alles wat zijne *adat* niet krenkt; hem hiervan te ontslaan, brengt verwildering te weeg, verbreekt de maatschappelijke orde en is altijd, zoowel op ons nadeel, als op zijn verderf uitgeloopen.

Wij moeten dus den invloed der hoofden vermeerderen door hun aanzien te verhoogen, maar tevens zorgen, dat de lasten hunner talrijke en steeds talrijker wordende familiën, niet te zeer de bevolking drukken.

Het middel, daartoe het meest geschikt, schijnt mij te bestaan, in de inkomsten der hoofden zoodanig te regelen, dat zij voor de helft in geld, en voor de andere helft in rentvrije padi-velden worden betaald, waaraan ik eene zekere uitgebreidheid woesten grond, voor ieder hunner, wenschte te verbinden, ten einde hun in de gelegenheid te stellen, voor hunne talrijke familiën rijstvelden aan te leggen; waardoor zij zullen ophouden, ten hunnen laste of van die hunner onderhoorigen te leven, en waardoor tevens de landbouw zal worden uitgebreid.

Hierdoor zullen zij al verder in de gelegenheid gesteld worden, zich vele dier noodwendigheden goedkoop aan te schaffen, welke zij thans dikwerf duur moeten koopen, of langs ongeoorloofde wegen verkrijgen.

Ten einde zij echter hunne magt niet misbruiken, moet bij den afstand dier gronden uitdrukkelijk bepaald worden, dat zij geene andere of meerdere belastingen van die landen zullen mogen heffen, dan door de opgezetenen thans betaald worden. Daarop moet worden toegezien, en zij zullen zeker daarvan worden terug gehouden, uit vrees, dat anders de opgezetenen naar de gouvernements-gronden zullen verhuizen. Bij wijze van vrijwillige overeenkomst echter, kan het hun vrij gelaten worden, met de bewoners overeen te komen, of zij hunne belastingen in voortbrengselen, huisdiensten, of in geld zullen voldoen, mits die overeenkomsten bij de residenten worden geregistreerd, en ingeval deze daartegen bedenkingen mogten hebben, aan de beslissing der hooge regering worden onderworpen.

Zoo ook deze maatregel wordt uitgestrekt, tot de overige bezoldigde hoofden, zullen wij zeker eene talrijke en den meesten invloed uitoefenende klasse van ingezetenen, aan ons nader verbinden, hare welvaart bevorderd en vele harer misbruiken afgesneden hebben, tot welke zij thans, door den nood gedrongen, toevlugt moeten nemen, en die nu overal, zoo uithoofde der algemeenheid, als onvermijdelijke noodzakelijkheid, moeten worden geduld.

Dan het is niet genoeg, eene aanzienlijke klasse der ingezetenen aan ons nader verbonden te hebben, wij moeten tevens hunne magt vermeerderen, om die, in het belang van het gouvernement, te kunnen aanwenden.

Daartoe acht ik het noodig in ieder regentschap eene militie op te rigten,

uit infanterie en kavallerie bestaande, sterk genoeg om krachtdadig ter bewaring der publieke rust mede te werken, doch te zwak om daarvan misbruik te duchten.

De kavallerie zou het een vierde van de sterkte der infanterie behooren te hebben. Beide zouden kunnen zijn zamengesteld uit korporaalschappen, bestaande in een korporaal of brigadier en 12 man; een sergeantschap zou twee korporaalschappen, gekommandeerd door een sergeant of wachtmeester, en twee tot vijf sergeantschappen een barissan, door een officier, met rang van tweeden luitenant gekommandeerd, kunnen uitmaken en een tamboer hebben. De kavallerie kan met lansen, de helft der infanterie met geweren, en de overigen met pieken gewapend worden. De kosten derzelve zullen, uit den aard der zaak, door het gouvernement moeten worden gedragen; dan zij zullen gering zijn, indien zij, gelijk weleer de djayang-sekars, met rentvrije rijstvelden betaald worden. (*)

Ik ben van gevoelen dat, in iedere residentie, *twee percent* van de landrente tot voorschreven einde zou kunnen worden afgezonderd, en *een half percent* voor het verstrekken van de kleeding en het ekwipement. Daar echter de rijstvelden en de levenswijze in ieder distrikt niet even duur zijn, zou kunnen worden bepaald, dat: — de kosten voor een barissan in geen geval meer zullen bedragen dan *f* 50.- jaarlijks per hoofd, aan rentvrije sawavelden, infanterie, kavallerie, onderofficieren en officieren dooreengerekend, en zelfs minder dan die som, indien plaatselijke omstandigheden zulks veroorloven; moetende de verdeeling tusschen de leden der barissans naar hunne rangen, nader worden gewijzigd, op voordragt der residenten, dewijl plaatselijke aangelegenheden daarop van invloed zijn; — onder de *f* 50.- echter, zijn de kleeding en ekwipementskosten niet begrepen, waarvoor een half percent bovendien wordt te goed gedaan. (†)

In iedere residentie, zou een onderofficier-instrukteur aan de infanterie, en een dito aan de kavallerie behooren te worden toegevoegd, om de manschappen in den wapenhandel te oefenen; terwijl tevens tweemaal 's jaars door den resident, eene inspektie daarover behoort te worden gehouden.

De resident zou het opperbevel over de gezamenlijke barissans in zijne residentie voeren, en de regenten, onmiddellijk onder hem, over die in hun regentschap.

De manschappen daarbij op te nemen, zullen zich vrijwillig daartoe moeten engageren, en althans de korporaals, onderofficieren en officieren, naastbe-

---

(*) In de Preanger-regentschappen echter zou dit *in geld* dienen te geschieden, daar de inlander aldaar zijne velden reeds rentvrij, met uitzondering van eene geringe opbrengst aan zijne hoofden, bezit. (Noot van den gouv. gen. *van den Bosch.*)

(†) Het denkbeeld, om de inlandsche troepen niet *in geld*, maar *in land*, te bezoldigen, was niet nieuw. Daendels had in elke residentie, naarmate van hare uitgestrektheid, een korps strikruiters of djayang-sekars, van 50 tot 100 man, opgerigt, en allen, tot die korpsen behoorende, naarmate van hun rang, ruim bezoldigd in rijstvelden. (Zie eerste deel, pag. 22 en 32 en Tijdschrift v. N. I. 1863, 2[e] deel pag. 413 en 1864, 1[e] deel pag. 42). Deze djayang-sekars, door van den Bosch de kavallerie der barissans genoemd, bestaan nog in sommige residentiën.

staanden der regenten moeten zijn; zelfs zullen de mindere manschappen zoo veel mogelijk uit die kaste worden genomen, of ten minste uit de meest vertrouwbare inlanders, zoo dezelve daartoe niet talrijk genoeg zijn.

De uniform zal behooren te bestaan uit een rood baadje en eene lange witte pantalon, zoo als de barissan van Sentot is gekleed, waarvan het model kan worden toegezonden.

Op deze wijze vleije ik mij, dat deze barissans doelmatig zullen kunnen worden zamengesteld, en dat zij veel ter bewaring van de rust en goede orde, en ter vermeerdering van het gezag en aanzien der regenten, zullen kunnen bijdragen.

Dan het is niet genoeg voor de rust in de residentie te hebben gezorgd; in geval van gevaar van buiten, bij verwijdering van een aanzienlijk getal troepen naar een der buitenbezittingen, of wel bij inlandsche oorlogen, kunnen wij andermaal verpligt zijn, over de hulpmiddelen der residentiën te beschikken en de barissans te moeten oproepen. Het is dus noodig, dat deze daartoe bij voorkeur worden gebruikt en dadelijk door andere in de residentiën worden vervangen. Op deze voorwaarden moeten zij worden geëngageerd, namelijk: dat zoo het gouvernement hunne diensten bij het leger noodig heeft, zij geheel of gedeeltelijk daartoe zullen kunnen worden opgeroepen en bij hetzelve worden ingelijfd, in welk geval zij de bezoldiging zullen genieten, die aan de manschappen van het leger wordt uitbetaald. In geen geval echter, zullen zij buiten het eiland worden gebruikt; den regenten zal daarbij de verpligting behooren te worden opgelegd, om de manschappen, dus opgeroepen, dadelijk door anderen te doen vervangen.

Met de vorsten van Madura ben ik voorloopig overeengekomen, dat deze zoodanige barissans zullen onderhouden. De sultans aldaar, zullen ieder een bataillon infanterie, eene kompagnie kavallerie en eene kompagnie artillerie oprigten, en de panumbahan van Pamakassan het halve getal daarvan, met bepaling, dat het gouvernement daarover, in geval van oorlog of onlusten, op dezelfde wijze als van die der regentschappen gezegd is, zal kunnen beschikken, namelijk ze bij het leger zal kunnen doen inlijven.

Ik stel voor, zoodanig een bataillon zamen te stellen uit zes kompagniën, ieder bestaande uit: — een kapitein, een eerste en twee tweede luitenants, een tamboer, vier sergeanten, acht korporaals en 150 pradjoerits, alzoo te zamen uit 167 manschappen.

De kompagnie lanciers en artillerie idem.

De panumbahan zou dan een half bataillon en eene halve kompagnie lanciers en artillerie op te rigten hebben.

De korpsen zouden gekommandeerd worden door de zoons der vorsten, met den rang van luitenant-kolonel; die van den panumbahan, met dien van majoor.

De vorsten van hunne zijde verlangen daarvoor in vergelding:

1°. Om gedurende twee jaren, ingeval de rust blijft voortduren, van het leveren van manschappen aan het leger bevrijd te zijn: zullende zij na dien tijd, weder aan hunne engagementen voldoen.

2°. Dat hun de aan het gouvernement verschuldigde gelden worden geschonken.

3°. Dat zij, gedurende vijf jaren, worden ontslagen van het betalen der gewone kontributie aan het gouvernement.

4°. Dat aan hen de noodige wapenen worden geleverd.

5°. Dat een europeesch officier, benevens een paar europeesche onderofficieren aan hen worden toegevoegd, om de manschappen in den wapenhandel te oefenen.

Deze voorwaarden hebben zoo weinig bezwarends voor het gouvernement, in vergelijking van het nut der vermelde inrigting, dat zij niet in aanmerking verdienen genomen te worden, bedragende hunne schulden benevens de jaarlijksche kontributie, geen aanmerkelijke som.

Op deze wijze, vleije ik mij, zal het mogelijk zijn, eene militie van 5 à 6000 man daar te stellen, waarvan de Madurezen en barissans der Oostelijke distrikten, als meest uit Madurezen bestaande, bestemd zouden zijn om bij de mobiele korpsen te worden ingelijfd, en die der overige regentschappen, bij de garnizoens kompagniën, om in de forten en bentings dienst te doen; hebbende de ondervinding geleerd, dat deze laatste, voor deze dienst meer geschiktheid bezitten, dan voor die in het open veld.

Door dit middel zal het mogelijk zijn, het leger in eenen korten tijd, met geoefende manschappen, tot zoodanig eene sterkte te brengen, als de omstandigheden kunnen vereischen; deszelfs dagelijksche verliezen zullen spoedig te herstellen zijn, en wanneer het vereenigd ageren moet, zullen tevens daardoor geene punten ontbloot worden, maar allerwege zal een korps militie in de residentie voorhanden wezen, geschikt om de rust te bewaren.

Van ieder der residenten in het bijzonder, zouden de konsideratiën kunnen worden gevraagd, hoedanig de dienst der militie in tijd van vrede in te rigten, ten einde daardoor de rust te verzekeren en de bevolking het minst te drukken.

Ik mag niet afzijn, te dezer gelegenheid uwe aandacht te vestigen op den loop der zaken in Europa (*).— Niemand kan voorzien, wat de uitslag daarvan zijn zal; — het zou mogelijk kunnen wezen, dat voor eenen geruimen tijd geen troepen, ingeval van ongelegenheden, herwaarts zouden kunnen worden gezonden, hetwelk ons de verpligting oplegt, om in tijds naar middelen om te zien, om die zoolang mogelijk te kunnen ontberen.

Ik heb de eer hiernevens over te leggen, de korrespondentie met de residenten, over meerbedoeld onderwerp. Daaruit zal blijken, dat zij alle, in de beoordeeling van het nut eener oprigting van pradjoerits of barissans, op den voorgestelden voet, eenstemmig denken; alleen ten aanzien van de wijze van inrigting en bezoldiging, loopen de meeningen eenigermate uiteen; ik heb getracht hierin eenen gepasten middenweg te vinden.

De uitgaven, die tot het onderhoud der barissans gevorderd worden, zijn niet gebragt op de begrooting voor het jaar 1831; ik vleije mij dat zij zullen kunnen worden gevonden, deels uit hetgeen de belastingen meer zullen opbrengen dan bij de begrooting is aangenomen, deels door eene geringe verhooging derzelve in eenige distrikten, waar ze alsnog gebleven zijn beneden hetgeen zij behooren op te brengen. Voorzoover een en ander ontoereikend mogt worden

(*) Men denke aan de Belgische onlusten.

bevonden, kunnen die uitgaven worden gedekt, door het excedent der inkomsten boven de lasten, zoodat er wel geen zwarigheid bestaat, om eene zoo belangrijke inrigting te kunnen daarstellen.

Kunnen UHEdG. zich dus met het voorgesteld ontwerp vereenigen, dan stel ik voor, te besluiten:

1°. Dat aan de regenten en minder bezoldigde inlandsche hoofden zal aangeboden worden, eene zoodanige hoeveelheid rijstvelden, als waarvan de rente gelijk staat met de helft hunner bezoldiging, tegen inhouding van de helft van hun traktement; dat de keuze in deze geheel vrij zal zijn, en dat aan hen, die verkiezen mogten hunne gewone jaarwedden te behouden, zulks zal worden toegestaan.

2°. Dat aan de rijstvelden zal verbonden worden, eene geëvenredigde hoeveelheid woeste gronden, welke rentvrij zal worden afgestaan, met vergunning om die tot sawavelden of tot andere kultures, in hun belang, te mogen aanwenden.

3°. Dat de opgezetenen der aan hun in vruchtgebruik afgestane gronden, aan geene andere of hoogere lasten zullen mogen worden onderworpen, als die zij thans aan het gouvernement betalen; — dat het hun echter vrij zal staan, met hen vrijwillige overeenkomsten te treffen, wegens de wijze, waarop de lasten zullen worden voldaan, hetzij in geld of voortbrengselen, of wel om daarvoor huiselijke diensten te presteren.

4°. Dat echter zoodanige overeenkomsten niet verbindend zullen zijn, tenzij ze niets bevatten, strijdig met de algemeene wetten, en bovendien bij het kantoor der residentie, waaronder ze zijn aangegaan, zijn geregistreerd; zullende de residenten, ingeval zij vermeenen mogten, dat eene zoodanige overeenkomst niet bestaanbaar is met de belangen van het gouvernement, de zaak aan de beslissing van den gouverneur-generaal onderwerpen.

Dat alverder:

5°. In de navolgende residentiën, als: Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Joanna, Rembang, Soerabaya, Pasoeroean en Bezoeki, benevens in de Preanger-regentschappen, barissans, bestaande voor drie vierde uit infanterie en voor een vierde uit kavallerie, zullen worden opgerigt.

6°. Dat de bezoldiging *in rentvrije sawa's* zal plaats hebben, en daartoe zal worden gebezigd, jaarlijks twee percent der landrenten en voor derzelver ekwipement en uitrusting een half percent; — in de Preanger-regentschappen echter, zal *f* 50.- per hoofd, de wapenkorpsen en rangen dooreen gerekend, benevens *f* 10.- voor kleeding en ekwipementstukken, *in geld* worden te goed gedaan.

7°. Dezelve zullen bestaan, uit eskouades van een korporaal of brigadier en 12 man; dat twee eskouades een sergeantschap zullen uitmaken, onder het bevel van een sergeant, en twee tot vijf sergeantschappen met een tamboer, een barissan, welke door een inlandsch officier met den rang van tweeden luitenant gekommandeerd zal worden.

8°. Dat de bezoldiging der barissans niet zal mogen te boven gaan, maar zoo veel naar plaatselijke omstandigheden billijk is, zal moeten blijven beneden de *f* 50.- jaarlijks per hoofd, officieren, onderofficieren en korporaals daaronder gerekend, en kavallerie en infanterie dooreen genomen. Dat deze bezoldiging

gegeven zal worden in rentvrij rijstland, onder zoodanige nadere verordeningen, als door de residenten zullen worden voorgedragen en goedgekeurd, om het misbruik, dat van deze bepaling zou kunnen worden gemaakt, te weren.

9°. Dat deze barissans, door de zorg der regenten, zullen worden opgerigt; dat zij zooveel mogelijk zullen bestaan uit de naastbestaanden van deze, en in allen gevalle uit de meest vertrouwbare inlanders, bij wijze van vrijwillig engagement.

10°. Dat de manschappen expresselijk zullen worden geëngageerd onder de bepaling, dat zij in tijd van nood bij het leger, ieder in zijne betrekking, zullen dienst presteren, en daarbij zullen worden ingelijfd, en in dat geval dezelfde betaling zullen genieten als de inlandsche manschappen bij hetzelve; — dat de regenten wijders zullen gehouden zijn, hen naarmate zij tot de aktieve dienst worden opgeroepen, door anderen te doen vervangen, zoodanig dat de barissans altijd kompleet en dienstvaardig voorhanden zijn.

11°. Dat eene nader te bepalen uniform, door de barissans zal worden gedragen, en hunne kleeding, uitrusting, paarden enz. door de regenten, in overleg met den resident, zullen worden bezorgd, tegen het genot van het half percent der landrenten, in het regentschap geheven wordende. Dat de infanterie voor de eene helft met geweren, en voor de andere helft met pieken zal zijn gewapend, en de kavallerie met lansen. Dat de geweren, voor zoover noodig, door het gouvernement zullen worden verstrekt, doch op kosten der regenten in goeden staat zullen moeten worden gehouden.

12°. Dat deze manschappen, in iedere residentie, onder de orders van den resident zullen zijn gesteld, en de regenten hun als onderchefs zullen bevelen.

13°. Dat door ieder der residenten een reglement van orde, dienst, krijgstucht en voeding, ingerigt naar gelang der plaatselijke omstandigheden, zal worden ingezonden en aan de approbatie van den gouverneur-generaal onderworpen.

14°. Ten aanzien van de barissans door de vorsten van Madura te onderhouden, stel ik voor: den resident van Soerabaya te magtigen, met deze vorsten overeen te komen op de volgende voorwaarden:

Dat door de sultans van Madura en Sumanap, ieder een bataillon infanterie zal worden zamengesteld, bestaande uit zes kompagniën en iedere kompagnie uit een kapitein, een eersten en twee tweede luitenants, een tamboer, vier sergeanten, acht korporaals en 150 pradjoerits, alzoo te zamen 167 hoofden; alsmede eene kompagnie artillerie en eene dito kavallerie, op denzelfden voet als de infanterie te regelen.

Dat de panumbahan van Pamakassan een half bataillon infanterie en een halve kompagnie lanciers en artillerie zal onderhouden, zamengesteld als boven.

Dat de korpsen zullen gekommandeerd worden: door de zoons der sultans, met den rang van luitenant-kolonel, die van den panumbahan met dien van majoor.

Dat hiervoor aan de vorsten in vergelding zal kunnen worden toegestaan:

1°. gedurende twee jaren, ingeval de rust blijft voortduren, vrijstelling van het leveren van manschappen aan het leger; doch met verpligting om na dien tijd wederom aan hun engagement te voldoen;

2°. dat hun het door hen verschuldigde aan het gouvernement zal worden geschonken;

3°. dat zij, gedurende vijf jaren, zullen worden ontslagen van het betalen der gewone kontributie aan het gouvernement;

4°. dat aan hen de noodige wapenen zullen worden geleverd, en

5°. dat een europeesch officier, benevens een paar onderofficieren aan hen zullen worden toegevoegd, om de manschappen in den wapenhandel te oefenen.

Het ontwerp zelf, met de voorgestelde maatregelen en daarop gegrond koncept-besluit, wordt hiermede aan de beoordeeling van UHEdG. onderworpen.

De luitenant-generaal, gouverneur-generaal
van Nederlandsch Indië.
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

De hier medegedeelde nota, gaf aanleiding tot de volgende

NOTA VAN HET LID IN DEN RAAD VAN INDIË,
MR. P. MERKUS.

Het voorstel van zijne excellentie den gouverneur-generaal is tweeledig, strekkende het eerste, om de regenten en verdere hoofden gedeeltelijk te bezoldigen met velden; het tweede, om in ieder regentschap een barissan op te rigten, zoowel ten dienste van de gewone policie als om daaruit, in tijd van nood, het leger aan te vullen.

Ad 1. Ik ben wel bijna overtuigd, dat het nuttig is den onderstand der regenten in land te regelen, doch wil gaarne bekennen, dat de zaak voor mij niet genoegzaam is toegelicht, om tot eene beslissing te komen, en moet daarbij openhartig betuigen, dat het niet de gronden zijn door zijne excellentie den gouverneur-generaal in zijne nota aangevoerd, die mij tot dat gevoelen brengen. In die nota vind ik bovendien, wel de redenen welke tot het voorstel leiden, doch die welke het vorig bestuur hebben bewogen om een geheel verschillenden weg in te slaan, door de bezoldigingen der inlandsche hoofden enkel *in geld* te bepalen, zijn slechts ter loops aangehaald en verder met stilzwijgen voorbijgegaan.

Als hoofd-grond van zijne excellentie den gouverneur-generaal wordt aangevoerd, de meening, dat het gezag der regenten inzonderheid dienstbaar kan worden gemaakt tot verzekering van de rust van Java. Zijne excellentie is van oordeel, dat daarop in de laatste tijden niet genoegzaam is gelet; dat daaraan de opstand van Demak en Rembang is toe te schrijven; dat het oogmerk, om den gemeenen man tegen verdrukking te beschermen, maar gebrekkig is bereikt, aangezien de knevelarijen nog voortduren; dat de Javaan zijn eigen begrip van regt heeft; dat men den Javaan, in betrekking tot zijne beschaving, had behooren te beschouwen; dat dus de inrigtingen, meer in overeenstemming met den aard der bevolking, moeten worden gebragt; dat echter het standpunt, hetwelk de Javaan bereikt heeft, niet meer de algeheele onderwer-

ping aan de willekeur zijner hoofden vordert; dat hij reeds begrippen heeft van regt en eigendom, die geëerbiedigd moeten worden; doch dat hij tevens begrippen heeft van noodzakelijke onderwerping, en zijne hoofden gaarne diensten bewijst, overeenkomstig de bestaande adat; dat hen hiervan te ontslaan, verwildering te weeg brengt, en de maatschappelijke orde verbreekt; dat dus de invloed der hoofden moet worden vermeerderd, door hun aanzien te verhoogen, en dat daartoe het middel bestaat, door hunne inkomsten gedeeltelijk *in land* te regelen.

Een aangenomen stelsel van bestuur, kan beoordeeld worden naar de uitkomsten, en naar de gronden die bij de vestiging daarvan zijn gevolgd. Op beide wijzen, wordt het op Java bestaande bestuur door zijne excellentie den gouverneur-generaal bestreden; naar mijn inzien echter, dit zij met eerbied gezegd, zijn de door zijne excellentie gebezigde redenen niet aannemelijk.

Wanneer wij de uitkomsten beschouwen, pleit niets sterker voor het aangenomen stelsel, dan de volmaakte rust, die het eiland Java, voorzoover het aan het gouvernement is ondergeschikt, gedurende den laatsten oorlog heeft genoten; hetwelk te merkwaardiger is, daar de muitelingen in de Vorstenlanden, prinsen van vorstelijken bloede aan het hoofd hebben gehad, die voorgaven voor godsdienst en onafhankelijkheid te strijden. — Vijf jaren lang heeft die strijd gewoed, dikwijls op onze grenzen, en evenwel heeft de trouw van geen enkel regent of voornaam hoofd, zelfs niet in de woelige provinciën Cheribon en Bantam, gewankeld. Waar de muitelingen zich vertoond hebben, zijn zij, wanneer het eenigzins mogelijk was, afgeslagen, en verscheiden regenten zijn, met hunne gewapende benden vrijwillig ons leger, in het hart der Vorstenlanden gevolgd, en daar van oneindige dienst geweest.

De voorbeelden van Demak en Rembang, doen naar mijn inzien weinig at. Demak, geheel aan zich zelven overgelaten, werd, geheel in het begin van den oorlog, toen men nog op zoo iets niet verdacht was, door eene menigte djokjosche muiters van het naburige Serang en Soekoewati overstroomd. Deze, weinig of geen tegenstand vindende, drongen voor eenige dagen tot in de hoofdplaats van het regentschap door, geen der demaksche hoofden voegde zich echter bij hen, en alleen het gemeen, grootendeels door dwang en ook wel door zucht tot roof, volgde de muiters; maar naauwlijks trokken deze terug, of een ieder keerde naar zijne woning en de rust was hersteld. Te Rembang had, twee jaren later, juist hetzelfde plaats. Deze residentie werd onverwachts door eene aanzienlijke magt overvallen; eenige oogenblikken moest alles bukken; het gemeen, zoo als dit op Java bij iedere belangrijke gebeurtenis geschiedt, volgde, hielp eenige poststations en andere gebouwen verbranden; maar niet zoodra waren de djokjosche muitelingen verdreven, of de rust was daarmede hersteld, en barissans, uit dezelfde bevolking getrokken, dienden om de grenzen te dekken. Het gebeurde te Demak en Rembang zou welligt iets kunnen bewijzen, bijaldien aldaar, zonder inval van buiten, opstand was ontstaan; doch thans volstrekt niets. Met even veel regt, zou men het argument kunnen omkeeren, en bewijzen dat het oproer in Madioen veld heeft gewonnen, omdat aldaar het gouvernements-stelsel van bestuur niet was ingevoerd. De hoofd-regent van Madioen heeft altoos trouw de zijde van het gouvernement gehouden; hij oefende het onbepaaldste en willekeurigste

gezag, en dit heeft niet kunnen beletten, dat de onder zijn bestuur staande landen door den opstand zijn verwoest, en niet dan met moeite weder in onderwerping zijn gebragt.

In den algemeensten zin mag men zeggen, dat de rust, onder het aangenomen stelsel van bestuur, in de moeijelijkste omstandigheden, is bewaard gebleven.

Vergelijkt men daartegen wat vroeger onder het stelsel van willekeurig gezag en slaafsche onderwerping heeft plaats gehad, dan zal de schaal nog meer aan den kant van het, op gematigdheid, billijkheid en bescherming gevestigd bestuur, overhangen.

Heeft men toch vroeger wel immer het oproerige Cheribon geheel tot rust kunnen brengen? Heeft men dit in het Bantamsche kunnen doen? En wat, buiten bijna gruwelijke strengheid, kon voorheen de roof- en moordzieke bevolking van Japara en Rembang, beteugelen? Slechts oppervlakkig behoeft men ook met de geschiedenis van Java bekend te zijn, om te weten, dat de tooneelen van oorlog, oproer en verwoesting zijn verminderd en verdwenen, naarmate de europeesche invloed en de gematigde beginselen van europeesch bestuur, de overhand hebben genomen. Voegt men hierbij, dat een gedeeltelijke terugkeer tot willekeurigen arbeid en verpligte leverancie, onlangs in Cheribon beproefd, de rust van die residentie in de waagschaal heeft gebragt, dan zal men wel weten waaraan men zich te houden heeft, wil men de rust op Java bewaren.

Aan het gevoelen, dat het oogmerk, om den gemeenen man tegen de onderdrukking van zijne hoofden te beschermen, gebrekkig is bereikt, kan mijns inziens niet worden toegegeven. Het is waar, knevelarijen en geldafpersingen hebben nog plaats, maar men vergelijke deze, met die van vroeger tijden, toen in den letterlijken zin de Javaan geen beschikking had, noch over zijn goed, noch over zijn persoon; dan zeker zal ieder onpartijdige moeten erkennen, dat het doel reeds zóó ver is genaderd, als men kon verwachten, en dat de beginselen van een billijk en verstandig bestuur reeds diepe wortelen hebben geschoten; want dat de Javaan het knevelen als een wettig regt van zijne hoofden zou aanmerken, alsmede dat hij, verre van zich daartegen te verzetten, die voor de autoriteiten verbergt, moet ik stellig ontkennen; de klagten die zoo menigmaal bij de residenten inkomen, en de regterlijke vervolgingen die zoo dikwijls plaats hebben, toonen het tegendeel maar al te duidelijk aan.

Door de uitkomst dus, is het genoegzaam bewezen, dat, wel verre dat onze meerdere veiligheid aan het aangenomen stelsel van bestuur zou zijn opgeofferd, zoo als in de nota wordt gezegd, daaraan integendeel is te danken, de vrede en rust in dat gedeelte van Java, hetwelk onmiddellijk aan 's gouvernements gezag is onderworpen.

Trouwens dat dit ook moest gebeuren, was a priori te beredeneren. De gronden op welke het aangenomen stelsel van bestuur rust, zijn te wel bekend, dan dat daarover zou behoeven te worden uitgewijd. Het zal dus voldoende zijn om stil te staan, bij hetgeen tegen de toepassing daarvan wordt ingebragt.

Daarbij zouden, in de eerste plaats, de teugels der ondergeschiktheid van den mindere aan den meerdere verzwakt zijn, en ten gevolge van dien, de geva-

ren van oproerige bewegingen vermeerderd. Gaarne wil ik erkennen, dat de teugels der ondergeschiktheid inzooverre zijn verzwakt, dat de Javaan, aan wien onder het bestaande stelsel de onbelemmerde beschikking over zijn eigendom, zijn arbeid en zijn persoon is verzekerd, zich zijne goederen niet meer op eene eigendunkelijke wijze behoevende te laten ontrooven of ontnemen, dit werkelijk minder toelaat dan voorheen; dat hij zich ook, om dezelfde reden, minder gereedelijk onderwerpt aan arbeid zonder belooning, en dat hij zijn ligchaam ook niet meer even geduldig aan de mishandelingen van inlandsche of europeesche overheerschers overlevert. Inzooverre zeker is zijne ondergeschiktheid verminderd; maar juist dit, is het doel geweest van het weldadig stelsel van bestuur. Overigens is de Javaan nog even ondergeschikt aan zijne hoofden, nog even volhardend in den arbeid, nog even leidzaam in al wat van hem wordt gevorderd. Ik mag dus niet gelooven, dat de toepassing der aangenomen beginselen nadeelig is geweest. Dat de gevaren van oproerige bewegingen daardoor niet grooter zijn geworden, heeft, zoo als boven is aangetoond, de uitkomst geleerd.

Volkomen stem ik toe, dat de maatschappelijke instellingen van een volk, in verband moeten staan met den graad van beschaving welke het heeft bereikt, en dat die instellingen, bij eene nadere ontwikkeling van beschaving, daarnaar ook moeten worden gewijzigd; maar dit leidt mij tot eene geheel andere konsekwentie dan die van zijne excellentie den gouverneur-generaal, namelijk: dat het juist daarom is, dat de op Java bestaande instellingen in het algemeen alle goedkeuring verdienen.

Niemand zal ontkennen, dat de Javaan reeds tot eenen hoogen stand van civilisatie is geklommen; dat hij begrippen van regt en eigendom heeft, welke niet behooren te worden verkracht, wordt in de nota van zijne excellentie erkend; op dit alles is door het verlicht bestuur van den luitenant-gouverneur Raffles, die den eersten steen van het gebouw heeft gelegd; van de kommissarissen-generaal, die het hebben voortgezet, en van den baron van der Capellen, die het heeft voltooid, gelet, zoodat, hebben zij den inlandschen hoofden de middelen benomen om hun gezag ten koste van hunne ondergeschikten, en daardoor middellijk ten koste van het gouvernement, te misbruiken, zij hun echter dat aanzien en die magt hebben gelaten, welke onder een Oostersch en naar den aard despotisch bestuur noodig zijn, om te worden gehoorzaamd en geëerbiedigd.

Alle afwijkingen van het bestaande stelsel, kan ik niet dan als nadeelig en gevaarlijk beschouwen, en daarom mag ik mijne vrees niet verbergen, dat de terugwaartsche stappen, in het voorleden jaar gedaan, op den geest der bevolking, en zelfs van de hoofden, eenen nadeeligen indruk hebben gemaakt, en dat die maatregelen dan ook enkel en alleen door derzelver noodzakelijkheid zijn te verdedigen.

Zoo ik dus reeds half overtuigd ben, dat het raadzaam is de regenten *met velden* te bezoldigen, zijn het geheel andere redenen die op mij werken, en wel:

In de eerste plaats, omdat nu toch in vele residentiën nog kunstgrepen worden aangewend, om de regenten op eene onwettige wijze in het bezit van velden te laten. Somtijds namelijk nemen zij de betaling der landrenten voor

hunne rekening, en beschikken dan willekeurig over de bevolking. Wanneer de bevolking daartoe op eene wettige wijs wordt gebragt, en de zaak bij het bestuur bekend is, zie ik daartegen geen belangrijke zwarigheid, omdat de handelingen van de regenten alsdan op eene wettige wijze kunnen worden nagegaan en geleid. Somtijds ook, zegt men, worden er bij den aanslag, landen ten behoeve van de regenten verborgen gehouden, hetwelk een veel erger kwaad zou daarstellen. (*) Ziedaar misbruiken, welke nog zijn blijven bestaan, en welke waarschijnlijk door zijne excellentie den gouverneur-generaal worden bedoeld. In beide gevallen, zijn sommige residenten huiverig de waarheid aan den dag te brengen, uit vrees om anders geachte hoofden te verliezen, en welligt tot ongeluk te brengen. Beter kan het dus zijn, iets toe te geven, om aldus het bestuur op eene meer wettige wijze te regelen.

In de tweede plaats, omdat het op vele plaatsen moeijelijk is, Javanen *voor geld* tot huiselijke diensten te bekomen, en dit oneindig beter van hen wordt verkregen door *vrij genot van velden*. Onder deze omstandigheden, worden de beste regenten, die namelijk, welke zich letterlijk aan de bestaande bevelen houden, in verlegenheid gebragt, en zijn zij verpligt, een aanzienlijk gedeelte van hunne geldelijke bezoldiging aan hunne staatsie niet alleen, maar ook aan hunne bediening op te offeren.

Deze zijn bij mij, de voorname redenen die mij tot eene geringe wijziging in de vastgestelde bepalingen zouden kunnen bewegen. Mij is echter bekend, dat eenige der bekwaamste residenten en ambtenaren, die met het inwendige van Java beter dan ik bekend zijn, zich stellig voor het tegenovergestelde gevoelen hebben verklaard. Bovendien is de voormalige inspekteur-generaal, wijlen den heer van de Graaff, wiens buitengewone kundigheden en verkregen kennis door niemand in twijfel worden getrokken, even stellig van meening geweest, dat de bezoldiging *in geld* ver boven die *in velden* te verkiezen is. Dit alles maakt mij huiverig, om zoo maar zonder onderzoek, mijne eenzijdige beschouwing te volgen, en dit leidt mij tot de gedachte, dat, alvo-

(*) Dat deze vooronderstelling van Merkus niet ongegrond was, blijkt uit het volgende. — De resident van Tagal deelde, bij geheime missive van den 19en Julij 1834 n°. 1 aan de regering mede: dat het hem gebleken was, dat de rijstvelden der regenten van Tagal en Pamalang, door zijn voorganger, sedert 1829, in den aanslag der landrenten waren verminderd, respektievelijk met ƒ1600.— en ƒ800.— 's jaars, welke minderheid gevonden werd, door, in dezelfde evenredigheid, meer andere velden, als niet geslaagd, in den legger van den aanslag op te brengen: waartoe die vorige resident was overgegaan, uit besef van de ongenoegzaamheid der inkomsten van die beide regenten. Bij geheime resolutie in rade, van den 20en Oktober 1834 lett. H, verklaarde de regering: tot zoodanigen maatregel nimmer autorisatie te hebben verleend, en daarom de mededeeling daarvan met de uiterste bevreemding vernomen te hebben, dat zij soortgelijke afwijkingen van eene zuivere en goede administratie niet kon laten voortduren; dat hij, resident van Tagal, in overleg met de belanghebbende regenten, en met vermijding van alles wat hun gevoel zou kunnen krenken, moest zorgen, dat de zaak zóódanig werd geregeld, dat in het volgend jaar, de aanslag der bedoelde rijstvelden naar waarheid plaats had; wordende overigens in het gebeurde berust.

rens eenige verandering daar te stellen, het noodig zal zijn, al het voor en tegen der zaak in ernstige overweging te nemen.

Ik stel daarom voor, om, zonder vermelding van welke zijde zij zijn voorgedragen, de vier eerste artikelen van het slot der nota van zijne excellentie den gouverneur-generaal, te zenden aan de generale direktie van financiën, aan alle de residenten op Java, en aan de kommissarissen over de binnenlanden, met last: om daaromtrent hun gevoelen mede te deelen, en de redenen te ontwikkelen, die zoowel voor als tegen de voorgestelde bepalingen kunnen pleiten, en speciaal aan de generale direktie, om daarbij te letten op hetgeen vroeger over dit onderwerp, door de generale inspektie van financiën, of door andere autoriteiten, is in het midden gebragt.

Ad 2. Het tweede voorstel, dat om in ieder regentschap een barissan op te rigten, heeft naar mijn inzien de nuttigste strekking. In het algemeen vereenig ik mij met dien maatregel; de bijzonderheden in welke ik verschil, zal ik bij ieder artikel van de voordragt opteekenen.

5°. Geheel konform.

6°. De aanslag der landrenten, ieder jaar niet dezelfde kunnende zijn, is het niet wel mogelijk, te bepalen: dat 2 percent daarvan als bezoldiging van de barissans zullen worden gebezigd. De landrenten zijn in sommige residentiën ook voor vermeerdering vatbaar, en, die plaats hebbende, zou deze bepaling, waarvan ik het nut niet inzie, ook bezwarend voor de financiën kunnen worden. Wenschelijker vind ik het dus, om in eens, zoo als door de residenten is voorgesteld, het aandeel land te bepalen dat de manschappen en onderofficieren zullen genieten.

7°. Konform.

8°. Wanneer de betaling *in land* wordt bepaald, kan dit artikel vervallen.

9°. Konform.

10°. Hiermede kan ik mij niet vereenigen, omdat zoodanige bepaling het doel van de inrigting zou doen missen. De Javaan, in het algemeen, is te ingenomen tegen de soldatendienst, dan dat hij niet afgeschrikt zou worden door eene bepaling, die hem die dienst in het verschiet zou doen zien. Zij zal de vrijwillige engagementen belemmeren, en de noodzakelijkheid daarstellen, om tot dwangmiddelen over te gaan. Ten gevolge van dien, zullen de barissans slecht zijn te zamengesteld, en bovendien waarschijnlijk toch in tijd van nood geen soldaten opleveren, want in zulk een geval zouden de barissans, uit vrees voor de militaire dienst, verlaten worden, waardoor dubbele verlegenheid kan ontstaan. Naar mijn inzien, moeten de barissans enkel gebezigd worden voor inlandsche policie, en ingeval van onlusten, om, hetzij geheel op zichzelven of gekombineerd met troepen, te ageren. Op deze wijze hebben de barissans, in den vorigen oorlog, groote diensten bewezen, van welke men verstoken zal wezen, zoo daaraan eene andere inrigting wordt gegeven. Des noods zou, op dit punt, de kommandant van het leger te velde kunnen worden gehoord.

11°. Konform, met uitzondering van de wijze van betaling, ten aanzien van welke ik mij gedraag aan de aanmerking op art. 6.

12°. Konform.

13°. Konform.

14°. Konform. Ten aanzien van § 3. valt echter aan te merken, dat de sultan van Sumanap reeds, bij resolutie van den 29sten November 1825, voor altoos ontheven is van de betaling van kontingent; dat hem ten gevolge van dien, bij deze § minder wordt toegezegd dan hij reeds heeft verkregen.

(was get.) P. MERKUS.

Aan het gedaan voorstel, — om de residenten enz. te hooren omtrent het denkbeeld, van het gedeeltelijk bezoldigen van regenten en hoofden *in land*, — waarmede zich ook het raadslid Bousquet had vereenigd, werd door den gouverneur-generaal van den Bosch gevolg gegeven, bij kabinets-missive van 14 Februarij 1831, n°. 16, echter niet op de wijze als Merkus had noodig geoordeeld, namelijk: zonder dat het zou blijken, van welke zijde de voorstellen tot gedeeltelijke bezoldiging van regenten en hoofden *in land*, waren gedaan. Slechts eenige residenten werden gehoord bij de aangehaalde missive, in welke de kwestie in weinige regelen omschreven, en daarna gezegd werd:

„Bedenkingen, die dááruit mogen voortvloeijen, dat de inlander op deze wijze welligt meer gedrukt zou worden, dan op gouvernements-landen, schijnen mij niet zeer gegrond te zijn. Vooreerst, kan hierop worden toegezien; in de tweede plaats, zouden zij (de landbezittende regenten en hoofden) zich daardoor blootstellen, om hun volk te zien verloopen, en in de derde plaats, zoo dit nog als mogelijk geacht mogt worden, zou daardoor aan de overige inlanders de overtuiging worden verschaft, dat het beter is, in onmiddellijke afhankelijkheid van het nederlandsch bestuur, dan van hunne eigene hoofden te leven, hetwelk voorzeker de strekking hebben zou, om deze nader aan ons te verbinden."

Inmiddels waren, bij den raad van Indië, voorstellen van den gouverneur-generaal van den Bosch ingekomen, tot verdere uitbreiding van de indigokultuur, welke in naauw verband stonden met de voorstellen, ontwikkeld bij de medegedeelde nota van 14 Januarij 1831, en diep grepen in de beginselen welke Merkus voorstond.

Wij komen daarop straks terug, en melden vooraf, dat de voorstellen omtrent de oprigting van korpsen barissans of inlandsche troepen werden aangenomen en vastgesteld, bij resolutie van den 12en Februarij 1831, n°. 43, zonder dat van de, door Merkus voorgestelde, wijzigingen het minste gebruik werd gemaakt; maar alleen met bijvoeging van twee artikelen, bij welke:

1. De residenten van Bantam en van Kadoe, onder mededeeling van het voor de andere residentiën bepaalde, werden aangeschreven, om aan de regering op te geven, of het zamenstellen van pradjoerits of barissans, ook gedeeltelijk in hunne residentiën, op de voorgeschreven voet en wijze, zou kunnen plaats hebben.

2. Den resident van Soerabaya werd aanbevolen, om in overeenstemming met de vorsten van Madura, al datgeen te verrigten, wat de intentiën der regering bevorderlijk kon zijn, en zoodra mogelijk de voorstellen te doen, welke daartoe vereischt zouden worden.

II. *Uitbreiding der Indigokultuur.*

Wij zullen nu de nadere voorstellen van den gouverneur-generaal van den Bosch, tot uitbreiding der indigo-kultuur, mededeelen, mitsgaders de verschillende nota's, welke dientengevolge zijn gewisseld.

A. NOTA VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH, AAN DE LEDEN DER INDISCHE REGERING.

Buitenzorg den 29 Januarij 1831.

Hoogedel gestrenge heeren!

Bij artikel 24 mijner bijzondere instruktie, heeft zijne majesteit bevolen, dat telkens, wanneer tot de uitvoering van eenig gedeelte van dien lastbrief, de medewerking van den raad van Indië gevorderd wordt, aan dezen te gelegener tijd, vertrouwelijke opening in rade zal worden gegeven.

Bij artikel 11 derzelfde instruktie, word ik gelast, mijne bijzondere aandacht te vestigen op de middelen, waardoor nijverheid en werkzaamheid onder de Javanen kunnen worden uitgebreid, en na te gaan, of niet een zóódanigen prikkel daaraan kan worden gegeven, dat de bevolking van Java, voor den uitvoer naar Europa, eene hoeveelheid produkten verschaffe, bedragende, volgens den tegenwoordigen stand der prijzen, ten minste vijf gulden per hoofd.

Nader, bij een geheimen brief des konings, van 9 Junij 1829, wordt op dit onderwerp teruggekomen, en worden meer bepaaldelijk eenige middelen aangeduid, die tot dat einde zullen kunnen worden gebezigd.

Het is op grond van een en ander, dat ik mij aangespoord gevoel, de aandacht van u.h.e.g. thans nog meer bijzonder op dit punt te vestigen. De reeds verkregen ondervinding toch, ten aanzien van de suikerkultuur, heeft doen zien, langs welken weg het doel, zoowel in het belang van den inlander, als van het gouvernement kan worden bereikt, en het is dan ook uit dien hoofde, dat ik voorstel, de beginselen voor die kultuur vastgesteld, ook op andere voor het oogmerk geschikte toe te passen, en wel in de eerste plaats op de indigokultuur.

De kontrakten door partikulieren met de Javanen aangegaan, voldoen, volgens alle deswege ingewonnen rapporten, niet geheel aan het oogmerk. De Javaan wel is waar, toont zich in Pekalongan daartoe genegen, dan het blijkt tevens, dat het voor bijzondere personen zeer moeijelijk is, de goede uitvoering ten deze te surveilleren, waardoor zij in hunne verwachtingen worden teleurgesteld en de kultuur, onder zulke schoone vooruitzigten ondernomen, eerlang dreigt te gronde te gaan.

De kindsche beschaving van den Javaan en zijne onbedachtzame geaardheid, maken hem vooralsnog weinig geschikt, tot ondernemingen die eene gezette inspanning vorderen, zonder dat hij onder behoorlijke leiding en opzigt zij. Onder de leiding zijner eigen hoofden en het toezigt van Europeanen echter, kan hij met vrucht tot elken werktuigelijken arbeid in de teelt

van voortbrengselen voor de markt van Europa geschikt, gebezigd worden. Zijne bereidwilligheid hiertoe, is met de suikerkultuur genoegzaam gebleken.

Aan bijzondere personen, den vereischten invloed, om den Javaan te besturen, af te staan, is mijns inziens onbestaanbaar, zoowel met het belang van den Javaan zelven, als met dat van het gouvernement.

Het gevolg daarvan zou zijn, dat die invloed, in het bijzonder belang, vaak zou worden misbruikt, en de gemeene Javaan tot een lastdier vernederd.

Het gouvernement alleen heeft belang, dat in dezen de palen van billijkheid niet worden overschreden, en de rust niet in de waagschaal worde gesteld om de hebzucht te voldoen. Van deszelfs ambtenaren kan verwacht worden, dat zij in deze bezorgdheid zullen deelen, daar hun belang daarmede evenzeer verbonden is, en het is uitdienhoofde dan ook, dat ik, ter verdere uitbreiding der indigo-kultuur, voorstel, de navolgende bepalingen te arresteren :

1. Dat, van wege het gouvernement, door de residenten, in de residentiën beoosten Cheribon, waar de gelegenheid daartoe gunstig is, schikkingen met de hoofden en oudsten der dessa's zullen kunnen worden aangegaan, op den voet en de wijze, bij art. 74 en 75 van het reglement op het beleid der regering aangewezen, ten einde zaad-indigo of *tarum kembang*, te doen telen, en het benoodigd getal menschen te verstrekken, welke de behandeling van dat artikel, bij den aanmaak vordert.

2. Dat die teelt zal kunnen plaats hebben, òf op hooge gronden, òf op sawavelden, of wel, als een tweede oogst op de laatstgenoemde, naarmate de inlanders zulks zullen verkiezen.

3. Dat in die distrikten, waar de indigokultuur reeds gevestigd is, de Javaan dezelfde rémuneratie zal genieten, als hij thans bij kontrakt met partikulieren heeft bedongen, en in de overige residentiën, volgens eenen door de residenten voor te dragen en door de regering nader te bepalen prijs.

4. Dat de aan den Javaan toegekende prijs, zal kunnen strekken ter betaling van landrenten, voorzoover noodig, en het overblijvende, deels bij wijze van voorschot, deels na de aflevering der planten, zal kunnen worden uitbetaald.

5. Dat de uitvoering, onder de leiding der inlandsche hoofden en het oppertoezigt van europeesche ambtenaren, plaats zal hebben, met vrijstelling voorzoover noodig, van heerediensten.

6. Dat met europeesche of chineesche ondernemers zal kunnen worden overeengekomen, wegens de hoeveelheid planten, welke zij genegen zijn op die wijze aan te nemen, en wegens den prijs, dien zij daarvoor zullen betalen, welke in geen geval minder zal bedragen, dan het te betalene aan den Javaan.

7. Dat aan de ondernemers een renteloos voorschot, onder voldoenden borgtogt, in kopergeld kan worden verleend, geëvenredigd aan de som, welke het oprigten der fabrieken vordert; om in twee jaren te worden afgelost; benevens een dito voorschot voor de manipulatie, in een jaar af te lossen.

8. Dat de te leveren planten, alsmede de voorschotten aan het gouvernement, zullen worden voldaan in indigo, eerste kwaliteit, berekend tegen *f* 2 kopergeld het pond; dat alle indigo, die door de fabrikanten meer wordt

vervaardigd, dan ter betaling van planten en verleend voorschot noodig is, hun bijzonder eigendom blijft, waarover zij naar goedvinden kunnen beschikken, doch dat zij evenwel zich verbinden, bij voorkeur dit restant aan het gouvernement af te staan, indien het daarvoor den marktprijs betaalt.

9. Dat deze kontrakten, voor een tijdperk van vijf tot twintig jaren, zullen kunnen worden aangegaan.

10. Dat van de hoeveelheid indigo, op deze wijze geleverd, 10 percent, op eene nader te bepalen wijze, zal worden verdeeld, tusschen de gouvernements-ambtenaren en de inlandsche hoofden, met de surveillance belast.

Dit zijn de hoofdpunten, hooged.gestr. heeren! die naar mijn inzien, voor de verdere uitbreiding der bedoelde kultuur in aanmerking zullen moeten komen. Reeds hebben onderscheiden personen mij deswege voorstellen gedaan, en onder anderen de heer Loudon. Mogten plaatselijke omstandigheden wijzigingen in de opgegeven voorschriften noodig maken, dan zullen die, door de gegadigden en de residenten, kunnen worden voorgesteld.

Het gouvernement zal daardoor den indigo bekomen, tegen een prijs van *f* 2.— koper en 10 percent bovendien, wegens de kosten der administratie. Het produkt alsdan in Holland verkocht wordende tegen *f* 2.— zilver, zal het nog 15 percent overhouden voor de renten en de verliezen, waaraan het, bij het verstrekken van voorschotten, altijd min of meer blijft blootgesteld.

De vrijstelling van heerediensten, is een der krachtigste aanmoedigingen tot die onderneming, en zoo lang de kultuur zich tot een gering aantal personen blijft bepalen, vloeit daaruit geen naamwaardige last voor anderen voort. Bovendien zullen deze eene meer dan geëvenredigde kompensatie in de oprigting van de barissans vinden, welke met de dienst der policie kunnen worden belast, en daarvoor worden gesalariëerd.

Uit het begin dezer nota zal het u.h.e.g. gebleken zijn, dat nog veel zal moeten worden gedaan, alvorens 's konings last geheel zal zijn vervuld, en het is dan ook uit dien hoofde, dat ik mij verpligt gevoel, u.h.e.g. tot eene ijverige medewerking in deze op te roepen.

De luitenant-generaal, gouverneur-generaal
van Nederlandsch Indië.
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

B[1]. NOTA VAN HET RAADSLID GOLDMAN.

Ik heb geene bedenkingen hiertegen, alleen komt het mij voor, dat de vrijstelling van heerediensten (art. 5), hoezeer deze zich, door het oprigten van barissans, slechts tot het onderhouden van de wegen en bruggen zullen bepalen, evenwel van een niet minderen last zal blijven voor de overige bevolking, die geen deel aan de indigokultuur heeft, en zou het misschien doelmatig zijn, om haar daarin eenigzins te gemoet te komen.

Wat aangaat de 10 percent (art. 10); hoezeer ik dit als doelmatig beschouw, zoo zal echter zeer gewaakt dienen te worden, dat niet door eene verkeerde ambitie, in sommige residentiën, de gemeene man daardoor gedrukt worde, alleen met oogmerk om veel indigoplanten te kunnen leveren.

(was get.) GOLDMAN.

B[2]. NOTA VAN HET RAADSLID BOUSQUET.

Ik kan mij met de voorstellen van zijne excellentie zeer gereedelijk vereenigen, mits men de zekerheid hebbe, dat de nadere uitbreiding van de indigokultuur, niet ten bezwaar strekke van de inlandsche bevolking, en haar niet doe overslaan tot dadelijkheden, welke het kenmerk van hare ontevredenheid dragen.

Bij het 1e art. wordt zeker wel op den voorgrond gezet, dat de Javaan daartoe gewillig zij; dan, zoo ik mij niet bedrieg, had de resident van Cheribon ook de verzekering gegeven, dat de nieuwe kontrakten, met de bevolking aldaar voor de indigoteelt aangegaan, volkomen vrijwillig waren, en men heeft toch naderhand gezien, dat er veel van dien vrijen wil te wenschen overbleef, en het heeft aan een zijden draadje gehangen, of de geheele residentie ware in opstand gekomen.

Dit zal dus den residenten ten ernstigste op het hart moeten worden gedrukt, en zullen zij personeel verantwoordelijk moeten worden gesteld, voor de nadeelen en onheilen, welke de gevolgen zouden kunnen zijn, van het misbruiken van hunnen invloed op de inlandsche hoofden, en zelfs van den invloed van deze laatsten op den gemeenen man, met den stelligsten last, om zich door alle gepaste middelen te verzekeren, dat de Javaan *met genoegen* den meerderen arbeid, waartoe hij zich verbinden zal, verrigt, en geenszins uit dwang of slaafsche onderwerping aan den wil zijner hoofden; want die onderwerping is niet meer, hetgeen zij 20 jaren geleden was, en wanneer zij het juk voelen knellen, zijn zij geenszins te beschroomd om het af te werpen, en zich te verzetten tegen dengeen die het hun oplegt.

Ook onder dat oogpunt beschouwd, geef ik, even als de heer Goldman, in overweging, om de percentsgewijze belooning *niet* toe te staan, althans om eens te beproeven, of, zonder deze, de réussite der zaak even goed kan worden verzekerd, daar in een tegenovergesteld geval, men het er wel voor zoude mogen houden, dat de 10 percent het uitwerksel op de gouvernementsambtenaren en inlandsche hoofden zou hebben, dat daardoor alle de door hen aan te wenden middelen, in hunne oogen worden gewettigd.

De eerste aanmerking van den heer Goldman, komt mij mede voor, zeer wel in overweging te moeten worden genomen, en ik zou het niet ongepast vinden, dat de residenten werden gelast, om hun gevoelen bekend te stellen op de vraag: of het tot de kultuur *niet* bestemde gedeelte der bevolking, waarop de heerediensten alsdan alleen zullen drukken, niet op de eene of andere wijze schadeloos zou behooren te worden gesteld.

Eindelijk moet ik betuigen, dat de prijs van *f* 2.— (zelfs in koper) waarop de indigo zou komen te staan, mij niet zeer voordeelig voorkomt; ik vrees, dat tegen dien prijs van inkoop, wel misrekeningen zullen ontstaan. Ik zou ook gaarne wenschen, dat bij eene prijsbepaling, van welk bedrag ook, in koper, altijd werd gevoegd: *van* 100 *duiten op den gulden*, daar ik, — steeds hopende op eene verandering in de tegenwoordige verhouding van het koper tot het zilver, welke verandering mij hoe langer zoo meer in 's lands belang noodzakelijk voorkomt, — van nu af aan, de pretentie zou willen koeperen,

die men, bij eene zoodanige eventuëele verandering, zou kunnen moveren op eene hoogere betaling.

Op de andere punten heb ik niets aan te merken.

(was get.) BOUSQUET.

C. NOTA VAN HET RAADSLID MERKUS.

Mijn advies zullende uitbrengen, op de voordragt van zijne excellentie den gouverneur-generaal, dd. 29 Januarij ll., kabinet, moet ik op den voorgrond stellen, dat niemand meer dan ik overtuigd kan wezen van de nuttigheid en de noodzakelijkheid, om de teelt uit te breiden van alle voortbrengselen, welke voor de markt van het moederland, en mitsdien als middelen van betaling der van daar ontvangen goederen en gelden, geschikt zijn.

Wanneer ik mij dus niet vereenig met de maatregelen, dat oogmerk ten doel hebbende, welke reeds zijn genomen of nog daargesteld kunnen worden, is het niet, of zal het nimmer zijn, omdat ik niet zoude wenschen mede te werken om het te bereiken, maar enkel en alleen, omdat ik de aangewende en voorgestelde middelen niet kan overeenbrengen met den aard der bestaande inrigtingen van bestuur, en met den geopenbaarden wil des konings, daar zijne majesteit meer dan eens, en wel bijzonder bij de reglementen welke den grond der indische instellingen uitmaken, die inrigtingen heeft goedgekeurd en bevestigd.

In gemoede overtuigd, dat zijner majesteits aldus geopenbaarde bedoelingen, steunen op de uitkomsten van langdurige en grondige onderzoekingen van mannen, wier doorzigt en kunde door niemand worden verdacht, en op de zuiverste beginselen van billijkheid en regtvaardigheid, moet ik daarbij verklaren, dat het mij een aangename pligt is, mij stiptelijk te houden aan de voorschriften, der regering ter navolging gegeven, en tegen alle afwijkingen daarvan, mijne op dezelfde gronden rustende vertoogen, te dienen.

Op dien grond meen ik ook, dat mogt al eens, in een enkel geval, twijfel ontstaan, omtrent de toepassing van een koninklijk besluit of bevel, waarvan de zin minder duidelijk is dan de voorschreven bepalingen, het alsdan moet worden beoordeeld naar de gegeven leiding, en dus worden teruggebragt tot de beginselen, waarop het bestuur van Nederlandsch Indië is gevestigd.

Op geene andere wijze kan ik daarom beschouwen het 11e artikel van eene bijzondere, doch den raden van Indië onbekende instruktie van zijne excellentie den gouverneur-generaal, waarbij zijne excellentie gelast is, zijne bij zondere aandacht te vestigen op de middelen, waardoor nijverheid en werkzaamheid onder de Javanen kunnen worden uitgebreid, en na te gaan, of niet een zoodanige prikkel daaraan kon worden gegeven, dat de bevolking van Java, voor den uitvoer naar Europa, eene hoeveelheid produkten verschaffe, bedragende, volgens den tegenwoordigen stand der prijzen, ten minste vijf gulden per hoofd.

Of op dezelfde wijze moet beoordeeld worden, de geheime brief des konings dd. 9 Junij 1829, durf ik niet beslissen, omdat zijne excellentie de gouverneur-generaal den inhoud daarvan nog niet heeft medegedeeld; doch daar die wordt aangehaald in verband met art. 11 van gemelde instruktie, zou ik er uit afleiden, dat die aanschrijving dezelfde strekking heeft.

Bij het arresteren der maatregelen, tot uitbreiding der suiker- en indigo-kultuur, in het voorleden jaar, ben ik, uithoofde van de mij opgedragen kommissie in de vorstenlanden, niet tegenwoordig, en dus buiten de gelegenheid geweest om daaromtrent mijn gevoelen te uiten.

Ware ik daartoe geroepen geweest, dan zou ik, van de bovengemelde beginselen uitgaande, mij in de eerste plaats de vraag voorgesteld hebben: of die maatregelen met het aangenomen stelsel van bestuur strooken?

Tot dat stelsel behoort onafscheidelijk, volkomen vrijheid van kultuur en handel, en onbelemmerde beschikking over eigendommen en bezittingen, met die uitzonderingen evenwel, welke bij de reglementaire, of liever wettelijke bepalingen zijn uitgedrukt, maar die ook niet anders zijn daargesteld, dan als uitzonderingen op den algemeenen regel. Daaruit vloeit voort, en is ook met zoovele woorden vastgesteld, dat het een ieder, Europeaan of Inlander, vrijstaat om, mits voldoende de lasten, zijn grond te bestemmen tot de teelt van zoodanige produkten, en over die produkten zoodanig te beschikken, als hem goeddunkt; dat hij niet verpligt kan worden tot leveranciën, veel minder tot leveranciën tegen onevenredige prijzen; dat hij niet gedwongen kan worden tot arbeid, dien hij niet verkiest te verrigten; met één woord, het bestaande stelsel waarborgt een ieder de ruimste vrije beschikking over gronden, voortbrengselen en ligchamelijken arbeid.

Dit stelsel bestaat nog in zijn volle kracht; het laatste reglement op het beleid der regering, heeft het gehandhaafd, en nog onlangs is, ten overvloede, de wil van zijne majesteit in dit opzigt zonneklaar gebleken, uit den brief van den minister van koloniën, dd. 2en Julij l.l. N° 40/244, in welke zijne excellentie stellig het voorstel afkeurt, om alle de koffij op Java, tegen betaling aan het gouvernement te doen leveren, op dezen tot dusverre zeer eenvoudigen, doch nu bijna merkwaardigen grond: dat daardoor inbreuk zou worden gemaakt, op de vrije beschikking van produkten, welke den Javaan is toegekend. (*)

Vraagt men nu of de uitbreiding van de suiker- en indigo-kultuur, gegrond op daartoe met den inlander aangegane kontrakten, bestaanbaar is met de aangeduide beginselen, dan zal men, de zaak oppervlakkig beschouwende, geene afwijking bespeuren, omdat het aangaan van kontrakten, de vrijwillige toestemming van den inlander onderstelt tot alle werkzaamheden, en alle leveranciën, die van hem worden gevorderd. — Zoo zal er over oordeelen, degeen die, enkel met de europeesche maatschappij bekend, zich niet kan voorstellen, dat overeenkomst zonder wezenlijke toestemming, wettig zou zijn, en dat daaruit met eenige billijkheid, verpligtingen kunnen worden afgeleid.

Dringt men echter dieper in het wezenlijke van de zaak, dan zal men tot geheel verschillende resultaten geraken. Met eene slechts matige kennis van den Javaan, van zijne zeden, gewoonten en neigingen, zal men bevinden, dat alle overeenkomsten tusschen het gouvernement aan den eenen kant, en de bevolking der dessa's aan den anderen, in het algemeen, en in het bijzonder die tot beplanting van hare velden met suiker, indigo of andere produkten,

(*) Wij komen op dezen brief van den minister van koloniën terug, zoodra het tijd is, meer opzettelijk over de koffijkultuur te spreken.

die zij niet gewoon is te telen, en tot levering van die produkten aan het gouvernement, niet anders bestaan dan in naam; — dat die bevolking zelfs, in de meeste gevallen, niet weet, dat zij ten gevolge van eene zoogenaamde overeenkomst arbeidt of levert; dat met de daad, de arbeid niet wordt *bedongen* maar *gevorderd;* dat zij dus ook alleen arbeidt en levert, omdat het van haar wordt gevorderd en zij zich daartoe verpligt acht, en dat de zoogenaamde kontrakten dus hoofdzakelijk dienen, om de inbreuk op de vrije beschikking van gronden, arbeid en produkten, onder eenen schoonschijnenden naam, te verbloemen en te bedekken.

Ten bewijze hiervan strekt, in de eerste plaats, de moeijelijkheid, of liever de onmogelijkheid, die bijzondere personen, tot nog toe, in de meeste residentiën hebben ondervonden, om zonder tusschenkomst van het gouvernement, kontrakten tot stand te brengen, of, al eens tot stand gebragt zijnde, daaraan gevolg te doen geven. Merkwaardig is in dit opzigt, het rapport van den resident van Pekalongan, van den 15en December ll. no. 28, bij gelegenheid der ingebragte klagten van den indigofabrikant Heineken, tegen de planters, met welke hij overeenkomsten heeft aangegaan. (*)

In de meeste gevallen, is het alleen op last van de residenten, of, hetgeen daarmede op Java volkomen gelijk staat, op het verlangen van de residenten, aan de eerste hoofden te kennen gegeven, en door deze aan de mindere, dat de zoogenaamde kontrakten worden aangegaan, en de toestemming van de voorname partij, die met regt de lijdende partij mag genoemd worden, namelijk die van de bevolking, welke moet arbeiden en leveren, bestaat volstrekt niet, of is, als zijnde afgeperst, van geen de minste waarde.

Ter goeder trouw zal, geloof ik, niemand ontkennen, dat zoodanig de wezenlijke toedragt is van de zaak. Zoo is die ook begrepen geworden door de kommissarissen-generaal Elout en van der Capellen, wier vaderlijke bezorgdheid voor de belangen van den eenvoudigen inlander, in alle de daden van hun bestuur zoo blijkbaar doorstraalt. Van daar de bepalingen, vervat in de publikatie van den 5 Januarij 1819 (Staatsblad no. 10), krachtens welke: — geen kontrakten, dessa'sgewijze, of met de hoofden der dorpen alleen, maar individuëel met elk ingezeten, die daardoor eenigermate verpligt wordt, zullen worden aangegaan; — dat de residenten geen kontrakten vermogen te registreren, dan na zich behoorlijk verzekerd te hebben van de identiteit der personen, die als kontraktanten daarbij voorkomen, en van de *volkomen toestemming* van de wederzijdsche partijen, die ten dien einde persoonlijk voor hen zullen verschijnen; — de ambtenaren daarenboven verpligt zullen zijn, om zich, van den eenen kant, van alle direktie of invloed te onthouden,

(*) De hier aangehaalde missive van den resident van Pekalongan ontbreekt. Aan genoemden indigofabrikant werd echter later, en wel bij resolutie van 31 Oktober 1834 no. 1, het verblijf op zijne fabriek ontzegd, met bepaling, dat hij, zoolang hij in de residentie Pekalongan zou gevestigd blijven, zich op de hoofdplaats moest ophouden. Die strenge maatregel werd genomen, omdat, uit een naauwgezet onderzoek en door beëedigde verklaringen, gebleken was, dat de fabrikant de bevolking aanhoudend mishandeld en gekweld had, waarvan het gevolg was geweest, dat van de 1200 huisgezinnen, voor de indigokultuur bij zijne fabriek afgezonderd, niet minder dan 461 gezinnen waren verhuisd.

maar ook, van den anderen kant, niets te verzuimen, om derzelver onderhoorigen bij het aangaan van verbindtenissen, op hunne regten en belangen opmerkzaam te maken, ten einde daardoor alle misleiding, zooveel mogelijk, voor te komen, en niet toe te laten, dat de ingezetenen, door inboezeming van ongegronde hoop of vrees, veel minder door bedreigingen of dwangmiddelen, ondanks zich zelve, tot overeenkomsten worden overgehaald, welke niet met hun vrijen wil of eigen verkiezing overeenstemmen.

Wanneer nu partikuliere personen met Javanen overeenkomsten treffen, bestaat er dus, in het toezigt en het wakend oog van het openbaar gezag, een waarborg, dat het misbruik niet te ver zal worden gedreven; dan bestaat nog de mogelijkheid, van vrijwillige toestemming en daarop gegronde kontrakten.

Maar wat moet men gelooven, wanneer datzelfde openbaar, in deze landen zoo overwegend, gezag, welks beschermende tusschenkomst zoo zeer noodig is geoordeeld, het verrigten van arbeid of het leveren van produkten, bedingt? Wanneer dit gezag, op hooger last, die geen tegenspraak duldt, 20,000 pikol suiker of 100,000 pond indigo, verlangt? — Wanneer de prijs wordt voorgeschreven, voor welken *moet* gekontrakteerd worden, en die billijk *moet* geacht worden?

Wie zal dan den eenvoudigen Javaan, ja zelfs het dessahoofd of de oudsten der dorpen, beschermen tegen de indrukken van vrees en tegen de middelen die ambtenaren, om het hoog bestuur te behagen en zich zelven voordeelen te verschaffen, zullen bezigen om het doel te bereiken? Zal er dan wel aan vrije toestemming te denken zijn, en zal men niet moeten bekennen, dat de zoogenaamde overeenkomsten, hersenschimmen zijn, en de zoogenaamde kontrakten, zoo vele bedekte wapenen en middelen, om terug te komen tot den verboden gedwongen arbeid, en de met regt afgeschafte verpligte leveranciën?

Ik weet wel, dat men dit alles tracht goed te maken, door eene betaling, die welligt aan den arbeid en de levering geëvenredigd is, en door het vooruitzigt op winsten, die de bevolking anders niet zou genieten; — maar hiermede is het kwaad niet dan gedeeltelijk verholpen bij eene bevolking, ten naauwste gehecht aan de zeden en gewoonten niet alleen, maar ook aan de vooroordeelen van hare voorouders, en die zich liever hare armoede en ontberingen zal getroosten, dan daarvan af te wijken of afgetrokken te worden, hierin inzooverre gelijk aan onzen hollandschen boer, die bij voorbeeld, welke winst de teelt van beetwortelen hem voor eenige jaren kon aanbieden, daartoe alleen door den dwang van het fransche despotismus te bewegen was.

Geen wonder bovendien, in dien tegenzin van den Javaan, daar het maar al te dikwijls is gebeurd, dat niet hij, maar zijn hoofd de vruchten van zijn arbeid genoot, en dat, wat moeite het gouvernement zich ook geve om dit misbruik tegen te gaan, het nog meer of min blijft bestaan, en uit den aard der zaak sterker zal stand houden, naarmate het gouvernement, om zijn doel te bereiken, de medewerking der hoofden meer noodig heeft.

Ook al eens, zonder dit in het algemeen toe te geven, aangenomen zijnde, dat de toegestane loonen en prijzen, thans aan den arbeid en aan de leveranciën geëvenredigd zijn, bestaat er geen de minste zekerheid, dat, wil men de begonnen ondernemingen voortzetten, deze op den duur zullen kunnen worden besteed.

Het is in lange niet bewezen, dat suiker en indigo, door vreemden, niet voor een nog lageren prijs zouden kunnen geleverd worden, dan voor welke die artikelen nu door het gouvernement aan de handelmaatschappij zijn afgestaan. Zoo dit het geval wordt, zal men de loonen en prijzen noodwendig moeten verminderen, en welke waarborg zal men dan hebben, dat zij nog billijk zullen wezen? Eenmaal de weg van gedwongen arbeid en verpligte leveranciën ingeslagen zijnde, bestaat er immers weinig reden, om daarop niet voort te gaan.

Het zij verre van mij, te beweren, dat de zwarigheden die zich opdoen, van alle ondernemingen tot uitbreiding van kultures zouden moeten doen afzien. — Integendeel ben ik ten volle overtuigd van de noodzakelijkheid, om alles aan te wenden, wat strekken kan om die zwarigheden te overwinnen, en niet minder overtuigd ben ik, dat daartoe de mogelijkheid bestaat, door de vestiging van een billijk en beschermend inlandsch bestuur; door de bevolking op eene redelijke wijze te hechten aan eigendom, en door de verzekering van het genot van hare bezittingen, haar den smaak te geven tot verkrijging van rijkdom.

Het spreekt van zelf, dat dit alles het werk niet is van een oogenblik; maar de voortgang daarvan, is in lang zoo traag niet, als men het zich zou kunnen verbeelden, en nu reeds is men op dien weg ver gevorderd. Eene menigte produkten, welke voorheen niet bestonden, worden ten gevolge daarvan voortgebragt; in eenige residentiën zijn vrij aanzienlijke ondernemingen met vrucht tot stand gekomen, en zoo voortgaande, mag men zich vleijen, van zonder dwang, en dus zonder gevaar, een staat van zaken te verkrijgen, die het dubbel voordeel zal aanbieden, van blijvende welvaart, zonder kosten van anders noodzakelijke dwangmiddelen.

Dat deze laatste, — wil men de thans begonnen geforceerde kultures en leveranciën handhaven, — onontbeerlijk zijn, is reeds genoegzaam in de residentie Cheribon gebleken, alwaar de bevolking, door ontevredenheid tot opstand willende overgaan, in toom zal moeten gehouden worden, door politieke en dus willekeurige verbanningen, door djayang-sekars, die vroeger zonder gevaar zijn afgeschaft kunnen worden, of door nog op te rigten barissans.

Uit het bovenstaande is nu genoegzaam af te leiden, dat, bijaldien ik in het voorleden jaar geroepen ware geweest, om over de voorgestelde maatregelen te oordeelen, ik daartegen zou hebben gestemd, omdat zij, naar mijn inzien, strijdig met 's konings bedoelingen, de strekking hebben, om eene revolutie, of beter gezegd, eene kontra-revolutie in het aangenomen stelsel van bestuur, te weeg te brengen, door de Javasche bevolking terug te voeren tot verpligtingen, welke onbestaanbaar zijn met de haar toegekende vrije beschikking van grond en van voortbrengselen.

Alvorens van dit punt af te stappen, mag ik niet nalaten terug te komen op den boven aangehaalden brief, van den minister van koloniën, dd. 2 Julij ll. no. $\frac{40}{244}$, omdat die mij de geruststellende verzekering geeft, dat mijne gevoelens overeenkomen met 's konings bedoelingen.

„Bijzonder aangenaam is het aan het departement geweest (zegt de minister), te bespeuren, dat de burggraaf Du Bus, niet in dat voorstel (om namelijk alle de koffij op Java over te nemen tegen den marktprijs) heeft bewilligd,

als strijdig met de, bij het toenmalig regeringsreglement, gegeven toezegging, van vrije beschikking over de vruchten van den grond, nadat de verschuldigde belasting aan het gouvernement zou zijn voldaan. En in waarheid, wat zou van die vrije beschikking geworden zijn, zoo het bedoelde voorstel was aangenomen geworden?

„De voorname reden toch, die tot staving van hetzelve is bijgebragt geworden, namelijk: *dat de eigenlijke planter nu de volle vruchten van zijn arbeid niet plukt, vermits hij van den eenen kant bedrogen wordt door opkoopers, die hem een te geringen prijs voor zijne koffij geven, en van den anderen kant wordt gekneveld door zijne hoofden:* — deze reden, zou evenzeer toegepast kunnen worden op al de produkten van den grond, en zoodoende zou het gouvernement, om zich gelijk te blijven, hebben moeten opkooper worden van al wat de industrie der Javanen oplevert, want er bestaat geen meerdere noodzakelijkheid, om hem voor bedrog te beveiligen bij het verkoopen van zijne koffij, dan bij het beschikken over zijne rijst en wat hij verder teelt.

„De nieuwe verordeningen (dus vervolgt de minister), die bij het aanvaarden des bestuurs door uwe excellentie zijn ingevoerd, verwerpen evenzeer eene bemoeijing van den aard als hier wordt bedoeld. Uit art. 74 en 75 van het nieuwe regerings-reglement is, in verband met het 76ste artikel, zeer duidelijk te zien, dat de magt bij de eerstgemelde aan de indische regering gegeven, niet kan worden gebezigd om over geheel Java eene verpligte teelt en leverancie van koffij in te voeren, een stelsel hetwelk bij het laatste der aangehaalde artikelen, uitdrukkelijk en *bij uitzondering*, tot de Preanger-regentschappen wordt beperkt.

„Bij art. 110 van hetzelfde reglement wordt, op de meest stellige wijze, het beginsel vastgesteld eener ongehinderde beschikking over de vruchten van den grond, na voldoening der bepaalde belastingen, en eindelijk houdt art. 73 de verklaring in, van des konings wil, dat de heffing der belastingen gepaard zal gaan, met de meeste mogelijke verschooning van den landbouw, de nijverheid en den smallen handel der inlanders; eene aanbeveling, waarmede geheel onbestaanbaar zou zijn, een systema, hetwelk het gouvernement tot algemeen opkooper van een der voornaamste voortbrengselen van den landbouw maken, en daardoor op de meest krachtdadige wijze, allen smallen handel onder inlanders vernietigen zou."

Na zulk eene verklaring van het eerste orgaan van 's konings wil, behoeft men niet meer te vragen, hoedanig de bedoelingen van zijne majesteit zijn, opzigtelijk het bestaande stelsel van bestuur.

Een tweede grond tegen de, in het jaar 1830, gearresteerde maatregelen, zou ik dáárin gevonden hebben, dat zij den doodslag toebrengen aan alle partikuliere nijverheid.

Het zal wel geen betoog vorderen, dat niemand, wie hij ook zijn moge, zal kunnen opwerken tegen het kapitaal, dat door het gouvernement kan worden besteed, en tegen de middelen, die het kan aanwenden, om de laagste dagloonen te betalen; dat het gouvernement bijgevolg de produkten tegen de minste prijzen kan leveren, en dat mitsdien de partikulieren wel verpligt zijn, hunne ondernemingen te staken.

Hierdoor zal het zich dan ook welligt verklaren, waarom, sedert een jaar,

de meeste indigofabrieken zijn te niet gegaan, en het aanleggen van suikermolens, waaraan in de jaren 1828 en 1829 met zooveel kracht is gearbeid, thans geheel heeft opgehouden, ofschoon daartoe ook de verminderde marktprijzen van beide artikelen kan hebben medegewerkt.

Als derde grond, om mij met de bedoelde maatregelen niet te vereenigen, zou bij mij gewogen hebben, de onzekerheid der voordeelen, die men zich daarmede heeft voorgesteld.

En dat ik mij hierin niet heb vergist, leert nu reeds, zoo ik vermeen, de ondervinding; daar de zoo wisselvallige indigokultuur aan vrij wat meer moeite en kosten onderhevig blijkt te zijn dan waarop was gerekend, en daar, niettegenstaande de voordeelige voorwaarden welke aangeboden zijn, de suiker in de oostelijke distrikten van Java, tegen veel hooger prijs wordt verkregen, dan daartoe was gesteld.

De uitkomst van alle dergelijke ondernemingen, voor rekening van gouvernementen gedaan, is ten allen tijde, en dit brengt de aard der zaak mede, nadeelig geweest. Hierin echter ligt niet het grootste kwaad; de ergste gevolgen zijn door mij hooger aangeduid.

Naar mijn inzien, moet het gouvernement zich onthouden van spekulatiën, die, vallen zij wèl uit, een kortstondig geldelijk voordeel kunnen aanbieden, hetwelk, bijzonder in dit geval, als met opoffering van een regtvaardig en redelijk stelsel van bestuur en van partikuliere belangen, nog te duur kan zijn gekocht.

Na aldus de redenen te hebben ontwikkeld, welke mij genoopt zouden hebben, om mij niet te vereenigen met de in het voorleden jaar gearresteerde maatregelen tot uitbreiding van de suiker- en indigokultuur, of liever, om mij te verklaren tegen alle ondernemingen tot dat einde voor gouvernements rekening, wordt het bijna overbodig, mijn gevoelen uit te brengen, over de voordragt, om de indigoteelt en fabrikatie, nu tot de residentiën beoosten Cheribon (hetwelk waarschijnlijk beoosten Tagal moet zijn, vermits die aldaar reeds in werking is) uit te strekken. Volgens deze voordragt, zou de fabrikatie nu geheel aan partikulieren worden overgelaten, en inzooverre is zij, naar mijn inzien, reeds aannemelijker, dan de voorgaande regeling; doch vermits de voorname, door mij aangevoerde gronden, evenwel blijven bestaan, kan dit voordeel mij niet doen besluiten, om daarmede in te stemmen.

Hierbij komt het mij voor, in de omstandigheden, in welke het vaderland thans verkeert, en waarvan de gevolgen niet te berekenen zijn, niet wel met de voorzigtigheid overeen te komen, de produktie te vermeerderen van een artikel, voor hetwelk geen zekere markt, veel minder een zekeren marktprijs, zal te vinden zijn, en met welke produktie de gemoederen op Java min of meer gaande kunnen worden gemaakt, op een oogenblik, dat het van het hoogste belang is, om rust door tevredenheid te bewaren, al ware het dan ook met opoffering van eenige direkte voordeelen. — Bijaldien er een stellige last van zijne majesteit bestond, zou ik, doordrongen van den pligt tot gehoorzaamheid, niet aarzelen, over alle bedenkingen en zwarigheden heen te stappen; maar met allen eerbied meen ik te mogen verklaren, dat van dien last niet is gebleken, en dat integendeel de voorgestelde maatregel strijdig met de bedoelingen van zijner majesteits bestuur geacht kan worden te zijn.

In de aangehaalde woorden der bijzondere instruktie van zijne excellentie den gouverneur-generaal, ligt geen last tot *uitvoeren*, maar wel een last tot *onderzoeken*, en zoo hier al eens een last tot *handelen* mogt gezien worden, kan die, naar mijn inzien, niet anders verstaan worden, dan behoudens de door zijne majesteit vastgestelde regelen en beginselen van bestuur.

Hieromtrent gerustgesteld, is het mij verder ook niet mogelijk, mij te vereenigen met de gronden van de voordragt. Het is mij nog niet gebleken, dat de in het voorleden jaar aangegane kontrakten aan de verwachting voldoen, en vooral moet ik met den heer Bousquet in twijfel trekken, of de Javaan zich bereidwillig tot het kontrakteren toont.

Moet echter de verdere uitbreiding van de indigokultuur plaats hebben, welk punt in de eerste plaats dient beslist te worden, dan voel ik mij gedrongen, mij te vereenigen met het gevoelen van de heeren Goldman en Bousquet, om:

In de eerste plaats, aan de gouvernements ambtenaren geen aandeel te geven in den te verkrijgen indigo. — Bij de levering van koffij, zijn de europeesche ambtenaren reeds van dusdanige voordeelen uitgesloten, omdat men daarin een grond van kwellingen en onderdrukking heeft gezien; en daarbij heeft de ondervinding in Cheribon reeds geleerd, hoe gevaarlijk de bovenmatige ijver kan wezen, bij de invoering van nieuwigheden, bij welke met niet te veel omzigtigheid kan worden te werk gegaan. Zulke voordeelen bieden bovendien een te overwegend aanloksel, om de ambtenaren de verpligtingen te doen vergeten, onder welke zij ten aanzien van de bevolking liggen.

In de tweede plaats, om de inlanders die indigo zullen planten, niet vrij te kennen van heerediensten, aangezien hierin eene onregtvaardigheid opgesloten ligt voor de overige ingezetenen, waarvan de arbeid daardoor, zonder genot van eenig voordeel, wordt verzwaard. Voor zoodanige vergunning aan de manschappen der op te rigten barissans, kan pleiten, dat deze bestemd zijn tot handhaving van de rust en beveiliging van personen en eigendommen, waardoor hunne dienst strekt tot algemeen nut, aan hetwelk een ieder met billijkheid verpligt kan worden eene geringe opoffering te doen; maar dezelfde reden, kan ten behoeve der indigoplanters niet gebezigd worden, omdat hun bedrijf voor degenen die niet planten, geheel onverschillig is, en ook omdat het indigoplanten, naar den geest der voordragt, reeds als voordeelig gehouden wordende, het overbodig wordt daaraan, met het algemeen belang strijdige, voorregten te hechten.

Batavia, den 15 Februarij 1831.
(*was get.*) P. Merkus.

D. Tweede nota van den gouverneur-generaal van den Bosch aan de regerings-leden.

Buitenzorg, 8 Maart 1831.

Uit de aanmerkingen, door den heer Merkus gemaakt, op mijne nota van den 14en Januarij ll., waarmede de heer Bousquet zich heeft vereenigd, is het mij gebleken dat de leden der regering zich, in het algemeen, althans met geringe uitzonderingen, vereenigen, met de maatregelen bij die nota voorge-

steld; echter de eerstgenoemde, geenszins op grond van de beginselen, door mij daarbij ontwikkeld, maar uit beweegoorzaken, daarvan zeer verschillend.

Afkeerig van alle twisten over beginselen, die zelden tot een beslissend resultaat leiden, en die veel meer de strekking hebben, om ieder der partijen, na veel tijdverspilling en geschrijf, nog meer in de eenmaal aangenomen gevoelens te bevestigen, zou ik dan ook in het onderwerpelijke geval, alle verdere diskussiën hebben vermeden, en mij hebben vergenoegd met de toestemming in de geproponeerde mesures, of wel, gelijk ik nog voornemens ben des noods te doen, met de minderheid hebben gekonkludeerd, en dienovereenkomstig de besluiten hebben doen opmaken, vermits hierdoor toch mijn hoofdoogmerk zoude zijn bereikt geweest; dan, daar bij het advies van den heer Merkus, hierbij gevoegd, stellingen voorkomen, die, moesten zij worden aangenomen, tot een geheel ander systema van bestuur zouden leiden, dan met mijne wijze van zien en met den last door zijne majesteit op mij verstrekt, bestaanbaar is, meen ik, in dit bijzonder geval, van den door mij aangenomen regel, inzoover te moeten afwijken, als vereischt wordt om deswege mijne gevoelens en de gronden waarop zij berusten, te doen kennen, daar hierdoor toch alleen de nuttelooze diskussiën, voor den vervolge, kunnen worden voorgekomen, die vaak de uitvoering van maatregelen die spoed vereischen stremmen, en weinig geschikt zijn om de onderlinge medewerking tot bepaalde doeleinden te bevorderen.

Onbewimpeld verklaar ik voor mij zelven, niet te behooren tot de voorstanders van het oude systema, onder de Kompagnie gevolgd, evenmin als tot de aanklevers van het nieuwe. Geen van beide zijn hier voor eene onvoorwaardelijke toepassing, gelijk ik nader zal trachten te betoogen, op de omstandigheden van land en volk, vatbaar, noch immer daarop met strenge algemeenheid toegepast geweest.

Ik voor mij ben van gevoelen, dat gelijk geen nieuw godsdienstig stelsel aan eenig volk behoort opgedrongen te worden, maar aan ieder de vrijheid moet worden gelaten, om, òf bij het bestaande te blijven, òf tot een ander over te gaan, dat hem beter schijnt en met de maatschappelijke orde bestaanbaar is, ook even zoo, het gezag van het gouvernement geen inbreuk behoort te maken, op de burgerlijke instellingen eener natie, althans niet vóór zij de begeerte daartoe, op eene verstaanbare wijze, heeft aan den dag gelegd; en dan nog alleen, indien de verlangde verordeningen bestaanbaar zijn met de regten van allen en met de pligten van het bestuur.

Dat nu de Javaan wel niet is geraadpleegd, bij het invoeren van het nieuwe stelsel, behoeft zeker geen betoog. Men heeft voor hem beslist: *wat geluk is*, en onder welken vorm en wijze van bestuur, hij *dat geluk deelachtig worden kan;* en daarbij even weinig zijne neigingen, burgerlijke instellingen, als de regten der onderscheiden volksstanden geraadpleegd, ja, gelijk ik nader zal doen zien, deze dikwerf op eene wijze geschonden, die maar al te zeer aantoont, tot welke vermetele en onregtvaardige maatregelen, stelselzucht vervoeren kan.

De heer Merkus zegt, bij zijne eerste nota, (*) dat een bestuur naar de

(*) Hier wordt bedoeld de nota over het grondbezit der hoofden en de barissans.

uitkomsten en naar de gronden, die bij de vestiging daarvan zijn gevolgd, kan worden beoordeeld, en meent, in de eerste plaats, op grond van het vreedzaam gedrag der. Javanen in de distrikten aan het gouvernement meer onmiddellijk onderworpen, gedurende den laatsten oorlog, tot de deugdzaamheid van het ingevoerd stelsel te kunnen besluiten.

Zullen die daadzaken, hiertoe opgegeven, echter iets beslissen, dan zal men wel willen toestemmen, dat zij tegen andere daadzaken, onder een ander beginsel verkregen, zullen moeten worden overgesteld, want zoo die resultaten, onder meerdere systema's van bestuur, dezelfde geweest waren, zou daaruit geenszins kunnen worden afgeleid, welke derzelve, den volken het aangenaamste waren geweest; en zoo het integendeel blijken mogt, dat de uitkomst onder een vroeger beginsel verkregen, wat duurzame rust en orde betreft, zeer ver die van een later tijdperk overtrof, zou, volgens de stelling zelve, ten nadeele van het nieuwe systema moeten worden besloten.

Op dezen grond nu, zullen zeker de voorstanders van het oude systema zeer gaarne den kampstrijd met die van het nieuwe stelsel ondernemen, en daarbij eene reeks van daadzaken aan te voeren hebben, op welke de laatste voorwaar niet kunnen bogen.

Al aanstonds zouden zij op den voorgrond stellen, dat men bij het beoordeelen eener zaak van den onderwerpelijken aard, niet behoort te letten op de personen, met het hooge gezag bekleed, maar alleen op het beginsel, in onderscheiden tijdperken gevolgd, en dat het b. v. niets afdoet, of die afwijkingen onder een Daendels, of onder een Raffles hebben plaats gehad.

De vraag bepaalt zich dus hier vooralsnog alleen: inhoeverre hebben de Javanen eene beslissende voorkeur voor een vroeger of later stelsel doen blijken? en meer bepaaldelijk, volgens de stelling van den heer Merkus: inhoeverre hebben zij zich, onder de onderscheidene stelsels van bestuur, het vreedzaamst gedragen, en is de maatschappelijke orde het minst gestoord geworden?

Bij het vroeger stelsel was, dit is algemeen bekend, tot beginsel aangenomen: den inlander geheel over te laten aan de leiding zijner hoofden, hem te doen besturen naar zijne voorvaderlijke gewoonten en gebruiken, en alleen dan, bij wijze van vriendelijke raadgeving, tusschen beide te komen, als een zigtbaar misnoegen onder de bevolking plaats had, of zulks, ter verzachting van algemeene of bijzondere rampen, gevorderd werd.

Onder dat systema nu, zouden zij doen opmerken, heeft geheel Java, eene onafgebroken rust genoten, van 1755 tot 1805. Voorzooverre mij bekend is, is de rust niet eenmaal op een enkel punt verstoord geweest, noch een enkel geweerschot vereischt geworden, om haar te herstellen, en evenmin eenige krijgsmagt gevorderd geworden, om haar te bewaren; hebbende de geheele militaire magt der Kompagnie, gedurende eene reeks van jaren, voor geheel Java, geen 2000 man, bekwaam om het veld te houden, bedragen.

Zij zouden alverder doen opmerken, dat de eerste verbreking dier lange rust, heeft plaats gehad in 1804 te Cheribon, en het gevolg geweest is, van de inbreuk aldaar op de regten van een der vorsten, strijdig met 's volks gewoonte of adat. Radja Kanoman namelijk, was de oudste wettige zoon van sultan Anom, en dus de naaste tot de troonsopvolging; maar, op verzoek van den sultan, was een onechte zoon tot pangerang adipatti benoemd en,

bij het overlijden van sultan Anom, tot den troon verheven, tot groote ontevredenheid van alle andere prinsen en een groot gedeelte des volks. Een bijkomend misgewas van rijst, in 1803 en 1804, en eene besmettelijke ziekte die daarop volgde, versterkte het volk, aangezet door dweepzieke priesters, in de meening, dat zulks als een straf des hemels moest worden aangemerkt, uithoofde een onwettig prins het land beheerde, en deed het de afzetting van dezen en de aanstelling van den prins Kanoman tot sultan verlangen. Dan hunne vorderingen werden niet alleen van de hand gewezen: eenigen, die gekomen waren om dit verlangen aan den President te doen kennen, werden zelfs met gestrengheid behandeld, en radja Kanoman en andere prinsen naar Ambon verbannen; en daar het volk onwillig bleef om de bevelen van den regerenden sultan te gehoorzamen, wilde men het daartoe dwingen, waartoe een honderdtal meest gewapende pernakan Chinezen afgezonden werd; doch deze totdat oogmerk te zwak, werden teruggeslagen, als wanneer een oorlog daarvan het gevolg was, die, na eenigen tijd met eene magt van 150 tot 300 man gevoerd te zijn zonder beslissend resultaat, een ernstiger aanzien verkreeg, en het zenden van eene grootere magt derwaarts noodzakelijk maakte. Kort daarna, het beleid der zaak aan den heer N. Engelhard opgedragen zijnde, werd de vrede hersteld en radja Kanoman, tot derden sultan verheven. (*)

Sedert is, in het Cheribonsche, de vrede onder het voormalig bestuur niet gestoord geworden. Wel hebben zich, van tijd tot tijd, eenige rooverbenden onder eenen Bagoes Rangien vertoond, doch die zijn met eene geringe magt beteugeld en vernield, zoodat, bij de komst van den gouverneur-generaal Daendels, de rust aldaar volledig was hersteld, gelijk genoegzaam dááruit blijkt, dat men de bevolking heeft kunnen en durven opleggen, het maken, in één jaar tijds, van den grooten weg van het eene tot het andere einde van Cheribon, en niet één soldaat is gevorderd geworden, tot surveillance der rust. (†)

Het niet eerbiedigen van 's volks gewoonten en begrippen, tegen het eenmaal aangenomen beginsel, is hier dus de aanleidende oorzaak geweest tot onlusten, die over het algemeen zeer overdreven worden voorgesteld, en spoedig bedaarden, toen men aan 's volks verlangen had toegegeven. (§)

(*) Vergelijk, eerste deel pag. 213 met de daarbij behoorende noot, en Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel pag. 284.

(†) Wij hebben vroeger gezien dat Daendels, bij resolutie van 7 Mei 1808, eene belasting uitschreef van *een tiende* van al de in de Cheribonsche landen geoogst wordende padi, en zes weken later, bij besluit van 19 Junij 1808, die belasting *verdubbelde*, door haar te stellen op *een vijfde* van den oogst. Wij hebben tevens gezien, dat in Mei 1808 nieuwe onlusten in Cheribon zijn uitgebroken, die in volle kracht waren, toen de dubbele schatting werd opgelegd. Die onlusten hielden twee of drie maanden aan, een der aanvoerders werd gedood, en een ander gevangen genomen. Daendels zegt van die onlusten: „dat zij hem het bewijs leverden, hoe weinig rekening men kon maken, op eene kortstondige rust, bij eene blinde en ligtgeloovige natie als die van Cheribon, die was voorafgegaan, door een langdurigen en hebbelijken staat van oproer en verwarring." Zie eerste deel, pag. 40, art. 19 en pag. 43; Tijdschrift N. I. 1864, 1e deel, pag. 50 art. 19 en pag. 53.

(§) Dat men dus, onder het oude beginsel, Cheribon niet tot rust heeft kunnen brengen, is niet te verwonderen, daar er nimmer onrust aldaar had plaats gehad, en meer dan 100 jaren lang, die bevolking als de meest onderworpene van Java, is be-

Eene tweede en nog verdere afwijking van dat beginsel, heeft plaats gehad, toen de gouverneur-generaal Daendels, niet alleen alle regenten tot ambtenaren van het gouvernement verklaarde, hen naar willekeur verplaatste, en dus al hunne regten verkrachtte; maar zelfs in Bantam, ondanks de groote sterfte die, onder de Javanen aan de Maraksbaai arbeidende, plaats vond, den vorst van dat rijk wilde dwingen, om het getal arbeiders aldaar te kompleteren, hetwelk, gemerkt den afschrik der Javanen voor die plaats, onmogelijk was, en toen hieraan niet werd voldaan, den last gaf, om den rijksbestierder te arresteren en geboeid naar Batavia op te zenden. Het lot van den ongelukkigen du Puy, aan wien, ondanks zich zelven, deze zoowel onregtvaardige als gevaarlijke kommissie werd opgedragen, is te bekend, om vermelding te behoeven. Een oorlog is hiervan het gevolg geweest. De sultan, die zijn dalm niet wilde verlaten, werd gevangen genomen; doch door diens onderdanen een strijd volgehouden, die aan onze beste troepen het leven heeft gekost, en niet is geëindigd, voor en aleer, onder het engelsch bestuur, hun gebannen vorst hun weder gegeven werd. (*)

Eene derde afwijking van het oude beginsel, heeft plaats gehad, toen de gouverneur-generaal Daendels, de bestaande traktaten met de vorsten van Java schond en afstand van regten en voordeelen van dezen vorderde, hun wettig toegekend. Dat destijds daarvan geen algemeene oorlog het gevolg is geweest, is alleen daaraan toe te schrijven, dat de oude sultan van Djokjokarta liever de hem afgedwongen schatten afstond, dan op zijn ouden dag de kans des oorlogs te wagen, daar het leger reeds in vollen aanmarsch was op zijne hoofdplaats.

---

schouwd geworden; waarom dat distrikt dan ook, bij voorkeur, de boedjangs leverde, door tusschenkomst van het gouvernement, die, in de ommelanden van Batavia, bij duizenden tot den arbeid aan de suikermolens werden gebezigd. Het heugt mij nog, hoe verwonderd ieder was, te hooren, dat daar een opstand was uitgebroken, en dit geldt evenzeer van Bantam, vóór de komst van Daendels. Van Japara en Rembang zijn mij geene gebeurtenissen, in dat tijdvak, bekend, veel min de bijna gruwelijke gestrengheid, waarvan gesproken wordt; en zoo het alverder waarheid is, dat de tooneelen van oproer, oorlog en verwoesting, op Java verminderd zijn, onder den invloed van het europeesch gezag; dan is het alleen in dat tijdperk geweest, dat dit gezag, zich binnen de grenzen beperkt heeft, die met 's volks geaardheid overeenstemde; althans op de laatste 25 jaar valt, gelijk blijken zal, niet te roemen.

(*Noot van den gouverneur-generaal van den Bosch.*)

(*) Ook deze voorstelling is geheel onjuist. De in 1808 verbannen sultan werd opgevolgd door Ali-Oedin, die kort daarna ook door Daendels werd afgezet. De opvolger van dezen laatsten had alleen gezag over de Bantamsche bovenlanden, en was, bij de komst der Engelschen, geheel in de magt van den oproerigen prins Achmet. De Engelschen onderhandelden aanvankelijk met Achmet; doch spoedig daarna, beter omtrent den toestand van het land ingelicht, verbanden zij dezen naar Banda, en herstelden den door hem vernederden sultan in het bestuur der bovenlanden. Het is op deze omstandigheid dat van den Bosch schijnt te doelen. Later, in 1813, sloot Raffles met dezen sultan eene overeenkomst, ten gevolge waarvan het geheele grondgebied van Bantam aan het gouvernement werd afgestaan, en die provincie in dezelfde verhouding tot het europeesch bestuur werd gebragt, als de overige residentiën van Java. Vergelijk eerste deel, pag. 51 en 61; Tijdschrift voor N. I. 1864, 1e deel, pag. 61 en 107 en 1865, 1e deel, pag. 88; Raffles, History of Java, vol. II, pag. 241—243, en Mr. H. D. Levyssohn Norman, Britsche heerschappij, pag. 61 en 62.

In 1811, de kolonie aan de Engelschen overgegaan zijnde, zijn de afwijkingen van de oude beginselen nog verder vervolgd, en tevens het nieuw financieele stelsel ingevoerd, en daardoor de regten en belangen der hoofden nog meer beperkt. Op het laatste, het financiëel systema namelijk, zullen wij nader terugkomen, en vooreerst ons onderzoek alleen bepalen tot de gevolgen, die de meer en meer toenemende inbreuk op de regten der hoofden en de gewoonten der bevolking, gehad heeft.

Onder het engelsch bestuur, heeft een oorlog met Djokjokarta plaats gehad en Raffles erkent zelf, dat er eene zamenzwering bestaan heeft, om alle Europeanen op Java om te brengen, en dat deze zamenzwering hare takken over het geheele eiland had verspreid. Voorzeker, zoo dit al niet de disaffektie des Javaans met het nieuwe stelsel bewijzen mogt, kan daaruit ten minste niet worden besloten, tot de tevredenheid der bevolking met de nieuwe orde van zaken, die vroeger zich nimmer genegen betoond heeft, althans niet in de strandregentschappen, om met den vorst van Djokjokarta zamen te spannen. (*)

De spoedige en voor de Engelschen zoo gelukkige beslissing van den oorlog, gepaard met den schrik die hunne wapenen, zoo daardoor als door hunne overwinningen op ons, hadden ingeboezemd, kunnen zeer wel de reden geweest zijn, waarom de ontevredenheid ook in de gouvernements-distrikten geen verdere openbare gevolgen gehad heeft; te meer, daar men bij het invoeren van het nieuwe stelsel, de belangen der hoofden zeer voorzigtig menageerde, hun geld en land toestond, de belastingen aanvankelijk zeer dragelijk stelde, en bepaalde dat die in natura konden worden voldaan.

Het nederlandsch bestuur, aan dat der Engelschen opgevolgd, heeft dezelfde beginselen blijven aankleven, met eenige wijzigingen, die hoofdzakelijk in het ontnemen aan de hoofden van de landen, hun vroeger toegekend, tegen verhooging hunner traktementen, en in huishoudelijke bepalingen bestaan hebben. Onder dat bestuur telt men: een oproer in het Cheribonsche, een dito in het Bantamsche, een oorlog met Dipo-Negoro, die 5 jaar geduurd heeft, een volksopstand te Rembang en een dito te Demak.

De beide laatsten worden, door den heer Merkus, als gevolgen van den oorlog in de Vorstenlanden opgegeven, en als van weinig beduidenis beschouwd.

Het is zoo, dat de inval van eenige djokjosche hoofden, met een zeer matig getal manschappen, daartoe de aanleiding geweest is; maar het is niet minder waar, dat bijna de geheele bevolking daaraan deelgenomen en, volgens de verklaring van de officieren die daarbij zijn tegenwoordig geweest, met groote verbittering heeft gestreden, gelijk genoegzaam blijkt uit het groot getal Europeanen, daarbij omgekomen, en de aanmerkelijke verliezen, door de oproerlingen zelven geleden. Deze, gevoegd bij den in ons belang aangewenden invloed der volkshoofden, zijn welligt de oorzaken van de spoedige herstelling der rust, en niet zoozeer de geringe graad van het bestaande misnoegen. Trouwens de grond, zoowel voor het gedrag der hoofden als dat van het volk, zal welligt in het verder beloop van dit onderzoek genoegzame toelichting vinden.

(*) Vergelijk, eerste deel, pag. 250 en 256, en Tijdschrift voor Ned. Ind. 1864, 2e deel, pag. 338 en 343.

De voorstanders van het oude stelsel, zouden dus, zich op deze daadzaken beroepende, doen opmerken, dat, onder afwijking der vroegere beginselen, negen oorlogen en volksoproeren, in een tijdsbestek van 25 jaren, op Java hebben plaats gehad, terwijl in een vroeger tijdperk van 50 jaren, niets dergelijks op Java kan worden aangewezen.

Zij zouden alverder in het midden brengen, dat al die oorlogen niet zijn gevoerd door de Javanen tegen hunne wettige opperhoofden, of zoogenaamde vertrappers, knevelaars, onderdrukkers, enz. zooals die bij het nieuwe stelsel worden beschouwd, maar alle tegen ons, en niet alleen onder de leiding hunner opperhoofden; maar ook, bij verbanning derzelve, zonder deze, ja zelfs dan, wanneer deze ons trouw bleven, ondanks hen, wanneer slechts de bevolking temporair zich aan hun invloed heeft kunnen onttrekken; en het blijft voorzeker zeer opmerkelijk, dat in een tijdsbestek van meer dan 70 jaren, de Javanen zich nimmer tegen hunne wettige opperhoofden verzet, of de neiging aan den dag hebben gelegd, om de nieuwe instellingen tegen hen te beschermen.

Ook de voorstanders van het oude stelsel, zouden geenszins onvoorwaardelijk toestemmen dat, daar de Javanen gedurende den oorlog op Java, in de overige provinciën van het gouvernement, zich rustig hadden gedragen, en zelfs, onder de leiding hunner hoofden, een noemwaardig aandeel genomen hadden in het bestrijden van Dipo-Negoro en in de verdediging hunner distrikten, daaruit, tot hunne verkiezing van het later stelsel boven het vroeger, zou kunnen worden besloten.

Zij zouden daartegenover stellen, dat, in den voorgaanden Javaschen oorlog, niet gedurende vijf, maar gedurende dertien jaren, hetzelfde is opgemerkt, en dat die gevoerd is met hoofden van meer talenten, beleid en invloed dan Dipo-Negoro, en met eene veel zwakkere europeesche krijgsmagt; terwijl alverder door deze zoo sterkere krijgsmagt van den laatsten tijd, verhinderd heeft kunnen worden, dat de opstand in het Rembangsche en Demaksche, zich naar elders verspreidde.

Zij zouden de natuurlijke verklaring van dat rustig gedrag in die distrikten, meenen te vinden in de gehoorzaamheid der Javanen aan hunne opperhoofden, zoolang zij namelijk onder hun gezag verblijven, en de trouw van deze aan het gouvernement dááraan toeschrijven, dat men hun goede jaarwedden heeft verzekerd, en oogluikend toestaat zich datgeen, door middel van hunnen invloed, te verschaffen, wat zij noodig hebben; schoon de maatregelen waarvan zij zich tot dat einde bedienen, bij de nieuwe instellingen knevelarijen genoemd, ten sterkste verboden en als misdaden beschouwd worden.

Alverder zouden zij doen opmerken, dat die vrees voor oproer en tegenstand, die zoovele maatregelen van het gouvernement, die slechts eenigermate met de volksopinie in verband staan, kenmerken, duidelijk aanwijzen, dat wij ons zelven, in betrekking tot den Javaan, niet meer gevoelen als hunne vrienden en beschermers, op wier liefde en trouw wij kunnen rekenen, maar als overwinnaars, die overtuigd zijn, dat wij op onze hoede moeten wezen tegen een volk, gereed om zich aan ons gezag te onttrekken. Zij zouden onze aandacht vestigen, op ons eigen onbepaald vertrouwen, op de onderwerping en gehoorzaamheid van de bevolking der Preanger-regentschappen, waar het voormalig beginsel, met geringe wijzigingen, is blijven voortduren, en zij

zouden daaruit afleiden, dat, daar dezelfde inrigtingen vroeger in alle gouvernements-distrikten bestonden, dat vertrouwen destijds algemeen heeft moeten zijn, en werkelijk geweest is, en dat zulks grootelijks afsteekt bij de bezorgdheid, die allerwege thans in onze maatregelen doorstraalt.

Zij zouden alverder vragen: waartoe eene zoo aanzienlijke krijgsmagt voor Java? — niet alleen nu, maar ook vóór den oorlog, die geen oogenblik gemist kan worden zonder ons belang in de waagschaal te stellen, en die aangehouden heeft moeten worden, schoon zij dikwerf tot een ondraagbaar bezwaar van de schatkist strekte, terwijl men vroeger eene zoo geringe magt behoefde.

Ziedaar eenige daadzaken, die de voorstanders van het vroeger stelsel, tegen de door den heer Merkus aangevoerde gronden, zouden kunnen overstellen, en die, indien rust en vrede de maatstaf zijn moeten, naar welken over de waarde van het vroeger en later systema zal worden uitspraak gedaan, het pleitgeding, mijns inziens, niet lang onbeslist zouden laten.

Beschouwt men alverder de uitkomsten, die dat nieuwe stelsel, ten aanzien van de aangelegenheden des moederlands, gehad heeft, dan ook waarlijk, beveelt het zich niet gunstig aan. Mij althans is daarvan niets anders gebleken, dan dat, sedert het weder in bezit nemen der kolonie, de nederlandsche handel op dezelve met groote schade is gevoerd; 45 millioenen schuld zijn gekontrakteerd, en stroomen bloeds, ter handhaving van ons gezag op Java en elders, hebben moeten worden vergoten; ja, zelfs dat, zoo men dat stelsel geheel had ingevoerd en was trouw gebleven aan eigen gestelde beginselen van vrije beschikking over persoon en arbeid, in den zin als het zulks aanneemt, dat dan, zeg ik, op dit oogenblik, hier niet een eenig noemwaardig produkt, voor de markt van Europa geschikt, zou zijn te vinden geweest, en daarmede het hoofdbelang van Nederland bij deze bezitting zou zijn vernietigd.

Ik meen dat de opgegeven daadzaken voldoende zullen zijn, om te doen zien, dat waarlijk de uitkomsten van het nieuwe stelsel, totdusver weinig stof opleveren, om daaruit tot de doelmatigheid van hetzelve te besluiten.

Gaan wij thans na, welke bedenkingen het oplevert, in betrekking tot de gronden, waarop het gezegd wordt te berusten, beschouwd.

Ten aanzien van deze echter, meen ik op den voorgrond te moeten stellen, dat men de onderwerpelijke gronden niet moet verwarren met den vorm van het bestuur, zelfs niet met de meer of min gebrekkige uitvoering der wetten.

De vorm van een bestuur kan, naar onze wijze van zien, gebrekkig zijn, gelijk b. v. de despotieke in Denemarken, en dat bestuur nogtans billijke beginselen hebben aangenomen en gevolgd, en ook zoo omgekeerd. Op deze zal ik, wat de Javaansche natie betreft, straks nader terugkomen, en mij nu alleen bepalen tot een onderzoek en vergelijking van die beginselen, waarop het huishoudelijk bestaan der Javanen, vroeger en later, in betrekking tot grondbezit en kultures beschouwd, gezegd kan worden te zijn gegrond geweest.

De ongelukkige toestand der Javanen onder het vroeger bestuur, wordt in de eerste plaats opgegeven, als een noodzakelijke grond, die eene wijziging in de huiselijke inrigtingen der natie vorderde, en voorzeker, het kan niet worden ontkend, dat de heer Raffles, en vroeger reeds vele misnoegde ambtenaren, waarvan niet weinigen, uithoofde van hun slecht gedrag alhier, uit de kolonie waren verwijderd, deels uit wraakzucht, deels om daardoor heer-

schende begrippen te vleijen en zich zelven gunstig aan te bevelen, met kracht tegen de instellingen hebben gedeklameerd en de weinigen hebben overschreeuwd, die hunne stem in het belang derzelve konden doen hooren.

Een verschijnsel van dien aard kan, in onze dagen, niet als vreemd of onnatuurlijk beschouwd worden; op welke gronden toch steunen de luide klagten der Belgen, tegen 's konings bestuur aangeheven?

Wanneer echter, ook in het onderwerpelijke geval, deze door het gezond verstand erkende regel geldt; namelijk: dat, wanneer een getuigenis door onmiskenbare daadzaken weêrsproken wordt, het niet als geldig aangenomen kan worden; dan voorzeker, zullen de voorstanders van het oude stelsel, vele gronden hebben aan te voeren, om de krachten van dien zoo algemeenen kreet, te ontzenuwen.

Vooreerst, zouden zij doen opmerken, dat het een der zonderlingste verschijnselen is, nog nimmer waargenomen, dat, zoo de Javaan onder het vroeger bestuur zijner regenten, noch over zijn persoom, noch over zijn goed kon beschikken; dat zijne eigendommen hem eigendunkelijk werden ontnomen; dat hij onderworpen was aan arbeid zonder belooning, en aan ligchamelijke mishandelingen van inlandsche en europeesche overheerschers, en dus, kortheidshalve, onder den invloed van dat bestuur als een lastdier moest worden beschouwd, dat men tot alle einden gebruikte die men wilde, naar verkiezing behandelde en niet eenmaal de konsideratie schonk, die men gewoon is aan een bruikbaar dier, voor welks verlies men niet onverschillig is, te verleenen (welk denkbeeld mijns inziens, zoo ten naasten bij, de meening van de voorstanders van het nieuwe stelsel uitdrukt); dat hij dan nog onder dien druk en onder zulke verguizing, niettemin zoo sterk aan die tirannen is verkleefd gebleven, zóó zelfs dat hij, in negen onderscheiden oorlogen, in een tijdsbestek van 25 jaren gevoerd, immer hun partij tegen het gouvernement heeft getrokken, en daaraan goed en bloed bereidwillig ten offer heeft gebragt; dat hij zelfs vele dier oorlogen niet gevoerd heeft op aanhitsing of onder de leiding dier hoofden, maar uit eigen beweging, afgescheiden van hen, zelfs meermalen ondanks hen de wapenen tegen het gouvernement, dus tegen zijne weldoeners, heeft gebruikt en nimmer in een eenig geval, buiten de leiding en de bevelen zijner hoofden, zich met dat bestuur, tegen zijne onderdrukkers heeft vereenigd.

Op Java zou dan, met afwijking van eene algemeene natuurwet, de uitwerkselen moeten staan, in omgekeerde rede tot derzelver oorzaken, en de gruwzaamste mishandelingen van allerlei aard, de strekking hebben om liefde, verkleefdheid en onderwerping voort te brengen, en regtvaardigheid, mildheid van bestuur, bevrijding van last en dwang, daarentegen alleen geschikt zijn, om zich te doen haten.

Dat een volk, goed geregeerd, door demagogen misleid, zorg voor de toekomst of teedere belangen kan worden ingeboezemd, en door die misleiding met zijn toestand ontevreden worden kan, valt niet te betwijfelen, maar dat een volk, hetwelk druk en wreede mishandeling dadelijk ondervindt, daarvan verlost wordende, zijne beulen aankleeft en zijne weldoeners haat, dit is, ik herhaal het, buiten voorbeeld in de geschiedenis der menschheid, en bewijst mijns inziens, dat in het onderwerpelijk geval, òf de beschuldiging overdreven, òf de Javaan een wezen is, van eene andere dan menschelijke natuur, en daar

nu het laatste niet is aan te nemen, althans niet zonder nader bewijs, schijnt het mij dan ook natuurlijk, tot de ongeloofwaardigheid van die getuigenissen te besluiten.

Bij mij inzonderheid, hoogedelgestr. heeren! die in dat tijdperk geleefd heb; die daarin in zoovele, zoo publieke als bijzondere betrekkingen, ben werkzaam geweest, en door een naauwen omgang met de Javanen, hunne huishouding heb leeren kennen; die bij eigen ondervinding het overdrevene dier beschuldiging ken, — en ten dezen aanzien beroep ik mij op dat lid des raads, dat met mij deze ondervinding deelt, — mij inzonderheid, moet zulk eene gevolgtrekking regtmatig voorkomen, ook dan nog, wanneer zij op anderen, die dien staat van zaken slechts van hooren zeggen kennen, minder indruk maken mag; in allen gevalle toch, zal men verpligt zijn te erkennen, dat onze gevoelens in een natuurlijk verband staan tot de plaats gehad hebbende gebeurtenissen in de vroegere tijdperken; terwijl die der aangenomen meening, zich geenszins door die van het latere tijdvak laten verklaren.

Maar ik ga verder. Ik beweer, dat de grondlegger van dat systema, de heer Raffles, de grondslagen van de burgerlijke instellingen van den Javaan, zoo algemeene als bijzondere, niet heeft gekend, en dat zij, die op zijne opgave hebben voortgebouwd, dus evenzeer als hij zelf, op valsche stellingen hun systema hebben gevestigd.

Hier meen ik, met al dat zelfvertrouwen te kunnen spreken, uit de omstandigheid voortvloeijende, namelijk dat wij ons hier op de plaats bevinden, waar ieder zich van de gronden, die ik voor deze meening aanvoer, door nader onderzoek kan overtuigen.

De heer Raffles, beweert, dat op Java geen bijzonder regt van eigendom op den grond bestaat, maar deze beschouwd wordt, den vorst uitsluitend toe te komen. In den zin, waarin hij zulks doet voorkomen, is dit letterlijk eene onwaarheid.

Volgens de aloude instellingen der Javanen, behoorden de woeste gronden hier, gelijk bijna overal elders, aan den souverein, en deze stond ze af, òf aan eene vereeniging van meerderen, te zamen een dorp, dessa of kampong uitmakende, — òf aan bijzondere personen. Zoolang de grond woest bleef, werd daarvan geen schatting geheven; voorzoover die temporair gekultiveerd werd, eene tijdelijke belasting betaald, en voorzoover die duurzaam werd aanvaard en bebouwd, werden de voorwaarden van afstand geregeld, en werd de grond het bijzonder eigendom, òf van een markgenootschap, òf van een bijzonder persoon, veelal met het volle regt, om òf het bezit, òf het vruchtgebruik daarvan te verkoopen, of te verhuren, te verlaten, zelf te bearbeiden, of te doen bearbeiden.

De gronden verstierven, volgens de plaatselijke wetten, op de naaste erfgenamen, werden door deze aanvaard en op dezelfde voorwaarden overgenomen, als waarop die vroeger waren afgestaan, en er was niet ééne dessa, waar men, onder den naam van *adat*, niet volkomen met alle bepalingen bekend was, waarop de afstand had plaats gehad. Niemand kon van zijn wettig regt, anders dan bij de *adat* was voorgeschreven, ontzet worden, en in vele distrikten, onder anderen in de Preanger-regentschappen, strekte zich dat zóó ver uit, dat een man, die klandestien zijn dorp verliet, en na 20 jaar terug-

kwam, in het bezit van zijn aandeel of zijn bijzonderen grond, moest worden hersteld, en deze inrigting bleef bestaan, met wijzigingen uit plaatselijke omstandigheden voortvloeijende, over geheel Java.

Wanneer men zeggen kan, dat onder zulk eene huishoudelijke inrigting, geen bijzonder regt van eigendom bestond, moet men waarlijk den staat van zaken wel weinig kennen, of althans zeer ongetrouw voorstellen.

Bij dien afstand van onbebouwde gronden aan de dessa's ter bebouwing, werd doorgaans een zeker aandeel der rijstvelden aan den vorst, of aan den den souverein representerende toegekend, en door dezen aan zich voorbehouden, dikwerf $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ of $\frac{1}{3}$ derzelve uitmakende. Inzoover was de souverein markgenoot in ieder dorp, en door dien grond aan de gezamenlijke dorpbewoners in vruchtgebruik af te staan, verkreeg hij aanspraak op een gedeelte van de opbrengst aller gronden, of wel, hij stond zijn aandeel af aan gunstelingen of ambtenaren, die ze dan, hetzij door persoonlijke diensten, of voor een gedeelte van de opbrengst, door de dessavolkeren deden bebouwen.

Daar, gelijk ik reeds gezegd heb, het regt van eigendom verstierf, en veelal kon worden veraliniëerd, heeft daaruit moeten voortvloeijen, en zulks heeft werkelijk plaats gehad, dat de aanvankelijk regelmatige verdeeling des gronds, tusschen de gezamenlijke deelgenooten, veranderde, en vele in het bezit van meerdere aandeelen geraakten; terwijl anderen hunne aandeelen in dezelve verloren; hetwelk evenzeer het geval is geweest met gronden, hetzij voor tuinen of rijstvelden afgestaan, waar zulks gebruikelijk was, aan bijzondere personen. Zoodanig een geërfde nu, die, hetzij hij bijzonder eigendom bezat, of deelgenoot was in den algemeenen grond der dessa's, werd *sikep*, ook wel *tjatja*, genaamd, al naarmate van de plaatselijke gebruiken, en schoon dus de sikeps of tjatja's aanvankelijk gelijkmatig in den verkregen grond gewaardeerd geweest zijn, is die verdeeling naderhand tusschen de verschillende eigenaren zeer ongelijkmatig geworden.

Wanneer een sikep meer grond bezat, dan hij zelf bebouwen kon, nam hij een of meer arbeiders aan, die in het eene distrikt *woewoengs*, in een ander *boedjangs*, enz. genaamd en gerekend werden tot hunnen sikep of tjatja te behooren.

Deze boedjangs bebouwden voor hem den grond, onder het genot van een zeker aandeel van den oogst, en onder gehoudenheid van al de diensten te moeten presteren, welke op dien grond gevestigd zijn; want alle verpligte dienst is op Java niet op den persoon, maar op den grond gevestigd, en niemand is tot dezelve of tot eene andere verpligt, dan bij de aanvaarding deswege is overeengekomen en hij kan zich dadelijk daarvan ontslaan, door afstand te doen van den grond, waarop die rust.

Alverder was, bij de adat der dorpen, de voorwaarde geregeld, waarop ieder woewoeng of boedjang mededeelgenoot in de gezamenlijke gronden worden kon, alsmede het regt der sikeps om door het aanleggen van nieuwe rijstvelden, hun aandeel daarin uit te breïden.

Uit een en ander, zal nu gemakkelijk af te leiden zijn, dat de sterkte der tjatja's in de onderscheiden distrikten, zeer moet verschillen, al naarmate de eigendom van den bebouwden grond, tusschen een meer of minder getal bezitters was verdeeld, meerdere rijstvelden jaarlijks waren aangelegd, en deze

een grooter of kleiner getal boedjangs, ter hunner beschikking hadden. Zoo b. v. telt men, naar ik meen mij te herinneren, in de Preanger-regentschappen, 21 zielen per tjatja, in Cheribon ongelijk veel meer, en meer oostwaarts, zijn zij wederom zwakker.

Tegen die inrigting, moet thans worden overgesteld het stelsel van landrenten, zooals het bij de nieuwe inrigting is ingevoerd.

Volgens de bepalingen van het gouvernement, moet ieder Javaan dientengevolge $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{5}$ of $\frac{1}{3}$, naarmate van de meerdere of mindere vruchtbaarheid der rijstvelden, van de waarde zijns oogsts, aan belastingen betalen.

Bovendien blijft hij onderworpen aan eenige gemeentelasten, als: het onderhoud der priesters, en de opbrengst aan de dorpshoofden, tot welke hij volgens de algemeene bepalingen van het gouvernement, wel niet verpligt is, maar waaraan hij zich evenmin kan onttrekken, als in ons land de ingezetenen aan het stedelijk oktrooi of de gemeentelasten.

Evenzeer is het bekend, dat de bearbeiding van den grond, aan een ander afgestaan of opgedragen, in het algemeen plaats heeft, gemiddeld tegen de helft van den oogst en zelfs, zoo men de buffelhuur en het zaadkoren rekent, dikwerf hooger komt te staan.

Is het nu niet klaarblijkelijk, dat met zulk eene belasting, als die der landrente, alle eigendom van grond, meer dan men met eigen handen bearbeiden kan, of het bezit van meer voordeelen in den gemeenschappelijken grond, onbestaanbaar is, wanneer toch de bezitter daarvan, de eene helft aan het gouvernement en andere belastingen moet afstaan, en de bearbeiding daarvan, hem niet alleen de andere helft kost, maar hij bovendien daarop dikwerf zijn zaadkoren en buffels moet toegeven, en dan nog, de rijst geöogst zijnde, deze ontbolsteren of stampen moet, en op zijnen rug naar de bazaars dragen, om aldaar verkocht te worden ten behoeve van het gouvernement, kan men dan aannemen, dat iemand, onder die voorwaarde, het bezit van grond verlangen zal, of de minste opgewektheid heeft, om zich hetzelve te verwerven?

Het is overbekend, dat de gemiddelde kracht eens mans en van een span buffels, niet toereiken om meer dan eene oppervlakte van 500 roeden gronds, daarom dan ook een bouw genaamd, in één saizoen te bearbeiden (welke uitgestrektheid zelfs in het algemeen genomen, ieder Javaan niet eens te beurt valt) en dat de gemiddelde waarde van de opbrengst daarvan, op niet meer dan *f* 25.— geschat kan worden. De Javaan kan dus, na zijne belastingen, zoo algemeene als bijzondere, voldaan te hebben, met behulp zijner buffels, de waarde van *f* 12.50 in een saizoen verdienen, en zoo de gesteldheid van den grond, het saizoen en andere omstandigheden, zulks toelaten, beproeven, inhoever hij door een tweeden oogst, op dat stukje gronds, nog iets voor zijn huisgezin verdienen kan.

En dit is dan het noodzakelijk gevolg van het zoogenoemde stelsel van landrenten, en van vrije beschikking over arbeid en produkt. Zoo ooit een stelsel de strekking gehad heeft, om een tegenovergesteld resultaat op te leveren, als men voorgegeven heeft daarmede te beoogen, is het voorzeker het onderwerpelijke. Een geheel volk is daardoor niet alleen beroofd van zijn wettig regt, maar tevens buiten de mogelijkheid gesteld, door ijver en inspanning, zijn toestand te verbeteren.

Hetgeen ouders verworven hebben, is verloren voor de kinderen, en de stervende echtgenoot kan zijn overblijvend huisgezin aan de weldadigheid zijner verwanten aanbevelen.

Zou men in ons vaderland niet dengeen naar het dolhuis verwijzen, die aldaar met het voorstel optrad, om eene belasting te heffen van alle bebouwde gronden, gelijkstaande aan de meerdere waarde van de opbrengst boven de kosten van bearbeiding, en dat wel, om daardoor de bijzondere industrie en den smaak voor rijkdom op te wekken? En hetgeen dáár als een bewijs van krankzinnigheid zou worden aangemerkt, zal dat hier als eene daad van regtvaardigheid en billijkheid worden beschouwd?

Uit de rapporten der residenten, hierbij overgelegd, kan het blijken, wat vroeger bestond en thans nog aanwezig is.

In de Preanger-regentschappen, waar de oude inrigtingen nog bestaan, vindt men geërfden, die verscheiden bouw gronds bezitten en die voor hunne rekening doen bearbeiden. Zij genieten daarvan de helft van den oogst, en voor de buffels en het zaadkoren dat zij verstrekken, verrigt de boedjang tevens den arbeid, op den grond rustende, dat is: het planten van de koffij.

In Cheribon, waar het volk met hardnekkigheid zijne oude instellingen blijft aankleven, en gereed is die met de wapenen te verdedigen, zoo dikwerf het daarop eene te sterke inbreuk vreest, bestaat nog een overblijfsel der oude instellingen. Daarom dan ook, heeft aldaar, in evenredigheid tot de bevolking, nimmer de landrente kunnen worden ingevorderd tot een bedrag gelijk elders, en daarom dan ook heeft de grond of het regt op den grond, daar nog eenige waarde behouden.

In alle andere distrikten van Java, worden mede de overblijfselen daarvan nog aangetroffen, schoon zij zorgzaam worden verborgen; gelijk genoegzaam dááruit blijkt, dat, bij toevallige opmetingen, altijd gronden ontdekt worden, van welke de belasting òf in het geheel niet, òf niet ten volle, wordt voldaan, en het is op die wijze, dat de bevolking nog zooveel van zijne oude instellingen en eigendommen, als slechts mogelijk is, tracht te redden.

Overal waar die inrigting nog, hetzij dan openlijk gelijk in de Preanger-regentschappen en in het Cheribonsche, of meer bedektelijk gelijk elders, bestaat, onderscheidt de sikep zich, zoo in woning, kleeding, als huisraad, van den grooten hoop; vertoonen zich uiterlijke teekenen van welvaart, versterft de bezitting der ouders op hunne erven, en kan een nagelaten huisgezin in eigen middelen deszelfs bestaan vinden. Overal elders op Java, wordt thans de grond verdeeld tusschen de massa des volks; daar ziet men geen andere welvaart, dan die welke ten koste der schamele bevolking, verkregen en genoten wordt; het zij dan middellijk door het gouvernement, als ambtenaar, of door de betrekking van priester, dorpshoofden, enz.

Ieder der overigen bebouwt er zijn klein stukje grond, ik herhaal het, zonder vooruitzigt van zich immer boven den staat eens arbeiders te kunnen verheffen.

Is het niet te verwonderen, dat men in een land, waar men naauwelijke 100 voetstappen ver behoeft te gaan, om zich te overtuigen wat de bearbeiding des gronds kost, waar ieder landbouwer de voorwaarden daarvan kent, en de berekening zoo ligt te maken is, dat, wanneer de eene helft aan de arbeiders,

en de andere helft aan belasting betaald moet worden, er niets overschiet; dat men, zeg ik, in zulk een land, zulk een stelsel heeft ingevoerd, met oogmerk om de industrie onder de Javanen en den lust tot rijkdom en bezit op te wekken; kon men ooit, ik herhaal het, maatregelen genomen hebben meer strijdig met het doel?

Niemand voorzeker is meer genegen, dan ik, om regt te doen aan de goede bedoelingen van de heeren Elout en van der Capellen, en het is daarom dat ik gezegd heb, dat zij hun systema op eenen valschen grond hebben gebouwd en, door de verkeerde opgave van Raffles en anderen, misleid zijn. Waren zij behoorlijk onderrigt geweest van de huishoudelijke inrigting der Javanen; hadden zij den landbouw zelven beoefend, of slechts behoorlijk gekend: voorzeker, zij zouden geen systema hebben ingevoerd of blijven aankleven, even onregtvaardig in zijne beginselen, als nadeelig in zijne strekking.

De tweede nota van den heer Merkus, (*) zal mij gelegenheid geven om te doen zien, welke verzachtingen aan die ongelukkige inrigting, zoo in het belang van den Javaan als van het moederland, zonder opofferingen van 's gouvernements belangen kan worden gegeven.

Alvorens echter van dit onderwerp af te stappen, zal ik nog eenige oogenblikken stilstaan bij eenige bijzonderheden, welke zullen doen zien, dat de voordeelen die men zich daarvan in het belang van den Javaan voorgesteld heeft, niet bereikt zijn; dat de inkomsten, welke het gouvernement thans geniet, maar al te zeer het drukkende der landrenten bevestigen, en eindelijk dat vele beschuldigingen, tegen de vroegere instellingen ingebragt, van grond ontbloot zijn.

Vooreerst dan heeft men, in het belang van het tegenwoordig stelsel, doen gelden, dat de heerediensten thans in geld betaald worden; en kon dit al eens worden toegegeven, wat beteekent dat voordeel dan nog, in vergelijking van het geleden verlies?

Bovendien is, door het stelsel, het getal der heerediensten die om niet verrigt moeten worden, geenszins in die mate verminderd, als men zich voorstelt; want het kan zeer gemakkelijk worden aangetoond, dat het onderhoud onzer groote wegen, bruggen, enz. alleen ten dienste van europeesche meesters, (want bij gebrek aan geschikt voertuig, kan de Javaan daarvan zeker geen of althans slechts weinig gebruik maken), meer heerediensten om niet vorderen, dan vroeger voor hunne hoofden verrigt werden.

Trouwens, bewijst niet de tienvoudige som, die thans jaarlijks bij de schatkist ontvangen wordt, in vergelijking van de vroegere opbrengst, hoeveel meer de Javaan niet te betalen heeft?

Men zegge niet, dat dit het gevolg is van den toegenomen staat des landbouws. Was dat waar, dan moest òf de uitvoer van rijst grooter zijn dan voormaals, òf wel dat artikel goedkooper wezen; want zoo dikwerf het produktief vermogen eens lands in sterkere mate toeneemt dan de bevolking, moet òf de uitvoer aangroeijen, òf deze artikelen overvloediger, dat is goedkooper, worden; maar de uitvoer van veldvruchten, de koffij uitgezonderd, is thans minder dan destijds, toen men Ceylon en de Kaap, benevens een groot gedeelte van den Archipel te voeden had; en de prijzen van de rijst zijn

(*) Die namelijk, hiervoren onder lett. C medegedeeld.

althans niet lager, dan de middenprijzen in tijd van vrede toenmaals; zoodat dan ook de produkten, in geen sterkere mate dan de bevolking, zijn vermeerderd.

Ook wordt hierdoor genoegzaam wederlegd, het luide geschreeuw, dat den Javaan naauwelijks het noodige levensonderhoud van zijnen oogst gelaten werd; wie toch zou dat genoten hebben? de regenten en hoofden des volks moesten dan, met de eenvoudige levenswijze van dien tijd, wel rijk geweest zijn, daar de gezamenlijke bezoldiging die zij thans genieten, geen tiende gedeelte van de som die opgebragt wordt bedraagt, en deze nogtans gezegd wordt gelijk te staan met hetgeen zij vroeger genoten. Inzoover mag men hieraan eenig geloof verleenen, omdat men hen, toen en nu nog, te veel vreesde en te zeer noodig had, om hen aan zulk eene operatie te onderwerpen, waardoor zij zeker $^9/_{10}$ van de middelen van hun bestaan zouden hebben verloren.

Hetgeen dan nu door het gouvernement als landrente genoten wordt, bleef destijds, voor verreweg het grootste gedeelte, het eigendom der bevolking, en het is meer dan waarschijnlijk, dat men, door den uiterlijken schijn misleid, de sikeps heeft aangezien voor hoofden des volks, die zich een groot gedeelte van den oogst onregtmatig toeëigenden, schoon deze hun regtmatig, als bezitters van den grond, toekwam, en dat men, uit het vergelijkenderwijs gering loon van den boedjang en den arbeid dien hij te verrigten had, besloten heeft, dat de gemeene Javaan onderdrukt en mishandeld werd. Maar waar betaalt men aan den arbeider meer dan het noodige voor zijn onderhoud? en betaalt men hem zelfs dat bij ons zóó mild als hier, waar nimmer een behoeftige is aan te treffen geweest? Men ziet dus, hoe ligtelijk men door den schijn bedrogen kan worden, en door onnaauwkeurige informatiën misleid.

Indien men gezegd had, dat het doel en het resultaat van het nieuwe stelsel geweest was, een meerder inkomen voor het gouvernement, dan zou de geschiktheid van het stelsel daartoe hebben moeten worden toegegeven; doch waartoe dan het geveinsde voorgeven van volksgeluk en volkswelvaart, dat een Raffles beweert daarvan doel en uitwerksel geweest te zijn? terwijl dan nog, uit het oogpunt beschouwd om meerdere inkomsten te heffen, wel degelijk de meerdere uitgaven van het thans zoo kostbaar bestuur, daartegenover gesteld zouden moeten worden.

Ook dat misbruik, hetwelk men voorgeeft dat vroeger door de hoofden des volks van de heerediensten gemaakt is, is, zoo al niet geheel ongegrond, dan toch zeer overdreven. Er was welligt niet één regent, die niet over driemaal meer heerediensten te beschikken had, dan hij met mogelijkheid kon aanwenden. Wanneer men in aanmerking neemt, dat voor die afschaffing de Javaan zelf *f* 5,000,000.— betaalt, en dat daarvoor, in een land als dit, waar de gemiddelde daghuur 2 stuivers bedraagt, 50 millioenen dagwerken kunnen worden vergolden, dat is: meer dan 140,000 man ieder dag kunnen worden te werk gesteld; dan gevoelt men dadelijk, dat het onmogelijk is geweest, dat ooit het gebruik of misbruik, dat de volksopperhoofden van de heerediensten gemaakt hebben, in eenige evenredigheid heeft kunnen staan tot de lasten, den Javaan thans opgelegd (*).

(*) Van den Bosch stelt hier, in het begin van 1831, de landrenten op *f* 5,000,000.

Aan dengeen, ik herhaal het, die met de inlandsche instellingen niet bekend is, kan de uitoefening van een wettig regt, gelijk het vorderen van heerediensten tegen het genot van rentvrij land, waarbij beide partijen belang hadden, almede als een misbruik hebben toegeschenen, en van daar welligt

's jaars. Zij bedroegen in 1862 het dubbele. En toch moest de bevolking toen *bovendien* kultuur- en heerediensten verrigten, in eene mate, waarvan het volgende eenig denkbeeld kan geven.

De resident van Soerabaya schreef, bij zijne missive van 2 April 1868 no. 3442, aan de regering, onder anderen, aldus:

„*Volgens de instellingen* mag, om de vijf dagen, één dag arbeid gevorderd worden van ieder, die aandeel heeft in de velden welke tot de dessa behooren, of die een eigen huis of eigen erf bezit.

„Omtrent andere gewesten, dan het thans door mij bestuurde, ontbreken mij gegevens. In de residentie Soerabaya zullen de heerediensten, zoo niet beter, nogtans niet minder goed geregeld zijn dan elders, en toch is mij bij onderzoek gebleken, dat van de bedoelde instellingen, in elk opzigt, is en moet worden afgeweken.

„Zelfs in Sidho-ardjo, de rijkst bevolkte afdeeling welligt van gansch Java, moet, gedurende vier tot vijf maanden van *elk* jaar, *voor alle diensten te zamen*, van de heerdienstpligtigen gevorderd worden: de opkomst *eens om de twee dagen en somwijlen meer;* terwijl, om die krachtsinspanning mogelijk te maken, alle werkbare mannen tot persoonlijke dienst worden gedwongen, onverschillig of zij al dan niet dienstpligtig zijn.

„Het beginsel: dat de heeredienst rust op den grond, kan bij gevolg niet gehandhaafd worden.

„Bij eene berekening der dagdiensten, *naar de instellingen*, zou in de residentie Soerabaya, gedurende zekere maanden van het jaar, voor alle *bekende* diensten te zamen, en dus met inbegrip der gouvernements kulturen, eene hoeveelheid van ongeveer *vijf millioen* dagdiensten *te kort schieten* aan de behoefte. Deze diensten worden nogtans verrigt, en daarmede dus overschreden de som der, door de bevolking *verschuldigde*, werkkrachten.

„Daartegenover kan niet gesteld worden, dat in eenige andere maanden van het jaar, minder diensten noodig zijn, dan volgens de instellingen gevorderd kunnen worden; want, daargelaten dat het zeer onzeker is, of die verademing werkelijk aan de bevolking wordt geschonken, helpt het haar, gedurende het grooter tijdvak, waarin hare werkkrachten overschreden worden, en waarin zij juist voor eigen landbouw zorgen moet, weinig, of zij op andere tijdstippen van het jaar iets minder zwaar wordt gedrukt.

„Ik verwacht hier de tegenwerping: dat het bestuur niet bekend is met het juiste zielental der bevolking, noch met het zuiver aantal dienstpligtigen; waaromtrent de opgaven verkregen worden van de inlandsche hoofden, die er belang bij hebben, het cijfer der bevolking kleiner voor te stellen, dan het in werkelijkheid is.

„Maar hiertegenover kan ik stellen, dat het bestuur evenmin bekend is, met al de *schromelijke* misbruiken, die in de vordering van *persoonlijke* diensten, door hoogere en lagere hoofden plaats grijpen.

„Wanneer het grooter getal dienstpligtigen opweegt tegen de som van misbruiken, zou er reden van tevredenheid bestaan. Mijne berekeningen, zoowel ten aanzien der dienstpligtigen als van de diensten, zijn gegrond op de opgaven der inlandsche hoofden. Men moet beide aannemen of verwerpen; iets beters is echter niet te verkrijgen."

Verder wordt, bij dezelfde missive, medegedeeld, dat in de residentie Soerabaya dagelijks noodig waren:

voor algemeene diensten	10,790 man
„ bijzondere „	25,887 „
alzoo te zamen daags . .	36,677 man;

maar hieronder zijn niet begrepen: de kultuurdiensten, evenmin als de diensten welke strekken tot gerief of voordeel van ambtenaren en hoofden.

het geschreeuw door onkunde, zoo niet uit zelfzuchtige bedoelingen, daartegen aangeheven.

Welk een ongelukkigen invloed tevens, zou het stelsel van vrije beschikking over persoon en arbeid, op de teelt van produkten voor de markt van Europa geschikt, niet hebben uitgeoefend, indien men het, volgens het aangenomen beginsel en overeenkomstig de beloften aan den Javaan gedaan, had toegepast.

Door de huishoudelijke inrigtingen van den Javaan toch, is het overbekend, dat hij geen noemwaardige hoeveelheid van die produkten voor eigen rekening kan teelen: het gemeenschappelijk bezit, niet alleen van den bebouwden grond, maar van alle velden tot eene dessa behoorende, is daartegen een onoverkomelijke hinderpaal. Van daar dan ook, dat men in afwijking, ja zelfs regtstreeks strijdig met het bestaande stelsel, hem overal gedwongen heeft (want nu was het dwang, daar de verpligting daartoe uit geene wettige overeenkomst voortvloeide), om koffij te planten, en dat wel onder zeer drukkende voorwaarden.

Immers, na den Javaan de vrije beschikking over persoon en arbeid te hebben toegezegd, en hem daarvoor zoo aanzienlijk te hebben laten betalen, is hij gedwongen geworden tot de koffijkultuur, waarvan de vruchten, door hem te oogsten, zich in een verwijderd verschiet van 4 jaar vertoonden, en waartoe hij dus, gedurende dien tijd, zijn arbeid moest besteden, en echter de hem opgelegde schatting voor zijne vrijstelling van dwangarbeid betalen.

De hooge prijs, die destijds voor het produkt der aan hem afgestane tuinen, het gering overblijfsel van vroegere aanplantingen, genoten werd, moge zulks eenigermate hebben vergoed, en later, bij het vruchtdragen zijner aanplanting, eene ruime vergelding voor zijn uitschot hebben verschaft, maar wat is thans zijn toestand, bij de daling der prijzen?

Gemiddeld is ieder Javaan, in de koffijdistrikten, thans verpligt, per bouw rijstveld, 500 koffijboomen te onderhouden. Hij oogst daarvan een pikol koffij, de jaren dooreen gerekend; men stelle, dat hij daarvoor *f* 12.— geniet, dat zeker overdreven is volgens alle rapporten der residenten, en daarvoor slechts *f* 5.— lasten betaalt, dat wederom minder is dan de aangenomen maatstaf; dan blijft hem *f* 7.— over. Van zijn bouw rijstveld heeft hij gemiddeld 10 tot 20 gulden landrenten te betalen; in het eerste geval moet hij dus *f* 3. in het tweede *f* 13.—, boven de opbrengst van zijn koffij, per bouw bijleggen, om zijne belasting te voldoen; terwijl hij, volgens het primitief kontrakt, in geval van zoogenaamde dwangkultuur, gelijk in de Preanger-regentschappen, zijn rijstveld, behoudens eene geringe retributie aan zijne hoofden en priesters, schatvrij bezat, bovendien nog cirka *f* 4.— uitbetaald kreeg voor de pikol koffij, en dus per bouw *f* 10.— tot *f* 17.— meer genoot.

Is het te verwonderen dat, onder zulke omstandigheden, 5 à 600 huisgezinnen, uit het Cheribonsche naar de Preanger-regentschappen zich verplaatst

---

Het kwam ons niet ongepast voor, deze uiteenzetting van de aktualiteit, te stellen tegenover de schildering van het verledene van den stichter van het kultuurstelsel, ten einde te doen zien: hoe weinig diens groote plannen, in de uitkomst aan de goede bedoeling hebben beantwoord; met andere woorden: hoe weinig het hier ontwikkelde primitieve kultuurstelsel, overeenstemt met het latere, dat als dwangstelsel is gekenmerkt.

hebben, waar het systema van zoogenaamde dwangkultuur is blijven bestaan; terwijl het moeijelijk zou zijn, aan te wijzen, dat zich 10 huisgezinnen van dáár naar andere distrikten hebben verplaatst, en welligt niet één daar, waar de zegeningen van het nieuw systema genoten konden worden.

Wordt hierdoor, namelijk door den druk van het nieuwe stelsel, almede niet blijkbaar verklaard, die algemeene drift der Javanen, om zich door de teelt van suikerriet en indigobladen, aan den last der landrenten te onttrekken; waardoor het mogelijk geweest is, in zulk een kort tijdsbestek, het vooruitzigt te openen, op zulk eene belangrijke vermeerdering van uitvoer en van handel voor het moederland.

Is het billijk dat, daar zich p. m. een twintigtal personen bij den sultan van Cheribon vervoegd hebben, met verzoek om onder zijn bestuur, dat is tot de voorgaande inrigtingen terug te keeren, en twee personen onder dat twintigtal, hebben voorgegeven dat de indigokultuur hen tot dien stap had bewogen (waarvan zij zich trouwens hadden kunnen ontslaan, door er voor te bedanken, want niemand wordt er toe gedwongen), (*) is het billijk, zeg ik, om daaruit te besluiten, dat zulks niet alleen de beweeggrond van twee, maar van alle overigen is geweest, tegen hunne verklaring aan, en zelfs daaruit een misnoegen, van een veel uitgestrekter aard, onder de bevolking te vooronderstellen? terwijl het niet eenmaal schijnt op te vallen, dat zeer wel de ontevredenheid met een drukkend stelsel van belasting de oorzaak daarvan kon zijn, een vermoeden, dat zoozeer door de reeds aangehaalde verhuizing van p. m. 600 huisgezinnen naar de Preanger-regentschappen versterkt wordt.

Noch de verklaring van den resident, noch die van den direkteur-generaal Baumhauer, derwaarts gezonden om de zaak plaatselijk te onderzoeken, schijnen hier iets af te doen, maar alles overeenkomstig de vooringenomenheid met het stelsel van landrente, te moeten worden beslist. (†)

Valt het dan zoo moeijelijk te begrijpen, dat, daar de sikeps in de Preanger-regentschappen, evenmin persoonlijk koffij planten, als die waarop deze verpligting te Cheribon gelegd is, en de eersten daarvoor eene veel grootere belooning genieten, het lot van hen boven dat der laatsten te verkiezen is, en bewijst dit niet tevens, dat daar de boedjangs, daartoe gebezigd, in het eerste land beter beloond kunnen worden, ook het lot van deze in geen opzigt, beneden dat der anderen staat? (§) ja, is het lot van den sikep, die

---

(*) Hier, en op vele andere plaatsen in deze belangrijke memorie, blijkt duidelijk, dat de eerste plannen van den gouverneur-generaal van den Bosch, waren gebaseerd *op den vrijen wil der bevolking*. Wat daarvan later geworden is (gesteld al, dat de *vrije* wil, in den aanvang werkelijk bestaan hebbe) is van algemeene bekendheid. Hoe zou anders het *kultuurstelsel*, gelijk wij reeds opmerkten, ooit den naam van *dwangstelsel* hebben kunnen verkrijgen? De lezer, die alleen op de thans medegedeelde memorie wilde afgaan, kan zich dit raadsel niet verklaren; maar het zal hem, bij de geleidelijke mededeeling der opvolgende gebeurtenissen, duidelijk opgelost worden.

(†) Wij komen nader terug op den uitslag van het, in de cheribonsche onlusten, gehouden onderzoek.

(§) In de Preanger-regentschappen bedraagt het getal der tjatja's, verpligt tot de koffijteelt, 14,119 en dat der bevolking 471,949; meer dan een derde daarvan neemt geen deel aan die teelt.

(*Noot van den gouverneur-generaal van den Bosch.*)

zijne belastingen door den arbeid zijner boedjangs betaalt, niet verkieslijk boven dat van hem, die daarvoor een groot gedeelte van zijn rijstoogst moet afstaan, en verpligt is dat verlies te vergoeden, zoo zijn grond zulks gedoogt, door de teelt van een tweeden oogst, die zeker niet minder arbeid vordert dan de koffijkultuur, en alle nadeelige kansen voor zijne rekening laat.

Uit den staat van zaken in de Preanger-regentschappen, zooals die thans is, kan tevens worden afgeleid, wat de bevolking van Java elders vroeger geweest is; en is het lot der bewoners dier gewesten, nu, vergeleken met die der overige distrikten, zoo zeer te beklagen, als een Raffles zulks doet voorkomen, en door anderen op zijne verzekering schijnt geloofd te worden? Blijkbaar berust het geheele wanbegrip, op de ongegronde vooronderstelling, dat de Javaansche geërfde, persoonlijk tot de geforceerde kultures gedwongen was; terwijl hij alleen het gebruik zijner boedjangs, gedurende een zeker gedeelte van het jaar, voor den arbeid van het gouvernement afstond, en zulks op grond der wettige overeenkomst, bij het aanvaarden zijner gronden aangegaan, en tegen genot van vrijstelling der grondlasten.

Met welk eene billijkheid, vraag ik eindelijk, heeft men de javaansche grooten van de gronden ontzet, die hun wettig toekwamen? Het is waar, men heeft hun daarvoor eene geldelijke belooning toegestaan, dan deze is niet toereikende, of kan althans niet dermate aangewend worden, dat zij daardoor in het onderhoud hunner talrijke familiën kunnen voorzien. Van daar dat men erkent, dat hunne zoogenaamde knevelarijen voortduren, en die oogluikend moeten worden geduld. Het is overbekend, dat zij de dessa's van de Javanen huren, tegen betaling der landrenten, en de gemeene Javaan is eerlijk genoeg, om in hunne behoefte te voorzien, op eene veel ruimere schaal, dan zij anders, met het daarvoor betaalde geld, zouden kunnen doen. Dan hij gevoelt daarom niettemin het drukkende en onregtvaardige tevens, dat zij, die door het gouvernement van hun wettig eigendom beroofd zijn, althans gedeeltelijk ten zijnen laste komen, nadat men ook de middelen van zijn bestaan, reeds zoo aanmerkelijk, heeft besnoeid.

En zoo deze regenten thans hun toestand, zoo in inkomsten, aanzien, als zekerheid voor het lot hunner familiën in de toekomst, vergelijken met de regenten in de Preangerlanden, met welke zij vroeger in alle opzigten gelijk stonden, moeten zij dan niet de volle uitgestrektheid van het nadeel, hun toegebragt, gevoelen, en kan men ter goeder trouw aannemen, dat zij de gunstige gelegenheid, zoo hun die aangeboden werd, zouden laten ontglippen om zich in hunne vroegere regten te herstellen.

Men beschouwe dit, in verband met onze aangelegenheden in het algemeen, en met de mogelijkheid van een oorlog in Europa, waarvan men den loop en strekking niet bepalen kan.

Ik geloof dan ook, hoogedelgestr. heeren! dat het opgegevene voldoende zal zijn, om te doen zien dat, hetzij men het thans bestaande stelsel toetst aan zijne uitkomsten, of aan de gronden daarbij ten grondslag gelegd, men in beide gevallen tot een weinig bevredigend resultaat geleid wordt; althans dat is voor mij de slotsom van mijn onderzoek en overweging; en zoo wij thans nagaan, hoe weinig vereischt zou worden, om ook het misnoegen tot de hoofden des volks te doen overslaan (welligt niets meer dan een onvoorzigtige

maatregel, zelfs maar de onbedachte schrijverij in Europa van indische ambtenaren of gewezen ambtenaren, dat voor die hoofden geen geheim blijft, kan daartoe aanleiding geven, en een gevaarlijken argwaan doen ontstaan), dan blijkt het, hoevele gevaren dat stelsel, ook uit dit oogpunt beschouwd, oplevert; immers, is het te Rembang en Demak gebleken, hoe gewillig zich de bevolking ter onzer bestrijding laat bezigen, in weerwil hunner opperhoofden; wat zou dan wel het geval zijn, zoo zij daartoe eenmaal door hen werd aangespoord en aangevoerd.

Staan wij thans nog een oogenblik stil, bij het vroeger en later volksbestuur der Javanen, hetwelk ik reeds gezegd heb, dat afgescheiden moest worden beoordeeld, van de beginselen, onder het een en ander gevolgd.

Gaarne erken ik dat, zoo door de hooge kommissie van het jaar 1816, als door den heer van der Capellen, in dit opzigt groote verbeteringen gemaakt en ingevoerd zijn. Trouwens, het is ligtelijk na te gaan, dat bij eene zoo geringe beschaving en indolentie als, over het algemeen, bij de javaansche grooten wordt aangetroffen, en onder den invloed van het oostersch despotismus, de misbruiken van gezag menigvuldig hebben moeten zijn, de straffen wreed, de policie gebrekkig en de bedeeling des regts vaak willekeurig en partijdig, en dat hierdoor de regten en belangen van velen zijn gekrenkt geworden. Dan hoe groot het getal van dezen, in het afgetrokken beschouwd, ook geweest zij, is het echter altijd gering, in vergelijking van dat des geheelen volks. Men had, bij de beoordeeling van den vroegeren staat van zaken, de uitzonderingen niet tot den algemeenen regel behooren te maken, en het ongeluk van een gedeelte, als den toestand der geheele bevolking moeten afschetsen. Inzonderheid had men daarbij in aanmerking behooren te nemen, dat bij eene geringe beschaving, dergelijke gebeurtenissen niet die algemeene belangstelling en deelneming opwekken, die zij bij een meer beschaafd volk zeer zeker zouden hebben te weeg gebragt; dat de Javaan, zoo door voorouderlijke instellingen, gebruiken, als godsdienstige begrippen, waartoe dat van het fatalismus behoort, met dezelve als vertrouwd was geworden, en dat daarom, aan het slagtoffer daarvan geen meerdere opmerkzaamheid werd geschonken, dan aan die duizende ongelukkigen, welke jaarlijks op zijn gezegend eiland door tijgers worden verslonden. Het is deze eigenschap van het volk, die genoegzaam verklaart, hoe het onder zulk een regeringsvorm tevreden, en aan zijne hoofden verkleefd heeft kunnen zijn.

Gaarne erken ik, dat bij eene toenemende beschaving en verlichting, hij de weldaden zal leeren erkennen en inzien, welke hem door het beter bestuur bij hem ingevoerd, met betrekking tot zijne persoonlijke veiligheid, zijn aangebragt; maar tot dat oogenblik aanbreekt, hebben wij een moeijelijk tijdperk te doorworstelen; thans gevoelt hij al den last van het nieuwe stelsel, en acht de voordeelen, hem in andere opzigten verschaft, nog gering.

Hetgeen in de laatste 25 jaren gebeurd is, toont aan, wat wij in het vervolg te wachten hebben, en zeker, zoo wij niet voorzigtiger zijn, zullen wij niet gelukkiger wezen; de stap intusschen is gedaan, de Rubicon is achter ons, en het terugkeeren onmogelijk. Wij kunnen het oude niet herstellen, evenmin als de omstandigheden terug doen keeren, waaronder het bestaan heeft, noch de financieële aangelegenheden der kolonie, noch derzelver huishoudelijke

instellingen veroorloven zulks. De geldelijke inkomsten die Java thans oplevert, worden voor het thans omslagtig bestuur gevorderd, en men zou zich niet dan na verloop van jaren van dien omslag kunnen ontdoen en inmiddels die inkomsten, welke de landrenten opleveren, grootendeels missen. — De banden tevens, die tusschen volk en hoofden op zoovele plaatsen verbroken zijn, kunnen door het gezag niet weder worden aangeknoopt, noch plotseling het regt der sikeps worden hersteld, daar waar derzelver bezittingen het eigendom van anderen geworden zijn. Evenmin kunnen noch behooren, al ware zulks mogelijk, de oud egebrekkige vormen van bestuur wederom te worden ingevoerd; omdat daaraan misbruiken verbonden waren, die misschien kunnen worden geduld bij een volk, waar men ze als gevolgen van eigen gekozene inrigtingen kan aanmerken, en op wiens zelfstandig bestuur men vermeent geen inbreuk te moeten maken, of althans zich verpligt oordeelt het gedeeltelijk te moeten eerbiedigen; maar die, op onze autorisatie en met onze medewerking eenmaal afgeschaft zijnde, niet kunnen worden hersteld. Wij moeten dus met voorzigtigheid voorwaarts streven, en door de scherpe kanten van het nieuwe stelsel af te slijpen, 's volks misnoegen trachten voor te komen; terwijl de oorlog, in geen geval, ons onvoorbereid moet aantreffen.

Daarom acht ik het noodig, de hoofden des volks, nader aan ons te verbinden, door hen gedeeltelijk in rijstvelden te salariëeren, en dus wetmatig toe te kennen, wat zij thans slechts oogluikend genieten; daaraan woeste gronden toe te voegen, opdat zij eene uitkomst hebben voor hunne talrijke familiën, en tevens door het doen bebouwen derzelve, zoodanige overeenkomsten kunnen treffen met de ontginners, als hunne huiselijke aangelegenheden vorderen, en welke overeenkomsten zij zich thans moeijelijk kunnen verschaffen, zonder van knevelarij verdacht of beschuldigd te worden.

Door het belang der hoofden ten naauwste aan ons te verbinden, wil ik hun tevens de middelen verschaffen, om hunnen invloed ten onzen behoeve te kunnen aanwenden, en daarom barissans uit hunne familiën en afhangelingen oprigten, welke zoo dit gevorderd wordt, het leger aanmerkelijk kunnen versterken.

Alverder wil ik het lot van den gemeenen man verzachten, door hem in de gelegenheid te stellen, zich voorzoover hij dit verkiest, door de teelt van voortbrengselen, voor de markt van Europa geschikt, van de hem drukkende landrenten te ontslaan (*). Alles echter alleen inzoover, als zulks het gevolg zal zijn *eener vrije keuze*, want het strijdt, gelijk ik reeds vroeger gezegd heb, geheel tegen mijne wijze van zien, om verandering te maken in eene bestaande orde van zaken, strijdig met de regten en begrippen van hem, die er in betrokken is, en voorzeker, zoo de Javaan *verkiest* zijne belasting of landrente *in geld* te betalen, zal hij tot geen ander middel, onder mijn bestuur, met mijne toestemming, gedwongen worden; maar ook evenmin zal hij verpligt zijn, op bedoelde wijze te betalen, wanneer hem daartoe een aan hem gevalliger en met 's gouvernements belang bestaanbaar middel, kan worden aangeboden.

(*) Men lette wel hierop: de kultuurdiensten zouden ontheffing van landrenten ten gevolge hebben. In de uitvoering is een geheel ander stelsel tot stand gekomen, zoo als, door onzere latere mededeelingen, voldoende zal blijken.

Ziedaar, hoogedelgestr. heeren! de beginselen, die ik, in de onderwerpelijke aangelegenheden, ten grondslag van mijn bestuur wensch te doen strekken.

Tot de middelen daartoe, moet onder anderen dienen, de uitbreiding der indigokultuur, zooals zij door mij, bij mijne nota van den 6 Februarij ll. (*), is voorgedragen. Bij die nota, meen ik mijne begrippen desbetrekkelijk genoegzaam duidelijk te hebben uiteengezet; dan daar de voorgestelde maatregelen, evenzeer als het beginsel waarop de reeds ingevoerde suikerkultuur rust, in eene tweede nota van den heer Merkus, (†) hiernevens gevoegd, bestreden worden, acht ik het noodzakelijk, ook de ongegrondheid daarvan te betoogen.

De heer Merkus zegt, zich met mijne voorstellen dienaangaande niet te kunnen vereenigen, omdat zij strijdig zouden zijn met den aard der bestaande inrigtingen en met den geopenbaarden wil des konings, daar zijne majesteit meer dan eens, en wel bijzonder bij de reglementen welke den grond der indische instellingen uitmaken, deze instellingen heeft goedgekeurd en bevestigd.

Het is dus deze bedenking, welke thans in de eerste plaats, nader moet worden onderzocht; dewijl, bijaldien ze als gegrond moest worden beschouwd, daardoor alleen, mijn voorstel onaanneemlijk zou zijn.

Wat de waarde der bestaande inrigtingen betreft, daaromtrent heb ik hiervoren mijne denkbeelden genoegzaam ontwikkeld, en ik kan mij dus hier alleen bepalen, tot het onderzoek, inhoeverre de vooronderstelling gegrond is, dat de door mij voorgedragen maatregelen, zouden strijdig zijn met den wil des konings.

Het is voorzeker een zonderling verschijnsel, dat men aan mij, die 's konings bevelen, zoo mondeling als schriftelijk, ten aanzien van het systema van bestuur, hier te volgen, zelf ontvangen heb; uit het reglement op het beleid der regering, tot de redaktie waarvan ik heb gekoöpereerd, waarin al die artikelen zijn ingelascht, die ik ter verwezenlijking van 's konings oogmerken, noodzakelijk en voldoende heb geoordeeld, en dat niet is gearresteerd, dan nadat door mij de verklaring was afgelegd dat, middelens die bepalingen, aan 's konings verlangen kon worden voldaan; — dat men, zeg ik, aan mij bewijzen wil, dat de door mij voorgedragen maatregelen, met den geopenbaarden wil des konings, onbestaanbaar zouden zijn.

De heer Merkus is van oordeel, dat het 11e art. mijner bijzondere, doch aan de raden onbekende instruktie, en de geheime bevelen des konings van 9 Junij 1829, derwijze moeten worden uitgelegd, dat zij moeten worden teruggebragt tot de beginselen, waarop zijnhoogedelgestr. vermeent, dat het bestuur van Nederlandsch Indië berust.

Dan, daar het zijne majesteit behaagd heeft, mij zóódanige instruktie en bevelen te verleenen, en daarbij bepaald is: wat daarvan; de tijd wanneer en de wijze waarop, deze ter kennisse der regering gebragt zullen worden, zoo zal daaruit ligtelijk af te leiden zijn, dat ik, beter dan iemand anders, over den inhoud der instruktie en 's konings bedoelingen kan oordeelen, te meer,

(*) Moet zijn 29 Januarij ll.

(†) Die, onder lett. C, hiervoren medegedeeld.

dewijl ik daaromtrent mondeling alle die ophelderingen heb ontvangen, welke vereischt worden, om ten aanzien van het regt verstand derzelve, alle bedenkingen weg te nemen. En ik geloof niet te veel te verlangen, indien ik, als 's konings vertegenwoordiger in deze gewesten, bekleed met de magt mij verleend, begeer, dat men mijne stellige verklaring daaromtrent aanneme, en aan mij dus de uitlegging der bedoelde instruktie en bevelen overlate, te meer, daar de regering op die wijze handelende, zich van alle verantwoordelijkheid ontslaat, als slechts voldoende aan het slot van art. 39 van het reglement op het beleid der regering.

Hoezeer ik van oordeel ben, dat op grond hiervan, reeds alle verschil omtrent dat punt behoorde op te houden, wil ik echter, in het onderwerpelijk geval, doen zien, dat niet alleen in mijne instruktie, 's konings wil mij duidelijk is te kennen gegeven, maar tevens dat de door mij voorgedragen middelen, geheel overeenstemmen met het reglement op het beleid der regering, en geenszins, gelijk de heer Merkus oordeelt, tegenstrijdig zijn met den brief van den minister van 2 Julij l.l. N°. $\frac{40}{244}$.

Voorzeker is bij 's konings reglement op het beleid der regering, — ik zeg 's konings reglement, want geen der vroeger hier ingevoerde is door zijne majesteit geapprobeerd, — geen algemeen en uitsluitend beginsel van belasting, of van de wijze om dienaangaande met den Javaan overeen te komen, bepaald; maar alle latitude is daaromtrent gelaten, zelfs bij art. 74, 75, 80, en bij art. 31, en 32, van de instruktie voor de hooge regering, wordt stellig aangewezen, dat van de geldelijke betaling der landrente kan worden afgeweken, naarmate tijd en omstandigheden dit zullen vorderen. Men vindt in dat reglement almede niet gezegd, dat den Javaan de vrije beschikking over persoon en arbeid zal worden verleend, eene bepaling opzettelijk hier weggelaten, omdat dat beginsel, blijkens de koffijkultuur, de houtbosschen, de menigvuldige arbeid aan publieke werken, voor de transporten en ten aanzien der zoutpannen, nimmer is in werking gebragt, noch in werking gebragt is kunnen worden; en schoon men, om de zaak te bewimpelen, zoodanige handelingen regtstreeks strijdig met dat beginsel, tot de uitzonderingen gebragt heeft; (eene fraaije onderscheiding voorzeker, waarvan echter de Javaan ongelukkig niets begrijpt, maar alleen ondervindt, dat hij meer moet betalen, en dat over zijn persoon en zijn arbeid meer wordt beschikt, dan onder het vroeger stelsel heeft plaats gehad (*) terwijl het hem tamelijk onverschillig is, of dat bij uitzondering, of per principium geschiedt), was het, vraag ik, wel overbodig, andermaal een beginsel in 's konings reglement in te lasschen, waarvan de uitzonderingen, althans op vele plaatsen, algemeener waren dan de regel? Evenzeer zijn uit 's konings reglement weggelaten, alle die bepalingen, vroeger vastgesteld, ten aanzien van de wijze waarop met den Javaan moest worden gekontrakteerd, en daarentegen ten dien aanzien verordeningen voorgeschreven, geheel afwijkende van de bepalingen, voorkomende bij publikatie van 5 Januarij 1819, staatsblad n°. 10.

Men heeft namelijk begrepen, dat het teelen van produkten, voor de markt

(*) Men ga slechts na, welken arbeid de koffij-kultuur in de Preanger-regentschappen thans vordert, en vergelijke dit met de vroegere heerediensten.

(*Noot van den gouverneur-generaal van den Bosch*).

van Europa geschikt, op alle gepaste wijzen moest worden aangemoedigd en uitgebreid, dat dat oogmerk niet kan worden bereikt, door het kontrakteren met den Javaan, hoofd voor hoofd, maar dat daartoe (zie art. 74) de gronden, die alsnog het eigendom van den lande zijn, voorzoover die door Javanen bebouwd worden, bij voortduring dessa'sgewijze aan de inlandsche bevolking moesten worden verhuurd, door middel van *overeenkomsten met de hoofden en oudsten*, onder zoodanige bepalingen, als in de huurceduls of piagems zouden worden uitgedrukt; terwijl art. 75 zegt, dat de vorm der piagems, de tijd van derzelver duur, de hoegrootheid der landrenten, de wijze waarop die zullen kunnen worden gekweten in *geld*, *produkten*, *of anderzins*, en al wat verder strekken kan, om de verhuring der gronden te doen bevorderlijk zijn aan de meest mogelijke uitbreiding van landbouw en nijverheid; dat dit alles, het onderwerp zal zijn, van bijzondere bepalingen, door den gouverneur-generaal in rade te beramen en vast te stellen.

Men toetse het onderwerpelijke voorstel, ten aanzien der kultures van suiker en indigo, aan deze bepalingen, en oordeele dan, of het daarmede overeenkomt of er van afwijkt.

Vóór mijn vertrek uit Europa, heb ik aan zijne majesteit, in eene ampele memorie, mijne gevoelens ontwikkeld ten aanzien der middelen, welke in Indië, ter uitbreiding van de teelt van produkten, voor de markt van Europa geschikt, behoorden te worden aangewend, welke memorie in alle hoofddeelen overeenkwam, met het meergemeld voorstel, nopens de suiker- en indigokultures.

Ik heb speciaal daarbij verzocht, dat zijne majesteit geene definitieve maatregelen ten dien aanzien zou voorschrijven, maar het aan mij mogt overlaten, daarin die wijzigingen te maken, welke plaatselijke omstandigheden mij noodig zouden doen oordeelen, en dat mij daartoe, bij de reglementen en instruktiën, de noodige latitude zou worden gelaten, waarom dan ook, de art. 30 en 31 der instruktie voor de hooge regering, benevens de reeds vroeger genoemde in het reglement op het beleid der regering, zijn geïnsereerd.

Wordt daarbij niet uitdrukkelijk gezegd, dat bij de te nemen maatregelen, aan den eenen kant, zal worden gelet op de tevredenheid der javaansche bevolking, en aan den anderen kant, op *de meest krachtige vermeerdering van produkten voor den europeeschen handel*, voorzooverre dit niet schaden kan aan eene toereikende teelt van rijst en andere voortbrengselen, tot dagelijksch voedsel geschikt? en in art. 31, dat wanneer, naar aanleiding van art. 80 van het regerings-reglement, overgegaan wordt om aan de dessa's een arbeid op te dragen, hetzij in de bosschen of zoutpannen van den lande, hetzij *ter bevordering van belangrijke takken van kultuur*, dit steeds zal moeten geschieden, in verband tot de hoegrootheid der verschuldigde landrente, in dier voege, dat de arbeid die verrigt wordt, geacht kan worden op eene redelijke wijze te zijn beloond, door de kwijtschelding die op de belasting wordt verleend. Men toetse ook hieraan, het voorstel door mij gedaan. Wat toch was daarbij, ten aanzien van den Javaan anders bepaald, dan dat er vrijwillige kontrakten met hem zullen worden gesloten, om indigoplanten te leveren; dat de teelt zal kunnen plaats hebben òf op hooge gronden, òf op sawavelden; dat de Javaan eene remuneratie zal genieten, gelijkstaande met hetgeen hij

vroeger van partikulieren heeft kunnen bedingen, en dat de kontrakten dessa's-gewijze zullen worden gesloten? Wat komt hierin voor, strijdig met de koninklijke bepalingen? Zijn deze integendeel, niet letterlijk vervat in de meergenoemde artikelen? Kan men ter goeder trouw gelooven, dat zijne majesteit de bevoegdheid tot daden, lijnregt strijdig met hoogst deszelfs geopenbaarden wil, zoo omstandig en in meerdere artikelen, zou hebben verleend?

De heer Merkus beweert, dat het bestaande stelsel *een ieder* waarborgt, de ruimste vrije beschikking over gronden, voortbrengselen en ligchamelijken arbeid.

Het verder beloop van dit stuk, zal doen zien dat aan de Javanen, ieder in het bijzonder, nimmer zoodanige regten hebben kunnen worden toegekend, noch gewaarborgd. Zoolang hij, onder de bestaande huishoudelijke inrigting, gemeenschappelijk bezit van grond namelijk, leeft, kunnen dergelijke beginselen wel op het papier staan, maar nimmer in werking gebragt worden, althans niet, zonder eene revolutie daar te stellen in de geheele wijze van bestaan der natie, in hare denkbeelden, regten en in de belangen der onderscheiden standen. Waar dit stelsel mag bestaan hebben, hier ten minste nooit, en het is dan ook geenszins het oogmerk geweest, het bij 's konings reglement op het beleid der regering, vast te stellen.

Den Javaan in de gelegenheid te stellen, om zooveel welvaart en geluk te genieten, als van het gouvernement afhangt, in den toestand waarin hij verkeert, in verband met de belangen van het moederland; ziedaar het eenvoudig doel, dat men heeft beoogd en dat, ten minste naar mijn inzien, voor een praktische aanwending en toepassing vatbaar kan worden geacht.

Uit den brief des ministers, van 2 Julij ll., no. 40/244, over een bepaald en geheel ander onderwerp handelende, te willen afleiden, dat het vaststellen van zulk een beginsel, als de heer Merkus opgeeft, het oogmerk geweest zou zijn, en dat naar dien brief, èn het reglement op het beleid der regering, èn mijne instruktie, zouden moeten worden uitgelegd, is even ongegrond als ver gezocht.

Vooreerst die brief, welke hiernevens gaat, is geheel het gevolg eener korrespondentie, die tusschen het departement der koloniën en mij bestond, gegrond op eene vrije wisseling van denkbeelden, over alle takken van bestuur dezer gewesten; als zoodanig was hij niet eens bestemd, om aan de regering te worden medegedeeld. Ja, het is buiten mijn voorweten dat zulks heeft plaats gehad, en het is er zoo ver af, dat zijne excellentie de minister die missive zou willen aangemerkt hebben, als een bepaald voorschrift, dat zijnhoogedgestr. in het slot uitdrukkelijk zegt: „ik zal hiermede dezen brief besluiten, uwe excellentie verzoekende, om de aanmerkingen welke daarin vervat zijn, *blootelijk te willen beschouwen als bewijzen der belangstelling, waarmede de brief van den burggraaf du Bus, dd.* 1 *December jl. no.* 67, *bij het departement voor de koloniën ontvangen is, enz.*"

Sedert wanneer heeft het departement voor de koloniën begeerd, dat 's konings wil, zonneklaar in eenen ministeriëelen brief uitgedrukt, zal aangemerkt worden, blootelijk als een bewijs van de belangstelling, waarmede de minister een brief van den burggraaf du Bus, gelezen heeft. Dan, eens toegegeven, dat deze brief moest beschouwd worden 's konings gevoelen uit te drukken, ten aanzien van het stelsel van bestuur, hier te volgen, dan nog beweer ik,

dat hij, wel verre van eenig beginsel aan te duiden, strijdig met de door mij voorgestelde maatregelen, integendeel de wetmatigheid derzelve daardoor bevestigd wordt. Vooreerst handelt de brief alleen over de koffijkultuur, zoomede over de maatregelen betrekkelijk de vrije beschikking van den inlander over dat produkt, en zeker is door mij nimmer een voorstel gedaan, strijdig met de beginselen in den brief ontwikkeld. En wat nu betreft, de ongehinderde beschikking over de vruchten van zijn grond, waarover in de missive gesproken wordt, wordt daarbij niet uitdrukkelijk gevoegd: *na voldoening der bepaalde belastingen?* Welke zijn nu die bepaalde belastingen? Zie art. 75: *geld, produkten of anderzins.* En waar wordt nu, bij mijn voorstel, den Javaan het regt ontnomen, om over het produkt van zijn grond te beschikken, nadat hij de bepaalde belasting voldaan heeft? Is zelfs, bij de besluiten der regering, niet bepaald dat, tot de kultures voor de markt van Europa geschikt, niet meer dan een vijfde van den grond zal mogen worden gebezigd? Behoudt hij dus niet de vrije beschikking over het overige ⅘ gedeelte, daar hij thans ½, ⅖ of ⅓ van dien grond bearbeiden moet, om zijne belasting te betalen? Is deze brief dus niet veel meer de bevestiging van de vroegere bepalingen en van alles, wat ik daaromtrent heb voorgesteld? Waarlijk, men moet wel zeer tegen eene zaak ingenomen zijn, indien men hetgeen zoo duidelijk is, niet zien kan. Zou het tevens mogelijk zijn, dat de minister door dezen brief, de bevelen door den koning vroeger gegeven, zou hebben willen herroepen en mij daarbij zou verwijzen tot die artikelen, welke hoofdzakelijk zijn daargesteld, om hoogstdeszelfs bevelen te verwezenlijken! Was het dan niet veel eigenaardiger geweest, te zeggen, dat z. m. de verleende fakulteiten bij die artikelen, goedgevonden had in te trekken? en zou ik mij bij den koning kunnen verantwoorden, zoo ik mij, op grond van zulk eene ongepaste uitlegging, ontsloeg van het volbrengen van mijn last?

De heer Merkus erkent ook eindelijk, dat, wat de vorm der zaak betreft, de voorgestelde teelt van suiker en indigo, overeenstemt met de aangeduide beginselen, maar dat, zoo men de zaak dieper indringt, men tot geheel andere resultaten zal geraken, en vermeent dat hiertoe slechts eene matige kennis van den Javaan, van zijne gewoonten, zeden en neigingen, gevorderd wordt.

Het zijn juist deze soort van redeneringen die, bij eene matige kennis van het onderwerp dat men behandelt, tot allerlei valsche gevolgtrekkingen leiden, waarbij men uitgaat van hypothetische vooronderstellingen, waaruit men dan verder afleidt, niet wat is, maar wat zijn moet. Op die wijze zeker, kan men alles bewijzen wat men slechts wil Naarmate men toch, in het onderwerpelijk geval, den Javaan gewoonten, zeden en neigingen toedicht, naar die mate zal dan ook de slotsom zijn van het betoog. Zulke betoogen kan men zelfs eenen zekeren graad van waarschijnlijkheid bijzetten, omdat altijd het denkbeeldig wezen, dat wordt voorondersteld, eenige hoofdtrekken bezit met het werkelijk objekt overeenkomende, en dus a posteriori eenige overeenstemming tusschen ervaring en theorie kan worden aangewezen, waarop dan al verder gratis wordt besloten tot de waarheid der geheele stelling, schoon zij slechts voor een gering gedeelte bewezen is.

Het is op dergelijke gronden, dat alle groote theorieën ten aanzien van het maatschappelijk bestaan, die, zoo in Europa als hier, in de laatste tijden

hebben geschitterd, zijn gegrond geweest, en het is overbekend, welke resultaten zij in de ondervinding hebben opgeleverd.

Hier, namelijk in de nota van den heer Merkus, wordt beweerd: dat alle overeenkomsten, tusschen het gouvernement van den eenen kant, en de bevolking der dessa's van den anderen kant aangegaan, in het algemeen, en in het bijzonder die tot de beplanting van hare velden met suikerriet, indigoplanten of andere produkten, die *zij niet gewoon is te teelen*, en de levering van die produkten aan het gouvernement, niet anders bestaan dan in naam; dat de bevolking, in de meeste gevallen zelfs niet weet dat zij, tengevolge van eene zoogenaamde overeenkomst, arbeidt of levert; dat meterdaad de arbeid niet wordt bedongen maar gevorderd; dat zij dus ook alleen arbeidt en levert, omdat het van haar wordt gevorderd en zij zich daartoe verpligt acht, en dat dus de zoogenaamde kontrakten hoofdzakelijk dienen, om de inbreuk op de vrije beschikking van grond, arbeid en produkten, onder een schoonschijnenden naam te verbloemen en te bedekken.

Hier wordt gesproken van produkten, die de Javaan niet gewoon is te teelen, maar het suikerriet en ook de indigoplanten, worden door den Javaan bijna in alle distrikten geteeld: overal is het eerste op de bazaars te verkrijgen, en van het laatste wordt eene vloeistof bereid, welke menigvuldig in den inlandschen handel voorkomt, en waarmede alle blaauwe stoffen die de inlanders zelven bereiden; geverwd worden. Er zijn zelfs weinige residentiën, waar geen suikermolens bestaan of bestaan hebben, zoodat de kultures van suikerriet en indigo-bladen, tot de zoodanige behooren die, na die der rijst, het meest bekend zijn.

De inlander is dus met die kultures niet onbekend, en derhalve zou de geheele redenering, volgens de stelling zelve, niet eens op het onderwerpelijk geval toepasselijk zijn (*).

Alle overeenkomsten, wordt alverder gezegd, tusschen het gouvernement en de bevolking, bestaan niet anders dan in naam. Wat moet men dan denken van het bestaande stelsel van landrente? Berust dit niet geheel op kontrakten of piagems, tusschen de dessahoofden en oudsten met de residenten gesloten? Genieten die dessahoofden niet 8 percent van de landrente, en hebben zij dus niet een dadelijk belang om de schatting op te jagen, ten einde langs dien weg hunne inkomsten te verhoogen? Is dus aan hen niet de sterkste aansporing gegeven om, zoo het gouvernement meerder inkomsten verlangt of noodig heeft, de belangen hunner onderhoorigen daaraan op te offeren? Bestaat er de minste waarborg, dat de belasting, de dessa's opgelegd, naar eenen billijken maatstaf tusschen de inwoners derzelve wordt verdeeld? Is men integendeel niet overtuigd, dat de hoofden, in hun eigen belang en in dat hunner fami-

---

(*) Wij hebben, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 416, gemeld, dat de resident van Cheribon, bij missive van 28 Julij 1830, n°. 1121, aan de regering, onder anderen, had berigt: "dat er onder de inlandsche hoofden geen enkele was aangetroffen, die iets van de suikerteelt verstond;" weshalve hij voorstelde: "eenige kundige Chinezen in dienst te nemen, om, onder het opzigt der inlandsche hoofden de bevolking in hare werkzaamheden te besturen;" tot het in dienst nemen van welke chineesche werklieden, de gouverneur-generaal dadelijk, ter bespoediging van den voortgang der zaak, den resident had gemagtigd.

liën, zich grove misbruiken van gezag dienaangaande veroorloven? En welke maatstaf blijft er voor den Javaan over, om te bepalen of hij te veel, of naar billijkheid belast is? Immers de belasting wordt hem geldelijk opgelegd. Hoe kan hij nu beoordeelen, in welke evenredigheid dezelve staat tot zijn gewas, alvorens het geoogst en verkocht is? Kwaliteit en prijs zijn hierop beide van invloed; en hoe kunnen zijne klagten worden gekonstateerd, zoo hij eenmaal zijne padi of rijst verkocht heeft? Aan hoevele veksatiën en misbruiken is dus dit stelsel niet onderworpen? Is daarop niet toepasselijk, alles wat de heer Merkus zegt van de kontrakten in het algemeen, met de Javanen gesloten?

Men stelle daar nu tegenover, dat de schatting voldaan wordt, door de teelt van eene zekere hoeveelheid gronds, met voortbrengselen voor de markt van Europa geschikt; dan toch weet ieder Javaan, dat de rijst die hij teelt, zijn bijzonder eigendom is, waarvan hij niets te betalen heeft; hij weet, dat hij slechts zooveel grond bearbeiden moet met andere gewassen, als het $\frac{1}{5}$ van zijn rijstveld bedraagt. Alle misbruiken kunnen hier worden voorgekomen, en alle klagten ligtelijk worden gekonstateerd; al wil men ook, dat de dessavolkeren verkiezen zullen, den grond, bestemd om met indigo en suikerriet te worden beplant, gemeenschappelijk te bearbeiden, waarvoor echter in het belang van het gouvernement geene de minste noodzakelijkheid bestaat, dan nog is het getal arbeiders, dat dagelijks geleverd worden moet, bekend en dus kan ook hieromtrent alle misbruik worden geweerd. Blijkt het dus niet, uit al deze daadzaken, dat òf de gemaakte aanmerkingen van grond ontbloot, òf van eenen veel uitgestrekter, moeijelijker te verhinderen en schadelijker invloed zijn op het stelsel van landrente, dan op het door mij voorgestelde.

Laat het ter goeder trouw erkend worden, dat bij het bestaande stelsel, de gemeene Javaan geheel is opgeofferd aan de belangen van het gouvernement; en dat men zijn natuurlijke vertegenwoordigers heeft omgekocht, door hun een ruim aandeel in den buit, op hem behaald, te verzekeren; dit is de natuurlijke strekking van het stelsel van Raffles, en daardoor heeft men eene belasting kunnen heffen, die voor altijd het belang, bij het bezit van den grond, vernietigde, en de industrie van ieder man beperkte tot den grond, dien hij met eigen handen kan bearbeiden; vooruitgesteld dat hij nog zulk een aandeel bekomen kan, en dat beperkt stukje grond is aan eene zoo hooge belasting onderworpen, dat daarvan geen voorbeeld bij eenig beschaafd volk kan worden aangetoond.

De landrente is eigenlijk niets dan eene willekeurige belasting, zonder maatstaf de dessa's opgelegd wordende, en de dorpshoofden zijn de invorderaars daarvan, met het regt om ieder zooveel te doen betalen als zij verkiezen, of van hem kan worden gehaald.

Blijkbaar is dit een slecht vermomde kopie van het belastingstelsel, in Hindostan ingevoerd. Dáár heeft men den zemindar, of schatheffer, aangemerkt als de bezitter van den grond; en den ryots, of gebruikers derzelve, alle regt daarop ontzegd. Op die wijze voorzeker kan men de hoogste schatting heffeen en met den zemindar deelen, hetgeen men den ryots ontnam. Ook dat doel heeft de heer Raffles zich hier voorgesteld en bereikt; het dorpsopperhoofd is, onder een anderen naam, geworden de zemindar van Hindostan en de gemeene

Javaan, zoo ten gevolge der hooge belasting, gelijkmatige verdeeling van grond, jaarlijksche verwisseling der velden, geworden de ryot van Bengalen; en alle redeneringen, om op die wijze de zucht tot grondbezit en den smaak tot rijkdom aan te moedigen, zijn zoovele voorgevens, die slechts strekken moeten om, onder schoonschijnende namen, de inbreuk op 's volks regten, zeden en gewoonten gemaakt, te bewimpelen. Geld, veel geld te bekomen, is het doel geweest, en dat doel is bereikt. Dat op zulk een stelsel de aanmerkingen van den heer Merkus kunnen worden toegepast, lijdt geen twijfel; maar dat zij niet van toepassing zijn op de onderwerpelijke maatregelen, zal nader blijken.

Het eenig wettig regt, dat het gouvernement heeft tot het heffen eener belasting van de gronden hier op Java, is gebaseerd op de voorwaarden waarop deze landen aan hetzelve zijn afgestaan. Als zoodanig zijn wij getreden in de regten van den voorgaanden souverein, en deze, gelijk vroeger is aangewezen, had, tengevolge van den primitieven afstand, zich zekere regten op de opbrengst der gronden voorbehouden.

Maar zoo het gouvernement regt heeft, op een gedeelte van de opbrengst des akkers, waarom mag het die schatting dan niet zoowel *in natura* ontvangen als *in geld*, inzonderheid zoo men aannemen kan, dat zulks den Javaan aangenamer is? En dat dit werkelijk het geval is, daarvan is ieder overtuigd. Vooreerst strookt dit met zijne aloude gebruiken. In de tweede plaats, laat het zich ook ligtelijk begrijpen, dat ieder liever met het produkt van den akker zijne belasting onmiddellijk betaalt, dan dat hij dat produkt, eerst zelf, uren ver, op zijn rug naar de bazaars dragen, aldaar een kooper daarvoor zoeken en, bij gebrek daaraan, het terugvoeren moet, of dikwerf verpligt is, het aan den potia der bazaars, tegen een zeer lagen prijs, te verkoopen.

De heer Merkus beproeve het slechts op zijne eigen landerijen, inhoever de Javaan meer genegen is, de rijst die hij hem jaarlijks schuldig is, tegen marktprijs over te nemen, of in geld zijne belastingen te betalen, en hij zal spoedig ondervinden, hoe ongenegen, ja hoe onwillig de Javaan is *in geld* te voldoen, wat hij *in produkten* betalen kan.

Maar indien het gouvernement de schatting, die het van den Javaan kan vorderen, *in natura* kan bedingen, waarom dan ook niet in zoodanig produkt, dat hij niet ongewoon is te teelen, zoo hem zulks aangenamer en voordeeliger is; hetzij dat men hier aanneemt, dat dit verlangen kan worden te kennen gegeven door zijne natuurlijke vertegenwoordigers, dorpshoofden en oudsten, of wel, dat hij nog in dien staat van onmondigheid verkeert, die het wenschelijk en noodzakelijk maakt, dat op eene vaderlijke wijze voor hem worde gezorgd. In beide gevallen, vleije ik mij, zullen tegen den voorgestelden maatregel, wel geene regtmatige bedenkingen te opperen zijn. Immers die hoofden hebben in die kontrakten toegestemd, gelijk ik nader zal doen zien, met meer vrijheid en minder eigenbelang, dan hier ooit ten aanzien van de landrenten verleend is, en zij zijn, volgens het getuigenis van alle residenten, daarmede zeer tevreden. Dan men stelle, dat geen kontrakt, van wat aard dan ook, met den inlander tot stand komt, dan middelens den invloed der residenten; dat deze overwegend is; dat hij zich daaraan niet kan onttrekken, en mitsdien de gemeene Javaan moet beschouwd worden in een staat van

onmondigheid te verkeeren, die niet toelaat dat hij een eigen verkiezing doet gelden; ook dan nog, beweer ik, is in het onderwerpelijk geval, aan alle verpligting voldaan, die geacht kan worden, op het gouvernement als zijn natuurlijke voogd te rusten, vermits men aannemen kan, dat hij daarbij zoodanig is bevoordeeld, en zijne gebruiken en vooroordeelen op die wijze zijn gespaard, dat het hem aangeboden middel, hem zoowel aangenamer als voordeeliger zijn moet, dan het bestaande stelsel.

De heer Merkus ontkent niet, volgens zijne nota, dat den Javaan eene billijke vergelding wordt toegekend, voor het produkt of voor den arbeid van hem gevorderd; doch hoever blijft die bekentenis beneden den waren staat van zaken.

Is het niet gebleken, dat een bouw (eene oppervlakte van 500 vierkante roeden) rijstveld, gemiddeld niet meer oplevert dan ƒ 25.—, en wordt niet voor een bouw middelbaar suikerriet, tegen de minste prijzen, ƒ 52.50 betaald; is hierbij de arbeid, welken een bouw suikerriet, vordert, niet werkelijk veel minder dan die van een bouw rijstveld? Of valt het zoo moeijelijk te begrijpen, dat eene oppervlakte drooge rijstvelden, gemakkelijker te beploegen is in eenen korten tijd, dan eene gelijke oppervlakte gronds, waar man en buffel tot het halve lijf door den modder moeten waden; trouwens, worden de drooge rijstvelden niet doorgaans met één, en de natte daarentegen niet altijd met twee buffels beploegd?

Laat het zich niet begrijpen, dat het inleggen van een stuk suikerriet op drie tot vijf voet afstands, een minder zware arbeid is, dan het beplanten van dienzelfden grond, tot eenen artificiëelen modder gebragt, met rijstplantjes om de drie duim! — dat het een of twee malen aanhoopen en oogsten van het suikerriet, in geen vergelijking komt bij den arbeid, die de waterleidingen en andere werkzaamheden der rijst, als het snijden, oogsten, stampen of ontbolsteren, enz. vorderen? En zoo men hier nu nog bij in aanmerking neemt, dat het suikerriet slechts om de twee, en op goede gronden om de drie jaar behoeft te worden geplant, is het dan niet blijkbaar, dat de Javaan op die wijze, met minder arbeid, een veel hooger loon geniet?

Zoo men nu verder, deze inrigtingen in verband brengt met zijn huishoudelijk bestaan, is dan dit voordeel niet nog meer in het oog vallend? Nu is hij verpligt, om gemiddeld $\frac{2}{5}$ van zijn rijstoogst aan het gouvernement af te staan; met suikerriet, behoeft hij slechts $\frac{1}{5}$ daarvan te betalen, om zijne belasting te voldoen. Met minder arbeid vermeerdert hij dus met $\frac{1}{5}$ zijn rijstgrond. Is het bovendien niet overbekend, dat de Javaan, indien hij zulks verkiest, door zijn grond in bebouwing aan een ander af te staan, doorgaans de helft van den oogst geniet, en dat hij, op die voorwaarde, 10 boedjangs voor één bekomen kan. Wanneer hij nu dus minder verkiest te arbeiden, kan hij het $\frac{2}{5}$ van den grond afstaan aan een boedjang, die het gaarne op de onderwerpelijke wijze beteelen zal, en in zulk een geval koopt hij, met $\frac{2}{5}$ minder arbeid, hetzelfde levensgenot, dat hij thans onder het stelsel van landrente geniet.

Hetgeen hier van de suikerkultuur gezegd is, geldt evenzeer voor de indigokultuur. Door $\frac{1}{5}$ van den grond te betelen, kan hij voor het geheele jaar zijne landrenten voldoen, of wel door $\frac{4}{5}$ van denzelven, bij wijze van een tweede

gewas na den rijstoogst. Ook de indigoplant blijft twee jaren op het veld staan en, voorzoover *tarum kembang* geteeld wordt, meerdere jaren.

Hetzij men derhalve uitgaat van het beginsel, dat de Javaan zich in een staat van onmondigheid bevindt, en dus door het gouvernement op een vaderlijke wijze voor hem moet worden gezorgd, of wel, dat hij dien graad van intellektuëele ontwikkeling verkregen heeft, dat men van hem eene redelijke en met zijn belang strookende keuze kan verwachten, zal men in het eerste geval besluiten moeten, dat het gouvernement niet alleen bevoegd, maar zelfs gehouden is, om de voorgestelde inrigting daar te stellen, omdat zij mogelijk is, en tevens met het welbegrepen belang des Javaans strookt; en in het tweede geval zal men mogen en moeten aannemen, dat de Javaan die maatregelen goedkeuren en aannemen zal, en daar hij in een vereeniging of markgenootschap leeft, en volgens zijne voorouderlijke gebruiken, bekrachtigd door art. 74 van het reglement op het beleid der regering, de dorpshoofden en de oudsten uit dezelve als zijne vertegenwoordigers erkent en beschouwt, aan welke altijd de bevoegdheid is toegekend om de algemeene belangen der dorpsbewoners te behartigen en soortgelijke kontrakten te sluiten, zal hij eene vrijwillige overeenkomst, met deze aangegaan, als wettig achten, en zal deze hem allezins welgevallig zijn; zijnde het eene oude en erkende daadzaak, dat alles wat de strekking heeft om 's volks lasten te verminderen of den arbeid te verligten, met de adat strookt, en alles wat daarmede niet overeenkomt, strijdig is met dezelve. (*)

Trouwens, zijn niet alle residenten, op het onderwerp, de suikerkultuur, gehoord? hebben niet alle, niet alleen verklaard, in de invoering der voorgestelde maatregelen geen zwarigheid te zien; maar zelfs de zoodanigen, die bij het gouvernement hoog aangeschreven staan, bij het publiek van de meeste achting jouïsseren, en beschouwd worden als het meest met de inlandsche huishouding en landbouw bekend te zijn, hebben die niet verklaard, dat zij dit stelsel als de grootste weldaad beschouwden, die den Javaan kan worden aangeboden? en is het niet, nadat alle stukken, daartoe betrekkelijk, ter tafel van de hooge regering gebragt zijn, dat daarop tot het stelsel betrekkelijk de suikerkultuur is overgegaan? en is niet het onderwerpelijke op dezelfde grondslagen gebouwd?

Bewijzen niet de latere rapporten, met hoeveel gretigheid de bevolking in die distrikten, gelijk in de oostelijke provinciën, waar zij meer aan eigen teelt van produkten en het aangaan van bijzondere kontrakten gewoon is, en hoe inzonderheid, de onhandelbare Madurees, die zich niet gemakkelijk iets laat opdringen dat niet met zijne belangen strookt, deze gelegenheid heeft aangegrepen, om zijn toestand te verbeteren? zóó zelfs, dat men den ijver om suikerriet te planten heeft moeten beperken, daar enkelen al hunne rijstvelden daarmede hebben bepoot. Zijn al die ambtenaren, die dan toch in staat moeten worden geacht, om de zaak te beoordeelen, van gezond verstand ontbloot, of trouweloos genoeg, om het belang van het gouvernement en de rust des eilands, roekeloos op te offeren en in de waagschaal te stellen? Heeft één hunner, de heer Valck, resident

(*) De gouverneur-generaal van den Bosch, had vroeger de *adat* vergeleken met eene klomp was, die men naar verkiezing kneden en van vorm veranderen kon.

van Kadoe, wiens residentie vroeger van de suikerteelt was verschoond, uithoofde hij bedenkingen tegen de moeijelijkheid van het transport van dat produkt had ingebragt, niet voor weinige dagen, geheel ongevraagd, het voorstel gedaan, om de indigo-kultuur ook in zijne residentie in te voeren, en opgegeven, dat voorloopig daartoe over duizend bouws land kan worden gedisponeerd? Wat zou een ambtenaar, algemeen als zoo braaf en kundig bekend als deze, kunnen bewegen om, ongeroepen, een voorstel te doen van dien aard, zoo hij niet overtuigd ware, dat het zoowel met het welbegrepen belang der bevolking, als met dat van het gouvernement strookt.

De zoogenaamde kontrakten (gaat de heer Merkus verder voort) dienen hoofdzakelijk om de inbreuk op de vrije beschikking van grond, arbeid en produkten, onder eenen schoonschijnenden naam, te verbloemen en te bedekken.

Vooreerst vraag ik, bezit de Javaan eene vrije beschikking over den grond? Is hij niet overal op Java, deelgenoot in een markgenootschap, waarin hij geen bepaald eigendom bezit, maar waarvan beurtelings dit, en dan een ander gedeelte, hem door de hoofden en oudsten der dorpen wordt toegewezen? Is hij in zijn arbeid niet evenzeer bepaald, door de algemeene konveniëntie, die almede door zijne hoofden wordt geregeld? Immers de waterleidingen staan niet ter zijner beschikking; deze zijn een algemeen eigendom en vorderen den vereenigden arbeid van velen, om het noodige water aan te voeren. En eindelijk, is hij in de teelt van produkten niet beperkt, zoo door den aard der gronden welke hem worden toegewezen, als doordien hij wel verpligt is rijst te telen, als de velden onder water gezet worden, en alleen zich tot tweede gewassen te bepalen, die na den rijstoogst rijpen kunnen, alvorens hij die wederom aan een ander moet afstaan?

Wat is het regt op een grond, dat reeds het volgend jaar wederom ophoudt? Wat de vrije beschikking over arbeid, die afhankelijk is van bepalingen, die de hoofden verkiezen te maken? Wat de vrije beschikking over het produkt? hier blijkbaar alleen datgeen, wat overblijft nadat de lasten gekweten zijn. Eene vrije beschikking toch, kan alleen gezegd worden dáár te bestaan, waar men het produkt tot eigen nut of naar verkiezing kan aanwenden, en niet dáár, waar men verpligt is het aan een ander af te geven, of voor hem te verkoopen met afstand van het provenu.

Daar nu de geproponeerde maatregelen de strekking hebben, om den Javaan over een grooter deel van zijn produkt te doen beschikken, dan met dat der landrenten verkregen worden kan, zoo wordt dan ook blijkbaar daardoor zijn regt uitgebreid en niet beperkt.

Aan een, ten aanzien van de Javaansche huishouding onbestaanbaar begrip, dat van regt op den grond, arbeid en produkt, dat de Javaan niet kent en voor hem van geene beteekenis is, noch met het stelsel van landrente wezen kan, zal men het wezenlijk belang van den man opofferen; daarom zal hij den dubbelen arbeid moeten verrigten, welken men anders slechts van hem behoeft te vorderen, om hem in staat te stellen zijne belasting te voldoen, en zullen tevens alle belangen van het moederland worden ter zijde gesteld: welk eene vordering! Alverder moet ten bewijs strekken der stelling: dat met den Javaan niet kan worden gekontrakteerd, de moeijelijkheid, of liever

onmogelijkheid, die bijzondere personen tot dusver hebben ondervonden, om, zonder tusschenkomst van het gouvernement, kontrakten tot stand te brengen. Is zulks te verwonderen, na de vroeger voorgestelde bepalingen, bij besluit van 5 Januarij 1819, waarbij gevorderd werd, dat de kontrakten individuëel zouden worden gesloten, waartoe de hoofden moesten toestemmen en zelfs de afwezigen hunne regten van tegenspraak behielden.

Hier, in eene vergadering van vier leden, kunnen wij het niet eens worden over het beginsel van bestuur; en men wil, dat bijzondere personen eene geheele dessa zouden overeenbrengen in gevoelens, en dat wel eene bevolking, wier taal zij in het geheel niet of slechts zeldzaam verstaan; waarlijk, dat met zulk een stelsel van volksregering niet te eggen of te ploegen is, zonder tusschenkomst van het gouvernement, laat zich begrijpen.

Het is de last, of zelfs maar het verlangen van den resident (zegt de heer Merkus), aan de eerste hoofden te kennen te geven, en door deze aan de mindere, dat de zoogenaamde kontrakten tot stand komen. Dit voor een oogenblik toegegeven, herhaal ik de vroegere vraag: geldt dat dan minder ten aanzien van de piagems der landrenten? en zou zelfs deze invloed op eene onredelijke wijze zijn aangewend, wanneer verhooging van volksgeluk, vermindering van belasting en vermeerdering van genot, doel en middel was? zou het zelfs geen pligt zijn voor het gouvernement, deszelfs invloed op die wijze aan te wenden bij eene bevolking, zóó leidzaam, zóó gewillig tot gehoorzaamheid, wanneer daardoor zulke gewigtige doeleinden konden worden bereikt.

Dan, het is er zooverre van af, dat men, in het onderwerpelijk geval, aan de overreding die uitgebreidheid of strekking heeft behoeven te geven, welke men daaraan toeschrijft. Met niet meer dan het honderdste gedeelte der bevolking, is te dezen aanzien overeengekomen, en die dessas, welke slechts de minste zwarigheid daartegen hebben geopperd, zijn daarvan vrijgesteld, gelijk de rapporten der residenten aanwijzen. En waarom zou men hier magt en invloed hebben misbruikt, daar er zooveel genegenheid voor de zaak bestond, en men verwachtte, dat het eerste voorbeeld, werden daarvan de vruchten ondervonden, later gretig door anderen zou worden gevolgd?

Niemand zal overigens ontkennen, dat de invloed der volks-opperhoofden op den Javaan zeer groot is; dan dat sluit geenszins in, dat men de dorpsopperhoofden en oudsten niet zou kunnen raadplegen over hunne belangen, en eene vrije keuze zou kunnen toestaan, in gevallen van den onderwerpelijken aard. En dat dit werkelijk zoo is, mag niet alleen worden aangenomen, op grond der stipte bevelen daaromtrent gegeven, maar blijkt tevens, ik herhaal het, uit de rapporten deswege ingezonden, onder anderen nog zoo kort geleden, uit dat van den resident van Japara, den heer de Vogel, waarin de handelwijze, hierin gehouden, omstandig wordt uiteengezet.

En wat nu de gevoelens van de heeren Elout en van der Capellen, ten aanzien van het aangaan van zulke kontrakten, betreft; omtrent den eersten kan ik de stellige verzekering geven, dat zijne excellentie geheel van zijne vroegere begrippen dienaangaande is teruggekomen, gelijk mij niet alleen ten duidelijkste gebleken is, uit de konferentiën over dat onderwerp, maar ook kennelijk is op te maken uit het reglement op het beleid der regering, door

haar gekoncipiëerd, daar allerwege waar zulks te pas komt, in hetzelve duidelijk wordt gezegd, dat de kontrakten zullen worden aangegaan met de opperhoofden en oudsten der dorpen, en de gronden, zie art. 47, dessa'sgewijze zullen worden verhuurd, hetwelk blijkbaar de individuëele overeenkomsten uitsluit. (*)

Trouwens, met welke billijkheid konden zoodanige bepalingen worden vastgesteld, als bij de publikatie van 5 Januarij 1819, staatsblad n°. 10, voorkomen. (†) De Javaansche huishouding berust op een gemeenschappelijk bezit van den grond. Aan de hoofden en oudsten der dorpen, komt, volgens een aloud gebruik, het regt toe, om alle zoodanige schikkingen te maken en overeenkomsten te treffen, als zij oordeelen dat het algemeen belang vordert, en ieder, die tot de gemeenschap behoort, is gehouden om zich daaraan te onderwerpen. Door hoofdelijk de toestemming van alle leden in iedere zaak van gewigt te verlangen, is men zeker, dat niet één maatregel in het algemeen belang tot stand zal komen, omdat er ligtelijk één zal gevonden worden, die zich, hetzij uit belang of uit opinie, tegen maatregelen, door alle overige noodzakelijk geoordeeld, verzet. Men sta dat veto eens toe aan de ingezetenen onzer dorpen in het vaderland, en vordere dat alle inwoners hoofdelijk toestemmen in de maatregelen, door het bestuur noodig geacht; is het dan niet blijkbaar dat niet een eenige overeenkomst of kontrakt tot stand zal komen, maar alle repareringen en werkzaamheden aan publieke werken, zullen moeten worden geschorst. Zal daardoor het algemeen belang bevorderd worden? en kan men gelooven, dat daardoor de regten van allen zullen zijn gewaarborgd? Zal

(*) Vergelijk: Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, van Elout, 1851, pag. 192—227. In den daarbij opgenomen brief van van den Bosch aan Elout, geschreven te 's Gravenhage, den 15den Junij 1829, wordt gezegd: — »Plegtig betuig ik uwe excellentie dan nogmaals, dat het mijn voornemen geenszins is, het beginsel van vrijen handel en vrije beschikking over den arbeid van Indië af te schaffen; maar alleen hetzelve dermate te wijzigen, dat Java een gepaste markt voor de nederlandsche fabrikaten kan opleveren, en deszelfs produkten, zooveel mogelijk met voordeel, of althans zonder nadeel, naar herwaarts kunnen worden overgebragt, en dat ik mij daartoe denk te bedienen van indirekte middelen, waardoor ik de zoodanigen versta, die den planter, hetzij Europeaan of Inlander, in zijn belang, eene toereikende aansporing zullen doen vinden, om ter bereiking van dat doel mede te werken: waarin de te bezigen middelen zullen moeten bestaan, kan alleen, na een behoorlijk plaatselijk onderzoek, worden beslist." Op pag. XIII van de voorrede van hetzelfde werk wordt, te regt, opgemerkt, dat het van den Bosch ging, gelijk Guizot het van mannen van genie zoo eigenaardig uitdrukt: »les grands hommes d'action ne construisent point d'avance et de toutes pièces leur plan de conduite; leur genie est dans leur instinct."

(†) En toch werd deze publikatie eerst ingetrokken bij de publikatie van 25 December 1838, Staatsblad no. 50, waarbij in de hoofdzaak het volgende werd bepaald: — »Tot het aanvangen en voortzetten van nuttige ondernemingen en bedrijven van nijverheid, zullen bij voortduring overeenkomsten met de inlandsche bevolking kunnen worden aangegaan, *en wel met de oudsten en voornaamsten der dessa's,* zoo tot het bebouwen van gronden, het leveren van bijzondere voortbrengselen, van bouwstoffen, van afpak- en vervoermiddelen, als tot het verleenen van persoonlijke diensten, nadat door een opzettelijk onderzoek, door of van wege den resident, zal zijn gebleken, dat dezelve met toestemming der dessa-ingezetenen geschieden." Vergelijk de noot bij deze woorden gesteld, op bladz. 109 van het eerste deel.

men niet erkennen moeten, dat daardoor veel meer die van het grootste gedeelte der belanghebbenden zullen worden verkracht, en aan de belangen van de minderheid opgeofferd? Eene maatschappij, gegrond op het gemeenschappelijk bezit van grond, moet naar haren aard en instellingen worden bestuurd en behandeld, en niet naar bepalingen en wetten, verbindend voor inrigtingen, waarbij het indivinëel bezit van eigendom, is ten grondslag gelegd.

Daarom is de publikatie van 5 Januarij 1819, teregt als een *hors d'oeuvre* beschouwd, en de bepalingen, daarbij voorkomende, vervangen bij het reglement op het beleid der regering door andere, daarmede lijnregt strijdig. Het is door diezelfde publikatie, dat, gelijk bekend is, aan de suikerteelt van meerdere distrikten den bodem is ingeslagen, en dat de Javaansche bevolking, in een kring van werkeloosheid is ingesloten gehouden, die haar voor altijd beletten moest, om ontwikkeling te geven aan nijverheid en industrie.

Het gevoelen van den heer van der Capellen, ten aanzien van deze zaak, is mij onbekend, maar in allen gevalle kan dit thans hieromtrent niets beslissen.

De waarborg eindelijk, die de heer Merkus meent, dat nog voor den Javaan bestaan zou, indien hij met partikuliere personen kontrakteerde, en het vexatoire dat er voor hem in gelegen zou zijn, indien hij met het gouvernement overeenkomt, zijn alle stellingen zonder bewijs, en worden door de ondervinding regtstreeks tegengesproken.

Ik beweer integendeel, dat de Javaan nimmer meerderen waarborg tegen alle misleiding en bedrog verkrijgen kan, dan wanneer hij met een billijk en regtvaardig gouvernement overeenkomt; dat toch is de eenige partij, die haar belang niet van het zijne kan afzonderen, die om eigen voordeel, te zijnen aanzien billijk zijn moet, dewijl de gevolgen van misbruik van gezag en van algemeen misnoegen, voor hare belangen te verderfelijk zouden zijn, om langs dien weg haar doel te bereiken.

En waarom zou het gouvernement, in het onderwerpelijk geval, minder bevoegd zijn tot het kontrakteren met den Javaan, wegens de levering van suikerriet en indigobladen, als het zulks is in zoovele andere gevallen, waarin met hem wegens arbeid, levering van goederen, enz. wordt overeengekomen? Waarom zou het, in dit geval, niet evenzeer den prijs, die uitgeloofd kan worden, voorschrijven, als zulks met het bearbeiden der bosschen, van het zout, enz. plaats heeft? en waarom zou het niet de aanwijzing volgen, bij art. 80 van het reglement op het beleid der regering voorgeschreven?

De handelwijze, thans gevolgd, wordt volkomen, ik herhaal het, daardoor gewettigd, en het kan de vraag alleen zijn, of het gouvernement in deze met billijkheid is te werk gegaan?

Ten dezen aanzien, beroep ik mij, naar ik meen te regt, op de vergelding den Javaan, aan den eenen kant aangeboden, en op den minderen arbeid, aan den anderen kant, van hem gevorderd, gepaard met het vooruitzigt op winsten, die hij anders niet zou genieten.

De heer Merkus spreekt niet tegen, dat dit het gevolg is, en meer en meer worden moet, van de genomen maatregelen; maar hierdoor meent hij, is het kwaad slechts gedeeltelijk verholpen, bij eene bevolking, ten naauwste gehecht aan de zeden en gewoonten niet alleen, maar ook aan de vooroordeelen van

hare voorouders, en die zich liever armoede en ontbering zou getroosten, dan daarvan afwijken of afgetrokken worden.

Zonderlinge redenering, voorwaar! na zoolang voor de deugdzaamheid van instellingen te hebben gepleit, die geheel afwijken van de aloude instellingen der Javanen. Immers bij deze was het stelsel van landrenten, het kontrakteren met individuëele personen, niet aangenomen, noch bekend. Is het daarentegen niet van oudsaf een gebruik onder de bevolking, in het belang van haren souverein, zoodanige voortbrengselen te telen, als deze verkoos? niet, gelijk men zoo dikwerf vooronderstelt, op gezag, maar door vrijwillige arbeiders, daartoe verkregen, middelens den afstand van rentvrije sawavelden. Is het leveren *in natura* van die voortbrengselen, en het kontrakteren dessa'sgewijze, niet een zóó aloud gebruik, dat het zich in de duisterheid der voortijden verliest? En kan men dus aannemen, dat maatregelen, juist op die gebruiken gegrond en met die vooroordeelen overeenkomende, aan het volk onaangenaam kunnen zijn, inzonderheid daar het daarbij zoozeer bevoordeeld wordt?

Alverder beweert men, dat de Javaan een tegenzin tegen zoodanige inrigtingen zou bezitten, omdat zijne hoofden zich vaak de voordeelen daarvan toeëigenen. Maar juist dat voordeel, dat de Javaan geen landrenten behoeft te betalen, kunnen de hoofden zich niet toeëigenen; dit kent hij, en van daar het zoo algemeene spreekwoord op Java: voor landrente is alles, voor geld niets van den Javaan te verkrijgen.

Ook al eens (gaat de heer Merkus voort), zonder dat in het algemeen toe te geven, aangenomen zijnde, dat de toegestane loonen en prijzen, thans aan den arbeid en aan de leverancie geëvenredigd zijn, bestaat er geene de minste zekerheid, dat die op den duur zullen kunnen worden gegeven.

Het is niet moeijelijk om, zonder eenig bewijs aan te halen, dergelijke reservatiën zich voor te behouden; dan ik durf den heer Merkus uitnoodigen, een eenig geval aan te wijzen, waarin ten dezen aanzien niet met billijkheid is gehandeld, en wat de gemaakte bedenking betreft: ten aanzien van de duurzaamheid der prijzen, zoo dat een beweeggrond kan zijn, die van eene onderneming moet terughouden; zoo de bloote vooronderstelling of eene denkbeeldige mogelijkheid, een motief moet opleveren, om werkeloos te blijven in het behartigen van 's gouvernements of van algemeene belangen, waarom dan nog een enkele poging meer in het werk gesteld? Waarom dan een betoog geschreven, tegen eene inrigting, zoo noodzakelijk in het belang van het gouvernement? Het is niet onmogelijk, dat morgen de wereld vergaat, en in dat geval zijn immers toch al deze en ook de bedoelde pogingen nutteloos. Zal zoodanig eene tegenwerping iets meer bewijzen, dan een gedecideerden afkeer en eene hooge ingenomenheid tegen de zaak, welke men behandelt, dan had zij gegrond moeten zijn, en gestaafd behooren te worden door een onderzoek, wat die fabrikatie in andere landen kost, en wat de minste prijzen zijn tot welke het artikel kan worden geleverd. Zoodanig een onderzoek is door mij gedaan in de landen, welke thans als de stapelplaatsen dier artikelen beschouwd worden, en naar dien maatstaf te oordeelen, is het vooronderstelde nadeel niet te vreezen, en zoo men de mogelijkheid moet toegeven, dat nieuwe ontdekkingen leiden kunnen tot andere dan de bestaande resultaten, dan nog zouden de verliezen voor het gouvernement,

in het onderwerpelijk geval, ligter kunnen worden gedragen dan door den partikulier, en altijd zou een produkt verkregen worden dat, ook tot verminderde prijzen, een grooten steun aan den handel van Nederland op deze gewesten zou verschaffen. — Gesteld, de suiker daalde dermate in prijs, dat het riet hetwelk thans voor 100,000 pikols suiker, volgens den maatstaf van het gouvernement cirka ƒ350,000.— kosten moet, die waarde niet meer bezat, maar tot ƒ 250.000 daalde, dan zou het gouvernement ƒ 100,000 aan landrente verliezen, maar aan vele Javanen zou de zegen verschaft zijn, om met de helft van den arbeid, de belasting voor de geheele oppervlakte van zijnen grond te betalen, en voor een vijftiental schepen zou vracht naar Europa verkregen zijn.

Dit geldt evenzeer, ten inzien van den indigo. Zijn bovendien de koffij, specerijen en meer dergelijke artikelen, niet aan dezelfde bedenkingen onderworpen, en heeft dit ooit een motief opgeleverd, om de kultuur daarvan te verwaarloozen?

Bij herhaling spreekt de heer Merkus, van gedwongen arbeid en verpligte leverancie. Dat *ideé fixe* der voorstanders van het hier ingevoerde systema, hetwelk, hetzij dan nogmaals gezegd, in zoovele opzigten ongelukkige resultaten heeft opgeleverd, heeft in dien zin, waarin het hier gebezigd wordt, nooit bestaan en is zeer zeker noch de bedoeling van art art. 74, 75 en 80 van het reglement op het beleid der regering, noch van art. 31 en 32 van de instruktie voor de regering.

Het is met de voorschriften, in die artikelen gegeven, dat de ontworpen maatregelen overeenstemmen, gelijk gebleken is, en dus is: òf de gedwongen leverancie daarbij voorgeschreven, òf de inrigtingen voor de suiker en indigokultuur, zijn niet als zoodanig aantemerken. Het eerste nu, kan niet waar zijn, want de heer Merkus betoogt in het breede, dat zoodanig eene inrigting onbestaanbaar is met 's koning geopenbaarden wil, en dus dat dit strijdig zou zijn met het reglement op het beleid der regering, en derhalve is dan het laatste waar.

Alle zwarigheden, zegt men alverder, welke zich opdoen, behooren niet te doen afzien van de uitbreiding der kultures; men moet de moeijelijkheden, die zulks in den weg staan, overwinnen, en de mogelijkheid daartoe, meent men te vinden in het daarstellen van een billijk en beschermend inlandsch bestuur, door de bevolking te hechten aan eigendom, door de verzekering van het genot van hare bezittingen, en door haar smaak te geven in rijkdom, enz. — *que la critique est aisée et la science difficile!* ten minste, ik voor mij, gevoel mij, na het ontdekken van dit geheim, waarop de toekomstige grootheid van Indië berusten zou, niet wijzer dan te voren.

Men mag aannemen, dat zulk een bestuur daar te stellen, en den smaak van den Javaan die rigting te geven, het doel geweest is van het vroeger bestuur, inzonderheid van dat van den heer van der Capellen; en zoo men nu oordeelt over den invloed die het heeft uitgeoefend, afgemeten naar den voortgang die de Javaan gemaakt heeft in het voortbrengen van produkten, voor de markt van Europa geschikt, door eigen industrie en teelt namelijk; dan zijn die voor mij onzigtbaar; althans ik verklaar niet een eenig produkt te kennen, dat van Java in eene noemenswaardige hoeveelheid naar Europa wordt uitgevoerd, hetwelk als voortbrengsel van eigen individuëele industrie der Javanen kan aangemerkt worden.

Hoelang derhalve, hiernaar afgemeten, zal het nog duren, alvorens de Javaan eene belangrijke hoeveelheid produkten oplevert, vatbaar om naar Europa overgezonden te worden!

Intusschen zijn 's konings bevelen dringend; zijne majesteit verlangt dat, nog dit jaar, de verschuldigde renten en aflossingen, benevens alle andere uitgaven voor Indië in Europa, worden geremitteerd.

Over de koffij der Preanger-regentschappen heeft het gouvernement geene beschikking; evenmin over die in andere gedeelten van Java, die in handen van den smallen handel blijven moet. Wat blijft er nu over, dan voor 4 à 5 ton aan specerijen, welke tot dat einde kunnen worden aangewend? maar kunnen daarmede de *f* 3,200.000 worden voldaan? en kunnen zij bovendien hier in den handel worden gemist? — Zal men nu wachten, tot dat de Javaan uit eigen vrije beweging, zich op de kultuur, voor de markt van Europa geschikt, zal hebben toegelegd, om aan deze pligten, zoo dringend ons opgelegd, te voldoen, en inmiddels het gouvernement in Europa de lasten laten dragen, der schuld ten behoeve van Indië gekontrakteerd, en van andere betalingen ten behoeve van hetzelve te doen?

Ik ga verder; ik beweer, dat met het stelsel van landrente, het voor altijd onmogelijk is, dat door den Javaanschen landbouw, het doel, om de middelen tot de vereischte remises te vinden, worde bereikt; de smaak van den rijkdom op zichzelven, die men daartoe tot drijfveer schijnt te willen doen strekken, beteekent toch niets, zonder de mogelijkheid om dien te verwerven, en het laatste hangt, in het vak van landbouw, dáárvan af, dat iemand meer grond bezit, dan hij zelf kan bearbeiden, en dat hij dus dien meerderen grond, door anderen met voordeel kan doen bewerken, zoodat hij, na het betalen van den daarop verrigten arbeid en van de belastingen die daarvan moeten worden voldaan, nog een surplus overhoudt, hetwelk hij als zijn eigendom beschouwen kan. Is dit het geval niet, kan hij dien grond niet met voordeel door anderen doen bearbeiden, dan bezit hij voor hem geen waarde; integendeel, dan is die voor hem schadelijk, want niet alleen dat hij gevaar loopt van misgewassen of van nalatigheid in zijne arbeiders; maar bovendien zal hij den arbeid moeten surveilleren en naloopen; zijne zorgen, zijne moeite en zijne risiko zouden in zulk een geval vermeerderen, zonder eenig vooruitzigt op vergoeding daarvoor, en dus zoodanig een bezit, wel schade, maar geen voordeel opleveren.

Deze staat van zaken nu, is het noodzakelijk gevolg van het stelsel van landrente, gelijk betoogd is, en derhalve kan daardoor nimmer het middel verkregen worden, om den smaak naar rijkdom te voldoen.

Onder het aloude stelsel der Javanen, toen de inrigting der sikeps bestond, en daar waar het de verwoesting des tijds nog overleefd heeft, gepaard met de gelegenheid om de belastingen door middel van heerendiesten te betalen, zou dit nog eenigermate mogelijk geacht hebben kunnen worden, althans om de zucht tot rijkdom op te wekken en grondbezit te vermeerderen, dewijl toen nog dat bezit vermeerdering van vermogen opleverde, immers toen genoot de sikep datgeen, wat thans aan belasting voldaan moet worden.

In geen van beide gevallen echter kan dit leiden tot eene belangrijke teelt van produkten, voor de markt van Europa geschikt. Hiertegen zijn: het ge-

meenschappelijk bezit der gronden, de rotatie van de velden, gebrek aan geldelijk kapitaal en verstandelijke ontwikkeling, onoverkomelijke hinderpalen. De meeste dier gewassen, gelijk de koffij en de suiker, nemen den grond in voor een langeren tijd, dan den Javaan individuëel daarover kan beschikken; de indigokultuur en evenzeer de suiker, vorderen eene uitgebreidheid van grond, eene mate van geoefendheid, een zeker kapitaal en een toestel, die de Javaan, nog opverrena niet in een reeks van jaren kan verwerven, en welligt nooit verwerven zal zonder voorbeeld, onderwijs, een gelukkigen zamenloop van omstandigheden en gepaste wetten. Europeesche industrie en europeesche kapitalen zijn daartoe onontbeerlijk, zal het doel bereikt en aan 's konings intentie voldaan worden.

Men erkenne het ter goeder trouw: om wetten daar te stellen, waardoor de landbouw kan worden aangemoedigd en bevorderd, moet men de huishoudelijke aangelegenheden en inzonderheid den landbouw grondig kennen, en dat is het geval niet geweest bij het daarstellen der vroegere inrigtingen, althans leveren zij daarvan geenszins de kenmerken op.

Ik herhaal nogmaals: van alle opgaven van gemaakte vorderingen, van die vrij aanzienlijke ondernemingen in eenige residentiën, door den Javaan zelven, buiten medewerking van europeesche kapitalen en europeesche industrie, tot stand gebragt, is mij niets bekend, en gaarne zal ik mij die door den heer Merkus aangewezen zien.

Worden intusschen die kultures bedoeld, die het gevolg geweest zijn van overeenkomsten tusschen partikuliere Europeanen en de Javanen, dan is het meer dan tijd dat het gouvernement tusschen beide trede, en aan den eenen kant, den Javaan niet overlate aan de hebzucht en het meerder doorzigt van den Europeaan, en dezen aan den anderen kant niet aan de achteloosheid, zoo eigen aan het karakter der Javanen; van beide zijden wordt dit verlangd. Te dezen aanzien, beroep ik mij op de verklaringen van de heeren Loudon, Thompson, van Goidsnoven, en vele anderen, alsmede op het voorbeeld, dat de Javaan in de oostelijke distrikten, waar het hem vrij staat, zoo met partikulieren als met het gouvernement te kontrakteren, het laatste verkiest, en niet door middel van eenigen invloed of aanmoediging, want er is veel meer suikerriet aangeboden dan verwerkt kan worden; en ook niet om het hoogste loon, want partikulieren, wier voorstellen voor de kultures van dit jaar te laat zijn ingezonden, en uit dien hoofde niet hebben kunnen worden aangenomen, bieden thans meer dan het gouvernement; maar om de eenvoudige reden, dat hij zeker is van zijne betaling en tegen bedrog en misleiding beveiligd.

Even ongegrond is de beschuldiging, dat de thans reeds ingevoerde inrigting, dwangmiddelen vorderen zou. Als een bewijs daarvan, wordt aangehaald de residentie Cheribon, alwaar de bevolking door ontevredenheid tot opstand gereed zou zijn, en in toom zou moeten worden gehouden door politieke, en dus willekeurige, verbanning en door het herstel der djayang-sekars, die vroeger, zonder gevaar, zouden zijn afgeschaft, mitsgaders door de nog op te rigten barissans.

Waarlijk, het is mij moeijelijk te raden, wat ik van dergelijke voorgevens, in den zin als zij hier voorkomen, denken moet.

Is het niet gebleken, uit het onderzoek dat heeft plaats gehad, en uit de

eenparige verklaring van alle gearresteerden, dat zij verlangd hebben onder het bestuur van den sultan, dat is tot de voormalige orde van zaken, terug te keeren! Bestaat er niet alle grond om te denken, volgens de ingekomen berigten, dat de moeder des sultans daarin de hand heeft gehad, en dat de herstelling in den voormaligen rang en regten van haren zoon, thans gepensioeneerd, beoogd is geworden? Heeft dit vermoeden niet eene nieuwe bevestiging dáárin gevonden, dat verscheiden der schuldigen haar zeer na vermaagschapt zijn? Zijn er onder al degenen, die redenen van verschooning voor den gedanen misstap hebben ingebragt, wel meer dan twee geweest, die van de indigokultuur gesproken hebben, of die zelfs maar als eene verwijderde oorzaak hebben aangehaald? Heerscht niet in alle overige distrikten, behalve in dat van Palimanang, ten allen tijde bekend als een broeinest van oproerige bewegingen, de volkomenste rust? en wordt niet de indigokultuur overal met den grootsten ijver voortgezet?

Nevensgaand rapport zal u. h. ed.g. doen zien, welke gronden, iedere dessa voor de indigokultuur te bebouwen heeft; men vergelijke dat met de bevolking en inzonderheid met de voordeelen die ieder derzelve daarvan trekt, en oordeele dan over de gegrondheid van het voorgegevene.

Nog voeg ik hierbij, kopie eener vroegere aanschrijving, waaruit U blijken zal, hoezeer ik den resident heb bevolen, om geene aanleiding te geven tot misnoegen, en het doel en den voortgang der indigokultuur geheel ondergeschikt te maken aan de bewaring der publieke rust. Kan men nu gelooven, dat een ambtenaar, van dat karakter als de heer Elias, zich zoover zou vergeten, zoo onverstandig zou handelen, om hierin zijne orders te buiten te gaan, en zich ongevergd met eene verantwoordelijkheid te belasten van den gevaarlijksten aard, daar het gebeurde met zijn voorganger hem genoegzaam heeft doen zien, op welken prijs ik de bewaring der publieke rust stel, en hoe streng ik ieder ambtenaar zou doen straffen, die daartegen handelt.

Ik verklaar plegtig, dat ik geen andere dan geruststellende berigten uit het Cheribonsche ontvangen heb, en zoo de heer Merkus er andere bezit, verzoek ik dat die aan de regering mogen worden medegedeeld.

Maar hoe ook, zou de indigokultuur, uitgevoerd overeenkomstig de voorschriften, aanleiding hebben kunnen geven tot onrust in het Cheribonsche? Is het niet uit den aard der javaansche huishouding, die althans in die residentie nog grootendeels bestaat, gebleken, en door het rapport des residents van den 5den Oktober ll. bevestigd, dat de sikeps en hoofden des volks geen aandeel nemen aan den publieken arbeid, maar dien door hunne boedjangs laten verrigten (*)? Kunnen deze sikeps reden hebben ontevreden te zijn met

(*) Aan de hier vermelde missive van den resident van Cheribon, dd. 5 Oktober 1830. n°. 1552a, ontleenen wij de volgende merkwaardige bijzonderheden, aangaande de dorpsinstellingen van dat gewest.

De dessahoofden voeren over het algemeen den naam van *koewoe*. Behalve de koewoe, wordt in elke dessa, naarmate van hare belangrijkheid, een grooter of kleiner getal andere hoofden gevonden, die de titels dragen van: *ingebei*, *lambang*, *raksaboemi*, *japgawé*, *kabayan*, *baban*, *lébé* of *priester* en *schrijver van den koewoe*. Te zamen noemt men deze hoofden *orang bali* of *orang toewa*. Elk hunner heeft zijn eigenaardige werkzaam-

die inrigting, welke hun het vooruitzigt geeft eerlang van de betaling van landrente verschoond te zijn, ja, van welke zij reeds òf geheel òf gedeeltelijk

heden, of worden hem die door den koewoe opgedragen. Zij maken, te zamen met den koewoe, het dorpsbestuur uit, dat alle zaken van belang behandelt en afdoet, als: de verdeeling der sawavelden, den omslag der landrenten, de verdeeling der heerediensten, enz. enz.

In de meeste dessa's bestaat de gewoonte, dat de gewezen hoofden, hoezeer met geene bijzondere werkzaamheden meer belast, toch het regt behouden, om met de zooeven genoemde hoofden op de *bali* zitting te nemen, en over de belangen der dessa mede te beraadslagen. Zij blijven zich dan ook steeds onder de oudsten des volks (*orang bali* of *orang toewa*) tellen, en zijn dientengevolge, even als de effektieve hoofden, van alle heere- en andere diensten bevrijd. In eenige andere dessa's, doch uiterst zelden, keeren de hoofden, na hunne funktiën te hebben nedergelegd, of daaruit te zijn ontslagen, weder in de volksklasse terug. Na deze mededeeling, wordt in de aangehaalde missive van den resident van Cheribon, het volgende vermeld:

„De leden van het dessabestuur kunnen geacht worden eene afzonderlijke volksklasse uit te maken, en tot den zoogenaamden hoogen stand der javaansche maatschappij te behooren.

„Op de leden van het dessabestuur volgen diegenen, welke tot hunne familie behooren, alsmede zoodanige ingezetenen, die door een zeker fortuin, of door andere omstandigheden, zich bij de bevolking een zeker aanzien hebben weten te verwerven. Deze tweede volksklasse voert gewoonlijk den naam van *priaï;* zij is mede van heerediensten en andere lasten vrijgesteld.

„Hierop volgt de klasse der *sikeps*, of der sawahouders: de eigenlijke burgerstand der Javanen. Zij zijn tot het presteren van alle diensten en tot het dragen van alle lasten gehouden. Aan hen wordt het regt toegekend, om hunne hoofden, bij meerderheid van stemmen, te verkiezen en ook weder te ontslaan. Zij hebben dus allen de kans, om met den tijd in het dessabestuur te worden opgenomen, en zoodoende als het ware tot een hoogeren stand te worden verheven.

„De *woewoengs* eindelijk, maken de laagste of dienstbare klasse der bevolking uit. Aan hen worden geene sawavelden gegeven; zij zijn dus verpligt, ten einde in hun levensonderhoud te voorzien, om bij eene der drie eerstgenoemde klassen in dienstbaren staat te blijven. Ieder *sikep*, ieder *priaï* en ieder *hoofd*, heeft dan ook een zeker getal *woewoengs met hunne familiën*, die geheel en al van hem afhankelijk zijn, hetzij dat het gezag over hen hem, bij de toewijzing zijner sawavelden, door het dessabestuur is toegekend, dan wel dat hij hen, door eene vrijwillige overeenkomst, aan zijn dienst heeft weten te verbinden. De *woewoengs* zijn de ware lastdieren der bevolking; zij verrigten den zwaarsten arbeid, en zij worden door hunne meesters verpligt, om voor hen die heere- en andere diensten te verrigten, die zij zelven ongaarne op zich nemen, zoo als: het onderhoud der groote wegen, de nacht- en andere wachten, het transport van 's gouvernements gelden en goederen, enz. enz.

„Voorzoover ik zulks heb kunnen nagaan, bestaat er niets, dat een woewoeng zou kunnen beletten, om zich boven zijn stand te verheffen, maar wordt hem dit alleen moeijelijk gemaakt, zoowel uithoofde zijner mindere kennis en geringer doorzigt, als door het belang dat het overig gedeelte der bevolking er bij heeft, om hem in staat van dienstbaarheid te houden. Evenwel bestaan er vele voorbeelden, dat *woewoengs*, hetzij door huwelijksbetrekkingen als anderzins, tot den stand der *sikeps* en hooger zijn opgeklommen, gelijk het mede niet zonder voorbeeld is, dat *sikeps*, door het verlies hunner sawavelden, verpligt zijn geworden om tot den stand der *woewoengs* af te dalen.

„*Boedjangs* worden in deze residentie genoemd, jongelingen en jonge dochters, onverschillig tot welken stand of klasse zij behooren. Op hen rusten geene bijzondere verpligtingen. Zij zijn gehouden tot de diensten der *sikeps* of die der *woewoengs*, naarmate hun vader tot dezen of genen stand behoort.

ontheven zijn, daar voor ieder boedjang is betaald, bij wijze van voorschot, ingevolge resolutie van den 31sten Julij ll. n°. 1, van *f* 5 tot *f* 10, en dus in het laatste geval, het volle bedrag derzelve; terwijl de resident reeds vroeger is aangeschreven geworden, om, ingeval zulks dienstig zijn kan, meer voorschotten voor te dragen, hetwelk echter door hem overbodig is geacht.

En wat nu de boedjangs betreft: zijn deze niet dezelfde menschen, welke anders jaarlijks bij duizenden hier (Ommelanden van Batavia) op de suikermolens, door hunne sikeps voor 4 of 5 ropijen verhuurd werden, alwaar zij een geheel jaar, afgescheiden van hunne familiën, moesten werken? Kunnen deze reden hebben om zich over eene inrigting te beklagen, welke hen van zoovele lasten en onaangenaamheden bevrijdt?

Ik weet het, een ambtenaar, wiens oogmerken ik reden heb om te verdenken, heeft vroeger opgegeven, dat de arbeid aan de indigofabrieken, het planten van de rijst in eenige distrikten had vertraagd; dan het is mij evenzeer gebleken, door het onderzoek aan den heer Baumhauer opgedragen, en het rapport van den resident hiernevens overgelegd, dat die opgaven, althans in zeer vele opzigten, als overdreven moesten worden beschouwd (*); maar stel eens, dat hierin de resident niet met de vereischte omzigtigheid ware te werk gegaan, wat zou dit dan nog tegen de inrigting bewijzen? Zal men geen landrente heffen, omdat het niet onmogelijk is dat een resident dit, of een ander dorp, te hoog belast?

En wat overigens het herstel der djayang-sekars aangaat: wanneer heeft men, sints de laatste 20 jaren, voor de residentie Cheribon geene djayang-sekars noodig geoordeeld? Dat ik tot het afdanken derzelve vroeger ben overgegaan, is het gevolg geweest van eene algemeene mesure, uit aanmerking namelijk, van het groot getal overkompleete europeesche kavallerie. Daar men echter geoordeeld heeft, dat deze vooralsnog in de Vorstenlanden niet moeten worden verminderd, en vele djayang-sekars bij de infanterie waren ingelijfd, heb ik voorgesteld, die te Cheribon wederom te herstellen, toen onlangs het verzoek door eenige inlanders geschiedde, om tot het oude bestuur terug te keeren, en dus niet gelijk men voorgeeft, omdat de indigokultuur mij eenige ongerustheid baren zou. (†)

„*Randa's* worden genoemd, de weduwen der mannen van de onderscheiden klassen."

De resident eindigt met de vermelding, dat omtrent al het hier medegedeelde, hoegenaamd geene wetten of bepalingen bestaan; maar dat alles zich grondt op *adat;* dat in ieder distrikt en in elke dessa, afzonderlijke gebruiken worden gevolgd; dat elk dessahoofd of dessabestuur die gebruiken naar welgevallen wijzigt en verandert, zoolang zulks geschieden kan, zonder dat de bevolking daartegen opkomt, en dat hij slechts kortelijk heeft willen omschrijven, de voorname gronden, waarop de inrigting der dessa's en de onderlinge verpligtingen der dessabewoners berusten; vermits noch zijne geringe ondervinding, noch de spoed die hem, in het uitbrengen van zijn rapport was aanbevolen, gedoogde dat hij, ten aanzien van dit belangrijk onderwerp, vooralsnog vollediger rapporteerde.

Wij zullen hierachter meer in het bijzonder spreken van de voren vermelde *boedjangs.*

(*) Wij hebben reeds gezegd, dat wij, op den afloop van het onderzoek naar de oorzaken der Cheribonsche onlusten, hierachter zullen terugkomen.

(†) Vergelijk het medegedeelde, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 442 en 443. Het korps djayang-sekars te Cheribon werd *onverwijld* opgerigt, naar aanlei-

Het opgegevene ten aanzien van de barissans, is niet minder ongegrond. Reeds in de maand April des voorgaanden jaars, was daartoe het ontwerp beraamd en daarna is de formatie van de korpsen bij het leger ingerigt. De uitvoering alleen werd uitgesteld, totdat ik daarover persoonlijk met de regenten en met de vorsten van Madura, zou hebben gehandeld, en het is der regering uit meer dan één stuk gebleken, dat daaromtrent finale afspraken met de vorsten van Madura, tijdens mijn aanwezen aldaar, hebben plaats gehad. De beweeggronden daarvoor zijn overigens in het breede ontwikkeld bij mijne nota van den 14den Januarij l.l. (*) Welk regt heeft de heer Merkus, om die oprigting aan andere motieven toe te schrijven, dan daarbij zijn aangewezen?

Eindelijk is de heer Merkus beducht voor eene revolutie, of kontra-revolutie in de oude inrigtingen, en voor de vernietiging van het beginsel van vrije beschikking over gronden en voortbrengselen, omdat hierin, volgens het inzien van zijnhooged.gestr., strijdig met 's konings bedoelingen zou zijn gehandeld, en om dit laatste nog nader te staven, wordt nogmaals teruggekomen op des ministers brief van 2 Julij a° p° n°. $\frac{40}{271}$.

Ik meen genoegzaam te hebben aangetoond, dat al het verrigte geheel strookt met het voorgeschrevene bij het reglement op het beleid der regering, en dat die brief niets bevat, strijdig met de voorgedragen maatregelen.

Bij dat voorgeven zal ik dus niet langer stilstaan, daar ik bovendien nog nader de gelegenheid hebben zal, op 's konings intentie terug te komen.

Als een tweede grond, tegen de in het jaar 1830 gearresteerde maatregelen, wordt aangevoerd, dat zij den doodslag toebrengen aan de partikuliere industrie en alle partikuliere nijverheid, en dat niemand, wie hij ook zijn moge, zal kunnen opwerken tegen het kapitaal, dat door het gouvernement kan worden besteed, en tegen de middelen, die het kan aanwenden, om de laagste daghuren te betalen. En hierdoor wil men dan ook alverder verklaren, waarom sedert een jaar, de meeste indigofabrieken zijn te niet gegaan, en het aanleggen van suikermolens, waaraan in 1828 en 1829 met zooveel kracht is gearbeid, thans geheel heeft opgehouden, schoon daartoe ook de verminderde prijzen van beide artikelen erkend wordt te hebben bijgedragen.

Dan, met wie zijn de kontrakten voor de suikerkultuur gesloten, en met wie zullen die voor de indigo worden aangegaan? Is zulks niet met partikuliere personen? Wat wil men dus met dat gezegde te kennen geven? Is iemand, te goeder naam en faam staande, de gelegenheid ontnomen, tot,— of iemand der zoodanigen die zulks verlangd hebben, het aandeel ontzegd in die ondernemingen? Kan niet ieder, die slechts verkiest, daarin deelen? Zijn thans zelfs niet vele personen tot die kultuur overgegaan, die daaraan vroeger niet hebben gedacht? En bestaat er niet een volslagen gebrek aan partikuliere personen, om aan de onderneming al die uitgebreidheid te geven,

---

ding der rustverstoring in die residentie. De oprigting van barissans in de overige residentiën werd later voorgedragen en vastgesteld. Indien, zooals hierna gezegd wordt, de oprigting der barissans reeds in April 1830 beraamd werd, waarom dan de *afzonderlijke* en *onverwijlde* oprigting van een korps inlandsche militairen, bij resolutie van 31 December 1830 no. 1, voor Cheribon bevolen, en bij resolutie van 12 Februarij 1831 n°. 43 die voor de overige residentiën, Cheribon daaronder begrepen?

(*) Hiervoren medegedeeld.

voor welke zij vatbaar is? Is het niet aan de partikuliere personen, dat het kapitaal van het gouvernement renteloos wordt afgestaan, om hunne ondernemingen aan te vangen en uit te breiden? Welke konkurrentie hebben zij dan te duchten?

Het is waar, de indigokultuur in Cheribon maakt hierop eene uitzondering; maar hoe zou het anders mogelijk geweest zijn, zonder dat middel, aan 's konings stelligen last te voldoen, om reeds dit jaar de noodige gelden voor de verschuldigde renten en aflossingen te remitteren? Welke konkurrentie is bovendien hiervan te vreezen? Het produkt is aan de handelmaatschappij verkocht en komt dus niet aan de markt. Is de heer Merkus niet overtuigd, dat de suiker en indigo, die nu nog staan te groeijen, geen invloed hebben gehad op de prijzen van den indigo in Europa, waar men naauwelijks weet, dat hier indigo en suiker op eene vermeerderde schaal worden geteeld? En zijn het die prijzen niet, welke de markt hier tot eene laagte hebben doen dalen, dat de fabrieken op den voormaligen voet niet kunnen blijven bestaan? Kan iets meer de noodzakelijkheid bewijzen, om de kwijnende industrie op te wekken, dan juist de erkenning dezer daadzaak? En wie is er op Java onkundig, dat juist de nieuwe inrigtingen, door die partikuliere ondernemers, als het eenige middel beschouwd worden, om ze uit haar verval op te beuren? Dit toch, vertrouw ik, zal de heer Merkus, zoowel van den heer Loudon en van anderen vernomen hebben, als ik, en kan overigens genoegzaam bevestigd worden, door de nog hier aanwezige fabrikanten, die slechts wachten tot de voorgestelde maatregelen zullen zijn gearresteerd, om het gouvernement kontrakten aan te bieden.

Als derde grond wordt opgegeven, de onzekerheid der voordeelen die men zich daarvan heeft voorgesteld.

Zooeven deed men het voorkomen, dat partikulieren de konkurrentie tegen het gouvernement niet konden uithouden, daar het met grootere kapitalen en tot goedkooper prijs kan arbeiden, en dat daardoor de partikuliere ondernemingen den bodem zouden zijn ingeslagen. Nu heet het weer, dat de vooronderstelde voordeelen onzeker zijn. Maar welk vooruitzigt levert dan de kultuur voor partikulieren op, wanneer zij die, zoo als de heer Merkus wil, zonder bijstand van het gouvernement zullen drijven? blijkbaar nog minder, dit volgt uit zijne eigene stelling, en dus voorzeker zou het daarvoor moeten worden gehouden, dat de partikuliere teelt van die produkten hier onmogelijk is, en derhalve alle uitbreiding van industrie, in die takken, zou moeten worden opgegeven.

En wat nu de ondervinding betreft, waarvan gesproken wordt en die reeds zou getoond hebben, dat de zoo wisselvallige indigokultuur aan meer moeite en kosten onderhevig is dan waarop is gerekend, ook deze is mij onbekend. Totdusverre zijn geene andere tegenspoeden ondervonden, dan doorgaans aan dergelijke ondernemingen verbonden zijn. Mijne brieven aan het departement voor de koloniën, zullen dit trouwens in Europa wel doen zien.

Voor het overige, zegt de heer Merkus alverder, moet, naar zijn inzien, het gouvernement zich onthouden van spekulatiën, die, vallen zij wel uit, een kortstondig voordeel kunnen aanbieden, hetwelk bijzonder in dit geval, als met opoffering van een regtvaardig, redelijk stelsel van bestuur en van partikuliere belangen, nog te duur gekocht kan zijn.

Theoretisch kan men alle dergelijke groote stellingen op het papier zetten, maar indien men daarnaar en niet naar de bestaande omstandigheden afmeet, wat gedaan en gelaten moet worden, kan men wel zeker zijn, dat het bestuur eene verkeerde rigting erlangen en geene der doeleinden bereiken zal, waartoe het is ingesteld. Het is eene zekere waarheid, dat de regte weg de kortste is, maar daarom is niet altijd de regte de beste. Wanneer die leidt door afgronden of over klippen, kan het zeer verstandig zijn een omweg te nemen, om deze te vermijden, en die op de grondstelling, dat de regte weg de beste is, zich in den afgrond wierp, in plaats van zijne zintuigen en zijn verstand te raadplegen, zou met regt voor dwaas gehouden worden. Dit laat zich volkomen op het onderwerpelijk geval overbrengen. De kolonie is, ik herhaal hier zulks nogmaals, bezwaard met aanzienlijke schulden; jaarlijks moeten meer dan drie millioenen worden geremitteerd; zijne majesteit heeft stellig voorgeschreven, dat dit zal en moet geschieden; de toestand des vaderlands vordert zulks gebiedend; en de middelen daartoe, zijn niet voorhanden. Het is nu de vraag niet meer, of het, als algemeen beginsel beschouwd, beter is, dat het gouvernement zich niet met spekulatiën inlate, maar alleen of het aan de verpligting, op hetzelve rustende, wil voldoen, en gehoorzamen aan den last des konings.

Het is dáárom, dat ik zoo weinig op heb met al die groote stelsels en theorieën, omdat wij zoo dikwijls, door omstandigheden buiten ons, in onze handelingen bepaald worden, en vaak slechts van twee kwaden het minste te kiezen hebben; terwijl het halsstarrig aankleven van een beginsel, niet zelden leidt tot ongeluk en verwarring. Het „*vivent les principes et perissent les colonies*", n'est plus de saison; men heeft de kracht en uitwerking van dergelijke dwaasheden, althans in ons vaderland, leeren kennen, en ik vind mij evenmin genegen, om daarnaar mijn bestuur in te rigten, als mijne instruktie mij zulks veroorlooft.

Het is geene onregtvaardigheid, dat men verlangt, dat een volk zijne schulden betale; geene onredelijkheid, dat men het daartoe in staat stelle op de minst drukkende wijze; en het is er zoover af, dat de onderwerpelijke inrigtingen, aan het gezond begrip van regt en redelijkheid getoetst, zouden moeten worden afgekeurd, dat ik plegtig verklaar, dat, naar de kennis die ik heb van de Javaansche natie en van de Javaansche huishouding, zij volgens mijne overtuiging, in het belang van den Javaan, afgescheiden van alle andere konsideratiën, zouden behooren te worden ingevoerd.

Het beginsel van vrije beschikking over persoon, grond en arbeid, is met de Javaansche instellingen even onbestaanbaar en voor eene onvoorwaardelijke toepassing vatbaar, als dat van vrijheid en gelijkheid, in de burgerlijke zamenleving bij ons. De Javaan wordt geboren in eene maatschappij, waar het gemeenschappelijk eigendom van grond bestaat. Nergens dan in de wouden zou hij zich kunnen vestigen, om zich daaraan te onttrekken.

Alle ongemakken, uit zulk eene maatschappelijke inrigting voortvloeijende, zijn verzwaard geworden, door het stelsel van landrente, gelijk in het breede is aangewezen, en waardoor alle zucht naar bezit van meerderen grond, ja de mogelijkheid om dien te verkrijgen, is vernietigd.

Door dit stelsel derhalve, heeft men de geheele natie tot een staat van

slavernij gebragt; van alle mogelijke middelen, om haar welvaart te vermeerderen, ontbloot, en bovendien heeft zij nog altijd te betalen hare priesters, dorpsopperhoofden, enz.

Dit is de gesteldheid van Java en van de Javanen, gevolgen van het hooggeroemde stelsel; dit zijn geen afgetrokken theorieën, maar daadzaken, die voor ieder openleggen en onderzoek kunnen velen. Is het te verwonderen, dat wij overal bezorgd zijn voor opstand en oproer, en dat oorlogen en onlusten zoo menigvuldig geweest zijn in de laatste 25 jaren?

Men toone aan, dat de Javaan, met het stelsel van landrente, eenig voordeel kan trekken van gronden, die hij niet zelf bebouwt, en dat hij meer dan het volstrekt onontbeerlijke verwerven kan, na aftrek zijner belastingen, van den grond dien hij zelf kan bebouwen en waarover hij de beschikking kan bekomen, en ik zal erkennen, dat ten minste nog eene mogelijkheid is overgebleven, om door dat stelsel, smaak tot rijkdom in te boezemen.

Zoo het nu waar is, gelijk de heer Merkus zelf erkent, dat de Javaan zoo zeer gehecht is aan zijne voorouderlijke gebruiken en vooroordeelen, dat hij liever gebrek lijdt dan zich daarvan geweldadig ziet afgebragt, wat hebben zij dan niet te verantwoorden, die zulk een schreeuwende inbreuk op 's volks regten en gewoonten hebben gemaakt! en wat blijft er voor een regtvaardig en redelijk gouvernement anders over, dan met eerbied voor de gewoonte en vooroordeelen der bevolking, zoodanige verbeteringen in haren toestand te maken, als de omstandigheden veroorloven? Voorzeker, mannen als de heeren Elout en van der Capellen, zouden dit gedaan hebben, indien zij beter met de huishoudelijke instellingen der Javanen waren bekend geweest, en door de rapporten van een Raffles niet zoo schandelijk waren misleid.

Om die verbeteringen en verzachtingen in te voeren, moeten de voorgedragen inrigtingen strekken; deze alleen hebben het toegelaten, de belastingen des volks van de helft, of $\frac{2}{5}$, terug te brengen tot op $\frac{1}{5}$ van de oppervlakte des gronds, en dat wel door de teelt van produkten, die over het algemeen meer arbeid vorderen, en daarbij op eene wijze, die met 's volks opinie en gewoonten strookt, en waarvan de risiko van het misgewas doorgaans voor rekening van het gouvernement genomen is. — Wilde men dit oogmerk op eene andere wijze bereiken, b. v. door het verminderen van belasting, dan zou daaraan niet minder dan een inkomen van $2\frac{1}{2}$ millioen hebben moeten worden opgeofferd, en dan nog aan het niet minder belangrijk doel, uitbreiding van kultures voor de markt van Europa geschikt, geenszins voldaan zijn.

Door het voorgedragen ontwerp, krijgt de grond wederom waarde, wordt het mogelijk denzelven met voordeel te doen bearbeiden, en dus wordt de zucht tot rijkdom en werkzaamheid opgewekt; terwijl het oprigten van groote fabrieken de gelegenheid geeft tot verdiensten, en dus een nieuw middel verschaft, tot dat einde aanwendbaar; daarom tevens heeft het gouvernement tusschen den planter en den fabrikant moeten treden, omdat het eigenbelang en het meerder doorzigt van den laatsten, het volk niet zou berooven van het goede aan hetzelve toegedacht.

Wat is, vraag ik, in zulke omstandigheden de pligt van den man, dien zijne majesteit in deze gewesten als zijn vertegenwoordiger heeft benoemd; die met de noodige magt bekleed is, om hierin verandering te maken en zelfs

de middelen daartoe heeft aangewezen? Zal deze zich laten terughouden, door de tooverwoorden van revolutie en kontra-revolutie, denkbeeldige beginselen of tegenkantingen? of behoort hij, in deze, de inspraak van zijn geweten te volgen, en na gepast onderzoek en beraden overleg, de pligten te volbrengen hem opgelegd.

En nu, hoog ed. gestr. heeren! wat zou ik bij dit betoog nog verder kunnen voegen, ter bestrijding van stellingen, zoo zigtbaar berustende op eene groote vooringenomenheid? Ik zal liever hiervan afstappen. Reeds heb ik een aanzienlijken tijd opgeofferd, die zoovele gewigtige bezigheden heeft doen verzuimen, en vertraging in maatregelen heeft te weeg gebragt, welke spoed vorderen, en waaraan tevens zeer gewigtige belangen ten naauwste verbonden zijn. Ongaarne zou ik mij andermaal verpligt zien, het in deze behandelde onderwerp wederom op te vatten; en het is dan ook deze konsideratie en andere gewigtige motieven, die mij tot de volgende eindbeslissing leiden.

De heer Merkus verklaart, dat indien de onderwerpelijke instellingen, op eenen stelligen last des konings berusten, hij alsdan, doordrongen van den pligt tot gehoorzaamheid, niet aarzelen zou over alle bedenkingen en zwarigheden heen te stappen. Welnu dan, om een einde te maken aan zoovele langwijlige en nuttelooze diskussiën: — als vertegenwoordiger des konings in deze gewesten en in hoogstdeszelfs naam, geef ik dien stelligen last. Mijne bevoegdheid tot deze daad zal toch wel niet worden betwist; en de verantwoording daarvan neem ik voor mijne rekening.

Het stelsel zelf zal noch kan dus in het vervolg, een verder onderwerp van deliberatiën uitmaken, maar ten aanzien van de wijze van uitvoering, zal ik, bij voortduring gaarne, de voorlichting van uhoogedg. inroepen.

Ik zal overigens dit stuk en alle die daartoe betrekking hebben en bij deze gevoegd zijn, in de notulen doen insereren, daarvan afschriften doen vervaardigen, en binnen den kortsten tijd, aan het departement voor de koloniën overzenden, ten einde dat departement in staat gesteld zij, mijne verrigtingen in deze aan 's konings beoordeeling te onderwerpen, en zijne majesteit bekend zij met de bezwaren, tegen de uitvoering van hoogstderzelven bedoelingen ingebragt.

En thans overgaande tot de aanmerkingen, op den maatregel in kwestie, wat de uitvoering betreft gemaakt, kan ik mij niet vereenigen met het gevoelen der raden, om de voorgestelde belooning aan 's gouvernements ambtenaren niet te verleenen. — Uit den geheelen inhoud van het afgehandelde stuk, zal het uhoogedelgestr. gebleken zijn, dat niet alleen het belang des moederlands, en dat van het gouvernement alhier, maar ook wel degelijk het geluk van den Javaan, het doel der inrigting is. Ik vrees niet, dat men tedienaanzien de zaak zal overdrijven; integendeel, ik wensch die, in het belang van allen, bespoedigd te zien, en ik ben overtuigd dat alle maatregelen, die eene duurzame inspanning en veel arbeid van de zijde der ambtenaren vorderen, den prikkel eener buitengewone belooning noodig hebben. De gronden daartegen, afgeleid uit de gedragingen van den resident van Cheribon, komen mij niet als geldig voor; vooreerst omdat zij niet zijn bewezen; ten tweede, omdat hiertegen des noods maatregelen kunnen worden beraamd. Bovendien zijn de ambtenaren tot vele buitengewone reizen, tengevolge van

zoodanige inrigtingen, verpligt; daardoor alleen kan de rigtige uitvoering en het misbruiken van gezag van de inlandsche ambtenaren, voorgekomen worden. Neem dezen prikkel weg, en welras neemt alles eenen tragen gang aan, het doel wordt niet bereikt, en de Javaan, evenmin als het gouvernement, ondervindt de vruchten der inrigting. Ik blijf dus tedienaanzien bij mijn voorstel persisteren.

Wat het niet afschaffen van publieke diensten betreft, ook daarmede kan ik mij niet vereenigen. Vooreerst is de spoedige uitbreiding der kultures eene volstrekte behoefte, om te kunnen voldoen aan 's konings last: de betaling namelijk der verschuldigde renten en aflossingen in Europa, benevens de overige uitgaven van Indië, en waartoe alle geschikte middelen behooren te worden gebezigd. In de tweede plaats, wordt door die afschaffing, de voorgestelde inrigting het volk reeds aangenaam gemaakt, alvorens het praktisch daarvan de vruchten heeft genoten, en op die wijze wordt de spoedige uitbreiding daarvan bevorderd. Ook strookt dit met het aloud gebruik der Javanen, dat zij namelijk, produkten teelende voor het gouvernement, van alle andere diensten en lasten bevrijd zijn. In de derde plaats, kan, door het aantal menschen dat hierin betrokken zal worden, en dat welligt niet het honderdste gedeelte der bevolking bedraagt, daaruit geen noemwaardige last voor de overige voortvloeijen. In de vierde plaats hoop ik, naarmate de kultures zich uitbreiden, alle zoodanige diensten, die aan de wegen en bruggen van het gouvernement om niet geschieden, terug te brengen tot het oud systema, namelijk: dat zij zullen plaats hebben tegen het genot van rentvrije rijstvelden, waardoor de heerediensten nagenoeg geheel zullen zijn afgeschaft; — hieromtrent zal ik een nader voorstel doen.

Wat de prijsbepaling betreft, van *f* 2 koper per pond indigo, deze berust op de verkregen resultaten, tengevolge van genomen proeven, die hebben doen zien, dat zij door de fabrikanten tot dien prijs, met eenig voordeel, kan worden geleverd; terwijl zij bovendien de beschikking behouden over allen indigo, niet tot betaling van het te verleenen voorschot en van de indigobladen vereischt. — Ook de heeren Loudon en Thompson hebben verklaard, op die voorwaarden, met het gouvernement te willen kontrakteren, hebbende de eerstgenoemde daartoe de noodige volmagt achtergelaten.

Met het voorstel om te bepalen, guldens van 100 centen ieder, kan ik mij vereenigen.

De luitenant-generaal,
gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië,
(was get.) VAN DEN BOSCH.

E. TWEEDE NOTA VAN HET RAADSLID GOLDMAN.

Dat de regenten in ons belang moeten zijn, en door eene goede behandeling daartoe aangezet moeten worden, om den Javaan zijn pligt te doen betrachten en ijverig en werkzaam te doen zijn, dit is van oudsher bewezen. Want de Javaan doet, buiten het bewerken der sawavelden, uit zich zelven niets; dit ligt in zijn karakter, hij moet daartoe aangespoord worden. En zal dit door de regenten geschieden, wanneer met de Javanen kontrakten voor partikulie-

ren gesloten zijn? immers neen; want zij, namelijk de regenten, hebben geen belang daarbij. De ondervinding bewijst ook nog dagelijks, hoe slecht door den Javaan aan zulke kontrakten voldaan wordt. Gevolgelijk: alleen de invloed van het gouvernement op de regenten, en deze wederkeerig op de dessahoofden en den gemeenen man, kunnen de laatsten werkzaam doen zijn en leiden om produkten te kultiveren. Was de Javaan reeds inzoover verlicht, dat hij begrip had van vrije beschikking over tijd en vlijt, en dat hij door vlijtig te werken in betere omstandigheden zou komen; dan toch kon men verwachten dat hij zijn best zou doen om, zonder dat men hem behoefde aan te sporen, te werken, en dus buiten zijn rijstvelden ook nog andere produkten te kultiveren; doch dit is het geval niet, hij moet daartoe aangezet en als het ware gedwongen worden. Wel zal zulks door den tijd het geval zijn, wanneer hij eene betere levenswijze leert kennen en daardoor behoeften bekomt; doch deze kent hij thans nog niet. Alleen heeft het gouvernement te zorgen, dat hij niet onderdrukt worde en dat hij belooning voor zijn arbeid erlange; dit zal hem in staat stellen, om eene betere levenswijze te kunnen houden en daardoor, zooals gezegd is, tot werken aangespoord worden; doch die tijd is nog niet verschenen.

Het stelsel van vrije kultuur en onbelemmerde beschikking over eigendommen en bezittingen is, voorzooverre den Javaan betreft, geheel ideaal! Want indien hem volkomen vrijheid gegeven wordt, om zijn grond te bestemmen tot de teelt van zoodanige produkten als hij verkiest, en tot niets, noch aangezet, noch, zooals men het noemt, gedwongen kan worden, dan plant hij niets dan rijst. Men behoeft slechts de proef te nemen in ééne residentie, en verklare den Javaan, dat hij tot niets verpligt is, namelijk wat het planten van andere produkten dan rijst aangaat, mits voldoende de belastingen, en dat zich het gouvernement volstrekt niet daarmede bemoeit, want dit toch moet het geval zijn, zal hij volkomen die vrijheid genieten; dan zal men ondervinden, wat de resultaten van die vrijheid zullen zijn, en wat voor produkten dan geproduceerd zullen worden, om voor de vaderlandsche markt te kunnen dienen. Het sterkste bewijs levert de residentie Pekalongan op, waar zij door luiheid de kontrakten, die zij, zooals gezegd wordt, vrijwillig aangegaan hebben, niet vervullen. Ook is de prijs, die speciaal voor de suiker en het riet betaald wordt, niet te gering. Ten tijde van de Kompagnie, waren de meeste suikermolens op Batavia, en wel tot een getal van meer dan 80 stuks. Dit getal is naderhand, vooral onder het bestuur van den gouverneur-generaal Daendels, zeer verminderd; de molenaars moesten, voorzoover het planten van riet en de verdere werkzaamheden aangaat, met boedjangs van Cheribon, door bemiddeling van het gouvernement hun toegevoegd, werken; deze menschen bekwamen 6 stuivers per dag, en evenwel was de prijs van de suiker niet meer dan rijksd. 4 of ropijen 6 : 12 per pikol. Naderhand is de suiker zeer in prijs gerezen; doch dit was afhankelijk van den marktprijs in Europa; zooals dit dan ook de reden is, dat hij na dien wederom gedaald is. Evenwel is de prijs van *f* 10 die thans betaald wordt, zooals is gemeld, veel hooger dan ten tijde van de Kompagnie. De kooplieden van den Berg & C°. maken, volgens informatie, op hunne plantage te Padang, de suiker voor *f* 4 de pikol, en zouden dus zeer tevreden zijn daarvoor *f* 10 te kunnen erlangen.

Evenzoo is het gelegen met den indigo; de prijzen zijn zoodanig gedaald, dat geen partikulier meer indigo kan maken; de meesten die dit tot nu toe ondernomen hebben, zullen de beste overtuiging daarvan kunnen geven.

Met de koffij is dit hetzelfde, en hoedanig moet door het gouvernement gehandeld worden, om die kultuur in stand te houden? Totnogtoe is bepaald, hoeveel koffijboomen de Javaan op plaatsen, waar zulks kan geschieden, moet planten. Gesteld nu, dat aan den Javaan, in den striktsten zin, vrijheid gelaten wordt, om al of niet, buiten de rijst, andere produkten te planten; dan zal het met die kultuur even als met de peperkultuur gaan: in een paar jaren is zij verloren. Men neme slechts het voorbeeld aan de Lampongs; zoolang de vorsten van Bantam bestonden, leverden de Lampongs eene groote kwantiteit peper op, en wat leveren zij, nu dezelve vrij zijn, op? (*)

Wat zal en moet dus van Java worden, als alle die produkten niet meer gekultiveerd worden? Men zal zeggen, het moet aan de partikuliere nijverheid overgelaten worden; dan daartoe zijn de prijzen in Europa niet geschikt, om, zonder medewerking van het gouvernement, de produkten voor lage prijzen hier te erlangen. En indien Java geen produkten voor de europeesche markt meer opbrengt, waarin zal dan de handel naar buiten bestaan? De koopman moet voor zijne goederen, die hij aanbrengt, produkten of specie kunnen erlangen; het eerste zal niet meer op de markt komen, en het tweede zal daardoor schaars worden; gevolgelijk: de handel naar buiten, en dus ook de inkomsten van het gouvernement, zullen afnemen. Waarvan zal Java, onder een zoodanig stelsel van volmaakte vrijheid van kultuur onder den inlander, zich en hare buitenbezittingen, in den tegenwoordigen stand van zaken, maintineren, en daarbij de schulden afbetalen? De Kompagnie had wel is waar ook weinig produkten van dien aard; dan het monopolie in specerijen, lijnwaden en wat dies meer zij, bragt ruime winsten op; daarbij komt, dat de gewapende magt gering was, en dus die énorme kosten niet veroorzaakte die thans daaraan besteed moeten worden. Ook het getal ambtenaren was wel aanzienlijk, doch het bestond meest uit geringe ambtenaren, wier bezoldiging niet groot was; hooge ambtenaren waren weinig in getal.

Hieruit is dus af te leiden, dat ik stellig van gevoelen ben, dat het eene chimère zoude zijn, om te stellen, dat de Javaan, over het algemeen genomen, enkele gevallen uitgezonderd, vrijwillig tot het aangaan van kontrakten zou overgaan, of men moet het ook als vrijwillig beschouwen, dat de hoofden die kontrakten aangaan en den gemeenen Javaan laten werken.

Waar de minister van spreekt, namelijk het leveren van al de koffij in de pakhuizen van het gouvernement, dat is eene geheel andere zaak, en zou in waarheid tot bezwaar van den gemeenen man strekken; waarom die propositie toen door de regering ook niet aangenomen is. Dan dit neemt niet weg, dat, naar mijn gevoelen, het gouvernement wel kontrakten kan aangaan voor de leverancie van produkten; juist omdat het over groote kapitalen kan beschikken en, door zijn' invloed op de bevolking, de kultuur niet alleen in stand houden, maar ook op zoodanigen voet kan brengen, dat het voor

(*) Vergelijk de noot, op bladz. 210 van het eerste deel, of Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel pag. 281.

partikulieren gemakkelijk is, om op dienzelfden voet met de bevolking te kontrakteren.

Ook kan ik niet zien, dat de omstandigheden in het vaderland, reden zouden geven om de produkten niet te vermeerderen. Immers wat ook gebeuren mag, vooral bij een oorlog van buiten, zal het te pas komen om produkten op de markt te kunnen brengen, ten einde neutrale natiën daardoor te animeren om onze produkten te komen afhalen, waardoor de handel zal blijven kontinuëren, en wij in staat zullen zijn, om in het onderhoud van de kolonie te kunnen voorzien; want wat zou het gevolg zijn, wanneer er dan weinig of geen produkten waren? de handel zou notoir stilstaan, en gevolgelijk de inkomsten verminderen, en waarmede zouden dan de lasten bestreden moeten worden? Gelukkig dat, in den Engelschen oorlog, een ruime voorraad van produkten aanhanden was, die meest aan de Amerikanen voor kontant geld verkocht zijn, en waarmede zich de kolonie toen gemaintineerd heeft.

Batavia, 20 Maart 1831.

(was get.) J. C. GOLDMAN.

F. TWEEDE NOTA VAN HET RAADSLID BOUSQUET.

De memorie van zijne excellentie den luitenant-generaal, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, van den 8sten Maart 1831, en zijn kabinetsschrijven aan de raden van Indië, ten geleide dier memorie, van denzelfden datum n°. 253, met de daartoe behoorende bijlagen, en de twee nota's van den heer raad Merkus, de eerste zonder datum, en de tweede van 15 Februarij ll., zijn mij op den 21sten dezer geworden, onder geleide van den brief van den heer raad Goldman, van den 20sten dezer.

Zijne excellentie verzoekt de leden der regering, bij het slot van bovengemelde missive van den 8sten Maart ll. n°. 253, dat zij haar in staat zullen stellen, door eene spoedige afdoening der zaak, voorzoover zulks nu alsnog nader moet plaats hebben, aan 's konings last te voldoen, met verdere te kennengave, dat iedere week die verloopt, het bereiken van het doel moeijelijker maakt, daar het aanleggen van fabrieken veel tijd vordert, en zoo die niet in tijds gereed zijn, daarvan althans dit jaar geen nut getrokken kan worden, en de middelen tot het doen der vereischte remises niet kunnen worden verkregen; — en dat zijne excellentie aan de regering niet kan ontveinzen, dat door het oponthoud, dat deze zaak reeds ondervonden heeft, zeer groote schaden aan het gouvernement zijn toegebragt, en nog grootere, gelijk reeds door zijne excellentie is gezegd, door verdere vertragingen te duchten zijn!

Het is mij niet mogelijk geweest om, — bij de zoo menigvuldige en dagelijks aangroeijende stukken, welke ter lezing aan de raden van Indië worden toegezonden, ten einde daarop schriftelijk hun gevoelen te verklaren, en waaronder meest altijd zich sommige bevinden, die als spoed vereischende worden gekenmerkt; terwijl wederom anderen, uit derzelver aard, eene ernstige aandacht en overweging vereischen; — de kennisneming van de in het hoofd dezer nota vermelde stukken, waarvan de memorie van zijne excellentie alleen, cirka 200 bladzijden beslaat, meer te bespoedigen dan ik gedaan

heb, en uit de dagteekening van deze nota, en de toezending van alle deze papieren aan den heer raad Merkus, zal kunnen blijken. — Ik vinde mij tot mijne verantwoording verpligt, deze aanteekening te laten voorafgaan.

In de tweede plaats moet ik hier bijvoegen, dat ik bereids bij mijne aanteekeningen op de nota van zijne excellentie van den 29sten Januarij 1831, waarbij aan de regering eenige voorstellen zijn gedaan, ter *verdere uitbreiding van de indigokultuur*, verklaard heb, *mij met die voorstellen gereedelijk te vereenigen*, mits men de zekerheid hebbe, dat de nadere uitbreiding van de indigokultuur, niet ten bezwaar strekke van de inlandsche bevolking; zijnde de reden, waarom die *mits* daarbij door mij is gevoegd, ontwikkeld bij den verderen inhoud van die aanteekening; terwijl ik, in de vooronderstelling dat de bedoelde voorstellen aangenomen en ter exekutie zouden worden gelegd, als mijn gevoelen bekend heb gesteld:

1°. Dat aan de ambtenaren geen percentsgewijze belooning van 10% zoude behooren te worden toegestaan.

2°. Dat, alvorens de indigoplanters van alle heerediensten zouden worden ontheven verklaard; de residenten zouden moeten worden gehoord, of zulks niet ten bezwaar zou strekken van dat gedeelte der inlandsche bevolking, hetwelk *niet* tot de indigokultuur zou worden gebruikt.

Op welke twéé punten, het vóór mij geadviseerd hebbende raadslid, de heer Goldman, van een en hetzelfde gevoelen schijnt te zijn geweest, en

3°. Dat bij de prijsbepaling in kopergeld, steeds moesten worden gevoegd de woorden: *van* 100 *duiten op den gulden.*

Zóó stond deze zaak, toen de heer raad Merkus, bij zijne tweede, zoo even genoemde nota, van den 15den Februarij ll., — na een zeer ampel betoog: over de doelmatigheid van het thans nog vigerend landelijk stelsel; over de afwijkingen, of inbreuken, die daarop reeds waren gemaakt, door de in het voorleden jaar, namens het gouvernement, met de inlandsche hoofden aangegane kontrakten, tot het planten en leveren van suikerriet en indigobladen, en over de strekking welke, naar zijn oordeel, de voorstellen van zijne excellentie den gouverneur-generaal zouden hebben, om van genoemd stelsel nog verder af te gaan; — verklaard heeft, zich op die gronden, met gemelde voorstellen niet te kunnen vereenigen.

Hiermede waren de deliberatiën over de meergenoemde voorstellen van zijne excellentie afgeloopen, voorzoover de schriftelijke behandeling der zaak betreft, en indien zijne excellentie het niet noodig geoordeeld had, om de redeneringen van den heer Merkus, in zijne meergenoemde twee nota's uiteengezet, weder op te vatten en ze te reskontreren, zou hoogstdezelve zich hebben kunnen bepalen bij het nemen der konklusie (welke in dit geval, en voorzoover de zaak ten principale betreft, bij meerderheid van stemmen had kunnen worden opgemaakt;) en bij de kennisgave, welke thans aan het slot van hoogstdeszelfs memorie van 8 Maart voorkomt: dat zij zich wel met het straks genoemd derde punt mijner voorstellen, maar niet met de eerste en tweede punten, door den heer Goldman en mij voorgedragen, kon vereenigen; zoodat de zaak daarmede zoude zijn afgeloopen.

Zijne excellentie heeft echter begrepen, zich daarbij niet te moeten bepalen; maar, bij hare uitgewerkte memorie van den 8sten Maart 1831, zoowel de

eerste nota van den heer Merkus, als de tweede van den 15den Februarij, te moeten wederleggen.

Het zij mij eerbiedig vergund, hierop alleen aan te merken: dat de eerste nota van den heer Merkus, hare aanleiding gevonden heeft, in een vroeger, en aan de onderhavige zaak aliëen voorstel, *om de regenten en verdere hoofden gedeeltelijk te bezoldigen in land, en om in ieder regentschap barissans op te rigten;* en dat gemeld raadslid, bij de beschouwing van het eerste lid van dit voorstel, zich *vóór die bezoldiging in land*, heeft verklaard, doch niet op grond dat het principe, waarop zoodanige bezoldiging, bij besluit van kommissarissen-generaal van 5 Januarij 1819 nº. 25, is afgeschaft, *erroneus zou zijn geweest*, als staande het in een naauw verband met het reeds aangenomen landelijk stelsel, van welk stelsel de heer Merkus, bij die gelegenheid, vermeend heeft de verdediging op zich te moeten nemen, zoowel theoretisch, als getoetst aan de latere tijdsgebeurtenissen.

Daar de heer Merkus, door eene toevallige omstandigheid, op het laatstgenoemd voorstel, *betrekkelijk de bezoldiging der regenten en andere hoofden in land*, vóór mij had geadviseerd, en dit advies vervolgens, met het stuk zelf, bij mij in rondlezing is gekomen, heb ik verklaard, mij, met dat advies, behoudens eenige aanmerkingen van minder belang, gaaf te kunnen vereenigen.

Voorzoover nu dat gedeelte van de memorie van zijne excellentie betreft, waarbij zij de stellingen en redeneringen, bij het laatstgenoemd stuk en bij de latere nota van den heer Merkus van den 15den Februarij ll. voorkomende, heeft bestreden en zoowel de ondoelmatigheid, als de nadeelen van het landelijk stelsel heeft betoogd, vermeen ik dat het zijner excellentie's intentie niet kan zijn, om daaromtrent de gevoelens der raden van Indië nader in te winnen: 1º. omdat, welke daaromtrent de opiniën ook mogen zijn, zij werkelijk niet meer behooren tot de onderhavige kwestie: of namelijk aan de indigokultuur op Java eene verdere uitbreiding, in den geest der voorstellen van zijne excellentie, al dan niet, zou worden gegeven; — 2º. omdat deze zaak van een zóó grooten omvang is, dat, gesteld de regering, of eenig lid van haar, daaromtrent eenige andere opinie dan zijne excellentie mogt hebben, het uiteenzetten van zijn gevoelen een tijd zou vereischen, welke voor het in werking brengen van die voorstellen wederom nadeelig zou zijn.

Ik geloof dus, dit geheele gedeelte met een eerbiedig stilzwijgen te mogen passeren. Anders is het gelegen met de vragen, of het tegenwoordig regeringsreglement en de instruktie voor de hooge regering van Nederlandsch Indië, door zijne majesteit gearresteerd, bepalingen inhouden, naar aanleiding van welke de regering gemagtigd is, om, voor zooveel noodig, aan het bestaande landelijk stelsel, of aan de grondbeginselen, waarop het rust, eenige wijzigingen te geven, en of de voorstellen van zijne excellentie, voor de verdere uitbreiding van de indigokultuur, in verband met de maatregelen welke bereids tot die *uitbreiding* en *die der suikerkultuur*, in den voorleden jare door de regering zijn genomen, strijdig zijn met de regtvaardigheid en de billijkheid, met de welbegrepen belangen, zoowel van het moederland als van de inlandsche bevolking. Want deze zijn de punten, waarop zijne excellentie alleen kan wenschen de gevoelens der regering te kennen, omdat, indien hoogstdezelve daarin eene afdoende en onwederspreekbare wederlegging

van haar gevoelen mogt vinden, het mag worden voorondersteld, dat zij van hetzelve alsdan terug zou komen.

Ik zou, zoo ik meen, met de beantwoording van beide die vraagpunten, kunnen volstaan: 1°. met mijne gave toetreding tot de zoo even genoemde, in het voorleden jaar reeds genomen maatregelen, en 2°. met mijn reeds uitgebragt schriftelijk advies, op de kabinets-nota van zijne excellentie, de dato 29 Januarij ll.

Dan ik maak geen zwarigheid, om rondborstig te belijden, dat ik, door het tweede gedeelte van de memorie van zijne excellentie, versterkt ben geworden in mijne deswege reeds uitgebragte gevoelens, en om dus het *eerste vraagpunt gaaf toestemmend*, en het *tweede vraagpunt gaaf ontkennend* te beantwoorden, vermits ik voor mij zelven de overtuiging heb, dat de wijze waarop aan de suiker- en indigokultuur bereids eene meerdere uitbreiding *is* gegeven, en die waarop zijne excellentie voorstelt, om de uitbreiding der indigokultuur *nog* te vermeerderen, de regten der inlandsche bevolking, haar door het landelijk stelsel gewaarborgd, *niet* krenken; echter altijd onder de *mits*, bereids bij mijn advies op de meergenoemde kabinetsnota van den 29sten Januarij ll. bekend gesteld, namelijk: dat daartoe geene dwangmiddelen gebruikt worden, en dat het gouvernement zich stiptelijk houde aan de te maken overeenkomsten, aan hetzelve het volle regt toekennende om, wanneer die overeenkomsten, door de bevolking wel begrepen, eenmaal door haar zijn gekonsenteerd, ook aan de stipte uitvoering derzelve, van hare zijde de hand te houden.

Met dezelfde rondborstigheid verklaar ik, dat ik door de argumenten in gedacht tweede gedeelte van zijner excellentie's memorie aangevoerd, tegen de twee eerste voorstellen, door den heer Goldman en mij gedaan, en hierboven reeds aangehaald, van mijne gevoelens deswege *niet* ben teruggebragt; doch niettemin in de kontrarie-konklusie, deswege door zijne excellentie genomen, eerbiedig wil berusten.

Batavia den 25sten Maart 1831.
De raad van Indië.
(was get.) BOUSQUET.

G. TWEEDE NOTA VAN HET RAADSLID MERKUS.

De geheime nota van zijne excellentie den gouverneur-generaal, van den 29sten Januarij ll. n°. 106, is bij mij ontvangen den 31sten daaraanvolgende.

Het daarbij verhandelde onderwerp, was den heeren Goldman en Bousquet bekend; die heeren waren daarom in staat, om dadelijk hun advies uit te brengen; — met mij was dit anders gelegen, zijnde in het voorleden jaar, tijdens de deliberatiën over de invoering voor gouvernements-rekening, van de suiker- en indigokultuur in kommissie in de vorstenlanden geweest. Om dus mijn oordeel omtrent de voorgestelde uitbreiding van belangrijke, reeds daargestelde maatregelen, maar niet zoo voetstoots ter neder te stellen, was ik wel verpligt, mij met het vroeger verhandelde grondig bekend te maken, en het voor of tegen, gemoedelijk te overwegen, ten einde daarna mijn gevoelen, met kennis van zaken en vertrouwen, uit te brengen. Mij toen

met de bedoelde maatregelen niet hebbende kunnen vereenigen, heb ik het pligtmatig geacht, mijne gronden eenigzins breedvoeriger uiteen te zetten, dan anders noodig zou zijn geweest. Dit alles, gepaard met de dagelijksche werkzaamheden, die niet stil mogen staan, is oorzaak geweest, dat ik mijn schriftelijk advies, niet dan na 14 dagen heb kunnen indienen; inzoover, is dan ook aan mij te wijten, de vertraging van de afdoening dezer zaak, die zoo ik hoop, hare verschooning in de aangehaalde omstandigheden zal mogen vinden. — Na den 15den Februarij echter, moet ik eerbiedig aanmerken, had de regering tot eene beslissing kunnen komen, daar toen de meerderheid der leden zich vóór de voorgestelde uitbreiding had verklaard; zoodat er zelfs voor zijne excellentie den gouverneur-generaal, nog geene dringende termen bestonden, om het besluit voor zijne rekening te nemen.

Zijne excellentie heeft evenwel gemeend, vooraf de door mij aangevoerde gronden in eene uitvoerige en allerbelangrijkste memorie te moeten wederleggen. Daarvoor ben ik den opregtsten dank verschuldigd, niet alleen omdat hierdoor het gewigt mijner bedenkingen is bevestigd, maar wel voornamelijk, omdat ik nu, beter dan totdusverre mogelijk is geweest, bekend ben geworden met de weldadige bedoelingen van zijne excellentie, en met den geheelen omvang van de aangevangen ondernemingen; en eindelijk, omdat de leiding der redeneringen van zijne excellentie, mij hebben gebragt, niet om het ongegronde van mijne tegenwerpingen in te zien, maar om de bereiking van het hoofddoel: vermeerdering van produkten namelijk voor de vaderlandsche markt, mogelijk te oordeelen, met behoud niet alleen van het tegenwoordig stelsel van grondbelasting, hetwelk, niettegenstaande de bezwaren daartegen door zijne excellentie den gouverneur-generaal ingebragt, mij nog het wenschelijkste en doelmatigste toeschijnt; maar zelfs door middel van de stiptste aanwending en toepassing der beginselen van dat stelsel.

Hierdoor zal bij mij eene toenadering tot de daargestelde, en nu uit te breiden maatregelen plaats hebben, welke volkomen zal kunnen worden, wanneer daarvan afgescheiden zal mogen zijn, al wat naar mijn inzien onbestaanbaar is, en hierdoor zal ik dan tevens getoond hebben, dat op mij niet toepasselijk kan zijn, het voor mij grievend verwijt, in den brief van zijne excellentie den gouverneur-generaal, ten geleide van deszelfs memorie, te vinden: van nuttelooze diskussiën te veroorzaken, die geene andere strekking zouden hebben, dan zwarigheden te opperen, zonder betere of andere middelen aan te wijzen.

Volgaarne onderwerp ik mij aan het gevoelen van zijne excellentie, dat het thans nutteloos is, in meerdere diskussiën te treden. Ik zal mij daarom onthouden, van de beantwoording en wederlegging der bepaaldelijk tegen mijne meening aangevoerde redenen. Ik zal dit te minder (nam. beantwoorden en wederleggen) omdat het aan mij niet vrij kan staan, dezelfde wapenen te gebruiken, die tegen mij zijn aangewend.

Eenige weinige korte aanmerkingen, vlei ik mij echter, zal zijne excellentie mij veroorloven en niet ten kwade duiden.

Ik moet dan in de eerste plaats plegtig verklaren: dat het geenszins mijne bedoeling is geweest, noch de handelingen, noch de inrigting van het voormalig bestuur aan te tasten, noch ook eene vergelijking daar te stellen, van

de uitkomsten die het heeft opgeleverd met die van het later ingevoerde stelsel; — geen enkel woord mijner nota, geeft aanleiding om dat te denken. — Mij komt voor, dat zoodanige vergelijking, voorzoover het bestuur over den Javaan betreft, niet wel mogelijk is, omdat de omstandigheden te zeer verschillend zijn. Voorheen, tot in het jaar 1814, heeft men zich niet dan weinig ingelaten met het inwendig bestuur van den inlander, bijzonderlijk van den Javaan, en vooral niet met de heffing der grondbelasting, welke in een zoo naauw verband staat met zijn geheel bestaan. Van dien tijd af, is eigenlijk begonnen het bestuur, niet *van Java*, maar *over den Javaan*, hetwelk vroeger nagenoeg geheel aan de regenten was overgelaten.

Volmondig beken ik, dat de stranden, sedert het jaar 1755, met uitzondering van de cheribonsche onlusten en den oorlog van Bantam, tot welke de gouverneur-generaal Daendels aanleiding gaf, alsmede de rooverijen van Rembang, tot het jaar 1814 de volmaaktste rust hebben genoten; doch daarbij mag niet uit het oog verloren worden, dat gedurende dien tijd, ook geen aanleiding tot oproerige bewegingen kon bestaan; het bestuur was gebleven in handen van den inlander, de belastingen werden door en ten behoeve van den inlander geheven, en de Javasche vorstenlanden waren in rust.

Sedert 1814, integendeel, kan men zeggen, heeft er aanleiding bestaan. Het inwendig bestuur is op Europeanen overgegaan; de grondbelastingen zijn door en ten behoeve van Europeanen geheven; de Javasche vorstenlanden zijn gedurende vijf jaren in opstand geweest, en desniettemin zijn de strandresidentiën, met uitzondering van eenige kortstondige onlusten in Cheribon en Bantam, in rust gebleven, want waarlijk de weinige dagen, gedurende welke Demak en Rembang, onder den invloed van de djokjosche muitelingen zijn geweest, zijn van te weinig belang, om te worden vermeld. Er is gevochten, ja, maar niet, of bijna niet, door de bevolking. Deze, gelijk altoos plaats vindt, heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om te plunderen. Hierin dus, heb ik het bewijs willen vinden, dat het tegenwoordig bestuur wezenlijk niet drukkend is, en geene reden geeft tot ontevredenheid of opstand; zonder daardoor de minste blaam te hebben willen werpen op het vroeger bestuur, hetwelk zeker, wanneer men op deszelfs doel let, in vele opzigten goed is geweest. Men moge beweren, dat het juist dáárom de voorkeur zoude verdienen, omdat het geen aanleiding tot oorlog gaf; maar dit kan hier de vraag niet zijn; met meer regt nog zou men mogen zeggen, dat het beter ware volstrekt geen gezag te voeren en Java te verlaten: dan buiten twijfel, zouden wij geen reden tot ontevredenheid kunnen geven.

Wat aangaat den toestand van den Javaan, onder het bestuur van zijne regenten, welke zijne excellentie meent, door den heer Raffles en andere onvergenoegde schrijvers, te zwart te zijn afgeschilderd; ben ik nog onlangs in de gelegenheid geweest, met volkomen kennis van zaken te oordeelen, door het onderzoek waarmede ik in de belangrijke nieuw aangewonnen residentiën Madioen en Kediri belast ben geweest.

Ik durf verzekeren, dat ik aldaar, in de geringste détails der javaansche huishouding ben doorgedrongen, en moet in waarheid verklaren, mij nimmer dien graad van onderdrukking en ellende te hebben kunnen voorstellen, die ik aldaar onder het echt Javaansch bestuur heb gevonden. Ik neem de vrij-

heid mij hier te beroepen op den inhoud van het rapport, hetwelk door mij over die provinciën is ingezonden. (*) Dat zoodanig de staat van bijna geheel Java min of meer is geweest, behoeft niet bewezen te worden.

Met oneindig veel zorg, is door zijne excellentie de inwendige inrigting van de dessa's en derzelver bestuur beschreven en daaruit afgeleid, de valschheid der stelling: dat den Javaan geen eigendom van grond is toegekend.

Hoe wegslepend de redeneringen, om dit te bewijzen, mogen zijn, moet ik eerbiedig daarop aanmerken, dat die beschrijving volkomen toepasselijk is op de soendasche distrikten van de Preanger-regentschappen en van Cheribon, alwaar de opgegeven volksverdeeling en de eigendom van grond steeds heeft bestaan, en nog wordt erkend: doch ook verder niet. Hier toch heeft de afscheiding plaats, tusschen de Javasche en Soendasche bevolking, welke in zoovele opzigten, en zelfs tot in de taal, verschillende zijn. — Nagenoeg gerekend van de rivier Lossari, bestaan de eigenlijk gezegde javaansche instellingen, onder welke, sedert onheugelijke tijden, de eigendom van den grond, in den letterlijken zin, bij uitsluiting aan den vorst behoort. Niet, dat de velden wel eens van geslacht tot geslacht werden bezeten; dit heeft buiten twijfel veel plaats; maar beneemt den vorst het regt of de bevoegdheid niet, om naar willekeur over den grond te beschikken. Door den heer Raffles is dit onderscheid tusschen de Javasche en Soendasche instellingen, uitvoerig beschreven, deel I, pag. 135 en volgende. (History of Java.) Bij mij zelven hieromtrent ook vroeger twijfel hebbende bestaan, heb ik het mij in het voorleden jaar, in de vorstenlanden, alwaar de oorspronkelijke inrigtingen het meest onvermengd zijn gebleven, tot een bepaald punt van onderzoek gemaakt; en de uitkomst daarvan is geweest, geheel overeenkomstig de bevindingen van de heeren Raffles, Crawfurd, en nu onlangs van den heer Domis, te vinden in de nota, waarvan een afschrift bij de memorie van zijne excellentie is gevoegd (†). Het berigt van den resident van Japara, mede in de bijlagen te

---

(*) Vergelijk de noot, op bladz. 178 van het eerste deel. (Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 252.)

(†) In deze nota, dd. 23 Februarij 1831, meldt de resident van Pasoeroean Domis, dat de grootvader van den toenmaligen regent van Pasoeroean (zijnde de overgrootvader van den tegenwoordigen regent) de bebouwde velden van zijn regentschap, met den bekenden javaanschen *tjingkal* (roede) had doen meten (hetgeen vroeger alleen door oogemaat, dat is bij raming, geschiedde) en verdeelen in jonken, gemeten met den grooten of kleinen tjingkal. Die velden waren van toen af, meer bepaald onder de ingezetenen verdeeld, niet gelijkelijk, maar naar gelang van ieders aanspraak en middelen van bewerking; vandaar dat de dorpshoofden en gewezen dorpshoofden, veelal de meeste velden kregen. Later had het toenemen der bevolking in die ongelijkheid eenige verandering gebragt. Wie velden bezat, kon het regt om ze te bearbeiden niet verliezen, dan alleen: door ze onbebouwd te laten, door de dessa te verlaten, door een misdaad te plegen, door niet te voldoen aan zijne verpligtingen jegens den regent, — „en eindelijk (zegt de nota) door willekeur." Het bezitregt der sawa's, van vroeger en later, beschrijft Domis in zijne nota aldus:

„Overdragten of afstanden voor altoos, hadden geen plaats; doch de bewerker disponeerde over zijn veld, voor een of meer jaren, ten behoeve van een vreemde; liet dat veld beplanten; liet het bewerken door een ander, voor een zeker klein aandeel, en eene belofte om de werkzaamheden te verrigten; gaf een tweeden een zeker aandeel

vinden, bewijst, dat aldaar de volksverdeeling van sikeps en mindere klassen bekend is; doch dat eigendom van grond, ook daar niet heeft bestaan, daar de velden ieder jaar werden verdeeld, (*) — dit zal ook wel elders zoo gelegen zijn. — Onder Soerakarta, in het Mataramsche en Padjangsche, vindt men, onder anderen, de klassen van *wong melakoeng gawé*, die de houders van de tjatja's zijn; de *sentono's*, zijnde de aanverwanten van de eersten, die hun onderhoud in de tjatja's vinden, en de *magersari's*, of vrije lieden, die geen land bezitten; doch ook deze verdeeling heeft niets gemeens met den eigendom van land, welke te Solo onbekend is.

Evenzoo heb ik bevonden, dat de maatstaf der opbrengsten aan den vorst, juist die is, welke door de gemelde engelsche schrijvers wordt opgegeven; dat de gewone belasting, onder Soerakarta en Djokjokarta, alwaar de europeesche inrigtingen niet zijn doorgedrongen, bedraagt *de helft* van het produkt, buiten

---

in het gewas; in één woord: beschikte daarover willekeurig, niettegenstaande hij, wanneer de dessa's en velden door den regent aan een derden waren afgestaan, tot dien *loerah* in de verpligting bleef, even als of hij daarover niet beschikt had. Deze beschikkingen deden zij ook wel gezamenlijk; verkochten hun te veld staand produkt aan Chinezen; namen geld op het gewas op, tegen schandelijke interessen, en stelden zich somtijds, met hun *petingi* aan het hoofd, geheel ter beschikking van een Europeaan of Chinees.

„De gedurige verwisselingen van tijdelijke *loerah's* der dessa's en velden (niet de *petingi*, hoofd der dessa, maar hij aan wien ze voor zijn bestaan werden afgegeven,) waren oorzaak dat de landbouwers zich wel geregtigd gevoelden, om het land bij voorkeur te bearbeiden; maar zij gevoelden tevens, dat zij geheel van den regent afhankelijk waren, hetwelk oorzaak van eene beperking in alle hunne handelingen moest zijn. De bevolking, zonder middelen om groote ondernemingen te beginnen; bij het gevoel eener geheele afhankelijkheid; overvloed van goed land hebbende, zonder mededinging, en dus, bij zijn toenmalig bestaan, geen behoefte hebbende aan eigendom; daarbij zonder geest van vereeniging, zooals bij de Chinezen: — kon nimmer tot grooter vermogen geleid worden, dan hij voor zijn dagelijksch onderhoud noodig had.

„Thans schijnen zij een ander denkbeeld te hebben van hun regt op de sawavelden, en beschouwen die als een soort van eigendom, dat wel niet te verkoopen is, maar door hen aan hunne kinderen ongehinderd kan worden overgedaan; en dat hunne familie het bezit niet zal worden betwist, zoolang zij, als inwoners, aan hunne verpligtingen voldoen. Zij beschouwen zelfs het belang van den eigenaar (het gouvernement) dáárin te bestaan: dat zij, als bruikleeners van den grond aan hunne verpligtingen beantwoordende, ook daarvoor bescherming en regt van bewerking blijven genieten."

(*) De resident van Japara betoogt, bij zijne missive van 9 October 1830, n°. 1200/1: dat de in zijne residentie bestaan hebbende instellingen, van vier standen, als: 1°. *sikeps* of gevestigden; 2°. *kramanans* of *pengiendons*, bezorgden, in dienst der sikeps; 3°. *perdjoko's*, dat zijn afhankelijken of ongehuwden, en 4°. *morokakie's* of kring der bejaarden; — dat, zeggen wij, deze instellingen, door het britsch bestuur waren vernietigd en vervangen door andere, waaronder ook behoorde eene gelijke verdeeling der velden, onder alle landbouwers. „Tegenwoordig (zegt hij) zijn alle rijstvelden, tot eene dessa behoorende, het algemeen eigendom der erkende ingezetenen. In November en December van elk jaar doet het dorpsbestuur eene, zooveel mogelijk gelijke, verdeeling van aandeelen, voor het bruikregt gedurende het volgende jaar, en, om de ongelijkheid der soorten van gronden en waarde der opbrengsten, zooveel mogelijk te gemoet te komen, heeft veelal eene verwisseling van velden, van het eene jaar tot het andere plaats."

eene menigte kleine heffingen, die echter ook dáár als onwettig worden beschouwd. Het is dus, het zij met eerbied gezegd, niet aan het stelsel van landrenten, door Europeanen ingevoerd, te wijten, dat de Javaan tot zulk eene hoogte is belast, maar aan de van ouds bestaan hebbende gebruiken of misbruiken, waaronder hij, even zoo goed tijdens het bestuur zijner regenten, als onder dat van het gouvernement, heeft gezucht.

Men vergist zich, wanneer men denkt, dat het stelsel van landrenten eene nieuwigheid is, ingevoerd, onder voorwendsel van den Javaan gelukkiger te maken, maar inderdaad van hem geld af te persen; — neen, de heffing der landrenten is overgenomen uit de aloude javaasche instellingen, gezuiverd zooveel mogelijk van de misbruiken van een willekeurig bestuur, hetwelk nimmer het welzijn van de bevolking en de daaruit voortvloeijende voordeelen, ten doel heeft gehad. Zoodanig is de geest van het zoogenaamde nieuwe stelsel, en ik geloof, dat het vasthouden aan hetzelve daarom ook niet gelijk gesteld kan worden met het aankleven van hersenschimmige theorieën, waarvan de waarde alleen op het papier zou bestaan.

Ten aanzien van den maatstaf der belasting, vindt men echter ook een aanmerkelijk onderscheid tusschen de Javasche en Sundasche distrikten, zijnde in de laatste van ouds en ook thans, nimmer meer dan *een vijfde,* ja somtijds dan *een tiende* van het produkt geheven.

Het is niet te ontkennen, dat *de helft* van het produkt der velden, eene buitengewoon hooge belasting is, en men moet zich bevreemden, hoe de bevolking daaronder kan bestaan. Bedenkt men echter, dat de marktprijs van de rijst, die tot maatstaf dient, altoos zeer laag wordt berekend en, wat de landmaat aangaat, men meestal op de aangifte van den belastingschuldige afgaat; en dat van het tweede gewas, hetwelk vele velden opbrengen, niets wordt geheven; dan laat zich dit raadsel voor een groot gedeelte oplossen. Zooveel is ook zeker, dat, terwijl de inlander van de Preanger-regentschappen, die men voor weinig belast houdt, er armoedig en naakt uitziet, die van Tagal, Pekalongan, Kadoe en andere residentiën, waar de landrenten worden geheven, door kleeding en sieraden, alle uiterlijke blijken dragen van overvloed en welvaart.

De koffijkultuur, zooals die op Java is ingerigt, zal ik niet verdedigen; het is lang bekend en erkend, dat vrijwillige huur der tuinen, in den geest der bepalingen van 1817, niet bestaat, en volmondig geef ik toe, dat zij door verpligten arbeid worden in stand gehouden; maar juist om die reden, kan ik er niet vóór zijn, andere kulturen op denzelfden voet in te voeren.

Het bestaan van een misbruik, of eene tegenstrijdigheid met aangenomen beginselen, kan dunkt mij, nimmer voor eenen genoegzamen grond gehouden worden, om tot meer misbruiken en tegenstrijdigheden te besluiten.

Met welk regt men de javaansche grooten van de gronden heeft ontzet, die hun wettig toekwamen, is geloof ik niet moeijelijk te beantwoorden, daar geen javaansche groote, immer een duim gronds bezeten heeft, waarvan het eigendom hem wettig toekwam; nimmer hebben zij gronden anders bezeten, dan tot wederopzegging toe. Dat zij velden verkiezen boven geldelijke bezoldiging geloof ik gaarne. Wat uit de verschillende oogpunten beschouwd voor het voordeeligste te houden zij, is voor mij niet uitgemaakt; mijn gevoelen daar-

omtrent zal ik bepalen, na de verschillende rapporten, die over dit onderwerp zijn gevraagd, zullen zijn ingekomen.

Het is thans niet mogelijk, in alle de bezwaren te treden, die tegen het stelsel van landrenten zijn aangevoerd; de tijd ontbreekt daartoe, maar het zij mij geoorloofd op te merken, dat de belangrijkste tegenwerpingen grondig te beantwoorden zijn; niet dat ik zwarigheid zoude maken, om de geldigheid en het gewigt der redeneringen van zijne excellentie aan te nemen; maar omdat zij veelal steunen op informatiën, welke ik vermoeden moet, gegeven te zijn door ambtenaren, die niet dan eene onvolledige kennis van zaken hebben gehad, en die dus ook geene naauwkeurige berigten hebben kunnen leveren.

Dan hoe dit ook zijn moge, en hoe men over het belastingstelsel der javasche velden moge denken, is het onnoodig daarbij langer stil te staan, aangezien er toch geen voornemen bestaat om het af te schaffen; maar wel om het bezwarende dat daarin voor de bevolking mogt liggen, zooveel mogelijk te verhelpen en te verzachten. Zulk een doel kan gewis niet dan toegejuicht worden door een ieder, wien het welzijn dezer bezittingen, gegrond, gelijk van zelf spreekt, op den voorspoed van hare ingezetenen, maar eenigzins ter harte gaat.

Als daartoe strekkende, wordt nu door zijne excellentie den gouverneur-generaal, de invoering en uitbreiding der teelt van produkten, voor de europeesche markt geschikt, aangemerkt, en gaaf geef ik toe, dat zij als zoodanig te beschouwen kan zijn, wanneer de opbrengst van die produkten kan dienen in betaling van de grondbelasting, berekend naar den tegenwoordigen maatstaf, namelijk, hoogstens *de helft* van den padi-oogst van de beste velden.

Indien de zaak in dien geest kan worden geregeld, en dit lijdt bij mij geen twijfel, zal ik mij daarmede in alle opzigten kunnen vereenigen.

Om dit tot stand te brengen, zal in de residentiën welke voor de indigokultuur geschikt worden geacht, na onderzoek naar de beste gelegenheid en gronden, bepaald moeten worden, welke dessa's hunne landrenten met indigobladen zullen betalen. Daarna zal approksimatief moeten berekend worden, hoevele velden noodig zijn en dienen te worden afgezonderd, om, naar een billijken prijs berekend, zooveel indigobladen te kunnen opbrengen, als de belasting in padi zou hebben bedragen.

Deze afzondering kan ruim zijn, wanneer toezegging wordt gedaan, dat al wat, meer dan in voldoening der landrenten benoodigd is, op den daartoe bestemden grond zal worden voortgebragt, zal worden aangenomen tegen denzelfden of tegen een hoogeren prijs. Die toezegging kan, naar gelang van omstandigheden, uitgestrekt worden tot de levering van het geheel produkt, dat de inlander uit eigen beweging mogt verlangen te teelen.

Daarbij zal in billijkheid dienen bepaald te worden, dat alle misgewassen van indigo, niet zullen verhaald worden op den padi-oogst, maar daarop remissie van landrenten zal worden verleend, ten ware mogt blijken, dat de planten door de schuld van de inlanders zijn vergaan.

Op deze wijze houd ik mij overtuigd, zal het dubbele doel *zonder dwang* worden bereikt, om den Javaan de betaling van zijne landrenten die, *in geld* geschiedende, dikwijls moeijelijk is, gemakkelijk te maken, en de benoodigde produkten voor de europeesche markt te verkrijgen; en zal den inlander daarenboven, indien de prijs van het produkt eenigzins voordeelig wordt gesteld,

een vermogend loksel worden aangeboden, om zijne velden voor die voortbrengselen, welke het gouvernement wenscht te ontvangen, aan te leggen.

Op deze wijze zal men openlijk, met het volste regt, en zonder schending van een stelsel, dat, wat men er ook van zeggen moge, rust op aloude instellingen, en juist dáárom zooveel aanbeveling verdient, trapsgewijze den landbouw eene leiding geven, die zeker door eenieder als voordeelig en wenschelijk zal worden beschouwd. En wanneer het doel op deze wijze kan bereikt worden, waarom zoude men dan toevlugt nemen tot een middel, waartegen zoovele gegronde bedenkingen bestaan, als dat van zoogenaamde overeenkomsten en kontrakten.

Het fiktieve, ja nietige van zoodanige kontrakten, heb ik in de memorie van z.e. den gouverneur-generaal niet ontkend gevonden, en de eenige grond waarop zij worden verdedigd, is dáárin gelegen, dat zij uit hetzelfde oogpunt moeten beschouwd worden als de overeenkomsten, krachtens welke de betaling van landrente wordt gevorderd. Het is waar, bij de heffing der landrenten heeft iets plaats, dat naar eene overeenkomst gelijkt, maar dit loopt niet over het wezenlijke van de zaak: de verpligting om de belasting te voldoen; maar alleen over de bepaling der hoeveelheid padi, welke aan het gouvernement als belasting verschuldigd is, blijvende de heffing der belasting bij de wet, onafhankelijk van alle overeenkomst, vastgesteld.

De bloote toedragt van de zaak zal dit doen gevoelen. Bij de wet namelijk is bepaald, dat van het produkt der sawa's, naar evenredigheid van hare meerdere of mindere vruchtbaarheid, aan den lande zal worden opgebragt de helft, twee vijfden, of één derde van het gewas. Deze opbrengst staat bij de wet vast; niemands toestemming wordt daartoe vereischt; niemand kan zich daaraan onttrekken, onder voorgeven van daarin niet te hebben toegestemd.

Totzoover heeft er niets plaats, dat naar overeenkomst gelijkt; maar nu wordt de vraag: hoe zal worden bepaald, wat voor de wezenlijke helft, de twee vijfden of het een derde te houden zij? En hier ligt het eigenlijke struikelblok, dat tot nog toe niet uit den weg is geruimd.

Op landen van geringe uitgestrektheid en waar het toezigt zonder moeite kon gehouden worden, is hierin weinig zwarigheid gelegen; want er valt niets te doen dan de bossen gesneden padi te tellen, en daarvan het aandeel van den lande af te zonderen; — indiervoege wordt wel eens gehandeld op eenige aan partikuliere personen afgestane landen en zelfs in eenige gouvernements-distrikten; ook heb ik deze wijze opgevolgd gevonden in eenige regentschappen aan de oostelijke, nieuwelings overgenomen vorstenlanden, wanneer aan die wijze van heffing een bijzondere naam is toegekend. In dier voege geschiedt de heffing, zonder de minste overeenkomst. Doch zoo de telling of naauwkeurige opname van het gewas, in het klein kan geschieden, is dit daarentegen nagenoeg ondoenlijk op uitgestrekte landen, waar de padi op verschillende tijden rijpt en gesneden wordt. Deze zwarigheid nu, zou wel te overkomen zijn, bijaldien de opbrengst der velden, naar derzelver grootheid en den graad van vruchtbaarheid, approksimatief kon worden berekend; in dat geval ook, zou geene overeenkomst te pas komen. Doch ook die berekening is onmogelijk, daar zoowel de uitgestrektheid als de vruchtbaarheid der velden, over het grootste gedeelte van Java, nog onbekend is.

De belasting intusschen moet worden geheven, en om dit met eenige billijkheid te doen, is bepaald, dat, in afwachting dat de velden zullen zijn opgemeten en de vruchtbaarheid van den grond gekonstateerd, de hoegrootheid der opbrengst door vergelijking van vroegere jaren, en approksimatieve berekening van uitgestrektheid, vruchtbaarheid en den meer of min voordeeligen oogst, met onderling genoegen zal worden vastgesteld, en deze tot basis genomen van de te heffen belasting. Hier heeft dus wezenlijk overeenkomst plaats, maar dat zij niet behoort tot den aard der belasting, behoeft waarlijk niet te worden bewezen. De betaling der landrente is dus niet anders te beschouwen, dan als eene belasting op den grond, welke ook geheel belasting, zoowel in haren aard als in de wijze van heffing, zal zijn, zoodra de vereischte, en reeds menigmaal bevolen opmeting en klassifikatie der velden zal zijn afgeloopen.

Met de wijze van heffing der landrenten, hebben dus de kontrakten tot aanplanting en levering van suikerriet en indigobladen niets gemeens; mijne aanmerkingen op die kontrakten dus, zijn, met eerbied gezegd, niet op de heffing der landrente toe te passen, en al ware dit ook zoo, zou daardoor niets benomen zijn van derzelver waarde.

Ik weet, en het is ook nimmer door mij ontkend, dat het aangaan van die overeenkomsten kan worden goedgemaakt met de letter van het reglement op het beleid der regering; maar zoodra men voor bewezen mag houden, en daarvan is eenieder met mij in gemoede overtuigd, dat van die kontrakten niets meer bestaat dan de uitwendige vorm, en dat daaraan het eerste en wezenlijkste vereischte, *vrije en onbelemmerde toestemming*, ontbreekt, dan geloof ik, zal men ook inzien dat ik niet ver van de waarheid ben gebleven, toen ik gezegd heb, dat zij alleen dienen om aan den arbeid en de leverancie die men verlangt, *den schijn te geven van vrijwilligen arbeid en vrijwillige leverancie*, die volgens het reglement van regering worden vereischt.

Ik mag het dan herhalen: zoodanige kontrakten tusschen het gouvernement en den Javaan, om het even of hij dessahoofd of gemeene landbouwer zij, bestaan niet dan in naam, en daarbij mag ik betuigen, dat ik aan eene handeling die alleen dient om het wezenlijke der zaak en de waarheid te verbloemen, niet dan met tegenzin kan denken, en dat ik nu nog minder daarmede kan instemmen, omdat ik haar voor onnoodig houde, daar men dezelfde oogmerken met de boven aangewezen middelen kan bereiken.

Daar zijne excellentie de gouverneur-generaal zich op de ervaring van een der raden van Indië beroept, geloof ik, dat het mij ook vrij staat te spreken van mijne ondervinding. In de onderscheiden betrekkingen en kommissiën, die mij gedurende veertien jaren opgedragen zijn geweest, meen ik niet te veel te zeggen, dat ik, meer dan één mijner geëerde mederaden, in de gelegenheid ben geweest, om over belangrijke en moeijelijke zaken, met inlanders van alle rangen en standen, te handelen; en op grond mijner daardoor verkregen ondervinding, durf ik verklaren: dat mij nimmer eenig beter middel is voorgekomen, om tot de voorgestelde oogmerken te geraken, dan met hen den regten weg te gaan, met vermijding van alle bijpaden of omwegen.

Op deze wijze is het mij altoos gelukt, zelfs dan, wanneer de belangen van degenen met wie ik handelde, moesten lijden, vertrouwen in te boezemen, en

mijne opene en ongekunstelde handelwijs, met dezelfde openhartigheid te zien beantwoorden; terwijl ik daarentegen heb bemerkt, dat wanneer het doel op eene andere meer bedekte wijze wordt bereikt, de inlander niet kan vergeten, niet alleen benadeeld, maar ook teleurgesteld te zijn, en dat daardoor eene niet ligt te overwinnen wrok bij hem blijft bestaan.

Om deze redenen, zou ik wenschen, dat ook in de onderwerpelijke zaak, de kortste weg werd gekozen: door den inlander, met weglating van alle fiktiën, regtstreeks de gedeeltelijke voldoening zijner landrenten op te leggen in zoodanige produkten, als het gouvernement voordeelig zal achten te ontvangen.

Behalve dat hierdoor aan het oogmerk zal zijn voldaan, zal men den omslag der zoogenaamde kontrakten vermijden, en geen aanleiding geven tot de vrees, welke natuurlijk bij den inlander moet ontstaan, dat hem op dezelfde wijs en onder denzelfden schijn, telkens meerdere werkzaamheden zullen worden opgelegd.

Ik durf mij vleijen, dat dit mijn voorstel niet strijdig zal wezen met de inzigten van z. e. den gouverneur-generaal, in wiens memorie, ik zelf daartoe aanleiding vind. „Stelt men (zegt z. e. onder anderen) dat de belasting voldaan wordt, door de teelt van eene zekere hoeveelheid gronds met voortbrengselen voor de markt van Europa geschikt, dan toch weet ieder Javaan, dat de rijst die hij teelt, zijn bijzonder eigendom is, waarvan hij niets te betalen heeft; hij weet dat hij slechts zooveel grond bearbeiden moet, als het een vijfde van zijn rijstveld bedraagt; en verder, zoo het gouvernement regt heeft op een gedeelte van de opbrengst der akkers, waarom mag het dan die schatting niet zoowel *in natura* ontvangen als *in geld*, inzonderheid zoo men aannemen kan, dat zulks den Javaan aangenaam is; en dat dit werkelijk het geval is, daarvan is ieder overtuigd; vooreerst strookt dit met zijne aloude gebruiken; in de tweede plaats, laat het zich ook ligtelijk begrijpen, dat ieder liever met het produkt van den akker zijne belasting onmiddellijk betaalt, dan dat hij dat produkt eerst zelf uren ver op zijn rug naar den bazaar dragen, aldaar een koopman zoeken moet, enz."

Inzooverre dus, stem ik, wat de voorgenomen maatregelen betreft, volkomen met de wijze van zien van z. e. in. Daarentegen moet ik even openhartig betuigen, dat al het door z. e. ten voordeele der kontrakten aangevoerde, de overtuiging niet verzwakt, die bij mij bestaat, dat zij, zoowel in hunnen aard als strekking, nadeelig en gevaarlijk zijn.

Met een woord ben ik verpligt terug te komen, op het voorbeeld van Cheribon, vroeger door mij aangehaald, om te bewijzen hoe gevaarlijk het is, terug te treden tot de afgeschafte verpligte leveranciën en arbeid. Tot mijn leed bespeur ik, dat die aanhaling, verdenking omtrent mijne bedoelingen heeft te weeg moeten brengen. De ingekomen rapporten, zouden de ongegrondheid van mijne voorgevens bewijzen. Het zij mij geoorloofd, en ik hoop dat het mij niet ten kwade zal worden geduid, aan te merken: — dat de rapporten van den resident geen genoegzaam vertrouwen inboezemen kunnen, omdat, zoo de invoering van de indigoteelt ontevredenheid heeft gesticht, dit voornamelijk aan zijne maatregelen toe te schrijven zou zijn; dat de heer Baumhauër, hoezeer hij dit niet stellig in zijn verslag heeft gezegd, de aanleiding van den voorgenomen opstand in die maatregelen gevonden heeft; dat hij daarom den resident tot voorzigtigheid heeft aangemaand en hem geraden,

geen nuttelooze groote gebouwen te doen oprigten, en niet te gedoogen, dat de hoofden voetblokken bij de werken voorhanden hebben, om de onwilligen daarin te sluiten; dat de heeren van Lawick van Pabst en Vitalis in hetzelfde gevoelen hebben gedeeld; met één woord, dat er maar ééne stem is, over den indruk, welke de aangevangen werkzaamheden in Cheribon hebben gemaakt.

Ik weet, dat het gevaar, hetwelk door ontevredenheid kan ontstaan, niet gelegen is in een regtstreekschen opstand van den gemeenen Javaan; daartoe is hij niet ligt te brengen; maar dáárin moet het gezocht worden: dat kwalijk gezinde hoofden, van die gemoedsgesteldheid ten hunnen voordeele gebruik maken, en zóó is het in verband te brengen, dat de moeder des sultans van Cheribon de hand in de laatste bewegingen heeft gehad.

In mijne ziel overtuigd, dat de maatregelen in Cheribon genomen, eene verkeerde uitwerking op de gemoederen hebben gehad, is het, dunkt mij, wel te verschoonen, dat ik vrees voor verdere dergelijke gevolgen heb aan den dag gelegd. Welke andere bedoeling kan ik toch hebben, dan de aandacht der regering daarop te vestigen, ten einde zij zich de verkregen ondervinding zou ten nutte maken?

Ten aanzien van het aangevoerde, opzigtelijk den tweeden grond, die mij vroeger genoopt heeft, niet in de gedane voorstellen toe te stemmen, zal ik alleen zeggen, dat ik gaarne beken, dat vele partikulieren, hetzij als agenten, hetzij als fabrikanten, voordeel bij de gouvernements-ondernemingen kunnen genieten; maar dat dit niet zal beletten, dat de ondernemingen, voor eigen rekening en met eigen kapitaal, daardoor den gevoeligsten slag is toegebragt. Daar de nood het echter gebiedt, zullen zij het zich moeten getroosten. Wat eindelijk aangaat de uitkomsten der uitbreiding van de indigokultuur, niets zal mij aangenamer wezen, dan dat zij aan de verwachting mogen voldoen; de overtuiging daarvan bestaat bij mij niet, omdat ik zoovele partikuliere ondernemingen, bij welke zeer zeker met meer zorgvuldigheid op al wat den uitslag kan begunstigen wordt gelet, dan voor het gouvernement kan geschieden, te niet heb zien gaan. Gaarne geef ik echter toe, dat ook dan nog de opoffering gering zal zijn geweest.

Na deze weinige aanmerkingen, die ik gemeend heb tot mijne verdediging te moeten aanvoeren, kan ik nu komen tot het besluit.

Ik vereenig mij dus met de voordragt van z. e. den gouverneur-generaal, tot uitbreiding van de indigokultuur en fabrikatie in de residentiën, ten oosten van Cheribon of Tagal gelegen; doch neem de vrijheid voor te stellen: dat die niet zal plaats hebben door middel van kontrakten, maar door de invoering van eene wijziging in de betaling der landrenten, in den geest, hierboven beschreven.

Ik vereenig mij verder met het gevoelen van de heeren Goldman en Bousquet, opzigtelijk de percentsgewijze belooning aan de residenten, en den vrijdom van heerediensten aan de indigoplanters te verleenen.

Ten slotte vind ik mij gedwongen mijn diep leed te betuigen, dat de uiteenzetting mijner gevoelens omtrent de invoering en uitbreiding van de suiker- en indigokultuur op Java, z. e. den gouverneur-generaal aanleiding heeft gegeven, om mijne bedoelingen te verdenken, en daarin tegenkanting te vinden.

Bij het stellen van mijn advies, was mij reeds gebleken, dat de meerderheid der leden van de hooge regering zich met de voorstellen van z. e. had vereenigd. Zij moesten dus haar beslag hebben; mijne op zich zelve staande stem kon daarin geen verandering maken, tegenkanting was dus niet denkbaar.

Het is de hooge regering bekend, dat reeds vroeger, bij gelegenheid van deliberatiën over eenige détails van de bedoelde ondernemingen, zwarigheden door mij zijn geopperd, zonder dat de gelegenheid zich heeft opgedaan, om de gronden daartoe, in derzelver geheelen omvang, uiteen te zetten.

Deze gelegenheid deed zich nu voor. Mijn gevoelen alleen kon de voorstellen van z. e. den gouverneur-generaal niet zonder gevolg laten, dit sprak voor mij van zelf. Maar ondanks mij zelven, gedurig verpligt zijnde aanmerkingen in het midden te brengen, heb ik het pligtmatig geacht, mijne gronden met die vrijmoedigheid, welke eene onpartijdige overweging onderstelt en vordert, geheel open te leggen, opdat eensvooral mogt blijken, dat, zoo ik niet met de genomen maatregelen instem, het niet is uit grilligheid, noch zonder, naar mijn inzien ten minste, wel doordachte redenen, en daardoor den schijn weg te nemen, dat de bedenkingen die zoo dikwijls door mij zijn geopperd, voortspruiten uit loutere en blinde vooringenomenheid.

Zoodanig is mijne zuivere bedoeling geweest. Het spijt mij, dat die als tegenkanting is beschouwd; ik betuig, niet te weten, waardoor ik zoodanige uitlegging heb verdiend; en eerbiedig verklaar ik, daarvoor te minder grond te vinden, daar alle tegenkanting van mijne zijde onmogelijk was.

Ik durf te zeggen, getoond te hebben, dat ik weet te gehoorzamen, al is het dat bevelen met mijne wijze van zien strijden.

In het jaar 1823 heb ik aan de hooge regering voorgedragen om de monopolie van specerijen op te heffen, en den handel in de Moluksche eilanden vrij te verklaren. De hooge regering heeft zich daarmede niet vereenigd, en mij integendeel gelast, om op den ouden voet voort te gaan. Dit was tegen mijn gevoelen, doch pligtmatig heb ik, niet alleen berust, maar ik heb meer gedaan dan ooit vroeger was ondernomen; ik heb, door gedwongen arbeid, de teelt van specerijen eene uitbreiding gegeven, die nimmer te voren was beproefd en haar op een voet gebragt, waarop zij nimmer is geweest.

Ik meen te mogen zeggen, dat ik met ijver en van ganscher harte mij aan zr. ms. dienst heb gewijd; dat ik nimmer zwarigheid heb gemaakt, mij te begeven waar het gouvernement mij noodig heeft geacht; dat ik nimmer geaarzeld heb, verantwoordelijkheid op mij te nemen, wanneer het belang van 's konings dienst het vorderde.

Mijn geweten geeft mij het getuigenis: dat ik nimmer opgehouden heb, den koning trouw en eerlijk te dienen.

En daarom is het voor mij grievend, onder verdenking te worden gebragt, van mij tegen zijner majesteits bevelen te willen kanten.

Batavia, 30 Maart 1831. (was get.) P. MERKUS.

Na ontvangst dezer laatste nota van Merkus, dd: 30 Maart, besliste de gouverneur-generaal in deze belangrijke aangelegenheid, bij resolutie van den 2den April 1831 n°. 1, door:

1. Vast te stellen de bepalingen, vervat in 10 paragrafen, letterlijk gelijkluidend aan die, omschreven bij zijne nota van 29 Januarij te voren en bereids door ons medegedeeld.

2. Te bepalen, dat in deze belangrijke zaak, de schriftelijke adviezen van den gouverneur-generaal en van de raden van Indië tekstueel zouden worden geïnsereerd, zoomede de volgende nota van den gouverneur-generaal, waarbij, voor zooveel noodig, wordt beantwoord de laatste nota van het raadslid Merkus, van 30 Maart, hiervoren opgenomen.

Dat stuk laten wij hier almede volgen.

H. DERDE NOTA VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH.

Batavia, 2 April 1831.

De heer Merkus zich, bij eene derde nota, dd. 30 Maart jl., met de hoofdbeginselen, vervat in mijn voorstel, betrekkelijk de uitbreiding der indigokultuur, van 29 Januarij ll. n°. 106, vereenigd hebbende, en deze aangelegenheid bij de tegenwoordige resolutie verder geregeld zijnde; zou ik de zaak hiermede als afgedaan hebben kunnen beschouwen, ware het niet, dat alle stukken betrekkelijk dit gewigtig onderwerp, in de notulen geïnsereerd en bij de eerste scheepsgelegenheid naar Nederland verzonden zullen worden. Het kan mij dus niet onverschillig zijn, uit welk oogpunt mijn gehouden gedrag in deze zal worden beschouwd, en evenmin, of door de laatste nota van den heer Merkus, de gronden tegen mijn betoog ingebragt, geoordeeld zullen worden, het al of niet te hebben verzwakt, waarom ik dan ook vermeend heb, eenige punten, bij dat stuk voorkomende, te moeten opvatten en beantwoorden.

Tendezenaanzien echter kan ik kort zijn; ik heb genoegzaam mijne gevoelens in mijne nota van 8 Maart jl. ontwikkeld, om iets meer daarbij te voegen, en ik kan derhalve mij thans bepalen tot de bloote wederlegging van eenige stellingen, in de laatste nota van den heer Merkus voorkomende.

Naar mijn inzien bevat dit stuk in substantie het navolgende: in de eerste plaats, eene verdediging, zoo der handelwijs als der gevoelens van den heer Merkus in de onderwerpelijke zaak; in de tweede plaats, eene opgave der redenen, waarom de heer Merkus alsnu oordeelt, zich met het hoofdzakelijke van mijn voorstel te kunnen vereenigen, mitsgaders der wijzigingen, welke zijnhooged.gestr. niettemin verlangt, alsnog daarin gemaakt te zien; en ten derde, eene nadere justifikatie der bedenkingen door z.h.e.g. tegen het voorgedragen ontwerp ingebragt.

Wat het eerste betreft, de heer Merkus gelooft ten onregte door mij beschuldigd te zijn van vooringenomenheid, en als door nuttelooze diskussiën de uitvoering van 's konings bevelen te hebben vertraagd.

Er behoeft ter wederlegging hiervan, slechts in aanmerking te worden genomen, dat z.h.e.g. in zijne tweede nota niet alleen beöogd heeft het ondoelmatige van de door mij voorgedragen middelen aan te wijzen (dat voorzeker stond ieder raad van Indië vrij); maar tevens aan te toonen, dat die middelen lijnregt strijdig waren met 's konings voorschriften, *zonneklaar uitgedrukt of te kennen gegeven;* dit voorzeker was eene beschuldiging van den ernstigsten en grievendsten aard.

Indien toch z. m. hoogstdeszelfs verlangen zonneklaar te kennen geeft, moet zulks immers voor mij even zigtbaar zijn als voor een ander, of men moet in mij dien graad van kortzigtigheid vooronderstellen, dat ik zelfs de duidelijkste bevelen niet bevatten kan. Doet men dit niet; gelooft men dat ik, even goed als een ander, vatbaar ben om te begrijpen wat de koning zonneklaar doet te kennen geven, dan moet ik willens en wetens handelen tegen mijne pligten en mijn eed; ik behoor dan tot die kategorie van wezens, die noch door eed, noch door pligt teruggehouden worden, hunne geliefkoosde begrippen door te zetten.

Eene andere wijze van beschouwen, is in dit opzigt niet mogelijk; is de stelling gegrond, dan moeten noodzakelijk zoodanige gevolgtrekkingen het eveneens zijn.

Weinig zegt het, in welke woorden eene beschuldiging van dien aard wordt uitgedrukt; de vorm doet hier niets ter zake; zij die niet gewoon zijn aan den schors te blijven kleven, worden daardoor niet misleid, maar letten op de beteekenis van het gezegde.

Dat ik aan eene dergelijke beschuldiging gevoelig ben geweest, en heb moeten zijn, om niet eenmaal te gewagen van zoovele andere die in dat stuk voorkomen, zal wel geen verwondering baren; en wanneer ik nu aan eene groote vooringenomenheid van den heer Merkus een gedrag heb toegeschreven, waarbij de konvenances zoozeer uit het oog verloren zijn, durf ik het gewis aan het onpartijdig oordeel van eenieder overlaten, of de waardigheid met welke ik bekleed ben, en de pligten die mij zijn opgelegd, mij hebben veroorloofd, in deze met meer toegevendheid te handelen, dan door mij is geschied.

Ik houd mij overtuigd, dat zoodanig eene beschuldiging tegen mij in te brengen, wel het eigenlijke oogmerk van den heer Merkus niet is geweest; dan, daar ik aan zijn verstand het onregt niet heb willen doen, van te gelooven dat z. h. ed. g. niet zou kunnen inzien, wat voor ieder onbevooroordeelde duidelijk uit zijne woorden moet voortvloeijen, noch aan zijn hart, van tegen beter weten aan eene valsche beschuldiging uit te brengen; heb ik dan ook het gehouden gedrag in deze alleen aan vooringenomenheid kunnen toeschrijven. Voor overijling toch, bleef hier geen ruimte over, na de verklaring, dat zijne nota het gevolg was van een grondig onderzoek en gemoedelijke overweging. En evenwel zou ik, als hier meer dwaling dan opzet vermoedende, op deze zaak niet zijn teruggekomen, indien de derde nota van den heer Merkus, mij niet overtuigend deed zien, dat hij zich verongelijkt gelooft; en ik stel niet alleen te veel prijs op het gevoelen der hooge autoriteit, die de onderwerpelijke stukken staat te beoordeelen, maar ook op dat van den heer Merkus zelven, om mij niet te zuiveren van alle verdenking, van in deze onbedachtzaam of onbillijk te hebben gehandeld.

De heer Merkus is alverder van gevoelen, dat de vertraging in de afdoening der zaak, althans gedeeltelijk door mij had kunnen worden voorgekomen, door dadelijk na het indienen zijner nota, de zaak tot eene beslissing te brengen; alsmede, dat er geene dringende termen bestonden, om het besluit voor mijne rekening te nemen; doch ik kan met die meening niet instemmen. De overige leden der regering toch, hadden beiden zich met

den heer Merkus vereenigd in het gevoelen, dat de bij mijn ontwerp geproponeerde belooning voor de europeesche en inlandsche ambtenaren, en evenzeer de vrijstelling van de heerediensten, voor de Javanen die tot de indigokultuur zouden overgaan, niet moesten worden toegestaan, schoon hiertegen vroeger, bij het invoeren der suikerkultuur, geene bedenkingen waren gemaakt; en daar ik oordeelde, bij mijn vroeger voorstel te moeten blijven persisteren, om reden in mijne derde nota (die van 8 Maart) ontwikkeld, bleef mij wel niets over, dan het besluit voor mijne rekening te nemen. Dan om dit te kunnen doen, vorderde de welvoegelijkheid, dat ik alvorens aantoonde, dat mijne gedragingen niet strijdig waren met 's konings voorschriften, maar integendeel uitvloeisels van hoogstdeszelfs bevelen. Zonder dat, zou het toch zeker den schijn hebben gehad, als of ik, gelijk indertijd een Daendels, geen andere wet noch voorschrift kende, dan mijn wil, en de regering aan mijne despotieke beschikkingen wilde onderwerpen. Om slechts den schijn daarvan aan te nemen, verklaar ik openhartig, de vereischte onbeschaamdheid niet te bezitten.

Daar nu de heer Merkus erkent, dat zijn bijzonder gevoelen, toch wel geene verandering kon maken in een vroeger genomen en uitgevoerd besluit, ten aanzien der suikerkultuur, was het dan ook niet noodzakelijk, om dat onderwerp, te gelijktijdig met de opgave van zijne gevoelens nopens de geproponeerde indigokultuur, te behandelen, en daar dat op eene wijze geschiedde, die eene omstandige verdediging, zoowel van mijne gedragingen als van het voorgestelde ontwerp zelf, vorderde, meende ik dus ook te regt, de vertraging daardoor in de afdoening der zaak te weeg gebragt, aan den heer Merkus te moeten toeschrijven en de diskussiën tevens als nutteloos te moeten aanmerken, daar zij geene strekking bezaten om aan 's konings bevelen te doen beantwoorden, maar integendeel om de uitvoering daarvan op te houden.

Ten aanzien van het tweede opgegeven punt, dat namelijk de heer Merkus, door mijne redeneringen gebragt is, niet om het ongegronde zijner bedenkingen in te zien, maar om de bereiking van het hoofddoel, vermeerdering van produkten voor de vaderlandsche markt, mogelijk te oordeelen, met behoud niet alleen van het tegenwoordige stelsel van grondbelasting, enz.

Hierop moet ik antwoorden, dat het, uit den aanhef mijner derde nota, genoegzaam gebleken is, dat ik niet gerekend heb, om door mijn betoog eenige overtuiging bij den heer Merkus te weeg te brengen.

Ik weet bij ondervinding, dat menschen met gezonde hersenen, die eenmaal een stelsel, op afgetrokken begrippen van regt, billijkheid, geluk, of iets dergelijks gegrond, omhelsd hebben, daarvan slechts zelden worden teruggebragt, en dat, zoo dit al eens geschieden mag, er althans geheel andere begaafdheden toe vereischt worden, dan ik mij zelven toeken.

Het is daarom, dat nog zoo velen in Frankrijk, eene republiek willen, in weerwil van alle ongelukken door dezen regeringsvorm vroeger over dat land, ja over de geheele menschheid gebragt. Daarom wil men in België, eene verandering van bestuur, in weerwil van den voorspoed en het geluk onder dat des konings genoten; daarom duren nog zoovele theologische geschillen onafgebroken voort, in weerwil dat de bekwaamste mannen gepoogd hebben, daarin

overeenstemming te weeg te brengen. Bezat de rede het vermogen, om geschillen op spekulatieve gronden gebouwd, te beslissen, dan voorzeker had zij reeds lang in dit en in andere uitspraak gedaan. Vandaar dan ook, dat zoo wij in het bestuur der volken, den weg der ervaring verlaten, en op theoriеën, op afgetrokken begrippen gebouwd, derzelver geluk willen vestigen, wij vaak tot dwalingen verleid worden, te gevaarlijker, omdat zij dikwijls niet te ontdekken zijn. Volgen wij daarentegen den weg, door de ondervinding aangewezen, dan voorzeker zijn de resultaten, waarmede wij ons mogen vleijen, minder schitterend (want zij leert, helaas, dat niets moeijelijker is, dan menschen te bevredigen en gelukkig te maken); maar hetgeen zij belooft, is dan ook te zekerder, omdat de mogelijkheid daarvan, en de wijze om tot het doel te geraken, op daadzaken berust.

Daarom ook heeft, onder het voormalig bestuur, de rust op Java 50 jaren voortgeduurd, omdat men vorsten en volk bestuurde naar regels, door de ondervinding aan de hand gegeven, en daarom heeft men later, in 25 jaren, negen oorlogen en volksopstanden te bestrijden gehad, omdat men, zeker met de beste oogmerken, onze begrippen van regt en billijkheid op de aangelegenheden van Java heeft willen toepassen, en het volk, naar onze wijze van zien, gelukkig heeft willen maken.

Daar de heer Merkus gelooft, naar deze beginselen de waarde eener inrigting te moeten beoordeelen, is het dan ook niet te verwonderen, dat er tusschen ons, in dat opzigt, een onvereenigbaar verschil moet blijven bestaan.

Het is almede niet onmogelijk, dat de heer Merkus, bij het stellen zijner nota, geen oogmerk gehad heeft, de daden van het vorig bestuur aan te randen, schoon het dan toch zeer zonderling klinkt, hetgeen in de eerste nota op meer plaatsen voorkomt, onder anderen ook bij de volgende zinsnede:

„Vergelijkt men daarentegen wat vroeger, onder het stelsel van willekeurig gezag en slaafsche onderwerping, heeft plaats gehad; dan zal de schaal, nog meer aan den kant van het op gematigdheid, billijkheid en beschaving gevestigd bestuur, overhangen," enz.

Hoe intusschen dit ook zijn mag, ik echter heb mij daaraan, ten aanzien van de nieuwe inrigtingen, niet kunnen binden. Daar ik, volgens mijn eigen systema, mijne argumenten van de ervaring ontleenen moet, ben ik wel verpligt geweest, het vroegere met het latere te vergelijken, en daar ik getracht heb dit te doen, met alle verschooning van waardige karakters, die zulks verdienen, geloof ik dat dan ook noch onbetamelijk, noch ondoelmatig.

Ook de beweeggrond, die thans mijn voorstel aan den heer Merkus als aannemelijk doet beschouwen, namelijk dat het zich laat vereenigen met het beginsel van landrenten, zou dan ook bij mij minder hebben gewogen. Zoo slechts door het ontwerp het geluk van den Javaan kon worden bevorderd, geen misnoegen van hetzelve te duchten was, en het de middelen verschafte om aan 's konings bevelen te voldoen, zou mij dit voldoende zijn geweest.

Mijne gevoelens ten aanzien van het stelsel van landrenten, meen ik genoegzaam duidelijk te hebben ontwikkeld, en evenzeer waarom het mij ongepast en gevaarlijk toeschijnt op hetzelve terug te komen. Niet derhalve, omdat ik het als stelsel van belasting voor den Javaan en in ons belang goedkeur, maar

omdat de omstandigheden niet veroorloven het af te schaffen, ben ik voor de instandhouding van dat stelsel.

Wat aangaat de wijzigingen welke de heer Merkus verlangt: om niet bij wijze van kontrakt de indigokultuur uit te breiden, maar zulks zonder omwegen bij een eenvoudig bevel te doen; ik houd mij volkomen overtuigd, dat werkelijk langs dien weg de zaak uitvoerlijk en, voorzooverre daarbij de door mij voorgeslagen beginselen gevolgd worden, noch onregtmatig, noch gevaarlijk te achten is.

Dan, daar het reglement op het beleid der regering ten deze eene bepaalde leiding voorschrijft, en de ondervinding ten aanzien van de suikerkultuur geleerd heeft, dat die hierin zonder nadeel kan worden gevolgd, ben ik van oordeel geweest, dat aan dat gevoelen alleen voorzóóverre kon worden toegegeven, als de inhoud der daartoe betrekkelijke artikelen van het regeringsreglement toelaat; terwijl ik met betrekking tot de belooningen voor die kultuur, en de aanmoediging, middelens het vrijstellen van heerediensten, bij mijne voordragt ben blijven persisteren.

Ten opzigte wijders van de justifikatie van eenige gronden, door den heer Merkus in zijn tweede nota ontwikkeld, komt het eerst in aanmerking, zijne verkregen ondervinding, omtrent den toestand der Javanen onder hunne regenten in de Vorstenlanden.

Ik heb nimmer ontkend, dat het bestuur der regenten over den Javaan altijd gebrekkig is geweest, en ik heb daarom de verbetering, daarin te weeg gebragt, zoo door de hooge kommissie in 1816, als door den heer van der Capellen, genoemd eene der grootste weldaden welke hem kon worden bewezen.

Geen wonder dan ook, dat de heer Merkus in Madioen en Kediri zeer groote misbruiken heeft aangetroffen; deze provinciën toch waren, niet alleen ten gevolge van den oorlog, geheel aan zich zelve overgelaten en veelal door slechte regenten bestuurd; maar hadden tevens afgehangen van vorsten, die reeds sedert lang hunne pligten hadden vergeten, en veelal in sybaritische verwijfdheid voortkwijnden. Dat onder eenen zamenloop van zulke omstandigheden, het reeds uit zijn aard zoo gebrekkige inlandsch bestuur, vele voorbeelden van misbruik van gezag heeft moeten opleveren, valt voorzeker niet moeijelijk te begrijpen.

Maar wat hebben deze misbruiken gemeen met 's volks aloude instellingen? Dat gebrekkige bestuur toch kon verbeterd worden, en die oude inrigtingen, gesteld zij waren zulks waardig, behouden blijven. Zou het stelsel van landrenten, onder het onafhankelijk gezag en den invloed van zulke opperhoofden, een waarborg hebben opgeleverd tegen zoodanige misbruiken, veksatiën en onbillijke vorderingen? en zou men dan regt hebben, uithoofde van het misbruik daarvan gemaakt, tot de waarde van hetzelve te besluiten?

Over de misbruiken van het inlandsch bestuur, behoeft dus geen enkel woord meer gezegd te worden; daaromtrent bestaat geen verschil. Maar staan wij nu nog een oogenblik stil bij de belastingen, die wij daar staan in te voeren, en laten wij den aard derzelve, in betrekking tot den Javaan, ons eenigzins duidelijk voorstellen. Banjoemas strekke hier ten voorbeeld.

Van de gezamenlijke opbrengst der belastingen, pleegden de vorsten een vierde te

genieten, en drie vierden werden verdeeld tusschen de regenten, derzelver menigvuldige afhangelingen en de hoofden. Het totaal der belasting, per hoofd gerekend, bedroeg echter, zoo al niet aanmerkelijk minder dan in onze strandregentschappen, dan toch zeker niet meer. Volgens dezen maatstaf, willen wij ze hier voor een oogenblik aanslaan.

De vorsten genieten dus slechts een klein aandeel van de inkomsten. Dat nu, moet met het stelsel van landrenten anders worden. Het gouvernement, zullen de belastingen overeenkomen met die der strandregentschappen, moet daarvan ten minste drie vierden genieten, en de regenten en hoofden zeker niet meer dan een vierde, en zelfs minder, zoo wij slechts het overmatig getal kunnen van de hand zetten.

Maar zal de Javaan nu daarom een penning minder betalen? Voorzeker neen. Hij zal dus, voor zijn persoon, weinig bij deze verandering winnen, en het meer gegoede gedeelte der bevolking, zal zeker tot een derde van zijn vroeger inkomen gereduceerd, dat is getiërceerd worden, in het belang van het gouvernement.

Men kan wel aanvoeren, dat de Javaan nu niet meer wordt gekneveld: dat is de waarheid, want het gouvernement laat daartoe geen ruimte over, en zoo hem nog iets overschoot boven het volstrekt noodzakelijke, zou hij dat toch moeijelijk behouden kunnen. Immers er bestaat geen maatstaf, naar welken de belasting door de hoofden wordt aangeslagen.

Ieder dorp wordt de betaling eener belasting opgelegd, die althans niet minder zijn zal, dan hetgeen het thans betaalt, en het opperhoofd moet deze belasting invorderen, zoo hij kan en wil. Ziedaar de zaak in haren waren toestand voorgesteld. Heeft hier eene onbillijkheid of veksatie plaats, zegt men, dan kan de Javaan zich beklagen; dan naar welken maatstaf zal de gegrondheid der klagten worden beoordeeld? De vele bezwaren, hierin gelegen, heb ik reeds in mijne vroegere nota aangetoond. Daarbij is de Javaan over het algemeen niet zeer genegen, om over zijne hoofden te klagen, en dat regt verzoent hem althans geenszins met onze inrigtingen. Tot bewijs daarvan, raadplege men wederom de ondervinding. Kadoe en het Ledoksche waren sedert dertien jaren onder ons bestuur, en hebben de inlanders aldaar een minder gewillig aandeel genomen in den opstand tegen ons? Hoe laat het zich verklaren, dat, daar zij dan toch bij ervaring en lang genoeg de voordeelen hadden leeren kennen, die onze inrigtingen hun, boven die hunner eigene regenten, opleverden, zij zich zoo gaarne tegen ons verzetteden en hunne weldoeners verjoegen? Vruchteloos zoekt men de verklaring van dat verschijnsel, in de gehoorzaamheid en den eerbied van den Javaan voor zijne hoofden en de prinsen van den Mataram. Is het niet eene erkende daadzaak, dat al die hoofden, die bij ons overkwamen, hunnen invloed op het volk verloren? dat de vorsten, die ons trouw bleven, en toch den hoogsten rang in de opinie van den Javaan bekleedden, geene magt noch invloed bezaten, om ons van eenige dienst te zijn, zelfs de vroeger zoozeer gevreesde sultan Sepoe niet? Bewijst dit alles niet, dat er bij het volk een gedecideerde afkeer tegen ons bestuur bestaat? en is het geen zelfmisleiding, zich dat te ontveinzen?

Dat nu, is vroeger het geval niet geweest, en is het nog niet in de Prean-

ger regentschappen, noch op het eiland Madura, om de eenvoudige reden, dat wij 's volks vooroordeelen hebben geëerbiedigd en het geen geluk hebben opgedrongen, waarvan het niet gediend wil zijn.

Ontneem den Bramin zijne plank met spijkers, waarop hij verkiest te zitten, of belet de weduwe van Hindostan, zich levend te verbranden; en zij zullen u met smaad en vloek beloonen. De Javanen maken het niet anders, wanneer men tegen hunne begrippen handelt, en dit wederom is daarvan het gevolg, dat alle maatschappelijke inrigtingen in verband staan met den graad van beschaving en van den zedelijken toestand der maatschappij. Waar men deze niet verbeteren kan, zal men wel doen van niet te veel toe te geven aan den geest van hervorming, althans zoo men de middelen niet bezit, om die met geweld staande te houden.

Alverder bedriegt de heer Merkus zich ook, wanneer hij gelooft, dat de door mij geschetste inlandsche inrigtingen, zich niet verder uitstrekken, dan de rivier Lossari.

De rapporten van bijna alle residenten bewijzen, dat het regt van eerste ontginning nog bijna overal bestaat en geëerbiedigd wordt: dat dit in bijna alle distrikten, niet alleen erfelijk maar zelfs veraliëneerbaar is; dat bovendien het gemeenschappelijk bezit, volkomen gelijk staat met dat van een fide-commissair-bezit bij ons, met dat onderscheid alleen, dat het een gemeenschappelijk bezit van velen, in eene zekere uitgebreidheid gronds, gelijk dat onzer marken genoemd kan worden.

Dat de Javaan vroeger dikwerf van zijn wettig regt beroofd is, ontken ik niet, dan zulks vond plaats ten gevolge van misbruik van gezag, niet van regtswege of volgens de adat.

De stelling dat alle grond de eigendom van den vorst is, sluit het bijzonder regt op denzelven hier evenmin uit als vroeger in Frankrijk. Ook daar was de koning, soi-disant, eigenaar van allen grond, en daarom heeft Napoleon den titel van *Empereur des Français* en niet *de la France* aangenomen, en evenzoo de tegenwoordige koning, die van *Roi des Français.*

Maar zal men nu beweren, dat in Frankrijk, uithoofde van dat staatsmaxime, vroeger geen regt van eigendom bestaan heeft? dit ware blijkbaar ongerijmd, en zoo is het ook hier. Mijne informatiën dienaangaande, berusten niet alleen op de rapporten der residenten, maar op de opgaven der bekwaamste regenten op Java, die ik daarover omstandig onderhouden heb, en ook op die van den sultan van Sumanap, zeker de meest geleerde van alle Javanen, in alles wat de inrigtingen en oude herkomsten van Java betreft.

Op de opgaven onzer residenten zou ik mij zeker alleen niet verlaten hebben, daar ik maar al te zeer ondervonden heb, dat slechts weinigen zich de moeite gegeven hebben, om zich grondig met de inlandsche aangelegenheden bekend te maken. Trouwens, daarop te letten, is zoozeer in onbruik geraakt, dat slechts enkelen geloofden zulks noodig te hebben. Voorzeker is het regt des gronds, in de onderscheidene distrikten, anders gewijzigd, het gevolg van vroegere omstandigheden en van eene vermenging van bramiensche met mohamedaansche instellingen; maar overal heeft er een wettig bezit en voorrang in het gebruik van den grond plaats gehad; en even gelijk bij ons, het regt van beklemming in Groningen, dat der marken in Drenthe en Overijssel,

het individuëel bezit in Holland; elders dat der gemeene weide, en het fidecommissair bezit der majoraten, alle wijzigingen zijn van één en hetzelfde beginsel; zoo ook bestaat op Java, een algemeen beginsel van regt op den grond, dat dan eens meer overeenkomt met het individuëele, dan weder met het markgenootschappelijke; maar dat, volgens het aloud gebruik, het regt gaf, om dien te bebouwen, om hem tegen genot van een geëvenredigd voordeel aan anderen te kunnen afstaan, geheel of gedeeltelijk, dan eens in eigendom, dan eens in vruchtgebruik, en hem aan zijne erven te kunnen nalaten.

Het stelsel der sikeps, hoezeer dan onder onderscheiden namen, was niet minder algemeen; die naam beteekende eigenlijk werkman, omdat hij die hem droeg, bezitter was van een grond, met zekere soort van arbeid belast. Er was te voren geen strandregentschap, waar niet zekere diensten, daarop gegrond, moesten worden gepresteerd. Ik heb de lijsten, van hetgeen vroeger voor de indigokultuur en andere diensten betaald werd, overgelegd. Die nu zoodanig een grond bezat, was verpligt tot het presteren of doen presteren van dien arbeid.

Ook zoo vindt men nog in Duitschland vele gronden met dergelijke lasten bezwaard; maar daarom kan de bruiker ook tevens eigenaar daarvan zijn; en dit was mede op Java, in zeer vele distrikten, zoo niet in alle, het geval.

Almede kan ik niet toegeven, dat het voldoen der belastingen van de velden in de strandregentschappen, vroeger in geld zou hebben plaats gehad.

Het is eene algemeen erkende daadzaak, dat zoowel de kontingenten aan het gouvernement, als alle grondbelastingen, toenmaals in het algemeen in produkten werden gekweten; van daar, dat de Engelschen de landrenten aanvankelijk in padi of rijst betaalbaar stelden, hetwelk voor hen niet alleen ten uiterste schadelijk, maar tevens zeer omslagtig was, en dus voorzeker geen plaats zou hebben gevonden, indien de betalingen in geld gebruikelijk waren geweest. Dat vroeger dessa's verhuurd werden, en de huurder veelal den huurschat in geld voldeed, wordt niet tegengesproken, maar dat sluit geenszins in, dat zij daarom ook van den Javaan de grondlasten in geld konden of mogten vorderen.

Het stelsel der landrenten en het sluiten van kontrakten met inlanders, op den voet en de wijze als zulks bij publikatie van den 5en Januarij 1819 (Staatsblad no. 10) is omschreven, zijn geheel nieuwe inrigtingen. Ik zal mij zeer gaarne de distrikten aangewezen zien, waarin men vroeger de grondlasten *in geld* voldaan heeft; doch tot dien tijd toe, mij aan mijne vroegere en latere ondervinding blijven vasthouden, dat namelijk de betaling *in natura*, de eenige en doorgaande regel geweest is, waarin die gekweten zijn.

Wat hiervan in de vorstenlanden zij, weet ik niet, dit zal een later onderzoek moeten beslissen. Ik spreek hier van de strandregentschappen, waar totdusver alleen het stelsel van landrente gezegd kan worden ingevoerd te zijn.

Ook het bewijs, bijgebragt, dat in de strandregentschappen de menschen over het algemeen beter gekleed zijn dan die welke men in de Preanger-regentschappen ontmoet, bewijst geenszins wat men daarmede wil bewijzen. De menschen toch, welke hier bedoeld worden, zijn doorgaans diegenen welke de reizigers te zien krijgen, die hun behulpzaam zijn, zoo ter transportering hunner goederen, als anderszins. Daar nu in de Preanger-regentschappen, de tjatja's of sikeps te huis blijven, en hunne arbeiders zenden, en daaren-

tegen sedert het invoeren van het nieuwe stelsel, in de andere distrikten, ieder op zijn beurt verpligt is zoodanige korvee waar te nemen, is het niet te verwonderen, dat men meer beter gekleede inlanders onder deze aantreft, dan onder de schamele arbeiders der Preanger-regentschappen. Bovendien is het bergvolk op minder uiterlijk vertoon gesteld geweest dan de strandvolken, die meer met vreemdelingen in kontakt kwamen en met hen handel dreven, en zich dus reeds vroeger in kleeding van de meer diep landwaarts inwonenden hebben onderscheiden, gelijk zulks bij ons mede plaats heeft; immers de lagere standen der koopsteden, onderscheiden zich in kleeding en beter voorkomen, verre boven de dorpsbewoners onzer meer afgelegene landprovinciën, zonder daarom zoo gegoed te zijn als deze. Indien de heer Merkus de zaak plaatselijk en onbevooroordeeld onderzoekt, zal hij bevinden, dat er in de Preanger-regentschappen meer inlanders gevonden worden, die tien karbouwen bezitten, dan op eene gelijke bevolking in de strandregentschappen vijf, en ook in diezelfde evenredigheid meer rijstvelden.

Nog zeer kort geleden, verhaalde mij de regent van Tjandjor, dat vóór de komst van den gouverneur-generaal Daendels, er meer inlanders gevonden werden, die 20 karbouwen en 20 paarden bezaten, dan nu het halve getal, en hij schreef zulks toe aan de veksatiën, de moeijelijke transporten en arbeid aan de publieke wegen van dien tijd, waardoor niet alleen onbegrijpelijk veel menschen en vee waren omgekomen, maar ook de lust tot het bezit daarvan was verminderd, en plaats had gemaakt voor zucht tot uitwendigen opschik, „die, — dit waren zijne eigen woorden, — tot niets nut was, en het volk arm hield." Ook had de regent van Bandong reeds eenigermate getracht dit tegen te gaan. Trouwens diezelfde welvaart van de Preanger-regentschappen, was destijds algemeen op Java; men vond er rijke Europeanen, Chinezen, Arabieren en Mooren, vermogende regenten en gegoede inlanders. Thans zijn alle bijna geheel arm, en zoo er nog eenig fortuin wordt aangetroffen, is het een overblijfsel van vroegeren tijd. En die vroegere welvaart heeft bestaan, met een belemmerden en dikwerf gestremden handel en een kostbaren Europeeschen oorlog! De tegenwoordige staat van zaken daarentegen heeft plaats, midden in een langdurigen vrede, waarin men tijdperken gehad heeft, zoo voordeelig als nooit te voren zijn beleefd! Gewis Java is zeker nooit minder welvarend geweest, dan sedert de bevolking gelukkig te maken, het bijzonder voorwerp is geweest van 's gouvernements bemoeijenissen en men stelselmatig daarin is te werk gegaan.

Gewoon van de uitwerkselen tot de oorzaken op te klimmen, en den boom naar deszelfs vruchten te beoordeelen, heeft de veranderde stand van zaken, die ik nu waarneem, bij hetgeen die vroeger geweest is, niet anders dan een nadeeligen indruk kunnen uitoefenen op mijne gevoelens, ten aanzien van het nut der ingevoerde veranderingen. Mijn verstand laat zich door geene redeneringen omkoopen; alleen aan daadzaken ken ik een beslissend gezag toe; al het overige geldt bij mij niets en beschouw ik als loutere tautologie. Bescherming van eigendom, vrije beschikking over persoon en arbeid, enz. zijn alle, zonder algemeene welvaart, slechts hersenschimmen. Wat baat het den man die niets bezit, of er wetten zijn, die het bezit of den eigendom beschermen? Wat baat vrije beschikking over persoon en arbeid, wanneer

men, door den aard der omstandigheden, buiten de mogelijkheid gesteld wordt om industrie en kracht in zijn eigen belang aan te wenden? Waar algemeene welvaart bestaat, en rust en tevredenheid heerschen, heeft een gouvernement alles aan een volk verschaft, wat het aan hetzelve verschuldigd is; waar oorlog en ontevredenheid, benevens gebrek aan welvaart zijn, ontbreekt alles wat een volk behoeft en een konkwest verzekert.

Ziedaar, met korte woorden, mijne geloofsbelijdenis, en tevens den maatstaf, waarnaar ik de publieke aangelegenheden van Java beoordeel. Dat ik mij op dit punt nimmer zal verstaan met den heer Merkus, is wel zeker; dan, gelijk ik een ieder het regt toeken, om in zijn kring te handelen naar zijne overtuiging, behoud ik ook mijzelven het regt voor, om de uitspraak van mijn geweten, mijne instruktie en wijze van zien te volgen.

Het opgegevene zal dan ook, vleije ik mij, voldoende zijn om te doen zien, dat ik alsnog geheel bij mijn vroeger gevoelen blijf persisteren, en dat de nadere aanmerkingen van den heer Merkus daarin geene de minste veranderingen hebben te weeg gebragt.

Wat eindelijk de bereidwilligheid betreft, om 's konings bevelen te gehoorzamen, waarvan de heer Merkus gewaagt, en de bewijzen, in het slot zijner nota, daarvoor bijgebragt; zulks behoeft voor mij geen betoog. Ik doe volkomen regt aan de bekwaamheid, aan den ijver en aan de eerlijkheid zijner bedoelingen en handelingen, en niemand is daarvan meer overtuigd dan ik; dan dit verhindert geenszins, dat wij in onze wijze van zien in zaken van aangelegenheid, zeer wel kunnen verschillen, inzonderheid wanneer wij beide van onderscheiden beginselen uitgaan.

Wie hierin dwaalt of gelijk heeft, staat alleen te beslissen aan het gouvernement in Europa, en volgaarne onderwerp ik dan ook de uitspraak deswege, aan hetzelve.

De luitenant-generaal, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië.
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

Alle de hier medegedeelde stukken werden, met de resolutie van 2 April 1831 n°. 1, door den gouverneur-generaal aan den minister van koloniën toegezonden, bij kabinetsmissive van 5 Junij daaraanvolgende n°. 735/15, terwijl over eenige daartoe betrekkelijke bijzonderheden, meer speciaal gehandeld werd, bij de geheime missive van den dag te voren n°. 725/14.

Wij zullen later de in deze door het opperbestuur genomen beslissing mededeelen.

III. *Hooge regering.*

Kort na de hier medegedeelde wisseling van gevoelens, en wel in de vergadering van de hooge regering van den 23sten April 1831, werd de heer Jhr. A. M. T. de Salis beëedigd als lid in den raad van Indië, en nam hij als zoodanig zitting.

De vergadering van den 9den Julij daaraanvolgende, werd, bij afwezigheid van den gouverneur-generaal, gepresideerd door het oudste raadslid J. C. Goldman, die, na de zitting te hebben geopend, ter tafel bragt de volgende

MISSIVE VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL, AAN DE LEDEN DER INDISCHE REGERING.

No. 907. Buitenzorg, 7 Julij 1831.

De menigvuldige werkzaamheden, onafscheidelijk aan de betrekking van gouverneur-generaal verbonden, nog vermeerderd door het kommando der troepen en de invoering van het nieuwe stelsel van kultuur, zijn thans op nieuw uitgebreider, door een geheimen last des konings op mij verstrekt, en aan mij medegedeeld bij ministeriëele aanschrijving van den 24sten Januarij ll.; zoodat ik nog een geruimen tijd de vergaderingen van u.h.e.gr. niet zal kunnen presideren, en mitsdien u.h.e.gr. verzoek, de behandeling der zaken op den thans bestaanden voet te kontinueëren. (*)

Ik heb den heer algemeenen sekretaris opgedragen, om de resolutiën der vergadering, alvorens die in resumtie te zenden, mij voor te leggen. Mogt ik mij onverhoopt met het gevoelen der meerderheid, naar welke die opgemaakt zullen worden, niet kunnen vereenigen, dan zal ik daarin zoodanige veranderingen voorstellen, als mij noodig zullen toeschijnen, of wel, des noods, op mijne eigen verantwoordelijkheid, met de minderheid konkluderen; voorbehoudens het regt van ieder lid, om, des verkiezende, daartegen zijn gevoelen in de notulen te doen aanteekenen.

Uit den ministeriëelen brief, bij welken het reglement op het beleid der regering en de instruktie voor de hooge regering, den koning wordt aangeboden, en dien ik in der tijd aan u.h.e.gr. heb medegedeeld, is het u.h.e.gr. gebleken: dat ik persoonlijk voor alle besluiten der regering verantwoordelijk gehouden word; dat het niet tot mijne decharge zal kunnen strekken, dat alle leden van den raad tot eene resolutie hebben gekonkurreerd, en dat, uitdienhoofde, mij dan ook de bevoegdheid was toegekend, om met de minderheid te kunnen konkluderen, en zoodanige voorstellen buiten deliberatie te houden, als oorbaar door mij geacht zal worden. (†)

(*) De gouverneur-generaal had, sedert het laatst van April, de vergaderingen van den raad niet gepresideerd. De raad delibereerde, het resultaat werd den gouverneur-generaal medegedeeld en, wanneer z. e. zich daarmede vereenigde, de resolutie opgemaakt; terwijl in het tegenovergesteld geval, blijkens het aangeteekende bij resolutie van den 7den Mei 1831, n°. 1, de zaak nader zou worden gebragt in eene vergadering, onder voorzitterschap van den gouverneur-generaal.

(†) De hier bedoelde zinsnede uit het rapport van den minister aan den koning, dd. 1 Mei 1829, lett. H, n°. 42, luidt aldus:

»Omtrent dit onderwerp (de attributen van den gouverneur-generaal, zoo *in*, als *buiten rade*), is de algemeene regel gevolgd, dat de gouverneur-generaal moet zijn: uwer majesteits vertegenwoordiger in Nederlandsch Indië, en dat het hoogste gezag aldaar door hem, bij delegatie, wordt uitgeoefend. Aan den gouverneur-generaal zijn toegevoegd, vier raden, door u. m. te benoemen, met welke hij sommige zaken *moet*, en andere naar zijn goedvinden *kan* overleggen; doch wier besluiten nimmer strekken kunnen, om *zijne* persoonlijke verantwoordelijkheid te verzwakken; daar hij steeds bevoegd is, om tegen het gevoelen der meerderheid te beslissen, ook in die zaken, welke bepaaldelijk *in rade* moeten worden overlegd. Op deze wijze, kan de gouverneur-generaal steeds handelen naar de inzigten van uwe majesteit, hetzij dan dat hij

Met zulk eene verantwoordelijkheid belast, en met zulk eene magt voorzien, is het van mij niet te verlangen, dat ik de verantwoordelijkheid van maatregelen op mij neem, met dewelke ik mij niet kan vereenigen; en schoon ik gaarne erken, dat ik even goed in mijne wijze van zien dwalen kan, als ieder ander, kan daaruit echter nimmer de verpligting voortvloeijen, om mij responsabel te stellen voor datgeen, wat door mij als verkeerd, of als onregt beschouwd wordt.

Deze ophelderingen, heb ik gemeend u.h.e.gr. te moeten mededeelen, daar onder de besluiten, gedurende mijne afwezigheid ontworpen, eenige voorkomen, met welke ik mij niet heb kunnen vereenigen, en ten aanzien van welke ik dus, op de voorschreven wijze, heb gehandeld, overtuigd dat u.h.e.gr., met de billijke beweegredenen daarvan bekend, zulks niet zullen misduiden.

De luitenant-generaal, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië.
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

Van deze missive werd aanteekening in de notulen der vergadering gehouden, en bepaald, dat een authentiek afschrift dier missive aan elk der leden van den raad van Indië, op hun verzoek, zou worden uitgereikt. Resolutie van den 9den Julij 1831, no. 1.

IV. *Onlusten in Cheribon.*

In de vorige aflevering van dit Tijdschrift, is verslag gegeven van de, in December 1830, in Cheribon plaats gehad hebbende onrustige bewegingen, met vermelding, dat wij den uitslag van het nader in die zaak gehouden onderzoek, later zouden mededeelen.

Uit de, tusschen den gouverneur-generaal en het raadslid Merkus, gewisselde en hiervoren medegedeelde nota's, over de uitbreiding der indigokultuur, is gebleken: dat eenerzijds die kultuur geacht werd de oorzaak dier onlusten te zijn, althans veel daartoe te hebben bijgedragen; hetgeen anderzijds werd betwist.

Deze aangelegenheid alzoo eene bijzondere beteekenis verkregen hebbende, meenen wij goed te doen, hier in haar geheel te laten volgen, de resolutie, waarbij in die zaak eene eindbeslissing is genomen.

---

die kenne uit bepaalde voorschriften, hetzij dat hij die, bij gevolgtrekking, afleide uit de algemeene strekking der instruktiën, die hij, vóór of na zijn vertrek uit het moederland, van u. m. ontvangt. En terwijl de stellige bepaling, wanneer hij *in rade* handelen moet, de zekerheid geeft, dat hij, omtrent alle voorvallende belangrijke zaken, de voorlichting zal hebben, van de kennis en de ondervinding, die verondersteld wordt in den boezem des raads van Indië te berusten; kan hij zich nimmer, tot zijne verontschuldiging, beroepen op den uitslag der stemming in dien raad over eenig onderwerp; want hij, als de magthebbende om tegen het gevoelen der meerderheid te beslissen, blijft meer bijzonder verantwoordelijk voor alle maatregelen, ook voor die, welke met geheele overeenstemming van den raad van Indië worden genomen."

RESOLUTIE VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL IN RADE, VAN DEN 26en JULIJ 1831, no. 24. (*)

Gelezen de volgende missives van den resident van Cheribon:

a. Van den 18en Februarij ll., konfidentiëel, daarbij (naar aanleiding van de door de leden der regering gemaakte, en bij kabinetsmissive van den gouverneur generaal, aan hem medegedeelde aanmerkingen over de wijze waarop de indigokultuur in zijne residentie in het algemeen door hem wordt behandeld, zoomede over zijne gevoelens en voorstellen, betrekkelijk de laatste gebeurtenis met Inlanders, die verzocht hebben, onder het bestuur van sultan Sepoe terug te keeren, waaromtrent eene voorloopige beschikking is genomen, bij resolutiën van 18 en 31 December 1830 no. 6 en 1,) in substantie kennis gevende:

Dat, wat de eerste der bedoelde aanmerkingen betreft, door hem nimmer de last is gegeven, een te groot gedeelte der bevolking voor de indigokultuur uit de dessa's op te roepen, en hij zelfs den regent van Madja heeft onderhouden, over het te krachtig doorzetten van het werk, waarop deze verklaard heeft, dat de bevolking uit eigen wil verlangde, om het spoedig te voltooijen.

Dat hij daarna, in Oktober ll., uitgestrekte lappen onbebouwden en ledigen grond ontdekt hebbende, den regent van Madja gelast heeft, daarvan gebruik te maken, in stede van de boschgronden, welke veel meer arbeids vorderden, waardoor alstoen de werkzaamheden voor de bevolking, zeker tot op een vierde zijn verminderd.

Dat door eene dessa'sgewijze verdeeling van de indigotuinen, elke dessa, in eene juiste evenredigheid tot hare bevolking, met het werk is belast, en dat, door elkander gerekend, geen vijftigste deel der bevolking geacht kan worden in de indigotuinen te zijn bezig geweest.

Dat, blijkens de in originali overgelegde rapporten der regenten, de rijstkultuur geenszins door die van de indigo, geleden heeft.

Dat werkelijk, voor een gedeelte, de arbeid voor de indigokultuur op aanzienlijke afstanden van de dessa's verrigt moest worden; maar dat dit niet wel anders mogelijk was, aangezien de indigotuinen in de nabijheid der fabrieken moesten worden aangelegd; terwijl toch altijd, bij de keuze der plaatsen voor de fabrieken, zooveel mogelijk, op de afstanden is gelet.

Dat bij de fabrieken geen voetblokken aanwezig zijn; dat er wel een zoodanig blok bij de fabriek Bandjar Pataroeman heeft bestaan, doch, op order van hem resident, onverwijld is weggenomen.

Dat, bijaldien de gebouwen voor de fabrieken, in het algemeen te kostbaar zijn, zulks moet worden toegeschreven aan het plan van den provisioneelen inspekteur Teisseire; — dat, voorzooveel de fabriek Kadipatten betreft, de fraaiheid daarvan, het gevolg is van de ambitie van den regent van Madja,

(*) In de vergadering waarin deze resolutie behandeld werd, presideerde het raadslid Goldman, en waren tegenwoordig de raadsleden Merkus en de Salis, afwezig, met verlof, het raadslid Bousquet. De gouverneur generaal resumeerde later die resolutie, bekrachtigde en onderteekende haar.

welke hij resident niet door een stelligen last heeft willen tegengaan, ten einde gemelden regent niet te ontmoedigen, en dat intusschen, door de bedoelde verfraaijingen, de werkzaamheden der bevolking niet zijn vermeerderd geworden.

Dat hij resident gelooft, voldoende te hebben aangetoond, dat het zijn pogen is geweest, de indigokultuur in zijne residentie, door gepaste middelen, tot stand te brengen.

Dat de plaats gehad hebbende onrustige bewegingen, dus niet geacht kunnen worden, het gevolg te zijn van het gebruik, dat de autoriteiten van hare magt hebben gemaakt; — dat altijd de belangen en de tevredenheid der bevolking, bij hem resident, op den voorgrond hebben gestaan, en dat hij juist dáárom de aanschrijvingen van den provisioneelen inspekteur, om het werk zoo zeer te bespoedigen, naar omstandigheden heeft gewijzigd.

Gevende de resident, — indien na het door hem medegedeelde, bij de regering nog zwarigheden bestaan, om tot de vroeger door hem voorgestelde strenge middelen te besluiten, —in overweging: om drie van de voornaamste bewerkers der plaats gehad hebbende bewegingen, met verbanning te straffen, en de verder daarin betrokken personen uit hunne detentie te ontslaan.

b. Van den 23en Maart ll., n°. 682, daarbij aanbiedende de opgaven, van de gedane dessa'sgewijze verdeeling van de indigotuinen.

c. Van dezelfde dagteekening, n°. 692, houdende nadere inlichtingen, nopens de huishoudelijke instellingen der Javanen in zijne residentie.

Gelet op de reeds aangehaalde resolutiën van 18 en 31 December 1830, n°. 6 en 1.

En speciaal in overweging genomen zijnde:

1°. De konsideratiën van het raadslid de Salis, houdende in substancie: — dat, vóór het ontdekken van de bedoelde onbebouwde ledige gronden, de bevolking van het regentschap Madja, blijkbaar door de indigokultuur is bezwaard geworden; — dat de kostbare opbouw der fabrieken, volgens het plan van den provisioneelen inspekteur Teisseire, niet had behoeven vervolgd te worden, zonder dat de resident zijne bezwaren deswege bij de regering inbragt; — dat het aangevoerde, alsof de bevolking door de verfraaijingen aan de fabriek Kadipatten, niet met meer werk zou zijn belast geweest, niet aannemelijk is; — dat voorts, uit al het door den resident opgegevene niet genoegzaam is af te leiden, dat de wijze waarop de indigokultuur in zijne residentie is ingevoerd en tot stand gebragt, geenszins tot de oproerige bewegingen zou hebben kunnen bijdragen, en dat zulks mitsdien aan den resident zou behooren te worden opgemerkt, met aanbeveling, om voor het vervolg met de meeste voorzigtigheid ten dezen aanzien te handelen.

2. De kabinetsmissive van den gouverneur-generaal van den 11en Julij ll. n°. 931, houdende in substancie de verklaring: dat hij, gouverneur-generaal, na gehouden onderzoek in loco, overtuigd is, dat er bij de invoering der indigokultuur in Cheribon, geen opzettelijke misslagen noch eenige handelingen hebben plaats gevonden, die der bevolking tot billijk misnoegen zou hebben kunnen aanleiding geven; — dat de fabrieken gebouwd zijn, naar een door de regering goedgekeurd ontwerp, hetwelk bij gebrek aan een bekwamen architekt, niet overal gevolgd heeft kunnen worden; doch dat zij niettemin voldoen en niet te kostbaar zijn; — dat voor het overige eene geheel nieuwe

inrigting, niet dadelijk een volkomen geregelden gang hebben kon; maar dat, de resident daartoe evenwel zijne beste pogingen hebbende aangewend, de door het raadslid de Salis voorgestelde vermaning, geen andere strekking zou hebben, dan om hem zijn ijver en ambitie te ontnemen, en mitsdien, naar het gevoelen van hem gouverneur-generaal, in de verantwoording van meergemelden resident, eenvoudig behoort te worden berust.

Is, met overleg van de raden van Indië, goedgevonden en verstaan:

I. In de door den resident van Cheribon, bij voorschreven missive van 18 Februarij ll. gedane mededeeling, te berusten; gelijk geschiedt bij deze:

II. Dat de, zich te Batavia in hechtenis bevindende voormalige koewoe van Pagagan, genaamd Sangreg, ook wel Bagoes Bongso, zal worden verwijderd van het eiland Java en gerelegeerd naar Banda, voor zijn geheele leven.

III. Almede naar Banda, voor den tijd van acht jaren te relegeren, den waarnemenden koewoe van Palimanang, genaamd Raksa Widana, en den Javaan Rassem, uit de dessa Loerah.

IV. Den resident aan te schrijven, om den pangerang Praba Soewa Ningrat, ook genaamd Sankier, over zijne handelwijze in de bedoelde zaak te onderhouden, met ernstige vermaning, om zich aan zoodanige verkeerdheden niet meer schuldig te maken.

V. Te bepalen, dat alle overige, in meergemelde zaak betrokken personen, uit hunne detentie zullen worden ontslagen en op vrije voeten gesteld.

VI. Alhier aan te teekenen: — dat het raadslid de Salis zich, met het voorkomende in art. 1 dezer resolutie: het eenvoudig berusten namelijk in de verantwoording van den resident, ook na bekend te zijn geworden met de, in de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal vervatte inlichtingen, niet heeft kunnen vereenigen, en bij zijne hiervoren aangevoerde konsideratiën is blijven persisteren; — en evenzoo het raadslid Merkus, als hebbende deze een gelijk gevoelen omtrent de oorzaken der onderwerpelijke plaats gehad hebbende onrustige bewegingen, en der noodzakelijkheid mitsdien, om de waakzaamheid van den resident daarop te bepalen; verklarende welgemeld raadslid (Merkus), dat zijne overtuiging in dit opzigt gegrond is:

In de eerste plaats, op den algemeenen indruk die, van den beginne af, bij eenieder, met Cheribon eenigzins bekend, heeft bestaan, omtrent de oorzaak van den voorgenomen opstand.

In de tweede plaats, op de verklaringen van eenige der beschuldigden te Cheribon, die de indigokultuur als een der oorzaken van het ontwerp hebben aangeduid, en daardoor den algemeenen indruk bevestigd.

In de derde plaats, op den inhoud der hiervoren aangehaalde resolutie van 31 December 1830, n°. 1, waarin zijn opgenomen de navolgende woorden uit het rapport van den gekommitteerde Baumhauër en den resident:

„gevende de rapporteurs vervolgens, voorzooveel betreft de oorzaken van „het bedoeld ontwerp te kennen, dat zij daaromtrent vooralsnog niet met ze„kerheid kunnen beslissen, en dat de regenten van Cheribon en Madja insge„lijks hebben verklaard, hiervoor met geen voldoende zekerheid eenige reden „te kunnen opgeven; *dat sommige lieden de indigokultuur als grond hunner be„zwaren hebben opgegeven;* doch dat zulks volstrekt niet gaaf mag worden aan„genomen, uithoofde" (N. B. zegt hier het raadslid, wie heeft dit immer ge-

hoord? en moet dit dan ook op de tegenwoordige verklaringen toepasselijk zijn?) „van de gewoonte van den Javaan, om juist het tegenovergestelde van „zijne ware beweegredenen aan den dag te brengen; zijnde het echter, naar „het gevoelen van den eersten rapporteur (Baumhauër) *niet geheel en al on-„waarschijnlijk, dat de indigokultuur hebbe bijgedragen, om onvergenoegdheid „onder de bevolking te verwekken*, niet omdat die kultuur voor de bevolking „inderdaad bezwarend zou zijn, maar omdat zij welligt tot toevlugt is geno-„men, door lieden, die reeds lang eene gelegenheid hebben gezocht tot ver-„storing der rust, en omdat de mindere hoofden deze kultuur aan hunne „knevelarijen hebben weten dienstbaar te maken (*)."

In de vierde plaats, op de verantwoording zelve van den resident van Cheribon, vervat in zijne missive van 18 Februarij ll., waarin vele zaken met de indigokultuur verbonden, welke misnoegen hebben kunnen stichten, worden erkend.

In de vijfde plaats, op de konsideratiën van het raadslid de Salis, waarbij de bezwaren, die de bevolking van Cheribon, wegens de invoering der indigokultuur, heeft kunnen hebben, zijn aangetoond.

Verklarende het raadslid *ten slotte*, dat hij de overtuiging, welke de gouverneur-generaal, blijkens het voorkomende in de kabinetsmissive, heeft verkregen, eerbiedigt en daarin zou wenschen te deelen; maar dat te dien einde vereischt zouden worden, de stukken van het onderzoek, door zijne excellentie gehouden, (†) en bovendien nog uit den weg geruimd moeten zijn, de gegronde bedenkingen, welke in het algemeen kunnen bestaan tegen de resultaten van een onderzoek, bij inlanders, door den hoogen persoon van den gouverneur-generaal zelven gedaan.

VII. Alverder aan te teekenen, de, op bovenstaande bezwaren van het raadslid Merkus, door den gouverneur-generaal gemaakte aanmerkingen, gelijk die hier volgen:

Dat, wat het eerste punt betreft, het hem, gouverneur-generaal, niet gebleken is, dat die overtuiging omtrent de oorzaak van den voorgenomen opstand, bij eenig ander persoon, dan bij het raadslid Merkus, heeft bestaan; — dat dit, in der tijd, noch het geval is geweest bij hem, gouverneur-generaal, noch bij de raden van Indië, evenmin als bij den resident en den voormaligen resident Baumhauër; en dat de ongegrondheid van dit aangevoerde, ook daardoor wordt bewezen, dat nimmer Cheribon zich in een rustiger toestand, dan tegenwoordig, bevonden heeft.

Dat het tweede punt, de verklaring in dien geest, van eenige zeer weinigen der beschuldigden, hier niets kan afdoen; want dat wederom anderen hebben voorgewend: dat het oproer een gevolg was van het verlangen, om onder het bestuur van den vorigen sultan terug te keeren; dezen: dat het zijn oorzaak vond in het drukkende van het stelsel der landrenten; genen: dat zij, nu zóó lang onder het gouvernement geleefd hebbende, het eens wederom op eene andere wijze wilden beproeven; — zoodat dan ook, uit den aard der zaak, uit de eene dezer verklaringen niet meer konklusie kan worden getrokken, dan uit de andere.

(*) Zie pag. 442 van de vorige aflevering van dit Tijdschrift.

(†) De Raad van Indië was daarmede dus niet bekend gemaakt.

Dat het derde punt niet anders, dan als gezocht, kan worden aangemerkt, vermits het voorkomende in de resolutie van 31 December 1830, no. 1, eigenlijk niets beslist ten aanzien der *oorzaak*, die aanleiding tot het oproer zou hebben gegeven; dat de omstandigheid, dat de mindere hoofden de kultuur aan hunne knevelarijen zouden hebben weten dienstbaar te maken, waaromtrent sedert een onderzoek is bevolen, immers niets tegen de kultuur zelve bewijst; dat het hier de kwestie zijnde, of aan den resident van Cheribon het ongenoegen der regering moet worden kennelijk gemaakt, gewis hij (gouverneur-generaal) van zijn kant, daartoe niet als het ware zal adviseren; dat het invoeren der indigokultuur niet ter zijner (ter residents) verantwoording kwam, als zijnde geschied op last der regering; dat het misnoegen dan ook, gesteld dat het daaruit geboren ware, alleen door hem (resident) verantwoord moest worden, indien hij, bij die invoering, op eene wijze, strijdig met de hem verleende voorschriften, had gehandeld, en dat het mitsdien niet ten zijnen laste kwam, indien van de eenvoudige invoering, als een voorwendsel tot oproer, gebruik werd gemaakt.

Dat, door het bovenstaande, ook het vierde punt, als daarop van toepassing zijnde, vervallen kan worden beschouwd.

Dat het vijfde punt, gebaseerd op de konsideratiën van het raadslid de Salis, als een bezwaar zou kunnen worden aangemerkt, voorzoover betreft het betoogde, dat meer dan een vijfde der manschappen uit een distrikt, voor de indigokultuur was opgeroepen; dan gesteld dat de daarbij in acht genomen berekening juist ware, — dat zeker het geval niet is, want de bevolking van Madja is presumtief veel grooter, gelijk te Cheribon in het algemeen uit de distriktsopgaven blijkt, — dan nog moet in aanmerking genomen worden, dat de teelt van indigoplanten berust op eene overeenkomst, met de dessavolken aangegaan; dat deze aanvankelijk verlangden, de planting met spoed tot stand te brengen, ten einde die gereed zou zijn vóór den invallenden rijstbouw, en dat er derhalve voorzeker geen misdaad in gelegen was, om diegenen tot den arbeid toe te laten, die dit dringend wenschten.

Dat de boschgronden, welke vóór het ontdekken der onbebouwde ledige gronden, door de bevolking aanvankelijk bearbeid zijn, tot indigotuinen zijn aangelegd, en dus geen nutteloozen arbeid veroorzaakt hebben, en dat hij, gouverneur-generaal, na plaatselijk gehouden onderzoek, bevonden heeft, dat deze gronden, met die welke later zijn aangelegd, naauwelijks de hoeveelheid uitmaakt, welke voor de bebouwing bestemd is.

Dat, voor het overige, de konsideratiën van het raadslid de Salis, ook beantwoord zijnde bij de reeds aangehaalde kabinets-missive, hij gouverneur-generaal alleen hier nog zal herhalen, hetgeen reeds in welgemelde missive voorkomt: dat het namelijk weinig moeite kost, vele aanmerkingen als die van den onderwerpelijken aard te maken, vooral indien het eene nieuwe onderneming is, die daarenboven met spoed moet worden ten uitvoer gebragt, zal aan 's konings verlangen, tot het doen van de vereischte remises, voldaan worden.

En dat eindelijk hij, gouverneur-generaal, het niet ongepast acht, te dezer gelegenheid aan de leden der regering te doen opmerken, dat hem, bij art. 30 van het reglement op het beleid der regering, het oppertoezigt over alle lands-

dienaren zijnde opgedragen, onder bepaling, dat hij dezen zoodanige bevelen zal geven, als hij ter uitvoering van de hem toevertrouwde werkzaamheden en ten nutte van den lande, vermeent te behooren, het mitsdien niet van de kompetentie derzelve leden kan worden geacht, om te konkluderen tot aanschrijvingen aan de residenten of andere ambtenaren, gelijk in het onderhavig geval geschied is.

En zal afschrift dezer worden verleend aan den resident van Cheribon, den hoofdbaljuw van Batavia, den fiskaal bij den raad van justicie te Batavia, en den resident van Banda; tot informatie en narigt.

Akkordeert met de orgineele.
De algemeene sekretaris.
(was get.) J. VAN SCHOOR.

V. *Boedjangs van Cheribon.*

Er is, in de hiervoren medegedeelde nota van den gouverneur-generaal van den Bosch, van 8 Maart 1831, op gewezen, dat de boedjangs van Cheribon, jaarlijks „bij duizenden" gingen werken op de suikermolens in de ommelanden van Batavia. Meermalen hebben wij dit feit ook in andere werken vermeld gevonden; terwijl het, in elk geval, merkwaardig genoeg is, om daarover een enkel woord te zeggen. Zonder tot den vroegeren tijd op te klimmen, moeten wij toch eenige jaren teruggaan, om een meer juist denkbeeld te geven van de wijze, waarop de boedjangs van Cheribon uit hun geboorteland verplaatst werden naar ver gelegen gewesten, om dáár als werklieden op de velden of in de suikerfabrieken te arbeiden: en hoe zulks geschiedde, met goedkeuring en onder toezigt en kontrole van de regering.

Bij resolutie van 16 November 1824 no. 29, werd voor Batavia, en van 18 Mei 1825 no. 9 voor Krawang, vergunning verleend aan de in die residentiën gevestigde suikermolenaars: om ten dienste hunner suikerplantaadjes en molens, in de residentiën Cheribon, Tagal en Pekalongan in te huren, de hoogst benoodigde werklieden, bekend onder den naam van *boedjangs*, met aanschrijving op de residenten van die drie gewesten, om de suikermolenaars of hunne zendelingen, tot het inhuren der bedoelde werklieden de noodige hulp te verleenen. Ter voorkoming van het misbruik, dat geacht werd van deze vergunning te kunnen worden gemaakt, werd daarbij tevens bepaald: dat de ondernemers, alvorens zich daarvan te bedienen, zich moesten wenden tot hun betrokken resident, met opgave van het getal der onontbeerlijk door hen benoodigde werklieden; welke resident hun dan een schrijven zou uitreiken aan de residenten van Cheribon, Tagal en Pekalongan, tot inhuring van zoodanig getal werklieden, als hem, na onderzoek zou gebleken zijn de behoefte van den verzoeker onvermijdelijk te vorderen. Eindelijk werd nog bepaald: dat de ingehuurde werklieden moesten worden geregistreerd, bij den resident ter plaatse der onderneming, welke resident van de huurvoorwaarden aanteekening houden, en waken moest, dat daaraan werd voldaan, dat de werklieden goed behandeld, geregeld betaald en, na verstreken huur, door de zorg der huurders, naar hunne woonplaatsen werden teruggezonden, voorzoover zij dit verlangden, en zich niet op nieuw wenschten te verbinden.

De regent van Galoe, residentie Cheribon, verzocht in 1826, dat zijn regentschap vooreerst mogt worden uitgezonderd van de vergunning, om aldaar vrije werklieden voor de partikuliere suikermolens in Batavia en Krawang in te huren. Dit verzoek, ofschoon door den resident van Cheribon ondersteund, werd, op last van den kommissaris-generaal, bij regerings-resolutie van 15 Oktober 1826 n°. 14 afgewezen, op grond dat landbouw en nijverheid behoorden te worden aangemoedigd en ondersteund.

Ofschoon, in de hiervoren aangehaalde resolutiën, ook sprake is van de residentiën Tagal en Pekalongan, blijkt het uit de nu volgende bijzonderheden voldoende, dat, althans na 1830, de residentie Cheribon uitsluitend was aangewezen voor de levering van de hier bedoelde boedjangs.

In het begin van 1831, wendden zich de suikerfabrikanten Trail & Co. met een rekest tot de regering, houdende verzoek, om hen, ten behoeve hunner suikeretablissementen te Bekassi en Tjikandi, behulpzaam te doen zijn, in de bekoming van 450 boedjangs uit de residentie Cheribon, ter vervanging van een gelijk getal, wier huurtijd bijna was verstreken.

De gouverneur-generaal gaf, na den resident van Cheribon te hebben gehoord, bij besluit van 1 Maart 1831 no. 2, aan de rekestranten te kennen: „dat, uit aanmerking der meerdere moeijelijkheid, welke er, op dit oogenblik, tot de verkrijging van boedjangs uit de residentie Cheribon bestaat, aan hen, wordt vrijgelaten, om te trachten, door toezegging eener verhooging van loon, of van eenig handgeld, den huurtijd van de thans bij hen in dienst zijnde boedjangs, met *één jaar* te verlengen, doch dat, ingeval deze poging geheel mogt mislukken, zij zich nader kunnen adresseren; zullende alsdan beproefd worden, of zij op eene andere wijze kunnen worden geholpen."

De tusschenkomst der regering werd dan ook later weer verleend.

Blijkens den konsiderans der resolutie van 12 September 1832 n°. 31, was, bij kabinetsmissive van den gouverneur-generaal dd. 28 Augustus 1832 n°. 1486, de resident van Cheribon aangeschreven, om den resident van Krawang behulpzaam te zijn, in het verkrijgen van twee honderd boedjangs, ten dienste van het etablissement van landbouw in Krawang.

Bij missive van den 26sten Maart 1834 n°. 493, berigtte de resident van Cheribon: — dat van een getal van ongeveer 400 boedjangs of arbeiders, ten gevolge der kabinets-missive van den gouverneur-generaal, dd. 11 September 1833 n°. 257, „*door hem bezorgd*" aan de heeren Trail & Comp. voor hun suikermolen te Bekassi in de Bataviasche Ommelanden, slechts ongeveer 300 daar ter plaatse waren aangekomen, en dat de overigen zich, gedurende de reis, hadden zoek gemaakt; — dat sedert de aankomst van gemelde 300 arbeiders te Bekassi, nog een aanzienlijk getal was vermist; — dat eenige van deze menschen, naar hunne dessa's teruggekeerd zijnde, door de hoofden waren opgevat en in verzekerde bewaring gesteld, ten gevolge van welk een en ander, hij resident, onder mededeeling van eenige bijzonderheden, met het aanschaffen dezer boedjangs in verband staande, bevelen vroeg, hoe in deze te handelen, onder opmerking, dat de te nemen beslissing als het ware zou uitmaken: of, door het straffen der wegloopers, de hand moest worden gehouden, aan de jaarlijksche rekwisitiën van boedjangs uit de residentie Cheribon;

dan wel, of men, door het onbestraft laten dezer wegloopers, van die rekwisitiën wilde afzien.

Op ontvangst van dit berigt, gelastte de gouverneur-generaal ad interim, J. C. Baud, den resident onmiddellijk, bij kabinets-missive van 31 Maart 1834 n°. 209, om de gearresteerde arbeiders op vrije voeten, maar onder toezigt der policie te stellen, en om nadere bijzonderheden omtrent deze geheele zaak mede te deelen; waaraan de resident voldeed bij zijne ambtsbrieven van 28 Junij en 18 September 1834, n°. 1028 en 1520. Uit die stukken bleek: (*)

„Dat thans, door tusschenkomst van het bestuur, uit de residentie Cheribon geleverd zijn:

voor den gouvernements-tuin te Buitenzorg	150	man
„ de „ etablissementen in de Preanger-regentschappen	440	„
aan de heeren Trail & Co.	400	„

„Dat aan deze leveranciën niet anders voldaan wordt, dan door dwang.

„Dat zulks in de regentschappen Koeningan en Galoe plaats vindt, door, naarvolgens oud gebruik, tot het vertrek te designeren, een bepaald getal gezeten personen (*sikeps*) uit elke dessa, die, voorzoover zij welgestelde lieden zijn, tegen min of meer aanzienlijke uitkeeringen, plaatsvervangers koopen; of, voorzoover zij daartoe niet in staat zijn, huis en have verlaten moeten, om aan het gegeven bevel te voldoen.

„Dat, zoowel in het eene als in het andere geval, deze last met tegenzin door de opgezetenen gedragen, doch daaraan echter voldaan wordt, om hunne hoedanigheid en invloed, als *sikep*, niet te verliezen; maar dat de plaatsvervangers, die zij stellen, over het algemeen vrijwillig vertrekken.

„Dat, volgens het door den resident persoonlijk gehouden onderzoek, de prijzen door de *sikeps* betaald aan degenen, die voor hen als plaatsvervangers zijn vertrokken, in sommige gevallen: *f* 30.— in geld, doch meestal eene mindere geldsom, met bijvoeging van een buffel, 100 à 200 sanga's padi en een stuk wit katoen, bedragen.

„Dat, in de regentschappen Cheribon en Madja en in de distrikten van Indramajoe, gewoonlijk als boedjangs gedesigneerd worden personen, die zich aan kleine overtredingen hebben schuldig gemaakt, en dat het voornamelijk deze waren die, in het geval van de heeren Trail en Co., zich door de vlugt aan hunne bestemming hebben onttrokken.

„Dat onderscheiden partikulieren, en met name vele Chinezen, eigenaren van suikermolens in de Bataviasche Ommelanden, door eene ruime betaling, vrijwillige arbeiders weten te bekomen, zonder eenige tusschenkomst der autoriteiten."

De regering, over deze aangelegenheid delibererende, nam in overweging:

„Dat het niet met de billijkheid is overeen te brengen, om uitsluitend op de residentie Cheribon, rekwisitiën van werkvolk ten behoeve van andere residentiën of van partikulieren, te laten kleven, welke, zoo als uit het gehouden onderzoek gebleken is, gepaard gaan met drukkende bezwaren en geldelijke opofferingen van de inlandsche bevolking.

„Dat het gehouden onderzoek heeft doen blijken, dat er, in de residentie

(*) De volgende aangehaalde zinsneden zijn letterlijk overgenomen uit de resolutie van 14 November 1834 no. 7.

Cheribon, eene klasse van ingezetenen bestaat, genegen om zich vrijwillig, tegen een billijk loon, te verbinden om in andere residentiën te gaan arbeiden; zijnde het in deze klasse dat de sikeps, die daartoe in staat zijn, hunne plaatsvervangers vinden.

„Dat mitsdien, het middel van gedwongen rekwisitiën, geenszins voor de belangen van den landbouw onvermijdelijk noodzakelijk is, hetwelk ook bevestigd wordt door de omstandigheid, dat thans alle suikermolenaars in de Bataviasche Ommelanden zich, buiten bemoeijenis van het bestuur, van arbeiders voorzien, met uitzondering alleen van de heeren Trail en Co.

„Dat het eindelijk, in verband met vroegere gebeurtenissen, in Cheribon nog meer dan elders raadzaam is, de op de bevolking drukkende bezwaren zooveel doenlijk op te heffen en te verligten, vooral wanneer in die bezwaren zulk eene mate van onbilijkheid, als in de onderhavige, opgesloten ligt."

Op deze gronden nam de regering, bij resolutie van 14 November 1834, n°. 7, de volgende beschikkingen:

„1. Ten deze als beginsel aan te nemen: dat de rekwisitiën op hoog gezag, van zoogenaamde boedjangs uit de residentie Cheribon, ten behoeve van andere residentiën, niet meer zullen plaats hebben, en dat ook door het bestuur geen aanbevelingsbrieven meer zullen worden verleend, om boedjangs voor partikuliere ondernemingen te bezorgen, als staande in de gevolgen met rekwisitiën gelijk.

„2. Den resident van Cheribon, onder kennisgeving van het vorenstaande aan te schrijven, om van zijn kant te zorgen, dat de partikulieren, die maatregelen mogten nemen tot het aanwerven van vrijwillige arbeiders in zijne residentie, daarin geen tegenwerking hoegenaamd, van wien of van waar ook, ondervinden; maar dat integendeel, aan de ingezetenen de meeste vrijheid worde gelaten, om dusdanige verbindtenissen aan te gaan.

„3. Den residenten van de Preanger-regentschappen en Krawang, en den adsistent-resident van Buitenzorg aan te schrijven, om, elk in den zijnen, de meest gepaste maatregelen te nemen, ten einde de cheribonsche boedjangs, welke niet vrijwillig in de gouvernements-inrigtingen aldaar werkzaam willen blijven, van lieverlede door vrije arbeiders te vervangen.

„4. Den heeren Trail en C°. te kennen te geven, dat het gouvernement hen voortaan niet meer kan voorzien van voorschrijvingen bij den resident van Cheribon, tot het leveren van boedjangs uit zijne residentie; maar dat zij zich voortaan, buiten bemoeijenis van het bestuur, van arbeiders zullen hebben te voorzien, zooals thans reeds door alle andere suikermolenaars in de Bataviasche Ommelanden, zonder uitzondering plaats heeft."

VI. *Kultuurpercenten.*

Wij hebben gezien, dat het beginsel van het toekennen van kultuurpercenten, eenparigen tegenstand had gevonden bij alle de leden van den raad van Indië, die geroepen waren, om over dat beginsel te oordeelen (Goldman, Bousquet en Merkus); maar dat de gouverneur-generaal van den Bosch desniettemin, bij de resolutie van 2 April 1831 n°. 1, had bepaald: dat van den geleverden indigo, tien percent zou worden verdeeld, tusschen de gouver-

nements-ambtenaren en de inlandsche hoofden, met de surveillance dier kultuur belast. Dat beginsel van buitengewone percentsgewijze belooning, ook op alle andere gouvernements-kultures toegepast, bestaat nog; ofschoon in het bedrag der percenten en in de wijze van verdeeling, herhaaldelijk veranderingen zijn gebragt.

Het karakter dat van den Bosch aan deze percentsgewijze belooning gaf, blijkt uit de volgende bijzonderheid.

De resident van Samarang, bespeurd hebbende, dat zijn traktement, bij de voor het jaar 1831 gearresteerde begrooting, was uitgetrokken met eene som van *f* 22,400.—, zijnde *f* 2400.— meer dan hij totdusver had genoten, verzocht, bij missive van 7 Mei 1831 no. 4, inlichting aan de regering: of zijn traktement tot gemeld bedrag verhoogd was.

Naar aanleiding hiervan, deelde de gouverneur-generaal van den Bosch, in eene nota van 6 Julij daaraanvolgende, aan de leden der regering mede: dat bedoelde post van *f* 2400.— op de begrooting was uitgetrokken, niet met het oogmerk om het traktement van den resident van Samarang, *als zoodanig*, onmiddellijk te verhoogen; dat hij, gouverneur-generaal, wel van gevoelen was, dat de traktementen der residenten eene billijke verhooging moesten ondergaan; maar dat die moest verkregen worden, door eene gepaste uitbreiding der kultures, voor de markt van Europa geschikt; — terwijl hij, in eene tweede nota, eenige ophelderingen gaf omtrent de wijze, waarop die verhooging zou kunnen plaats hebben, door middel van de belooning, die den residenten was toegelegd van de hoeveelheden produkten, welke in hunne residentiën werden geleverd.

Dientengevolge werd, bij resolutie van den 13den September 1831 no. 44 bepaald:

„1. Bij dispositie op zijne voorschreven missive, aan den resident van Samarang te kennen te geven, dat het geenszins de bedoeling der regering is, om zijn traktement met de, op de begrooting meerder uitgetrokken, som van *f* 2400.— te verhoogen, aangezien, volgens de thans bestaande bepalingen op het stuk der kultures, zijne inkomsten vermeerderd zullen worden, met de belooning die hem, van de in zijne residentie voortgebragte produkten, zal aankomen, en waardoor hem de gelegenheid is aangeboden, om, door eene groote uitbreiding van produktie, nijverheid en welvaart in zijne residentie, en zijne bijzondere belangen, beide te bevorderen.

„2. Alhier aanteekening te houden van het verzoek van den raad van Indië Merkus, om bij deze bekend te stellen: dat, vermits hij reeds vroeger heeft verklaard, zich met het beginsel, in deze resolutie aangenomen, niet te kunnen vereenigen, hij ook thans tot dezelve niet heeft gekonkurreerd."

Hierbij moet worden genoteerd, dat de vergadering der hooge regering, van 13 September 1831, — waarin de hiervermelde resolutie voorloopig, en (naarvolgens de vroeger medegedeelde voorschriften) behoudens de nadere goedkeuring van den gouverneur-generaal, was gearresteerd, — bij afwezigheid van den gouverneur-generaal, werd gepresideerd door het raadslid Goldman, en dat daarin alleen tegenwoordig was het raadslid Merkus; zijnde het raadslid Bousquet met verlof, en het raadslid de Salis wegens ziekte afwezig.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 29 *Mei* 1865.

Verslag van de werkzaamheden van het Genootschap. — Huishoudelijke aangelegenheden. — Nieuwe verkiezingen.

Voorzitter: de heer Dr. P. BLEEKER.

De heer *Bleeker.* Het doet mij leed aan de vergadering te moeten mededeelen dat de heer van der Linden door ambtsbezigheden verhinderd wordt heden avond tegenwoordig te zijn. Ik zie mij dus, als ondervoorzitter van het Genootschap, met het voorzitterschap dezer vergadering belast.

De *Voorzitter* deelt mede:

1°. dat door het Bestuur sedert de vorige algemeene vergadering tot leden zijn aangenomen, de heeren:

J. C. Neurdenburg, onderwijzer aan het zendelinghuis te Rotterdam;

G. L. Brocx, oud-ingenieur der eerste klasse bij de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch Indië, te Delft;

Joan Muller, koopman te Amsterdam;

J. W. van der Schooren, lid van provinciale staten van Zuid-Holland, te 's Gravenhage;

A. M. E. Ondaatje, oud-resident van Bandjermasin, te 's Gravenhage;

S. J. de Vletter, architekt te 's Gravenhage, en

J. B. van den Dungen Bille, industriëel in Indië, tijdelijk te 's Gravenhage.

2o. dat voor de bibliotheek geschenken zijn ontvangen van het ministerie van koloniën en van leden van het Genootschap en onderscheidene aankoopen op auktiën zijn gedaan.

Aan de orde is:

Verslag van het Bestuur over de werkzaamheden en den staat van het Genootschap in het afgeloopen werkjaar.

De *Sekretaris* doet, namens het Bestuur, voorlezing van het navolgend verslag:

De werkzaamheden van het Genootschap hebben, evenals vroeger, ook in het afgeloopen werkjaar bestaan in het bespreken van koloniale onderwerpen, waarvan het eene meer het andere minder van aktuëel belang was te noemen. 't Is voorzeker overbodig de diskussiën te herinneren, die over die onderwerpen gevoerd zijn, daar ook in het afgeloopen jaar een zeer uitvoerig verslag der beraadslagingen gegeven is. Wij bepalen ons daarom tot de vermelding, dat in een zevental algemeene vergaderingen, achtereenvolgens behandeld zijn:

1°. De wijziging in de suikerregeling, volgens besluit van den gouverneur-generaal van 8 Maart 1864.

2°. De afstand van woeste gronden in Indië.

3e. De vraag: moet aan de Javanen, bij het verleenen van individuëel eigendomsregt op den grond, vrijheid van vervreemding worden gelaten?

4°. De kwestie van het beschermend stelsel van in- en uitgaande rechten met betrekking tot Nederlandsch Indië.

5°. De uitbreiding van het Nederlandsch gezag op de Oost-indische buitenbezittingen.

6°. De toestand van het lager onderwijs voor Inlanders in Nederlandsch Indië.

Dit getal van behandelde onderwerpen zou zeker vermeerderd zijn, indien het Bestuur reeds in dit werkjaar had kunnen voldoen aan een verzoek van het lid den heer Viruly Verbrugge om ook van tijd tot tijd eene algemeene vergadering te Rotterdam te houden. Bijzondere omstandigheden zijn oorzaak geweest, dat wij eerst in het nieuwe werkjaar aan die vereerende uitnoodiging gevolg zullen kunnen geven.

Ook van drie andere uitnoodigingen, die wij in het afgeloopene jaar ontvingen, moeten wij hier met een woord melding maken.

In de eerste plaats: eene van het Bestuur van het Paleis-voor-volksvlijt te Amsterdam om de opening bij te wonen van het voltooide paleis. De heeren Bleeker en de Serière hebben de vertegenwoordiging van het Genootschap bij die gelegenheid wel op zich gelieven te nemen.

In de tweede plaats: van het bestuur van het Internationaal Kongres voor sociale wetenschappen te Amsterdam gehouden. Op verzoek van het Bestuur heeft de heer van Soest de vergaderingen van het kongres bijgewoond en aan de diskussiën over het koloniale vraagstuk, dat aan de orde was gesteld, deel genomen.

In de derde plaats: eene van het bestuur van het 20ste Landhuishoudkundig Kongres, te Assen te houden, tot het inzenden van voorstellen en vraagpunten om op het kongres of in de afdeelingen te worden behandeld. Door de toezending van een drietal vraagpunten heeft het Bestuur ook aan die uitnoodiging voldaan.

Wat de huishoudelijke aangelegenheden van het Genootschap betreft, veroor-

loven wij ons de volgende bijzonderheden aan uwe aandacht te onderwerpen.

1°. *het Bestuur.* — Ter voldoening aan het bepaalde in art. 12 van het reglement, dat de jaarlijksche aftreding van drie leden beveelt, was in het afgeloopen jaar de beurt aan de heeren Bekking, Bleeker en de Serière. In de vergadering van 30 Mei 1864 werden die op nieuw voor drie jaren met de funktiën van bestuurder belast.

Op dringend verzoek van den heer de Serière, die van November 1861 af de betrekking van ondervoorzitter vervulde en daarvan ontheven wenschte te worden, moest in die vergadering overgegaan worden tot de keuze van een nieuwen vicepresident, voor welke betrekking de heer Bleeker werd aangewezen.

Ook voor andere betrekkingen had eenige verandering plaats. De heer Canter Visscher, die zich sedert eene reeks van jaren met het beheer der geldmiddelen had belast, wenschte van die taak ontheven te worden. Tot penningmeester werd benoemd de heer Bekking, die tot nu toe met de zorg voor de bibliotheek was belast, terwijl de funktiën van bibliothekaris aan den sekretaris werden opgedragen.

2°. het *lidmaatschap.* — Op 1°. Mei 1864 telde het Genootschap 9 eereleden, 2 korrespondeerende leden en 150 gewone leden. Het getal gewone leden is gedurende het afgeloopen werkjaar door genomen ontslag en door overlijden verminderd met 4. Daarentegen zijn door het Bestuur 52 leden aangenomen, zoodat het getal der gewone leden 1° Mei 1865 is geklommen tot 198.

3°. de *financiën.* — Uit de rekening die door den heer Bekking als penningmeester van het Genootschap is ingediend en aan de goedkeuring der algemeene vergadering zal onderworpen worden, blijkt dat de ontvangsten, met inbegrip van het batig saldo der vorige rekening ad *f* 125,06, hebben bedragen *f* 1337,06. De uitgaven hebben beloopen *f* 1245,40, zoodat de rekening nog een voordeelig saldo aanwijst van *f* 91,66. Aan achterstallige kontributiën is nog verschuldigd een bedrag cirka *f* 500— welke som, gevoegd bij het batig saldo der rekening, ongeveer voldoende kan geacht worden ter bestrijding van de nog loopende schuldvorderingen, met uitzondering natuurlijk van het restant der negociatie voor de bibliotheek, bedragende *f* 960.

4°. De *bibliotheek.* — Het verheugt ons hier de mededeeling te mogen voorопzetten dat in het afgeloopen jaar de bibliotheek door onderscheidene leden is bezocht, hetgeen voorzeker toegeschreven mag worden aan de uitgave van den nieuwen Katalogus, die heeft doen zien, dat onze verzameling in menig opzicht met vrucht is te raadplegen.

Van het restant der negociatie voor de bibliotheek zijn in het afgeloopen jaar geene aandeelen uitgeloot, daar de boekerij in andere opzichten het doen van belangrijke uitgaven vorderde. Het Bestuur meent toch, dat wanneer zich daartoe de gelegenheid aanbiedt, zooals in het afgeloopen jaar herhaaldelijk het geval was, daar zeer belangrijke boekverkoopingen zijn gehouden, het beter is onze reeds zeer belangrijke en wij meenen te mogen zeggen, op haar gebied *eenige* verzameling, zooveel mogelijk uit te breiden en aan te vullen dan een kapitaal af te lossen dat door de bibliotheek in ruime mate wordt vertegenwoordigd. Wij vleien ons evenwel dat de financiën van het Genootschap

in het thans ingetreden werkjaar zullen gedoogen zoowel de bibliotheek aan te vullen als de op het Genootschap rustende schuld door uitloting van een of meer aandeelen te verminderen.

De bibliotheek is in het afgeloopen jaar weder aanzienlijk uitgebreid, niet alleen door geschenken van het ministerie van koloniën, van wetenschappelijke instellingen en van partikulieren, waartoe ook zeer kostbare werken behoorden, — niet alleen door het overnemen van de boeken van het hier ter stede gevestigde Indische leesgezelschap, waardoor wij tegen een derde van den inkoopsprijs in het bezit geraken van alles wat in het moederland en zooveel mogelijk in Indië en van veel wat in het buitenland op het gebied der koloniale litteratuur verschijnt, — maar ook door zeer belangrijke aankoopen, die wij in de gelegenheid waren, op verschillende auktiën te doen en bepaaldelijk op de auktie der bibliotheek van den hoogleeraar Tydeman.

Onder de geschenken, die wij van partikuliere personen mochten ontvangen, zij het ons vergund bepaaldelijk melding te maken van eene bijdrage, die voor de verzameling van het Genootschap hoogst belangrijk is te noemen.

Van de heeren van der Aa, Bleeker, Schill en Wolbers ontvingen wij eenige jaargangen van Oost-, West-indische en Engelsche Koeranten. Gaarne zouden wij zien dat het voorbeeld dier heeren meer en meer navolging mogt vinden, opdat ook de bibliotheek de versamelplaats worde van die vele dag- en weekbladen, die thans reeds in Indië verschijnen. 't Is natuurlijk boven de financiëele krachten van het Genootschap om zich die persprodukten aan te schaffen, daar, bedriegen wij ons niet, voor een abonnement op alle bladen aan de belangen van Indië gewijd, jaarlijks eene som van ongeveer duizend gulden zou gevorderd worden. Daarentegen is de opoffering voor ieder, die in het bezit van Indische koeranten is, niet bijzonder groot door ze aan het Genootschap af te staan, omdat eenigen tijd na de verschijning die bladen veel van hunne waarde verloren hebben en men het daarom veelal ook niet de moeite waardig acht ze te bewaren. Bij het Genootschap daarentegen zouden zij eene goede plaats ontvangen en in eene bepaalde leemte voorzien.

Het Bestuur had het voornemen dit jaar een supplement-katalogus uit te geven. Het is daarvan evenwel teruggekomen, omdat, blijft het getal der leden dit jaar toenemen gelijk in het vorige jaar het geval is geweest, onze oplaag spoedig uitgeput zal zijn en wij van zelf dus tot een herdruk zullen moeten besluiten. Wij hopen u dus met het volgende jaar een nieuwen katalogus te kunnen aanbieden, die eenige bladzijden meer zal beslaan dan de tegenwoordige.

II. *De rekening van den penningmeester over het afgeloopen werkjaar.*

De *Voorzitter*. Door het Bestuur zijn de heeren Bachiene en van Kerkwijk verzocht de rekening van den penningmeester met de daarbij behoorende justifikatoire bescheiden te willen nazien, en van hun onderzoek rapport te doen aan de vergadering.

Na voorlezing van het rapport, waaruit blijkt dat het nazien der posten van ontvangst en uitgaaf, zoomede van de bewijsstukken en kwitantiën, evenzeer als van de totalen der rekening geen stof tot op- of aanmerkingen ge-

geven heeft, wordt de rekening goedgekeurd en den penningmeester de dank der vergadering gebracht voor zijn gehouden beheer.

III. *Verkiezing van bestuursleden*, in plaats van de heeren van der Linden, Schill, Canter Visscher, aftredende ten gevolge van art. 12 van het Reglement en den rooster van aftreding, en in plaats van den heer de Serière, die, eerst in 1867 aftredende, evenwel, wegens gevorderden leeftijd, ontslag heeft genomen.

De uitslag daarvan is, dat met meerderheid van stemmen tot leden van het bestuur worden benoemd, de heeren Th. F. Schill, P. J. Bachiene en J. Millard, in plaats van de drie eerstgenoemden, en den heer Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot in plaats van den heer de Serière, hebbende de heeren van der Linden en Canter Visscher verzocht buiten aanmerking te blijven.

De benoemde heeren, in de Vergadering aanwezig, verklaren zich bereid de betrekking van lid des Bestuurs op zich te nemen.

IV. *Verkiezing van een Voorzitter van het Genootschap.*

Bij meerderheid van stemmen wordt de heer *Bleeker*, thans ondervoorzitter tot Voorzitter van het Genootschap verkozen.

De heer *Bleeker*. Hoe gaarne ik onder andere omstandigheden zou voldoen aan de vereerende uitnoodiging der vergadering om mij met het presidium te belasten, zijn er op dit oogenblik overwegende bezwaren, die mij beletten die betrekking te aanvaarden. De vergadering dank zeggende voor het bewijs van vertrouwen, dat ik mogt ontvangen, moet ik haar verzoeken tot eene nieuwe keuze over te gaan.

Nadat de heer *Bachiene* den wensch had geuit dat de heer Bleeker zou overwegen of zijne bezwaren zouden kunnen worden uit den weg geruimd, verklaart de heer *Bleeker* dat zijn besluit vaststaat om thans het voorzitterschap niet te aanvaarden en noodigt andermaal de vergadering uit tot het doen eener nieuwe keuze.

De uitslag der nieuwe stemming voor een voorzitter is dat de heer *Bachiene* tot voorzitter wordt verkozen.

De heer *Bachiene*. Ik ben verrast door de uitkomst der stemming (21 van de 24 uitgebrachte stemmen). Ofschoon ik dankbaar ben voor en prijs stel op het blijk van vertrouwen dat ik daardoor ontvangen heb, moet ik toch verklaren, dat het mij moeilijk valt het voorzitterschap aan te nemen. Ik zal niet van persoonlijke bezwaren gewagen, doch ik mag wijzen en behoor vooral te letten op het belang van het Genootschap. Ik stel zeer veel belang in het Genootschap; zijn doel, in art. 2 der statuten uitgedrukt, juich ik volmondig toe: bespreking van koloniale onderwerpen, verbreiding van kennis der koloniën, voorlichting der openbare meening. Juist die belangstelling dringt mij echter, te wijzen op het wenschelijke om het onafhankelijk karakter

van het Genootschap in alle opzichten ook in de keuze van een voorzitter uit te drukken. Ik zwijg dan nog van het bezwaar om iemand op te volgen, die gedurende eene reeks van jaren de algemeene vergaderingen van het Genootschap op uitstekende wijze heeft geleid en onder wiens leiding het Genootschap in bloei is toegenomen. Het komt mij voor dat het Genootschap zijn onafhankelijk karakter, vooral naar buiten, beter zal uitdrukken, wanneer het iemand als voorzitter bezit, die niet gedurig in aanraking komt met het goevernement. Naar de gewone opvatting, waarvan ik de meerdere of mindere juistheid hier niet beoordeel, wordt het van het goevernement onafhankelijk karakter eens genootschaps in het oog van het publiek het beste uitgedrukt door een voorzitter, buiten regtstreeksche of veelvuldige aanraking met het goevernement. Ik mis dit vereischte en zal daarover niet uitweiden, doch ik acht dit gemis zóó overwegend, dat ik in het belang van het Genootschap geene vrijheid vind, de aangeboden betrekking aan te nemen en dus de vergadering moet verzoeken een ander tot voorzitter te kiezen, hetgeen, lettende op de mannen, die in het bestuur zitting hebben, niet moeilijk zal vallen.

De *Voorzitter* meent dat, wanneer de vergadering, zooals uit de stemming is gebleken, het bezwaar van den heer Bachiene niet deelt, het ook voor hem zou kunnen ophouden een bezwaar te zijn.

De heer *Bachiene* gelooft, dat de vergadering, welke de redenen heeft geëerbiedigd, die den heer Bleeker hebben geleid het voorzitterschap niet te aanvaarden, ofschoon die redenen niet zijn medegedeeld, ook wel zal willen berusten in zijn bezwaar, dat hij met vertrouwen heeft blootgelegd, omdat hij dit bezwaar even eenvoudig als gegrond acht.

De *Voorzitter* meent in den geest der vergadering te handelen, door te blijven aandringen op terzijdestelling van een bloot subjektief bezwaar. *(Toestemming der vergadering.)*

De heer *Bachiene* zegt tot de aanneming der betrekking niet te kunnen besluiten. Het kan zijns inziens geen goeden indruk vestigen bij hen, wier toetreding men moet verlangen, en ook in Indië, dat iemand, die met elken minister van koloniën gedurig en regtstreeks in aanraking zal komen, aan het hoofd van het Genootschap staat. Goevernements-invloed wordt dan licht bij de eene of andere gelegenheid verondersteld, al blijft deze ook werkelijk geheel buiten gesloten. Het Genootschap moet zelfs den schijn daarvan vermijden.

De *Voorzitter* kan niet gelooven, dat de indruk der verkiezing in Indië of elders zou wezen, gelijk de heer Bachiene veronderstelt. Hij vertrouwt dus, dat zijn bezwaar van zelf zal verdwijnen of liever zal blijken geen wezenlijk bezwaar te zijn, en noodigt daarom den heer Bachiene nogmaals uit, zoo hij nog niet kan besluiten het presidium definitief aan te nemen, aanvankelijk die betrekking tijdelijk te aanvaarden. (*Toestemming der vergadering.*)

De heer *Bachiene* meent, dat na zoo herhaalden aandrang het schier onheusch zou worden, ook dit laatste voorstel der vergadering af te wijzen, en verklaart zich, tot voorloopige beëindiging der zaak, bereid een interim waar te nemen tot eene volgende vergadering.

De heer *Bleeker* biedt den heer *Bachiene* den presidialen hamer aan, dien deze aanneemt met de verklaring, dat het zijn ernstig verlangen blijft slechts tijdelijk het voorzitterschap waar te nemen, en dat alzoo de leden in eene der eerstvolgende algemeene vergaderingen tot het kiezen van een voorzitter op nieuw zullen worden geroepen.

De *nieuwe benoemde (tijdelijke) Voorzitter* sluit daarop de vergadering, daar niets meer aan de orde is.

OVER DE

OORZAKEN DER TOENEMENDE SCHAARSCHTE EN HOOGE PRIJZEN

VAN DE

RIJST OP JAVA

EN OVER DE

MIDDELEN VAN HERSTEL. (*)

Op den 15den november 1843, dus ruim 21 jaren geleden, werd door een der toenmalige ingenieurs van den waterstaat in Nederlandsch Indië, ter beschikking van den direkteur der kultures, aan dezen zijnen onmiddellijken chef aangeboden eene memorie, ten doel hebbende, de aandacht van het goevernement te vestigen op eene te vreezen wanverhouding, tusschen voortbrenging en verbruik van de eerste levensbehoefte voor de bevolking op Java, de *rijst*; — en waarvan de aanhef luidde als volgt:

„Een der belangrijkste onderwerpen, waarmede zich de staathuishoudkun„dige kan onledig houden, is ongetwijfeld de nasporing der middelen, die „een land in zijn eigen boezem bezit, ter voorziening in de eerste en drin„gendste behoefte: *voedsel*, en daarna het onderzoek, of de aangroeing dier „middelen in evenredigheid staat tot de vermeerdering der behoefte. — Geeft „dit onderzoek geene voldoende uitkomsten, — blijkt daaruit, dat er voor „het tegenwoordige nog wel evenwicht is tusschen behoefte en middelen, doch „dat de eerste, als een gevolg van vermeerderde bevolking, sneller toeneemt „dan de laatsten, zoo brengt dit te gelijk de noodzakelijkheid mede, der „oplossing van de vraag: op welke wijze kan het evenwicht worden hersteld, „en duurzaam verzekerd?

„Het is duidelijk, dat een land van bepaalde oppervlakte en geschiktheid „voor kultuur van deze of gene voedselsoort ook slechts een bepaald getal „bewoners kan voeden. Is dus het getal bewoners, en derhalve het verbruik,

---

(*) Voorgelezen in de Algemeene vergadering der Maatschappij van Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië, den 27 Maart 1865.

„grooter dan het maximum van voortbrenging waarvoor zulk een land vatbaar „is, dan moet door andere middelen in de behoefte worden voorzien, die „echter hier buiten behandeling kunnen worden gelaten.

„Is het maximum van voortbrenging van eenig land nog wel opverrena „niet bereikt; liggen nog in sommige gedeelten er van, geheele streken woest, „of worden die gebrekkig bebouwd, terwijl daarentegen in andere streken „bijna alles in vruchtbare velden is herschapen, waar de bevolking zich ver- „dringt, om deel te krijgen in de beschikbare bebouwde gronden, en de jaar- „lijksche aangroeing van het zielental die behoefte van jaar tot jaar drin- „gender doet worden; — wordt bovendien een groot deel der bebouwde „gronden tot andere einden gebezigd, als tot het voortbrengen van voedsel „voor de bewoners; — dan kan het niet betwist worden of de bevolktste „streek, op zich zelve beschouwd, verkeert in den toestand van een land „waar minder voortgebracht dan verbruikt wordt. Deze overmaat van verbruik „boven voortbrenging moet door ruiling worden verkregen, en dan komt de „vraag te pas, op welke wijze eene zoodanige leiding aan den ruil te geven, „opdat zulks van weldadigen invloed zij, op die streken, welke nog voor „verdere bebouwing en ontwikkeling vatbaar zijn, en tevens worde voorgeko- „men, dat de voorziening in het te kort komend voedsel niet door omwegen, „en op eene aan de verdere ontwikkeling van het geheele land en voor het „algemeen belang nadeelige wijze plaats vinde."

De verdere beschouwingen van den steller dier memorie, werden beheerscht door zijn ambtelijk standpunt, en wijzen hoofdzakelijk op de middelen om door ruimer en beter voeding van den inlander, het kultuurstelsel te steunen.

Niet alleen toen, maar ook in volgende jaren werd niet opgehouden met hierop te wijzen; ook op de middelen die zouden kunnen worden aangewend om die gevreesde wanverhouding te voorkomen, of dáár, waar die reeds was ingetreden op te heffen; doch men kwam te vroeg. De goeverneur-generaal, die het onderwerp met allen ernst ter harte nam, overleed vóór dat het door hem beraamde was uitgevoerd, en de direkteur van kultures, die den spoorslag daartoe moest geven, moest wegens ziekte Indië verlaten. Eerst door de bekende cirkulaire van den goeverneur-generaal Rochussen van den 18den juni 1847 (kabinet no. 188) werd deze zaak op nieuw ter sprake gebracht, en met aandrang gewezen op de feiten, en op de middelen om daarin verandering en verbetering te brengen.

Zoo werd onder anderen daarin gezegd:

„De slotsom van dit alles is, dat het staatsbelang dezer kolonie dringend „vordert, de onhoudbare stijging der prijzen van de eerste levensbehoeften te „keer te gaan. Hare oorzaken zijn echter veelvuldig, en van verschillenden „aard, maar die oorzaken moeten weggenomen worden."

Door dezen aandrang werd van toen af dit onderwerp door de hoofden van bestuur meer op den voorgrond gesteld, en de goeverneur-generaal mogt bij de overgave van het bestuur aan zijn' opvolger, als een bewijs wat men daardoor ten minsten voor één gewest, had kunnen uitwerken, onder anderen wijzen op de residentie Cheribon, en vooral op Indramayoe, alwaar, door eene meer bijzondere zorg aan de rijstkultuur, en de daarvoor dienende waterwer-

ken te besteden, de vroegere achteruitgang en armoede hadden plaats gemaakt voor eene meer dan gewone welvaart, die eene groote overproduktie en uitvoer ten gevolge had.

Maar dit alles is later slechts beschouwd als plaatselijke feiten, die wel iets hebben bijgedragen, in den kring waarover zich hunne werking uitstrekte, tot het in het leven roepen en bestendigen van een beteren toestand dan vroeger, doch algemeene leeringen schijnen er niet uit getrokken te zijn.

Gaan wij derhalve na wat in het algemeen, over geheel Java, de gang is geweest der verhouding tusschen de bevolking en de voortbrenging harer eerste levensbehoefte, de rijst.

Uit eene statistische tabel, die zoo nauwkeurig is als toen ter tijde mogelijk was, want zij is opgemaakt ten gebruike van den goeverneur-generaal Merkus, tijdens eene reize over Java in 1842, blijkt, dat de cijfers van bevolking, getal bouws door haar met padi beplant, en die voor rekening van het goevernement, over 1841 bedroegen als volgt:

Zielen 6,860372
Bouws met padi beplant 1,421216
id. voor het goevernement 74457

zijnde de totalen van de navolgende gewesten: Bantam, Krawang, Preanger-regentschappen, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Soerabaya, Pasoeroean, Bezoeki, Kediri, Madioen, Patjitan, Kadoe, Bagelen, Banjoemas; zijnde de gewesten Batavia, Buitenzorg, Soerakarta en Djokjakarta hierbij niet opgenomen, omdat daar het landrenten- en kultuurstelsel niet bestaat.

Dertien jaren later vinden wij diezelfde cijfers terug in het regeringsverslag, aan de staten-generaal ingediend, over 1854, als volgt:

Zielen 8,777315
Bouws sawas 1,499412
id. voor het goevernement. 59363

En weder zes jaren later in 1860, in het regeringsverslag over dat jaar, als volgt:

Zielen . . . . 10,725318.
Bouws sawas . . . . 1,707741.
waaronder 144194 mislukt.
Bouws voor rekening van het goevernement beplant. . 63095.

Plaatst men nu deze cijfers onder elkander, dan verkrijgt men het navolgende overzicht:

	zielen.	b. sawa's.	b. goevern.
in 1841 . . .	6,860372	1,421216	74457
in 1854 . . .	8,777315	1,499412	59363
in 1860 . . .	10,725318	1,707741	63095;

en berekent men hieruit de verhoudingen tusschen zielental en beplante sawa's, voor de opgegeven gewesten, dan verkrijgt men:

in 1841, zielen per bouw sawa. 4,83
in 1854, „ „ „ „ 5,85
in 1860, „ „ „ „ 6,27

Berekent men verder de toename, in percenten van het oorspronkelijke cijfer, dan verkrijgt men:

van 1841 tot 1854:

Toename der bevolking in 13 jaar	28 perc.
„ der bouws sawas	5½ „

van 1854 tot 1860: (*)

Toename der bevolking in 6 jaren	19 „
„ der bouws sawas	14 „

en over het geheele tijdvak van 1841 tot 1860:

Toename der bevolking in 21 jaren	56 „
„ der bouws sawas	20 „

Hoe men nu ook over de *volstrekte* waarde dezer cijfers, vooral over die van 1841, denken moge, zeker is het, dat de mindere juistheid evenzeer, en in *dezelfde richting* zal moeten drukken op het getal bouws dat is opgegeven als beplant, als op het zielental; en dus de berekende *verhoudingen* van het *getal zielen*, wat zich van een beplanten bouw sawa moet voeden, wel het naaste aan de waarheid zullen komen, en in elk geval naar eene verontrustende verhooging van dat verhoudings-cijfer heenwijzen, niettegenstaande er bijna 300000 bouws, of ⅕ van het oorspronkelijk cijfer meer zijn *opgegeven* dan in 1841.

Als eerste gevolg van den ingetreden toestand, valt het meest in het oog, de stijgende prijs van de rijst in het algemeen, en de groote plaatselijke verschillen daarin in hetzelfde jaar. De algemeene bekendheid en de ondervinding ontslaat mij van de verplichting om hier de cijfers op te geven, die trouwens in alle statistieken en prijskranten te vinden zijn.

Maar nog gevoeliger ondervinden zij het, die, als industriëelen, hetzij in partikulieren landbouw of als goevernements-kontraktanten, met boedjangs of koelies werkende, aan dezen rijst moeten verstrekken, die zij thans met het dubbele van den prijs moeten betalen waarvoor die 12 à 15 jaren geleden verkrijgbaar was, en waardoor de produktie-kosten van suiker, koffi, tabak, enz. in hooge mate zijn gestegen, en de sleutel wordt gegeven, waarom, niettegenstaande hoogere prijzen dan toen, op de partikuliere kultuur zooveel minder winst is. Behalve de belangen der inlandsche bevolking, zijn er dus, zoo als reeds de gouverneur-generaal Rochussen aanwees, nog andere en even groote belangen aan eene ruime voortbrenging van voedingsmiddelen verbonden, want zoodra door hooge rijstprijzen, en daaruit volgende hooge loonen, de produktie-kosten van eenig stapelprodukt, de netto-opbrengst overschrijden, gaat natuurlijk de kultuur van een dusdanig produkt, en daarmede de in ontginnings-kosten, gebouwen, machinerieën en inventaris geïmmobiliseerde kapitalen, te niet..

Ook het goevernement zelf ondervindt het nadeel dier hoogere prijzen in de stijgende loonen, welke, bij loslating van het heeredienststelsel, moeten

(*) Statistische opnamen, betere telling, en meting der sawa's. De vermeerdering der sawa's is dus meer op het papier dan in de werkelijkheid gedurende dit tijdvak, en dit dient eveneens in acht genomen te worden over het geheele tijdvak van 1841 tot 1860.

betaald worden voor de vrijwillige arbeiders aan openbare werken, transporten en dergelijken.

Hiertegen kan niet worden ingebracht, dat die hoogere prijzen komen in het voordeel van den landbouw, want de landbouwers, nauelijks zelven genoeg hebbende, kunnen luttel verkoopen, en de rijst die ter markt komt is voor het meerendeel afkomstig van de partikuliere landen en uit enkele begunstigde streken, zooals Indramayoe, zoodat dan ook die hoogere prijzen slechts deze landen en hunne opgezetenen baten, ten kosten van het overige gedeelte van Java.

Het laissez-faire, in deze belangrijke zaak, en zelfs de officiëele drang daarachter, heeft dus niet kunnen verhoeden, dat het tijdperk is ingetreden, waarop twintig jaren geleden reeds werd gewezen, en dat, niettegenstaande van goevernementswege aan geen onderwerp meer zorg wordt gewijd dan aan dit, de toekomst met bekommering moet worden te gemoet gezien, indien niet van buiten de stoot wordt gegeven aan de nog latente krachten, die gunstig op de meerdere voortbrenging zouden kunnen werken.

De achter ons liggende ondervinding, — hier wel de beste aanwijzing, — leert ons, dat in de bestaande sociale en ekonomische toestanden en verhoudingen van de Javaansche maatschappij, de levende kracht *niet* gevonden wordt, die eene verandering ten goede zou kunnen doen hopen. Het rechtstreeksch bestuur van het goevernement over den inlander heeft alleen belet, dat zich hier de „theorie" van Malthus in hare naakte waarheid aan de werkelijkheid huwde, maar zij staat evenwel dáár, omkleed met den mantel der staatszorg, die alles bedekt, wat, in de, zich volgens natuurwetten ontwikkelende maatschappijen, het evenwicht door diezelfde natuurwetten herstelt.

De natte rijstkultuur vereischt in de eerste plaats *water*; en deze kultuur den grondslag van de volksvoeding uitmakende, was het uit den aard der zaak te verwachten, dat aanvankelijk, toen er een nog gering cijfer van bevolking op Java bestond, daarvoor bij voorkeur die gronden werden gebezigd die het gunstigste gelegen waren, en waarop het gemakkelijkste water te brengen was. Dit blijkt vooral daaruit dat de Hindoe's, die algemeen als de invoerders der natte rijstkultuur onder de gaga-makende autochtonen worden beschouwd, zich bij voorkeur in die streken hebben gevestigd, waar ook nu nog de beste sawa's, en de oudste dessa's worden gevonden, en dat men eerst bij vermeerdering der bevolking, en daarmede der behoefte aan meerdere velden, er toe overging, om ook die gronden te kultiveeren, waar het aanbrengen van water met meerdere moeilijkheden gepaard ging, en die meer van regen dan van stroomend water afhangen, en eindelijk alleen die gronden overbleven waar de middelen van den Javaan ongenoegzaam waren, om de moeilijkheden bij het aanbrengen van water te overwinnen.

Het geschikt maken van gronden voor de rijstkultuur, door den aanleg van waterleidingen, wat de eigenlijke en individuëele ontginning noodzakelijk moet voorafgaan, op dat terrein wat nog is overgebleven, behoort tot die werken, welke niet individuëel door iederen bezitter of bruiker van een *klein* stuk land kunnen worden ondernomen, evenmin als bepoldering en waterlozing in Nederland. Hiertoe wordt gevorderd, de gemeenschappelijke samenwerking van

alle de bezitters of gebruikers van eenig terrein, zoodra het in kleine perceelen zal moeten verdeeld worden, en de vereeniging van alle krachten, tot bereiking van een vooraf bepaald doel.

Dit nu, was bij de vroegere maatschappelijke toestanden op Java, zelfs onder de Kompagnie, nagenoeg onmogelijk, zoodra de kring verder reikte dan de dessa, en daaraan moet het dan ook worden toegeschreven, dat er zoo weinig werken van algemeen nut in dien tijd zijn tot stand gekomen.

Dat de spontane toename van de rijstkultuur geen gelijken tred houdt met die der bevolking, is hierboven reeds met cijfers aangewezen, en de oorzaak daarvan ligt klaarblijkelijk in hetgeen zoo-even is gezegd. Vooral is de wanverhouding merkbaar in die gewesten welke reeds overbevolkt en voor het meerendeel gekultiveerd zijn; — en dus juist dáár, alwaar de vermeerdering der bevolking haar tot expansie moest drijven, krimpt zij zich op de bestaande toestanden te samen, omdat de individuën de krachten en de gelegenheden missen, door emigratie naar elders zich in een gunstiger toestand te verplaatsen. Het bewijs hiervoor, vindt men vooral in de toename der zielen per landbouwend huisgezin, zoowel over geheel Java, als in het bijzonder in de meest bevolkte en best bebouwde gewesten (*).

Niet oneigenaardig zou men het vraagstuk der voedingsmiddelen, zooals het thans dáár staat, kunnen vergelijken, met dat van de voortbrenging en den uitvoer der stapelprodukten voor de europeesche markt, omstreeks 1830. Toen stond men voor het feit, dat het laissez-faire op den inlander toegepast, met gelijktijdige wering van het europeesche element, als voortstuwende kracht, niets had voortgebracht, — dat de territoriale inkomsten schrikbarend verminderden, — dat de tekorten jaar op jaar toenamen, en dat er, — op welke wijze dan ook, eene verandering en oplossing in dezen stand van zaken moest komen. De dringende financiëele nood van het moederland, die, ongelukkig genoeg gelijktijdig daarmede samenviel, en die niet kon wachten op de natuurlijke oplossingen van kommissarissen-generaal van 1816, doch die na het vertrek van Elout in de uitvoering werden verlamd, noch op die van den kommissaris-generaal du Bus de Gisignies, aan wien de tijd daartoe niet werd gegeven, deed het kultuurstelsel als zoodanig aangrijpen, en dit *stelsel* gaf de oplossing, zoo als die paste in de lijst van den tijd, en in den toen bestaanden toestand.

Maar die toen bestaande toestand is niet meer de huidige. Een derde van eene eeuw is er sedert verloopen. Een nieuw geslacht neemt de plaats der vaderen in, en nog meer: eene nieuwe politieke en ekonomische gezichtskring verwijdt zich voor den blik van dat nieuwe geslacht. Het kultuur-*stelsel*, als een der vormen of onderdeelen van het belasting-*stelsel*, op verplichtingen aan den staat en aan den souverein gegrond, kan thans niet meer een evenbeeld vinden in een dwangstelsel van ontginning voor de uitbreiding der rijstkultuur, dat in de eerste plaats eene gedwongen emigratie naar de nog woeste gronden, en

(*) Zie de cijfers op de tabellen aan het slot der brochure: »Het partikulier land»bezit der Europeanen op Java, verdedigd tegen de beschuldigingen van den heer Mr. »P. Mijer." Tiel 1862.

eene socialistische bemoeienis met het lot der emigranten als voorwaarden zou stellen.

Er moet dus naar een ander, en meer met den tijdgeest overeenstemmend middel worden uitgezien, om verandering in den bestaanden toestand te weeg te brengen, en de gevreesde gevolgen te voorkomen.

Is dan, blijkens de ondervinding, en de bestaande werkelijkheid, in de inlandsche maatschappij zelve, of zoo men wil, in hare toestanden, de kracht of het middel niet aanwezig om daartoe te komen, dan zal die kracht noodwendig daarbuiten moeten worden gezocht. Dat is: men zal de banden moeten slaken die der europeesche industrie tot nog toe verhinderden hare krachten en kapitalen *óók* te wijden aan de teelt van voedingsmiddelen; — en meer dan dat, men zal haar, op dat nog vreemde en onbekende terrein, bij hare eerste stappen getrouwelijk moeten ondersteunen.

Het lijdt geen twijfel, dat europeesche industrie, kennis, en kapitaal, toegepast op de rijstkultuur, met denzelfden arbeid op een gegeven oppervlak, tot geheel andere uitkomsten van produktie zal komen, dan nu, bij het geheel overlaten dier kultuur aan den inlander, worden verkregen, en dat vooral bemesting, betere bewerking van den grond, meerdere zorg voor genoegzaam water, en anderen van dien aard, het produkt dat thans gemiddeld per bouw verkregen wordt, en dat is opgegeven in 1860 slechts even boven de 19 pikol te hebben bedragen, zeer goed tot het dubbele kunnen doen stijgen, gelijk zulks thans reeds op de partikuliere landen plaats vindt, waar, niettegenstaande ook dáár de kultuur slechts door de opgezeten pachters, en buiten regtstreekschen invloed van den landeigenaar, wordt gedreven, de opbrengst van een bouw sawa in den regel zelden onder de 40 pikol padi is, en op goed bewerkte sawa's tot 50 en meer pikol stijgt.

Maar hieruit volgt dan ook, dat de europeesche industrie, zal zij zich met vrucht op de teelt der voedingsmiddelen toeleggen, dit niet anders kan, dan wanneer aan haar daarvoor zoodanige uitgestrektheid gronden worden aangewezen, die als afgerond geheel in dezelfde verhouding verkeeren tegenover de natuurlijke toestanden van het terrein, en de speciale eischen der kultuur, als wij gezien hebben dat het geval is met de kommunale dessa-gronden; dat is: die oppervlakte moet voor elke onderneming groot genoeg zijn, om daaraan een belangrijk kapitaal te kunnen besteden, wat noodig is voor ontginning, en het maken van de onvermijdelijke waterleidingen en opdammingen. Want, zooals almede hier boven is aangetoond, de thans nog onbebouwde gronden, kunnen niet anders voor de rijstkultuur geschikt worden gemaakt, dan door kunstwerken of groote waterleidingen, die het water door opdammingen, of van verren afstand, uit rivieren beneden het terrein gelegen, moeten opvoeren, en waarvan de kosten eene voor elk geval niet te vermijden belangrijke som zullen bedragen. Zal dus eene opdamming en waterleiding b. v. *f* 20000.—moeten kosten, dan zou, met het onderhoud er van, daardoor eene rentelast van minstens *f* 2000.— 's jaars op de onderneming liggen, en deze dus, wanneer de *netto*-opbrengsten dit rentebedrag niet overschreden, volstrekt onmogelijk worden, even als dit nu het geval is bij den inlander, die zelfs op de partikuliere landen, waar hij individuëel bezitter is, slechts betrekkelijk geringe oppervlakten kan bebouwen,

en zonder de hulp van den landeigenaar, en de heerediensten der overige bevolking aldaar, weldra in denzelfden toestand van beperking zou verkeeren, als in de meest bevolkte gewesten.

Bovendien, de rijst is een betrekkelijk weinig waardig en wisselvallig produkt; wisselvallig, niet alleen in opbrengst, maar bij eenen eenigzins ruimen plaatselijken oogst ook in prijs. Eene uitbreiding der kultuur zal dien prijs, ten minsten in den omtrek, en plaatselijk, spoedig drukken, en de winsten van den ondernemer zullen per bouw oppervlak gering blijven. Wil hij dus eenige kans op welslagen hebben, en eenigen waarborg voor zijn geïmmobiliseerd kapitaal en voor zijne uitgaven voor vee, materiëel en vaste onkosten, die bijna even groot zijn voor eene kleine als voor eene uitgebreide zaak, en de eerste dus zooveel sterker drukken, dan zal men er niet tegen moeten opzien, om in den regel stukken gronds van 1000 bouws oppervlak, en hooger, af te staan; en alleen daar, waar op het terrein zulk een aaneengesloten oppervlak niet te vinden is dat geschikt is voor rijstkultuur, maar wel minder, zal men zich ook met mindere uitgestrektheden moeten tevreden houden.

Maar afstand van gronden in *gebruik*, persoonlijk, en bij wijze van koncessie, is alleen niet genoeg, om de europeesche industrie er toe te brengen, haar intellektuëel en materiëel kapitaal in de teelt van voedingsmiddelen te immobiliseeren. Zij dient in de eerste plaats een *zakelijken* rechtstitel voor die gronden te verkrijgen, zoodat het geïmmobiliseerde kapitaal van ontginning, aanleg van waterleidingen, enz. de *eigendom* blijft van den eersten ontginner. Weinigen toch, en dan alleen op bijzonder gunstig gelegen punten, zullen genegen zijn belangrijke sommen uit te geven voor ontginning van gronden (wat gewoonlijk *f* 150 tot *f* 200 per bouw kost) en voor dammen en waterleidingen, wanneer zij dit uitgeschoten kapitaal moeten amortiseeren uit de *netto*-winsten der onderneming, voor eenen *bepaalden* tijd afgestaan, om na het einde daarvan, dat alles zonder vergoeding te moeten achterlaten. Daarom zijn de *netto*-winsten die van de rijstkultuur kunnen verwacht worden, niet toereikende. Al het geïmmobiliseerde moet dus de eigendom van den ontginner blijven, en hij moet verzekerd zijn de daaraan besteede sommen terug te vinden in de waarde van de zaak als zijn eigendom, en die weder kunnen realiseeren door overdracht daarvan aan anderen, die hem de uitgeschoten sommen in haar geheel terug betalen, indien hij ze niet aan zijn nakomelingen overlaat.

Maar er is nog een ander even groot bezwaar, dat in het algemeen op de europeesche partikuliere landbouw-industrie drukt, zooals die thans, zonder zakelijken rechtstitel op den grond, moet gedreven worden, en waarin de grootste, ja misschien de eenigste reden moet gezocht worden, dat zij, wel verre van zich uit te breiden en te ontwikkelen, slechts een kwijnend leven leidt.

Door het gemis van eenen zakelijken rechtstitel, en de beperking tot het geheel persoonlijk recht van huur, mist de ondernemer de gelegenheid, het noodige bedrijfskapitaal te vinden; — hij kan dat niet erlangen op den gewonen weg, door hypothekair verband van zijn zakelijk recht, en tegen de gewone rente; — hij moet zich door persoonlijke verbindtenissen, konsienjatie

zijner produkten, borgtochten met afstand van een belangrijk deel der winsten aan den borg of geldschieter, en dergelijke bezwarende en hem belemmerende voorwaarden, het benoodigde kapitaal van aanleg en bedrijf, tegen hooge renten zien te verschaffen, en drijft dan mede op de wisselvallige golven van handels-, kapitaal- en specie-krisen, om daarmede bij de minste storing te gronde te gaan.

Dit alles wordt vermeden, wanneer aan den ondernemer eener landbouw-industrie, welke ook, een zakelijke rechtstitel op den hem afgestanen grondeigendom, of eeuwigdurende erfpacht, wordt verleend, zoodat hij dien grond hypothekair kan verbinden; en dus zijn' *eigen zaak*, niet *zijn persoon*, de grondslag wordt zijner industrie, en hij niet meer afhankelijk is van de slingeringen der handelswereld, maar, hoewel ter-halver-lijve daarin staande, den vasten grond van het reëele kapitaal onder zijne voeten heeft.

Zijn geldschieter, — dan de kapitalist, — zal dan niet angstvallig zijn krediet inkrimpen, wanneer door ongunstige weersgesteldheid en lage prijzen, gedurende een jaar, zijne winsten luttel of geene zijn, en hem niet, juist op het tijdstip waarop hij het krachtigste ondersteund moet worden, in den steek laten; maar, wetende dat een enkel jaar dikwijls voldoende is om de geleden schade te herstellen, en zich grondende op een rationeel gemiddelde, hem niet lastig zijn. En mogt er ook een enkele schroomvallige hypotheekhouder in zulke gevallen zijn kapitaal terugvragen, er zijn anderen wier blik ruimer is, en wier kennis dieper ligt, die terstond de opgevraagde hypotheek overnemen. (*)

Kan men hiertoe, — het geven van eenen zakelijken rechtstitel op de afgestane, en nog af te stane, gronden, om welke reden dan ook, niet besluiten, dan zal men ook van alle uitbreiding en ontwikkeling, ja van het bestaan eener europeesche landbouw-industrie, niet alleen voor de rijstkultuur in het bijzonder, maar ook voor andere stapelprodukten moeten afzien.

Bij het uitgeven van gronden onder eenen zakelijken rechtstitel, vervallen dan ook van zelf alle belemmerende administratieve bepalingen en regelen, die de uitgifte in *huur* van woeste gronden nu nog beheerschen, en elken ondernemer afschrikken.

Alsdan treedt de natuurlijke verhouding, uit vraag en aanbod voortspruitende, tusschen den grondeigenaar en zijne pachters of werklieden, van zelf te voorschijn. En hij die aan deze laatsten de meeste voordeelen en de beste vooruitzichten aanbiedt, ziet ze uit het javaansche proletariaat, dat nu niets voortbrengt en tot glorie maar ook tot last van de beschreven dessabewoners is, naar zich toevloeien, om eerst in de verhouding van arbeider bij het ontginnen en oprichten, en daarna in dien van pachter, later in dien van eigenaar van het bewerkte stuk, de plaats in te nemen, die voor het akkres der bevolking moet worden opengesteld, doch waartoe thans, onder de be-

(*) Wij spreken hier in het algemeen, en het beginsel verdedigende. Ter eere van den indischen handelsstand moet gezegd worden, dat inweerwil der weinige zakelijke zekerheid die kan aangeboden worden, dáár waar het van dien handelsstand alleen afhangt, hij steeds de landbouw-industrie op loyale en krachtige wijze ondersteunt, zij het dan ook tegen eene ruime premie van assurantie.

staande toestanden, zelfs met de meest socialistische staatszorg, geene gelegenheid is; vooral niet in die streken, alwaar de toenemende overbevolking het sterkst tot een Exodus dringt.

Rest thans nog eenige punten aan te stippen, die de uitvoering van het denkbeeld raken.

In de eerste plaats zal men, bij de aanwijzing der streken, die men voor de uitgifte zou willen bestemmen, aanvankelijk en uitsluitend die op het oog dienen te hebben, welke door eene gemakkelijke watergemeenschap, in verbinding staan met de hoofdmarkten voor den uitvoer van rijst: t. w. Batavia, Samarang en Soerabaya, waarbij Tjilatjap kan gevoegd worden, waarvan de drie eersten de middelpunten zijn der konsumtie eener niet produceerende maatschappij, en van de verstrekking bij schaarschte of misgewas in het achterland.

Het zou nog geen praktisch nut hebben, reeds nu de streken met name aan te wijzen waar eene uitgifte van gronden op groote schaal kan plaats vinden. Genoeg zij het, hier op te merken, dat eene vroeger bekleede ambtelijke betrekking ons in de gelegenheid heeft gesteld, in nagenoeg alle residentiën, streken te bereizen en op te nemen, die bij uitnemendheid voor het in praktijk brengen van het vooropgezette beginsel geschikt zijn.

In de tweede plaats dient bij de uitvoering in de aandacht te worden gehouden, dat, ook in de meest woeste en onbebouwde streken van Java, het zelden voorkomt, dat er geheel voor kultuur geschikte uitgestrektheden worden gevonden van 1000 of 500 bouws groot, waarop niet een paar inlanders gevonden worden, die zich dáár, onttrokken aan alle tucht en maatschappelijkheid, hebben neergezet, en die in eene ruw opgeslagen hut, waarvoor de materialen met weinig moeite in de nabijheid worden versameld, den strijd van passieven wederstand tegen de voortschrijdende ontwikkeling in menschelijkheid van hunne stamgenooten reeds sedert geslachten beproeven en volhouden. Het zijn de laatste afstammelingen der autochtonen, die vooral in de Soendalanden, zich zoowel aan den invloed van het latere hindoeïsme als aan dien van den islam hebben onttrokken, en dit blijven doen, ook tegenover den europeeschen invloed. Moeten nu, die op mijlen van elkander wonende, en zich van de bestaande maatschappij afscheidende individu's, het beletsel zijn, dat hunne meer ijverige en ontwikkelde natuurgenooten, de gelegenheden worden ontzegd om zich aan te sluiten aan eene voortdrijvende kracht, die een weêrstand tegen hunne eigen gevreesde vernietiging stelt, en die hun de richting aanwijst, waarin ook zij zich parallel met die voortdrijvende kracht kunnen ontwikkelen? Met andere woorden: moeten een paar gaga-makers, die jaarlijks onschatbare waarden aan opgaand hout door verbranding vernietigen, en door de daarop volgende overheersching van den allang-allang den grond voor alle verdere kultuur ongeschikt maken, het voorwendsel zijn, om de meest nijveren der inlandsche bevolking, gesteund door europeesch kapitaal en industrie, de middelen en gelegenheden te ontnemen, om zich uit den gedrukten toestand, waarin zij thans verkeeren door de beperking hunner gronden, te verheffen, door tusschenkomst van die europeesche kapitalen en industrie?

Het antwoord hierop kan niet twijfelachtig zijn; — en slechts de verklaarde tegenstanders van alle ontwikkeling, door middel en behulp eener zelfstandige europeesche industrie, zullen pogen om met phrasen als: „opkomen voor de „belangen der bevolking" (maar voor welk deel daarvan in de eerste plaats? voor de overgroote meerderheid dan toch wel!), „gronden beschikbaar houden voor hare uitbreiding" (die gronden zijn al eeuwen lang beschikbaar maar zij kan er zich onder de bestaande toestanden niet op uitbreiden), — „dessaregten" op den grond, „gemeene weide" en anderen van dien aard, zoo iets aan te grijpen om de regeering te doen weifelen; maar deze oppositie is gemakkelijk den bodem in te slaan, door de oppervlakten, *distrikts*gewijze, te deelen door het zielental dat er werkelijk op is, om de dichtheid der bevolking aldaar te leeren kennen, welke verhoudingscijfers alsdan van zelve heenwijzen naar de streken die in de eerste plaats in aanmerking moeten komen.

In de derde plaats zullen de voorwaarden van afstand, op de meest vrijgevige wijze moeten gesteld worden. Het denkbeeld om reeds *terstond* geldelijk voordeel uit dien afstand te trekken, moet op den achtergrond blijven. De koopsom van den grond moet in termijnen van tiende gedeelten, te beginnen met het vijfde of zesde jaar, kunnen betaald worden; — of, ingeval alleen eeuwigdurende erfpacht mogt worden afgestaan, moet de daarvoor te betalen jaarlijksche rekognitie op een laag cijfer worden gesteld, en daarvan gedurende de eerste zes jaren vrijstelling worden verleend.

Last not least, ten slotte nog eene opmerking.

Is het hoofddoel wat eene natie met het gezag over eene bevolking, eene bezitting of kolonie, in tropische gewesten, beoogt, behalve andere providentiëele roepingen, die als niet tot het gebied der nijverheid behoorende, in deze vergadering buiten bespreking moeten blijven, *ook* om daardoor eene zoo groot mogelijke voortbrenging van stapelprodukten en eenen levendigen handel en scheepvaart voor het moederland in het leven te roepen, waarvan de voordeelen tusschen de bevolkingen van moederland en kolonie worden verdeeld, op natuurlijken weg, — dan liggen ook alle natuurlijke middelen, die daartoe moeten leiden, of die de bestaande beletselen moeten opruimen, op den weg der regeering. En welk middel nu, kan daartoe *op den duur* krachtiger werken, dan eerst eene geleidelijke ontginning van nog woeste gronden door eene overbevolking uit andere streken? — die weldra op een gedeelte van dien grond met haren arbeid, onder de leiding van europeesch kapitaal en industrie, behalve hare eigen voeding, die haar nu dreigt te ontbreken en hier en daar werkelijk ontbreekt, ook stapelprodukten zal teelen, zoodra deze meerdere voordeelen dan de rijstkultuur afwerpen, doch spontaan, en zonder overdrijving of kunstmatige opvoering; om die teelt weder in te krimpen en op nieuw rijst te verbouwen, zoodra de voordeelen daarvan die der andere kultures overtreffen. Eerst ook dan, zal de tegenwoordige roofbouw voor eenen rationeelen wisselbouw kunnen plaats maken, en de rijstteelt hand aan hand kunnen gaan met die van stapelprodukten. —

Bij de thans bestaande vrije of partikuliere kultuur, zoo als die zich nu tot den grond en den arbeider verhoudt, kan dit niet geschieden.

Eene speciale kultuur, eenmaal begonnen, moet of doorgezet, of, met vernietiging van het geheele kapitaal, opgegeven worden, zonder iets anders er voor in de plaats te kunnen stellen.,

Is echter de teelt van voedingsmiddelen of wisselbouw op eigen grond hoofddoel, zoo als bij den landbouw in Europa, en die van handelsgewassen bijzaak, die slechts in bijzondere gevallen, en op een gedeelte van den grond wordt ondernomen zonder deze uit te putten, dan vereenigen eene dergelijke verhouding, en de daaruit voortspruitende toestanden alles in zich wat kan verlangd worden, zoowel in het dadelijk en dringend belang van Java als in dat van het moederland. —

J. A. Krajenbrink.

Na voorlezing dezer nota, en diskussie over het onderwerp, werd de navolgende motie, waarin de door de heeren van der Schalk en van den Berg voorgestelde amendementen zijn overgenomen, door de vergadering aangenomen:

De Maatschappij van nijverheid en landbouw, in aanmerking nemende, de jaarlijks in klimmende mate wederkeerende schaarschte van het hoofdvoedingsmiddel, de rijst, en de stijging der prijzen daarvan, — als gevolgen van eene ingetreden wanverhouding tusschen de vermeerdering der bevolking en de voortbrenging, en van eene onnatuurlijke ophooping van het zielental, in de meest bebouwde streken, — en erkennende den nadeeligen invloed dier hooge rijstprijzen, op de welvaart en de voortbrengende krachten der bevolking, op het bestaan en de uitbreiding der europeesche landbouw-industrie, en vooral op den handel in invoer- en stapel-artikelen, — is van meening:
dat daarin reeds terstond en voor een groot gedeelte door een vermeerderde ontginning van thans nog woeste gronden kan worden voorzien; en dat het meest voor de hand liggende en snelst werkende middel daartoe is: *het uitgeven dier gronden onder eenen zakelijken rechtstitel aan de europeesche nijverheid*, ten einde ook de kennis en de kapitalen van deze dienstbaar te maken aan eene heilzame uitzetting der opeengedrongen bevolking, naar de thans nog woeste streken, en aan het in kultuur brengen daarvan, zoowel ter voortbrenging van voedingsmiddelen als van handelsartikelen, waarin blijkens de ondervinding, en uit den aard der zaak en der bestaande toestanden, de bevolking, wanneer die aan haar zelve wordt overgelaten, te kort schiet; —
en dat gelijktijdig de invoering en wettiging van het individuëel sawabezit van den inlander, waar dit nu nog gemeenschappelijk, en dessa's-gewijze bestaat, zoomede de uitvoering van groote werken van algemeen nut in het belang der rijstkultuur, een even krachtige spoorslag zijn, om de bevolking tot individuëele nieuwe ontginningen aan te sporen, die met de, door europeesch kapitaal en industrie teweeggebrachte, hand aan hand kunnen gaan.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE.

GEDURENDE HET JAAR 1864—1865.

Het verslag, door het reglement van het Instituut, het Bestuur tot taak gesteld, waarvan wij ons thans kwijten, zal, M.H., getuigenis geven van de afwisseling der lotgevallen, waaraan instellingen als de onze steeds zijn onderworpen.

Even als in het dagelijksch leven, heeft ook het Instituut, in het afgeloopen twaalfde jaar van zijn bestaan, stof tot verblijding gehad, maar ook teleurstelling en bezwaren ondervonden. Wij hebben levendige belangstelling bij enkelen, maar ook gemis aan zamenwerking bij velen ontmoet. Mogten wij ons verheugen in beduidende aanwinst, wij hebben daarentegen ook treffende verliezen te betreuren.

De indruk van die verliezen is nog zoo versch, M.H., dat wij ons gedrongen gevoelen in de eerste plaats daarvan te gewagen en rechtmatige hulde te brengen aan de nagedachtenis der heeren P. van Rees en T. J. Willer, die aan het Bestuur door den dood zijn ontvallen.

De verdiensten dier mannen als dienaren van den staat in de Oost-indische bezittingen hebben wij thans niet te schetsen; maar onze lofspraak mogen wij niet terughouden, als wij ons herinneren hun ijver voor den bloei van het Instituut, en de krachtige medewerking door hunne kennis en ondervinding ons steeds verleend: de een als voorzitter van de tweede afdeeling Land- en volkenkunde, beide als leden van het Bestuur des Instituuts.

De heer van Rees, laatstelijk als kommissaris speciaal des konings belast

met eene politieke zending naar Venezuela, onderscheidde zich vervolgens bijzonder door zijn ijver op de jaarlijksche kongressen voor den landbouw, waarin hij de belangen van den landbouw op Java herhaaldelijk besprak en voorstond (*). De heer Willer maakte zich op het gebied der wetenschap verdienstelijk door eene belangrijke verzameling Batansche Wetten en Instellingen, een overzicht van land en volk, opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië (jaargang 1846); ook door de uitgaaf, in 1858, van een werk over het eiland Boeroe, (†) een werk dat, door latere berichten aangevuld, een verrassend licht verspreidt over den vroeger bijna onbekenden toestand en de bemoedigende toekomst van dat eiland en zijne bewoners. Met een enkel woord mogen wij hier een ander bewijs nog geven van den ijver, den praktischen zin en den juisten blik van den heer Willer in het indisch volksleven, bij het door hem als lid der voormalige Rijks-kommissie voor de statistiek gemaakt ontwerp eener volkstelling in Nederlandsch Indië, dat voorzeker niet de aandacht zal ontgaan van de ambtenaren, thans in Indië geroepen tot statistische onderzoekingen, en alsdan ongetwijfeld goede vruchten zal afwerpen. Ook mogen wij hier niet onvermeld laten zijne verhandelingen over de zijde- en cynthia-kultuur, laatstelijk te zamen met onzen geachten vice-president Dr P. Bleeker en zijn geschrift „La question de l'esclavage", dat meer in het bijzonder, het moeilijke vraagstuk der slavernij in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika behandelt; in verband tot beschouwingen, ten aanzien van eenen overgangsmaatregel, overeenstemmende met de in Nederlandsch Indië aangenomen wettelijke regeling van het pandelingschap.

De onverbiddelijke dood moge zulke verdienstelijke mannen uit ons midden wegrukken en hunnen werkkring sluiten, hun arbeid zal als een levendige getuige achterblijven dat, al brandt een tropische zon, gedurende een groot gedeelte huns levens, tweemaal in het jaar regtstandig boven het hoofd onzer indische landgenooten, zij den ijver en de zucht tot kennis en tot wetenschappelijk onderzoek bij velen niet kan doen verflauwen of verdwijnen.

Nog door andere onvermijdelijke omstandigheden verloren wij den steun van

---

(*) Blijkens een uitvoerig rapport, voorkomende in het Verslag van het verhandelde op het XIXe Nederlandsch Landhuishoudkundig Kongres, is die belangstelling niet zonder vrucht geweest.

Door eene kommissie, bestaande uit de heeren: P. van Rees, als voorzitter; C. J. Hasselman, op den huize Djoerang bij Zoelen; R. Stuffken, ambtenaar bij het boschwezen te Njareng in Rembang; H. D. Potter, oud-resident op Java, thans te 's Hage; J. Tissot, gew. suikerfabriekant op Java, thans te 's Hage; J. Millard, oud-indisch ambtenaar, suikerkontraktant op Java, thans te 's Hage; allen leden, de laatste tevens sekretaris, en J. Boeke te Haren bij Groningen als adviseerend lid, zijn de geschiktste landbouwwerktuigen voor Java aangewezen en als proeve reeds naar Java verzonden, waartoe de onbekrompenheid van den heer P. Lebret te Pasoeroean, de geldelijke middelen heeft verschaft.

(†) Het eiland Boeroe, zijne exploitatie en Halfoersche instellingen, beschreven door T. J. Willer, oud-resident van de Westerafdeeling van Borneo en van Riouw. Uitgegeven met bijdragen en toelichtingen, in verband tot europeesche kolonisatie in Nederlandsch Indië door Jhr. J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg; met eene schets van Boeroe, volgens het origineel bij het ministerie van koloniën. — Amsterdam, Frederik Muller. 1858.

leden des Bestuurs, die, aan het hoofd van de afdeelingen geplaatst, onze verwachting van den goeden uitslag dier inrichting allezins wettigden. De heer G. S. de Veer, zich elders vestigende, moest zich aan het lidmaatschap des bestuurs en aan het presidium der vierde afdeeling (West-indië en Kust van Guinea) onttrekken en de heer J. G. A. Gallois, door ambtsbezigheden tot herhaalde afwezigheid gedwongen, zag zich insgelijks genoopt af te treden als bestuurslid en voorzitter van de derde afdeeling (Geschiedenis en oudheidkunde).

Bij dit alles ontstond voor het Bestuur nog eene andere moeilijkheid. De heer Mr S. Keijzer, sekretaris van het Instituut, werd geroepen aan het hoofd der in 1864 te Delft tot stand gekomen inrichting van onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde en legde zijne betrekking, waarin hij vroeger uitnemende diensten had bewezen, mitsdien neder. Zijne taak, door onzen vicepresident Dr P. Bleeker slechts zeer tijdelijk opgevat, omdat andere omvangrijke wetenschappelijke arbeid hem geene gelegenheid overliet zich daaraan voortdurend te wijden, is onlangs, op dringende uitnoodiging, met de meeste welwillendheid en geheel belangeloos aanvaard door den bij u allen ongetwijfeld zeer goed bekenden heer J. Millard, die wel nog weinig tijd heeft gehad zich met den nieuwen werkkring vertrouwd te maken, maar van wiens talenten en uitstekenden ijver ontwijfelbaar de beste vruchten voor het Instituut te verwachten zijn.

Kan het bij u, M.H., verwondering verwekken, dat die verliezen en die omstandigheden van bijzonderen aard, invloed gehad hebben op de werkzaamheden van het Instituut? — dat zij ook de gewone uitgaaf onzer Bijdragen eenigermate belemmerd en vertraagd hebben? In het sekretariaat is nu doeltreffend voorzien; maar op dit oogenblik zijn drie der afdeelingen nog zonder voorzitter en wij hebben u de vervulling voor te dragen van niet minder dan zeven opengevallen plaatsen in het Bestuur, daaronder begrepen die der leden, wier beurt van aftreding gekomen is. (*)

Maar wij hebben bovendien, M.H., levendig gevoeld en betreurd, het gemis aan werkzaamheid van de zijde der leden van het Instituut in het algemeen. Wel bestonden er zeer loffelijke uitzonderingen; maar de berichten, welke wij van de afdeelingen ontvingen, roemen geenszins de getrouwe opkomst harer leden.

De beweging, die het leven des Instituuts onderhoudt en verhoogt, M.H., moet haar middenpunt vinden in het lichaam des Instituuts; het hoofd kan die slechts leiden en regelen.

De afdeelingen kunnen in dezen zin ongetwijfeld van bijzonder nut zijn. Vooral de eerste afdeeling „Taal- en letterkunde", waarvan sommige leden zich eene schier europeesche vermaardheid hebben verworven, kan een krachti-

(*) Na het uitbrengen van dit verslag zijn door de Algemeene vergadering gekozen ter vervulling dier vakatures de heeren: Jhr Mr H. C. van der Wijck, oud lid van den raad-van-Indië; P. J. Bachiene, lid van den raad-van-state; P. J. Veth en J. Hoffman, hoogleeraren te Leiden; A. D. van der Gon Netscher, J. Millard en A. P. Godon.

ge impulsie geven, waarvan de terugwerking op de overige zich zeker spoedig zal doen gevoelen.

Sommigen, wier arbeid ons was toegezegd en waarop de redaktie van ons tijdschrift had gerekend, stelden ons teleur; anderen verschoven dien langer dan wij verwacht hadden.

M.H. de klacht die wij, zonder terughouden doen hooren, klinkt wellicht wat luide, doch aan u en aan ons zelven achten wij ons verplicht, de stoornis en de gebreken, waarmede wij hebben te kampen gehad, niet te verheelen. De kundige geneesheer herkent door een juiste diagnose de middelen tot herstel. Ook wij volgen dien weg en uit zelfkennis zullen wij het vermogen putten, het kwaad te bestrijden en zoo mogelijk te overwinnen.

Weinig zielskracht verraadt het toch, in enkele ziekelijke verschijnselen van voorbijgaanden aard het dreigend gevaar van den naderenden dood te vreezen; weinig veerkracht zouden wij, M.H., aan den dag leggen, en weinig vertrouwen u inboezemen, indien wij door oogenblikkelijke, maar te overkomen, bezwaren ontmoedigd, door treffend, maar toch herstelbaar verlies ter nedergeslagen, door teleurgestelde, maar weder op nieuw opgewekte en gegronde verwachtingen vervuld, u, M.H.! en ons zelven niet met vaste hoop op eene betere toekomst konden wijzen.

Ons vorig verslag sloot met de betuiging: *„van sterven mag geene sprake zijn:"* wij zeggen thans met zekerheid: *van sterven* IS *geene sprake*, maar wel van nieuwen levenslust; van krachtige elementen voor den bloei en de werkzaamheid des Instituuts.

De mannen, die wij u zullen voordragen of op wie uwe betere keuze zal vallen, om in het Bestuur op te treden, waarborgen onvermoeide medewerking en gewichtige diensten aan het Instituut. De afdeelingen zullen zich, overeenkomstig de bepalingen, voorzitters kiezen, die, naar wij vertrouwen, ijvervol zullen streven naar het doel, dat daarmede wordt beoogd, opdat de ondervinding door eene nieuwe proeve leere of het gekozen middel niet eigenaardig en doeltreffend was.

Niet daarop alleen, M.H., gronden wij onze verwachtingen en de verzekering van een toestand, het Instituut waardig. Wij hebben de bewijzen voor ons, dat, al moest het Bestuur kortstondig zwichten voor ongunstige omstandigheden, het Instituut een tijdperk van weligen bloei kan te gemoet zien.

Niet alleen dat het 3[de] en 4[de] Stuk der Bijdragen ter perse is en weldra zal verschijnen; maar wij hebben thans reeds meer dan voldoende bouwstof tot voortgaande uitbreiding der kennis onzer overzeesche bezittingen.

In de eerste plaats vermelden wij een manuskript door den heer C. B. H. von Rosenberg, ambtenaar belast met een natuurkundig onderzoek in Indië, behelzende reistochten in de afdeeling Gorontalo, op last van de Indische regeering ondernomen.

Wij hebben het te danken aan de welwillende tusschenkomst van ons medelid, den hoogleeraar H. Schlegel, te Leiden, dat het Instituut in het bezit is gekomen van dit geschrift van den heer von Rosenberg, die door vele beschrijvingen van onderscheidene gedeelten van den Oost-indischen archipel reeds lang als verdienstelijk natuuronderzoeker zich heeft bekend gemaakt.

De belangrijkheid van dit werk wenschen wij in korte trekken aan te toonen.

Totdusver behoorde de afdeeling Gorontalo, in weerwil der eeuwenoude vestiging onzer landgenooten en der Portugeezen ter hoofdplaats, tot de zeer weinig bekende gedeelten van Nederlandsch Indië. Na den hoogleeraar Reinwardt werd die afdeeling door geen natuuronderzoeker bezocht, — het onderzoek van dien geleerde bepaalde zich in 1821 tot het eigenlijke rijk van Gorontalo en de naburige gewesten.

De hoogstbelangrijke reis van den kapitein ter zee C. van der Hart rondom het eiland Celebes en naar eenige der Moluksche eilanden, in 1850, waarvan het verslag in 1854 door ons Instituut is uitgegeven, heeft de kuststreek van verschillende landen langs de golf van Tomini of Gorontalo beter doen kennen; maar het zuidelijke deel van die golf, de gewesten van Saoessoe en Posso werd op dien tocht niet aangedaan.

In het Tijdschrift van Nederlandsch Indië (2e deel van den 7en jaargang) vinden wij aanteekeningen over Gorontalo. Hoezeer niet onbelangrijk, bepalen zij zich tot de goudmijnen.

Dr Bleeker, die in 1855 den goeverneur-generaal Duymaer van Twist, en de heer P. van der Crab, die in 1860 den goeverneur-generaal Pahud naar de Molukken vergezelden, deelen verschillende officiëele bescheiden mede over de afdeeling Gorontalo; tot een persoonlijk bezoek schijnt hun echter de gelegenheid ontbroken te hebben.

Na een langdurig verblijf in de rijken Gorontalo en Limbotto heeft de heer von Rosenberg hunne natuurlijke en maatschappelijke gesteldheid, hunne fauna en flora naukeuriger dan eenig ander in het licht gesteld. Hij was na Reinwardt, wiens „Iets over de goudmijnen van de Noordkust van Celebes en over het goud daaruit verkregen," in de Bataviasche Courant van 1822, no. 50, is opgenomen, de eerste wetenschappelijk gevormde Europeaan, die de in den aanvang dezer eeuw ontdekte goudmijnen van Soemalatta op de Noordkust van Celebes heeft bezocht en beschreven.

Zeer belangrijk is zijne mededeeling over de gewesten Saoessoe, Posso en Pongka, wier juiste ligging zelfs totdusver geheel onzeker was, zoo zeer dat op de kaart van Noord- en Oost-Celebes van P. Melvill van Carnbée, in zijn grooten Atlas van Nederlandsch Indië, in 1854, derhalve na de reis van den kapitein ter zee van der Hart in het licht verschenen, de landstreken Saoessoe en Pongka, door den hoogleeraar de Hollander Ampanan genoemd in zijne Handleiding tot de beoefening der land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, in het geheel niet vermeld zijn en Posso daar ten oosten van Todjo geplaatst is. Voorzeker moet het ons geacht medelid, den heer de Hollander eene aangename zelfvoldoening verschaffen, dat deze reistochten van den heer von Rosenberg geheel bevestigen de opmerking, door hem in zijne Handleiding gemaakt, dat Posso, even als Saoessoe, bewesten Todjo ligt, tusschen dit land en Pangi, in het zuidelijkste gedeelte van de golf van Tomini.

Het werk van den heer von Rosenberg is verdeeld in twee deelen; het eerste bevat zijne onderzoekingen in het jaar 1863, het tweede behelst de beschrijving van twee reistochten naar de Togean-eilanden, en naar de vallei van Toelabollo, het bergland van het nabij Gorontalo gelegen rijkje Boné. Het werk is bovendien verrijkt met een aantal platen en kaarten.

Het Bestuur kan met eenigen grond het uitzicht geven, dat binnen zeer

weinig tijds, dit werk naukeurig en fraai uitgevoerd, den leden van het Instituut zal worden aangeboden.

Wij durven ons ook vleien, dat de heer von Rosenberg, door ons, ter erkenning der waarde van zijnen arbeid, tot lid van het Instituut benoemd, zich zal aangespoord gevoelen om, indien gevolg is gegeven aan zijn voornemen om later andermaal de afdeeling Gorontalo te bezoeken en dan bepaaldelijk eene poging te wagen om in het binnenland van Saoessoe en van Posso door te dringen en dat nader te leeren kennen, het Instituut te verplichten met de mededeeling ook van die onderzoekingen.

Wij kunnen van dit geschrift niet afstappen MH., zonder ook de hooge belangrijkheid daarvan voor de beoefenaars der Indische taalkunde aan te wijzen; het bevat toch eene woordenlijst van de Gorontaleesche taal, het waarschijnlijk oorspronkelijke op Celebes te huis behoorende dialekt; rijker en vollediger dan eenige lijst totdusver uitgegeven, aangevuld bovendien door opmerkingen over de woordvoeging en taalkundige vormen en door eene kleinere lijst van de taal der Togianeezen.

Ons geacht medelid, de hoogleeraar Veth, heeft in het Tijdschrift de Gids (I[e] deel van 1864 Jan. en Feb.), onder den titel: „*De nieuwste litteratuur over Nederlandsch Indië*", een overzicht gegeven van de kennis, die wij van de verschillende talen in den Archipel bezitten en hij leert ons hoe gering die is ten opzichte der Alfoersche dialekten, in het vroeger onder het goevernement der Molukken behoorende deel van Celebes, in weerwil der overoude betrekkingen der Nederlanders met de Minahassa.

Gij zult MH., daaruit de gevolgtrekkingen kunnen maken, hoezeer door dit taalkundig gedeelte van den arbeid des heeren von Rosenberg de wetenschap zal worden verrijkt.

De kennismaking met deze reistochten heeft de aandacht doen vestigen op de onjuiste en onvolledige voorstelling van de golf van Gorontalo of Tomini in Melvill's grooten Atlas, en zij heeft geleid tot het onderzoek naar eene kaart uit de tijden der Oost-indische Kompagnie, in 's Rijks archief onder de zeekaarten aanwezig, met het opschrift „de Bocht van Tomini beseylt met den hoeker de Brandtgans anno 1682." Zij wordt geacht naukeuriger en vollediger te zijn dan die van Melvill en zelfs voor de hedendaagsche zeevaart van groot gewicht.

Onze ijverige medeleden de heeren Obreen, Leupe en Robidé van der Aa, wien wij deze belangwekkende opmerkingen hebben te danken, verklaren zich bereid, op historische, hydrographische en geographische gronden, die oude kaart toe te lichten, en het Bestuur is van oordeel, dat nu de uitgaaf van de reizen des heeren von Rosenberg de aandacht der geleerde wereld zal vestigen op de zoo weinig bekende afdeeling Gorontalo, door een juisten afdruk dier kaart, verrijkt met de toelichtingen, waarvan wij gewaagden, kan het zijn als aanhangsel van de reis van von Rosenberg, der wetenschap geen onbeduidende dienst bewezen zal worden; want reeds in het door ons aangehaald werk van van der Hart, waarbij eene kaart van de golf van Gorontalo ontbreekt, is geklaagd over de onjuistheid der door hem gebruikte, zoodat hij genoodzaakt was, op de aanwijzingen van een inlandschen loods te varen, en niet van de Togean-eilanden naar de tegenövergestelde kust van Balante kon oversteken, omdat deze nooit

door dien loods was aangedaan. Ten opzichte van dit zuidoostelijk gedeelte van de golf is de kaart, waarop wij doelen, juist het uitvoerigst (*).

Ook op politisch-historisch gebied, hebben wij u, MH., eene belangrijke bijdrage aan te kondigen, ter plaatsing ons afgestaan door de welwillendheid van den minister van koloniën. Wij bedoelen het door den raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck op den 27sten januari 1806 gearresteerd „*Reglement op het beleid der regering en het justitie-wezen in de Aziatische bezittingen van de Bataafsche republiek en van den handel op en in dezelve*'', voorafgegaan door eene belangwekkende geschiedkundige beschouwing van de koloniale politiek onder den genoemden raadpensionaris, bewerkt door ons geacht medelid den heer D. W. Schiff.

Wie de rijke verzameling kent van instruktiën, ordonnanciën en reglementen voor de regeering van Nederlandsch Indië, door ons geacht medelid den heer P. Mijer in 1848 te Batavia uitgegeven, zal het wel bejammerd hebben, dat onder de historische stukken, die daarin ontbreken, ook dit regeeringsreglement geteld moet worden, te meer omdat het hoogstgewichtig wel bekend rapport der staatskommissie van 1803 en het door haar voorgedragen *charter* „*opzichtelijk het beleid der Policie en Justitie*, *mitsgaders het drijven van den handel in de Aziatische bezittingen der Bataafsche republiek* „tot grondslag van dat reglement gediend heeft, gelijk in 1862 is opgemerkt in een geschrift: *Over het beheer onzer koloniën* (†).

Niet enkel als antikwarisch staatsstuk is deze bijdrage belangrijk te achten; maar vooral als vergelijks-punten met de aktualiteit aanbiedende, ten opzichte van het monopolie van koffi en peper, het erkennen van den grondeigendom en de kadastrale opname van Java, het afschaffen van heerediensten, de vrije kultuur en de vrije beschikking over het suikerprodukt, het verbod. van pandelingschap en het streven naar de uitroeing van het opium-gebruik.

Het is voorzeker opmerkelijk, dat vele denkbeelden en inzichten van onzen leeftijd, hoezeer thans meer ontwikkeld op den voorgrond gesteld, in meer dan één geschrift van een verleden tijdvak worden teruggevonden, waarvan vooral de waardeering van argumenten en drijfveêren, in verband tot den toenmaligen toestand, voor de aktualiteit niet zonder waarde is.

Deze beschouwing heeft het Bestuur ook geleid om het gevoelen van de derde afdeeling van het Instituut in te winnen, omtrent het publiceeren van een geschrift van de raden van Indië van Imhoff, de Haze en van Schinne, betreffende van Imhoff's konsideratieën over den tegenwoordigen staat van de Nederlandsch Oost-indische Maatschappij.

Hoezeer die afdeeling dat stuk niet van genoegzame historische waarde oordeelt om door het Instituut te worden uitgegeven, ook omdat daarvan eene fransche vertaling bestaat, wordt de belangrijkheid daarvan geenszins ontkend, in aanmerking genomen de tijd, waarin het is geschreven.

Enkele hoofdstukken daarvan staan in verband met vraagstukken van den dag, zooals daar zijn: de meerdere verkoop van produkten in Indië, gedeeltelijke wijziging in het monopoliestelsel, proefnemingen in het klein met

(*) Het Bestuur heeft in het belang der zeevaart besloten tot het afzonderlijk verkrijgbaar stellen dier kaart met de toelichting, zoowel in Nederland als buiten 's lands.

(†) Door jhr J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg, bladz. 26 sqq.

landbouw-kolonisten enz. Het is niet gelukt op te sporen, welk gevolg een en ander in dien tijd gehad heeft, of tot welke beschouwingen zulks aanleiding heeft gegeven.

Dewijl in 's Rijks archief het oorspronkelijke stuk aanwezig is, voorzien van belangrijke kantteekeningen, heeft het Bestuur, hoezeer om de aangegeven redenen niet kunnende besluiten tot eene uitgaaf, gemeend in dit verslag daarop de aandacht te moeten vestigen, voor het geval, dat de leden ter eeniger tijd mochten wenschen dit thans in de boekerij des Instituuts bewaard manuskript te raadplegen.

Reeds in het vorig verslag maakte het Bestuur gewag van bezwaren, door de vierde afdeeling des Instituuts (West-Indië en de Kust van Guinea) geopperd en die haar het bereiken van het doel, waarmede die afdeeling was ingesteld, niet scheen te beloven. Thans klaagt zij over gebrek aan belangstelling hier te lande in onze West-indische kolonieën en in de bezittingen ter Kuste van Guinea; zij beweert dat studieën op het gebied van taal-, land- en volkenkunde voor onze Amerikaansche en Afrikaansche kolonieën tot geene, althans weinig praktische resultaten kunnen leiden, en zij gevoelt zich daardoor zoozeer ontmoedigd, dat zij in overweging geeft haar te ontbinden.

Het Bestuur, MH., gevoelt geenszins die moedeloosheid; het is verklaarbaar, dat in een tijdperk van overgang, zoo gewichtig voor onze West-indische kolonieën, de aandacht hier te lande en in de kolonie zelve meer uitsluitend op het staatkundig dan op het wetenschappelijk gebied is gevestigd. Maar eene proeve van zoo korten duur, sedert de instelling dier afdeeling, kan, naar ons inzien, geen beslissend oordeel vestigen. — Deze opmerking geldt ook de Kust van Guinea. Hier bestond bovendien een hinderpaal door de langdurige afwezigheid van den goeverneur, den heer H. A. Elias, lid van het Instituut, die eerst zeer onlangs derwaarts terugkeerde. — De belangen onzer nederzetting op dit gedeelte der kust van Afrika, zijn in de tweede-kamer der staten-generaal nog onlangs ter sprake gekomen. Uit het verhandelde in de zitting van den 9den dezer schijnt te blijken, dat de regeering zich bezig houdt met het samenstellen van een nieuw reglement voor ons bestuur aldaar, en de meening werd geuit, dat, wanneer er eenmaal meer gelegenheid zijn zal om vrije arbeiders uit Guinea over te voeren, eene rechtstreeksche stoomkommunikatie tusschen die bezitting en Suriname te verwachten is. Die meerdere gemeenschap zou, naar ons oordeel, middellijk een gunstigen invloed uitoefenen op onze betrekkingen met de leden van ons Instituut, en wij mogen dan ook de hoop uiten, dat het Bestuur in het vervolg ook van hen bijdragen ontvange.

Hoe de denkbeelden over de toekomst der West-indische kolonieën mogen uiteenloopen, niemand zal ontkennen, dat de emancipatie der slaven, het invoeren van nieuwe regeerings-reglementen, en het eerlang vaststellen eener nieuwe wetgeving, een nauelijks te berekenen invloed op den materiëelen en intellektuëelen toestand dier kolonieën moet uitoefenen, en, naar wij vertrouwen, den geest van onderzoek en de zucht tot kennis opwekken zal en de vele bronnen van geschiedkundigen aard, die daar nog ongeopend liggen, rijkelijk zullen doen vloeien en dat in vele andere opzichten ruim stof gevonden zal worden voor den werkkring onzer vierde afdeeling.

Wel moeten wij het beamen, dat de afdeeling nog weinig gelegenheid heeft gehad, hare krachten te besteden aan de voorgestelde taak, dat op haar de invloed van den staatkundigen toestand der kolonie zich merkbaar heeft doen gevoelen, en haar verstoken heeft van de medewerking der leden zelven in West-indië gevestigd, gepaard aan de nog onvolkomene betrekkingen met de kommissarissen van het Instituut aldaar, en den onverwachten dood van een hunner, den heer S. E. J. Slengarde; maar de grond waarop onze hoop was gebouwd is volstrekt niet ondermijnd: integendeel, wij verblijden ons een bewijs te kunnen laten volgen, dat, wat het verleden ons heeft onthouden, de toekomst ons nog kan schenken, wanneer het voorbeeld navolging vindt, waarop wij thans willen wijzen.

Ons medelid te Paramaribo, de heer A. M. Coster, zond het Bestuur des Instituuts eene schets, getiteld: „De Boschnegers in de kolonie Suriname, „hun leven, hunne zeden en gewoonten", vergezeld van photographische afbeeldingen, door hem opgedragen aan de leden van ons Instituut. Hij heeft nog daarbij gevoegd het verslag eener reis, door hem gedaan in de bovenlanden van de rivier Koppename.

Het Bestuur is den heer Coster voor dien uitmuntenden arbeid erkentelijk, en twijfelt geenszins of zijne bijdrage tot de kennis van het door hem beschreven volkenras, zal niet alleen hen boeien, die meer dan anderen van nabij met West-indië bekend zijn; maar ook opprijsgesteld worden door allen, die naar zoodanige kennis streven.

De vierde afdeeling zal daarover een grondiger oordeel kunnen vellen dan waartoe wij thans in staat zijn, hetwelk wij zullen afwachten alvorens tot de plaatsing van dit stuk in een der volgende Bijdragen over te gaan.

Inmiddels kunnen wij nog berichten dat een geschiedkundig overzicht van ons ijverig medelid, den heer Leupe, betreffende de invoering der koffikultuur in Suriname, op het gunstig advies der vierde afdeeling, in onze Bijdragen opgenomen wordt en reeds ter perse ligt.

In het vorig verslag maakten wij gewag van een overzicht door Dr. G. K. Niemann, van het belangrijkste dat in de taal- en letterkunde van Neêrlandsch Indië in het licht is verschenen.

De plaatsing daarvan in de „Bijdragen" is eenigen tijd verschoven; het Bestuur was van oordeel dat eene aanvulling met een later tijdvak veel waarde zou hebben. De heer Niemann heeft daarmede ingestemd, en ons die aanvulling binnen zeer kort toegezegd, zoodat dit overzicht, aan volledigheid winnende, weldra in het licht zal kunnen komen.

Diezelfde geleerde heeft de plaatsing in onze Bijdragen verzocht van een opstel over de Batahsche letterkunde, of een overzicht van de voornaamste litterarische voortbrengselen, die in een der drie Batansche hoofddialekten, het Tobasche, Mandhelingsche en Daïnsche uitgegeven zijn, op het voetspoor van het overzicht, door den heer Niemann geleverd, over de Makassaarsche taal- en letterkunde, opgenomen in de Bijdragen van het Instituut.

Nog is het Bestuur met den hoogleeraar Dr T. Roorda, den geachten voorzitter der eerste afdeeling, overeengekomen, omtrent de uitgave door het Instituut van een Javaansch werk, stukken bevattende uit de Wayang Poerwa, met verklaringen en ophelderingen, gevolgd door den Javaanschen tekst van

het wayang-verhaal van de lotgevallen van Raden Pandji, de vertaling waarvan de leden hebben ontvangen in het 1e stuk van het 7e deel.

Zoodanige bijdragen, die de kennis van de godsdienst en taal, zeden en begrippen van de javaansche bevolking uitbreiden, kunnen wel niet anders dan het nut van onze instelling onmiskenbaar in het oog doen vallen.

Daarom verheugt het ons ook dat de heer T. A. F. van der Valk te Soerakarta, gereedelijk gehoor heeft gegeven aan het verzoek van het Bestuur, om inlichting betreffende de beteekenis van sommige woorden en zaken voorkomende in een totdusver onuitgegeven Javaansch Wetboek, genaamd Anggar Gladag, handelende over de heerediensten, vervoermiddelen en opbrengsten aan den soeverein verschuldigd.

Ook ons medelid, de heer A. B. Cohen Stuart heeft, met die belangstelling en dien ijver, welke wij van hem gewoon zijn, het Bestuur de toezegging gedaan om voor de Javaansche chronologie soortgelijke tabellen zamen te stellen, als Dr Wüstenfeld voor de muselmansche tijdrekenkunde vervaardigd heeft, en waarvan de waarde, omgewerkt en toegelicht, door den heer Cohen Stuart beoordeeld wordt in een brief, waarvan de hoofdzakelijke inhoud gevonden wordt in de gedrukte notulen der 85ste vergadering van het Instituut, zoodat wij ons van herhaling daarvan hier onthouden.

Wij kunnen ons derhalve vleien dat het Bestuur weldra in staat zal gesteld worden in de behoefte aan zoodanige tabellen, door de uitstekende kennis van dat onderwerp van den heer Stuart, te voorzien.

Bovendien vertrouwen wij op de medewerking van een der deskundige leden des Instituuts om de Anggar Gladag te bewerken, waardoor wij in de gelegenheid zullen komen, om ook dat werk in het licht te doen verschijnen. Ons geacht medelid, Mr S. Keijzer, had die bewerking aanvankelijk op zich genomen, maar heeft daarvan afgezien. Wij eerbiedigen de redenen, die hem daartoe kunnen genoopt hebben, doch hopen dat hij later zijn ijver en zijne kennis op nieuw zal gelieven ten beste te geven.

Gij zult, MH., ongetwijfeld met voldoening vernomen hebben dat het veld, waarop het Instituut zijn arbeid voortzet, goede vruchten belooft en dat, al is de oogst wat tenachtergeraakt, het uitzicht bestaat op krachtigen groei en rijker insameling van hetgeen de taal- en letterkunde en de land- en volkenkunde van onze overzeesche bezittingen aanbieden.

Maar wij zouden aan de volledigheid van ons verslag te kort doen, indien wij geheel zwegen van een tak der wetenschap, de *oudheidkunde*, die het Instituut zich ook heeft voorgesteld zooveel mogelijk te blijven behartigen. Het ligt in den aard der zaak, dat de gelegenheid daartoe niet overvloedig is; maar wij verheugen ons toch, dat in de wetenschappelijke onderzoekingen daardoor geene leemte ontstaat. Wij hebben slechts tot bewijs daarvan uwe aandacht te vestigen op het breedvoerig verslag in de Staats-Courant van den 8sten April van dit jaar door ons vroeger medelid, den verdienstelijken direkteur van 's Rijks Museum van Oudheden en 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, den heer Dr C. Leemans, waaruit blijkt dat die belangrijke versameling door velerlei geschenken uit onze bezittingen beduidend uitgebreid is: dat het geheele ethnograpische museum der voormalige Koninklijke Aka-

demie te Delft, bij gezegde Rijksinstelling is overgegaan en dat door het Bestuur van ons Instituut eenige voorwerpen, vroeger insgelijks te Delft berustende, aan het Nieuwe Rijks Ethnographisch Museum, onder voorbehoud van eigendomsrecht, ter tentoonstelling, in bewaring is gegeven (*).

De Bijdragen van het Instituut hebben getuigd van hetgeen door de regeering in het tijdvak van 1849—1860 gedaan is in het belang der Javaansche oudheden; wij achten het hier de geschikte plaats om op nieuw te wijzen op de blijken van belangstelling, die de indische regeering voortdurend geeft in het behoud van oudheidkundige versamelingen, en hare blijvende zorg daarvoor. Immers in het bijblad op de indische staatsbladen treffen wij een goevernements besluit aan, gedagteekend 15 februari 1864 n_o. 9, eene aanbeveling behelzende om te doen waken, dat versamelingen door geleerden in dienst van den lande bijeengebracht niet met voorbijgang van onze *eigene*, aan *vreemde* musea worden gezonden; ook eene aanschrijving van 18 juli 1864 aan de hoofden van gewestelijk bestuur, waarbij de aandacht wordt gevestigd op de wenschelijkheid om voorwerpen van oudheidkundige waarde, inzonderheid uit den Boedha-tijd afkomstig, bijeen te brengen en aan de regeering te zenden.

In ons vorig verslag maakten wij melding van de maatregelen door ons genomen om licht te verschaffen over de kennis van het landbezit op Java.

Wij mogen niet ontveinzen, dat de poging om door het stellen van een honderdtal vragen over dat gewichtig punt, afzonderlijk in druk naar Java verzonden aan voormalige kweekelingen aan de Delftsche Akademie en anderen, niet aan de verwachting heeft beantwoord.

Met erkentelijkheid maakt het bestuur nogtans gewag van de uitzonderingen hierop door den heer Lebret te Kadawoeng en den heer Mensing te Banjoemas, die geene moeite hebben gespaard om die vragen toe te lichten, en wier voorbeeld wij ons nog eenigszins durven vleien, dat door anderen later zal worden gevolgd, naarmate tijd en gelegenheid hun zulks zullen toelaten.

Licht te erlangen en te verspreiden over zulk een belangrijk onderwerp, een der gewichtigste koloniale vraagstukken, ziedaar MH., het oogmerk dat het Instituut zich had voorgesteld. Maar valt dat licht van eene andere zijde dan wij meer bepaaldelijk hadden verwacht, niet minder welkom is het; want wij willen de schatten onzer kennis versamelen, waar wij ze vinden en daarom MH., wijzen wij u als eene rijke bron, op hetgeen het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië in den laatsten tijd des betrekkelijk bevat; maar bovenal op het gewichtig werk van ons medelid den heer S. van Deventer Js. Zn., getiteld: „Bijdragen tot de kennis van het landelijk stelsel op Java, op last van z. e. den minister van koloniën J. D. Fransen van de Putte bijeen verzameld", waarvan het Instituut in dank een exemplaar ten geschenke heeft ontvangen.

Deze voortreffelijke arbeid bevat een aantal totdusver weinig of niet bekende staatsstukken uit de rijksarchieven te voorschijn gebracht en met een aantal aanteekeningen voorzien, die ons met verlangen naar het toegezegd vervolg

(*) Eene alleszins belangrijke bijdrage over „*Oudheidkundige onderzoekingen en ontdekkingen op Java, mededeeling van Dr. C. Leemans*, wordt aangetroffen in de *Verslagen en Mededeelingen* der Koninklijke Akademie van wetenschappen, afdeeling letterkunde, achtste deel, derde stuk.

doen uitzien, en ons met meer grond dan wij tot heden hadden, tot een oordeel zullen kunnen leiden, over eene steeds hangende en onbesliste vraag, waarvan de oplossing zoo diep ingrijpt in de indische maatschappelijke toestanden.

De taak door het Instituut aanvankelijk op zich genomen wordt daardoor grootendeels door den schrijver overgenomen en vervuld.

De overige totdusver onbeantwoorde vragen met betrekking tot Nederlandsch Indië, tot de West-indische kolonieën en de Kust van Guinea, meent het Bestuur nog eens te moeten herhalen.

Wij hebben MH., in de schets van den toestand des Instituuts stil gestaan bij het voorname doel van deze instelling, haar intellektuëel streven. Voorzeker mag daartoe worden gerekend het aanknoopen van betrekkingen met de buitenlandsche genootschappen en geleerden, die eene gelijke richting hebben.

Het Bestuur meent daarin niet te zijn te kort geschoten. De naamlijst zal u als nieuwe Buitenlandsche leden doen kennen de heeren:

L. P. A. E. Sédillot, sekretaris van het Collège de France, van l'Ecole des langues orientales, lid van het bestuur der Société Asiatique.

Uit de Ecole des langues orientales zijn sedert eene halve eeuw, beroemde orientalisten voortgekomen, niet alleen van Frankrijk maar ook van Duitschland, Engeland en Rusland;

l'Abbé P. E. Favre, die zeventien jaren in Britsch Indië, hoofdzakelijk te Malakka, doorgebracht heeft en thans aan de Ecole impériale des langues orientales vivantes het Javaansch en Maleisch doceert;

J. P. Reinaud, president van gezegde school en membre de l'Institut, voorzitter van la Société Asiatique, die, opgericht in 1822, het met roem bekend Journal Asiatique uitgeeft.

Wij vleien ons met het vooruitzicht, dat de band tusschen ons Instituut en de geleerde genootschappen gelegd, wederkeerig tot veel nut strekken en duurzaam zal onderhouden worden.

Onze kommissarissen in Nederlandsch Indië hebben door een brief van een hunner, den heer Levyssohn Norman, het Bestuur eenige bijzonderheden medegedeeld, ten opzichte der geldelijke vorderingen van het Instituut en de ontvangst der Bijdragen en werken van onze instelling. Gelijktijdig werd het Bestuur in het bezit gesteld van eenen wissel ten bedrage van f 2075 in mindering van hetgeen het Instituut uit Indië heeft te wachten.

Dit schrijven bevat bovendien het bericht, dat de kommissaris, de heer N. P. van den Berg, die betrekking zal overdragen aan ons medelid en vroeger tweeden sekretaris van het Instituut, den heer H. J. Bool, zoodra de eerste de geldelijke aangelegenheden van het Instituut zal hebben in orde gebracht.

Sedert bleef het Bestuur van nadere berichten verstoken, hoezeer het heeren kommissarissen de belangen van het Instituut met aandrang had aanbevolen. Het valt niet te ontkennen, dat zij met eigenaardige moeilijkheden en bezwaren hebben te kampen gehad; maar wij meenen toch te mogen verwachten, dat zij krachtig zullen medewerken, om de belangstelling in het Instituut ook in Indië op te wekken en levendig te houden, onze medeleden daar tot werkzaamheid in het belang der instelling, die nergens meer dan in Nederlandsch Indië

sympathie moest vinden, aan te sporen en dat zij geene gelegenheid voorbij laten gaan om onze Bijdragen te verrijken met zoo menigen onschatbaren, aan het oog des algemeens onttrokken, in het stof der archieven bedolven, en daardoor voor de wetenschap totdusver verloren arbeid van statistischen, geschiedkundigen of ekonomischen aard.

De vroegere toezending van stukken, ons Instituut in elk opzicht waardig en waarvan in ons vorig verslag melding werd gemaakt, is ons een waarborg, dat wij niet te vergeefs zullen rekenen op de zucht van heeren kommissarissen om den bloei der instelling door hen in Indië vertegenwoordigd met alle inspanning te bevorderen

Wat den staat der geldmiddelen van het Instituut aangaat, zal de rekening en verantwoording, daarvan straks aan uwe goedkeuring te onderwerpen, u, MH., naar wij vertrouwen, reden tot tevredenheid geven. Het blijkt daaruit dat het Instituut geenszins ontbloot is van de stoffelijke middelen, om zijn intellektuëel leven te onderhouden.

Het getal leden van het Instituut, dat volgens het laatste Algemeen verslag 303 beliep, is thans geklommen tot 337, in weêrwil dat een aantal het Instituut door den dood of andere omstandigheden is ontvallen. Wanneer wij daarbij tellen de kontribuëerende en de wetenschappelijke instellingen, waarmede het Instituut in betrekking staat en de Buitenlandsche leden, dan mogen wij rekenen op een getal van 352 Leden.

Voor de bibliotheek van het Instituut ontving het Bestuur vele geschenken, waaronder van groote waarde door den minister van kolonieën, breedvoeriger vermeld in de gedrukte Notulen der bestuursvergaderingen.

Wij zijn thans genaderd, MH., tot een onderwerp, dat een der doeleinden dezer vergadering uitmaakt en waarvoor wij in het bijzonder uwe aandacht inroepen: de herzieuing van het reglement des Instituuts.

Wij voorzien de vraag, waaraan dit voorstel zijn oorsprong heeft te danken, wat de behoefte daaraan is en welke gevolgen met eene herziening beoogd worden?

Reeds vroeger is de noodzakelijkheid van verbetering beaamd. Immers sommige bepalingen in het bestaande Reglement, waarop wij aanstonds zullen wijzen, zijn in de praktijk veroordeeld. Maar bovendien zijn door veranderde omstandigheden en inzichten toestanden ontstaan die regeling en wettiging vereischen, als daar zijn: het verplaatsen van den zetel, als gevolg der opheffing van de Koninklijke Akademie te Delft ter opleiding van ambtenaren voor Nederlandsch Indië, waarvan het Instituut bij zijne oprichting een uitvloeisel was; het stichten van afdeelingen; en het uitbreiden van onzen werkkring tot alle Nederlandsche bezittingen en kolonieën. Ook bleef geenszins buiten invloed de meening van den minister van kolonieën, dat het Instituut nu vooral het karakter behoort aan te nemen van eene wetenschappelijke instelling, die *in eigene kracht* haren steun zoekt.

Op de leden van het Instituut zal nu, volgens het ontwerp der herziening, de verplichting rusten, om zelfstandig het doel der instelling te bevorderen. Maar dit sluit niet uit, dat hoopvol gerekend wordt op ondersteuning en medewerking van elders. Het departement van kolonieën blijft ontwijfelbaar even goedgezind als

vroeger, en door de stichting te Leiden en te Delft van instellingen van onderwijs in de indische taal-, land- en volkenkunde wordt nu beoogd, wat de oprichters van de Delftsche Akademie oorspronkelijk zich, meer beperkt, ten doel stelden. Ook van die zijde mag, uit den aard van ons streven, op de vroegere sympathie worden staat gemaakt.

De behoefte des tijds heeft de Delftsche Akademie gesloopt; maar bij de geboorte der nieuwe instellingen mag met grond eene nieuwe luisterrijke periode van vooruitgang en van meer algemeene verspreiding der Indische wetenschap verwacht worden. Moge ons Instituut, in eigen veerkracht en in eigen werkkring, den prikkel vinden om te blijven ijveren naar eene waardige vervulling van zijne eenmaal opgevatte taak.

In dezen geest, MH., is het ontwerp van herziening opgemaakt. Het reglement moge nu nog beknopter en nog eenvoudiger zijn dan totdusver, die geest straalt daarin onmiskenbaar door.

Wel ontstond bij het Bestuur de vraag of een geheel nieuw, of slechts een herzien, een gewijzigd reglement noodig ware, — verreweg de meerderheid onzer heeft zich echter verklaard voor het laatste. In reglementaire bepalingen, MH., ligt trouwens niet het levensbeginsel. Genootschappen als de onze ontleenen niet aan hunne statuten, maar wel aan hunne werkzaamheid, de belangrijkheid, waarop zij kunnen bogen. Hoevele bewijzen zouden wij daarvoor niet kunnen aanhalen. Bij enkelen zelfs is een reglement slechts bij name bekend, soms verouderd, vaak niet meer te vinden.

Niettemin heeft het Bestuur toch de wenschelijkheid ingezien om, hoezeer het Reglement slechts als een kleed is te beschouwen, het toch in te richten en u voor te dragen naar den tegenwoordigen vorm en leeftijd des Instituuts.

Ziedaar tevens, MH., het eenvoudig antwoord op de vraag, welke gevolgen van deze herziening tegemoet gezien worden.

Op de hoofdpunten dier herziening hebben wij reeds uwe aandacht ingeroepen, de overige zijn van meer ondergeschikten aard en voorzien in ondervonden leemten, of bevatten eene verbeterde redaktie, als:

het benoemen van leden, door het Bestuur, instede van aanzoeken daartoe af te wachten;

de aanstelling van eenen algemeenen sekretaris met bevoegdheid dien eenen amanuensis, tevens bibliothekaris, toe te voegen;

het voorschrift dat de briefwisseling wordt gevoerd door den president en den algemeenen sekretaris namens het Bestuur, instede van die altijd aan den sekretaris over te laten;

het wegvallen eener uitdrukkelijke bepaling, omtrent de honoraria aan inzenders van stukken, omdat deze bevoegdheid begrepen is in eene nieuwe redaktie van artikel 1 (§ *c*), terwijl het handhaven of het wijzigen van het bestaande tarief gerekend moet worden te behooren tot de huishoudelijke regelingen van het Bestuur;

het jaarlijksch vaststellen eener begrooting van de ontvangsten en uitgaven;

het ruimer stellen der bevoegdheid van de leden tot het doen van voorstellen;

eindelijk, de opheffing der bepaling dat het Instituutsjaar met 1 Mei ingaat, waarvoor thans 1 Januari is gesteld.

Wij gelooven dat verdere uitweiding hier te veel tijd zou vorderen. Mondeling zullen u de inlichtingen worden voorgedragen, die nog noodig zijn of verlangd mochten worden (*).

Hiermede meenen wij MH., onze taak te hebben volbracht.

Allen die bijgedragen hebben om onze pogingen te steunen of onze bibliotheek te verrijken, zij de welgemeende dank des Bestuurs toegebracht.

Met een vasten wil en een onverzwakt streven, door volharding en inspanning, zal het Bestuur blijven trachten over de bezwaren, waarmede het te kampen of te worstelen heeft, te zegevieren.

Van de leden des Instituuts, verwacht het Bestuur dat zij de gaven en talenten die zij bezitten, de middelen en gelegenheid die ze hebben, onverflauwd zullen aanwenden om de grondzuilen dezer voortreffelijke instelling te schragen; om onvermoeid kostbare bouwstoffen aan te brengen tot haren bloei en toenemenden luister.

'S GRAVENHAGE,
den 27 Mei 1865.

(*) De behandeling van het reglement is tot eene nadere algemeene vergadering uitgesteld, die denkelijk reeds in Juli zal gehouden worden. Aan de leden in Nederland worden inmiddels "Toelichtingen en voorstellen van wijzigingen" rondgezonden.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XVII.
HET KULTUURSTELSEL IN VERBAND MET HET LANDELIJK STELSEL.

Derde Gedeelte.

UITBREIDING VAN HET KULTUURSTELSEL. NADERE BEKRACHTIGING DOOR HET OPPERBESTUUR.

Na de reeds medegedeelde belangrijke stukken, verhandeld bij de resolutiën van den 12den Februarij en 2den April 1831 n°. 43 en 1, is het noodig, ook nog in haar geheel over te nemen, de missive van den gouverneur-generaal van den Bosch, van 31 Augustus 1831 n°. 1310, verhandeld bij resolutie van den 30sten November 1831 n°. 1, tengevolge waarvan het kultuurstelsel belangrijk uitgebreid, en tevens een afzonderlijk departement voor den landbouw, de direktie der kultures, opgerigt werd. Wij laten derhalve dat stuk hier volgen.

I. *Uitbreiding van het Kultuurstelsel.*

MISSIVE VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH, AAN DE REGERINGS-LEDEN.

No. 1310. *Buitenzorg*, 31 *Augustus* 1831.

Daar het zijner majesteit behaagd heeft, bij besluit van den 20sten Maart ll.

n°. 80 (*), aan uheg. medegedeeld, goed te keuren de door mij voorgestelde, en bij resolutie der regering van den 13den Augustus 1830 n°. 4, aangenomen beginselen, om de kultures van produkten, voor de markt van Europa geschikt, aan te moedigen en uit te breiden, zoo heeft het thans aangenomen stelsel van landbouw daardoor zulk eene vastheid verkregen, dat het gouvernement den ingeslagen weg met gerustheid kan vervolgen.

Almede heeft het z. m. behaagd, bij eene bijzondere instruktie, gedateerd 16 Mei 1829 geheim La F, en wel bij art. 11, den volgenden last op mij te verstrekken:

„De gouverneur-generaal van den Bosch zal zijne bijzondere aandacht vestigen op de middelen, waardoor nijverheid en werkzaamheid onder de Javanen kunnen worden uitgebreid, en hij zal nagaan, of niet daaraan zóódanig een prikkel kan worden gegeven, dat de bevolking van Java, voor den uitvoer naar Europa eene hoeveelheid produkten verschaffe, bedragende, naar den tegenwoordigen stand der prijzen, ten minste *f* 5.— per hoofd, zijnde dit nagenoeg wat thans de bevolking der Preanger-regentschappen voor den uitvoer aankweekt."

Het is tengevolge van dezen op mij verstrekten last, dat reeds sedert lang door mij is onderzoek gedaan, naar de mogelijkheid om tot het opgegeven doel te geraken, en vermits thans de weg, daartoe in te slaan, door het voornoemd besluit des konings van 20 Maart ll. is bepaald, acht ik mij verpligt, het resultaat van mijn onderzoek en van mijne overweging, over al de middelen die verder vereischt zullen worden, om aan zijner majesteits verlangen te voldoen, in deliberatie te brengen, ten einde zoo mogelijk, met uhedg. een vast ontwerp te beramen, waarnaar in deze zal worden gehandeld.

Vooraf echter zal noodig zijn:

1°. De hoeveelheid op te geven der onderscheiden produkten, die hiertoe zullen worden gevorderd, en uit welke artikelen zij zouden behooren te bestaan.

2°. Te onderzoeken, of de teelt van zoodanige hoeveelheid voortbrengselen, als bij mijne instruktie bepaald is, mogelijk kan worden beschouwd, en

3°. Te onderzoeken welke pekuniëele middelen daartoe zullen worden gevorderd en of het gouvernement over deze kan beschikken.

Terwijl dan verder, uit een en ander zal moeten worden afgeleid: welke maatregelen er zullen gevorderd worden om het oogmerk te verwezenlijken.

Wat het eerste punt betreft, namelijk: de waarde die de gezamenlijke produkten zullen moeten bezitten, afgemeten naar het aantal hoofden dat tot maatstaf is aangenomen; meen ik, dat dat aantal destijds op vier millioen zielen heeft kunnen worden gerekend, en dat dus de waarde dier produkten, naar de prijzen van dien tijd, 20 millioen gulden jaarlijks zouden hebben moeten beloopen. Zij zouden dus hebben kunnen bestaan uit 400,000 pikols koffij,

destijds à *f* 20. — de pikol.	*f* 8,000,000.—
400,000 pikols suiker, à *f* 20. — idem.	*f* 8,000,000.—
2,000,000 ponden indigo à *f* 2.	*f* 4,000,000.—
Totaal	*f* 20,000,000.—

(*) Zie den tegenwoordigen jaargang van dit Tijdschrift, 1ste deel, pag. 435.

Sedert den datum van de meergenoemde instruktie echter, zijn de prijzen van die produkten aanmerkelijk achteruit gegaan, zoodat de opgegevene hoeveelheden, volgens de tegenwoordige markt, wel niet meer dan 14 à 15 millioen zullen waardig zijn. Er bestaat intusschen geen reden, om de onderneming tot de opgegeven artikelen alleen te bepalen; zij zijn hier slechts opgegeven, als het meest vatbaar om spoedig te worden voortgebragt. Maar bij het ontwerp, deswege vast te stellen, zal niet uit het oog moeten worden verloren, dat eene groote verscheidenheid van artikelen het meest strekken kan ter bevordering van den handel en van de belangen des moederlands, waarom ik dan ook voorstel, behalve de opgegevene, ook daaronder te begrijpen de thee, zijde, havana- en manilla-tabak, kaneel, kochenielje en katoen, en zulks in die evenredigheden, als uit reeds verkregen resultaten tot de mogelijkheid en het voordeel dier teelten kan worden besloten.

De thee komt als zoodanig wel het eerst in aanmerking. Deze kultuur slaagt volkomen in het distrikt Krawang, en meer bepaaldelijk te Waniassa. De kwaliteit van dat artikel, te dier plaatse geteeld, laat weinig te wenschen over. Reeds zijn de noodige maatregelen beraamd, om eenige arbeiders, met de manipulatie daarvan, het maken der kisten enz. bekend, uit China te doen overkomen. Het getal in vollen groei staande boomen, bedraagt ruim 100,000. De gronden zijn aangewezen om die met een millioen te vermeerderen, en de noodige schikkingen gemaakt, ter bekoming van de grootst mogelijke hoeveelheid nieuwe zaden, zoo uit Japan als China.

De kosten dier kultuur bedragen minder dan 40 centen het pond; terwijl thee van de kwaliteit, als daarvoor bereid wordt, zeker in Nederland *f* 1.— en volgens deskundigen veel meer waarde heeft. Ik stel dus de hoeveelheid, die van dat produkt geteeld worden zal, voorloopig op twee millioen oude ponden, met voorbehouding, om er de meest mogelijk snelle uitbreiding aan te geven, naarmate de resultaten blijken zullen, meer en meer aan de verwachting te voldoen.

Wat de zijdeteelt aangaat, het is bewezen, dat de witte moerbeziënboom hier zeer goed slaagt; de poupons van bijna alle kwalen bevrijd blijven, waaraan zij in andere landen zijn blootgesteld, en eene zeer goede soort van zijde opleveren, doch in eene mindere hoeveelheid dan men in Europa gewoon is daarvan te erlangen. De hoeveelheid zijde, welke thans dagelijks te Poerwakarta bereid wordt, bedraagt p. m. 4 pond. De kosten van kultuur kunnen echter vooralsnog met geene juistheid worden bepaald. Nieuwe proefnemingen zullen dus nog worden gevorderd, alvorens het raadzaam zijn kan, dezen tak van industrie eene groote uitbreiding te doen erlangen. Voorloopig zou het aantal ponden, in het eerste jaar te teelen, op 4 à 5 duizend kunnen worden bepaald.

De tabak, van havana-zaad geteeld, slaagt hier zeer wel, en de ondervinding doet zien, dat wanneer hij evenzoo behandeld wordt als op Cuba, de kwaliteit mede nagenoeg gelijk staat. De proeven met deze kultuur genomen, zijn intusschen te klein en te weinig gadegeslagen, om tot een beslissend resultaat te leiden: terwijl het almede gebleken is, dat dit artikel, aan de individuëele industrie overgelaten, gelijk zoovele andere, geen resultaten van eenig belang oplevert. Sedert drie à vier jaren wordt dit gewas

geteeld, zonder dat de hoeveelheid eene noemwaardige vermeerdering heeft ondergaan. Het gouvernement zal dus ook hier moeten tusschen beide treden, en deze kultuur aanmoedigen.

Naar mijn gevoelen, zou begonnen moeten worden, met de te teelen hoeveelheid op 100,000 pond te bepalen; deze, aan de markt van Europa komende, zal doen zien, wat er van dit artikel kan gemaakt worden. Voor het moederland zou het welligt van destemeer gewigt kunnen zijn, omdat dit voortbrengsel in geen der Nederlandsche bezittingen wordt aangetroffen. De manilla-tabak, die wel schijnt te zullen slagen, zou acht à tien duizend pond van de opgegeven hoeveelheid kunnen uitmaken.

De proeven, ten aanzien der kaneel, kochenielje en katoen genomen, doen zien, dat deze produkten hier kunnen worden voortgebragt, met uitzondering van de West-indische en Bourbonsche katoen, waarvan de proeven totdusver zijn mislukt (*).

Geene dezer teelten heeft nog die uitgestrektheid verkregen, dat zij reeds aan de gewone industrie zou kunnen worden overgelaten, waarom die dan ook vooreerst alleen in het etablissement (van landbouw) te Krawang, zal moeten worden voortgezet. Ook zullen deze kultures daarom worden begrepen in de bepaling, die ik straks nader ten aanzien van dat etablissement zal voordragen.

De bepaling van de opgegeven kwantiteiten is noodzakelijk geweest, om daarnaar de fondsen te berekenen, welke jaarlijks tot het onderwerpelijk oogmerk zullen worden vereischt, en niet om een maatstaf vast te stellen, ter bepaling van hoeveelheden, die niet zouden behooren te worden overschreden, vermits het integendeel het oogmerk zijn moet, de industrie zooveel mogelijk ook boven het geproponeerde uit te breiden.

Volgens het opgegevene dus, meen ik, dat de te teelen kwantiteit voorloopig zou kunnen worden vastgesteld op 400,000 pikols koffij, berekend tegen

de tegenwoordige prijzen à *f* 15.— de pikol	*f* 6,000,000
400,000 pikols suiker à *f* 10—	„ 4,000,000
2,000,000 pond indigo à *f* 2—	„ 4,000,000
2,000,000 pond thee, hier verkocht wordende à 75 cent 't pond	„ 1,500,000
100,000 pond tabak à 20 cent	„ 20,000
10,000 pond zijde à *f* 5	„ 50,000
overige artikelen voor	„ 25,000
Totaal	*f* 15,595,000

Naar dezen maatstaf, zou de waarde der gezamenlijke produkten thans nog ruim 15 millioen bedragen, en, wat de kwantiteiten betreft, geheel voldaan zijn aan de bepaling des konings.

Wat nu het tweede punt aangaat: het onderzoek of Java werkelijk die hoe-

(*) Blijkens resolutie van 4 Maart 1830 no. 15, in verband met de resolutie van 27 November 1829 no. 21, werden toen reeds met de teelt van tabak, in de residentie Pekalongan, goede vorderingen gemaakt, terwijl bij die stukken als waarschijnlijk werd aangenomen, dat de katoenkultuur (Fernambucco), hoewel in genoemde residentie niet willende slagen, echter in andere streken met beter gevolg zou kunnen worden ondernomen.

veelheid voortbrengselen voor de markt van Europa leveren kan, daaromtrent zou wel geen verschil bestaan, indien de vruchtbaarheid van den grond, benevens het aantal inwoners, dit vraagstuk alleen beslisten; doch het is niet naar dezen regel alleen, dat het produktief vermogen van een land kan worden beoordeeld; ook andere omstandigheden zijn daarop van invloed; de krachten der bevolking toch kunnen hier niet uitsluitend worden gebezigd tot de teelt van produkten voor de markt van Europa geschikt; ook het levensonderhoud en wat verder de inlandsche handel vordert, moet worden voortgebragt. Indien echter in eenige distrikten reeds zóóveel van die produkten worden geteeld, als de opgegeven bepaling vereischt, en tevens dáár in de kultures van alle overige voortbrengselen behoorlijk wordt voorzien, dan kan men aannemen, dat ook elders, onder gelijksoortige omstandigheden, hetzelfde resultaat zal kunnen worden te gemoet gezien.

De residentie Bantam, de Ommelanden van Batavia, de Preanger-regentschappen en Cheribon, zullen p. m. een vierde der bevolking, voorzoover die als gouvernements onderdanen kunnen worden aangemerkt, uitmaken.

Als een tweede distrikt, daarmede in bevolking en grond genoegzaam gelijkstandig, kan worden aangemerkt: alle strand-regentschappen, Kadoe daaronder gerekend, van Tagal tot en met Rembang.

Als een derde distrikt, in de onderwerpelijke aangelegenheden gelijksoortig, zal kunnen beschouwd worden: de zoogenaamde oosthoek tot Banjoewangi en het eiland Madura, waarvan mijns inziens ook, zoowel in het belang van vorsten als volk, partij te trekken is voor de genoemde kultures.

En eindelijk zou men als een vierde distrikt kunnen aanmerken, de aan het gouvernement gecedeerde Vorstenlanden.

Het zal thans van belang zijn te onderzoeken, welke produkten de onderscheiden distrikten reeds opleveren; ten einde na te gaan: wat er reeds gedaan is, en nog gedaan moet worden.

De residentie Bantam levert thans 6,000 pikols koffij, en het aanstaande jaar 30,000 pikols suiker.

De Preanger-regentschappen leverden vroeger op, 100,000 pikols koffij; doch tegenwoordig is die kultuur, ten gevolge van verkeerde aanplantingen, afgenomen tot op p. m. 70,000 pikols.

De nieuwe aanplantingen echter, die hebben plaats gehad in 1828, 1829 en 1830, beloven dit nadeel eerlang te herstellen; ik meen dus de leverancie aldaar, met inbegrip van Buitenzorg, op 85,000 pikols te kunnen schatten.

De Ommelanden (van Batavia) leveren p. m. 50,000 pikols suiker.

De theekultuur is, gelijk hiervoren reeds is aangehaald, in het Krawangsche met sukces ingevoerd; het getal groeijende boomen zal, nog in dit jaar en in het begin van het volgende, sterk worden vermeerderd; overigens lijdt het geen den minsten twijfel, of dat produkt kan daar tot een half millioen pond worden uitgebreid, vermits hiertoe niet meer dan 1500 à 2000 arbeiders gevorderd worden.

Cheribon levert p. m. 10,000 pikols koffij en het aanstaande jaar 30,000 pikols suiker; terwijl bovendien deze residentie met de Preanger-regentschappen, zeker meer dan een half millioen pond indigo zullen voortbrengen.

Het eerste distrikt kan dus geschat worden: meer dan 100,000 pikols koffij,

100,000 pikol suiker, een half millioen pond indigo en een half millioen pond thee te zullen kunnen opleveren.

Bovendien verschaffen deze residentiën, zoo aan rijst als andere benoodigdheden, hetgeen zij konsumeren; zelfs Cheribon heeft, boven zijne eigene konsumtie, een uitvoer van 6000 kojangs rijst en vele andere voortbrengselen; terwijl de talrijke bevolking Europeanen en Chinezen uit de Ommelanden, van de meeste levensnoodwendigheden wordt voorzien.

En daar nu de industrie en de teelt van produkten voor de markt van Europa geschikt, aldaar geoordeeld moet worden nog voor eene groote uitbreiding vatbaar te zijn, zoo zou men hieruit welligt reeds bij voorraad kunnen besluiten, dat de opgegeven hoeveelheden ook in de overige distrikten verkrijgbaar zullen zijn. Niet dat ik hiermede wil zeggen, dat in ieder distrikt dezelfde hoeveelheid van ieder artikel, met gelijk voordeel, zou kunnen worden voortgebragt; voorzeker neen: hierop zijn de gesteldheid van den grond, de ligging en andere omstandigheden van invloed. Evenwel vlei ik mij, dat bij een nader onderzoek genoegzaam blijken zal, dat hierin eene billijke kompensatie te verkrijgen is, zoodat hetgeen het ééne distrikt aan een artikel minder opbrengt, ligtelijk door het meerdere van een ander kan worden gekompenseerd, en de opgegeven evenredigheid over het geheele eiland, zal kunnen worden verkregen.

De koffij, over geheel Java uitgevoerd, heeft in 1828 bedragen 416,171 pikols.
„ 1829 281,661 „
„ 1830 288,742 „

In het jaar 1828 waren er groote restanten van het voorgaande jaar voorhanden, waaraan de zoo buitengewone uitvoer moet worden toegeschreven.

De oogsten daarentegen van 1829 en 1830 zijn ongelukkig geweest, zoodat men in middelbare jaren den uitvoer zeker stellen kan op 300,000 pikols, en daar die, met geringe uitzondering, geleverd worden door de oude gouvernementsprovinciën, zoo volgt dan ook hieruit, dat men aannemen kan, dat het tweede en derde distrikt, dooreen gerekend, nagenoeg die hoeveelheid koffij zal opleveren als het eerste distrikt.

De suiker die in het tweede distrikt, zoo ten gevolge van kontrakten met het gouvernement aangegaan, als door partikulieren geteeld, geleverd wordt, beloopt p. m. 70,000 pikol (*). De indigokultuur, alleen nog ingevoerd in de residentiën Tagal en Pekalongan, zal p. m. 100,000 pond van die verfstof kunnen opleveren.

Dit distrikt is dus nog aanmerkelijk ten achter, in de teelt van voortbrengselen voor de markt van Europa geschikt. Uit hetgeen echter in een jaar ten aanzien der suikerkultuur heeft kunnen geschieden; uit hetgeen de koffijkultuur daar vroeger geweest is; uit de talrijke bevolking, en de vele goede gronden die men er aantreft: mag men afleiden, dat de bezwaren niet onoverkomelijk zullen worden bevonden.

(*) Als Tagal 10,000, Pekalongan 10,000, Samarang 12,000, Japara en Joanna 28,000 en Rembang 10,000 pikol.

(*Noot van den gouv. gen. van den Bosch.*)

Dáárop, en op de middelen die kunnen worden aangewend om die zwarigheden te boven te komen, zullen wij straks nader terugkomen.

Het derde distrikt of de Oosthoek, levert zeker het aanstaande jaar meer dan 100,000 pikols suiker; de indigo echter is er onbeduidend. In dit distrikt intusschen zal het niet moeijelijk vallen, aan de voorgestelde kultures de meest mogelijke uitbreiding te geven; de grond is daartoe uitmuntend geschikt: de menschen die dagelijks van Madura overkomen en zich door nijverheid onderscheiden, verschaffen een geschikt middel om de noodige arbeiders te bekomen, en dat eiland zelf, waar het aan middelen van bestaan ontbreekt, is vatbaar om tot de teelt van produkten voor de markt van Europa bij te dragen.

Het vierde distrikt eindelijk, de nieuwe residentiën in de afgestane Vorstenlanden, levert thans nog weinig van die voortbrengselen op. Maar het lijdt geen bedenking, of de opgegeven kultures kunnen aldaar met voordeel worden ingevoerd. Banjoemas is ten uiterste vruchtbaar, en voor de indigo- en suikerteelt wel gelegen; inzonderheid, zoo het gelukt, een goed établissement aan de Zuidzee bij Noessa Kambangan op te rigten, en de rivier Serayo in haar te doen uitloopen. In dat geval zal Bagelen, mede voor de indigokultuur dienstbaar kunnen worden gemaakt. De oostelijke landen laten weinig, zoo ten aanzien van vruchtbaarheid als goede ligging, te wenschen over; ook is het door de spoedige uitbreiding der koffij- en andere kultures, op de vóór den oorlog in de Vorstenlanden verhuurde gronden tot stand gebragt, gebleken, dat de bevolking met geringe moeite daartoe te brengen is.

Zoo men dus nu in aanmerking neemt: dat het eerste distrikt reeds de vereischte hoeveelheid oplevert, met uitzondering van de thee; dat het derde distrikt almede de twee hoofdartikelen in vereischte hoeveelheid verschaft; het vierde distrikt een gunstig vooruitzigt oplevert, en het tweede distrikt, zoowel ten aanzien van suiker als indigo, vatbaar geacht kan worden om veel daarvan voort te brengen, dan wordt daardoor reeds aanvankelijk het vermoeden gunstig, dat de zwarigheden niet onoverkomelijk zullen zijn; terwijl ik mij vlei, dat eene nadere beschouwing zulks geheel tot duidelijkheid brengen zal.

Uit het opgegevene is gebleken: dat Java geacht kan worden, bij een middelbaar gewas, het aanstaande jaar te zullen opleveren:

300,000	pikol	koffij.
270,000	„	suiker.
1,000,000	pond	indigo.
6,000	„	thee.
1,500	„	zijde.

Er ontbreken dus nog, om tot het voorgestelde doel te geraken:

100,000	pikol	koffij.
130,000	„	suiker.
1,000,000	pond	indigo.
1,994,000	„	thee.
2,500	„	zijde.
100,000	„	tabak.

Van de overige artikelen, waarmede nog proeven worden genomen, zal ik thans niet spreken.

Het eerste distrikt, als reeds aan de vereischten voldoende, kan hier voor een oogenblik buiten de rekening gelaten, en de aandacht alleen tot de overige distrikten bepaald worden.

In de meeste strandregentschappen bestaat het gebruik, om de dessa's, tot den koffijbouw bestemd, voor ieder bouw sawa's, dien zij bezitten, een bouw koffijtuinen te doen beplanten (*), waarvan de gemiddelde opbrengst op een pikol kan worden geschat, dewijl daaronder altijd een groot aantal boomen wordt gevonden, die nog geen vruchten dragen.

Ten aanzien van de indigo- en suikerkultuur, heb ik zooveel mogelijk de leiding trachten te geven: dat het minimum van het produkt, hetwelk eene zekere hoeveelheid gronds, door eene dessa te betelen, opbrengt, geacht kan worden, gelijk te staan, met het bedrag der te betalen landrenten; en hetgeen de suiker- of indigovelden boven het minimum opleveren, tegen den middelbaren prijs aan de dessa wordt uitbetaald. Deze regel is echter niet altijd strikt gevolgd, omdat men zich hierin aanvankelijk eenigermate naar de verkiezing van den inlander heeft moeten schikken. Zoo werd b. v. in het distrikt Gobang, in het Cheribonsche, *f* 32,000 koper aan landrenten betaald, en de oppervlakte der sawa's op ruim 4800 bouws geraamd. De ingezetenen van dat distrikt hebben thans, ten behoeve van den heer Dennison en den kapitein chinees aldaar, 1200 bouws suikerriet geteeld, welke bij de voorloopige taksatie, die aldaar heeft plaats gehad, *f* 65,000. — zijn waardig geschat; zoodat de inlander nu, niet alleen geen landrente te betalen heeft, maar bovendien *f* 33,000 toe ontvangt. Maar de met suikerriet bebouwde grond maakt hier nagenoeg een vierde der sawa's uit. Had die evenredigheid gestaan als 1 tot 5, dan zouden hier beteeld geweest zijn 960 bouws, of voor *f* 52,000 in geldswaarde.

Een bouw indigoplanten op rijstvelden, of op in deugdzaamheid daarmede gelijkstaande gronden, levert op 40 pedattis bladeren, of 60 pond verfstof. Deze worden aan den Javaan betaald met *f* 60.—, de manipulatie van den indigo daaronder begrepen, zoodat de Javaan, door het een vijfde zijner sawa's met indigo te beplanten, zijne landrenten betalen kan. Wanneer de indigo wordt geteeld als tweede gewas, wordt den inlander 7 cent per pikol van 62½ pond toegestaan, namelijk indien het kontrakt met partikulieren is aangegaan.

Ter betaling zijner landrenten is het dus voldoende, dat hij de helft zijner sawa's als tweede gewas voor deze kultuur bezigt.

Wanneer men thans in aanmerking neemt, dat volgens den opgegeven maatstaf, voor de koffijkultuur in de drie overige distrikten zou gevorderd worden, als:

voor 300,000 pikol koffij	300,000	bouw grond
„ 300,000 „ suiker	30,000	„
„ 1,500,000 pond indigo	25,000	„
Totaal	355,000	bouws;

(*) In enkele regentschappen bedraagt dit een halve bouw vruchtdragende boomen; zoo men echter de nieuwe aanplantingen, die nog geen vrucht dragen, daarbij in aanmerking neemt, dan bedraagt het gemiddelde een bouw.

(*Noot van den gouv. gen. van den Bosch*).

dan ziet men, hoe oneindig veel meer bezwaar de koffijkultuur voor den inlander, boven die der suiker en indigo, oplevert. Het zegt toch vrij wat meer 300,000 bouws grond in bergachtige streken, dikwerf verre van de dessa's verwijderd, te moeten ontginnen en beplanten, en jaarlijks een tiende daarvan door nieuwe ontginningen te moeten vervangen, dan 25 à 30 duizend bouws suiker- en indigo-gronden, veelal in de nabijheid der dorpen, aan te leggen, en daartoe, zoo de inlander zulks verkiest, reeds bebouwd land te bezigen; terwijl nog bovendien de vruchten van deze laatste kultures, het eerste jaar worden genoten, en naar de eerste, bij een nieuwen aanleg, 4 jaren moet worden gewacht. Gelukkig dat de grondgesteldheid niet overal dezelfde moeijelijkheid voor de koffijkultuur oplevert. In het Malangsche b. v., is het genoeg, de bosschen van kleine struiken te zuiveren en er koffij te planten, om die welig te zien groeijen. Soortgelijke gronden zijn er zeker meer op Java, inzonderheid in de aangrenzende afgestane Vorstenlanden te vinden, en het is dan ook daar, dat de koffijkultuur voornamelijk zal dienen te worden uitgebreid. Over de middelen die daartoe kunnen strekken straks nader.

Ik meen dus te mogen aannemen, — zoo op grond van de belangrijke hoeveelheid koffij die Java reeds oplevert, inzonderheid in het eerste, tweede en derde distrikt, als van het gunstig vooruitzigt om daaraan eene verdere en sterkere uitbreiding te kunnen geven in de gecédeerde Vorstenlanden, — dat de bepaalde hoeveelheid van 400,000 pikol zal te verkrijgen zijn; terwijl, zoo uithoofde van den minderen arbeid, als van het meerder voordeel dat de suiker- en indigo-kultuur aan den Javaan verschaft, en inzonderheid uit de groote vorderingen, daarin in zulk een kort tijdsbestek gemaakt, het niet twijfelachtig kan worden beschouwd, of ook in dit opzigt zal het doel worden bereikt.

De overige kultures meer bestemd zijnde om door vrije arbeiders te worden gedreven, zal daarop later worden teruggekomen.

Ik zal thans tot *het derde punt van mijn onderzoek* kunnen overgaan; namelijk: welke pekuniëele middelen, ter voortbrenging van zoovele produkten, zullen moeten worden gebezigd, en welk middel, als het eerste vereischte tot zulk een doel kan worden beschouwd.

De koffijkultuur is in de laatste tijden steeds uitgebreid ten koste van den Javaan; dezen namelijk werd de verpligting opgelegd, om jaarlijks eene zekere hoeveelheid boomen aan te planten, en hij betaalde inmiddels de landrente zijner rijstvelden. Na verloop van vier jaren, ontving hij de eerste vergoeding voor zijn arbeid; doch tot dien tijd toe, was hij verpligt hem zonder remuneratie aan te wenden; eene inrigting, des te onbillijker, daar het gouvernement van de gronden, op die wijze tot kultures gebragt, van den eersten oogst af, de volle rente, dat is twee vijfden van het produkt, erlangde. Vroeger, onder het stelsel van geforceerde leverancie, was het gebruikelijk, den Javaan, daartoe afgezonderd, dadelijk te ontheffen van de padjek, zoodat hij alsdan voor zijn arbeid eene billijke vergoeding genoot. Zoolang de prijzen der koffij hoog zijn geweest, en uit de reeds bestaande tuinen eenige voordeelen werden genoten, kon het nieuwe stelsel worden aangemerkt als geen onoverkomelijke hinderpalen op te leveren. Met de tegen-

woordige lage prijzen echter, inzonderheid in streken waar die teelt nog niet is ingevoerd, zou zij waarschijnlijk den grootsten tegenzin doen ontstaan, en men zal daarom op zoodanige plaatsen van het beginsel dienen uit te gaan: dat de Javanen, die met den arbeid zullen worden belast, van het betalen der landrenten worden verschoond, of wel op eene andere wijze daarvoor schadeloos worden gesteld.

Daar echter, in de drie eerste distrikten van Java, geene belangrijke vermeerdering daartoe zal plaats behoeven te hebben, gemerkt de hoeveelheid die aldaar reeds wordt geleverd, inzonderheid niet, zoo het meerdere van het eene distrikt in kompensatie van het mindere in een ander strekt, en aldaar door andere kultures wordt vervangen, zal die aanplant voornamelijk in de nieuwe Vorstenlanden behooren te geschieden.

Doch vermits de aanplant alleen sukcessivelijk zal worden tot stand gebragt, vermeen ik, om nader op te geven redenen, te kunnen aannemen, dat daartoe jaarlijks p. m. ƒ 200,000, hetzij dan dat daarvoor rentvrije sawa's worden afgestaan, of geldelijke belooningen plaats hebben, zal behooren te worden afgezonderd. Na verloop van vier jaar, zal deze kultuur geene verdere uitgaven vorderen, dewijl er geen reden bestaat, waarom men de beschikking over het produkt daarvan niet, op dezelfde voorwaarden als zulks in alle strand-residentiën plaats heeft, aan den Javaan zou overlaten. Het gouvernement zal dan daarvan als landrente genieten, de waarde van twee vijfde gedeelten van den oogst, en dus van 100,000 pikol p. m. ƒ 600,000. —, hetwelk waarlijk als eene zeer aanzienlijke rente kan worden beschouwd, voor een grond, die anders niets opleverde, en met zulk een vergelijkenderwijs gering voorschot, tot kultuur is gebragt.

Ten aanzien van de suikerkultuur moet worden opgemerkt, dat men cirka een vierde daarvan beschouwen kan, als zonder voorschotten te zullen worden verkregen: want, behalve de suikermolenaars in de Ommelanden van Batavia, zijn er meer andere gegoede planters, die ze niet verlangen, en dat zal zeker van jaar tot jaar toenemen. Van de overige 300,000 pikols, rekent men gemiddeld een derde van den prijs voor het riet, een derde voor het fabrikaat, en een derde als winst voor den planter. Men kan dus rekenen, dat deze kultuur een jaarlijksch voorschot van twee millioen zal vereischen, om tot de voorgestelde hoogte van 400,000 pikol te worden gebragt.

De planten voor de bereiding van een pond indigo, kosten, volgens genomen proeven, één gulden; het fabrikaat of de verdere bereiding gemiddeld 25 cents; terwijl men bovendien den aanbouw der fabrieken mede op 25 cents per pond schatten moet, en dus zou de kultuur van twee millioen pond indigo drie millioen gulden vorderen.

Deze som echter zou niet als voldoende kunnen worden beschouwd, indien men die kultuur plotseling wilde daarstellen; maar vermits men het eerste jaar de fabrieken aanlegt, en daarom minder plant, kan een gedeelte van het geld worden aangewend voor den bouw der fabrieken, die anders, met 25 cent per pond, op vele plaatsen niet kunnen worden tot stand gebragt. Eenmaal voltooid zijnde, vorderen de fabrieken geen belangrijke uitgaven meer, en kan des noods het tweede jaar, de som, voor de kultuur voor te schieten, worden verminderd. Rekent men hierbij, dat reeds de noodige fabrieken voor

cirka een millioen pond indigo bestaan, dan zal, om deze kultuur tot de opgegeven hoogte te brengen en te onderhouden, jaarlijks met *f* 2,500,000. — kunnen worden volstaan.

De thee kost, zoo aan kultuur, bereiding als administratie, cirka 40 cent het pond. De heer Serière schat zulks 8 of 10 cent minder. Naar mijne bevinding op Buitenzorg, behoort het op de opgegeven som gesteld te worden, zal men zich niet in de berekeningen vergissen. Twee millioen pond, zullen dus eene uitgave vorderen van *f* 800,000. De gebouwen, die deze kultuur vereischt, zijn van weinig beduidenis.

De teelt van tabak, mitsgaders van de overige hiervoren genoemde objekten, gevoegd bij alle andere uitgaven van administratie, enz. meen ik jaarlijks op *f* 200,000. — als ruim voldoende te kunnen schatten, omdat men in het uitbreiden dier teelten altijd het daarvoor geakkordeerde zal kunnen raadplegen.

De totale som, welke de teelt van de opgegeven produkten vordert, zal bij wijze van voorschot moeten worden uitgegeven; en kan gemiddeld geschat worden, als:

voor de koffij	op *f*	200,000. —	
„ „ suiker	„ „	2,000,000. —	
„ „ indigo	„ „	2,500,000. —	
„ „ thee	„ „	800,000. —	
overige onkosten	„	200,000. —	
Te zamen	*f*	5,700,000. —	

Deze berekening is zeker voor geene mathematische naauwkeurigheid vatbaar; het is mogelijk dat ook partikuliere ondernemers gelden daarin zullen aanwenden, althans niet alle de voorschotten zullen verlangen, waarop zij volgens de bestaande bepalingen aanspraak hebben; terwijl bovendien de suikermolens en andere fabrieken, die deze teelt zal vorderen, reeds grootendeels bestaan. Het is echter beter de som, in dit geval, eenigzins te hoog, dan te laag te stellen.

De grootheid der opgegeven som intusschen, doet al dadelijk zien, hoezeer de medewerking van het gouvernement wordt gevorderd, om hier aan de kultures die spoedige uitbreiding te geven, welke zoowel de gesteldheid der kolonie, als de staat des moederlands vordert. Waar toch, zou men bij partikulieren zulk een kapitaal vinden, ongerekend nog alle andere bezwaren, die uit den aard der zaak voor hen gelegen zijn, gelijk zoo vele mislukte proeven, in dit vak genomen, maar al te zeer hebben bewezen.

De opgegeven som echter, zal niet reeds het eerste jaar ten volle worden vereischt. Vooreerst zal men de koffijkultuur in de meeste strand-regentschappen, daarvoor vatbaar, kunnen uitbreiden, op den aldaar gebruikelijken voet, zoo omdat die niet aanzienlijk zal behoeven te zijn, als omdat de vruchten van reeds bestaande tuinen aldaar genoten worden, en die kultuur, althans in de oostelijke distrikten, van jaar tot jaar vermeerdert. Een aanplant dus van 10,000 tot 20,000 pikol over geheel Java, buiten de gecedeerde Vorstenlanden, in twee jaar, zal geen zoo bijzonderen last veroorzaken, dat daartoe buitengewone middelen gevorderd worden; alleen zou ik wenschen, den Javaan eenige meerdere voordeelen, bij de tegenwoordige lage prijzen, van zijn

produkt te verzekeren, dat evenwel niet tot het bestek dezer voordragt behoort en dus hier niet zal behandeld worden.

In de afgestane Vorstenlanden behoorde, mijns inziens, al dadelijk als regel te worden aangenomen, de wijze waarop vroeger de europeesche huurders in die landen koffij hebben doen planten, dat is: tegen eene billijke belooning, of wel tegen genot van rentvrije sawa's, naarmate dit zal worden verkozen. Zoo hiertoe, gelijk reeds vroeger gezegd is, jaarlijks *f* 200,000 wordt geïmpendeerd, vlei ik mij, dat in twee of drie jaar, eene hoeveelheid van 60 tot 80 duizend pikol koffij zal kunnen worden verkregen. Hierdoor zal de Javaan tevens de middelen bekomen, om zijne landrente te voldoen, waarop anders, 'gemerkt den geringen prijs der rijst, in vele dier distrikten maar weinig vooruitzigt bestaat. Dragen de boomen eenmaal vruchten, dan kunnen de tuinen aan den Javaan worden afgestaan, tegen betaling aan huur van twee vijfden van het produkt, en onder verpligting van hetzelfde getal boomen, door jaarlijkschen aanplant, te onderhouden, zoodat de uitgaven voor deze kultuur, althans het eerste jaar, niet meer dan *f* 200,000.—, zullen beloopen, en geheel vervallen, als de boomen vruchten dragen.

Zoo de suikerteelt het aanstaande jaar op p. m. 350,000 pikols gebragt wordt, en daarvan 50,000 pikol, als door partikulieren geteeld worden aangemerkt, dan zal van het overige gedeelte twee derden voorschot moeten worden verleend, en dus daarvoor noodig zijn *f* 2,000,000.—

De uitgaven, voor de indigokultuur te doen, hangen eenigermate daarvan af, of zij voor gouvernements-rekening genomen, of aan partikulieren wordt afgestaan; daar in het eene geval twee derden van de waarde van ieder pond, als voorschot, tegen *f* 2.— het pond berekend, verleend wordt, en in het andere geval *f* 1.50 per pond, met den aanleg der fabrieken, noodig is. Zoo men dus besluit, om daaraan het aanstaande jaar eene uitbreiding te geven van 500,000 pond, zal daarvoor *f* 750,000 moeten worden berekend; terwijl de reeds bestaande, gemiddeld, op een uitschot van een millioen kan worden geschat; zoodat deze kultuur aanvankelijk *f* 1,750,000 zal vorderen.

De theekultuur vereischt vooralsnog geen groote uitschotten. Voor het aanplanten van een millioen boomen, zijn duizend morgen lands noodig; de bearbeiding en het onderhoud daarvan, kunnen worden gesteld op *f* 50,000.—, en tot dit getal zullen wij ons vooreerst, uit gebrek aan zaden, moeten bepalen.

De tabak, bij gebrek aan zaad van Havanna, zal de volle uitbreiding het eerste jaar almede niet kunnen verkrijgen, zoodat de uitgaven daarvoor op *f* 25,000 zeer min zullen zijn gesteld.

De onkosten voor de overige kultures, welke nog provisioneel te Poerwakarta gedreven worden, worden bestreden uit de sommen, op het hoofdstuk voor den landbouw uitgetrokken; zoodat deze geene bijzondere vermeerdering in de rekening vorderen.

De opgegeven kosten bedragen te zamen *f* 4,025,000.—, welke aanvankelijk, als het fonds voor de uitbreiding der kultures, zullen moeten worden aangewend, en verder jaarlijks zullen moeten worden vermeerderd, naarmate de financiën van het gouvernement het zullen veroorloven, zoo geen partikuliere kapitalen daartoe worden aangewend.

Buiten onvoorziene gebeurtenissen, kan ik hierbij de geruststellende verzekering geven, dat de staat van 's gouvernements kassen het aanstaande jaar deze uitgaven toelaat.

De mogelijkheid dus, om de kultures tot dien graad uit te breiden, welken z. m. verlangd heeft, bestaat, en de pekuniëele middelen, daartoe aanvankelijk vereischt, zijn voorhanden.

Thans zullen wij dus kunnen overgaan, om nader te onderzoeken, welke middelen en inrigtingen verder worden gevorderd, om het doel te bereiken.

Daartoe moet ook over het vereischte getal arbeiders kunnen worden beschikt.

Die voor de koffijkultuur benoodigd, worden verkregen door de dessa's, voor die kultuur het meest geschikt, te designeren, en de bewoners daarvan den aanleg der koffijtuinen, onder het opzigt hunner hoofden, op te dragen. Deze maatregel is inderdaad niets anders, dan het voormalig stelsel van geforceerde kultuur, met die wijziging echter, dat de arbeider thans de beschikking behoudt over het produkt op die wijze geteeld, en tevens alle belastingen draagt; eene wijziging die gelijk reeds meermalen is betoogd, bij hooge prijzen voor hem voordeelig, doch bij eene lage markt hoogst drukkend is, omdat de Javaan dien geest van spaarzaamheid niet bezit, dat hij zijn overvloed doet strekken, tot leniging van min gunstige tijden. De inrigting der geforceerde kultures, is overigens niet zoo onbillijk als men die heeft afgeschilderd. Volgens de aloude instellingen des volks, rust de verpligting daartoe op de rijstvelden, mits zij, in vergelding van de padjek, anders daarvan te betalen, worden vrijgesteld; en de arbeid, van hen verlangd, geëvenredigd is aan dien, welken zij anders, ter teling van de rijst, om hunne padjek te voldoen, moesten verrigten.

De kindsche staat der beschaving van den gemeenen Javaan, en zijne huishoudelijke inrigtingen, vorderen gebiedend, dat alles, wat in het algemeen belang geschieden moet, op deze wijze tot stand worde gebragt; en zoolang deze omstandigheden niet kunnen worden veranderd, zal iedere onderneming, daarmede strijdig, op teleurstelling uitloopen. De ondervinding van meer dan twee eeuwen heeft zulks doen zien. Niets in den landbouw is tot stand gekomen, niets heeft een duurzaam bestaan erlangd, dat niet hierdoor is voortgebragt en daarop is gegrond geweest. Er bestaan dan ook geen redenen om van dat beginsel af te wijken, of datgeen, wat in overeenstemming daarmede is tot stand gebragt, te veranderen; al is het dan ook, dat de primitieve instellingen daarbij eenigermate zijn gewijzigd, omdat het kindsche verstand van den Javaan, van alles wat nieuw is een afkeer heeft. De vatbaarheid om dit naar waarde te schatten, en het meer voordeelige in eene verwijderde toekomst te berekenen, ontbreekt hem geheel.

Ik vind dan ook geen reden, om de genoemde inrigting voor de koffijkultuur te wijzigen in die streken, waar zij is ingevoerd, en daarom stel ik voor: in de Preanger-regentschappen, in de strandresidentiën en in het Malangsche, de koffij-kultuur en de verdere uitbreiding daarvan, op den tegenwoordigen voet te doen voortduren, ook omdat de Javaan in de gecédeerde Vorstenlanden koffij geplant heeft en die heeft zien planten. Tegen eene geldelijke remuneratie, moet dat stelsel daar vervolgd worden, indien hij het verkiest boven rentvrije sawa's.

Men zal echter zooveel mogelijk moeten zorgen, dat hij de meeste voordeelen van zijn arbeid geniete, en de vruchten daarvan hem niet worden afhandig gemaakt door zijne hoofden en anderen, die ten zijnen nadeele daarop spekuleren en van zijne onkunde misbruik maken, waaromtrent in de meeste strandregentschappen nog veel te wenschen overblijft.

De verdere uitbreiding der indigo- en suikerkultuur, behoort almede op hetzelfde beginsel van volkshuishoudkunde gegrond te zijn. Er bestaan echter geen redenen, waarom men, ten aanzien van deze, verder zou afwijken van de volksinstellingen dan volstrekt noodig is. Hoe meer volledig eene inrigting daarmede overeenstemt, hoe minder tegenstand zij zal ontmoeten, en hoe minder botsing zij zal ondervinden.

Het is op grond daarvan, dat iedere dessa, welke, hetzij *bij overeenkomst*, hetzij *bij designatie*, met die teelten belast wordt, moet kunnen volstaan, met een vijfde harer rijstvelden, of wel een grond daarmede gelijkstaande, met die gewassen te betelen, of wel voor de indigobladeren, met het kultiveren van de helft harer rijstvelden als tweede gewas.

De meerdere waarde die het produkt daarvan bezit, boven die welke ter betaling der landrente anders zou worden vereischt, moet den Javaan worden uitbetaald. Ingeval van misgewas, buiten zijne schuld, moet het gouvernement den last daarvan dragen, gelijk het doet, ingeval de rijst niet slaagt. Op die wijze zal het lot van den Javaan verbeterd zijn, daar hij met een vijfde van zijn arbeid, en met een vijfde van zijn grond, zijne belasting voldoet; en anders, met het stelsel van landrente, gedwongen is, ten minste twee-vijfden te betalen, en, rekent men alle andere lasten waaronder hij zucht, zal zulks in de meeste gevallen drie-vijfden beloopen.

Ik ben alsnog van gevoelen, dat in de strandresidentiën, het oogmerk kan en behoort bereikt te worden, door, overeenkomstig de bepalingen van het reglement op het beleid der regering, kontrakten deswege te sluiten met de hoofden en oudsten der dessa's. Hierdoor is men het meest gewaarborgd tegen de ontevredenheid, die eene verandering in bestaande gebruiken, bij den Javaan aanvankelijk kan doen ontstaan. Is het voordeelige der zaak eens ondervonden en genoegzaam algemeen bekend, en uit dien hoofde geen tegenstand tegen haar meer te voorzien, dan bestaat er geen reden, om de designatie van een vijfde der gronden, niet als een algemeen beginsel aan te nemen, en daartoe kan worden overgegaan, als de omstandigheden zulks, in het belang van nadere uitbreidingen, zullen vorderen.

In de gecédeerde Vorstenlanden echter, kan dit, naar mijn inzien, al dadelijk worden ingevoerd, namelijk in die streken, welke voor de kultuur van suiker en indigo geschikt zullen worden geacht. Daar toch is de Javaan minder met den aard van zulke kontrakten bekend, en meer gewoon in dergelijke zaken de bevelen zijner hoofden te volgen.

Deze inrigting zal vooreerst strekken, om de betaling der landrenten te verligten. Het blijkt maar al te zeer, dat het invorderen daarvan in geld, aldaar op vele plaatsen zeer moeijelijk zal zijn.

In vele streken van Java bestaat eene kaste van menschen, waaronder Chinezen, Arabieren en gegoede Javanen behooren, die de landrente aan den gemeenen Javaan eigenlijk voorschieten, om daarvoor een gedeelte van den

oogst te genieten. Daarop is gegrond, de huring van dessa's door regenten en hoofden. Zij genieten daarvoor de helft van den oogst; de gemiddelde landrente bedraagt twee vijfden van het gewas, en dus een voordeel van 20 à 25 percent van het uitgeschoten kapitaal, en hoe drukkend dit dan ook voor den Javaan zijn mag, wordt hierdoor niettemin het middel verkregen, om de geregelde betaling der landrente te verzekeren (*).

Deze kaste nu, ontbreekt in vele distrikten van de nieuwe Vorstenlanden, en het schijnt mij niet wenschelijk toe, die aldaar te doen ontstaan; hetwelk grootendeels kan worden voorgekomen, door den Javaan in staat te stellen, om door het kultiveren van een vijfde gedeelte des gronds waarvan hij belasting betalen moet, of wel door het telen van een tweede gewas op de helft van den grond, zijne landrente te voldoen. Hierdoor zal het middel zijn verkregen, om in zeer korten tijd eene groote uitbreiding aan de kultures voor de markt van Europa te geven, en vele moeijelijkheden zullen worden uit den weg geruimd, die anders de invoering van het stelsel van landrente, voorzoover daarbij eene geldelijke betaling gevorderd zal worden, vergezellen moeten. Voorzoover die betaling in rijst geschiedt, hetwelk men thans op eenige plaatsen reeds heeft moeten toestaan, is het te voorzien, dat het gouvernement daarvan dikwerf, door het moeijelijke transport, weinig vruchten oogsten zal.

Deze inrigting voor de gecédeerde Vorstenlanden, strijdt niet tegen het reglement op het beleid der regering, als zijnde die geenszins voor die landen ontworpen, vermits de afstand dier provinciën toen nog niet plaats had, en mijne bijzondere instruktie verleent mij eene genoegzame latitude, om uhoogedelgestr. dit voorstel in overweging te kunnen geven.

Bij geene inrigting op Java, behooren de zoogenaamde hoofden en oudsten des volks uit het oog te worden verloren.

Allerwege heeft de meerdere industrie der schrandersten, zich een aandeel in den arbeid van den min beschaafde weten te verzekeren, zonder zelve te arbeiden. Bij ons in Europa, is zulks geschied door het bezigen van vaste en roerende kapitalen, waardoor vergelijkenderwijs een gering getal gegoeden, in de vruchten deelt van den arbeid der groote massa, dat is der niet gegoeden. Op Java had zulks vroeger plaats, door een gedeelte der bevolking regten toe te kennen op het produkt, dat de arbeid der anderen opleverde: nu eens onder den naam van diensten des souvereins; dan weder als sikeps, belast met zekere werkzaamheden, waarvoor hun gronden werden afgestaan, die zij dan wederom door anderen lieten bebouwen, die dan tevens de op hen rustende dienst verrigtten; ook wel als huurders van zeker distrikt van den souverein, waarvoor zij een gedeelte van de opbrengst van hetzelve

(*) Deze redenering is in strijd met het, bij de nota van 8 Maart 1831, door den gouverneur-generaal ontwikkelde denkbeeld: dat de opbrengst der velden, *voor de helft* aan landrenten en *voor de wederhelft* aan arbeidsloon, moet besteed worden; waaruit toen de gevolgtrekking werd afgeleid: dat eigendom van grond, tot grooter uitgestrektheid dan met eigen handen kan worden bearbeid, niet alleen zonder waarde is, maar zelfs schade oplevert. Zie pag. 62 van de vorige aflevering van dit Tijdschrift. Wat betreft het voorschieten der landrente, tegen afstand van een gedeelte van den oogst, de gouv. gen. J. C. Baud maakte daaraan een einde, bij publikatie van 6 November 1834 (Staatsblad no. 52), zie art. 4, in verband met de premisse.

genoot. Thans, met het stelsel van landrente, wordt 8 percent daarvan aan de dorpshoofden betaald, en aan de volkshoofden vast traktement toegelegd, en heeft zich bovendien een stand tusschen schatpligtigen en het gouvernement ingedrongen, die een gedeelte van de opbrengst geniet, voor het voorschot, dat ter betaling daarvan gedaan wordt.

Deze kaste van genieters zonder te arbeiden, die overal gering is in vergelijking der geheele bevolking, en welke men de aristokratie van ieder land noemen kan, is echter, op zichzelve beschouwd, vrij talrijk, heeft het meeste doorzigt en den grootsten invloed op den grooten hoop, die, meest van haar afhankelijk, hare leiding volgt.

Het zou eene onvoorzigtige handelwijze zijn, deze kaste uit het oog te verliezen; zij beschouwt hare regten overal even wettig; en men zou bij ons met geen grooter gevaar het regt van eigendom kunnen aanranden, dan hier het onderwerpelijk regt, dat van gelijksoortigen aard is, maar uit andere huishoudelijke omstandigheden voortvloeit. Ook het belang van den bedoelden stand, moet derhalve worden in aanmerking genomen, en dit kan plaats hebben, door aan de volksopperhoofden dezelfde voordeelen te verzekeren van de nieuwe kultures, als zij van de landrenten zouden genoten hebben, en zelfs iets meer, want niet het grootste, maar duurzaamste voordeel moet hier door het gouvernement zelf worden beoogd, en de rust en tevredenheid niet uit het oog worden verloren.

Beschouwt men thans de middelen om over den arbeid te beschikken; vergelijkt men die met de geringe oppervlakte gronds, welke de uitbreiding der voorgestelde kultures tot de geproponeerde hoogte vordert, met die welke vroeger voor de koffijkultuur is vereischt geworden, en nog op dit oogenblik tot derzelver instandhouding moet worden aangewend; dan vlei ik mij, dat er wel geen ernstige bezwaren zullen bestaan, in het verkrijgen van het vereischte getal arbeiders voor de nieuwe teelten, daar die arbeid op eene geheel andere niet minder talrijke klasse berusten zal, dan die thans met de koffijkultuur belast is.

Nog een bezwaar echter bestaat er, dat, door zulk een beginsel aan te nemen, niet uit den weg te ruimen is, en dat de verdere uitbreiding der kultures in eenige streken tegenwerkt, namelijk: gebrek aan arbeiders voor de suikermolens in de Ommelanden van Batavia, en ter bebouwing van woeste gronden (*).

Het onderzoek, deswege ingesteld, heeft doen zien, gelijk uhoog edelg. uit mijne nota van den 16den Julij ll. n°. 960a zal zijn gebleken, dat de zoogenaamde boedjangs, vroeger op de suikermolens werkende, uit het

(*) In dit gebrek aan arbeiders, had men op verschillende wijzen trachten tegemoet te komen, onder andere ook op de volgende:

Door het eindigen van den oorlog in 1830, was er een aantal Inlandsche soldaten overkompleet, waardoor het gouvernement met nuttelooze kosten werd bezwaard; terwijl het gebruik maken van deze lieden, door de eigenaren der landen in het Bataviasche en Buitenzorgsche, welke door gebrek aan werkvolk in hunne ondernemingen belemmerd werden, de gunstige strekking zou hebben: dat het gouvernement van de kosten van onderhoud van die inlandsche militairen zou worden ontlast, en de landeigenaren hunne ondernemingen onbelemmerd zouden kunnen voortzetten; terwijl daarenboven een ge-

Cheribonsche werden verkregen door tusschenkomst van den resident, en dat, hoezeer dan ook in schijn als vrijwillige arbeiders geëngageerd, daarbij niettemin een soort van dwang plaats had, die thans niet meer kan worden uitgeoefend, en met de bestaande inrigtingen ook niet meer is te vereenigen (*).

De maatregel, bij resolutie van 26 Julij ll. vastgesteld, om chineesche arbeiders van China herwaarts over te brengen, op den voet en de wijze daarbij omschreven (†), opent het gunstigste vooruitzigt, dat eerlang in dat gebrek zal kunnen worden voorzien; terwijl zoo het uit de thans genomen wordende proeven blijkt, dat dat middel aan het oogmerk beantwoordt, het verder noodig zal zijn vast te stellen: dat geene Chineezen voor den vervolge in dit land zullen worden toegelaten, dan die welke, op de voorwaarde bij ge-

---

deelte der kosten, door het gouvernement voor den overvoer der bedoelde inlanders naar Java betaald, zou kunnen worden terug verkregen. Op grond van deze overweging, werd bij resolutie van 13 Augustus 1830 no. 25 bepaald: »Dat ter beschikking van de heeren de Sturler en Winter, eigenaren van het land Tjipoetat, onder Buitenzorg, ter uitbreiding der door hen aangevangen indigokultuur, zullen worden gesteld, *veertig Boegineesche soldaten*, tegen betaling aan het gouvernement van tien gulden 's jaars per hoofd, en zulks tot zoo lang het verband van deze lieden, met het gouvernement aangegaan, zal zijn verstreken."

Bij besluit van 5 Oktober 1830 no. 20, werden *tien Boegineesche rekruten*, ter beschikking gesteld van de natuurkundige kommissie, om bij haar als bedienden werkzaam te zijn; doch werden deze militairen blijkens besluit van 16 December 1831 no. 4, wegens ongeschiktheid teruggezonden naar hunne korpsen.

Ook bij het etablissement van landbouw te Krawang, werden Boegineesche soldaten gedetacheerd.

Bovendien had de gouverneur-generaal den kommissaris voor Timor, M. Francis, den last opgedragen: om een getal van twee tot drie honderd menschen, uit de slaven en pandelingen aldaar, af te lossen en, ten dienste van den landbouw, naar Java te zenden. Die kommissaris berigtte, bij missive van 18 Oktober 1831 no. 3, dat, ofschoon hij vooralsnog, in het verkrijgen der bedoelde menschen, niet was geslaagd, zulks niet onmogelijk moest worden geacht, vermits verscheidene Chineezen en burgers van Timor-Koepang, zich genegen hadden betoond, om van het eiland Tjindana (ook genaamd Soemba of Sandelhout), en andere plaatsen, waar nog sluikhandel in slaven gedreven werd, menschen te bezorgen, tegen veertig spaansche matten per hoofd, te Koepang te leveren, allen manspersonen van 15 tot 25 jaar. De kommissaris merkte op: »dat hij te vergeefs getracht had, tegen eene hoogere betaling, de bedoelde levering van menschen, zonder eenigen omslag voor het gouvernement, te Batavia te bedingen;" verzoekende hij derhalve nadere bevelen te ontvangen. Bij besluit van 9 December 1831 no. 2, waaraan het vorenstaande letterlijk is ontleend, nam de gouverneur-generaal in aanmerking: »dat de door den kommissaris van Timor voorgestelde operatie, minder voordeelig is voor het gouvernement, dan de wijze waarop, naar aanleiding der resolutie van 26 Julij 1831 no. 1, Chineezen ten dienste van den landbouw kunnen worden verkregen." Mitsdien werd, bij gemeld besluit, in voorschreven handelingen van den kommissaris voor Timor berust.

(*) Volgens de hier andermaal door van den Bosch afgelegde verklaring, was dwang met het kultuurstelsel van 1831 niet te vereenigen. — Men lette er overigens op, dat in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, meer uitvoerig over de boedjangs van Cheribon is gehandeld, en daaromtrent latere beschikkingen zijn medegedeeld, dan hier konden vermeld worden.

(†) De hier bedoelde, reeds te voren aangehaalde resolutie, van 26 Julij 1831 no. 1, is in haar geheel opgenomen bij het Staatsblad van dat jaar, onder no. 39.

noemde resolutie bepaald, zich hebben geëngageerd. Het schijnt dat men op die wijze de noodige arbeiders, zoowel voor de Ommelanden van Batavia, als voor eenige andere kultures, zal kunnen bekomen; terwijl inmiddels naar andere maatregelen wordt omgezien, om aan de behoefte van het oogenblik te gemoet te komen.

Door deze arbeiders, zoo Javanen als Chineezen, wordt slechts alleen het ruwe produkt verkregen, en dus, voorzoover het eene verdere bereiding vordert, gelijk de suiker, indigo, zijde, enz. zijn daartoe ook bepalingen noodig geweest. Die welke thans bestaan, namelijk het kontrakteren met bijzondere personen, op den voet en de wijze bij resolutie van den 2den April ll. n°. 1 bepaald, schijnen mij toe volkomen aan het oogmerk te beantwoorden. Voorzoover echter zoodanige personen niet in genoegzaam getal voorhanden zijn, gelijk voor de indigokultuur, blijft er wel niets anders over, dan de bereiding en het fabrikaat voor 's gouvernements rekening te doen plaats hebben, zooals thans met den indigo in de Preanger-regentschappen en in Cheribon geschiedt. Hoezeer deze inrigting belangrijke voordeelen belooft, vermeen ik echter dat kontrakten met bijzondere personen aangegaan, de voorkeur verdienen, als zijnde minder omslagtig en op den duur beter ter bereiking van het oogmerk geschikt. Maar dit kan geen reden opleveren, om dan, wanneer de vereischte partikuliere ondernemers ontbreken, ze niet voor gouvernements rekening door te zetten; daardoor toch zullen bekwame menschen met der tijd verkregen worden, en aan deze etablissementen op billijke voorwaarden kunnen worden afgestaan. De zaak is van te veel gewigt, zoo voor de kolonie als voor het moederland, om hierin niet al het mogelijke te beproeven, en tot dat middel zal dan ook altijd toevlugt moeten worden genomen, als partikuliere ondernemingslust en vermogen daartoe te kort schieten.

Geld en arbeiders, benevens de overige middelen, om datgene, wat eene ver-

---

Blijkens de daarbij gemaakte bepalingen, moesten de chineesche werklieden worden aangevoerd met *chineesche vaartuigen*. In afwijking van dit voorschrift, werden in het begin van December 1831, met het schip Espérance, kapitein Worthington, uit China te Batavia aangebragt 157 chineesche nieuwelingen, die zich, blijkens met P. W. King gesloten kontrakt, verbonden hadden om, gedurende twee jaar, als werklieden voor den landbouw en de fabrieken, op Java dienst te doen, tegen een maandelijksch loon van vier gulden. De gouverneur-generaal passeerde, blijkens zijn besluit van 17 December 1831 no. 8, deze afwijking "voor ditmaal, uit bijzondere konsideratie en zonder de minste konsekwentie voor den vervolge," terwijl hij den resident van Batavia magtigde, om gemelde chineesche nieuwelingen, op de voorwaarden van de resolutie van 26 Julij 1831 no. 1, te engageren ten dienste van het etablissement van landbouw te Krawang.

Uit de stukken blijkt, dat de bedoelde Chineezen aanvankelijk onvergenoegd waren, daar zij verklaarden in China te zijn geëngageerd tegen een loon van *vier spaansche matten*, in stede van *vier gulden* 's maands; maar dat zij zich later bereid verklaarden, op de algemeen werkende voorwaarden zich te engageren, mits hun twee maanden loon in voorschot werd gegeven, hetgeen werd toegestaan; terwijl tevens aan hun verlangen werd te gemoet gekomen, door de vergunning, dat zij, op de plaats hunner bestemming, het voor hen benoodigde brandhout mogten kappen.

Na aankomst van deze Chineezen te Krawang, werden de aldaar, bij het etablissement van landbouw, gedetacheerde Boegineesche soldaten, naar hunne korpsen teruggezonden, krachtens besluit van 17 December 1831 no. 9.

dere bewerking noodig heeft, te veredelen, mogen wij ons vleijen dat op de voorgestelde wijze niet zullen ontbreken. Doch behalve deze wordt er nog eene direktie gevorderd, welke de zaak tot haar doel leidt en de goede uitvoering daarvan surveilleert.

Het is het verlangen van zijne excellentie den minister voor den waterstaat, de nationale nijverheid en de koloniën, dat het stelsel van kultures, bij besluit van den 20sten Maart ll. no. 80 door z. m. goedgekeurd, onder mijne persoonlijke leiding worde tot stand gebragt, gelijk uhoogedgestr. uit de missive van zijne excellentie van den 25sten Maart ll. no. $\frac{41}{10}$ zal zijn gebleken. Hoe genegen ook, om daaraan te voldoen, zal het niettemin noodig wezen, in tijds eene direktie te vormen, die mij later kan vervangen en mij tevens nu daarin de behulpzame hand kan bieden. Het behoeft geen betoog, dat eene zaak van zulk eenen breeden omvang, eene onafgebroken korrespondentie, oplettendheid en plaatselijke inspektie vordert. Alle residenten bezitten niet die kundigheden in het vak van landbouw, dat men de zaak uitsluitend aan hunne leiding kan overlaten; terwijl nog bovendien algemeene bepalingen, op plaatselijk onderzoek gegrond, moeten worden vastgesteld, waarnaar het aandeel van iedere residentie in de uitbreiding der kultures moet worden geregeld.

Ook de geldelijke uitgaven moeten worden gesurveilleerd. Het is niet voldoende, dat de uitgegeven sommen met kwitantieën worden verantwoord, maar het moet kunnen blijken, dat zij naar eisch besteed zijn, en ook hiertoe zijn plaatselijke inspektiën noodig.

Op grond van een en ander, ben ik van gevoelen, dat voor de kultures een direkteur moet worden benoemd, welke als vierde lid aan de financiëele direktie zou kunnen worden toegevoegd, en waaraan de attributen kunnen worden toegekend, die de andere leden, ieder in zijn vak, bezitten. Daardoor zal hij aan de residenten zoodanige bevelen kunnen geven, als de omstandigheden vorderen. Aan den direkteur zouden onmiddellijk ondergeschikt moeten zijn, de inspekteurs en adjunkt-inspekteurs, noodig voor ieder der vroeger vermelde vier hoofddistrikten; alsmede de ambtenaren bij de gouvernementsfabrieken geëmploijeerd.

De aanplantingen in de residentiën, zouden moeten plaats hebben onder de direktie der residenten, en door middel van de Javaansche hoofden, en aan de inspekteurs geen bevoegdheid moeten worden toegekend om eenig bevel te geven, noch aan de europeesche ambtenaren der residentiën, noch aan de hoofden des volks, noch aan den Javaan. Hunne funktie behoorde zich alleen te bepalen, tot het uitoefenen van het vereischte toezigt, en om den direkteur van hunne bevindingen kennis te geven, alsmede om de residenten zoodanige onderrigtingen en opmerkingen mede te deelen, als deze mogten noodig hebben, en verder in de keuze der gronden behulpzaam te zijn. Op deze wijze, vlei ik mij, zullen alle botsingen tusschen de onderscheiden autoriteiten worden voorgekomen, en de goede uitvoering het beste verzekerd zijn.

Aan den direkteur zou, van wege de regering, worden kennis gegeven van de hoegrootheid der uitbreiding door haar bepaald, en van de wijze waarop die in de onderscheidene distrikten zou worden tot stand gebragt, benevens van de sommen daarvoor gedestineerd.

De aanplanting zou dus door hem in iedere residentie moeten worden ge-

regeld, en aan de regering voorgedragen. Die goedgekeurd zijnde, zou hij daartoe den vereischten last op de residenten moeten verstrekken, en de inspekteurs opdragen, om hun plaatselijk al die inlichtingen te geven, welke daartoe gevorderd worden. Verder zou de direkteur moeten zorgen voor het sluiten der kontrakten, dat daarbij de vastgestelde beginselen worden in het oog gehouden, en aan de regering ter approbatie aangeboden. Die kultures welke voor gouvernements rekening worden gedreven, zou hij behoorlijk moeten surveilleren, en voor de deugdzaamheid van het fabrikaat zorgen, als ook voor de gepaste aanwending der gelden door de regering toegestaan. Eindelijk zou hij belast moeten zijn met het toezigt over de geregelde aflevering van de produkten, die aan het gouvernement ter restitutie van voorschotten moeten worden voldaan, of uit deszelfs fabrieken afkomstig zijn. Nadat zij echter aan de magazijnen afgegeven zijn, behoort zijne bemoeijenis daarmede op te houden. Al deze punten zouden gevoegelijk, bij eene voor hem te ontwerpen instruktie, kunnen worden bepaald.

Met zoodanig eene direktie, uit geschikte personen en onder de opgegeven bepalingen zamengesteld, vertrouw ik dat het oogmerk zal kunnen worden bereikt, de onderneming op een geregelden voet gebragt, en op duurzame resultaten gerekend.

Aan den direkteur voor de kultures zou almede behooren te zijn ondergeschikt: het etablissement te Poerwakarta, vroeger Sindangkassi. Daar toch, moeten proeven genomen worden, die tot verdere uitbreidingen van voordeelige kultures leiden kunnen. Het zou ondoelmatig zijn, dat gesticht verder te laten onder direktie van bijzondere personen, die met geen mogelijkheid daarin die overeenstemming met het algemeene doel breugen kunnen, welke hierin gevorderd wordt, en die alleen op grondige kennis van het algemeen plan kan berusten; terwijl nog bovendien bijzondere personen daaraan niet al dien tijd besteden kunnen, welke voor eene zaak van dezen aard noodig is.

Op grond van een en ander, stel ik dus voor, de navolgende bepalingen vast te stellen:

1o. Dat aan de onderscheiden kultures, voor de markt van Europa geschikt, eene nieuwe uitbreiding zal worden gegeven, en wel zoodanig, dat de opbrengst daarvan met het reeds bestaande, zal kunnen gerekend worden, te zullen opleveren, als:

koffij	400,000	pikol
suiker	400,000	„
indigo.	2,000,000	pond
thee	2,000,000	„
havanna tabak	100,000	„
zijde	5,000	„

behalve eene hoeveelheid kaneel, kochenille, katoen en andere artikelen, naarmate de fondsen, aan het etablissement van landbouw toegestaan, zullen toelaten te telen.

2o. Dat reeds, gedurende het jaar 1832, ter aanplanting van koffij in de gecedeerde Vorstenlanden, zal worden aangewend eene som van ƒ 200,000, en in de oude provinciën van het gouvernement eene zoodanige vermeerderde

aanplanting zal plaats hebben, als met de lokale omstandigheden bestaanbaar geoordeeld worden zal; — dat voorts de suiker zoo mogelijk zal gebragt worden op 350,000 pikol, de indigo met 500,000 pond zal worden vermeerderd, het aantal theeboomen op één millioen zal worden gebragt, en zooveel havanna- en manilla-tabak, benevens zooveel zijde, zal worden geteeld, als de voorhanden zaden en moerbeziënboomen zullen toelaten; alsmede dat aan de kultures in het etablissement van landbouw, die uitbreiding zal worden gegeven, die de fondsen, daarvoor bij de begrooting toegestaan, zullen toelaten.

3o. Dat bij de begrooting, op het respekt kultures, voor het jaar 1832, zullen worden uitgetrokken, de navolgende sommen:

voor den aanplant van koffij .	f	200,000
voor de suiker	„	2,000,000
„ „ indigo.	„	1,750,000
„ „ thee	„	50,000
„ „ tabak	„	25,000
Totaal . .	f	4,025,000

zullende de uitgaven voor het etablissement van landbouw, nader worden geregeld en op het hoofdstuk landbouw uitgetrokken.

4o. Dat de koffijkultuur in de Preanger-regentschappen, in de strandregentschappen en in de Oostelijke distrikten, voorzoover die kultuur aldaar als doelmatig geoordeeld wordt, zal plaats hebben, op den voet en de wijze, als thans in ieder der opgegeven distrikten gebruikelijk is; dat daarentegen in de gecedeerde Vorstenlanden zulks zal plaats hebben tegen eene geldelijke remuneratie, nader te bepalen, zooals zulks almede vroeger gebruikelijk is geweest, op gronden, aan partikulieren in die provinciën verhuurd.

5°. Dat de teelt van suikerriet en indigoplanten in de strandregentschappen, zal worden uitgebreid, op den voet en de wijze, bij resolutie van 13 Augustus 1830 n°. 4 en 2 April ll. n°. 1 bepaald, en dat daarbij zooveel mogelijk van het beginsel zal worden uitgegaan: dat de Javaan, door het betelen van een vijfde zijner rijstvelden, of daarmede in vruchtbaarheid gelijkstaande gronden, zal kunnen volstaan, ter betaling zijner landrenten, en hem bovendien, bij een voordeelig gewas, de meerdere waarde dan het bedrag der verschuldigde landrenten, zal worden uitbetaald; terwijl bij tegenspoeden buiten zijne schuld, de nadeelen door het gouvernement zullen worden geleden. Dat in de gecedeerde Vorstenlanden die teelten zullen plaats hebben bij designatie der dessa's, gelijk zulks voor de koffijkultuur in de strandregentschappen plaats heeft, en overigens op gelijke voorwaarde als voor de strandregentschappen is bepaald.

6°. Dat voor de verdere bereiding der suiker en indigo, kontrakten met partikulieren zullen kunnen worden aangegaan, op den voet en de wijze, bij resolutie van den 13den Augustus 1830 n°. 4 en van 2 April ll. n°. 1 bepaald; dat echter voor zooverre geen genoegzame ondernemers voor de indigokultuur mogten te bekomen zijn, deze voor rekening van het gouvernement zal kunnen geschieden, op de wijze als zulks thans in de residentie Cheribon is ingevoerd.

7°. Dat er een direkteur voor de kultures zal worden benoemd, met de direktie derzelve belast, en dat aan denzelven een rang zal worden toegekend, gelijk aan dien van de direkteurs van 's lands produkten en civiele magazijnen,

en van 's lands middelen en domeinen, en hij tevens zitting zal nemen in de direktie van financiën.

8°. Dat aan dien direkteur zullen worden toegevoegd, de noodige ambtenaren, als inspekteurs, onderinspekteurs en fabrikanten bij de kultures; en dat de werkzaamheden, zoo van den direkteur als van de ondergeschikte ambtenaren bij een nader te ontwerpen instruktie zullen worden geregeld.

9°. Dat het etablissement van landbouw almede aan den direkteur voor de kultures zal zijn onderworpen.

De luitenant-generaal,
gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

Naar aanleiding van de hier medegedeelde missive, schreef Merkus, onder dagteekening van den 15en September 1831, eene nota.

Hij vereenigde zich in het algemeen met de voordragt, omdat die gegrond was op de resolutiën van 13 Augustus 1830 n°. 4 en 3 April 1831 n°. 1, waarbij beginselen waren vastgesteld, die, nu ze waren aangenomen, ook tot leiddraad voor het vervolg moesten strekken. — Hij kon dit te eerder doen, omdat bij de latere voordragt meer werd afgeweken van het vroeger aangeprezen middel, om kontrakten met Javanen te sluiten, waarvan hij het onbestaanbare had aangetoond. — Zijns inziens gebood de voorzigtigheid echter, alle nieuwe ondernemingen in de aangewonnen Vorstenlanden, nog een jaar uit te stellen, tot dat het bestuur aldaar den tijd zou hebben gehad zich te vestigen en te ontwikkelen.

Ten aanzien van enkele punten der voordragt, zou het hem intusschen aangenaam zijn, nadere inlichtingen te bekomen.

In de eerste plaats zou hij wenschen, renseignementen te ontvangen, omtrent de opgegeven hoegrootheid der voor de kultures bestemde kredieten, welke zijns bedunkens niet in evenredigheid stonden tot de uitbreiding, welke aan die kultures gezegd werd te zullen gegeven worden.

Ten tweede, werd de juistheid betwijfeld van de aan den gouverneur-generaal ingezonden opgaven van de opbrengst der koffijboomen, en van hetgeen was medegedeeld van een bestaand gebruik, in de meeste strandregentschappen, om de dessa's, bestemd voor de koffijkultuur, voor elken bouw sawa dien zij in bezit hadden, een bouw koffijgrond te doen beplanten, hoedanig een bouw dan geschat werd op een gemiddelde opbrengst van een pikol koffij.

Merkus schatte de koffijproduktie hooger, en meende dus, dat er eene kleinere uitgestrektheid gronds kon worden beplant, om de verlangde hoeveelheid produkt te verkrijgen.

In de derde plaats meende Merkus, dat de indigo geen voordeelig produkt voor remises zou zijn; hij trachtte dit aan te toonen, door de mededeeling van hetgeen de ondervinding in Bengalen had geleerd, en was tevens van oordeel, dat de Java-indigo niet zou kunnen konkurreren met die van Bengalen.

Eindelijk had hij bezwaar tegen de meening van den gouverneur-generaal, dat het reglement op het beleid der regering niet voor de overgenomen Vor-

stenlanden zou zijn ontworpen, en dat die provinciën, uit dien hoofde, niet volgens de daarin vervatte beginselen zouden behooren bestuurd te worden. Hij vroeg, naar aanleiding hiervan: naar welke beginselen die gewesten dan moesten worden bestuurd? en of eene nadere verklaring van den koning noodig was, om het reglement dáár toepasselijk te maken? Naar zijne meening, moest dat reglement werken voor alle bezittingen, zonder onderscheid, zoodra zij onder het gebied van Nederlandsch Indië vallen; terwijl het tegendeel hem gevaarlijk voorkwam, vermits alsdan de ambtenaren in die provinciën zich niet gebonden zouden achten aan de menigvuldige verpligtingen, hun bij dat reglement opgelegd.

De gouverneur-generaal van den Bosch beantwoordde deze bedenkingen bij missive van 7 Oktober 1831 no. 1536.

Hij verklaarde daarbij, dat hij, in gewone omstandigheden, gereedelijk zou kunnen toestemmen, dat het voorzigtiger ware, de invoering van het kultuurstelsel in de gecedeerde Vorstenlanden nog een jaar uit te stellen; maar hij meende tevens, dat de gesteldheid des vaderlands, de spoedige ontwikkeling der industrie op Java dringend noodzakelijk maakte, en dat het belang van de bevolking der Vorstenlanden bovendien meêbragt, de zaak te ondernemen, hetgeen zijns inziens zonder eenig het minste gevaar kon geschieden. — Nog in het loopende jaar (1831) zou dáár het stelsel van landrenten geregeld zijn ingevoerd; doch op vele plaatsen zou de betaling dier belasting met moeijelijkheden verbonden zijn; hetgeen daaruit bleek, dat men ze in eenige distrikten reeds *in natura* had moeten betaalbaar stellen, en in andere, gelijk in Patjitan en de overige Zuiderdistrikten, de invoering der koffijkultuur, bij wijze van gedwongen levering had moeten proponeren. — Het was dus noodig te zorgen, dat ook elders, waar de omstandigheden dit mogten vorderen, den inlander de gelegenheid werd gegeven, om zijne belastingen des noods door middel van arbeid te kwijten.

Omtrent het hiervoren vermelde eerste en tweede vraagpunt van Merkus, zette de gouverneur-generaal van den Bosch vervolgens zijn gevoelen nader uiteen.

Ten aanzien van het derde punt, trachtte hij aan te toonen, dat de Java-indigo zeer goed de konkurrentie met die van Bengalen zou kunnen uithouden.

De vermeerdering der koloniale produkten zou wel de prijzen doen dalen; maar daarom ook streefde hij er naar, om de produkten van Java tot zóódanige prijzen te doen leveren, dat de konkurrentie tegen alle andere landen met voordeel kon worden doorgestaan; terwijl hij met nadruk er op wees, dat de bedoelde produkten, in geen land, konden worden verkregen tegen de prijzen, waarvoor zij toen op Java geleverd werden, en dat de marktprijzen al bijzonder laag zouden moeten dalen, indien verlies kon worden geleden op die, welke op Java werden besteed.

Op de slotbemerking van Merkus: dat het regeringsreglement moet werken voor alle bezittingen, zonder onderscheid, antwoordde van den Bosch het volgende: „Dit wordt, als beginsel, geenszins door mij tegengesproken; maar dat neemt niet weg, dat zijne majesteit mij, bij bijzondere voorschriften, tot daden kan hebben gekwalificeerd (gelijk ook werkelijk het geval is), tot welke

het reglement op het beleid der regering geen fakulteit verleent. — Het spreekt van zelf, dat in zoodanige gevallen, de verantwoording van dergelijke handelingen, alleen op mij rust, en dat de leden der regering alsdan slechts behoeven te oordeelen, over de doelmatigheid van zulk een maatregel, indien ik het noodig acht, of verpligt ben, daarop hun gevoelen te vernemen; maar geenszins, of die daad al of niet als geoorloofd moet worden beschouwd."

Deze missive, mede in rondlezing gezonden zijnde, gaf Merkus aanleiding tot het indienen eener nadere nota, dd. 16 Oktober 1831, waarbij door hem werd teruggekomen op een paar zijner bemerkingen, zoowel ten aanzien van de kredieten voor de kultures, als met betrekking tot de uitkomsten van de koffijkultuur.

Hij toonde met cijfers, ontleend aan de staten van von Winckelman, aan, dat in de residentiën Tagal, Pekalongan en Kadoe, elke vruchtdragende boom gemiddeld *twee vijfde katti* ($\frac{1}{5}$ pond) koffij had opgebragt. — Wel is waar bedroeg die opbrengst in Cheribon slechts *een vierde katti*; maar dit was het gevolg van het kiezen van ongeschikte gronden, en van andere minder doelmatige handelingen van de ambtenaren. — Daarbij kwam nog, dat von Winckelman het produkt had berekend naar den aanslag van de belasting op de koffij; terwijl het van algemeene bekendheid was, dat die bij taksatie plaats hebbende aanslag, altijd ver beneden de werkelijke opbrengst bleef, omdat de inlander de drukkende heffing van twee vijfde gedeelten van het geheele produkt, zooveel mogelijk trachtte te ontduiken, en de residenten, overtuigd van het bezwarende dezer heffing, deze ook niet met gestrengheid vorderden.

Ten slotte teekent Merkus als zijn gevoelen aan: — „dat de kultuur van suiker, koffij en, zoo die mogt slagen, ook van thee, als stapelartikelen in de eerste plaats de grootste inspanning van middelen verdienen; dat de minder belangrijke artikelen van zijde, kaneel en tabak, welligt ook met voordeel kunnen worden voortgebragt; dat het wenschelijk is, den indigo nog bij die artikelen te voegen; maar dat de uitbreiding van dezen laatste, eene onderneming schijnt, waarvan de voordeelige uitkomst nog bedenkelijk en twijfelachtig voorkomt."

Hierop antwoordde de gouverneur-generaal van den Bosch weder, bij missive van 21 Oktober 1831 n°. 1796, vermits hij het van groot belang achtte, dat de leden der regering, omtrent alles wat de kultures betrof, de juist mogelijke denkbeelden verkregen, waardoor de afdoening van zaken voor den vervolge gemakkelijk zou worden gemaakt.

Hij betoogde, dat geen wetenschap minder vatbaar is om door redeneringen a priori beoordeeld te worden, dan die van den landbouw, omdat het onmogelijk is, zich een juist denkbeeld te vormen van alle omstandigheden, die invloed kunnen hebben op het produkt; terwijl dikwerf twee stukken grond, ja zelfs de boomen van hetzelfde stuk, in opbrengst verschillen, schoon alle uitwendige en merkbare omstandigheden dezelfde schijnen; en nogtans een juiste kennis van alle die oorzaken vereischt wordt, om uit den aard der zaak een overtuigend gevolg te kunnen afleiden. — Naar zijne meening, was de algemeene en op

groote schaal verkregen ondervinding, de eenige maatstaf dien men, in gevallen als de hier bedoelde, volgen kan, met het minste gevaar van te dwalen; omdat alsdan de kansen zoo veel mogelijk gelijkmatig zijn verdeeld. — Op dien grond, had hij dan ook gerekend, dat een bouw land moest worden bearbeid, om een pikol koffij te verkrijgen; welke rekening niet rustte op rapporten of gezegden, maar op eigen waarnemingen en meerdere vergelijkingen.

Bij missive van dezelfde dagteekening van 21 Oktober 1831, onder n°. 1797, deed de gouverneur-generaal, met referte tot zijne antwoorden op de bemerkingen van Merkus, het voorstel: om over te gaan tot het arresteren der voorstellen, omschreven in zijne medegedeelde missive van 31 Augustus te voren, wordende voor de nieuwe betrekking van direkteur der kultures, door hem voorgedragen, de kommissaris aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta, J. J. van Sevenhoven, onder aanbieding tevens eener koncept-instruktie voor dien direkteur.

Naar aanleiding van al het hier medegedeelde, en lettende op de instruktie voor den direkteur-generaal en de direkteuren van financiën, gearresteerd bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 20 Februarij 1827 (Staatsblad n°. 19), werden de navolgende beschikkingen genomen; bij

Resolutie van den 30sten November 1831 n°. 1.

Verstelijk. Te bepalen, dat aan de onderscheidene kultures, voor de markt van Europa geschikt, eene nieuwe uitbreiding zal worden gegeven, en wel zoodanig, dat de opbrengst daarvan, met het reeds bestaande, zal kunnen gerekend worden, te zullen opleveren,

als:	Koffij	400,000	pikol.
	Suiker	400,000	„
	Indigo	2,000,000	pond.
	Thee	2,000,000	„
	Havana-tabak . .	100,000	„
	Zijde	5,000	„

behalve eene hoeveelheid kaneel, kochenille, katoen en andere artikelen, naarmate de fondsen, voor het etablissement van landbouw toegestaan, zullen toelaten te teelen.

Ten tweede. Te bepalen, dat reeds gedurende het jaar 1832, ter aanplanting van koffij in de geoedeerde Vorstenlanden, zal kunnen worden aangewend eene som van *f* 200,000.—, en dat, in de oude provinciën van het gouvernement, eene zoodanige vermeerderde aanplanting zal plaats hebben, als met de lokale omstandigheden bestaanbaar geoordeeld worden zal; — dat voorts de suiker, zoo mogelijk, zal gebragt worden op 350,000 pikol; de indigo met 500,000 pond zal worden vermeerderd; het aantal theeboomen op één millioen zal worden gebragt, en zooveel havana- en manilla-tabak, benevens zooveel zijde, zal worden geteeld, als de voorhanden zaden en moerbeziënboomen zullen toelaten; alsmede dat aan de kultures in het etablissement van landbouw, die uitbreiding zal worden gegeven, als de fondsen, daarvoor bij de begrooting toegestaan, zullen toelaten.

Ten derde. Te bepalen, dat bij de begrooting, op het respekt *Kultures*, voor het jaar 1832 zullen worden uitgetrokken, de navolgende sommen:

Voor den aanplant van koffij	f 200,000
voor de suiker	„ 2,000,000
„ „ indigo	„ 1,750,000
„ „ thee	„ 50,000
„ „ tabak	„ 25,000
Totaal	f 4,025,000

zullende de uitgaven voor het etablissement van landbouw nader worden geregeld, en op het hoofdstuk *Landbouw* uitgetrokken.

Ten vierde. Te bepalen, dat de koffijkultuur in de Preanger-regentschappen, de strandregentschappen en in de oostelijke distrikten, voorzoover die kultuur aldaar als doelmatig geoordeeld wordt, zal plaats hebben op den voet en de wijze, als thans in ieder der opgegeven distrikten gebruikelijk is; dat daarentegen in de gecedeerde Vorstenlanden, zulks zal plaats hebben tegen een nader te bepalen geldelijke remuneratie, zooals zulks almede vroeger gebruikelijk is geweest op gronden, aan partikulieren in die provinciën verhuurd.

Ten vijfde. Te bepalen, dat de teelt van suikerriet en indigoplanten in de strandregentschappen, zal worden uitgebreid, op den voet en de wijze, bij resolutie van 13 Augustus 1830 no. 4 en 2 April ll. n°. 1 bepaald, en dat daarbij zooveel mogelijk van het beginsel zal worden uitgegaan, dat de Javaan, door het beteelen van een vijfde zijner rijstvelden, of daarmede in vruchtbaarheid gelijkstaande gronden, zal kunnen volstaan ter betaling zijner landrente, en hem bovendien, bij een voordeelig gewas, de meerdere waarde, dan het bedrag der verschuldigde landrente, zal worden uitbetaald; terwijl bij tegenspoeden buiten zijne schuld, de nadeelen door het gouvernement zullen worden geleden.

Dat in de gecedeerde Vorstenlanden, die teelten zullen plaats hebben bij *designatie der dessa's*, gelijk zulks voor de koffijkultuur in de strandregentschappen plaats heeft, en overigens op gelijke voorwaarden, als voor de strandregentschappen is bepaald.

Ten zesde. Te bepalen, dat voor de verdere bereiding der suiker en indigo, kontrakten met partikulieren zullen kunnen worden aangegaan, op den voet en de wijze, bij resolutiën van den 13 Augustus 1830 no. 4 en van 2 April ll. n°. 1, bepaald; dat echter, voorzoover geen genoegzame ondernemers voor de indigokultuur mogten te bekomen zijn, deze voor rekening van het gouvernement zal kunnen geschieden, op de wijze als zulks thans in de residentie Cheribon is ingevoerd.

Ten zevende. Te bepalen, dat er een direkteur voor de kultures zal worden benoemd, met de direktie derzelve belast, en dat aan hem de rang zal worden toegekend, gelijk aan dien van de direkteurs van 's lands produkten en civiele magazijnen, en van 's lands middelen en domeinen, en dat hij tevens zitting zal nemen in den raad der generale direktie van financiën.

Ten achtste. Te bepalen, dat aan dien direkteur zullen worden toegevoegd, de noodige ambtenaren, als: inspekteurs, onderinspekteurs en fabrikanten bij de kultures, en dat de werkzaamheden, zoo van den direkteur als der

ondergeschikte ambtenaren, bij eene nadere instruktie zullen worden geregeld.

Ten negende. Te bepalen, dat de direkteur over de kultures zal genieten, een maandelijksch traktement van *f* 1600. —

Ten tiende. Te benoemen tot direkteur over de kultures, den kommissaris aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta J. J. van Sevenhoven, wordende hij mitsdien uit laatstgemelde betrekking en uit die van president van den raad van justicie te Batavia, bij deze eervol ontslagen.

Ten elfde. De koncept-instruktie voor den direkteur over de kultures, bij extrakt dezer, te stellen in handen van de generale direktie der financiën, ten einde daarop hare gedachten mede te deelen, en om tevens, na eene opzettelijke overweging der zaak, te dienen van konsideratiën en advies, nopens de wijzigingen, welke in de thans bestaande organisatie der generale direktie van financiën, wenschelijk mogten worden geacht, en waartoe bij deze gelegenheid zou kunnen worden overgegaan.

De in het laatste artikel dezer resolutie vermelde instruktie voor den direkteur der kultures, werd gearresteerd bij resolutie van den 30sten Maart 1832 no. 23, en is in haar geheel opgenomen in het Staatsblad van dat jaar, onder no. 15.

2. *Nadere bekrachtiging van het kultuurstelsel door het opperbestuur.*

Naar aanleiding van de medegedeelde handelingen van den gouverneur-generaal van den Bosch, werden onderscheidene beschikkingen door het opperbestuur genomen.

Reeds hebben wij vermeld het koninklijk besluit van den 20sten Maart 1831 no. 80, houdende volkomen goedkeuring van de in 1830, tot uitbreiding der teelt van handelsprodukten, genomen maatregelen. Wij moeten daarbij nog voegen, dat de koning, in dezelfde maand Maart 1831, een nieuw bewijs van hooge goedkeuring aan van den Bosch gaf, door hem het grootkruis der orde van den nederlandschen leeuw te vereeren.

Intusschen was de gouverneur-generaal op den ingeslagen weg voortgegaan. Hij trachtte, aan den herhaalden en stelligen last des konings, om zooveel mogelijk te remitteren, al meer en meer te voldoen; maar de voorhanden middelen waren zeer bekrompen. Zoo was hij, in het begin van 1831, verpligt *f* 200,000 aan gemunt en ongemunt goud naar Nederland te verzenden, omdat, na het meest beraden onderzoek, geen ander middel dan het overmaken van kontanten, was overgebleven. Hij ontveinsde het echter niet, dat zulke remises den verderfelijksten invloed moesten uitoefenen op de agio van het kopergeld, die dan ook reeds tot 33 percent gestegen was. Aan den eenen kant gedwongen door de stellige bevelen om te remitteren, en aan den anderen kant belemmerd door de belangen der kolonie en hare bevolking, verklaarde hij den minister volmondig, dikwerf niet te weten, hoe tusschen deze uitersten te kiezen.

Veel had van den Bosch reeds ten aanzien van de kultures gedaan. Het

was geen kleinigheid, op Java, boven de gewone produktie, in één jaar voor eene waarde van drie millioen gulden, aan suiker en indigo te teelen. Wat al fabrieken moesten daarvoor opgerigt, wat al gronden bearbeid worden. Hoeveel kontrakten moesten daarvoor worden gesloten. En dat alles werd alleen door hem gedirigeerd; terwijl hij bovendien belast was met het kommando der troepen, en alle andere pligten, aan zijne hooge waardigheid verbonden, moest vervullen. Hij moest dan ook zijn uiterste krachten inspannen, om de zaak die hij ondernomen had, tot een goed einde te brengen. Dit alles den minister, bij missive van den 14den Maart 1831 no. 289/7 mededeelende, voegde hij daarbij nog het volgende:

„Eene steeds wankelende gezondheid, verzwaart zeer mijne reeds zoo moeijelijke taak, en doet mij met verlangen den eindpaal, aan mijn bestuur gesteld, te gemoet zien; schoon het mij grieven zal, dat ik zooveel onafgedaan aan mijn opvolger zal moeten overlaten.

„Niet altijd ondervind ik hier medewerking; zelfs dáár niet, waar ik die met billijkheid mogt verwachten. In den raad inzonderheid, zie ik dikwerf den gang van zaken, door een der leden belemmerd, en de uitvoering van de meest pressante zaken tegengewerkt en vertraagd."

De minister antwoordde hierop, bij missive van 27 Augustus 1831 n°. 142*k*, dat de koning het op nieuw door den gouverneur-generaal van den Bosch uitgedrukt verlangen, om naar Europa terug te keeren, zoo ook het bestaan van tegenwerking in Indië, met leedwezen vernomen had, en dringend wenschte, dat het, bereids bij besluit van 20 Maart te voren n°. 80, goedgekeurde en bevestigde stelsel, niet te spoedig beroofd werd van de persoonlijke leiding van van den Bosch, omdat deze, eene gevestigde overtuiging tot gids hebbende, de ondervonden moeijelijkheden beter overwinnen, en daartoe andere wegen inslaan zou, dan personen die het nieuw ingevoerde stelsel, slechts in opvolging der koninklijke bevelen, en niet uit innige overtuiging zouden handhaven.

Naar 's ministers meening, brengt de gesteldheid van Java mede, dat van tijd tot tijd rustverstoringen plaats hebben. Dit was zoo, onder het oorspronkelijke bestuur der Javasche vorsten, onder de Oost-indische Kompagnie, onder het Engelsch tusschenbestuur en gedurende den sedert verloopen tijd. Meer dan waarschijnlijk zouden die tijdelijke opschuddingen, ook in het vervolg, nu en dan, plaats hebben, en den bestrijders van het nieuw ingevoerde stelsel aanleiding geven, om dat stelsel als de oorzaak aan te wijzen van die storingen der openbare rust (*).

(*) Toen de minister dit, den 27sten Augustus 1831 schreef, was hij nog niet in het bezit van de, in de vorige aflevering medegedeelde nota's, die, ofschoon verhandeld bij de Indische resolutie van 2 April 1831 n°. 1, nogtans eerst bij kabinetsmissive van den gouverneur-generaal, van 5 Junij daaraanvolgende n°. 735/15, aan den minister werden afgezonden. Opmerkelijk is het verschil in de hier medegedeelde beschouwing van den minister, met die bij de nota's van den gouverneur-generaal ontwikkeld. Van den Bosch toch betoogde: dat er op Java, in de 50 jaren, van 1755 tot 1805, onafgebroken rust heeft geheerscht, en dat sedert, in een tijdsbestek van 25 jaren, negen oorlogen en volksoproeren hebben plaats gehad. Hij wil daaruit afleiden: dat het kompagniestelsel aan het volk meer stof tot tevredenheid gaf, dan het sedert, tot 1830, gevolgde regerings-

Alsdan zou het, aan de voorstanders eener andere orde van zaken, niet moeijelijk vallen, om aan een lijdelijken handhaver der nieuwe inrigtingen, allerlei schadelijke wijzigingen te ontwringen, die ten laatste op de algeheele omverwerping zouden uitloopen, van hetgeen door van den Bosch, met evenveel beleid als spoed, was tot stand gebragt. Zonder de krachtige medewerking des bestuurs, konden, naar het gevoelen van den minister, de overeenkomsten met de dessa's, welke den grondslag uitmaakten van het nieuwe stelsel van industrie, noch gesloten, noch in werking gehouden worden; terwijl juist die overeenkomsten den felsten tegenstand zouden uitlokken.

Uit dien hoofde, was het de wensch des konings, dat de gouverneur-generaal van den Bosch mogt besluiten, om den duur van zijn verblijf op Java, meer in verband te beschouwen met de volvoering en volkomen grondvesting van het hem opgedragen moeijelijke en gewigtige werk, dan met de omtrent den eindpaal van zijn bestuur gemaakte bepaling; en dat hij, door een overhaast vertrek, het voortdurend bestaan niet in de waagschaal stellen zou, van hetgeen met zulk een voorbeeldeloozen ijver door hem was tot stand gebragt; maar het bewind in Indië zou blijven voeren, totdat de ondervinding haar zegel op het nieuwe stelsel gedrukt, en daardoor de tegenstreving van andersdenkenden krachteloos gemaakt zou hebben. Daarbij werd de verzekering gevoegd, dat elke maatregel zou worden goedgekeurd, die van den Bosch mogt willen nemen tegen dezulken, wier tegenwerking den gang der zaken belemmerde.

In het laatst van Oktober 1831, ontving de minister de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal, van 5 Junij te voren n°. 735/15, waarbij gevoegd was de regeringsresolutie van 2 April 1831 n°. 1, met alle de daarbij verhandelde en in de vorige aflevering van dit Tijdschrift medegedeelde nota's: zoowel die over de gedeeltelijke bezoldiging van de regenten en hoofden in land, en de oprigting van korpsen barissans of inlandsche militairen, als die over de uitbreiding der indigo-kultuur.

---

beleid, en dat gelijk gevolg te wachten is van zijn stelsel, hetwelk het kompagniestelsel naderde. De minister daarentegen, die in Augustus 1831 reeds kennis droeg van de in December 1830 in Cheribon plaats gehad hebbende onlusten, betoogt hier: dat er op Java, vroeger en later, altijd rustverstoringen hebben plaats gehad, en dat die, ook in de toekomst, wel nu en dan zullen plaats hebben. Hij doet zulks, opdat het blijke: dat later mogelijk te ontstane onlusten, bij hem niet zullen getuigen tegen het kultuurstelsel, waardoor dus de tegenstanders van dat stelsel, reeds bij voorraad worden ontwapend.

Wie met de geschiedenis bekend is, zal overigens het betoog van van den Bosch kunnen beoordeelen. Wij zullen alleen dit opmerken. Hij zegt, in zijne nota van 8 Maart 1831, sprekende van de onafgebroken rust op Java van 1755 tot 1805: „voorzoover mij bekend is, is de rust niet éénmaal op een enkel punt verstoord geweest, noch een enkel geweerschot vereischt geworden, om haar te herstellen, en evenmin eenige krijgsmagt gevorderd geworden, om haar te bewaren." Kapitein Gerlach, op blads. 149 van zijne *Fastes militaires des Indes Orientales Neérlandaises*, juist van dit tijdvak sprekende, zegt: „A Java, particulièrement dans la partie orientale (de oosthoek), contrées aussi sauvages et désertes alors, quelles sont aujourd'hui riches et peuplées, où, l'autorité des souverains de l'île de Bali dominant la nôtre, la Compagnie n'exerçait qu'une influence mal assurée et souvent contestée, nous avions toujours à nous défendre contre les indigènes. Cet état de choses dura jusqu à ce que Hartsing eut soumis, par la force des armes en 1766, le district de Malang à la domination hollandaise."

Wij hebben reeds opgemerkt (bladz. 125 der vorige aflevering) dat de gouverneur-generaal de tot dit onderwerp betrekkelijke bijzonderheden, meer speciaal behandeld had bij zijne geheime missive van 4 Junij 1831 n°. 725/14, van welk volumineus stuk wij thans een overzigt zullen geven.

De bedoelde missive bevat in de eerste plaats eene analyse van de vorenvermelde nota's, en van nog andere nota's, van Maart, April en Mei 1831 handelende over de organisatie van het leger, over de middelen van remise over het muntwezen en over de javasche bank. Na opgemerkt te hebben, dat er een zeer naauw verband bestond, tusschen het oprigten van barissans, het gedeeltelijk bezoldigen der regenten in land en het uitbreiden der indigo-kultuur, zegt de gouverneur-generaal van den Bosch: „Ik had totdusver gepoogd, alle diskussiën dienaangaande te vermijden. Eenige leden van den raad echter, schenen met ongeduld de gelegenheid te verbeiden, om hunne gevoelens daaromtrent te doen gelden, en hiertoe verschafte mijne eerste nota van den 14den Januarij 1831 de aanleiding. Die nota bleef zeer lang in rondlezing, zoodat, alvorens die terug ontvangen werd, de tweede, betrekkelijk de uitbreiding der indigokultuur, aan de leden der regering was verzonden."

Wijders herinnert van den Bosch, dat hij van den koning de toezegging had verkregen, van na drie jaren uit zijne betrekking van gouverneur-generaal te zullen worden ontslagen. Hij merkte op, dat de inhoud der thans behandelde stukken deed zien, dat hij maar al te veel reden had om de vervulling dier belofte niet alleen te wenschen, maar tevens dat zijn pligt gebood, daarop met bescheidenheid en met den meest ernstigen nadruk aan te dringen. (*)

„Van daar dan ook (zegt hij) dat ik wensch en wenschen moet, de voordeelen, welke ik geloof, door mijn arbeid, hier aan mijn vaderland reeds verschaft te hebben en nog verder hoop te verschaffen, duurzaam te verzekeren. Hieruit volgt dan alverder, dat ik in tijds de aandacht van uwe excellentie behoor te vestigen op de oorzaken, die dat doel zouden kunnen tegenwerken, en, voorzoover ik kan, verpligt ben de middelen op te geven, die daartegen kunnen worden aangewend. Van reglementaire voorschriften iets te verwachten, is een ijdele hoop. Alleen door de keus van een man, die alle vereischten in zich vereenigt, voor de moeijelijke betrekking van gouverneur-generaal gevorderd, en daarbij met de noodige magt bekleed, kan men hopen het doel te bereiken; alle andere middelen acht ik daartoe onvoldoende."

Vervolgens wordt, bij voormelde missive, gehandeld over depreciatie van de koperen munt, veroorzaakt door het in omloop brengen van eene te groote

(*) In het algemeen moet, bij de beoordeeling der korrespondentie tusschen den gouverneur-generaal en den minister, gelet worden op de data der stukken en op de destijds minder snelle gemeenschap tusschen het vaderland en de kolonie. Van den Bosch komt hier, den 4den Junij 1831, bij vernieuwing terug op het, reeds vroeger, bij de door ons medegedeelde missives, van 10 Oktober 1830 en 14 Maart 1831, te kennen gegeven verlangen, om naar Nederland terug te keeren. Toen hij alzoo den wensch daartoe, voor de derde maal, te kennen gaf, had hij nog geen antwoord op zijn vroegere vertoogen. Het eerste antwoord gewerd hem, bij de ministeriëele missive, geleidende het koninklijk besluit van 20 Maart 1831 n°. 80. Uit die stukken vernam hij niet alleen de volkomen goedkeuring zijner handelingen in 1830, maar ook, dat het opperbestuur hoogen prijs stelde op zijn langer verblijf in Indië.

hoeveelheid van die muntsoort, en door het stellen van den gulden op 100 duiten. De gouverneur-generaal deelt als zijn gevoelen mede, dat het weder brengen van den gulden op 120 duiten, in dit bezwaar niet voldoende zou voorzien; dat daaruit zeker groote ongelegenheid en schade zou ontstaan, en dat hij uit dien hoofde in den raad van Indië ter tafel had gebragt, een reeds vroeger geopperd voorstel: om door de javasche bank koper vertegenwoordigend papier te doen uitgeven, waartoe thans de gelegenheid bestond, omdat, met het oog hierop, van het opperbestuur de magtiging verzocht en verkregen was, om in het oktrooi der bank, met toestemming der deelhebbers, de door de omstandigheden noodig geoordeeld wordende wijzigingen te brengen.

Hij meldt verder, dat zijn voorstel tegenkanting had gevonden, aanvankelijk bij de raden van Indië Bousquet en Merkus, en daarna bij den president der bank; welke laatste bezwaar had gemaakt, om een voorstel bij de deelhebbers in omvraag te brengen, hetwelk hij schadelijk achtte voor het belang der bank; terwijl hij tevens beweerde: dat in geen geval de meerderheid de minderheid zou kunnen overstemmen; met andere woorden: dat alleen met algemeene stemmen in het bedoelde voorstel kon worden toegetreden.

Wij maken hiervan alleen melding, om toe te lichten, den algemeenen geest van tegenkanting, waarover de gouverneur-generaal van den Bosch zich bij den minister beklaagt. „Had zich (zegt hij) de geest van oppositie en tegenwerking alleen bij een of twee leden der regering en bij eenige kooplieden bepaald, dan zou ik uwe excellentie in deze, voor zijne majesteit zoo hoogst onaangename oogenblikken, niet lastig gevallen hebben met bezwaren, die mogelijk door doelmatige middelen te schikken waren, en de behandeling van dit onderwerp tot een gelegener oogenblik hebben verschoven; maar daar zij, uit bijkomende omstandigheden, eene groote uitgebreidheid ontleenen, ja hoogst gevaarlijk worden kunnen, zoowel voor de publieke rust, als voor de bereiking van alle oogmerken mijner zending, mag ik mij niet veroorloven, de kennis daarvan aan u hooged.gestr. te onthouden."

Hij verklaart dan ook: dat hij in een onafgebroken strijd is gewikkeld; dat de deliberatiën over gewigtige aangelegenheden, onmatig worden gerekt; dat het bestuur in zijn gang wordt belemmerd, en de tijd met nuttelooze diskussiën gesleten, en vervolgt dan aldus: „Trouwens, indien uwe excellentie vergelijkt, hetgeen in het verleden jaar tot stand is gebragt, met hetgeen in dit jaar, ten aanzien van belangrijke zaken is verrigt, zal daarin de bevestiging van het gezegde genoegzaam gevonden worden; maar destijds bevond zich de heer Merkus in de Vorstenlanden, en dit verklaart het verschijnsel."

De wankelende gezondheid van van den Bosch deed hem, bij vernieuwing, den wensch uiten, om de teugels van het bestuur aan andere handen te mogen overgeven; waartoe hij hoopte dat iemand kon gevonden worden, die de daarvoor gevorderde vele bekwaamheden in zich vereenigde; in welk geval die persoon behoorde te worden ontslagen van de belemmerende banden, waardoor hij, van den Bosch, zich gekneld voelde.

„Het hoofd des bestuurs (zegt hij) moet dan ook, in het tegenwoordig tijdstip, zoo onafhankelijk mogelijk gemaakt worden van de medewerking eens raads, waarvan in de moeijelijke aangelegenheden, in welke hij zich geplaatst vindt, geen gepaste en eenparige medewerking te verwachten is. Hij kan het

dagelijksch beloop der zaken aan dien raad overlaten; maar alle besluiten moeten aan zijne bekrachtiging onderworpen zijn; hij moet het regt bezitten, om die te kunnen wijzigen, en ter uitvoering zijner instruktie of van de hem gegeven bevelen, geenszins de medewerking des raads behoeven.

„Alle ambtenaren moeten alleen door hem worden benoemd en ontslagen, de raden van Indië daarvan niet uitgezonderd. Een ligchaam van ambtenaren plooit of schikt zich, in het algemeen, naar de begrippen van het hoofd des bestuurs, zoo het nergens anders heul of bijstand vinden kan. De leden van den raad zelf handelen, indien zij van dezelfde bepalingen afhankelijk zijn, veelal naar hetzelfde beginsel, of kunnen anders, zoo zij schadelijk zijn, worden verwijderd. In gewone tijden, zou ik zulk een stelsel van bestuur niet aanbevelen, daar hierdoor de vrijheid in de deliberatiën maar al te zeer wordt gestremd; thans echter, nu men een stelsel van bestuur heeft in te voeren of te beschermen, dat bij al wat ambtenaar is, tegenstand kan ontmoeten, hoe verschillend ook de beweegredenen daarvoor zijn mogen; dat geen medewerking daarin van hen is te verwachten, maar veel meer tegenstand; — is vrijheid in de deliberatiën van geen gewigt en veelal gevaarlijk."

Na vervolgens te hebben vermeld, wat, naar zijn inzien, ten aanzien der bank behoorde gedaan te worden, gaat de gouverneur-generaal aldus voort:

„Is de keus van mijn opvolger overigens wat zij zijn moet; is hij een man, bekend met menschen en zaken, en inzonderheid zooveel mogelijk met de inlandsche huishouding; bezit hij daarbij fermiteit en voorzigtigheid, dan geloof ik, dat hij, met de opgegeven magt uitgerust, alle bedoelingen des konings hier zal kunnen verwezenlijken, en dat hem, in dat geval, ten pligt kan worden opgelegd: om de belastingen van den Javaan, in de voormalige distrikten van het gouvernement, niet te vermeerderen, maar veeleer die, zooveel mogelijk, zonder krenking van 's gouvernements inkomsten, te verligten, en die met gematigdheid in de nieuwe distrikten in te voeren; te zorgen dat het aanzien en de invloed der javaansche hoofden worden uitgebreid, en in overeenstemming gebragt met de rust, de veiligheid en het belang des gouvernements; inzonderheid dat de vrede op Java worde bewaard, en het gedrag der ambtenaren, in betrekking tot den inlander, naauwkeurig worde gadegeslagen; verder dat hij vooral zal hebben te zorgen, dat de jaarlijksche remises, zoo ter betaling der jaarlijksche rente en aflossingen, als voor andere uitgaven voor Indië, stiptelijk plaats hebben, en ten minste twee millioen jaarlijks bovendien, ten behoeve van 's rijks schatkist worden gestort. Ik hoop praktisch het bewijs te leveren, dat zulks mogelijk is; ja, is mijn opvolger de man dien hij zijn moet, dan kan hij, binnen weinige jaren, veel meer doen dan dit. Men late hem gerustelijk de keus der middelen; maar stelle hem voor den uitslag verantwoordelijk, althans zoo de omstandigheden geen loop nemen, buiten alle berekening."

Wijders zegt hij: „Zooveel mogelijk, zal ik alle direkte aanraking met de leden der regering vermijden. Diskussiën, wanneer men vooruit weet of vooronderstelt, dat er een gedetermineerd opzet tot weêrstreving bestaat, leiden tot niets dan verbittering en tot vertraging in de afdoening van zaken. Daarom dan ook, zal ik aan de regering geen nieuwe ontwerpen voordragen, maar de uitvoering van zaken, mij bij bijzondere lastgeving opgedragen, uit-

stellen, tot dat uwe excellentie over het systema van bestuur zal hebben beslist. (*)"

Hij geeft alverder te kennen, dat hij de voorgebragte reklames zooveel doenlijk zal afwijzen en hij merkt daaromtrent het volgende op:

„Mogten onverhoopt de vorderingen van zulk een dreigenden aard worden, dat eene decisie daarin onvermijdbaar was, dan heb ik mij stellig voorgenomen, mij tegen alle onbillijke eischen te verzetten, wat daarvan ook de gevolgen mogen zijn; wel overtuigd, dat ieder ongepaste inwilliging, slechts een nieuwen grond van aanmoediging oplevert voor een volgende onredelijke reklame; waardoor men dan toch eindelijk verpligt wordt, zich daartegen te verzetten, en dat wel met te meer gevaar, daar het vruchteloos is, kracht en fermiteit te willen ontwikkelen, wanneer men door eene te ver gaande toegevendheid, zijne zwakheid vroeger verraden heeft.

„Ik zal mij dan ook, zoo dergelijke omstandigheden onverhoopt mogten plaats grijpen, geregtigd oordeelen tot alle maatregelen van gestrengheid, die in zulke oogenblikken kunnen gevorderd worden, en, kan het niet anders, zelfs geen raad van Indië, die dergelijke handelingen direktelijk of indirektelijk mogt aanmoedigen, sparen, maar hem doen arresteren en, zij het dan met de meerderheid of de minderheid van den raad, uit de kolonie verzenden."

Hij dringt daarna krachtig aan, op eene spoedige en stellige beslissing van het opperbestuur, hoe die dan ook wezen moge. Hij verklaart zich evenzeer bereid om te gehoorzamen, als om onbuigbaar tegenstand te bieden aan den stroom die hem tracht meê te slepen.

„Het is voorzeker niet noodig (zoo vervolgt hij) mij de magt op te dragen, die ik voor mijn opvolger heb gereklameerd; zelfs, zoo hij reeds vroeg, bijvoorbeeld met de helft van het volgend jaar, hier kon zijn, kan aan hem ook de beslissing overgelaten worden, ten aanzien van het ingevoerde stelsel van kultuur, de veranderingen in het muntstelsel, enz.

„Mogt hij echter niet kunnen worden verwacht vóór het einde des volgenden jaars, dan meen ik in overweging te moeten geven, om mij de intentie van uwe excellentie te doen kennen, en wel bepaaldelijk of zij goedkeurt:

„1. Het ontwerp ter uitbreiding der indigo- en andere kultures, zóódanig als het door mij is voorgedragen; alsmede de belooningen, daarbij aan europeesche en inlandsche ambtenaren toegezegd.

„2. De door mij ontworpen en voorloopig ingevoerde organisatie van het leger en de barissans.

„3. Het in rade voorgesteld ontwerp, om in te voeren een papier, koper representerende, door middel van de bank; en dat, zoo deze daartoe ongenegen mogt zijn en niet mogt verkiezen toe te geven, zoodanig een papier van gouvernementswege, op den voorgestelden voet, werd in cirkulatie gebragt, en alsdan het oktrooi aan de bank verleend in te trekken.

„4. Dat vooreerst geen verandering zal gemaakt worden in het bestaande muntstelsel en de bepaling van 100 centen den gulden, en daartoe, in

---

(*) Dit geschiedde, zoo als wij vermeld hebben, bij koninklijk besluit van 20 Maart 1831 no. 80, eerst na de afzending van den thans behandeld wordenden brief door den gouverneur-generaal ontvangen.

allen gevalle, de nadere speciale autorisatie des konings zal noodig zijn.

„Door eene stellige beslissing hieromtrent, zal ik een vasten regel verkregen hebben, waarnaar ik mij kan gedragen, en ik vlei mij daardoor in staat te zullen zijn, den verkeerden indruk voor te komen, alsof halsstarrigheid mij alleen aanspoorde, om mij te verzetten tegen maatregelen, billijk in zich zelve en door zijne majesteit voorgeschreven.

„Mogt uwe excellentie echter oordeelen, dat in den tegenwoordigen toestand van zaken, niets, of althans zoo min mogelijk, aan het toeval behoort te worden prijs gegeven; alsdan zal het noodig zijn, mij de magt te verleenen, die ik, als noodzakelijk voor mijn opvolger, heb opgegeven, en die mij alleen een voldoenden waarborg schijnt op te leveren, om hier duurzaamheid aan de instellingen te verzekeren, en tegenwerkingen voor te komen tegen die maatregelen, welke ter bereiking van 's konings bedoelingen noodig zijn.

„Ten slotte moet ik hier nog bijvoegen, dat, hoezeer ik doorgaans van den raad in het algemeen gesproken heb, ik daarmede geenszins alle leden gelijkelijk heb bedoeld; zelfs, hoezeer ik van mijne vroegere gunstige gevoelens ten aanzien van den heer Merkus, voor een groot gedeelte ben teruggekomen, verdenk ik echter geenszins zijne goede trouw. De heeren Goldman en de Salis geven mij, bij voortduring, blijken van de beste gezindheid. De spitsvondige argumenten der andere leden, of althans die van den heer Merkus, verpligten mij echter, bij elken maatregel van gewigt, in wijdloopige diskussiën te treden, en talrijke schrifturen *zelf* te beantwoorden, wil ik niet dat de decisiën, hierin genomen, door een volgend bestuur zullen worden aangemerkt, als uitvloeisels eener willekeurige meerderheid, waardoor haar duurzaamheid weinig zou zijn verzekerd.

„Nu, integendeel, mag ik hopen, zoo mijne redeneringen als juist beschouwd worden, dat althans die argumenten, ter bestrijding van het door mij gevolgd systema van bestuur gebezigd, hunne kracht zullen hebben verloren. Intusschen kan ik op die wijze niet voortgaan, zonder mij aan het bestuur van de dagelijksche dienst te onttrekken, en de zaken in de war te laten loopen."

Ten slotte herhaalt de gouverneur-generaal nogmaals, dat er, zonder eene goede direktie, niets kan komen van de schoone verwachtingen omtrent eene meer en meer toenemende produktie; „want (zegt hij) de inrigtingen moeten altijd den last dragen, als onkunde en ijverloosheid de zaken in de war sturen; zoo wil het de eigenliefde; doch er bestaan geen goede inrigtingen voor onbekwaamheid; en zoo min iemand koopman, zelfs maar schoenmaker zijn kan, zonder de vereischte kennis van zaken, evenmin kan iemand een stelsel van industrie dirigeren, zoo hij daarvan geen kennis heeft. Inzonderheid kan hij dit niet hier, omdat hij op dit eiland, van zijne subalternen geen hulp, in het algemeen beleid der zaak, verwachten kan, hoogstens werktuigelijke ondersteuning in de uitvoering. Evenmin kan hij, bij de hooge ambtenaren, op voorlichting daartoe rekenen; bij velen dezer zal hij niets dan dorre theorieën, vooroordeelen en groote vooringenomenheid aantreffen: de gevolgen van het systema, waaronder zij opgegroeid zijn. Hier treft men nog minder zelfdenkers aan dan elders; zij die dit vermogen niet bezitten, kunnen, hetgeen zij eenmaal hebben aangenomen, niet laten varen, zonder tot eene armoede van begrippen te vervallen, die hen voor hunne naaktheid zou doen

blozen, en zulk een offer, meen ik van de eigenliefde niet te mogen verwachten."

De minister adviseerde, bij zijne geheime missive van den 2den Januarij 1832 n°. 1k, aan den koning, om onvoorwaardelijk goed te keuren, de door den gouverneur-generaal genomen maatregelen en gedane voorstellen ten aanzien van de gedeeltelijke bezoldiging van regenten en hoofden in land, alsmede ten aanzien van de uitbreiding der indigo-kultuur.

Daarop volgde het koninklijk besluit van den 12den Januarij 1832 1a IJ. geheim, luidende als volgt:

„Art. 1. Wij keuren goed, de bij resolutie der Indische regering van den 2den April 1831 n°. 1, voorkomende nieuwe toepassing van het stelsel van nijverheid, reeds in het algemeen bevestigd bij ons besluit van den 20sten Maart jl. n°. 80, daaronder begrepen het toeleggen van zekere belooningen aan de europeesche en inlandsche ambtenaren, welker bemoeijingen in onmiddellijk verband tot de in te voeren kultures zullen staan; onder betuiging aan onzen gouverneur-generaal over Nederlandsch Indië, van onze hoogste tevredenheid over zijne voortdurende pogingen om de Indische bezittingen in staat te stellen, derzelver geldelijke verpligtingen jegens het moederland te kwijten: de bereiking van welk doel, wij hem steeds, als eene zaak van het hoogste gewigt, willen hebben aanbevolen.

„Art. 2. Wij keuren goed het door onzen gouverneur-generaal voornoemd voorgedragen ontwerp, om de javaansche regenten en hoofden, naar hunne verkiezing wederom, als van ouds, te bezoldigen door uitgifte van land, als het geschiktste middel, om die nuttige klasse meer en meer te verbinden aan het Nederlandsch gouvernement, en om derzelver invloed, ter bevordering van de inwendige rust van Java, te versterken; zullende onze beslissing omtrent het oprigten van barissans of provinciale korpsen, nader aan onzen gouverneur-generaal worden medegedeeld, wanneer de aanhangige overwegingen, over de door hem voorgestelde militaire organisatie in het algemeen zullen zijn afgeloopen.

„Art. 3. Aan de Indische regering zal, onzentwege, worden te kennen gegeven:

„Dat wij in de stukken, tot de hierboven vermelde aangelegenheden betrekking hebbende, met leedwezen hebben bespeurd, eene neiging om de vrijmoedige wisseling van denkbeelden, en het welwillend en vertrouwelijk overleg, welke in den raad van Indië behooren te bestaan, te doen ontaarden in eene schadelijke zucht, om bij elke gelegenheid over afgetrokkene en ten deele reeds besliste beginselen te twisten; waardoor eene instelling, welker oogmerk is: om eene geregelde afdoening van zaken te bevorderen, en om de taak van den gouverneur-generaal te verligten, slechts strekken zou, om dit een en ander te belemmeren, door aan den gouverneur-generaal telkens den last op te leggen van uitgewerkte betoogen.

„Dat, zoo wij aan den eenen kant, aan elken raad van Indië moeten overlaten, om aan zijn ambtseed, zoo als die is bepaald bij art. 39 van het regerings-reglement, die uitlegging te geven, welke uit zijne gemoedelijke opvatting voortvloeit; wij, aan den anderen kant, onze verpligting niet kunnen

voorbijzien, om te regt te wijzen, wanneer die opvatting afwijkt van de bedoelingen, welke wij bij het vaststellen van dien eed hebben gehad.

„En dat wij, naar aanleiding hiervan, willen hebben verklaard: dat, zoo de raden van Indië gehouden zijn, „*het welzijn van Nederlandsch Indië voor te staan en te behartigen, zonder aanzien van persoon;*" deze bepaling geheel onafscheidelijk is van de daarop volgende, „*dat zij den gouverneur-generaal, met ijver en trouw, zullen helpen beramen en uitvoeren, al wat tot onze dienst nuttig kan worden geacht, en des gouverneur-generaals bevelen, met alle gehoorzaamheid zullen nakomen;*" — voorschriften, welke, in onderling verband beschouwd, wel de meeste ruimte laten aan eene vrije en ongedwongen uiting van meeningen; maar terzelfdertijd elke stelselmatige tegenkanting *binnen de raadzaal*, en vooral elke hebbelijke afkeuring van des gouverneur-generaals maatregelen in het openbaar, onbestaanbaar maken met de regten aan hem, als onzen vertegenwoordiger, toegekend, met de verpligtingen van de leden des bestuurs, en met den aard eener koloniale regering."

Door deze koninklijke beschikking, was echter niet geheel voldaan aan het verlangen van den gouverneur-generaal, uitgedrukt in de door ons medegedeelde kabinetsmissive, van 5 Junij 1831 no. 735/15. Daarbij toch was, naar aanleiding der reeds ondervonden, en ook voor den vervolge vermoedelijk nog te ondervinden tegenkantingen, het nuttige en wenschelijke aangetoond om, in de bestaande buitengewone omstandigheden, het hoofd van het bestuur in Indië eene uitgestrekter magt te verleenen, en zoo onafhankelijk mogelijk te maken van de medewerking des raads, ook door het benoemen en ontslaan van ambtenaren, alleen aan dat hoofd over te laten; terwijl alverder was betoogd, dat het regeringsreglement, ofschoon in gewone omstandigheden voldoende, bij de bestaande onwaarschijnlijkheid eener eenstemmige medewerking, ongenoegzaam was te achten voor eene klemvolle regering.

De minister behandelde dit onderwerp afzonderlijk, bij zijn rapport aan den koning van 2 Januarij 1832 no. 3k geheim. Hij gaf daarbij te kennen, dat het hem voorkwam, dat het door den gouverneur-generaal opgehangen tafereel van de stemming op Java, de ernstigste aandacht verdiende, evenzeer als de tot beteugeling daarvan voorgedragen middelen. Hij erkende, dat bijzondere berigten, het bestaan eener groote ingenomenheid tegen de maatregelen van van den Bosch bevestigden; maar tevens, dat zij hoegenaamd niets deden blijken van eenig nabijzijnd gevaar voor oproerige pogingen of vereenigingen. De minister verklaarde daarvoor dan ook geene vrees te hebben; maar meende evenwel, dat van de zijde van het opperbestuur niets moest worden verzuimd, om den invloed van den gouverneur-generaal over zijne onderhoorigen te versterken, en hem in de mogelijkheid te stellen, om bij voorkomende gelegenheden met klem en zelfvertrouwen te handelen.

„Het geschiktste middel (zoo schrijft de minister), om het belang van uwer majesteits dienst, met de handhaving van het regerings-reglement te verbinden, schijnt te zijn, de benoeming van den gouverneur-generaal van den Bosch, tot uwer majesteits kommissaris-generaal in Nederlandsch Indië, bij een open brief, die melding zou kunnen maken, zoowel van de uitbreiding van magt,

aan den gouverneur-generaal verleend, als van de aanleiding, welke tot dien maatregel heeft bestaan."

Vermits echter het optreden van een kommissaris-generaal, naar 's ministers meening, niet dan in de uiterste noodzakelijkheid behoorde plaats te hebben, zou de gouverneur-generaal van den Bosch behooren te worden aangeschreven: „om van zijne benoeming tot kommissaris-generaal geen gebruik te maken, dan wanneer hij oordeelen mogt, dat de omstandigheden zulks gebiedend vorderden; — of ook, wanneer hij meenen mogt dat het regerings-reglement, in allen gevalle, eene zóódanige herziening zou moeten ondergaan, dat de meerdere magt, hem tijdelijk geschonken, bij voortduring die van den gouverneur-generaal in Nederlandsch Indië zou moeten blijven."

De minister meende, dat hierdoor, en door het nemen der overige door hem voorgestelde, hiervoren omschreven beschikkingen, geene bijzondere maatregelen tegen Merkus en Bousquet, of tegen den president der javasche bank (*) noodig zouden zijn, achtende hij het ook wenschelijk dat die vermeden werden, tot zoolang zij door den nood *gebiedend* gevorderd werden, „vermits de groote menigte, onder zulke omstandigheden, zich zelden plaatst op het juiste standpunt van beoordeeling, maar meestal zulke maatregelen veroordeelt, als hard en eigendunkelijk."

Omtrent den door van den Bosch te kennen gegeven wensch, om, ook uit aanmerking zijner zwakke gezondheid, vervangen te worden, meende de minister, dat antwoord moest worden gewacht op de onderscheiden brieven, in de laatste maanden aan den gouverneur-generaal geschreven; komende het den minister voor, dat er alle grond bestond om te verwachten, dat de zekerheid dat alle de ontwerpen van van den Bosch waren goedgekeurd en bekrachtigd, en dat hij verder op de krachtigste ondersteuning van de zijde des konings mogt hopen, hem nopen zou, óm zijn verblijf op Java zoolang te rekken, als met zijne gezondheid zou kunnen worden overeengebragt.

De minister achtte het meer en meer wenschelijk, dat de gouverneur-generaal van den Bosch nog lang het bewind in Indië mogt blijven voeren; terwijl hij de noodzakelijkheid betoogde, om, bij eventuëele keuze van een vervanger, „bijzonder te letten op de meest mogelijke eenstemmigheid van beginselen met den gouverneur-generaal van den Bosch, en op de noodige veerkracht, om die beginselen tegen den plaatselijken, veelal anti-vaderlandschen geest, te handhaven."

Dienovereenkomstig werd door den koning besloten. Bij zijner majesteits open brief van den 17den Januarij 1832, werd de luitenant-generaal, gouverneur-generaal J. van den Bosch, benoemd tot kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië, en bekleed met de magt: „om op eigen gezag verordeningen uit te vaardigen, al waren die ook strijdig met het, bij ons besluit van den 16den Mei 1829 no. 6, vastgestelde reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië; — voorts om ambtenaren aan te stellen en te ontslaan, zonder eenig onderscheid van rang of stand; wijders om verdachte of onrustige personen uit

(*) Bij geheim koninklijk besluit van 17 Januarij 1832 la U[t]. werd almede in het met de bank ontstaan konflikt voorzien.

de Oost-indische bezittingen te verwijderen, en in het algemeen om, behoudens zijne verantwoordelijkheid aan ons, alle zoodanige maatregelen daar te stellen, als hem, in overeenstemming met de hem onzentwege gegeven, of nader te geven bevelen, oorbaar en doelmatig zullen voorkomen, en als wij zelf, op de plaats zijnde, zouden kunnen nemen."

Behalve de gewone vormen, behelst deze open brief des konings nog de uitdrukkelijke begeerte: „dat de raden van Indië, omtrent de behandeling van zaken en het beleid hunner vergaderingen, zich zullen gedragen naarvolgens de bevelen en voorschriften, welke onzentwege, door onzen kommissaris-generaal zullen worden gegeven; want wij zulks alzoo, ten dienste van het rijk en van deszelfs Aziatische bezittingen, hebben bevonden te behooren."

Tevens werd den minister door den koning opgedragen, den gouverneur-generaal van den Bosch te schrijven, om van den opgemelden open brief geen gebruik te maken, dan wanneer hij oordeelen mogt, dat de omstandigheden zulks gebiedend vorderden. De minister voldeed hieraan, bij zijne zeer vertrouwelijke missive van 28 Januarij 1832 n°. 13k, en drukte daarbij tevens, van zijn kant, de hoop uit: „dat, bij ontvangst van mijn tegenwoordig schrijven, de algemeene stemming op Java niet meer zijn zal, wat zij was toen de meermalen aangehaalde brief van uwe excellentie, van den 4den Junij jl., werd afgezonden; maar dat die stemming sedert eene gunstige verandering zal hebben ondergaan, daar, in den tusschentijd, aan de ambtenaren en ingezetenen zal zijn gebleken, van de volkomen goedkeuring des konings op uwer excellentie's handelingen, en van de nutteloosheid van allen tegenstand tegen de door uwe excellentie daargestelde inrigtingen."

II

Bij konfidentiëele missive van den 15den Augustus 1831 n°. 1154/21, deelde de gouverneur-generaal van den Bosch aan den minister zijne beschouwingen mede, over velerlei belangrijke koloniale aangelegenheden, waarvan wij de met ons onderwerp in verband staande, kortelijk zullen resumeren.

In de eerste plaats, wordt dank gezegd voor de hem te beurt gevallen onderscheiding, door zijne benoeming tot ridder-grootkruis der orde van den Nederlandschen leeuw, en tevens de ontvangst erkend van het koninklijk besluit van 20 Maart 1831 n°. 80, houdende goedkeuring van het ingevoerde stelsel van kultures. „Een en ander heeft (schrijft hij): den gunstigsten indruk op de publieke opinie gemaakt, en zoowel de tegenwerkingen in den raad doen ophouden, als een algemeen vertrouwen aan het publiek, met betrekking tot deze inrigting (het kultuurstelsel), ingeboezemd, hetwelk tot het doen gelukken eener zoo moeijelijke en uitgebreide zaak onontbeerlijk is. De heer Merkus, vroeger de hevigste tegenstander van het ingevoerde systema van kultures, heeft thans verklaard, van zijn gevoelen dienaangaande teruggekomen te zijn; en zich, voor den vervolge, te zullen wachten van zóódanige adviezen uit te brengen, die, zonder nut te doen, de uitvoering der zaak belemmerden. Indien aan deze belofte, plegtig afgelegd, voldaan wordt, zal een der grootste hinderpalen zijn uit den weg geruimd, want die man heeft werkelijk veel invloed op de publieke opinie, en is mij in vele andere opzigten nuttig."

Vervolgens wordt in beschouwingen getreden, over den financiëelen toestand van Java, en over de uitzigten welke de nieuwe kultures opleveren. De gou-

verneur-generaal had lang getracht, nieuwe hulpbronnen op te sporen, om zooveel mogelijk de remises van Java te vermeerderen, en was het hem, na velerlei teleurstellingen, eindelijk gelukt, een wissel van één millioen gulden op de direktie der handelmaatschappij te bekomen, en dat wel onder voorwaarde: „dat het gouvernement daarvoor al de koffij, over welke het, buiten die der Preanger-regentschappen, te beschikken heeft, in konsignatie naar Nederland zal zenden, en nog bovendien voor *f* 250,000. — aan specerijen; terwijl het dan nog ontbrekende met indigo en suiker zal worden aangezuiverd." Van den Bosch schrijft deswege aan den minister: „Ik mag het Uhooged. gestr. niet ontveinzen, dat door het verzenden der goederen in konsignatie, onze handel in deze gewesten zal worden benadeeld; maar in den benarden toestand waarin het vaderland zich bevindt, en ten gevolge der dringende aanschrijving van uwe excellentie, heb ik gemeend, de belangen dezer kolonie, *op dit oogenblik*, geheel aan die van het moederland te moeten onderschikken."

Wijders wordt, omtrent den uitslag der kultures, een, over het algemeen, gunstig rapport uitgebragt, en daarna gezegd: — „Onder zulke gunstige omstandigheden, zal Uhooged.gestr. gevoelen, hoezeer het mij grieven moet, van niet op eene meer spoedige wijze te kunnen bijdragen ter verligting der rampen, die zoo zwaar op het vaderland drukken; maar de tijd die gevorderd wordt, om produkten te telen, die naar Europa over te maken en de betaling daarvoor te erlangen, levert onoverwinnelijke hinderpalen op, die hierin mijne vurige wenschen en pogingen te leur stellen. Ik behoef het uwer excellentie niet te verzekeren, dat ik het uiterste beproef, om aan haar verlangen te voldoen en de grootst mogelijke som te remitteren, en in vele opzigten verpligt ben, het belang van den handel hier, aan de behoeften van het vaderland, op dit oogenblik, geheel te onderschikken. Alleen door het verder uitbreiden der kultures, kan deze zwarigheid voor den vervolge worden uit den weg geruimd, en Indië regt dienstbaar aan de belangen des moederlands worden gemaakt. Dit is dan ook het doel mijner ijverigste streving. In den loop van dit jaar is intusschen daaraan niet al het gevolg gegeven, dat ik had gewenscht. Ik ben daarin grootendeels terug gehouden, door de vrees dat, zoo onverhoopt een europeesche oorlog mogt uitbreken, het gouvernement alhier met een te grooten voorraad produkten zou worden overladen, en over de fondsen voor deze bestemd, tot andere einden zou moeten worden beschikt. De zaak is evenwel niet uit het oog verloren, en zoodra ik, omtrent den staat van Europa, slechts eenige geruststellende tijding bekome, zal de verdere uitbreiding met ijver worden hervat."

Ten bewijze hiervan biedt de gouverneur-generaal het ontwerp aan van een voorstel, dat hij toen reeds voornemens was aan de leden der regering te doen, ter aanvankelijke verwezenlijking van het voorschrift, vervat in art. 11 zijner geheime instruktie, om namelijk, aan de industrie der Javanen een zoodanigen prikkel te geven, dat de handelsprodukten des eilands konden worden opgevoerd, tot eene waarde van minstens *f* 5. — per hoofd. Dit voorstel is werkelijk aan de regeringsleden gedaan, bij missive van den 31sten Augustus 1831 nº. 1310, in den aanvang onzer tegenwoordige bijdrage in haar geheel opgenomen.

Alverder beantwoordt de gouverneur-generaal de in Nederland gerezen be-

denkingen, tegen de met de faktorij der handelmaatschappij op Java gesloten overeenkomst, wegens den verkoop van indigo en suiker, betaalbaar in Europa (*), en geeft hij de gronden aan, waarop alsnu een volgend kontrakt, ter zake van het doen van remises, zal behooren te worden ingerigt.

Daarna treedt hij, naar aanleiding van een adres van de kamer van koophandel te Amsterdam, in beschouwingen over het voor Holland te kiezen stelsel van handel en nijverheid.

Ook deelt hij zijne denkbeelden mede, over de zamenstelling der marine in O. I. zoo in tijd van vrede als van oorlog, en kondigt zijn voornemen aan om, bij naderend gevaar, de vroeger door Daendels in straat Sunda versterkte Maraksbaai, op nieuw tot veilige schuilplaats voor oorlogschepen in te rigten, en om op de reede van Batavia ook aanstalten te maken, voor de veiligheid der koopvaarders.

Eindelijk wordt gemeld, dat de handel op Java meer en meer toeneemt, dat de Engelschen en Amerikanen weder specie aanvoeren, dat daardoor de staat van de bank en de agio van het kopergeld verbeterd zijn, en dat de volkomenste rust op Java heerscht; terwijl de algemeene zaken het beste vooruitzigt beloven, indien omstandigheden van buiten daarop geen nadeeligen invloed uitoefenen.

Het blijkt duidelijk uit deze missive, dat zij geschreven is onder den indruk, dien de toenmalige toestand van Europa in het algemeen, en van Nederland in het bijzonder, op Java had verwekt. De mededeelingen moesten als voorloopig worden beschouwd, en zouden nader, door speciale rapporten of voorstellen, voor ieder onderdeel worden gevolgd.

Op magtiging des konings, antwoordde de minister op het aangehaalde schrijven, bij geheime missive van den 6den Februarij 1832 n_o. 17 k D: dat de daarin vervatte mededeelingen met belangstelling ontvangen waren. „Het is (zegt de minister) uit die depèche gebleken dat de uitbreiding der kultures, eenigermate belemmerd wordt, door de ongerustheid waarin uwe excellentie, omtrent den staat van zaken in Europa verkeert. Daaromtrent is zijne majesteit van meening, dat, al kan voor het oogenblik de verzekering niet worden gegeven, dat de sluijer, waarin de staatkundige toekomst gewikkeld is, binnen kort zal worden opgeheven, 's konings verlangen evenwel is: dat de, met zulke goede uitkomsten, aangevangen teelt van handelsvoortbrengselen, door uwe excellentie zonder verslapping worde voortgezet en uitgebreid; daar het toch, volgens bekomen informatiën, ook bij het onverhoopt uitbreken van een oorlog, zeer uitvoerlijk zou zijn, om van hier, over den op Java aanwezigen voorraad produkten, te beschikken, door het afgeven van bewijzen van eigendom, of bons voor zekere hoeveelheden produkten, die aan de kommercie in Europa en in Amerika zouden kunnen worden verkocht; in welk geval slechts zou moeten worden gezorgd, dat de produkten niet in 's lands pakhuizen, maar in die van partikulieren, bijvoorbeeld van de faktorij der Nederlandsche handelmaatschappij, werden opgelegd en uit deze afgeleverd."

(*) Zie Tijdschrift van dit jaar, eerste deel pag. 403.

Wij hebben gezien, dat de gouverneur-generaal van den Bosch, bij de invoering van zijn nieuw stelsel, met hevigen tegenstand had te kampen, in die mate zelfs, dat hij, — de man van zeldzame bekwaamheid, onvermoeiden ijver en voorbeeldelooze geestkracht, — vreesde in de uitvoering zijner plannen niet naar wensch te zullen slagen. En geen wonder: een reuzenlast was op zijne schouders gelegd. Onder het gewigt van die grootsche taak zou menig ander bezweken zijn. Zelfs van den Bosch werd soms moedeloos, waartoe zijne geschokte gezondheid medewerkte. Van daar, dat hij wenschte: òf van die taak te worden ontheven en naar het vaderland terug te keeren; òf bekleed te worden met eene meer dan gewone magt, om de belemmeringen, die hij ontmoette, uit den weg te kunnen ruimen, zonder aan de gewone wettelijke regels te zijn gebonden. Hij was diep doordrongen van de noodzakelijkheid, om hulpmiddelen te verschaffen voor den benarden financiëelen toestand van het moederland; bovendien, de van dáár ontvangen aanschrijvingen werden steeds dringender en dringender. Hij moest hulp bieden, het mogt kosten wat het wilde. Hij deed het, maar erkende, dit doende, dat hij de belangen der kolonie, *voor het oogenblik*, opofferde aan de belangen van het moederland, er bij die erkentenis alzoo met den vinger op wijzende dat dit slechts *tijdelijk* kon geschieden.

Wij hebben tevens gezien, dat het opperbestuur den gouverneur-generaal van den Bosch op de krachtigste wijze ondersteunde; alle door hem genomen maatregelen goedkeurde en toejuichte; hem vleijende betuigingen van tevredenheid en eervolle onderscheidingen aanbood; hem herhaaldelijk en dringend verzocht zijne taak voort te zetten; hem, bij voorraad, de verzekering gaf, dat elke maatregel zou worden goedgekeurd, dien hij mogt nemen tegen dezulken, wier tegenwerking den gang van zaken belemmerde, en eindelijk hem magtigde om, wanneer de omstandigheden dit gebiedend vorderden, van de meest uitgebreide magt gebruik te maken.

Welk een kracht van den Bosch hierdoor verkreeg, beseft ieder. Zonder haar, ware het kultuurstelsel, reeds in zijn oorspronkelijk zuiveren vorm, te niet gegaan. Nu echter, overwon de steun en aanmoediging van boven, alle tegenkantingen en afkeuringen van beneden. De jonge plant ontwikkelde weldra weelderig, en de spoedig verkregen rijke oogst, prikkelde de begeerte naar meer: aanvankelijk, om te voorzien in steeds dringender behoeften; en later, omdat de vruchten zoo zoet waren, en Nederland niet wist ten koste van wat zij verkregen werden.

Het duurde niet lang, of het kultuurstelsel had zijn oorspronkelijken vorm verloren. De *dwang* kwam in de plaats van den *vrijen wil*. En waar men, aanvankelijk, de belangen der kolonie slechts *tijdelijk* wilde achterstellen voor die van het moederland, werd dit weldra een *blijvend beginsel*, dat steeds meer uitgebreid en strenger toegepast werd.

Wanneer wij nu de periode van de invoering van het kultuurstelsel vergelijken met den tegenwoordigen tijd, dan vinden wij zoowel punten van overeenkomst, als punten van verschil.

Van den Bosch veranderde den geheelen maatschappelijken toestand op Java, zonder echter een vooraf beraamd plan, een vasten regel te volgen. In de uitvoering toch, wijzigde hij de hoofdbeginselen zijner aanvankelijke plannen. Hij kon dit doen, want hem alleen was de magt gegeven, en hij was zeker dat alle zijne handelingen zouden worden goedgekeurd. Thans zijn in overweging, groote veranderingen in den ekonomischen toestand van Java, die door de noodzakelijkheid gebiedend worden voorgeschreven. Maar het is niet meer de willekeur die ze ingeeft, noch de veranderlijkheid die ze ten uitvoer legt. Bedaard overleg tusschen opperbestuur en koloniale regering, voorlichting van de eerste raadslieden van den staat, onderzoek door de vertegenwoordigers van het volk: ziedaar zekere waarborgen die men geven wil; rijp beraad, bekrachtigd door de wet: ziedaar den hechten grondslag dien men verlangt.

Van den Bosch ondervond hevigen tegenstand; en geen wonder: elke ingrijpende wijziging in de ekonomische inrigting eener maatschappij, zal die ondervinden; ook bij de veranderingen die thans in overweging zijn, moet men zich daarop voorbereiden. De tegenstanders van van den Bosch waren de mannen, die onder het meer vrijgevig stelsel, dat van 1813 tot 1830 werkte, waren opgegroeid en groot geworden. De tegenstanders van heden, zijn de mannen die, opgegroeid onder het kultuurstelsel, daarbij zijn welgevaren; wier antecedenten, wier geheel verleden, met dat stelsel zijn inéén-geweven, en die, in de afkeuring van dat stelsel, hun eigen veroordeeling meenen te zien.

Van den Bosch had de middelen, om zijne tegenstanders op zij te zetten. De tegenwoordige voorstanders eener nieuwe orde van zaken, hebben die middelen niet, en verlangen die niet te hebben. Zij verlangen alleen, dat men, zich spiegelende aan het verledene, den weg kieze die voortaan moet worden ingeslagen.

DE

LANDBOUW OP DE HUURLANDEN

IN

SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA (*).

Soerakarta.

Koffi. De produktie, die in de vier voorafgegane jaren, 1858, tot en met 1861, achtereenvolgens beliep 32 673, 44 609, 50 059 en 57 803 pikol, bedroeg in 1862, 57 636 pikol. Het getal vruchtdragende boomen, waarvan de opgegeven produktie geoogst werd, beliep 24 994 104, tegen 25 555 514 in 't vorig jaar. Gemiddeld werd alzoo 1 pikol koffi verkregen: in 1862 van 433 en in 1861 van 442 boomen. Het cijfer der jonge nog niet vruchtdragende boomen beliep in beide jaren respektievelijk 13 631 631 en 13 758 030. Opgaven nopens het aantal boomen in vorige jaren zijn niet ontvangen.

De teelt van koffi kon gezegd worden vooruit te gaan, zoowel door vermeerdering van aanplant als door betere verzorging der aanplantingen, waartoe de gunstige prijzen van het artikel niet alleen uitlokten, maar ook de middelen verschaften.

Als bereidingswijze wordt hoofdzakelijk de west-indische gevolgd.

De weêrsgesteldheid was in 1862 voor deze kultuur niet ongunstig.

Suiker. Ook voor de suikerkultuur was het weder voordeelig. Desniettemin viel de oogst tegen. De uitgestrektheid van den aanplant beliep in 1861 3943 en dit jaar 4936 bouw, terwijl het produkt (respektievelijk van 3759 en 4886 bouw) in beide jaren beliep 89 402 en 93 542 pikol, of gemiddeld $23\frac{78}{100}$ en 19 pikol per bouw. In de drie voorafgegane jaren bedroeg achtereenvolgens de produktie 36 204, 44 054 en 46 841 pikol; doch de hoegrootheid van den aanplant in die jaren is niet bekend.

(*) Overgenomen uit het jongste regeeringsverslag van Nederlandsch Indië.

In 1862 werkten 39 fabrieken met molens, gedreven bij 3 door stoom, bij 15 door water en bij 21 door buffels. Slechts een fabriek maakt gebruik van een luchtledig kooktoestel, terwijl 3 fabrieken voorzien zijn van centrifuges.

De produktie der verschillende ondernemingen liep zeer uiteen en varieerde van 3¼ tot 31 pikol per bouw.

Uitbreiding der kultuur liet zich, naar de meening van den resident, vooreerst niet verwachten, veeleer scheen zij inkrimping te zullen ondergaan, om plaats te maken voor de teelt van tabak. De reden hiervan zou voornamelijk gelegen zijn, behalve in de moeilijkheid van het transport, in de min gunstige verhouding tusschen de kosten van voortbrenging en de marktprijzen van het artikel.

Indigo. In de jaren 1858, 1859, 1860 en 1861 bedroeg de oogst achtereenvolgens 21 634, 29 002, 56 771 en 54 718 amsterdamsche ponden; dit jaar niet meer dan 44 805½ pond. De aanplant besloeg 1932 bouw, tegen 1877½ bouw in 1861 (het cijfer der vorige jaren is niet bekend), gevende alzoo eene gemiddelde opbrengst van respektievelijk 23 1/10 (*) en 27 1/10 amsterdamsch pond per bouw. Voor de verschillende ondernemingen afzonderlijk liep intusschen de produktie zeer uiteen, en wel van 3 tot 40 amst. pond per bouw.

Ofschoon de langdurige en felle droogte, die den oostmoeson dit jaar kenmerkte, voor het gewas niet zeer gunstig was, viel echter meer te klagen over vernielende insekten en over algemeenen achteruitgang in levenskracht van de plant. Daarentegen scheen eene met natal-indigo genomen proef niet ongunstig geslaagd te zijn.

In 't geheel telde men 15 indigo-ondernemingen. Twee daarvan werkten met twee fabrieken, de overige met een fabriek. Slechts bij één fabriek werden de werkzaamheden door menschen verricht; bij de overige gebruikte men klopraderen, door water gedreven.

Het schijnt dat ook voor deze kultuur de tabaksteelt in de plaats zal treden.

Tabak. Sedert 1860 heeft zich de tabakskultuur aanmerkelijk uitgebreid. In dat jaar is geoogst (door drie ondernemers) 66554 amst. pond, in 1861 (door 7 ondernemers) 174 838 pond, en in 1862 (door 16 ondernemers) 451 305 pond. De uitgestrektheid van den aanplant in 1860 is niet opgegeven; doch in 1861 en 1862 besloeg zij respektievelijk 373 en 1008 bouw, zoodat in deze beide jaren gemiddeld was verkregen eene opbrengst van 468 en 447 amst. pond per bouw. De ondernemingen produceerden gemiddeld van 7 tot 1538 amst. pond per bouw. De oorzaak van dit verschil wordt niet opgegeven. Alleen wordt opgemerkt, dat voor sommige ondernemers, die eerst na den padi-oogst tabak aanplantten, de felle en aanhoudende droogte van den oostmoeson zeer nadeelig is geweest.

Naar de meening van den resident liet zich bij deze kultuur toenemende uitbreiding verwachten, en daar zij slechts weinig afbreuk doet aan de teelt van voedingsmiddelen, en bovendien een ruim veld opent aan de bevolking

(*) Ten rechte 22⁶/₁₀ zijnde van één onderneming de uitgestrektheid van den aanplant niet opgegeven, zoodat de bovengenoemde 1932 bouw. in het geheel slechts afgeworpen hebben 43823 amst. pond.

om te deelen in de winsten die zij kan afwerpen, kon zulks als zeer gewenscht worden beschouwd.

Kakao. Er is slechts één kakao-aanplant, en wel op het tot het Lawoe-gebied behoorende land Bangsri. Die aanplant telde onder ultimo 1862 1000 vruchtdragende en 14 000 jonge boomen. De produktie bedroeg 10 pikol, tegen 12 in 't vorig jaar, 20 in elk der jaren 1860 en 1859, en 10 pikol in 1858.

Peper. Slechts op één onderneming, en wel te Getas, houdt men zich ook met de peperkultuur bezig, wordende aldaar, even als in het vorig jaar, 44 486 vruchtdragende en 47 817 jonge ranken aangetroffen. De produktie, toen 584 pikol, bedroeg dit jaar slechts 125 pikol. Opgaven over vroegere jaren kwamen niet in. Neiging tot uitbreiding van deze kultuur wordt niet waargenomen.

Voor één onderneming wordt overigens nog melding gemaakt van eene produktie van *staartpeper*, ten bedrage van 15 ned. pond.

Notenmuskaat. De twee zich met deze kultuur onledig houdende landhuurders bleven in gebreke deswege eenige opgaaf te doen. Echter kan worden medegedeeld dat de teelt geene uitbreiding onderging en dat geene neiging werd waargenomen om haar op andere ondernemingen in te voeren. De produktie over 1861 en de vier voorafgegane jaren bedroeg als volgt: in 1857 455 amst. pond noten en 120 amst. pond foeli; in 1858 2312 en 118 pond, in 1859 500 en 92 pond; terwijl voor 1860 en 1861 alleen de produktie van noten is opgegeven, tot een bedrag van respektievelijk 1250 en 2500 pond.

Vanielje. Er bestaan slechts twee noemenswaardige aanplantingen van vanielje, te weten die te Kopen, ter uitgestrektheid van 4 bouw, en die te Moengoor, ter uitgestrektheid van 3 bouw; maar eerst in het volgende jaar kon daarvan produkt worden verwacht. De aanplantingen waren met zorg aangelegd en stonden zeer gunstig. Intusschen was het te hopen dat er meer vraag dan totdusver naar het artikel ontstaan mocht, daar anders, ofschoon de kultuur weinig kapitaal eischt, naar de meening van den resident aan geene uitbreiding was te denken.

Katoen (*). Slechts op één onderneming, Karangdowo genaamd, werd eene uitgestrektheid van 2½ bouw met inheemsche katoen beplant, waarvan een produktie van 300 amst. pond of 120 amst. pond per bouw verkregen werd. Voor deze kultuur wordt anders nergens eenige opgewektheid waargenomen. In vroeger jaren zijn bij herhaling uitheemsche katoenzaden daartoe van de direktie der kultures ontvangen en aan verschillende landhuurders uitgedeeld, doch in weêrwil van de zorg daaraan door hen besteed, heeft zulks nimmer tot eenig gewenscht resultaat mogen leiden. Als oorzaak daarvan is steeds vermeld de toestand waarin de zaden ontvangen werden. Wellicht echter hebben ook klimaat en bodem bijgedragen om de pogingen te doen mislukken.

Rijst en tweede gewassen. Cijfers nopens de op de huurlanden geoogste hoeveelheden padi en tweede gewassen kunnen niet worden medegedeeld.

In verband met de omstandigheid, dat de teelt van produkten voor de

(*) Als opbrengst van de eigen katoenteelt der bevolking wordt eene hoeveelheid van 1723 pikol vermeld, tegen 1500 pikol in 't vorige jaar.

europeesche markt, uitgenomen de koffi, hier bijna uitsluitend op rijstvelden plaats heeft, wordt door den resident de opmerking gemaakt, dat zulks geene beduchtheid voor gebrek aan voedingsmiddelen behoeft op te leveren, eensdeels vermits de uitgestrektheid door de suiker-, indigo- en tabakskultuur ingenomen in het geheel slechts het betrekkelijk geringe getal van ongeveer 8000 bouw bedraagt; anderdeels omdat sedert de zoo beduidende toename der landverhuur, zij het dan ook tot eene mindere uitgestrektheid dan de evengenoemde, hier en daar voor de teelt van padi en andere voedingsmiddelen ontginningen hebben plaats gehad van bevorens onbebouwd gebleven gronden.

Gebrek aan voedingsmiddelen werd dan ook niet ondervonden, en zoo er stijging, vooral der rijstprijzen, plaats had, waren de oorzaken daarvan te zoeken in een ongunstigen oogst, dan wel in de omstandigheid, dat vele landhuurders, die vroeger in hunne behoefte uit de produktie hunner landen voorzagen, zich thans van het benoodigde door inkoop ter markt moesten voorzien, waardoor de vraag daar vermeerderde, terwijl de aanvoer bovendien minder was.

Veestapel. De veestapel op de verhuurde landen bestond bij het eind van 1862 uit 47 750 buffels, 40 860 runderen, 5708 paarden, 10 468 schapen en 8647 geiten, welke cijfers in 't vorig jaar respektievelijk waren 45 063, 40 979, 5063, 9286 en 7599, alles meerendeels het eigendom der bevolking. Aan de landhuurders behoorden in 1862 1301 buffels, 2137 runderen, 536 paarden, 677 schapen en 218 geiten, tegen 894, 1333, 348, 338, en 67 stuks in 1861.

Djokdjokarta.

Indigo. Deze kultuur, eenige jaren geleden hier nog zeer gewild, ging bijna te niet. De indigoplant, vroeger voor den ondernemer zoo winstgevend, kwijnde op meer dan eene plaats uit hoofde van beschadiging door insekten, welke, naar het scheen, niet waren te weeren.

Zelfs dikwerf herhaalde inboetingen en aanvoer van zaad van elders waren niet in staat aan de indigo-velden hun vroeger aanzien terug te geven, zoodat de plant tegenwoordig meer zorg vereischte, en van de bevolking meer moest worden gevorderd tot hare instandhouding.

Meerdere landhuurders hadden zich dan ook gedwongen gevoeld, deze kultuur te laten varen, om liever tot de tabaks- en suiker-kultuur over te gaan.

Het voorbeeld van die landhuurders, zegt de resident, zou ongetwijfeld ook navolging vinden bij anderen, zoo niet een gewichtig bezwaar, dat meer in het bijzonder nog bij de suikerkultuur gevoeld wordt, zich daartegen opdeed, en wel gebrek aan transportmiddelen en aan hout ter oprichting van fabrieken en loodsen.

Spoorwegen of andere middelen van spoedige, gemakkelijke en goedkoope gemeenschap zijn alleen in staat om in bedoeld bezwaar te voorzien, en het wordt derhalve ook voor dit gewest als een levenskwestie aangemerkt spoedig in het bezit daarvan te geraken.

De opbrengst van indigo was dit jaar, voorzooveel bekend geworden is, 287,352 pond, terwijl die van 1861 bedroeg 380,339 pond.

Suiker. Van de 7 fabrieken, die blijkens het vorig verslag, bij het eind van 1861 in aanbouw waren, kwamen in den loop van het jaar een viertal in werking en wel te Sedayoe, te Gedjajan, te Padokan (huurland Sonosewoe en Soemberan) en te Ngemplak, alle, even als de vier reeds bestaande fabrieken, door water gedreven, met uitzondering alleen van de fabriek te Sedayoe, die door wind en stoom wordt in beweging gebracht. Bovendien was ook nog in werking gekomen een fabriek op het land Tandjoong tirto, met een chineeschen molen, door karbouwen getrokken. De produktie. bij deze laatste fabriek is niet opgegeven, doch die der acht andere beliep te zamen 20,751 pikol. In 't vorig jaar werd bij de vier toen in werking zijnde fabrieken (te Bandjarardjo, Kenayan en Salakan, zoomede te Bradjan, op het huurland Sonosewoe en Soemberan) in 't geheel verkregen 9700 pikol (*).

Tabak. In het zuider-regentschap Bantool, alwaar met toestemming des sultans nieuwe landbouw-ondernemingen in het leven waren geroepen, alsmede op de onderneming Doekoe en Pisangan in het noordelijk regentschap Sleeman, was de tabak over het algemeen zeer goed geslaagd. Ook op een paar andere oude ondernemingen, waar, bij wijze van proef, op minder groote schaal tabak werd geteeld, werden bevredigende uitkomsten verkregen.

De oogst was zeer aanzienlijk, en zou volgens opgaaf hebben bedragen 228,676 amst. pond, tegen 84,455 pond in 't vorig jaar.

Koffi. Koffituinen bestaan hier, behalve op de sultansgronden Kalibawang en Nangoelan, alleen op een tweetal huurlanden; van welke eene produktie van 300 pikol verkregen werd.

Vanielje, kakao en notenmuskaat. De tuinen voor de twee eerstgemelde kultures aangelegd op de huurlanden Sonosewoe, Tegalwaroe of Kassoeran, Pisangan en Plered, hadden nog geen produkt afgeworpen, behalve alleen te Tegalwaroe, waar 50 pond vanielje werd geoogst. Voorts wordt nog een kakaoaanplant opgegeven voor de ondernemingen Bantool en Medari, terwijl op Sonosewoe ook eenige notenmuskaat wordt verbouwd.

Klappers. Deze kultuur wordt hier op een drietal huurlanden, en wel op Sonosewoe, Kadhiresso en Patoekan gedreven, op het eerstgenoemde op vrij groote schaal. De zevenjarige aanplant stond er zeer goed en beloofde den ondernemer goede resultaten.

Katoen. Ten gevolge van de gedurige mislukking, bij de aanplanting der hier overgebrachte uitheemsche zaden ondervonden, bestaat voor de katoenkultuur niet veel lust. Voor eene invoering dezer kultuur met hoop op goed gevolg bestond dan ook, naar de meening van den resident, niet veel uitzigt. (†).

Rijst. Het gewas stond zeer goed en de oogst beantwoordde aan de verwachting. Men schreef een en ander toe aan de vele en tijdig gevallen regens en de door overstroomingen in 1861 op vele plaatsen aangebrachte slib.

(*) Behalve deze produktie werd in 1861 nog opgegeven 650 pikol voor Tandjoong tirto, 430 pikol voor Bewoeloe en 1152 pikol voor Sedayoe.

(†) Op het Pakoe-Alamsche gebied waren gedurende 1862 p. m. 186 bouw met inheemsche katoen, remis genaamd, beplant geworden, waarvan per bouw gemiddeld 6 pikol geoogst werd.

De rijst was dit jaar hoog in prijs. In 't begin van het jaar steeg die tot *f* 13, doch later daalde hij weder tot *f* 7 de pikol.

Veestapel. De sterkte van den veestapel op de verhuurde landen kan ditmaal niet volledig worden opgegeven. Slechts voor 38 ondernemingen zijn deswege opgaven ontvangen, welke de navolgende totalen aanwijzen: buffels 10,942, runderen 19,677, paarden 1290, schapen 2597, geiten 639. Aan de landhuurders behoorden hiervan 39 buffels, 999 runderen, 154 paarden, 170 schapen en 16 geiten.

MEDEDEELINGEN EN BERICHTEN.

Stoomgemeenschap van Java met de Australische koloniën.

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van eenige ons uit Indië toegezonden stukken, handelende over de daarstelling eener stoomvaartonderneming tusschen Batavia en de oostkust van Australië, in verbinding met de stoomschepen die van uit Batavia de gemeenschap onderhouden van Singapore met de diensten van de peninsular- and oriental steam-navigation company, naar China, Britsch Indië en Europa.

De wenschelijkheid van eene dergelijke geregelde stoomgemeenschap lijdt wel geen twijfel, maar het is niet te verwachten dat zij tot stand zal kunnen worden gebracht, zonder subsidie van de regeeringen van de betrokken landen.

Den 24sten April j. l. wendden zich A. van Hoboken en zonen te Rotterdam en de firma Reynst en Vinju, te Batavia, tot den goeverneur-generaal van Nederlandsch Indië met verzoek om koncessie, voor den tijd van tien achtereenvolgende jaren, tot het aanleggen en exploiteeren van eene stoomscheepkommunikatie tusschen het eiland Java, uitgaande van Batavia via Timor-koepang en Kaap York naar Brisbane (Moreton-bay) in Queensland en Sidney (Port Jackson) in New-South-Wales, maandelijks vice-versa, alsmede om toelegging, gedurende hetzelfde tijdvak, aan hunne onderneming van eene subsidie van rijkswege, ten bedrage van ƒ 100,000 's jaars.

Het bedrag der aangevraagde subsidie hier buiten beschouwing latende, willen wij er slechts op wijzen, dat het gewicht der zaak haar aanspraak geeft op ondersteuning van staatswege.

Ten einde onze lezers, voorzooveel noodig, van de belangrijkheid van het tot stand komen van eene geregelde stoomgemeenschap tusschen Java en Australië, dit tweede Amerika, te doordringen, meenen wij hier te mogen laten volgen eenige uittreksels uit de bij het boven bedoeld verzoekschrift gevoegde Nota en van het over het een en ander uitgebracht verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia.

In de Nota leest men onder anderen het volgende:

Rijst de vraag: is de voorgestelde lijn nuttig en noodig? kan de regeering, die zich harer aantrekt, zich beroemen in het belang van handel en nijverheid

te hebben medegewerkt, om eene zaak tot stand te brengen, waardoor het algemeen wordt gebaat?

Wij aarzelen niet die vraag of vragen zonder schroom toestemmend te beantwoorden en wagen zelfs verder te gaan, door te verklaren dat de regeering, die ongenegen bevonden wordt eene onderneming als waarvan hier sprake is, krachtig te ondersteunen, blijk zou geven dat ze hare hooge roeping niet begreep.

De waarachtige bloei, de welvaart en de beschaving der volkeren (de geschiedenis bewijst dit) heeft hun ontstaan en voortgang te danken aan handel en industrie; de gestadige aanraking met vreemde volkeren geeft licht en wrijving van gedachten; zij ontdekt behoeften, zoekt en vindt débouchés voor de voortbrengselen van den nationalen bodem; bezorgt een goeden aftrek aan de produkten van de nijverheid; in één woord: handel en industrie zijn de bronnen, waaruit kennis, rijkdom en beschaving ontspringen; zij smelten de heterogeene bestanddeelen van de wereld-maatschappij inéén en binden de wederzijdsche belangen zoodanig aan elkander, dat, zoo eenmaal het zoogenaamde rijk des vredes zal ontstaan, dit ontstaan schier uitsluitend aan de door den handel aangeknoopte relatiën zal te danken zijn.

Met betrekking tot de aangevraagde koncessie, opent zich een terrein, dat onafzienbaar mag geheeten worden. De zoogenaamde nieuwe wereld doet reuzenschreden op den weg van den vooruitgang. Men staat verbaasd als men, bij de aanschouwing van het tegenwoordige, zich een oogenblik verplaatst in den tijd (nu 50 à 60 jaar geleden), toen Port Jackson, het nu zoo bloeiende Sidney, een punt was, waar het uitvaagsel van Groot-Brittanje's misdadigers werd heengevoerd, om de overbevolking der gevangenissen in dat grootsche koningrijk te voorkomen. Geholpen door eene talrijke en krachtige immigratie en eene regeering, die, door de ondervinding, in den oorlog met de Amerikaansche koloniën opgedaan, gelouterd, het zoogenaamde selfgovernment bevorderde, hebben de afstammelingen dier uitgeworpenen, staten weten te stichten, waarvan men zich ter nauwernood een denkbeeld kan vormen.

De toekomst van Australië is zóó schoon, zóó grootsch, dat Europa binnen een betrekkelijk kort tijdsbestek, zal worden overvleugeld; dat de invloed van eerstgenoemd werelddeel in Azië zich zal doen gevoelen op eene wijze, die men zich wel denken, doch niet beschrijven kan. Zoolang die invloed is van vredelievenden aard — en wat kunnen kooplieden en landbouwers anders beoogen? — is het zaak voor deze koloniën partij te trekken van de voordeelen, die eene nauwere aansluiting, dan totdusver plaats vond, ons belooft.

Hij, die geen vreemdeling is op het terrein, wijst u als het ware met den vinger aan het eiland Java, als het centrum van den handel tusschen China en de oostkust van Nieuw-Holland, als het middelpunt, waar de kooplieden van beide uitgestrekte staten elkander komen ontmoeten.

Maar ook Java zelf heeft direkte behoefte aan nauwere gemeenschap met Australië. Wij wenschen hier met een enkel woord de aandacht te vestigen op de voornaamste produkten van Java's bodem: rijst, koffi, suiker en meer anderen.

Wat belooft daaromtrent de toekomst? zeker niet veel bemoedigends. Immers

worden de beide laatste artikelen, geholpen door kunstmatige toestanden en een voor de producenten hoogst bezwarend tarief, naar de nederlandsche markten gedreven, doch waar zal het henen, als die onnatuurlijke toestand eenmaal tot de geschiedenis zal behooren? En dat oogenblik is wellicht niet zoo ver verwijderd, als sommigen dit wanen of wenschen. De kennis der ekonomische wetenschappen wordt niet meer verwaarloosd; ze is de lievelingsstudie van de jongelieden, die zich aan de staatsdienst wijden; en eenmaal breekt de dag aan, waarop de onverbiddelijke wetten der staathuishoudkunde door de gansche wereld zullen worden gehuldigd.

Reeds ziet men de suiker-industrie met ondergang bedreigd, niet zoo zeer door de aktuëele omstandigheden op Java, maar door de schier onoverwinbare konkurrentie, door den beetwortel haar aangedaan. Als zeker kan men aannemen, dat de rietsuiker aan die mededinging niet lang meer het hoofd zal kunnen bieden, ook dan, als de nu hier te lande bestaande moeilijkheden mochten worden opgeheven. Het is dus meer dan tijd, dat men voor de suiker een uitweg zoeke, die de fabrikanten in staat zal stellen, ook onder meer gewenschte toestanden, te kunnen blijven voortwerken.

Men verlieze niet uit het oog, dat ook de javasche suiker op de markten der nieuwe wereld met eene krachtige konkurrentie wordt bedreigd. Mauritius en de Philippijnen zenden belangrijke hoeveelheden derwaarts en een ander vijand op het gebied van den handel staat reeds voor de deur. De kolonisten van Natal en de overige Kaapsche vrijstaten leggen zich met kracht toe op de teelt van suikerriet en de fabrikatie van suiker, en waar moet de overproduktie dier landen zich eene markt zoeken, anders dan in Zuid-Australië? Raadpleeg de wereldkaart en aanschouw de gunstige ligging der staten op de oostkust van Afrika's zuidpunt, bedenk daarbij de reuzenschreden door den staat Victoria (Melbourne) op den weg van vooruitgang gedaan, dan moet het geene verwondering baren, als men binnen weinige jaren verneemt, dat New-South-Wales door middel van spoorwegen met Victoria verbonden is en dat daardoor ook de Sidney-markt voor ons zou verloren gaan, ingeval wij geene handen aan het werk slaan........

Vestigen wij onze aandacht op de handelsbeweging tusschen Java en Australië, dan zien wij dat in het jaar 1864 de uitvoer derwaarts bestond.

in rijst	36077	pikols.
„ koffi	3999	„
„ suiker	87401	„
	127477	„

ongeveer gelijk aan 9000 tonnen.

De invoer is minder juist bekend; volgens de nauwkeurigste opgaven bedroeg die:

ruim 7000 ton steenkolen,
„ 5000 vaten en zakken meel,
± 200 paarden.

Een en ander doet echter zien, dat niettegenstaande de beletselen, door onze handelswetgeving aan de ontwikkeling van den australischen handel in den weg gelegd, die streken de aandacht van het handeldrijvend publiek overwaardig zijn en het vertier voorzeker eene belangrijke vlucht zou nemen, in-

geval de hindernissen, waarop wij zoo even wezen, konden worden weggeruimd.

Doch ook onder den bestaanden toestand, belooft het vaak genoemd land eene schier onbekende toekomst aan den handel, zoodra door geregelde stoomverbinding de korrespondentie en daarmede het wisselverkeer verzekerd is; de gelegenheid opengesteld is om bestellingen te doen; die in tijds te ontvangen en uit te voeren; als men binnen betrekkelijk korten tijd, persoonlijk die ver afgelegene gewesten kan bezoeken, relatiën aanknoopen en al de weldaden genieten, die een snel en gemakkelijk personen- en goederen-vervoer aanbiedt.

Mocht nu al niet ontkend kunnen worden, dat niet de geheele uitvoer zich op Sidney heeft gericht, dan mag ook niet uit het oog worden verloren, dat meer dan waarschijnlijk op de door ons beoogde lijn, zich een gewichtige transit-handel tusschen Australië en China zal ontwikkelen.

In het rapport van de kamer van koophandel te Batavia, over onderwerpelijke aangelegenheid, komt voorts volgende der overweging allezins waardige beschouwing voor:

Werpt men een blik op de kaart, dan blijkt het daghelder, dat geen land zoo gunstig gelegen is als Nederlandsch Indië, voor eene nauwere gemeenschap met Australië. Nu van dien kant (*) daarop zoo veel prijs wordt gesteld en men genegen is, tot het brengen van beduidende geldelijke offers, is de Indische regeering verplicht, met kracht op te treden en het daarheen te leiden, dat de handelsvoordeelen, welke door eene stoomverbinding zullen ontstaan, ten bate komen van hare onderdanen.

Het geringe aandeel, dat wij totdusver hadden aan de schier met den dag toenemende handelsbeweging in Australië, kunnen wij het best duidelijk maken, door te wijzen op de cijfers van ingevoerde suikers, voorkomende op pagina 22 van ons verslag over het jaar 1864, dat weldra in druk zal verschijnen.

Daaruit blijkt dat Australië in 1862/63 ontving van:

Mauritius	.....	ruim	71	millioen	℔
Manilla	in 1862	„	56	„	„
	„ 1863	„	30	„	„
Java.	„ 1862	„	7	„	„
	„ 1863	„	6	„	„

Deze cijfers zijn te welsprekend, dan dat zij nog eenige toelichting zouden behoeven.

Bij een rapport, van 7 december 1864, hebben wij gewezen op de merkwaardig snelle ontwikkeling, waardoor zich, in de laatste jaren vooral, de Australische koloniën hebben gekenmerkt.

Het zal daaruit zijn gebleken, dat de europeesche bevolking door ons onder ultimo 1864 werd geschat op ongeveer anderhalf millioen zielen.

In datzelfde rapport hebben wij aangetoond, dat terwijl de konkurrentie

(*) In bedoeld rapport leest men hieromtrent het volgende:
Het belang, dat Queensland en New-South-Wales in de voorgestelde stoomverbinding stellen, achten de regeeringen dier landen zóó hoog, dat zij niet zouden aarzelen, aan het lokaal parlement voor te dragen, eene ruime bijdrage te schenken aan de maatschappij, die hare wenschen zou willen vervullen.

der beetwortelsuiker ons dreigt te verdringen van vele markten in Europa, onze rietsuiker met der tijd haar natuurlijken uitweg zal moeten vinden naar Australië, de westkust van Amerika en de golf van Perzië.

Wij noemen hier in de eerste plaats Australië. Dit land zal, als de slagboomen eens zijn weggenomen, die het verkeer nu nog beletten, de grootste verbruiker zijn onzer produkten.

Wij werden in dit gevoelen op nieuw gesterkt door de lezing eeniger hoogst belangrijke brochures.

Onder die brochures is vooral van belang de „Description of the northern territory of South-Australia, by Edward A. Oppen."

De schrijver herinnert in zijne inleiding, hoe het nauwelijks 80 jaar geleden is, dat de eerste nederzetting te Botany-Bay werd gevestigd, bestaande uit een goeverneur met zijne officiëele omgeving, een militair detachement, benevens 850 bannelingen van beider kunne; hoe thans reeds de europeesche bevolking mag worden geschat op 1.300.000 zielen; hoe het totaal bedrag der waarde van den uitvoerhandel veilig mag worden gesteld op £ 28.000.000 en van den invoer-handel op £ 25,000.000 's jaars of te zamen £ 53.000.000, vertegenwoordigende in nederlandsch geld de kolossale som van ƒ 636.000.000; hoe deze gegevens, slechts zijn flauwe afschijnsels, van den verbazenden nationalen rijkdom van dit onmetelijk kontinent, met zijne 25.000.000 schapen en 5.000.000 paarden; hoe de grenzelooze hulpbronnen van dit weelderig land, slechts wachten op de nijvere hand van eene dagelijks toenemende europeesche en chineesche immigratie, om zich met reuzenschreden uit te breiden en ook dieper in het binnenland door te dringen.

Inderdaad, men staat verbaasd over hetgeen, vooral in de laatste vijftien jaren, in Australië tot stand is gekomen; men kan het bijna niet gelooven, dat reeds nu de gezamenlijke handelsbeweging, aan in- en uitvoeren, eene waarde vertegenwoordigt van niet minder dan zes honderd zes-en-dertig millioen gulden 's jaars.

Treurig is het te moeten erkennen, dat ons aandeel in die kolossale beweging, bijna niet noemenswaardig is.

Dit hoogst bedroevend verschijnsel heeft geenszins zijn ontstaan te danken, aan gemis aan ondernemingsgeest bij onzen handelsstand. Men moet er zich integendeel over verwonderen, dat, ongeacht de bestaande beletselen, ons aandeel, hoe onbeduidend ook in vergelijking van het zoo even genoemde kolossale cijfer, nog zoo groot is geweest.

Een dier beletselen is, — wij wezen er reeds herhaaldelijk op, — het gemis aan direkt stoomverkeer. Nu de behoefte van eene regtstreeksche versnelde gemeenschap uitgaat, vooral van den kant der regeeringen van New-South-Wales en Queensland, kunnen wij niet genoeg aandringen om ook onzerzijds handen aan het werk te slaan, en aan de uitvoering van het geopperd denkbeeld, de meest krachtige ondersteuning te schenken. Vooral moeten wij nu trachten, uit het isolement te geraken, waarin wij nog verkeeren. Daarom moeten wij nu pogen, om de voorgestelde lijn, tusschen Singapore en Queensland, over Java te leiden.

Dan voorzeker, zal Java het middenpunt worden, van een druk personen- en goederenvertier tusschen Australië, Singapore, China en Europa. Vooral

de handel, tusschen Australië en China, belooft met der tijd van groot gewicht te zullen worden. In Australië wordt reeds eene beduidende vreedzame chineesche bevolking aangetroffen. De chineesche immigratie heeft men belemmerd; maar in de laatste tijden is men er vrij algemeen gunstiger in Australië voor gestemd. Door hun nijveren zin dragen de chineezen veel bij tot de voortdurende ontwikkeling van dit belangrijk werelddeel.

Wij moeten nu zorgen, dat het ons niet gaat als in der tijd, na de vestiging te Singapore, toen die stad tot vrijhaven verklaard, het middenpunt werd van een groot handelsvertier, en wij ter-elfder-ure, Riouw met een gelijk doel, maar met een allerbedroevendst resultaat, openstelden. Laat ons nimmer de toen ontvangene les vergeten.

Zoo zou het ook gaan, indien nu de direkte stoomgemeenschap tusschen Australië en Singapore tot stand kwam.

Wij vertrouwen, dat het duidelijk zal zijn, dat wij gretig, met beide handen het aanbod moeten aannemen, dat ons wordt gedaan, om van Java het centrum te maken, van eene stoomgemeenschap, die van onberekenbare gevolgen moet zijn.

Wij hebben ons tot hiertoe bepaald bij eene *kommerciëele* beschouwing van het onderwerp.

De *staatkundige* zijde verdient eene niet minder ernstige overweging. Daaromtrent kunnen wij echter kort zijn.

De verbeelding behoeft nog niet eens sterk te werken, door aan te nemen, dat Australië binnen 50 jaren (en wat beteekent een halve eeuw in het leven van een volk?), eene Europeesche bevolking zal tellen, gelijkstaande aan het totaal van de tegenwoordige bevolking op Java.

Een groot gedeelte der zuid- en oostkust, is nu reeds sterk bevolkt. De vrije immigratie in West-Australië zal eerst dan een hooge vlucht nemen, als de toevoer van bannelingen zal hebben opgehouden, waartoe de regeering in het moederland eindelijk heeft moeten besluiten, ten gevolge der ernstige vertoogen van de gezamenlijke koloniën van Queensland, New-South-Wales, Victoria, South-Australia en Tasmania.

Aan de Victoria-rivier, op de noordwestkust, — slechts eenige dagen stoomens van Timor-koepang, — werd onlangs door South-Australia de hoofdstad Palmerston, gesticht, van de Northern Territory in eene streek, die volgens de berichten van Leichhardt, Gregory, Mc. Donall Stuart, Mueller, Wilson, Burke, Wills, Landsborough en andere reizigers, onovertroffen, grenzelooze weiden aanbiedt voor veeteelt, en gronden voor den landbouw.

Schier dagelijks hoort men van de ontdekkingen van nieuwe vruchtbare streken, in dit onmetelijk kontinent. Het denkbeeld, dat het binnenland slechts zou bestaan uit een dorre zandwoestijn, behoort reeds nu tot de kindersprookjes. Verschillende reizigers, waaronder de hierboven genoemden, hebben Australië, van het zuiden naar het noorden, van het westen naar het oosten, doorkruist. Sommigen hebben hun ijver, om de menschheid en wetenschap van nut te zijn, met den dood moeten bekoopen. Maar zooveel is thans zeker, dat Australië, betrekkelijk spoedig een land zal worden, welks bevolking bestemd schijnt, op het staatkundig tooneel in Azië, een beduidenden invloed uit te oefenen.

Aan die bevolking zijn geschonken de zegeningen van het self-government; zij bezit het recht van algemeene direkte verkiezingen der leden van de lokale parlementen; verschillende in Engeland uit vroegere tijden overgebleven afwijkingen van het zuiver konstitutioneel beginsel, zijn in Australië geëkarteerd. Van daar, dat er de verschillende godsdienstige gezindten, gelijke bescherming genieten; dat er geene domineerende staatskerk, met rijk bezoldigde bisschoppen, bestaat; dat een ieder, van welke geloofsbelijdenis hij moge wezen, verkiesbaar is voor het parlement en de onderscheidene ambtelijke bedieningen. In een woord, het regeeringstelsel nadert er meer het Amerikaansche, dan het Engelsche systeem.

Van daar dan ook, dat de Australische bevolking, in hare zucht tot avonturen en gewaagde ondernemingen, meer heeft van den yankee, dan van den echten brit.

Deze geest zal zich voorzeker in denzelfden zin meer en meer ontwikkelen, en niet onmogelijk is het, dat Indië vroeg of laat, een australischen Lopez of Walker op zijne kusten ziet verschijnen.

Dit nu is het wat wij moeten voorkomen. Java moet met der tijd voor Australië niet worden, het voorwerp van begeerlijkheid, wat Cuba zoo lang geweest is en wellicht nog is voor de Vereenigde staten van Amerika.

Hoe dat te verijdelen?

Naar onze innige overtuiging, door een liberaal handelstarief, door toenadering, door nauwe aaneensluiting, door een direkt stoomverkeer.

Zijn deze werken des vredes tot stand gekomen, is het den Australiër en ieder ander gegeven, om hier vrijelijk te komen handelen, zonder dat hem belemmeringen of moeilijkheden worden in den weg gelegd, dan voorzeker, de wereldgeschiedenis leert het nagenoeg op iedere bladzijde, behoeven wij nimmer beducht te zijn voor een invloed, dien de Australische bevolking, wellicht eer dan men denkt, uitoefenen moet op een groot deel van Azië in het algemeen en op onzen archipel in het bijzonder.

Laat ons dus den stroom ten goede trachten te leiden, opdat wij er nimmer door in ongelegenheid komen.

Laat ons daarom krachtdadig optreden en medewerken tot de daarstelling van eene stoomgemeenschap, die rijk in hare gevolgen moet wezen.

Iets over de partikuliere landerijen op Java.

Volgens het regeeringsverslag van Nederlandsch Indië over het jaar 1861 bedroeg toen de gezamenlijke uitgestrektheid der partikuliere landerijen op Java ruim 1.685.000 bouw, bevolkt met ruim 1.032.000 zielen. Die gezamenlijke landerijen waren toen voor de verponding aangeslagen ter waarde van ruim *f* 34.422.000 terwijl het geheel der betaalde verponding bedroeg een som van *f* 258.166.

Blijkens het onlangs openbaar gemaakte regeeringsverslag over 1862 bedroeg toen de uitgestrektheid der bedoelde landerijen slechts ruim 1.612.500 bouw, terwijl zich daarop eene bevolking bevond van ruim 1.078.000 zielen. Bij een

aanmerkelijk geringere uitgestrektheid dan vroeger werd opgegeven, was dus de bevolking belangrijk toegenomen en wel met ruim 46000 zielen. Bij de plaats gehad hebbende herziening voor het driejarig tijdvak 1862—1864 van den aanslag dezer landerijen in de verponding-belasting zijn een aantal perceelen tot eene belangrijk hoogere waarde aangeslagen geworden. De aangeslagen waarde toch voor alle perceelen te zamen bedroeg bijkans ƒ 43.376.000 tegen ƒ 34.422.000 in 1861 en dus bijkans ƒ 9 millioen gulden meer, terwijl de aanslag dier perceelen in de belasting dienovereenkomstig steeg van ruim ƒ 258.000 tot ruim ƒ 325.000 en aldus met ƒ 67.000 verhoogd werd.

Het partikulier landbezit bestaat slechts in de residentiën Bantam, Batavia, Buitenzorg, Krawang, Cheribon, Tagal, Samarang, Japara, Soerabaya en Pasoeroean. In de vijf laatste residentiën evenwel bestaat het op veel geringer schaal dan in de vijf eerstgenoemde, en omvat slechts eene uitgestrektheid van ongeveer 34.000 bouw en eene bevolking van ongeveer 80.000 zielen, waarvan nog ruim 20½ duizend bouw en ruim 24 duizend zielen komen op Samarang en ruim 7 duizend bouw en ruim 31 duizend zielen op Soerabaya.

Volgend staatje geeft een overzicht van het partikulier landbezit, zooals het voor 1862 is aangegeven.

Gewesten.	Bouws van 500 □ rijnl. roed.	BEVOLKING.	Aangeslagen waarde.	Verponding-belasting.
Bantam.	72.000	38.829	ƒ 1.389.400	ƒ 10.420.50
Batavia.	394.963	395.413	- 17.069.070	- 128.018.02
Buitenzorg.	500.990	360.078	- 12.975.500	- 97.316.25
Krawang.	350.640	124.536	- 4.494.000	- 33.705.—
Cheribon.	259.777	78.405	- 2.870.190	- 21.526.43
Tagal.	3.674	4.579	- 150.000	- 1.125.—
Samarang.	20.821	24.689	- 1.856.000	- 12.920.—
Japara.	1.670	17.565	- 105.500	- 791.25
Soerabaya.	7.363	31.834	- 2.316.300	- 17.372.25
Pasoeroean.	651	2.754	- 150.000	- 1.125.—
	1.612.549	1.078.682	ƒ 43.375.960	ƒ 352.319.70

Opmerking verdient dat, blijkens dit overzicht, gemiddeld slechts 20 cent per bouw aan verponding-belasting wordt betaald, en dat de gemiddelde waarde per bouw op nog geen ƒ 27 aangeslagen is, of, naar het zielental berekend, op ƒ 40 per ziel.

Alhoewel het partikulier landbezit voor het grootste deel in handen is van Europeanen (1.179.634 bouw, met 615.900 zielen) waren toch in 1862 niet minder dan 394.348 bouw, tellende eene bevolking van 363.000 zielen, in het bezit van Chineezen, en 38.566 bouw, bevolkt met nagenoeg 100.000 zielen, in handen van Inlanders en vreemde, niet-chineesche, oosterlingen.

Wat de Javaan van de koffikultuur geniet.

Blijkens het jongste regeeringsverslag over Nederlandsch Indië werden in het jaar 1862 op Java van goevernementswege 483.100 huisgezinnen afgezonderd voor de koffikultuur in geregelde tuinen en voor de boschkoffi. Deze bevolking oogstte, van ruim 226 millioen boomen, ruim 643 duizend pikol koffi, wat neêrkomt op een uiterst schralen oogst van nog geen 2 onc (ned.) per vruchtdragenden boom. De bevolking ontving voor het produkt *f* 11½ per pikol, en dus meer dan in vorige jaren (in 1861 *f* 11, in 1860 *f* 10½, in 1859 *f* 10, in 1858 *f* 9⅛ en in 1857 *f* 8⅓ per pikol). Herleidt men evenwel naar den genoemden maatstaf de verdiensten der bevolking, over genoemd jaar van de koffikultuur genoten, dan blijkt het, dat ieder huisgezin gemiddeld ontving nog geen *f* 15½, als belooning voor den arbeid over een geheel jaar aan de koffikultuur besteed. Wanneer bij dien arbeid gerekend worden tijd en arbeid, noodzakelijk tot het afleggen der soms aanmerkelijke afstanden der plaatsen van kultuur van de woningen der betrokken bevolking en mag aannemen dat in het loon wel begrepen mocht worden eene vergoeding voor de ontbeeringen, voor de bevolking aan eene gedwongen verwijdering voor korteren of langeren tijd van hunne dorpen en gezinnen verbonden, dan is eene belooning van *f* 15½ 's jaars, of ruim *f* 1 per maand, zeker niet geschikt om de inlanders met deze kultuur ingenomen te doen zijn.

Neemt men daarbij nu nog in aanmerking dat het cijfer van *f* 15½ slechts een gemiddeld is en dat er in den regel gewesten zijn, waar, uit welke oorzaken dan ook, zelfs in gunstige oogstjaren, gemiddeld nauwelijks ½ tot ¾ pikol per gezin wordt ingezameld, zoodat zoodanig huisgezin 's jaars van nauwelijks *f* 6 tot *f* 9 per jaar of *f* ½ tot *f* 1 's maands voor al den opgelegden kultuurarbeid ontvangt, dan is alle betoog overbodig, dat het de dure plicht is der regeering, zoodanige wijzigingen in het koffistelsel te brengen, dat de druk, thans op de bevolking gelegd, zooveel mogelijk worde opgeheven, iets waartoe de mogelijkheid reeds is aangetoond, zonder dat de staat de inkomsten behoeve te derven, thans uit het koffistelsel getrokken.

De betaling van *f* 11½ voor de pikol koffi aan de bevolking is voor 1863 en 1864 dezelfde gebleven, doch de buitengewoon ruime oogst van 1863 (ongeveer één millioen pikol door de bij de koffikultuur ingedeelde bevolking) heeft het loon in eene minder ongunstige evenredigheid gebracht tot den geleverden arbeid, zoodat per huisgezin in 1863 wel ruim *f* 25 gemiddeld ontvangen zal zijn, een bedrag intusschen dat volstrekt niet geacht kan worden uit te drukken een ekwivalent voor den besteeden arbeid en de daaraan verbonden opofferingen en ontbeeringen.

Het is in allen gevalle te wenschen dat het onderzoek naar de koffikultuur op Java, door den minister van koloniën bevolen, spoedig ten einde gebracht worde en dat het leide tot de invoering van een gewijzigd stelsel, waarbij de belangen der bevolking evenzeer zullen worden gebaat als die van den staat.

V. P.

BEVOLKING

VAN

JAVA EN MADURA,

OP HET EINDE VAN

1862 (*).

GEWESTEN.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	TOTAAL.
Bantam.....	177	1 476	4	575	566 221	568 453
Batavia.....	7 871	46 127	799	330	443 624	496 751
Buitenzorg..	475	10 487	15	15	352 139	363 131
Krawang....	243	2 408	6	126	161 092	163 875
Preanger-regentsch.	343	341	10	537	845 253	846 484
Cheribon....	656	13 315	648	435	907 358	922 412
Tagal.......	408	3 618	146	1 754	486 666	492 592
Pekalongan..	439	3 849	480	305	326 704	331 777
Samarang...	4 408	12 356	489	2 038	1 004 485	1 023 776
Japara......	462	8 880	94	779	576 024	586 239
Rembang....	614	12 616	133	636	706 749	720 748
Soerabaya...	4 669	7 557	1 395	4 181	1 218 519	1 236 321
Madura.....	347	6 524	1 039	7 856	481 969	497 735
Pasoeroean..	934	3 316	384	1 170	471 806	477 610
Probolingo..	593	1 494	111	756	324 891	327 845
Bezoeki.....	480	622	203	1 723	311 320	314 348
Banjoewangi.	131	224	171	2 075	39 470	42 071
Banjoemas..	399	2 888	»	109	684 716	(1) 688 112
Bagelen.....	400	1 781	21	114	747 061	749 377
Kadoe......	205	3 720	38	30	479 016	483 009
Djokdjokarta	1 028	1 794	14	140	356 955	359 931
Soerakarta..	1 764	4 209	137	360	719 257	725 727
Madioen....	350	1 871	6	141	443 015	445 383
Patjitan....	24	184	»	»	107 261	107 469
Kediri......	279	3 501	»	»	405 312	409 092
TOTAAL....	25 699	155 158	6 343	26 185	13 166 883	(2) 13 380 268

Aanmerkingen.

(1) Deze buitengewone meerderbevinding dan op het einde van 1861 toen de bevolking gezegd werd uit 614 906 zielen te bestaan, is een gevolg van de plaats gehad hebbende statistieke opname dezer residentie gedurende de jaren 1859—1862.

(2) Het verschil van dit cijfer met de opgaaf over 1861 is toe te schrijven aan eene verbeterde opgaaf: voor Rembang van het aantal Chineezen, voor Madura en Bagelen van het aantal vreemde Oosterlingen.

(*) Bij het totaal is niet opgetrokken het cijfer van het leger en van de soldatenkinderen.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XVIII.

HET KULTUURSTELSEL IN VERBAND MET HET LANDELIJK STELSEL.

Vierde Gedeelte.

1831, 1832 EN DE EERSTE HELFT VAN 1833.

Na, in de drie voorgaande bijdragen, de hoofdbeginselen, waarop het kultuurstelsel in den aanvang werd gevestigd, te hebben uiteengezet, zullen wij thans de gebeurtenissen die, gedurende het bestuur van den gouverneur-generaal van den Bosch, na 1830, plaats hadden en in verband staan tot het door ons behandelde onderwerp, in de bijzonderheden kortelijk mededeelen.

I. *Suikerkultuur.*

Het zou al te omslagtig en van te weinig belang tevens zijn, hier de talrijke kontrakten, met betrekking tot de suikerkultuur gesloten, op te sommen. Wij zullen dus alleen wijzen op de voornaamste, daarin voorkomende bijzonderheden.

Al dadelijk valt het in het oog, dat in die kontrakten weinig of geen onderlinge overeenstemming gevonden wordt. Men ging, bij het sluiten daarvan, van geen vast beginsel uit; men bedong de voorwaarden die men verkrijgen kon, en zelfs in de prijsbepalingen voor te leveren suiker bestonden in het oogvallende verschillen. Het gouvernement kontrakteerde met Europeanen, Chinezen

en Inlanders, ook wel met de hoofden en bevolking der dessa's: nu eens voor de levering van suiker, dan van suikerriet, dan weder van suikerwater, soms ook voor de levering van koelies, toen deze nog niet door het gouvernement, *bij wijze van designatie*, werden geleverd.

Het is van algemeene bekendheid, dat de suikerkontrakten, in den aanvang, weinig vertrouwen op voordeel inboezemden, en dus weinig gewild waren. Van regeringswege werd alles aangewend, om geschikte personen op te sporen, en die tot het aannemen dezer kontrakten te bewegen. Men slaagde hierin niet dan zeer gebrekkig. De personen die gevonden werden, hadden, met uitzondering van enkelen, weinig of niets te verliezen, en waren meerendeels onbekend met de kultuur en fabrikatie van suiker. De meeste kontraktanten waren Chinezen, die veelal, niet uit eigen beweging, maar door de soms dringende pressie der residenten, de overeenkomsten onderteekenden. Hieruit is af te leiden, hoe het gesteld was met die kontrakten, welke in den aanvang gesloten werden met de hoofden en bevolking der dessa's, voor de bewerking derogronden, den aanplant van suikerriet, enz.

Na deze algemeene opmerkingen, deelen wij eenige bijzonderheden mede.

1. Blijkens resolutie van 22 Januarij 1831 nº. 5, werd aan de bevolking van eenige dessa's in de residentie Japara en Joanna, welke had gekontrakteerd voor de levering van koelies *gedurende acht jaren* ten behoeve der suikerkultuur, vrijstelling van gewone heerediensten verleend, in weerwil dat Mr. P. Merkus, in den raad van Indië zijne bezwaren daartegen had voorgebragt. Die bezwaren werden echter in zoo ver erkend, dat, bij de goedkeuring van een volgend gelijksoortig kontrakt, bij besluit van 29 Augustus 1831 no. 1, de resident van Japara en Joanna werd aangeschreven: — „om in het vervolg zoo min mogelijk, en als zulks ter aanmoediging niet volstrekt vereischt wordt, vrijstelling van heerediensten toe te staan."

Bij resolutie van 27 December 1831 nº. 3, werd de resident van Japara en Joanna gemagtigd, om van den regent van Japara, ten gevolge van diens daartoe gedaan aanbod, in te koopen, eene partij van 500 à 800 pikol suiker, tegen *f* 12.— koper de pikol, te leveren te Samarang. Deze suiker was afkomstig van de landgoederen, die de regent in eigendom bezat, weshalve de regering verklaarde, dat er geen redenen bestonden, welke den voorgestelden koop zouden behooren te verhinderen. Later werden nog kontrakten met dien regent gesloten, voor de levering van 500 en 1000 pikol suiker, respektievelijk goedgekeurd bij resolutiën van 10 December 1832 nº. 4 en 2 Maart 1833 nº. 5.

Bij besluit van 18 Mei 1832 nº. 3, werden goedgekeurd: *drie en veertig* door den resident van Japara en Joanna gesloten kontrakten, voor de levering van suiker en suikerwater aan het gouvernement, tot eene hoeveelheid van 27,273 pikol suiker. Een der hier bedoelde kontrakten, voor den tijd van vijf jaren gesloten, werd gewijzigd bij resolutie van 22 Junij 1833 nº. 14, en daarbij bepaald: dat aan den betrokken fabrikant *acht*, in stede van *zeven* tonnen suikerwater, voor den aanmaak van elken pikol suiker, zouden worden verstrekt, en dat de kosten der suiker, à *f* 3.50 koper per pikol, moesten worden verdeeld, als volgt:

aan de planters *f* 0.55 de ton, dus voor acht ton . . . . . . *f* 4.40
en aan den fabrikant. . . . . „ 4.10
te zamen *f* 8.50

2. Bij resolutie van 26 Februarij 1831 no. 29, werd bepaald: — 1o. Dat in de residentie Soerabaya, in elk der jaren 1832 en 1833, aan het gouvernement zouden worden geleverd: 30,000 pikol suiker, eerste en tweede soort, geschikt voor de europeesche markt. 2o. Dat deze hoeveelheden suiker zouden worden geleverd, vóór het einde van elk jaar, op dezelfde wijze als bij de konditiën voor het toen loopende jaar 1831 was bepaald. 3o. Dat de leverancie publiek uitbesteed en aan de minst mijnenden gegund zou worden, mits onder goeden borgtogt, zoo voor de levering der suiker, als voor de te ontvangen voorschotten. 4o. Dat de opveiling zou geschieden bij kavelingen, distrikts- of afdeelingsgewijze berekend, en wel van 5000 pikols ieder perceel, of meer of minder, naar gelang blijken zou het voordeeligst te zijn. 5o. Dat aan den fabrikant, voor rekening van het gouvernement, vrij aan de molens, zou worden geleverd, het noodige suikerriet, naarmate van de aangenomen hoeveelheid pikols, gerekend op 2100 heele stokken riet, de kortsten van drie voet, voor één pikol. 6o. Dat het gouvernement overeenkomsten zou aangaan met de dessahoofden en landbouwers, voor de levering van suikerriet aan de molens, tegen één cent de zes stokken in hun geheel, mits niet korter dan drie voet, doch zoo veel langer als zij anders vallen. — Deze uitbesteding, in het midden van April 1831 te Soerabaya gehouden, had het resultaat, dat voor de zes kavelingen, ieder van 5000 pikols voor elk jaar, door elkander bedongen werd, *f* 7.47 per pikol, zoodat, daarbij gevoegd de kosten van het riet, de pikol zou te staan komen op *f* 10.97, zijnde *f* 1.93 minder per ikol, dan waarvoor de levering in 1831 onder Soerabaya plaats had. Die verminderde prijs beantwoordde echter nog niet aan de verwachtingen van den resident, weshalve hij beproefd had, die onderhands nog verminderd te krijgen. Alle ondernemers werden daartoe ongenegen bevonden; alleen verklaarde de heer Banck: zijn vroeger gedaan bod van *f* 7.— alsnog te zullen gestand doen, en zulks ongeacht hij destijds naar de hierbedoelde uitbesteding was overgewezen. Dientengevolge werd, bij resolutie van 7 Mei 1831 no. 5, de gehouden uitbesteding te niet gedaan, en de resident van Soerabaya gemagtigd, om het door den heer Banck gedaan aanbod, van *f* 7.— kopergeld per pikol suiker, aan te nemen en ter zake met hem te kontrakteren voor alle zes perceelen. Dat kontrakt werd goedgekeurd, bij besluit van 18 Augustus 1831 no. 8.

In verband hiermede, berigtte de resident van Soerabaya, bij missive van 30 Oktober 1831 La R. K. no. 1:

Dat hij met de regenten was overeengekomen, om op onderscheiden plaatsen ruim 400 jonken van 2000 vierkante rijnl. roeden elk (dus ruim 1600 bouws van 500 zulke roeden elk), met suikerriet te doen beplanten, om daardoor te vinden de 30,000 pikol suiker, welke door den heer Banck, in 1832, uit die residentie zouden geleverd worden.

Dat bovendien een aanplant, berekend op 6000 à 10,000 pikol suiker, door hem resident van de planters zou worden overgenomen, om, voor zoo-

veel noodig, te strekken in voldoening van het voorschot, dat de landbouwers voor 1832 zouden bekomen, tot den aanmaak van 500 à 600 pedatti's.

Dat dit meer aangeplante riet, ook zou worden geleverd aan den heer Banck, om daarvoor, even als bij het bovenvermelde kontrakt voor de 30,000 pikol bepaald was, suiker aan het gouvernement te leveren tegen *f* 7.— de pikol, gelijk dit reeds door den heer Banck was aangenomen, en ter zake waarvan een nader kontrakt zou behooren gesloten te worden.

Dat de leverancie van den heer Banck dus zou bedragen 36,000 à 40,000 pikols suiker, naar gelang het gewas voordeelig zou zijn.

Dat, ongerekend de reeds vermelde uitgestrektheden, nog meer aanplantingen waren bewerkstelligd, kalkulatief berekend voor 4000 pikols suiker, maar dat de kapitein der Chinezen te Soerabaya, als kompagnon van den heer Banck, verzocht had, voor de levering van het daarvan te verkrijgen riet door de planters, vooralsnog geen kontrakten te sluiten, ter voorkoming van mogelijke botsingen in zijne onderneming.

Dat overigens het produkt van de aanplantingen van partikuliere landbezitters, nog wel 10,000 pikols suiker en meer zou bedragen, voor de levering van welke, hij resident ook trachten zou kontrakten te sluiten, ofschoon die suiker op prijs gehouden werd, in de hoop, die aan de faktorij der Nederlandsche handelmaatschappij te zullen kunnen verkoopen.

Dat er, door de groote verbetering der transportmiddelen in de residentie Soerabaya, alle hoop bestond, dat in het volgende jaar nog meer uitbreiding aan de suikerkultuur zou kunnen gegeven worden.

De regering magtigde den resident van Soerabaya, bij resolutie van 30 November 1831 n°. 3, om, ter zake van den vorenbedoelden meerderen aanplant, met den heer Banck te kontrakteren, maar merkte dien resident desniettemin op:

„Dat, hoezeer het sluiten van kontrakten, voor de levering van suiker aan het gouvernement, in het belang van den lande is, het echter de bedoeling niet is, om eene *uitsluitende leverancie* te verkrijgen; doch dat het ter keuze van de fabrikanten moet blijven, om de suiker al of niet aan het gouvernement te verkoopen: mits vooraf, de verleende voorschotten en andere betalingen, worden verrekend door het teelen en leveren, tegen bepaalde prijzen, van suiker en andere produkten, voor de markt van Europa geschikt.

„Dat, door dit beginsel, evenwel niet behoeft te worden te kort gedaan aan den wensch van het gouvernement, om, ter aanmoediging der kultures voor eigen rekening te doen kultiveren en de produkten te doen veredelen, of om aan den planter en fabrikant een debiet van zijn produkt te verzekeren, door de belofte om het, voor zekere bepaalde prijzen, te zullen aannemen; doch dat het overigens aan den Javaan en fabrikant moet worden overgelaten, om voor zijne rekening te kultiveren en te fabriceren; ten einde de partikuliere industrie medewerke tot het doel der regering: om de produkten voor de markt van Europa, in Nederlandsch Indië zooveel mogelijk te vermeerderen, ter verlevendiging van handel en scheepvaart."

Intusschen werden, voor de levering van suiker uit de residentie Soerabaya gedurende 1832, nog meer kontrakten gesloten en goedgekeurd, onder anderen, krachtens besluit van 7 April 1832 n°. 3, *vier* kontrakten, te zamen voor de levering van 8,500 pikols.

Later bleek, dat in die residentie, eene aanzienlijke uitgestrektheid gronds, meer met suikerriet beplant was, dan voor de leverancie van 1833, voor zooveel daartoe kontrakten bestonden, benoodigd was. De resident sloot derhalve met tien Chinezen en een Javaan kontrakten, voor de levering van suiker gedurende 1833—1835, afkomstig van 239 jonken (956 bouws) met riet beplant en voor volgende jaren te beplanten. Deze elf kontrakten werden goedgekeurd, bij resolutie van 14 December 1832 n°. 6, en bij resolutiën van 24 dierzelfde maand, sub n°. 10, nog vier gelijksoortige kontrakten met Chinezen, over eene uitgestrektheid van 88 jonken of 352 bouws grond, gedurende de genoemde drie jaren, en sub n°. 14 één kontrakt met een Chinees voor de levering in 1833 van 3000 pikols suiker.

3. Bij besluit van 4 Junij 1831 n°. 1, werd goedgekeurd, een door den resident van Pasoeroean gedane koop van 7,800 pikols suiker, tegen *f* 12.— koper de pikol; met magtiging op den resident, om, bijaldien hij, tegen denzelfden prijs en op dezelfde voorwaarden, meer suiker verkrijgen kon, daartoe, onder nadere approbatie, kontrakten te sluiten. Het raadslid Merkus deed hierbij aanteekenen: „dat hij zich met deze transaktie niet heeft kunnen vereenigen." De ter zake met elf Chinezen aangegane kontrakten, werden goedgekeurd bij besluit van 5 Julij 1831 n°. 3.

Uit het besluit van 27 Augustus 1831 n°. 3 blijkt, dat in 1831, in de residentie Pasoeroean, op kontrakt, aan het gouvernement zouden geleverd worden 38,630 pikols suiker.

Bij resolutie van 27 December 1831 no. 4, werden goedgekeurd twintig kontrakten, met verschillende suikerfabrikanten (18 Chinezen, 1 inlander en 1 Europeaan) in de residentie Pasoeroean aangegaan, voor de levering gedurende 1832 van 31,714 pikols suiker, tegen *f* 10.— koper de pikol, waarvoor aan die fabrikanten de benoodigde velden waren afgestaan.

Uit de bij die resolutie verhandelde stukken blijkt:

Dat gemelde hoeveelheid van	31,714	pikols	suiker,
nog, op dezelfde voorwaarden, in de residentie Pasoeroean zou vermeerderd worden met	1,080	„	„
terwijl de levering nog was aangeboden:			
tegen den prijs van *f* 12.— koper, van	6,300	„	„
„ „ „ „ *f* 13.— „ „	6,450	„	„
zoodat in Pasoeroean aangeboden waren	45,544	pikols	suiker;

terwijl nog eenige andere fabrikanten zich hadden genegen verklaard, om de bij hen aangemaakt wordende suiker, tegen den prijs van *f* 12.— koper den pikol, te leveren, doch zwarigheid maakten, om vooraf de juiste hoeveelheid op te geven.

Dat de resident zich, niet alleen door de regenten, maar ook door de mindere hoofden, verzekerd had: „dat de aanplant van suikerriet, onder de billijke voorwaarden, waaronder zulks in die residentie plaats vindt, en waarvoor nog geen *vierde gedeelte* van de sawa's en tegalvelden in de regentschappen Pasoeroean en Bangil worden afgestaan, voor de bevolking in geenen deele bezwarend is, daar zij, integendeel, van dien aanplant niet alleen, maar ook

van de fabrikatie der suiker, voordeelen geniet, waarvan zij, bij den gewonen aanplant van rijst, verstoken is."

Wijders werd, bij art. 2 der gemelde resolutie van 27 December 1831 no. 4, aangeteekend:

„Dat de heer raad van Indië, Mr. P. Merkus, zich van het onderschrijven dezer resolutie heeft geëxcuseerd; zijnde door Zijnhooged.gestr., bij deszelfs advies te kennen gegeven, dat hoezeer gaarne toestemmende, dat op de eene plaats iets meer moet worden betaald dan op de andere, en dat dit van onderscheiden omstandigheden kan afhangen, hij echter zou wenschen, met zoodanige omstandigheden, als welke, in het onderhavig geval, tot het verschil van betaling hebben aanleiding gegeven, *meer van nabij* te worden bekend gemaakt; en hebbende hij daarbij tevens verklaard, te moeten bekennen, dat de énorme extensie, welke de suikerkultuur in de residentie Pasoeroean ontvangt, hem doet huiverig zijn, omtrent de middelen waardoor die wordt verkregen; alsmede om, zonder zooveel mogelijk volkomen kennis van zaken, de maatregelen van den resident, hoeveel vertrouwen hij ook in zijn persoon stelt, goed te keuren."

De zoo even opgegeven hoeveelheid werd nog overtroffen; want behalve de vermelde, bij twintig kontrakten verzekerde kwantiteit van 31,714 pik. suiker, werden nog gesloten en bij resolutie van 3 Januarij 1832 no. 11 goedgekeurd, vier-en-twintig kontrakten (2 gesloten met Europeanen, 3 met Inlanders en 19 met Chinezen) voor de levering in 1832 van . . . . 15,800 „ „

alzoo te zamen . . . . 47,514 pik. suiker, ongerekend eenige, bij afzonderlijke resolutiën verhandelde, kontrakten met Europeanen en Chinezen aangegaan.

4. Blijkens resolutie van 13 December 1831 no. 8, was in de residentie Bezoeki, voor 1832, gekontrakteerd vóor de levering van 30,116 pikols suiker, en werd den resident te kennen gegeven: — „Dat de regering met genoegen heeft gezien, dat hij met vrucht in het belang der suikerkultuur gewerkt heeft, en dat zij hem nu nog wil hebben aanbevolen de zorg, dat niet meer koelies en pedatti's worden aangevraagd, dan volstrekt voor den fabrikant noodig zijn, en dat hij de levering van deze behoorlijk regele, ten einde de Javaan niet te zeer gedrukt worde; voorts dat hij met het hout het noodige overleg in acht neme, en vooral zorge, dat door geen verkeerde direktie, de wilde bosschen worden uitgeroeid, hetgeen aanleiding zou kunnen geven, dat het brandhout schaars werd of te ver zou moeten worden afgehaald; en eindelijk, dat hij zal moeten gelasten, den aanplant van bamboe-riet in de nabijheid der molens, en van atap, ter vervaardiging van kadjangmatten, opdat deze voor de emballage der suiker niet te schaars of te duur worde."

5. In 1831 was de aanplant van suikerriet in het distrikt Balamoa, der residentie Tagal (kontrakt Fisscher en van den Bosch) niet geslaagd. Het gouvernement nam, krachtens besluit van 11 Oktober 1831 no. 4, dat riet van de planters over, tegen betaling van *f* 37,50 per bouw; deed 100 karbouwen voor de bevolking inkoopen, waarvan het kostende zou verrekend worden

met het in drie of vier volgende jaren af te leveren riet; schonk der bevolking *f* 600. — voor buitengewoon ploegloon en voor het aanschaffen van chineesche ploegen, en deed, in de residentie Pekalongan, twee bouws geel riet, afkomstig van Pasoeroean, inkoopen en naar Tagal overbrengen, om daar als stekken te worden gebezigd.

6. In September 1831, adresseerden zich vijf Chinezen uit de residentie Soerabaya, bij rekest aan de regering; daarbij, onder mededeeling dat zij met de inlandsche bevolking kontrakten hadden aangegaan, voor de levering van suikerriet, en dat hieraan niet behoorlijk voldaan werd, voorziening verzoekende. Dit verzoek werd, bij besluit van 12 Oktober 1831 no. 1, afgewezen, op grond, dat de hier bedoelde kontrakten, in strijd met art. 1 der publikatie van 5 Januarij 1819 (Staatsblad no. 10) niet geregistreerd waren, en tevens omdat het was gebleken, dat gemelde Chinezen den geringen man hadden trachten te misleiden.

7. Bij resolutie van 28 September 1831 no. 6, werd goedgekeurd, een door den resident van Rembang, met den Chinees Tan Tokia, gesloten kontrakt voor de levering te Toeban, in 1832, van 1500 pikols suiker, tegen *f* 6. — koper de pikol. De resident gaf daarbij op: dat bovendien nog zou moeten betaald worden, *f* 4,50 per pikol, voor loon en kost van het werkvolk, zoodat de pikol suiker aan het gouvernement te staan kwam op *f* 10,50, of *f* 2,50 minder dan het bepaalde maximum van *f* 13. — koper voor den pikol.

8. Bij resolutie van 8 November 1831 no. 8, werd goedgekeurd, een door den resident van Pekalongan, ingevolge last, vervat in de kabinets-missive van den gouverneur-generaal, dd. 9 Augustus te voren no. 101, met 31 hoofden van dessa's, gelegen in het distrikt Wonosobo, gesloten kontrakt, wegens het beplanten met suikerriet van 52 jonken hunner sawavelden. Dit kontrakt werd vervallen verklaard, krachtens resolutie van 7 Maart 1833 no. 7, en vervangen door het daarbij goedgekeurde kontrakt, aangegaan met 45 dessahoofden en 1200 landbouwers, uit gemeld distrikt Wonosobo, wegens het beploegen, beplanten met suikerriet, onderhouden, snijden en aan den molen leveren van riet, op eene uitgestrektheid van 400 bouws hunner sawa's. Daarbij was bepaald, dat het ploegen, planten, onderhouden, snijden en vervoeren, zou worden verrigt door drie man per bouw. De planters zouden ontvangen:

per bouw	1e soort	van	20	pikols	produkt	*f* 70.—
„	„ 2e	„	„ 15	„	„	- 52.50
„	„ 3e	„	„ 10	„	„	- 35.—

terwijl zij zelve moesten betalen, de landrenten van den met riet beteelden grond, en de kontributie voor vrijstelling van heerediensten.

9. De gouverneur-generaal van den Bosch schreef, bij kabinets-missive van den 5den November 1831 no. 1690, het volgende aan de regering:

„Bij mijne jongste inspektie der suikerkultuur in de residentie Bantam, is het mij gebleken, dat die aldaar met het beste sukces is ingevoerd, en dat aan haar tevens eene strekking is gegeven, zoowel hoogst voordeelig voor het belang van den Javaan, als voor dat van deze kolonie.

„Het is den resident, die in deze geheele zaak een bijzonder beleid en eene groote aktiviteit heeft ontwikkeld, gelukt, de gewone javasche suikermolentjes en fornuizen zóódanig te perfektioneren, dat het uitgeperste riet volkomen voldoende is om, zonder eene noemwaardige hoeveelheid hout, de suiker te bereiden. Zulk een fabriek, met alles wat daarbij behoort, komt niet hooger dan *f* 600. — te staan, en met ieder molentje wordt 1½ pikol suiker daags gemaakt. De bewerking geschiedt geheel door Javanen, en de suiker, aldus bereid, overtreft niet alleen de beste, die hier gemaakt wordt, maar ik durf gerustelijk aannemen, dat zij tot de eerste kwaliteiten, die van Havanna niet uitgezonderd, behoort. Een javaansche ondernemer of fabrikant trekt, van ieder molentje, vier à vijf gulden daags, en er zijn reeds verscheiden die drie, ja eenige die vier dergelijke molens bezitten.

„Het suikerriet wordt in Bantam betaald tegen *f* 3,13 de 2000 stokken, en er is nog geen enkele bouw gevonden, die minder dan *f* 45. — aan riet heeft opgeleverd; eenige zelfs hebben het dubbele dier som opgebragt.

„Door deze inrigting heeft men aan den Javaan overal de keuze der gronden kunnen overlaten. Ieder heeft in den omtrek zijner dessa geplant, zooveel en waar hij verkoos. De genegenheid daartoe is dan ook bijzonder groot, zoo zelfs, dat Bantam het aanstaande jaar reeds 30,000 pikols suiker zal opleveren, en de resident is van gevoelen, dat zulks in drie jaren tot 100,000 pikols, alleen uit zijne residentie, zal kunnen stijgen.

„Dit resultaat is allerbelangrijkst voor de kolonie, te meer, daar ook elders daarvan partij te trekken is. De ambtenaren die, met den resident, zoo ijverig hebben medegewerkt, om tot zulk een resultaat te geraken, hebben dan ook daardoor aanspraak verworven op 's gouvernements welwillendheid."

Bij resolutie van 8 November 1831 no. 7, werd aanteekening gehouden van de dankbetuiging der raden van Indië, voor de in deze door den gouverneur-generaal gedane mededeelingen, en werden tevens de ambtenaren, welke zich te dier zake bijzonder onderscheiden hadden, door bevorderingen beloond.

In het begin van 1833, adresseerden zich de kooplieden Trail & Co. tot de regering, met het verzoek, dat aan hen ter bebouwing mogten worden afgestaan, eenige daarbij omschreven woeste gronden, gelegen in de residentie Bantam, en dat aan hen een voorschot van *f* 50,000. — kopergeld mogt worden verleend, ten einde op die gronden eene suikerfabriek op te rigten. Zij verklaarden zich nader bereid, om bedoelde woeste gronden te aanvaarden, op de voorwaarden, vermeld bij de kabinets-missive van den gouverneur-generaal, dd. 22 Februarij 1833 no. 283. Desniettemin werd het verzoek, bij resolutie van 31 Maart 1833 no. 17, afgewezen, op grond: — „dat het, in den tegenwoordigen onzekeren staat van zaken, als raadzaam moet worden geacht, om vooreerst alle groote uitgaven voor het uitbreiden der kultures, van welke geene dadelijke voordeelen te wachten zijn, zooveel doenlijk te vermijden."

10. Bij resolutie van 14 Februarij 1832 no. 3, werden goedgekeurd:

a. Een kontrakt, aangegaan met den Javaan So Widjoyo, dorpshoofd van Kedong-moendoe, residentie Samarang, voor de levering aan het gouvernement van 150 pikols suiker, tegen *f* 10. — koper de pikol; met magtiging op den resident, om, zooveel mogelijk, ondernemingen als deze aan te moedigen, en

om gemelden kontraktant die hulp te bewijzen, welke hij resident zou kunnen verleenen.

b. Een kontrakt, aangegaan met den Javaan Ingebey Soemo di Wirio, in de residentie Soerabaya, voor de levering aan het gouvernement van 3000 pikols suiker, tegen *f* 12— koper de pikol; met last op den resident, om te zorgen voor de stipte opvolging van dit kontrakt, en voor den voortgang, op goeden voet, van de fabriek van genoemden inlander.

Nog werd, bij resolutie van 27 Februarij 1832, no. 7, een kontrakt goedgekeurd, aangegaan met den Javaan Ingebey Notto di Poero, in de residentie Soerabaya, voor de levering aan het gouvernement van 2000 pikols suiker, tegen *f* 12. — koper de pikol.

11. Blijkens resolutiën van 5 Maart 1832 no. 18 en 19, werd in de daarbij behandelde, door den resident van Pasoeroean, met Europeanen gesloten kontrakten voor de levering van suiker, deze klausule bijgevoegd:

„De kontraktant ter andere zijde (de fabrikant) zal hoegenaamd geen dwanggezag over de landbouwers of andere werklieden uitoefenen. Sub poene van ernstige maatregelen, zijn verboden, alle mishandelingen of andere daden, die de Javanen afkeerig van ons maken. De kontraktant ter andere zijde zal dus ook zorgen, dat dit niet door zijne ondergeschikten geschiede."

12. In de residentie Tagal werden, krachtens besluit van 28 Maart 1832 no. 2, een demang, een mandoor en tien matta-matta's in dienst gesteld, om de suikerkultuur te surveilleren en, in het belang der planters, te bevorderen. De daardoor veroorzaakte uitgaaf, ten bedrage van *f* 1200. — 's jaars, werd gebragt ten laste van de planters en zou met deze, bij het einde van elk jaar, worden verrekend.

13. Bij missive van den 4den Februarij 1832 no. 12, bragt de resident van Samarang verslag uit, van het resultaat der suikerkultuur in zijne residentie over 1831. Daaruit bleek: — dat de bevolking op den aanplant van suikerriet verlies had geleden, waarin het billijk voorkwam, dat zij werd te gemoet gekomen; — dat, door het ongunstig slagen van het suikergewas, en door andere onvoorziene omstandigheden, de kapitein der Chinezen te Samarang, in de onmogelijkheid was, om de door hem aangenomen hoeveelheid suiker te leveren; — en dat het, zoo in het belang der bevolking, als tot aanmoediging van de suikerkultuur, werd gevorderd, om de betaling voor het te leveren suikerriet, in het vervolg op meer regelmatigen en ruimen voet te brengen.

Dientengevolge werd, bij resolutie van 21 Maart 1832 no. 11: — 1°. Bepaald, dat aan de bevolking in de residentie Samarang, voor het suikerriet, door haar in 1831 aan het gouvernement geleverd, in stede van *f* 3,80, zou worden gevalideerd *f* 5,80, over zoodanige hoeveelheid suikerriet, als waaruit een pikol suiker was vervaardigd. — 2°. De resident van Samarang gemagtigd, om den kapitein der Chinezen aldaar, Tan Hongyan, vrij te kennen van de levering der volle hoeveelheid suiker, waarvoor met hem over 1831 was gekontrakteerd, en genoegen te nemen met de hoeveelheid, die blijken zou

door hem werkelijk in 1831 te zijn verkregen. — 3°. Bepaald, dat over 1832, in de residentie Samarang, voor elken bouw goed geslaagd en op den molen geleverd suikerriet, zou worden betaald *f* 70. — kopergeld, en voor elke bouw 2e en 3e soort, zooveel minder, als bij taksatie zou worden bevonden noodig te zijn. — 4°. De resident van Samarang, uithoofde van de vele moeijelijkheden, welke aan de suikerkultuur aldaar schenen verbonden te zijn, aangeschreven, om te onderzoeken: of de indigo-, zijde- en kochenielje-teelt, niet met meer vrucht in die residentie zouden kunnen worden ingevoerd of uitgebreid, en om deswege verslag uit te brengen.

Toen deze beslissing genomen werd, was reeds ontvangen, eene missive van den resident van Samarang, dd. 12 Maart 1832 no. 12, houdende berigt omtrent de gesteldheid der gronden in zijne residentie, en derzelver geschiktheid voor verdere uitbreiding der kultuur van produkten voor de europeesche markt. Daarbij werd opgemerkt, dat de overstroomingen in de lage landen, die den grond voor vele kultures ongeschikt maken, zoowel als het gebrek aan landbouwers, in de nabijheid eener koopstad, waar de bevolking zich liever met den handel en de daaruit voortvloeijende werkzaamheden, dan met den landbouw bezig houdt, zoovele hinderpalen zijn, die beletten, om aan de kultuur in het algemeen eene groote uitbreiding te geven.

In beschikking hierop, werd, bij resolutie van 20 April 1832 no. 7, bepaald: — 1°. Dat vooreerst, in de afdeeling Samarang, de suikerkultuur zou worden uitgebreid tot op ruim 5000 pikols aan produkt, en dat daar zouden worden aangeplant, niet minder dan twee en een half millioen pagger-koffijboomen. 2°. Dat, in de afdeeling Salatiga, nog in 1832, de bestaande koffijtuinen met 900,000 boomen en de pagger-koffij met 150,000 zouden worden vermeerderd, met last op den resident, om ten aanzien der middelen, tot uitbreiding der kultures in die afdeeling in 1833, nader te dienen van rapport. — 3°. Dat, in de afdeeling Kendal, de suikerfabrieken zouden worden opgevoerd, tot de levering van ongeveer 10,000 pikols, en dat, bij de bestaande koffijtuinen, in 1832, 1833 en 1834, zouden worden aangeplant een millioen boomen in geregelde tuinen en een half millioen paggerkoffijboomen. — 4°. Dat in de zuidelijke distrikten der afdeeling Demak, de pagger-koffij zou worden ingevoerd, en daaraan, naar plaatselijke omstandigheden, de meest mogelijke uitbreiding zou worden gegeven; waaromtrent de resident gehouden zou zijn, jaarlijks een speciaal verslag in te dienen. — 5°. Dat, in de afdeeling Grobogan, de suikerkultuur zou worden beproefd, en dat daartoe in 1832, 16 à 20 bouws met riet zouden worden beplant, om te dienen tot inzaad voor het volgende jaar; dat voorts in die afdeeling, even als in Demak, de pagger-koffij zou worden ingevoerd en zooveel mogelijk uitgebreid, en dat aan de peperkultuur ook de meest mogelijke uitbreiding zou worden gegeven. — 6°. Dat, in de zuidelijke distrikten van Grobogan, zou worden onderzocht, in hoever de gronden aldaar, voor de indigokultuur geschikt waren, tot welk einde een geschikt persoon derwaarts zou gezonden worden.

Bij missive van den 15den September 1832 no. 9, berigtte de resident van Samarang, ten vervolge op de door hem aan den gouverneur-generaal, bij diens jongste aanwezen in die residentie, reeds gedane mondelinge mededee-

lingen, omtrent den ongunstigen staat der suikerriet-velden in de afdeeling Samarang, dat, uit het door eene kommissie ingestelde onderzoek, voldoende was gebleken, dat genoemde afdeeling niet geschikt was tot het voortbrengen van suikerriet, van die goede hoedanigheid, als door het gouvernement wordt verlangd. De resident gaf tevens kennis, dat de kapitein der Chinezen Tan Hongyan, kontraktant met het gouvernement voor de levering van suiker uit de distrikten Samarang en Serondol, en die daarop in 1831 aanmerkelijke verliezen had geleden, dringend had verzocht, om van zijne verdere verbindtenis ten deze te worden ontslagen. De resident, die dit verzoek ondersteunde, merkte ten slotte op, dat, ingeval het werd ingewilligd, het belang van het gouvernement vorderde, om het nog te veld staande suikerriet, dadelijk ter beschikking van de planters te stellen, ter voorkoming van latere reklames over misgewas, en daaruit voortvloeijende wanbetalingen van landrenten.

Naar aanleiding hiervan werd, bij resolutie van 1 Oktober 1832 no. 5, bepaald:

„*a*. Dat, in de afdeeling Samarang, geen suikerriet, voor rekening van het gouvernement, meer zal worden aangeplant; — wordende derhalve het kontrakt, op den 31sten Januarij 1831, door den resident van Samarang met den kapitein der Chinezen Tan Hongyan gesloten, tot de levering aan het gouvernement van suiker uit de distrikten Samarang en Serondol, bij deze voor vervallen verklaard.

„*b*. Dat het te veld staande suikerriet, ter beschikking van de planters zal worden gelaten, onder gehoudenis tot de betaling der gewone landrente, over de velden met dat riet bebouwd, en tot de restitutie der verleende voorschotten tot den inkoop van rietstekken of bibiet.

„*c*. Dat het brandhout, op de plaats der fabrieken aanwezig, ten nutte van den lande zal worden afgestaan, of wel zal worden verkocht.

„*d*. Dat het aan den resident van Samarang, met inachtneming van het bepaalde bij art. 116 van het reglement op het beleid der regering, zal zijn vrijgelaten, om aan den kapitein der Chinezen Tan Hongyan toe te staan, om met de bevolking van eenige, in de nabijheid van zijne fabriek gelegene dessa's, billijke schikkingen te treffen, ten einde hij, van de door hem opgerigte suikermolens, nog eenig voordeel kunne trekken."

[Vergelijk het in deze paragraaf medegedeelde, met het voorkomende hierachter, bladz. 270, bij § 3, der onder-afdeeling VI. *Landbouw in het algemeen*.]

14. In een, door den resident van Cheribon, met den Chinees Lim Tjantay, gesloten kontrakt, wegens den aanmaak en de levering van suiker, tegen betaling van *f* 10.— koper de pikol, kwam de bepaling voor: dat de riettuinen in geen geval op grooteren afstand dan van één paal van den suikermolen mogten worden aangelegd. De regering bepaalde, bij resolutie van 5 September 1832 no. 4, dat deze voorwaarde geheel kon vervallen, vermits er geen reden bestond, waarom het riet op geen verderen afstand zou kunnen worden geplant, omdat de fabrikant, en niet de planter, het riet met eigen koelies en voor eigen rekening van de velden naar den molen moest brengen; terwijl, ingeval dat niet langs goede wegen of waterleidingen kon geschieden,

aan den fabrikant vrijheid kon worden gelaten, om met draagbare molens het riet in de velden te verwerken, gelijk zulks destijds elders op Java in gebruik was en (zegt de aangehaalde resolutie:) „veel gemak daarstelt, met besparing van arbeid." Bij dezelfde gelegenheid, werd den resident van Cheribon aanbevolen, zijne aandacht speciaal op het benoodigde hout te vestigen, ter voorkoming van gebrek, en om, zoo noodig, aanplantingen van geschikt brandhout te doen plaats hebben, of wel dat hout in de bosschen, naar goede regelen, te doen kappen, en dáár, waar zulks het meest noodig zou zijn, weder aan te vullen.

15. Als bewijs, dat op de vorderingen der fabrikanten wel eens viel af te dingen, kan het volgende dienen. De resident van Bezoeki bood, bij missive van 6 Augustus 1832 no. 69, ter goedkeuring aan, een met C. Etty gesloten kontrakt, voor de levering aan het gouvernement van 500 pikols suiker, tegen betaling van ƒ 13.— koper per pikol en van 30 cents per pikol bovendien voor transportloon. Deze betaling kwam te hoog voor, en, op afvrage, verklaarde genoemde heer Etty zich alstoen genegen, voormelde hoeveelheid suiker te leveren tegen ƒ 10.— per pikol, zonder meer, op welke voorwaarde het kontrakt werd goedgekeurd, bij resolutie van 1 Oktober 1832 no. 6.

16. Krachtens resolutie van 21 Januarij 1833 no. 8, werd gesloten, en bij resolutie van 31 Maart daaraanvolgende no. 8 goedgekeurd, een kontrakt met den Chinees Oei Hangoan, wegens de oprigting in de residentie Kediri van suikerfabrieken, en den aanmaak en de levering aan het gouvernement van suiker, gedurende de jaren 1833 tot en met 1836.

17. Dat kontrakten voor zeer onbeduidende leveringen werden gesloten, blijkt uit de resolutie van 3 Februarij 1833 no. 20. Daarbij toch werden goedgekeurd, vier kontrakten, door den resident van Japara en Joanna met Chinezen gesloten, voor de levering: het ééne van *veertig*, en de drie anderen elk van *tien* pikols suiker. De resident werd echter gemagtigd om, voor den vervolge, alle kleine hoeveelheden suiker welke, boven die waarvan de leverancie reeds bij kontrakt was bepaald, werden aangeboden, aan te nemen tegen betaling van ƒ 11.— à ƒ 12.— koper de pikol, of zooveel minder als mogelijk zou zijn, zonder deswege vooraf speciale kontrakten te sluiten.

18. Bij resolutie van 15 Februarij 1833 no. 12, werd behandeld, een door den adjunkt-inspekteur der suikerkultuur Moody, ontworpen plan, om de *goela teboe* (welke in verscheiden residentiën op Java werd gemaakt) door de planters van het suikerriet te Bodjonegoro, residentie Rembang, tot poedersuiker te doen verwerken in eene afzonderlijke daartoe op te rigten fabriek. De uitvoering van dit plan werd, blijkens gemelde resolutie, door den raad van Indië ten gunstigste ondersteund, en naar aanleiding daarvan eenige voorstellen gedaan. Men nam in aanmerking, dat in de afdeeling Bodjonegoro verscheiden velden, bij gedeelten, met suikerriet waren beplant, die op zich zelve niet uitgebreid genoeg waren, om daarvoor eene fabriek van eenig belang op te rigten. Men overwoog, dat, zoo het plan slaagde, daaruit

het voordeel zou volgen, dat aan de suikerkultuur eene veel ruimere uitbreiding zou kunnen worden gegeven, dan met de gewone wijze van suikerfabrikatie het geval was, en die kultuur als het ware overal zou kunnen worden ingevoerd; vermits de *goela teboe* de goede eigenschap heeft, dat zij gedurende twee maanden kan bewaard worden zonder te verzuren, waardoor men de fabrieken in alle residentiën op Java daarvan zou kunnen voorzien; terwijl men eindelijk den Javaan genoeg geschiktheid toekende, om poedersuiker te fabriceren, goed voor de europeesche markt. — Dientengevolge werd, bij de meergemelde resolutie, onder anderen, bepaald:

„*a*. Dat, behalve de reeds in de residentie Rembang opgerigte suikerfabriek, waaraan de grootste uitbreiding zal moeten worden gegeven, het overige in de afdeeling Bodjonegoro geplante suikerriet, door de planters zelven zal moeten worden bereid tot *goela teboe*, welke *goela teboe* door hen, aan de aldaar op te rigten fabriek, zal moeten worden geleverd, tegen drie gulden de pikol.

„*b*. Dat aan de suikerplanters, bij wijze van voorschot, de noodige houten suikermolens zullen worden gegeven, om naderhand door ijzeren te worden vervangen, en voorts het vereischte getal ijzeren kwalies of kookketels; met bepaling, dat voor elk stel molens en ketels *f* 60.— à *f* 70.— zal kunnen worden besteed, om door den Javaan te worden terugbetaald, binnen een of twee jaren, met *goela teboe*.

„*c*. Dat te Bodjonegoro eene fabriek zal worden opgerigt, geschikt om de *goela teboe* tot gewone poedersuiker te bereiden."

Tevens werd bepaald, dat de opbouw dier fabriek, zoomede het later beheer daarover, zou zijn opgedragen aan den adsistent-resident van Bodjonegoro, wien, boven de gewone kultuurprocenten, voor dat bijzonder beheer werd te goed gedaan, 10 à 15 centen per pikol, naar gelang van den uitslag der onderneming. Blijkens resolutie van 3 September 1833 no. 8, werd, voor den bouw der hierbedoelde fabriek, toegestaan eene som van *f* 34,231.27, en tevens als beginsel aangenomen, dat de op die fabriek te vervaardigen suiker, den lande niet hooger dan op *f* 10.— koper de pikol behoorde te staan te komen.

19. De direkteur der kultures bood, bij missive van 7 Maart 1833 no. 951, der regering ter bekrachtiging aan, een, op zijne autorisatie, door den resident van Pekalongan met den kapitein der Chinezen te Samarang, Tan Hongyan, aangegaan kontrakt, tot de levering van suiker aan het gouvernement, ter vervanging van het bestaande, vroeger door ons vermelde, voor den tijd van 20 jaren gesloten kontrakt (*), goedgekeurd bij besluit van 5 November 1830 no. 2. Bij deze nieuwe overeenkomst werden aan Tan Hongyan 20 jonken rijstland afgestaan, tegen betaling der landrenten, zonder eenige verdere verpligting zijnerzijds jegens de bevolking der dessa's, tot welke die velden behoorden; terwijl daarbij verder, in afwijking van het aangenomen en algemeen gevolgde beginsel, om het suikerriet door tusschenkomst

(*) Zie Tijdschrift van N. I. voor dit jaar, 1e deel pag. 421.

van het gouvernement aan den fabrikant te leveren, hem de verpligting werd opgelegd, om de bedoelde 20 jonken sawavelden zelf met suikerriet te doen beplanten. De regering nam in aanmerking, dat de bevolking van de gemelde dessa's, door die nieuwe overeenkomst zou worden benadeeld, en dat bovendien de noodzakelijkheid van zoodanige afwijking van het algemeen beginsel, omtrent de aanplantingen van het suikerriet, niet was gebleken. Mitsdien werd, bij resolutie van den 14den Junij 1833 no. 7, den direkteur der kultures te kennen gegeven: „dat de bovengemelde nieuwe overeenkomst, door de regering niet wordt goedgekeurd, en dat zij zich derhalve ook blijft houden aan het, met Tan Hongyan, op den 26sten Oktober 1830 aangegaan kontrakt, bekrachtigd bij besluit van 5 November 1830 no. 2."

20. Bij resolutie van 26 Junij 1833 no. 42, werd de direkteur der kultures aangeschreven: — „om voortaan bij de te sluiten suikerkontrakten, zooveel mogelijk de bepaling te doen bedingen, dat de fabrikanten verpligt zullen zijn, om trekfornuizen (fourneaux à réverbère) te bezigen, en zulks ter mindere verslinding van brandhout, en dus ter verligting van de bevolking."

II. *Indigokultuur*.

1. Wij zijn, in het mededeelen van bijzonderheden omtrent de indigokultuur, reeds uitvoerig geweest. Onder anderen hebben wij gezien, dat de Javaan in Pekalongan, volgens de nota van den gouverneur-generaal van den Bosch, van 29 Januarij 1831, reeds vóór de invoering van het kultuurstelsel genegen was, ter zake van die kultuur, kontrakten met partikulieren aan te gaan; maar dat de goede uitvoering dier overeenkomsten, door bijzondere personen moeijelijk kon worden gesurveilleerd (*). Ook Merkus had daarvan gesproken in zijne nota van 15 Februarij 1831, en gewezen op de klagten, door planters in Pekalongan ingebragt, tegen den indigofabrikant Heineken, met wien zij kontrakt hadden aangegaan (†).

Wij zullen nu nog eene bijzonderheid van denzelfden tijd vermelden.

De resident van Pekalongan, bragt, bij missive van 8 December 1830 no. 85, ter kennis van de regering: dat de indigofabrikant H. Thomson, geprotesteerd had tegen de betaling van een gedeelte der padjek of landrenten, waartoe hij zich, bij kontrakt met zijne inlandsche planters, verbonden had; en zulks op grond, dat hij zich bij hetzelfde kontrakt het regt had voorbehouden, om aan die verbindtenis geen gevolg te geven, indien de planters onwilligheid of traagheid aan den dag legden, of niet stiptelijk de bij dat kontrakt omschreven voorwaarden vervulden. De resident betoogde, dat de door Thomson op den indigo geleden verliezen, niet geheel aan de planters konden worden geweten; hij stelde dus voor, om de landrenten door de planters te doen betalen, in evenredigheid tot het nadeel dat geacht moest worden door hun toedoen aan den fabrikant te zijn veroorzaakt; terwijl hij ten slotte op-

(*) Zie voorlaatste aflevering van dit Tijdschrift, pag. 40.
(†) Als voren, pag. 46.

merkte, dat de zaak, indien Thomson deze schikking niet aannam, aan vele moeijelijkheden onderworpen zou zijn, vermits die fabrikant met meer dan twee duizend Javanen had gekontrakteerd, en door elk hunner afzonderlijk in regten zou moeten worden aangesproken, ter voldoening der landrenten, waartoe hij zich bij kontrakt verbonden had. De regering gaf, bij resolutie van 10 Januarij 1831 no. 26, aan Thomson kennis: dat zij de gronden, waarop hij zich gedeeltelijk aan de betaling der landrenten wilde onttrekken, geenszins kon billijken, dat hij mitsdien werd aangemaand, om alsnog aan zijne verbindtenis te voldoen, zullende hem anders, voor den vervolge, de bevoegdheid worden ontzegd om kontrakten met Inlanders te sluiten, en, in het hangende geval, de zaak voor den kompetenten regter worden gebragt. De resident van Pekalongan werd gelijktijdig aangeschreven, om ingeval Thomson bij zijne weigering bleef persisteren, daarvan kennis te geven aan de regering, en inmiddels te zorgen, dat de gezamenlijke in de zaak betrokken planters, eene prokuratie passeerden op een en denzelfden persoon, b. v. op den sekretaris der residentie, ten einde daarna de zaak, door dezen gemagtigde, op de gewone wijze voor den kompetenten regter, in deze de landraad van Pekalongan, kon worden vervolgd.

Thomson betaalde de landrenten, adresseerde zich vervolgens en verzocht schadeloosstelling, voor de in 1829 en 1830 geleden aanzienlijke verliezen, hoofdzakelijk veroorzaakt door het ongunstig saizoen van 1829 en door de nalatigheid der bevolking, met welke hij gekontrakteerd en voor welke hij de landrenten betaald had. De beweerde verliezen werden door eene kommissie onderzocht, en het bleek dat Thomson in zijne ondernemingen inderdaad ongelukkig was geweest, zonder dat de oorzaken daarvan konden worden gekonstateerd. De resident van Pekalongan was van oordeel, dat er geene termen bestonden voor het toekennen der gevraagde schadeloosstelling, maar adviseerde, uit aanmerking van het slecht gewas der indigovelden in 1830, tot eene gedeeltelijke remissie der betaalde landrenten. De regering vond, blijkens resolutie van 20 April 1832 no. 5, noch voor het een, noch voor het ander termen, en zulks uithoofde de door Thomson geleden verliezen, moesten worden toegeschreven aan omstandigheden, waaraan de overige indigofabrikanten evenzeer waren blootgesteld geweest, en dat het toekennen, zonder wettigen grond, van schadevergoeding ten deze, tot veelvuldige reklames aanleiding zou kunnen geven.

2. Bij resolutiën van 9 Augustus 1831 n°. 19 en 23 September daaraanvolgende no. 9 en besluit van 20 September 1831 n°. 1, werden goedgekeurd: — twee kontrakten, aangegaan met R. van Goidtsnoven te Ketjapé, en Thomson te Karangdjatti, in de residentie Pekalongan, wegens de levering aan denzelven van indigobladeren; en acht kontrakten, aangegaan met de hoofden en inwoners van 293 dessa's, gelegen in de distrikten Masseen, Wonosobo, Pekadjangan, Pekalongan, Wiradessa en Seragi, wegens den aanplant van indigo op 434 jonken (1736 bouws) sawaland, en de levering van het produkt (de bladeren) aan de fabrieken te Ketjapé en Karangdjatti, van genoemde van Goidtsnoven en Thomson; terwijl de resident van Pekalongan tevens werd gemagtigd, om voor het onmiddellijk toezigt over de indigokultuur in zijne

residentie, en over de aflevering van het produkt, zoovele mandoors aan te stellen, als noodig zouden bevonden worden, aan deze gezamenlijk toekennende 2½ van de 10 procent, bedoeld bij artikel 10 der resolutie van 2 April 1831 no. 1.

3. Deze kontrakten kwamen later, blijkens resolutiën van 31 Oktober 1832 no. 23, en 10 December daaraanvolgende no. 7, te vervallen, en werden daarbij vervangen door zeven andere kontrakten, gesloten met de betrokken bevolking voor de levering van indigobladeren, waardoor uitgestrektheden gronds van 2400 bouws voor het geheele jaar, en 240 bouws als tweede gewas, moesten worden beplant; terwijl bij de nieuwe kontrakten gerekend werd op drie man voor de beplanting, enz. van een bouw, en bij de vroegere kontrakten op vier man.

Uit de resolutie van 6 April 1833 no. 5 blijkt, dat de bevolking van Pekalongan, in 1832, weinig gezind was om indigo te planten.

4. Bij resolutie van 10 Januarij 1831 no. 23, werd een voorschot van f 32.000 koper aan de indigoplanters in de residentie Cheribon verleend, tot den aankoop van buffels, te verrekenen met de betaling van door haar te leveren indigo-bladeren. Bij besluit van 25 November 1831 no. 6 werd bepaald, dat in de residentie Cheribon, de betrokken bevolking zou zijn belast met de bemesting der indigotuinen; dat aan haar, voor de eerste maal, de benoodigde chineesche ploegen, van landswege verstrekt, en voor de daardoor ontstaande meerdere werkzaamheden en moeite, een hoogere betaling toegekend zou worden, namelijk: in stede van 90 cent, 125 cent voor de pedattivracht indigobladeren van 1250 katti's, of 10 cent voor elken pikol.

5. De gouverneur-generaal van den Bosch, besteedde de maand September 1831, tot het doen eener inspektie der indigo-kultuur in de Preanger-regentschappen en in de residentiën Cheribon en Tagal. Aan zijn daarover uitgebragt rapport, verhandeld bij resolutie van 18 Oktober 1831 no. 1, zijn de volgende bijzonderheden ontleend.

De verzekering kon gegeven worden, dat de op die kultuur gegronde hoop verwezenlijkt, en het daarmede beoogde doel bereikt zou worden. De fabrieken waren, op twee of drie na, voltooid, voldeden aan het oogmerk, en hadden te zamen minder gekost dan daarvoor was toegestaan. Niet alle tuinen waren geslaagd, zoo ten gevolge eener minder gelukkige keuze en onvoldoende bewerking der gronden, als doordien de opbouw der fabrieken vele handen had gevorderd, waardoor men op vele plaatsen het noodige volk niet had kunnen afzonderen voor de tijdige bewerking der tuinen. Waar die bezwaren niet hadden bestaan, had men goede resultaten verkregen. Zoo waren alle tuinen bij de fabrieken in het regentschap Sumedang wel geslaagd, en lieten die in het regentschap Galoe niets te wenschen over. De ondervinding had geleerd, dat de *tarum kembang* in koele streken meer tijd tot groeijen vorderde, dan op lage gronden, zoodat de hoeveelheid planten, waarop gerekend was, niet zou kunnen geleverd worden. Daarentegen leverden de planten meer verfstof op, en van betere kwaliteit, dan men zich had voorgesteld.

De indigo kwam hierdoor minder in prijs te staan, dan berekend was; maar, dewijl dit voordeel ten koste der bevolking zou worden verkregen, zou aan haar eene billijke prijsverhooging van de bladeren behooren te worden toegekend. De bereiding der verfstof voldeed in hooge mate; in Galoe was betere indigo verkregen dan de beste van Bengalen; alle andere vervaardigde indigo behoorde tot de eerste kwaliteit, met uitzondering alleen van die, van twee fabrieken afkomstig, welke eene geringe hoeveelheid van eene mindere soort hadden opgeleverd. Daar de bereide hoeveelheden indigo reeds vele duizende ponden bedroegen, meende de gouverneur-generaal met grond te kunnen aannemen, dat de met die kultuur genomen proeven, als beslissend mogten worden aangemerkt. Bij hem althans bleef geen twijfel over, of het oogmerk zou worden bereikt; hij stelde het als zeker, dat Java in het volgende jaar, 1832, eene aanzienlijke hoeveelheid indigo (ofschoon dan ook minder dan berekend was) van de beste hoedanigheid zou opleveren, tot geen hoogeren prijs dan aanvankelijk geraamd was, namelijk: een gulden koper per pond. Meer had men zich ook niet mogen voorstellen van zulk eene moeijelijke en uitgebreide onderneming, in zulk een kort tijdsbestek tot stand gebragt; te minder, dewijl men de kwantiteit waarop vroeger was gerekend, in het vervolg gemakkelijk zou kunnen verschaffen, door de kultuur in meerdere gedeelten van het eiland in te voeren. Ook de bevolking, inzonderheid in de streken waar de kultuur wel geslaagd was, scheen daarmede tevreden, hetgeen men toeschreef aan de voordeelen die zij daarvan trok. Alleen in het distrikt Galoe, waar vroeger ruim ƒ 30,000.— aan landrenten werd betaald, was de bevolking niet alleen daarvan ontheven, maar genoot zij van de indigokultuur bovendien ƒ 20,000.—, terwijl de arbeid per man gezegd werd op niet meer dan twee en een halve maand te staan te komen. In streken waar de kultuur, buiten de schuld der bevolking, niet was geslaagd, zou eene billijke tegemoetkoming in het betalen der landrente behooren te worden verleend. Het was gebleken dat sommige europeesche en inlandsche ambtenaren buitengewone geschiktheid voor de kultures hadden aan den dag gelegd; maar ook, dat anderen daarvoor minder vatbaar schenen. Mitsdien werden belooningen voorgesteld en bij de aangehaalde resolutie verleend, die bestonden: voor de Europeanen in bevordering, en voor de Inlanders in het toekennen van hoogere rangen en titels (aria, raden, enz.); terwijl de minder geschikten werden verplaatst en vervangen.

6. Bij resolutie van 21 December 1831 no. 35, werd bepaald: dat de tien dessa's van het distrikt Pendjaloe, afdeeling Galoe, residentie Cheribon, en ten noorden van den berg Sawal gelegen, zouden zijn vrijgesteld van de koffijkultuur, en dat de door die dessa's bewerkt wordende van 5 tot 18 palen van daar verwijderde koffijtuinen, zouden overgaan op de overige, meer nabij de tuinen gelegen dessa's van genoemd distrikt; met last op den resident, om de bevolking der gemelde tien dessa's, met *tarum kembang* te doen aanplanten: 120 morgen gronds, uitmakende een gedeelte van eene nagenoeg in het midden van die dessa's aangetroffen uitgestrektheid van 5000 morgen, zeer geschikt voor de indigokultuur. Tevens werd bepaald, dat nabij deze alzoo aan te leggen indigotuinen, eene fabriek zou worden opgerigt van een

stel bakken, waarvoor werd beschikbaar gesteld eene som van *f* 4447.—

7. Bij art. 2 der resolutie van 21 Maart 1832 no. 9 werd, in het algemeen, bepaald: — „Dat, in het vervolg, bij de levering van indigobladeren door het gouvernement, tegen betaling, aan de indigofabrikanten, van hen zal worden gevorderd: tien percent voor de kosten van administratie en opzigt der kultuur, boven hetgeen den gemeenen inlander toekomt; en dat alzoo ook, voor den vervolge, door de ambtenaren en geëmployeerden, met de surveillance van de indigokultuur belast, zal worden genoten, de bepaalde remuneratie van tien percent over die hoeveelheden, welke door het gouvernement aan de planters, ter bewerking voor hun eigen rekening, worden afgestaan."

De direkteur der kultures, omtrent deze bepaling, in verband tot art. 10 der resolutie van 2 April 1831 no. 1, explikatie gevraagd hebbende, werd bij art. 4 der resolutie van 9 Mei 1832 no. 10, goedgevonden: — „Bij wege van explikatie van art. 2 der resolutie van 21 Maart jl. no. 9, te bepalen, dat de daarbij bedoelde 10 percent, voor de kosten van administratie en opzigt der indigokultuur, zal komen ten laste van den lande, in stede van ten laste der indigofabrikanten."

8. De resident van Cheribon ontwikkelde, bij missive van 28 Januarij 1831 no. 223, zijne denkbeelden omtrent een bij hem gerezen plan, waarvan hij het voordeel aantoonde, hetwelk de strekking had, om den Javaan, zooveel mogelijk, in de gelegenheid te stellen, om de indigokultuur in de nabijheid zijner dessa's uit te oefenen. Hij staafde dit met een voorbeeld, van de dessa Sindangkassi, in het regentschap Madja, waarvan de bevolking, door de afgelegenheid harer indigovelden, door de levering van het daarvan verkregen produkt, slechts *een derde* harer landrenten kon voldoen; terwijl zij, de tuinen in de nabijheid der dessa hebbende, zelve eene kleine fabriek bouwende en zelve indigo makende, niet alleen de landrenten *ten volle* zou kunnen betalen; maar zelfs *f* 2000.— 's jaars overwinnen. De resident meende, dat niet alleen de Javaan, door dezen maatregel, van veel kosten en moeite zou zijn ontheven; maar dat ook het gouvernement daardoor grootelijks zou zijn vrijgesteld van den omslag en de kosten, welke de fabrikatie van den indigo en de administratie van de indigokultuur totdusver veroorzaakten. De direkteur der kultures prees dit plan ten sterkste aan, en deed te dier zake de noodige voorstellen.

Mitsdien werd, bij resolutie van den 27sten Februarij 1832 no. 4: — 1. De resident van Cheribon gemagtigd, tot het nemen eener proeve bij de dessa Sindangkassi, in het regentschap Madja, om de Javanen, voor eigen rekening, indigo te laten fabriceren, op den voet en de wijze door hem voorgesteld, en om deze proeve vooreerst zelfs tot drie of vier dessa's uit te strekken. 2. Voor elke tot het nemen dezer proef aan te leggen fabriek, *f* 1000.— beschikbaar gesteld. 3. Bepaald, dat de bestaande gouvernements indigofabrieken in Cheribon, op den bestaanden voet zouden worden aangehouden, totdat de ondervinding zou hebben doen zien, of de nu voorgestelde regeling als de verkieslijkste moest worden beschouwd. 4. Den direkteur

der kultures opgedragen, om de residenten van de gewesten waar de indigokultuur stond te worden ingevoerd, met voormeld plan bekend te maken en hun advies te vragen, of daarvan in hunne residentiën een nuttig gebruik zou kunnen worden gemaakt.

De resident van Japara en Joanna werd, krachtens besluit van 28 Mei 1832 no. 1, gemagtigd tot het nemen, in zijne residentie, eener proef als voren bedoeld, namelijk met kultiveren en fabriceren van indigo door den Javaan zelven; welke proeve, blijkens latere beschikkingen, al meer en meer werd uitgebreid.

9. De resident der Preanger-regentschappen rapporteerde, bij missive van 4 Junij 1832 no. 1420: — dat het hem, uit menigvuldige ingekomen rapporten, gebleken was, dat de indigokultuur, zooals zij in zijne residentie bestond, voor de bevolking te bezwarend en te drukkend was; — dat hij, om de zaak behoorlijk te onderzoeken, met de regenten der onderscheiden regentschappen, en met eenige europeesche ambtenaren, als meer speciaal met het toezigt over die kultuur belast, eene konferentie had gehouden; — dat het eenparig gevoelen van de alzoo vereenigde kommissie was, dat de uitgestrektheid gekultiveerde gronden bij elke fabriek te groot was, in verhouding tot de bevolking der daaraan verbonden distrikten; — dat daardoor de tuinen niet met de vereischte zorg konden worden gekultiveerd en schoongehouden, ten gevolge waarvan dan ook het produkt, niet in evenredigheid tot de bebouwde gronden werd geoogst; — dat de ondervinding wijders had geleerd, dat de keuze der gronden niet overal gelukkig was geweest, zoo met betrekking tot de vruchtbaarheid, als ten aanzien van de ligging in te hooge, en daardoor te koele en vochtige streken; — dat het mitsdien noodzakelijk voorkwam, dat eenige wijzigingen en verminderingen werden gebragt in de uitgestrektheid der aan de fabrieken toegevoegde gronden, en om zelfs eenige fabrieken geheel in te trekken en buiten werking te stellen; door welken maatregel, naar de meening der kommissie, de indigokultuur voor de bevolking minder bezwarend zou zijn, en voor het gouvernement meer voordeelige resultaten zou opleveren.

Naar aanleiding hiervan, werd de resident der Preanger-regentschappen, bij resolutie van 1 Julij 1832 no. 4, gemagtigd, om, ten aanzien der indigofabrieken in zijne residentie, de navolgende veranderingen te maken:

Volgnommer.	NAMEN DER FABRIEKEN.	De bestaande toestand bij de fabrieken was: Getal stellen bakken.	aanplant, in morgen.	Die toestand werd nu veranderd als volgt: Getal stellen bakken.	aanplant, in morgen.	Aanmerkingen.
1	Darangdang.	5	462	5	200	De aan de drie fabrieken nº. 1, 2 en 3 mede toegevoegde bevolking der distrikten Mandé, Tjikalong, Madjalaya, Kali-astana en Tjikondang, werden daarvan ontheven en getrokken bij de koffijkultuur, speciaal voor den aanplant van bosch- en paggerkoffij.
2	Sindangradja.	4	295	4	200	
3	Tegalsari.	3	300	3	150	
4	Sindangbarang.	2	240	2	210	
5	Radjabinangon.	3	280	3	120	
6	Bodjanegara.	4	350	4	200	
7	Tegalredja.	3	300	3	150	
8	Tegalsari.	4	400	4	200	Sawavelden, met zaad-indigo te beplanten.
9	Kadipaten.	4	375	4	200	
10	Tjimerah.	4	400	4	500	Voor de helft tegal- en de wederhelft sawavelden, de laatste met zaad-indigo te beplanten.
11	Negarawangi.	4	400	4	400	
12	Tjikembang.	2	200	3	280	
13	Lebakwangi.	2	200	3	280	
14	Segarakaton.	3	240	3	—	Geheel intrekken.
15	Mangonredja.	3	280	3	150	
16	Soekaredja.	2	120	2	100	
17	Kasatrian.	1	100	1	—	Geheel intrekken.
18	Oedjongnegara.	2	128	2	150	Deze aanplant als maximum gesteld.
	te zamen	55	5070	59	3490	

Bij dezelfde resolutie, werd de resident der Preanger-regentschappen gemagtigd, om ten aanzien van twee fabrieken, welke nog in het regentschap Sumedang konden worden aangelegd, nadere voorstellen te doen; terwijl de direkteur der kultures werd aangeschreven, om ten aanzien van voormelde bepalingen, te onderzoeken, of daarin nog veranderingen behoorden te worden gemaakt.

Bij art. 2 der resolutie van 12 September 1832 no. 33, werd bepaald: dat de te Bodjanegara, in de Preanger-regentschappen, ten dienste der indigokultuur, te werk gestelde bevolking, voortaan voor de theekultuur zou worden gebezigd, in dier voege, dat door eene graduëele vermindering der met indigo gekultiveerde gronden, de algeheele intrekking der indigofabriek (de hiervoren onder no. 6 vermelde), eerst dan zou plaats hebben, wanneer de eerste theepluk een aanvang zou hebben genomen; weshalve tot dat tijdstip, met de vervaardiging van indigo bij gemelde fabriek, hoewel met eene trapsgewijze vermindering, moest worden voortgegaan, bijaldien dit kon geschieden, zonder de bevolking te drukken.

10. Krachtens besluit van 4 Mei 1832 no. 5, werden 6553 stukken inferieure indigo, afkomstig van het etablissement van landbouw in Krawang, welke niet geschikt waren voor de verzending naar Nederland, noch om, gelijk in overweging genomen was, ter verkoop naar Bali of Palembang te worden gezonden, naar Krawang teruggestuurd, om aldaar op nieuw te worden verwerkt. Ook in de Preanger-regentschappen was men, blijkens resolutie

van 12 November 1832 no. 33, verpligt geweest, slechten indigo tot goeden te doen overwerken.

Eveneens werden, krachtens besluit van 8 Mei 1833 no. 5, twaalf kisten inferieure indigo, afkomstig van Cheribon, derwaarts teruggezonden, ter nadere verwerking; en kort daarna werd, bij besluit van 17 Mei 1833 no. 7, magtiging verleend, om alle, bij 's lands magazijnen of elders aanwezige, indigo, welke door de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij, voor de verzending naar Nederland ongeschikt werd gekeurd, bij publieke vendutie van de hand te zetten.

11. In verband tot het hiervoren, onder § 8, medegedeelde, deed de resident van Cheribon, reeds bij missive van 16 Julij 1832 no. 1703, het voorstel, om door de bevolking in die residentie, niet meer indigobladeren voor de fabrieken te doen leveren, maar die fabrieken geheel aan haar af te staan in leen, ten einde voor eigen rekening indigo te vervaardigen, en die aan het gouvernement te leveren, tegen ƒ 1.50 kopergeld het pond. De resident vond zich tot het doen van dit voorstel verpligt, omdat de betaling van 10 centen per pikol indigobladeren, voor de bevolking ontoereikende was, om de door haar verschuldigde landrenten te voldoen. De direkteur der kultures had bezwaren tegen dit voorstel, welke nader door den resident werden wederlegd. De regering meende, dat met den voorgestelden maatregel, in de residentie Cheribon eene proef zou kunnen worden genomen, en beschikte dienovereenkomstig, bij resolutie van 9 Januarij 1833 no. 12, den resident tevens aanschrijvende, om zorg te doen dragen: voor de goede kwaliteit van den dientengevolge, door de bevolking voor eigen rekening, aan het gouvernement te leveren indigo, en voor het in goeden staat houden der fabrieken en gereedschappen. De bevolking moest zelve in de behoefte aan koelies voor de fabrieken voorzien, en het gouvernement zou, boven de betaling van ƒ 1.50 per pond aan de bevolking, geen meerdere uitgaven, voor kultuurpercenten, inkoop van kisten en transportloon tot Batavia, dan 50 centen per pond valideren; zoodat een pond goede indigo, te Batavia geleverd, niet meer zou mogen kosten dan ƒ 2.— kopergeld.

Eene gelijke dispositie werd, ten aanzien van de indigokultuur in de Preanger-regentschappen, genomen bij resolutie van 31 Mei 1833 no. 11, tegen betaling echter van slechts ƒ 1.— koper per pond goeden indigo. Daarbij werd tevens, de uitgestrektheid der indigoplantagiën in die residentie, provisioneel vastgesteld op 3350 morgen, en eindelijk bepaald: „Dat, wanneer belangrijke hoeveelheden indigo, van inferieure kwaliteit, mogten worden geleverd, en met voldoende zekerheid kon worden nagegaan, dat zulks aan de nalatigheid der ambtenaren bij de indigokultuur moet worden toegeschreven; door den resident het noodige voorstel zal worden gedaan, ten einde de schade, welke daardoor mogt worden geleden, op die ambtenaren, door middel van inhoudingen op hunne traktementen, te verhalen.''

III. *Koffijkultuur.*

In het tijdvak dat wij thans behandelen, had er eene hoogst belangrijke

verandering in de regeling der koffijkultuur plaats, door de bepalingen die vervat zijn in de resolutiën van 8 Augustus 1832 no. 35 (Staatsblad no. 35) en 3 Februarij 1833 no. 1 (Staatsblad no. 7); krachtens welke: te beginnen met 1833, alle koffij, op Java geteeld en aan het betalen van landrenten onderworpen, aan het gouvernement, tegen een jaarlijks vast te stellen marktprijs, moet worden geleverd.

Die maatregel is van zooveel gewigt, dat wij daaraan een afzonderlijk hoofdstuk zullen toewijden. Hier ter plaatse teekenen wij dus alleen aan, de merkwaardigste bijzonderheden omtrent de koffijkultuur, welke niet in regtstreeksch verband staan, tot den vorenbedoelden maatregel.

1. Bij art. 1 der resolutie van 15 Januarij 1831 no. 27, werd de resident van Tagal aangeschreven:

„*a.* Om op de gronden, in de distrikten Bongas en Lossari gelegen, welke schraal en ongeschikt zijn voor de koffijkultuur, geen verdere aanplantingen van dat artikel te doen plaats hebben.

„*b.* Om ten spoedigste eene voordragt te doen, tot de uitroeijing van alle slechte en geen verwachting gevende koffijtuinen, ten einde den grond tot voordeeliger einden door den gemeenen man kunne worden gebezigd, en hij met het onderhoud niet langer worde belast.

„*c.* Om aan elken koffijplanter, voor den vervolge, op te dragen, het aankweeken en onderhouden van 500 goede vruchtdragende koffijboomen."

Laatstgemelde bepaling was reeds, bij resolutie van denzelfden dag, no. 26, op de residentie Cheribon toegepast. Beiden residenten, dien van Tagal en van Cheribon, werd door de regering ten sterkste aanbevolen, om zorg te dragen, dat in de uitvoering van die bepaling door de hoofden met zachtheid en gematigdheid werd te werk gegaan.

2. Naar aanleiding van klagten van de kooplieden: dat de koffij welke door de planters ten handel werd gebragt, op verre na niet van die goede hoedanigheid was, als die, welke aan het gouvernement werd geleverd, had de hoofdkommissie van landbouw een onderzoek ingesteld, waardoor werkelijk bleek, dat eerstgemelde koffij gemeenlijk slecht, niet behoorlijk gezuiverd, en met vale en zwarte boonen, gruis, enz. doormengd was. Onder mededeeling hiervan, werden de residenten op Java, bij besluit van 15 April 1831 no. 1, aangeschreven: — „om de ambtenaren, belast met het opzigt over de koffijkultuur, ten nadrukkelijkste aan te bevelen, om zorgvuldig tegen het plukken van de nog onrijpe koffij te waken en zorg te dragen, dat aan de bestaande bepalingen, inzonderheid ten aanzien van het ter makt brengen van geene dan goede koffij, naauwkeurig de hand worde gehouden."

3. De resident der Preanger-regentschappen deed, bij missive van 20 Oktober 1831 no. 2254, het voorstel tot afschrijving van 3,280,179 en tot aanplant van 729,275 koffijboomen. De betrokken direkteur was huiverig, dat voorstel te ondersteunen, vermits de afschrijving veel meer boomen bedroeg dan de aanplanting, zonder dat die omstandigheid was toegelicht. De resident berigtte daarop, bij missive van 21 November 1831 no. 2518, dat, ge-

durende de drie voorgaande jaren, ruim 3,000,000 boomen meer waren aangeplant dan afgeschreven, en dat, in het loopende jaar, niet meer kon worden aangeplant dan het gemeld getal van 729,275 boomen, vermits in de laatstvoorgaande drie jaren reeds buitengewoon veel aanplantingen waren geschied, en de tot de koffijteelt bestemde bevolking, voor een gedeelte ten dienste der indigokultuur was afgezonderd geworden. De regering nam in aanmerking:

„Dat, ofschoon binnen een paar jaren goede resultaten van de koffijkultuur in de Preanger-regentschappen te verwachten zijn, die kultuur evenwel in verval schijnt te wezen, en dat het derhalve dienstig zou zijn, daaromtrent een opzettelijk onderzoek te doen plaats hebben.

„Dat dit onderzoek echter vooralsnog geen gevolg kan nemen, vermits de heer van Lawick van Pabst, dien de regering daarmede zou wenschen te belasten, thans onledig is, met een gelijksoortig onderzoek in de overgenomen Vorstenlanden op Java."

De regering verleende dientengevolge, bij resolutie van 29 November 1831 no. 12, magtiging tot de voorgestelde afschrijving en aanplanting van koffijboomen in de Preanger-regentschappen, en hield aanteekening, dat te zijner tijd zou worden teruggekomen, op het instellen van een onderzoek naar de koffijkultuur in die residentie.

Men schijnt bij deze gelegenheid, niet in het bijzonder gelet te hebben, op het vroeger door ons medegedeelde rapport van den provisioneelen inspekteur der indigokultuur Teisseire, dd. 19 Julij 1830 (*), waarbij uitdrukkelijk was verklaard, dat de invoering en uitbreiding van de indigo-kultuur in de Preanger-regentschappen, niet tot bezwaar van de bevolking zou strekken, ingeval haar geen nieuwe aanplanting van koffijboomen werd opgelegd.

Dit blijkt nog nader, uit de resolutie van 5 December 1832 no. 5, waarbij autorisatie werd verleend tot den aanplant in de Preanger-regentschappen, gedurende het saizoen van 1832 op 1833, van 14,027,420 koffijboomen, en de afschrijving van 1,305,212 deels uitgestorven deels kwijnende koffijboomen.

4. De resident van Bezoeki en Banjoewangi rapporteerde, bij missive van 26 September 1831 no. 85, dat eene vergelijking van den werkelijken uitvoer van koffij uit zijne residentie, gedurende de vier laatste jaren, met het bedrag waarop de aanslag der koffijtuinen, in datzelfde tijdvak, was gegrond geworden, het resultaat had opgeleverd, dat de hoeveelheid uitgevoerde koffij verre overtrof, de door de hoofden als voortgebragt opgegeven hoeveelheid, waarnaar de gewone grondlast was geheven; zoodat het gouvernement in de inkomsten op dat produkt aanmerkelijk was verkort. De resident toonde aan, dat zulks hoofdzakelijk moest worden toegeschreven aan de zorgeloosheid der inlandsche ambtenaren, en dat de regent van Bezoeki ten deze in het bijzonder berispelijk was, aangezien van hem, die reeds geruimen tijd zijn ambt bekleedde, met regt had mogen worden verwacht, dat hij met den staat der koffijkultuur in zijn regentschap volkomen bekend zou zijn.

Blijkens resolutie van 23 Januarij 1832 no. 13, werden de, ter voorziening in de bestaande gebreken, door den resident gedane voorstellen, vooreerst

(*) Zie Tijdschrift voor N. Indië 1865, 1e deel, pag. 400 en 401.

in advies gehouden, in verband met de plannen, die toen reeds voor eene gewijzigde regeling der koffijkultuur bestonden; terwijl den resident inmiddels werd opgedragen om den regent van Bezoeki, namens de regering, tot een betere pligtsbetrachting aan te sporen.

5. Naar aanleiding van klagten, door de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij en door onderscheiden kooplieden te Batavia, Samarang en Soerabaya ingebragt, over de moeijelijkheden die hun door de residenten van Pasoeroean en van Bezoeki en Banjoewangi, werden in den weg gelegd, om als naar gewoonte in de Oostelijke residentiën koffij op te koopen, werd, bij resolutie van 27 Junij 1832 no. 2, aan die residenten te kennen gegeven:

Eerstelijk. Dat in alle legale onderhandsche kontrakten of bewijsbare afspraken, aangegaan tusschen Javanen, bezitters van koffij, en opkoopers, wegens het leveren van koffij tot een bepaalden prijs, dit jaar (1832), geen belemmering van wege het gouvernement zal mogen worden gebragt, en dat zij residenten mitsdien zullen hebben te zorgen, dat daaraan worde voldaan, ook dan zelfs, wanneer die overeenkomsten mogten gesloten zijn met zoodanige hoofden, ten wier opzigte het bewezen kan worden, dat zij, gedurende meer jaren, gewoon zijn geweest, de koffij voor den aan hen ondergeschikten Javaan te verhandelen.

Ten tweede. Dat aan niemand, volgens de bestaande gebruiken daartoe geregtigd, eenige hinderpaal zal mogen worden in den weg gelegd om zich naar de binnenlanden te begeven, en aldaar koffij van zoodanige Javanen op te koopen, als geacht kunnen worden het regt te hebben, om daarover te beschikken.

Ten. derde. Dat alleen de koffij van zoodanige Javanen, hetzij in voldoening van landrente, hetzij tegen geld, zal mogen worden aangenomen of opgekocht, waarover men verzekerd is, dat ter goeder trouw kan worden beschikt, en dat daarop door partikulieren geen voorschotten zijn verleend, noch dat die koffij aan een ander zij toegezegd, of het regt om daarover te beschikken zij afgestaan; om het even, of dat regt berust op een stellig kontrakt, of op het gebruik, nu sedert onderscheiden jaren gevolgd; — verlangende de regering dat zij residenten zich stipt aan deze bepalingen houden."

Desniettemin bleven de klagten der kooplieden voortduren. De gouverneur-generaal van den Bosch maakte, van zijn aanwezen te Soerabaya, in het laatst van Julij 1832, gebruik, om de zaak te bespreken met den daar mede tegenwoordigen direkteur der kultures en de residenten van Soerabaya, Pasoeroean en Bezoeki. De ter plaatse aanwezige kooplieden Banck, Hofland en Blanckenhagen werden bij die konferentie toegelaten en, in overleg met hen, bij besluit van 28 Julij 1832 no. 3a, den direkteur der kultures en den resident van Soerabaya in kommissie gesteld, om in de residentiën Pasoeroean en Bezoeki, voor zooveel noodig geadsisteerd door de betrokken residenten: „plaatselijk te onderzoeken, welke engagementen de onderscheiden kooplieden, schriftelijk of bij monde, hetzij door henzelven of wel door hunne djoeragans of agenten, zijn aangegaan, met last op deze kommissie, om aan de onderscheiden kooplieden te doen leveren, de koffij waarvoor voorschotten zijn verleend; voorts te zorgen, dat de kooplieden in de gelegenheid worden gesteld koffij te koopen en

dat het volle effekt aan de resolutie van 27 Junij ll. n_o. 2 worde verleend."

Deze kommissie bragt, den 15den Augustus daaraanvolgende, rapport uit. Daaruit bleek onder anderen: dat toen reeds door de bevolking van Pasoeroean 16,441 pikols koffij aan partikuliere opkoopers waren afgeleverd; dat volgens opgaven van de opkoopers, voor ongeveer 40,000 pikols voorschotten waren gegeven, dus voor eene grootere hoeveelheid dan vermoed werd dat de planters, na aftrek van het aan den lande verschuldigd kontingent, beschikbaar zouden houden; dat de afleveringen onafgebroken voortgingen en vermeerderden; dat de belanghebbenden uit dien hoofde dringend hadden verzocht, dat geen gevolg mogt worden gegeven aan het, door de rapporteurs, ter behoorlijke uitvoering hunner kommissie, opgevatte en aan de opkoopers medegedeelde voornemen, om plaatselijk te onderzoeken, of de door hen als uitgereikt opgegeven voorschotten, werkelijk waren ontvangen door de planters, en welke van deze in gebreke bleven om te voldoen aan de aangegane verbindtenissen; dat dit verzoek gegrond was op de vrees, dat, door zoodanig voorgenomen verhoor en onderzoek, de leveringen der koffij, welke destijds geheel naar wensch der opkoopers gingen, zouden worden belemmerd; en eindelijk, dat zij (de kooplieden en opkoopers) verlangden, dat de kommissie tot het einde van November werd uitgesteld, ten einde alsdan hunne belangen voor te staan bij de petingies of Javanen, die in gebreke mogten zijn gebleven, om aan hunne engagementen gestand te doen. De rapporteurs toonden het onaannemelijke van dit laatste verlangen aan, en deelden tevens uitvoerig hunne bevinding mede, met opzigt tot de voorgewende grieven, door de opkoopers van koffij voorgebragt, dat namelijk de residenten, door hun invloed als anderzins, de planters zouden terughouden, om hunne verbindtenissen tot levering van koffij, in verrekening met ontvangen voorschotten, op te volgen. Het bleek dan ook, dat de klagten allezins voorbarig waren geweest. De rapporteurs vroegen goedkeuring, dat zij de hun opgedragen kommissie, op verzoek en in het belang der personen ten wier behoeve zij was ingesteld, hadden gestaakt, in afwachting van nadere bevelen.

De regering was, naar aanleiding van dit een en ander, van oordeel, dat er alle grond bestond, om het onderzoek in kwestie definitief te staken, en het verder gevolg der zaak geheel te laten voor rekening van de betrokken opkoopers van koffij, en om deze, ingeval van nadere reklames, over te wijzen naar den kompetenten regter. Dienovereenkomstig werd besloten bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 36.

6. De president van de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij deelde, bij missive van 29 September 1832, aan de regering zijne bevinding mede van een monster koffij van Pasoeroean, *bereid op de west-indische wijze*, namelijk door de koffij dadelijk na den pluk te ontbolsteren, door wassching te zuiveren en daarna buiten de zon te droogen. Naar zijne meening, mogt men zich door zoodanige wijze van bereiding, een gunstig resultaat beloven van den verkoop in Nederland van een bereids derwaarts gezonden gelijksoortig monster, en stelde hij voor, om aan de proef tot bereiding der koffij op die wijze, in het volgende jaar meerdere uitgebreidheid te geven; opdat met zekerheid zou worden beslist, of daaraan de voorkeur moest worden gegeven,

boven de gewone totdusver op Java gevolgde wijze van bereiding, en of de onderstelling, dat het produkt daarvoor in waarde zou stijgen, juist zou worden bevonden. De regering gaf, bij resolutie van 12 November 1832 no. 2, den last, om de voormelde proef in 1833 tot twee duizend pikol koffij uit strekken, en een gedeelte daarvan in vaten, in stede van in zakken, naar Nederland te verzenden.

7. Naar aanleiding der bevinding van den inspekteur-generaal der koffijkultuur, werd den resident van Pekalongan, bij resolutie van den 16den Januarij 1833 no. 7, te kennen gegeven, dat de regering met ongenoegen vernomen had, de zorgelooze wijze, waarop het koffijplanten in de afdeeling Batang, van zijne residentie, plaats had.

IV. *Verschillende andere kultures.*

1. Katoenkultuur. De direkteur der kultures rapporteerde, bij missive van 27 November 1832 n°. 2708: — Dat de ondervinding geleerd had, dat het aanleggen van groote katoenplantagiën op Java, aan te veel tegenspoeden onderworpen was, en geen gewenschte resultaten opleverde. Dat dit hoofdzakelijk was toe te schrijven, aan de teêrheid van het gewas, en aan de ongeschiktheid van het klimaat en van den grond in welken vele der aanplantingen geschied waren; ofschoon het, uit proeven met Fernambucco en andere vreemde katoensoorten genomen, was gebleken, dat er ook gronden gevonden werden, welke meer geschiktheid opleverden en op welke de aanplantingen goed slaagden. Dat er, vermits de Javaan gaarne katoen teelt, en de betere kwaliteit der vreemde soorten boven de javasche katoen hem bekend was, geen reden bestond om te vooronderstellen, dat hij zich bezwaard zou gevoelen om deze betere soorten te teelen. Dat het, vermits de katoen, een zeer belangrijk handelsartikel in den Indischen archipel en voor de chineesche markt was, wenschelijk voorkwam, aan de kultuur van dat artikel eene grootere uitbreiding te geven. Op grond van een en ander, stelde de direkteur voor, om de kultuur van vreemde katoensoorten over geheel Java te beproeven bij kleine aanplantingen, ten einde zich te dekken tegen de nadeelen, welke groote plantagiën reeds hadden opgeleverd.

Nadat de gouverneur-generaal van den Bosch in bedenking had gegeven, om gemelde kultuur ook te doen beproeven in de Molukken, speciaal te Amboina, zoomede te Menado; werd, bij resolutie van 14 December 1832 n°. 7, bepaald: — 1o. Dat de teelt van Fernambucco en andere vreemde katoensoorten, over geheel Java, in de Molukken, speciaal te Amboina, zoomede te Menado, in het klein, zou worden ondernomen. — 2o. Dat de betrokken residenten de noodige katoenzaden van den direkteur der kultures zouden ontvangen, om deze, zoo in hunne eigen tuinen, als in die hunner europeesche ambtenaren en daartoe geschikte inlandsche hoofden, met de meeste zorg te doen planten. — 3o. Dat die aanplantingen moesten geschieden, naar de door den direkteur der kultures te geven voorschriften en leiding, en voorloopig alleen om het zaad te vermeerderen, ten einde de kultuur, in het klein, onder den inlander te kunnen uitbreiden. Den betrokken gouverneurs

en residenten werd te kennen gegeven, dat, vermits uit deze onderneming, voor den vervolge, een nieuwe tak van industrie en handel, en groote voordeelen konden ontstaan, de regering van hen verwachtte, dat zij die onderneming zouden ter harte nemen, en hunne beste pogingen zouden aanwenden om die te doen gelukken.

2. TABAKSKULTUUR. Het was den hoofdbaljuw (resident) van Batavia, na vele vruchtelooze pogingen, in het laatst van 1830, eindelijk gelukt een pond manilla-tabakzaad te bekomen, hetwelk de kapitein D. de Boer, van de nederlandsche brik Belge, op zijn dringend verzoek en tijdens zijn verblijf te Manilla, van daar heimelijk had uitgevoerd; wat, uit aanmerking van de op dien uitvoer gestelde zware straffen, met veel moeite en met eenige kosten was gepaard gegaan. Gemelde scheepskapitein had tevens aangeboden, eenige aanteekeningen betreffende de kultuur van den manilla-tabak. Blijkens resolutie van 15 Januarij 1831 n°. 39, werd voor het verrigte dank betuigd, het kostende terugbetaald, en het verkregen zaad voor de helft naar Pasoeroean en voor de wederhelft naar Krawang gezonden, en de hoofden van bestuur dier gewesten, onder toezending van een afschrift der vorenbedoelde aanteekeningen, uitgenoodigd, om met dat zaad proeven te nemen en van den uitslag te berigten.

De proeven met gunstigen uitslag bekroond zijnde, gelastte de gouverneur-generaal den direkteur der kultures, om die voort te zetten, en speciaal om 200,000 pond tabak, van havanna- en manilla-zaad, op Java te doen teelen. Gemelde direkteur rigtte daarop, aan sommige residenten op Java, eene cirkulaire dd. 22 Januarij 1833 n°. 289, houdende last, om zekere, voor elke residentie uitdrukkelijk bepaalde, uitgestrektheid grond, met tabak te doen beplanten, volgens eene door den resident van Krawang ontworpen instruktie, betreffende de kultuur en behandeling van den havanna-tabak; en om aan de bevolking, voor elken met tabak beplanten en goed onderhouden bouw, te verzekeren vijf bouws goede sawa's; zijnde de residenten, bij die cirkulaire, tevens gemagtigd tot het doen oprigten der noodige droogschuren van bamboe, enz.

In verband hiermede, ontvouwde de gouverneur-generaal, bij kabinetsmissive van 21 Februarij 1833 no. 270, voor de leden der regering kortelijk, het wenschelijke, om op Java tabak te doen aanplanten, geschikt voor de konsumtie van het moederland.

De regering keurde daarop, bij resolutie van 13 Maart 1833 n°. 3, het reeds verrigte goed, verleende de benoodigde fondsen, en magtigde speciaal de residenten van Krawang en Pasoeroean, om voort te gaan met het doen aanplanten van tabak voor de europeesche markt, zoo mogelijk op overeenkomsten, daartoe met javaansche of andere tabaksplanters aan te gaan; met bepaling, dat de te leveren tabak van eene volkomen goede hoedanigheid moest zijn, en dat de kosten niet meer mogten bedragen dan 15 à 20 cents voor het amst. pond, droog en wel afgepakt.

Krachtens resolutiën van 2 Maart en 8 Mei 1833 n°. 6 en 7; werden dan ook door den resident van Krawang kontrakten gesloten, voor de levering aan het gouvernement van tabaksbladeren, geschikt voor de europeesche markt en tegen de gemelde prijzen.

Bij resolutie van 30 April 1833 n°. 8 werd, voor het beplanten van ongeveer 65 bouws land, in de bovenlanden van Salatiga en Kendal (residentie Samarang), met havanna-, manilla- en japansch-tabakszaad, eene som van ƒ 3200.— koper beschikbaar gesteld; terwijl, bij resolutie van 9 September daaraanvolgende no. 2, bepaald werd: — „dat van den te planten tabak in de afdeeling Kendal, eenlijk zaad zal worden gewonnen, voor de in het volgende jaar te doene aanplantingen; en dat de bladeren aan de planters zullen worden afgestaan, ter belooning van het werk, thans door hen ten behoeve der tabakskultuur verrigt; zullende zij daarentegen gehouden zijn, om het geheel bedrag hunner landrenten te voldoen."

Ten dienste der kultuur van den havanna-tabak in de residentie Bagelen, werd, bij resolutie van 1 Mei 1833 n°. 18, eene som van ƒ 850.— beschikbaar gesteld.

Naar aanleiding van een verzoek van den resident van Krawang, om van bevelen te worden voorzien, ten aanzien van het verkoopen der in het Krawangsche gefabriceerde sigaren, werd de regeling daarvan, krachtens resolutie van 14 Mei 1833 n°. 7, aan dien resident overgelaten, onder opmerking: „dat het voegzaamst voorkomt, om met een detaillant eene overeenkomst aan te gaan, waarbij de resident zich verbindt, hem eene bepaalde hoeveelheid sigaren, tegen vaste prijzen, te leveren."

Nog werd, bij besluit van 20 Junij 1833 no. 2, eene som van ƒ 3617.32 toegestaan, voor het nemen van proeven met de tabakskultuur in de afdeelingen Toeban en Bodjonegoro, van de residentie Rembang; terwijl bij besluit van 11 Julij daaraanvolgende n°. 1, werd goedgekeurd, dat in het jaar 1832, te Paraän, van de afdeeling Djettis, der residentie Kadoe, eene som van ƒ 1718.21 was uitgegeven voor het nemen eener proef met de kultuur van vreemde tabaksoorten, welke proef echter geheel was mislukt.

3. Peperkultuur. Ten aanzien van deze kultuur valt weinig op te merken. Alleen teekenen wij aan, dat bij resolutie van 27 Mei 1833 no. 2, bepaald werd: dat aan de bevolking der landen Trengaleh en Kampak, in de residentie Kediri, zou worden uitbetaald, voor elken aan den lande geleverd wordenden pikol peper, zes gulden, en voor de staartpeper 50 percent minder dan de marktprijs, en zulks ingaande met het toen loopende jaar 1833.

4. Zijdeteelt. Bij kabinets-cirkulaire van den gouverneur-generaal van 17 Januarij 1833 n°. 94, werden voorschriften gegeven, ten aanzien van hetgeen bij den aanplant van stekken voor de teelt van moerbeziënboomen, moest worden in acht genomen, en tevens de residenten aangeschreven, om zoodanige aanplantingen te doen plaats hebben. De zijdeteelt had zich, totdusver, alleen bepaald tot de etablissementen van landbouw te Poerwakarta in Krawang en Soekaradja in Banjoewangi. Te Poerwakarta werden dagelijks ongeveer 4 pond zijde bereid (*), en te Soekaradja waren, in 1832, 225¼ pond zijde verkregen, welke, blijkens besluit van 21 Junij van dat jaar n°. 4, naar Nederland werden gezonden, om aldaar, als proef, voor gouvernements rekening te worden verkocht.

(*) Zie de vorige aflevering van dit Tijdschrift, pag. 174.

Bij besluit van den 22sten Januarij 1833 n°. 6, werd ten behoeve van de zijdeteelt in de Preanger-regentschappen, eene som van ƒ 10,000.— toegestaan; uit welke som, krachtens resolutie van 11 April daaraanvolgende n°. 9, ook bestreden werd, het kostende van de door den direkteur der produkten verstrekte artikelen, benoodigd voor het vervaardigen der machinerieën van de, in gemelde residentie op te rigten, zijdefabrieken.

Tot bestrijding der eerste uitgaven, voor den aankweek van moerbeziënboomen op eene uitgestrektheid van 20 bouws grond, in de afdeeling Kendal, residentie Samarang, werd bij resolutie van 7 Maart 1833 n°. 8, voor 1833 eene som van ƒ 2000.— beschikbaar gesteld, met aanbeveling om, bij de aanwending dier gelden, de meeste spaarzaamheid in acht te nemen.

Bij resolutie van 30 Maart 1833 no. 5, werd de resident van Pekalongan gemagtigd om, overeenkomstig de door hem ingezonden koncept-overeenkomst, een kontrakt te sluiten met P. J. Tim Diephuizen en G. Emens, wegens de oprigting in het distrikt Batang van een zijdefabriek, en de levering van zijde aan het gouvernement. Voor de zijde zou worden betaald, eerste soort minstens ƒ 5.— en tweede soort minstens ƒ 4.— zilver het pond, in verrekening: met het kostende der aan de fabrikanten te leveren moerbeziënbladeren, tegen ƒ 56.— koper 's jaars voor elken met moerbeziënboomen beplanten bouw grond, en met het voor den opbouw der fabriek uit te keeren voorschot, niet te boven gaande de som van ƒ 2500.— koper, wanneer de kultuur tot meer dan 40 bouws grond kon worden uitgebreid, en van ƒ 2000.— ingeval die meerdere uitbreiding niet kon plaats hebben. Tevens moesten verrekend worden, de aan de fabrikanten te verleenen voorschotten van ƒ 80.— koper 's maands voor de manipulatie der zijde, en van ƒ 25.— koper 's maands als tegemoetkoming in hunne min gunstige omstandigheden.

De resident van Kadoe rapporteerde, bij missive van 1 Februarij 1833 n°. 123, dat, in opvolging van de aanschrijving tot het aanplanten van moerbeziënboomen, in zijne residentie was moeten worden gebruik gemaakt van gronden, voor een gedeelte met suiker en katjang beplant, ter vergoeding van welke produkten aan de betrokken belanghebbenden, na voorafgaande taksatie, was gebleken noodig te zijn, eene som van ƒ 148.39 koper, voor welke uitgaaf hij magtiging verzocht. — De regering nam in aanmerking: „dat de beginselen, door het gouvernement bij het invoeren van nieuwe kultures aangenomen, geheel medebrengen, dat de inlander in geen het minste opzigt kome te lijden." Zij besloot, bij resolutie van 6 Maart 1833 no. 3:

„*Eerstelijk*. Den resident van Kadoe aan te schrijven en te magtigen, om aan de bezitters der gronden, vermeld in zijne hiervoren aangehaalde missive onverwijld betaling te doen erlangen, van de schadeloosstelling daarbij opgegeven, ten gezamenlijken bedrage van ƒ 148.39, met last op hem resident, om nader omtrent den maatstaf van berekening, daarbij gevolgd, aan het gouvernement te dienen van berigt.

„*Ten tweede*. Alle residenten en op zich zelven staande assistent-residenten met nadruk aan te schrijven, zoo als geschiedt bij deze, om, wanneer aan eenig bevel der regering tot het doen van aanplantingen, niet kan worden voldaan, zonder daartoe gebruik te maken van gronden, bereids door de Javanen met eenig produkt beteeld, alsdan niet over te gaan tot onteigening,

zonder de uitdrukkelijke autorisatie daartoe van de regering te hebben verkregen; waartoe, in elk geval, een gemotiveerd rapport van den resident de regering zal moeten in staat stellen."

Aan den bij art. 1 gegeven last, voldeed de resident bij missive van 23 Maart daaraanvolgende n°. 284, door de aanbieding van eene aantooning hoedanig het produkt was getakseerd, waarmede de tot den aanleg van een moerbeziëntuin gebezigde grond beplant was geweest. De regering keurde daarop, bij resolutie van 25 Mei 1833 n°. 14, de taksatie goed. Gaarne hadden wij de bijzonderheden daarvan medegedeeld; doch de bedoelde aantooning, is bij de naar Nederland gezonden resolutie niet overgelegd.

5. Theekultuur. Omtrent deze kultuur hebben wij reeds vroeger bijzonderheden medegedeeld, welke wij thans met de volgende aanvullen.

De theekultuur is op Java ingevoerd door den kommissaris-generaal, burggraaf du Bus de Gisignies. Op zekeren dag met den natuurkundige Diard in den plantentuin te Buitenzorg zijnde, viel zijn oog op een heester, overdekt met schoone witte bloemen. Daaromtrent inlichtingen vragende, vernam hij dat dit een bloeijende theestruik was. Dit gaf aanleiding tot het ontbieden, uit Japan, van theezaden, die door de zorg van den heer von Siebold verkregen werden. Deze werden in den tuin te Buitenzorg, onder het oog van den kommissaris du Bus, in 1826 gezaaid, en reeds in 1827 had men daar een aanplant van meer dan duizend theeheesters. In 1828 werd daar, door een Chinees van Buitenzorg, de eerste javasche thee gemaakt, die op de tentoonstelling van Indische nijverheid, den 24sten Augustus 1828, geëxposeerd en door een expert geproefd en gekeurd werd. Van de zaden uit dien eersten theetuin, werd eene vrij uitgestrekte plantaadje te Wanayassa, in Krawang, aangelegd, die in 1831 reeds ruim honderdduizend heesters telde. In 1830 werkte, in Krawang, reeds eene fabriek met vier fornuizen.

Deze bijzonderheden zijn ontleend aan het werk van den heer G. de Serière: *Mijne loopbaan in Indië* (*). Genoemde heer was reeds in 1829 benoemd tot adsistent-resident van Krawang, tevens belast met de direktie en het toezigt over het etablissement van landbouw aldaar. Onder zijne leiding werd de hier bedoelde thee-aanplant in Krawang tot stand gebragt.

De gouverneur-generaal van den Bosch maakte ook deze kultuur dienstbaar aan zijne plannen. Tot dat einde moest zij belangrijk worden uitgebreid. Jacobson werd daarvoor naar China gezonden, die omtrent deze kommissie in het begin van 1832 rapport indiende. Hij had uit China aangebragt: twaalf Chinezen met hun chineeschen geleider, allen ervaren in de kultuur of fabrikatie van thee; voorts zeven kisten met ongeveer 300,000 levende theezaden en eenige voor de bereiding der thee noodzakelijke objekten. De Chinezen werden krachtens resolutie van 21 Februarij 1832 no. 5, werkzaam gesteld bij het etablissement van landbouw te Krawang, op maandelijksche bezoldigingen van *f* 30,— tot *f* 50.—, behalve eene maandelijksche verstrekking, aan allen te zamen, van 4 pikols rijst en een varken. Bij reso-

(*) In 1849 te Zwolle, bij den boekhandelaar R. van Wijk, Anths. zoon, voor rekening van den schrijver gedrukt.

lutie van 5 Maart daaraanvolgende no. 4, werden gratifikatiën toegekend aan Jacobson, aan een Chinees in China die goede hulp verleend had, en aan den geleider der vorenbedoelde twaalf Chinezen, welke laatste tevens voor rekening van het gouvernement naar China werd teruggezonden. Daarbij werd, alverder, Jacobson benoemd tot inspekteur der theekultuur, op een traktement van *f* 500.— 's maands, in te gaan met 1 Januarij 1833, en met bepaling: — „dat, bijaldien de theekultuur op Java, ten gevolge zijner medewerking, eenmaal die extensie zal hebben verkregen, dat jaarlijks ten minste één millioen ponden kan worden geleverd, van zoodanige kwaliteit, dat zij een voordeelig artikel van handel uitmaakt, zijn traktement alsdan vermeerderd en tot *f* 10,000.— 's jaars zal worden gebragt, mits zulks, in geen geval, meer bedrage dan één percent van de zuivere winst, na aftrek van alle onkosten van kultuur, administratie, enz."

Behalve in Krawang, werd nu de theekultuur beproefd in de afdeeling Tjiseroepan, van de Preanger-regentschappen. In Junij 1832, berigtte de inspekteur Jacobson, dat hoezeer de proef in laatstgemelde afdeeling aan de verwachting had beantwoord, de lokaliteit niet toeliet, om aldaar groote aanplantingen te doen, noch om er eene theefabriek aan te leggen; gevende hij mitsdien in overweging, om den aanplant te Tjiseroepan tot slechts vijftig duizend heesters te bepalen, en het land Bodjanegara, als daartoe uitnemend geschikt, te bestemmen tot het doen van aanplantingen in het groot, en het aanleggen eener fabriek van eenigen omvang, met intrekking van de indigokultuur, die daar minder goed slaagde. Dienovereenkomstig werd, bij resolutie van 12 September 1832 no. 33, bepaald: dat in de omstreken van Bodjanegara, residentie Preanger-regentschappen, de meest geschikte gronden zouden worden ontgonnen, tot den aanplant van een millioen theeheesters, en dat aldaar de noodige loodsen en gebouwen, voor de bereiding van thee en voor woningen der chineesche werklieden, naar gelang der behoefte, zouden worden opgerigt, vooreerst temporair, om later, bij goeden uitslag dier onderneming, door duurzame gebouwen te worden vervangen. Daarentegen werd te dier plaatse de indigokultuur verminderd, om van lieverlede geheel te worden ingetrokken, zoo als hiervoren, bij § 9 van afdeeling II, *Indigokultuur*, reeds is medegedeeld. Alverder werd nog, bij dezelfde resolutie, bepaald: — Dat te Tjiseroepan vooreerst niet meer dan 50,000 theeheesters zouden worden aangeplant; maar dat later, ingeval de daartegen bestaande bezwaren mogten kunnen worden uit den weg geruimd, ook dáár, zoowel als in andere distrikten van de Preanger-regentschappen, aan de theekultuur de meest mogelijke uitbreiding zou worden gegeven. Dat tot den aanplant der thee te Bodjanegara, het benoodigde zaad, uit de te Tjiseroepan aanwezige beste theeheesters, zou worden overgebragt. En eindelijk, dat de te Tjiseroepan aanwezige japansche en chineesche theesoorten, bij voortplanting, op afzonderlijke velden zouden worden geplant, ter voorkoming van vermenging van deze twee soorten onderling.

Krachtens resolutiën van 14 en 27 Junij 1832 no. 1 en 1, werd den inspekteur Jacobson opgedragen, zich andermaal naar China te begeven, tot het engageren en overbrengen naar Java van meer chineesche werklieden, ten dienste van de theekultuur, als: twee bereiders van zwarte en twee bereiders

van groene thee, vier kistenmakers en plakkers, twee lood- en tingieters, twee schilders en twee papiermakers; en om voorts uit China mede te brengen, eene hoeveelheid theezaden, ijzeren kwalies, 20 à 30 pikols papier voor de theekisten, en al hetgeen hem, in het belang der theekultuur, dienstig mogt voorkomen. Daarbij werd tevens bepaald, dat des inspekteurs hiervoren vermeld traktement, zou gerekend worden te zijn ingegaan, met 1 Junij 1832.

Blijkens resolutie van 15 April 1833 n°. 1, werd die zending, welke eene uitgaaf van ruim ƒ 33,000.— vorderde, naar genoegen volbragt, en de tevredenheid der regering deswege aan den inspekteur Jacobson betuigd.

6. Nopalkultuur en kochenielje-teelt. In December 1827 vertrok uit Nederland naar Java, de oorlogskorvet de Leije, kapitein-luitenant van Lutsenburg, met last om op de reis Cadix aan te doen, en van daar, eenige met kochenielje bevolkte nopalplanten over te brengen naar Java, ten einde aldaar te doen beproeven, inhoever die kultuur en teelt er met vrucht zou kunnen worden ondernomen. De minister gaf hiervan kennis aan de Indische regering, en zond tevens de in Europa in het licht verschenen instruktie, mitsgaders de toelichtingen van de hoogleeraren Reinwardt en Blume. De instruktie werd in het Maleisch vertaald, gedrukt en aan de residenten gezonden, met last, om met de meeste zorg na te gaan, inhoever gemelde kultuur en teelt in hunne residentiën, met goeden uitslag zou kunnen worden ondernomen.

De korvet de Leije nam te Cadix in: 72 nopalplanten met kochenieljeinsekten voorzien, benevens ruim 600 nopalbladeren, tot verdere voortplanting van het gewas bestemd. Tevens was een inwoner van Cadix, J. Bisch genaamd, voor de invoering der kultuur op Java geëngageerd en medegenomen. Genoemde bodem kwam den 19den Augustus 1828 ter reede Batavia aan.

De heer Diard, lid van de natuurkundige kommissie en van de hoofdkommissie van landbouw, werd door de regering belast met het in ontvangst nemen en overbrengen van de planten en insekten naar Buitenzorg, alwaar hem het verder toezigt en de verzorging opgedragen bleef.

Dat gemelde kultuur en teelt wel slaagde, blijkt dááruit, dat bij besluit van 4 Oktober 1829 n°. 2, aan vorengenoemden J. Bisch, werd toegekend, de gouden eerpenning, voor op de jongste tentoonstelling geleverde, te Buitenzorg gewonnen kochenielje. Ook de heer de Serière had zich verdienstelijk gemaakt, ter zake van het behoud en de bevordering der kochenielje-teelt; hij wenschte echter voor de medaille niet in aanmerking te komen, maar werd hem, bij hetzelfde besluit, de meeste tevredenheid der regering betuigd (*).

Hiermede vermeld hebbende, hoe deze kultuur op Java is ingevoerd, keeren wij terug tot het tijdperk, dat wij thans behandelen.

De direkteur der kultures bood der regering, bij missive van 16 April 1832 no. 488, een verslag aan van H. van Blommestein, omtrent het resultaat der door hem, in de residentie Samarang, ondernomen nopalkultuur

(*) Zie G. de Serière, Mijne loopbaan in Indië, pag. 32—35.

en kochenielje-teelt, waaruit bleek dat beide, met zorg behandeld wordende, voor belangrijke uitbreiding vatbaar waren en allezins goede resultaten beloofden. Naar aanleiding hiervan werd, bij resolutie van 4 Mei 1832 n°. 54: — 1°. Den heer H. van Blommestein de tevredenheid der regering betuigd, voor zijne ijverige verrigtingen en waarnemingen in deze, en hem de verzekering gegeven, dat zijne pogingen tot uitbreiding dier kultuur van regeringswege zooveel mogelijk zouden worden ondersteund. 2°. De resident van Samarang gemagtigd, om aan van Blommestein, ter uitbreiding van voormelde kultuur en teelt, een geschikt stuk grond in gebruik te geven en hem een voorschot uit te keeren, terug te betalen in kochenielje tegen nader te bepalen prijs, of in geld met 6 percent rente, naar verkiezing. 3°. De resident van Samarang uitgenoodigd, om de uitbreiding der nopalkultuur en kochenielje-teelt, in zijne residentie zooveel mogelijk aan te moedigen, onder de leiding van van Blommestein, en onder toezigt van de daartoe in aanmerking komende ambtenaren zijner residentie.

Met voorkennis van den resident van Samarang werd, op den 30sten Mei 1833, door genoemden van Blommestein, een kontrakt gesloten met de bevolking van de dessa Bodjo, in het distrikt Limbangan, afdeeling Kendal, residentie Samarang, tot den aanplant van nopal en de teelt van kochenielje. Dat kontrakt werd, bij resolutie van 3 September 1833 n°. 5 goedgekeurd, behoudens de nadere regeling van den arbeid der bevolking, en het getal menschen waarover van Blommestein, dooreen gerekend, dagelijks zou mogen beschikken.

Intusschen hadden de proeven, met deze kultuur en teelt te Buitenzorg genomen, zich bepaald tot het park van den gouverneur-generaal en den botanischen tuin. De daar verkregen goede resultaten, deden echter de regering besluiten, daaraan groote uitbreiding te geven. Mitsdien werd, bij besluit van 21 Junij 1832 n°. 5, bepaald, dat te Buitenzorg, in de nabijheid van het paleis van den gouverneur-generaal, aan den oever der rivier Tjidani, beneden de kampong Panaragon, onder het toezigt van Bisch, een nieuwe tuin zou worden aangelegd, van ongeveer vier bouws grond, waarin ten minste tien of twaalf duizend nopalplanten zouden moeten worden aangekweekt. Voor den aanleg en het onderhoud van dien tuin, werden in dienst genomen, tien vaste koelies, tegen een loon van ƒ 5.— 's maands, terwijl de gronden, de woningen voor de werklieden, de bergplaatsen, de gereedschappen en een voertuig met twee buffels werden beschikbaar gesteld. De kosten van een en ander moesten gevonden worden, uit de opbrengst van het produkt dat uit deze kweekerij zou worden getrokken. Aan Bisch werd, voor het hem hierdoor opgedragen werk, en tot aansporing om daarin met den meest mogelijken ijver, belangstelling en spaarzaamheid te werk te gaan, de toezegging gegeven: dat zoolang de uitbreiding der kochenielje-teelt van geen grooteren omvang zou zijn, dan hierboven is vermeld, door hem de voordeelen, welke daaruit zouden voortspruiten, zouden genoten worden, na aftrek der daarvoor gemaakte onkosten; onder dien verstande echter, dat bij zijn overlijden of vertrek van Java, het geheele etablissement aan het gouvernement zou vervallen; — terwijl, wanneer de uitbreiding grooter mogt worden, en noemenswaardige opbrengsten werden verkregen, aan hem, in evenredigheid, een

billijk aandeel daarin zou worden toegekend; terwijl hij tevens gehouden was, om de kochenielje aan het gouvernement te leveren.

7. KINAKULTUUR EN TEELT VAN ARABISCHE-GOMBOOMEN. P. W. Korthals, destijds verbonden aan 's rijks museum van natuurlijke historie te Leiden (*), diende, onder dagteekening van 19 Mei 1830, eene nota in, omtrent de invoering op Java van de kultuur der gewassen, welke de arabische of senegalsche gom, gelijk ook die welke de kina opleveren. De hoogleeraar Reinwardt voegde zijne bemerkingen, dd. 20 Mei 1830, daarbij, welke voornamelijk inhielden: — Dat de bedoelde gewassen noöit in het groot zijn gekultiveerd; dat zij, in de landen waar ze te huis behooren, in groote menigte in het wild groeijen en dat het produkt door de inboorlingen in de wildernissen wordt ingezameld; terwijl indien zij worden overgebragt naar Java, daaraan en aan het stelselmatig kultiveren, groote kosten verbonden zijn, die de prijzen van het produkt zullen doen stijgen boven die, waarvoor het in den handel steeds verkrijgbaar was. Dat derhalve de kultuur der bedoelde gewassen op Java, alleen op onvruchtbare, en voor andere nuttige gewassen ongeschikte gronden, kon worden aangeraden. Dat het, uithoofde van het verschil van grond en klimaat, zeer twijfelachtig was of de gomboomen op Java zouden tieren, of wel eene voldoende hoeveelheid gom afscheiden. Dat de ondervinding had geleerd, hoe moeijelijk het is, boomgewassen over te planten die, gelijk de amerikaansche kinaboomen, tusschen de keerkringen, slechts in eene vrij beperkte landstreek, op het gebergte, aanmerkelijk boven de zee verheven, en aldaar vele bij elkander of in bosschen, voorkomen. Dat, ondanks deze bedenkingen, het voorstel van den heer Korthals allezins opmerking verdiende, en het van groot belang moest geacht worden, om het overbrengen der gom- en kina-boomen naar Java, en hunne voortplanting aldaar, te beproeven, welke proefnemingen alsdan op verschillende wijzen genomen, en alleen opgedragen behoorden te worden aan personen, die met den aard der gewassen, den grond waarop ze in het wild groeijen en de verdere gesteldheid, zoo van het land dier gewassen als van Java, goed bekend zijn.

Naar aanleiding hiervan, verzocht de minister van koloniën, bij missive van 6 Julij 1830 n°. 40/247, zijn ambtgenoot van buitenlandsche zaken, om de nederlandsche konsuls in Egypte, Peru en Chili uit te noodigen, om van de hierbedoelde gewassen en hunne zaden, eenige hoeveelheden regtstreeks aan den gouverneur-generaal naar Java, of anders aan het departement van koloniën te zenden, vergezeld van alle zoodanige toelichtingen, als zouden kunnen strekken, om aan de te nemen proef een goeden uitslag te verzekeren. Gelijktijdig gaf de minister van een en ander kennis aan den gouverneur-generaal.

In Januarij 1831 werden, bij het departement van koloniën, inlichtingen uit Egypte ontvangen, welke deden zien, dat aan de met gomboomen te nemen proeven, zeer aanzienlijke kosten zouden verbonden zijn, zoo voor den aankoop en het transport der gewassen, als voor de zending naar Java van

(*) Dezelfde die later lid was der Natuurkundige kommissie in Ned. Indië.

met de kultuur bekende personen. En aangezien de gouverneur-generaal het stellig verlangen had te kennen gegeven, om, uit aanmerking van den financiëelen toestand der kolonie, geene andere personen, onder welke benaming ook, derwaarts te zenden, dan die opzettelijk werden aangevraagd, zoo meende de minister het hierbedoelde plan niet ten uitvoer te moeten leggen. Hij deelde den gouverneur-generaal echter, bij missive van 26 Maart 1831 n°. 25/71, de verkregen inlichtingen mede, het wijders aan hem overlatende om, daartoe termen vindende, het initiatief in deze te nemen.

Omtrent de kinaplanten was geschreven aan den konsul van Valparaiso, wiens antwoord bij het departement van koloniën ontvangen werd, in Julij 1831. Daaruit bleek: dat in Chili nergens kinaboomen voorkomen; dat van die boomen alleen goede soorten worden aangetroffen, in de republiek van Bolivia en in de provincie Quito, en dat de kalisaya als de meest gewilde soort werd beschouwd. Het nederlandsch gouvernement had in die streken geen agenten, en de konsul van Valparaiso was van daar zóó ver verwijderd, dat hij niet regtstreeks voldoen kon aan het hem te kennen gegeven verlangen. Hij had echter naar Bolivia geschreven, met verzoek hem, zoo mogelijk, planten en zaden te zenden; maar hij vreesde, dat de goede overbrenging daarvan naar Java, zoo al niet onmogelijk, dan toch hoogst moeijelijk zijn zou; vooral omdat, gedurende zijn vijfjarig verblijf te Valparaiso, van dáár slechts één schip regtstreeks naar Batavia was vertrokken. Hij meende, dat het beste middel om te slagen, zijn zou: het zenden, met een lands vaartuig, van een bekwaam botanist naar Arica, die, voorzien van goede aanbevelingen, zich naar het binnenland begeven en trachten moest, om de verlangde planten en inlichtingen te bekomen; ten einde deze daarna persoonlijk naar Java over te brengen. De minister deelde ook deze renseignementen aan den gouverneur-generaal mede, bij missive van 1 Augustus 1831 n°. 27/188, het aan hem overlatende om, zulks geraden achtende, op de zaak terug te komen.

Blijkens missive van den gouverneur-generaal van 3 Januarij 1832 no. 1, (verhandeld bij resolutie van dien dag no. 14,) werd het nut van het nemen der in deze bedoelde proeven, noch door hem, noch door de hoofdkommissie van landbouw ingezien. De minister deelde dan ook, bij missive van 25 Junij 1832 no. 30, aan zijn ambtgenoot van buitenlandsche zaken mede, dat aan de zaak geen verder gevolg zou worden gegeven.

3. Kaneelkultuur. In het tijdvak dat wij thans behandelen, valt niets belangrijks ten aanzien van deze kultuur te vermelden. Daar zij echter later onder de gouvernements-kultures is opgenomen, zullen wij hier kortelijk aanteekenen, wat daaromtrent vroeger is voorgevallen.

De gouverneur-generaal van der Capellen had reeds het nut ingezien, van de invoering en uitbreiding van eenige belangrijke kultures op Java; waarvan de gevolgen waren, eene aanzienlijke vermeerdering van het koffijprodukt en de herstelling van de indigo-teelt. Daarbij was zijne aandacht ook gevallen op de kaneelkultuur; maar de pogingen om die van Ceylon naar Java over te brengen, vorderden de striktste geheimhouding, vermits de kaneel, door de engelsche regering, als voorwerp van alleenhandel beschouwd en behandeld

werd. Met het oog hierop, was, blijkens het aangeteekende bij resolutie van 31 December 1825 no. 21, in den loop van dat jaar, aan John Hunt, koopman te Soerabaya, maar geboortig van Britsch Indië, eene vertrouwelijke zending naar Ceylon opgedragen. Hunt kwam in het begin van 1826 te Batavia terug, van Ceylon medebrengende eene hoeveelheid kaneelplantjes en zaad, welke, blijkens resolutie van 2 Maart 1826 no. 4, naar 's lands plantentuin te Buitenzorg overgebragt en daar verzorgd werden. De kommissaris-generaal du Bus gaf daarvan later exemplaren aan sommige landeigenaren in de nabijheid. Een aanplant op het land Simplicitas van den heer Chassé, slaagde gunstig. Hiertoe bepaalde zich de kaneelkultuur voorloopig.

Blijkens de resolutiën van 9 Maart en 8 Mei 1827 no. 6 en 14, werd de hoofdkommissie van landbouw uitgenoodigd, om ten aanzien van den stand dezer kultuur en de middelen van uitbreiding te berigten. Zij rapporteerde: dat de kaneelboom op meest alle gronden van Java welslaagt, en dat de kultuur aanmerkelijk zou kunnen worden uitgebreid, indien men een nieuwen voorraad planten of zaad van Ceylon kon verkrijgen. — Bij resolutie van 22 Augustus 1827 no. 8, werd besloten, om daartoe het noodige te verrigten, met inachtneming eener doelmatige geheimhouding. De hoofdkommissie van landbouw stelde echter, blijkens het aangeteekende bij resolutie van 16 November daaraanvolgende no. 29, voor: om aan dit besluit geen gevolg te geven, vermits men uit de Ceylonsche courant had vernomen, dat het britsch gouvernement ten hoogste ontevreden was op dengeen, die vroeger kaneelplanten van Ceylon naar Java had overgebragt; en dat het de britsche autoriteiten had uitgenoodigd, om de schuldigen van den verboden uitvoer van kaneelplanten, in welke engelsche bezitting zij zich ook mogten bevinden, in verzekerde bewaring te nemen. De hoofdkommissie merkte tevens op, dat er geen dringende noodzakelijkheid bestond, om nog meer kaneelplanten van Ceylon te doen overbrengen, vermits door de zorg van eenige landeigenaren, reeds eene groote hoeveelheid van die planten, van ceylonschen oorsprong, aanwezig was. Dien ten gevolge werd, bij resolutie van 12 December 1827 no. 8, het vroeger genomen besluit ingetrokken.

Zoo bleef de kaneelkultuur, zich langzaam uitbreidende, gedurende het thans behandelde tijdvak, nog altijd op beperkte schaal, om eerst later in het groot te worden gedreven. In 1833 was echter reeds eene plantaadje aangelegd in de nabijheid der hoofdplaats Poerwakarta, van de residentie Krawang.

V. *Direktie der Kultures.*

Wij hebben gezien, dat van Sevenhoven benoemd werd als eerste direkteur der kultures, bij resolutie van 30 November 1831 no. 1, en dat zijne instruktie, bij resolutie van 30 Maart 1832 no. 28 (Staatsblad no. 15) werd gearresteerd.

Al dadelijk werd het nuttig en noodig geoordeeld, dat de direkteur eene inspektie-reis over Java zou doen. Te dien einde werden, bij besluit van 8 Junij 1832 no. 1, gearresteerd de volgende

Voorschriften voor den direkteur der kultures, om bij zijn aanstaande inspektie-reis over Java, te worden in acht genomen.

1. De direkteur der kultures zal eene inspektie-reis doen over Java. Hij zal, behalve het personeel, bepaald bij resolutie van den 6en dezer no. 5 (*), ook met zich kunnen medenemen, den adjunkt-inspekteur der kultures Ament, en den heer Moody, ten einde van hen gebruik te maken, elk in het vak waartoe hij behoort.

2. Hij zal, in elke residentie, nagaan, wat aldaar reeds wordt gekultiveerd volgens het nieuwe stelsel, en de voorschriften deswege gegeven; — voorts de wijze waarop dit wordt geregeld, en de vooruitzigten welke bestaan omtrent de verdere uitbreiding, die aan onderscheiden artikelen van kultures kan worden verleend.

3. Hij wordt gemagtigd, om met de residenten hieromtrent zulke schikkingen aan te gaan, en hun zoodanige aanwijzingen te doen, als hem in het belang der kultures noodig voorkomen en plaatselijke omstandigheden vorderen. Die overeenkomsten en bepalingen zullen door hem dadelijk in werking kunnen worden gebragt, ten ware, door eenig uitstel, daarin geen vertraging mogt worden veroorzaakt; in welk geval, de vereischte voorstellen door hem aan het gouvernement zullen worden gedaan.

4. De direkteur voornoemd, zal met de residenten de middelen overleggen, om voor het jaar 1833 kontrakten te verkrijgen, tot de leverancie aan het gouvernement van, ten minste, eene hoeveelheid van 300,000 pikols suiker.

5. Hij direkteur zal, waar dit nog niet mogt zijn geschied, met de residenten alverder de middelen beramen, om van den Javaan, tegen dadelijke betaling, zooveel koffij mogelijk in te koopen, het twee vijfde gedeelte dat in natura moet worden geleverd, daarvan uitgezonderd.

6. Hij direkteur zal speciaal zijne aandacht vestigen: op eene aanmerkelijke vermeerdering van het koffijprodukt, en op de verbetering der kwaliteit van dit artikel. Hij zal speciaal hierover de residenten onderhouden, en bepaalde vaststellingen maken omtrent de geregelde aanplantingen van *pagger-koffij* jaarlijks. Hij zal voorts met de residenten overleggen, de hoeveelheid *bosch-koffij*, die mede jaarlijks zal kunnen worden aangeplant; doch tevens den residenten moeten doen indachtig zijn, dat desniettemin de *geregelde tuinen* onderhouden en de aanplantingen moeten worden voortgezet, en wel totdat het voldoende zal gebleken zijn, dat door *bosch-* of *pagger-koffij*, op eene minder moeijelijk wijze, eene genoegzame hoeveelheid koffij kan worden verkregen. De bosch-koffij zal van 6 tot 8 voet afstands moeten worden geplant, naar gelang van de gesteldheid der gronden.

7. Het wordt aan den direkteur overgelaten, om in zoodanige residentiën, waar hij meent dat daartoe de beste gelegenheid bestaat, proeven te doen nemen, om, op de wijze als in West-Indië plaats heeft, de koffij te laten ontbolsteren en droogen; en voorts, om tuintjes van niet meer dan 5000 boomen, hier en daar, te doen aanleggen, gelijk zulks evenzeer aldaar (in West-Indië) geschiedt, ten einde te zijner tijd den uitslag daarvan te kunnen nagaan, en alzoo te zien, of dit voor het produkt of voor de kwaliteit der koffij

(*) De eerste kommies G. A. E. Wiggers, benevens een klerk.

gunstiger is. De direkteur zal, ook speciaal in dit opzigt, de ondervinding van den adjunkt-inspekteur Ament kunnen raadplegen en zich die ten nutte maken. Tot het nemen van zoodanige proeven, zal echter behoedzaam en alleen dan worden overgegaan, wanneer er gegronde hoop bestaat, dat van eene dergelijke behandeling goede resultaten kunnen worden verwacht.

8. De direkteur voornoemd zal zich in het bijzonder laten gelegen liggen aan de indigo-kultuur, en naauwkeurig nagaan, in welke residentiën dit artikel alsnog kan worden uitgebreid, en daaromtrent met de residenten de noodige schikkingen beramen; wordende hem de bevoegdheid verleend, om dáár, waar zulks uitvoerbaar is, al dadelijk autorisatie te verleenen tot het oprigten van fabrieken, tot het aangaan van kontrakten, enz. Hem wordt in het bijzonder ook aanbevolen, de residenten vooral dáárop attent te maken, dat geen *tarum kembang* geplant worde, dan in die streken, alwaar eene genoegzame hoeveelheid goede en voor die kultuur geschikte gronden voorhanden is.

9. Hij direkteur zal overigens in de kultures van tabak, zijde, enz. zooveel verbetering daarstellen, en zooveel ontwikkeling en uitbreiding daaraan trachten te geven, als de staat der bevolking en plaatselijke gelegenheid zullen toelaten.

10. Ten aanzien der werking van het landelijk stelsel, zal hij direkteur trachten, eene zooveel mogelijk meer volledige kennis te verkrijgen, en gemotiveerde voorstellen doen, hoedanig het thans in verband zal kunnen worden gebragt, met het aangenomen stelsel van uitbreiding der kultures, zoowel in het algemeen belang, als in het bijzonder belang van den Javaan. Hij zal alverder onderzoeken, in hoever het geregeld werkt, en aan het gouvernement de belasting naar behooren wordt voldaan. Te dien aanzien wordt aan zijne opmerking bijzonder aanbevolen: dat op vele plaatsen de kultuur groote uitbreiding heeft ondergaan, en dat de rijst belangrijk in prijs gestegen is, hetgeen bij den aanslag in aanmerking zal moeten worden genomen.

11. De direkteur voornoemd, zal zich ook bekend maken met den staat der houtbosschen, ten einde hieromtrent een volledig rapport aan het gouvernement te kunnen doen.

12. Van alles wat verder, met de attributen van het departement der kultures, kan geacht worden in verband te staan, zal hij direkteur behoorlijk kennis nemen, en zich daaraan bijzonder moeten laten gelegen liggen.

13. De direkteur voornoemd zal, omtrent de uitbreiding van het rijstgewas in elke residentie, mede de meest volledige informatiën inwinnen, en nagaan, of de rijstvelden worden vermeerderd, dan wel of zij blijven op dezelfde hoogte als voor 2 en 3 jaren; hij zal zich verzekeren, of in elke residentie, in de behoefte van dat gewas behoorlijk wordt voorzien; dan wel, of dit geschiedt door aanvoer uit andere residentiën en, casu quo, hoe groot die aanvoer is; en eindelijk, of uit eenige residentie uitvoer van dat artikel plaats heeft, en zoo ja, voor welke hoeveelheid en naar welke plaatsen. — Hij direkteur zal, in één woord, met de residenten het noodige overleggen, om aan de rijstkultuur de hoogst mogelijke uitbreiding te doen erlangen, en de voorstellen, welke tot dat einde bij hem zullen inkomen, naauwkeurig onderzoeken en overwegen, en naar gelang daarvan, al dadelijk autorisatie verleenen tot het aanleggen van kanalen, enz. of wel aan het gouvernement deswege de noodige voordragten doen.

14. De direkteur voornoemd zal overigens, in het behandelen der zaken, de aanwijzingen volgen, welke zijn ontwikkeld in de kabinetsmissive van den 1sten dezer no. 1029.

De luitenant-generaal,
gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië,
(was get.) J. van den Bosch.

De direkteur der kultures rapporteerde, in de maand Oktober 1832, omtrent den afloop dezer inspektie-reis. De talrijke door hem genomen maatregelen, werden goedgekeurd bij resolutie van 5 December daaraanvolgende no. 1. Van die maatregelen deelen wij enkele mede, en wel de volgende:

a. Hij verleende autorisatie tot het graven, in 1833, van een kanaal of slokkan, uit de rivier Bamboet, in het distrikt Marabaya, van de residentie Tagal, en stelde daarvoor beschikbaar een voorschot van *f* 1500, terug te betalen in voegzame termijnen. Hierdoor zouden 80 jonken rijstveld kunnen worden aangelegd. Hij bepaalde dat die rijstvelden gedurende *drie jaren* zouden zijn vrijgesteld van landrenten.

b. Hij magtigde den resident van Pekalongan, om 600 bouws nieuw aan te leggen sawa's, gedurende *vijf jaren* van de opbrengst van landrenten vrij te kennen.

c. Hij stelde in de residentie Japara en Joanna, eene som van *f* 500 beschikbaar, voor de verbetering en uitbreiding der fabrikatie van goeniezakken.

d. Op de grenzen der regentschappen Koedoes en Patti, in de residentie Japara en Joanna, was eene rawa voor de vischvangst verpacht voor *f* 859. Hij hief die pacht op, ten einde die rawa kon worden aangelegd tot rijstvelden, en bepaalde dat die aan te leggen velden, gedurende *vier jaren*, vrij zouden zijn van landrenten.

e. Hij magtigde den resident van Bezoeki en Banjoewangi, om bij alle in den vervolge door hem aan te gane betrekkelijke kontrakten, te bepalen, dat aan de planters van suikerriet, voor een bouw van 1400 vierkante roeden, zooals die destijds in die residentie nog bestonden, zou worden betaald: voor die van de eerste soort *f* 160, voor die van de tweede soort *f* 120 en voor die van de derde soort *f* 80.

f. Hij stelde *f* 500 beschikbaar voor de oprigting eener kleine suikerfabriek in de afdeeling Banjoewangi.

Tevens werden de percentsgewijze belooningen van de europeesche en inlandsche ambtenaren, voor hunne bemoeijingen met de suiker- en indigokultuur, nader geregeld, echter zonder dat daarin gelijkheid in de onderscheidene residentiën bestond. Omtrent die ongelijkheid verzocht de regering nadere toelichting, zoomede ten aanzien van de redenen die er hadden bestaan, tot afwijking van den gewonen termijn van *drie jaren*, bepaald voor de vrijstelstelling van landrenten van nieuw te ontginnen rijstvelden. Hieraan werd door den direkteur voldaan, bij zijne missive van 5 Maart 1833 no. 912, waarop alstoen in zijne handelingen ten deze werd berust, blijkens resolutie van 10 April daaraanvolgende no. 12, waarbij echter de gegeven toelichtingen niet zijn omschreven.

Inmiddels was van Sevenhoven, bij koninklijk besluit van 12 Julij 1832

n°. 13, benoemd tot lid in den raad van Indië, en werd hij, in de vergadering van den raad van 30 December 1832 beëedigd. Hij nam als zoodanig dadelijk zitting; doch bij resolutie van denzelfden dag n°. 3, werd bepaald, dat hij, in het belang van 's lands dienst, en tot zoolang in zijne betrekking op gepaste wijze zou kunnen worden voorzien, tevens zou belast blijven met de funktiën van direkteur der kultures. Dit duurde tot het einde van Maart 1833, toen, bij resolutie van den 31sten dier maand n°. 1, de resident van Cheribon, B. J. Elias, benoemd werd tot direkteur der kultures. Die direkteur deed omstreeks het midden van dat jaar eene inspektie-reis over Java, waarop hij, blijkens resolutie van 22 Junij 1833 n°. 1, vergezeld werd door den adsistent-resident Vitalis; terwijl daarbij tevens werd bepaald, dat hij, behalve een onderzoek in Madioen en Kediri (waarover later) ook speciaal moest onderzoeken, den staat der indigo- en suikerkultuur in de residentiën Tagal, Pekalongan, Kadoe, Bagelen en Banjoemas.

VI. *Landbouw in het algemeen.*

1. *Aanmoediging van den landbouw.* De resident van Bezoeki en Banjoewangi zond, in December 1830, aan de regering monsters van drie soorten zijde, gewonnen op het etablissement van landbouw te Soekaradja, en voegde daarbij eene opgave van de belangrijke uitbreiding en verbetering der verschillende takken van landbouw in de afdeeling Banjoewangi, en van het daardoor door het gouvernement reeds genoten voordeel, een en ander ten gevolge van de onvermoeide pogingen van den adsistent-resident van Banjoewangi, Rollin Conquerque; weshalve de resident voorstelde, dien ambtenaar deswege de tevredenheid der regering te doen kennen. Dientengevolge werd, bij resolutie van 10 Januarij 1831 n°. 31, genoemden adsistent-resident als bewijs van de tevredenheid der regering, voor zijne pogingen tot bevordering en uitbreiding van den landbouw, eene gratifikatie toegekend van *f* 1500.

Bij resolutie van 30 December 1832 n°. 5, werd aan den adsistent-resident L. Vitalis, als eene belooning voor den door hem aan den dag gelegden ijver, bij gelegenheid van de invoering der kultures in de residentie Cheribon, en voor zijn vlijt in de behartiging van 's lands dienst, de rang van adsistent-resident der eerste klasse verleend, en hij als zoodanig definitief benoemd voor de afdeelingen Cheribon en Madja.

2. *Voorschotten.* Herhaaldelijk werden aan de bevolking op Java voorschotten verleend, tot aanmoediging en uitbreiding van den landbouw. Zoo werd, bij resolutie van 14 Januarij 1832 n°. 9, aan de bevolking van het regentschap Probolingo, in de residentie Kadoe, voor den inkoop van ploegdieren ter bebouwing van ongeveer honderd jonken sawavelden, een voorschot gegeven van *f* 3000, terug te betalen in drie jaren, te beginnen met 1833. Evenwel werd niet getreden in het, gelijktijdig door den resident van Kadoe gedaan voorstel, om de betrokken bevolking gedurende dien tijd, van de betaling van landrenten vrij te stellen. — Ook werd, bij resolutie van 4 Mei 1832 n°. 39, autorisatie verleend tot het geven van voorschotten, ter uitbreiding van de rijstkultuur in de Preanger-regentschappen, als: aan de bevol-

king van het zuidelijk gedeelte van het regentschap Sumadang *f* 4895; aan die van het regentschap Limbangan *f* 2300, en aan die van het regentschap Soekapoera *f* 1200, alles kopergeld, onder voorwaarde, dat die voorschotten uiterlijk binnen drie jaren werden terugbetaald en dat de hoofden daarvoor borg bleven. Tevens werd bepaald, dat de betrokken bevolkingen daarvoor tegalgronden tot rijstvelden moesten aanleggen, en wel: die van Sumadang 7935, die van Limbangan 5935 en die van Soekapoera 1290 petaks; terwijl den resident der Preanger-regentschappen het toezigt over de uitvoering dezer bepalingen werd aanbevolen. Nog werd, bij resolutie van 22 April 1833 n°. 8, de resident der Preanger-regentschappen gemagtigd, om over eene som van *f* 4000 koper te beschikken, tot het verleenen van voorschotten aan de regenten in zijne residentie, tot uitbreiding der rijstkultuur; met bepaling, dat de restitutie moest plaats hebben binnen drie jaren, en dat moest worden zorg gedragen, dat de voorschotten tot geen ander dan gemeld einde werden gebezigd.

Daarentegen werd, blijkens resolutie van 14 Mei 1833 no. 6, niet getreden in het voorstel van den resident van Pekalongan, om aan den Chinees Tiam een voorschot te verleenen van *f* 800 à *f* 1000 kopergeld, tot het aanleggen van koffijtuinen op woeste gronden; zijnde de regering van oordeel, dat daarvan geene belangrijke resultaten konden worden te gemoet gezien.

3. *Uitkomsten van de kultures in twee gedeelten der residentie Samarang.* De resident van Samarang berigtte, bij missive van 15 Julij 1832 n°. 7, omstandig nopens de vele volksverhuizingen, welke sedert eenigen tijd in het distrikt Oenarang, van de afdeeling Samarang plaats hadden, en door hem resident in het bijzonder werden toegeschreven aan de menigte buitengewone diensten, welke aan de bevolking aldaar werden opgelegd, voornamelijk bestaande: in het transporteren van gouvernementsgelden en goederen, en in het onderhouden van den veel bereden postweg, hebbende eene lengte van 13 allermoeijelijkste palen, waarin 9 bruggen. De resident verklaarde, dat deze verhuizingen op 's gouvernements inkomsten ten nadeeligste werkten; dat de rijst- en koffijkulturen in gemeld distrikt grootendeels waren ten achter geraakt, en dat andere kultures aldaar zonder eenig gevolg waren beproefd; dat de aanplant van koffij, zelfs in verminderde hoeveelheid, waarschijnlijk niet zou kunnen plaats hebben, en dat die kultuur aldaar spoedig geheel zou te niet gaan; uit aanmerking van welk een en ander de resident in overweging gaf, om, ter voorkoming zoowel van een geheel verval van het distrikt Oenarang, als van verdere volksverhuizingen, gedurende de drie eerstvolgende jaren de bevolking aldaar vrij te stellen van alle andere kultures dan die der rijst. Naar aanleiding hiervan, werd den resident van Samarang, bij resolutie van 24 September 1832 n°. 8, te kennen gegeven: „dat het geenszins de bedoeling der regering is, gelijk dit dan ook nimmer is bevolen, dat de bevolking van het distrikt Oenarang boven hare krachten zou moeten dienstbaar zijn tot de kultuur van produkten voor de markt van Europa; en dat, bijaldien zulks het geval is in het gemeld distrikt, hij resident aan zoodanige kultures geen verdere uitbreiding in dat distrikt behoort te geven."

Dezelfde resident van Samarang berigtte, omstreeks denzelfden tijd, en wel

bij missive van 4 Oktober 1832 no. 25, gunstig omtrent de suikerkultuur in de afdeeling Kendal. Naar aanleiding daarvan werden, bij resolutie van 5 November daaraanvolgende n°. 32, inlandsche beambten bij de suikerkultuur in die afdeeling in dienst gesteld, en den resident te kennen gegeven: „dat de regering steeds met welgevallen zijne voorstellen zal te gemoet zien, om onder de inlandsche hoofden een, voor den gang der werkzaamheden nuttigen naijver aan te kweeken en te onderhouden, door zoodanige middelen, als de ondervinding, met inachtneming van 's lands geldelijk belang, zal aantoonen nuttig te zijn."

Dat echter de gunstige verwachtingen ook hier niet verwezenlijkt werden, bleek weldra, en ofschoon de ontdekking daarvan, strikt genomen, niet behoort tot het thans door ons behandelde tijdvak, is het hier toch de plaats daarvan melding te maken.

Bij kabinets-missive van 27 Augustus 1833 n°. 183, werd den adjunkt-inspekteur der kultures, Ament, een plaatselijk onderzoek naar den staat der suikerkultuur in het regentschap Kendal opgedragen. Deze voldeed hieraan en rapporteerde bij missive van 5 September daaraanvolgende n°. 35. Uit dat rapport bleek: dat de suikerkultuur in Kendal hoogst ongunstig stond, ten gevolge van: de ondoelmatige wijze van invoering, het gebrekkig toezigt en de zorgeloosheid van de europeesche en inlandsche ambtenaren in het algemeen.

Na den resident in zijne verantwoording gehoord te hebben, nam de gouverneur-generaal ad interim J. C. Baud, de resolutie van 28 November 1833 n°. 3, luidende, na den reeds medegedeelden aanhef, als volgt:

„En in aanmerking nemende, dat uit de bovenstaande stukken met genoegzame zekerheid is af te leiden, dat de ongunstige staat der suikerkultuur in de afdeeling Kendal, veelal is toe te schrijven, aan het aanvankelijk gemis van kennis en ondervinding in die kultuur, zoo bij de europeesche als inlandsche ambtenaren in de residentie Samarang, welke uit den aard hunner betrekking met gemelde kultuur in aanraking komen; — voorts aan de kwalijk gekozen maatregelen van den resident, ter verzekering van den behoorlijken gang der suikerkultuur; — en eindelijk aan het pligtverzuim van den kontroleur der landelijke inkomsten....., die den resident, als zijn onmiddellijken chef, niet behoorlijk heeft bekend gemaakt met het meer en meer toenemende verval der suikerrietvelden, ten einde in tijds gepaste maatregelen van voorziening te kunnen nemen.

„Overwegende, dat deze handeling van den kontroleur.... , ernstige afkeuring der regering verdient, en dat de bovengemelde omstandigheden overigens, hoe nadeelig ook voor het gouvernement in hare uitwerking, voor ditmaal wel vatbaar zijn om uit een verschoonend oogpunt te worden beschouwd, aangezien de suikerkultuur in de aldeeling Kendal eerst onlangs is ingevoerd geworden, en er in den aanvang dus ook bij den resident en de verdere ambtenaren, niet die ervaring in de suikerteelt, en dat doorzigt om het welslagen te verzekeren, kon worden verwacht, welke thans, na verkregen ondervinding, met allen grond mag worden, en door de regering ook wordt te gemoet gezien.

„Overwegende eindelijk, dat het een der grondslagen van het thans ingevoerde stelsel van kultuur is, dat de inlandsche planter, wanneer aan hem

geen weerspannigheid of verzuim kan worden ten laste gelegd, niet behoort te deelen in de schaden, veroorzaakt door het mislukken der produkten, tot welker teelt hij wordt dienstbaar gemaakt; maar dat hem in allen gevalle, voor de 66 dagen arbeids in het jaar, vrijstelling zijner landrente moet worden verzekerd.

„Zoo is goedgevonden en verstaan:

„*Eerstelijk.* Aan den resident van Samarang te kennen te geven: dat het gouvernement thans alleen door ambtenaren, als resident, gediend kan worden, welke de geschiktheid bezitten, om het aangenomen stelsel van kultures doelmatiglijk in te voeren en te leiden; — dat het gehouden onderzoek heeft doen blijken, dat de handelingen en maatregelen van hem resident, met opzigt tot de suikerteelt in het regentschap Kendal, aan deze vereischten niet hebben voldaan; — dat echter, uit aanmerking van zijn gebrek aan ondervinding, in de verantwoording van hem resident te dien opzigte, voor ditmaal, wordt berust, onder kennisgeving nogtans aan hem, dat, zoo in het vervolg andermaal teleurstellingen in deze mogten worden ondervonden, die blijken mogten dragen van gebrek aan toezigt, goede direktie en belangstelling, de regering alsdan onmiddellijk zoodanige maatregelen zal nemen, als vereischt worden, om het gouvernement te waarborgen tegen de schade, welke het thans in de afdeeling Kendal heeft ondervonden.

„*Ten tweede.* Te bepalen, dat de kontroleur der landelijke inkomsten van de 1ste klasse, in de afdeeling Kendal....., gedurende een jaar tot de 2de klasse teruggezet, en naar eene andere afdeeling verplaatst zal worden, als straf voor zijne onverschilligheid, door het niet behartigen der belangen van de suikerkultuur in de afdeeling Kendal, nadat de kwijnende staat van die kultuur zich aldaar had geopenbaard; — wordende van den direkteur der kultures eene voordragt, tot verplaatsing van den ambtenaar.... te gemoet gezien, en zullende de direkteur voorts, op primo Januarij 1835, rapport doen, inhoever genoemde ambtenaar op nieuw, door zijn gedrag en door de behartiging der hem opgedragen pligten, tot kontroleur der 1e klasse kan in aanmerking komen.

„*Ten derde.* Den direkteur der kultures, met referte aan zijne betrekkelijke missives, aan te schrijven: om met betrekking tot de tegemoetkoming, welke hij vermeenen zal, dat aan de daarin betrokken bevolking in de afdeeling Kendal, zal behooren te worden toegelegd, ter zake van het mislukken, door de onachtzaamheid der ambtenaren aldaar, van een gedeelte der suikerrietvelden, eene nieuwe en bepaalde voordragt te doen, naar den hierboven aangewezen grondslag, met aanwijzing van de uitgaaf welke daardoor aan 's landskas zal worden veroorzaakt."

[Vergelijk het hier medegedeelde, met § 13 der onder-afdeeling I. *Suikerkultuur*, bladz. 238 hiervoren.]

4. *Werktuigen voor den landbouw.* De gouverneur-generaal van den Bosch had, vóór zijn vertrek uit Europa, eenige werktuigen ten dienste der kultures besteld. Later ontvangen, bleken die te kosten, als volgt:

a. een katoenmolen, tot zuivering van katoen . . . . . . *f* 5,062.—
b. een koffijmolen, tot ontbolstering der koffij . . . . . . „ 7,620.71
c. een rijstmolen . . . . „ 11,707.71
Te zamen. . . „ 24,390.42

welk kostende, blijkens resolutie van 29 Augustus 1832 n_0. 4, beschikbaar gesteld en bestreden werd uit de fondsen, bij de begrooting voor *Landbouw* uitgetrokken.

5. *Partikuliere landbouw-ondernemingen.* Bij resolutie van 7 Maart 1833 n°. 9, werd goedgekeurd een met A. A. Gelpke, destijds dienstdoende als officier van gezondheid op het eiland Noessa Kembangan, residentie Banjoemaas, gesloten kontrakt, waaraan wij de volgende bijzonderheden ontleenen: — Het gouvernement stond aan Gelpke in leen af, voor 25 jaren, eene uitgestrektheid van ongeveer acht palen voor het meerendeel woesten grond, gelegen op het eiland Noessa Kembangan, om en bij het fort Bantingmatti, daaronder niet begrepen: een kring van 400 voeten rondom dat fort, de door den inlander als heilig beschouwde grot *mesigiet-sella* en de weg, ter breedte van 20 voeten, van de landingsplaats naar het fort. De afstand geschiedde: zonder eenige belasting, gedurende de eerste tien jaren; tegen heffing van de helft van den gewonen aanslag op de ongebouwde eigendommen, gedurende de volgende vier jaren; en tegen heffing van den vollen aanslag gedurende den verderen loop van het kontrakt.

Na afloop van het kontrakt, zou aan het gouvernement in eigendom overgaan, de grond met het daaropstaande plantsoen en de niet van steen opgetrokken gebouwen, terwijl de steenen gebouwen des verkiezende, door het gouvernement tegen taksatie zouden kunnen worden overgenomen. Het gouvernement zou aan Gelpke, gedurende het eerste jaar, doen leveren 30 koelies daags, tegen het vastgestelde koelieloon, of anders 30 kettinggangers (gekondemneerden) tegen kost, kleeding en sirigeld, zooals door het gouvernement aan kettinggangers wordt verstrekt. Gelpke zou de vrije beschikking hebben over de produkten van den grond, vogelnesten uitgezonderd; doch het gouvernement behield aan zich de voorkeur, om die produkten over te nemen, tegen den gewonen marktprijs aan de noordkust van Java, na aftrek der kosten van transport naar de naaste zeehaven. Na elken aanplant van 15,000 koffijboomen in geregelde tuinen, kon Gelpke een voorschot van *f* 1000.— koperen munt erlangen, tegen betaling van een half percent interest 's maands; voorschotten en renten terug te betalen met koffij, tegen den marktprijs. De bevolking die zich op dezen in leen afgestanen grond zou nederzetten, zou vrij zijn van alle gouvernements heerediensten en belastingen, doch staan onder de algemeene policie en het gezag van het gouvernement. Gelpke moest voornamelijk koffijboomen planten, en was verpligt in de eerste drie jaren 54,000 boomen in geregelde tuinen te planten, op straffe van intrekking van het kontrakt. Bij gebrek aan werkvolk, zou het bestuur hem in de verkrijging daarvan, op zijne tijdige aanvraag en ten zijnen koste, behulpzaam zijn. Gelpke verbond zich, om zijne bevolking goed te behandelen, en om geen inlanders van gouvernements gekultiveerde landen af te lokken, op straffe dat zoodanige personen naar hunne vroegere haardsteden zouden worden terug-

gevoerd. — Bovendien was aan Gelpke, bij resolutie van 26 November 1832 n°. 38, de verzekering gegeven, dat hij, bij voortdurend goed gedrag en behoorlijke vervulling van zijne dienst als officier van gezondheid, gedurende de eerste tien jaren niet zou worden verplaatst; zijnde het militair departement aangeschreven: „zulks in acht te houden."

Krachtens resolutiën van 23 Januarij en 16 Maart 1833 n°. 5 en 7, werd een kontrakt gesloten met den Javaan Astro di Poero, wegens den afstand in huur aan hem van de woeste boschgronden, op den berg Ardjoeno, behoorende tot de dessa Ardjosari, maar niet de dessa zelve, gelegen in het regentschap Bangil van de residentie Pasoeroean. Bij dat kontrakt verbond de huurder zich, om de bedoelde woeste gronden te ontginnen en daarop koffijtuinen aan te leggen, volgens hem door den resident van Pasoeroean te geven instruktiën, en zulks met uitsluiting van alle andere kultures, behalve die, voor het onderhoud van zijn huisgezin noodig, en die welke het gouvernement nader verlangen mogt, speciaal de tabak. De huurder was, gedurende tien achtereenvolgende jaren, vrij van grondbelasting; maar moest in dat tijdvak den geheelen koffijoogst aan het gouvernement afstaan, tegen *f* 12.— koper de pikol, vrij te leveren in 's gouvernements pakhuis te Bangil. Na ommekomst van dien tijd zou hij weder met het gouvernement kunnen kontrakteren, of wanneer zulks door een der kontraktanten niet verkozen werd, zouden de gronden aan hem nog voor een tijdvak van tien jaren verhuurd worden, tegen betaling eener grondbelasting van een vijfde gedeelte van het produkt, *in natura*, dan wel *in geld* naar den jaarlijks te berekenen marktprijs, naar verkiezing van het gouvernement. De huurder kon een voorschot erlangen van hoogstens *f* 6000.— kopergeld, te restitueëren in koffij tegen *f* 12.— koper de pikol. De policie verbleef aan het gouvernement; de huurder moest zich van alle gezag onthouden en tevens de *prenta negeri* stipt opvolgen. De huurder verbond, voor de nakoming van het kontrakt, zijn persoon en goederen, speciaal de aan te leggen koffijtuinen. Hij stelde bovendien twee borgen, zijnde Rekso Dirdjo, schrijver bij den regent van Bangil, en Kerto Wirio, ingezeten en partikulier te Bangil.

6. *Karolina-rijst.* Op last van den gouverneur-generaal, werden, speciaal bij het etablissement van landbouw te Banjoewangi, proeven genomen met de teelt van karolinarijst. Blijkens rapport van den direkteur der kultures, dd. 16 December 1832 n°. 2931, hadden die proeven zulke gunstige resultaten opgeleverd, dat er alle reden bestond, om de kultuur van die rijstsoort uit te breiden, en allengs over geheel Java te verspreiden; tot welk einde door den direkteur, al dadelijk, verdere aanplantingen in de residentie Bezoeki, gelast waren, met magtiging om het daarvan te verkrijgen produkt, voor landsrekening op te koopen, ten einde daardoor het benoodigde zaad te erlangen. Deze handelingen van den direkteur werden goedgekeurd bij resolutie van 16 Januarij 1833 n°. 18.

7. *Leden der algemeene rekenkamer in landbouw-ondernemingen betrokken.* Bij resolutie van 3 Mei 1833 n°. 1 werd, onder anderen, de gepensioeneerde kolonel J. W. de Sturler benoemd tot waarnemend lid van de algemeene re-

kenkamer, en tevens aanteekening gehouden van de volgende explikatie der regering, namelijk: „Dat art. 3 van het reglement voor de algemeene rekenkamer (Staatsblad 1827 no. 70), houdende, — dat de leden van dat kollegie, *geen aandeel of belang mogen hebben in eenige besteding, leverancie, verpachting van goederen, regten of middelen, of in eenige zaak, waarover met den lande, om voordeel of winst, eenige handeling wordt aangegaan;* — in den geest van die bepaling, welke alleen betrekking heeft op personen, die aan de kamer rekenpligtig zijn, niet toepasselijk behoort te worden gemaakt op personen, die met den lande overeenkomsten hebben aangegaan, wegens het telen en leveren van produkten voor de markt van Europa geschikt; en dat eene zoodanige toepassing ook strijdig zou zijn, met de zoo zeer gewenschte uitbreiding van het thans aangenomen stelsel van kultures, en met het belang, dat daarin zooveel doenlijk door Nederlanders worde deel genomen (*)".

8. *Opleiding van ambtenaren in den landbouw.* Uit aanmerking van de noodzakelijkheid, dat de ambtenaren bij de kultures kennis bezitten van den landbouw, werd bij resolutie van 16 Maart 1833 n°. 8, bepaald: dat bij het etablissement van landbouw te Krawang, twaalf tot zestien jonge ambtenaren zouden worden geplaatst, om, onder de leiding van den resident aldaar, het vereischte onderrigt in de verschillende takken van landbouw te erlangen, en gevormd te worden tot bekwame ambtenaren bij het departement der kultures. Twee zoodanige élèves werden al dadelijk benoemd, de een op *f* 220 — en ander op *f* 150. — 's maands, terwijl de resident van Krawang werd aangeschreven, om met betrekking tot de huisvesting der successivelijk te benoemen ambtenaren, met in achtneming van de meeste zuinigheid, het noodige voor te stellen. Bij resolutie van 24 April 1833 n°. 24, werd genoemde resident gemagtigd, om, uit aanmerking van het gering getal der totdusver benoemde élèves, voorloopig over te gaan tot het doen bouwen eener bamboezen woning met houten stijlen, bevattende vier kamers.

9. *Hoofdkommissie van Landbouw.* Vermits, sedert de daarstelling eener afzonderlijke direktie der kultures, de hoofdkommissie van landbouw, ingesteld bij besluit van 29 Maart 1826 (Staatsblad no. 13), niet meer werd gevorderd, werd zij, bij resolutie van 26 Junij 1833 no. 52, (Staatsblad n°. 35) ingetrokken, met bepaling dat hare attributen, verordend bij besluit van 27 Mei 1826 n°. 7 (opgenomen Staatsblad van 1827 no. 90) zouden overgaan op de direktie der kultures, die ook het archief der bedoelde hoofdkommissie zou overnemen.

VII. *Landelijke inkomsten.*

Wij hebben gezien, hoe diep het kultuurstelsel, bij den aanvang, ingreep

(*) Vergelijk Staatsbladen 1842 no. 18 en 1854 no. 84. Bij besluit van 1 Julij 1860 no. 6 is aangeteekend; dat het (toen werkende) beginsel gehandhaafd blijft, om met geen landsdienaren overeenkomsten aan te gaan, voor eenige onderneming van landbouw of nijverheid, of van welken aard ook, en om geen landsdienaren te erkennen als besturende eigenaren van ondernemingen van landbouw in de Vorstenlanden.

in het landelijk stelsel. Tot regt verstand van het door ons behandelde onderwerp, was het dan ook onvermijdelijk noodig, de beginselen van het kultuurstelsel mede te deelen. Thans zullen wij, meer opzettelijk en afzonderlijk over het landelijk stelsel spreken.

1. *Voorgenomen herziening van het stelsel.* Die herziening, waarvan de dringende behoefte meermalen was gebleken en erkend, en die laatstelijk uitdrukkelijk werd bevolen, bij de door ons medegedeelde besluiten van den kommissaris-generaal du Bus, dd. 16 Oktober 1827 no. 38 en 30 November 1829 no. 26 (*), bleef achterwege. Trouwens, het kan geen verwondering baren, dat van den Bosch, weinige weken na de uitvaardiging van laatstgemeld besluit, als gouverneur-generaal opgetreden, daaraan geen gevolg deed geven; vermits toch, uit de sedert verhandelde en medegedeelde stukken, overtuigend is gebleken, dat hij ten sterkste tegen het landelijk stelsel, was ingenomen, en het alleen in wezen liet, omdat de schatkist de opbrengsten van dat stelsel niet missen kon. Hoe onvolledig de kennis van dat landelijk stelsel was, is voldoende gebleken, uit het hiervoren, op pag. 267, medegedeelde 10e artikel van de voorschriften aan den direkteur der kultures, voor zijne eerste inspektie-reis over Java.

2. *Aanslag der landrenten in de residentie Soerabaya.* Wij hebben vroeger melding gemaakt van de willekeurige wijze, waarop de resident van Soerabaya, den aanslag over 1828, met ƒ418,418. — had verminderd, en toen tevens den loop van het daaruit voortgevloeide onderzoek medegedeeld. Ons verslag eindigde met de vermelding dat, bij resolutie van 12 Junij 1830 no. 20, alle tot deze zaak betrekkelijke stukken, werden gesteld in handen eener kommissie, bestaande uit den waarnemend resident van Soerabaya, den resident van Pasoeroean en een der inspekteurs van financiën, die in last had: om nopens den achterstand in de inning der landrenten in de residentie Soerabaya, alsmede omtrent de ter zake aangevoerde bezwaren, een naauwkeurig onderzoek in te stellen en, zoo spoedig de aard der zaak zou toelaten, deswege te dienen van konsideratiën en advies (†).

Deze kommissie bragt, onder dagteekening van 10 Augustus 1830, een breedvoerig rapport uit, waaruit bleek, dat de door den gewezen resident gegeven ophelderingen, tegenstrijdig, partijdig en ongegrond, alzoo niet aanneembaar waren, en getuigden van zijne ingenomenheid tegen het stelsel van landelijke inkomsten; dat zijne handelingen den stempel droegen van willekeur; dat de vroegere aanslag, op de bestaande bepalingen (Staatsblad 1819 no. 5) gebaseerd, niet te hoog en dus niet drukkend was; dat dus dááraan niet moest worden toegeschreven de late aanzuivering der belasting, maar wel aan te late aanplanting en inoogsting van het gewas; dat bovendien, de tijdelijke achterstanden over 1827, 1828 en 1829, waren ontstaan door ontrouwe handelingen der inlandsche hoofden, en door verkeerde bevelen van den

(*) Zie den tegenwoordigen jaargang van dit Tijdschrift, 1e deel, pag. 233 en 235.
(†) Als voren, 1e deel, pag. 241.

resident; dat de achterstand over 1829, op ƒ20,000. — na, was aangezuiverd; dat de bevolking rustig was, en dat er geene sporen waren gevonden van ontevredenheid over den aanslag, maar wel over de van haar gevergde zware diensten; dat er niets bestond ten laste van den kollekteur der landelijke inkomsten in de residentie Soerabaya; en eindelijk, dat de regent van Soerabaya en andere inlandsche hoofden, zich zeer strafbaar hadden gedragen, hoezeer ten hunnen aanzien wel redenen voor toegevendheid bestonden.

Bij resolutie van 6 November 1830 nº. 16, werd: — 1º. Den gewezen resident van Soerabaya te kennen gegeven, „dat de regering ten hoogste afkeurt zijne handelingen, ten aanzien van de, in zijne voormalige betrekking, gebragte vermindering in den aanslag der landrenten van de residentie Soerabaya over 1828, als willekeurig, strijdig met de bestaande bepalingen en hoogst schadelijk voor den lande." 2º. Dien gewezen resident de ontevredenheid der regering betuigd, over de door hem in deze zaak gegeven onjuiste berigten, onder mededeeling: „dat ingeval het mogt blijken, dat zijn verblijf te Soerabaya schadelijk voor 's gouvernements belangen mogt zijn, hij van daar verwijderd zal worden." 3º. De regent van Soerabaya, voor den tijd van zes maanden, in zijn funktiën geschorst. 4º. De kommissie van onderzoek de tevredenheid der regering betuigd, voor de volledige wijze, waarop zij dat onderzoek had volbragt.

Kort daarna, en wel bij missive van 9 Februarij 1831 nº. 4/2, berigtte de waarnemend resident van Soerabaya breedvoerig, over de verregaande ongeregeldheden, welke bij het inlandsch bestuur van Soerabaya ontdekt waren, en welke voornamelijk moesten worden toegeschreven, aan de kwade praktijken van den gesuspendeerden regent. Dientengevolge werd die regent, bij resolutie van 16 April 1831 nº. 9, uit 's lands dienst ontslagen. Alverder werd de resident, bij resolutie van 27 Februarij 1832 nº. 20, gemagtigd: „om de dessahoofden in de residentie Soerabaya, die in de betaling van den huurschat hunner velden, over de jaren 1829 en 1830, zijn achterlijk gebleven, en waarvan het grootste gedeelte in handen van den hoofddjaksa, ter geregtelijke vervolging, is gesteld, van hunne betrekking vervallen te verklaren en hun, de aan hen verleende onderscheidingsteekenen, te doen ontnemen, aan de dessavolkeren overlatende, om zich nieuwe hoofden te kiezen."

3. *Inlandsche kontroleurs.* Bij resolutie van 4 Maart 1830 nº. 1 werd, op voorstel van den resident van Samarang, bepaald: dat voorloopig geen gevolg zou worden gegeven, aan de, bij besluit van den kommissaris-generaal van 27 Julij 1829 nº. 21, bevolen herstelling van de hoofden over de waterleidingen in de residentie Samarang; maar werd die resident gemagtigd om, bij wijze van proefneming, geschikte inlanders te plaatsen als kontroleurs der landrenten, onder den titel van *demang-kontroleur*, en wel twee in het regentschap Demak, een in elk der regentschappen Samarang en Kendal, en een in de afdeeling Salatiga, ieder op eene maandelijksche bezoldiging van ƒ60. —, met toevoeging aan ieder hunner, van een schrijver op ƒ15. — en twee oppassers, ieder op ƒ8. — 's maands. De resident werd gelast om, nadat deze maatregel eenigen tijd zou hebben gewerkt, aan de kommissie, benoemd tot herziening van het landelijk stelsel, verslag te doen, inhoever die maatregel aan

king van het zuidelijk gedeelte van het regentschap Sumadang *f* 4895; aan die van het regentschap Limbangan *f* 2300, en aan die van het regentschap Soekapoera *f* 1200, alles kopergeld, onder voorwaarde, dat die voorschotten uiterlijk binnen drie jaren werden terugbetaald en dat de hoofden daarvoor borg bleven. Tevens werd bepaald, dat de betrokken bevolkingen daarvoor tegalgronden tot rijstvelden moesten aanleggen, en wel: die van Sumadang 7935, die van Limbangan 5935 en die van Soekapoera 1290 petaks; terwijl den resident der Preanger-regentschappen het toezigt over de uitvoering dezer bepalingen werd aanbevolen. Nog werd, bij resolutie van 22 April 1833 no. 8, de resident der Preanger-regentschappen gemagtigd, om over eene som van *f* 4000 koper te beschikken, tot het verleenen van voorschotten aan de regenten in zijne residentie, tot uitbreiding der rijstkultuur; met bepaling, dat de restitutie moest plaats hebben binnen drie jaren, en dat moest worden zorg gedragen, dat de voorschotten tot geen ander dan gemeld einde werden gebezigd.

Daarentegen werd, blijkens resolutie van 14 Mei 1833 no. 6, niet getreden in het voorstel van den resident van Pekalongan, om aan den Chinees Tiam een voorschot te verleenen van *f* 800 à *f* 1000 kopergeld, tot het aanleggen van koffijtuinen op woeste gronden; zijnde de regering van oordeel, dat daarvan geene belangrijke resultaten konden worden te gemoet gezien.

3. *Uitkomsten van de kultures in twee gedeelten der residentie Samarang.* De resident van Samarang berigtte, bij missive van 15 Julij 1832 no. 7, omstandig nopens de vele volksverhuizingen, welke sedert eenigen tijd in het distrikt Oenarang, van de afdeeling Samarang plaats hadden, en door hem resident in het bijzonder werden toegeschreven aan de menigte buitengewone diensten, welke aan de bevolking aldaar werden opgelegd, voornamelijk bestaande: in het transporteren van gouvernementsgelden en goederen, en in het onderhouden van den veel bereden postweg, hebbende eene lengte van 13 allermoeijelijkste palen, waarin 9 bruggen. De resident verklaarde, dat deze verhuizingen op 's gouvernements inkomsten ten nadeeligste werkten; dat de rijst- en koffijkulturen in gemeld distrikt grootendeels waren ten achter geraakt, en dat andere kultures aldaar zonder eenig gevolg waren beproefd; dat de aanplant van koffij, zelfs in verminderde hoeveelheid, waarschijnlijk niet zou kunnen plaats hebben, en dat die kultuur aldaar spoedig geheel zou te niet gaan; uit aanmerking van welk een en ander de resident in overweging gaf, om, ter voorkoming zoowel van een geheel verval van het distrikt Oenarang, als van verdere volksverhuizingen, gedurende de drie eerstvolgende jaren de bevolking aldaar vrij te stellen van alle andere kultures dan die der rijst. Naar aanleiding hiervan, werd den resident van Samarang, bij resolutie van 24 September 1832 no. 8, te kennen gegeven: „dat het geenszins de bedoeling der regering is, gelijk dit dan ook nimmer is bevolen, dat de bevolking van het distrikt Oenarang boven hare krachten zou moeten dienstbaar zijn tot de kultuur van produkten voor de markt van Europa; en dat, bijaldien zulks het geval is in het gemeld distrikt, hij resident aan zoodanige kultures geen verdere uitbreiding in dat distrikt behoort te geven."

Dezelfde resident van Samarang berigtte, omstreeks denzelfden tijd, en wel

bij missive van 4 Oktober 1832 no. 25, gunstig omtrent de suikerkultuur in de afdeeling Kendal. Naar aanleiding daarvan werden, bij resolutie van 5 November daaraanvolgende no. 32, inlandsche beambten bij de suikerkultuur in die afdeeling in dienst gesteld, en den resident te kennen gegeven: „dat de regering steeds met welgevallen zijne voorstellen zal te gemoet zien, om onder de inlandsche hoofden een, voor den gang der werkzaamheden nuttigen naijver aan te kweeken en te onderhouden, door zoodanige middelen, als de ondervinding, met inachtneming van 's lands geldelijk belang, zal aantoonen nuttig te zijn."

Dat echter de gunstige verwachtingen ook hier niet verwezenlijkt werden, bleek weldra, en ofschoon de ontdekking daarvan, strikt genomen, niet behoort tot het thans door ons behandelde tijdvak, is het hier toch de plaats daarvan melding te maken.

Bij kabinets-missive van 27 Augustus 1833 no. 183, werd den adjunkt-inspekteur der kultures, Ament, een plaatselijk onderzoek naar den staat der suikerkultuur in het regentschap Kendal opgedragen. Deze voldeed hieraan en rapporteerde bij missive van 5 September daaraanvolgende no. 35. Uit dat rapport bleek: dat de suikerkultuur in Kendal hoogst ongunstig stond, ten gevolge van: de ondoelmatige wijze van invoering, het gebrekkig toezigt en de zorgeloosheid van de europeesche en inlandsche ambtenaren in het algemeen.

Na den resident in zijne verantwoording gehoord te hebben, nam de gouverneur-generaal ad interim J. C. Baud, de resolutie van 28 November 1833 no. 3, luidende, na den reeds medegedeelden aanhef, als volgt:

„En in aanmerking nemende, dat uit de bovenstaande stukken met genoegzame zekerheid is af te leiden, dat de ongunstige staat der suikerkultuur in de afdeeling Kendal, veelal is toe te schrijven, aan het aanvankelijk gemis van kennis en ondervinding in die kultuur, zoo bij de europeesche als inlandsche ambtenaren in de residentie Samarang, welke uit den aard hunner betrekking met gemelde kultuur in aanraking komen; — voorts aan de kwalijk gekozen maatregelen van den resident, ter verzekering van den behoorlijken gang der suikerkultuur; — en eindelijk aan het pligtverzuim van den kontroleur der landelijke inkomsten....., die den resident, als zijn onmiddellijken chef, niet behoorlijk heeft bekend gemaakt met het meer en meer toenemende verval der suikerrietvelden, ten einde in tijds gepaste maatregelen van voorziening te kunnen nemen.

„Overwegende, dat deze handeling van den kontroleur....., ernstige afkeuring der regering verdient, en dat de bovengemelde omstandigheden overigens, hoe nadeelig ook voor het gouvernement in hare uitwerking, voor ditmaal wel vatbaar zijn om uit een verschoonend oogpunt te worden beschouwd, aangezien de suikerkultuur in de aldeeling Kendal eerst onlangs is ingevoerd geworden, en er in den aanvang dus ook bij den resident en de verdere ambtenaren, niet die ervaring in de suikerteelt, en dat doorzigt om het welslagen te verzekeren, kon worden verwacht, welke thans, na verkregen ondervinding, met allen grond mag worden, en door de regering ook wordt te gemoet gezien.

„Overwegende eindelijk, dat het een der grondslagen van het thans ingevoerde stelsel van kultuur is, dat de inlandsche planter, wanneer aan hem

aanleiding der Staatsbladen 1819, n_0. 34 en 1827, n_0. 109 (*), bepaald, dat bij voorkeur zoodanige kontroleurs en surnumeraire ambtenaren der landelijke inkomsten, tot bevordering in aanmerking zouden worden gebragt, welke in de kennis der Javaansche en Maleische talen, en meer bijzonder in eerstgemelde het meest ervaren zijn.

7. *Verantwoording van landrenten door dorpshoofden.* De Javaan Tjerma Yoedo, hoofd der dessa Bandjarpok-lor, in de residentie Soerabaya, was, bij vonnis van den landraad, ter zake van landsdieverij (het tot eigen gebruik aanwenden van door hem geïnde landrenten), veroordeeld tot de straf van drie jaren dwangarbeid met bannissement. Zijne moeder, na alles wat zij bezat te hebben opgeofferd om de verduisterde gelden aan te zuiveren, verzocht aan de regering remissie van straf voor haar genoemden zoon. Die remissie werd, uit konsideratie voor de moeder, verleend bij resolutie van 14 Februarij 1832, n°. 21. De prokureur-generaal had, bij zijn ter zake uitgebragt advies, opgemerkt, dat misdaden als de hier bedoelde, welligt grootendeels zouden kunnen worden voorgekomen, bijaldien gezorgd werd, dat de dorpshoofden de door hen gepercipiëerde landrenten, zoodra die *f* 50.— bedragen, dadelijk verantwoorden. Naar aanleiding hiervan, werd de generale direktie van financiën, bij de gemelde resolutie, aangeschreven: „om de vereischte bepalingen aan het gouvernement voor te dragen, ten doel hebbende, eene rigtige en spoedige verantwoording door de dessahoofden, van de door hen geïnkasseerd wordende landrenten."

Het is ons niet gebleken dat hieraan eenig gevolg is gegeven. Wij hebben vroeger gezien dat, in 1845, naar aanleiding van gelijke bemerkingen van den toenmaligen prokureur-generaal, de direkteur der kultures de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur op deze aangelegenheid heeft gevestigd, met uitnoodiging om, op bepaalde tijden en geregelde termijnen, de verantwoording der landrenten door de dessahoofden verpligtend te stellen (†).

8. *Verzwijgen van belastbare velden.* Bij resolutie van 19 November 1832, n°. 26, werd de demang van Patokkan, in de residentie Bezoeki, ter zake van het minder opgeven van sawa's en tegals van de dessa Tingier, dan aldaar bij nadere opname werden bevonden, waardoor aan den lande nadeel was toegebragt, uit zijn ambt ontslagen, na deswege reeds voorloopig door den resident te zijn geschorst.

9. *Vrijstelling van landrenten.* De resident van Rembang ondersteunde, in het laatst van 1832, het door den regent van Bodjonegoro gedaan verzoek, houdende dat de dessa Panassan, in het distrikt Bowerno, alwaar zich de graven bevonden zijner familie, mogt worden vrijgesteld van de betaling van landrenten. De regering vond, blijkens resolutie van 27 December 1832, n°. 7, geen termen tot inwilliging van dit verzoek, en zulks uit aanmerking

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, le deel, pag. 103 en 104.

(†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1864, 2e deel, pag. 407, in eene noot.

dat dit leiden zou tot meerdere verzoeken van gelijken aard, welke niet dan tot nadeel van 's lands inkomsten konden worden toegestaan; terwijl voor het maken eener uitzondering te minder reden bestond, omdat de regent, naar aanleiding van de bestaande fakulteit, om een gedeelte zijner bezoldiging te ontvangen in geld, de bedoelde dessa zou kunnen begrijpen onder die, waarvan hij den afstand zou verzoeken. Hieruit blijkt alzoo, dat de regering de vorenbedoelde graven niet rangschikte onder die, vermeld bij art. 26 van Staatsblad 1819, no. 5.

10. *Ontginning van Sawa's.* Krachtens resolutie van 29 September, 12 November en 24 December 1832, no. 10, 6 en 8, verleende de regering voorschotten, tot het doen ontginnen door de bevolking, van sawavelden in de residentie Japara, tot eene uitgestrektheid van ruim 3700 bouws, tegen verzekering aan de ontginners, van vrijdom van belasting gedurende vier jaren, te rekenen van het jaar, volgende op dat, waarin de ontginning zou zijn geschied.

11. *Levering van goeni-zakken, in betaling van landrenten.* De gouverneur-generaal van den Bosch had, tijdens zijn aanwezen in Cheribon in 1831, den resident aldaar opgedragen, om te onderzoeken, inhoever het mogelijk zou zijn, om in de distrikten Sleman en Indramayoe, van de afdeeling Indramayoe, eenige kultures in te voeren. De resident berigtte, na gehouden onderzoek, bij missive van 10 November 1831, no. 2641, dat er vele zwarigheden bestonden, voor de invoering van de suiker- en indigo-kultuur in die distrikten, maar opperde het denkbeeld, om de daar aanwezige bevolking goenizakken te doen leveren, in betaling van de door haar verschuldigde landrenten; welk denkbeeld bij de bevolking gezegd werd veel bijval te hebben gevonden, weshalve de resident dien maatregel bepaaldelijk voorstelde. De direkteur der kultures van Sevenhoven, voormalig resident van Cheribon, betoogde de nuttige strekking van dien maatregel, maar gaf in bedenking, om de dessa's Pauman, Baboelah, Pabean, Lamabang, Karanganjer en Bodjong, van het maken van goenizakken geheel te verschoonen, op grond dat deze genoegzame middelen van industrie hadden, om zonder bezwaar de landrenten te kunnen opbrengen.

Dientengevolge werd, bij resolutie van 5 Maart 1832, no. 2, den resident van Cheribon de tevredenheid der regering betuigd: „over het nieuw blijk van ijver en van belangstelling voor 's lands dienst, hetwelk hij door deze zijne voordragt heeft gegeven." Hij werd tevens gemagtigd, tot het doen aanmaken, in de distrikten Sleman en Indramayoe, van voorloopig 25,000 goeni-zakken van goede hoedanigheid, als in den handel werden verlangd en volgens hem toegezonden monsters. Van de opmerking van den direkteur der kultures, betreffende de vrijstelling van sommige dessa's, werd den resident mededeeling gedaan, om daarvan zoodanig gebruik te maken, als hij zou raadzaam oordeelen. Aan de bevolking werd, voor de te leveren zakken, eene betaling toegekend van veertig cent kopergeld per stuk; terwijl den direkteur der produkten en civiele magazijnen werd opgedragen, om, na ont-

vangst van goeni-zakken uit de residentie Cheribon, eene voordragt te doen, omtrent het beschikken daarover, ten meesten voordeele van den lande.

VIII. *Regelingen in de overgenomen Vorstenlanden.*

1. *Policie.* Na het eindigen van den Javaschen oorlog, was eene krachtige en goede policie, het voornaamste waarop, tot handhaving van de rust, moest gelet worden. Van de vele, soms zeer strenge maatregelen, welke te dien aanzien genomen werden, zullen wij er eenige vermelden.

Bij resolutie van 12 Februarij 1831 no. 19, werd bepaald: dat alle ontslagen inlandsche militairen, welke in de residentiën Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemas rondzwierven, en niet konden aantoonen eene eerlijke kostwinning te hebben; of die niet mogten verkiezen gebruik te maken van het aanbod, om zich in de residentie Kadoe als landbouwers neder te zetten, zouden worden gezonden, voorzoover zij Javanen, Madurezen of Sumanappers waren, naar hunne geboorte- of laatste woonplaats; en voorzoover zij Bengalezen waren, of tot andere vreemde inlandsche natiën behoorden, naar verkiezing naar een der drie hoofdplaatsen, Batavia, Samarang of Soerabaya, met bepaling, dat aan alle zoodanige personen, gedurende de reis, voeding zou worden verstrekt voor rekening van den lande. (*)

In het algemeen werden, kort na het eindigen van den oorlog, velerlei pogingen aangewend, om de bevolking bij vernieuwing in beweging te brengen en onrust te stoken. Wij zullen enkele voorbeelden aanhalen.

De kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden stelde, in Februarij 1831, voor, om de javaansche vrouw Ma Soeto Drono, den priester Amad Anom en nog zes Javanen, als voor de rust gevaarlijke personen, van Java te verbannen, onder mededeeling, dat zij al dadelijk, in afwachting van 's gouvernements dispositie, in verzekerde bewaring naar Samarang waren gezonden. De regering keurde deze handeling goed, bij resolutiën van 12 Maart 1831 n°. 26 en 27, verbande alle hier bedoelde personen naar Timor, maar noodigde genoemden kommissaris uit: — „om voortaan, in gevallen van gelijken aard, de schuldigen te doen brengen voor den landraad, ten einde door dezen in hunne zaak uitspraak worde gedaan."

Bij resolutie van 25 Oktober 1831 n°. 27, werd bepaald, dat de javaansche vrouw Embok Sohodo van Djokjokarta naar Amboina zou worden verbannen, wegens het uitdeelen van *djimats* onder de bevolking, ten gevolge waarvan ongeregeldheden in de residentie Kadoe hadden plaats gehad. De Javaan Setjo Sembito, afkomstig van Soerakarta, maar die zich in de Bagelen als een gevaarlijk persoon had doen kennen, werd, krachtens resolutie van 9 Mei 1832 n°. 24, verwijderd naar Benkoelen.

De meeste gevallen van den hier bedoelden aard, deden zich echter voor in de eigenlijke Vorstenlanden, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta;

(*) Vergelijk Staatsblad 1825 no. 34, houdende bepalingen tot wering van vagebondage, rondzwerving en lediggang; zoomede Staatsblad 1833 no. 45, bepalende: dat alle personen, die door rondzwerving, lediggang en slecht gedrag, zich als schadelijke voorwerpen hebben doen kennen, doch aan welke geen bepaald misdrijf geregtelijk kan worden bewezen, zullen worden vereenigd in etablissementen van landbouw.

doch zij oefenden grooten invloed uit op de nog kort te voren tot die Vorstenlanden behoord hebbende, thans gecedeerde residentiën.

Zoo werd in September 1832 in Djokjokarta gevangen genomen, zekere priester, Mas Santri genaamd, die zich van verschillende ongeoorloofde middelen had bediend, om het ligtgeloovig volk te misleiden, en oproerige geschriften had doen verspreiden, welke, daar hij zelf niet schrijven kon, onder zijn dictamen door onderscheiden geestelijken waren geschreven. Hij erkende een en ander en verklaarde tot het schrijven en verspreiden dier geschriften, bij ingeving, te zijn gelast geworden door den reeds voor een paar eeuwen overleden soesoehoenan Kali Djogo, wiens naam door vele onruststokers wordt gebezigd. Naar de meening van den resident van Djokjokarta, hadden de hierbedoelde geschriften de gevaarlijkste strekking; zij hadden de omverwerping van het nederlandsch gezag ten doel, en droegen de kenmerken van helder doorzigt en van geschiedkundige kennis; zoodat het voor zeker mogt gehouden worden, dat zij door een persoon van aanzien en ervaring waren opgegeven, en in geen geval van de vinding konden zijn van genoemden Mas Santri, die nogtans, als van ondernemenden en rusteloozen aard, een geschikt werktuig zijn kon, in de hand van een persoon van aanzien en kunde. De resident deelde zijn vermoeden mede, omtrent de waarschijnlijke aanleggers van dit oproerig plan; maar Mas Santri bleef, ondanks alle beloften en bedreigingen, volstandig beweren, dat de geschriften hem waren ingegeven. Als schrijvers van die stukken, werden opgevat de priesters Amad Ropignie en Kerto Sentonno; zoomede de Javaan Irawan, als medepligtig aan de uitvoering van het misdadig oogmerk van Mas Santri, om de rust op Java te verstoren. Blijkens resolutiën van 16 Oktober en 30 November 1832 n$_o$. 6 en 9, werd Mas Santri verbannen naar Timor, en zijne drie genoemde medepligtigen naar Banda.

Krachtens resolutie van 29 Julij 1832 no. 4, werden de Javanen Yo Wonangon en Dipo Taroeno te Djokjokarta, welke door hunne hoofden waren aangeklaagd, van te hebben getracht, zich als met meer dan menschelijke magt bekleede wezens door de bevolking te doen erkennen, en die sedert lang een zwervend leven hadden geleid, verzonden naar Krawang, om bij het etablissement van landbouw aldaar ten arbeid te worden gesteld: „tot tijd en wijle zij genoegzame blijken van arbeidzaamheid zullen hebben gegeven."

Blijkens resolutie van 10 December 1832 no. 17 werden tommengong Redjo di Poero, demang Redjo Progo, bekel Ongo Drono en de Javaan Niti Kromo, als gevaarlijk voor de openbare rust en veiligheid, verwijderd van Djokjokarta naar Banda, maar werd tevens aan den resident van Djokjokarta te kennen gegeven: „dat de regering niet onopgemerkt kan laten, dat maatregelen als de vorenstaande *zoo dikwijls* door hem resident worden noodig geacht; terwijl zoodanige maatregelen niet dan *zeer zeldzaam* door het bestuur te Soerakarta, waaronder thans een groot gedeelte van het Djokjosche rijk is gesteld, worden voorgedragen."

Van de gevallen in Soerakarta, vermelden wij dat, waarover handelt de resolutie van 18 Februarij 1833 n$_o$. 22. Daarbij werd naar Banda verbannen, zekere Javaan So Dito, die, na het eindigen der onlusten in de Vorstenlanden, de rust aldaar gedurig had gestoord, door het verzamelen van volk, om hem

behulpzaam te zijn, in het oprigten van eene groote pendoppo; waartoe de javaansche voorspelling: „dat er te Sambirotto eene vorstelijke kraton moet gesticht worden," hem aanleiding had gegeven.

In Mei 1831 had de regering reeds last gegeven, om te trachten, van lieverlede en met zachtheid, de geweren magtig te worden, welke in het bezit waren van de bevolking der vier nieuwe residentiën. De betrokken residenten hadden daartegen bezwaren ingebragt, en verzocht dat die last in nadere overweging mogt worden genomen. Met het oog op den toen nog ongeordenden toestand van die landstreek, werd die last dan ook ingetrokken, bij resolutie van 6 September 1831 n°. 3 en bepaald, dat voorloopig geen pogingen, tot het in bezit krijgen der vuurwapenen van de bevolking, zouden worden in het werk gesteld.

2. *Opname der velden.* De kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden, van Lawick van Pabst, diende bij missive van 28 Mei 1831 n°. 1255, een rapport in van zijne verrigtingen, de strekking hebbende om, met inachtneming der belangen van den lande en van de bevolking, de uit de nieuwe residentiën te trekken inkomsten zooveel mogelijk te verbeteren; met voorstel tevens, om ter bespoediging van de opname der velden in die gewesten, de residenten van de strand-residentiën en van Kadoe te gelasten, hem kommissaris met zoodanige kundige inlandsche hoofden te adsisteren, als hij zou noodig oordeelen. Dienovereenkomstig werden gemelde residenten, bij resolutie van 2 Julij 1831 n°. 6, aangeschreven, om ter beschikking van genoemden kommissaris, op zijn aanvraag, te stellen, alle zoodanige gesupprimeerde of mindere hoofden en personen, welke geschikt konden worden geacht, om bij de opname der velden in de overgenomen Vorstenlanden, op een billijk daggeld, behulpzaam te zijn, met aanbeveling om daarvoor kundige menschen aan te wijzen.

3. *Baten en Lasten.* Bij resolutie van 9 Julij 1831 n°. 23, werd gearresteerd de begrooting van uitgave voor 1831,

van de residentie Madioen, op	. . . .	ƒ 423,610.71
„ „ „ Kediri, „	. . . .	„ 206,116.—
„ „ „ Banjoemas, „	. . . .	„ 225,456.79½
„ „ „ Bagelen, „	. . . .	„ 221,105.—
„ „ Ledoksche landen „	. . . .	„ 40,012.47
	Alzoo te zamen op	ƒ 1,116,300.97½

terwijl den kommissaris werd te kennen gegeven: „dat de regering bij voortduring vertrouwt en zich verlaat op zijn ijver en de inspanning zijner beste pogingen, om de inkomsten der nieuwe residentiën op die hoogte te brengen welke, met inachtneming van de billijke belangen der bevolking, maar eenigzins bereikt kan worden; mitsgaders om over het loopende jaar (1831), hetwelk thans reeds zoo ver gevorderd is, de perceptie der ingevoerde belastingen behoorlijk te verzekeren, opdat 's lands kas zoodra mogelijk worde te gemoet gekomen in de aanzienlijke uitgaven, welke voor de Vorstenlanden geschied zijn, en bij voortduring voor een groot gedeelte noodzakelijk blijven."

4. *Landelijke inkomsten in Madioen en Kediri.* De kommissaris gaf, bij

missive van 15 Junij 1831 no. 1352, kennis van het door hem verrigte, ten einde nog in het loopende jaar 1831, het stelsel van landelijke inkomsten in de residentiën Madioen en Kediri in werking te brengen. Aan eene door hem overgelegde nota, omtrent het te dezer zake met de betrokken residenten verhandelde en bepaalde, is het volgende ontleend.

„*Ongebouwde eigendommen.* Aangezien er nog weinig opmeting van velden heeft plaats gevonden, zoo zal men voor 1831, bij de vaststelling van het bedrag der belasting op de ongebouwde eigendommen, opzigtelijk hetgeen de velden hebben afgeworpen, in aanmerking nemen: de opgaven, die men bekomen heeft, van hetgeen de velden bij een middelbaren oogst gemeenlijk opbrengen, en van den uitslag van den oogst van 1831. Die beide opgaven zal men vergelijken met hetgeen, in andere residentiën, gelijksoortige velden afwerpen. Ingeval men dan geen te groot verschil ontdekt, zal men op die beide opgaven afgaan en in het tegendeel den middenweg inslaan.

„Vervolgens zal men, over het algemeen, van het alzoo bepaald zijnde produkt, van de sawavelden *twee vijfde*, en van de tegalvelden *een derde* gedeelte, voor de belasting, rekenen. Ik zeg: over het algemeen; omdat ten deze afwijkingen, in het voordeel der belastingschuldigen, gegrond op plaatselijke of andere omstandigheden, toegestaan worden. De belasting wordt slechts van het *eerste* gewas geheven.

„Het *twee vijfde*, als bedrag der belasting van de sawavelden, en het *een derde*, als dat van de tegalvelden, is niet drukkend. Voorheen heeft men hier altoos van de sawavelden *de helft*, en van de tegalvelden niet minder dan *een derde* afgegeven, en dit niet slechts van één gewas in een en hetzelfde jaar, maar van elken oogst.

„Afgescheiden, of het in aanmerking nemen van soorten van velden wel goed is, zijn voor 1831 geen soorten van gronden in aanmerking kunnen genomen worden, omdat die soorten nog niet bekend zijn.

„Men zal, bij het bepalen van het bedrag van den aanslag, tot basis nemen: voor de sawavelden de padi, en voor de tegalvelden het produkt waarmede deze velden werkelijk zijn beplant geweest; en voor de waarde der produkten: die gemiddelde prijzen, welke de ondervinding, bij een redelijken oogst, heeft doen kennen."

Wijders wordt bij de nota vastgesteld, dat de belasting behoort te worden betaald *in geld*, zijnde dan ook voorbedachtelijk bij de piagems van geene betaling *in produkten* melding gemaakt. De kommissaris vermeent, dat laatstgenoemde wijze van betaling, niet dan in hooge noodzakelijkheid moet worden toegelaten en dat eene betaling *in natura*, zich dan alleen tot *rijst* zou behooren te bepalen, omdat het gouvernement dit artikel voor eigen konsumtie gebruiken kan, en de administratie daarvan het gemakkelijkst en minst kostbaar is. Daarna vervolgt de nota aldus:

„*Gebouwde eigendommen.* De bevolking zal, behalve de *grondlast*, betalen eene *huistaks*. Het bedrag dezer belasting zal, bij wijze van proef, dessa's- en kampongsgewijze bepaald en betaald worden. Die wijze is de verkieselijkste geacht, omdat die, in de eerste plaats, veelal strookt met de oude javaansche instellingen; en in de tweede plaats, omdat de Javaan zich door eene belasting minder gedrukt gevoelt, indien hij die te gelijk met zijn buurman draagt,

en noch voor meer, noch voor minder dan deze in dezelve aangeslagen is.

„Deze belasting zal in vijf klassen worden verdeeld; de laagste klasse zal betalen *f* 1.— en de hoogste *f* 5.— per huis 's jaars; zijnde de opklimming van elke klasse bepaald bij *f* 1.— per huis.

„De huizen, over welke de belasting moet werken, zijn die, binnen welke zich één of meer mannen bevinden, in staat tot den arbeid. Over de overigen, zoomede over de huizen waarvan de bewoners, om deze of gene reden, omzigtigheid vorderen, gelijk ook over die der ambtenaren en bedienden van het gouvernement, zal die belasting niet werken.

„Uitzonderingen op de hoegrootheid der belasting, zijn toegestaan. Zoo bijvoorbeeld, zal de bevolking van die Zuiderdistrikten, alwaar een stelsel van geforceerde kultuur bestaat, in eene lagere klasse moeten worden aangeslagen, dan wel anders het geval zou behooren te zijn. Zoo zullen daarentegen, de aanmakers van het zout aan de zuiderstranden, de bezitters van de bosch- en pagger-koffij, en de bewoners van de rawa (binnenmeer) in het regentschap Ngrowo, welke uit die omstandigheden veel voordeel ontleenen en daarbij voor weinig in den grondlast deelen, — alles naar plaatselijke omstandigheden te regelen, — in eene hoogere klasse kunnen aangeslagen worden.

„*Tijd van betaling.* De tijd op welken de belastingen moeten zijn aangezuiverd, zou moeten wezen op ultimo December. Ten aanzien nu van den grondlast, zal dit moeijelijk kunnen geschieden, uithoofde eerst tegen dien tijd de padi in prijs stijgt. Daarom is, ten aanzien van die belasting, bepaald: dat zij, onder de (destijds) in Augustus invallende *moeloed*, voor de helft zal moeten zijn afbetaald, en dat de wederhelft niet later dan met de invallende *poeassa* (Februarij 1832) zal moeten aangezuiverd wezen.

„Zijn er in Augustus nog velden, waarvan de uitkomst van het gewas op dien tijd nog niet zeker is, zoo zal men, ten aanzien van deze, op het gekalkuleerd wordende gewas afgaan, hetwelk bij den aanslag en daarop gegronde, daarna plaats te vinden finale afbetaling, kan geregulariseerd worden.

„De betaling van de huistaks zal moeten plaats vinden, voor de helft in Augustus, op den tijd dat de *moeloed* invalt, en voor de wederhelft vóór ultimo December.

„Aan de dessa's- en kampongshoofden is, voor de inning der belastingen, toegekend 8 percent van het bedrag van den aanslag."

De kommissaris vestigde wijders de aandacht der regering, op de noodzakelijkheid die er waarschijnlijk in den aanvang bestaan zou, om de gedeeltelijke betaling der grondlasten *in rijst* te vergunnen. Hij deed, naar aanleiding daarvan voorstellen, betrekkelijk den opbouw en het onderhoud van temporaire pakhuizen, het leveren van de benoodigde schalen, en de wijze van emballage van het produkt.

Naar aanleiding van dit een en ander werd, bij resolutie van 2 Julij 1831, n°. 14, in verband met die van 4 Oktober daaraanvolgende, n°. 20, de medegedeelde nota, als grondslag voor het in te voeren landelijk stelsel in de residentiën Madioen en Kediri, goedgekeurd, behoudens deze wijzigingen: *a.* dat, voor de wijze van berekening van het bedrag van den aanslag, gevolgd moeten worden de voorschriften, vervat in de Staatsbladen van 1818, n°. 14 en van 1819, n°. 5; en *b.* dat, voor den tijd van betaling

der belastingen, geen gewag zal worden gemaakt van *moeloed* of *poeassa*, maar alleen dat de betaling zal geschieden in het jaar, waarover de belasting loopt, en op zoodanige tijdstippen, als aan de belastingschuldigen het best gelegen komen. Met betrekking tot de gedeeltelijke betaling *in rijst*, zoolang dit volstrekt noodig zou zijn, werd den kommissaris opgemerkt, dat daarvoor de prijs der rijst bepaald, en de verhouding van rijst tot padi vastgesteld moest worden, ten einde de bevolking door eene betaling in rijst, in stede van in padi, niet te benadeelen. Wijders werd aan het voorstel, om de benoodigde pakhuizen door de bevolking, zonder belooning, te doen opbouwen, geen gevolg gegeven: — „als verlangende de regering, dat vooral de ingezetenen dezer beide residentiën, alwaar over het algemeen nog armoede en weinig welvaart heerscht, niet in het minst worden gedrukt;" — derhalve moesten de pakhuizen, voor rekening van den lande, maar op de minst kostbare wijze worden opgerigt.

Blijkens resolutie van 26 Julij 1831 no. 12, werden voor de residentiën Madioen en Kediri, inlandsche onderkollekteurs der landelijke inkomsten toegestaan, en bij resolutie van 23 Januarij 1832 no. 12 werden benoemd zoodanige ambtenaren in Madioen, in elk der afdeelingen Madioen, Ponorogo en Ngawi, en in Kediri in elk der afdeelingen Kediri, Ngrowo en Nganjook.

Van de hier medegedeelde regeling werden voorloopig uitgezonderd, de weinig bevolkte landstreken welke, onder het vroeger vorstenbestuur, aan partikulieren waren verhuurd. Ten aanzien van deze werden speciale bepalingen gemaakt.

In de distrikten Blitar, Lodoyo en Karangtalong, door het gouvernement van de huurders overgenomen, krachtens resolutie van 2 Augustus 1831 no. 2, werd, blijkens resolutie van 8 November daaraanvolgende no. 1, een etablissement van landbouw, op den voet van het in Krawang bestaande, gevestigd, en daarover een europeesch administrateur, ondergeschikt aan den resident, op een traktement van *f* 500.— 's maands aangesteld. Deze bepaling werd echter weder ingetrokken, bij resolutie van 29 Augustus 1832 no. 11. Daarbij werd een kontroleur over de genoemde distrikten aangesteld, en onder anderen bepaald: — Dat de bevolking zou zijn vrijgesteld van alle belastingen of opbrengsten, hoe ook genaamd, en dat zij, — behalve het onderhouden der aanwezige koffijtuinen, waarvan de vruchten aan het gouvernement moesten geleverd worden, op de wijze als elders in Kediri plaats had, — alleen verpligt zou zijn tot den aankap van houtwerken tegen eene matige betaling; terwijl de van de bosschen verwijderde bevolking, kon volstaan met de levering van stroozakken, insgelijks tegen billijke betaling. Dat wijders de in genoemde distrikten ingevoerde indigo-kultuur zou worden gestaakt; terwijl de regering zich genegen toonde, de bevolking te gemoet te komen, door de verstrekking van buffels of trekossen, ten nutte van den landbouw. — Bij resolutie van 31 Oktober 1832 no. 28 werd, in afwachting dat het stelsel van kultuur en belasting in de residentie Kediri zou zijn geregeld, berust in de door den resident aldaar gemaakte bepaling, dat de bevolking der meergenoemde distrikten, tegen vrijstelling van landrenten, maandelijks zonder betaling aan den lande moest leveren 5 stroozakken per man; met bepaling evenwel, dat voor het vervolg voor de zakken, welke op dien voet door de bevolking zou-

den worden geleverd, twee cent per stuk werd gevalideerd, en dat voor de zakken, welke de bevolking afgescheiden daarvan aan het gouvernement mogt wenschen over te doen, vijf cent per stuk zou worden betaald.

De landen Trengalek en Kampak, mede in de residentie Kediri gelegen, werden, krachtens resolutiën van 13 December 1831 no. 14, 30 November 1832 nº. 2 en 6 Januarij 1833 nº. 15, door het gouvernement van de huurders overgenomen. Zij werden krachtens art. 5 der resolutie van 26 November 1832 nº. 2, ingelijfd bij de afdeeling Ngrowo.

Met betrekking tot de uitgestrekte zuiderdistrikten van de residentiën Madioen en Kediri, deed de kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden, bij missive van 8 Augustus 1831 n_0. 1682, de noodige voorstellen. De bevolking dier distrikten was, in verhouding tot de uitgestrektheid, zeer gering. Zij werd geraamd, voor die tot Madioen behoorende op 60,000 en voor die tot Kediri behoorende op 8,000 zielen. Het stelsel van gedwongen kultuur en leverancie, sedert 1818 bestaande in het reeds vroeger aan het gouvernement afgestane, onder Madioen behoorende distrikt Patjitan, had slechte resultaten opgeleverd, ten gevolge van weinig toezigt en zorg om de bevolking voor de onderdrukking en knevelarij harer hoofden te beveiligen. De grootste levering had nimmer meer bedragen dan 1400 pikols koffij en 1200 pikols peper; in weerwil dat het distrikt Patjitan alleen 6300 huisgezinnen bevatte, en dat in de zuiderdistrikten van Madioen in het algemeen, door de bergachtige gesteldheid, weinig sawavelden werden aangetroffen, en de bestaande voor het meerendeel in het bezit van de hoofden waren. In de distrikten Lorok, Pangoel en Patjitan, waren landen in huur afgestaan aan partikulieren. Deze lagen wijd en zijd verspreid tusschen de onverhuurde gronden, waardoor het houden eener goede policie belemmerd werd. Men had bevonden, dat de bevolking der zuiderdistrikten van Madioen *f* 25,200.— en van Kediri *f* 2500.— 's jaars aan lasten had opgebragt, waarvan door de hoofden als padjek aan de hofgrooten was uitgekeerd, voor Madioen kalkulatief *f* 13,000.— en voor Kediri *f* 2250.— Op grond dezer bevinding, achtte men eene geregelde grondbelasting voor het gouvernement zeer nadeelig, vooral uithoofde er zoo weinig sawavelden aanwezig waren. Daarentegen meende men, dat de koffij- en peperteelt, onder goed toezigt, tot een beduidende hoogte zou kunnen worden gebragt.

Naar aanleiding van dit een en ander, werden, blijkens resolutie van 8 November 1831 nº. 9, de partikulier verhuurde gronden, in de distrikten Lorok, Pangoel en Patjitan, door het gouvernement overgenomen, en tevens uitdrukkelijk bepaald: dat het stelsel van gedwongen kultuur en leverancie van koffij en peper, reeds bestaande in het distrikt Patjitan, ook zou werken in de tot het regentschap van dien naam behoorende distrikten Lorok en Pangoel, en alzoo in het geheele regentschap Patjitan zou worden gehandhaafd; — zoomede dat de bevolking van dat regentschap zou zijn vrijgesteld van alle belastingen, hoe ook genaamd, en mitsdien ook van de inmiddels reeds ingevoerde huistaks, waarvan de verdere invordering alzoo zou worden gestaakt.

Uit aanmerking, dat de hier bedoelde landstreek bezwaarlijk door den resident van Madioen kon worden bewaakt, en ook omdat dáár, in tegenstel-

ling met Madioen, het stelsel van gedwongen kultuur en leverancie werkte, werd bij resolutie van 6 Junij 1832 no. 1 bepaald, dat het regentschap Patjitan eene afzonderlijke, op zich zelf staande adsistent-residentie zou uitmaken.

Bij de laatstgenoemde resolutie, werden nog onderscheiden regelingen voor de residentiën Madioen en Kediri tot stand gebragt, en onder anderen goedgekeurd, de door den kommissaris toegestane verminderingen in den aanslag der landrenten, als:

in de residentie Madioen, tot een bedrag van . . . . . *f* 53,297.81
„ „ „ Kediri, „ „ „ „ . . . . . . „ 35,057.58

De kommissaris had wijders, bij de regeling van het regentschap Tjaroeban, der residentie Madioen, betoogd: dat niet uit het oog moest worden verloren, de omstandigheid dat zich in genoemd regentschap, even als in het algemeen in de Vorstenlanden, voormalige land- en dessa-huurders bevonden, welke gewoonlijk in ieder regentschap één familie uitmaakten. Dit waren de huurders der velden of dessa's, welke door de vorsten aan dezen of genen in gebruik waren afgestaan, en die, nu deze velden en dessa's onder het gouvernement waren gekomen, van alle inkomsten en van allen regtstreekschen invloed verstoken waren. In het lot van de meeste dezer vervallen huurders was, voorzoover had kunnen geschieden, bij de organisatie der Vorstenlanden voorzien geworden, zoo door het benoemen van sommigen tot dessahoofden, als door het toeleggen van onderstand of op eene andere wijze. Er waren echter nog vele van die huurders zonder bestaan, die ronddwaalden en bij welke men misnoegdheid kon verwachten. Uitdienhoofde stelde de kommissaris voor, om den residenten in de overgenomen Vorstenlanden aan te bevelen, te trachten de voornaamste dezer personen aan een bestaan te helpen, en om sommigen, wanneer bijzondere omstandigheden daarvoor mogten pleiten, tot toekenning van onderstand aan de regering voor te dragen. Met betrekking tot het regentschap Tjaroeban, deed de kommissaris, in overleg met den resident, al dadelijk eene voordragt, tot het toekennen aan sommigen van onderstand en van de vergunning om den songsong (zonnescherm) te voeren. Dienovereenkomstig werd besloten, bij art. 9 der reeds aangehaalde resolutie van 6 Junij 1832 nº. 1, met magtiging op den kommissaris, om gelijke voordragt te doen, voor de overige gedeelten der overgenomen Vorstenlanden.

Bij missive van 3 Januarij 1833 nº. 2, rapporteerde de resident van Kediri, omtrent den voortgang van de indigo-, suiker- en koffij-kultuur in zijne residentie. Daaruit bleek, dat de uitbreiding dier kultures steeds met ijver werd voortgezet, ongeacht eenige vertragingen en plaatselijke ongelegenheden, waaronder, voorzooveel de koffij-kultuur in het distrikt Babadan betrof, de volksverhuizingen van daar naar elders, ter oorzake van de tijgers, die zich, door het ontginnen van bosschen en gronden, meer en meer vertoonden en de bevolking verontrustten. Op voorstel van den resident werd daarom, bij resolutie van 18 Februarij 1833 nº. 9, goedgekeurd, dat in gemeld distrikt, voorloopig geen geregelde koffijtuinen werden aangelegd, maar dat aldaar slechts paggerkoffij zou worden aangeplant; terwijl de resident werd aangeschreven om, met overleg der inlandsche hoofden, krachtige maatregelen te beramen en in te stellen tot uitroeijing der tijgers in zijne residentie, en om

daartoe, des gevorderd, zoodanige voordragt te doen, als hij resident zou nuttig achten.

5. *Landelijke inkomsten in Bagelen, Banjoemas en Ledok.* De kommissaris zond, bij missive van 20 April 1831 no. 995, verslag in, van hetgeen door hem, ten aanzien van genoemde landstreken was verrigt en werd noodig geacht. Wij ontleenen daaraan het volgende.

Hij had bepaald, dat voorloopig, noch in het bestaande stelsel van belasting, noch in de hoegrootheid der padjek en de wijze van heffing, verandering zou worden gemaakt, met uitzondering echter van het distrikt Karangkobar, waar het reeds vroeger ingevoerde landelijke stelsel, (*) in wezen was gelaten. Dat echter, zoodra het jaar Djé ten einde zou zijn (Junij daaropvolgende), begonnen zou worden met de invoering van het landelijk stelsel, waartoe de voorbereidende maatregelen zouden bestaan in de opname der landen en der bevolking. De huistaks zou reeds over 1831, zoo al niet over het geheele, dan toch over het halve jaar inkomen. De dessahoofden, die tot het einde van het jaar *Djé* ruime inkomsten zouden genieten, zouden na afloop daarvan, een der dessa's, welke zij tot zoo lang in huur hadden, kunnen kiezen, om daarvan het hoofd te blijven. De inkomsten van de regenten en hoofden, gedeeltelijk in land, zouden worden geregeld na afloop van het jaar *Djé*, en nadat de opname der velden en der bevolking zou hebben plaats gehad. Na gehouden opzettelijk onderzoek: inhoever het noodig was, de bevolking der noordwestelijke landen van Banjoemas, vooreerst vrij te laten van de betaling van belastingen, en haar aan te moedigen tot het telen van produkten voor de markt van Europa, was het gebleken, dat het regentschap Dayoeloehoer geheel in de termen van die uitzondering viel, als hebbende slechts eene bevolking van 6 à 7000 huisgezinnen, op eene zeer groote uitgestrektheid gronds, en geen produkten van waarde, weshalve te dien aanzien voorstellen werden gedaan. De kommissaris was van oordeel dat, zoolang in de residentiën Bagelen en Banjoemas geen geregelde belasting werkte, er tot uitbreiding van kultures aldaar niets moest worden ondernomen, hoezeer het aan geen twijfel onderhevig was, of Bagelen bood veel gelegenheid aan voor de teelt van katoen en indigo, en Banjoemas, behalve voor deze, ook meer bijzonder voor de teelt van koffij en peper. Reeds werden in Banjoemas aanzienlijke hoeveelheden kampongs- en pagger-koffijboomen gevonden, weshalve dáár, te beginnen met 1832, het voor de koffijkultuur in de residentie Cheribon bestaande stelsel, kon worden ingevoerd, met de wijzigingen welke plaatselijke omstandigheden vorderden, voornamelijk ook: om geen belasting van de koffij te doen heffen; maar daarentegen het geheele produkt in kleine pakhuizen, in de residentie zelve op te slaan, te doen leveren tegen zoodanigen verminderden prijs, als het gouvernement schadeloos zou kunnen stellen, voor het niet ontvangen van een gedeelte van het produkt als belasting. De kommissaris had wijders bepaald: dat voortaan de aanstelling en afzetting van dessahoofden, in Bagelen en Banjoemas, zou geschieden door den resident, in overeenstemming met het gevoelen der regen-

(*) Zie Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1865, 1e deel, pag. 211.

ten, en dat niemand tot dessahoofd zou kunnen worden gekozen, dan een welgezeten inwoner van dezelfde dessa, waarvoor het hoofd benoemd moest worden. Hij had de koeli- en transportloonen geregeld, en bepaald, dat zou worden betaald: — voor een koeli in Bagelen 12, en in Banjoemas 10 cent; voor een battoor in beide residentiën 2 cent per paal wanneer zij bleven binnen de residentiën, en 2½ cent per paal daarbuiten; voor de huur van een gladakpaard 5 cent, en van een heerenpaard 10 cent per paal, voor beide residentiën. Vermits de bevolking van Bagelen jaarlijks door overstroomingen verliezen leed, werd de aandacht gevestigd op de middelen welke daartegen zouden kunnen worden aangewend.

Dientengevolge werden, bij resolutie van 22 Augustus 1831 no. 1, de hiervoren vermelde verrigtingen van den kommissaris goedgekeurd; maar werd het voorstel, tot invoering in de residentie Banjoemas van het in Cheribon werkende stelsel van koffijkultuur, voorloopig gehouden in advies.

Ten aanzien van het regentschap Dayoeloehoer werd, bij wijze van proefneming, bepaald: — Dat de bevolking, na het einde van het jaar Djé, vrij zou zijn van alle belastingen of opbrengsten. Dat die bevolking zich zou toeleggen op de uitbreiding van sawavelden, voorzoover die voor haar zelve voldoende zouden wezen, en dat zou worden nagegaan, of het gouvernement, door den inkoop van gereedschappen en ploegdieren, behoorde behulpzaam te zijn. Dat die bevolking *zoo digt bij hare woningen*, *als mogelijk was* en de gesteldheid van den grond maar eenigzins toeliet, jaarlijks per huisgezin van 50 tot 100 koffijboomen en even zoovele peperranken zou planten en onderhouden, totdat ieder huisgezin van beide 500 vruchtdragende zou bezitten; terwijl de arbeid *op eene gemakkelijke wijze* moest worden verrigt, ten einde de bevolking daarvan niet afkeerig te maken. Dat aan die bevolking de *verzekering* zou worden gegeven, dat, zoodra door haar de vruchten van dien arbeid zouden worden getrokken, de belasting welke zij daarvan zou moeten opbrengen, of wel de prijs dien het gouvernement haar voor het geheele produkt zou geven, in alle opzigten billijk zou wezen, zoodanig dat zij er niets anders dan voordeel bij kon vinden. Dat, bij de invoering van dit stelsel, het belang der dessahoofden daaraan zou worden verbonden: „door bijvoorbeeld, naar gelang van het getal hunner onderhoorigen, eenige menschen vrij te laten van den aanplant van koffij en peper, en die aan hen te verbinden; door hen een ruimer deel in de bestaande sawavelden of arenboomen toe te kennen, en door hunne velden, geheel of gedeeltelijk, door de bevolking kosteloos te laten bewerken. (*)

(*) Onder Dayoeloehoer verstaat men gewoonlijk het westelijk gedeelte der residentie Banjoemas. Tijdens de invoering van het kultuurstelsel, was er een regentschap van dien naam, hetwelk bevatte de distrikten Madjenang, Dayoeloehoer, Pegadingan en Djeroeklegi. Het distrikt Dayoeloehoer is de uiterste westelijke landstreek der residentie, grenst ten noorden aan Cheribon, ten zuiden aan de Kinderzee, ten oosten aan de distrikten Madjenang en Pegadingan en is ten westen door de rivier Tjitandoei van de Preanger-regentschappen gescheiden. Deze landstreek is weinig bevolkt en afgelegen. Meer dan 20 jaren was de koffijkultuur voor de bevolking aldaar een drukkende last; zij is het nog ten deele. In 1855 stelde de resident van Banjoemas voor: die kultuur daar gedeeltelijk in te trekken, omdat de aanplantingen, bij gebrek aan goede gronden, 17 en 18 palen van de

Na afloop van het javaansche jaar *Djé* (Junij 1831), bleek dat aan grondbelasting onaangezuiverd was gebleven: in de residentie Bagelen *f* 4777.10 en in de residentie Banjoemas *f* 260.54. De regering, in aanmerking nemende dat die tekortkomsten zeer gering waren, met het oog op den korten tijd dat de gouvernements administratie in die residentiën was gevestigd, verleende, bij resolutie van den 4den April 1832 no. 2, magtiging tot afschrijving van gemelde sommen, voor rekening van den lande. Bij resolutie van denzelfden dag no. 13, werd autorisatie verleend, om van den termijn *moeloed* van de, voor 1832, in Bagelen en Banjoemas, uitgeschreven belasting (padjek), af te zien, en 'er genoegen mede te nemen, dat, gedurende 1832, werd aangezuiverd, de achterstallige grondlast over 1831 en de padjek van den termijn *poeassa*. Dientengevolge zou het gouvernement, volgens door den kommissaris ingediende opgave, over de jaren 1831 en 1832 te zamen, *f* 110.386. 52½ in die beide residentiën minder ontvangen aan grondlast, dan waarop, bij de raming van inkomsten over die jaren, was gerekend; doch daardoor zou de bevolking dan ook in staat worden gesteld, om later de grondlast zonder eenig bezwaar en geregeld op te brengen. Den kommissaris werd nogtans aanbevolen, om te trachten de mindere ontvangst zooveel mogelijk beneden de door hem opgegeven som te doen blijven.

Met betrekking tot de afdeeling Ledok, hebben wij reeds medegedeeld, dat zij, aanvankelijk eene afzonderlijke residentie, krachtens art. 5 van het besluit van 18 December 1830 no. 1, werd ingelijfd bij de residentie Kadoe; maar dat de regeling van die landstreek desniettemin zou geschieden door den kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden. (*) Bij art. 5 der resolutie van 22 Augustus 1831 no. 1, werd bepaald, dat voor het vervolg alle beschikkingen en aanschrijvingen, het Ledoksche betreffende, niet meer aan den kommissaris, maar onmiddellijk aan den resident van Kadoe zouden worden medegedeeld. Bij resolutie van 30 Maart 1832 no. 10, werd bepaald, dat de afdeeling Ledok zou worden afgescheiden van de residentie Kadoe, en ingelijfd bij de residentie Banjoemas of Bagelen, naar gelang zulks door den kommissaris het verkieselijkst zou worden geacht. De inlijving had plaats bij Bagelen, krachtens resolutie van 4 Mei 1832 no. 47.

---

dessa's verwijderd waren; de bevolking door koortsen aangetast werd, zoodra zij in die lager gelegen aanplantingen moest gaan arbeiden, en de produktie, gedurende de laatstvoorgaande tien jaren, onbeduidend was geweest. De resident meende, dat de bevolking met meer vrucht zou kunnen worden gebezigd, voor den aanleg en het onderhoud van aanplantingen van djatihout. Bij besluit van 10 Augustus 1855 no. 5, werd magtiging verleend, tot intrekking der koffijkultuur in het distrikt Dayoeloehoer, en werden tevens acht dessa's, gelegen in het distrikt Pegadingan, en eene dessa in het distrikt Madjenang, van de koffijkultuur vrijgesteld. Bij besluit van 28 November 1856 no. 67, werd, in de distrikten Pegadingan en Dayoeloehoer, eene geregelde djatikultuur, ten behoeve van het gouvernement ingevoerd. De koffijkultuur bleef dus ten deele bestaan in de distrikten Madjenang en Pegadingan. In 1859 bedroeg de aanplant 766,452 boomen, waarvan 358,200 vruchtdragende. Bij de kultuur waren ingedeeld 1554 huisgezinnen, en werden in gemeld jaar geoogst 166 pikols. Elk gezin had dus 493 boomen te onderhouden, en genoot daarvoor, in gemeld jaar 1859, gemiddeld eene betaling: voor nog geen 11 kattis, dat neêrkwam op één gulden.

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, 1e deel, pag. 394.

De kommissaris bragt, na die inlijving, bij zijne missive van 19 Mei 1832 no. 900, verslag uit van zijne bevinding van de afdeeling Ledok. Daarui bleek, dat de staat van zaken aldaar veel te wenschen overliet, hetgeen voornamelijk werd toegeschreven aan de morserijen, welke de regent en verdere inlandsche hoofden zich hadden veroorloofd; inzonderheid met betrekking tot de belastingen, welke op zeer onregelmatige en willekeurige wijze waren ingevorderd; bewerende de bevolking, onder anderen, dat zij de belasting over 1832 reeds had opgebragt aan de inlandsche hoofden, hetgeen door deze ook werd erkend; terwijl desniettemin de belasting over 1831 nog niet geheel was verantwoord. De kommissaris deelde wijders mede, dat hij den regent, die bijzonder aktief was en voldoende geschiktheid bezat, even als de mindere inlandsche hoofden, het onbetamelijke hunner handelingen ernstig had onder het oog gebragt, en hun, onder bedreiging van straf, had verboden om verdere heffingen, van welken aard ook, te doen, met uitzondering alleen van hetgeen de bevolking nog schuldig mogt zijn, op den termijn van *moeloed* (Augustus 1831) en zulks vermits hij kommissaris *„wenscht beslist te zien, of de bevolking in* 1832 *al of niet zal zijn vrijgesteld van belasting;"* dragende hij die vrijstelling aan de regering voor, uithoofde hem zulks onvermijdelijk voorkwam: eensdeels, om daardoor paal en perk te stellen aan de knevelarijen der inlandsche hoofden, en anderdeels, om de bevolking, die daardoor was onderdrukt en tijdens den oorlog veel had geleden, weder op te beuren. De kommissaris beschouwde het dringend noodzakelijk, het personeel der Europeesche en Inlandsche ambtenaren op beteren voet te regelen, en deed daartoe de noodige voorstellen. Hij stelde alverder voor om, zoo ter versterking van ons gezag, als ter handhaving eener goede policie, in Ledok een korps pradjoerits van 60 man op te rigten, en om de djayang-sekars, vroeger speciaal voor die afdeeling bestemd, maar destijds bij Kadoe ingelijfd, weder aldaar te plaatsen. Hij gaf tevens in bedenking: om den in het vorig jaar gepensioeneerden regent van Ledok, van daar te verwijderen, vermits deze aldaar een voor het bestuur hoogst nadeeligen invloed uitoefende, het daardoor tegenwerkte, en bovendien in naauwe aanraking was met eenige zich in Ledok bevindende voorname aanhangers van Dipo Negoro, onder welke drie tommengongs werden aangetroffen, die zich om het inlandsch gezag niet bekreunden, en aan wie de bevolking meer gehoor gaf dan aan hare wettige hoofden; weshalve ook de verwijdering van deze drie personen, even als van den gewezen regent, naar de hoofdplaats Magelang van de residentie Kadoe, noodzakelijk was.

Dienovereenkomstig werd besloten, bij resolutie van 6 Junij 1832 n°. 2; waarbij tevens werd goedgekeurd, al het door den kommissaris in deze verrigte, ook ten aanzien van de grensscheiding der afdeeling Ledok, tengevolge waarvan het distrikt Pegantan, totdusver behoord hebbende tot de residentie Banjoemas, werd ingelijfd bij de afdeeling Ledok, en alzoo bij de residentie Bagelen. Ook werd daarbij besloten, konform het voorgestelde omtrent de pradjoerits en djayang-sekars. Eindelijk werd de kommissaris, bij art. 5 der gemelde resolutie, aangeschreven: om nader toe te lichten zijn voorstel, om de bevolking van Ledok over 1832 vrij te stellen van belasting, welk voorstel niet was overeen te brengen met het vroeger vermelde, dat namelijk die be-

volking beweerde hare belasting over 1832 reeds te hebben betaald, en dat zulks door de hoofden werd erkend. Nadat hieraan was voldaan, werd, bij resolutie van 10 Julij 1832 n°. 1, ook overeenkomstig dit voorstel beschikt.

De resident van Bagelen stelde in het laatst van 1832 voor, om de bevolking van Ledok koffij, in geregelde tuinen, te doen aanplanten, tegen betaling van 3 cent voor elken boom; waarbij hij, het billijke dier betaling en het nut van den maatregel ter bevordering van de koffijteelt, uiteenzette. Dienovereenkomstig werd besloten bij resolutie van 21 Januarij 1833 n°. 17; maar reeds bij resolutie van 26 Februarij daaraanvolgende n°. 10, werd die resident aangeschreven: om daaraan geen meerdere uitbreiding te geven, dan waartoe de reeds genomen maatregelen en gedane toezeggingen noodig maakten; en om in het algemeen, tot de invoering van bepalingen, of tot het doen van aanvankelijke toezeggingen aan de bevolking, waaraan belangrijke uitgaven voor het gouvernement verbonden zijn, niet meer over te gaan, dan na daartoe de vereischte voorstellen aan de regering ingediend, en goedkeuring daarop verkregen te hebben.

6. *Huistaks van de Chinezen.* Bij resolutie van 19 Mei 1832 n°. 16, werd verklaard, dat de bepalingen omtrent de huistaks, vastgesteld bij resolutie van 29 Februarij 1829 (Staatsblad no. 19) *voorzooveel de Chinezen betrof*, ook van toepassing zouden zijn op de residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, en dat de aldaar gevestigde Chinezen mitsdien zouden zijn onderworpen, aan de betaling van een huistaks van *f* 1.— tot *f* 20.—

7. *Zoutmakers in Banjoemas.* Nadat eene proefneming, om het zout van de noorderstranden van Java, in de residentie Banjoemas te debiteren, zonder gunstig gevolg was gebleven, omdat de bevolking aldaar, aan het zout van het zuiderstrand gewoon, geen ander verkoos te gebruiken, werd, bij resolutie van 6 Junij 1832 n°. 4, bepaald, dat zout, aan het zuiderstrand in de residentie Banjoemas aangemaakt, niet mogt worden vervoerd naar plaatsen (residentiën) waar geen zout werd aangemaakt. Als schadeloosstelling voor de winstderving, welke de toenmalige aanmakers van zout in Banjoemas hierdoor zouden lijden, werden zij vrijgesteld van de betaling van landrenten, waardoor het gouvernement jaarlijks van *f* 2000.— tot *f* 2500.— aan landrenten zou derven. Bij dezelfde resolutie werd bepaald, dat geen zout uit Bagelen naar Banjoemas zou mogen worden vervoerd; waaromtrent echter geen openlijk verbod uitgevaardigd, maar gehandeld zou worden op gelijke wijze, als plaats had tot handhaving van het bestaande verbod van uitvoer van zout uit Bagelen naar Kadoe.

8. *Bestuur.* De regering, den tijd gekomen achtende, dat het bestuur over de gecedeerde Vorstenlanden, kon worden geregeld op den gewonen voet, besloot, bij resolutiën van 23 Augustus en 24 September 1832 no. 1 en 3, tot de intrekking van de, bij resolutie van 18 December 1830 no. 1, daargestelde betrekking van kommissaris over de overgenomen Vorstenlanden. Zij bepaalde daarbij dat, te rekenen van 1 September 1832, de residenten van Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemas, zoo ook de adsistent-resident van

Patjitan, in dezelfde onmiddellijke verhouding tot het algemeen bestuur zouden staan, als de overige residenten van Java, behoudens het verder bepaalde, dat namelijk: het ingetrokken kommissariaat werd vervangen door het oppertoezigt van een kommissaris-inspekteur over de overgenomen Vorstenlanden, zonder uitvoerende magt; als hoedanig benoemd werd, van Lawick van Pabst, totdusver kommissaris, en zulks onder genot van dezelfde inkomsten als aan zijne vorige betrekking van kommissaris verbonden waren. De instruktie voor den kommissaris-inspekteur, werd vastgesteld bij resolutie van 14 December 1832 no. 8. Daarbij werd, in 16 artikelen, hoofdzakelijk bepaald: — dat hij zijne woonplaats moest vestigen in of nabij een der onder zijn toezigt gestelde gewesten; dat hij een algemeen toezigt zou uitoefenen over het bestuur dier gewesten, en bepaaldelijk moest nagaan, hoe het daar aangenomen stelsel van belasting, kultuur en policie werkte, en inhoever verwacht kon worden dat dit aan het oogmerk zou beantwoorden; dat hij alle vier maanden de vijf gewesten Kediri, Madioen, Patjitan, Bagelen en Banjoemas inspekteren, en beknopt verslag van zijne bevinding aan het gouvernement uitbrengen moest; dat hij in het algemeen alle van hem gevraagde, of door hem noodig geoordeeld wordende inlichtingen aan de residenten geven moest; dat hij aan de regering alle zoodanige maatregelen behoorde voor te dragen, als hem noodig zouden voorkomen, tot bevordering van het belang van het gouvernement, de rust van het land en het welzijn der bevolking, enz.

9. *Indigo-kultuur in de nieuwe residentiën.* Reeds bij resolutie van 2 November 1831 no. 7 was bepaald, dat de indigo-kultuur in de nieuwe residentiën zou worden ingevoerd; later werd daaraan in de bijzonderheden gevolg gegeven.

Bij besluit van 17 September 1832 no. 3, werd bepaald: Dat in de residentie Bagelen een aanvang zou worden gemaakt, met de invoering en uitbreiding der indigo-kultuur, ten behoeve van het gouvernement, en dat dit zou geschieden met *zaad-indigo*, welke in de afdeeling Poerworedjo, op daartoe geschikte sawavelden, als *tweede gewas* zou worden aangeplant, terwijl daartoe ook vruchtbare gronden konden worden gekozen, om zoolang mogelijk te worden gebruikt. Dat echter, bij elke op te rigten fabriek, een of twee bouws, met *tarum-kembang* of *stek-indigo*, zouden worden beplant; speciaal zullende dienen, om na te gaan: of deze soort indigo niet voordeeliger moest geacht worden dan de zaad-indigo, zoowel wat de kultuur, als wat de hoeveelheid en kwaliteit van het produkt betrof; weshalve deze indigo afzonderlijk gefermenteerd, en niet met den zaad-indigo vermengd zou worden. Dat op de daartoe uitgezochte en geschikte plaatsen in genoemde residentie, drie of vier fabrieken zouden worden gebouwd, welke te zamen 18 of 20 stellen bakken zouden kunnen bevatten (*); wordende tevens een ingenieur aangewezen, die zoowel voor de goede en doelmatige inrigting der fabrieken, als voor de aanwending der minst mogelijke kosten zorg zou dragen. Dat de aanplant

(*) Deze bepaling werd, bij besluit van 15 December 1832 no. 2, inzoover gewijzigd, dat vooreerst in Bagelen zouden worden gebouwd: twee indigo-fabrieken van vier, en twee van drie stellen bakken, of te zamen vier fabrieken met 14 stellen bakken.

zou geschieden door de bevolking, tegen betaling van 7 cent voor elke mansdragt van 50 katti's indigo-bladeren, door haar aan de fabrieken te leveren.

De stek-indigo bleek de voorkeur te verdienen. Blijkens resolutie van 25 Mei 1833 no. 17, werden 1,350,000 stuks tarum-kembang-stekken van Banjoemas naar Bagelen, voor den aanplant aldaar, overgebragt, en voor den overvoer dier stekken eene som van ƒ 5,500. — koper gevalideerd.

10. *Eerbiediging der zeden en gewoonten.* Bij resolutie van 16 Oktober 1832 no. 1, werden onderscheiden beschikkingen genomen, waarvan de navolgende eene bijzondere vermelding verdienen.

Bij art. 14 werden goedgekeurd: de door de residenten van Banjoemas en Kediri tot stand gebragte regeling van het onderhoud en de bewaking der geheiligde inlandsche begraafplaatsen in hunne residentiën, door de vrijstelling van de daartoe bestemde of destijds gebezigde dessa's, van de betaling van huistaks, landrente, enz.; alsmede de gemaakte schikkingen opzigtelijk de dessa's en landen, welke van oudsher aan voorname personen, of tot bijzondere einden waren afgestaan, gelijk een en ander vermeld was op de staten, door den resident van Banjoemas bij missive van 29 Augustus 1832 no. 724, en door den resident van Kediri bij missive van 16 Mei te voren no. 588, aan den kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden ingezonden; terwijl, speciaal met betrekking tot de residentie Kediri werd verklaard, dat genoegen werd genomen met de voorstellen, door den resident bij de aangehaalde missive gedaan, en eindelijk met bepaling, dat van de, naar aanleiding van dit artikel, afgestane gronden, aan de gekoncerneerde hoofden piagems zouden worden uitgereikt, onder bekendstelling dat de afstand plaats had *tot weder opzeggens toe* (*).

(*) Door den resident van Banjoemas werd, bij missive van 2 Januarij 1833 no. 1, voorgesteld: om aan de bewoners der dessa's welke, in zijne residentie, voor de bewaking van graven en andere bij den inlander geheiligde plaatsen, waren afgezonderd, den aanplant op te leggen van 50 tot 100 pagger-koffijboomen. De regering nam, bij resolutie van 15 Februarij 1833 no. 13, in aanmerking, dat daardoor inbreuk zou worden gemaakt, op de van oudsher toegekende en ook door het gouvernement schriftelijk verzekerde voorregten, zoo als vrijstelling van gouvernements diensten, als anderzins, en dat de omstandigheid, dat die voorregten *tot weder opzeggens toe* waren verleend, in billijkheid geen grond kon opleveren om die te verkorten, aangezien die klausule in de ter zake uitgereikte piagems, met geen ander oogmerk was ingelascht geworden, dan om de betrokken personen te beter hunne afhankelijkheid van het gouvernement te doen beseffen. Mitsdien werd het voorstel afgewezen, en de aanplant van koffij geheel aan den vrijen wil der hierbedoelde personen overgelaten.

In strijd met het hierbij aangenomen beginsel, werd, bij resolutie van 13 December 1833 no. 2, de resident van Kediri gemagtigd: — „om de sawavelden, vroeger behoord hebbende tot de dessa Simo, en thans behoorende tot de dessas Madjang, Winong en Tawangsari, — voor welke laatsten, krachtens art. 14 der resolutie van 16 Oktober 1832 no. 1, (in den tekst medegedeeld) piagems tot vrijstelling van landrenten zijn uitgereikt, — te begrijpen in den aanslag van dat middel over 1833 en volgende jaren, even als in 1832 heeft plaats gehad, en zulks zonder eenige schriftelijke of mondelinge uitlegging, met betrekking tot den inhoud der bedoelde piagems, wat de meerdere velden en bevolking betreft, sedert de uitreiking van die piagems, door de gemelde drie dessa's aangewonnen; zijnde het der regering niet gebleken, dat zoodanige explikatie door eenige reklame der belanghebbenden, gevorderd wordt."

Bij art. 15 werd de rongo van Donan, Amad Imbram, benoemd tot mantri van het distrikt Djeroeklegi, residentie Banjoemas, op een traktement van *f* 30. — 's maands, en met vergunning om tevens den titel te voeren van *hoofd over het plukken van de bloem Djoyo Kesoemo* (*).

Bij art. 17 werden de residenten van Madioen, Banjoemas, Bagelen en Kediri, en de adsistent-resident van Patjitan, respektievelijk gemagtigd, om aan de personen, die geacht werden daartoe geregtigd te zijn, bij het gebruik van de *lampit* (zitmatje), tevens toe te staan het gebruik van den *songsong* (zonnescherm), die zijn zou, *ligtblaauw*, *zwart* of *rood*, zonder eenig verguld versiersel; en zulks met inachtneming: dat het gebruik van den lichtblaauwen songsong, niet dan aan personen van het hoogste aanzien werd toegestaan, en zoo afdalende, zoodat het gebruik van een rooden zonnescherm als het minste in aanzien moest worden aangemerkt (†).

11. *Nadere regelingen in Madioen.* De direkteur der kultures rapporteerde bij missive van 17 November 1832 no. 2618, omtrent het stelsel van kultuur, in de residentie Madioen in te voeren, ter vervanging van het stelsel van landrenten, hetwelk aldaar niet dan voor een gering gedeelte kon worden behouden, vooral omdat de produktie, in verband tot de massa der bevolking, niet toeliet om de belasting in natura te doen opbrengen, en de bevolking geen middelen bezat om die in geld te voldoen. Uit dat rapport bleek, dat er gewigtige bedenkingen bestonden, om de teelt van grondstoffen te berekenen naar de landrente, welke ieder Javaan in Madioen verpligt zou zijn op te brengen; weshalve tot maatstaf werd genomen, de som welke, berekend tegen *f* 1.25 per

(*) Bezuiden Tjilatjap, residentie Banjoemas, ligt Noesa Kembangan. Aan den zuidoosthoek van dat bergachtig en boschrijk eiland verheft zich uit zee, te midden der kokende branding, eene kleine niet hooge rots, die den naam draagt van Karangbandong. Op die bijna ontoegankelijke rots groeit de boom, die de in den tekst bedoelde bloem Djoyo-kesoemo oplevert. Wanneer een nieuwe soesoehoenan te Soerakarta den troon beklimt, zendt hij eenige vertrouwde hoofden, met hun gevolg, te zamen wel honderd personen, naar Noesa Kembangan, om bloemen van dezen boom te halen, waartoe enkelen uit het gezantschap, geholpen door plaatselijke middelen, zich naar de boven aangeduide rots begeven, en dien togt niet dan met veel gevaar en moeite volbrengen. De bloem wordt geborgen in een katoenen zakje, dat gelegd wordt in een gesloten korf, welke, door doeken omwonden, geheimzinnig en in plegtstatigen optogt naar Soerakarta gevoerd wordt. Den geheelen langen weg over, bijna 200 palen, wordt de omwonden korf bewierookt. Het verkrijgen van de bloem, strekt ten teeken, dat het bestuur van den opgetreden vorst gelukkig zijn zal. De zending wordt echter in elk geval, of men de bloem verkregen heeft of niet, op de voorgeschreven geheimzinnige wijze volbragt. Slechts enkelen kennen het geheim, en het volk wordt altijd in het denkbeeld gelaten, dat de bloem verkregen is. Zie over dit aloud gebruik en de daarvan bekende legenden, de beschrijving van J. E. Teijsmann, voorkomende in het Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indië, deel IX, pag. 349 en volgende, getiteld: *Iets over de Widjoyo Koesoemo.*

(†) Er is hier slechts sprake van die personen, welke niet geregtigd zijn tot het voeren van de zonneschermen, aangewezen bij de reglementen op de titels, rangen en staatsie der regenten en mindere inlandsche ambtenaren, (Staatsbladen 1820 no. 22 en 1824 no. 13,) welke reglementen op de overgenomen Vorstenlanden van toepassing waren verklaard.

ziel, de geheele bevolking zou moeten voldoen, gegrond op hetgeen de bevolking in andere residentiën aan landrente opbragt. Volgens die berekening zou ieder huisgezin, dat tot den veldarbeid zou worden gebezigd, en alzoo niet tot bijzondere einden was bestemd, of zonder bezwaar onder den gewonen grondlast kon worden gebragt, aan het gouvernement behooren op te brengen *f* 5.96 's jaars, hetgeen zou moeten geschieden door de levering, deels van suikerriet en indigobladeren, om, voor rekening van het gouvernement en onder toezigt van ambtenaren, in de daartoe op te rigten fabrieken te worden verwerkt, en deels door den aanplant en levering van koffij. Omtrent de wijze van verrekening, der alzoo door de bevolking te leveren ruwe produkten en koffij deed de direkteur voorstellen; terwijl hij aantoonde, dat de alzoo te leveren produkten, met bijberekening van alle onkosten, waaronder de in dienst te stellen administrateurs, bij uitlevering te Soerabaya, den lande zouden te staan komen: de suiker op *f* 6.53 de pikol en de indigo op *f* 1.46 het pond.

Nadat de raad van Indië, P. Merkus, eenige opmerkingen had gemaakt, speciaal tegen de redeneringen van den direkteur, omtrent het bezwaar, dat voor de bevolking van Madioen zou gelegen zijn, in de volledige uitvoering van het stelsel der landrenten; en nadat deze bemerkingen door den gouverneur-generaal, bij kabinets-nota van 22 November 1832 no. 1870, waren beantwoord, besloot de regering, bij resolutie van 10 December daaraanvolgende no. 1, te bepalen:

„*a*. Dat, in het vervolg, en tot zoolang zulks raadzaam zal worden geoordeeld, in de residentie Madioen, in stede van landrente, door de bevolking, berekend op 208,406 zielen, aan den lande zal worden opgebragt eene belasting, ten bedrage van *f* 1.25 per hoofd, om te worden verrekend door den aanplant en de levering aan het gouvernement van produkten, voor de europeesche markt geschikt, of wel van de grondstoffen voor deze; een en ander op den hieronder vast te stellen voet; zullende nogtans van den aanplant van gemelde produkten zijn uitgesloten, dat gedeelte der bevolking, hetwelk afgezonderd is voor het onderhoud en de bewaking der heilige graven, zoomede de blandongsvolkeren, en de dessa's welke voor den aanplant der bedoelde kultures ongeschikt zijn; welke laatste dessa's derhalve alleen zullen zijn gehouden tot de voortdurende opbrengst van landrente aan het gouvernement.

„*b*. Dat, behoudens de hierboven bepaalde uitzondering, de bevolking, welke voor den veldarbeid geschikt en daarvoor afgezonderd is, voor elk werkbaar man, waarvoor een huisgezin is genomen, zal moeten produceren de waarde van *f* 5.96 aan ruwe produkten.

„*c*. Dat, naar dezen maatstaf, eene berekening gemaakt zijnde van de werkbare mannen, noodig voor de suiker- en indigo-kultuur, aan de planters: voor de hoeveelheid suikerrietstokken die een pikol gefabriceerde suiker afwerpt, zal worden in rekening gebragt twee gulden koper, en voor zooveel indigobladeren als een pond indigo kan geven een gulden koper. Dat dus, onder de planters van de suiker- en indigo-kultuur, gelijkelijk zal worden verdeeld, zooveel, als de waarde van het ruwe produkt meer bedraagt dan de som, welke à *f* 5.96 door hen moet worden opgebragt; zullende dat bedrag worden verdeeld, naar het getal planters dat voor elke kultuur heeft gearbeid; bijvoorbeeld:

10,166 suikerplanters hebben meer verkregen	. . . . . .	*f* 39,410.—
en 6,419 indigoplanters „ „ „	. . . .	„ 13,743.—
zoo zal deze som van	. . . .	*f* 53,153.—

worden verdeeld onder de 16,585 planters, uitmakende *f* 3.20 voor ieder planter.

„*d.* Dat de bevolking, afgezonderd voor de koffijkultuur, in drie jaren, in geregelde tuinen zal moeten planten, 600 koffijboomen, behalve de bosch- en pagger-koffij, en dat, daar dit produkt eerst over drie jaren rijp wordt, de prijs later zal worden bepaald; waarbij in aanmerking zal komen: dat de planters voor drie jaren, à *f* 5.96 per hoofd, die belasting schuldig zijn, met 5 percent renten; dat, naar een ruwen overslag, over zes jaren de planters, wanneer de verpligte aanplant zal zijn afgeloopen, plus minus *f* 600,000.— schuldig zullen wezen; doch dat ook, volgens dien overslag, na drie jaren die schuld kan zijn verrekend; dat bij de prijsbepaling zal worden gevolgd hetzelfde beginsel, als voor de suiker- en indigo-planters; dat inmiddels voor de koffij die nu reeds uit paggers wordt geleverd, even als te Patjitan, zal worden betaald *f* 7,50 voor den pikol.

„*e.* Dat de bevolking, afgezonderd voor de blandongs, zal leveren plus minus acht duizend balken, en dat nader zal worden bepaald, of aan deze bevolking, even als aan die welke zich met de kultuur bezig houdt, vergoeding zal worden gegeven; — wordende de resident van Madioen gelast om, zoowel hieromtrent als omtrent de koffij, ter geschikter tijd eene nadere voordragt te doen, en op dit en het voorgaande artikel terug te komen.

„*f.* Dat aan de dessahoofden en het dessabestuur zal worden uitgekeerd, 8 percent van het bedrag van eene som van *f* 5.96, gerekend over de werkbare mannen, en zulks voor het gemis van het kollekteloon op de landrenten; doch dat daarvan evenwel uitgezonderd zullen wezen die dessahoofden, aan welke het verzorgen en bewaken der heilige graven is toevertrouwd.

„*g.* Dat in de residentie Madioen zullen worden opgebouwd: *vijf* groote suikermolens, die ieder 7 à 8000 pikols suiker zullen kunnen fabriceren, en *één* van mindere grootte; benevens *twee* indigofabrieken, één van vier, en één van vijf stellen bakken, met alle gebouwen die daarbij behooren, ter plaatse, alwaar de resident met de adjunkt-inspekteurs der kultures Moody en le Marchand is overeengekomen; wordende de resident bij deze tot voormelden bouw geautoriseerd; zullende de materialen daarvoor te bezigen, en de geldelijke uitgaven daaraan te besteden, door hem naauwkeurig worden opgeteekend, om daarna de waarde der fabrieken te kunnen berekenen.

„*h.* Dat over de suikerfabrieken, die 7 à 8000 pikols suiker zullen kunnen fabriceren, ambtenaren als administrateurs zullen worden aangesteld, met rang van kontroleur der eerste klasse, op een traktement van *f* 300.— 's maands, en voor een fabriek die minder suiker levert, een administrateur met den rang van kontroleur der derde klasse, op een traktement van *f* 150.— 's maands."

Bij dezelfde resolutie werden wijders europeesche ambtenaren benoemd tot administrateurs over drie der groote, zoomede over de kleine suikerfabriek, met aanschrijving op den direkteur der kultures, om voordragten te doen voor de twee nog ontbrekende administrateurs. Tevens werd bepaald, dat voor elk der beide indigofabrieken, een fabrikant zou worden aangesteld op *f* 100. —

'smaands. De resident werd gemagtigd: om de inlandsche hoofden en het verder personeel bij de suiker- en indigo-fabrieken aan te stellen, en de kosten voor de benoodigde koelies en dagelijksche uitgaven te doen. Als percentsgewijze belooning aan de ambtenaren en hoofden, boven hunne vaste traktementen, werd toegestaan: 50 cent voor elken pikol goede suiker, en 20 cent voor elk pond goeden indigo, te verdeelen als daarbij vermeld.

Bij resolutie van 22 Maart 1833 no. 6, werden ingetrokken de betrekkingen van onderkollekteurs der landelijke inkomsten in de afdeelingen Madioen en Ponorogo, van de residentie Madioen.

De resident van Madioen toonde, bij missive van 9 Maart 1833 no. 274, onder opgave van de aanzienlijke hoeveelheden ruwe materialen, voor de bovenvermelde suikerfabrieken gevorderd, de onmogelijkheid aan, om die fabrieken, met de beschikbare middelen, tegen het begin van het volgende jaar gereed te hebben, en droeg derhalve eenige buitengewone maatregelen voor, ter verzekering der voltooijing dier fabrieken tegen gemelden tijd. De regering nam in aanmerking: dat het belang van het gouvernement gebiedend vorderde, dat de in de residentie Madioen op te rigten suikerfabrieken, met het begin van het volgende jaar konden worden in werking gebragt; — en dat er weinig bedenking bestond, tegen het tijdelijk opdragen van andere werkzaamheden aan de dessa's, voor de blandongs afgezonderd, mits steeds gezorgd werd, dat de gevorderde arbeid bleef in eene juiste evenredigheid tot de verschuldigde belasting, tot kwijting waarvan de arbeid strekken moest. Mitsdien werd, bij resolutie van 10 Junij 1833 no. 17, bepaald: — dat de distrikten in de regentschappen Djogorogo en Tjaroeban, residentie Madioen, voor de blandongdiensten afgezonderd, provisioneel van die werkzaamheden zouden worden ontheven, doch daarentegen, naar bovengemelden grondslag, gebezigd tot het bijeenbrengen der materialen, benoodigd voor de werken, welke in die residentie moesten worden tot stand gebragt.

12. *Nadere regeling in Kediri.* Bij missive van 2 December 1832 no. 2753, gaf de direkteur der kultures te kennen, dat dezelfde redenen welke geleid hadden tot zijn voorstel, om in de residentie Madioen het stelsel van landrente te doen vervangen door een stelsel van kultures, namelijk: door eene levering door de bevolking van produkten voor de europeesche markt geschikt; ook ten volle bestonden voor de residentie Kediri, alwaar de bevolking insgelijks geene middelen bezat, om den gewonen grondlast *in geld* op te brengen; terwijl de kwijting *in natura* daar almede niet kon geschieden. De direkteur stelde uitdienhoofde voor, in Kediri een stelsel van kultures in te voeren, op dezelfde grondslagen, als door hem voor Madioen voorgedragen en bij de boven omschreven resolutie van 10 December 1832 no. 1, aangenomen en vastgesteld waren. Hij meldde verder, dat de residentie Kediri eene bevolking had van 166,300 zielen; dat derhalve, naar denzelfden maatstaf als voor Madioen was aangenomen, door die bevolking aan het gouvernement, tot schadeloosstelling voor het gemis van landrente, aan ruwe produkten, koffij als anderzins, moest worden opgebragt eene som van ƒ 207,875. — gerekend tegen ƒ 1.25 per ziel, van welk bedrag nogtans een gering gedeelte in landrente en huistaks kon worden afgedragen, zoo door enkele dessa's welke voor

de bedoelde kultures ongeschikt waren, als door personen die niet ten dienste dier kultures zouden werkzaam zijn, en eindelijk dat het bedrag hetwelk, na aftrek van het vorenvermelde, alzoo aan den lande in suikerriet, indigo, koffij, als anderzins, moest worden opgebragt, geslagen over het getal werkbare mannen of hoofden van huisgezinnen, door ieder huisgezin moest worden gekultiveerd of aan den lande gekompenseerd, voor eene waarde van *f* 7.40. Daarbij werd door den direkteur nog opgemerkt, dat het verkieslijker was, het in Kediri te leveren suikerriet, even als in Soerabaya en elders, op kontrakten aan partikuliere fabrikanten af te staan, dan om het regtstreeks door het gouvernement te doen verwerken, als in Madioen; vermits de kosten, verbonden aan het bouwen der in laatstgemeld geval vereischte fabrieken, gevoegd bij het bezoldigen van het dan benoodigde personeel, de voordeelen, aan de dadelijke fabrikatie verbonden, ver zouden overtreffen. De direkteur stelde evenwel, met betrekking tot de te leveren indigobladeren, voor, om deze, even als in de residentie Madioen, onmiddellijk voor rekening van het gouvernement te doen verwerken, onder aantooning, dat alsdan het pond indigo aan den lande op evenveel zou te staan komen als de indigo van Madioen, namelijk op 1.46 het pond.

Met wijziging dus van het hier medegedeelde, en met verandering der cijfers in de zooeven vermelde, werden, bij resolutie van 8 Februarij 1833 no. 4, voor de residentie Kediri, gelijke beschikkingen genomen, als bij de door ons medegedeelde resolutie van 10 December 1832 no. 1, voor de residentie Madioen waren vastgesteld. Daarbij werd aan de planters, voor de hoeveelheid suikerrietstokken welke een pikol (in de resolutie staat *geraffineerde*) suiker konden afwerpen, in rekening gebragt *f* 3.50, en voor zooveel indigobladeren als een pond konden geven *f* 1.—; met bepaling, dat hetgeen deze toerekening meer zou bedragen dan wat elk man, ter waarde van *f* 7.40 produceren moest, vooreerst niet zou worden verdeeld onder de planters; maar dat daaromtrent, wanneer de resultaten zouden bekend zijn, eene voordragt zou worden gedaan door den resident. Nog werd daarbij bepaald, dat de direkteur der kultures zou moeten zorg dragen, dat, zoowel in Madioen als in Kediri, voor het snijden en transporteren van het suikerriet, 50 cent per pikol suiker aan de bevolking werd gevalideerd. Eindelijk werd bepaald: Dat het geleverd wordende suikerriet zou worden verkocht, op kontrakten, in den geest van die in Soerabaya en elders bestaande. Dat, met in standhouding van de fabriek te Blitar, in de residentie Kediri nog zouden worden aangebouwd, vijf indigofabrieken met de noodige bijgebouwen, en te zamen met 14 stellen bakken. Dat voor elke indigofabriek zou worden aangesteld een fabrikant, onder genot respektievelijk van *f* 100.— 's maands voor die bij de twee groote, en van *f* 80.— 's maands voor die bij de vier kleine fabrieken.

Bij resolutie van 23 September 1833 no. 2, werden de onderkollekteurs der landelijke inkomsten in de afdeelingen Kediri, Ngrowo en Brebek ontslagen, en bepaald: dat de adsistent-residenten van Ngrowo en Brebek voortaan zouden belast zijn met de kollekte der landrenten en huistaks, verschuldigd door zoodanige dessa's of personen, die daarvan, op grond van het boven omschrevene, geen vrijstelling genoten; en dat de inning der huistaks op dehoofd plaats Kediri, aan den kontroleur der landelijke inkomsten zou zijn opgedragen.

13. *Gevolgen der nieuwe regeling in Madioen en Kediri in* 1833. Blijkens de resolutie van 19 September 1833 no. 17, zou over 1833, in de beide genoemde residentiën, minder aan landrenten worden ontvangen, dan waarop aanvankelijk bij de begrooting gerekend was . . . . . . *f* 518,720.—
Door de levering van ruwe grondstoffen, of de prestatie van diensten in het belang der kultures, werd zulks, naar den vastgestelden maatstaf van *f* 5.96 voor ieder huisgezin in Madioen, en van *f* 1.25 voor ieder ziel in Kediri, vergoed tot een bedrag van - 395,724.72
bleef *f* 122,995.28
waarvan nog moest worden afgetrokken, wegens vrijstelling van lasten voor het onderhoud en de bewaking van geheiligde plaatsen - 8,755.—
zoodat door den lande minder werd getrokken, dan waarop aan landrenten in de residentiën Madioen en Kediri was gerekend, eene som van . . . . *f* 114,240.28

Bij de aangehaalde resolutie werd mitsdien bepaald, dat gemelde som van *f* 518,720.—, zou worden geregulariseerd, ten laste van de volgende hoofden der begrooting, als:

	Madioen.	Kediri.	Totaal.
Inkoop en kosten van koffij	*f* 105,182	*f* 80,396	*f* 185,578
„ „ „ „ suiker.	„ 60,589	„ 16,039	„ 76,628
„ „ „ „ indigo.	„ 38,257	„ 79,771	„ 118,028
„ „ „ „ houtwerken. . .	„ 15,490	„ —	„ 15,490
	f 219,518	*f* 176,206	*f* 395,724
Inlandsche eeredienst, onderhoud van graven	„ 8,755	„ —	„ 8,755
Remissiën.	„ 76,219	„ 38,022	„ 114,241
Totaal	*f* 304,492	*f* 214,228	*f* 518,720

14. *Huistaks.* Eene verandering in de bestaande heffing van de huistaks in de nieuwe residentiën, noodig bevonden zijnde, werd, met het oog op Staatsblad 1829 no. 19, bij resolutie van 17 April 1833 no. 3, bepaald: Dat in de nieuwe residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, zou worden ingevoerd, de belasting, bekend onder den naam van huistaks (*). Dat de aanslag in die huistaks zou geschieden naar eene klassifikatie, loopende van een tot vijf gulden 's jaars. Dat die huistaks zou worden toegepast op alle Javanen zonder uitzondering, die hun voornaamste middel van bestaan buiten den landbouw vinden; terwijl alles, hiertoe betrekkelijk, met overleg van de regenten en inlandsche hoofden moest worden geregeld.

15. *Landrenten.* Met betrekking tot de wijze van heffing der landrente, welke in het thans behandelde tijdvak gewoonlijk als *grondlast* wordt aangeduid, teekenen wij nog aan, dat bij art. 2 der resolutie van 30 April 1833 no. 6, werd bepaald:

(*) Onder anderen hebben betrekking tot de invoering van de huistaks in Kediri, resolutie 26 November 1832 no. 2, art. 9 en resolutie 3 Februarij 1833 no. 19.

„*a*. Dat in de residentie Banjoemas, gedurende het loopende jaar 1833, geen volkstelling zal behoeven plaats te vinden.

„*b*. Dat de grondlast in Karangkobar voortaan, even gelijk elders plaats vindt, *in koperen munt* zal kunnen worden voldaan; zullende de residenten van Bagelen en Banjoemas (onder welke residentiën Karangkobar thans verdeeld is), bij den aanslag van den grondlast, speciaal moeten letten op den tegenwoordigen lagen prijs van den tabak.

„*c*. Dat het distrikt Djeroeklegi (residentie Banjoemas) vooreerst zal zijn vrijgesteld van alle kultuur en belasting, uit aanmerking van de wenschelijkheid, dat zich aldaar eene bevolking vestige."

16. *Ontslag van den kommissaris-inspekteur over de overgenomen Vorstenlanden.* Bij missive van 8 Maart 1833 no. 5, had de direkteur-generaal van financiën aan de regering eene voorloopige aantooning ingezonden, waaruit bleek, dat de belastingen op de gebouwde en ongebouwde eigendommen in de vier nieuwe residentiën, voor het jaar 1832, waren begroot geweest op *f* 1,600,000.—, en dat daarop minder was ontvangen dan begroot, een montant van *f* 1,006,730.79, en dat dan zelfs, wanneer hetgeen op die belastingen nog stond ontvangen te worden en hetgeen minder aangeslagen dan geraamd was, daarvan werd afgetrokken, die belastingen nog altijd eene mindere ontvangst van *f* 815,782.93 zouden opleveren, dan waarop gerekend was.

De gouverneur-generaal van den Bosch, deed den kommissaris-inspekteur over de overgenomen Vorstenlanden, van Lawick van Pabst, bij kabinetsmissive van 11 Maart 1833 no. 383, zijne bezwaren te dezer zake kennen, en legde hem ten slotte de beantwoording op, der twee volgende vraagpunten, als:

Op grond waarvan, door hem, aan de bevolking van Madioen en Kediri was toegezegd, dat de landrente aldaar bijna geheel zou worden afgeschaft, en een stelsel van kultures zou worden aangenomen, niet overeenkomende met dat, door de regering, destijds, voorgeschreven? en

Waarom door hem, aan de residenten van Madioen en Kediri, in weerwil van hunne tegenwerpingen, bevolen was, om de aanzienlijke sommen, door hen reeds voor landrente ontvangen, terug te geven, zonder deswege vooraf de nadere bevelen der regering te vragen?

De kommissaris-inspekteur beantwoordde deze vraagpunten bij missive van 22 Maart 1833 no. 112, en gaf de gronden op, waarop hij, zonder tot de handelingen in kwestie dadelijk geautoriseerd te zijn geweest, vermeend had, zich daartoe geautoriseerd te mogen achten; zich bij die verantwoording refererende aan onderscheiden kabinetsmissives van den gouverneur-generaal en andere stukken.

De gouverneur-generaal toonde, bij kabinetsmissive van 11 April 1833 no. 587, de onaannemelijkheid aan dezer verantwoording, en verklaarde dat de kommissaris-inspekteur in billijkheid kon en moest aansprakelijk gehouden worden, voor alle schade, die bewezen zou zijn, door zijne handelwijze in deze aan het gouvernement te zijn berokkend. Hij stelde, bij kabinetsmissive van den 18en derzelfde maand no. 634, onder overlegging van alle gewisselde stukken, aan de leden der regering voor: om den kommissaris-inspekteur, in zijne funktiën te suspenderen, uithoofde van op de meest willekeurige wijze

de landrenten in de residentiën Madioen en Kediri te hebben afgeschaft, zonder daartoe gemagtigd te zijn, en zelfs zonder daarvan te hebben kennis gegeven aan het gouvernement, waardoor aan den lande aanzienlijke verliezen waren veroorzaakt; — en om verder den direkteur der kultures een opzettelijk onderzoek op te dragen, naar de hoegrootheid dier verliezen.

Tot regt verstand dezer zaak, is het noodig er op te letten, dat de willekeurige afschaffing der landrenten in de beide genoemde residentiën, plaats had vóór dat nog de nieuwe regelingen, vervat in de door ons medegedeelde resolutiën van 10 December 1832 no. 1 en 3 Februarij 1833 no. 4, waren ontworpen.

Deze zaak werd door den gouverneur-generaal in deliberatie gebragt, in de vergadering der hooge regering, van den 3en Mei 1833, onder aanbieding van nadere rapporten van den kommissaris-inspekteur, dd. 28 Maart en 2 April 1833 no. 117 en 129, waarbij deze trachtte te betoogen, dat het gouvernement eene belangrijke vergoeding in arbeid voor de bedoelde opofferingen zou genoten hebben; doch waaromtrent de gouverneur-generaal opmerkte, dat niet in aanmerking was genomen, dat vele daarbij opgegeven objekten, ten voordeele van het loopende jaar 1833 moesten worden gebragt; terwijl overigens die rapporten, zoowel als de nader ingekomen berigten van den resident van Madioen, den gouverneur-generaal nog meer hadden overtuigd van de noodzakelijkheid van een plaatselijk onderzoek.

Op grond van het medegedeelde, werd genoemde kommissaris-inspekteur, bij resolutie van 3 Mei 1833 no. 2, als zoodanig gesuspendeerd, en den direkteur der kultures een plaatselijk onderzoek opgedragen; terwijl het raadslid P. Merkus, aanteekening verzocht: dat hij zich met deze resolutie niet had kunnen vereenigen.

De gouverneur-generaal gaf, bij kabinetsmissive van 22 Junij daaraanvolgende no. 1051, instruktiën aan den direkteur der kultures, omtrent de wijze waarop hij het hem opgedragen onderzoek behoorde in te stellen. De direkteur rapporteerde over den uitslag van dat onderzoek, bij missive van 25 Julij 1833 no. 2568; terwijl de gewezen kommissaris-inspekteur eene nadere memorie van verantwoording, dd. 12 November daaraanvolgende litt. A, indiende. Van den Bosch, die inmiddels als kommissaris-generaal was opgetreden, ontsloeg, bij zijn besluit van 23 Januarij 1834 no. 58, verhandeld bij resolutie van dien dag no. 2, den meergemelden gewezen kommissaris-inspekteur honorabel uit de dienst, onder toekenning van pensioen. Het onderzoek had de gegrondheid der bezwaren tegen dien hoofdambtenaar bewezen; doch tevens doen zien, dat de hoegrootheid van het in deze door het gouvernement geleden nadeel, voor geene stellige berekening vatbaar was, en mitsdien het vorderen van schadevergoeding geen bepaald punt van overweging kon worden; weshalve de overtuiging, dat eene aanzienlijke schade geleden was, ten gevolge van eene ongeautoriseerde en geheel onverantwoordelijke daad, alleen invloed had op de bepaling van de hoegrootheid van het toegekende pensioen.

IX. *Gedeeltelijke bezoldiging van de regenten en hoofden in land.*

Wij hebben gezien, dat bij art. 8 van het besluit van den gouverneur-generaal van den Bosch, van 31 Augustus 1830 no. 1, lett. A, en bij art,

12 van zijn besluit van 18 December daaraanvolgende no. 1, bepaald werd, dat de inkomsten *der regenten en hoofden in de overgenomen Vorstenlanden*, provisioneel, voor een zeker gedeelte *in land* konden worden geregeld (*).

Alverder is medegedeeld, dat de gouverneur-generaal, bij nota van 14 Januarij 1831, aan de leden der regering het voorstel deed, om eene definitieve regeling van dien aard tot stand te brengen *voor alle regenten en minder bezoldigde hoofden* (†). Op dit voorstel werden eenige residenten gehoord (§). Aan de beslissing van het opperbestuur onderworpen, werd die regeling goedgekeurd, bij art. 2 van het reeds medegedeelde koninklijke besluit, dd. 12 Januarij 1832 lett. Y, geheim, waarbij uitdrukkelijk gesproken wordt van *Javaansche regenten en hoofden* (**).

Zien wij nu, op welke wijze aan den, den koning voorgestelden en door dezen goedgekeurden maatregel, uitvoering werd gegeven. Dit geschiedde bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, waarvan het dispositief aldus luidt:

„Is goedgevonden en verstaan:

„*Eerstelijk.* Aan de gekoncerneerde residenten op Java, ieder voorzooveel hem aangaat, op te dragen, om ter kennis van de regenten te brengen:

„*a.* Dat, ingevolge eene koninklijke vergunning van den 12den Januarij ll. lett. Y, de traktementen der regenten, *voorzoover, zij sulks verkiezen*, kunnen worden genoten voor de eene helft in geld, en voor de wederhelft door den afstand van de opbrengst van landerijen (††).

„*b.* Dat de opbrengst aan landrente, der alzoo af te stane landerijen, nu reeds gelijk zal moeten staan, aan het vol bedrag van de helft van het traktement, waarvoor die landerijen worden in betaling gegeven.

„*c.* Dat bovendien dáár, waar de gelegenheid zulks toelaat, aan de afgestane landerijen zal worden verbonden, zoodanige uitgebreidheid woesten grond, als de omstandigheden en het belang van het gouvernement veroorloven af te staan.

„*d.* Dat het aan de regenten zal vrijstaan, die gronden tot rijstvelden te doen aanleggen, en daarvan de landrente te trekken, zonder eenige afgave aan het gouvernement.

„*e.* Dat het den regenten, waaraan zoodanige gronden worden afgestaan, niet zal zijn geoorloofd, andere of meerdere lasten van derzelver opgezetenen te heffen of te vorderen, dan thans door hen worden betaald; doch dat het hun zal vrijstaan, met de hoofden en oudsten der dessa's vrijwillige overeenkomsten te treffen, om, tegen vrijstelling van de betaling van landrente, bijzondere diensten te presteren, of wel om, in stede van rijst of padi, andere produkten te kultiveren; mits nogtans ten deze niet strijdig worde gehandeld met de gewoonten (adat) der inlanders; zullende zoodanige overeenkomsten bij den resident moeten worden geregistreerd, die gehouden zal zijn,

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, le deel, pag. 392 en 395.

(†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, 2e deel, pag. 31. — (§) Idem pag. 39.

(**) Zie Tijdschrift voor N. I., 1865, 2e deel, pag. 206.

(††) Het koninklijk besluit bepaalde niet *de helft*, maar liet de regeling aan de indische regering over.

dezulke waartegen bij hem bedenkingen bestaan, vooraf, vergezeld van zijne konsideratiën en advies, der regering aan te bieden, en die almede zal moeten waken, dat de ontginning der woeste gronden niet tot nadeel der gouvernementsgronden strekke, door den invloed der hoofden om de bevolking tot verhuizing te doen overgaan.

„*f.* Dat de gronden, op de voorschreven wijze afgestaan, aan de betrekking van regent verbonden blijven, zóódanig dat, bij eventuëel overlijden of aftreden van een regent, dezelve, onder billijke schikkingen, op zijn opvolger overgaan.

„*Ten tweede.* Aan de gekoncerneerde residenten kennis te geven, dat de maatregel, om de regenten gedeeltelijk in land te bezoldigen, door zijne majesteit noodig is beschouwd, ter verzekering van 's gouvernements belangen op dit eiland; met aanschrijving voorts, om de regenten bekend te maken met 's konings weldadige bedoelingen, ook ten hunnen opzigte in dezen maatregel gelegen, en hoofdzakelijk dáárin bestaande: om aan de regenten de gelegenheid te verschaffen, hunne inkomsten te vermeerderen, en hun een middel te geven, om in het onderhoud van hunne veeltijds talrijke familie en aanhangelingen, zonder bezwaar voor de overige bevolking, te voorzien, door hen tot den landbouw te bezigen.

„Met verderen last op de residenten om, na een en ander aan de regenten te hebben voorgehouden, met hen in overleg te treden, opzigtelijk de gronden welke hun, op den voorschreven voet, zouden kunnen worden afgestaan, en om van den uitslag, vergezeld van bepaalde voorstellen, verslag te doen.

„Zullende de residenten nogtans gehouden zijn, zorgvuldig in het oog te houden, dat de toetreding tot de bovengemelde maatregelen van de zijde der regenten, geheel vrijwillig moet zijn, en daartoe geene middelen van overreding als anderzins mogen worden aangewend, aangezien daardoor geheel zou worden verijdeld het primitieve oogmerk van den maatregel, namelijk om daardoor de regenten nader aan het gouvernement te verbinden."

Het schijnt dat, bij de beraadslagingen over deze aangelegenheid, de gevoelens van de regeringsleden uiteenloopend waren. Immers, in weerwil dat, zoowel het aanvankelijk voorstel als de koninklijke goedkeuring, zich uitdrukkelijk uitstrekte tot *regenten en hoofden;* en niettegenstaande de maatregel, sedert 1830, in de overgenomen Vorstenlanden ook inderdaad werkte voor *regenten en hoofden;* gaf de regering nu, blijkens de medegedeelde resolutie, aan dien maatregel, in het algemeen, slechts uitvoering voor zooveel betrof *de regenten alleen;* terwijl de *andere hoofden* niet genoemd en dus uitgesloten werden.

Te vergeefs is getracht, — èn bij de algemeene sekretarie te Batavia, blijkens eene nota van 1 Augustus 1861, èn bij het ministerie van koloniën door onze eigen nasporingen, — de oorzaken van deze zeer belangrijke bijzonderheid op te sporen. De bedenkingen tegen de geheele toepassing der koninklijke magtiging, zullen gewis zwaar gewogen hebben; want van den Bosch was niet gewoon zijne plannen, ten gevolge van de adviezen der regeringsleden, te wijzigen, zelfs niet in de kleinste en onbeduidendste bijzonderheden (*).

(*) Wij hebben het bewijs hiervoor geleverd. De voorstellen omtrent de barissans,

Bij gemis van officiëele bescheiden, zij het ons vergund, ons persoonlijk gevoelen te dien aanzien hier neder te stellen.

Uit de medegedeelde, tot dit onderwerp betrekking hebbende stukken, is gebleken, dat het doel, van eene gedeeltelijke bezoldiging in land, was: *om de regenten en hoofden in ons belang te winnen*, *ter verzekering van de rust op Java.* De oorlog was naauwelijks geëindigd, of dadelijk werd het kultuurstelsel ingevoerd. Dit was een stoute daad van van den Bosch, waarover de oudste en ervarenste Indische ambtenaren van dien tijd verbaasd stonden. Geen wonder, dat buitengewone maatregelen werden noodig geoordeeld, om die onderneming te doen slagen en tevens de rust te verzekeren. Niets was dan ook natuurlijker, dan dat men *de regenten en hoofden*, de gebieders van het volk, in ons belang zocht te winnen en gunstig te stemmen voor het kultuurstelsel. Van dáár, dat men *reeds in* 1830 kultuurpercenten toekende, en in de overgenomen Vorstenlanden het landbezit aan *regenten en hoofden* toestond. Toen echter gelijke maatregel, ten aanzien van het landbezit, voor *alle regenten en hoofden op Java*, aan de beslissing van het opperbestuur onderworpen, en die beslissing, door de koninklijke goedkeuring, in de laatste helft van 1832 ontvangen werd, waren de omstandigheden veel ten goede veranderd. De algemeene rust was niet verstoord geworden; de stoute onderneming van van den Bosch was voorloopig gelukt; er bestond geen vrees meer voor tegenkanting, van welke zijde ook.

Het is derhalve zeer waarschijnlijk, dat de regering, bij hare beraadslagingen, welke geleid hebben tot de medegedeelde resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, zal hebben in aanmerking genomen: dat er geen dringende noodzakelijkheid meer bestond, voor de algemeene invoering van den besproken maatregel van het landbezit der hoofden; en dat zij het daarom vol-

---

werden letterlijk gevolgd bij de resolutie van 12 Februarij 1831 no. 43, zonder dat, van de door Merkus met bescheidenheid voorgestelde wijzigingen, gebruik werd gemaakt. Zie pag. 31, 32 en 39 der voorlaatste aflevering. De voorstellen, bij nota van 29 Januarij 1831, omtrent de uitbreiding der indigokultuur gedaan, en vervat in 10 paragrafen, werden letterlijk gevolgd bij de resolutie van 2 April 1831 no. 1. Hier was de vasthoudendheid van van den Bosch *zóó* sterk, dat zij hem aanspoorde, om zelfs eene misstelling in de voorstellen, waarop Merkus gewezen had, niet te herstellen. De voorstellen toch, gewaagden van de invoering der indigokultuur *in de residentiën beoosten Cheribon*, en de resolutie behield die bewoording, in weerwil dat Merkus had opgemerkt, dat in plaats van *Cheribon*, gesteld moest worden *Tagal*, omdat de indigokultuur dáár reeds was ingevoerd. Zie voorlaatste aflevering, pag. 41, 50 en 116. Eindelijk zijn de voorstellen tot uitbreiding der kultures, gedaan bij missive van 31 Augustus 1831 no. 1310, letterlijk gevolgd bij de resolutie van 30 November 1831 no. 1. Zie laatste aflevering pag. 191 en 196. — Terwijl wij nu, in de beide eerstvermelde gevallen, bij het omschrijven der beschikkingen, alleen refereerden aan de voorstellen, hebben wij, in het laatstvermelde geval, gemeend de beschikking geheel te moeten overnemen, ofschoon die letterlijk gelijkluidend was aan de voorstellen. Wij deden dat, om, eens en voor al, het bewijs te leveren: dat de adviezen van de regeringsleden zelfs niet de geringste verandering bragten in de aanvankelijke voorstellen. — En in het hier in den tekst vermelde geval, zien wij een hoogst belangrijk voorstel, bekrachtigd door de goedkeuring des konings, in de hoofdzaak veranderd, zonder dat eenig spoor kan worden gevonden van de redenen die daartoe hebben geleid!

doende zal hebben geacht, dien maatregel, *met uitsluiting van alle andere hoofden, alleen toe te passen op de regenten.*

Is deze onze onderstelling juist, dan ligt daarin reeds de veroordeeling van den maatregel opgesloten. Men vergete daarbij niet, dat die maatregel, reeds twee jaren te voren, in de overgenomen Vorstenlanden, volgens het aanvankelijk plan, namelijk op *regenten en hoofden*, was toegepast, en voortdurend bleef werken. Bij missive van den resident van Banjoemas, dd. 16 Julij 1837 no. 486, geheim, werd reeds voorgesteld, om alle inlandsche hoofden in die residentie, met uitzondering der regenten, geheel in geld te bezoldigen, en in te trekken hun landbezit, omdat dit hun een middel aan de hand gaf, om ongestraft de bevolking te kunnen knevelen. Dit voorstel bleef zonder gevolg.

Zien wij nu, welke de gevolgen waren van den maatregel in het algemeen. In het belang der regenten genomen, zou men denken, dat alle deze aanzienlijke inlandsche hoofden zich gehaast moeten hebben, om gebruik te maken van de hun toegekende bevoegdheid. Niets minder dan dat was echter het geval. Om dit aan te toonen, zullen wij mededeelen: — 1o. De beschikkingen die te dezer zake genomen zijn, in het tijdvak dat wij thans behandelen. 2o. Den einduitslag van het in den aanvang toegekende landbezit, naarvolgens de termalgemeene sekretarie te Batavia gedane nasporingen. 3°. De stand van het landbezit der regenten op dit oogenblik.

1o. *Beschikkingen, genomen in het thans behandelde tijdvak.* Die beschikkingen bepalen zich tot de regenten in de residentiën Japara en Joanna, Rembang, Madioen, Bezoeki en Banjoewangi, Samarang en Pasoeroean.

a. Japara en Joanna. Bij resolutie van 19 November 1832 no. 31, werden, te rekenen van 1 Januarij 1833, aan den regent van Japara, 400 jonken en 1 bouw sawavelden, en 1 jonk en 1 bouw tegalvelden, behoorende tot negen daarbij genoemde dessa's, rentvrij afgestaan, aangeslagen voor *f* 6000; en aan den regent van Joanna, 234 jonken en 1 bouw sawavelden, en 2 jonken en 2 bouws tegalvelden, van zeven mede daarbij genoemde dessa's, aangeslagen voor *f* 4200. — De voordeelen, aan dien afstand verbonden, kwamen overeen met de helft van het traktement van die regenten. Als maatstaf was genomen, de belasting, die de bedoelde velden, sedert de voorgaande vijf jaren, hadden afgeworpen. Aan den regent van Japara werd bovendien eene uitgestrektheid woeste grond, van ongeveer 200 jonken, nabij de dessa Djamboe, afgestaan. De resident moest de ingezetenen der betrokken dessa's, met deze beschikking bekend maken, en aan de dorpshoofden een bewijs of soort van piagem uitreiken, waarbij de belasting, voor de bovenbedoelde bebouwde velden, aan den regent, in geld of in natura, op te brengen, vooreerst voor den tijd van tien jaren werd vastgesteld, met vermelding, dat het gouvernement zich voorbehield, om de belasting, na dat tijdvak, nader te regelen. — De regenten van Patti en Koedoes hadden het verlangen te kennen gegeven, om hunne traktementen bij voortduring in geld te genieten (*).

(*) Voor den regent van Japara, werden de bovenbedoelde sawa's verwisseld, blij-

b. Rembang. De resident van Rembang gaf, bij missive van 18 November 1832 no. 2053, aan de regering kennis, dat de regenten in zijne residentie, met welgevallen wilden gebruik maken van de aanbieding, om hunne traktementen voor de helft te ontvangen, door den rentvrijen afstand van bebouwde velden, met verbinding tevens aan dien afstand, van eene uitgestrektheid woesten grond, en dat de regenten derhalve hadden verzocht, dat de afstand mogt plaats hebben met 1 Januarij 1833, naar den aanslag (voorzooveel de bebouwde velden betrof) van 1832, en onder bepaling tevens, dat het kollekteloon van 8 percent op het bedrag der gepercipieerde landrente, aan de dessahoofden toegekend, bij voortduring ten laste van het gouvernement zou blijven, ten einde zij regenten alzoo in het onverdeeld genot mogten raken, van de hun in betaling afgestane bouwlanden. De resident vroeg, of de afstand indezervoege mogt worden geregeld, waarop de regering toestemmend antwoordde, bij resolutie van 10 December 1832 no. 6. Dienovereenkomstig werd bij resolutie van 12 Februarij 1833 no. 10, aan de regenten van Rembang, Toeban, Bodjonegoro en Blora, de helft van hun traktement aan inkomsten van de daarbij aangewezen bebouwde velden toegestaan. Den resident werd aanbevolen om te waken, dat door de regenten, zoo in de heffing der belasting van de aan hen afgestane dessa's, als in de te doene vorderingen van derzelver ingezetenen, niet strijdig met de adats of gewoonten der bevolking, en met de gouvernementsbepalingen werd gehandeld. — Van woeste gronden was hierbij geen sprake.

c. Madioen. Blijkens missive van den resident van Madioen, dd. 21 November 1832 n° 1144, hadden de regenten in die residentie bedankt voor het aanbod, om de helft hunner traktementen door den rentvrijen afstand van landerijen te ontvangen, en zulks met uitzondering van den regent van Ponorogo, die zich deswege nog niet stellig had verklaard, maar, naar de meening van den resident, van het aanbod evenmin gebruik zou maken; hetgeen dan ook niet plaats had. Trouwens, de autorisatie tot afstand van velden, bestond voor Madioen, als deel uitmakende van de overgenomen Vorstenlanden, reeds sedert de uitvaardiging van het besluit van 31 Augustus 1830 no. 1. Blijkens de resolutie van 18 December 1832 no. 9, berustte de regering in deze mededeeling van den resident van Madioen.

d. Bezoeki en Banjoewangi. Deze resident gaf, bij missive van 23 December 1832 no. 91, aan de regering kennis, dat geen der regenten in zijne re-

kens resolutie van 31 Januarij 1846 no. 12: — »onder verklaring, ten overvloede, dat genoemde regent aan degenen die sawa's bezitten, of voor hem bewerken, zal moeten doen genieten: de helft van het gewas wanneer door hen de zaadpadi wordt geleverd, en zoo niet, naar evenredigheid van het kostende der zaadpadi, minder." Hier vinden wij dus eene magtiging van de regering, *tot de heffing van het halve produkt plus de zaadpadi!* terwijl bij de resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, uitdrukkelijk verboden was: het heffen van andere of meerdere lasten, dan de bevolking gewoon was te dragen. En ziedaar den sleutel van het raadsel. Zonder misbruiken, kon door den maatregel van bezoldiging *in land*, geen voordeel verwacht, maar wel nadeel geleden worden, en in ieder geval was daaraan veel moeite en omslag verbonden. Het meerendeel der regenten, dat voor het aanbod bedankte, heeft dan ook waarschijnlijk gemeend, dat de bewoordingen van het koninklijk besluit naar de letter zouden worden opgevolgd.

sidentie, van het meerbedoelde aanbod wenschte gebruik te maken; doch dat alleen door den regent van Bezoeki de afstand verzocht was, van een stuk woesten grond in de afdeeling Panaroekan, tegen welken afstand hij resident bedenking had, uit aanmerking dat die grond, ten gevolge van den aldaar aangelegden dam in de rivier van dien naam, spoedig eene belangrijke som aan landrente zou opbrengen. De resident gaf mitsdien in overweging, om het aan dien regent vrij te laten, woeste gronden in het distrikt Djember of Poeger ter ontginning uit te kiezen. Dienovereenkomstig werd besloten, bij resolutie van 23 Januarij 1833 no. 4. De regent maakte van die vergunning geen gebruik, waarin berust werd, blijkens resolutie van 23 Maart 1833 no. 9.

e. Samarang. De resident rapporteerde, bij missive van 3 Januarij 1833 no. 11, dat de regenten van Kendal, Samarang en Grobogan, blijkens hunne overgelegde brieven, hadden bedankt voor de aanbieding; maar dat de regent van Demak daarvan wenschte gebruik te maken; weshalve hij daartoe voorstel deed. Op de gerezen bedenking, omtrent den lagen maatstaf, naar welken de den regent van Demak toe te wijzen velden, in den aanslag der landrenten waren begrepen, antwoordde de resident, dat zulks hoofdzakelijk het gevolg was van de slechte hoedanigheid van den grond der bedoelde velden, en dat er bovendien verschillende redenen bestonden, welke het noodzakelijk maakten, om in den aanslag der velden in het regentschap Demak, met de meeste gematigdheid te werk te gaan. Dientengevolge werd, bij resolutie van 16 Maart 1833 no. 12, bepaald, dat de regent van Demak, te rekenen van 1 Januarij 1834, zijn traktement voor de helft (*f* 4800) zou genieten, door den rentvrijen afstand van 297 jonken en 1 bouw sawavelden, behoorende tot acht daarbij vermelde dessa's, welke velden gezamenlijk, in den aanslag van 1832, waren begrepen geweest voor eene som van *f* 4802. Voor het overige werd berust in het niet afstaan van velden aan de andere regenten.

f. Pasoeroean. Bij missive van 18 Februarij 1833 no. 9, deelde de resident mede, dat geen der regenten in de residentie Pasoeroean wenschte gebruik te maken van de vorenbedoelde aanbieding; waarin berust werd blijkens resolutie van 23 Maart 1833 no. 9.

Nog teekenen wij hier aan, omdat de voorstellen van de residenten behooren tot het thans behandelde tijdvak, dat aan twee regenten in Tagal en aan twee regenten in Banjoemas, bij resolutie van 3 Oktober 1833 no. 5, woeste gronden werden afgestaan, en wel:

g. Tagal. Aan den regent van Tagal, zeker stuk boschgrond, genaamd Djambanwaroe, in het oostelijk gedeelte van zijn regentschap, groot omtrent zes palen vierkant; — en aan den regent van Pamalang, zeker stuk bouwgrond, genaamd Sewaka, in de nabijheid der dessa Pesappen, groot omtrent vier palen vierkant (*).

h. Banjoemas. Aan den regent van Poerbolingo, 50 tot 75 jonken (200 tot 300 bouws) woeste grond, in de nabijheid der dessa Koetawis, distrikt Tjahiana; — en aan den regent van Bandjarnegara, 10 jonken (40 bouws) woes-

(*) Abusivelijk is in de resolutie vermeld, eene uitgestrektheid van *zes* en *vier palen vierkant*, gelijk staande aan 11,520 en 5120 bouws. Dit moet zijn: *zes* en *vier vierkante palen*, gelijkstaande aan 1920 en 1280 bouws.

ten grond, in de nabijheid der dessa Pesayangan, distrikt Singomerto (*).

2. *Einduitslag van het in den aanvang aan de regenten toegekende landbezit.* Het volgende is een uittreksel van de reeds vermelde, ter algemeene sekretarie te Batavia opgemaakte, en onder dagteekening van 1 Augustus 1861 afgesloten nota. Er komen daarin verschillen voor, met hetgeen hierboven reeds door ons, geput uit de officiëele resolutiën, is vermeld geworden, waarop wij, gaande weg, met een enkel woord de aandacht zullen vestigen. Het bedoelde uittreksel luidt aldus:

„De regenten in de residentiën Bantam, Cheribon, Soerabaya en Pasoeroean, gaven te kennen, dat zij verkozen, hunne bezoldiging in geld te blijven genieten, omdat zij in het bezit van land geen voordeel zagen.

„Dit was mede het geval met de regenten van Bezoeki. Wel wenschten zij stukken woesten grond; maar op de verklaring van den resident, dat zij niet partiëel tot den maatregel mogten toetreden, zagen zij hiervan af. Voorts weigerde de resident het verzoek onder de aandacht der regering te brengen, omdat het streed met de belangen van het gouvernement." [Wij hebben gezien: dat alleen de regent van Bezoeki woesten grond vroeg; dat de resident dit verzoek wel degelijk onder de aandacht der regering bragt, en dat dit verzoek bezwaar ondervond, niet omdat geen partiëele toetreding tot den maatregel geoorloofd was, maar omdat de verlangde gronden, door de daarstelling van den dam van Panaroekan, niet meer konden geacht worden *woeste* gronden te zijn. In de reeds aangehaalde missive van den resident, dd. 23 December 1832 no. 91, wordt nog gezegd: dat de regent van Probolingo voor de spekulatie der woeste gronden bedankte, te eerder, omdat eene groote uitbreiding der kultures vele handen in zijn regentschap vereischte, en hem veel werk verschafte; terwijl in het regentschap Banjoewangi de bevolking te gering was, om den regent eenig vooruitzigt op een goeden uitslag te kunnen geven.]

„De régenten van Tagal wenschten hunne bezoldiging, bij voortduring, in geld te ontvangen, omdat zij ongaarne bloot stonden aan misrekening in hunne inkomsten. Die van Tagal en Pamalang verzochten en verkregen echter den afstand van woeste gronden. Voorts moet nog, ten aanzien der toepassing van de resolutie in Tagal, opgemerkt worden, dat de regenten zoowel als de andere inlandsche hoofden, krachtens verkregen vergunning van vorige residenten, velden van de bevolking in huur hadden, waarvan zij, tegen voldoe-

(*) Bij eene specifieke opgave, onder dagteekening van 1 September 1857, bij missive van dien dag, no. 26 geheim, door den resident van Banjoemas aan de regering ingediend, worden deze in 1833 als woest uitgegeven gronden niet meer vermeld. Derhalve mag worden aangenomen dat zij, destijds reeds niet meer in het bezit van de regenten van Poerbolingo en Bandjarnegara waren. Daarentegen komen bij die opgave wel voor, 192 bouws woeste gronden, behoorende onder de dessa's Kedjawarkoelon en Kedjawarwettan van het distrikt Banjoemas en Pangpongan en Bertah van het distrikt Poerworedjo, als afgestaan aan den regent van Banjoemas. Vermits die regent ook de tot genoemde dessa's behoorende sawa's in rentvrij bezit heeft, is het waarschijnlijk, dat, van den aanvang af, die dessa's, *met alle de daartoe behoorende velden*, aan den regent zijn afgestaan.

ning der landrenten, de helft van het rijstgewas trokken (*). Hier bleek het dus, dat, wat men den regenten wilde geven, zij reeds in ruime mate, krachtens vroegere autorisatiën, bezaten. De regenten zouden, van de hun afgestane landen, de landrenten mogen heffen, naar den maatstaf van $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{5}$, door het gouvernement aangenomen; terwijl zij reeds altijd $\frac{1}{2}$ van het gewas, tegen betaling der landrenten van de door hen in huur genomen landen, mogten trekken. De resident veranderde dien staat van zaken niet, maar liet dien, zoowel voor de regenten als voor de mindere inlandsche hoofden, bestaan."

[De resident kon dien staat van zaken niet wel veranderen. Hij gaf, bij missive van 22 Februarij 1837 n°. 398/11, aan de regering kennis van het bestaande, onder opmerking, dat eene verandering hierin, of de toepassing van het bepaalde bij art. 4 van Staatsblad 1834 n°. 52, hem ongeraden voorkwam, zoolang het bestaande niet in misbruik ontaardde; en zulks *omdat de inkomsten der regenten en mindere inlandsche hoofden, op verre na niet toereikende waren.* De regering kende nu den staat van zaken; van haar moest dus de verandering, zoo die noodig geoordeeld werd, uitgaan, niet van den resident: deze toch liet voortbestaan, niet wat hij ingesteld, maar wat hij, bij zijne optreding als resident van Tagal, gevonden had, en wat nu kon geacht worden, stilzwijgend door de regering te zijn gesanktioneerd.]

„Ten aanzien van de toepassing van de resolutie in Pekalongan, zij opgemerkt, dat ofschoon de resident (missive 14 Januarij 1837 no. 65/8) mededeelde, dat de regenten van Pekalongan geen rentvrije sawavelden hadden verlangd, het later echter gebleken is; dat aan de resolutie van 23 Augustus 1832 n°. 39, (door den toen fungerenden resident) geen uitvoering ter goeder trouw was gegeven; — dat de regenten wel degelijk rentvrije sawavelden hadden verlangd, die ook voor het jaar 1833 hadden bezeten; maar dat de afstand later werd te niet gedaan, toen de publikatie van 6 November 1834 (Staatsblad 52), — betreffende het verbod, om de landrenten voor dessa's te betalen, tegen afstand van een gedeelte van derzelver gewas, — werd uitgelegd, als ook van kracht te zijn voor de inlandsche ambtenaren. Zie, zoo noodig, de missive van den algemeenen sekretaris, dd. 5 December 1835 n°. 1027, en de resolutie van 16 Januarij 1836 no. 1, waarbij alsnog gelast werd, om de resolutie (van 23 Augustus 1832 no. 39) naar behooren ter kennisse der regenten te brengen. De regenten van Pekalongan verlangden later geen rentvrije sawa's; maar zij verkregen woeste gronden. Zie besluit van 18 Januarij 1839 no. 7."

[Uit eene missive van den resident van Pekalongan, van 10 December 1835 no. 1256/1, gerigt aan den algemeenen sekretaris (waarschijnlijk in antwoord op diens bovenaangehaald schrijven van den 5den dier maand no. 1027), bleek: „dat *de bebouwde velden*, welke in 1833 aan de regenten van Pekalongan en Batang waren afgestaan, in het daarop volgende jaar (dus in 1834), *onder de voor de europeesche kultures bestemde gronden zijn begrepen*, *zonder dat*, *ter vervanging van deze*, *andere velden zijn aangewezen*." De publikatie van 6 November 1834, oefende dus in deze geen invloed uit, en kon dit ook niet;

(*) Vergelijk de noot, voorkomende op pag. 37 van het tegenwoordige deel van dit Tijdschrift.

want toen zij ter kennis kwam van den resident, was het jaar 1834 bijna verstreken. De oorzaak moet gezocht worden *in de eischen van het kultuurstelsel*, die zelfs zóó ver gingen, dat men de eenmaal aan de regenten toegekende velden, hun weder ontnemen moest. Van het vervangen dier velden door andere, kon niet wel sprake zijn; want overal waar velden aan regenten waren toegewezen, bleven zij zonder verwisseling in hun bezit, en waar, in het hier bedoelde geval, de eischen van het kultuurstelsel de terugneming noodzakelijk maakten, ligt daarin het bewijs, dat geen overvloed van geschikte bebouwde gronden bestond. — Op grond van de hier medegedeelde bijzonderheid, werd de resident van Pekalongan, bij resolutie van 16 Januarij 1836 no. 1, aangeschreven: „om met de regenten in zijne residentie (die van Pekalongan en van Batang) *op nieuw onderhandelingen aan te knoopen*, ten aanzien van den afstand van *bebouwde velden* en *woeste gronden*, op den voet der resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39." De resident werd gelijktijdig aangeschreven: om terug te komen op zijn vroeger gedaan voorstel, om den regent van Batang remissie te verleenen van achterstallige landrenten over 1833.]

„In Kadoe begreep men de bedoelingen der resolutie (23 Augustus 1832 n°. 39) op die wijze, dat, hoewel door den resident verklaard werd, dat de regent geen rentvrije sawa's of woeste gronden verlangde, het later, in 1848, bleek dat de regent, van af 1832, rentvrije sawa's had bezeten. Zie besluit 31 Julij 1848 no. 9.

„Van de vier in de residentie Japara geplaatste regenten, verkozen drie de helft van hunne bezoldiging in land te ontvangen. De regent van Japara erlangde daarenboven nog een stuk woeste grond, groot 200 jonken. Besluiten 9 September 1837 no. 26 en 1 Junij 1839 no. 3." [Wij hebben aangetoond, dat aanvankelijk slechts twee regenten tot den maatregel toetraden.]

„In Rembang traden drie van de vier regenten tot den genomen maatregel toe." [Door ons is aangetoond dat zij alle vier toetraden; zij zijn thans nog in het genot daarvan.]

„Van de zes in de residentie Bagelen geplaatste regenten, traden drie, en van de vier regenten in Banjoemas allen tot den maatregel toe. De regenten van Bandjarnegara en Poerbolingo (Banjoemas) erlangden daarenboven nog stukken woeste grond. Resolutie 3 Oktober 1833 n°. 5. Wij moeten echter, omtrent deze twee laatste residentiën, alsmede omtrent Madioen en Kediri, opmerken, dat bij hare overname en organisatie (in 1830,) het beginsel was aangenomen, om niet alleen de regenten, maar ook de andere hoofden, in land en in geld te bezoldigen.

„Van de 47 regenten in de 13 hierboven genoemde residentiën, waren er alzoo 20 regenten, welke van de vergunning, om een gedeelte van hun traktement in rentvrije sawa's, en om stukken woesten grond te ontvangen, hebben gebruik gemaakt."

[De nota maakt geen melding van de residentie Madioen, waar alle regenten voor het aanbod bedankten, noch van Samarang, waar drie bedankten, en slechts één, de regent van Demak, het aannam. Uit het medegedeelde blijkt voldoende, — en het was ons eenig oogmerk dit duidelijk aan te toonen, — dat de groote meerderheid der regenten op Java, van de hun ten deze, bij wijze van gunst, aangeboden bevoegdheid, geen gebruik hebben willen maken.]

3. *Stand van het landbezit der regenten op dit oogenblik.* Wij zullen hier alleen blijven melding maken van het landbezit, hetwelk het gevolg was van den, bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, genomen maatregel. Het op sommige plaatsen bestaan hebbende of nog bestaande partikuliere landbezit van regenten, zoowel als het bezit van zoogenaamde apanagevelden, blijft thans buiten behandeling. Misschien zullen wij gelegenheid hebben, daarop later terug te komen.

Wij laten voorafgaan de opmerking: dat spoedig na het in werking komen, in sommige gedeelten van Java, van den hier besproken maatregel, overtuigend bleek, dat zulks tot schromelijke misbruiken, ten nadeele van de geringe bevolking, aanleiding gaf. Wij kunnen daarvan tal van voorbeelden aanvoeren; maar dit zou ons te ver leiden. Wij bepalen ons dus bij een enkel voorbeeld, en kiezen daarvoor het regentschap Demak, waartoe, in den aanvang van de werking des maatregels, ook behoorde de afdeeling Grobogan, die in 1843 daarvan werd afgescheiden en aanvankelijk gesteld onder een rongo, maar later en thans nog onder een gewoon regent. De hierbedoelde landstreek van Demak en Grobogan is dezelfde die, door den bekenden hongersnood van 1849, eene zoo treurige vermaardheid heeft verkregen.

Wij hebben gezien: dat de regent van Demak de eenige in de residentie Samarang was, die bebouwde velden in leenbruik had begeerd, ten gevolge waarvan hem, bij resolutie van 16 Maart 1833 no. 12, eene uitgestrektheid van 297 jonken en 1 bouw sawa's, behoorende tot acht dessa's, was afgestaan, die in de landrente waren aangeslagen voor niet meer dan *f* 4802.—, of de helft van zijn traktement, welke lage aanslag, naar de verklaring van den resident, het gevolg was van de *slechte hoedanigheid dier gronden.*

Naar aanleiding van een in 1857 ingesteld onderzoek, schreef de resident van Bezoeki, H. A. van der Poel, bij geheime missive van 7 Julij van dat jaar, lett. D, aan de regering onder anderen het volgende, geput uit zijn eigen ondervinding:

„In 1832, toen ik kontroleur te Demak was, maakte de regent aldaar gebruik van de bedoelde vergunning (verleend bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39), en koos zich een aantal der *beste* en het *minst belaste sawavelden* uit, tot een bedrag van belasting van *f* 4800.—, zijnde de helft van zijn traktement.

„Reeds in 1833 kwam de geheele bevolking van de aan den regent, op de bedoelde wijze, cijnsbaar gemaakte dorpen, bij mij, met de dringende bede: wederom in het bezit harer velden gesteld, en van de bemoeijingen van den regent ontheven te worden. Deze vertoogen, aan het bestuur voorgebragt, werden afgewezen, op grond van het koninklijk besluit, waarvan de hooger genoemde resolutie oorspronkelijk is.

„In 1834 herhaalde zij die bede, doch met hetzelfde vruchtelooze gevolg."

Bij art. 3 van het besluit van 5 December 1836 no. 10, werd de direkteur der kultures aangeschreven om, na de betrokken residenten bij geheime missive te hebben gehoord, te dienen van konsideratiën en advies op de vraag: „inhoever het wenschelijk is, om het, bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, vastgesteld beginsel, nopens den rentvrijen afstand van gronden aan

de regenten op Java, ter gedeeltelijke voldoening hunner traktementen, te behouden, dan wel, het bij de benoeming van nieuwe regenten te doen vervallen, met in het ooghouding van de voorname reden, die tot de daarstelling van het beginsel heeft geleid, namelijk: de bevordering der tevredenheid van de genoemde inlandsche hoofdambtenaren."

Naar aanleiding hiervan, stelde de resident van Samarang, bij zijne geheime missive van 17 April 1838 no. 953/1, aan den direkteur der kultures voor: om de, bij resolutie van 16 Maart 1833 no. 12, aan den regent van Demak verleende afstand van rentvrije landen, voor eene som van ƒ 4802.— 's jaars in stede van traktement, weder in te trekken met het einde van het toen loopende jaar (1838) en aan denzelven, van 1 Januarij 1839 af, zijn traktement weder in zijn geheel uit te betalen. Hij deed dit voorstel, alhoewel de regent niet had doen blijken, dat hij eene verandering in deze verlangde.

Het ingestelde onderzoek had, in het algemeen, het gevolg, dat bijna alle betrokken residenten bepaaldelijk adviseerden, om het beginsel van grondafstand aan regenten te laten varen. De direkteur der kultures stelde dan ook, bij geheime missive van 22 December 1838 no. 10, aan de regering voor: — „om het beginsel, bij resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39 vastgesteld, voorzoover den afstand aan de regenten van rentvrije gronden, in gedeeltelijke voldoening van hunne traktementen, betreft, te doen vervallen, door te bepalen, dat dusdanige overeenkomsten tusschen het gouvernement en de regenten, waar die bestaan, voortaan, bij de benoeming van nieuwe regenten, niet zullen worden vernieuwd of voortgezet."

De raad van Indië meende, dat indien de kwestieuse maatregel, hier of daar, ook al eenige ongelegenheid te weeg bragt, zulks moest worden beschouwd, als te behooren onder zoovele andere „onvolmaaktheden, welke als het ware in elke maatschappij worden ondervonden, zonder dat daarin naar wensch kan worden voorzien." Dienovereenkomstig werd de resolutie van 1832, blijkens geheim besluit van 17 Maart 1839 lett. R, vooreerst gehandhaafd.

Reeds in het volgend jaar kwam deze maatregel andermaal ter sprake. De resident van Samarang stelde, naar aanleiding van de benoeming van een nieuwen regent van Demak, voor, de sawa's totdusver door den regent van Demak bezeten, niet aan den nieuwbenoemden toe te wijzen, maar aan de bevolking terug te geven. De direkteur der kultures verlangde, dat bij het opperbestuur zou worden aangedrongen, op de intrekking van den maatregel van 1832. In den boezem der generale direktie van financiën, was men het daarover niet eens, en de regering vond, blijkens haar besluit van 1 Augustus 1840 no. 5, geen aanleiding, om op hare beslissing van het vorig jaar terug te komen.

De ambtenaar van der Poel, die, zooals wij gezien hebben, van 1832 tot 1833 kontroleur was te Demak, kwam daar, in 1841, als assistent-resident terug. Van zijne bevinding deelt hij, in den reeds aangehaalden brief, het volgende mede:

„Een der eerste zaken, die mij voorkwamen, was een adres van de hier bedoelde bevolking, om ontheven te worden van de bepaling, dat zij twee vijfde gedeelten van haar gewas aan den regent moest afstaan, tegen vrijstelling van landrente.

„Gedurende de twee jaren die ik te Demak verbleef, heb ik in deze niets voor de bevolking kunnen doen: het bestuur hield vast aan de genomen beschikking."

In 1847 stelde de toenmalige direkteur der kultures, op nieuw de intrekking van den maatregel in het algemeen voor. De regering verklaarde, bij missive van den algemeenen sekretaris, dd. 23 Maart 1847 n_o. 655: — „dat het haar, immers vooralsnog, raadzamer voorkwam, om dáár, waar zulks zonder dadelijk en bepaald bezwaar van den lande en de bevolking kon geschieden, de bepalingen rakende het landbezit der regenten, ter goeder trouw toe te passen, dan ze buiten gevolg te laten, nu ze om algemeene redenen worden afgekeurd."

In 1849 begon de hongersnood in Demak en Grobogan, die zoo vele offers heeft geëischt, en waarvan de ijsselijkheden te wel bekend zijn, dan dat het noodig wezen zou, daarover breedvoerig uit te weiden.

De ambtenaar van der Poel vinden wij andermaal in het bedoelde regentschap. In zijn meergemelden brief, teekent hij het volgende aan:

„In het laatst van 1849, als inspekteur der kultures, naar Demak en Grobogan gezonden zijnde, waar toen gebrek aan voedingsmiddelen onder de bevolking heerschte, waren de aan den regent van Demak afgestane dorpen, met derzelver velden, nog in zijn bezit, en terwijl ik mij overtuigde, dat onder den geringen man overal gebrek aan levensmiddelen bestond, bleek het mij te gelijkertijd, dat de schuren van den regent opgevuld met padi waren, padi, die hij van de onderwerpelijke velden geoogst had, en die hij later tegen hoogen prijs dacht te verkoopen.

„Aan de regering maatregelen willende voordragen, om de zeer verarmde bevolking de gelegenheid te geven, de ophanden zijnde beplanting der rijstvelden te bewerkstelligen, waartoe zij zonder buitengewone hulpmiddelen niet in staat was, vroeg ik den regent: waar het best en minst kostbaar zaadpadi zou kunnen worden opgekocht? — en hij verwees mij naar de, op cirka 200 palen afstands liggende residentie Cheribon; terwijl hij, in het centrum van Demak, genoegzaam padi in eigendom bezat, om in de behoefte aan zaadpadi te voorzien."

De regering deed, bij missive van den algemeenen sekretaris, dd. 5 April 1850 L^a A^2, geheim, aan den resident van Samarang de vraag: of de verkeerdheden en misbruiken, welke hadden bijgedragen tot den ongunstigen toestand van Demak en Grobogan, niet voor een groot deel moesten worden toegeschreven aan den regent van Demak? De toenmalige resident berigtte in Mei, en zijn opvolger in Julij 1850, hoogst ongunstig over dien regent, met voorstel: om hem en den rongo van Grobogan te ontslaan, alleen de laatste eervol, maar beide onder toekenning van pensioen. Dienovereenkomstig werd besloten, bij geheim besluit van 23 Augustus 1850 L^a Z^i.

De toenmalige toestand van de bedoelde landstreek, wordt geschetst in de bij dat besluit behandelde missive van den resident van Samarang, van 10 Augustus 1850 La B. Blijkens dat besluit, wordt in die missive onder anderen gezegd:

„Dat, hoezeer de vooruitzigten *in de toekomst* gunstig zijn, evenwel *voor het tegenwoordige* de toestand der bevolking (inzonderheid van Grobogan), en

de haar overblijvende voorraad levensmiddelen, alles behalve bevredigend zijn.

„Dat, terwijl de hoofden een voorraad padi en een groot aantal karbouwen bezitten, de levensmiddelen en het ploegvee bij de landbouwende klasse der bevolking daarentegen zeer gering zijn.

„Dat in de afdeeling Grobogan, zoomede in de distrikten Singenkidoel en Mangar, onder Demak, en in de distrikten Singenlor en Grogol, onder Samarang, de gemeene man nu reeds gebrek aan voedsel ondervindt, en dat het te voorzien is, dat zeer spoedig en vóór den oogst van het tweede gewas, de behoefte zich meer algemeen zal doen gevoelen.

„Dat hij resident zich mitsdien genoodzaakt heeft gezien, onverwijld over te gaan tot den maatregel: — om van den aanwezigen voorraad padi, in het bezit van degenen die meer hebben geoogst dan zij voor hun onderhoud noodig hebben, en dus in de termen zouden vallen om landrente te betalen, eene belasting *in natura* te heffen, in verhouding van $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$ en $\frac{2}{5}$ tot het produkt van 5, 8, 10 en 15 hamatten padi en daarboven; en het provenu daarvan te doen strekken tot tegemoetkoming der noodlijdenden, zooveel mogelijk in verhouding van 8 pikols padi voor elk landbouwend huisgezin.

„Dat deze maatregel, hoe noodzakelijk ook om eene herhaling voor te komen van de vroeger ondervonden rampen, evenwel het doel niet zal bereiken, indien geen medewerking wordt ondervonden van de hoofden, die nagenoeg de eenige bezitters zijn van padi."

Bij geheim besluit van 18 Oktober 1850 La Gz geheim, werd raden adhipatti Ario Tjondro Negoro, de verdienstelijke regent van het aan Demak grenzende Koedoes, in de residentie Japara, benoemd tot regent van Demak, met het bepaald doel: „om in dat door rampen geteisterde regentschap te herstellen, hetgeen sedert jaren in een jammerlijken toestand verkeerde." Dat deze als „kundig, eerlijk en trouw" aanbevolen regent, de van hem gekoesterde verwachtingen niet heeft teleurgesteld, blijkt voldoende uit de bijzondere belooning en onderscheidingen hem sedert te beurt gevallen, de toekenning van eene aanzienlijke jaarwedde van ƒ21,600, bij besluit van 3 Januarij 1852 no. 6, en door zijne verheffing later tot pangerang.

Deze regent, die bij zijne optreding te Demak in inkomsten verminderde, verklaarde blijkens het aangeteekende bij evenvermeld besluit, geen gebruik te willen maken, van de hem door het gouvernement gedane aanbieding: om, voor de helft van zijne bezoldiging, het rentvrij bezit van sawa's te genieten.

De woorden, waarin de regent van Demak deze verklaring aflegde, zijn openlijk medegedeeld door het lid van de tweede kamer der staten-generaal, den heer W. R. Baron van Hoëvell, in de zitting dier kamer van 28 Julij 1854, bij gelegenheid van de beraadslagingen over art. 55 van het thans werkende regerings-reglement, dat handelt over: „de bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook." De heer van Hoëvell, van de aanbieding van sawa's aan genoemden regent van Demak melding makende, sprak aldus:

„Wat deed nu die voortreffelijke man, wiens lof het mij een genoegen is, hier in 't openbaar voor geheel het Nederlandsche volk te mogen verkondigen? Hij schreef aan het gouvernement een brief, waarin hij zeide: „dat het geven „van sawa's aan regenten, om door de bevolking ten hunnen behoeve bewerkt „te worden, een groot misbruik was, dat tot vele andere misbruiken aanleiding

„gaf; dat hij, hoezeer geldelijk daardoor gebaat, echter geen deel wenschte te „nemen in de handhaving van misbruiken, die niet behoorden te bestaan; dat „hij alzoo eerbiedig de regering verzocht, hem te ontslaan van het aannemen „der hem toegelegde sawa's. Dat hij zeer dankbaar er voor zou zijn, wanneer „de regering hem daarvoor eene geldelijke toelage geliefde te geven, dat echter, wanneer zijne excellentie de gouverneur-generaal in zijne wijsheid anders „mogt besluiten, hij desniettemin toonen zou, zijne dienstpligten met denzelf„den ijver en trouw te betrachten, als hij tot nog toe gemeend had gedaan te „hebben (*).""

Hiermede nam het landbezit van den regent van Demak een einde. Dit enkele bijgebragte voorbeeld zal voldoende zijn. Het eindigde, op verlangen van den belanghebbende, die, als de meest bevoegde beoordeelaar en tegen zijn eigen belang, aan de regering een ernstige les gaf, door haar te verklaren: *dat hij regent geen deel wenschte te nemen in de handhaving van misbruiken, die niet behoorden te bestaan!*

Intusschen bleven die misbruiken in andere gewesten gehandhaafd. Naar aanleiding van hetgeen te dien aanzien in de residentie Bagelen plaats had, stelde de gouverneur-generaal Pahud, bij geheime missive van 21 Augustus 1856 no. 28 lett. S 1, aan den minister voor:

„Hem te magtigen, om bij aftreding, overlijden, als anderzins, van de regenten op Java, die krachtens de resolutie van 28 Augustus 1832 no. 39, en latere daarmede overeenstemmende regelingen, zich bevinden in het genot van de opbrengst van landerijen, ter vervanging van een gedeelte van hunne traktementen:

„*a*. Die resolutie niet verder toe te passen; maar terug te keeren tot de beginselen, verkondigd bij de art. 1 en 2 van het besluit van kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië, van 5 Januarij 1819 no. 25 (Staatsblad no. 11);

„*b*. Voorzooveel zulks noodig en oorbaar mogt bevonden worden, onder de nadere goedkeuring des konings, de traktementen van de opvolgers der bovenbedoelde regenten, nader te regelen, met verhooging van het organiek cijfer, daarvoor thans vastgesteld."

De toenmalige minister van koloniën, achtte dat voorstel niet voldoende toegelicht, en noodigde het Indisch bestuur, bij geheime missive van 5 Maart 1857 no. 121/N, uit, een onderzoek te doen instellen naar de toepassing, gegeven aan het koninklijk besluit van 1832 en naar de gevolgen daarvan, ten einde daarop een algemeen voorstel te gronden.

Het resultaat van dat onderzoek, is door den gouverneur-generaal bij kabinets-missive van 11 Maart 1862 no. 74 lett. L[a] medegedeeld. De intrekking van het landbezit van regenten en hoofden is sedert in behandeling, maar vorderde veel inspanning en tijd, omdat daarmede in verband moest gebragt worden, de regeling der heerediensten, ten behoeve van die regenten en hoofden verrigt wordende, en hunne reeds in 1820 onvermijdelijk geoordeelde

(*) Zie: Handelingen der regering en der staten-generaal, betreffende het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië; Utrecht, bij Kemink en Zoon, 1857, derde deel, pag. 459.

en sedert onophoudelijk aanbevolen traktementsverhooging, die onder anderen de heer J. C. Baud, in 1838, toen de financiëele nood van het moederland de grootst mogelijke bezuiniging in het koloniaal beheer voorschreef, zóó dringend achtte, dat, naar zijn eigen woorden: „de daaruit voortvloeijende financiëele gevolgen dienden te worden over het hoofd gezien."

Wanneer dan nu eerlang dit een en ander behoorlijk geregeld wordt, zal in lang gevoelde behoeften zijn voorzien, en zullen vele misbruiken, die men totdusver oogluikend moest toelaten, met klem kunnen worden geweerd.

Hangende de laatste voorstellen van het indisch bestuur, over de intrekking van het landbezit der regenten, heeft de gouverneur-generaal, blijkens zijne missive van 11 Februarij 1864 n°. 130/17, twee nieuw benoemde regenten, die van Karanganjer en Ledok, in de residentie Bagelen, het volle traktement toegekend, tegen intrekking der aan hunne voorgangers verleende beschikking over velden; terwijl hij tevens magtiging verzocht, om de bezoldiging der beide genoemde regenten al aanstonds, en die hunner drie ambtgenooten, in dezelfde residentie, bij eventueel aftreden of overlijden, te verhoogen, met geheele intrekking van het ambtelijk landbezit aldaar. Die magtiging is door den koning verleend, bij kabinets-reskript van 22 April 1864 n°. 87.

Zien wij nu, tot welke uitgestrektheid, de resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, thans nog op Java in werking is.

De residentiën Batavia, Buitenzorg, Preanger-regentschappen, Soerakarta en Djokjokarta, blijven buiten aanmerking, omdat de resolutie in die gewesten niet van toepassing zijn kon.

Dit was evenzeer het geval met Banjoewangi, in 1832 eene afdeeling van de residentie Bezoeki, thans een afzonderlijk gewest. Daar toch worden, sedert de organisatie dier landstreek in 1818, de regent en alle andere hoofden beloond door toewijzingen van sawa's en van verpligte diensten der bevolking, hebbende slechts enkele hunner kleine geldelijke bezoldigingen bovendien. De adsistent-resident van Banjoewangi deed, bij missive van 25 Februarij 1856 no. 117a, aan den direkteur der kultures het voorstel, om den regent en de hoofden in geld te bezoldigen. Deze vond geen vrijheid dat voorstel bij de regering te ondersteunen, omdat, hangende de deliberatiën daarover bij zijn departement, bij gelegenheid dat in de vakature van hoofddjaksa te Banjoewangi (*) moest worden voorzien, en in dat speciale geval ook verandering was voorgesteld, door de regering bij besluit van 11 September 1856 no. 23, werd overwogen:

„Dat het stelsel van bezoldiging der inlandsche hoofden en inlandsche ambtenaren onder Banjoewangi, in verband staat met de regeling der koffijkultuur in dat gewest, en eenigermate overeenkomt met den stand van zaken in de Preanger-regentschappen, waar bezoldigingen *in geld*, van gouvernementswege,

(*) De djaksa's aldaar zijn, bij uitzondering, *ten deele* in geld betaald. De hoofddjaksa ontvangt *f* 30.— 's maands, het rentvrij gebruik van 12 bouws en 350 vierkante roeden sawavelden en de beschikking over 19 volgelingen; terwijl zijn adjunkt ontvangt *f* 12.— 's maands, 2 bouws en 400 vierkante roeden rentvrije sawa's en 5 volgelingen.

uitzonderingen zijn, en bezoldigingen *in land en in andere voordeelen* tot den regel behooren.

„Dat het besluit van den kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië, van 6 September 1826 (Staatsblad no. 47) zulks eenigzins kan bewijzen, vermits daarbij niets voor distriktspolicie, althans niets voor distriktshoofden, demangs of wedono's, uitgetrokken is.

„Dat dus verandering in de bezoldiging van de inlandsche hoofden en ambtenaren, zoodat bezoldigingen in land of andere gebruikelijke inkomsten ophouden, onder Banjoewangi evenmin kon plaats hebben als in de Preanger-regentschappen, zonder verandering van stelsel, of liever zonder reorganisatie, waartoe, luidens de tweede alinea van art. 24 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, zonder overleg met het opperbestuur, niet kan worden overgegaan dan in dringende omstandigheden, welke onderwerpelijk niet aangenomen kunnen worden te bestaan."

Van de overblijvende 68 regenten in 19 residentiën, zijn er, volgens de laatste opgaven, slechts zeer weinige, ten behoeve van welke de bepalingen der resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39 nog werken.

Woeste gronden, als daarbij bedoeld, zijn alleen nog in bezit van 5 regenten, namelijk in die van Tagal, Pamalang, Pekalongan, Batang en Banjoemas, en zulks op die wijze en tot de uitgestrektheden, als hierboven is omschreven.

Rentvrije sawa's, zijn alleen nog maar afgestaan: aan de 4 regenten van Rembang, aan 4 der regenten in Banjoemas en aan 3 der regenten in Bagelen; dus in het geheel slechts aan 11 regenten op Java. Wij deelen van dat, tegenwoordig nog bestaande sawabezit der regenten, de volgende specifieke opgave mede.

Residentie.	Regentschap.	Jaarwedde van den Regent.		Uitgestrektheid in bouws, van de rentvrij afgestane sawa's.	Getakseerde waarde van het rentvrij bezit, moetende niet te boven gaan de helft van het traktement.		Bedrag van hetgeen, voor dat bezit, jaarlijks van het traktement des regents wordt ingehouden.	
Rembang	Rembang	f 9,600	—	1506	f 12,000	—	f 4,620	—
id.	Toeban	„ 8,400	—	1818½	„ 12,000	—	„ 4,200	—
id.	Bodjonegoro	„ 8,400	—	1238	„ 14,880	—	„ 4,200	—
id.	Blora	„ 7,200	—	729	„ 7,000	—	„ 3,048	—
Banjoemas	Banjoemas	„ 12,000	—	441½	„ 3,326	80	„ 2,760	—
id.	Poerwokerto	„ 10,800	—	53	„ 636	80	„ 414	20
id.	Poerbolingo	„ 9,600	—	44	„ 373	40	„ 310	—
id.	Bandjarnegara	„ 9,600	—	351	„ 2,156	80	„ 2,580	—
Bagelen	Poerworedjo	„ 7,800	—	446 sawas, 90 tegal	„ 6,500	—	„ 2,918	—
id.	Koeto ardjo	„ 6,000	—	449 „ 36 „	„ 6,100	—	„ 2,518	—
id.	Keboemen	„ 7,800	—	604	„ 7,555	—	„ 3,332	—

Uit deze opgave blijkt, dat voor alle daarbij vermelde regenten, met eene enkele uitzondering, de waarde van het landbezit hooger is getakseerd, dan het bedrag van hetgeen daarvoor van hunne traktementen wordt ingehouden. Velen genieten twee- en, driemaal meer, dan in de bedoeling lag der oorspronkelijke bepaling. Alleen van den regent van Bandjarnegara wordt meer ingehouden, dan de getakseerde waarde van zijn landbezit bedraagt. Wij onthouden ons van verdere opmerkingen. De opgegeven cijfers geven, in verband tot het bevorens medegedeelde, stof genoeg tot nadenken. Alleen herinneren

wij er aan, dat het landbezit der regenten in de residentie Bagelen, krachtens hiervoren medegedeelde koninklijke magtiging, dd. 22 April 1864 no. 87, bij aftreden of overlijden der tegenwoordige bezitters, vervallen zal; terwijl wij ten slotte nog aanteekenen, dat de regent van Banjoemas onlangs overleden is, en dat, bij het benoemen van zijn opvolger, het landbezit van den regent misschien verandering heeft ondergaan.

Al het hier, omtrent het landbezit der regenten, medegedeelde, toont aan, dat niet is bereikt het doel, hetwelk men zich met de bepalingen, vervat in de resolutie van 23 Augustus 1832 no. 39, heeft voorgesteld; welk doel, zoo als wij gezien hebben, was: om, *door dat landbezit*, de regenten meer en meer aan het nederlandsch gouvernement te verbinden, en om hun invloed te versterken, ter bevordering van de inwendige rust van Java. Verreweg de meeste regenten bedankten al dadelijk, voor hetgeen men hun, bij wijze van gunst, wilde verleenen. Thans is dat landbezit tot zeer weinige regentschappen beperkt.

Wanneer men zich strikt aan de letter van het koninklijk besluit hield, dan was het voordeel, dat zoodanig landbezit opleverde, geheel denkbeeldig. Wij moeten nogmaals opmerken, dat de bezitters alleen dan voordeel konden behalen, wanneer zij handelden in strijd met de uitdrukkelijke bepalingen der aangehaalde resolutie: door den opgezetenen hunner gronden zwaarder lasten op te leggen, dan deze vroeger regtstreeks aan het gouvernement hadden opgebragt. Immers geen grooter uitgestrektheid sawa's werd afgestaan, dan waarvan de aanslag in de landrente gelijk stond met de in te houden helft der jaarwedde. Den bezitters werd uitdrukkelijk verboden, andere of meer lasten te heffen; zoodat zij, in het geval dat de aanslag onveranderd bleef, hetgeen niet overal geschiedde, alleen bij vermeerdering van het belastbaar vermogen hunner sawa's, eenig voordeel konden behalen, waar tegenover echter stond, de kans op verlies bij misgewas. Men kan als zeker aannemen, dat waar het landbezit bestond, ook misbruiken bestonden, die niet altijd bekend werden, omdat de geringe bevolking er niet dan in dringende noodzakelijkheid toe overgaat, zich over hare regenten te beklagen, wel wetende dat die klagten meestal geen gunstig gehoor vinden.

X. *Bezoldiging in land van de barissans, of korpsen inlandsche militairen.*

In onmiddellijk verband met den maatregel, om de regenten gedeeltelijk in land te bezoldigen, stond het vermeerderen hunner magt, om die, in het belang van het gouvernement, te kunnen aanwenden. Van den Bosch achtte het daarvoor noodig, om in ieder regentschap eene inlandsche barissan op te rigten, uit infanterie en kavallerie bestaande, en deze (met uitzondering van die in de Preanger-regentschappen) te doen bezoldigen door toekenning van *rentvrije sawa's*. Voor die bezoldiging zou genomen worden twee percent, en voor het ekwipement dezer korpsen een half percent van het bedrag der landrenten.

Wij hebben de over dit onderwerp handelende stukken in hun geheel me-

degedeeld. Sukcessievelijk zijn dan ook, in alle residentiën, de hier bedoelde korpsen opgerigt, en onder anderen, krachtens resolutie van 31 Oktober 1832 no. 35, ook in de overgenomen Vorstenlanden.

Bij resolutie van 22 Augustus 1831 no. 35 werd bepaald: dat, voor het jaar 1832, de kosten der inlandsche barissans of pradjoerits, op de begrooting van uitgaven der onderscheiden residentiën zouden worden gebragt, en daarentegen op den toen bestaanden voet, bruto zouden worden ingenomen. Bij resolutie van 19 November 1832 no. 18, werd aan de algemeene rekenkamer te kennen gegeven: dat de waarde der sawavelden, welke rentvrij aan de pradjoerits in gebruik waren afgestaan (*), bij de boeken behoorden te worden ingenomen, en de kosten der pradjoerits daarentegen afgeschreven, en dat de zaak ook zoodanig bij de begrooting van 1832, dan wel bij die van 1833 en volgende jaren, moest worden behandeld.

Het beginsel om de manschappen, tot deze korpsen behoorende, *in land* te bezoldigen, moest echter spoedig worden opgegeven. Reeds bij resolutie van 14 December 1832 n°. 14 werd, met wijziging inzoover van het deswege in het algemeen vastgestelde, bepaald, dat de pradjoerits in de residentie Banjoemas *in geld*, in stede van *in rentvrije sawavelden* zouden worden betaald. Zij hadden genoten (†):

een pradjoerit	van 5	tot 6	bouws.
een tamboer	„ 7	„ 8	„
een korporaal	„ 9	„ 10	„
een sergeant	„ 14	„ 16	„
een hoofd	„ 24	„ 32	„

Zij zouden nu, in verband tot het besluit van 18 Januarij 1833 no. 3, (waarbij de betaling *in geld* voor al de overgenomen Vorstenlanden werd vastgesteld) genieten:

een pradjoerit	*f* 36.—	's jaars.
een tamboer	„ 48.—	„
een korporaal	„ 60.—	„
een sergeant	„ 102.—	„
een luitenant-kommandant	„ 240.—	„

Reeds te voren was eene betaling *in geld* geautoriseerd: bij besluit van 8 November 1832 no. 3 voor de pradjoerits in de residentie Kadoe, en bij besluit van den 12[den] derzelfde maand no. 3 voor de pradjoerits der afdeeling Ledok, en zulks: „uit aanmerking van de bestaande bezwaren tegen het afstaan van rijstvelden daarvoor."

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat juist in de overgenomen Vorstenlanden, dat zijn: de residentiën Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemas en in de afdeelingen Patjitan en Ledok, zoomede in de nog niet zoo lang te voren afgestane residentie Kadoe, de maatregel, om de pradjoerits *in land* te bezoldigen, *het eerst* moest ingetrokken en vervangen worden door eene betaling *in geld*.

(*) Hier is natuurlijk sprake van de waarde die deze velden voor de schatkist hadden, dus van het jaarlijksche cijfer der landrenten.

(†) Vergelijk hiermede de uitgestrektheden velden, welke Daendels aan de djajanegsekars toestond; medegedeeld in het eerste deel, pag. 32, en aldaar § 3.

Maar het duurde niet lang, of men moest tot die verandering in het algemeen overgaan. „Uit aanmerking van de vele ongelegenheden, waaraan het systema van betaling der pradjoerits in sawa's is onderworpen (*)," moest de regering, bij resolutie van 16 September 1834 no. 11, met alteratie in zoover van artikel 3 der resolutie van 12 Februarij 1831 no. 43, bepalen: „dat de bezoldiging der pradjoerits voortaan, in stede van *in rentvrije-sawavelden*, zal geschieden *in geld en verstrekkingen;*" terwijl daarbij als maximum van de uitgaven voor de pradjoerits, werd aangenomen twee percent van het gemiddeld bedrag der landrenten, over de laatstvoorgaande vijf jaren. Op het betoog, dat zonder de bijvoeging van het half procent, vroeger afzonderlijk voor kleeding toegestaan, niet kon worden voldaan aan de toekenning der noodig geoordeelde hoogere soldij, werd, bij resolutie van 21 Oktober 1834 no. 13, bepaald:

„1. Dat tot basis van het maximum der uitgaven voor de pradjoerits, zal genomen worden, het zamengetrokken bedrag van de twee en van het half percent der landrente, bij resolutie van 12 Februarij 1831 no. 43, afzonderlijk voor betaling en voor kleeding dier korpsen toegestaan, en zulks berekend over het gemiddeld bedrag der landrenten over de laatste vijf jaren.

„2. Dat in zoodanige residentiën, alwaar geen landrenten geheven worden, tot basis van het maximum der in het vorig artikel bedoelde uitgaven, zal worden genomen, het gemiddeld bedrag der uitgaven, welke, sedert de instelling der korpsen pradjoerits, ten behoeve van dezelve, bij de jaarlijksche begrootingen uitgetrokken, of bij speciale besluiten toegestaan zijn."

De klausule: dat de manschappen zouden worden geëngageerd onder de bepaling, dat zij in tijd van nood bij het leger zouden worden ingelijfd, leverde, gelijk de heer Merkus wel vermoed had, hier en daar bezwaar op. De regering hield echter, in het algemeen, aan die bepaling vast. Onder anderen werd, bij besluit van 21 Februarij 1833 no. 2, het voorstel van den resident van Madioen, om dat beding niet te maken, om der gevolgen wille afgewezen; maar daarentegen de adsistent-resident van Patjitan, „op grond der bijzondere, daartoe door hem aangevoerde motieven," vergund, om bij het engageren der pradjoerits, van die klausule „geen gewag te maken."

Eindelijk teekenen wij hierbij nog aan, dat bij besluit van 9 September 1833 no. 1, naar aanleiding van hetgeen op sommige plaatsen gebleken was te bestaan, bepaald werd: dat van de djayang-sekars en pradjoerits te paard, geen vermoeijende en in 's lands belang onnutte diensten mogten worden gevergd, en dat die manschappen bepaaldelijk niet zouden mogen worden gebezigd, om gewone en geen spoed vereischende dienstbrieven over te brengen, noch om het rijtuig van den resident te volgen; behoudens vrijlating aan de residenten om, wanneer zij vermeenden dat dit, overeenkomstig de plaatselijke gebruiken, wenschelijk was, daartoe eene opzettelijke voordragt aan den gouverneur-generaal te doen.

(*) Zoo moest de regering, blijkens resolutie van 13 Julij 1833 no. 9, de pradjoerits in de afdeeling Rembang, over 1833, *in geld* betalen, omdat de hun toegewezen rijstvelden niet geslaagd waren.

XI. *Onlusten.*

In het thans behandelde tijdvak, hadden er in onderscheiden streken van Java onlusten plaats.

Bantam handhaafde zijn oude reputatie: woelingen en rustverstoringen waren er aan de orde van den dag. Als een enkel bewijs, halen wij aan, dat bij resolutie van 6 September 1831 no. 16, autorisatie verleend werd tot de uitbetaling van *f* 500.—, bij besluit van 26 Januarij 1819 no. 8 als premie gesteld op de uitlevering van den rustverstoorder Hadji Tassim, die dus eerst 12½ jaar later, met de wapenen in de hand, kon gevat worden, (waarbij een policie-dienaar sneuvelde en een ander zwaar gewond werd,) en die toen levenslang naar Amboina verbannen werd. De woelingen duurden echter voort, blijkens resolutie van 6 Januarij 1833 no. 19, krachtens welke de penghoeloes Oesin en Kawia, met nog zeven medepligtigen, naar Menado werden verwijderd.

Ter loops maken wij melding, van het vermoorden der familie van der Palm, op het landgoed Tanjong-west, in de Ommelanden van Batavia, waarover handelt het besluit van 11 September 1831 no. 1 (*) — zoomede van den aanslag op het leven van den sekretaris van Kadoe, terwijl hij de funktiën van resident uitoefende, waarover handelt de resolutie van 13 September 1831 no. 2 (†).

Wij zullen meer in het bijzonder melding maken van de onlusten, welke plaats hadden in de overgenomen Vorstenlanden en in de residentie Krawang.

1. Overgenomen Vorstenlanden. In het laatst van 1831 ontstonden er onrustige bewegingen in het westelijk gedeelte der residentie Bagelen. Ofschoon aanvankelijk van geen ernstigen aard, bleven zij toch voortduren; terwijl zich, hier en daar, in de naburige residentiën, kwaadwilligen opdeden die, ofschoon dadelijk gevat en verhoord, vermoed werden in betrekking te staan tot de onruststokers in Bagelen. In de bedreigde streek van laatstgenoemde residentie, hadden de inlandsche ambtenaren zich, op weinige uitzonderingen na, zeer zwak en ongeschikt gedragen. Zoowel tot bevordering van spoed en nadruk in de te nemen maatregelen, als meer bijzonder in het belang der politieke relatiën met de inlandsche hoven en grooten, werd het dienstig geoordeeld om bijzondere voorzieningen te nemen.

Mitsdien werd, bij geheim besluit van 3 Januarij 1832 lett. A., het lid in

(*) Twee der daders van dien moord, met name Nampo en Norsman, waren opgevat, beide gewond. Nampo was aan zijne wonden spoedig overleden. Bij het aangehaalde besluit werd magtiging verleend, om het lijk van Nampo, uit de gevangenis te Batavia naar het landgoed Tanjong-west te doen voeren, aldaar door den scherpregter het hoofd van het ligchaam te doen scheiden, en dat hoofd, gedurende drie dagen, op den bazaar, op een paal ten toon te doen stellen; en om desgelijks te doen handelen met het lijk van Norsman, wanneer deze, vóór den afloop van het aan te vangen regtsgeding, aan zijne wonden mogt sterven. Dit geschiedde, om der bevolking afschrik in te boezemen voor het plegen van zulke ontzettende misdaden, als de hier bedoelde.

(†) Deze aanslag had geen persoonlijke wraak ten doel, maar geschiedde waarschijnlijk met oogmerk om een opstand te verwekken. Zes personen, beschuldigd van daaraan deel te hebben genomen, werden, krachtens het aangehaalde besluit, verbannen naar Amboina en Banda.

den raad van Indië, P. Merkus, gewezen mede-kommissaris voor de Vorstenlanden, de kommissie opgedragen: „om van den stand van zaken in loco te gaan kennis nemen, met magtiging des noods, om onmiddellijk alle zoodanige maatregelen en voorzieningen te bevelen, als hij, in de gegeven omstandigheden, dienstig zou oordeelen, en deswege sukcessievelijk te dienen van rapport, dan wel de vereischte voorstellen in te zenden."

Bij resolutie van den 6den derzelfde maand no. 1, werd bepaald: dat provisioneel, tot dat de rust weder geheel zou zijn hersteld, de vonnissen van den landraad van Bagelen tegen degenen, die zich aan opstand of oproerige bewegingen schuldig maakten, zonder onderscheid, welke straffen daarbij ook zouden zijn uitgesproken, geëxekuteerd zouden worden, zonder de anders gevorderde examinatie van het hooggeregtshof; en dat, ingeval van kondemnatie tot de doodstraf, het *fiat exekutie*, in naam van den gouverneur-generaal, door den raad van Indië P. Merkus, gedurende de hem opgedragen kommissie, kon worden verleend.

Reeds bij missive van den 18den derzelfde maand no. 10, gaf Merkus, destijds te Samarang zijnde, aan de regering kennis, dat hij *fiat exekutie* had verleend op zes doodvonnissen, door den landraad te Bagelen geslagen tegen de volgende hoofden der oproerige bewegingen, als: Dono Galte, Rekso Mohammad, Mas Poedjo, Djaya Sediro, zich genoemd hebbende pangerang, Tjokro di Ningrat en Kerto Wono. De gouverneur-generaal keurde die handeling, voorzooveel noodig, goed bij zijn besluit van 21 Januarij 1832 no. 1. Meerdere handelingen van gelijken aard werden goedgekeurd.

De kommissaris Merkus diende zijn algemeen verslag in, bij missive van 26 Februarij 1832 no. 72. Daaruit blijkt:

Dat de voortgang der onrustige bewegingen in Bagelen, in den beginne, veelal was toe te schrijven geweest, aan de ongeschiktheid van vele inlandsche hoofden, onder welke sommigen zich zeer laakbaar hadden gedragen.

Dat men, bij de regeling der residentie Bagelen, ter voorkoming van misnoegdheid, wel verpligt was geweest die hoofden in het bestuur te laten, en dat het bovendien niet mogelijk was, hen zoo dadelijk met hunne goede en kwade hoedanigheden te kennen.

Dat er dus gegronde reden bestond, om zich over die hoofden te beklagen; maar dat, — zoodra de muitelingen door de militaire magt, bij onderscheiden gelegenheden, waren verslagen en uiteengedreven, en de inlandsche policie daardoor werkzaam kon zijn in de vervolging en opsporing van de voornaamste aanleggers en deelhebbers, — vele van diezelfde hoofden, door de aktiviteit der europeesche ambtenaren bestuurd, den besten wil en den loffelijksten ijver hadden aan den dag gelegd, en dat het daardoor was gelukt, de residentie te zuiveren van het schuim, dat de rust had verstoord en veel onheil had kunnen berokkenen.

Dat bij de komst van hem, kommissaris, ter hoofdplaats der residentie, reeds alle bewegingen opgehouden, en de troepen hunne standplaatsen hervat hadden.

Dat elf der meest schuldigen door den landraad waren ter dood veroordeeld en, met uitzondering van één in de gevangenis overleden, de doodstraf hadden ondergaan; terwijl twee der voornaamste hoofden van den opstand zich

zóó hardnekkig hadden verdedigd, dat zij niet levend konden worden gevat, maar afgemaakt zijn moeten worden.

Dat de oorzaken van den opstand, naar de meening van den kommissaris, noch in de behandeling van de hoofden, noch in de aan de bevolking opgelegde lasten, noch bij de hoven van Soerakarta en Djokjokarta moesten gezocht worden; maar gelegen waren in omstandigheden, welke in het bijzonder op de residentie Bagelen werkten; zoo als: — dat deze provincie, gedurende vijf jaren, het voorname tooneel van den oorlog was geweest; dat de hoofdmuiteling Dipo Negoro dáár den belangrijksten aanhang had gevonden, en dat het onmogelijk geweest zijnde, dien aanhang in eens te doen verdwijnen, dit ook de grond was van tegenstand en oproer, niet van de zijde der hoofden of van de bevolking, maar van eenige aan onrust, roof en muiterij gewone lieden, die van de middelen, door hun voormalig hoofd in het werk gesteld, gelijk dweeperij, geestdrijverij en afkeer van alle vreemde overheersching, bij eene zwakke en bijgeloovige bevolking hadden weten gebruik te maken, niet om een bepaald doel, zooals de herstelling van het Javaansche gezag, te bereiken, maar om aan hunne behoefte tot geweld en plundering te voldoen.

Dat, als een gevolg van het opvatten van zekeren Mas Said, ontdekkingen waren gedaan, omtrent den oorsprong en het verband van de gelijktijdig in de Oostelijke residentiën, en speciaal in Kediri zich geopenbaard hebbende, doch in de geboorte gestuite onrustige bewegingen, — waarover straks nader.

Dat de, tot demping der nu geëindigde onlusten, in het werk gestelde maatregelen, en de handelingen van het bestuur allen lof verdienden; wordende inzonderheid gewezen op het beleidvol gedrag en op de gewigtige bewezen diensten: van den kommissaris der overgenomen Vorstenlanden, van den resident van Bagelen en van den adsistent-resident Daendels.

Dat de staat van zaken in de nieuwe residentiën, in de meeste opzigten, gunstig moest worden geacht, en dat, wat daaraan ontbrak, door gepaste middelen gemakkelijk verholpen kon worden; terwijl wel verre dat die toestand minder gunstig zou zijn geworden door de kortstondige rustverstoring, integendeel, door het spoedig dempen van den opstand in Bagelen, door het streng voorbeeld aan de bewerkers van dien opstand gesteld, en door het voorkomen der onlusten in Madioen en Kediri, eene veerkracht was aan den dag gelegd en middelen waren vertoond, die bij den inlander en, in het bijzonder, bij de Javasche hoven, nieuw ontzag verwekt en daardoor den gunstigsten indruk gegeven hadden.

Bij resolutie van 14 Maart 1832 no. 1, werd den kommissaris Mr. P. Merkus den dank der regering betuigd, voor de diensten in deze kommissie op nieuw door hem bewezen, „waarbij hij, aan het volkomen vertrouwen der regering in zijn beleid en doorzigt, wederom ten volle beantwoord heeft." Tevens werd daarbij de tevredenheid van het gouvernement betuigd, aan den kommissaris der overgenomen Vorstenlanden, over zijne beleidvolle verrigtingen, en aan den resident van Bagelen en den adsistent-resident Daendels, over hun loffelijk gedrag in deze.

De voor den regter nog hangende zaken, werden later beëindigd, tengevolge waarvan, een aantal personen naar onderscheiden buitenbezittingen verbannen,

en een dessahoofd met zijne twee zonen voor vijf jaren naar Banjoewangi verwijderd werden.

In November van hetzelfde jaar 1832, werd eene vernieuwde poging aangewend om de rust in de residentie Bagelen te verstoren, en zulks door zekeren Beloek of Djoyo Wongso, zich noemende pangerang Giri Notto. Die persoon werd met zijn aanhang door den regent van Poerworedjo gevangen genomen en allen, 24 in getal, voor den landraad te regt gesteld. Blijkens resolutie van 10 December 1832 no. 28, werd genoemden regent, bij brief van den gouverneur-generaal, de tevredenheid der regering hierover betuigd en hem tevens een geschenk aangeboden, terwijl, bij gelijke betuiging aan den resident, tevens magtiging aan dezen verleend werd, om de goedkeuring des gouvernements bekend te maken aan allen, die zich in deze zaak verdienstelijk hadden gedragen.

Wij hebben reeds melding gemaakt, van gelijktijdig ontstane onrustige bewegingen in de Oostelijke Montjo-negoro, bepaaldelijk in de residentie Kediri. Zie hier de toedragt der zaak.

De inwoners van Ngaliman, op den berg Wilis, in het regentschap Brebek, van de residentie Kediri, waren afstammelingen van Kiai Ageng Pendopo Ngaliman, schoonzoon van wijlen den soesoehoenan Giri. Van vroegere tijden af, hadden die inwoners steeds op zich zelven gestaan, levende onder bijzondere instellingen, vrij van alle noemenswaardige diensten of belastingen, en bij uitsluiting zich bezighoudende met de bewaking der graven van gemelden Kiai Ageng Pendopo Ngaliman en diens nakomelingen. Een dier afstammelingen was steeds hoofd van Ngaliman.

Op die instellingen van Ngaliman, was in den laatsten tijd door den regent van Brebek inbreuk gemaakt, zonder dat daarvan, noch zelfs van het bestaan dier instellingen, aan den resident van Kediri was kennis gegeven. Aan die onbekendheid van het europeesch bestuur met den bestaanden toestand op genoemde plaats, moet het worden toegeschreven, dat den inwoners van Ngaliman, bij de organisatie der overgenomen Vorstenlanden, eene, voor de omstandigheden waarin zij verkeerden, zware belasting werd opgelegd. Daartoe droeg de regent van Brebek bij, door te verzwijgen dat die lieden onder bijzondere instellingen leefden. De surnumerair ambtenaar der landelijke inkomsten ....., maakte dien toestand nog drukkender, door den aanslag, onder welken de bedoelde inwoners waren gebragt, na het verhuizen van 41 huisgezinnen, onder de 23 overgeblevenen te verdeelen, daaronder voor een groot gedeelte begrijpende hun hoofd, den ouden naam dragende van Kiai Ageng Pendopo Ngaliman; en zulks zonder van het een of van het ander kennis te geven aan den resident; zijnde later gebleken, dat voormelde aanslag bovendien op zeer verkeerde gronden door bedoelden surnumerair was gebaseerd geworden.

Alle deze omstandigheden, waaronder ook het niet eerbiedigen der graven te Ngaliman, hadden de bevolking aldaar, en speciaal evengenoemd hoofd Kiai Ageng Pendopo Ngaliman, onvergenoegd gemaakt; terwijl dat hoofd door den regent van Brebek werd verhinderd, zijne bezwaren bij den resident in te brengen.

Dit hoofd werd in die stemming, welke alleen aan den resident en de verdere europeesche ambtenaren onbekend bleef, versterkt door raden Wirio di Logo, uit het regentschap Tjaroeban, onder Madioen, die zich beriep op den steun van pangerang ario Mataram van Soerakarta; alsmede door raden pandji Soeringrat, broeder van den regent van Kediri, en door zekeren Mas Said en Tjondro Koesoemo; terwijl noch de regent van Brebek, noch die van Kediri en van Ngandjook, van deze omstandigheden onkundig gebleven waren.

Zoo ontstonden volksbewegingen en onlusten in dat gedeelte van Kediri, waar meergenoemde Kiai Ageng Pendopo Ngaliman gevestigd was, waarbij deze eene zeer dubbelzinnige rol speelde, zóódanig dat het geen twijfel leed, of hij had zich, met oproerige oogmerken, een niet onaanzienlijken aanhang verworven en daarmede de omstreken zijner woonplaats verontrust.

Merkus begaf zich dadelijk naar de plaats der beweging en nam onmiddellijk, ook met behulp van den resident van Rembang, krachtige maatregelen. Hij liet Kiai Ageng Pendopo Ngaliman gevangen nemen en naar de hoofdplaats Rembang vervoeren; onderdrukte zoodoende den opstand in zijne geboorte en herstelde bovendien, voorzooveel dit mogelijk was, de voormalige instellingen te Ngaliman.

Blijkens resolutie van 21 Februarij en 4 Mei 1832 no. 29 en 36, werden Kiai Ageng Pendopo Ngaliman, Mas Said en Tjondro Koesoemo, als schadelijk voor de rust, verwijderd naar Benkoelen. De hiervoor bedoelde surnumerair werd, uithoofde van ongeschiktheid, uit die betrekking ontslagen; aan den resident van Kediri werd het ongenoegen der regering betuigd; terwijl aan den resident van Rembang, den kapitein Krafft, den adsistent-resident en den regent van Bodjonegoro, zoomede aan den regent van Blora, de tevredenheid van het gouvernement werd kennelijk gemaakt. Blijkens de resolutiën van 1 en 22 Julij daaraanvolgende, no. 16 en 3, werd de regent van Brebek gepensioeneerd; terwijl raden Wirio di Logo, wiens beweerde verstandhouding met den pangerang ario Mataram van Soerakarta niet bewezen werd, en raden pandji Soeringrat, die zich beide nog in tijds van de oproerige beweging hadden teruggetrokken, en zich sedert rustig gedroegen, verder ongemoeid gelaten werden. De hier vermelde gebeurtenis gaf bovendien nog aanleiding dat, krachtens resolutie van 21 Maart 1832 no. 1, het te Bodjonegoro, tot beveiliging der residentiën Madioen en Kediri gevestigde militaire etablissement, werd verlegd naar Ngawi, in de residentie Madioen.

In 1833 bestond er weder vrees voor opstand in Kediri. De gouverneur-generaal betoogde, bij kabinets-missive van 28 Mei van dat jaar no. 925, aan de leden der regering, dat er geen bepaalde toeleg tot opstand had bestaan; maar dat de handelingen en maatregelen, bij die gelegenheid door het plaatselijk gezag genomen, de noodzakelijkheid deed ontstaan, om het bestuur der residentie Kediri in vaster handen te plaatsen. Dientengevolge werd dan ook, bij resolutie van 10 Junij 1833 no. 1, de resident eervol uit zijne betrekking ontslagen, onder toekenning van wachtgeld, en een ander in zijne plaats benoemd.

2. Krawang. In den nacht van den 8sten op den 9den Mei 1832, brak een opstand uit onder de Chinezen van het etablissement van landbouw te Tjilang-

kap, in de residentie Krawang. Wij hebben, op bladz. 188 en 189 der vorige aflevering, vermeld hoedanig die Chinezen aldaar kwamen. In het geheel waren er, op die wijze, bijeengebragt 360 Chinezen; terwijl, met deze, daar nog aanwezig waren 200 bannelingen, dat zijn: tot dwangarbeid veroordeelde misdadigers. Deze groote menigte moest in bedwang worden gehouden, met inlandsche oppassers en twee geringe europeesche opzieners.

Naauwelijks was een gedeelte der Chinezen 4½ maand op Tjilangkap, en de overigen nog geen 2 maanden, of deze lieden kwamen in opstand, zij moordden en brandden; trokken naar de zes palen (2 uur gaans) van daar verwijderde hoofdplaats; verbrandden daar het residentiehuis en alle woningen der ambtenaren, met alles wat er in was, waaronder ruim ƒ 60,000 aan waarde van het gouvernement; doch zij roofden niets en maakten zich hoogstens meester van eenige wapenen. De gevangenen werden door hen bevrijd en gedwongen zich bij hen aan te sluiten; terwijl aan de inlanders, en aan de door dezen bewoonde huizen geen leed geschiedde. Zij sloegen daarna den grooten weg in naar Batavia, tot Tanjongpoera, waar zij vertoefden van den 9den Mei 's avonds tot den morgen van den 12den, blijkbaar in afwachting van hulp hunner landgenooten te Batavia. De van daar, onder bevel van den majoor Michiels, gezonden militaire magt, maakte een einde aan den opstand.

Ongerekend de gekwetste militairen, hebben bij dezen opstand 25 gouvernements ambtenaren, waaronder de natuurkundige Macklot en de ambtenaar de Vries, het leven verloren; terwijl zes gekwetst werden. Van de Chinezen werden er ruim 200 gedood.

Gelijktijdig had er eene treurige gebeurtenis plaats in een ander, tegenovergesteld gedeelte der residentie Krawang, namelijk te Wanayassa, 13 palen van de hoofdplaats verwijderd. Dáár bevonden zich de 12 Chinezen, kort te voren uit China gekomen voor de kultuur en fabrikatie van thee, van welke hiervoren op bladz. 259, § 5. *Theekultuur*, gesproken is. Zij waren in geen de minste aanraking met de Chinezen te Tjilangkap geweest. Den 7den Mei waren twee van hen met den tolk naar de hoofdplaats opgezonden, om door den resident over een klein verschil te worden verhoord. Daar werden die personen in den opstand gemengd en de twee thee-makers gedood; alleen de tolk ontkwam door de vlugt. Op Wanayassa waren er dus tien van deze Chinezen achtergebleven, te midden van het gebergte, onder een groot aantal inlanders, zonder europeesch bestuur; want op het vernemen van den opstand, was de daar aanwezige europeesche ambtenaar met het distriktshoofd den resident te hulp getrokken. Onder de te Wanayassa achtergebleven inlanders ontstond, door de tamelijk vergroote berigten van den opstand, een panische schrik. Daaraan, en aan de onmogelijkheid om met de Chinezen, die de taal des lands nog niet kenden, te spreken, is het toe te schrijven, dat een misverstand ontstond, en dat de tien bedoelde Chinezen, met nog een chineeschen timmerman werden afgemaakt.

Na het dempen van den opstand, zond de regering J. H. Tobias, lid van het hooggeregtshof (*) tot het instellen van een onderzoek. Het door

(*) Dezelfde, van wien wij vroeger, als resident van Bantam, gesproken hebben, zie Tijdschrift van N. I. 1865, 1e deel, pag. 87 en volgende.

hem te dier zake uitgebragt rapport, dd. 17 Junij 1832, is in zijn geheel opgenomen in het reeds door ons aangehaalde werk van G. de Serière, *Mijne loopbaan in Indië*, (aldaar pag. 81 tot 121.) Dat rapport is behandeld, bij resolutie van 31 Julij 1832 no. 1. Daaruit blijkt, dat de misnoegdheid der Chinezen te Tjilangkap, reeds bestond vóór hunne aankomst aldaar, doordien zij, door de gezagvoerders der schepen en andere personen, in China waren aangenomen, onder verzekering, dat zij van het gouvernement aan loon zouden ontvangen, 6 spaansche matten 's maands ieder en bovendien vrije voeding; terwijl zij bij hunne komst op Java ontwaarden, dat zij hierin waren misleid, aangezien hun slechts *f* 4 kopergeld 's maands en vrije voeding door de regering was toegekend; in welke bepaling zij, ondanks henzelven, hadden berust, bij gebrek aan fondsen of gelegenheid om naar hun land terug te keeren. Wijders wordt opgemerkt, dat dit misnoegen, bij hunne komst in Krawang, moet zijn toegenomen door de omstandigheid, dat zij dadelijk onder eene strenge tucht waren gebragt, hetgeen uit den aard van het etablissement noodzakelijk was, maar bovendien gevorderd werd, omdat die Chinezen tot de heffe des volks behoorden en aan geen geregelde leefwijze gewoon waren, terwijl het niet onwaarschijnlijk werd geacht, dat door sommige opzieners of mandoors, met te groote gestrengheid of kwalijk overleg was gehandeld, en stellig aangenomen mogt worden, dat onder deze Chinezen een algemeen misnoegen en ontevredenheid over hun lot heeft geheerscht.

De resident de Serière beklaagt zelf, op bladz. 23 van zijn aangehaald werk, deze ongelukkige zoogenaamde vrije arbeiders; — „want (zegt hij) zij zagen weldra, dat zij naar een bannelings-etablissement verzonden waren geworden, en moesten dus wel denken, dat zij als misdadigers beschouwd en behandeld zouden worden."

Wij hebben hiermede genoeg gezegd, om de vermoedelijke oorzaken van den opstand te verklaren. Wie wind zaait, zal storm oogsten. Geheel kon de zaak niet tot klaarheid worden gebragt. Het meerendeel der Chinezen was gedood; van de overblijvenden wist men niet, of en inhoever zij tot den opstand aanleiding gegeven of medegewerkt hadden; in ieder geval verdienden hunne verklaringen weinig vertrouwen. Tobias kwam tot de overtuiging, dat velen hunner met het doel en de strekking van den opstand onbekend gebleven, en gedwongen waren geworden, om hunne makkers te volgen. Hij adviseerde daarom: de overgeblevenen algeheele vergiffenis te schenken.

De chineesche raad te Batavia vermeende, dat die overgeblevenen naar China behoorden te worden teruggezonden.

De regering bepaalde, bij de aangehaalde resolutie van 31 Julij 1832 no. 1, dat twee der in hechtenis genomen Chinezen zouden worden verwijderd naar Benkoelen, en dat alle overigen op vrije voeten gesteld en, bij kleine getallen, in de Indische bezittingen verdeeld en voor den landbouw gebezigd zouden worden, en zulks op zoodanige plaatsen, als de gouverneur-generaal zou bepalen. Aan J. H. Tobias werd de tevredenheid der regering betuigd, over de wijze waarop hij zich van de hem opgedragen kommissie had gekweten.

XII. *Verschillende Mededeelingen.*

1. *Gedenkschriften van Raffles.* De minister zond, bij missive van 10 Julij 1830, aan den gouverneur-generaal, een exemplaar van het, in datzelfde jaar, te Londen in het licht verschenen werk: *Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles, F.R.S. &c., particularly in the government of Java,* 1811—1816, *and of Bencoolen and its dependencies,* 1817—1824; *with details of the commerce and resources of the Eastern Archipelago, and selections from his correspondence: — by his widow.* Dit werk, versierd met het portret van Raffles, zes fraaije gravuren en vier kaarten, is vroeger meermalen door ons aangehaald. De minister deelde zijn voornemen mede, om nog een tweede exemplaar te zenden, hetwelk bestemd moest worden, om ter beschikking van den resident van Sumatra's Westkust te worden gesteld. De gouverneur-generaal erkende de ontvangst van het eerstgezonden exemplaar, bij missive, verhandeld bij besluit van 24 Februarij 1831 no. 3.

2. *Statistiek.* Wij hebben gezien dat, bij besluit van 19 Mei 1827 no. 19, aan den heer G. de Serière de bijeenbrenging was opgedragen van alle reeds voorhanden of nog te verzamelen statistieke opgaven van de O. I. bezittingen (*).

Bij resolutie van 12 Februarij 1831 no. 12, werd de ambtenaar op wachtgeld G. F. Meylan (gewezen opperhoofd van den Japanschen handel) belast met de vervaardiging eener statistieke beschrijving van Nederlandsch Indië. Door het spoedig daarop gevolgd overlijden van den heer Meylan, bleef die opdragt zonder gevolg. Die heer had zelfs nog niet overgenomen, de bouwstoffen voor zijn arbeid benoodigd, welke zich in het bezit bevonden van den heer de Serière, resident van Krawang, wiens veelvuldige andere belangrijke bezigheden, hem belet hadden den hem opgedragen arbeid te volbrengen. Mitsdien werd, bij resolutie van 3 Januarij 1832 no. 31: — 1. De heer de Serière ontheven van de hem ten deze in 1827 opgedragen werkzaamheden, met aanschrijving, om alle stukken, welke hij tot dat einde uit het gouvernements archief had ontvangen, of officiëel had ingewonnen, over te geven aan J. M. van Beusechem, waarnemend president van den raad van justicie te Batavia. — 2. Bepaald, dat almede aan van Beusechem zouden worden afgegeven, de verdere statistieke opgaven, in 's gouvernements archief aanwezig. — 3. Van Beusechem uitgenoodigd om, onmiddellijk na die overname, een aanvang te maken met de statistieke beschrijving van Nederlandsch Indië. — 4. Als hoofdvoorschriften tot inrigting van dit werk bepaald:

a. Dat van alle reeds bij het gouvernement ingekomen en verder te ontvangen statistieke opgaven, een algemeen zamenstel zou worden vervaardigd, onder den titel van *Statistiek van Nederlandsch Indië.*

b. Dat dit werk in twee hoofdafdeelingen zou worden vervat, namelijk *Java en Madura* en *de Buitenbezittingen.*

c. Dat bij dezen arbeid steeds in het oog zou worden gehouden, dat het de bedoeling der regering was, om eene zoo volledig mogelijke, doch tevens beknopte statistische beschrijving te bekomen.

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865 1e deel pag. 218.

d. Dat eerst met de statistiek van Java zou moeten worden begonnen, en al het mogelijke aangewend, om de bewerking en indiening van dit gedeelte te bespoedigen.

e. Dat van Beusechem zich ten nutte zou moeten maken, de voorschriften vervat in de gouvernements besluiten van 27 Julij 1820 no. 1 en 14 November 1823 no. 14, waarvan hem volledige afschriften werden uitgereikt (*).

f. Dat, voorzoover de natuurkundige geschiedenis van N. I. betrof, hij zich tot algemeene mededeelingen zou bepalen, waarvoor hij de inlichtingen van de natuurkundige kommissie zou kunnen inwinnen.

g. Dat overigens aan hem werd overgelaten, om de wijze van uitvoering zoodanig te regelen, als hij, naar zijn verkregen ondervinding en kennis van de O. I. bezittingen, meest doelmatig zou oordeelen; en dat hij voorts bevoegd zou zijn, om alle zoodanige berigten en inlichtingen van 's lands ambtenaren te vragen, als hij voor zijn werk zou noodig hebben.

Ten gevolge van deze opdragt, danken wij aan van Beusechem eene vrij goede statistiek van dien tijd, welke in de archieven berust en nog dikwijls wordt geraadpleegd.

3. *Kaarten.* Bij besluit van 22 Junij 1830 no. 2, werden de residenten op Java aangeschreven: om zoo spoedig doenlijk aan het militair departement in te zenden, alle zoodanige kaarten en schetsen, daaronder begrepen inlandsche met javaansche of maleische karakters, van hunne residentiën of van gedeelten, dan wel van het geheele eiland Java, als zich in hun bezit mogten bevinden, of welke zij van partikulieren mogten kunnen bekomen; welke stukken, na gemaakt gebruik, zouden worden teruggezonden.

4. *Onbetaalde diensten.* De generale direktie van financiën berigtte, bij missive van 15 December 1830 no. 815, aan de regering: dat op Java groote ongelijkheid bestond, in de wijze waarop voorzien werd in het onderhoud der woningen, loodsen en stallen, behoorende tot de posterijen. Zij stelde voor: om de onderscheiden residenten aan te schrijven, om dat onderhoud, zoowel als de oprigting van de woningen en wat meer tot de posterijen behoorde, *geheel*, en in die residentiën, waar totdusver alle die onkosten door den lande gedragen werden, *zoo veel doenlijk*, ten laste der bevolking te doen komen.

De regering nam in aanmerking: — „dat eene zoodanige bepaling, lijnregt strijdig zou zijn met het beginsel, om, zooveel de omstandigheden het toelaten, geen arbeid zonder betaling van de inlandsche bevolking te vorderen." Zij bepaalde, bij resolutie van 10 Januarij 1831 no. 11: — „dat bij voortduring, op dezelfde wijze, in het onderhoud der woningen, loodsen en stallen van de posterijen, zal worden voorzien, als tot nu toe in de onderscheiden residentiën gebruikelijk is geweest."

(*) Het laatstgenoemd besluit, bevat het voorschrift, dat alle gouverneurs en residenten, na ommekomst van elk jaar, te beginnen met 1823, moesten opmaken en aan de regering inzenden: een algemeen jaarlijksch verslag van den staat van hun gouvernement, of hunne residentie.

Alzoo erkende de regering de juistheid van het beginsel, om zoo min mogelijk onbetaalde diensten van de bevolking te vorderen; desniettemin wettigde zij, den wel bestaanden maar niet gewettigden toestand, die, gelijk gezegd is, zeer ongelijk was, en ten gevolge waarvan het meerendeel geschiedde in onbetaalde diensten.

5. *Heerediensten*. De direkteur der kultures bood, bij missive van 13 September 1832 no. 1881, der regering eene cirkulaire aan, door hem gezonden aan de betrokken residenten, waarin breedvoerig betoogd werd: het drukkende der heerediensten, destijds van den inlander gevorderd, en het wenschelijke om die diensten door vaste, daarvoor schadeloos te stellen koelies te doen verrigten, zoo als dit, door middel van een koelie-etablissement, in de residentie Pekalongan plaats had, zijnde bij die cirkulaire voorts aangegeven de wijze, waarop die koelie's, door het afstaan van sawavelden, zouden kunnen worden beloond. De direkteur verzocht magtiging, om dáár, waar de residenten geene bezwaren tegen de door hem voorgestelde inrigtingen mogten hebben, die al dadelijk tot stand te brengen. Bij eene nadere missive, van 31 Oktober 1832 no. 2419, berigtte de direkteur, dat hij den resident van Japara en Joanna reeds had gemagtigd, om een door dien resident ingezonden plan voor een koelie-etablissement, in werking te brengen.

Naar aanleiding hiervan, schreef het lid in den raad van Indië, P. Merkus, eene nota dd. 21 November 1832. Daarbij werd in overweging genomen: welk nut de voorgestelde inrigting, met de daaraan verbonden belasting, zoo als door den resident van Japara en Joanna was ontworpen, der bevolking zou aanbrengen? en welk nut het gouvernement daarvan hebben zou? Hij deed uitkomen dat, door de bij het ontwerp bepaalde heffing, van 18 tot 31 percent van hetgeen toen aan de reeds zoo aanzienlijke landrenten werd geheven, eene drukkende verhooging van belastingen aan de bevolking werd opgelegd, waartoe de regering voorzeker niet dan na rijp beraad zou hebben kunnen overgaan, en tot welke invoering de direkteur der kultures in allen gevalle onbevoegd was. Hij verklaarde, dat zoo hij zich met het voorstel, zoo als het daar lag, niet kon vereenigen, hij evenwel het denkbeeld eener betere regeling van de koelie-diensten, zeer wenschelijk en uitvoerbaar beschouwde; weshalve hij instemde met het voorstel, om alle residenten op de cirkulaire van den direkteur der kultures te hooren, en daarna, met kennis van zaken, in deze belangrijke materie te beslissen.

De regering besloot, bij resolutie van 26 November 1832 no. 34:

„1o. Aan den direkteur voornoemd te kennen te geven, dat hij, met het verleenen van autorisatie, tot invoering van het ontwerp van een koelie-etablissement te Japara, met welke tevens eene zware verhooging van belasting aan de bevolking is opgelegd, zijne bevoegdheid is te buiten gegaan; en hij mitsdien den resident aldaar zal behooren aan te schrijven, om, tot nadere bevelen, de invoering der bedoelde regeling te staken.

„2o. Aan den direkteur alverder te kennen te geven, dat de regering zich met zijn voorstel, in het algemeen, over dit onderwerp, wel kan vereenigen; doch, alvorens hierin te beslissen, eerst van hem direkteur zal te gemoet zien, de antwoorden der residenten op zijne voorschreven cirkulaire, met bij-

voeging van zoodanig uitgewerkt ontwerp, tot regeling der koelie-diensten op Java, als hij nuttig en noodig zal oordeelen."

Het hierbij verlangde ontwerp werd, in het tijdvak dat wij thans behandelen, niet ontvangen. Intusschen werd, bij resolutie van 23 Januarij 1833 no. 16, een maatregel genomen, speciaal in het belang der inlandsche handelaren en handwerkslieden ter hoofdplaats Cheribon, die, gelijkelijk met de bevolking van andere plaatsen dier residentie, in de lasten der heerediensten deelden, in tegenstelling eener vroegere willekeurige schikking van den toenmaligen regent, ten gevolge waarvan de hoofdplaats van de heerediensten vrijgesteld, en die opgelegd was aan de ingezetenen van dikwijls ver afgelegen dessa's. De regering, meenende dat de voor de hoofdplaats Cheribon, ter voorziening in het bestaande bezwaar, voorgestelde maatregel, kon worden beschouwd als afgescheiden van de voorgenomen algemeene regeling der heerediensten op Java, bepaalde bij de aangehaalde resolutie:

„*a*. Dat elk ingezeten van de hoofdplaats Cheribon, die zulks mogt verkiezen, tegen betaling eener jaarlijksche som van drie gulden, zal zijn vrijgesteld van alle heerediensten buiten de grenzen zijner dessa of kampong; onder dien verstande, dat de naaste aanverwanten der titulaire sultans te Cheribon, bij voortduring zullen beschouwd worden, als tot geenerlei heeredienst verpligt.

„*b*. Dat de gelden, die in voege voormeld zullen worden geïnd, besteed zullen worden tot den inhuur van koelies, den inkoop van paarden en zadels, en tot bestrijding van alle verdere uitgaven, welke voor het vrijwillig doen verrigten van heerediensten mogten benoodigd zijn.

„*c*. Dat naarmate der mindere benoodigdheid aan geld, tot bestrijding der voormelde uitgaven, en in het bijzonder voor de inkoopen, de betalingen van *f* 3.— 's jaars naar evenredigheid zullen verminderd worden.

„*d*. Dat alsnog ten stiptste het beginsel zal worden gehandhaafd: dat niemand geregtigd is tot het vorderen van eenige gedwongen dienst van de bevolking, anders dan bepaald is bij art. 114 van het reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, Staatsblad 1830 no. 10."

XIII. *Hooge Regering*.

In den raad van Indië ontstond eene vakature, door het overlijden van J. Bousquet, die wegens ziekte met verlof eenige weken te Samarang had doorgebragt, en daarna te Pekalongan, op den 3den November 1831 bezweek. Blijkens resolutie van den 8sten dier maand no. 25, werd besloten: „Dit treffend verlies in de notulen bekend te stellen, onder bijvoeging, dat de regering met het diepste leedwezen het verscheiden vernomen heeft van een waardig medelid, even verdienstelijk door zijne bekwaamheid en onvermoeiden ijver voor 's lands belangen, als geacht en bemind om zijne maatschappelijke hoedanigheden."

Wij hebben reeds vermeld, dat in deze vakature voorzien werd, door de benoeming, bij koninklijk besluit van 12 Julij 1832 no. 13, van den heer J. I. van Sevenhoven, die, blijkens resolutie van 30 December daaraanvolgende no. 3, op dien dag als zoodanig in funktie trad; maar tot het einde

van Maart 1833 tevens het ambt van direkteur der kultures bleef waarnemen.

De gouverneur-generaal van den Bosch hield meest altijd verblijf te Buitenzorg, bragt soms eenige dagen op het landhuis Pondok-gedeh of te Tjipannas door, en vertoefde slechts zelden, en dan nog zeer kort, te Batavia.

Uit de dagteekeningen der resolutiën en besluiten blijkt, wanneer hij zijne gewone verblijfplaats verliet en werwaarts hij zich begaf. Wij zijn daardoor in staat het volgende aan te teekenen, als vervolg op het vroeger medegedeelde (*).

Na van half Mei tot half Junij 1831 te Tjipannas te hebben vertoefd, bevond de gouverneur-generaal zich 17 Junij te Bandong, 18 en 19 te Sumedang, 21 en 22 te Cheribon (†), 24 weder te Bandong en was 29 terug te Buitenzorg. Hij bezocht, van 6 September 1831 tot het einde dier maand, de Preanger-regentschappen, Cheribon en Tagal (§), en bragt de laatste tien dagen der maand Oktober daaraanvolgende in de residentie Bantam door.

In de vergadering van den raad, van 1 Julij 1832, gaf de gouverneur-generaal van den Bosch, blijkens resolutie van dien dag no. 1, aan de leden te kennen: dat het voor 's lands belangen meer en meer noodzakelijk was, dat het hoofd des bestuurs zich, door eene persoonlijke inspektie, bekend maakte met de nieuwe aan het gouvernement afgestane residentiën, zoowel om de werking na te gaan der verordeningen, welke reeds sedert twee jaren daar waren ingevoerd, als speciaal om plaatselijk de ressources te onderzoeken, welke die provinciën in zoo vele opzigten opleverden, inzonderheid met betrekking tot de kultures; terwijl van die gelegenheid zou worden gebruik gemaakt, om een bezoek te brengen aan de hoven van Soerakarta en Djokjokarta. De dagelijksche behandeling van zaken werd, in voege als bij de vroeger medegedeelde resolutie van 13 Augustus 1830 no. 1 was omschreven, opgedragen aan het oudste raadslid Goldman.

De gouverneur-generaal bevond zich den 2den Julij 1832 nog te Batavia, 9 en 10 te Soerakarta, 14 te Djokjokarta, 16 weder te Soerakarta, 19 en 20 te Ngawi, 22 te Ponorogo, 25 en 26 te Kediri, 28 en 29 te Soerabaya, 31 Julij en 1 Augustus te Samarang en was den 7den daaraanvolgende weder te Buitenzorg. Den 26sten September hervatte hij de reis, uitgaande van Tjipannas. Hij was den 28sten dier maand te Sumedang en den 29sten te Cheribon, 1 Oktober te Tagal, 3 te Adjibarang, 5 te Banjoemas, 6 te Poerbolingo, 7 weder te Banjoemas, 9 te Bantingmatti op het eiland Noessa Kembangan, 13 te Mergoe Loenjoe in Bagelen, 14 te Keboemen, 16 te Poerworedjo, 18 te Magelang, 20 te Bawean, 21 en 22 te Pekalongan, 23 te Tagal, 24 te Cheribon, 25 te Sumedang, 26 te Bandong, 27 te Tjanjor, en bevond zich den 29sten Oktober weder te Buitenzorg. Uit de mededeeling dezer data kan de loop der reis worden nagegaan.

Eindelijk deed de gouverneur-generaal, van 21 Mei tot 17 Junij 1833

(*) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, 1e deel, pag. 405.

(†) Het doel dezer reis was blijkbaar geen ander, dan het persoonlijk onderzoek naar de oorzaken van de cheribonsche onlusten, vermeld in de medegedeelde resolutie van 26 Julij 1831 no. 24; zie dit Tijdschrift, 1865, 2e deel, pag. 129, § 2.

(§) Zie hiervoren pag. 245.

eene reis door de Preanger-regentschappen, Cheribon, Tagal en Pekalongan naar Samarang en Salatiga, op welke laatste plaats hij den 5den Junij vertoefde, en toen terugkeerde.

Als een vervolg op het vroeger medegedeelde, omtrent de korrespondentie van den gouverneur-generaal van den Bosch en den minister, moeten wij thans vermelden, dat de gouverneur-generaal, 's ministers missive van 27 Augustus 1831 no. 142 k (*), beantwoordde bij kabinets-schrijven van 15 Januarij 1832 no. 87/1. Hij gaf daarbij te kennen: dat hij den hoogsten prijs stelde op de goedkeuring zijner handelingen, en op het door den koning te kennen gegeven verlangen, om zijn verblijf in Indië, boven den vroeger bepaalden tijd, te verlengen. Hij wilde, om aan dat verlangen te voldoen, gaarne alle persoonlijke belangen ter zijde stellen. Maar hij betoogde daarbij, dat het belang van koning en vaderland vorderde, dat al dadelijk iemand bestemd werd om hem op te volgen. Zijne gezondheid was wankelend, zijn dood mogelijk. Ingeval hij mogt overlijden, alvorens een bekwaam opvolger het bestuur in Indië had overgenomen, zouden waarschijnlijk de vroeger aangekleefde beginselen weder de overhand bekomen. Daarom was het dringend noodzakelijk, ten spoedigste een luitenant-gouverneur-generaal, tot zijn opvolger bestemd, naar Java te zenden, en het aan hem, gouverneur-generaal, over te laten, om al het overige zóódanig te regelen, als hij, behoudens zijne verantwoordelijkheid en de door het opperbestuur te geven instruktiën, ter bereiking van 's konings bedoelingen, zou noodig oordeelen. Hij wenschte, na zijne taak aan andere handen te hebben overgegeven, naar Nederland terug te keeren, om dáár de middelen aan te wijzen, die tot eene duurzame verzekering der belangen van het moederland gevorderd zouden worden. Hij verklaarde, voor de waardigheid van luitenant-gouverneur-generaal, onder de bestaande omstandigheden, op niemand anders de aandacht van het gouvernement te kunnen vestigen, dan op den luitenant-generaal de Kock en, na dezen, op den heer J. C. Baud.

Reeds vroeger was de aandacht van het opperbestuur gevestigd op den luitenant-generaal de Kock, als den opvolger van den gouverneur-generaal van den Bosch; maar die generaal bewees, tijdens het nu ontvangen voorstel in overweging was, in het vaderland hoogst belangrijke diensten. Bovendien kwam het den koning niet raadzaam voor, reeds dadelijk iemand voor de waardigheid van gouverneur-generaal bepaaldelijk te bestemmen. Immers van den Bosch wenschte, in Nederland teruggekeerd, aanwijzing te doen van de veranderingen, welke in de beginselen, waarnaar het bestuur in Indië werd uitgeoefend, noodig voorkwamen, en daartoe mede te werken; en de koning verlangde, dat degeen, die zou geroepen worden om de aan te nemen beginselen in Indië te handhaven, deel nam aan de beraadslagingen die deswege in Nederland zouden plaats hebben; opdat die handhaving zou berusten op volledige kennis en overtuiging.

De koning nam in deze dus eene voorloopige beschikking, waarvan de strekking niet verder ging, dan om den gouverneur-generaal van den Bosch

(*) Zie de vorige aflevering, pag. 199 en 200.

de gelegenheid te geven, om zich, zoo spoedig mogelijk, tot voormeld einde naar Nederland te begeven, en om, gedurende den tijd die tusschen zijn vertrek en de benoeming van een definitieven opvolger verloopen zou, te zorgen voor eene ongekrenkte handhaving der reeds bestaande inrigtingen, en van het daarmede in verband staande stelsel.

Mitsdien werden de volgende koninklijke besluiten genomen:

A. Besluit van 22 *Julij* 1832, *lett. Y* 19, *Geheim.*

„Art. 1. Aan den luitenant-generaal J. van den Bosch, gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, wordt, onder betuiging van ons leedwezen, dat de staat van deszelfs gezondheid een der oorzaken is, die zijn langer verblijf aldaar ontraden, toegestaan, om die funktiën neder te leggen en zich herwaarts te begeven; zich inmiddels voorbereidende om, zoo spoedig doenlijk, na zijne terugkomst in het vaderland, ons te dienen van zijne konsideratiën en advies, over den voet en de wijze waarop het bewind over Nederlandsch Indië voortaan behoort te worden geregeld; wordende inmiddels de benoeming van een opvolger van denzelven gehouden in advies.

„Art. 2. De direkteur voor de zaken der koloniën, bij het departement voor de nationale nijverheid en de koloniën (*), zal zich met eene tijdelijke zending naar Java begeven, ten einde, voorloopig en in afwachting van onze nadere beschikkingen, het bestuur uit handen van den gouverneur-generaal voormeld over te nemen, daaromtrent handelende volgens den bijzonderen lastbrief, waarmede hij onzentwege zal worden voorzien."

B. Besluit van 28 *Julij* 1832, *lett. S* 20, *Geheim.*

„Art. 1. Het doel der zending van den direkteur voornoemd (†) is, om, ad interim en in afwachting van onze nadere beschikkingen, het opperbestuur in Nederlandsch Indië op zich te nemen, zoowel in het geval van onverhoopte aflijvigheid van den luitenant-generaal van den Bosch, den tegenwoordigen gouverneur-generaal over Nederlandsch Indië, als bij het vertrek van laatstgemelden naar het moederland, ten gevolge van de vergunning, hem daartoe, op deszelfs herhaald verzoek, verleend bij ons geheim besluit van den 22sten dezer lett. Y19.

„Art. 2. Bij deszelfs aankomst op Java, zal de direkteur voornoemd zich, zoo spoedig mogelijk, begeven naar onzen gouverneur-generaal hierboven gemeld, opdat alsdan zonder verwijl zou kunnen worden overlegd en bepaald, de voet en wijze waarop eerstgemelde zich, tot het overnemen des bestuurs, zal voorbereiden en bekwamen.

„De direkteur voornoemd zal, in de uitoefening van alle verrigtingen, welke Onze gouverneur-generaal hem tot dat einde mogt opdragen, en waarbij hij met andere autoriteiten of ambtenaren mogt in aanraking komen, worden beschouwd, als de eerste op den gouverneur-generaal in rang volgende ambtenaar in Nederlandsch Indië. Hij zal in een der gouvernementsgebouwen worden gehuisvest.

(*) J. C. Baud. Opmerkelijk is het, dat in dit besluit zijn naam niet genoemd wordt, evenmin als in het dispositief van het sub B mede te deelen besluit.

(†) In den aanhef van het besluit was de naam van J. C. Baud genoemd.

„Art. 3. Aan Onzen gouverneur-generaal voornoemd wordt overgelaten om, — zoodra de direkteur voor de zaken der koloniën zich genoegzaam met den gang der zaken, en met de bijzonderheden der nieuwe inrigtingen van kultuur zal hebben bekend gemaakt, — den tijd en de wijze zijner terugreize naar het vaderland met een der schepen van het oost-indisch eskader, of anderzins, zoodanig te bepalen, als hij zal oorbaar achten, en vervolgens die terugreis aan te nemen, na het bestuur vooraf aan gemelden direkteur te hebben overgegeven, en denzelven, uit Onzen naam, te hebben geïnstalleerd als *gouverneur-generaal ad interim over Nederlandsch Indië.*

„Art. 4. In de uitoefening dier funktiën, zal de direkteur voor de zaken der koloniën zich ten regel voorschrijven, om al de inrigtingen, door Onzen tegenwoordigen gouverneur-generaal ingevoerd, ongekrenkt te handhaven, waartoe hem, voorzooveel des noods, bij dezen uitdrukkelijk de noodige magt wordt verleend; — zullende hij zich overigens gedragen volgens de bepalingen, vervat in het regerings-reglement en de instruktie voor de hooge regering van Nederlandsch Indië; — wijders overeenkomstig de onderscheiden beslissingen en bevelen, van tijd tot tijd, in Onzen naam, aan die regering gezonden; — en eindelijk, naar de aanwijzingen, welke Onze tegenwoordige gouverneur-generaal bij deze gemagtigd wordt, hem omtrent sommige aangelegenheden, bij wijze van additioneele instruktie, achter te laten."

De artikelen 5 en 6 van dit besluit, houden instruktiën in, hoedanig te handelen, in het geval genoemde direkteur den gouverneur-generaal van den Bosch niet meer in Indië mogt aantreffen; terwijl het 7de of laatste artikel den gewonen last bevat aan eenieder in Nederlandsch Indië, om aan de bepalingen van dezen lastbrief stipt te voldoen en te gehoorzamen, enz.

C. Besluit van 3 Augustus 1832, *lett. D* 21 *Geheim.*

Dit besluit bepaalt de jaarwedde van J. C. Baud, gedurende den tijd, dien hij werkelijk als gouverneur-generaal ad interim zou fungeren op ƒ 200,000.-, zijnde de belooning, destijds aan de betrekking van gouverneur-generaal verbonden; terwijl hem, van den dag van zijn vertrek uit Nederland tot aan het oogenblik van de werkelijke aanvaarding van het interimaire bestuur, zoomede van den dag waarop hij dat bestuur zou nederleggen tot aan zijn terugkeer in het vaderland, een traktement werd toegekend, berekend tegen ƒ 100,000.— 's jaars. Verder wordt daarbij toegekend, eene schadeloosstelling voor uitrusting, tevens zijne vrije passage bepaald en regelingen gemaakt in geval van overlijden.

Toen deze beschikkingen, in het laatst van 1832, door van den Bosch op Java ontvangen werden, was hij reeds sedert verscheiden maanden in het bezit: zoowel van het koninklijk besluit van 12 Januarij 1832 lett. Y, waarbij zijne nadere kultuurregelingen, het toekennen van kultuurpercenten en het gedeeltelijk bezoldigen *in land* van de regenten en hoofden, werden goedgekeurd; als van de open koninklijke brieven van den 17den derzelfde maand, krachtens welke hij, wanneer de omstandigheden zulks gebiedend vorderden, als kommissaris-generaal kon optreden (*).

(*) Zie de vorige aflevering, pag. 206 en 208.

Zien wij nu den loop der gebeurtenissen in Indië, na ontvangst dezer stukken, welke aan van den Bosch de bevoegdheid toekenden, om spoedig naar het vaderland terug te keeren.

Het hiervoren sub B omschreven besluit werd het eerst op Java ontvangen. Nog vóór van den Bosch het sub A vermelde besluit in handen had, rigtte hij aan den minister zijne kabinets-missive van 10 December 1832 n°. 1939/39.

Hij deelde daarin mede, dat de zending van den heer Baud zeer met zijne wenschen strookte, en dat, ofschoon de staat zijner gezondheid in de laatste tijden was verbeterd, het hem geen geringe geruststelling was, dat, zoo hij mogt komen te vallen, een vertrouwd opvolger zijn arbeid zou voortzetten. Hij herinnerde er aan, dat hij gewenscht had, dat zijn opvolger de betrekking van luitenant-gouverneur-generaal zou vervullen, en dat aan hem de beoordeeling zou worden overgelaten van het juiste tijdstip, waarop hij hem het bestuur overgeven en naar Nederland vertrekken kon. Uit het hem nu reeds bekende koninklijk besluit van 28 Julij 1832, bepaaldelijk uit art. 3, had hij gezien, dat aan zijn voorstel, wat zijn vertrek betrof, was voldaan. Hij wilde dan nu ook 's konings vertrouwen trachten te verdienen, door de zaken in Indië, alvorens die over te geven, zoodanig te regelen: „dat met de meeste zekerheid, waarvoor dingen van zulk een aard vatbaar zijn, op aanzienlijke remises van Java gerekend kon worden." Hij had vroeger medegedeeld, dat de kolonie dadelijk 5 of 6 millioen 's jaars zou kunnen remitteren, hetgeen, na vier of vijf jaar, tot op 8 of 10 millioen zou kunnen worden gebragt. Sedert waren de zaken aanmerkelijk verbeterd, de inkomsten verhoogd, en nieuwe maatregelen voorgesteld om de middelen van remittering te vermeerderen; ook waren de prijzen der produkten weder aanmerkelijk gestegen. Onder die omstandigheden, moest dus mogelijk zijn, wat vroeger niet kon worden te gemoet gezien. Hij koesterde dan ook de hoop, om spoedig, misschien wel reeds in het volgende jaar, 12 millioen te kunnen overmaken. Naar aanleiding van het vroeger door den koning geuit verlangen, dat van den Bosch zijn verblijf op Java zou verlengen, had hij zich voorgenomen, dáár nog ten minste een jaar te verblijven, en al het mogelijke te beproeven, om reeds dadelijk en duurzaam 12 millioen 's jaars aan zijn vaderland te verzekeren, met het voorbehoud echter, dat de prijzen der produkten stand hielden, althans niet veel verminderden. Als middelen tot verhooging der inkomsten, noemt hij: 1°. Het verkrijgen van een half millioen, door van de gambier een monopolie te maken. 2°. Door aan het gouvernement te doen komen, het voordeel van een half millioen, hetwelk de handelmaatschappij van de koffij der Preanger-regentschappen trok, waarbij werd opgemerkt, dat er genoegzame middelen zouden gevonden worden, om dat ligchaam een billijk inkomen te bezorgen. 3°. Het verkrijgen, reeds in 1834, van een half millioen aan produkten, ten gevolge van de ingevoerde kultures in de residentiën Madioen en Kediri. Daarna vervolgt van den Bosch zijne missive aldus:

„Ten vierde, kan de landrente, in 1833 en 1834, zeker met een half millioen worden verhoogd, zoo ten gevolge der nieuw aangelegde velden, als van de prijsverhooging der rijst. Bij mijne komst hier, vond ik de rijst zóó laag

in prijs, dat het betalen der landrente den inlander moeijelijk viel (*), en de partikuliere landeigenaren slechts geringe inkomsten van dat produkt genoten, en dit zou nog erger geworden zijn, bij de herstelde rust. Door een groot aantal rijstvelden tot andere kultures te bestemmen, heeft de rijst een billijken prijs verkregen, en daarop kan zij gehouden worden, door de rijstkultuur uit te breiden als het noodig is, of meer gronden te bestemmen voor suiker en andere kultures.

„Er zijn dus genoegzame middelen voorhanden, om 's gouvernements inkomsten tot die hoogte te brengen, als noodig is om 12 millioen remises jaarlijks aan het moederland te verzekeren.

„Onder zoodanige omstandigheden moet ik, ten gevolge der plegtige toezegging, door mij gedaan, niet van hier vertrekken, vóór dat dit oogmerk is bereikt, althans niet, zoo de nadere beslissing des konings mij van mijne gedane belofte niet libereert; want, hoezeer ik mij volkomen van den ijver en de bekwaamheid van den heer Baud overtuigd houde, is het echter niet wel te vooronderstellen, dat hij, reeds in het eerste jaar van zijn bestuur, den geheelen omvang der zaken zóódanig zal hebben doorgrond, dat het daarstellen van dergelijke maatregelen, niet voor hem met meer moeijelijkheid dan voor mij zou gepaard zijn. Den loop echter van het aanstaande jaar, acht ik ruim voldoende om mijn opgegeven oogmerk te verwezenlijken; — en dan nog zal ik aan mijne opvolgers een werkkring hebben overgelaten, waarin hunne ambitie ten volle kan worden bevredigd. Wanneer eenmaal de theekultuur, het groot aantal geplante koffijboomen, de zijde, tabak, kaneel en kochenielje, het hunne zullen bijdragen om de remises jaarlijks te vermeerderen; zullen ook zij zich met de hoop mogen streelen: 's rijks voordeelen nog aanzienlijk te doen aangroeijen."

Ten slotte wijst van den Bosch, in de aangehaalde missive, nog op eenige aangelegenheden, welke zijn langer verblijf in Indië noodzakelijk maakten, als: de nog niet geschikte zaken met België en de krisis welke, volgens de jongste tijdingen, in geheel Europa bestond; het plan der verdediging onzer Indische bezittingen; de voor Sumatra te nemen maatregelen, en andere zaken van gewigt. Ten gevolge hiervan, zou het hem in 1833 niet aan werkzaamheden ontbreken, en zou hij dus, indien hij aan zijne belofte wilde voldoen, niet wel vóór het einde van dat jaar kunnen vertrekken; weshalve hij alles, voor de regeling tegen dien tijd, zou trachten in te rigten.

Blijkens resolutie van 18 December 1832 no. 26, werd van het sub B hiervoren medegedeelde koninklijk besluit, dat bij die resolutie in zijn geheel is opgenomen, aanteekening gehouden, en tevens het programma gearresteerd van de plegtige receptie van den heer Baud, die spoedig met het schip Princes Marianne te Batavia verwacht werd. Baud had uit het vaderland aan den gouverneur-generaal het verzoek gerigt, om hem te veroorloven zonder eenige

(*) De landrente moet, bij eene goede regeling, staan in eene zekere évenredigheid, welke dan ook, tot het produkt, of, vermits de heffing geschiedt *in geld*, tot de waarde van het produkt tijdens den oogst, dat is in den goedkoopsten tijd. Bij de hier bedoelde lage rijstprijzen, had dus de landrente laag moeten zijn. Wij vinden hier dan ook weder een bewijs voor de onregelmatigheid van de heffing der landrenten.

ceremoniën aan wal te stappen; maar deze oordeelde eene plegtige ontvangst noodzakelijk.

In de vergadering der hooge regering van den 30sten December 1832, gaf de gouverneur-generaal van den Bosch aan de leden der regering kennis: dat hij het noodzakelijk achtte, hun mededeeling te doen van de open brieven, hem door zijne majesteit den koning op den 17den Januarij te voren verleend, waarbij hij tot kommissaris-generaal benoemd, en bekleed wordt met de daarbij omschreven buitengewone magt. De gouverneur-generaal gaf daarbij tevens te kennen: dat hij het niet noodig achtte, om van die open brieven, zoo als hem daartoe ook de vrijheid door den koning was gelaten, vooralsnog eenig verder gebruik te maken, dan de nu gedane mededeeling aan de regeringsleden; terwijl hij vertrouwde en verzocht, dat de inhoud dier open brieven, voorloopig, als eene geheime kommunikatie door hen zou worden beschouwd. Hiervan werd aanteekening gehouden bij geheim besluit van dien dag, lett. M, waarbij de open brieven in hun geheel zijn opgenomen.

Bij resolutie van 9 Januarij 1833 no. 4, werd het hiervoren sub C vermelde koninklijk besluit, in zijn geheel opgenomen, en het noodige verrigt om daaraan uitvoering te doen geven.

Baud kwam den 11den Januarij 1833 te Batavia aan.

In eene voltallige vergadering van de Indische regering, werd de direkteur Baud, op den 23sten Januarij 1833, blijkens resolutie van dien dag no. 1, door den gouverneur-generaal van den Bosch als vice-president der indische regering beëedigd en geïnstalleerd. Nadat de gouverneur-generaal daarna Baud, uit naam der regering, had geluk gewenscht met de hooge waardigheid, waarmede hij, ten gevolge van 's konings bijzonder vertrouwen, vereerd was geworden; antwoordde de vice-president Baud, in de volgende bij de aangehaalde resolutie opgenomen bewoordingen:

„Het was 's konings verlangen dat, alvorens de teugels des bewinds alhier tijdelijk werden overgegeven, ik mij daartoe, door eenen voorbereidenden arbeid, zou bekwamen. — De regeling van al wat hiertoe betrekking heeft, was overgelaten aan uwe excellentie, en het heeft uwer excellentie behaagd, mij, ter verwezenlijking van 's konings bedoelingen, in eene nieuwe en leerrijke aanraking te brengen, met het hoogste kollegie van algemeen bestuur in deze gewesten.

„Aan uwe excellentie betuig ik daarvoor mijnen openlijken dank; terwijl ik de overige leden dezer vergadering verzoek, de verklaring te willen aannemen, dat eene beschikking, zoo bevredigend voor mijne eerzucht, zulks niet minder is voor mijn persoonlijk gevoel, vermits ik mij, in mijnen aanvankelijken werkkring, al dadelijk zal omringd zien van voormalige mede-ambtenaren, wier vriendschap ik op hoogen prijs stel, en wier ondervinding en kennis slechts worden geëvenaard, door de bekende zuiverheid hunner bedoelingen.

„Het stelsel van bestuur, door uwe excellentie in deze gewesten ingevoerd, heeft de onbepaalde goedkeuring des konings verworven, en geen wonder, want zijne majesteit heeft daarin de daadzakelijke oplossing gevonden van

een moeijelijk vraagstuk, waaromtrent de gevoelens der kundigste mannen, sedert vele jaren, zijn verdeeld geweest.

„Door den koning bekrachtigd, is de ongekrenkte handhaving van dat stelsel, een der eerste pligten geworden, zoowel van de Indische regering, als van allen die, in hoogere of lagere betrekkingen, deel hebben aan het bestuur, en die handhaving, ter gelegenheid van mijne zending op nieuw uitdrukkelijk door zijne majesteit bevolen, behoort het voorname doel, ook van mijne pogingen, te zijn.

„Door mijn ambtseed op nieuw aan die verpligting herinnerd, zal ik trachten, mij met de meeste gemoedelijkheid van dezelve te kwijten; maar daartoe behoef ik aanvankelijk de voortduring der onderrigtingen, die uwe excellentie mij reeds met zooveel welwillendheid heeft gegeven, en, nu en in het vervolg, de hartelijke medewerking van de overige leden dezer vergadering: — beide roep ik dan ook bij deze, in het belang mijner zending, met aandrang en vertrouwen in."

Op den 27sten Junij 1833, vaardigde de gouverneur-generaal van den Bosch de publikatie uit, die onder nº. 37 in het Indisch Staatsblad van dat jaar is opgenomen, en waarbij hij verklaart en den volke bekend maakt: dat hij van dien dag af aanvaardt de waardigheid van kommissaris-generaal van Nederlandsch Indië, met al zulke magt, als hem is verleend bij de daarvan door den koning uitgevaardigde en in rade van Indië medegedeelde open brieven.

Deze publikatie werd den leden der regering aangeboden, bij de volgende adstruktieve missive.

No. 1. Buitenzorg, 27 Junij 1833.

In de vergadering van den 30sten December jl., is door mij ter tafel van uhoogedelheden gebragt, een afschrift der open brieven, dd. 17 Januarij 1832, waarbij ik door den koning, onder toekenning van eene buitengewone magt, ben benoemd tot hoogstdeszelfs kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië, en ik heb destijds aan uhoogedelheden medegedeeld, dat ik het nog niet noodig achtte, van die benoeming eenig openbaar gebruik te maken.

Het is mij voorgekomen, dat het tijdstip thans gekomen is, om de buitengewone magt, mij door den koning toebetrouwd, met vrucht te kunnen aanwenden.

De organisatie van Sumatra, door onvoorziene omstandigheden vertraagd, doch nu eerstdaags zullende moeten gevolg nemen, zal een aantal maatregelen en bepalingen vereischen, die, krachtens het regerings-reglement en de instruktie voor de hooge regering, eene voorafgaande magtiging des konings vorderen. Intusschen is het zeer wenschelijk, dat de regeling der zaken op Sumatra niet onderworpen worde aan de vertraging, die van eene wisseling van denkbeelden met het opperbestuur in het moederland onafscheidelijk is.

Ongerekend deze drangredenen, bestaan er nog meerdere, ontleend uit het belang, om onderscheiden andere nog hangende zaken, binnen den kortst mogelijken tijd en vóór mijn vertrek naar Europa, tot eene beslissing te brengen.

Ik heb mitsdien besloten, om de aanvaarding der waardigheid, mij door den koning opgedragen, niet langer uit te stellen, en heb de eer aan uhoog-

edelheden te doen toekomen, een afschrift van de op heden door mij deswege uitgevaardigde publikatie; uhoogedelheden noodigende, om van dit een en ander de vereischte aanteekening te doen houden bij de notulen der hooge regering.

De luitenant-generaal,
gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië.
(was get.) J. van den Bosch.

Deze missive en de vermelde publikatie zijn in haar geheel opgenomen bij de resolutie van 2 Julij 1833 no. 1. De vergadering van dien dag werd door den kommissaris-generaal zelf gepresideerd. Na aan deze stukken gerefereerd te hebben, gaf de kommissaris-generaal in substancie te kennen, dat de nadering van het tijdstip voor zijn vertrek naar Sumatra bepaald, en de wenschelijkheid, om de bemoeijingen van het dagelijksch bestuur nu reeds te doen overgaan op den tijdelijken opvolger, hem kommissaris-generaal door z. m. den koning aangewezen, zijne excellentie hadden doen besluiten, niet langer uit te stellen om den vice-president der Indische regering met dat bestuur te belasten, en het aan hem, als gouverneur-generaal ad interim van Nederlandsch Indië, over te geven.

De vice-president, zich bereid verklaard hebbende dat bestuur te aanvaarden, legde den gevorderden eed af, welke beëediging, staande de vergadering, door een salut van 19 schoten, aan den volke werd bekend gemaakt.

De kommissaris-generaal bood vervolgens den geïnstalleerden gouverneur-generaal ad interim zijne gelukwenschen aan; waarop deze in substancie antwoordde: dat, zoo hij, bij de aanvaarding van het vice-presidium der Indische regering, de betuiging had afgelegd van het diep besef der gewigtige verpligtingen, welke op hem rustten, hij thans bij de hernieuwing van die betuiging, de plegtige verzekering herhaalde, dat alle zijne pogingen dáárheen zouden strekken, om aan die verpligtingen zooveel mogelijk te beantwoorden, en met alle zijne krachten, ten nutte van 's konings dienst, werkzaam te zijn.

Van de aanvaarding der waardigheid van gouverneur-generaal ad interim, door J. C. Baud, werd dien dag (2 Julij 1833) de publikatie uitgevaardigd, welke onder no. 38 in het Staatsblad van dat jaar is opgenomen.

De kommissaris-generaal wendde zich nu tot de gezamenlijke leden der regering, onder te kennen geving, dat de door hem aanvaarde waardigheid, wel de onderlinge dienstbetrekkingen met hen wijzigde, maar geenszins zou afbreken, en dat hij dan ook, voor het tot stand brengen van al datgeen, wat 's konings dienst nog van hem in Indië vorderde, bij voortduring op hunne medewerking zou rekenen en daarop prijs stellen.

Van al het vorenstaande werd aanteekening gehouden, bij de reeds aangehaalde resolutie van 2 Julij 1833 no. 1, waarbij tevens werd opgenomen, de missive van den kommissaris-generaal, dd. 28 Junij te voren no. 3, regelende de wijze, waarop het beheer van zaken door den gouverneur-generaal ad interim zou worden overgenomen en gevoerd. Daaruit blijkt: dat de gouverneur-generaal ad interim alle besluiten zoo *in* als *buiten rade*, op zijn naam zou uitvaardigen, daaronder ook begrepen de verordeningen en maatregelen, die door den kommissaris-generaal gearresteerd en genomen, en aan de regering

ter exekutie gezonden mogten worden. Het belang dat er voor den kommissaris-generaal bestond, om met den gang der openbare aangelegenheden bekend te blijven, uithoofde van het verband tusschen vele dagelijksche zaken en die organieke bepalingen welke slechts door hem konden worden vastgesteld, zou het intusschen noodzakelijk maken, dat een gedeelte der te nemen resolutiën en besluiten aan hem ter bekrachtiging werden aangeboden, alvorens die werden uitgevaardigd. Het was moeijelijk vooraf aan te wijzen, welke stukken daarop eene uitzondering zouden kunnen maken. De kommissaris-generaal liet dit dus over aan het oordeel van den gouverneur-generaal ad interim, en stipte slechts aan: dat alle besluiten die organieke bepalingen of personeele beschikkingen bevatten; voorts dezulke waarbij sprake zou zijn van belangrijke uitgaven en financiëele maatregelen, en eindelijk die, welke in verband stonden met het stelsel van kultures; vooraf aan hem moesten worden bekend gemaakt. Ook moest, uit aanmerking van den militairen rang van den kommissaris-generaal, gedurende zijn aanwezen in Indië, uit alle te nemen besluiten over militaire zaken blijken, dat zij werden genomen op zijne speciale magtiging.

Bij missive van 27 Junij 1833 lett. A 1, gaf van den Bosch aan den minister kennis, dat hij de waardigheid van kommissaris-generaal op dien dag zou aanvaarden. De gronden waarop hij gebruik maakte van de hem toegekende bevoegdheid, — die hem verleend was onder voorwaarde, dat hij daarvan alleen dàn gebruik zou maken, wanneer hij oordeelen mogt, dat de omstandigheden zulks gebiedend vorderden, — zette hij in dien brief volgender wijze uiteen:

„De berigten, gedurende de laatste tijden, omtrent de inwendige gesteldheid van Sumatra ingekomen, hebben mij dat eiland leeren kennen als allezins geschikt, om op eene krachtige wijze bij te dragen tot het doel onzer vestiging in deze gewesten; — en de veroveringen, waartoe de aanrandingen der zoogenaamde Padries en andere binnenlandsche volksstammen, van lieverlede hebben aanleiding gegeven, hebben mij de mogelijkheid doen inzien, om een groot gedeelte van dat eiland al dadelijk aan onze belangen dienstbaar te maken. Mij te dezer gelegenheid van alle uitweiding deswege onthoudende, zij het mij vergund, hier blootelijk aan te stippen, dat, zoo ik mij ten deze aan de letterlijke voorschriften had moeten binden, die vervat zijn bij art. 21 van de instruktie voor de hooge regering, en bij art. 72 van het reglement op het beleid der regering, de verwezenlijking dier ontwerpen (door mij om meer dan ééne reden als hoogst belangrijk beschouwd) tot een onzekeren tijd, en in elk geval tot na mijn vertrek naar het moederland, had moeten uitgesteld worden. Ik beschouw het intusschen als hoogst wenschelijk, dat op Sumatra al dadelijk al zulke inrigtingen worden daargesteld, als mij oorbaar zullen voorkomen; doch hiertoe is mij eene buitengewone magt onontbeerlijk, en ik heb daarom besloten mij te bekleeden met die, welke het den koning heeft goedgedacht ter mijner beschikking te stellen.

„Behalve deze drangredenen, bestaan er nog andere, ontleend aan den gang der zaken bij de hooge regering, en waarover ik uwe excellentie reeds meermalen heb onderhouden. — Ik ontmoet wel is waar van den raad van

Indië niet meer die hevige en openlijke tegenstreving, die vroeger het onderwerp mijner klagten was, maar er heerscht, in den boezem dier vergadering, omtrent vele zaken nog altoos eene beschouwing, te veel verschillende van die welke de mijne is, om geen invloed uit te oefenen op de afdoening van vele nog aanhangige aangelegenheden, onder welke er zijn, die ik gaarne vóór mijn vertrek naar Europa wensch beslist te zien, doch die ik niet geloof dat, den gewonen loop volgende, in den tijd die mij nog overblijft, zouden afgedaan worden."

Zoo was dan van den Bosch opgetreden als kommissaris-generaal, en had, onder zijn toezigt, J. C. Baud de teugels van het bestuur in handen genomen. Het tijdvak van hunne zamenwerking in Indië was niet van langen duur: begonnen met den aanvang der maand Julij 1833, eindigde het reeds met het begin van Februarij 1834 (*). Wij zullen dat tijdvak in eene volgende Bijdrage beschouwen.

(*) In den aanvang onzer XVe Bijdrage (Tijdschrift voor N. I. 1865, 1e deel pag. 385 en 386), is het tijdstip van het vertrek van van den Bosch uit Indië, abusievelijk gesteld op April 1834, welke misstelling door deze wordt verbeterd.

OVER DEN

AFSTAND VAN WOESTE GRONDEN

OP

JAVA.

De natuurlijkste en meest humane verhouding eener kolonie of bezitting tegen over het moederland, is die, waarvan het grondbeeld berust op het in het leven roepen, ontwikkelen, en uitbreiden van wederkeerigen ruil van voortbrengselen, die een levendigen handel en eene drukke scheepvaart ten gevolge heeft, welke de daaruit voortvloeiende winsten in evenredigheid der voortbrenging doet vermeerderen. *Die* verhouding blijft nog bestaan wanneer later de kolonie wordt geëmancipeerd, of de bezitting van het moederland afgescheurd door vreemd geweld, dat er dan nimmer geheel in zal slagen alle banden te verbreken, die op wederzijdschen ruil gegrond waren.

Het eerste streven eener zich ontwikkelende nijverheid is steeds om een débouché, voor de voortbrengselen daarvan, elders te zoeken; doch de pogingen daartoe stuiten, bij gelijkvormige toestanden in de onmiddellijke nabijheid, op hetzelfde streven der buren. De oude zoo dikwerf gewraakte, en zoo weinig begrepen, maar zoo veelvuldig verdraaide theorie van de handelsbalans, die thans door den daartusschen geschoven wissel- en effektenhandel eene andere beteekenis heeft verkregen, was het laatste woord, waarin zich in beide vorige eeuwen de vrees voor overproduktie van eigen voortbrengselen oploste; en toen die theorie in haar oorspronkelijke opvatting moest worden opgegeven en voor het stelsel van vrijen ruil plaats maken, schoot er voor de produceerende landen in Europa geen anderen uitweg over, dan dien te zoeken in verwijderde landen, waar men in eene talrijke maar weinig nijvere bevolking reeds op een zekeren afzet kon rekenen, of die men, zij het dan ook aanvankelijk met een ander doel, had veroverd of gekoloniseerd.

Maar verkoopen alleen is niet genoeg; voor het aangebodene moet men ten minste gelijke waarde terugontvangen: en wel in zoodanige voorwerpen, die

men niet reeds zelf bezit, of in zijne onmiddellijke nabijheid goedkooper en met meer gemak kan krijgen.

Al naar mate zich de europeesche beschaving ontwikkelde, kreeg zij behoefte aan andere en meerdere zaken, die hetzij tot onmiddellijk verbruik, hetzij als ruwe grondstoffen harer eigene industrie, dienen, en daaronder in de eerste plaats aan die voortbrengselen der milde en rijke tropische natuur, die het barre klimaat van het noorden belet op eigen grond te teelen.

De oudste geschiedenissen spreken reeds van een uitgebreiden handel langs verschillende wegen, van het verre oosten, met de volken die het bekken van de Middellandsche zee omslingerden, en wel in dezelfde, zoo niet nog meerdere soorten van voortbrengselen, die wij thans nog als de stapelprodukten der keerkringsgewesten aanvoeren, terwijl wij eveneens de bewijzen hebben van den ruil met de nijverheidsvoortbrengselen eener hoogere beschaving van de europeesche en noord-afrikaansche volken der oudheid. Welken omvang die in de middeleeuwen bereikte, is eveneens bekend.

De ontdekking van den zeeweg naar Indië en van Amerika, deed de tropische voortbrengselen in vroeger ongekende mate naar Europa stroomen, en bood daardoor tevens de gelegenheid aan, tot afzet van eigen nijverheidsprodukt: en het is nu moeilijk te zeggen, wat de staat en de vorm der ontwikkeling van de volken van Azië en Amerika thans zou geweest zijn, onder een vrij en onafhankelijk verkeer met de europeesche beschaving, indien niet de regeeringen door haar koloniaal-politiek storend tegen deze natuurlijke ontwikkeling waren opgetreden; — ze daar hadden vertraagd, en elders geheel belet.

Die koloniaal-politiek is sedert de gedwongen vrijmaking van Amerika, en de erkenning van meer gezonde ekonomische begrippen sedert den aanvang dezer eeuw, eene andere phase ingetreden. De tijden van monopolie voor het moederland, en gestrenge afsluiting der koloniën, behooren voor goed tot de geschiedenis, en de eerste nog wankelende stappen zijn gedaan, om op nieuw te beginnen van het punt, waaropomen zich reeds drie eeuwen geleden bevond.

Maar terwijl de europeesche beschaving is vooruitgegaan, en de voortbrenging die daarvan het gevolg is geene andere palen kent, dan het gemis van débouché, zijn de tropische landen betrekkelijk stationair gebleven, omdat dáár, in de inlandsche maatschappijen zelve, de levende kracht gemist wordt, of onderdrukt is, die de europeesche maatschappij doordringt en voortstuwt, en deze laatste, niettegenstaande de theoretisch uitgesproken beginselen, slechts met zeer enge beperkingen is toegelaten geworden, om met haar specifiek wezen, de bestaande, en als tot versteening overgegane inlandsche maatschappijen, op nieuw te bezielen, of, wanneer dit niet meer mogelijk is, in zich op te lossen.

Deze, oogenschijnlijk langwijlige, inleiding was noodig, om in logisch verband, van algemeene en erkende waarheden uitgaande, zich te verheffen tot een zelfstandig gezichtspunt, genoegzaam boven de onmiddellijke omgeving verheven, om niet daardoor, en door het medium waar in men zich bevindt, in onzen blik beperkt of beneveld te worden.

Want passen wij thans die algemeene waarheden, uit dat gezichtspunt gezien, op de nederlandsch-indische bezittingen, toe, dan ligt het voor ieders oog open, wat de reden is, dat de ruil, tusschen Nederlandsch Indië en Europa, in verhouding tot het zielental, nog van zoo weinig gewicht is.

Er wordt in Indië niet genoeg voortgebracht. Eerst door meerdere voortbrenging, meerderen arbeid, kan er meer rijkdom worden geschapen, en daaruit kapitaal ontstaan, dat weder tot bevruchting van nieuwen arbeid dient; en slechts de *stoffelijke* voortbrengselen van dien meerderen arbeid kunnen dienen tot ruil met de europeesche nijverheid.

Wij zullen dit met cijfers aantoonen, en daarvoor als gemiddelde, en in ronde sommen, nemen het jaar 1860.

Er is toen *uit*gevoerd, voor partikuliere rekening:

aan koopmanschappen, ruim	*f* 47	millioen
aan specie, nagenoeg	„ 5	„
te zamen . .	„ 52	„

en ingevoerd door partikulieren:

aan koopmanschappen	*f* 44¼	millioen
aan specie	„ 1¾	„
Te zamen . .	„ 46	„

Volgens de oude theorie van de handelsbalans zou dit een verblijdend verschijnsel zijn, want er zou hier 6 millioen meer zijn voortgebracht dan van elders ontvangen. Die ons echter kan aanwijzen in welken vorm en wáár die 6 millioen ('s jaars) *hier* aanwezig is, zullen wij er zeer dankbaar voor zijn. Of is men dat saldo schuldig gebleven aan Nederlandsch Indië?

Wij zullen echter deze paradoksen laten rusten en bij de feiten blijven.

Bij de voortbrenging, door partikulieren uitgevoerd, ad .	*f* 47	millioen
moet gevoegd worden, de waarde van den uitvoer door het goevernement, als produkt van het kultuur- en exploitatie-stelsel ad	„ 47½	„
Te zamen . .	„ 94½	„

De als bekend opgegeven inlandsche bevolking van den archipel, bedraagt, met de Chineezen en Arabieren, ongeveer 15½ millioen zielen, en, met inbegrip der produkten van het kultuurstelsel, wordt er dus voor den uitvoer slechts ruim *f* 6 per ziel voortgebracht en, houdt men de vruchten van het kultuurstelsel buiten rekening, slechts de helft, of *f* 3 per ziel.

Van die opbrengst van het kultuurstelsel komt in handen van de bevolking (zie begrooting van uitgaven voor Nederlandsch Indië, Regeeringsverslag over 1860 hoofdstukken B en C) in ronde sommen van duizendtallen:

Inkoop en kosten van peper	*f* 52
houtwerken	„ 496
koffi	„ 13994
specerijen	„ 680
suiker	„ 8312
indigo	„ 1607
thee.	„ 1392
tabak	„ 23
kochenielje.	„ 34

kaneel	*f*	180
kina	„	5
vogelnestjes	„	16
tin	„	1368
zout	„	1323
rijst (?)	„	805
arensuiker	„	22
Te zamen	*f*	30.309.000.

Wel is waar komt dit cijfer niet geheel in handen der eigenlijke inlandsche bevolking, omdat in deze sommen ook nog andere kosten dan de prijs der produkten begrepen zijn; bij gebrek aan gegevens kan dit echter niet gesplitst worden.

Maar blijkens eene vroeger overgelegde becijfering, betaalt de inlandsche en chineesche maatschappij: 1865, I, p. 254

aan eigenlijke belastingen	*f* 25¾ mill.
voor amfioen minstens	- 10 „
te zamen omstreeks	*f* 36 mill.

en komt dus nog eene belangrijke som te kort op hetgeen haar uit het kultuurstelsel wordt toegelegd, om hare belastingen en amfioen te betalen. Beschouwt men nu deze produktie voor den uitvoer van *f* 3 of, met het kultuurstel, van *f* 6 per ziel, dan is die al zeer gering, in vergelijking met hetgeen in andere landen wordt uitgevoerd. Voor eene vergelijking, anders dan met Nederland, ontbreken ons thans de cijfers, en wij stippen hier alleen aan, dat de uitvoer uit het vrije verkeer, in Nederland, in 1860 heeft bedragen 252 millioen gulden, over eene bevolking van 3.300,000 zielen, waaronder wel is waar een deel der oostindische produkten en andere invoerartikelen, doch vergelijkt men verder de industrie en aisance der nederlandsche bevolking met die der indische, om te komen tot de schatting van hetgeen door ieder voor eigen gebruik wordt voortgebracht en ter plaatse gekonsumeerd, dan valt het nog te meer in het oog, dat de maatschappij hier, in het algemeen beschouwd, nog op een zeer lagen trap van voortbrenging staat, met andere woorden, *dat zij niet genoeg arbeidt.* Een boedjang of vrijwilliger vastwerkman op eene partikuliere suikerfabriek daarentegen, verdient, al naar mate hij geregeld uitkomt en beter werkt van *f* 100 tot *f* 150 's jaars, leeft daarvan met zijn huisgezin, waarvan ook de aankomende jongens terstond verdienste hebben, in eene betrekkelijke aisance, en produceert dus, *ten minste* voor zooveel waarde aan suiker; — voorwaar het sprekendst bewijs welken invloed de *regtstreeksche* werking van europeesch kapitaal en industrie op de voortbrenging van den inlander kan uitoefenen. Bij andere partikuliere kultures zal men tot dezelfde uitkomst komen.

Maar is die geringe voortbrenging eene specifieke eigenschap der oostersche volken, waarbij men zich moet neêrleggen, — is het een gebrek, dat in de natuurlijke ontwikkeling, die wel te belemmeren maar niet te beletten is, de genezing zal vinden, des noods met uitstooting of amputatie van het deel dat niet te herstellen is, — of is het een gevolg van onnatuurlijke banden en belemmeringen?

Wij schromen niet, te zeggen dat het deze drie oorzaken te zamen zijn, op verschillende punten met een verschillend gewicht werkende.

De beide eersten liggen buiten den kring waarin wij ons moeten beperken; de bespreking daarvan, van hoeveel gewicht ook, behoort elders.

Wij beschouwen thans alleen de beantwoording der laatste vraag als de ons opgedragen taak.

Met de opruiming van die onnatuurlijke banden en belemmeringen, zal men in de eerste plaats moeten beginnen, wil men de beide andere tegenwerkende faktoren behoorlijk afzonderen en bepalen.

De feitelijke toestand van mindere beschaving en ontwikkeling der oostersche volken, door welke oorzaak dan ook ontstaan of voortdurende, ontzegt hem, voor het oogenblik dat wij thans beschouwen, de mededinging in het strijdperk der voortbrenging, voor twee faktoren daarvan, namelijk voor de *verwerking* (industrie) en de *overbrenging* (handel). Slechts de *voortbrenging* zelve, in engeren zin, door landbouw- of verzamelings-nijverheid, is haar roeping.

Maar daarvoor heeft zij, in de zooveel intensiever natuurkrachten der tropische gewesten een ekwivalent, dat ruimschoots opweegt tegen het gemis der hoedanigheden, die voor de beide andere faktoren worden vereischt, en die haar bij uitsluiting in staat stellen om voortbrengselen van landbouw-nijverheid te teelen, waarvan zij het monopolie heeft, doch die door de maatschappijen der gematigde gewesten niet meer kunnen worden ontbeerd, of in hun geheel door een surrogaat vervangen: suiker, koffi, verfstoffen, specerijen, en zoo vele andere voortbrengselen der tropische velden en wouden.

Hierdoor wordt als met den vinger aangewezen, in welke richting zich de nijverheid der tropische gewesten als bij uitnemendheid moet ontwikkelen, en op welk terrein zij zich daarentegen, vooreerst nog, zorgvuldig van de mededinging met meer noordelijke en beschaafde maatschappijen moet onthouden, om daarentegen den meest levendigen ruil van ieders eigenaardige voortbrengselen, voortdurend in stand te houden.

Het is dus de *landbouw-nijverheid*, in den uitgestrektsten zin, gedreven met het oog op de voortbrengselen, welke uitsluitend aan de tropische gewesten eigen zijn, die, met terzijdestelling van alles, wat men beter en goedkooper van elders, verkrijgen kan, hier de eerste plaats zal moeten bekleeden, en die den grondslag wordt van het gebouw, waarop de eigen ontwikkeling der maatschappij alhier en de ruil der voorwerpen van europeesche nijverheid, d. i. van den invoerhandel, moet worden opgetrokken.

De staat van inertie en versteening waarin zich de oostersche maatschappijen en volken, hetzij dan specifiek of toevallig, maar stellig feitelijk bevinden, sluit wel niet de *hoop* op krachtige zelfontwikkeling uit, maar dit is een wijsgeerig vraagstuk, waarvan de oplossing aan de toekomst moet worden overgelaten. Het vraagstuk van den dag is: op welke wijze zal men meer tropische produkten verkrijgen om daarvoor zoo veel meer voortbrengselen van de europeesche nijverheid in ruil te kunnen teruggeven?

Een der pogingen tot oplossing vinden wij in het kultuurstelsel.

Het behoeft niet te worden herinnerd dat het kultuurstelsel de *kortste* weg is geweest, om op een gegeven tijdstip de vraag te benaderen, en die ook,

voor *dat* tijdstip voldoende heeft opgelost, doch het kultuurstelsel was een ekonomisch *dogma*, dat even als alle dogma's geen beginsel van ontwikkeling in zich bevatte, en ook schismatieken noch ketters toeliet.

Met de *f* 3 meerdere produktie per ziel (gemiddeld gesproken) daardoor verkregen, is thans onder de bestaande vormen van toepassing de grens van opvoering bereikt. Die vormen zijn door de wet gesanktioneerd, maar ook de 6de al. van art. 56 van het regeeringsreglement is het vlammende zwaard, dat elken terugkeer tot het paradijs, waarin men zich vroeger zalig gevoelde, belet.

Er moet dus, bij den onvermijdelijken drang van het vooruitstrevend beginsel, waaraan wij ons hier evenmin kunnen onttrekken als elders, eene andere oplossing worden gezocht.

Maar die het doel wil, wil ook het middel. Wij hebben hierboven betoogd, dat de eenige reden van den geringen omvang der ruilingen tusschen Europa en Indië daarin ligt, dat *hier* niet genoeg wordt voortgebracht, d. i. niet genoeg wordt gearbeid. Wij hebben verder bewezen dat alleen de voortbrenging, op landbouw en nijverheid gegrond, voor de tropische gewesten als bij uitnemendheid geëigend is, en dat dus ook alleen in die richting de oplossing van het vraagstuk te vinden is.

Het is dus die landbouw-nijverheid, — de kultuur van waardige, en voor de europeesche markt geschikte voortbrengselen, die tot den hoogst mogelijken trap van ontwikkeling moet worden opgevoerd.

De mogelijkheid, de conditio sine qua non, daarvoor, is het rustig *bezit van den grond*, die als eerste werktuig voor dat bedrijf dient.

De tweede voorwaarde is: de industrie van den ondernemer, — de kennis bij hem, der algemeene regels die elke industrie moeten leiden, onder bijzonderheden, die aan elke kultuur eigen zijn.

De derde voorwaarde is, dat de industriëel het kapitaal te zijner beschikking heeft, dat, zoowel in den vorm van geïmmobiliseerd-, als van bedrijfskapitaal, noodig is, — geëvenredigd aan den omvang der zaak.

En eindelijk de vierde voorwaarde is, dat hij genoegzame arbeidskrachten ter aanwending van dat kapitaal kan vinden.

De tegenwoordige toestand, en het wezen der inlandsche maatschappij, belet haar de vervulling van alle deze voorwaarden, en de inlander is dus niet bij machte om, aan zich zelf overgelaten, eene merkbare hoeveelheid meer stapelprodukten aan de europeesche markt te leveren.

De stimulans om hem daartoe te brengen, en zijn gezonken toestand langzamerhand te verheffen tot het peil waarop die, zoo mogelijk, zou geweest zijn, wanneer eene storende koloniaal-politiek daarin geen stilstand of achteruitgang had gebracht, moet dus van buiten komen, en wel, bij de gebleken onvruchtbaarheid van het kultuurstelsel als levend beginsel, uit de juxtageposeerde europeesche maatschappij, die, *industrie* en *kapitaal* aanbrengende, daarmede den arbeid van den inlander kan leiden en betalen.

Maar dan ook moet de europeesche maatschappij, vooraf in de eerste plaats in het bezit zijn van den grond, waarop zij hare landbouw-industrie wil uitoefenen, want eerst dan heeft de kapitalist den waarborg dat hij zich daarop kan verhalen.

Zonder dat is hij eenvoudig spekulant, en moet zich als premie van assu-

rantie, een aanmerkelijk deel der winsten reserveeren, waardoor ten slotte de industriëel zijn pandeling, en alle gezonde industrie zoo goed als onmogelijk wordt, wanneer de geldschieter zich bij den minsten tegenspoed terugtrekt.

Slechts bij het bezit van den grond onder een zakelijken rechtstitel, kunnen aan den geldschieter de waarborg en de zekerheid worden gegeven, waarop hij aanspraak heeft, doch die dan ook voldoende is, om den werkenden industriëel genoegzame vrijheid te laten, en dezen zijn billijk aandeel in de opbrengsten van zijn arbeid te laten behouden.

Er bestaat een merkwaardig verband tusschen den aard der zakelijke rechtstitels van het grondbezit, het hypotheekstelsel, de rechtszekerheid, de vormen en wijzen van exekutie, — aan de eene zijde, en den algemeenen toestand van de landbouw-nijverheid, zoowel intensief als extensief, den rentestandaard van het kapitaal, het gemak in het verkrijgen van arbeid, en den toestand der arbeidende klassen, — aan de andere zijde.

Is een dezer faktoren gedrukt, of slecht geregeld, dan doet zich de invloed daarvan op de anderen terstond gevoelen; en ook omgekeerd.

De vorm waaronder zich het kapitaal steeds het eerste en het gunstigste vertoont, is die van *grondeigendom*, opgevat naar het begrip of de definitie van art. 537 van het Code Napoleon, dat in onze wetten is overgenomen; en welke rechtsgeleerde of ekonomische bespiegelingen ook mogen leiden tot eenen anderen vorm van het grond*bezit*, de maatschappij waarin het begrip van grond*eigendom*, volgens de opvatting der fransche en nederlandsche wetten eenmaal is doorgedrongen en wortel heeft geschoten, verzet zich met alle kracht tegen elke poging tot reaktie.

Een andere, en onmiddellijk daaraan sluitende vorm, die zonder de eerste geen bestaan kan hebben, maar ook integendeel *daarmede* zich even krachtig ontwikkelt, is die van *hypotheek* op grondeigendom, of vast goed in het algemeen. Overal waar het Code Napoleon den eigendom bepaalt, volgt op die definitie, die van hypotheek, en de aanwijzing der vormen, waaronder zich dit *zakelijk* recht in de praktijk voordoet, en zich tegen molest waarborgt.

Alle opvattingen van het woord *krediet*, lossen zich op in de definitie van *pand* in het algemeen, waarvan hypotheek een bijzonder geval is.

Ontleedt men toch het woord *krediet* in zijne praktische beteekenis, dan is het duidelijk dat: „krediet geven" niets anders is dan een tijdelijke afstand of ruil van kapitaal, dat onder verschillende vormen voorkomt; en dan ligt daarin opgesloten dat alle krediet, dat geen kapitaal-waarborg achter zich heeft, niet te huis behoort op het veld der zaken; — zonder *pand* geen krediet in zakelijken zin.

De kapitalist die zijn eigen positief krediet, dat is: de bekende en erkende hoegrootheid van zijn eigen rijkdom of kapitaal voor een ander openstelt, zonder volkomen gelijken positieven waarborg — dat is pand (hetzij in vast goed, in roerend goed, of in personeelen borgtocht) daartegenover, wordt dan zelf industriëel of spekulant, en hij heeft dan recht, als premie van assurantie een hoogeren interest te bedingen, dan de gewone rentestandaard, als huur van het door pand gewaarborgde kapitaal, hem toewijst, maar mag zich evenmin beklagen wanneer hij faalt in zijne spekulatie. Bijzondere be-

weegredenen, uit een moreel beginsel haar oorsprong nemende, kunnen den algemeenen regel niet verzwakken maar wel bevestigen.

Een der voornaamste onderwerpen van wetgeving in elke beschaafde en zich ontwikkelende maatschappij, is dan ook dat gedeelte der wet, dat den kapitalist beschermt, of liever, dat het kapitaal waarborgt tegen molest of vernietiging, want elke vernietiging van kapitaal is een verlies, voor het volle bedrag daarvan, ten nadeele der geheele maatschappij. Verlies van rijkdom, zoo lang deze nog niet de funktiën van het kapitaal heeft aanvaard, is wel verlies voor den bezitter; maar eerst dan wanneer men met grond had kunnen verwachten, dat die rijkdom uit den statistischen toestand, haar specifiek eigen, later in den dynamischen, als produceerend kapitaal zich voordoende, zou overgegaan zijn, is de vernietiging daarvan evenzeer een verlies voor de toekomst der maatschappij.

De wetgeving op de hypotheeken, het z. g. hypotheekstelsel van eenig land, geeft dan ook een even getrouw beeld terug van den ekonomischen toestand, als die op den grondeigendom; en het meerder of minder gemak, waarmede de hypotheekhouder zijne rechten op het hem verleende pand kan verhalen, bepaalt den laagsten rentestandaard, of de laagste huur van het kapitaal; want hoewel men, in gewone tijden, diskonto's en beleeningen meestal lager ziet genoteerd dan de interest op hypotheek, zoo is dit alleen het gevolg van overvloed van cirkuleerend medium van een subjektief krediet, of van bankoperatiën; want zoodra er eene monetaire- of handelskrisis uitbreekt, blijft de interest op hypotheek dezelfde, ja daalt meestal, terwijl diskonto's en beleeningen in dezelfde mate stijgen.

Er valt veel te zeggen over het hier bestaande hypotheekstelsel, over de wijzigingen daarin te brengen, en over den invloed daarvan op den rentestandaard, doch dit ligt niet in onze tegenwoordige taak. Dit onderwerp is reeds meermalen van verschillende zijden in bijzonderheden behandeld. Het bovenstaande is eene korte opgave der stellingen en beschouwingen, bij eene andere gelegenheid uitgewerkt.

Zal nu de europeesche maatschappij, met haar kapitaal en industrie, aan hare roeping alhier voldoen, dat is, in de eerste plaats, de landbouw-nijverheid, en de kultuur van de stapelprodukten voor Europa bezielen en ontwikkelen, dan zal zij als eerste voorwaarde daarvoor, dienen te bezitten den grond, en wel onder eenen zakelijken rechtstitel, — eigendom, — passende in onze europeesche ekonomische- en rechtstoestanden, want, zonder dat, kan de ondernemer aan den geldschieter de zekerheid niet aanbieden waarop deze recht heeft, en zonder welke zich het kapitaal niet op het veld der industrie waagt.

Maar ook, zonder dat, — en zelfs bij de gestelde mogelijkheid, dat de industrie op eene andere wijze, of onder eenen anderen vorm, van tijdelijk landbezit, dat op eene onderneming rustte, in stede dat de onderneming berust op het bezit van den grond, er in slaagde hare bedrijfsfondsen met winst te zien terugvloeien, zoude het daardoor gevormde kapitaal geen *zeker* emplooi kunnen vinden, en niet weder op de meest zekere wijze kunnen worden belegd. Ieder ondernemer haast zich dan, om in den kortst mogelijken tijd, zijn doel, om geld te maken, te bereiken, zonder zich om de toekomst zijner onderneming te bekommeren, maar wel om met het overgegaarde te repatrieëren,

Er blijft dan, zelfs onder den meest bloeienden toestand der industrie, een voortdurend gebrek aan kapitaal bestaan, dat zich vooral uit bij de meest gunstige gelegenheden om het nuttig en voordeelig aan te wenden, voor het aanleggen of uitbreiden van ondernemingen, als gevolg van den bloei der bestaande.

Nog grooter wordt dit gebrek, wanneer door omstandigheden daar buiten, zoo als slechte oogsten, lage prijzen, politieke verwikkelingen enz. de landbouw-industrie met weinig of geen voordeel werkt, of schade lijdt.

Deze schade drukt dan ten slotte toch geheel op den geldschieter die het bedrijfskapitaal verstrekt; — en laat deze zich medeslepen door eene paniek van den oogenblik, dan vernietigt hij zijn eigen kapitaal zonder eenige hoop op herstel, en sleept bovendien den industriëel in zijn val mede.

Geheel anders zou de toestand zijn, wanneer de industriëel eigenaar van den grond is, dezen door zijn arbeid, bij ontginning en verbetering, van woestheid en wangebruik, tot eene reëele waarde brengt, en dan daarop, met volkomen zekerheid voor den geldschieter, hypotheek kan nemen, waarvan hij het bedrag als bedrijfskapitaal kan aanwenden.

Een paar elkander opvolgende slechte jaren doen hem wel niet vooruitgaan doch hij gaat, zoo min als de landbouwer in Europa, zoo ver achteruit, of met één enkel voordeelig jaar kan hij zich weder geheel herstellen, en zijne verplichtingen tegen over zijnen krediteur ten volle vervullen.

Mocht ook deze al geen geduld hebben en zijn kapitaal terugvragen, licht wordt er een ander kapitalist gevonden, met meer vertrouwen, die de zaken anders inziet, en de opgevraagde hypotheek overneemt.

Alle werkelijke en duurzame verbeteringen aan den grond blijven alsdan in wezen, en zijn kapitaalvormingen, die op nieuw strekken ter bevruchting van latere uitbreidingen. Het tegenovergestelde heeft plaats wanneer de landbouw-industrie geen zakelijken rechtstitel op den grond bezit, en als het ware in de lucht hangt. Alle uitgaven voor duurzame verbeteringen zijn dan even zoo vele verliezen voor den tijdelijken bezitter, die zooveel mogelijk een zoogenaamden roofbouw zal drijven, en na ommekomst van den tijd dien hij zich heeft voorgesteld, den grond in hopelooze onvruchtbaarheid zal achterlaten.

Erkent men de logische opvolging dezer beschouwingen, dan bezit men den sleutel van de achterlijkheid van de tropische landbouw-industrie in Nederlandsch Indië, zoowel in omvang als intensiteit, en van het chronisch gebrek aan kapitaal, waarvan de verschijnselen wel eens met de ziekte zelve zijn verward, en dan geldkrisis worden genoemd; en van het wantrouwen, dat het kapitaal der wereldmarkt terughoudt om hier in funktie te treden.

Maar dan ook blijkt tevens het onvoldoende van de eenige wijze waarop het thans voor de landbouw-industrie mogelijk is zich in het bezit van den grond te stellen, namelijk de huur daarvan voor een bepaalden termijn, doch zonder zakelijke rechten, en met de verplichting alle geïmmobiliseerde verbeteringen aan den eigenaar over te laten.

Zelfs op de woeste gronden der zoo uitgestrekte partikuliere landen, is ons geen voorbeeld bekend, dat een ondernemer zich met den eigenaar over den afstand van grond heeft verstaan; wat toch zoo gemakkelijk zou zijn, daar

de te maken voorwaarden slechts van den wil der partijen, en geenszins van beperkende reglementaire bepalingen zouden afhangen.

Hoeveel te meer moet dus dit bezwaar drukken op de huur van woeste gronden van het goevernement; en de macht, bij art. 62 van het regeringsreglement aan den goeverneur-generaal verleend, blijft eene doode letter.

Voor de goevernementsgronden zijn de moeilijkheden nog kunstig vermeerderd door de vormen die zijn voorgeschreven en moeten worden in acht genomen; eerst om de koncessie te verkrijgen, en daarna om die te exploiteeren.

De zeldzaamheid der uitgifte van woeste gronden, daar waar die het meeste gewild zijn, is dan ook wel het sprekendst bewijs hiervan, en de weinige uitzonderingen bevestigen slechts den regel, want men kan daarbij spoedig opklimmen tot subjektieve opvattingen, die met het beginsel zelf niets gemeens hebben. Wij komen alzoo van zelf tot de beantwoording der vraag: op welke wijze men uit den thans bestaanden, hierboven beschreven, toestand die onhoudbaar is, tot een meer rationeelen en gezonden kan geraken?

Wij ontveinzen ons de moeilijkheden niet, om hierop eene aan allen bevredigende oplossing te geven, die tevens de beste is. Eene meer dan gewone uitvoerigheid in de voorafgaande beschouwingen, was dus niet geheel misplaatst, omdat het onderwerp zelf nog te weinig in deszelfs onderdeelen, en van eene praktische zijde, is bestudeerd, om met enkele paradoksen te kunnen volstaan, en eene apodiktische behandeling was des te meer noodzakelijk, omdat de vraag omtrent de uitgifte en den afstand van gronden, als eerste en noodzakelijkste faktor van produktie, een twistpunt is geworden op politiek terrein, en dat men zonderling heeft verward, met den niets daarmede gemeens hebbenden „vrije arbeid" die juist van afstand van grond niets wil weten, en slechts den arbeid der dessabevolking op haar eigen gronden voor zich verlangt.

Alvorens men tot het afstaan van den grond overgaat, zal men moeten beslissen onder welken rechtstitel dit zal plaats vinden: volstrekte eigendom, — eeuwigdurende of onbepaalde erfpacht, — recht van opstal, — of eenvoudige huur.

Wij vleien ons, hierboven genoegzaam te hebben aangetoond, dat de afstand in volstrekten eigendom, van den grond, de meest treffende wijze is, waarop men het beoogde doel kan bereiken; en dat de bestaande beperking tot huur, met of zonder recht van opstal voor den ondergrond van gebouwen, blijkens de ondervinding, dat doel geheel en al tegenwerkt.

Is dan het beginsel aangenomen, om gronden in *eigendom* af te staan, dan zijn er twee wijzen om dat in toepassing te brengen.

De eerste wijze is het verkoopen van meer of min uitgestrekte, met hunne grenzen aan *elkander sluitende* perceelen, op den voet zoo als de partikuliere landen vroeger onder het bestuur der Kompagnie, en later onder Daendels en Raffles zijn verkocht, waarbij aan de daarop wonende inlandsche opgezetenen dezelfde rechten worden gelaten, en bovendien gewaarborgd, die zij nu bezitten en uitoefenen, en hunne verplichtingen worden geregeld, zooals dit thans bij het reglement op de partikuliere landerijen (Stbl. 1836) plaats vindt.

Hoedanig de persoonlijke denkbeelden van den ondergeteekende hierover zijn, is genoeg bekend. Deze zijn van eene zekere zijde hevig be-

streden, doch niet met tegenargumenten; wel met kritiek van uit het verband gerukte aanhalingen, — met verkeerde opvattingen van des schrijvers meening, zoo geene verdraaiing daarvan; — met persoonlijkheden; — en nog het meest met uit de hoogte den schrijver eenvoudig te verklaren voor: onkundig, overmoedig, lichtvaardig, en spitsvondig. Hij hoopt de gelegenheid te hebben dit onderwerp op nieuw te bespreken, en dan de gronden zijner denkbeelden, namelijk die welke hij werkelijk over het onderwerp heeft, — niet die welke men hem toedicht, — nader uiteen te zetten, tevens met eene opgave van de praktische resultaten die daaruit zoowel voor Indië als voor Nederland zullen voortspruiten. En aangezien de behandeling van dit punt niet aan de orde is, wenscht hij zijn persoonlijk gevoelen niet te voorbarig op te dringen, en liever daarover de openbare meening uitspraak te laten doen.

De tweede wijze om gronden in eigendom af te staan, is het verkoopen der woeste gronden, die aan het domein behooren, in perceelen van zoodanige uitgestrektheid, als de ligging en de aard der gronden medebrengen, om geschikt te zijn daarop eene soliede landbouw-onderneming op te richten, en die met het oog op de eischen der toekomst in goeden staat te kunnen houden.

Maar nu beginnen de zwarigheden. Wat zijn woeste gronden die aan het domein behooren?

Wij voor ons, vinden de definitie er van al zeer eenvoudig. Het zijn alle die gronden welke *nog niet* door de inlandsche bevolking zijn *bewerkt*, en dus bezeten: ook die nog onbewerkte gronden welke voor haar als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde *noodig zijn;* maar deze laatste dient men aan de bevolking te laten. Dit toch kan alleen de bedoeling zijn van art. 62 van het regeeringsreglement dat de regels voor verhuring stelde.

De vraag, of de staat het recht heeft zijne eigene onbenutte gronden te verkoopen, die zich met politieke spitsvondigheid steeds vijandig tegen over de ontwikkeling der europeesche nijverheid heeft gesteld, kan hier geheel ter zijde worden gelaten. Zij is in het regeeringsreglement reeds opgelost, door het verlof tot verhuring. Hij toch die niet verkoopen kan mag evenmin verhuren.

Bij de diskussie over dit artikel meende zelfs Baud, dat men op het daar uitgedrukte verbod tot verkoop, zoodra men den verkoop van gronden *noodig oordeelde*, kon terugkomen, en erkende dus de *macht* om gronden te verkoopen, hoewel hij het tijdstip nog niet geschikt achtte.

Maar zoo eenvoudig is de zaak in Indië niet gelaten. Niet genoeg dat het koninklijk besluit van 3 juli 1856 (Indisch Staatsblad no. 64) bij de in het regeeringsreglement voorgeschreven vaststelling der regels, de beperkingen formuleerde, werd aan art. 62 van het reglement op het beleid der regeering in het Bijblad van het Staatsblad van Nederlandsch Indië, deel II aflevering III no. 377, eene alleen dáár voorkomende explikatie gegeven, die de mogelijkheid tot het verkrijgen van woeste gronden in huur, geheel en al afhankelijk maakte van de subjektieve opvatting der *bedoeling* van die explikatie, naarmate de ambtenaar, belast met het uitbrengen van rapport, al of niet gunstig voor ontwikkeling der europeesche landbouw-nijverheid, en het uitgeven van gronden gestemd was.

Het Bijblad van het Staatsblad weinig in partikuliere handen zijnde, zoo achten wij het noodig die explikatie hier letterlijk over te nemen:

„No. 377. Woeste gronden. Explikatie van art. 62 van het reglement op het beleid der regeering van N. I. (Staatsbl. 1855, no. 2.)

Artikel 62 van het reglement op het beleid der regeering, bepaalt o. a. dat onder de te verhuren gronden niet begrepen mogen worden.
„de zoodanige, door de inlanders ontgonnen, of als gemeene weide of uit eeni-„gen anderen hoofde tot de dorpen of dessa's behoorende."

Tot recht verstand van de laatste woorden strekke het volgende.

Het is niet voldoende om de uitgifte van woeste gronden te beletten, dat beweerd of aangetoond worde, dat van die gronden *wel eens door de inlandsche bevolking eenig gebruik gemaakt wordt*, hetzij tot weide, hetzij tot het kappen van brandhout, bamboe of rottan, hetzij op eenige andere wijze: daartoe behoort vast te staan, een gebruik door inwoners *van eene of meer bepaalde dessa's* en zulks, met de uitsluiting van de inwoners van andere dessa's.

Art. 62 van het regeeringsreglement toch verbiedt niet het uitgeven in huur van gronden, waarvan de bevolking eenig gebruik, welk dan ook, maakt, maar alleen van gronden, welke tot de dorpen of dessa's *behooren.*

Het begrip van *behooren*, sluit in zich het denkbeeld van recht, en het begrip van *recht* sluit in zich het denkbeeld van *uitsluiting van anderen.*

Daarom kunnen de laatste woorden van art. 62 van het regeeringsreglement niet anders worden verstaan, dan dat daardoor van het in huur geven worden uitgesloten zoodanige onbebouwde gronden, waarop een of meer dessa's eenig *uitsluitend recht* van gemeene weide of welk ander ook, uitoefenen.

Wanneer toch mocht worden aangenomen, dat gronden waarvan *wel eens door de inlandsche bevolking eenig gebruik wordt gemaakt*, reeds alleen daarom tot de dessa's (welke dessa's?) behooren, dan zoude het in artikel 62 van het regeeringsreglement aangenomen beginsel, dat gronden in huur zullen kunnen worden uitgegeven, door de slotwoorden van dit artikel, althans voor Java, zoo goed als vernietigd worden, vermits aldaar bezwaarlijk onbebouwde gronden zullen worden gevonden, waarvan niet wel eens door dezen of genen inlander eenig gebruik is of wordt gemaakt.

Het is dus niet voldoende, om de uitgifte in huur van woeste gronden te beletten, dat aangetoond worde, *dat van die gronden, wel eens door inlanders gebruik gemaakt wordt;* maar daartoe behoort vast te staan *een gebruik door inwoners van eene of meer bepaalde dessa's*, en zulks met uitsluiting van de bewoners van andere dessa's.

Evenmin is het voldoende om de uitgifte in huur van woeste gronden te beletten, wanneer de bevolking van eenige dessa beweert, dat de uit te geven gronden *behooren tot het grondgebied van die dessa* en die beweering niet verwerpelijk geacht wordt; — maar met het *behooren tot het grondgebied* moet gepaard gaan *het gebruik van den grond tot het een of ander doel.*

Een ontwijfelbare regel is, dat elk woord in eene wet zijne beteekenis heeft, en er mag niet aangenomen worden dat eenig woord in de wet overbodig is.

Nu staat in het laatste gedeelte van art. 62 van het regeeringsreglement te lezen, niet het volgende alleen:

„onder die gronden mogen niet begrepen worden de zoodanige, tot de dor-„pen of dessa's behoorende," maar er staat te lezen:

„onder die gronden mogen niet begrepen worden de zoodanige, door de „inlanders ontgonnen of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot „de dorpen of dessa's behoorende." De woorden *of als gemeene weide of uit „eenigen anderen hoofde*, moeten ook hunne beteekenis hebben.

Het is dus niet genoeg om het uitgeven in huur van gronden te beletten, dat die behooren tot het grondgebied van de dessa's, maar de dessa's moeten van die gronden ook eenig gebruik maken, hetzij als gemeene weide, hetzij tot eenig ander doel.

Bij resumtie van een en ander is het, om naar aanleiding van art. 62 van het regeeringsreglement te beletten, dat woeste gronden in huur worden uitgegeven, niet voldoende dat worde aangetoond, in het ééne geval dat van die gronden wel eens door inlanders gebruik wordt gemaakt, — en in een ander geval, dat die gronden behooren tot het grondgebied van eene of andere dessa, — maar daartoe moet blijken van de volgende *vereenigde* omstandigheden, als:

dat die gronden behooren tot het grondgebied van bepaalde dessa's, en dat de bewoners van die dessa's van die gronden gebruik maken, hetzij als gemeene weide, hetzij tot eenig ander doel, en zulks met uitsluiting van de bewoners van andere dessa's.

(2e van § 6 van art. 4 in Staatsbl. no. 64.—1856).

Zeker is het, dat wanneer het de bedoeling is geweest, om met deze explikatie het uitgeven van woeste gronden te *bevorderen*, dit doel niet is bereikt, en ieder die bedoeling heeft opgevat met het oog op het woord *„beletten"* dat er *zes* maal in voorkomt naast de woorden *„verbieden"* en *„uitsluiten"* in welken geest dan ook de daar voorkomende wenken algemeen zijn opgevat.

Intusschen, er bleef onder die bepalingen en explikatiën nog eene *mogelijkheid* bestaan om in het verkrijgen van woeste gronden te slagen, want had men de plaats er van gevonden, zoo hing het, indien zij werkelijk woest waren, slechts van de subjektieve opvatting van de plaatselijke ambtenaren omtrent de bedoeling der explikatie af, om ze *woest te laten;* doch bij Staatsblad 1862 n°. 56 werden de vormen geregeld, die de aanvrage en verkrijging vooraf moesten gaan, en deze zijn van *objektieven* aard, want slechts bij uitzondering en in zeer bepaalde gevallen zal men in de gelegenheid zijn, aan al die vormen naar den eisch te voldoen; en het verkrijgen van woeste gronden in huur werd van toen af, in het algemeen gesproken, eene onmogelijkheid. Slechts hij die reeds gepredestineerd is, om bij keuze daartoe te geraken, kan de gelegenheid hebben, om aan alle eischen dáár gesteld te voldoen, wanneer hem de gegevens daarvoor verstrekt worden.

De intrekking van het besluit van 8 juni 1862 no. 1 (Staatsblad 1862 n°. 56) en van de explikatie hierboven aangehaald en zoo als die onder no. 377 van het Bijblad van het Staatsblad een imperatief karakter heeft verkregen, moet dus de eerste stap zijn om weder tot een gezonden toestand te geraken.

Het koninklijk besluit van 3 juli 1856 (Ind. Staatsblad no. 64) is het

uitvloeisel der wettelijke voorschriften van het regeerings-reglement, en bevat, bij gezonde uitlegging, in den vorm niets belemmerends, maar alleen de, naar tijdsomstandigheden vrij liberale, regels, waarnaar aan dat voorschrift uitvoering moest worden gegeven.

Zoolang dan ook de macht tot verhuring niet is vervangen door die tot verkoop, en deze in beginsel is aangenomen, kan dit het richtsnoer blijven voor het inmiddels in huur te geven.

De bijzondere bepalingen daarin, die, bij de toepassing en exploitatie, voor den ondernemer belemmerend en minder wenschelijk zijn, kunnen thans geen onderwerp van beschouwing uitmaken; — het mindere verdwijnt naast het meerdere op den achtergrond.

In de tweede plaats zal dan, aanvankelijk om reeds het in huur nemen te faciliteeren, wat urgent is, en om later tot verkoop over te gaan, door het *goevernement* eene voor elk verstaanbare en voor slechts ééne uitlegging vatbare definitie dienen te worden gegeven, wat *woeste gronden* zijn, of liever wat het *niet* zijn, omdat de oppervlakte van deze laatsten slechts ongeveer het 1/10 bedraagt van de eersten, en daarna zoo nauwkeurig mogelijk den algemeenen omtrek aangewezen wáár die zijn gelegen. De vraag of die „uit eenigen anderen hoofde dan ontginning of veeweide aan dessa's behooren „is te onbepaald, om nog langer als beletsel voor het beginsel te worden geschoven, en men komt dan op het glibberige terrein van hen, die beweeren, dat de grond van Java geheel en al aan de „Javaansche natie" toebehoort, en men vervalt in dogmatisch-rechtsgeleerde spitsvondigheden, waaruit men zich niet anders redden kan, dan door aan te nemen en toe te zien, dat aan het goevernement de beschikking over *alle* gronden werd ontnomen om die over te dragen aan die dessa's welke zouden willen beweeren, dat alle gronden onder haar bereik „uit eenigen anderen hoofde tot de dessa behoorden". Die gronden werden dan staatsdomein en dessa-eigendom, zoodat dan ook de geheele dessa, zoo als in Nederland de gemeenten, evenzeer het recht had om ze aan den eersten den besten spekulant af te staan, als om ze voortdurend onbenut en woest te laten.

Laat men zoo als totnogtoe, de bepaling er van aan de plaatselijke ambtenaren over, dan vervalt men weder in het gevaar der subjektieve meeningen, en men zal in verschillende residentiën, ja in de verschillende afdeelingen van dezelfde residentie, de meest tegen elkander strijdige opvattingen van het begrip van woeste gronden zien oprijzen, die *dáár* als de vakken van een dambord tusschen de dessa's zullen worden ingeschoven, terwijl *elders* de meer woeste uitgestrektheid van honderden vierkante palen zal worden verklaard niet woest te zijn, omdat er op afstanden van 6 of 8 paal hier en daar eenige ruw opgeslagen hutten worden gevonden, waarin zich een gagamaker voor één jaar nederzet, die eerst eene onschatbare hoeveelheid kostbaar opgaand hout verbrandt om *ééns* een droog rijstveld te maken, en het volgende jaar diezelfde vernieling op eene andere plaats herhaalt, en zoo doende dien grond nog woester en voor latere ontginning dikwijls ongeschikt maakt, want na eene dergelijke uitbranding groeien er in den regel slechts doornstruiken en allang-allang op.

Dáár waar men niet met uitgifte van gronden ingenomen is, provoceert men

dergelijke emigratie, en stelt de inlanders, die zich op die wijze verplaatsen, vrij van heere- en kultuurdiensten, en, als ze beweeren sawa's te *willen* maken, maar met een gaga beginnen, ook van landrenten; om ze weder te zien wegloopen, zoodra de hoofden de beloofde vrijstelling vergeten zijn.

Heeft het goevernement dan eenmaal de beginselen aangenomen en vastgesteld, waarnaar de afstand van woeste gronden zal plaats vinden, dan rest enkel de toepassing er van.

Het zij ons vergund daarvoor het volgende in overweging te geven.

Er worden drie ambtenaren, niet beneden den rang van resident, voor elke afdeeling op Java één, met den titel van kommissaris voor den afstand van gronden, speciaal aangewezen, om in elk gewest de noodige plaatselijke opnemingen te doen, ten einde te konstateeren, of, en zoo ja waar en in welke mate of omvang, er gelegenheid bestaat, om, ingevolge de aangenomen beginselen en vastgestelde regels, woeste gronden af te staan.

Op de buitenbezittingen kan dit onderzoek voorloopig aan de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur worden overgelaten.

Ten einde dit onderzoek zooveel mogelijk te bespoedigen en op positieve gegevens te doen rusten, worden zij vooraf in het bezit gesteld van kopieën van alle voorhanden kaarten der hun aangewezen gewesten, speciaal van die der kaarten van gewesten welke reeds zijn opgenomen en aan het topografisch bureau voorhanden zijn.

Aan elk dier ambtenaren wordt toegevoegd één of meer personen, die het radikaal van beëedigd landmeter bezitten, en die onder zijne onmiddellijke bevelen staan.

Deze, steeds met hem reizende, kompleteeren in de eerste plaats de reeds aanwezige kaarten, en maken schetsen van die streken, waarvan in het geheel geene kaarten aanwezig zijn.

Op de sekretarieën der gewesten worden aan dien ambtenaar afschriften gegeven der laatste statistieken, en voorts alle zoodanige inlichtingen als uit de aanwezige archieven te verkrijgen zijn.

De plaatselijke ambtenaren zullen, indien hij dit verlangen mocht, hem op het terrein alle verlangde aanwijzingen moeten doen. Hij heeft de bevoegdheid ook partikulieren hetzij schriftelijk, mondeling of in loco, naar hun gevoelen te vragen.

Hij zal het gewest niet verlaten, zonder een voorloopig verslag zijner bevinding, en een daarop gegrond koncept-projekt van uitgifte, te hebben samengesteld, welke hij aan het hoofd van gewestelijk bestuur mededeelt, en dat ter visie zal gelegd worden voor het publiek ter sekretarie van het gewest. Het hoofd van gewestelijk bestuur zal een en ander binnen 14 dagen, desverkiezende met zijne bemerkingen en bedenkingen, aan hem terugzenden. Ook partikulieren hebben het recht, schriftelijke nota's ter ondersteuning of bestrijding van het koncept-projekt aan het hoofd van gewestelijk bestuur in te dienen, in welk geval deze casu quo met diens eigen bedenkingen, worden gevoegd bij het terug te zenden koncept-projekt.

Persisteert de kommissaris bij zijn koncept-projekt, zoo zendt hij het onveranderd, met de aangeduide bijlagen, aan het goevernement, zoo noodig nader toegelicht. In het tegenovergestelde geval wijzigt hij het, met opgave

der veranderingen, die in zijn oorspronkelijk plan zijn gekomen, en der motieven daarvan.

Er wordt aan het onderzoek van eene tweede en volgende residentie niet begonnen, voordat het in de vorige is afgeloopen, en de stukken aan het goevernement zijn ingezonden.

Het goevernement beslist, voor ieder gewest afzonderlijk, en naar mate de stukken zijn ingekomen.

Na deze beslissing wordt het voor elk gewest vereischte getal landmeters in dienst genomen die, met gebruikmaking van de reeds aanwezige kaarten, in een later voor te schrijven vorm, de verzamelingkaarten maken, residentie's gewijze, waarop in de eerste plaats de juiste omtrek en de te herkennen ligging zijn aangewezen der verschillende plaatsen die voor de uitgifte in aanmerking komen.

Van deze kaarten worden twee kopieën gemaakt; een der kopieën berust ter sekretarie van het gewest; en de andere ter griffie van den raad van justicie in elke afdeeling.

Beiden zijn ten allen tijde gedurende bureautijd, toegankelijk voor het publiek, dat kosteloos daarvan inzage kan nemen, en mits zonder verplaatsing of schending, een calque.

Ieder die het voornemen heeft een stuk grond aan te vragen, zal dit in persoon of bij gemachtigde doen, ter griffie van den raad van justicie in de afdeeling waar de grond gelegen is, in een daarvoor bestemd dagregister, met opgave van de grootte der oppervlakte die hij verlangt. De griffier zal hem een afschrift uit dit dagregister voorzoover zijne aanvrage betreft, kosteloos uitreiken. De aanvrager kiest domicilie ter plaatse waar de raad van justicie gevestigd is.

Deze aanvrage geeft hem de voorkeur op latere aanvragen van denzelfden grond of een gedeelte daarvan.

Binnen veertien dagen op Java, en twee maanden op de buitenbezittingen, zal hij daarvan door overgifte of toezending van het afschrift uit het dagregister, ter griffie, kennis moeten geven aan dien ambtenaar in het gewest waar de gronden gelegen zijn, welke volgens latere voorschriften met de uitvoering is belast, die daarvan onmiddellijk inschrijving zal doen op een gelijkluidend dagregister met opgave van den juisten tijd der ontvangst.

Van beide dagregisters kan ten allen tijde door het publiek kosteloos inzage worden genomen.

Het verzuim der tijdige inlevering zijner aanvrage, ter sekretarie van het gewest, doet den aanvrager zijn recht van preferentie, tegenover latere aanvragers, die diligent geweest zijn, verliezen.

De aanvrager die daarentegen tijdig daarvan inschrijving heeft laten doen, ter sekretarie van het gewest, is daardoor voorwaardelijk eigenaar geworden van den aangevraagden grond, op de voorwaarden, door het goevernement bij algemeene voorschriften vast te stellen, en hij zal in het bezit daarvan worden gesteld, zoo als dit eveneens zal worden voorgeschreven, mits binnen drie maanden na die inschrijving aanbiedende eene kaart op eene schaal van $\frac{1}{10000}$, waarop de juiste ligging en de grenzen van het door hem aangevraagde stuk grond zijn aangewezen.

In bijzondere gevallen zal deze termijn door den goeverneur-generaal, en

op de buitenbezittingen door den hoogsten gewestelijken gezagvoerder, vóór eens met nog twee maanden kunnen worden verlengd.

Indien de kaart niet binnen den bepaalden of verlengden termijn is ingeleverd, en er doet zich een tweede aanvrager voor hetzelfde stuk grond in zijn geheel voor, zal deze den eersten aanvrager aan het door dezen gekozen domicilie kunnen sommeeren, en alsnog binnen één maand die kaart in te leveren of afstand te doen van zijne aanvraag. Wordt binnen dien tijd niet aan de sommatie voldaan, dan is alle preferentie voor den eersten aanvrager vervallen, en de aangevraagde grond valt weder in het gemeene recht.

Wij zouden aan deze wijze van afstand de voorkeur geven boven een publieken verkoop van een zeker getal afzonderlijke vooraf bepaalde en begrensde stukken, omdat daarvoor in de eerste plaats wordt gevorderd eene nauwkeurige opname en splitsing van het terrein, met afbakening der perceelen, waartoe een onberekenbare tijd zou noodig zijn, juist omdat alles wildernis is; — maar bovendien loopt men gevaar daardoor te komen tot splitsing van een geheel onbekend terrein in perceelen die natuurlijk en noodzakelijk bij elkander behooren, en tot samenvoeging van gronden waaronder een gedeelte voor het bijzondere doel wat de aanvrager voor oogen heeft, voor hem van geen nut en op zich zelf te klein is, om voor eene afzonderlijke zaak aan een ander te worden afgestaan.

Het beste geschiedt de splitsing en aanwijzing der grenzen door de aanvragers zelven, ieder voor zich, die dan op die wijze gratis het werk der opname en uitbakening doen, wat anders met groote opofferingen en tijdverlies, door een bezoldigd goevernementspersoneel zou moeten geschieden, dat in den regel niet kan geacht worden de keuze der perceelen zoo doelmatig te zullen doen als de deskundige belanghebbende zelf.

Nog een ander bezwaar pleit tegen den publieken verkoop en vóór den afstand op de aangegeven wijze. Het is namelijk vooruit moeilijk te bepalen hoedanig, vooral in den aanvang, de toestand van industrie en geldmarkt zal zijn, — of er zich dan reeds terstond en gelijktijdig veel of weinig konkurrentie zal opdoen. In het eerste geval zouden de konkurrenten zich al licht laten verleiden tot hatelijke opdrijving tegen elkander, wanneer het aangeboden getal perceelen gering was, en te hooge prijzen bieden, waardoor dergelijke ondernemingen reeds terstond de kiem van verderf en ondergang met zich zouden brengen, en daardoor het beoogde doel lijnrecht tegenwerken. In het tweede geval zouden er geene of lage prijzen worden geboden, en het goevernement verplicht zijn, bij limietestelling de zaak op te geven, of alles ter ongelegener ure voor spotprijzen af te staan, waarvan zich dan spekulanten zouden meester maken, die niet zouden beginnen met ontginnen en oprichten van etablissementen, maar, een beteren wind afwachtende, en slechts hun eigen spekulatie op het oog hebbende, later de verkregen stukken met woekerwinst aan de eigenlijke industriëelen zouden afstaan.

De laatste vraag is thans: onder welke *voorwaarden* zal het goevernement gronden in eigendom afstaan?

Op den voorgrond dient te staan de minst mogelijke beperking in het *gebruik* der afgestane gronden; — geene vaststelling à priori binnen welken tijd

de verkrijger met de ontginning beginnen moet en in welke mate dit zal moeten plaats vinden; — geene bepaling van den aard van het bedrijf dat hij er op zal mogen of niet mogen uitoefenen, — behoudens de beperking van amfioen en gambier, moeten hem dringen of belemmeren, en het moet hem vrijstaan, zoo hij door omstandigheden daartoe gedwongen wordt, de exploitatie er van tot een meer gelegen tijd uit te stellen.

Geene belemmeringen moeten hem in den weg worden gelegd tegen het verkrijgen van werkvolk, noch in zijne verhouding daartegen over, wanneer ze in zijn dienst zijn getreden, evenmin als tegen het opnemen van inlandsche onderpachters of ondernemers op den hem afgestanen grond, op al zulke voorwaarden als partijen zelve onderling zullen goedvinden. Dat alles moet aan het gemeene recht onderworpen blijven, en niet aan administratieve willekeur of aan socialistische staatsvaderzorg, dat ten slotte voor de eene of andere partij en meestal voor beiden te gelijk, tirannie wordt.

Het wederzijdsch eigenbelang regelt op de kortste en eenvoudigste wijze alle dergelijke verhoudingen, die dan, onder de bescherming der algemeene wetten, en eene goede rechtsbedeeling, geen forum privilegiatum in eene ingrijpende administratieve bemoeinis, noodig hebben of verlangen. Hij die zijne werklieden of opgezetenen minder voordeelen aanbiedt dan zijn buurman, ziet ze weldra daarheen verhuizen, en hij die slinksche of gewelddadige middelen zou willen aanwenden, om ze desniettemin te behouden, valt bij de eerste poging daartoe, in handen van den gewonen strafrechter, die zich niet met plaatselijke konsideratiën of administratieve schippering inlaat.

Geene heerediensten moeten van de in dienst zijnde vaste en bezoldigde *werklieden* kunnen gevorderd worden.

Wil men het recht van heeredienst voor de *opgezetenen* behouden, dan moet dat niet rechtstreeks van hen worden gevorderd; maar na voorafgaande regeling van het getal dat in evenredigheid van de geheele bevolking kan geëischt worden, moet de aanvrage telkens door tusschenkomst van den eigenaar aan de bevolking worden overgebracht, die voor de uitvoering er van waakt, maar tevens toeziet, dat de ondergeschikte inlandsche hoofden hunne macht niet overschrijden, en alles naar billijkheid regelen.

Het stelsel van uitvoering dat wij hebben voorgesteld, brengt noodzakelijk mede, dat vooraf de prijs wordt vastgesteld, die de kooper per bouw aan het goevernement zal hebben te betalen.

Deze prijs kan niet voor alle streken standvastig dezelfde zijn, en hangt in de eerste plaats af van de innerlijke waarde van den grond, of specifieke vruchtbaarheid en de mogelijkheid om die voor alle — of slechts voor enkele bepaalde kultures te kunnen bezigen. Maar vooral hangt die ook af van het meerder of minder gemak bij het transport der verkregen produkten en het aanwerven van werkvolk.

Zoo zal het, onder anderen, gemakkelijker zijn werkvolk te krijgen op gronden die onmiddellijk aan sterk bevolkte streken aansluiten, dan daar, waar eene dun gezaaide bevolking zich tusschen groote oppervlakten woeste gronden als het ware verliest. Ook zullen de kosten van ontginning en vele andere omstandigheden daarbij in aanmerking dienen genomen te worden.

Dit alles noopt ons om, hoewel blijvende in het vooropgezette stelsel van uitgifte, ons nog te onthouden van het opgeven van cijfers, omdat die zouden moeten worden gemotiveerd door details over plaatselijke toestanden, die tot eindelooze en nog onvruchtbare beschouwingen zouden aanleiding geven.

Intusschen is het mogelijk, ja waarschijnlijk, dat de tijdgeest een offer vordert, en als eerste voorwaarde van adhesie aan onze voorstellen vooropzet: *openbare mededinging*; en dan zou, met behoud van alles dat, in bovenstaande uiteenzetting, de *praktische* en *spoedige* uitvoerbaarheid van het gronddenkbeeld waarborgt, daarmede kunnen worden getransigeerd, dat is: men zou ook voor den verkoop het beginsel kunnen aannemen, wat is nedergelegd in het besluit van den 8[en] juni 1862 no. 1 (Staatsblad no. 56) speciaal §§ III, IV en V, dat thans voor de *verhuring* wordt toegepast, met zoodanige wijziging en vereenvoudiging in de uitvoering als de omstandigheden zullen medebrengen, waartoe de voorafgaande opnamen, door de kommissarissen en landmeters, en de daardoor verkregen kennis, wel het meeste zullen bijdragen.

Wij zouden het wenschelijk achten dat de betaling van den koopprijs kon geschieden in minstens 10 termijnen, waarvan de eerste kontant, bij het passeeren der akte van overdracht, en de overige jaarlijks, uiterlijk vóór ultimo April van ieder jaar, voor het daaraan voorafgaande, zonder bijberekening van renten van het nog onbetaalde gedeelte; met vrijheid om de geheele koopsom of een grooter gedeelte dan de verschenen termijnen in eens te betalen, en dan met het recht van korting van renten à 4 percent 's jaars voor elken geanticipeerden termijn.

Bleef de kooper in gebreke om na ultimo April den dan verschenen termijn te betalen, dan moet daarvoor van dat oogenblik af rente verschuldigd zijn zijn à 6 pct. 's jaars.

Het goevernement behoudt voor de onbetaalde koopsom de rechten tegenover den kooper en op het verkochte, die bij de algemeene wetten aan den verkooper zijn gegeven.

En hiermede vertrouwen wij de ons opgelegde taak te hebben volbracht. De uitgebreidheid van onzen arbeid moge verschoond worden, door de omstandigheid, dat men in deze veel *besprokene* maar nog weinig *behandelde* zaak niet alleen het *beginsel* op goede gronden moest leggen, maar ook het plan van *uitvoering* er van zoodanig opbouwen, dat het gebouw in behoorlijk verband zich zelf steunde, en niet door eigen zwaarte of verkeerde konstruktie weldra weder instortte, zooals met vroegere pogingen in deze richting zoo menigmaal het geval was.

J. A. Krajenbrink.

MEDEDEELINGEN EN BERICHTEN.

De ontworpen West-Java-koffikultuur-maatschappij.

Sedert geruimen tijd reeds zijn wij in het bezit van eene brochure, uitgegeven bij M. Schooneveld en zoon te Amsterdam en getiteld: West-Java-koffij-kultuur-Maatschappij, toegelicht door G. Suermondt, H. Hope London c. s., welke brochure spoedig gevolgd werd door een: Supplement van den eersten druk met voorrede, waarin de ontwerpers trachtten te wederleggen, eenige bedenkingen, tegen hun plan, welke reeds ter hunner kennis waren gekomen.

Plaatsgebrek heeft ons verhinderd totdusver eene speciale beschouwing aan dit omvattend ontwerp te wijden. In andere tijdschriften en dagbladen is het evenwel reeds min of meer uitvoerig besproken. Onder de artikels, reeds over dit onderwerp verschenen, heeft het meest onze aandacht getrokken, de beschouwing voorkomende in het jongst verschenen nommer (Aug.-Sept. 1865) van „de Economist". Wij vonden daarin, wat de hoofdzaken betreft, onze denkbeelden omtrent het wenschelijke der oprichting en de eventuëele viabiliteit der ontworpen maatschappij terug en wij meenen daarom, onder verwijzing naar die beschouwing wat het betoog betreft, ons hier te kunnen bepalen tot de mededeeling van de slotsom der beschouwingen van den ongenoemden schrijver. Slechts teekenen wij aan, dat wij het niet met den steller eens zijn waar hij spreekt over de rechten van de inlanders op de op last der regeering aangelegde koffi-tuinen. De kwestie van de rechten der inlanders op dergelijke tuinen is niet met eene algemeene uitspraak uit te maken en eischt toelichting van de verschillende toestanden waarin zich gronden, tuinen en bevolking bevinden, doch dit punt willen wij hier niet verder aanraken. Slechts konstateeren wij hier onze meening, dat koffituinen, op last der regeering in gedwongen kultuur op goevernements-gronden aangelegd, geacht behooren te worden eigendom te zijn van den staat en dat de rechten der bevolking daarop zich hoogstens kunnen uitstrekken tot de bevoegdheid tot *plukken* van het produkt der boomen wier aanplanting en onderhoud haar is opgelegd, ten einde zij door de levering (verplichte) van het produkt dier boomen aan het goevernement eenigermate schadeloos gesteld worde voor den geleverden arbeid.

De slotsom overigens waartoe de kundige schrijver in de Economist door zijne beschouwingen is gekomen formuleert hij als volgt:

De berekeningen der ontwerpen berusten op onjuiste stellingen, zoowel wat de aan den staat voor de overname der goevernements-koffituinen te geven schadeloosstelling, als wat de financiëele vooruitzichten der maatschappij betreft.

De schadeloosstelling is te laag, de vooruitzichten zijn veel te hoog berekend.

De maatschappij heeft niet in het oog gehouden, dat op een zieken boom, waarmede, volgens hare beschrijving, de goevernements-kultuur te vergelijken is, een gezonde tak, eene krachtige landbouw-industrie, niet dan met schade geënt kan worden.

De maatschappij bevat al dadelijk de kiem der oplossing, zoowel door haar te grooten omvang als door haar samenstelling.

Zij is uit een staatkundig oogpunt te ontraden.

Zij is niet tot stand te brengen zonder ongehoorde krenking van verkregen rechten van den inlander.

Al mogen associatiën, welke zich landbouw-ondernemingen in Nederlandsch Indië zouden willen ten doel stellen, niet ten eenemale te ontraden zijn — in Britsch Indië toch schijnen zulke maatschappijen voor de thee- en koffikultuur met een kapitaal van 12 millioen gulden niet onvoordeelig te werken — zoo behooren zij toch voorzeker van dezelfde grondslagen uit te gaan, als ieder andere partikuliere landbouw-onderneming, namelijk die van eigendom of erfpacht voor langen tijd van voor de kultuur geschikten grond, — een aaneengeschakeld niet al te groot terrein ter bebouwing, — voldoende middelen en gelegenheid tot afvoer van produkten, — vrijheid in het verkrijgen der benoodigde werkkrachten, — het overlaten der bebouwing zooveel mogelijk aan individuëele ondernemers, — een begin op kleine schaal, met de mogelijkheid eener gestadige uitbreiding, naarmate de werkkrachten en andere middelen der maatschappij en de verkregen ondervinding dit toelaten, en eindelijk het opbrengen eener matige belasting aan den staat.

Handel van Java op en met Australië.

Aan het verslag over het jaar 1864 van de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia, uitgegeven te Batavia (Bruining en Wijt 1865), een verslag dat door zijn rijken inhoud der lezing overwaardig is en een sprekend bewijs van het hooge nut der oprichting van kamers van koophandel en nijverheid in Nederlandsch Indië, ontleenen wij voorloopig de volgende mededeeling omtrent den handel van Java op en met Australië.

Het handelsverkeer tusschen Nederlandsch Indië en Australië, was een der vraagstukken, het onderzoek waarvan de kamer eene meer dan gewone belangstelling waardig achtte.

De heer van Rees, kommandant van z. m. stoomschip Djambi, had van zijn aanwezen in Australië gebruik gemaakt, om eenige bouwstoffen te verzamelen, die, opgenomen in de Economist van mei 1864, een treurig denkbeeld gaven van het geringe aandeel van Nederlandsch Indiê in de kolossale handelsbeweging van dat even merkwaardig, als zich snel ontwikkelend land.

De kamer stelde zich in den loop des jaars de vraag, wat gedaan zou

moeten worden, om een grooter deel in die handelsbeweging te erlangen? Zij wendde zich tot de firma's die te Batavia in handelsbetrekking stonden tot Australië en vernam ter zake menige bijzonderheid.

Voor 12 à 15 jaren verkeerde de handel op Australië nog in zeer kindschen toestand; voor handelaars op Java was het toen niet geraden, met dat land handelsbetrekkingen aan te knoopen. De proeven vóór een tiental jaren genomen, leverden treurige resultaten en ofschoon de toestand van gindsche kolonie allengs verbeterde, aarzelde men lang om nieuwe proeven te nemen. Stond men in vroegeren tijd verbaasd over de ontzettende ontwikkeling en vooruitgang, die zich in Amerika destijds openbaarden, met niet minder verwondering staarde men op den bloei en de welvaart, die zich eensklaps, na de ontdekking van rijke goudmijnen, in Australië vertoonden; handel en industrie gingen er met reuzenschreden vooruit.

Zoolang Australië nog verkeerde in kindschen toestand, bestond er bij de toenmalige insoliditeit van vele australische kooplieden, geen dadelijke aanleiding tot het aanknoopen van belangrijke handelsbetrekkingen.

Eene pas zich ontwikkelende kolonie met eene geringe europeesche bevolking verbruikt weinig, zoodat uitvoer van produkten van hier weinig rekening gaf. Het gemis aan banken of andere instellingen van dien aard, belemmerde de overmaking van geld.

Een groot gedeelte van deze belemmeringen bestaat niet meer.

Bij de snelle toeneming der europeesche bevolking in Australië, verrezen, in een kort tijdsbestek, groote en prachtige steden; allerwege verspreidde zich welvaart; de invoer van europeesche en koloniale produkten nam eene verbazende vlucht. Banken en andere krediet-instellingen, vestigden zich als om strijd in iedere stad van eenig handelsgewicht.

Niettegenstaande de gunstige ligging van Java en de superioriteit zijner produkten, zoo bijzonder geschikt moesten gerekend worden, om de australische markten te voorzien, werd aan den handel op Australië hier slechts een gering deel genomen. Mauritius en Manilla zonden intusschen hunne suikerproduktie daarheen; Ceylon exporteerde derwaarts zijne koffi en Bengalen zijne rijst. Verbazend is de uitbreiding, die de uitvoer van suiker van Mauritius naar Australië, in de laatste 12 jaren erlangde.

Die toch bedroeg in

1850—51	5.497.469	₶
1851—52	9.271.133	„
1852—53	16.230.021	„
1853—54	22.992.073	„
1854—55	26.500.630	„
1855—56	28.885.626	„
1856—57	37.689.275	„
1857—58	49.273.869	„
1858—59	47.581.513	„
1859—60	43.751.932	„
1860—61	43.053.751	„
1861—62	67.207.552	„
1862—63	71.296.713	„

Uit Manilla ontving Australië in	1862	56.826.625	℔
	„ 1863	30.749.625	„
En van Java	„ 1862	7.609.250	„
	„ 1863	6.840.750	„

De uitvoer van koffi van Ceylon naar Australië is veilig te schatten op eene waarde van £ 50,000 per jaar. Deze statistieke opgaven leverden der kamer het bewijs, hoe naburige koloniën zich nagenoeg uitsluitend hebben weten meester te maken van de australische markten, zonder daarin door de mededinging van Java te worden belemmerd.

De kamer achtte het van hoog belang een onderzoek in te stellen naar dit zoo treurig verschijnsel. Zij verzocht voorlichting van de chefs der voornaamste bataviasche huizen, die met Australië in relatie hadden gestaan of nog stonden. Met de meeste bereidwilligheid voldeden zij aan dat verzoek, door in persoon te verschijnen in de vergadering der kamer.

Al dadelijk bleek het, dat het zoo even bedoeld betreurenswaardig feit geenszins mocht gezocht worden, in den weinigen ondernemingsgeest der kooplieden; dat ware eene miskenning van den ijver, den handelsgeest, de energie en het doorzicht, die bij den handelstand op Java gevonden worden. De oorzaak lag ook hier voor de hand; de hooge rechten, geheven wordende bij uitvoer van Java naar Australië, moesten geacht worden de voornaamste beletselen te zijn voor een verkeer, dat door de bijzonder gunstige ligging van beide landen, naar den natuurlijken loop der dingen, eene hooge vlucht had moeten nemen. Van daar dat de handel in Australië zich van de twee voornaamste behoeften, *suiker* en *koffi*, voorzag uit landen, die hoezeer minder gunstig gelegen, meester van de markt konden blijven, omdat daar een veel lager uitvoerrecht geheven werd dan op Java. Terwijl het nederlandsch-indisch tarief de suiker treft met een uitvoerrecht van 6 pCt. der waarde en de koffi met 12 pCt., bedraagt dat recht:

te Manilla: op *koffi* en *suiker* 1½ onder eigen vlag en 3 pCt. onder vreemde vlag;
op Mauritius: op *suiker* 3 engelsche stuivers per 100 ℔;
op Ceylon: op *koffi* 1 engelsche schelling per 100 „;
in Bengalen: op *koffi* en *suiker* 3 pCt.

Behoeft het, na deze vergelijking met naburige koloniën, nog verwondering te baren, dat het aandeel van Java in de australische handelsbeweging zóó uiterst gering is. Ligt het niet voor de hand, dat door het hooger uitvoerrecht dat op Java wordt geheven, aan die naburige koloniën, nagenoeg een monopolie werd geschonken?

Maar niet alleen het hooge uitvoerrecht, ook het gebrek aan direkt stoomverkeer, bracht te weeg, dat de relatiën tusschen Java en Australië zóó beperkt bleven. Wel is waar kan men briefwisseling voeren, door middel van de boten der peninsular and oriental steam-navigation-company, maar Ceylon is het punt van afvaart en aankomst van hare stoomers naar en van Australië. De javasche brieven moeten derhalve dezen omweg maken. Van daar dat de tijdingen, die op Java uit Australië worden ontvangen, even oud zijn als die uit Europa.

OVER DE

DIGTHEID DER BEVOLKING VAN JAVA

OP HET EINDE VAN 1862.

In het tweede deel van den eersten jaargang der nieuwe serie van dit Tijdschrift (bladz. 230), komt een overzicht voor van de digtheid der bevolking op Java en van zijne verschillende gewesten, zoo als die uit de over de jaren 1815, 1830, 1845 en 1860 bekend gemaakte opgaven van de sterkte der bevolking was op te maken.

Bij de steeds toenemende bevolking van dit eiland en de steeds nauwkeuriger wordende kennis omtrent het ware cijfer dier populatie, kan het niet zonder belang zijn, van tijd tot tijd de vroeger verkregene evenredigheden te vergelijken met die, welke het resultaat zijn van de nieuwere onderzoekingen, en dit belang wordt in niet geringe mate verhoogd door het gewicht der zaak zelve, waarbij de ontwikkeling van Java en zijne toekomst zeer wezenlijk betrokken is. Die bevolking toch, hier en daar volstrekt onvoldoende ter bebouwing der nog uitgestrekte woeste gronden, is op andere plaatsen op onrustbarende wijze samengedrongen en buiten de mogelijkheid om van den beperkten bodem meer dan de volstrekt benoodigde voedingsmiddelen te winnen. In die overbevolking eenerzijds en in de te groote schaarsheid der bevolking anderzijds, deels het noodzakelijk gevolg van oude en deels van kunstmatig in het leven geroepen sociale toestanden, ligt eene vingerwijzing dat bij tijds op het verschijnsel gelet worde en instellingen in het leven geroepen meer in overeenstemming dan de bestaande met eene natuurlijke ontwikkeling der maatschappij en daardoor ook meer geschikt om der verspreiding der te zeer opeengehoopte bevolking over nog weinig of niet ontgonnen streken bevorderlijk te zijn.

Over dit punt is vroeger reeds uitvoeriger gehandeld. Hier wordt slechts daaraan herinnerd, om te meer te rechtvaardigen de mededeeling dezer kleine bijdrage.

In den hieronder volgenden staat zijn slechts de evenredigheden der digtheid van de bevolking, op de tijdstippen voor 1862, teruggegeven zonder herhaling van de volstrekte bevolkingscijfers, die men echter in den bovenaangehaalden staat kan terugvinden. Slechts wat het jaar 1862 betreft is de sterkte der bevolking van de verschillende residentiën aangegeven, ten einde de gemaakte berekeningen daaraan kunnen worden getoetst.

RESIDENTIËN.	Uitgestr. in v.k. geograf. mijlen.	Volstrekte bevolking op het einde van 1862.	Bevolking per v.k. geograf. mijl in				
			1815.	1830.	1845.	1860.	1862.
Bantam.	159,9	568,453	1,448	2,108	2,467	3,441	3,555
Batavia.	41,5	496,751	3,780	5,913	6,774	11,310	11,970
Buitenzorg (1).	66,5	363,131		3,621	3,914	5,147	5,460
Krawang.	96,1	163,875	329	827	1,308	1,734	1,705
Preanger-regentsch.	379,8	846,484	510	1,272	1,916	2,189	2,896
Cheribon.	127,7	922,412	1,832	3,363	4,827	7,083	7,223
Tagal.	53,1	492,592	3,360	3,372	5,590	8,554	9,276
Pekalongan.	29,1	331,777	3,967	8,587	8,094	11,154	11,401
Samarang.	88,9	1,023,776	3,883	4,334	4,487	10,913	11,516
Kadoe.	39,4	483,009	5,007	7,800	9,063	11,941	12,259
Banjoemas.	99,3	688,112		4,245	4,085	5,412	6,929
Bagelen.	57,7	749,377	4,343	6,575	10,637	12,546	12,987
Djokdjokarta.	57,9	359,931		5,861	6,002	6,093	6,216
Soerakarta.	112,7	725,727			4,473	6,169	6,439
Patjitan (5).	48,3	107,469	469	1,822	1,847	2,242	2,223
Madioen.	99,8	445,383	939		3,180	4,143	4,462
Kediri (4).	128,4	409,092		1,302	1,824	2,777	3,186
Japara.	42,0	586,239	2,459	8,816	10,033	12,960	13,958
Rembang.	124,0	720,748	1,672	3,333	3,861	5,576	5,812
Soerabaya.	108,5	1,236,321	2,488	2,502	8,903	10,940	11,394
Madura.	115,6	497,735	1,891		2,558	4,401	4,304
Pasoeroean (2).	111,5	477,610	975	2,138	3,015	4,165	4,283
Probolingo.	173,9	327,845					3,692
Bezoeki.		314,348	439	1,195	1,949	2,540	
Banjoewangi (3).	84	42,071					500
Totaal Java en Mad.	2444,6	13,380,268	1,887	2,890	3,910	5,202	5,473
Af voor Madura.	115,6	497,735					
Totaal Java.	2329,0	12,882,533	1,892	—	3,977	5,242	5,531

(1) Volgens de statistiek van Buitenzorg van het jaar 1861 is de uitgestrektheid van dit gewest slechts 64,6547 geograf. mijl. De digtheid der bevolking in 1862 zou dus eigenlijk geweest zijn = 5616.

(2) Volgens de genoemde statistiek slechts 103,90 v.k. g. m. groot, in welk geval de densiteit der bevolking = 4596.

(3) De uitgestrektheid van Banjoewangi ontleend aan de statistiek van 1861.

(4) Volgens id. slechts 117,71 en de digtheid der bevolking in 1862 alzoo = 3475.

(5) Volgens id. slechts 37,5 en de digtheid der populatie in 1862 alzoo = 2865.

Eene vergelijking der bevolkingsdigtheid van Java met die van Nederland en zijne verschillende provinciën op hetzelfde tijdstip (einde van 1862), leidt tot de volgende uitkomsten.

Het bevolkingscijfer van Nederland op dat tijdstip bedroeg 3,419,132, hetwelk op 594,55 □ geographische mijlen eene gemiddelde digtheid geeft van ruim 5750 zielen per □ geogr. m. of 219 zielen per □ mijl meer dan op Java. Ten opzichte van de verschillende gewesten worden de evenredigheden geheel anders. De digtheid der bevolking van de verschillende provinciën van Nederland was toch op bedoeld tijdstip als volgt.

PROVINCIËN.	Uitgestrektheid in v.k. g. m.	Volstrekte bevolk. ult. Dec. 1862.	Bevolking per v.k. geogr. mijl.
Noordbrabant.	93,38	414,697	4445
Gelderland.	92,76	414,119	4464
Zuidholland.	55,32	642,825	11620
Noordholland.	45,46	554,605	12199
Zeeland.	30,20	172,249	5703
Utrecht.	25,01	165,681	6624
Friesland.	59,61	279,191	4683
Overijssel.	61,54	241,861	3930
Groningen.	42,65	214,463	5028
Drenthe.	48,42	100,666	2079
Limburg.	40,20	218,775	5442
	594,55	3,419,132	5750

Men ontwaart dat de sterkst bevolkte provincie van Nederland, Noordholland, niettegenstaande de talrijke bevolking der hoofdstad Amsterdam, in bevolkingsdigtheid nog verre staat beneden de residentie Japara, die slechts weinig kleiner is dan Noordholland maar bijkans 14000 zielen per □ geogr. mijl telt. Zelfs Bagelen en Kadoe, gewesten evenzeer in uitgestrektheid niet veel van Noordholland verschillende, zijn aanmerkelijk sterker bevolkt. Voorts staat de bevolkingsdigtheid van de residentie Batavia boven die van Zuidholland en die van Samarang, Pekalongan en Soerabaya nagenoeg gelijk met die van Zuidholland.

Uit bovenstaand staatje blijkt voorts, dat in Nederland, buiten het eigenlijke Holland, waar de groote digtheid der bevolking voornamelijk ontstaat door de talrijke steden, zonder welke zij nog geen 6000 zielen per □ geogr. mijl zou bedragen, in geen enkele provincie tot 6000 zielen per □ geogr. mijl stijgt behalve in Utrecht, waar alweder, zonder de hoofdplaats Utrecht, die digtheid tot minder dan 5000 zielen per v.k. g. m. zou terugvallen.

Daarentegen, telt Java, behalve de zeven bovengenoemde gewesten, nog één residentie (Tagal) met méér dan 9000, één (Cheribon) met meer dan 7000 en drie (Banjoemas, Djokdjokarta en Soerakarta) met meer dan 6000 zielen

per □ geogr. m., terwijl in twee andere gewesten (Buitenzorg en Rembang) dat cijfer tot ver boven de 5000 blijft, in nog twee andere (Madioen en Pasoeroean) tot ver boven de 4000 en in drie (Bantam, Kediri en Bezoeki met Probolingo) tot ver boven de 3000. — Slechts twee gewesten van Java (Krawang en Banjoewangi) zijn minder digt bevolkt dan de minst digt bevolkte provincie van Nederland (Drenthe) en tellen slechts 1705 (Krawang) en 500 zielen (Banjoewangi) per □ geogr. m. Dit laatste gewest, in de vorige eeuw nagenoeg onbevolkt, is thans nog slechts voor een betrekkelijk gering gedeelte weder bebouwd en in het uitgestrekte distrikt Rogodjampi, nagenoeg zoo groot als het geheele rijk van Djokdjokarta, telt men nauwelijks meer dan 300 zielen per □ geogr. m.

Trekt men de residentie Banjoewangi van Java af, dan bekomt men voor Java eene oppervlakte van 2245 □ geogr. m. en eene bevolking (op het einde van 1862) van 12,840462 zielen, wat eene bevolkingsdigtheid vertegenwoordigt van 5715, dat is eene densiteit nagenoeg gelijkstaande met die van Nederland.

Eene belangrijke studie, waarop ik reeds elders gewezen heb, is die der digtheid van Java's bevolking, met betrekking tot de regentschappen en distrikten en in verband met de beschikbare en bebouwbare gronden en het cijfer der landbouwende populatie.

Er bestaat vooruitzicht dat binnen kort de gegevens zullen aanwezig zijn om dergelijke studie over alle of nagenoeg alle distrikten van Java uit te strekken.

Hier wordt slechts gewezen op een paar regentschappen waar het gros der bevolking nagenoeg van den landbouw leeft en waar zij tevens het meest is opeengehoopt. Ik bedoel Koedoes (residentie Japara) en Sidhoardjo (residentie Soerabaya). De beschikbare opgaven reiken niet verder dan tot het einde van 1861. Latere opgaven zullen meer dan waarschijnlijk eene nog meer samengedrongen bevolking in die regentschappen aantoonen, maar de cijfers, zooals zij over 1861 werden opgegeven, zijn reeds zeer leerzaam, en wijzen aan, dat toch reeds in Koedoes eene opeenhooping bestond van 24415 zielen en in Sidhoardjo van nagenoeg 23000 zielen per □ geogr. m. In eerstgenoemd regentschap woonden niet minder dan 103765 zielen op eene uitgestrektheid van slechts 4¼ □ geogr. mijl en in Sidhoardjo eene populatie van 281758 zielen op 12¼ □ geogr. mijl. Dit laatste regentschap bestaat uit 6 distrikten, Jengollo I—IV en Rawapoelo I en II, alle deel uitmakende van de delta der Kediri-rivier, en geen dier distrikten telt minder dan 17300 en twee zelfs meer dan 25¼ duizend zielen per □ geogr. mijl.

Men ondervindt daar dan ook reeds in ruime mate de gevolgen dier opeenhooping, vermits de landbezitters in Sidhoardjo, ten getale van ruim 31½ duizend, allen te zamen nog geen 44 duizend bouw rijstvelden bezitten, zoodat ieder bezitter gemiddeld nog geen 1¼ bouw ter zijner beschikking heeft. En behalve die sawahbezitters zijn in datzelfde regentschap nog meer dan 25 duizend huisgezinnen van menoempangs, van niet geërfden, die toch ook grootendeels van de opbrengst der rijstvelden moeten leven. — Ook in Koedoes is het niet beter gesteld, vermits ieder sawahbezitter daar gemiddeld slechts 1½ bouw bezit en de rijstvelden daar voor verreweg het grootste deel niet eens bewaterbaar zijn.

Voorzeker eene betreurenswaardige verhouding en die de opeengepakte bevolking er steeds houdt op de grens van hongersnood.

Oktober 1865. P. BLEEKER.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XIX.

DE KOFFIJTEELT, IN VERBAND MET DE STELSELS VAN BELASTING, HANDEL EN KULTUUR.

1830—1833.

In de vorige bijdrage hebben wij het voornemen aangekondigd, om in een afzonderlijk hoofdstuk opzettelijk te behandelen, de gewigtige verandering die, met het begin van 1833, plaats had in de regeling der koffijkultuur, krachtens welke alle koffij, op Java geteeld en aan het betalen van landrente onderworpen, tegen een jaarlijks vast te stellen marktprijs, aan het gouvernement moet worden geleverd.

Reeds vroeger (eerste deel pag. 274) hebben wij de bepalingen medegedeeld, door kommissarissen-generaal, bij Staatsblad 1817 nº. 55, omtrent de verhuring der koffijtuinen uitgevaardigd. Uit kracht van deze en in verband tot Staatsblad 1823 nº. 51, moest de bevolking, *voor huur of belasting*, opbrengen: *twee vijfde gedeelten van het berekende gewas.* De betaling kon geschieden *in koffij* of *in geld.* In het laatste geval, werd de koffij berekend tegen zoodanigen prijs, als jaarlijks door het gouvernement zou worden vastgesteld en bekend gemaakt. Die prijs was:

in 1818, ...	*f* 14—5	stuivers,	per	pikol	koffij.
„ 1819, ...	„ 33—10	„	„	„	„
„ 1820, ...	„ 30—0	„	„	„	„
„ 1821, ...	„ 30—0	„	„	„	„

in 1822,	. . . .	*f* 35—0	stuivers,	per	pikol	koffij.
„ 1823,	. . . .	„ 35—0	„	„	„	„
„ 1824,	. . . .	„ 33—10	„	„	„	„
„ 1825,	. . . .	„ 23—10	„	„	„	„
„ 1826,	. . . .	„ 23—10	„	„	„	„

Telken jare verklaarde het gouvernement zich bereid om, tegen denzelfden prijs als voor dat jaar was vastgesteld, alle koffij aan te nemen, die de bevolking, boven de verschuldigde huur of belasting, ter verkoop zou komen aanbieden.

Na 1826 werd onderscheid gemaakt in de betaling. Wanneer de bevolking de koffij aanbood, in voldoening van de huur of belasting, of, zoo als het toen omschreven werd, *in voldoening van de landrente der koffijtuinen*, ontving zij hoogere betaling, dan wanneer zij, boven dit verschuldigde, nog meer koffij ter verkoop aanbood.

In 1827 werd die prijs bepaald op *f* 18.— de pikol, voor de koffij in voldoening van de landrente der koffijtuinen verschuldigd, en op *f* 15.— voor de bovendien geleverd wordende koffij.

In 1829, 1830 en 1831, waren die prijzen', respektievelijk voor de twee gestelde gevallen, *f* 17.— en *f* 15.— per pikol.

Zoo was de stand dezer aangelegenheid toen de regering, in Maart 1832, het onderwerp der kultuur en levering van koffij in opzettelijke overweging nam, hetgeen, zoo als wij zien zullen, leidde tot de gewigtige verandering, waarvan wij zoo even melding maakten.

Vooraf moeten wij herinneren, dat reeds onder het bestuur van den kommissaris-generaal du Bus de Gisignies een voorstel, om alle koffij aan het gouvernement te doen leveren in behandeling geweest, en aan het opperbestuur medegedeeld was.

De aanleiding tot dat voorstel was deze.

Toen du Bus, bij besluit van 16 October 1827 n°. 38, onder het voorzitterschap van den direkteur van 's lands middelen en domeinen, eene kommissie had bijeengeroepen tot herziening van het landelijk stelsel (*), had hij deze ook bepaaldelijk het onderzoek opgedragen: „naar de meest geschikte middelen, om de kultuur der koffijtuinen, in de gouvernements-landen aan inlanders verhuurd wordende, op een meer geregelden en voordeeligen voet te brengen." Te dien einde, had hij aan die kommissie de volgende twee vragen gesteld: — Welke is de geschiktste wijze, waarop de huurschat der koffijtuinen kan worden berekend? Zou het niet verkieslijk zijn, om de koffij in de tuinen onbelast te laten en alleen bij den uitvoer daarop zeker regt te heffen, en daarentegen van den grond der tuinen eene zekere huur te heffen?

Wij hebben gezien dat die kommissie, na het houden van slechts acht bijeenkomsten, moest uiteengaan, en later, bij besluit van 30 November 1829 no. 26, door eene andere kommissie vervangen werd.

Intusschen had een, in den aanvang van 1829, ingediend verslag van den resident van Pekalongan, over den min voordeeligen toestand der koffijtuinen

(*) Zie Tijdschrift voor Ned. Indië, 1865, 1e deel, pag. 233.

in zijne residentie, de noodzakelijkheid bewezen, om deze aangelegenheid in opzettelijke overweging te nemen. Dit gaf den direkteur van 's lands middelen en domeinen Kruseman aanleiding, om ter zake voorstellen aan de regering te doen, die tot een onderzoek in de verschillende residentiën, en tot wisseling van gedachten met de generale direktie van financiën leidden.

Du Bus had alle betrekkelijke stukken, vóór zijn vertrek uit Indië, aan het opperbestuur gezonden, bij missive van 1 December 1829 lett. N[6]x.

Het daarop later, toen van den Bosch reeds als gouverneur-generaal was opgetreden, door den minister gegeven antwoord, is te merkwaardig, om hier niet in zijn geheel te worden opgenomen. Wij laten het dus volgen:

MISSIVE VAN DEN MINISTER VOOR DEN WATERSTAAT, DE NATIONALE NIJVERHEID EN DE KOLONIËN, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIË.

N°. 40/244. 's Gravenhage, 2 Julij 1830.

De burggraaf du Bus heeft, bij missive van den 1sten December jl. lett. N[6]x., aan dit departement medegedeeld, de briefwisseling welke, tusschen de onderscheidene in de zaak betrokkene autoriteiten, gevoerd is over de middelen die zouden kunnen worden aangewend, zoowel tot eene stipter heffing van de aan den lande verschuldigde grondbelasting van de koffijtuinen der Javanen, als ter verzekering aan den Javaanschen planter van den hoogsten marktprijs voor zijne koffij; alles naar aanleiding der rapporten, door den direkteur van 's lands middelen en domeinen, uitgebragt onder dagteekeningen van 16 en 30 Mei 1829 nos. 702 en 786, waarbij in substancie voorgedragen was: om al de hier bedoelde koffij, onder bedreiging van strenge straffen (*), te doen leveren in 's gouvernements pakhuizen, tegen betaling van den marktprijs, na aftrek: *eerstelijk*, van twee vijfde gedeelten der waarde, als huur voor het gouvernement, en *vervolgens*, van de som, die de belanghebbende dessa als landrente aan het gouvernement verschuldigd mogt zijn.

Bijzonder aangenaam is het aan dit departement geweest, te bespeuren, dat de burggraaf du Bus niet in dat voorstel heeft bewilligd, als strijdig met de bij het toenmalig regerings-reglement gegeven toezegging, van vrije beschikking over de vruchten van den grond, nadat de verschuldigde belasting aan het gouvernement zou zijn voldaan. — En in waarheid, wat zou er van die vrije beschikking geworden zijn, zoo het bedoelde voorstel was aangenomen gewor-

(*) De generale direktie van financiën, zich vereenigende met het voorstel van den direkteur van 's lands middelen en domeinen, had in overweging gegeven: »De koffij, welke op geheel Java met uitzondering van de Vorstenlanden geproduceerd wordt, zal, *sub poene van konfiskatie en bannissement van het dessahoofd, hetwelk gedoogd heeft dat strijdig daarmede is gehandeld, of van dengeen die buiten zijne voorkennis zich daaraan heeft schuldig gemaakt*, door de bevolking worden gebragt in 's gouvernements pakhuizen." Twee vijfden daarvan zou, als belasting, het eigendom zijn van den lande. De overige drie vijfden zouden ter vrije beschikking zijn van de eigenaren, mits betalende 2 percent pakhuishuur; enz.

den. De voorname reden toch, die tot staving van hetzelve is bijgebragt geworden, namelijk: „dat de eigenlijke planter nu de volle vruchten van zijn arbeid niet plukt, vermits hij aan den eenen kant bedrogen wordt door opkoopers die hem een te geringen prijs voor zijne koffij geven, en aan den anderen kant wordt gekneveld door zijne hoofden;" — deze reden zou evenzeer kunnen toegepast worden, op al de produkten van den grond, en zoodoende zou het gouvernement, om zich gelijk te blijven, opkooper hebben moeten worden van al wat de industrie der Javanen oplevert; want er bestaat geen meerdere noodzakelijkheid, om hem voor bedrog te beveiligen bij het verkoopen van zijn koffij, dan bij het beschikken over zijn rijst, en wat hij verder teelt.

De nieuwe verordeningen die, bij het aanvaarden des bestuurs, door uwe excellentie zijn ingevoerd, verwerpen evenzeer eene bemoeijing van den aard als hier wordt bedoeld. Uit art. 74 en 75 van het nieuwe regerings-reglement is, in verband met het 76ste artikel, zeer duidelijk te zien, dat de magt, bij de eerstgemelde aan de Indische regering gegeven, niet kan worden gebezigd, om over geheel Java het stelsel eener verpligte teelt en leverancie van koffij in te voeren: een stelsel, hetwelk, bij het laatste der aangehaalde artikelen, uitdrukkelijk en bij uitzondering tot de Preangerlanden wordt beperkt. — Bij art. 110 van hetzelfde reglement wordt, op de meest stellige wijze, het beginsel vastgesteld eener ongehinderde beschikking over de vruchten van den grond, na voldoening der bepaalde belastingen. — Eindelijk houdt art. 73 de verklaring in van des konings wil, dat de heffing der belastingen gepaard ga met de meest mogelijke verschooning van den landbouw, de nijverheid en den smallen handel der inlanders: eene aanbeveling, waarmede geheel onbestaanbaar zijn zou een systema, hetwelk het gouvernement tot algemeen opkooper van een der voornaamste voortbrengselen van den landbouw maken, en daardoor op de meest krachtige wijze, allen smallen handel onder de inlanders vernietigen zou.

Uit de door den burggraaf du Bus overgelegde rapporten van de residenten op Java, is het blijkbaar, dat bijna overal de koffij met tegenzin door den Javaan geteeld wordt, en dat de gestadige tusschenkomst van het gezag vereischt wordt, om de koffijtuinen voor verwaarloozing en verval te behoeden. Deze omstandigheid, die waarschijnlijk in verband staat met den tegenwoordigen zeer lagen prijs van het produkt, schijnt ook ten deele veroorzaakt te worden door het stelsel van gemeenschappelijke bearbeiding, hetwelk voor vele dessa's ingevoerd is, en welligt niet gemakkelijk zal kunnen veranderd worden. — Onder dat stelsel toch, moet de administratie der voor gemeenschappelijke rekening geplante koffijtuinen, noodwendig aan een of meer hoofden worden opgedragen, en het laat zich wel denken, dat deze veelal een grooter aandeel van de inkomsten genieten, dan hun van regtswege toekomt, en dat dit bij den eigenlijken planter afkeer en traagheid moet doen geboren worden. Overal, waar de plaatselijke omstandigheden niet veroorloven, om deze gemeenschappelijke bearbeiding te doen vervangen door individuëel bezit (zoo als veelal met de paggerkoffij het geval schijnt te zijn), zal de administratie wel aan de hoofden moeten verblijven, en dan zou het door den direkteur van 's lands middelen en domeinen geopperd voorstel, voor den planter geen verschil maken; want het dorpshoofd zou toch altoos belast moeten worden, met den ontvang en

de verdeeling van het geld, hetwelk het gouvernement voor de door de dessa geleverde koffij zou betalen. — Het is overigens geen geheim, en het laat zich ook zeer gemakkelijk beseffen, dat de Javaan oneindig liever levert aan den smallen handelaar, die zich naar zijne woning begeeft, aldaar met hem looft en biedt, zijne neigingen vleit en zijne behoeften voorkomt; dan aan den bediende van het gouvernement, wien hij op een grooten afstand moet gaan opzoeken, en door wien hij meestal op een norschen en aanmatigenden toon ontvangen wordt. In het eerste geval, staat de planter tegenover zijn gelijke, die hem wel met list bedriegen, maar nimmer met geweld dwingen kan; in het laatste geval staat hij tegenover den gedelegeerde van het gouvernement, van wien hij zich alles moet laten welgevallen.

Al was het dan ook waar, dat het bedoelde voorstel den Javaan een hoogeren prijs voor zijne koffij bezorgen zou (waaraan ik echter meen te mogen twijfelen), dan nog zou ik het daarvoor houden, dat een maatregel, die des planters gemeenschap met den kleinen handelaar, aan welke hij nu sedert veertien jaren gewoon is, zou afsnijden, en hem geen andere keus zou overlaten dan om te leveren aan het gouvernement, den tegenzin der Javanen tegen de koffijteelt in ruime mate zou doen aangroeijen, waardoor alzoo, onder anderen, gehandeld worden zou tegen art. 30 der instruktie voor de hooge regering, waarbij bepaaldelijk des konings wil is uitgedrukt: dat bij het overwegen der voorwaarden, op welke de gouvernements gronden aan de Javanen in gebruik worden gegeven, in de eerste plaats gelet moet worden op de tevredenheid der inlandsche bevolking.

Dat die bevolking, door een zamenloop van oorzaken, niet die mate van arbeidzaamheid bezit, welke nodig zou zijn, om van het bezit van Java al die voordeelen te trekken, welke de vruchtbaarheid van dat eiland zou veroorloven, is niet te ontkennen. Van daar dan ook, dat in de verordeningen die voor het bestuur van Java gemaakt zijn, in weerwil van den merkbaren invloed der liberale beginselen van den lateren tijd, steeds, uitdrukkelijk of stilzwijgend, aan de regering de magt is voorbehouden, om de industrie der bevolking te leiden naar het doel, hetwelk het meest overeenkwam met de belangen van den moederstaat. De geest der tegenwoordige inrigtingen gedoogt dan ook allezins, dat het bestuur een krachtigen invloed op de produktie blijve uitoefenen; doch die inrigtingen vorderen tevens, dat daarmede gepaard ga: eene vrije beschikking over de vruchten van den arbeid. Aan dat beginsel moet met ernst de hand worden gehouden, met opoffering zelfs van de schijnbare belangen der schatkist.

Die belangen zijn het voornamelijk, welke den direkteur van 's lands middelen en domeinen schijnen te hebben genoopt tot het bewuste voorstel, en het is niet te ontkennen, dat het eene omstandigheid is die de ernstigste aandacht der regering verdient: dat, onder de totdusver bestaan hebbende inrigtingen, eene zeer aanzienlijke hoeveelheid koffij (door genoemden ambtenaar berekend op 144,000 pikols (*), ontsnapt is aan de belasting van twee vijfden van het produkt, bij de bestaande reglementen bepaald.

(*) Genoemde direkteur schreef, bij missive van 16 Mei 1829 no. 702, het volgende: »In 1828 is de rekolte in de Preanger-landen, Buitenzorg en Banjoewangi, ge-

Bij de behandeling van dit punt, doet zich, in verband tot art. 73 van het regerings-reglement en art. 30 van de instruktie voor de hooge regering, de belangrijke vraag voor: of de bedoelde belasting niet te hoog is, en of de onmiddellijke aanraking en bemoeijing met den planter, die voortvloeit uit de tegenwoordige wijze van heffing, en die, bij eene scherper invordering nog zal vermeerderen, het niet raadzaam maakt, om de heffing op eene wijze te doen plaats hebben, die èn den planter, èn den smallen handelaar, van alle lastige formaliteiten ontheft. Men heeft het denkbeeld geopperd, om geen koffij te laten uitvoeren dan de zoodanige, die vooraf zou zijn gedeponeerd in pakhuizen, door het gouvernement aan te wijzen, en nadat de twee vijfden van het gouvernement zouden zijn voldaan; zich ten deze beroepende op het voorbeeld van Cheribon en Malang, alwaar eene soortgelijke inrigting met goed gevolg is ingevoerd. Op die wijze zou, wel is waar, de formaliteit van de telling en taksatie der boomen, en voorts ook het gevaar van een onevenredigen aanslag, vermeden worden; maar het is twijfelachtig, of die gedwongen nederlegging van het geheele koffijprodukt in 's lands pakhuizen, al gaat zij ook vergezeld van eene vrije beschikking na voldoening der belasting, niet op vele plaatsen te kwellend voor de bevolking zal zijn, om daartoe, op louter financiëele gronden, over te gaan. Het eenvoudig aanslaan der koffijtuinen als *tegalvelden*, voor een vaste huur, evenredig aan hunne uitgestrektheid, komt voor, de billijkste grondslag te zijn, waarnaar aan den Javaan een grondhuur van zijne koffijtuinen kan worden opgelegd. Doch zoo dit denkbeeld, hetwelk door een der residenten geopperd is (*), om financiëele of andere redenen, niet aannemelijk mogt zijn, zou welligt toevlugt kunnen genomen worden tot het andere middel, hetwelk almede bij de stukken wordt geopperd, om namelijk de grondhuur der koffij te heffen bij den uitvoer. Dit zou voorzeker den schijn hebben, als of de uitgaande regten met het bedrag der grondhuur waren vermeerderd; doch in wezenlijkheid zou dit geen onderscheid maken, daar de zeehandelaar zijne koffij ook even zooveel goedkooper zou magtig worden. Er zou dan welligt eenige moeijelijkheid bestaan, om de koffij, aan die grondbelasting onderhevig, te onderscheiden van de koffij der partikuliere of gehuurde landerijen, in het bezit van Europeanen, en welke daaraan niet onderworpen is; doch die moeijelijkheid schijnt niet onoverkomelijk. — Op het eiland St. Domingo wordt de grondhuur der koffijtuinen, te gelijk met de uitgaande regten betaald, en het is niet voorgekomen, dat dit aanleiding heeft gegeven tot bijzondere ongelegenheid.

---

weest	120,000 pikols;
volgens den aanslag der koffijtuinen en paggerkoffij, hebben deze afgeworpen	76,000 »
men berekent dat in de Vorstenlanden worden voortgebragt	60,000 »
Te zamen	256,000 pikols.
De uitvoer was	400,000 »
zoodat er	144,000 pikols

in de gouvernementslanden meer moeten zijn geproduceerd, dan de aanslag of huur aantoont; ten ware de Vorstenlanden het dubbele voortbrengen van hetgeen in al de gouvernementslanden geproduceerd wordt, dat ongelooflijk moet voorkomen."

(*) Door den resident van Soerabaya, bij missive van 15 September 1829 no. 30/145.

Ik zal hiermede dezen brief besluiten, uwer excellentie verzoekende, om de aanmerkingen welke daarin vervat zijn, blootelijk te willen beschouwen als bewijzen der belangstelling waarmede de missive van den burggraaf du Bus, dd. 1 December jl. lett. N. 6x, bij het departement van koloniën ontvangen is, en waarmede alle mededeelingen van gelijken aard, over de inwendige belangen van Java, steeds zullen worden gelezen.

De minister voor den waterstaat, de nationale nijverheid en de koloniën.
(was get.) L. van Gobbelschroy (*).

Wij hebben vroeger gezien, dat het lid in den raad van Indië, Mr. P. Merkus, zich, bij de behandeling der voorstellen van van den Bosch over de uitbreiding der indigo-kultuur, in zijne nota van 15 Februarij 1831, beriep op de hier medegedeelde missive van den minister, en zelfs de tweede en derde zinsneden uit die missive geheel in die nota overnam, ten einde aan te toonen, dat bedoelde voorstellen niet strookten met den verklaarden wil des konings (†). Van den Bosch antwoordde daarop, bij zijne nota van 8 Maart 1831: dat die brief des ministers het gevolg was eener korrespondentie tusschen het departement van koloniën en hem, van den Bosch; dat hij niet eens bestemd was om aan de regering te worden medegedeeld; dat die mededeeling buiten zijn voorweten had plaats gehad, en dat het 's ministers bedoeling niet geweest was, aan die missive de strekking te geven van een bepaald voorschrift, tot staving van welke laatste bewering hij den slotzin aanhaalt, waaruit zou blijken, dat de geheele brief geen ander doel had, dan om een bewijs te geven van de belangstelling, waarmede de brief van den burggraaf du Bus, van 1 December 1829, bij het departement van koloniën ontvangen was! Van den Bosch betoogde daarbij alverder, dat, zelfs al moest de hiervoren medegedeelde missive beschouwd worden 's konings gevoelen uit te drukken, ten aanzien van het in Indië te volgen stelsel van bestuur, dan nog die missive, wel verre van eenig bepaald beginsel aan te duiden, strijdig met de door hem, van den Bosch, voorgestelde maatregelen, integendeel hunne wetmatigheid bevestigde; want, zegt hij: „de brief handelt alleen over de koffijkultuur, zoomede over de maatregelen betrekkelijk de vrije beschikking van den inlander over dat produkt, en *zeker is door mij nimmer een voorstel gedaan, strijdig met de beginselen in den brief ontwikkeld*" (§). — Inderdaad waren toen nog slechts voorstellen over de suiker- en indigo-kultuur behandeld. — Het oudste raadslid Goldman merkte, ter zelfder gelegenheid, in zijne tweede nota, dd. 20 Maart 1831, ten aanzien van het hier behandelde punt, het volgende op: „Waar de minister van spreekt, namelijk het leveren van al de koffij in de pakhuizen van het gouvernement, dat is eene geheel andere zaak, en *zou in waarheid tot bezwaar van den gemeenen man strekken*; waarom die propositie toen door de regering ook niet aangenomen is" (**).

(*) Aan het hoofd van elk der onderdeelen van het ministerie, waren direkteuren gesteld, aan wie het beleid der zaken van dat onderdeel was opgedragen. J. C. Baud was direkteur voor de zaken der koloniën; de minuut der hier medegedeelde missive, is geheel van zijne hand.

(†) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, 2e deel, pag. 48 en 49.

(§) Zie Tijdschrift voor N. I. 1865, 2e deel, pag. 75 en 76. (**) Idem, pag. 100.

Bij missive van den gouverneur-generaal van den Bosch, dd. 16 Maart 1832 no. 483, gerigt aan de leden der regering, werden de redenen uiteengezet, die de uitbreiding der koffijkultuur verhinderden, en de maatregelen aangewezen die, naar aanleiding daarvan, behoorden genomen te worden. Daarbij werd hoofdzakelijk gehandeld, over de noodzakelijkheid der aanmoediging van de kultuur van bosch- en pagger-koffij; over de wenschelijkheid om de landrente van dat produkt *in natura* te heffen, en om ook de betaling der belasting van de rijstvelden, *in koffij*, in plaats van *in geld*, aan te nemen, en eindelijk over de maatregelen, welke behoorden te worden genomen, om te beletten, dat de voldoening der belasting over een belangrijk gedeelte van den koffij-oogst, niet jaarlijks, tot aanmerkelijk nadeel van het gouvernement, ontdoken werd. Ten einde de koffijplanters voor bedrog, van de zijde der opkoopers van het produkt, te vrijwaren, werd het beginsel aanbevolen: om de dessa's, voor nieuwe kultures afgezonderd, vrij te stellen van landrente. Dit beginsel zou al dadelijk op de overgenomen Vorstenlanden kunnen worden toegepast; terwijl men het doel elders trapsgewijze moest trachten te bereiken.

De kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden, zoomede de generale direktie van financiën, hadden ter zake adviezen uitgebragt.

Bij resolutie van 30 Maart 1832 no. 1, werd daarop besloten:

„1. Met bekendstelling, dat de regering besloten heeft, om de voldoening *in natura* van *twee vijfde* gedeelten der koffijrenten zooveel mogelijk aan te moedigen, de generale direktie van financiën aan te schrijven: om te dienen van konsideratiën en advies omtrent de hoegrootheid van den gouvernementsprijs, welke alsnu vastgesteld zou behooren te worden, om voorschreven doel te bereiken, en te zorgen dat de inlander geen aansporing meer vinde om zijne belasting *in geld* te voldoen.

„2. Alhier aan te teekenen: dat, uit aanmerking van het belang eener spoedige behandeling van deze zaak, de residenten voorloopig met de bedoelingen der regering zullen worden bekend gemaakt bij kabinets-missive van den gouverneur-generaal, met aanbeveling om die bedoelingen van hunne zijde te ondersteunen, en te zorgen dat in tijds middelen in het werk worden gesteld, om de te ontvangen koffij behoorlijk te kunnen opslaan; terwijl ook, voor de landrente van de rijstvelden, koffij in betaling zal kunnen worden aangenomen, en de prijs dermate zal moeten worden geregeld, dat die voor den inlander voordeelig zij, zonder nadeelig voor het gouvernement te wezen; zullende van deze missive een afschrift aan de generale direktie van financiën en den direkteur der kultures worden medegedeeld, tot informatie en narigt.

„3. De in den hoofde dezer omschreven stukken, voorzooveel noodig, te stellen in handen van den raad van Indië Merkus, met verzoek om, overeenkomstig het gedelibereerde in deze vergadering, en de gegeven inlichtingen van den gouverneur-generaal en van zijnhoogedelgestr. zelven, een koncept-voorstel aan zijne majesteit den koning op te maken, waarbij, in verband met de verder daaruit voortvloeijende regulatiën, als hoofdtrekken worden ontwikkeld: — om de thans bestaande belasting van *twee vijfden* van den koffij-oogst, te verminderen op *één vijfde*, en over *alle* koffij uit te strekken; om de leverancie *in natura* van het aandeel van het gouvernement te verzekeren, en

om ook het overig koffijprodukt, tegen billijke betaling, aan het gouvernement te brengen, met verpligting evenwel, in het belang van den algemeenen handel, om het publiek te verkoopen.

„4. Voor de residentiën Banjoemas, Bagelen, Kediri en Madioen, het beginsel vast te stellen: dat de dessa's, aldaar tot de kultuur van indigo, suiker en tabak af te zonderen, zullen zijn vrijgesteld van landrente, en dat door haar daarvoor een arbeid zal moeten worden gepresteerd, geëvenredigd aan het bedrag dier belasting; zullende de daardoor te verkrijgen produkten in betaling der landrente strekken.

„5. Alhier aan te teekenen: dat de bijzondere bepalingen, uit vorenstaand beginsel voort te vloeijen, nog een onderwerp van korrespondentie met den kommissaris voor de overgenomen Vorstenlanden uitmaken, en dat zijne excellentie de gouverneur-generaal zich reserveert, daarop nader, en zoo spoedig de aard der zaak toelaat, terug te komen" (*).

De generale direktie van financiën voldeed aan den haar, bij art. 1 dezer resolutie opgedragen last, en merkte daarbij op, dat volgens mededeeling van de faktorij der Nederlandsche handelmaatschappij, te Samarang overeenkomsten waren aangegaan voor de levering van koffij, tegen *f* 21,50 zilver de pikol, en te Soerabaya tegen *f* 25.— koper = *f* 20⅝ zilver de pikol.

Het gouvernement, in aanmerking nemende dat, bij eene prijsbepaling van de koffij, in alle voorkomende gevallen, op *f* 22.— *zilveren munt* de pikol, aan de planters genoegzame aanleiding werd gegeven om hun gansche produkt van 1832, voorzoover dit nog kon geschieden, aan den lande af te staan; bepaalde, bij resolutie van 20 April 1832 n°. 36, met alteratie der bestaande bepalingen, voorzoover die met het navolgende strijdig waren:

„1°. Dat, voor het loopende jaar 1832, de koffij van de huurders der tuinen door het gouvernement zal worden aangenomen, tegen den prijs van *f* 22. — zilvergeld de pikol, of 22 cents het katti, in voldoening van de landrenten der koffijtuinen, en

„2°. Dat, almede gedurende het jaar 1832, een prijs van *f* 22. — zilvergeld zal kunnen worden besteed, voor alle koffij welke, zoowel in voldoening der landrenten op de ongebouwde eigendommen, als buiten dien, door den planter aan het gouvernement zal worden aangeboden."

Van deze bepalingen werd bij publikatie, opgenomen in het Staatsblad van 1832, onder n°. 20, aan het algemeen kennis gegeven.

Dientengevolge kon dus de koffijplanter of koffijbezitter, dat produkt aan het gouvernement tegen gemelden prijs leveren: hetzij ter kwijting der huur voor zijne koffijtuinen verschuldigd, hetzij in geheele of gedeeltelijke voldoening der landrenten waarvoor zijne sawa's of tegals waren aangeslagen; hetzij eindelijk als te gelde making van zijn overtollig produkt; wordende hem, in alle deze gevallen, voor het produkt een prijs gevalideerd, die, zoo als wij gezien hebben, den marktprijs in den groothandel op de hoofdplaatsen Samarang en Soerabaya, te boven ging

(*) De in dit artikel bedoelde bijzondere bepalingen, zijn medegedeeld in onze vorige Bijdrage, onder-afdeeling VIII, *Regelingen in de overgenomen Vorstenlanden.*

Het lid in den raad van Indië Mr. P. Merkus, voldeed aan den hem, bij art. 3 der hiervoren medegedeelde resolutie van 30 Maart 1832 n_o. 1, opgedragen last, bij zijne missive van den 16den Mei daaraanvolgende n_o. 106, door de aanbieding van het hier volgend

KONCEPT-VOORSTEL AAN ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING, ONTWORPEN DOOR HET LID IN DEN RAAD VAN INDIË, Mr. P. MERKUS.

Batavia, den . . . .

De dringende, in het algemeen bestaande, noodzakelijkheid om de Indische produkten, geschikt voor europeesch vertier, en daardoor dienende tot voeding van scheepvaart en handel, te vermeerderen, heeft, naar aanleiding eener voordragt van den gouverneur-generaal, de regering op nieuw de middelen doen in overweging nemen, om de teelt van een der artikelen welke thans den meesten aftrek hebben, de koffij namelijk, aan te moedigen en te brengen op die hoogte, voor welke de zoo gunstige gesteldheid van land, volk en plaatselijke omstandigheden haar vatbaar schijnen te maken.

Veel moeite zeker kost het niet, de koffijkultuur aanmerkelijke uitbreiding te geven, enkel door bevelen om nieuwe tuinen aan te leggen, de bosschen te bezaaijen en de dessa's met paggers te omringen; daartoe is ook reeds voor lang en bij herhaling last gegeven, en men mag zich vleijen ook in dit opzigt al spoedig de gewenschte gevolgen te ondervinden van de pogingen, welke onafgebroken, zoowel tot ruimere opbrengsten van oude, als tot opening van nieuwe bronnen van rijkdom worden aangewend. — Hiermede echter is in verre na niet genoeg gedaan; omdat de uitbreiding, speciaal van de koffijteelt, een hinderpaal ontmoet, welke, wil men op den duur slagen, allernoodzakelijkst uit den weg moet worden geruimd. Wij bedoelen hiermede den tegenzin, welke bij den Javaan tegen het planten en onderhouden van den koffijboom bestaat. Te vergeefs zou men zich dezen willen ontveinzen. Als onoverkomelijk is die niet te beschouwen; maar zoolang die zal worden ondervonden, zou men vruchteloos verwachten de koffijteelt op den duur op den voet te zien, dien men wenscht te verkrijgen, zoolang zal die tegenzin een blijvende grond zijn, zoo niet van klagten, ten minste van ontevredenheid, en zal men steeds moeten vreezen, dat de bevolking, zoo als daarvan reeds vele voorbeelden bestaan, elke gelegenheid zal te baat nemen, om hetgeen met moeite is tot stand gebragt, te verwaarloozen zoo niet geheel te vernielen.

Wanneer men nagaat, met welk geduld, met welke volharding de Javaan den zwaarsten arbeid voor gering loon verrigt; dat hij zonder buitengewonen dwang over bergen en door bijna ontoegankelijke plaatsen, schoone wegen aanlegt; dat hij op aanzienlijke afstanden zware lasten torscht; dat het hem geen moeite kost, dagen lang te voet te reizen; moet het verwondering baren, tegenstand te vinden bij eene kultuur, die geen aanmerkelijke inspanning van krachten vordert, en na den eersten aanleg, niet dan geringe zorgen vereischt. Intusschen is dit wezenlijk het geval, en van zelf doet zich daarom

de vraag voor: waar de grond van eene zoo nadeelige stemming kan liggen? — Van belang achten wij het, dit voor uwe excellentie duidelijk te maken, omdat de aannemelijkheid der voorstellen, tot welke de regering zal meenen te moeten komen, daarvan grootendeels afhangt.

Het is uwer excellentie bekend, dat het bezit van de koffijtuinen, de aanleg en het onderhoud van deze, de heffing van 's gouvernements aandeel in het produkt, en de beschikking over het overschietende, zich totdusverre zou hebben moeten regelen naar het besluit van kommissarissen-generaal van den 7den November 1817 no. 17 (Staatsblad no. 55.) Een ieder, die dit stuk leest, zal buiten twijfel den daarin heerschenden geest en doorstralende bedoelingen regt doen wedervaren, en het is niet te ontkennen dat, waren de daarbij voorgeschreven bepalingen tot stand kunnen gebragt worden, vele bezwaren uit den weg geruimd zouden zijn geweest, en de koffijkultuur zou zijn geworden, hetgeen zij moet zijn: een rijke bron van inkomsten voor den planter en voor 's lands kas.

Meermalen is het intusschen reeds opgemerkt, dat het oogmerk van kommissarissen-generaal, om den inlander door de verzekering van de vruchten van zijnen arbeid, vrijwillig de koffijtuinen te doen huren, onderhouden en uitleggen, nimmer is bereikt, en dat indedaad, onaangezien de billijke voorschriften en aanmoedigende bevelen, met zoo veel nadruk gegeven, de zaak nagenoeg is gebleven zoo als zij zich vóór dat tijdstip bevond.

Hetzij dit te wijten is aan degenen, die met de uitvoering van gemeld besluit zijn belast geweest, of, en dit is veeleer te gelooven, dat de omstandigheden zich daartegen hebben verzet: nimmer zijn de koffijtuinen aan de dessavolkeren verhuurd geworden, zoo als bij art. 1 wordt gelast; bij voortduring zijn zij der dessa's opgedrongen, waartegen kommissarissen-generaal zich in den aanhef van het besluit bepaaldelijk hadden verklaard; nimmer is het, om die reden, te pas gekomen de tuinen voor gouvernements rekening te doen bewerken, zoo als bij art. 3 der voorwaarden van verhuring was vastgesteld, ingeval geen dessavolken genegen mogten bevonden worden de huur vrijwillig te aanvaarden; nimmer hebben de geregelde aanplantingen, bij art. 6 bevolen, indiervoege plaats gehad; nimmer is de waardering der boomen in goede, middelbare en slechte, bij art. 9 voorgeschreven, tot stand gekomen, en bijgevolg nimmer de heffing van 's gouvernements aandeel dienovereenkomstig gedaan: — men heeft zich moeten vergenoegen òf met een willekeurigen aanslag van het vermoedelijk produkt, òf met de afzondering van het aandeel naar het wezenlijk gewas. In stede van de betaling hetzij *in geld* of *in natura*, naar de keus van den planter, in opvolging van art. 12 en 13 te ontvangen, is hij steeds verpligt geworden *geld* op te brengen; hoe nadeelig dit voor hem, en daardoor voor de kultuur is geweest, zal nader blijken. Met één woord, de hoofdbepalingen van het door kommissarissen-generaal aangenomen stelsel, zijn nimmer in werking gekomen; het hoofddoel daarbij beoogd: vrijwillige arbeid en beschikking naar keus over het produkt, is ten eenenmale gemist. De arbeid is gedwongen gebleven, en alles heeft zich blijven regelen naar de bijzondere wijze van zien van de tijdelijke residenten, met uitzondering alleen van de bepaling van 's gouvernements aandeel, voor de invordering van hetwelk steeds min of meer zorg is gedragen.

Uit dit alles volgt van zelf, dat men zich zeer zou vergissen, wanneer men hetgeen werkelijk ten aanzien van het bestuur van de koffijkultuur plaats heeft, wilde beoordeelen naar hetgeen bij het besluit van kommissarissen-generaal van 7 November 1817 is voorgeschreven; en dat wezenlijk de zaak geheel anders is gesteld. Zoo als daareven is aangemerkt, de koffij-tuinen aan de dessa's opgedrongen zijnde, bestaat er geen zweem van vrijwillige overeenkomst tot bewerking, en de bevolking kan het er dan ook niet anders voor houden, dan dat zij onderhevig blijft aan verpligten arbeid.

Deze arbeid geschiedt niet individuëel, maar gezamenlijk, dessasgewijze, waaruit van zelf voortvloeit, dat de beschikking over het produkt mede niet individuëel, maar voor gemeene rekening moet plaats hebben, en dat die beschikking het dessa- of ander hoofd te beurt valt, onder welks opzigt de arbeid of de pluk is verrigt.

Met dezen is het, dat de zoogenaamde opkoopers, die óf voor zich zelve, óf voor kooplieden werkzaam zijn, handelen en overeenkomsten aangaan, krachtens welke, meestal, onder beding van voorschotten, de geheele pluk van de dessa wordt afgestaan. Hoe het nu met de verdeeling dezer voorschotten en van de opbrengst van den geheelen oogst toegaat, zal niet moeijelijk zijn te vermoeden, wanneer men, eenigzins met de Javaansche huishouding bekend, weet: dat het ieder hoofd, de geringste niet uitgezonderd, als aangeboren is, zich ten koste van zijne ondergeschikten zooveel toe te eigenen, als maar eenigzins mogelijk is; dat hij daarin geholpen wordt, door de hem toegevoegde mindere hoofden en door de leden van zijn gezin, die in de dessa's invloed oefenen; dat de gemeene man, veelal onbekend met hetgeen hem toekomt, ja zelfs met hetgeen zijn hoofd, die belang heeft dit te verbergen, voor de verkochte koffij ontvangt, in de meening verkeerende dat hij voor het gouvernement alleen verpligte dienst heeft verrigt, in dank aanneemt hetgeen hem gegeven wordt, hoe gering dat ook moge wezen; dat hij bovendien onbekend is met den prijs, door het gouvernement op het produkt gesteld, en bij dit alles, dat de ambtenaren geen het minste toezigt uitoefenen over de onderlinge handelingen van de dessavolken, en om zich van die moeite te ontslaan, gaarne schuilen achter het 4[de] art., waarbij hunne tusschenkomst als het ware is uitgesloten.

Geen wonder dus ook, dat de gemeene man, die door dwang gedreven zijn tijd en arbeid aan de kultuur van de koffij gewijd heeft, zijne moeite zelden of nooit beloond ziet; dat de dessahoofden zich meester weten te maken van het grootste gedeelte van de door hen van de opkoopers bedongen prijzen; dat deze dessahoofden, eenvoudige lieden zijnde, welke het aan genoegzame kennis en doorzigt ontbreekt, op hunne beurt door de opkoopers, gewoonlijk Chinezen, Mooren en Europeesche afstammelingen van geringen stempel, worden bedrogen, hetzij door prijzen beneden de markt, hetzij door voorschotten in geld of in koopwaren, waarvan de waarde natuurlijk met het verleende krediet ten zwaarste wordt belast, en dat op deze wijze de voordeelen der kultuur en van den handel blijven onder eene klasse van menschen, aan welke het nimmer de bedoeling kan zijn geweest ze toe te denken.

Dat deze beschrijving in het minste niet overdreven is en den waren staat van zaken aanwijst, is niet alleen noodzakelijk uit het niet in werking bren-

gen der uitgevaardigde bevelen af te leiden; maar wordt bevestigd door de rapporten bij onderscheiden gelegenheden der regering aangeboden. Merkwaardig zijn in dit opzigt de woorden van den resident van Pasoeroean, voorkomende in eene nota door den direkteur der kultures, bij missive van den 26sten April ll. overgelegd:

„De handel der Malangsche koffij (het rijkste distrikt van geheel Java in dit artikel, de Preanger-regentschappen niet uitgezonderd) is thans in handen van twee, hoogstens van drie kooplieden van Pasoeroean, die zich in den zoogenaamden koffijtijd naar Malang begeven, om zorg te dragen dat aan de door hen aangegane kontrakten voldaan wordt. Deze kooplieden sluiten, maanden te voren, kontrakten met Inlanders, Arabieren en ook Chinezen, om hun binnen een zekeren bepaalden tijd, meestal de maanden Julij, Augustus, September en Oktober, tegen prijzen van *f* 7.— tot *f* 10.—, zekere hoeveelheden koffij te leveren. Bij het aangaan van deze kontrakten worden zulke aanzienlijke voorschotten gegeven, dat ze dikwijls met de gestipuleerde prijzen gelijk staan, en dit dan onder beding, dat, wanneer de gekontrakteerde koffij niet op den bepaalden tijd zal geleverd worden, de kontraktant of leveraar verpligt zal zijn elke te kort komende pikol met *f* 20.— koper te rembourseren. Deze zoogenaamde djoeragans, gedachte kontrakten aangegaan en de aanzienlijke voorschotten op die wijze ontvangen hebbende, plaatsen een voornaam gedeelte daarvan in den handel van lijnwaden en andere artikelen, of wel voldoen daarmede hunne koopzucht, en niet zelden worden deze sommen grootendeels verteerd, vóór dat de koffij moet gekocht worden.

„Deze djoeragans, in allen gevalle, zijn niet de opkoopers der koffij, maar sluiten wederom mondelinge overeenkomsten met mindere opkoopers, ook wel met de hoofden der dessa's; op welke wijze het dikwerf gebeurt, dat vijf, zes tot acht en meer personen in zoodanige transaktiën begrepen zijn. Zij geven niet dan zeer zelden aan den geringen dessaman voorschotten, maar koopen van hem de koffij, om die na zoo veel maanden te leveren. De inlander, die niet gewoon is vooruit te zien maar bij het tegenwoordige leeft, verkoopt alsdan onverschillig zijn koffij tegen *f* 4.— en *f* 5.— kopergeld (de pikol), zich weinig bekreunende over den meerderen prijs welken zij na weinige maanden zal waardig zijn."

Op deze wijze gaat het toe in eene residentie, waar alle omstandigheden den inlander gunstig zijn. Alvorens er over kan worden beschikt, moet de koffij in de pakhuizen worden geleverd, alwaar de belasting naar verkiezing òf *in natura* òf *in geld* kan worden betaald. Deze inrigting heeft ten gevolge, dat de opkooper de koffij aanneemt onder de verpligting om ze naar de pakhuizen te brengen en de belasting te betalen. Zoo doende behoudt de verkooper ten minste hetgeen hij ontvangen heeft, hoe weinig dit ook moge wezen. Zijne moeite is bovendien zeer gering geweest, bestaande nagenoeg enkel in het plukken der koffij in bosschen, alwaar zij zóó overvloedig groeit, dat de bevolking alleen buiten staat is den geheelen oogst te vergaderen, en daartoe de hulp van naburen noodig heeft.

Veel erger is het met dit alles gelegen in andere residentiën, als Samarang, Pekalongan, Kadoe, alwaar boven den arbeid tot het aanleggen en verzorgen der tuinen, de inlander totdusver verpligt is geweest 's gouverne-

ments aandeel *in geld* op te brengen. Hier heeft, wat de wijze van opkooping aanbelangt, nagenoeg hetzelfde plaats als te Malang, loopende zij over verscheiden personen, die op alle geoorloofde en ongeoorloofde wijzen de voordeelen verkrijgen, die den inlander zijn toegedacht; maar een alles afdoend verschil, tusschen laatstgemeld distrikt en de genoemde residentiën, levert de omstandigheid, dat te Malang met den verkoop tevens gewoonlijk de belasting is voldaan; terwijl elders de dessa waarvan de koffij is verkocht, belast blijft met den aanslag *in geld.* Om dezen af te doen, is de geringe prijs, welken de Javaan, door het aanloksel van voorschot en om te voldoen aan de behoefte van het oogenblik, steeds bereid is gretig aan te nemen, veelal op zijn best toereikende en dikwijls geheel ongenoegzaam; gezwegen dat het ontvangene verteerd is vóór de invordering van 's gouvernements aandeel. De nadeelige gevolgen van dezen gang van zaken zijn ligt op te maken, en zullen nog duidelijker uit de volgende voorbeelden blijken.

Eene dessa, waarvan het produkt berekend wordt op 30 pikols koffij, wordt aangeslagen voor de waarde van twee vijfde gedeelten of 12 pikols, uitmakende, volgens den vastgestelden prijs in het jaar 1831, à *f* 17.— de pikol, *f* 204.— Gesteld nu dat het dessahoofd de koffij verkoopt tegen *f* 8.— en de opbrengst daarvan eerlijk brengt ten voordeele van zijne ondergeschikten, zoo zullen er ontvangen worden *f* 240.—, of *f* 36.— meer dan de belasting bedraagt, en zoo zal de dessa voor iederen pikol genieten *f* 1,20; terwijl ingeval het dessahoofd, ten gevolge van oneerlijkheid of andere omstandigheden, niet meer verantwoordt dan *f* 6.— per pikol, of *f* 180.—, de dessa verpligt zal zijn *f* 24.— meer te betalen dan zij voor haar produkt bekomt; welke zij dan door andere middelen dan met de koffijkultuur zal moeten vinden.

Dit weinige zal voldoende wezen om uwer excellentie te doen zien, hoe gebrekkig de bestaande inrigtingen werken, en hoe zwaar de bevolking, door een voor haar onvoordeeligen arbeid, wordt gedrukt. Het is waar, deze druk, deze nadeelen zijn gevolgen van misbruiken en gebrek aan behoorlijke voorzieningen; maar wat de uitwerking daarvan op den Javaan betreft, maakt dit volstrekt geen verschil, want hij is in zijne eenvoudigheid en kortzigtigheid niet in staat te onderscheiden wat geoorloofd, wat misbruik is, en, gedurende eene reeks van jaren noch verandering noch verbetering bespeurende, is het niet wel mogelijk dat hij, hetgeen hij onder de oogen van het bestuur ziet gebeuren en ondersteunen, niet voor wettig en met 's gouvernements wil overeenkomende zou beschouwen.

En nu waarlijk, behoeft men den grond van den bij hem bestaanden tegenzin tegen de koffijkultuur niet verder te zoeken. Geen wonder dan ook, dat hij zich daaraan steeds zoekt te onttrekken, dat hij niet dan met dwang er toe kan worden gebragt; geen wonder dat, gedurende de laatste onlusten in Kadoe en in de Vorstenlanden, de bevolking zich als het ware van haren onvruchtbaren arbeid op de koffijtuinen gewroken en ze vernield heeft; en geen wonder, dat men, toen het volk van Kadoe tot rust en onderwerping genoodigd werd, met spot en schimp over den koffijarbeid is bejegend geworden.

Dat de weerzin tegen de koffijkultuur, intusschen niet aan vooroordeel is toe te schrijven, gelijk sommigen willen beweren, maar wezenlijk het gevolg

is der misbruiken die daarmede gepaard zijn gegaan, is daaruit genoegzaam af te leiden, dat sommige distrikten van de nu overgenomen Vorstenlanden, alwaar de teelt zonder dwang en zonder regeling aan den inlander overgelaten is geweest, schoone koffij voortbrengen, welke met redelijke winst van de hand wordt gezet.

Behalve de reeds aangewezen gevolgen van de bestaande misbruiken, mag men een ander vinden in den slechten geest welken zij onder de Javanen te weeg brengen. Uit haar zelve reeds weinig zedelijk van aard, wordt zij door winzucht of gebrek nog verder bedorven en bekomt men eindelijk eene bevolking, door geene banden dan door die van strenge policie en straffen in bedwang te houden. Ook hieromtrent getuigt de resident van Pasoeroean, in zijne boven aangehaalde nota:

„De djoeragans (zegt hij), opkoopers, en onder welken naam zij ook mogen bekend zijn, gaan daarop naar de binnenlanden van Malang, vergezeld van eenige menschen uit de benedenlanden, om de koffij te helpen plukken ingeval deze nog niet geplukt mogt zijn, en om langs dezen weg zich niet alleen van het inzamelen der bereids gekochte koffij te verzekeren, maar ook nog om daardoor hunne bedienden of familiebetrekkingen met het een derde, twee vijfde of de helft van den pluk te bevoordeelen. Wanneer zij zich op die wijze meester gemaakt hebben van de koffij, is het hun vrij onverschillig, of de koffij onrijp geplukt, behoorlijk droog of van de bolsters ontdaan en gezuiverd is of niet; een ieder haast zich maar om de gekontrakteerde koffij te innen, en ook om het bedrog voor te komen, waaraan zij dikwerf door de kleine opkoopers en de bevolking zelve blootgesteld worden, die niet zelden veel meer koffij verkocht, en daarop voorschot genoten hebben, dan er voorhanden is en geleverd kan worden, wanneer zij (de bevolking namelijk) de koffij verkocht heeft op tijd, tegen den lagen prijs van *f* 4 en *f* 5, zij dezelve niet zelden van de hand zet aan den eerstkomenden handelaar, wanneer de koffij schoon gemaakt en gedroogd is, en de eerste opkooper niet spoedig verschijnt. Dit gebeurt zeer dikwijls, en hieruit ontstaan groote geschillen. De inlander, zoo als ik straks opmerkte, let op het tegenwoordige, zonder voor het toekomstige te zorgen. Wanneer, op aansporing van den kontroleur, demang en petingi, de koffij goed ontbolsterd en gedroogd is, kan het gegebeuren dat er juist een opkooper of handelaar zich voordoet, alvorens de kooper der koffij zich gemeld heeft; deze nieuwe handelaar, alsdan de goed bewerkte koffij ziende en dikwerf reeds heimelijk onderrigt van den bestaanden verkoop derzelve, biedt een hoogeren prijs; de inlander, bedacht over de moeite door hem aangewend om dezelve zoo goed bereid te krijgen, en gelokt door den hoogeren prijs, en tot zijne verantwoording er zich op beroepende, dat de kooper welligt dood of althans niet verschenen is, verkoopt de koffij ten tweeden male. — Deze bedriegerijen en kwade praktijken vinden al te dikwerf plaats, doen vele kwestiën ontstaan, die niet dan met veel moeite uit den weg kunnen geruimd worden, en hebben eindelijk een' allernadeeligsten invloed op het weinig zedelijk karakter van den inlander. En zelfs de inlandsche hoofden beklagen zich daarover, aanvoerende dat de dessaman, door het welslagen van die bedriegerijen aangemoedigd, zoo weinig te vertrouwen is, en er ook zoo weinig kwaad in ziet om anderen te bedriegen."

Op andere plaatsen gaat het niet minder erg toe. De koffij wordt er van de boomen geroofd, niet alleen door vreemden maar door de planters zelven, die zoo doende nog trachten den arbeid te vergoeden, dien zij anders verpligt zijn voor een nietig loon te verrigten. Dat deze ongeregeldheden op de kwaliteit van het produkt eenen allernadeeligsten invloed moeten hebben, zal wel van zelf spreken; van daar dan ook, het groot verschil tusschen koffij van de Preanger-landen en die van het oostelijk gedeelte van Java, hetwelk veeleer toe te schrijven is aan den verschillenden graad van zorg, dan aan den verschillenden grond op welken de koffij wordt geteeld.

Na de oorzaken van het kwaad aangewezen te hebben, wordt het tijd over de middelen te handelen, om het te doen ophouden.

De bepalingen van het jaar 1817 gunstig voorgesteld hebbende, zou het natuurlijk kunnen worden geacht, dat de regering tot herstel en uitbreiding van de koffijkultuur geen andere maatregelen noodig oordeelde, dan de strikte handhaving en uitvoering van die bepalingen. Hiertegen doen zich echter de navolgende gewigtige bedenkingen en zwarigheden op.

In de eerste plaats: dat de Javaan, het voornemen ontwarende om de vroeger uitgevaardigde bevelen, die hem zoo weinig voordeel en zulk een druk hebben veroorzaakt, met kracht te doen achtervolgen, niet anders zal verwachten, dan de herhaling van hetgeen hij heeft ondervonden: gedwongen arbeid zonder daaraan geëvenredigd loon. In stede van eene gunstige beschikking, zal hij daarin vernieuwing van moeite en verdriet meenen te bespeuren, en wel verre van hem de zaak smakelijk te maken, hetwelk onder de bestaande omstandigheden niet genoeg kan worden betracht, is het te vreezen dat zijn weerzin, hetzij dan dat daarvoor al of geen reden zij, zal toenemen en eindelijk onoverwinnelijk worden. Het komt er voornamelijk op aan, het verloren vertrouwen te herwinnen, en dit kan met geen mogelijkheid door het vasthouden aan de bestaande maar verwaarloosde bepalingen.

In de tweede plaats: dat die bepalingen uit derzelver aard niet kunnen werken, zonder dat tevens de boven aangewezen misbruiken grootendeels blijven bestaan. Als beginsel is daarbij aangenomen, dat de planter zijn produkt, zelfs 's gouvernements aandeel niet uitgezonderd, mits de waarde daarvan in geld opbrengende, vermag te verkoopen aan wien hij verkiest. Hierin ligt de bevoegdheid opgesloten, om voor de levering op tijd en tegen voorschotten overeenkomsten te sluiten, en daaraan blijven verbonden alle de nadeelen, alle de misbruiken, welke zoo ongelukkig tot verderf van de koffijkultuur hebben medegewerkt. Het zijn de opkoopers die, door hunne bedriegerijen en verkeerde praktijken, het kwaad hebben berokkend, en hoe wenschelijk het ware deze te weren, is dit niet wel mogelijk, zonder het aangenomen stelsel in het hart aan te tasten, en dus direkt strijdig te handelen met het doel dat men zich zou voorstellen: de handhaving van dat zelfde stelsel.

Als middelen tot voorkoming van de misbruiken, is het wel opgekomen, het verleenen van voorschotten te verbieden, en den toegang tot de binnenlanden voor opkoopers van koffij en klein-handelaars gedurende zekeren tijd van het jaar te sluiten; doch van den eenen kant zouden zoodanige maatregelen den handel werkelijk beperken, niet alleen in koffij maar in andere

den inlander onmisbare voorwerpen, en van den anderen kant bijna onuitvoerlijk zijn, want op welke wijze zou men geheime voorschotten en gefingeerde handelingen, die de transaktiën in koffij zouden bedekken, kunnen tegengaan? Wie zou kunnen beletten dat Inlanders en Chineezen, in de binnenlanden gezeten, in de tweede en derde hand opkoopers en agenten zouden worden? Nu immers begeven zich de kooplieden ook niet naar de binnenlanden vóór den tijd der inzameling, en evenwel zijn de overeenkomsten vroeger gesloten. Gedurende een korten tijd zou welligt het bedoelde verbod kunnen werken, maar niet lang zou het duren, of geslepen Chineezen, Arabieren en zelfs Europeanen, door winzucht gedreven, zouden den weg vinden dien men voor hen zou zoeken te sluiten; het kwaad zou verergeren, naarmate het meer strijdig zou zijn met de wet. Om het verbod te ontduiken zou het immers voldoende zijn, dat den inlander door den koopman goederen op krediet gegeven werden, betaalbaar na den koffijpluk; dit toch zou bezwaarlijk zijn tegen te gaan. Het is waar, men zou kunnen gelasten dat op zoodanige transaktiën geen regt zal worden gedaan; maar zoo ver zou het zelden komen, want de inlander, eenmaal krediet genoten hebbende, weet te wel dat zijn belang medebrengt aan zijne verbindtenis te voldoen, dan dat hij van de gunst van zulk een wet gebruik zou willen maken.

Bij dit alles komt, dat door dit soort van verbod, aan de plaatselijke autoriteiten de bevoegdheid in handen wordt gegeven, om, hetzij door oogluiking of direkte medewerking, den een boven den anderen te bevoordeelen, en eindelijk zelve te deelen in kleine monopoliën die het hun zoo gemakkelijk zou zijn daar te stellen. Hoezeer op dit oogenblik geen der residenten onder verdenking kan liggen van tot zulke verkeerdheden in staat te zijn, gebiedt de voorzigtigheid in het algemeen, daartoe zelfs geene aanleiding te geven, zoo lang die kan worden vermeden.

Eene niet minder belangrijke bedenking is, *in de derde plaats*, gelegen in de noodzakelijkheid, om het gouvernement krachtige middelen te verschaffen, om in de tegenwoordige omstandigheden de Indische schuld aan het moederland af te betalen, en daarenboven nog dien bijstand te verleenen, op welken het met regt aanspraak mag maken. Het is welligt te voorzien dat deze heilige verpligting nog lang op deze bezittingen zal rusten, en zich daartoe op den duur in staat te stellen, is het oogmerk dat men onafgebroken moet trachten te bereiken. De ondervinding heeft geleerd met hoeveel moeite de overmaking van fondsen gepaard gaat; niet alleen wanneer de lage stand der prijzen minder gelden herwaarts lokt, maar dan ook, wanneer de hoogere waarde der produkten zou doen vooronderstellen, dat fondsen hier gezocht moeten zijn, en dus het bekomen van wissels gemakkelijk wordt gemaakt. Waaraan het toe te schrijven is, dat dit echter het geval niet altoos is, behoeft nu niet te worden onderzocht; zullende uwe excellentie wel gelieven toe te geven, dat het raadzaam is om, zonder daarbij stil te staan, zooveel mogelijk in de verlegenheid te voorzien waarin men zich zou kunnen bevinden. Dit nu kan geschieden wanneer het gouvernement steeds een zekeren voorraad produkten, en onder deze voornamelijk koffij, beschikbaar houdt, hetzij ter verzending voor eigen rekening of tot verkoop tegen betaling in Nederland. Wenschelijk schijnt het daarom der regering toe, om zich ten

minste van dat gedeelte van het koffij-produkt te verzekeren, dat aan het gouvernement als belasting verschuldigd is; doch ook dit zou niet mogelijk zijn, bijaldien die bepalingen van het tegenwoordig stelsel, waarbij de willekeurige beschikking over de vruchten aan den planter wordt toegekend, in stand moeten worden gehouden.

Alle deze redenen loopen te zamen, om veranderingen in de bestaande maar zoo gebrekkig opgevolgde inrigtingen van het koffijbeheer dringend aan te raden, en wel veranderingen, welke ten doel moeten hebben om de beletselen, welke de uitbreiding der koffijteelt in den weg staan, op te ruimen, en tevens die uitbreiding te doen dienen tot vervulling der verpligtingen, onder welke deze bezittingen ten aanzien van het moederland liggen.

De grond van den bij den Javaan bestaanden weerzin tegen de koffijkultuur ligt, zoo als uwer excellentie uit hetgeen is voorafgegaan zal gebleken zijn, niet zoo zeer aan den daaraan verbonden gedwongen arbeid, want veel zwaarder werk verrigt hij zonder moeite; maar aan het gemis van redelijke belooning, en aan de onaangenaamheden, die hij wel zich zelven door zijne achteloosheid berokkent, doch die evenwel derzelver aanleiding in de bestaande inrigtingen vinden. Ten aanzien van de onbeduidendheid der belooning kan geen twijfel bestaan, en wat de overige moeijelijkheden aangaat, valt nog op te merken, dat het niet voldoende is billijk en regtvaardig jegens den Javaan te zijn; maar dat de staat van kindsheid of minderjarigheid, in welke hij beschouwd moet worden nog te verkeeren, het bestuur de verpligting oplegt, om te zorgen dat zijn vermogen niet verspild wordt, zonder daarvan een nuttig gebruik te maken, en zonder de belastingen te betalen welke, onvoldaan blijvende, drukkende plagen worden.

Het gouvernement steeds een billijken prijs, berekend naar dien van de markt, voor de koffij betaald hebbende, is het gebrek aan belooning voor den planter toe te schrijven: in de eerste plaats aan de wijze van beschikking over het produkt, ten gevolge van welke het aanzienlijkst gedeelte van den bepaalden prijs, onder opkoopers en hoofden verloren gaande, den planter zelden bereikt; in de tweede plaats aan de zware belasting van gouvernementswege geheven, waartoe het overschietende dikwijls naauwelijks toereikende is.

Om den inlander de betaling van zijn arbeid, aan de koffij besteed, te verzekeren, is der regering als het beste en bijna het eenige middel voorgekomen, om zelf kooper te worden van het geheele produkt, en om zelf de bepaalde waarde daarvan uit te keeren. Zoo lang het iederen Chinees, Arabier of Europeaan vrij zal staan de koffij, hetzij van het dessahoofd, hetzij onmiddellijk van den planter te koopen, mag het er voor gehouden worden, dat alle toezigt over het toekennen van billijke prijzen en over de rigtige betaling, volstrekt onmogelijk is; — zoo lang dus ook zullen de kunstgrepen en de bedriegerijen, waardoor de eenvoudige, kortzigtige en zorgelooze Javaan, dan eens door zijne hoofden, dan weder door kooplieden en opkoopers wordt verkort, blijven bestaan, en zoo lang zal men getuige van het kwaad zijn, zonder het te kunnen verhelpen.

In het belang dus van den Javaan, om hem de vrucht van zijn arbeid te verzekeren, om hem met dien arbeid te verzoenen, en om hem belang te doen stellen in het gewas dat hem voordeel kan bezorgen, acht de regering

zich verpligt om terug te komen op het voorstel, het ministerie van marine en koloniën reeds kennelijk gemaakt, bij missive van den kommissaris-generaal du Bus dd. 1 December 1829 La N6x, en verhandeld in de ministeriëele aanschrijving van den 2den Julij 1830 no. 40/244 (*).

De regering verbergt zich, noch het belang van zulk eenen maatregel, noch het gewigt der bedenkingen, welke door zijne excellentie den toenmaligen minister daartegen zijn geopperd; maar zij is van oordeel dat, al ware het dat deze laatste voor geen volledige wederlegging vatbaar mogten zijn, de bijna bestaande noodzakelijkheid dringend gebiedt, om daarover heen te stappen.

Het is niet te ontkennen, dat de verpligting, om alle de koffij door den inlander geteeld wordende aan het gouvernement te leveren, strijdig schijnt met de vrije beschikking, welke eenieder bij art. 110 van het regerings-reglement is toegekend. Dieper echter in de zaak dringende, mag met regt in twijfel getrokken worden of, in dit bijzonder geval, door zoodanige leverancie inbreuk zou worden gemaakt op het bij dat artikel aangenomen beginsel.

De bedoeling dezer bepaling kan toch geen andere geweest zijn, dan om eenieder den vollen eigendom te verzekeren van de vruchten van zijn vlijt en nijverheid, en inzoover zal er niemand gevonden worden, die geen hulde aan het uitgedrukte beginsel doet. Maar kan de koffij op Java wel als de vrucht van de vlijt en nijverheid van den planter worden beschouwd? Immers *neen*, daar het als bewezen mag aangenomen worden, dat de Javaan, wel verre van zijn tijd en arbeid vrijwillig aan de voortteling van koffij te besteden, op zich zelven gelaten, niets liever zou, dan zijne tuinen te verwaarloozen en te vernielen.

Hiermede, zou men kunnen zeggen, bekomt de zaak geen beter aanzien, vermits nu niet alleen belemmering in de vrije beschikking over de vruchten van den grond wordt voorgesteld, maar bovendien het bestaan van verpligten arbeid op den voorgrond gesteld, hoezeer deze strijdig is met de reeds voorlang uitgevaardigde reglementen.

Ook dit moet volmondig worden toegegeven, en de regering zou meenen aan haren pligt te kort te doen, zoo zij, niet voor de waarheid uitkomende, een staat van zaken schilderde, waarvan in wezenlijkheid niets te vinden zou zijn. Zij moet daarbijvoegen, dat het wel te bejammeren is, dat bij het ontwerpen van het regerings-reglement, eene zoo belangrijke omstandigheid niet schijnt bekend te zijn geweest, aangezien daarop buiten twijfel even goed zou gelet zijn geworden, als op den verpligten arbeid in de Preanger-regentschappen, welke eene uitzondering op het aangenomen beginsel is gebleven.

Intusschen leidt de onbetwistbare omstandigheid, dat de koffijkultuur over geheel Java, nimmer dan door middel van verpligten arbeid is in stand gehouden, en dat van een geheel vrijen arbeid in dit opzigt stellig geene gunstige gevolgen te wachten zouden zijn, tot het alternatief: òf om den verpligten arbeid in dit geval te behouden, dan wel om de koffijkultuur binnen korten tijd geheel te zien vervallen en verdwijnen. Voor de regering mag tusschen deze

(*) Zie hiervoren, pag. 375 en volgende.

twee uitersten, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, onder welke het laatste een gevoeligen slag aan den handel en rijkdom van deze gewesten en de daaruit vloeijende voordeelen voor het moederland zou toebrengen, de keus niet twijfelachtig zijn, en dit te minder, omdat zij zich ook onbevoegd zou achten, om nu reeds ten aanzien van de koffijkultuur op Java den bestaanden verpigten arbeid af te schaffen, en daardoor in den stand van zaken eene aanmerkelijke en nadeelige verandering te weeg te brengen.

Na rijpe overweging van dit belangrijk punt, is het haar voorgekomen, dat het aanleggen en onderhouden der koffijtuinen, en de koffij-aanplantingen in het algemeen, niet anders kunnen worden beschouwd, dan als geschiedende voor rekening van het gouvernement tegen betaling, na aftrek der belasting, van den marktprijs der voortgebragte koffij, als loon van den daaraan besteden arbeid; dat de vruchten daarom ook niet kunnen worden aangemerkt, te zijn voortgebragt door de vlijt en nijverheid van den inlander, over welke hij naar goedvinden zou kunnen beschikken, maar als de voortbrengselen van eene uitgebreide onderneming, bij welke de inlanders niet voorkomen dan als werklieden, die op eene billijke betaling aanspraak mogen maken.

Hieruit meent de regering de bevoegdheid en regtmatigheid te mogen afleiden, om het geheele produkt aan zich te doen leveren; en daarbij voegende de verpligting, om den gemeenen Javaan te beveiligen tegen knevelarijen en bedrog, welke maar al te zeer aan den dag zijn gekomen, ziet zij geen zwarigheden, maar integendeel alle reden om daartoe te besluiten.

Wat de evengemelde verpligting betreft, wordt in de ministeriëele missive van den 2den Julij 1830 aangemerkt, dat de arbeid in de koffijtuinen gemeenschappelijk zijnde, de noodzakelijkheid zou blijven bestaan, de betalingen aan den gemeenen man door middel van de hoofden te doen, en dat bijgevolg deze de gelegenheid om te knevelen en te bedriegen zouden behouden. — In de eerste plaats moet hierop worden geantwoord: dat, onder de bestaande inrigtingen, de betaling geschiedt door chineesche en andere vreemde opkoopers, die zelve bij het bedrog belang hebben, en wier handelingen bijna met geene mogelijkheid kunnen worden nagegaan; dat het dus reeds een groot voordeel is, die betalingen alle te doen plaats hebben door gouvernements ambtenaren, die dan tevens het oog kunnen hebben op de handelingen der dessahoofden, terwijl door de enkele bepaling, dat de oudsten van de dessa en eenige ingezetenen bij de betaling tegenwoordig moeten zijn, de mogelijkheid van verkeerdheden aanmerkelijk zal zijn verminderd, zoo niet geheel weggenomen.

De koffij-aanplantingen uit het oogpunt van gouvernements onderneming beschouwende, zou men met regt kunnen beweren, dat de wijze van betaling zich, strikt genomen, niet behoeft te regelen naar den marktprijs van het produkt, en dat de inlander niet zal te klagen hebben bijaldien hem een billijk en ruim dagloon wordt voldaan. Voor het oogenblik is de regering evenwel van oordeel, dat aan de redenering, hoe gegrond zij ook moge schijnen, geen gevolg kan worden gegeven; eensdeels uithoofde van de moeijelijkheid om de kwantiteit van den arbeid te bepalen, anderdeels om den verkeerden indruk welken zulk een maatregel zou kunnen maken. Bovendien bestaan er, in het belang van het gouvernement, gegronde redenen om zich aan de betaling naar den marktprijs geregeld te houden.

De regering ontveinst zich niet, dat door de levering te vorderen van alle door den inlander voortgebragte koffij, zij den schijn aanneemt van zich de monopolie van dit belangrijk artikel te willen verzekeren, en dat de vrees daarvoor waarschijnlijk wel onder de handelaren zal ontstaan. Zoo lang evenwel de koffij, met uitzondering van het aandeel dat het gouvernement zich als belasting voorbehoudt, ter beschikking zal worden gesteld van den handel, zal het ook wel bij den schijn blijven.

Dat het gouvernement het ten allen tijde in deszelfs magt gehad heeft, om den handel in koffij aan zich alleen te trekken, is onbetwistbaar. Dit heeft het echter niet gewild, en bij den wil blijvende om dit artikel aan den algemeenen handel over te laten, behoeft het meerder gemak, dat het door de invoering van den bedoelden maatregel verkrijgt, om de monopolie te verzekeren, geen beduchtheid te baren, dat dit er wezenlijk het gevolg van zal zijn.

Voor den vrijen handel van Nederland op Indië zou, buiten twijfel, de monopolie in koffij verderfelijk en noodlottig zijn; voor de Indische financiën zou zij allernadeeligst wezen; ziedaar genoegzame waarborgen, dat er niet toe zal worden besloten. Om den handel evenwel hieromtrent geheel gerust te stellen, zou het nuttig zijn, door een koninklijk besluit, waarvan in Indië niet kan worden afgeweken, vastgesteld te zien: dat alle koffij aan het gouvernement wordende geleverd, na aftrek van het aandeel aan het gouvernement verschuldigd, op bepaalde tijden, hetzij te Batavia, of ook te Samarang en Soerabaya, in het openbaar zal worden verkocht. Hierdoor zal de handel de zekerheid bekomen, dat er geen voornemen bestaat, om het rijkste produkt van Java's grond aan den ondernemenden geest der spekulanten te onttrekken, en daarbij beter dan totdusver is geschied, in de gelegenheid gesteld zijn, om op een onderling geheel gelijken voet den voorraad te verkrijgen, dien ieder koopman zal wenschen te bekomen.

Behalve de verzekering van behoorlijke betaling aan den planter, zal de levering aan het gouvernement, een ander gunstig gevolg hebben, in de verbetering der kwaliteit van de koffij. De tijd en de wijze van den pluk zal met oplettendheid nagegaan kunnen worden; de ambtenaren en hoofden zullen verpligt zijn hunne aandacht daarop te vestigen, want bij de ontvangst in de pakhuizen, zal van den meerderen of minderen graad van hunne zorg of van hunne nalatigheid moeten blijken. Zijne excellentie de minister van marine en koloniën is in der tijd van oordeel geweest, dat de Javaan oneindig liever aan den smallen handelaar levert, die zich naar zijne woning begeeft, zijne neigingen vleit en zijne behoeften voorkomt, dan aan den gouvernements ambtenaar, die hem niet met dezelfde voorkomendheid behandelt. Dit moge in sommige opzigten waar zijn, doch het lijdt bij de regering geen twijfel, of de oneindig hoogere prijzen, welke de inlander zal bekomen, hem ruim het bedoelde gerief zullen vergoeden. De klein-handelaar zal bovendien nog steeds genoegzaam gelokt worden, door de gelden die hij weet bij den planter ontvangen te zijn, en zoo zal deze veel ruimer in zijne behoeften kunnen voorzien, dan hij totdusver heeft mogen doen. De ondervinding wijst ten duidelijkste de gegrondheid van deze aanmerkingen aan. In de residentie Tagal, alwaar door eene bijzondere leiding alle de koffij in 's lands pakhuizen wordt geleverd, ziet men die door den inlander met genoegen

aangevoerd, omdat hij van eene behoorlijke betaling zeker is; in die residentie bespeurt men, boven andere, overvloed en voorspoed. In de residentie Menado, alwaar de leverancie vroeger verpligtend is geweest, maar in het jaar 1827 aan de keus van den inlander werd overgelaten, blijft hij zijne koffij in de pakhuizen leveren, liever dan ze aan den handelaar af te staan. Het mag er dus voor gehouden worden, dat de inlander het liefst handelt, waar de meeste zekerheid, gepaard met billijke voordeelen, te vinden is.

Onder de voordeelen van eene leverancie aan het gouvernement, moet ook vooral melding worden gemaakt van de zekerheid, welke daardoor verkregen wordt, van de opbrengst van het aandeel als belasting verschuldigd. Wanneer men nagaat dat, gedurende de jaren 1830 en 1831, van Java zijn uitgevoerd 570,491 pikol koffij; dat daarvan door de Preanger-regentschappen niet meer zijn voortgebragt dan 101,399 pikols; dat van de overige 469,092 pikols aan belasting hadden moeten geheven zijn 187,636 pikols, waarvan evenwel niet meer ontvangen zijn dan 120,882 pikols, en het gouvernement dus minder ontvangen heeft 66,754 pikols, welke tegen *f* 17.— zouden in kas gebragt hebben de aanzienlijke som van *f* 1,134,812.—; dan mag men stellen, dat ook in de voldoening der belasting grove misbruiken bestaan, en dat het tijd is geworden die te doen ophouden.

Eindelijk mag hier nog worden bijgevoegd, dat omtrent de nuttigheid en noodzakelijkheid om alle de koffij, door den inlander geteeld wordende, onmiddellijk aan het gouvernement te doen leveren, onder de kundigste ambtenaren, die het meest met de belangen en de behoeften der bevolking bekend zijn, maar ééne meening bestaat, hebbende de heeren van Lawick van Pabst, von Winckelman, le Clercq, van de Poel en onder anderen, verscheiden malen op dien maatregel aangedrongen, als de eenige door welken, zoowel het voordeel van den inlander als dat van het gouvernement, kan worden bewaakt en behartigd, en door welken men in staat zal zijn gesteld, om een produkt te verkrijgen, in soort dat van andere landen evenarende, zoo niet overtreffende.

Als tweede oorzaak van het gebrek aan belooning van den planter, door hetwelk hij eene kultuur vijandig wordt, die hem zoo veel voordeelen kan verschaffen, is hierboven opgegeven, het drukkende van de daarop liggende belasting. Deze is bij art. 11 der voorwaarden van verhuring, gearresteerd bij besluit van kommissarissen-generaal van den 7den November 1817 n°. 17, (bijlage A van Staatsblad 1817 n°. 55) van de honderd boomen van de eerste soort, gerekend wordende op te brengen ¾ katti, of gezamenlijk 75 katti's, gesteld op 40 katti's; van de 100 boomen, berekend op te brengen ½ katti of te zamen 50 katti's, op 20 katti's; en van de 100 boomen opbrengende ¼ katti ieder, of 25 katti's te zamen, op 9 katti's; — zoodat, naarmate van de klassifikatie van de boomen, zou moeten geheven worden iets meer dan de helft, twee vijfden en iets meer dan een derde gedeelte van het produkt. Deze klassifikatie echter nimmer tot stand hebbende kunnen gebragt worden, heeft men zich vrij algemeen bepaald, om als belasting te vorderen twee vijfde gedeelten van de vermoedelijke opbrengst (*).

Dat, om zulk eene belasting te ontgaan, vooral in die residentiën in

(*) Dit was reeds bepaald, bij Staatsblad 1823 no. 51, zie noot op bladz. 275 van het eerste deel.

welke zij niet *in natura* maar *in geld* is betaald moeten worden, alle geoorloofde en ongeoorloofde middelen zijn aangewend, zal niemand vreemd voorkomen, en wordt ten overvloede bevestigd door het aanzienlijk verschil tusschen de uitgevoerde koffij, en de kwantiteit over welke de heffing heeft plaats gehad.

Dat zoodanige belasting drukkend is, behoeft ook niet te worden beredeneerd en bewezen, de cijfers alleen zijn voldoende om dit voor eenieder duidelijk te maken; overbodig zou het dus zijn daarover uit te weiden, te meer daar men, blijkens de meermalen aangehaalde missive van zijne excellentie den minister van marine en koloniën, dd. 2 Julij 1830, ook in Nederland van de waarheid hiervan schijnt overtuigd te wezen, hebbende dit zijner excellentie aanleiding gegeven, om aldaar, met eenige woorden, over de verkieslijkste wijze om verzachting te weeg te brengen, te handelen, zonder evenwel tot een bepaald besluit gekomen te zijn. Tot dat einde zijn verscheidene middelen voorgesteld en in overweging genomen. In het algemeen valt daaromtrent aan te merken, dat ingeval de hierboven verhandelde levering van het geheele produkt aan het gouvernement werd vastgesteld, het vraagpunt ten aanzien van de beste wijze van ontheffing, bijzonder zou zijn vereenvoudigd, aangezien alsdan slechts te onderzoeken zou staan, welk aandeel het gouvernement zich van de koffij, of van hare waarde, wil voorbehouden; moetende dit aandeel, onder welken naam ook geheven, komen ten laste van den planter.

Bijaldien daarentegen het tegenwoordig stelsel in stand blijft, is het vrij zeker, dat alle door het gouvernement geheven wordende lasten, eindelijk nederkomen op den klein-handelaar of opkooper, omdat men met grond mag stellen, dat de planter thans zoo weinig voor zijn produkt erlangt, dat door meer van hem te vorderen, hem niets zou overschieten, en hij dus, om zich onvruchtbaren arbeid te besparen, zoo min mogelijk zou trachten voort te brengen. Den groot-handelaar kan de belasting moeijelijk treffen, omdat, onder welken vorm of benaming geheven wordende, hij weet welke prijzen hij kan besteden, en daarom, wanneer van hem belasting wordt gevorderd, hij het bedrag daarvan kort van den prijs dien hij aan den klein-handelaar betaalt.

De vraag schijnt dus alleen te zijn: of het voordeeliger is den planter, dan wel den klein-handelaar te treffen? Deze vraag, indiervoege eenvoudig voorstellende, zou, in het nadeel van den klein-handelaar beslist wordende, kunnen doen gelooven dat de planter bevoordeeld zal worden; doch dit zou wezenlijk het geval niet zijn, om de zoo eenvoudige reden, dat zoolang er nog iets van hem af te dingen zal zijn, dit door den opkooper zal gedaan worden; en dat zoo hij niet nog meer wordt bekort, het geenszins zal zijn omdat daartoe de strekking, maar wel omdat daartoe de mogelijkheid niet meer bestaat.

Hoedanig de belasting ook geregeld worde, kan dit uit den aard der zaak geen verandering te weeg brengen in de bestaande strekking, om daarvan in de eerste plaats te ontheffen den buitenlandschen groot-handelaar, en in de tweede plaats den klein-handelaar of opkooper, omdat deze het in hunne magt hebben den last op den planter over te brengen, die, verpligt zijnde te produceren, ook wel verpligt is den prijs aan te nemen die hem zal aangeboden worden.

Hierin zal echter de planter, zelfs onder het tegenwoordig stelsel, een noemenswaardig voordeel door vermindering van belasting bekomen: dat hij, voorzoover hij verpligt is dit in geld te voldoen, daartoe met minder moeite de middelen zal weten bijeen te brengen, zelfs dan, wanneer hij met zijne zorgeloosheid de verkregen waarde van zijn produkt verspild of verteerd zal hebben; inzoover zou het zelfs raadzaam kunnen geoordeeld worden, hem geheel te ontheffen en de belasting op den uitvoer over te brengen; doch ook dit zal, gelijk van zelf spreekt, grooten invloed hebben op de prijzen die de opkoopers hem zullen aanbieden, zoodat het voordeel zich zal blijven bepalen, tot het wegruimen der ongelegenheid in welke hij, door de betaling der belasting, kan worden gebragt, en het naauwelijks te verwachten is, dat hij van het overschietende gouvernements aandeel veel meer zal genieten, dan hij totdusver verkregen heeft.

Het, in de meergemelde aanschrijving van den 2den Julij 1830, aangevoerde middel, om de koffijtuinen in den aanslag gelijk te stellen met de tegalvelden, komt eigenlijk neder op eene aanzienlijke vermindering van belasting, op welke de zoo even gemaakte bedenkingen volkomen toepasselijk zijn.

Eindelijk is bij de regering in rijpe overweging genomen een ander middel, hetwelk, aangewend wordende, krachtdadiger zou schijnen te moeten werken tot aanmoediging van de koffijkultuur; bestaande in de ontheffing van de pagger-koffij van alle belasting, terwijl deze alleen op de koffij van de tuinen zou blijven drukken.

Het natuurlijk gevolg van dezen maatregel zou moeten zijn, dat de inlander met oneindig minder tegenzin zijn arbeid zou besteden, om zijne dessa's en woningen met koffij-paggers te omringen, en de vruchten die zijn individuëel eigendom zouden worden te verzamelen, dan om in tuinen te werken, waarvan de grond met moeite wordt ontgonnen en schoongehouden, en waarvan het voortbrengsel in handen van zijne hoofden verspild wordt en verloren gaat. Eenig voordeel ten minste ondervindende van zijne aanplantingen, zal hij zich die, hoezeer daartoe gedwongen, veel ligter getroosten, en welligt eindelijk door eigenbelang vrijwillig een werk verrigten, hetwelk hem met geen mogelijkheid zwaar zal kunnen vallen. Het lijdt geen twijfel, of door dit middel zou de paggerkultuur eene uitbreiding kunnen bekomen, die met den tijd allergunstigste resultaten zou opleveren. Desniettemin hebben zich bij de overweging van dat middel eenige bedenkingen voorgedaan, welke het noodig zal zijn hier kortelijk op te teekenen.

In de eerste plaats is het voorgekomen, dat eene zoo aanmerkelijke gunst, aan de eene wijze van kultuur boven de andere toegekend, voor de laatste niet dan nadeelige gevolgen kan hebben. De Javaan, de voordeelen vergelijkende, welke hem de aanplanting van koffij-paggers afwerpt, met die welke hem de koffij in tuinen bezorgt, en daarbij de geringe moeite welke hem de eerste veroorzaakt met den zwaren en lastigen arbeid aan de laatste verbonden, zal, dit spreekt van zelf, nog afkeeriger van de koffijtuinen worden dan hij nu reeds is. De graad van dwang om hem daaraan te houden, zal in evenredigheid hooger moeten zijn; in dezelfde mate zal onvergenoegdheid toenemen; en eindelijk, het schadelijke van gedurige spanning en dwang, en van eene door onvergenoegdheid tot onrust geneigde bevolking gevoelende, zal men welligt genoodzaakt zijn,

niet alleen de aanplanting, maar ook het onderhoud van de geregelde tuinen te laten varen.

Stellende dat de aanplantingen van pagger-koffij zullen toenemen, naarmate de koffijtuinen zullen vervallen en verlaten worden, zou men zich dit laatste kunnen getroosten, voorzoover de waarschijnlijke kwantiteit betreft, die men mag verwachten dat dezelfde zou blijven; maar wat de kwaliteit van het produkt betreft, zou gegronde vrees moeten bestaan voor een teruggang, die aanmerkelijken invloed op den Javaschen handel kan uitoefenen.

Hierboven is aangemerkt, dat het verschil tusschen koffij van de Preanger-regentschappen, en die van het oostelijk gedeelte van Java, minder te zoeken is in het verschil van gronden, dan in dat van zorg voor de vrucht. Dat dit verschil grooter zal worden, wanneer de koffij om de oost niet meer in tuinen, maar alleen in paggers zal worden geplant, kan bijna niet in twijfel getrokken worden. In het algemeen toch mag men stellen, dat de vrucht door de kultuur veredelt; maar dit nog daargelaten, is het te voorzien dat over het plukken, droogen en bereiden van de vrucht geen toezigt hoegenaamd meer gevoerd zal kunnen worden; dat de Javaan, die zoo gaarne aan de behoefte van den dag en van het oogenblik voldoet, omdat hij de mogelijkheid van gebrek bijna niet behoeft te onderstellen, bij den dag geringe kwantiteiten zal plukken, zonder er op te letten of zijn koffij, door meerdere rijpheid en gelijke drooging, meer waarde zal verkrijgen; met één woord, dat de kwaliteit van de vrucht nog minder zal worden dan zij thans is, en daardoor den naam van de Javasche-koffij bederven; de ondervinding schijnt deze vrees nu reeds te bevestigen.

De koffij van Menado, alwaar zij, even als in de Preanger-regentschappen, in schoone geregelde tuinen op de uitgezochte gronden wordt geteeld en met de uiterste zorg gedroogd en bereid, is op de Bataviasche markt een of twee gulden de pikol meer in prijs, dan die van Java, die meer gemengd schijnt te zijn. Daarentegen is de koffij van Java, in Europa meer gezocht dan die van Sumatra, welke niet dan van paggers of zonder bijzondere zorg groeijende boomen wordt geplukt. Kon men zich beloven dat, door eene geheele vrijstelling van belasting, de Javaan genoopt zou worden zich vrijwillig aan de koffijteelt te wijden, zou het daardoor verkregen voordeel welligt opwegen, tegen de waarschijnlijke verwaarloozing van de tuinen en de deterioratie van het produkt; doch ook hiermede kan men zich met geen grond van zekerheid vleijen, zijnde het, onaangezien alle toezeggingen en beloften die men zal kunnen doen, te verwachten, dat de aanplanting van koffijpaggers en de zorg voor de boompjes, niet dan op stelligen en herhaalden last van de hoofden, en dus nog lang met denzelfden tegenzin als vroeger, zal geschieden.

Hierbij mag men nog vragen: of het wel met de billijkheid overeen te brengen is, de koffij, geteeld in paggers, met welke bijna geen moeite gepaard gaat, van alle belasting te ontheffen, terwijl die van de tuinen, welke drukkenden en aanhoudenden arbeid vordert, zwaar zou blijven belast? en of de ongelijkheid hiervan zelfs den eenvoudigen Javaan niet in het oog zou loopen?

Wanneer het op de invoering van eene nieuwe belasting aankwam, zou de regering zeer veel hechten aan de bedenking, dat de Javaan, hetgeen hij op zijn erf voortbrengt, zuiver als het zijne beschouwt, ofschoon dit moge ge-

houden worden voor een gedeelte van zijn betaalbaar vermogen; maar thans gehandeld wordende over de afschaffing van eene heffing, welke in allen gevalle door een tijdsverloop van vijftien jaren schijnt gewettigd te zijn, komt het haar minder noodzakelijk voor, om daarbij te blijven stilstaan.

Het is om deze redenen, dat de regering gelooft, dat eene vermindering van belasting, welke zij ook voor nuttig en noodzakelijk houdt, in het algemeen over alle de door den inlander voortgebragte koffij, zonder onderscheid of zij afkomstig is van paggers of van tuinen, zou dienen te worden toegestaan, en dat die vermindering, om gevoeld te worden, zou moeten zijn van *twee vijfden*, tot op *één vijfde* van het wezenlijk produkt.

Al het totdusver beredeneerde te zamentrekkende, zal uwe excellentie ligtelijk ontwaren, dat de regering, naar aanleiding van hetgeen werkelijk bestaat, ontdaan van alle verkeerde voorstellingen, van oordeel is dat, om de koffij-kultuur op Java te brengen op de hoogte voor welke zij vatbaar is, en daarbij tevens in acht te nemen de ware belangen van den Javaan, van het gouvernement en van den handel, eene geheele verandering in het, bij besluit van kommissarissen-generaal van den 7den November 1817 no. 17 aangenomen, maar nimmer ingevoerde stelsel, hoogst noodzakelijk is, en dat de hoofdtrekken van deze verandering zouden moeten zijn:

1°. De verpligting, om alle de door den inlander geteeld wordende koffij, zonder onderscheid, tegen een billijken, jaarlijks te bepalen prijs, aan het gouvernement te leveren.

2°. Het openbaar verkoopen van alle de aan het gouvernement geleverde koffij, met uitzondering, voorzoover dit raadzaam zal bevonden worden, van het gedeelte, het gouvernement als belasting aankomende.

3°. De vermindering van 's gouvernements aandeel in de door den inlander te leveren koffij, tot *één vijfde gedeelte* van het jaarlijksch produkt.

Naar aanleiding van dit alles, heeft de regering de eer uwer excellentie voor te stellen, zijne majesteit eerbiedig in konsideratie te geven, om, in aanmerking gelievende te nemen:

Dat de pogingen, totdusver door de Indische regering aangewend, om den Javaan de vruchten te verzekeren van den van hem gevorderden arbeid, tot instandhouding van de koffijteelt, zonder het gewenschte gevolg zijn gebleven;

Dat deze uitkomst voornamelijk toe te schrijven is, aan de geringe kennis, die de gemeene Javaan in het algemeen bezit van de wezenlijke waarde van het koffijprodukt, en aan zijne geneigdheid om, zonder aanschouw van toekomst, enkel in de behoefte van het oogenblik te voorzien, door welke beide omstandigheden aan de geringe Europeesche, Chineesche en andere spekulanten gelegenheid wordt gegeven, om niet alleen de reeds verkregen, maar ook de toekomstige vruchten van zijn arbeid, voor onbeduidende en nietige prijzen meester te worden;

Dat het geringe toezigt, hetwelk de gouvernements ambtenaren kunnen uitoefenen op de inwendige huishouding van de dessa's, en de onderlinge handelingen der dessavolkeren en hunne hoofden, en de daardoor bestaande mogelijkheid voor de laatsten, om in de beschikking over de vruchten van hunnen gemeenschappelijken arbeid, hunne ondergeschikten te benadeelen en

nagenoeg het geheel bedrag daarvan aan zich te houden, zoovele bijkomende omstandigheden zijn, welke 's gouvernements weldadige bedoelingen tegenwerken;

Dat deze misbruiken niet alleen uitloopen ten nadeele van den koffijplanter, maar ook en wel voornamelijk ten nadeele van de koffijteelt zelve, ten gevolge van den daaraan toe te schrijven blijkbaren afkeer van den Javaan van een arbeid, die, wel geregeld zijnde, hem ruime voordeelen zou moeten bezorgen;

Dat deze tegenzin vermeerderd wordt door de heffing van *twee vijfde gedeelten* van het geheele koffi-produkt, en de daaraan totdusver vrij algemeen verbonden zijnde verpligting, om de waarde van 's gouvernements aandeel *in geld* op te brengen tegen een prijs, wel geregeld naar dien van de markt van den algemeenen handel, doch welke gewoonlijk hooger is dan die welke in de dessa's wordt besteed;

Dat er dus eene gebiedende noodzakelijkheid bestaat, om, zoowel in het belang van den planter, als om het verval voor te komen van een tak van kultuur en handel, welke eene voorname bron oplevert van rijkdom en welvaart, voorzieningen daar te stellen;

Dat de middelen hiertoe zich van zelf aanwijzen, door de oorzaken van den onvoordeeligen gang der koffijkultuur; en dus behooren te bestaan in de betere verzekering van betaling aan den arbeider, en vermindering in de tegenwoordige lasten;

Dat het eerste, genoegzaam gebleken is niet te kunnen geschieden, zonder de onmiddellijke tusschenkomst van het gouvernement in de betaling van het produkt; kunnende wel de handelingen van de daartoe te bezigen ambtenaren, maar geenszins die van partikuliere handelaren en opkoopers, aan een naauw toezigt onderworpen zijn;

Dat daaruit van zelf voortvloeit, de noodzakelijkheid om alle de koffij, door den inlander op Java geteeld wordende, voor rekening van het gouvernement te doen ontvangen;

Dat deze levering echter niet behoeft de strekking te hebben, om een zoo belangrijk artikel als dat van de koffij, aan den vrijen handel te onttrekken, en inzoover geen verandering in het bestaande stelsel wordt vereischt;

Dat integendeel door de levering aan het gouvernement, om ter beschikking van den handel te worden gebragt, eene dubbele verbetering zal worden verkregen, door de verzekering namelijk van meer verzorgde koffij, en de openstelling van konkurrentie op een gelijken voet voor alle handelaren;

Dat bij dit alles, 's gouvernements aandeel in de te leveren koffij, gevoegelijk van *twee vijfde gedeelten*, kan verminderd worden op *één vijfde* van het produkt

Door zijne majesteit zal worden besloten:

1°. Dat alle de koffij, door den inlander op Java geteeld wordende, door de bevolking zal worden geleverd in daartoe in iedere residentie aan te wijzen pakhuizen, die plaatselijk zóódanig zullen worden geregeld, dat de leverancie zonder groote moeite en bezwaren zal kunnen geschieden.

2°. Dat voor de aldus geleverde koffij, aan den planter zal worden betaald een jaarlijks te bepalen prijs, welke zal geregeld worden naar den gemiddelden marktprijs op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaya, na aftrek van de transportkosten van de binnenlandsche pakhuizen naar de plaats van inlading op zee, alsmede van het onderhoud der binnenland-

sche pakhuizen, alles plaatselijk pikolsgewijze door de regering te bepalen.

3o. Dat, tot facilitering der betaling van landrenten, het beloop daarvan, van het verschuldigde aan iedere dessa voor geleverde koffij, zal worden gekort.

4o. Dat alle de aan het gouvernement geleverde koffij, met uitzondering van het aandeel als belasting verschuldigd, waarover het naar omstandigheden zal beschikken, in het openbaar aan de meestbiedenden zal worden verkocht, onder zoodanige voorwaarden, als telkens door de hooge regering zullen worden bepaald.

5o. Dat voortaan, van alle de aan het gouvernement geleverde koffij, in stede van *twee vijfde gedeelten*, als belasting niet meer zal worden geheven dan *één vijfde* van het produkt.

De uitvoering van deze hoofdbepalingen zal, vooral wat de wijze van levering en betaling betreft, nog vele plaatselijke regelingen vorderen; maar eenmaal door zijne majesteit tot de voorgestelde veranderingen besloten zijnde, houdt de regering zich overtuigd, dat de beste middelen tot uitbreiding van de koffij-kultuur en vermeerdering van produkt zullen zijn daargesteld, en dat aan de bereiking van dit doel niet zal behoeven te worden getwijfeld.

Totdusver het koncept-voorstel.

Mr. Merkus merkte, in zijne geleide-missive, onder anderen het volgende op:

„De door mij ontwikkelde denkbeelden, mogen voorkomen, niet te strooken met de aangenomen beginselen van het bestaande stelsel van landelijke inkomsten, zij zullen evenwel niet verschillen van hetgeen wezenlijk ten aanzien van de koffijkultuur bestaat. Men heeft, naar mijn inzien, bij de toepassing van evenbedoeld beginsel, geheel uit het oog verloren, of niet willen zien, dat er over geheel Java geen vrijwillige kultuur van koffij, even als eene vrijwillige kultuur van rijst, bestaat, en dat men die vooralsnog met geen mogelijkheid verkrijgen kan. Van daar, dat die toepassing steeds mank heeft gegaan en de zaak een verkeerd en gedwongen voorkomen heeft gekregen.

„In mijn ontwerp ben ik uitgegaan van hetgeen in waarheid plaats heeft. De door mij voorgestelde middelen heb ik daarnaar berekend, en bij mij bestaat de overtuiging, dat de gevolgen daarvan, in alle opzigten, gunstig zouden wezen.

„Ik zou het zelfs wenschelijk achten, die maatregelen, met het einde van het loopende jaar, in te voeren. Daar dit echter eenigzins strijdig schijnt met de aanschrijvingen van het ministerie van koloniën, moet ik de beoordeeling, of de afzonderlijk aan uwe excellentie medegedeelde bevelen daartoe ruimte geven, geheel aan uwe excellentie overlaten."

Naar aanleiding van dit koncept-voorstel, is geschreven de hier volgende

NOTA VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH, AAN DE LEDEN DER REGERING.

No. 953. Buitenzorg, 25 Mei 1832.

Ik kan mij, op zeer geringe uitzonderingen na, wel vereenigen met het

voorstel van den heer raad van Indië Mr. P. Merkus, aan zijne majesteit den koning, betreffende de wijziging in het bestaande stelsel van belasting op de koffijkultuur. De gebreken waaraan de heffing dier belasting thans is onderworpen, zijn daarin duidelijk en naar waarheid geschetst, evenzeer als de noodzakelijkheid en de heilzame strekking der voorgedragen veranderingen.

Alleen is het mij voorgekomen dat, — daar de noodzakelijkheid betoogd wordt, dat het gouvernement zich van krachtige maatregelen bedienen moet, om, in de tegenwoordige omstandigheden, de Indische schuld aan het moederland af te betalen en daarenboven aan hetzelve nog dien bijstand te verleenen, waarop het met regt aanspraak maken kan, en ten dien einde, het bestuur alhier zich de beschikking over een aanzienlijken voorraad koffij behoort voor te behouden, — bij art. 4, die hoeveelheid niet had behooren te worden beperkt tot dat gedeelte, hetwelk als belasting zal moeten worden voldaan.

Dit jaar toch, bedraagt hetgeen tot het doen der vereischte remises noodig is, meer dan een vijfde van het geheele koffij-produkt dat, na aftrek der Preanger-koffij, geleverd wordt.

Het aanstaande jaar, zal de benoodigde hoeveelheid waarschijnlijk nog meer bedragen, en ik ben dus van gevoelen, dat het bedoelde 4de artikel in het voorstel van den heer Merkus, aldus zou dienen gewijzigd te worden:

„Dat al de aan het gouvernement geleverde koffij, over welke, ter kwijting „der aan het moederland verschuldigde betalingen, niet zal behoeven te wor„den beschikt, jaarlijks in het openbaar aan de meestbiedenden zal worden „verkocht, enz."

Ik gevoel zeer wel, dat deze bepaling minder geruststellend is voor den partikulieren handel. Daar het echter zeker is, dat in den toestand waarin het moederland zich bevindt, over de grootst mogelijke hoeveelheid koffij zal moeten worden beschikt, acht ik het noch raadzaam, noch billijk meer te beloven, dan men vooruit zien kan dat zal kunnen worden gehouden, of den vrijen handel een vooruitzigt te openen, hetwelk men berekenen kan dat niet zal kunnen worden verwezenlijkt. — 's Rijks schatkist bevindt zich niet in een toestand, om koncessiën te kunnen doen aan den partikulieren handel, te minder nog daar, althans gedurende vele jaren, de vreemde handelaar de meeste vruchten daarvan plukken zou.

Wat het voorstel betreft, om de belasting op een vijfde van de waarde van het produkt te stellen; ik ben volkomen overtuigd, dat die van twee vijfden over het algemeen te drukkend is, en eene vermindering daarvan niet anders dan eene heilzame strekking uitoefenen kan; maar het is eene andere vraag, of het voor den inlander niet verkieslijker is, een vasten en naar billijkheid bepaalden prijs voor zijne koffij te erlangen.

Eene toezegging, dat de koffij hem tegen marktprijs betaald zal worden, onder voorbehouding van zoo vele kortingen voor pakhuishuur, spillage enz., is voor hem volkomen onverstaanbaar; het eenige wat hem de ondervinding heeft leeren kennen, is, dat hij totdusver weinig van zijne koffij heeft getrokken, en eene zoodanige toezegging is dan ook weinig geschikt, om hem vertrouwen op de toekomst in te boezemen. Laat ons niet uit het oog verliezen, dat wij te doen hebben met groote kinderen, en dat onze inrigtingen naar hun beperkt verstand moeten worden geplooid. Rekenen en speku-

leren is voor den inlander geen zaak. Wel is waar, het schijnt dat men zich van zijne volgende ondervinding iets mag beloven; maar de koffijkultuur wordt thans in vele streken ingevoerd, waar zij vroeger onbekend was; het zal dus verscheiden jaren duren, eer de inlander van die ondervinding partij kan trekken. Zeg hem dadelijk wat hij per katti zal erlangen, en hij verstaat de zaak. Naar mijn inzien zou hem 12 cent per katti behooren te worden betaald, en bovendien aan de hoofden nog 10 percent (*); alle overige kosten moeten komen ten laste van het gouvernement. Bij eene lage markt zoo als die van het voorgaande jaar, zal het gouvernement dan zeker niet veel profiteren; doch dit zal vergoed worden door den prijs van betere jaren, en het gouvernement kan beter dan de Javaan die wisselvalligheden verduren.

De Javaan tevens, die thans reeds koffij levert, zal daardoor zien dat de nieuwe schikkingen hem veel voordeeliger zijn dan de bestaande, immers wordt thans in het Malangsche vijf à zes gulden betaald.

Hij ziet dus reeds dadelijk in, dat hij dáár het dubbele zal genieten, en dat distrikt is zeker wel het eenige, waar de koffij met *f* 5 aan den gemeenen man is voldaan.

Op die wijze tevens zullen de hoofden, gewoon aanzienlijke voordeelen van de koffij te trekken, tevreden zijn gesteld.

De invloed welken deze op hunne onderhoorigen uitoefenen is zóó groot, dat men nimmer straffeloos hunne belangen uit het oog kan verliezen, te minder nog, zoo listige Arabieren of Chineezen hen overreden kunnen, om 's gouvernements bedoelingen tegen te werken, en deze hebben bij de bestaande schikking maar al te veel belang, dan dat men verwachten kan dat zij zulks zouden verzuimen.

Geenszins ontveins ik, dat er voor de door den heer Merkus voorgedragen schikking zeer veel te zeggen is; maar de rust van Java is in mijn oog eene zaak van dat hooge belang, dat die wel op den voorgrond dient te worden geplaatst; en dat dááraan vele andere konsideratiën moeten worden opgeofferd. Ik wensch derhalve, dat dit mijn gevoelen tevens aan het departement van koloniën worde medegedeeld, en aan hetzelve de beslissing worde overgelaten, aan welke der twee wijzen van de koffij te betalen, de voorkeur zal worden gegeven.

Wat de overweging betreft, om dezen maatregel al dadelijk in werking te brengen, er bestaat naar mijn inzien geene zwarigheid, onder 's konings nadere goedkeuring, vast te stellen: dat in het aanstaande jaar alle koffij in

---

(*) De koffij zal dan per pikol p. m. komen te staan, als:

aan den Javaanschen planter . . .	*f* 12.—
» de hoofden	» 1.20
» transportkosten	» 1.50
» pakhuishuur enz.	» 1.—
	f 15.70

Wordt nu de marktwaarde der koffij op *f* 20 gesteld, dan zou aan het gouvernement voor een vijfde aan belasting moeten worden voldaan *f* 4.—, en dus de koffij worden aangenomen tegen *f* 19.70 de pikol. Men stelle gemakshalve *f* 20— dat op Java als een goede prijs kan worden aangemerkt. Op Padang, waar de koffijhandel vrij is, is die in de laatste tijden tegen *f* 8. de pikol verkocht.

(*Noot van den gouv. gen. van den Bosch*).

's gouvernements pakhuizen zal moeten worden geleverd, en naar marktprijs zal worden voldaan, en tevens alle partikuliere overeenkomsten of opkoopingen te verbieden.

Mogt het voorstel der regering door zijne majesteit niet worden goedgekeurd, dan kan de tijding daarvan binnen het jaar worden te gemoet gezien, en op dien maatregel nog altijd worden teruggekomen.

De luitenant-generaal, gouverneur-generaal
van Nederlandsch Indië.
(*was get.*) J. VAN DEN BOSCH.

Naar aanleiding van deze beschouwingen, schreef Merkus eene geheime nota, dd. 9 Junij 1832 no. 109, welke weder beantwoord werd door den gouverneur-generaal van den Bosch, bij diens geheime memorie van den 24sten derzelfde maand no. 1181. Wij komen op deze twee stukken straks terug.

Alle de hier vermelde stukken, werden ter tafel gebragt in de vergadering der hooge regering van den 8sten Augustus 1832 en verhandeld bij resolutie van dien dag, no. 35. Het door ons medegedeelde koncept-voorstel en de daarop gevolgde nota van den gouverneur-generaal van 25 Mei 1832 no. 953, werden daarbij geheel opgenomen. Wijders werd, bij de aangehaalde

Resolutie van 8 *Augustus* 1832 *no.* 35,

„Na rijpe overweging, goedgevonden en verstaan:

„Onder nadere goedkeuring des konings, en behoudens de verdere verordeningen tot de uitvoering der volgende bepalingen vereischt, voorloopig vast te stellen:

„*Eerstelijk.* Dat, met intrekking inzoover van de vigerende regulatiën, te beginnen met het jaar 1833, alle belastingschuldige koffij, door den inlander op Java geteeld wordende, boven het aandeel daarvan als belasting verschuldigd, door de bevolking in dat loopende jaar, tegen marktprijs, aan den lande zal moeten worden geleverd.

„*Ten tweede.* Dat alle aan het gouvernement geleverde koffij, over welke, tot kwijting der aan het moederland verschuldigde betalingen, niet zal behoeven te worden beschikt, in het openbaar, aan den meestbiedende zal worden verkocht.

„*Ten derde.* Te bepalen, dat aan de voorgaande artikelen inmiddels, door de gekoncerneerde residenten op Java, de meeste publiciteit in hunne residentiën zal moeten worden gegeven, en dat dezelve voorts in het Staatsblad en in de Javasche courant zullen worden geïnsereerd.

„*Ten vierde.* Alhier aanteekening te houden: dat de gouverneur-generaal op zich genomen heeft om, met mededeeling der hiervoren geïnsereerde nota's en der geheime stukken over dit onderwerp gewisseld, de bepalingen in art. 1 en 2 dezer resolutie vervat, alsmede de voorgestelde reduktie der belasting op het koffijprodukt, aan de goedkeuring van z. m. den koning te doen aanbieden.

„*Ten vijfde.* Alverder alhier aan te teekenen: dat de heeren raden van Indië zich, met de voorschreven artikelen, eenparig hebben vereenigd, behoudens de verklaring door den raad Mr. Merkus hieromtrent, in het geheim archief geïnsereerd." (Hierop komen wij straks terug.)

De drie eerste artikelen dezer resolutie werden opgenomen in het Staatsblad van 1832, onder no. 35.

De gouverneur-generaal van den Bosch zond, bij zijne kabinets-missive van 28 Augustus 1832 no. 1494/31, een gedeelte der gewisselde stukken aan den minister van koloniën, namelijk: de resolutie van den 8sten dier maand no. 35, het koncept-voorstel van Mr. Merkus, en zijn antwoord daarop dd. 25 Mei 1832 no. 953. Uit aanmerking der uit Europa ontvangen oorlogzuchtige berigten, hield hij de geheime stukken voorloopig achter, vermits hij daarbij in breedvoerige beschouwingen getreden was, over de hulpbronnen die Java aan het moederland kon opleveren, over het stelsel van handel en industrie, en over het politiek systema en de leiding daarvan, zoo in Indië als in Europa te volgen. Van den Bosch drukte de hoop uit, dat de minister in de overgelegde stukken, in verband tot vroegere mededeelingen, voldoende gronden zou vinden, om den voorgestelden maatregel gunstig aan de goedkeuring des konings voor te dragen.

De voorloopig achtergehouden geheime stukken, werden later door den gouverneur-generaal, bij missive van 15 November 1832 no. 1839/35, met een zijner adjudanten, dien hij naar Europa zond, meêgegeven. Zij werden omstreeks het midden van April 1833 bij het departement van koloniën ontvangen.

Intusschen was reeds op de zaak ten principale beschikt, zijnde bij geheim koninklijk besluit van 10 Februarij 1833 lett. X[3] „de resolutie van den gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië in rade, van den 8sten Augustus 1832 no. 35, bekrachtigd."

In de missive van den minister, dd. 18 Februarij 1833 no. 19k E geheim, waarbij dit koninklijk besluit den gouverneur-generaal wordt toegezonden, wordt onder anderen gezegd: „Het bestuur in Indië kan zich alzoo voor gemagtigd houden, om alle verdere maatregelen te nemen, welke noodig zullen worden bevonden, om het nieuw ingevoerde stelsel meer en meer te bevestigen, en tot die voordeelige uitkomsten te geraken, welke men reden heeft daarvan, in het belang van het gouvernement, van den handel en van de inlandsche bevolking op Java, te mogen verwachten."

De koning had den minister tevens gemagtigd, om den gouverneur-generaal over twee punten te onderhouden, namelijk: 1o. over de voorgedragen bepalingen, aangaande de verpligte levering van het koffijprodukt en de voorgestelde vermindering van 's gouvernements aandeel in de belasting; — en 2o. over het openbaar verkoopen van al de aan het gouvernement geleverde koffij, met uitzondering van het gedeelte dat als belasting verschuldigd is; in tegenstelling van de voorgedragen bepaling, dat alleen die koffij in het openbaar zou worden geveild, waarover men niet, tot kwijting der aan het moederland verschuldigde belastingen, zou behoeven te beschikken.

De minister voldeed hieraan, bij zijne reeds aangehaalde missive, waarvan wij het daartoe betrekkelijk gedeelte laten volgen.

EXTRAKT UIT DE MISSIVE VAN DEN STAATSRAAD, BELAST AD INTERIM MET DE DIREKTIE VAN HET DEPARTEMENT VOOR DE NATIONALE NIJVERHEID EN DE KOLONIËN, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Geheim. 's Gravenhage, 18 Februarij 1833.
N°. 19 k, E.

Ik heb de eer gehad, enz.

In opvolging van den last, mij van 's konings wege ten deze gegeven, kan ik niet beter doen, dan uwe excellentie woordelijk hieronder mede te deelen, wat ik vermeend heb, ter aanprijzing van den voorgedragen maatregel, als mijne wijze van beschouwing in het onderwerpelijk geval, onder de aandacht van zijne majesteit te moeten brengen; zullende ik daaruit aanleiding nemen, om uwe excellentie ook bij deze gelegenheid eenige bijzonderheden, aangaande het remitteren van gouvernements produkten over het jaar 1833 en 's konings inzigten deswege, mede te deelen (*).

„Indien het (dus luidt het bovengemeld rapport) in deze, het aannemen „of verwerpen van een vast en onveranderlijk beginsel voor de toekomst gold, „zou de ondergeteekende, hij ontveinst zulks niet, wel eenige huivering ge„voelen, om zich zoo dadelijk voor de denkwijze van den gouverneur-generaal „te verklaren, en dienovereenkomstig tot de handhaving der bij het besluit „van gouverneur-generaal in rade, dd. 8 Augustus 1832, bij art. 2 vastge„stelde en hiervoren omschreven bepaling te adviseren. Daar men echter, „nu meer bijzonder letten moet op den drang der omstandigheden, op de gel„delijke verpligtingen welke de kolonie jegens het moederland te vervullen „heeft, en op de behoefte van het moederland aan eene stipte voldoening ten „deze, zoo vindt men zich ook in billijkheid tot de bekentenis gedwongen, „dat het Indisch bestuur, zal deszelfs hoofd aan zijn lastbrief getrouwelijk „beantwoorden, allezins bevoegd is, om over het eigendom van het gouver„nement zóódanig te beschikken, als waardoor diens belangen het meest kun„nen bevorderd worden.

„Uit dit oogpunt beschouwd, schijnt het gevoelen van den gouverneur-generaal „van den Bosch de voorkeur te verdienen; en wanneer men daarbij bedenkt dat „de bepaling, gelijk die is ingesteld, eene groote ruimte in de toepassing „overlaat, en als 't ware geheel fakultatief is (voorzoover namelijk, ook an„dere produkten dan koffij, als gouvernements remises kunnen worden over„gemaakt), dan bestaan er geen redenen, om in deze voor bedenkelijke gevolgen, „ten nadeele van den partikulieren handel, beducht te zijn. Hierbij komt „nog, dat, tijdens het bedoelde besluit in Indië genomen werd, de generaal „van den Bosch steeds de door hem aangegane verpligting voor oogen had: „om, over den jare 1833, ten minste *acht millioen gulden* aan gouvernements „produkten naar Nederland te remitteren. Op het dezerzijdsch rapport van „den 31sten December 1832 n°. 196k geheim, heeft het uwer majesteit behaagd „te bepalen, dat voor het loopende jaar eene remise van *ruim vijf millioen*

(*) De hier volgende aangehaalde zinsneden, zijn ontleend aan het rapport van den minister aan den koning, dd. 6 Februarij 1833 no. 9k geheim.

„zou voldoende zijn, en is daardoor de zich door den gouverneur-generaal op-„gelegde taak aanmerkelijk verligt geworden. Men kan dus met eenigen grond „vertrouwen, dat de mededeeling van uwer majesteits beschikking, reeds een „niet ongunstigen invloed ten deze zal uitoefenen, en den gouverneur-generaal „buiten de verpligting brengen, om de bedoelde bepaling ten strengste toe te „passen (*).

„Hoezeer men alle reden heeft om te vooronderstellen, dat van de bevoegd-„heid, welke door deze nieuwe bepaling aan het Indische bestuur wordt toe-„gekend, niet dan met mate en naar gelang der omstandigheden zal worden „gebruik gemaakt, zou nogtans, bij een geheim schrijven, dezerzijds de aan-„dacht van den gouverneur-generaal daarop kunnen worden gevestigd, onder „opmerking dat, indien al de goede strekking van het bedoelde artikel niet „ontkend wordt, men echter vertrouwt, dat bij de toepassing van hetzelve, „het belang van den partikulieren handel ook niet geheel zal worden uit het „oog verloren."

Door de mededeeling van het vorenstaande, vertrouw ik de nakoming van 's konings verlangen ten deze genoegzaam te hebben verzekerd. Iets tot aan-

---

(*) Toen de bedoelde koninklijke beschikking, ter kennis kwam van den gouverneur-generaal van den Bosch, had deze, gelijk wij in de vorige Bijdrage, bladz. 338 en 339, gezien hebben, den minister reeds, bij kabinets-missive van 10 December 1832 no. 1939/39, toegezegd: *om duurzaam twaalf millioen 's jaars van Java naar Nederland te remitteren.* De minister daalde van *acht* tot *ruim vijf millioen;* maar nog vóór die inschikkelijkheid aan van den Bosch bekend was, klom deze van zijn kant, ongevraagd, tot *twaalf millioen.* Zoo volgden zich de gebeurtenissen in snelle vaart op. Voor eene geregelde bespreking der Indische belangen met het opperbestuur was, bij de gebrekkige kommunikatie van dien tijd, geen gelegenheid. Nog voor de handelingen of voorstellen van van den Bosch in Nederland waren goedgekeurd, waren die reeds in Indië verdrongen door andere, van steeds vermeerderenden omvang.

Toen echter van den Bosch de in den tekst bedoelde beschikking des konings ontving, en hij daaruit ontwaarde, dat hij volstaan kon met over 1833 ruim *vijf millioen* te remitteren, waren voor hem de omstandigheden veranderd. Hij wilde zich toen aan de letter van die beschikking houden; maar men nam daarmede in het vaderland geen genoegen. Dit blijkt uit de teregtwijzing, gegeven bij 's ministers geheime missive van 23 December 1833 no. 156k. Het aangeduide cijfer van remise, diende alleen om het overmaken van produkten *niet te zeer te overdrijven*, en het Indisch bestuur ruimte van handelen te laten, ingeval de bepaalde hoeveelheid, ter waarde van *acht millioen*, onverhoopt niet mogt kunnen worden geremitteerd, zonder de markt op Java te zeer te ontrieven. Maar het was geenszins de bedoeling om, wanneer die *acht millioen* konden worden gemist voor de konsignatie, en er dan tevens nog eene genoegzame hoeveelheid, voor den publieken handel op Java kon overblijven, alsdan eenige de minste aanleiding te geven tot wijziging van hetgeen, waarvoor met de handelmaatschappij gekontrakteerd was. Ten slotte van die teregtwijzende missive, zegt de minister, dat over 1834 eene remise van *ten minste zes millioen* zou vereischt worden: "terwijl het wenschelijk zou zijn, dat eenige millioenen meer konden worden geremitteerd, ten einde tegen 1835 tusschen de uitgaven en de ontvangsten, het zoo noodzakelijke evenwigt te helpen daarstellen; welk laatste evenwel, zoo als het vroeger aangevoerde reeds genoegzaam doet vermoeden, in geen anderen zin moet worden verstaan, dan dat de meerdere overmaking, hoe wenschelijk, echter ondergeschikt zij aan de mogelijkheid, om voor de markt van Java, desniettemin, eene genoegzaam toereikende hoeveelheid, van dien aard dat alle gegronde klagten op dit punt kunnen worden voorgekomen, over te houden."

drang of aanbeveling daarbij te voegen, acht ik geheel overbodig. De verlichte inzigten van uwe excellentie, en uwe zoo dikwijls gebleken zucht, om de belangen van den handel in het algemeen zooveel mogelijk te bevorderen, strekken tot genoegzamen waarborg voor de wijze, waarop uwe excellentie de uitvoering van de bewuste resolutie der Indische regering, aan het edele doel zal weten te paren, waarmede zij blijkbaar, *in het belang van de inlandsche bevolking, van den handel en van het gouvernement*, genomen is.

En hiermede zou ik dit schrijven kunnen besluiten, indien ik uwe excellentie nog niet eenige inlichtingen en mededeelingen verschuldigd was, aangaande den inhoud en de strekking van het koninklijk reskript van 12 Januarij ll. hiervoren aangehaald.

Hoezeer men alle reden heeft, om zich ook in het moederland te verheugen met de ruime en voordeelige uitzigten, welke de invoering van het door uwe excellentie ontworpen stelsel van kultuur, voor de uitbreiding der teelt van onderscheiden produkten en meer bepaaldelijk van het suikerriet, schijnt aan te bieden; heeft men het echter dezerzijds, op grond van de reeds bestaande ondervinding, dáárvoor gehouden, dat het in geen geval als raadzaam kon worden beschouwd, om de jaarlijksche gouvernements remises hooger te stellen, dan ten beloope van hetgeen men in het moederland, in redelijkheid, tot dekking van alle voorkomende uitgaven, die ten laste van de koloniale kas gebragt zijn, benoodigd heeft. Dezen regel stiptelijk na te leven, is te meer als pligtmatig beschouwd geworden, zoolang niet die meerdere uitbreiding aan de teelt van de onderscheiden produkten voor de markt van Europa gegeven is, waardoor het gouvernement zich zelf en ten zijnen behoeve eene genoegzame hoeveelheid kon voorbehouden, zonder dat daarom de publieke markt gevaar liep van te zeer te worden ontriefd. De jaarlijksche uitgaven hier te lande, ten laste van de koloniale kas (een subsidie van *f* 1,200,000 voor 's rijks schatkist daaronder begrepen) kunnen bij middel eener som van *f* 5,200,000 bestreden worden. Uwe excellentie zal zich daarvan kunnen overtuigen, door inzage te nemen van een staat, welke in der tijd bij dit departement is opgemaakt, en bij deze, ingevolge 's konings verlangen, wordt medegedeeld. Tot het vorenstaand bedrag heeft men gemeend, de remises uit Indië aan gouvernements produkten billijkerwijze te mogen vorderen; maar men heeft ook geoordeeld niet verder te mogen gaan, uit vrees van de vrije markt op Java al te groote belemmeringen in den weg te leggen. De koning, zich met mijne voordragt te dezer zake, zoomede met het deswege ingewonnen advies van den minister van financiën vereenigende, heeft mij gemagtigd, uwer excellentie hoogstdeszelfs welmeenen dienaangaande mede te deelen, en heb ik alzoo de eer, u bij deze een afschrift van het bovengemeld reskript en de daartoe behoorende bijlagen te doen toekomen; zullende het uwer excellentie daaruit blijken, dat de bedoelde maatregel alleen tot het loopende jaar 1833 betrekking heeft, en dat de koning zich, voor het jaar 1834 en vervolgens, eene nadere beschikking ter regeling van het bedrag der gouvernements remises heeft voorbehouden. Het spreekt van zelf dat, voorzoover de Indische financiën zulks toelaten, alle andere overmaking van gelden, buiten de nu aangenomene wijze, dezerzijds met genoegen zal worden vernomen. Maar men heeft alleen, in het onderwerpelijk geval, ten doel gehad om, in de overtuiging

dat het hoofd van het Indisch bestuur, bij het bestaande kontrakt voor eene remise van *f* 8,000,000 in produkten over het loopende jaar, eene moeijelijke taak te volbrengen heeft, uwe excellentie, die reeds zoo vele en zoo treffende blijken van trouw en gehechtheid aan de stipte opvolging van uw lastbrief gegeven heeft, in de vervulling van die taak zooveel mogelijk te gemoet te komen, en u ook eenigzins nog in de gelegenheid te laten, om, bij den voordeeligen en veelbelovenden staat van den landbouw op Java, de vruchten van uwen arbeid, zoowel als de toepassing van een stelsel, — hetwelk, met beleid en gematigdheid in werking gebragt, belangrijke uitkomsten schijnt te beloven, — ook te zien strekken ten voordeele van de vrije markt op Java, en tot meerdere bevestiging en uitbreiding van den vrijen handel in Nederlandsch Indië. Van eene dusdanige wijze van beschouwing uitgaande, is men hier te lande steeds gebleven binnen de grenzen, welke uwe excellentie, blijkens vroegere rapporten, zoo menigmaal betuigd heeft zich, in het belang van den vrijen handel, gedurende uw bestuur als gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië, steeds voor oogen te willen houden.

Bij het sluiten dezes, kan ik niet nalaten uwer excellentie mijn leedwezen te betuigen, over het gemis der bijlagen, welke eigenaardig tot uwer excellentie's missive van den 28sten Augustus 1832 behooren en, naar den aard der onderwerpen te oordeelen, zooveel wetenswaardig moeten bevatten. Dit gemis moge spoedig vergoed, en alzoo mijn wensch vervuld worden, om weldra in het bezit van de bedoelde stukken te geraken.

De staatsraad, belast ad interim met de direktie van het departement voor de nationale nijverheid en de koloniën.
(was get.) G. G. Clifford.

De geheime stukken, in het slot dezer missive bedoeld, van welke wij reeds hiervoren gewag maakten, oefenden alzoo geen invloed uit op de genomen beslissing. Ook na ontvangst daarvan, in April 1833, bragt het daarin voorkomende geen verandering in de zaak. Die stukken bleven bij het departement van koloniën onafgedaan liggen, totdat zij, op den 23sten Mei 1834, dat was eene week vóór de optreding van van den Bosch als minister van koloniën, door den tijdelijk waarnemenden minister, voorzien werden van deze kantteekening: — „Bij resumtie gehouden voor vervallen, ten gevolge der, door den kommissaris-generaal van den Bosch, gegevene nadere berigten, omtrent deze en andere aangelegenheden, bij deszelfs rapport van den 11den Mei 1834 lett. A, voorkomende bij verbaal van den 21sten daaraanvolgende no. 106 k, geheim." — Het hierbedoelde nadere rapport van van den Bosch, was gedagteekend: „aan boord van zr. mr. fregat Algiers, zeilende op de Gronden;" het behelsde eene korte schets van den staat der voornaamste zaken in Indië, bij zijn vertrek van daar.

Ofschoon dus de bedoelde geheime stukken op de zaak zelve niet van invloed zijn geweest, moeten wij daarvan toch een kort resumé geven, zijnde zij al te uitvoerig om hier in hun geheel te worden opgenomen. Wij zullen dus alleen de hoofdpunten doen uitkomen.

GEHEIME NOTA VAN HET RAADSLID MERKUS,
dd. 9 JUNIJ 1832 N°. 109.

In dit stuk worden de twee wijzigingen, door den gouverneur-generaal van den Bosch in het koncept-voorstel gebragt, besproken.

Eerste wijziging. Het overmaken van koffij door het gouvernement *voor eigen rekening*, kwam Merkus, afgescheiden van de daaraan verbonden gevaren, overbodig voor. De koffijhandel was reeds voornamelijk in Holland gevestigd. Het handelsverslag van 1831 leverde daarvan een nieuw bewijs. Van 299,086 in dat jaar uitgevoerde pikols koffij, waren er niet minder dan 274,413 naar Holland overgebragt, even als zulks in 1830, met 264,458 van de 288,742 uitgevoerde pikols koffij, had plaats gehad. Hieruit volgde: dat dit produkt, voor het grootste gedeelte, *in Holland moest worden betaald*, en dat het alzoo steeds gemakkelijk zou blijven, om voor de waarde van zoodanig gedeelte, als het gouvernement zou noodig oordeelen, *wissels op Holland te bekomen.* Die wijze van remise verdiende, voor een gouvernement, de voorkeur boven het vervoeren en verkoopen voor eigen rekening, waarvan de nadeelen reeds zóó dikwijls waren ondervonden, dat het onnoodig was daarop terug te komen. In het vorige jaar, waren tin en andere voor de Nederlandsche markt geschikte artikelen, op dezelfde wijze, voordeelig van de hand gezet. Niemand meer dan Merkus, gevoelde de heiligheid van den pligt, om niet alleen de schuld der O. I. bezittingen aan het moederland, af te doen, maar ook om dat moederland, waar het kon, bij te springen; doch wanneer dat doel even goed, ja zijns inziens nog beter, kon worden bereikt, zonder den handel van en op Java te benadeelen, geloofde hij dat het billijker was, het laatste te betrachten.

Door de vermindering van 's gouvernements aandeel tot *één vijfde* van het produkt zou de bevoegdheid om voor eigen rekening over te maken, aanmerkelijk worden beperkt. Ofschoon nu Merkus daarin, om de aangevoerde reden, geen nadeel zag, zou er, wanneer men daaraan bleef hechten, minder zwarigheid bestaan, om 's gouvernements aandeel te laten op den bestaanden voet, namelijk op *twee vijfde gedeelten*, mits dit geen invloed had op den aan den inlander te betalen prijs. Hierdoor zou ten minste geen verandering worden gebragt in den bestaanden staat van zaken, en zou de handel zich dus ook niet kunnen beklagen over benadeeling.

Onder de toenmalige omstandigheden, bij de vrees voor een europeeschen oorlog en daaruit te volgen stremming der vaart, scheen het gevaarlijk aanzienlijke hoeveelheden produkten voor eigen rekening aan te houden, en kwam het raadzaam voor, om telkens, zoo spoedig mogelijk, de produkten aan den partikulieren handel over te laten, die op verre na niet aan dezelfde gevaren was blootgesteld.

De voorgestelde wijziging zou een hoogst nadeeligen invloed op den algemeenen handel uitoefenen. Trof dit nadeel alleen den vreemden handel, dan zouden velen, daargelaten of zij de zaak wel dan kwalijk inzagen, zich daarover weinig bekreunen. Maar dat was het geval niet. Wel werd een gedeelte der koffij door vreemden gevoerd naar Holland; maar dit belette niet, dat de

regtstreeksche handel van Holland op Java, uit de koffij een voordeel erlangde dat hij bezwaarlijk ontberen kon. „Waarmede (vraagt Merkus:) zullen de invoeren uit Holland, die jaarlijks meer dan zeven millioen bedragen, worden voldaan, zoo het niet voor een aanzienlijk gedeelte is met koffij? en wat zou er van dien handel worden, bijaldien het gouvernement het geheele produkt, als remise, voor eigen rekening naar Europa wilde zenden?" Wel is waar bragt de voorgestelde wijziging niet bepaaldelijk mede, dat *alle koffij* van gouvernements wege naar Holland zou worden gevoerd; maar eenieder zou het daarvoor toch houden; er zou wantrouwen ontstaan omtrent de bedoelingen der regering, hetgeen den schadelijksten invloed zou uitoefenen. Zonder bepaalde kennis van de bestaande middelen van handel, en zonder het vertrouwen dat die door de regering niet zullen worden verlamd of geheel weggenomen, is geregelde en eerlijke handel niet denkbaar. Dat 's rijks schatkist geen koncessiën aan den partikulieren handel moest doen, stond vast; dit was ook niet de bedoeling van Merkus; maar geheel iets anders was het, den partikulieren handel, in eens, de eerste middelen zijner werking af te snijden, en daardoor die werking te stuiten. Bestond daartoe noodzakelijkheid, dan zou nood wetten breken; maar zóó ver was het nog niet gekomen. Zoolang in de behoeften van 's rijks kas, op de boven aangewezen en vroeger gevolgde wijze, namelijk door het aannemen van wissels voor de verkochte produkten, niet alleen even goed, maar zelfs beter kon worden voorzien; kon men niet beweren, dat er voor een maatregel, die zooveel schadelijke gevolgen zou na zich slepen, noodzakelijkheid bestond.

De gouverneur-generaal had aan Merkus mondeling nog medegedeeld: dat de overzending in natura van de gouvernements produkten, zich ook dáárom liet aanbevelen, dat daardoor het middel zou verkregen worden, om de markt van Antwerpen en andere vreemde plaatsen, direkt door Nederland te doen voorzien, en daardoor Nederland meer regtstreeks voordeel te verschaffen. Over zulk een plan, hetwelk buiten twijfel van de uitgestrektste gevolgen, ook voor den partikulieren handel in Nederland, zou wezen, meende Merkus niet te kunnen uitweiden, zijnde het hem onbekend of het wezenlijk bestond. Alleen merkte hij op, dat het hem minder waarschijnlijk voorkwam, omdat *hij niet kon zien* (*) dat het uitvoerlijk zou wezen, zonder het gouvernement in Nederland, voor eigen rekening, handel te doen drijven; hetwelk uit den aard van hetzelve nog minder bestaanbaar scheen te zijn, dan met dien van het Indisch bestuur.

Tweede wijziging. In het door Merkus aangeboden koncept-voorstel was reeds opgemerkt, dat, naar de leiding der daarin ontwikkelde redeneringen, de betaling van de koffij zich, strikt genomen, niet behoefde te regelen naar den marktprijs van dat produkt; doch dat het voor 't oogenblik raadzaam werd geoordeeld, zulks wel te doen. De redenen daarvoor, in het koncept-voorstel

(*) Bij deze woorden plaatste van den Bosch de volgende kantteekening: „Dat zal, hoop ik, met er tijd wel komen; reeds zoo veel is duidelijk, wat vroeger duister scheen: onder anderen het stelsel van kultuur."

slechts aangestipt hebbende, meende Merkus daarop te moeten terugkomen. Hij doet zulks in de volgende bewoordingen:

„De regering mag zich niet ontveinzen: dat de voorgestelde gedwongen leverancie aan het gouvernement, in het algemeen diepen indruk zal maken en groote ontevredenheid veroorzaken bij eene aanzienlijke klasse van menschen op Java, namelijk die welke zich bezig houdt met den handel in het klein, en met het opkoopen van koffij in de binnenlanden; — dat deze klasse, onder welke zich schrandere Chineezen, maar vooral gevaarlijke Arabieren bevinden, juist die is, welke in onmiddellijke aanraking komt met den gemeenen man en met de geringe hoofden, die bovendien niet vergenoegd kunnen zijn, zich de gelegenheid te zien afsnijden tot knevelen; — en eindelijk, dat deze klasse niet zal nalaten, den geheelen maatregel in een hatelijk licht voor te stellen, hetwelk haar des te eer mogelijk zal zijn, wanneer zij, door eene vergelijking van den vasten prijs met dien van de markt, een aanzienlijk verschil zal kunnen aantoonen. Hiertoe nu zal zij volkomen in staat zijn, omdat de vast te bepalen prijs, om dien in evenredigheid te houden met de voordeelen welke het gouvernement thans geniet, geregeld zou moeten worden naar den marktprijs, na aftrek van 's gouvernements aandeel, zoodat die in schijn altoos als te laag kan worden voorgesteld. Geen twijfel dan ook, dat onder de hoofden en onder de bevolking onvergenoegdheid zou worden gestookt.

„Het doel intusschen van de verpligte leverancie is, bij mij, voornamelijk in het belang van de koffijkultuur, geweest: om, door een billijk loon, den tegenzin te overwinnen, welke bij de bevolking tegen die kultuur bestaat. En daar dit doel, door het bepalen van een vasten prijs, om bovenaangehaalde redenen, klaarblijkelijk zou worden tegengewerkt, is het mij voorgekomen, vooralsnog ongeraden te zijn, daartoe te besluiten.

„Een maatregel, zóó belangrijk als de gedwongen leverancie, kan, mijns bedunkens, met niet te veel voorzigtigheid worden ingevoerd. Wenschelijk beschouw ik het daarom, geen ongenoegen bij den groothandelaar, door het wegnemen van het voorwerp zijner spekulatiën, te stichten: opdat dit ongenoegen geen meer voedsel verschaffe aan dat van den handelaar in het klein, die niet nalaten zal, waar hij kan, tegen te werken, zonder dat het mogelijk zal zijn, dit te beletten. Wenschelijk acht ik het daarom, de bevolking, zelfs in schijn, geen reden tot klagten te geven, om daardoor den schadelijken invloed van de bedoelde lieden te ontzenuwen."

Tegen het voorstel, om reeds in het volgende jaar (1833) alle koffij tegen marktprijs aan het gouvernement te doen leveren, had Merkus geen bedenkingen; maar hij zou, om aangevoerde redenen, gaarne provisioneel bepaald zien, dat ten minste drie vijfde gedeelten publiek zouden worden verkocht. Hoedanig ook 's konings beslissing mogt zijn, kon deze bepaling, door welke hetgeen bestond provisioneel zou worden gehandhaafd, de werking van den maatregel in het vervolg niet prejudiciëren.

Op deze nota zijn, door den gouverneur-generaal van den Bosch, niet minder dan 28 zeer scherpe kantteekeningen geplaatst, waarvan wij eene enkele hebben medegedeeld. Die kantteekeningen schijnen alleen bestemd te zijn geweest, om ter kennis van het opperbestuur te komen.

NOTA VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH, IN ANTWOORD OP VORENVERMELDE NOTA, GERIGT AAN DE REGERINGSLEDEN, dd. 24 JUNIJ 1832 NO. 1181.

Dit antwoord is vervat in 98 paragrafen, beslaande niet minder dan 113 pagina's schrift. De aanhef luidt als volgt:

„De heer Merkus grondt zijn gevoelen, in de onderwerpelijke nota voorkomende, grootendeels op het belang van den plaatselijken handel. Het kan niet wel anders of, zoolang er geen eenstemmigheid bestaat in de meening van de leden der regering, ten aanzien van het nut van dien handel, moeten de gevoelens omtrent vele maatregelen, welke in het belang des moederlands in het algemeen en in dat van deze kolonie in het bijzonder, behooren te worden genomen, uiteenloopen.

„Ten aanzien van meerdere punten onzer aangelegenheden, waaromtrent vroeger afwijkende begrippen hebben plaats gevonden, bestaat thans eene merkelijke toenadering, en zulks is blijkbaar het gevolg geweest der omstandige diskussiën, welke deswege hebben plaats gehad. Ik wil dan ook thans beproeven, inhoever eene ontwikkelde uiteenzetting mijner meening over deze aangelegenheid, de strekking hebben kan, om ook op dit punt, eene wenschelijke overeenstemming te doen geboren worden; als zijnde zulks het beste middel om onze diskussiën te bekorten, en ze aan de algemeene belangen dienstbaar te maken."

1. Van den Bosch stelt, als *eerste vraag* — hoe moet de handel op Java worden ingerigt en geregeld?

Hij plaatst op den voorgrond, dat de handel die op Java kan gedreven worden, alleen inzoover nuttig is, als hij de strekking heeft om de belangen van het moederland te bevorderen, of het lot van den inlander te verbeteren, door hem de meest billijke belooning voor zijn arbeid te verzekeren. Elke andere handel, die op Java kan gevestigd worden, moet aan die twee hoofdbeginselen getoetst, en daaraan ondergeschikt gemaakt worden. Hij is alleen dán wenschelijk, als hij de strekking heeft die twee hoofdbedoelingen te bevorderen; schadelijk, als hij die tegenwerkt. Java is een konkwest van Holland, dat zich de voordeelen, die het bezit van dat land oplevert, kan toeeigenen, behoudens de billijke behandeling der bevolking die zich aan ons heeft onderworpen. Niet elke handel, die op Java kan gevestigd worden, brengt voordeel aan. Indien de handel van Singapore, onder de voorwaarden waarop die gedreven wordt, werd overgeplaatst naar Java, zouden onze belangen daardoor met niets zijn bevoordeeld, maar wel benadeeld; omdat dan de afzet van engelsche waren, ten prejudice van de onze, daar uitgebreid, en de produkten van daar naar Engeland overgebragt zouden worden.

Java levert eene hoeveelheid produkten op, voor den handel van het moederland geschikt; benevens andere voortbrengselen, welke ook elders kunnen worden gesleten. Hetgeen Java voor de europeesche markt oplevert, moet voor onzen handel, op de voordeeligste wijze, verkrijgbaar zijn. Hoe minder voor den inkoop dier produkten betaald, en hoemeer door de natie genoten wordt van hetgeen de overvoer daarvan oplevert, hoe voordeeliger die handel

zijn zal; zoodat het maximum van het voordeel verkregen zou worden, als de produkten voor het moederland om niet te bekomen waren. Dit nu is, in het onderwerpelijk geval, tot eene zekere hoogte mogelijk.

De Javaan is aan het gouvernement een zekere belasting schuldig: of deze *in natura* of *in geld* wordt voldaan, is hem onverschillig, althans zoo hij niet meer aan de eerste hoofden behoeft af te staan, dan de geldswaarde zijner belasting. Zelfs moet eene belasting *in natura* voor hem verkieslijk zijn, omdat daaraan geen tijdverlies en risiko verbonden zijn. Indien nu het gouvernement de belasting in produkten erlangt, en die, voorzoover onze financiëele toestand zulks toelaat, naar Nederland zendt, zal het moederland niet alleen de waarde van het inkoopsbedrag genieten, maar bovendien ook wat aan overvoer en verdere verhandeling verdiend kan worden.

Op meer dan eene wijze kan de overmaking van produkten plaats hebben. Zij kunnen onmiddellijk voor rekening van het gouvernement worden overgezonden, of op Java verkocht tegen wissels op Nederland. Merkus acht het laatste verkieslijk; maar van den Bosch geeft de voorkeur aan het eerste, omdat het voordeeliger is en daardoor de tusschenkomst van vreemden afgesneden wordt.

Van den Bosch meent, op die gronden, dat het algemeen belang vordert, om die produkten over welke het gouvernement, ten gevolge van het excedent der inkomsten, in het belang des moederlands beschikken kan, door middel van de handelmaatschappij, in konsignatie te remitteren. Maar over alle voor den europeeschen handel geschikte produkten, kan op die wijze niet worden beschikt. Op Java toch zijn vele objekten van konsumtie voor den Europeaan en van gerief voor den inlander noodig. Deze moeten, met een gedeelte van de op Java vallende produkten, worden betaald, en maken dus eene ruiling van waarde noodig, waarvan almede, in het belang van het moederland, zooveel mogelijk moet worden partij getrokken.

2. *Eene tweede vraag* is dus: — welke is de voordeeligste rigting, die aan dezen handel, in het nationaal belang, zonder krenking der regten van den Javaan, kan worden gegeven?

Ter beantwoording dezer vraag, volgt nu een uitvoerig betoog, om aan te toonen, dat de handel van Nederland niet met dien van Engeland kan konkurreren. In verband daarmede worden vervolgens de oorzaken nagegaan, welke aanleiding gaven tot de oprigting der handelmaatschappij. Van den Bosch, daarover vroeger door den koning onderhouden, had toen die oprigting afgekeurd: niet omdat hij ze in alle gevallen als schadelijk beschouwde; maar omdat hij de tegenwerking voorzag, waaraan die inrigting zou zijn blootgesteld. Daarover sprekende, zegt hij § 49: — „Gelijk het vergif, in enkele gevallen, een heilzaam en onontbeerlijk geneesmiddel zijn kan, zoo ook kan eene handelmaatschappij, in eenige gevallen, onontbeerlijk zijn om een nuttig oogmerk te bereiken. Dit nu is, naar mijn inzien, het geval in onzen tegenwoordigen toestand." — Om de konkurrentie met Engeland vol te houden, moet het gouvernement tusschen beide treden; het moet aan de ontwikkeling der kunstvlijt op Java eene leiding verschaffen, waartoe bijzondere personen het vermogen niet bezitten; het moet zorgen, dat het op die wijze verkregene, de plaats zijner bestemming bereike en strekke tot het doel waarvoor het is voortgebragt.

Op die wijze alleen, kunnen de produkten van Java voor Holland tot zoodanigen prijs verkrijgbaar gesteld worden, dat het meerdere dan de eigen konsumtie vereischt, met voordeel naar buiten kan worden gesleten. Men moet dus de grootst mogelijke hoeveelheid produkten, op de Nederlandsche markt verkrijgbaar stellen tot een prijs, waartegen de Engelschen niet kunnen markten, en dat zulks met het ingevoerde stelsel van kultuur kan geschieden, vordert geen omstandig betoog. Daarbij moet gezorgd worden, dat de objekten voor de konsumtie van Java noodig, in Nederland vervaardigd worden.

Wanneer eenmaal het kultuurstelsel wel gevestigd is, en onze industrie die volmaking erlangd heeft, dat zij de konkurrentie tegen vreemden kan volhouden, is de tijd daar, om trapsgewijze tot den gewonen loop van zaken terug te keeren, en daaraan al die vrijheid te verleenen, die ter bevordering daarvan strekken kan.

Op de hier aangevoerde gronden, geeft van den Bosch, in § 67, op de gestelde tweede vraag het volgende antwoord: — Holland moet, op Java, in de behoefte aan fabrikaten voorzien door middel eener handelmaatschappij. Deze moet daarvoor zoodanige produkten op billijke voorwaarden ontvangen, als op Java door de zorg van het gouvernement worden voortgebragt. Alle produkten, waarover het gouvernement verder beschikken kan, en welke niet noodig zijn voor het remitteren van het excedent der Indische inkomsten, behooren aan de meestbiedenden op publieke vendutie te worden verkocht.

3. Na dit te hebben uiteengezet, vervolgt van den Bosch aldus:

„§ 68. Daar dit eiland echter nog vele andere voortbrengselen oplevert, niet voor den handel in Europa geschikt, maar gebezigd wordende, deels tot voeding der bevolking, deels als middel van ruiling van objekten in Indië zelf vallende, geeft dit aanleiding tot *eene derde vraag*, namelijk: — welke strekking aan die produkten en aan den handel daarin, zoo in het belang van Holland als in dat der inboorlingen, behoort te worden gegeven?

„Deze produkten, voornamelijk de rijst, djagong en eenige wortelvruchten, het gewone voedsel der Javanen uitmakende, benevens de tabak, indigo en suiker voor inwendige konsumtie, kapas enz. voor kleeding, zijn geheel het voortbrengsel eener vrije industrie. De Javaan bemint ze, inzonderheid de eerste; zij gaan zijne kennis niet te boven; hij bezit daarvoor de noodige kapitalen of middelen. Hierin is dus voor het gouvernement niets te doen, dan ze zooveel mogelijk aan te moedigen, ten einde de uitbreiding daarvan met eene steeds aangroeijende bevolking gelijken tred houde.

„§ 69. Men behoort deze produkten tevens niet door te zware belasting te ontmoedigen. Het stelsel van landrente, is niet alleen op vele plaatsen drukkend, en zou dat nog meer zijn zoo het met gestrengheid werd toegepast, maar tevens door $^1/_2$, $^2/_5$ of $^1/_3$ van den oogst te verlangen, wordt de zucht, om meer gronden te bezitten dan met eigen handen kunnen worden bearbeid, uitgedoofd, dewijl de kosten van bewerking, het zaadkoorn en de dorpslasten, het overschot, dat niet tot de betaling van landrente gevorderd wordt, verslinden (*).

(*) Vergelijk de noot op bladz. 186 van het tegenwoordig deel van dit Tijdschrift, en de zinsnede in den tekst waarop die noot slaat.

„§ 70. Eene vermindering in de belasting, zoodanig als hier wenschelijk is, kan verkregen worden door, gelijk thans plaats heeft, *een vierde* tot *een vijfde* der gronden met grondstof voor onze fabrieken te doen beteelen; dat produkt in betaling der landrenten aan te nemen, de meerdere waarde die het bezitten mogt dan de belasting, den inlander uit te betalen, en toe te zien dat alleen zóódanige voorwerpen worden geteeld, als met gelijken arbeid als de rijst zou gevorderd hebben, verkregen kunnen worden.

„§ 71. Op die wijze wint de Javaan in belasting en in tijd nagenoeg de helft, en wordt het ruwe produkt van een bouw grond verkregen voor de landrente van een jonk rijstveld (*), bedragende van ƒ32.— tot ƒ40.— koper, of van ƒ25.— tot ƒ32.— zilver. Tot dien prijs kan men nergens zulk eene oppervlakte gronds, van gelijke vruchtbaarheid, beteeld krijgen met koloniale produkten. In West-Indië wordt daartoe de arbeid van één neger gevorderd, die alleen aan onderhoud, interessen van het kapitaal, enz. op ƒ100.— tot ƒ120.— te staan komt, ongerekend nog de kosten van bemesting (van den grond) die op vele plaatsen gevorderd worden, benevens het zaadkoorn, de gebouwen, gereedschappen, enz. zoodat, op de wijze hier ingevoerd de grondstof verkregen wordt voor eene veel geringer som, dan daarvoor elders moet worden betaald. En evenwel is het lot van den Javaan daardoor aanmerkelijk verbeterd, want vroeger had hij, een bouw rijstvelden bezittende, 200 roeden daarvan te beteelen, om zijne landrente te betalen. Zoo hij nu deze 200 roeden aan een ander afstaat, teelt deze voor hem 100 roeden grondstof en geniet voor zichzelf de opbrengst der overige 100 roeden, en het ontbreekt hier geenszins aan prolétairen, die op deze wijze gaarne een rijstveld bebouwen. De eigenaar van het rijstveld is aldus, van de bearbeiding der 200 roeden voor de landrente, ontslagen en houdt echter zooveel rijst voor eigen gebruik over, als hij anders voor de bearbeiding van een geheelen bouw zou hebben genoten. Hij bespaart zich op die wijze twee vijfden van zijn tijd en arbeid, hetwelk in een tropisch gewest als eene zaak van geen gering aanbelang te beschouwen is; of wel, is hij van een ijverigen aard, dan geniet hij ruim een vijfde meer van zijn arbeid, dan hem anders te beurt gevallen zou zijn.

„§ 72. Van daar dan ook die geneigdheid van den Javaan, om voor landrente te arbeiden, in de spoedige ontwikkeling der kultures zoo zigtbaar, en welke dagelijks sterker wordt, naarmate hij meer met den aard der inrigtingen bekend raakt. Hierom dan ook zal men moeten zorgen, dat de teelt van rijst niet vermindert, want dit produkt moet afnemen, naarmate eene grootere hoeveelheid rijstvelden met andere gewassen wordt beteeld. Daarom moet alverder, in iedere residentie, de uitbreiding der rijstkultuur worden aangemoedigd door het graven van waterleidingen, het verleenen van voorschotten tot inkoop van buffels, enz. Hoe onbegrijpelijk snel, onder deze voorwaarden, de rijstkultuur kan worden uitgebreid, blijkt niet alleen op vele partikuliere landen, maar tevens uit het spoedig herstel der door den oorlog verwoeste streken.

(*) Men herinnere zich, dat een jonk vier bouws heeft, elk van 500 vierkante rijnlandsche roeden.

„§ 73. Hiertoe zijn dan ook aan de residenten stellige voorschriften gegeven. Verreweg het grootste gedeelte van Java ligt nog onbebouwd, allerwege doorsneden met rivieren. Onder medewerking van het gouvernement, zijn de waterleidingen overal ligtelijk te vermeerderen, en eene toenemende bevolking grijpt gretig de gelegenheid aan, om zich in het bezit van rijstvelden te stellen. Met gepaste voorzorgen en eene regtmatige toepassing van dit beginsel, kan het tot groote resultaten leiden, en ontmoet nergens den minsten tegenstand.

„Het aangenomen stelsel van belasting en kultuur, verhindert dan ook geenszins, om aan den Javaan het regt toe te kennen, om over zijn verderen arbeid en over *drie vierde* of *vier vijfde gedeelten* van zijn grond, naar welgevallen te kunnen beschikken; zelfs erlangt dit regt daardoor eene merkelijke uitbreiding, dewijl hij daartoe thans meer tijd en land bezigen kan, dan hem anders, bij het betalen eener geldelijke belasting, overbleef.

„§ 74. Alles nu, wat het voortbrengsel is of kan zijn eener vrije industrie, moet mijns inziens niet worden gemonopoliseerd; het is het wettig eigendom van hem die het voortbrengt; hij moet daarover met de meeste vrijheid kunnen beschikken, en dus moet ook de handel daarin aan geene restriktiën zijn onderworpen. Hier wijst dan ook de grenspaal, waar de kultures, vatbaar voor een stelsel van monopolie, zich afscheiden van die der vrije industrie, zich als van zelf aan.

„§ 75. Is eenig voortbrengsel verkregen door medewerking van een ander, die daartoe zijn kapitaal en zijn grond verleent, of daartoe op eenige andere wijze heeft medegewerkt, dan is hij mede-eigenaar van het produkt, en de arbeider kan het zich niet geheel toeëigenen, noch daarover eigenmagtig beschikken.

„§ 76. Het is overbodig hier op te sommen, de wijze waarop zulk een voortbrengsel in beider belang kan worden verhandeld. Genoeg is het, te doen opmerken, dat ten aanzien van de koffij- en andere kultures, hier gevestigd, het eenvoudigste en voor den Javaan verstaanbaarste beginsel, hier te volgen, dáárin gelegen is, dat men hem zijn aandeel daarin, naar een billijken en vasten maatstaf betaalt. Hij staat dus, in dat geval, gelijk met den daglooner, die bij het stuk arbeidt en daarvoor zijn loon ontvangt.

„§ 77. Daarom ben ik van gevoelen geweest, dat een billijke en vastgestelde prijs aan den Javaan, voor de koffij, moest worden verzekerd. Dat het gouvernement, bij lage markten, daarop verlies lijden kan, is niet tegen te spreken; maar nergens wordt de daglooner betaald naar den prijs welke het objekt door hem vervaardigd, aan den eigenaar opleveren kan, maar wel naar den maatstaf der daghuur. Wil het gouvernement koffij doen teelen, dan moet de Javaan den last der spekulatie niet dragen, zoo min als hem het voordeel daarvan toekomt, en uitdienhoofde dan ook, kan ik niet deelen in het gevoelen van den heer Merkus, om den Javaan de koffij te voldoen naar de waarde van den marktprijs; evenmin om hem, naarmate van den afstand en de moeite van het transport, meer toe te leggen.

„§ 78. Hij heeft met de waarde van het produkt niets te maken; maar regt om een billijk loon voor zijn arbeid te vorderen, en het is hem onverschillig of toevallige omstandigheden het transport begunstigen of verzwaren.

„§ 79. Een produkt nu, op deze wijze verkregen, waarvan de Javaan, als teeler op gezag en door den invloed van het gouvernement, het loon genoten heeft, kan, voorzoover noodig, aan eene handelmaatschappij worden afgestaan op zoodanige voorwaarde, als het belang en de oogmerken van het gouvernement vorderen te bedingen. Noch de meerdere of de mindere voordeelen, daarvan te genieten, noch de wijze waarop daarover beschikt wordt, hebben eenigen invloed op de uitbreiding of vermindering van die teelt, daar deze berust op het gezag en den invloed van het gouvernement, en niet op de vrije determinatie van den teeler, evenmin als het bedrag der belasting, welke hij anders te betalen hebben zou, van zijne keuze afhangt. Genoeg, zoo hij, door zoodanig stelsel, in zijn eigen schatting is bevoordeeld, en dit boven eene geldelijke betaling, waartoe hij anders gehouden zou zijn, verkiest. Het gouvernement is in dit geval vrij, om aan de kultuur al die extensie te geven, welke deszelfs belang vordert en de omstandigheden veroorloven; het is tevens bevoegd en gehouden, daarover op eene wijze te beschikken, met het belang des moederlands het meest overeenkomende.

„§ 80. Maar zulks is geenszins oorbaar noch, gelijk wij gezien hebben, in het onderwerpelijk geval voor ons belang noodzakelijk, met produkten van vrije industrie, en dus zal, te dien aanzien, het volgend antwoord op de derde vraag moeten worden gegeven:

„Over alle produkten die, middelens de vrije industrie, door den Javaan worden voortgebragt, moet hem de vrije beschikking worden toegekend, en hem daartoe de meeste hulp en bescherming worden verzekerd, en dus ook de onbelemmerde handel daarin worden toegestaan."

4. In de *vierde plaats* wordt de vraag gesteld: — welke extensie aan de kultures, op gezag en door den invloed van het gouvernement gedreven, kan worden gegeven? alsmede welke pekuniëele en kommerciëele voordeelen, het moederland zich daarvan mag beloven?

De koffijproduktie bedroeg, in de laatst voorgaande jaren, gemiddeld ongeveer 300,000 pikols. Bij de ontwikkeling der overgenomen Vorstenlanden, en de allerwege bevolen vermeerderde aanplantingen, inzonderheid van pagger- en bosch-koffij, mogt men, bij eene lage raming, over eenige jaren op eene produktie van 500,000 pikols koffij rekenen.

De suiker, indigo, tabak en andere handelsprodukten, moeten voornamelijk op rijstvelden worden geteeld, vermits de grond op Java, evenmin als elders, onafgebroken vruchten oplevert zonder bemesting, en deze op Java alleen door irrigatie verkrijgbaar is. Die kultures moesten dus beperkt blijven tot de uitgestrektheid rijstvelden, welke geïrrigeerd kon worden.

Wij nemen nu weder de volgende paragrafen in haar geheel over.

„§ 83. De landrente over geheel Java, wordt betaald van een millioen bouws sawavelden, schoon de uitgestrektheid zeker aanzienlijk meer bedraagt. Het *een vierde* of *een vijfde gedeelte* daarvan, kan bestemd worden tot de teelt der produkten voor de markt van Europa geschikt; inzonderheid zoo men zorgt, in iedere residentie, naarmate er rijstvelden tot die kultuur gebezigd worden, nieuwe sawa's aan te leggen. — Laten wij aannemen, dat dus 100,000 bouws, op die wijze, aan de suikerkultuur, en 125,000 bouws aan

den indigo, tabak en andere, in vervolg van tijd, zullen kunnen worden gewijd; alsdan zullen kunnen verkregen worden: 1,500,000 pikols suiker en p. m. 60,000 pikols indigo, tabak en andere gewassen.

„§ 84. Deze schatting is niet te hoog, zoo men in aanmerking neemt: dat de goede rijstvelden meer zullen opleveren dan 15 pikols suiker per bouw, dat nog vele hooge gronden daartoe, voor de eerste jaren, te bezigen zijn, en jaarlijks, door den aanleg van nieuwe rijstvelden, de gelegenheid om die kultuur uit te breiden vermeerdert.

„§ 85. De indigo, tabak en andere artikelen zijn, als meer kostbare waren, op de meeste plaatsen, waar rijstvelden te vinden zijn, te teelen, en overigens de opbrengst daarvan niet hoog berekend. Laten wij echter, om de kwade kansen niet te laag aan te slaan, van de suiker 300,000 pikols aftrekken en die op 1,200,000 pikols stellen, en 20,000 pikols van de overige gewassen.

„§ 86. De op deze wijze bepaalde hoeveelheid produkten, zal dan, om naar Europa te worden overgebragt, vorderen 200 à 250 schepen van 7 à 8000 pikols ieder, bemand met p. m. 7000 koppen.

„§ 87. De marktwaarde dier produkten, in Europa aangekomen, zal, naar den tegenwoordigen prijs, bedragen eene som van ruim *f* 50,000,000. —

„§ 88. Het kapitaal, voor de schepen en derzelver uitrusting noodig, kan zeker op *f* 25,000,000.— worden geschat, en de aanvoer van objekten uit Europa, zoo als die dan zijn zal, op *f* 15,000,000.—; makende te zamen een kapitaal van *f* 90,000,000.—, dat in dien handel emplooi vinden zal.

„§ 89. En tot welk een verderen handel geeft dit geen aanleiding, daar zeker voor 35 à 40 millioen van die produkten, naar andere markten zullen moeten worden vervoerd, en met gelijke retouren van invoer aan Holland zullen moeten worden voldaan.

„§ 90. Men voege nu hierbij de aanzienlijke inkomsten, welke de schatkist onmiddellijk daarvan zal kunnen oogsten. Ik ga hierbij van het beginsel uit, dat, gelijk onder de voormalige Kompagnie, van die produkten aan het gouvernement alhier zal moeten worden betaald, wat het hier intrinsiek daarvoor besteedt, dat is de waarde van het koper daarvoor, in zilver berekend, betaald, of wel de koffij, na aftrek der landrente tegen *f* 15.— koper de pikol, met *f* 12,50 zilver; de suiker, tegen *f* 10.— koper, met *f* 8.33 zilver; de indigo en andere objekten, tegen *f* 187.— van het produkt door 2¼ bouw opgeleverd;— dan zal 's rijks schatkist, volgens de tegenwoordige markt, genieten: van de koffij *f* 12.50, van de suiker *f* 2.70 en van den indigo en andere produkten *f* 70.— per pikol, en dus daarvan eene inkomst van ruim *f* 12,000,000.— worden genoten (*).

„§ 91. Voegt men hier nu nog bij, het excedent der inkomsten van Java boven deszelfs lasten, zoo als de begrooting van dit jaar aanwijst, dan geloof ik mij

---

(*) Indien het aanstaande jaar, de produkten voor denzelfden hoogen prijs konden worden verkocht, die daarvoor eenige jaren geleden verkregen is, zou de kolonie reeds eene som van zestien millioen aan het gouvernement in Europa kunnen opleveren; — en waarom zou men niet, door het vermeerderen der kwantiteit, trachten te herstellen wat men, door het dalen der prijzen, verloren heeft?

(*Noot van den gouv. gen. van den Bosch*).

niet te bedriegen, wanneer ik, hetgeen Java voor de schatkist opleveren kan, op ƒ 16,000,000. — schat.

„§ 93. Gaarne intusschen stem ik toe, dat het geschetste resultaat niet als volkomen zeker is aan te merken. Niet alleen dat menig ontwerp in de uitvoering moeijelijkheden oplevert, waarop bij den aanvang niet is gerekend, en de schijnbare mogelijkheid nog opverrena den goeden uitslag niet verzekert; maar bovendien kunnen, op zoodanige ondernemingen, omstandigheden van buiten van invloed zijn, en zal, althans bij de te voorziene mededinging der Engelschen, ten minste voor eenigen tijd, op minder hooge prijzen moeten worden gerekend."

Van den Bosch vermeent, door de uiteenzetting van het vorenstaande, te hebben aangetoond: dat aan het Indisch bestuur een ruime werkkring is geopend, en dat nog gedurende vele jaren zal kunnen worden gerekend op eene steeds toenemende uitbreiding van kultuur, handel en welvaart voor het moederland. Vermits bij het medegedeelde niets in rekening is gebragt voor de thee, zijde en kochenielje, evenmin als voor hetgeen de Buitenbezittingen kunnen bijdragen, acht hij de hoop gegrond, dat hierin eene kompensatie zal gevonden worden, zoo men al op Java, bij de verdere uitbreiding op onoverkomelijke hinderpalen mogt stuiten, en dat men dan zelfs niet ver beneden het geraamde zal behoeven te blijven, althans niet, wanneer de zaak met ijver en goed beleid wordt voortgezet.

Daarna besluit van den Bosch zijne memorie aldus:

„§ 94. Ziedaar, hoogedelgestr. heeren! het resultaat, dat men zich, mijns inziens, van het onderwerpelijk stelsel van kultuur en handel mag beloven. Kan men, aan het moederland, van hier een direkt inkomen van zestien millioen gulden bezorgen, dan zal het uit alle zijne financiëele ongelegenheden gered zijn. Kan men het negentig millioen met voordeel in den handel op Java doen aanwenden, dan zal de koophandel tot den vroegeren trap van uitgebreidheid opklimmen, en kan men het hier een débouché van vijftien millioen, aan voortbrengselen van nationale kunstvlijt doen verkrijgen, dan zal de verarmde bevolking onzer steden gevoed, en haar een nuttige werkkring aangewezen zijn. Naar dat doel moet dus gestreefd, en dat oogmerk bereikt worden.

„Ik laat het aan uwhoogedelgestr. oordeel over, te beslissen, of wij ons, door het belang van den partikulieren handel en andere neven-konsideratiën van nog geringer belang, in ons streven naar dat doel moeten laten terughouden, of daaraan zulke gewigtige uitkomsten moeten opofferen.

„Ik heb thans, zonder eenige terughouding, mijne wijze van zien aan uhoogedelgestr. ontvouwd. Ik heb dit kunnen doen, omdat ik thans vertrouw, bij alle leden der regering die welwillende medewerking te zullen ondervinden, welker gemis mij de vroeger verdeelde gevoelens zoo dikwijls heeft doen betreuren.

„Het is naar de hoofdtrekken van het hier geschetste systema, dat mijne handelingen, sedert mijne komst in dit land, zijn ingerigt geweest, en waaraan zij alle kunnen worden getoetst. Het is daardoor, dat de kolonie in staat gesteld is, reeds het voorgaande jaar (1831) drie millioen te remitte-

ren, dit jaar (1832) zes, en het aanstaande jaar (1833), naar ik vertrouw, acht of negen zal kunnen overmaken.

„Uit hetgeen in drie jaren gedaan is, kan afgeleid worden, wat in vervolg van tijd geschieden kan. Welk een gering gedeelte van het geheel is nog slechts aan de kultuur van produkten voor de markt van Europa gewijd, en hoeveel minder moeijelijkheden zullen mijne opvolgers te bestrijden hebben, dan mij te beurt gevallen zijn. Om dit te beseffen, is het slechts noodig zich te herinneren, in welken toestand ik het bestuur heb aanvaard: hoe moeijelijk alle beginselen zijn, inzonderheid in een land waar men aan het oude hecht, waar het aan geschikte voorwerpen tot zoodanige onderneming, en aan vertrouwen op deze, evenzeer als aan geld mangelde, en waar bovendien, bij mijne aankomst, een nadeelig slot tusschen uitgaven en inkomsten, weinig financiëele hulpmiddelen deed te gemoet zien, tot zulk een ontwerp vereischt; — alle welke omstandigheden, door den staat van onrust en onbestemdheid in maatregelen, ten aanzien der volken en vorsten van Java te nemen, nog werden verzwaard."

„§ 95. Thans zijn de publieke kassen wel voorzien; aan alle behoeften van het gouvernement wordt zonder karigheid voldaan; onze inkomsten gaan de uitgaven ver te boven; de rust is volledig, en alle zaken met de vorsten zijn geschikt, het vertrouwen bij allen is aangegroeid. Zie slechts met welk een drift onze suikerplanters en indigo-bereiders hunne ondernemingen uitbreiden, en met welke gewilligheid de Javaan zijne velden aan de teelt der handelsprodukten wijdt. De kennis vermeerdert tevens van dag tot dag. Wat mag men dus niet van de toekomst verwachten? En voorzeker, wanneer men in aanmerking neemt, wat onder alle de vroeger opgegeven omstandigheden is tot stand gebragt, heb ik van de toekomst niet te veel verlangd.

„§ 96. Thans ten slotte het betoogde resumerende, zal het uhoogedelgestr. blijken, dat het door mij voorgedragen systema op de volgende hoofdpunten berust:

a. De teelt van produkten, voor de markt van Europa geschikt, door middel van het gezag en den invloed van het gouvernement, op eene wijze, met de belangen en de huishoudelijke inrigtingen van den Javaan strookende, zooveel mogelijk en op de voor het gouvernement meest voordeelige wijze, uit te breiden.

b. De beschikking over de voortbrengselen, op die wijze verkregen, aan het gouvernement voor te behouden.

c. Dat gedeelte daarvan, hetwelk het excedent der koloniale inkomsten toelaat, te remitteren ten behoeve van 's gouvernements schatkist in Holland, en middelens konsignatiën daarvan door de handelmaatschappij.

d. Een ander gedeelte daarvan te bestemmen, om aan de handelmaatschappij op billijke voorwaarden te worden afgestaan, in voldoening van objekten van hollandsche kunstvlijt, door haar hier aangevoerd.

e. Het overschietend gedeelte, niet tot de beide opgegeven oogmerken vereischt, op publieke vendutie aan de meestbiedenden te verkoopen.

f. Aan de teelt van alle voortbrengselen, welke de vruchten kunnen zijn eener vrije industrie, de meeste aanmoediging te geven, en de producenten daarvan de onbelemmerde beschikking daarover toe te staan.

„§ 97. Verder vermeen ik, uhoogedelgestr. te moeten informeren, dat de onderwerpelijke mededeeling geenszins ten doel heeft, het door mij behandeld systema tot een onderwerp uwer deliberatie of diskussie te maken. De beschouwing der zaak zal uhoogedelgestr. hebben doen zien, dat zoodanig systema niet alleen op plaatselijke aangelegenheden gegrond kan zijn, maar verbonden is met staatkundige doeleinden en ontwerpen van algemeen belang.

„De regering dezer gewesten kan zich niet tot die hoogte verheffen, noch op dat standpunt plaatsen, vereischt om het geheel te overzien. Een plaatselijk nadeel kan dikwerf voordeelig zijn in het algemeen belang. De koning alleen kan zulk een stelsel van bestuur bepalen en voorschrijven, en de overtuiging, dat wij het in zijn geheelen omvang hier nimmer kunnen beoordeelen, moet ons ook de noodzakelijkheid doen inzien, daarin de leiding te volgen, ons door hooger hand aan te wijzen.

„§ 98. De vereerende goedkeuring, waarmede zijne majesteit alle mijne verrigtingen totdusver wel heeft gelieven te bekroonen, strekken uhoogedelstr. ten waarborg, dat ik 's konings meening wel heb begrepen; en schoon hoogstdezelve zich nog niet heeft verklaard, ten aanzien van de wijzigingen welke, naar mijn inzien, door den veranderden staat van zaken in Europa, in het vroeger beraamde ontwerp zullen gevorderd worden, zoo vermeen ik echter 's konings inzigt genoegzaam te kennen, om mij te mogen vleijen dat, zoo al veranderingen in mijne daaromtrent gedane voorstellen noodig geacht worden, niettemin het beginsel zal worden aangenomen. Tot dien tijd, kan noch mag ik afwijken van hetgeen mij toeschijnt, met den wensch des konings het meest te zullen strooken.

„Totdat zijne majesteit zich deswege nader zal hebben gelieven te verklaren, wensch ik dan ook, dat uhoogedelgestr. het opgegeven stelsel van kultuur en handel, als het aangenomene gelieft aan te merken (natuurlijk ter mijner verantwoording) en dat in overeenstemming daarmede, de adviezen over daartoe betrekkelijke onderwerpen worden ingerigt. De deliberatiën zullen daardoor merkelijk worden verkort, want adviezen die met de aangenomen beginselen mogten strijden, zijn natuurlijk niet aannemelijk, omdat eenheid en overeenstemming onmisbare vereischten zijn in ieder stelsel van bestuur.

„Wat de wijze van uitvoering, of de toepassing van het systema op bijzondere gevallen betreft, daarin kan het oordeel verschillen, en is eene wederkeerige vrije wisseling van gedachten hoogst nuttig, en het meest geschikt om misslagen te doen vermijden; waarom ik uhoogedelgestr. dan ook ernstig uitnoodig, daarmede onbeschroomd voort te gaan: ik erken gaarne, dat uwe medewerking en hulp mij daarin van het grootste nut zijn kunnen.

„Uit het opgegevene verder, zal het uhoogedelgestr. thans duidelijk blijken, waarom ik mij met het gevoelen van den heer Merkus, zooals het in zijne nota van den 9den dezer n°. 109 voorkomt, niet kan vereenigen, maar bij mijne vroegere meening, in mijne nota van 25 Mei ll. n°. 953 uitgedrukt, moet blijven persisteren.

„Eindelijk moet ik verlangen, overeenkomstig den wil des konings, dat het hier medegedeelde blijve binnen de muren der vergaderzaal. Het is geenszins noodig, dat daarbuiten het eindoogmerk, waarop onze bedoelingen uitloopen, bekend zij, evenmin als het raadzaam is, om eenigen stand of partij, een ten

hunnen opzigte gunstig of ongunstig voornemen, te doen vermoeden; ik verlaat mij in deze geheel op de diskretie van de leden der regering."

VERKLARING VAN HET RAADSLID MERKUS.

Blijkens art. 5 der medegedeelde resolutie van 8 Augustus 1832 nº. 35, hadden alle de raadsleden zich met de, bij die resolutie genomen beschikkingen eenparig vereenigd, behoudens de verklaring door het raadslid Merkus, daaromtrent in het geheim archief geïnsereerd. Die verklaring is, in de volgende bewoordingen, in dat geheim archief opgeteekend:

„De raad van Indië Merkus heeft verzocht aanteekening te houden dat, ingevolge den inhoud van § 97 der nota van zijne excellentie den gouverneur-generaal, van 24 Junij ll. nº. 1181 geheim, hij zich niet geregtigd acht, in eenige diskussie te treden over de in die nota verhandelde onderwerpen.

„Dat hij, zich daarvan onthoudende, echter niet mag wenschen, dat zijn stilzwijgen als eene volledige toetreding zou worden beschouwd, en dus meent bevoegd en verpligt te zijn, te verklaren: dat hij verscheidene der door zijne excellentie voorgestelde daadzaken, niet als zoodanig aannemen, en zich dus ook niet vereenigen kan met vele der daaruit voortgevloeide gevolgtrekkingen en redeneringen.

„Dat het systema, door zijne excellentie aangenomen, ofschoon met blijkbaar inzigt om het moederland nuttig te zijn, enkel is voorgedragen van de zijde der voordeelen die het kan aanbrengen, terwijl daartegen bedenkingen kunnen bestaan, op welke, in hetzelfde belang van het moederland, wel dient te worden gelet, en welke het daarom, naar het gevoelen van den raad van Indië, raadzaam zou zijn geweest, bij eene vrijmoedige en onbelemmerde diskussie, rijpelijk te wikken en te wegen.

„Dat vooralsnog, — daargelaten inhoever het gewigt dier bedenkingen kan opwegen tegen de voorgestelde voordeelen, tegen de voortdurende verkrijging van welke, door middel van monopolie, zich de ondervinding van alle tijden in gelijke omstandigheden verklaart, — hij raad van Indië niet mag nalaten, den opregten wensch te kennen te geven, dat, tot de opvolging van gemeld systema, ten minste op de van hier enkel voorgedragen eenzijdige beschouwing, niet zal worden besloten."

ANTWOORD HIEROP VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN DEN BOSCH.

Dit antwoord is gedagteekend van Buitenzorg, den 8sten Augustus 1832, zijnde de datum van de betrekkelijke resolutie. Het luidt aldus:

„Naar mijn inzien, is de regering alleen bevoegd om in deze een voorloopigen maatregel te nemen, ten einde de decisie des konings daaromtrent te kunnen afwachten en te zorgen, dat inmiddels de zaak niet uit haar geheel gebragt worde. Daarom is het dan ook noodig, vast te stellen: dat voor het aanstaande jaar al de koffij aan het gouvernement zal worden geleverd, dewijl die anders weder, bij partikuliere kontrakten, wordt opgekocht. Maar daarom tevens moet het (voorgestelde) 2de artikel der resolutie, waarbij bepaald wordt, dat slechts *een vijfde* van het produkt als belasting betaald zal

worden, vervallen; want eenmaal daartoe de toezegging aan den Javaan gedaan zijnde, zou het moeijelijk zijn, gesteld de maatregel werd afgekeurd, daarop terug te komen. Hieruit vloeit dan alverder voort, dat het meerdere *tegen marktprijs* moet worden aangenomen. Wat dit beteekent, weet de Javaan bij ondervinding. Door te zeggen: *tegen een nader te bepalen prijs*, zouden de opkoopers hem ligtelijk in den waan kunnen brengen, dat men voornemens was, voor den vervolge hem de koffij tegen een geringen prijs te doen leveren. Wordt de resolutie op de door mij voorgestelde wijze genomen, dan zal het altijd gemakkelijk zijn, de beslissing des konings in te voeren.

„Nadat derhalve de resolutie, in voege voorschreven, zal zijn opgemaakt en gearresteerd, verlang ik dat een afschrift daarvan, met alle de daartoe betrekkelijke stukken, mij worde aangeboden, ten einde uit het kabinet aan het ministerie voor de koloniën te worden opgezonden; zullende ik, bij die gelegenheid, tevens mijn gevoelen omtrent de nota van den heer raad van Indië Mr. Merkus bekend maken; achtende ik het overbodig, om dienaangaande in nadere diskussiën te treden."

De hier medegedeelde geheime stukken werden, zoo als wij gezien hebben, eerst later, en wel bij missive van den gouverneur-generaal, dd. 15 November 1832 no. 1839/35, aan den minister gezonden, en door dezen ontvangen nadat reeds, bij koninklijk besluit van 10 Februarij 1833 lett. X[3], in de zaak was beslist, door het bekrachtigen der Indische resolutie van 8 Augustus 1832 no. 35.

De aangehaalde missive van 15 November 1832 no. 1839/35, biedt weinig nieuwe gezigtspunten aan. Van den Bosch deelt daarbij, onder anderen, den minister mede, dat hij de leden der Indische regering, door zijne uitvoerige nota van antwoord, dd. 24 Junij 1832 no. 1181, *nader heeft willen bekend maken* met het stelsel, door hem, totdusver, *„dan eens meer bedektelijk, dan eens meer openlijk"* gevolgd. Opmerking verdienen ook de volgende zinsneden:

„Het ontwerp zelf: — de belasting op de koffij te heffen, en de wijze om daarover te beschikken, — behoort, gelijk ik reeds vroeger gezegd heb, tot die, welke ik mij had voorgesteld, met uwe excellentie, bij mijne terugkomst, zoo aan mijne wenschen voldaan en ik in dit jaar vervangen was (*), te behandelen.

„Ik gevoel volkomen, hoe moeijelijk het voor uwe excellentie zijn zal, daarover een bepaald advies uit te brengen, en dat daartoe nog vele inlichtingen en uiteenzettingen kunnen worden vereischt.

„Ik kan dan ook uwer excellentie geenszins adviseren, om in deze een stellig voorstel aan zijne majesteit uit te brengen; maar wensch alleen, dat men de finale uitspraak daarover uitstelle tot mijne terugkomst; dat men mij inmiddels veroorlove, in den geest van het ontwerp, voorzoover zulks betrekking heeft tot deze bezittingen, te blijven voortgaan; en dat de resolutie der

---

(*) · Toen van den Bosch dit den 15den November 1832 schreef, had hij nog niet ontvangen de, in de vorige aflevering medegedeelde, koninklijke besluiten van 22 en 28 Julij te voren.

regering van 8 Augustus 1832 no. 35, voorloopig worde goedgekeurd. Ik meen dit voorstel aan uwe excellentie te moeten doen, omdat het daarvan afhangen zal, of ik het aanstaande jaar de belangrijke remise, u toegezegd, zal kunnen overmaken."

Nog vestigt van den Bosch, in dezelfde missive, de aandacht des ministers op het voorkomende in dat gedeelte zijner nota, waaruit blijkt, dat de jaarlijksche remises van Java, ten behoeve van het departement van koloniën, met der tijd tot op *zestien millioen* kunnen worden gebragt, onder bijvoeging, dat die som niet te hoog gesteld is, ingeval de prijzen der produkten bleven op de toenmalige hoogte.

Inmiddels moest, op Java, uitvoering worden gegeven aan den genomen maatregel, vóór nog de beslissing van het opperbestuur kon bekend zijn, omdat die maatregel met 1833 in werking kwam.

In de vergadering der hooge regering van 3 Februarij 1833, bragt de gouverneur-generaal ter tafel, de onderscheiden rapporten en adviezen, welke reeds bij kabinets-missive van 14 Januarij te voren n°. 83, aan de leden der regering ter lezing waren gezonden, en die alle betrekking hadden tot de maatregelen van exekutie der resolutie van 8 Augustus 1832 no. 35. Die rapporten en adviezen waren het gevolg van de, uit het kabinet van den gouverneur-generaal, gedane omstandige aanschrijvingen aan de residenten op Java, waarop vervolgens de adviezen en voorstellen van den direkteur der kultures, en van de generale direktie van financiën waren ingewonnen.

De gouverneur-generaal had, na aandachtige kennisneming van de schriftelijke aanteekeningen der regeringsleden op voorschreven stukken, een nader koncept-reglement ontworpen, voorzooveel betrof de uit te vaardigen algemeene bepalingen. Hij verklaarde, ter facilitering der deliberatiën over deze belangrijke materie, dat koncept te zullen doen voorlezen, ten einde vervolgens artikelsgewijze, de daarin vervatte bepalingen te ontwikkelen, te bespreken en, al of niet gewijzigd, te arresteren.

Hiertoe werd dadelijk overgegaan. De deliberatiën der vergadering leidden tot het nemen der resolutie van denzelfden dag (3 Februarij 1833) no. 1 (*), waarbij:

Art. 1. Gearresteerd werd het *Reglement, bevattende algemeene bepalingen volgens welke de belastingschuldige koffij, op Java geteeld wordende, aan het gouvernement zal moeten worden geleverd, ingevolge resolutie van* 8 *Augustus* 1832 n°. 35, *Staatsblad* n°. 35; — welk reglement is opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1833, onder no. 7.

Art. 2, 3 en 4. Bepalingen werden vastgesteld, die bij hetzelfde Staatsblad zijn opgenomen.

Art. 5. De respektieve residenten werden aangeschreven, om op 1 Maart daaraanvolgende, aan het gouvernement in te zenden, het resumé der opga-

---

(*) Behalve deze resolutie werden in dezelfde vergadering nog 28 resolutiën gearresteerd, waaronder er van groot en overwegend belang worden aangetroffen.

ven, ter voldoening aan het bepaalde bij het voorgaande art. 2, door hen ingewonnen; en om in het bijzonder hunne aandacht te vestigen op zoodanige personen, als in deze van valsche of verkeerde opgaven kunnen worden verdacht gehouden.

Art. 6. Aan de gekoncerneerde residenten op Java, met referte tot art. 6. van voorschreven reglement, voorzooveel noodig, werd opgemerkt, dat door de bij dat artikel bepaalde aftrekking van *twee vijfden* van den marktprijs, voor de verschuldigde landrenten der koffij, alsnu ook de aanslag der koffijtuinen van zelf vervallen kan.

Art. 7. Werd aangeteekend: dat de speciale bepalingen en lastgevingen, voortvloeijende uit de verdere exekutie der resolutie van 8 Augustus 1832 no. 35, en van het hiervoren gearresteerd reglement, in verband tot de ingewonnen adviezen, hiervoren vermeld, naarmate van den aard der zaak zullen worden geregeld, en afgedaan bij volgende resolutiën in rade, dan wel bij onmiddellijke aanschrijvingen van den gouverneur-generaal en van den direkteur der kultures.

Art. 8. Alverder werd aangeteekend: dat de gouverneur-generaal zich voorbehield, om ten opzigte van de koffij, in de Vorstenlanden geteeld wordende, tot den algemeenen maatregel omtrent dat produkt, nader de vereischte voorstellen over te leggen, gegrond op het door de regering aangenomen beginsel, dat die koffij in gemelden maatregel behoort te deelen.

Bij resolutiën van 10 Maart 1833 n°. 1, van 3 en 10 April daaraanvolgende n°. 12 en 2, en van 9, 22 en 26 Junij n°. 1, 7 en 18, werden, voor onderscheiden residentiën, een aantal speciale bepalingen gemaakt, als bedoeld bij even medegedeeld art. 7; welke echter van geen algemeen belang zijn, en dus hier met stilzwijgen kunnen worden voorbijgegaan.

Het hiervoren bedoelde, bij Staatsblad 1833 no. 7, opgenomen reglement, is in de hoofdzaak nog geheel van kracht. Artikel 1, luidende: — „Alle koffij, op Java geteeld en aan het betalen van landrenten onderworpen, zal aan het gouvernement worden geleverd *tegen marktprijs jaarlijks door het gouvernement vast te stellen;*" — is inzoover, bij Staatsblad 1858 no. 19, gewijzigd, dat voor de onderhaalde woorden moet gelezen worden: „*tegen eene belooning overeenkomstig het bepaalde bij* § 4 *van art.* 56 *van het reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, jaarlijks vast te stellen.*"

De aangehaalde § 4 schrijft voor: — „Dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zóódanig zij, dat de gouvernements kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt."

De minister van koloniën gaf, bij missive van 23 September 1858 no. 10/1138, aan de indische regering te kennen, dat het den koning, na raadpleging van den raad van state, had behaagd, zich, bij kabinets-beschikking van den 11den dier maand no. 49, te vereenigen met de beschouwingen en voorstellen van hem minister, strekkende om, als grondslag van berekening bij het, na 1859, jaarlijksch vaststellen van de betaling voor de aan het gouvernement te leveren koffij, den daarbij opgegeven maatstaf aan te nemen. Die

maatstaf was, voor de gedeelten van Java waar landrenten geheven worden, de volgende:

„Wanneer de gemiddelde marktprijs van de koffij op Java, volgens opgave van de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij te Batavia, over de laatste vijf jaren, onmiddellijk voorafgaande aan het tijdstip der jaarlijksche prijsbepaling door het gouvernement, is geweest:

beneden	*f* 20.—			dan	outvangt	de	aanbrenger	*f* 8.50	per	pikol
van	„ 20.—	tot	*f* 22,50	„	„	„	„	„ 9.—	„	„
„	„ 22.50	„	„ 25.—	„	„	„	„	„ 9.50	„	„
„	„ 25.—	„	„ 27.50	„	„	„	„	„ 10.—	„	„
„	„ 27.50	„	„ 30.—	„	„	„	„	„ 10.50	„	„
„	„ 30.—	„	„ 32.50	„	„	„	„	„ 11.—	„	„
„	„ 32.50	„	„ 35.—	„	„	„	„	„ 11.50	„	„
„	„ 35.—	„	„ 37.50	„	„	„	„	„ 12.—	„	„
„	„ 37.50	„	„ 40.—	„	„	„	„	„ 12.50	„	„
boven	„ 40.—			„	„	„	„	„ 13.—	„	„

De minister gaf, in zijne aangehaalde missive, onder anderen te kennen: — Dat, na de hiervoren medegedeelde wijziging van art. 1 van Staatsblad 1833 no. 7, bij Staatsblad 1858 no. 19, de belooning aan de koffijplantende bevolking, geheel wordt beheerscht door de bepaling, vervat in art. 56 § 4 van het regerings-reglement. — Dat in die bepaling sprake is van *belooning* en van *arbeid*, en het dus als een eerste pligt der regering mag beschouwd worden, te zorgen, dat die belooning geëvenredigd zij aan den arbeid. — Dat de bepaling echter zeer onbestemd is, daar aan den eenen kant, de arbeid aan de bevolking ten minste gelijke voordeelen moet opleveren als de vrije teelt; terwijl aan den anderen kant, schadelijke opdrijving der belooning moet vermeden worden. — Dat het, na rijp beraad, uiterst moeijelijk, ja bijna onmogelijk voorgekomen is, eene praktische uitlegging te geven aan deze onbestemde uitdrukking, en dat, in dezen stand der zaak, de regering is gekomen, tot het aannemen van een grondslag van belooning voor arbeid, volgens welken de bevolking, aan den eenen kant, door een billijk gesteld minimum, gewaarborgd is voor een loon aan haren arbeid geëvenredigd; terwijl zij aan den anderen kant, zonder schadelijke opdrijving, eenigermate deelt in de winsten van het gouvernement.

Van het hier medegedeelde werd aanteekening gehouden, bij het indisch besluit van 29 November 1858 nº. 40.

De Indische regering deelde, bij missive van 4 December 1860 nº. 1135a/11, aan den minister eenige bedenkingen mede, tegen den hiervoren vermelden, n 1858 vastgestelden maatstaf, en gaf in overweging, om 's konings magtiging te vragen, onder anderen, om het maximum van betaling voor elken aan het gouvernement te leveren pikol koffij, van *f* 13. — te brengen op *f* 11.—

De minister antwoordde hierop, bij missive van 18 Maart 1861 no. 23/336, dat hij geen vrijheid had gevonden, om dat voorstel aan de goedkeuring des konings te onderwerpen; vermits de bedenkingen, die vroeger en nu weder werden ingebragt, reeds vóór de vaststelling van den bestaanden maatstaf, rijpelijk waren overwogen; terwijl het niet raadzaam voorkwam om, nu de markt-

prijzen der koffij hoog waren, de goede kansen voor de bevolking terug te nemen, en zulks te minder, omdat de hooge betaling een gunstigen invloed heeft op de produktie, zoodat althans een gedeelte der aan dezen maatregel verbonden meerdere uitgaven, werd opgewogen door hooger inkomsten. Zie Indisch besluit van 19 Augustus 1861 no. 27.

De belooning voor geleverde koffij was, voor die gedeelten van Java waar landrenten geheven worden, in de laatste acht jaren als volgt:

in 1858—	f 9.20	per pikol,	zie Staatsblad	1858	n°.	20.
„ 1859—	„ 10.—	„ „	„ „	1858	„	129.
„ 1860—	„ 10.50	„ „	„ „	1860	„	13.
„ 1861—	„ 11.—	„ „	„ „	1860	„	109ᵃ.
„ 1862—	„ 11.50	„ „	„ „	1861	„	122.
„ 1863—	„ 11.50	„ „	„ „	1862	„	78.
„ 1864—	„ 11.50	„ „	„ „	1863	„	78.
„ 1865—	„ 12.—	„ „	„ „	1864	„	187.

MEDEDEELINGEN EN BERICHTEN.

Het jongste verslag van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen.

Door welwillende toezending van het bestuur van het Bataviaasch Genootschap van een exemplaar van het verslag der werkzaamheden en verrichtingen van sedert de algemeene vergadering van 30 April 1864, zien wij ons in staat gesteld op nieuw te wijzen op den steeds toenemenden bloei dezer oudste wetenschappelijke instelling in Indië.

Aan dit verslag ontleenen wij volgende bijzonderheden:

Op het gebied der Indische taalkunde laat zich met genoegen vermelden, dat wij uit Soerakarta een afschrift ontvangen mochten van de letters ta, sa, wa, la, pa en da van het aldaar vervaardigd wordende Javaansch-Nederduitsch woordenboek, welke belangrijke arbeid sinds Winter's afsterven alleen door den heer J. A. Wilkens. wordt voortgezet.

Gelijk men zich herinneren zal, werd in de vorige vergadering ook mededeeling gedaan van het voornemen der direktie om eene vergelijkende woordenlijst van de in Nederlandsch Indië gesproken wordende inheemsche talen, voorzoover daarvan juiste opgaven te verkrijgen zijn, in de werken des Genootschaps op te nemen. Ten einde met de dialekten van het Javaansch eenigszins nader bekend te maken, werd op voorstel van den heer Cohen Stuart de door dr. Palmer van den Broek te Soerakarta in die taal overgebrachte woordenlijst aan schier alle hoofden van gewestelijk bestuur op Java toegezonden, met verzoek om te willen aangeven inhoever het taaleigen van hun gewest van het Solosche afwijkt. Reeds verscheidene antwoorden zijn hierop ingekomen, welke, naar het zich laat aanzien, met de nog te ontvangene voor de kennis van het aan fijne nuances zoo rijke Javaansch eene merkwaardige bijdrage zullen vormen.

De uit Nederland ontvangen lithografische proeven, vervaardigd naar photografische afbeeldingen van enkele der koperen platen met inskripties, aan welke de direktie bekendheid wenscht te geven, hebben slechts onvolkomen aan de verwachting beantwoord en ernstigen twijfel gewekt aan de mogelijkheid om langs dezen weg eene reproduktie te bekomen, die genoegzaam ver-

trouwen verdienen zou. De heer Cohen Stuart, aan wien de zorg voor dit onderwerp was opgedragen, heeft dientengevolge, in overleg met de direktie, gemeend zich in betrekking te moeten stellen met de heeren Simoneau en Tooh te Brussel, van wie proeven, van photo-lithographie, onmiddellijk van de clichés naar dezelfde koperen platen op steen overgebracht, ontvangen zijn, die alle reden geven om van dit middel de oplossing der gerezene bezwaren te verwachten.

De uitgave dezer inskripties, vergezeld van eene volledige transskriptie in hedendaagsch Javaansch schrift en van tabellen van de daarin voorkomende, oude letterteekens, zal de geleerde wereld in 't bezit stellen van eene hoogst belangrijke verzameling van onwraakbare, schoon helaas! niet volledig bewaard geblevene oorkonden uit den bloeitijd der hindoesche beschaving op Java, die blijkens nauwkeurige dagteekeningen tot in de tiende eeuw van onze jaartelling teruggaan. De taal van die stukken is evenwel te zeer verouderd, dan dat men zich vooralsnog zou mogen vleien met eene volledige verklaring van hun zin en inhoud. Die taal, het zoogenaamde Kawi, wordt althans op Java door geen inlander meer verstaan, doch veelzijdige berichten doen ons voor hare ontraadseling de oogen wenden naar het naburige eiland Bali, waar, nevens de godsdienstige overleveringen uit het hindoe-tijdperk, zoo men getuigen gelooven mag, ook de kennis van de kawi-taal is bewaard gebleven. De wensch om ons van de waarheid van dat beweeren te verzekeren en, indien het zich kwam te bevestigen, van die omstandigheid voor de wetenschap partij te trekken, heeft de direktie in het begin van het vorig jaar genoopt zich te wenden tot den heer Blokzeijl, adsistent-resident van Boeleleng, een ijverig beoefenaar der balineesche taal, met verzoek om met behulp van geletterde Balineezen, met name van zekeren Ida K' toet Anom, die daarvoor reeds door Brumund in 't bijzonder was aanbevolen, de verklaring te beproeven van een der koperen platen, waarvan hem tot dat einde eene photografische afbeelding is toegezonden. Het doet ons leed te moeten melden dat van die zijde tot nu toe geen antwoord ontvangen is.

Dank zij den beschermheer zag het Genootschap zich in 't bezit gesteld van een handschrift, de zangen der Bedojo's aan het hof van Djokdjokarta, inhoudende, waarbij eene hier en daar verkorte vertaling gevoegd was.

Door den heer Cohen Stuart zal gezorgd worden voor eene behoorlijke publikatie der merkwaardigste dier heldenzangen, zoo men ze althans, nu het waas dat ze omhuld hield, geheel is weggerukt, met die benaming nog mag bestempelen. Platter proza, dan de meeste inhouden, laat zich niet uitdenken.

De javaansche litteratuur zal eerlang door ons verrijkt worden met eene uitgave van het heldendicht Lokopolo, dat door dr. W. Palmer van den Broek met de meeste zorg voor de pers bewerkt en in het nederlandsch vertolkt is.

Op oudheidkundig gebied maken wij met genoegen melding van de zeer verdienstelijke wijze, waarop de heer van Kinsbergen bij voortduring zich kwijt van de hem gedane opdracht, hetgeen ons heeft doen besluiten hem den titel te verleenen van photograaf des Genootschaps.

Het zoo merkwaardig Diëng-plateau was in het laatste jaar het hoofd-terrein zijner werkzaamheden, die zich ditmaal niet bepaalden tot het louter afbeelden van het bestaande maar de vlucht namen van een archeologisch onderzoek.

Aan geen uwer toch zal het onbekend wezen, dat wij aan den praktischen blik en het zelfvertrouwen van den heer van Kinsbergen en niet minder aan de belangstelling, die zijn tegenwoordige arbeid hem inboezemt, zeer beduidende opgravingen daar ter plaatse te danken hebben, waardoor onze kennis van het verleden dier eenmaal heilige plek in niet geringe mate verhoogd wordt.

Op en om het plateau heen worden niet minder dan 32 tempelruïnes aangetroffen, in groepen van twee of drie verspreid, welke, zooals de heer van Kinsbergen aan het licht heeft gebracht, door met beelden versierde enkadrementen omsloten zijn geweest en door behoorlijk aangelegde wegen met elkaâr waren verbonden.

Door het graven eener waterleiding is hij er in geslaagd de midden op het plateau gelegen tempels geheel droog te krijgen, zijnde zij thans ongeveer zes voet beneden den moerasbodem tot op hunne fundamenten bloot gelegd.

Een aantal fraaije beelden, één beschreven steen, welke echter grootendeels verweerd is, en verscheidene andere voorwerpen van oudheidkundige waarde zijn bij die opgravingen gevonden geworden, waaruit is af te leiden, dat ook elders op het plateau nog veel onder den grond verscholen ligt.

Op het gebied der land- en volkenkunde waren de edita des Genootschaps en zijne verzamelingen de geschiktste middelen in onze hand tot verspreiding van nuttige kennis.

Van het tijdschrift zagen de vier laatste afleveringen van het 14[de] deel het licht, die weldra achtervolgd zullen worden door de drie eerste van het 15[de], waarin eene beschrijving van het leenvorstendom Boni van de hand van den zoo verdienstelijken Bakkers zal voorkomen.

Het zal zeker onzen leden aangenaam zijn, om nader met het land te kunnen kennismaken dat voor ons gezag op Celebes zoo lang een schrikbeeld is geweest: en zes of zeven jaar geleden nog in die mate eene terra incognita was, dat men niet wist of de hoofdplaats van het rijk op één of twintig palen van het strand was gelegen.

Behalve Brumund's werk ligt thans van de Verhandelingen ter perse het in het vorig verslag reeds besproken deel, geheel samengesteld uit sinologische bijdragen van den heer G. Schlegel, waarin o. a. diens uitgebreide arbeid over de geheime genootschappen onder de Chineezen wordt opgenomen.

Eene andere belangrijke bijdrage tot de juistere waardeering der chineesche instellingen mochten wij onlangs ter publiceering ontvangen van den heer C. T. M. de Grijs.

Van de in China vigeerende wetten, voorzoover die gekodificeerd zijn, is namelijk door hem eene bewerking in het nederlandsch gegeven, die hij met vele aanteekeningen heeft verrijkt,

In het chineesch zijn die wetten getiteld: de grondwetten der *Tsing-dynastie*, waarbij gevoegd zijn de bij-wetten. De heer de Grijs echter heeft vermeend daaraan den naam te moeten geven van *het strafwetboek van China*, omdat schier al het daarin behandelde zich in stokslagen oplost.

In deze wetten neemt het civiel-recht, als hoofdzakelijk gebaseerd op gewoonte-recht, eene betrekkelijk zeer ondergeschikte plaats in; daar dit intusschen voor ons juist het meeste belang heeft, zal de heer de Grijs in deze leemte, als men het zoo noemen mag, trachten te gemoet te komen door de

bijvoeging van eenige exkursen, waarvan wij reeds eene, over het versterfrecht handelende, ontvangen mochten.

's Genootschaps verzamelingen bevinden zich in goeden staat.

In sommige opzichten mogen zij belangrijke uitbreiding hebben ondergaan, van den anderen kant moeten wij wijzen op eene beduidende vermindering die, naar vertrouwd wordt, uwe goedkeuring zal wegdragen.

Herhaaldelijk is in deze bijeenkomst de mineralogische kollektie ter sprake gebracht, die reeds voor een aantal jaren door gebrek aan verzorging in een chaotischen toestand geraakt was.

Het denkbeeld om bij den thans meer beperkten werkkring des Genootschaps, in vergelijking met vroeger dagen, zich van deze verzameling te ontdoen en haar eene bestemming te geven, meer geëvenredigd aan hare waarde, kwam daarbij telkens in diskussie, doch het was vooral onze vorige voorzitter, die het Genootschap te lief had, dan dat het aan anderen iets ten geschenke geven zou, door wien eene beslissing in dien zin werd tegengehouden.

In het afgeloopen jaar is deze kwestie in den boezem der direktie meer nog dan vroeger op den voorgrond getreden en eindelijk tot eene oplossing geraakt, toen door ons werd overwogen:

dat toen de verzamelingen van mineraliën, aan het Genootschap toebehoorende, daaraan door Horner, Junghuhn, Schwaner, von Sommer en andere natuurkundigen ten geschenke werden gegeven, het Genootschap de eenige wetenschappelijke instelling in Indië was, zoodat aan die geleerden geen andere keuze open stond;

dat die schenkingen voorzeker werden gedaan met de bedoeling, dat die verzamelingen in eere zouden worden gehouden, met zorg worden bewaard en voor de wetenschap van nut blijven;

dat dit niet in voldoende mate is geschied zoo wegens het ontbreken der middelen en der noodige lokaliteit tot het in orde houden van een en ander, als omdat volgens art. 1 van het tegenwoordig reglement de werkkring van het Genootschap binnen engere grenzen afgebakend, en o. a. de studie der natuurwetenschappen daarvan uitgesloten is;

dat bij het optreden eener Natuurkundige Vereeniging deze inkrimping van werkkring goed was gezien, wijl het Genootschap door getrouw aan zijn naam zich te willen blijven voordoen als beoefenaar en bevorderaar van alle takken van menschelijk weten getuigd zou hebben van een hardnekkig volharden bij de genootschappelijke droomen, die een eeuw geleden vooral in het moederland werden gedroomd;

dat het Bataviaasch Genootschap, nu het zich een eigen veld ter bearbeiding heeft afgebakend, ten einde zijne verrichtingen aan inhoud te doen winnen, wat ze aan omvang verloren hebben, in de toepassing van dit beginsel wel zal doen zich daaraan zoo streng mogelijk te houden;

dat toch de taak der direktie reeds zwaar genoeg is, indien zij zich, wat het museum betreft, bepaalt tot het verzamelen van oudheidkundige en ethnologische voorwerpen in den ruimsten zin des woords en bovendien er ernstig naar streeft om de boekerij des Genootschaps meer en meer te doen zijn, wat zij voor Indië wezen moet;

dat met dit voor oogen, zoowel in het belang der wetenschap als om aan de bedoelingen der schenkers recht te laten wedervaren, waartoe het Genootschap uit den aard van zijn werkkring niet meer bij machte is, aan die verzameling geene betere bestemming kan worden gegeven, dan dat zij worde afgestaan aan de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, waardoor zij voor Batavia behouden blijft en men er zeker van is, dat ze met ijver en belangstelling door deskundigen zal worden in orde gebracht.

Op grond van een en ander werd in de bestuurs-vergadering van den 5den November jl. besloten de mineralogische verzamelingen van het Genootschap ten geschenke te geven aan de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging, van wie vertrouwd wordt, dat zij de kollekties goed verzorgen en ze ten meesten nutte der wetenschap en ter verspreiding van kennis zal aanwenden.

Met de meeste erkentelijkheid werd dit geschenk door de Natuurkundige Vereeniging aangenomen, die aan een paar door ons gestelde voorwaarden gaarne voldeed. Als een materiëel blijk harer gevoelens gaf zij ons dezer dagen eene kollektie ethnologische voorwerpen, afkomstig van Oost-Flores, ten geschenke, welk nog weinig bekend eiland totdusver in ons museum door geen enkel objekt vertegenwoordigd was.

Ons archeologisch en ethnologisch museum, deed in dit jaar verschillende aanwinsten. Van de belangrijkste willen wij hier met een enkel woord melding maken, terwijl voor 't overige naar de in 't licht verschenen notulen verwezen wordt.

Van Soerabaya ontvingen wij door tusschenkomst van het bestuur een aantal steenen beelden, afkomstig van de plek, waar de hoofdplaats van het rijk van Djengolo vermoed wordt eenmaal gestaan te hebben.

Onder deze kollektie munt bovenal een Boeddha-beeld uit, waarvan wel is waar niets dan een geschonden hoofd is overgebleven, doch dat zoo fraai is gemodelleerd, dat het in rondheid van vormen de grieksche kunst nabijkomt.

Om hunne vindplaats verdienen bijzondere vermelding twee groote steenen koppen en een beschadigd vrouwenbeeldje, alle naar het hindoeïsme heenwijzende, al zijn ze ook niet met juistheid te bestemmen, welke in der tijd gevonden zijn bij de ruïnen van een hindoe-tempel in Pertibi ter Sumatra's westkust, alsmede vier steenen beelden van battaschen oorsprong, tien jaar geleden te voorschijn gehaald uit een bosch in het Ankolasche, waar ze wellicht in den padri-tijd verborgen zijn geworden om ze voor de vernielingswoede der mohammedaansche overweldigers te behoeden.

Een en ander heeft het Genootschap ten geschenke ontvangen van den heer mr. W. A. Henny, laatstelijk sekretaris van het goevernement van Sumatra's westkust.

Om dezelfde reden maken wij hier gewag van een steenen Siva-beeld van meer dan menschelijke grootte, gevonden in de Moesi-oeloe (residentie Palembang) en ons door het hoofd van dat gewest toegezonden.

Vóór in het hoofdtooisel vindt men een zittend beeldje, hetwelk met even veel recht voor een Boeddha of boeddhistischen heilige gehouden mag worden, als dat wat in het groote, aan het Genootschap toebehoorende, metalen Sivabeeld op dezelfde plaats aangetroffen wordt.

De vondst van dit beeld is een bewijs te meer, dat ook op Sumatra het

hindoeïsme in vroeger dagen in het maatschappelijk leven vrij wat dieper heeft ingegrepen, dan in den regel ondersteld wordt.

Onze kollektie metalen voorwerpen werd o. a. vermeerderd met een zeer merkwaardigen tontong, eerst onlangs in het Galoesche opgegraven en ten geschenke ontvangen van den heer van Kinsbergen, die er eene photografie van genomen heeft. In den vorm heeft dit voorwerp veel overeenkomst met den tontong van Modjopahit, die ons een paar jaar geleden door den heer van Coevorden werd afgestaan.

De belangrijkste aanwinst voor ons ethnologisch museum bestond in eene uitgebreide kollektie voorwerpen van dien aard; in de residentie Kadoe door de kontroleurs E. D. Levysohn Norman en W. L. H. A. Harloff bijeengebracht. Wat de waarde van het geschenk in niet geringe mate verhoogt, is de met veel zorg uitgewerkte katalogus der kollektie, verdeeld in de navolgende hoofdrubrieken: landbouw, olie-bereiding; vischvangst, vogelvangst, het werken in hoorn, het maken van wajang-poppen, het maken van matten, het spinnen, weven, batikken van kleedjes, drukken van kleedjes, de bereiding van arensuiker, de koperslagerij, goudsmederij, geelgieterij, ijzersmederij, leerbereiding, zadelmakerij, steenhouwerij, het maken van krisheften, timmermans-gereedschappen, vervoermiddelen, het bereiden van geneesmiddelen, maten, huisraad, geoorloofde en verboden spelen, dievengereedschappen en diversen; bestaande deze laatste rubriek in een kollektie pajongs der inlandsche hoofden, in eenige modellen van woningen, van eene hangbrug en van een bamboezen pont, in een draagstoel vooral bij huwelijken in gebruik, en in twee levensgroote poppen, voorstellende eene inlandsche bruid en haar bruidegom in huwelijkskleeding.

Uit deze bloote opsomming blijkt genoegzaam de groote omvang en beteekenis van het geschenk, waarvoor de twee voornoemde kontroleurs van regeeringswege eene bijzondere tevredenheidsbetuiging hebben mogen inoogsten. Moge dit, maar nog veel meer de zucht tot verspreiding van nuttige kennis menig ánder tot spoorslag strekken, om in gelijken zin tot verrijking van ons museum werkzaam te zijn! Dan eerst zal het worden, wat het wezen moet, eene school voor eenieder, die de volken van den Archipel in hunne zeden en gewoonten, in hunne huishouding en instellingen wil leeren kennen.

Dank zij de heusche tusschenkomst van den resident O. van Polanen Petel, geraakte het Genootschap ook in 't bezit van een aantal ethnologische voorwerpen, afkomstig van de nijverheidstentoonstelling, in het vorige jaar te Serang gehouden.

De heer J. F. G. Riedel bleef onverpoosd er voor zorgen, dat de residentie Menado in ons museum goed vertegenwoordigd zij. Ditmaal was het vooral uit de afdeeling Gorontalo, dat hij ons voorwerpen toezond.

Onze kollektie Dajaksche afgodsbeelden mochten wij door den resident Happé vermeerderd zien met een Hampatoes met uitgestoken tong, gelijk aan dien, waarvan door Schwaner gesproken wordt. Afschuwelijker beeld zou moeilijk te maken zijn.

In de kollektie regalia van het gewezen Bandjermasinsche rijk, door de regeering aan ons Genootschap ter bewaring toevertrouwd, zullen ook worden opgenomen de kris Singkir en de lanspunt Kaliblah, welke, gelijk men weet,

den hoofdmuiteling demang Lehman, die ze van het begin des opstands af tot op zijne gevangenneming om 't lijf heeft gedragen, in 't oog der bevolking onkwetsbaar hebben doen zijn.

Eindelijk raakte het Genootschap in het bezit van het reeds vóór eenige jaren daaraan ten geschenke gegeven ijzeren kanon, dat een der weinige, zoo niet het eenige is, dat de onmiskenbare blijken draagt van op Java te zijn vervaardigd.

Van Lombok, dat evenmin tot nu toe in ons museum vertegenwoordigd was, werden ons door de regeering eenige niet onaardige voorwerpen ter bewaring toegezonden, welke zij van de vorsten van dat eiland ten geschenke ontvangen had.

Het muntkabinet bleef onder het beheer van den heer van der Chijs, als bijzonder toevertrouwd met dit deel der verzamelingen. De eenige belangrijke aanwinst die dit kabinet in het afgeloopen jaar gedaan heeft, bestaat in eene kollektie Japansche munten, als 2 gouden, 23 zilveren en 112 koperen, zijnde een geschenk van den heer mr. J. P. Metman.

De katalogus der bibliotheek, door den heer mr. J. A. van der Chijs met de meeste zorg samengesteld, zag in dit jaar het licht.

Met genoegen kunnen wij nu reeds mededeelen, dat deze publikatie het gebruik dat van de bibliotheek gemaakt wordt, zeer bevorderd heeft.

In ons vorig verslag hebben wij ons niet te vergeefs gevleid nog in het afgeloopen jaar met de oprichting van het nieuwe gebouw een aanvang te zien maken.

Dank zij de medewerking van het civiel bouwdepartement, kon reeds bij het goevernements-besluit van 30 Juli 1864 machtiging worden verleend tot den bouw, welke bij de daarop gehouden uitbesteeding aan den architekt Verloop voor eene som van *f* 178,200 werd toegewezen.

Het gebouw is ontworpen in grieksch-dorischen stijl.

Alleen het archeologisch kabinet zal inwendig in indische bouworde worden opgetrokken.

Bij het binnenkomen bevindt men zich in eene met marmer bevloerde vestibule, die door eene raam in het plafond wordt verlicht, en door eene kolonnade gescheiden is van het archeologisch museum, dat alzoo onmiddellijk achter de vestibule is gelegen.

In de vestibule wenschen wij o. a. de bijzonder prachtige kanonnen te doen opstellen, bekend onder den naam van Sri-bandjar, welke vroeger vóór den kraton te Martapoera gestaan hebben en als behoorende tot de regalia van Bandjermasin aan ons Genootschap ter bewaring zijn afgestaan.

Tegen de wanden van het vertrek, bestemd voor het archeologisch museum, dat au fond vier zijden van een achtkant vormt, worden amphitheatersgewijze trappen aangebracht tot plaatsing der beelden en andere voorwerpen. Bij het binnenkomen heeft men dus onmiddellijk het gezicht op de zoo schoone beelden uit de hindoe-periode, in wier bezit ons Genootschap zich verheugen mag.

Ter wederzijde van de vestibule vindt men dubbele deuren, waarvan die aan den rechterkant toegang geven tot het ethnologisch kabinet. De daarvoor bestemde zaal heeft door drie deuren gemeenschap met twee langs den voorgevel gelegen vertrekken, waarvan het grootste een sukkursaal zal zijn voor de

ethnologische kollekties, en het andere voor de regalia en preciosa bestemd is.

Door de deur aan de linkerzijde komt men in de bibliotheek, waaruit men aan de eene zijde toegang heeft tot de kamer van den sekretaris en bibliothekaris alsmede tot de leeskamer, beide welke vertrekken langs den achtergevel geplaatst zijn.

Aan de zijde naar den voorgevel toe vindt men de kamer, bestemd voor munt- en penningkabinet en de vergaderzaal, die even als het sukkursaal van het ethnologisch kabinet ook met de vestibule regtstreeksche gemeenschap heeft.

Achter het hoofdgebouw is nog eene gelegenheid tot het plaatsen van groote en zware voorwerpen. Bovendien worden aldaar nog opgetrokken eene wagenloods, eene konciergewoning en verschillende bijgebouwen.

De bouw is thans reeds gevorderd tot op de hoogte van den bovenkant der vloeren. Waarschijnlijk zal het gebouw nog dit jaar onder dak kunnen worden gebracht, terwijl het in ieder geval in het eind van 1866 gereed zal zijn.

Of onze verwachting beschaamd zal worden, dat bij de aanstaande voorziening in de zoo dringende behoefte aan een goed, doelmatig gebouw voor het Genootschap een tijdperk van bloei zal aanbreken, zoo als het in de 88 jaren van zijn bestaan nog niet doorleefd heeft? — wij hopen, wij vertrouwen van neen, want zien wij nu reeds de belangstelling in onze vereeniging als met den dag toenemen, hoeveel te meer zal dit niet het geval zijn, als hare krachtige ontwikkeling door niets meer belemmerd wordt.

De kleine verpachte middelen op Java.

De heer E. de Waal, na in zijne hoogstbelangrijke „Aanteekeningen over koloniale onderwerpen" behandeld te hebben de Opiumpacht op Java (waarop in dit tijdschrift vroeger reeds de aandacht gevestigd werd), het ontwerp van wet op de in- en uitgaande rechten in Nederlandsch Indië (dat sedert tot wet verheven is zonder dat het, jammer genoeg, naar de wenken des schrijvers gewijzigd werd) en het zoutmonopolie in Nederlandsch Indië, — wijdt de vierde en vijfde aflevering dier aanteekeningen aan de kleine verpachte middelen op Java. Ook dit onderwerp is door den verdienstelijken schrijver met groote zaakkennis, helderheid en talent behandeld. Ook aan de bazaarpacht en de vischpacht, die reeds tot de geschiedenis behooren, wijdt de heer de Waal eenige belangrijke beschouwingen, om daarna over te gaan tot het statistisch en kritisch onderzoek der nog bestaande pachten, bekend onder de namen van Rundslacht, Pandjeshuizen, Dobbelspelen, Sterke dranken, Varkenslacht, Neeringen en Hoofdgeld der Chineezen, Tabak, Tolbruggen en Overvaarten, Vogelnesten, Bosschen, Wayang, Kleine eilanden en Arensuiker. De lezing van hetgeen de schrijver omtrent deze verschillende pachten mededeelt moeten wij eenieder aanbevelen die wenscht te dringen in de kennis hoe Indië beheerd wordt. Hier willen wij slechts teruggeven de slotsom waartoe het onderzoek den schrijver leidt. Wij laten zijn eigen woorden volgen.

— Alzoo van lieverlede naar de hoogten der algemeene beschouwing teruggekeerd, trekken wij ten slotte kortelijk samen hetgeen in de dalen der details werd opgemerkt.

Waar wij ook vertoefden, telkens deden zich verschijnselen voor, die de theorie der europeesche staatshuishoudkundigen omtrent het verpachten van soevereine rechten staafden.

Doch daaruit volgde niet noodwendig dat deze manier van benutting in ieder geval verworpen moest worden. Wij ontwaarden maatschappelijke verrichtingen, waarop de staat belastingen behoort te leggen welke hij niet rechtstreeks behoort te innen. Als zoodanig vertoonde zich bij een vorig onderzoek het opiumgenot. Wij voegen thans daarbij het dobbelspel der Chineezen en hunne wajangs.

Van de andere verpachte middelen op Java moeten naar onze overtuiging twee, de pandjeshuizen en de overvaarten en tolbruggen, met voorwerp en al weggevaagd, omdat zulke belastingen door eene regeering die zich zelve respekteert niet geduld mogen worden.

De overige moeten plaats maken, òf voor rechtstreeksche heffing, doorgaans met gelijktijdige herziening der verordeningen omtrent het voorwerp (rundslacht, sterke dranken, varkensslacht, neeringen, chineezen-hoofdgeld, tabak, arènsuiker), òf voor benutting op den voet van industriëele ondernemingen (vogelnesten, bosschen, kleine eilanden).

En het eindcijfer? vragen financiers. — Het zal hun meêvallen. De schrijver is „geen slooper". Tegenover de opbrengst der twee middelen wier totale afbraak hij verlangt, — neen, wier allerspoedigste wegruiming volgens hem door heiligen regeeringsplicht geboden wordt, — staan de vruchten der verbeteringen bij menig onderdeel voorgesteld. Haar bedrag, ofschoon kwalijk te schatten, kan niet anders dan aanzienlijk zijn. —

•

Wij gelooven dit met den schrijver, en achten eene grondige herziening van het thans in werking zijnde stelsel der kleine verpachtingen (kleine, dus genoemd in tegenstelling van de opiumpacht) van hoog belang. Die herziening zal, onzes inziens, een deel behooren uit te maken van de hervormingen, thans aan de orde, waarvan een betere toekomst voor Indië verwacht wordt.

Wij laten hier ten slotte nog volgen eene opgave van het bedrag der pachten op Java en Madura, zooals het is opgegeven over het jaar 1862.

Rundslacht	*f*	685,600.
Pandjeshuizen	„	422,400.
Dobbelspelen	„	192,700.
Sterke dranken	„	220,000.
Varkensslacht	„	63,000.
Neeringen	„	96,400.
Hoofdgeld der Chineezen	„	20,400.
Tabak	„	79,200.
Tolbruggen en overvaarten	„	71,100.
Vogelnesten	„	62,800.
Bosschen	„	32,100.
Wayang	„	5,000.
Kleine eilanden	„	19,600.
Arènsuiker	„	35,000.
Totaal	*f*	2,005,300.

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LANDELIJK STELSEL

OP

JAVA.

XX.

DE KOMMISSARIS-GENERAAL J. VAN DEN BOSCH, EN DE GOUVERNEUR-GENERAAL AD INTERIM J. C. BAUD. VAN JULIJ 1833 TOT FEBRUARIJ 1834.

De met ons onderwerp in verband staande bijzonderheden, welke in het thans te behandelen tijdvak verdienen te worden opgeteekend, vatten wij weder zoo beknopt mogelijk zamen.

I. *Suikerkultuur.*

1. Op voorstel van den resident van Kediri werd, bij resolutie van 17 Julij 1833, no. 9, bepaald: dat provisioneel, en zoolang de suikerkultuur in die residentie niet volkomen zou zijn tot stand gebragt, aldaar voor de bewerking van een jonk suikerriet, in stede van 13 à 14 huisgezinnen, zoo als vroeger bepaald was, 16 huisgezinnen zouden worden afgezonderd.

2. In de residentie Soerabaya hadden, ingevolge de bestaande kontrakten, in 1832 moeten zijn geleverd, de na te melden hoeveelheden suiker; terwijl slechts geleverd waren de daarbij opgegeven kwantiteiten.

Namen der Fabrikanten.	Moest geleverd zijn.	Was geleverd.	Te kort aan suiker.	Te kort aan voorschotten.	
J. E. Banck.	30,000 pik.	8,848¼ pik.	21,151¾ pik.	*f* 95,559	53
Von Franquemont.	1,000 „	343½ „	656½ „	„ 2,873	63
Han Koktie.	2,500 „	2,500 „	—	„ —	—
Notto di Poero.	2,000 „	2,000 „	—	„ —	—
Soemo di Werio.	3,000 „	1,270 „	1,730 „	„ 11,756	25
Te zamen	38,500 pik.	14,962 pik.	23,538 pik.	*f* 110,189	41

De mindere leveringen waren, volgens verklaring van den resident, veroorzaakt door veelvuldige regens, dijkbreuken en overstroomingen, waardoor aan de rietvelden aanmerkelijke schade was toegebragt. Dientengevolge was aan Banck het riet, benoodigd voor de fabrikatie van 30,000 pikols suiker, hetwelk het gouvernement gehouden was hem te leveren, niet kunnen worden verstrekt, waardoor hij aanspraak had op de schadeloosstelling van *f* 1.— per pikol suiker, over de hoeveelheid welke hij uitdienhoofde minder had geleverd dan gekontrakteerd was, uitmakende *f* 21,151¾, en zulks ingevolge de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal aan den resident van Soerabaya, van 4 Julij 1831, n_o. 886.

Bij resolutie van 17 Augustus 1833, n°. 1 werd: — 1°. Aan von Franquemont en aan ingebei Soemo di Werio toegestaan, om de over 1832 te min geleverde suiker, in 1833 af te dragen. — 2°. Verklaard, dat genoegen werd genomen met het door Banck gedaan verzoek, om het door hem op 9 Julij 1831 aangegaan kontrakt, voor de levering aan het gouvernement van 30,000 pikols suiker, in elk der jaren 1832 en 1833, te doen inéénloopen; ten gevolge waarvan hij het, op de leverancie van 1832 nog onverevende voorschot van *f* 95,559.53, nader, in 1833, met suiker kon afdoen, doch daarentegen gerekend werd te hebben afgezien van de schadeloosstelling van *f* 1.— voor elken pikol, waarvoor hem in 1832 geen suikerriet was geleverd.

Door den resident van Soerabaya werd, bij missive van 18 November 1833, n°. 659, voorgesteld, om het hier bedoelde kontrakt van Banck als vervallen te beschouwen, zijnde toen van de levering over 1832 en 1833, te zamen 60,000 pikols bedragende, nog geen derde gedeelte ontvangen. De bij dat kontrakt verbonden velden, zouden daardoor, op voor den lande meer voordeelige wijze, aan anderen kunnen worden afgestaan, en zou de bevolking dan ontheven worden van een arbeid, welken zij met weerzin verrigtte.

Dienovereenkomstig werd beschikt, bij resolutie van 29 December 1833, n°. 16; terwijl de resident van Soerabaya werd aangeschreven, om eene voordragt te doen omtrent de schadevergoeding welke aan Banck zou blijken toe te komen. Bij dezelfde resolutie werd bepaald: — Dat aan Banck, bij preferentie, 500 jonken of 2000 bouws grond, met suikerriet beplant, voor de jaren 1834 en 1835 zouden mogen worden afgestaan, op den voet en de wijze, als bij de andere kontrakten, onder den naam van *jonk-jonk-an* bekend, en wel tegen den prijs van *f* 9.— per pikol, bepaald was, en dat, ingeval Banck ongenegen mogt zijn, om in deze wijze van afstand genoegen te nemen, alsdan die velden, even als de overige, op dezelfde voorwaarden aan andere,

zich daartoe reeds aangeboden hebbende fabrikanten, af te staan. — Dat bij de, ten gevolge van dezen nieuwen afstand, te sluiten kontrakten, uitdrukkelijk zou moeten worden bedongen, om de suikermolens binnen een bepaalden afstand van de rietvelden op te rigten, ten einde, voor den fabrikant zoowel als voor de bevolking, de bezwaren weg te nemen, welke bij ondervinding gebleken waren, uit de verre afstanden te ontstaan; met bepaling voorts, dat de kosten van het snijden en transporteren van het riet, zouden zijn voor rekening van den fabrikant.

Banck nam het nieuwe kontrakt voor 1834 en 1835 aan, hetwelk werd goedgekeurd bij resolutie van 22 Maart 1834, no. 2.

Ten aanzien van de schadevergoeding, ter zake van het afgeloopen kontrakt, was Banck ongenegen in schikking te treden. Hij vorderde de opvolging van art. 8 van het kontrakt, krachtens hetwelk hem *f* 1.— per pikol suiker toekwam, berekend over de hoeveelheid riet, welke hem niet door het gouvernement geleverd was. In 1832 en 1833 had Banck te min ontvangen 88,028,145 lontjors, welke, gerekend op 2100 lontjors per pikol suiker, representeerden 41,919 pikols suiker; zoodat de schadeloosstelling evenzooveel guldens moest bedragen. De regering nam in overweging: dat het gestipuleerde bij resolutie van 17 Augustus 1833, no. 1, de aanspraak van Banck op schadevergoeding voor in 1832 te min geleverd riet, twijfelachtig zou kunnen maken; maar dat eene onbekrompen uitlegging dier resolutie allen grond opleverde, om de bedoeling daarvan aldus te verstaan: dat die aanspraak alleen dan zou zijn vervallen geweest, wanneer in den loop van 1833, niet alleen het over 1832 door den fabrikant te min ontvangen riet, maar ook de geheele over 1833 toegezegde hoeveelheid, ware geleverd geworden. Banck toonde bovendien aan, dat hij zich bij notariëele overeenkomst verbonden had, tot eene gelijke schadeloosstelling aan de suikermolenaars, met welke hij, voor de vermaling van het riet in 1832 en 1833, had gekontrakteerd, en dat hij reeds door sommigen hunner voor den raad van justicie was gedagvaard, tot nakoming van die verbindtenissen. De schadeloosstelling van *f* 41,919.— koper werd dan ook aan Banck toegekend, bij resolutie van 25 Julij 1834, nº. 1.

Uit het hier medegedeelde blijkt: dat het gouvernement, in 1832 en 1833 te zamen, aan Banck had moeten leveren, het riet benoodigd voor de fabrikatie van 60,000 pikols suiker, en dat het op die hoeveelheid te min geleverd had, het riet voor 41,919 pikols suiker. Er was dus nog geen derde gedeelte van het riet geleverd, waartoe het gouvernement volgens kontrakt verpligt was.

3. Bij resolutie van 21 Augustus 1833, nº. 3, werd goedgekeurd, dat de resident van Japara en Joanna, ten gevolge van het niet gelukken der door hem genomen proef, tot het aanplanten van suikerriet in het distrikt Glonggong, den chineeschen suikerfabrikant Ko Oey-jan ontslagen had van het met hem aangegaan kontrakt, goedgekeurd bij resolutie van 21 Februarij 1833, nº. 6; onder bepaling echter, dat die fabrikant het aan hem verleende voorschot, benevens het geldswaardig bedrag der door de planters reeds geleverde 928 tonnen suikerwater, binnen zes maanden zou terug betalen. Tevens werd de resident gemagtigd, om in gemeld distrikt eene proef te doen nemen met de zijdeteelt.

4. Bij art. 8 der resolutie van 7 September 1833, n°. 1, werd de resident van Madioen gelast: — om, aangezien met den opbouw der geprojekteerde zes suiker-etablissementen (*), ter nauwernood een aanvang was gemaakt, die zóódanig in te rigten en niet grooter op te bouwen, dan noodig was voor de vermaling van 400 bouws suikerriet; — om aan de aanplantingen geen grooter uitgebreidheid te geven, dan van 400 bouws voor elk etablissement, en om daarvoor te kiezen de naast bij de molens gelegen velden, voorzoover die daartoe geschikt waren; — om voor de suikerkultuur af te zonderen *vier*, in stede van *drie* huisgezinnen per bouw, en om de aanplantingen daarnaar te regelen; — om te berigten wegens de verlegging der geprojekteerde suiker-etablissementen van Djarahan en Medellan naar de plaatsen, waar zich de voor die etablissementen bestemde suikertuinen bevonden; onder opmerking, dat de gerezen bedenking, dat de etablissementen dan welligt niet vóór den eerstkomenden maaltijd zouden kunnen voltooid zijn, misschien kon worden uit den weg geruimd, door het te veld staande riet, door middel van kleine houten of steenen molens, te doen vermalen, of aan Chinezen ter vermaling te verkoopen; — om niet alleen de aanplanting van suikerriet, maar ook het behoorlijk onderhoud der tuinen, als hoofdvereischte der suikerkultuur, te surveilleren en te doen surveilleren, en om, indien hij zich daartoe niet in staat achtte, of daartoe geen middelen bezat, alsdan zijne bezwaren aan den gouverneur-generaal mede te deelen; — eindelijk, om zoo spoedig mogelijk eene opgave te zenden, van de wijze waarop de arbeid onder de bevolking was verdeeld, ook aantoonende, hoeveel dagen in het jaar ieder man tot arbeid werd opgeroepen, en welke tijd hem gelaten werd voor de bebouwing zijner rijstvelden.

Bij art. 8 derzelfde resolutie, werden alle residenten, in welker residentiën suiker werd geteeld door middel van overeenkomsten met den inlander, aangeschreven, om hunne beste pogingen in het werk te stellen, tot het doen aanwenden bij die kultuur, van het gebruik der chineesche ploegen en *garoets* (eggen), met last, om van deze werktuigen eene verstrekking te doen aan de Javanen die suikerriet telen.

De resident van Madioen kon zich, met het bij art. 8 bepaalde en zoo even vermelde, niet vereenigen; hij opperde daartegen bedenkingen en verzocht naar Buitenzorg te mogen opkomen, tot het geven van meer inlichtingen omtrent den staat en voortgang der kultures in zijne residentie. Dientengevolge had die resident op den 10den Oktober 1833, te Buitenzorg eene konferentie met den direkteur der kultures. Van het toen verhandelde, werd eene nota opgemaakt en den gouverneur-generaal aangeboden, die, blijkens zijn besluit van 14 Oktober 1833, no. 9, in de hoofdpunten, bij de resolutie van 7 September te voren n°. 1, bleef persisteren.

De resident had opgegeven: dat de arbeid voor de suikerkultuur in Madioen, neerkwam op vier maanden in het jaar voor elken werkbaren man. Hij ontkende echter niet, dat soms, bij het aanschaffen en aanbrengen van materialen, meer gevorderd was, en dat zelfs eenmaal, gedurende eene maand, ge-

(*) Oeteran, bestemd voor een aanplant van 480 bouws; Goranggareng, bestemd voor 680 bouws; Poerwodadi, bestemd voor 580 bouws; Bangit, bestemd voor 160 bouws; Djarahan, bestemd voor 680 bouws, en Medellan, bestemd voor 964 bouws.

stadig de helft der werkbare mannen ten arbeid was opgeroepen geweest. Hij beweerde tevens, dat de wijze waarop in Madioen de arbeid werd omgeslagen, zich gunstig onderscheidde van hetgeen in andere residentiën plaats vond.

5. De resident van Bezoeki en Banjoewangi diende, bij missive van 30 Augustus 1833, nº. 63, een omstandig rapport in, over de aanmatigingen en gedragingen van de suikerfabrikanten in zijne residentie, ook vooral met betrekking tot de hun verstrekt wordende koelies en pedatti's. De regering, voorziening ten deze dringend noodzakelijk achtende, besloot, bij resolutie van 19 September 1833, nº. 27: — 1º. Den opziener van de suikerfabriek te Oemboel......., ter zake van zijne verregaande strafwaardige handelingen jegens den inlander, het verblijf in de residentie Bezoeki te ontzeggen. — 2º. Den resident te gelasten, om de overige gekoncerneerde fabrikanten en opzieners, op ernstige wijze, over hun gedrag te onderhouden, met aanzegging dat zij, bij het ontstaan van nieuwe klagten, hetzelfde lot te wachten hadden. — 3º. „Gemelden resident te autoriseren en des noods te gelasten, om — vermits bij de kontrakten duidelijk is bepaald, dat de verstrekking van koelies en pedatti's aan de suikerfabrikanten zal worden ingetrokken, wanneer deze zich eenig regt over de bevolking mogten aanmatigen, of haar mishandelen, en dat desniettegenstaande de kontrakten overigens in volle kracht zullen blijven, — deze bepaling onmiddellijk toe te passen op de ondernemers, die zich, van nu af aan, eenige willekeurigheden mogten veroorloven; met last hun dit, uit naam der regering, bekend te maken." — 4º. Den resident alverder aan te schrijven, om hoegenaamd geen meer koelies en pedatti's aan de suikerfabrikanten te doen verstrekken, dan het bij de kontrakten bedongen getal; met autorisatie om zoodanige huishoudelijke bepalingen, met overleg der belanghebbende dessahoofden, te maken, als volgens zijne voorstellen, met wijziging van de door het gouvernement met de bevolking aangegane kontrakten, door ondervinding gebleken waren noodig te zijn. — 5º. Te bepalen, dat aangezien, volgens de verklaring van de inlandsche hoofden in de afdeeling Probolingo (destijds tot Bezoeki behoorende), de suikerkultuur aldaar de hoogst mogelijke uitbreiding had bereikt, de aanplant in het distrikt Gending, voor het volgende jaar (1834), met dertig bouws zou worden verminderd.

De hiervoor bedoelde opziener van de suikerfabriek Oemboel, adresseerde zich aan de regering, en ofschoon het niet bleek, dat hij onschuldig was aan de hem ten laste gelegde aanmatigende handelingen, vond de regering toch termen om, bij resolutie van 17 Januarij 1834 no. 9, dien opziener te vergunnen zich, tot nader order, weder in de residentie Bezoeki te vestigen, met ernstige vermaning zich voortaan beter te gedragen.

6. Bij resolutie van 31 Oktober 1833 no. 15, werd de bevolking der residentie Rembang, wier velden met suikerriet beplant waren, uithoofde van den slechten uitslag van het gewas, veroorzaakt door aanhoudende droogte, vrijgesteld van de betaling van landrente voor die velden, over 1833.

7. Wij hebben gezien (bladz. 241 hiervoren), dat, krachtens resolutie van 15 Februarij 1833 no. 12, het in de afdeeling Bodjonegoro, residentie Rem-

bang, buiten kontrakt geplante suikerriet, door de bevolking moest worden bereid tot goela-teboe en geleverd aan de tot dat einde opzettelijk (te Klangon) opgerigte fabriek. De hooge verwachting, die men van dezen maatregel koesterde, werd niet verwezenlijkt, waarvan het bewijs reeds in de maand November van datzelfde jaar werd verkregen. Krachtens resolutie van 19 December 1833 no. 7, werd de resident van Rembang aangeschreven, om de door de bevolking aan de fabriek te Klangon geleverde 1080 pikols *goela teboe*, ofschoon van min goede hoedanigheid, te doen betalen of verrekenen met den vastgestelden prijs van *f* 3.— per pikol; terwijl nadere opgaven verlangd werden. Toen bleek, dat de fabriek gekost had *f* 9347.41, en dat de maandelijksche uitgaven *f* 241.— bedroegen; terwijl werd voorgesteld, om bij die fabriek een gewonen suikermolen, door water gedreven, te doen oprigten, ter vervanging van de bereiding van poedersuiker uit de zoogenaamde *goela teboe*. Dit gaf, blijkens resolutie van 17 Maart 1834 no. 24, aanleiding om den adjunkt-inspekteur Ament in kommissie te stellen, tot naauwkeurige opname in loco, van den staat der suikerkultuur in de residentie Rembang, en zich te overtuigen van het al of niet doelmatige, om de levering van *goela teboe* door de bevolking te doen staken, en daarentegen, in de nabijheid der fabriek te Klangon, suikerriettuinen aan te leggen en een suikermolen op te rigten, in verband tot de geschiktheid der gronden en de talrijkheid der bevolking. Uit dit onderzoek bleek de ondoelmatigheid van de fabrikatie, door de bevolking van Bodjonegoro, van *goela teboe* ter bereiding van gewone poedersuiker, welke dan ook in 1833 geheel mislukte, waardoor de bevolking in aanzienlijke schulden gewikkeld was, door genoten voorschotten en verstrekkingen van bibiet en gereedschappen.

Dientengevolge bepaalde de regering, bij resolutie van 10 Junij 1834 no. 4, dat het bereiden van de *goela teboe* onmiddellijk zou worden gestaakt, en verleende magtiging tot de vermaling, voor gouvernementsrekening, van het op 82 jonken te veld staande riet tot gewone poedersuiker, zoo mogelijk op kontrakten, en anders door kleine, tot dat einde op te rigten, temporaire fabrieken; terwijl met de bevolking zou worden afgerekend op den voet, als in Soerabaya voor de rietplanters was bepaald.

De gouverneur-generaal a. i., kort daarna persoonlijk te Bodjonegoro zijnde, bevond dat, in de nabij de fabriek Klangon gelegen distrikten, niet meer dan 260 jonken sawa's waren, en dat daarvan 100 jonken moesten worden afgezonderd, ingeval aan de hiervoren bedoelde oprigting van een suikermolen werd gevolg gegeven; terwijl de gronden bovendien, volgens verklaring van den regent, voor de suikerkultuur ten eenenmale ongeschikt waren. Hij bepaalde mitsdien, bij resolutie van 30 Julij 1834 no. 38, dat de suikerkultuur aldaar niet verder zou worden beproefd, en schold der bevolking alle hare schulden kwijt.

Inmiddels slaagde men er, blijkens resolutie van 6 September 1834 no. 1, niet in, om overeenkomsten voor de vermaling van het nog te veld staande riet aan te gaan; zoodat men kleine temporaire fabrieken moest oprigten, in de distrikten Bowerno, Temayan en Padangan. Toen schoten er nog 38 jonken met suikerriet over, die in de hoofdfabriek te Klangon moesten verwerkt worden, alwaar tevens de suiker uit de kleine fabrieken werd gedroogd

en voor de verzending gereed gemaakt. De gezamenlijke kosten van fabrikatie, op die wijze, werden gezegd niet meer te bedragen, dan *f* 1.50 per pikol.

Bij resolutie van 6 Oktober 1834 no. 34, werd autorisatie verleend tot het sloopen der gebouwen van de verlaten suikerfabriek te Klangon.

8. De direkteur der kultures bood, bij missive van 25 November 1833 no. 3618, der regering aan, een door den resident van Pasoeroean met den suikerfabrikant C. Vos gesloten kontrakt, wegens den aanplant, door de bevolking ten zijnen behoeve, van 120 bouws suikerriet in het distrikt Redjassa, en van 40 bouws suikerriet in het distrikt Grati, en wegens de levering aan het gouvernement der, van die 160 bouws riet, te verkrijgen suiker. De direkteur had bezwaren tegen de goedkeuring van dat kontrakt. Uit zijne met den resident gevoerde korrespondentie bleek, dat in de distrikten Redjassa en Grati nagenoeg *een derde gedeelte* der sawavelden met suikerriet was beplant. Intusschen deelde de resident, in December 1833, mede, dat de bedoelde 160 bouws grond reeds met suikerriet beplant waren. De regering berustte, blijkens resolutie van 2 Januarij 1834 no. 1, in het sluiten van gemeld kontrakt; maar gelastte den resident van Pasoeroean: — „om te zorgen dat, vooralsnog, geen verdere uitbreiding aan de suikerkultuur worde gegeven, en dat de bestaande onevenredigheid tusschen de uitgestrektheid grond, welke in de distrikten Redjassa en Grati dienstbaar is gemaakt aan de rijst- en suikerkultuur, — zijnde het beginsel aangenomen, dat zooveel mogelijk niet meer dan *één vijfde gedeelte* der rijstvelden van de bevolking, zullen worden beplant met produkten voor de europeesche markt, — door het aanleggen van nieuwe rijstvelden worde hersteld;" waaromtrent voorstellen van den resident werden te gemoet gezien.

II. *Indigo-kultuur.*

1. Bij art. 1 der resolutie van 7 September 1833 no. 1, werd de betaling voor den indigo in de residentie Tagal veranderd. Aan de bevolking werd in stede van 10 cent per pikol indigo-bladeren, *f* 1,50 koper gevalideerd voor elk pond goede indigo, dat in die residentie vervaardigd en in 's lands pakhuizen geleverd zou worden, waartegen de bevolking de fabrieken en de daartoe behoorende gebouwen en gereedschappen, in behoorlijken staat onderhouden en de benoodigde werklieden kosteloos verstrekken moest. Voorts werd 25 cent per pond indigo toegestaan, als kultuurpercenten voor de europeesche en inlandsche ambtenaren en bedienden, te verdeelen als daarbij vermeld. Nog werd 25 cent per pond indigo gevalideerd, waaruit bestreden moest worden het kostende van personeel, emballage en transport, terwijl, ingeval zulks onvoldoende mogt zijn, het personeel verminderd, en het toezigt over twee of meer fabrieken, aan een enkelen élève moest opgedragen worden, of wel inlandsche fabrikanten in dienst gesteld: „vermits het gouvernement, in geen geval, meer kan besteden dan een prijs van *f* 2.— per pond indigo."

Bij artikel 2 derzelfde resolutie, werd den resident van Pekalongan te kennen gegeven, dat niet kon worden getreden in zijne voorstellen, om voor

den indigo-fabrikant Thomson, in stede van 1000 bouws met indigo, 800 bouws met suikerriet te doen kultiveren, en dat, indien geene voor het gouvernement meer voordeelige, en voor de bevolking minder bezwarende middelen konden worden voorgesteld, om de aanplanting van indigo voor de fabriek Karangdjatti tot op 1000 bouws te verminderen, het verkieslijker voorkwam, het kontrakt met Thomson onveranderd ten einde te laten loopen. Tevens werd dien resident opgemerkt: „dat de regering met ongenoegen gezien heeft, dat de betrekkelijke ligging der velden en fabrieken, niet is geregeld in het belang der bevolking; dat bijvoorbeeld, in de nabijheid der fabriek Doro, indigo wordt geteeld voor de verwijderde fabriek Ketjapé, terwijl nabij deze wederom dessa's liggen, die hunne indigobladeren moeten leveren te Doro; — en dat hij resident zal hebben te zorgen, dat het transport der indigo-bladeren, voor de bevolking gemakkelijker worde gemaakt, en hierin eene andere regeling dan de thans bestaande worde gevolgd."

Bij art. 3 derzelfde resolutie, werd den resident van Madioen, onder zijne persoonlijke verantwoordelijkheid voor de stipte nakoming, gelast: — om de indigo-tuinen, die nog beplant moesten worden, op geen grooteren afstand dan van ten hoogste anderhalve paal van de fabrieken, te doen aanleggen, ter voorkoming van bezwarende transporten voor de bevolking; — en wijders om, door alle middelen binnen zijn bereik, de kultuur van *tarum-kembang*, in stede van die van *zaad-indigo*, te doen invoeren.

2. Bij art. 2 der resolutie van 19 September 1833 no. 18, werd verklaard: dat de bepalingen nopens de indigo-kultuur in de residentie Cheribon, vervat in de resolutie van 9 Januarij te voren no. 12 (medegedeeld hiervoren bladz. 250), te rekenen van 1 Januarij 1834, ook op de residentie Banjoemas van toepassing zouden zijn. Dit geschiedde op grond van de nadeelige resultaten, welke de indigo-kultuur in Banjoemas, in 1833, volgens aantooning van den direkteur der kultures, zou opleveren, en van de meer dan gewone wisselvalligheid, of die kultuur daar, onder het beginsel om de bevolking tegen vrijstelling van grondlast te doen arbeiden, in het vervolg wel gunstiger uitkomsten zou geven, althans zoodanig, dat het gouvernement voor verliezen gewaarborgd was.

3. Op voorstel van den resident der Preanger-regentschappen, werd krachtens resolutie van 16 Oktober 1833 no. 1, ten vervolge van de resolutie van 12 September 1832 no. 33 (zie hiervoren pag. 249), de indigo-kultuur te Bodjanegara, regentschap Bandong, verlaten, en bepaald, dat de bevolking, voorzoover die daartoe benoodigd mogt zijn en beschikbaar zou wezen, in de theeplantagiën, die aldaar werden aangelegd, zoude gebezigd worden. Tevens werden des residents voorstellen, tot gelijke intrekking van de indigokultuur, op andere plaatsen in de regentschappen Bandong en Tjandjor, gehouden in advies, vermits daartoe niet dan bij dringende noodzakelijkheid moest worden overgegaan; wordende daaromtrent nadere voorstellen te gemoet gezien.

Nadat die voorstellen waren ontvangen, werden, bij besluit van den kommissaris-generaal, van 23 Januarij 1834 n°. 66 (verhandeld bij resolutie van

den 31sten dier maand n°. 6): — „De tjoetaks Lelles en Madjalaya in het regentschap Bandong, en de tjoetaks Maleber en Tjiketoek in het regentschap Tjandjor, residentie Preanger-regentschappen, ontheven van de indigo-kultuur, als hebbende deze totdusver, ten deele door de plaatselijke gesteldheid, ten deele door de slechte keus der gronden, zeer onvoordeelige uitkomsten opgeleverd; onder bepaling wijders, dat de door de bevolking genoten voorschotten, voorzoover die nog niet zijn aangezuiverd, haar zullen worden kwijtgescholden en afgeschreven ten laste van den lande."

4. Blijkens resolutie van 31 Januarij 1834 n°. 8, werden de, in de jaren 1830, 1831 en 1832, aan de bevolking van de residentie Cheribon, tot aanmoediging der indigo-kultuur, verleende voorschotten, voorzoover die niet aangezuiverd waren kunnen worden, aan haar kwijtgescholden, en mitsdien een bedrag van *f* 37,675.97½ voor rekening van den lande genomen.

III. – *Koffijkultuur.*

1. Bij resolutie van 7 September 1833 n°. 1, werd bepaald:

Art. 2. Dat in de distrikten der residentie Pekalongan, waar geschikte gronden voor boschkoffij waren, gedurende het eerstvolgend regensaizoen, de bevolking van het aanleggen van geregelde tuinen ontheven, maar aan de boschkoffij eene grootere uitbreiding gegeven zou worden; terwijl overal de aanplant van paggerkoffij, op de meest gepaste wijze, moest worden aangemoedigd.

Art. 5. Dat in de residentie Kadoe, gedurende denzelfden regentijd, geen koffij in geregelde tuinen geplant, maar aan de paggerkoffij de meest mogelijke uitbreiding gegeven zou worden; met last, om daarbij zorgvuldig te vermijden, het gebruik maken van door andere kultures uitgeputte tegalgronden; en dat wijders boschkoffij moest worden geplant, in de bosschen van Montjar en Betoeng of Kawoeng.

Art. 6. Dat voortaan, in de residentie Bagelen, geen gronden voor het aanleggen van koffijtuinen zouden worden gebezigd, — „die vroeger zijn gekultiveerd geweest, en nog minder de zoodanigen, die kort te voren met padi waren beplant, gelijk in dit jaar (1833) schijnt te hebben plaats gehad."

2. Krachtens resolutiën van 12 Oktober 1833 no. 19, 25 dier maand no. 2 en 5 December daaraanvolgende no. 10, werd last gegeven tot het doen aanplanten, gedurende den regentijd van 1833 op 1834, van de na te melden hoeveelheden koffijboomen:

Residentiën.	Hoeveelheid te planten boomen.			Totaal.
	in geregelde tuinen.	in bosschen.	in paggers.	
Bantam.	»	»	1,900,000	1,900,000
Preanger-regentsch.	623,500	6,949,610	2,198,400	9,771,510
Cheribon.	»	4,275,600	»	4,275,600
Tagal.	248,000	»	»	248,000
Pekalongan.	»	300,000	1,700,000	2,000,000
Samarang.	694,800	406,200	399,000	1,500,000
Japara en Joanna.	200,000	300,000	300,000	800,000
Rembang.	»	»	328,000	328,000
Soerabaya.	»	572,000	»	572,000
Pasoeroean.	127,000	»	»	127,000
Bezoeki en Banjoewangi.	916,370	»	»	916,370
Bagelen.	100,000	»	850,000	950,000
Banjoemas.	2,035,475	1,240,000	1,160,000	4,435,475
Madioen.	1,100,000	3,600,000	600,000	5,300,000
Kediri.	1,957,800	»	»	1,957,800
Patjitan.	2,000,000	»	504,450	2,504,450
Kadoe.	»	500,000	1,500,000	2,000,000
Te zamen	10,002,945	18,143,410	11,439,850	39,586,205.

Bij de lastgeving tot den aanplant, werd:

a. Den resident van Rembang aanbevolen, om door alle onder zijn bereik staande middelen, den aanplant van bosch- en paggerkoffij aan te moedigen, en zich, ter verkrijging van jonge plantjes, te verstaan met de residenten der naburige gewesten.

b. De resident van Soerabaya uitgenoodigd, om door ieder planter niet meer dan 500 boomen te doen aanplanten, en verder zijne beste pogingen aan te wenden, om nogmaals de aanplanting van paggerkoffij te beproeven dáár, waar goede gronden mogten worden aangetroffen, die niet aan overstroomingen onderhevig waren.

c. Den resident van Kediri opgemerkt, dat hij zich *gemagtigd* kon houden, om, behalve den hiervoren vermelden aanplant van 1,957,800 koffijboomen in geregelde tuinen, ook nog, *volgens zijn voorstel*, te doen aanplanten: 1,517,500 boomen in paggers, en 447,425 boomen in bosschen; mits de bevolking daartoe niet verpligtende, en zich bepalende tot maatregelen van aanmoediging, tevens zorgende, dat de suiker- en indigo-kultuur daardoor niet kwamen te lijden. (Niet kunnende nagaan, of van die *magtiging*, om boven het gevorderde, nog 1,964,925 koffijboomen te *mogen* planten, is gebruik gemaakt, hebben wij

alleen den aanplant, waartoe uitdrukkelijk *last* was gegeven, in onze vorenstaande aantooning opgenomen).

d. Den resident van Kadoe aanbevolen, om zich niet tot het voorgestelde getal van 2,000,000 boomen te bepalen; maar dáár, waar de gelegenheid geschikt was, aan de aanplantingen van bosch- en paggerkoffij de meest mogelijke uitbreiding te geven (*).

e. Den resident van Bezoeki opgemerkt, dat de door hem voorgestelde aanplanting van 916,370 koffijboomen, in vergelijking met andere residentiën, te gering was voorgekomen, uit aanmerking ook, dat er in zijne residentie slechts 7,133,293 koffijboomen waren aangeplant, zoodat elk der daar aanwezige 20,177 koffijplanters, niet meer dan 350 boomen had te onderhouden, waarvan de grootste helft nog bestond uit bosch- en paggerkoffij; weshalve hij werd aangeschreven: om door elk planter die nog geen 500 boomen in geregelde tuinen had te onderhouden, te doen aanplanten 150 boomen, hetzij in geregelde tuinen, hetzij in bosschen of paggers.

f. Gewijzigd, de aanvankelijk voor de residentie Pasoeroean bevolen aanplant van 160,000 koffijboomen in geregelde tuinen, en 25,000 in bosschen en paggers. Deze verandering had plaats, ten einde meer handen beschikbaar te houden, voor het maken van afdammingen en het doen van verdere werkzaamheden, gevorderd voor het aanleggen van nieuwe rijstvelden in de afdeeling Malang, ter uitgestrektheid van 660 groote bouws van 1400 vierkante roeden (†).

Later werd, bij resolutie van 20 Januarij 1834 nº. 12, ten aanzien van den voor Patjitan bevolen aanzienlijken aanplant, bepaald: dat die kon worden gewijzigd, naar gelang de plaatselijke omstandigheden en het algemeen belang dit zouden vorderen. Zulks was het gevolg, zoowel van de geheerscht hebbende droogte, als van eene onder de bevolking uitgebroken ziekte.

3. Wij hebben vermeld (pag. 294 hiervoren), dat de bevolking van Ledok, residentie Bagelen, krachtens resolutie van 21 Januarij 1833 nº. 17, koffij in geregelde tuinen plantte, tegen betaling van 3 cent voor elken boom; maar dat die maatregel, reeds bij resolutie van 26 Februarij daaraanvolgende nº. 10, werd ingetrokken, en zich dus alleen bepaalde tot de, naar aanleiding van eerstvermelde resolutie, genomen maatregelen en gedane toezeggingen.

Op de hier bedoelde wijze, werden 444,070 boomen aangeplant voor eene som van *f* 13,322.10; terwijl als bezoldiging van drie mantri's, gedurende dien aanplant, was betaald, *f* 1170.— De resident van Bagelen verzocht, bij

---

(*) Dat werkelijk op een grooteren aanplant, dan de hiervoren vermelde, gerekend werd, blijkt daaruit, dat de betrekkelijke resolutie van 12 Oktober 1833 nº. 19, een aanplant beveelt van 42 millioen koffijboomen; terwijl vorenstaande specifikatie slechts een getal van 39,586,205 boomen aanwijst. Uit § *e* zal men zien, dat ook in Bezoeki meer moest worden aangeplant, dan hiervoren is aangewezen.

(†) De groote bouw in Pasoeroean, had eigenlijk slechts eene uitgestrektheid van 1225 vierkante roeden. Voor het vermelden van het hier voorkomende cijfer in de betrekkelijke resolutie, kan geen andere reden bestaan, dan eene verwarring met de groote bouws van Bezoeki, welke waren van 1400 vierkante roeden. Later werd, zoo als wij zien zullen, nogmaals gesproken van groote bouws in Pasoeroean, ter uitgestrektheid van 1400 vierkante roeden. Wij vestigen alleen de aandacht op dit verschil.

missive van 31 Julij 1833 n°. 142, te mogen voortgaan met de betaling van 3 cent voor elken, in geregelde tuinen aan te planten en te onderhouden koffijboom, en zulks tot zoolang de eerste aanplanting, zijnde die van 1833, vruchten zou opleveren; waardoor de bevolking de voordeelen zou leeren kennen, welke geacht werden voor haar in de koffijkultuur gelegen te zijn.

De resident van Banjoemas deed, bij missive van 17 Augustus 1833 n°. 628, verslag van de in zijne residentie gedane aanplantingen van koffijboomen, en verzocht goedkeuring op de afzondering voor de koffijkultuur van 8302 planters, tegen vrijstelling, ingevolge autorisatie van den gouverneur-generaal van den Bosch, dd. 15 Mei 1833, der gedurende 1833 verschuldigde landrenten, bedragende, na aftrek der 8 percent kollekteloon voor de dessahoofden, *f* 50,615.62, welke vrijstelling de resident voorstelde, ook tot de jaren 1834 en 1835 uit te trekken.

De direkteur der kultures, ter zake gehoord, gaf, bij missive van 31 Augustus 1833 n°. 2864, te kennen: — Dat eene verdere uitbreiding der koffijkultuur in de residentiën Bagelen en Banjoemas, op den vorenvermelden hoogst kostbaren voet, volstrekt ongeraden moest worden geacht, met opmerking, dat de aanzienlijke tegemoetkoming van de bevolking in de eerste aanplanting van koffijboomen, noodzakelijk was, ten einde de koffijkultuur in genoemde residentiën voor te bereiden en in werking te brengen; maar dat voor het gouvernement geen wettige aanleiding bestond, om voor de verder in die residentiën aan te leggen koffijtuinen nieuwe opofferingen te doen, en de uitbreiding dus in het vervolg dáár, even als elders, buiten bezwaar van den lande zou behooren te geschieden; bestaande daartegen, naar des direkteurs oordeel, geen bedenking, indien slechts gezorgd werd, dat de aanplantingen met de meeste gematigdheid werden bewerkstelligd (*), en dat aan de dessahoofden bevattelijk gemaakt werd, dat het eventueel te oogsten koffijprodukt, door het gouvernement *zou worden betaald*, en dat het belang der bevolking alzoo onmiddellijk aan de uitbreiding der koffijkultuur verbonden is.

De regering besloot, bij resolutie van 17 September 1833 n°. 1: — de vorenvermelde handelingen van de residenten van Bagelen en Banjoemas goed te keuren; met aanschrijving echter, om met de aanplantingen van koffijboomen, op den in 1833 gevolgden en hiervoren vermelden voet, als te schadelijk voor het gouvernement, niet verder voort te gaan; maar om die aanplantingen in het vervolg, even als elders, buiten bezwaar van den lande te doen geschieden; „onder de nadrukkelijkste aanbeveling nogtans, om daarin met de meeste omzigtigheid te werk te gaan, des noods, door die aanplantingen vooreerst niet verder uit te strekken, dan bijvoorbeeld tot 50 boomen per huisgezin 's jaars" (†).

(*) Van gematigdheid gaf die direkteur geen blijk, toen hij, nagenoeg gelijktijdig met dezen raad, voorstelde om, gedurende den regenmoesson van 1833 op 1834, de reeds in de residentie Banjoemas bestaande koffijaanplantingen te vermeerderen, met de onder § 2 zoo even vermelde aanzienlijke hoeveelheid van 4,435,475 boomen.

(†) Het is onbegrijpelijk, hoe de regering dit, den 17den September 1833 bepalen kon, en, zooals wij gezien hebben, reeds bij resolutie van den 12den Oktober daaraanvolgende gelastte, dat in den regenmoesson van 1833 op 1834, niet minder dan 4,435,475 koffijboomen moesten worden aangeplant in de residentie Banjoemas, alwaar, blijkens het medegedeelde, in 1833 slechts 8302 planters, tegen vrijstelling van landrenten, voor de

Het lid in den raad van Indië Merkus, verzocht aanteekening: — „dat, hij zich met deze resolutie niet heeft kunnen vereenigen, als, naar zijn inzien, strijdende met, door zijne excellentie den tegenwoordigen kommissaris-generaal, daargestelde bepalingen, met welke hij (Merkus) zich in der tijd volkomen heeft vereenigd."

4. De direkteur der kultures gaf, bij missive van 1 November 1833 no. 3414, aan de regering in overweging: — Om, bij explikatie van art. 1 van het reglement, gearresteerd bij resolutie van 3 Februarij 1833 no. 1 (Staatsblad no. 7), te verklaren: „dat het aan de Javanen geoorloofd zal zijn „om, onderling en aan anderen, koffij te verkoopen voor de inwendige kon„sumtie; doch dat zoodanige koffij, onder geen voorwendsel hoegenaamd, van „de eene naar de andere residentie zal kunnen worden vervoerd;" — en zulks uit aanmerking dat, door eene te strenge handhaving van gemeld art. 1, volgens hetwelk alle koffij in 's lands pakhuizen moet worden geleverd, die niet van partikuliere landen afkomstig is, de Javanen van het gebruiken van koffij nagenoeg zouden worden verstoken.

De regering besloot, bij resolutie van 12 December 1833 no. 2: — „Aan den direkteur der kultures te kennen te geven, dat het der regering onnoodig en tevens onraadzaam is voorgekomen, om tot de voorgestelde wijziging van het bovengemelde reglement over te gaan, of wel om, ter zake voorschreven, eene uitdrukkelijke bepaling uit te vaardigen; — vermeenende de regering, dat hij direkteur zich, uit den aard der zaak, gemagtigd kan rekenen, om de residenten er, voorzoover noodig, opmerkzaam op te maken: dat zij aan den Javaan die mate van vrijheid, in het bezit van koffij, dienen te laten, welke zij oordeelen dat hem, zonder gevaar voor misbruik, en in evenredigheid tot de vooronderstelde binnenlandsche konsumtie, in billijkheid toegestaan kan worden."

Hiermede was dus weder *aan de zinnelijkheid der onderscheiden residenten* overgelaten: of de Javaan koffij, zijn geliefkoosde drank, zou mogen drinken of niet. Door de konsumtie verminderden de koffijpercenten. Ieder, die met Java bekend is, weet hoe het in deze is gegaan.

5. Meermalen werd koffij van min goede of slechte hoedanigheid in 's lands pakhuizen geleverd. Deze werd dan in het openbaar verkocht, en van het rendement *twee vijfde gedeelten* aan den lande en *drie vijfden* aan de planters gevalideerd. Om de betaling, zoo juist mogelijk, aan de regthebbenden te doen plaats hebben, was, bij resolutie van 21 Oktober 1833 no. 1, als het beste middel aangewezen: eene percentsgewijze berekening over de hoeveelheid, waarvoor die regthebbenden reeds betaling voor in het algemeen geleverde koffij hadden erlangd.

Intusschen gaf de levering van inferieure koffij aanleiding, om bij art. 3 der resolutie van 23 December 1833 no. 8, de betrokken residenten op Java aan te schrijven: — „om vóór den 1sten Februarij 1834, onder de noodige

koffikultuur waren afgezonderd, die dus gemiddeld 534 boomen elk moesten planten, om aan den hier bedoelden last te voldoen, boven en behalve het onderhoud van den zeer belangrijken aanplant van 1833, waardoor eene winstderving aan landrenten geleden was van ƒ 50,615.62, ongerekend de 8 percent kollekteloon van de dessahoofden.

toelichting, bepaalde voorstellen te doen, omtrent een te nemen algemeenen maatregel, ten opzigte van de aan het gouvernement geleverd wordende koffij van inferieure of slechte hoedanigheid, welke alzoo, tegen den vastgestelden prijs voor goede koffij, niet kan worden aangenomen."

De ingekomen antwoorden behooren tot het thans behandelde tijdvak. Wij deelen dus de daarop, bij resolutie van 16 Junij 1834 no. 3, genomen beschikking, hier ter plaatse mede. Zij luidt aldus:

„Alhier aan te teekenen: — Dat het der regering, vooralsnog, niet noodzakelijk is voorgekomen, om nadere bepalingen vast te stellen, omtrent de levering door de bevolking aan het gouvernement, van koffij van inferieure kwaliteit. Dat de regering van gevoelen is, dat het vaststellen van onderscheiden prijzen, voor onderscheidene hoedanigheden van koffij, aanleiding geven zou tot misbruiken, aan welke het te minder noodig is de planters bloot te stellen, daar het in het algemeen slechts van de daarbij betrokken ambtenaren, zoo europeesche als inlandsche, afhangt, om goede verkoopbare koffij te doen leveren, en dat dan ook aan die ambtenaren, met referte tot art. 4 van het reglement nopens de levering van koffij (Staatsblad 1833 no. 7), bij deze aanbevolen wordt, om door een gestadig toezigt en onderrigt, en door eene verstandige afwijzing van zwarte of gebroken boonen bij 's lands pakhuizen, het hunne bij te dragen, tot eene gestadige verbetering der hoedanigheid van het koffijprodukt (*)."

IV. *Verschillende andere kultures.*

1. Tabakskultuur. Ten behoeve der kultuur van vreemden tabak in de afdeeling Banjoewangi, werd voor het jaar 1833, bij resolutie van 3 Oktober 1833 no. 11, eene som van *f* 2500.— beschikbaar gesteld.

Bij resolutie van 16 Oktober 1833 no. 2, werd ter beschikking van den resident van Kadoe gesteld, eene som van *f* 12,950.— voor kosten van aanplanting, fabrikatie, administratie en verzending, ter zake van, in den loop van 1833, in de residentie Kadoe genomen proeven met de kultuur van vreemde tabaksoorten, op eene uitgestrektheid grond van 16 jonken. Den resident werd echter uitdrukkelijk aanbevolen, om bij het doen van uitgaven voor de tabakskultuur, de meeste spaarzaamheid in acht te nemen, speciaal om de droogschuren niet grooter te doen bouwen dan, in verhouding tot het te verwachten produkt, volstrekt noodzakelijk was.

De direkteur der kultures werd, bij resolutie van 29 December 1833 no. 18, aangeschreven: om, in overleg met de betrokken residenten, 200 bouws grond, in de residentiën Krawang, Kadoe, Rembang en Bezoeki, te bestemmen tot den aanplant in 1834 van vreemde tabaksoorten, en om voorstellen

(*) Wij teekenen hierbij aan, dat bij besluit van 16 Februarij 1852 no. 6, bepaald werd: „Dat, in het algemeen, voor de in 's lands pakhuizen geleverd wordende koffij van minder goede hoedanigheid, zal worden betaald, een evenredig mindere prijs, ter beoordeeling en bepaling van eene, door het plaatselijk bestuur te benoemen kommissie, welke maandelijks die koffij zal keuren en, na de taksatie, het loon aan de betrokken planters zal uitbetalen; zullende de bedoelde prijsvermindering niet meer mogen bedragen, dan *drie vierden van den gewonen prijs.*"

te doen omtrent de wijze van betaling, waarop deze voortzetting der proeven kon geschieden, zonder bezwaar voor de bevolking, en op de minst kostbare wijze voor den lande. Gemelde direkteur werd tevens gemagtigd, tot het intrekken van het personeel bij de kultuur van vreemden tabak, in zoodanige residentiën, waar geen verdere proeven met die kultuur zouden genomen worden, en tot het verkoopen of afstaan aan de bevolking van de, in laatstbedoelde residentiën, bestaande loodsen.

2. ZIJDETEELT. Wij hebben, hiervoren onder *Suikerkultuur*, § 3, reeds aangeteekend, dat in het distrikt Glongong, der residentie Japara, ten gevolge van het mislukken der daar beproefde suikerkultuur, krachtens resolutie van 21 Augustus 1833 no. 3, een proef met de zijdeteelt moest genomen worden.

Bij resolutie van 9 September 1833 no. 4, werden eenige uitgaven goedgekeurd, ten behoeve van den moerbeziën-aanplant te Pandeglang, in de residentie Bantam, en tevens vrijstelling van landrenten verleend aan de dessa van dien naam, ten bedrage van *f* 633.— voor het haar opgedragen onderhoud van gezegden aanplant.

In Kadoe werd de resident, bij resolutie van 14 Oktober 1833 no. 5, gemagtigd, om voor elken met moerbeziën-stekken beplanten bouw, aan de bevolking, als belooning voor den door haar verrigten arbeid, *f* 40.— toe te staan, en zulks in plaats van vrijstelling van landrenten, bij de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal, van 17 Januarij 1833 no. 94, in het algemeen bedoeld; echter onder gehoudenis voor de bevolking, om het onbeplante gedeelte, dat ook tot het beplanten met moerbeziën-stekken was bestemd, nog in 1833 te voltooijen.

Bij resolutie van 12 Oktober 1833 no. 9, werden uitgaven goedgekeurd, ten behoeve der zijdeteelt in de Preanger-regentschappen gedaan, en tevens de loonen voor de moerbeziën-teelt, opkweeking van zijdewormen en het spinnen der zijde, voorloopig vastgesteld. Er zou, volgens die bepaling, betaald worden: aan de planters, voor een takker (maat) inhoudende 25,000 cocons, waarvan men rekende één pond zijde te kunnen spinnen, *f* 2.75; voor spinloon van een pond zijde, *f* 0.70 en voor emballage en transport naar de pakhuizen in de residentie, per pond gesponnen zijde *f* 0.05. Aan personeel werd *f* 0.50 en aan percenten, voor de europeesche en inlandsche ambtenaren te zamen, *f* 0.36 per pond zijde gevalideerd. Naar die berekening, kwam het pond zijde aan het gouvernement te staan op *f* 4.36 kopergeld.

Bij resolutie van 18 November 1833 no. 1, werd:

1. De direkteur der kultures gemagtigd, om in de residentiën waar moerbeziën-tuinen aangelegd waren, dadelijk, met overleg van de residenten en van den inspekteur der zijdeteelt, de benoodigde loodsen voor het opkweeken der zijdewormen, benevens spinfabrieken, op de minst kostbare wijze te laten oprigten, en om het daarbij vereischte werkvolk, tegen matige daggelden, te doen in dienst stellen.

2. Bepaald, dat in de afdeeling Grissee, der residentie Soerabaya, de meest mogelijke uitbreiding aan de zijdeteelt zou worden gegeven, op den

voet als, in het algemeen, aangewezen was bij de kabinetsmissive van den gouverneur-generaal, dd. 17 Januarij 1833 no. 94, alzoo tegen vrijstelling van de betaling der landrente van vijf bouws sawavelden, voor elken met moerbeziënstekken beplanten bouw, behalve nog, casu quo, van twee bouws voor de bezorging der moerbeziën-bladeren aan de fabrieken.

3. De resident van Soerabaya gemagtigd, om het invoeren der zijdeteelt in de afdeeling Djepan (*), te doen staken, als zijnde daar de aanplantingen van moerbeziën-stekken niet geslaagd; alsmede om de bevolking, voor den door haar verrigten arbeid, vrij te stellen van *één derde* van het bedrag der landrente, hetwelk haar, bij een beteren uitslag, zou zijn kwijtgescholden (†).

4. Aan den direkteur der kultures te kennen gegeven, dat, vermits de fabrikatie van zijde nog vooreerst van gouvernementswege zou worden beproefd, geen gevolg zou behooren te worden gegeven, aan het voorstel van den resident van Japara en Joanna, om met G. Emens te kontrakteren wegens de oprigting eener zijdefabriek te Patti.

3. Theekultuur. Bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 14 Januarij 1834 no. 41, verhandeld bij resolutie van den 22sten dier maand no. 20, werd bepaald:

1. Dat, gedurende het toen loopende saizoen, te Tjiseroepan (Preanger-regentschappen) niet meer dan 400,000 theeheesters zouden worden geplant; maar dat daarentegen de geprojekteerde aanplanting van 300,000 theeheesters te Bodjanegara (Preanger) zou worden tot stand gebragt; en dat voorts het etablissement voor de theekultuur te Wanayassa (§), toen reeds opleverende een totaal van omtrent 900,000 heesters, zonder bepaalde bevelen, niet verder zou worden uitgebreid.

2. Dat de bevolking van het distrikt Wanayassa, met de werkzaamheden van de theekultuur aldaar zou worden belast, en dat zij, tegen vrijstelling van de betaling van landrenten, zou moeten zorgen voor het onderhoud en het voltallig houden der aanplantingen; terwijl zij, voor het plukken der bladeren en het bereiden der thee, een nader te bepalen loon zou ontvangen.

3. Dat de 300 cheribonsche boedjangs, destijds voor opgemelde werk-

---

(*) Blijkens Staatsblad 1838 no. 30, hernaamd Modjokerto.

(†) Deze *gedeeltelijke* vrijstelling strookte niet, met de door den gouverneur-generaal a. i., blijkens resolutie van 28 November 1833 no. 3, en dus tien dagen later, afgelegde verklaring: »dat een der grondslagen van het thans ingevoerde stelsel van kultuur is, dat de inlandsche planter, wanneer aan hem geen weerspannigheid of verzuim kan worden ten laste gelegd, niet behoort te deelen in de schaden, veroorzaakt door het mislukken der produkten, tot welker teelt hij wordt dienstbaar gemaakt; maar dat hem in allen gevalle, voor de 66 dagen arbeids in het jaar, vrijstelling zijner landrente moet worden verzekerd." Zie hiervoren, pag. 271 en 272. Ditzelfde beginsel werd door van den Bosch geproklameerd, bij zijne hierna te vermelden *Zakelijke Extrakten*, opgenomen in Staatsblad van 1834, onder no. 22.

(§) Het distrikt Wanayassa behoorde, tot 15 Julij 1833, onder Krawang; maar werd toen, blijkens besluit van den kommissaris-generaal van dien dag no. 64 (Staatsblad no. 41) vereenigd met de Preanger-regentschappen, bepaaldelijk met het regentschap Bandong. Het werd echter spoedig weder bij de residentie Krawang gevoegd: Zie art. 1 der resolutie van 14 Maart 1835 no. 5.

zaamheden in het distrikt Wanayassa aanwezig, of zoodanig minder getal als noodzakelijk zou bevonden worden, tot denzelfden arbeid in het distrikt Tjiseroepan zouden worden bestemd.

Bij besluit van den gouverneur-generaal a. i. van 23 Januarij 1834 no. 3, werd, — uit aanmerking van de noodzakelijkheid om vaste arbeiders voor de theebereiding te bekwamen, en van de moeijelijkheid om die te bekomen in de nabijheid van het etablissement te Bodjanegara, en na gehouden overleg met den kommissaris-generaal (die toen reeds Sumatra had bezocht), — de kommissaris ter westkust van Sumatra (zijnde het lid in den raad van Indië van Sevenhoven) aangeschreven: „om, op den gewonen voet, honderd Niassers te doen aannemen en naar Java te zenden, om als theebereiders te worden opgeleid; zullende dat getal voor een groot gedeelte moeten bestaan uit jonge menschen, geschikt om een nieuw handwerk aan te leeren, en overigens uit gehuwden met kinderen."

4. Nopalkultuur en kochenielje-teelt. Ten vervolge op de vroeger medegedeelde resolutie van 3 September 1833 no. 5 (zie hiervoren pag. 262), werd de resident van Samarang, bij resolutie van 27 December daaraanvolgende no. 4, gemagtigd, om bij additioneele artikelen op het, door H. van Blommestein met de bevolking der dessa Bodja, afdeeling Kendal, aangegaan kontrakt, tot den aanplant van nopal en de teelt van kochenielje, dat kontrakt te doen wijzigen en aanvullen, als volgt: — 1. Dat de kontraktant van Blommestein over geen grooter getal arbeiders, dan van twintig man daags, uit de dessa Bodja zou mogen beschikken. 2. Dat voormeld kontrakt, gedurende de vijftien eerstvolgende jaren, voor beide partijen (van Blommestein en de bevolking der dessa Bodja) verbindende zou zijn.

V. *Kultures in het algemeen.*

1. *Begrooting der kultures van* 1834. De direkteur der kultures zond aan de regering in:

a. Bij missive van 22 Oktober 1833 no. 3282, eene begrooting der uitgaven, welke, gedurende het jaar 1834, zouden gevorderd worden, voor de onderscheiden kultures van produkten voor de europeesche markt, residentiesgewijze opgemaakt, vergezeld van eene memorie van toelichting; met voorstel: om die begrooting te arresteren, en om tevens, voor de transportkosten der koffij, eene gelijke betaling voor alle residentiën vast te stellen.

b. Bij missive van 26 Oktober 1833 no. 3310, een staat, aantoonende den stand der in de onderscheiden residentiën op Java ingevoerde of bestaande kultures van produkten voor de europeesche markt; zijnde daarvan opgemaakt de volgende

REKAPITULATIE van de landrenten, en van de kultures voor de europeesche markt, in 1833.

Residentiën.	Getal huisgezinnen	Uitgestrektheid sawavelden in bouws van 500 vierk. roeden.	Bedrag der landrenten.		Aandeel in de kultures, berekend in bouws van 500 vierkante roeden. Indigo.	Suiker.	Tabak.	Kaneel.	Katoen.	Nopal.	Thee.	Moerbeziënboomen.	Getal peperranken.	Getal der aanwezige vruchtdragende en jonge koffijboomen.
Bantam.	115,601	37,713	f 342,075	»	»	2,254	»	»	»	»	»	20	»	3,348,666
Krawang.	5,262	»	» 24,805	38	»	»	47	30	»	»	150	72	»	»
Preanger-regentschappen.	70,850	45,767	»	»	4,248	»	»	»	»	»	173	491	»	46,617,105
Cheribon.	75,776	58,166	» 488,372	»	4,858	1,460	»	»	»	»	»	20	»	14,653,819
Tagal.	34,277	31,262	» 383,817	75	1,262	560	15	»	»	»	»	20	»	1,352,291
Pekalongan.	57,658	42,956	» 323,154	50	4,710	777	5	»	»	»	»	21	»	5,563,947
Samarang	211,527	138,929	» 628,184	»	»	543	60	»	»	»	1	30	»	4,156,242
Japara en Joanna.	83,901	88,137	» 444,547	»	57	5,118	8	»	»	»	»	20	»	4,409,726
Rembang.	79,900	118,776	» 450,368	»	»	1,221	32	»	1	»	»	20	4,697	601,673
Soerabaya.	172,938	123,504	» 804,729	28	»	4,424	29	»	»	»	»	45	»	3,278,005
Pasoeroean.	55,469	42,521	» 446,388	»	»	8,361	8	»	»	»	»	»	»	1,906,499
Bezoeki en Banjoewangi.	77,434	51,603	» 523,942	»	»	3,850	8	»	»	»	»	54	»	7,133,293
Kediri.	31,091	7,256	» 15,772	»	2,200	642	5	»	»	»	»	»	»	5,042,380
Madioen.	33,516	»	» »	»	1,596	3,512	»	»	»	»	»	»	»	5,132,980
Patjitan.	10,526	»	» »	»	»	»	14	»	4	»	»	»	237,951	4,095,079
Kadoe.	76,184	35,116	» 563,280	50	»	»	55	»	»	»	»	20	»	13,046,309
Bagelen.	122,190	90,089	» 529,006	»	1,960	»	»	»	»	»	»	»	»	444,070
Banjoemas.	77,159	52,531	» 378,726	48	2,250	»	»	»	»	»	»	»	69,600	1,085,075
Totalen.	1,391,259	964,326	f 6,347,167	89	23,141	32,722	286	30	5	»	324	833	312,248	115,867,159 (*)

(*) Het behoeft naauwelijks vermeld, dat onder dit getal niet begrepen zijn, de 39,586,205 koffijboomen, waarvan de aanplant gedurende den regentijd van 1833 op 1834 golast was: hiervoren specifiek opgegeven. Uit een vergelijking van de cijfers dier specifikatie met de hier vermelde blijkt, dat in de vijf gewesten van de overgenomen Vorstenlanden, te zamen, de koffijaanplantingen in gezegden regentijd moesten verdubbeld worden, en dat alleen in de residentie Banjoemas, de in 1833 bestaande aanplant van 1,085,075 boomen, in dien regentijd van 1833 op 1834, moest worden vermeerderd met 4,435,475 boomen!

De regering nam in aanmerking, dat, hoewel de aangeboden begrooting, waarvan de opmaking uit den aard der zaak moeijelijk was, nog niet die volmaaktheid bezat, waartoe ze in volgende jaren zou kunnen worden gebragt, er echter geen bedenking bestond, om ze, als eerste proeve, behoudens eenige weinige wijzigingen, aan te nemen.

Mitsdien werd, bij resolutie van 2 December 1833 no. 2, die begrooting voor het jaar 1834 gearresteerd, tot een montant van f 9,367,840.— Uit de bijgevoegde zamentrekking blijkt, dat men er op rekende, dat in 1834 zouden worden ontvangen:

315,900 pikols koffij,
347,430 „ suiker,
518,400 ponden indigo,
1,625 „ zijde,
50,000 „ thee,

Naar aanleiding der ontvangen berigten, dat de transportkosten der koffij, in de onderscheiden residentiën, zeer ongelijk werden betaald, werd bij dezelfde resolutie nog bepaald:

a. Dat voor het transport der koffij naar 's lands pakhuizen, voortaan zou worden gevalideerd, als maximum per pikol: 5 cent per paal, wanneer de koffij moest gedragen worden; 4 cent per paal, wanneer het transport met draagpaarden geschieden zou, en 2½ cent per paal, wanneer het transport te water kon geschieden (*), met aanbeveling nogtans, aan de onderscheiden residenten, om dáár, waar zulks mogelijk was, het transport der koffij uit te besteden, mits het hier aangenomen maximum niet werd overschreden.

b. Dat dáár, waar kleine koffijpakhuizen bestonden, geen andere kosten van transport der koffij zouden worden betaald, dan die uit de kleine naar de groote pakhuizen, en in geen geval die, van de woonplaatsen der planters of van de koffijtuinen, tot aan de kleine pakhuizen.

2. *Inspekteur en adjunkt-inspekteur der kultures.* Bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 28 November 1833 no. 416, verhandeld bij resolutie van 3 December daaraanvolgende no. 3, werd bepaald, dat de direkteur der kultures, behalve door de hem reeds toegevoegde ambtenaren, nog zou worden bijgestaan door een inspekteur der kultures. Daarbij werden tevens de verpligtingen en bemoeijingen van den inspekteur en van de adjunkt-inspekteurs der kultures omschreven. Een en ander is opgenomen in het Staatsblad van 1833 onder no. 73. Bij art. 5 van datzelfde besluit: werd tot inspekteur der kultures benoemd, L. Vitalis, destijds assistent-resident ter beschikking van den resident van Cheribon.

3. *Vee- en paardenmarkten.* De kommissaris-generaal, overwegende: „dat uit de ingekomen berigten van de onderscheiden residenten, voldoende was gebleken, dat de vee- en paardenmarkten, welke sedert 1828 op Java en Madura werden gehouden, niet die goede resultaten hadden opgeleverd, welke men zich daarvan had voorgesteld, en dat zelfs, in sommige residentiën, het bestaan dier markten, veelal tot ongeregeldheden aanleiding gegeven, en tot werkelijken last voor de inlandsche bevolking gestrekt had, zonder een gunstigen invloed op de volksvlijt of den inlandschen handel te hebben uitgeoefend;" — schafte die markten, ingesteld bij besluit van den kommissaris-generaal du Bus, dd. 10 December 1827 no. 30, af, bij zijn besluit van 7 December 1833 no. 437, verhandeld bij resolutie van den 9den dier maand no. 25.

4. *Toelage aan den regent van Kendal.* De resident van Samarang kwam,

(*) Er was destijds dus niet op gerekend, dat het transport met karren kon plaats hebben.

bij missive van 10 September 1833 no. 12, bij de regering terug op een reeds vroeger door hem gedaan voorstel, om aan den regent van Kendal, boven en behalve zijne toenmalige inkomsten, eene toelage van *f* 200.— 's maands toe te kennen. Destijds was juist hangende, het onderzoek naar den staat der suikerkultuur in het regentschap Kendal, dat tot zulke hoogst ongunstige bevindingen leidde, ten gevolge waarvàn de resolutie van 28 November 1833 no. 3 genomen werd, die reeds vroeger (hiervoren, bladz. 271 en 272) door ons is medegedeeld.

Naar aanleiding van het thans bedoelde voorstel, werd, bij resolutie van 11 December 1833 no. 3, den algemeenen sekretaris opgedragen: — „om, bij eenen maleischen brief, aan den regent van Kendal te kennen te geven, dat het al of niet treden door de regering in het voorschreven voorstel van den resident van Samarang, afhankelijk zal zijn van den staat, waarin de gouverneur-generaal ad interim, op de inspektie-reis, welke hij zich voorneemt in den loop van het volgende jaar te doen, de kultures in de afdeeling Kendal vinden zal."

De gouverneur-generaal a. i. bevond op de hier bedoelde reis: dat de suikerkultuur in de afdeeling Kendal behoorlijk was geregeld, en dat, hoezeer de uitkomsten nog veel te wenschen overlieten, dit niet was te wijten aan den ijver van den regent, noch aan de goedwilligheid der bevolking, maar alleen aan de onbekendheid van allen met dezen nieuwen tak van landbouw. Dientengevolge werd, bij resolutie van 9 Augustus 1834 no. 3, de bedoelde toelaag van *f* 200.— 's maands aan den regent van Kendal toegekend, onder opmerking: „dat de gouverneur-generaal a. i. vertrouwt, dat dit bewijs van goedkeuring en welwillendheid, hem zal aansporen, om de kultures in zijne afdeeling met den meesten ijver te blijven behartigen."

5. *Inkoop van zaai-padi van landswege.* De resident van Rembang berigtte, bij missive van 30 September 1833 no. 1552, dat in zijne residentie gebrek aan zaai-padi bestond, met voorstel om daarin van gouvernementswege te voorzien. De regering nam in overweging: dat, hoewel de voorgestelde verstrekking van zaai-padi de aanzienlijke hoeveelheid van nagenoeg 7000 hamatten bedroeg, nogtans voldoende bleek, dat zulks in het belang der bevolking en van het gouvernement noodzakelijk was, en dat er zekerheid bestond voor de restitutie. Zij magtigde dan ook den resident, bij resolutie van 16 Oktober 1833 no. 12, tot den inkoop van 6858 hamatten zaai-padi, ter verstrekking in voorschot aan de bevolking, en om daarvoor te beschikken over eene som van *f* 27,432 koper, door de bevolking bij den eerstvolgenden oogst terug te betalen; met aanschrijving tevens op de residenten van Samarang en Soerabaya, om, wanneer de resident van Rembang hunne hulp mogt inroepen, hem die dan te verleenen, om met den meest mogelijken spoed de benoodigde zaai-padi, tegen de minst te bedingen prijzen, te doen inkoopen. — Blijkens resolutie van 22 April 1834 no. 15, had de resident van Rembang, uithoofde van de buitengewone duurte der padi, slechts ingekocht 3630 hamatten voor *f* 22,791.82

Eveneens berigtte de resident van Japara, bij missive van 30 December 1833, no. 2016/29, dat in de distrikten Joanna en Mantoop gebrek aan

zaai-padi bestond, met gelijk voorstel, om daarin van gouvernementswege te voorzien. Dientengevolge werd genoemde resident, bij resolutie van 31 Januarij 1834 no. 1, gemagtigd, om te beschikken over eene som van *f* 6540.— koper, tot inkoop van 2180 pikols zaai-padi, ter verstrekking in voorschot aan de bevolking der gemelde distrikten; en om, wanneer de bevolking der overige distrikten van zijne residentie, aanzoek mogt doen tot bekoming van zaai-padi in voorschot, alsdan, naar bevind van zaken, nog te beschikken over eene som van *f* 6000.— à *f* 7000.— koper. De resident moest zorgen, dat het geldswaardig bedrag der in voorschot te verstrekken zaai-padi, bij den oogst werd gerestitueerd.

6. *Weersgesteldheid.* Bij kabinets-missive van 5 Oktober 1833 no. 354 I, schreef de gouverneur-generaal a. i. onder anderen het volgende aan den minister:

„Klaagde men, in het verleden jaar (1832), over ontzettende regens, die de rivieren onmatig deden zwellen en overal schade en verwoesting aanrigtten, thans wordt het eiland bezocht door eene droogte, waarvan geen voorbeeld bestaat. Er zijn plaatsen op Java, alwaar het in geen vier maanden geregend heeft. Zelfs te Buitenzorg, waar gewoonlijk dagelijks vocht valt, hadden wij onlangs eene onafgebroken droogte van 49 dagen, die nog, nu en dan door onbeduidende regens afgewisseld, voortduurt. Ik behoef uwe excellentie niet te zeggen, dat dit een zeer nadeeligen invloed uitoefent op alle takken van landbouw, vooral op de kultures van rijst, suiker en indigo. In den loop eener inspektie-reis, onlangs door mij in de residentie Bantam gedaan, heb ik daarvan vele bewijzen gezien: sommige streken zijn letterlijk verschroeid."

Uit een nader schrijven blijkt, dat de droogte den 23sten Oktober nog voortduurde.

De kommissaris-generaal, van Sumatra teruggekeerd, schreef aan den minister, bij missive van 23 November 1833 no. 402 F, onder anderen hetgeen volgt:

„Bij mijne terugkomst heb ik alles in goeden staat aangetroffen; alleen eene ontzettende droogte, zooals niemand heugt, heeft hier aan eenige gewassen schade veroorzaakt, onder anderen aan de suiker, waarvan zeker 100,000 pikols minder zullen worden getrokken, dan men had verwacht; daarentegen is de koffijkultuur gunstig uitgevallen, en ik durf gelooven, dat de geheele waarde der verkregen produkten, ruim het bedrag beloopen zal, waarop het bij de begrooting is geraamd geworden, en dit is alles wat men, met billijkheid, in zulk eene uitgebreide huishouding kan verwachten, daar er altijd eenige punten zijn, waarop de omstandigheden ongunstig werken, gelijk dan ook weder andere buitengewoon door deze worden begunstigd."

7. *Kultures in de residentiën Pekalongan en Tagal.* De adjunkt-inspekteur der kultures Ament, had bij missive van 10 December 1833 no. 42, gerapporteerd: dat de indigokultuur in de residentie Pekalongan, in 1833 andermaal niet aan de verwachting had voldaan, en dat de inlander slechts eene zeer geringe belooning verkregen had, voor den arbeid aan zijne velden be-

steed; dat zelfs vele dier velden verwaarloosd en met onkruid overdekt waren; dat bij het bearbeiden der gronden noch behoorlijk opzigt, noch gepaste verdeeling van werk plaats had. Ten aanzien van de suikerkultuur werd in dat rapport gezegd: dat vele velden slecht bebouwd en verzorgd waren, en het riet op 400 bouws in zulk een ongeschikt saizoen was geplant, dat het in den regenmoesson moest worden vermalen, en dat gedurende het drooge saizoen de molens moesten stilstaan. Voorts werden nog vele andere gebreken aangewezen, welke bij de kultures in Pekalongan plaats vonden, en die alle het kenmerk droegen van volkomen onkunde.

De kommissaris-generaal, hierin willende voorzien, nam in overweging:

„Dat, reeds sedert drie jaren, de kultures in de residentie Pekalongan dezelfde ongunstige resultaten opleveren, en hierover de resident aldaar meermalen, schoon vruchteloos, is onderhouden;

„Dat, in deze oogenblikken, de betrekking van resident alleen kan worden vervuld door zoodanige ambtenaren, die den wil en de geschiktheid bezitten, om het aangenomen stelsel van kultures in te voeren, en ter bevordering der belangen van den Javaan en van het gouvernement te doen strekken;

„Dat, hoezeer de tegenwoordige resident van Pekalongan, vele bewijzen gegeven heeft van gebrek aan kunde in dat vak, en van zijne ongeschiktheid om zich die te verschaffen, er echter geen kennelijke bewijzen bestaan, dat zulks aan onwil of opzettelijk pligtverzuim moet worden toegeschreven;

„Dat ook in de residentie Tagal, de regeling der kultures veel te wenschen overlaat, en dat daarin almede behoort te worden voorzien."

Op grond van dit een en ander, werd, bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 24 December 1833 no. 485, verhandeld bij resolutie van den 31sten dier maand no. 14: — gemelde resident van Pekalongan als zoodanig eervol ontslagen, onder toekenning van het hoogste wachtgeld, tot tijd en wijle op eene andere konvenabele wijze over hem, in dienst van het gouvernement, zou kunnen worden beschikt. Bij hetzelfde besluit werd de inspekteur der kultures Vitalis, tijdelijk bekleed met de magt van resident, in de residentiën Pekalongan en Tagal, — „met het bepaalde oogmerk, om in die beide residentiën de kultures te regelen, op eenen voor den inlander, voor de fabrikanten en voor het gouvernement voordeeligen voet."

In verband hiermede werd, gelijktijdig, bij besluit van den kommissaris-generaal van 24 December 1833 no. 486, verhandeld bij resolutie van den 31sten dier maand, no. 15, aan den inspekteur Vitalis te kennen gegeven, dat het hem kommissaris-generaal aangenaam zou zijn, indien de hierbedoelde kommissie binnen den tijd van zes maanden zou zijn ten einde gebragt; terwijl tevens gearresteerd werd, de hier volgende

Instruktie voor den inspekteur der kultures L. Vitalis, belast met de regeling der werkzaamheden van de suiker- en indigo-kultures, in de residentiën Tagal en Pekalongan.

Art. 1. De inspekteur der kultures zal, in de eerste plaats, de noodige middelen beramen, opdat de suikervelden op goede en voor de suikerkultuur geschikte gronden worden aangelegd; waartoe bij voorkeur zullen worden gekozen sawavelden, of hooge gronden die door levend water kunnen worden besproeid.

Art. 2. Wanneer, binnen matige afstanden van de bestaande suikermolens, zoodanige gronden niet mogten worden aangetroffen, zal hij daarvan kennis geven aan den direkteur der kultures, onder mededeeling zijner konsideratiën en advies ten aanzien van de geschiktste wijze, om de gekoncerneerde suikerfabrikanten schadeloos te stellen, voor het onbeplant blijven van een gedeelte der uitgestrektheid grond, tot het doen beplanten van welke het gouvernement zich heeft verbonden.

Art. 3. Ten aanzien van de verdeeling der werkzaamheden van de suikerkultuur, en de daarvoor aan de bevolking toe te stane betaling, zal de inspekteur der kultures het volgende in acht nemen:

Voor elke 240 bouws, met suikerriet te beplanten, zullen behooren te worden afgezonderd:

Voor de werkzaamheden der kultuur vier huisgezinnen per bouw, of in het geheel	960 huisgezinnen.
Voor het snijden van het suikerriet, in de vooronderstelling, dat 60 man op één dag een bouw suikerriet snijden, en dat de maaltijd 240 dagen duurt	240 „
Voor het transport van het suikerriet, in de vooronderstelling, dat een bouw riet door 50 pedatti's op één dag kan worden vervoerd, waarvoor 50 geleiders noodig zijn, de pedatti's en buffels door de fabrikanten geleverd wordende	200 „
Totaal . .	1400 huisgezinnen.

Als belooning of betaling voor de door opgemelde huisgezinnen te verrigten werkzaamheden, zal aan hen worden verleend vrijstelling van landrenten, voorzoover zij dien arbeid naar behooren verrigten.

De landrenten van elk huisgezin, gemiddeld op *f* 7.50 's jaars stellende, zal mitsdien hierdoor een uitgaaf ontstaan van 's jaars	*f* 10,500.—
Bovendien zal worden toegestaan, voor de bezoldiging van chineesche mandoors, het onderhoud van landbouwgereedschappen, enz. 's jaars	„ 1,100.—
Totaal	*f* 11,600.— (*).

Art. 4. Thans wordt door de suikerfabrikanten betaald *f* 3.75 voor het benoodigde suikerriet voor één pikol suiker.

De inspekteur der kultures zal trachten, met hen overeen te komen, om voortaan de benoodigde buffels en pedatti's voor het transport van het suikerriet, voor hunne rekening te verstrekken en te onderhouden, waartegen hun het benoodigde riet voor één pikol suiker, in stede van voor *f* 3.75, voor *f* 3.25 zal worden verstrekt.

(*) Door het in dit artikel bepaalde, werd afgeweken van het totdusver aangekleefde, en ook nog bij de *Zakelijke Extrakten* (Staatsblad 1834 no. 22) geproklameerde beginsel: om *één vijfde gedeelte van den grond*, tegen vrijstelling van landrenten *voor het geheel*, af te zonderen voor de kultuur ten behoeve van het gouvernement. Niet meer de uitgestrektheid van den bebouwden grond, maar *een vierde gedeelte der werkbare mannen*, was nu de maatstaf, en het kwam er niet op aan, blijkens het later volgend art. 6, hoeveel die mannen verschuldigd waren aan landrente, voor welke zij, ter belooning van hun arbeid, vrijstelling zouden ontvangen.

Het gemiddeld produkt van een bouw suikerriet stellende op 15 pikols suiker, zullen 240 bouws jaarlijks opleveren, eene hoeveelheid van 3600 pikols suiker.

Het suikerriet, aan de fabrikanten geleverd wordende tegen *f* 3.25 per pikol, zullen zij alzoo, voor het benoodigde riet voor 3600 pikols suiker, moeten betalen eene som van *f* 11,600.— of juist hetzelfde bedrag, waarop de uitgaven voor de werkzaamheden der kultuur, enz. aan het gouvernement te staan komen.

Art. 5. Ingeval het suikerriet in massa meer oplevert dan 15 pikols per bouw, zal hetgeen dientengevolge voor het suikerriet meer wordt betaald, dan het bedrag der door het gouvernement gedane uitgaven, voor één derde gedeelte komen ten voordeele van den lande; terwijl één derde gedeelte daarvan zal worden uitgekeerd aan de chineesche mandoors, en één derde gedeelte aan de bevolking.

Art. 6. Daar het bedrag der landrenten van iedere dessa, niet juist zóó veel bedraagt, dat de ingezetenen *f* 7.50 per huisgezin aan belasting betalen, zoo zal daarop door den inspekteur, bij de verdeeling der werkzaamheden, minder behoeven te worden gelet; maar zal hij slechts behooren zorg te dragen, dat van elke dessa slechts een vierde gedeelte der werkbare mannen, te gelijk, aan het werk worde gesteld, en dat de 1400 huisgezinnen hierboven bedoeld, in massa niet meer dan *f* 10,500.— 's jaars aan landrenten verschuldigd zijn.

Art. 7. Onder de vrijstelling van landrenten, bij art. 3 bedoeld, zijn niet alleen begrepen de sawavelden der arbeidende klasse van de bevolking, maar ook die der dessahoofden en oudsten der dessa's.

Art. 8. Ten einde de hoofden der dessa's, de oudsten en de ingezetenen, het genot te verzekeren van de aan haar te verleenen vrijstelling van landrenten, zal de inspekteur der kultures zorg dragen, dat de sawavelden, behoorende tot de dessa's welke in de hierboven omschreven werkzaamheden eenig aandeel hebben, niet aan Chinezen of anderen worden verhuurd; maar dat zij uitsluitend door, of ten behoeve van, de ingezetenen van zoodanige dessa's worden bewerkt.

Art. 9. De inspekteur der kultures zal de heerediensten, welke door de bevolking moeten worden verrigt, zóódanig regelen, dat de ingezetenen, die eenig aandeel in de kultures hebben, die niet behoeven te verrigten buiten de grenzen van het distrikt, waartoe zij behooren.

Art. 10. De inspekteur der kultures zal, de dagelijksche verstrekking der benoodigde werklieden voor de werkzaamheden der kultures, zoolang daaromtrent geen klagten van de zijde der bevolking inkomen, geheel overlaten aan de gekoncerneerde dessabesturen (*).

Art. 11. Vermits de handhaving eener strenge policie, op de rust en tevredenheid der bevolking grooten invloed heeft, en vooral noodzakelijk is om de ingezetenen, die zich voor de werkzaamheden der kultures van hunne

(*) Is het wonder, dat de dessabesturen, van deze diskretionaire magt, dikwijls misbruik hebben gemaakt? In de *Zakelijke Extrakten* (Staatsblad 1834 no. 22) wordt door van den Bosch gezegd: "Aan de hoofden des volks wordt het oproepen der manschap, tot den dagelijkschen arbeid vereischt, overgelaten en zij regelen dien veelal overeenkomstig de adat, *schoon willekeur daarop veelal van invloed is.*"

woonplaatsen moeten verwijderen, onbevreesd te doen zijn voor het lot hunner vrouwen en kinderen, die zij te huis achterlaten, zoomede voor hunne eigendommen; zoo zal de inspekteur der kultures hieromtrent, na overleg met de inlandsche hoofden, de noodige voorzieningen daarstellen of voordragen.

Art. 12. Ingeval, in de onmiddellijke nabijheid der suikermolens, geen brandhout kan worden verkregen, zal de inspekteur der kultures hierin voorzien, door het doen planten van zoodanige houtsoorten, welke spoedig opschieten, dan wel daaromtrent de noodige voorstellen doen aan den direkteur der kultures.

Art. 13. De inspekteur der kultures zal onverwijld, bij elk suiker-etablissement, een voldoend getal chineesche mandoors in dienst stellen, of, die niet kunnende bekomen, ze aan den direkteur der kultures aanvragen (*).

Art. 14. Het benoodigd getal chineesche ploegen en garoets (papang-teboe), hetwelk voor den eersten keer voor gouvernements rekening aan de bevolking zal worden verstrekt, zal door den inspekteur aan den direkteur der kultures worden aangevraagd.

Art. 15. In de residentie Tagal zal, voorzooveel mogelijk, van de bestaande gouvernements indigo-fabrieken gebruik worden gemaakt, doch voorzoover dit niet doenlijk mogt worden bevonden, zullen kleine indigo-fabrieken worden ingevoerd, op denzelfden voet als in de residentie Cheribon bestaan.

Art. 16. De inspekteur der kultures zal onderzoeken, inhoever het mogelijk is, om de bestaande indigokontrakten in de residentie Pekalongan, zonder bezwaar voor de bevolking, in stand te houden en wanneer dit niet doenlijk mogt zijn, met de fabrikanten in overleg treden, hetzij om deswege andere overeenkomsten te treffen, hetzij om van de bestaande kontrakten, tegen billijke schadevergoeding, geheel of gedeeltelijk af te zien; zullende, in het laatste geval, door den inspekteur in overweging worden genomen, om den indigo door de bevolking te doen fabriceren op denzelfden voet, als in de residentie Cheribon plaats heeft, en om de fabrikanten schadeloos te stellen uit de winsten, die daarop door het gouvernement zullen worden behaald; terwijl hij inspekteur gehouden zal zijn, om alvorens deswege eene definitieve schikking te maken, daaromtrent een gemotiveerd voorstel te doen aan den direkteur der kultures.

Art. 17. De inspekteur der kultures zal eindelijk, van tijd tot tijd, en voorzoover zulks zonder nadeel voor de belangen der residentiën Tagal en Pekalongan kan geschieden, den gang der werkzaamheden van de kultures in de residentie Cheribon nagaan, en van zijne bevinding rapport doen aan den direkteur der kultures.

Art. 18. Alle 14 dagen, zal de inspekteur der kultures aan den direkteur zenden, een beknopt verslag van zijne verrigtingen, vergezeld van eene opgave van den staat en voortgang der werkzaamheden.

(*) Zonderling verschijnsel: de voorstanders van het kultuurstelsel verklaren zich tegen de vestiging van Europeanen en Chinezen in de binnenlanden, — en hier gelast de stichter van dat stelsel, gelijk hij vroeger in Cheribon had toegestaan (zie Tijdschrift van dit jaar, 1e deel, pag. 418), dat chineesche mandoors bij de suiker-etablissementen *moesten* worden in dienst gesteld. Het is duidelijk dat, zoo de Chinees in het binnenland schadelijk is, hij dit in dubbele mate zijn zal *als de mandoor van het gouvernement.*

VI. *Landelijke Inkomsten.*

1. *Landrenten.* Bij besluit van 18 Julij 1833 no. 1, werd bepaald:

„Art. 1. De residenten van Tagal en Pekalongan te magtigen, om, bij het doen van den aanslag der landrenten over het loopende jaar, die sawavelden niet in den aanslag te begrijpen, waarop, *gedurende het geheele jaar*, suikerriet of indigo zal zijn geplant, en waarvan mitsdien geen oogst van padi is verkregen.

„Art. 2. Den direkteur der kultures op te dragen, om de respektieve residenten aan te schrijven, om te dienen van berigt, op welke wijze zij de kultures hebben ingevoerd, en op welken voet de landrente aldaar wordt verrekend; zullende de ontvangen rapporten, met de konsideratiën van hem direkteur, worden te gemoet gezien."

2. *Afschrijving van landrenten.* De resident van Banjoemas stelde, bij missive van 8 Augustus 1833 no. 98, voor, om eene som van *f* 93,552.— af te schrijven, wegens, op autorisatie van den kommissaris-generaal, verleende vrijstelling van landrenten, over 1833, aan 12,184 planters, welke voor de indigokultuur in die residentie gebezigd werden; zijnde de resident van meening, dat op die som de 8 percent kollekteloon aan de dessahoofden niet behoefde te worden uitbetaald, vermits er geen kollekteloon had plaats gehad. De direkteur der kultures was, blijkens zijne missive van 30 Augustus 1833 no. 2861, van oordeel, dat de dessahoofden, in welk geval ook, deugdelijke aanspraak hadden op het kollekteloon, naardien de vermindering hunner werkzaamheden, tengevolge van het niet percipiëren der landrenten, ruim werd opgewogen door hunne bemoeijenis met den arbeid der kultures, en bovendien het kollekteloon ook moest beschouwd worden als eene bezoldiging, aan de betrekking der dessahoofden verbonden.

Dientengevolge magtigde de regering den resident van Banjoemas, bij resolutiën van 19 September en 14 November 1833 no. 18 en 7, om bij de kasrekening zijner residentie, onder het hoofd: *landelijke inkomsten en andere grondlasten*, in te nemen, eene som van *f* 101,686.—, en vervolgens datzelfde bedrag af te schrijven, ten laste van het hoofd: *indigokultuur;* en om wijders de som van *f* 8134.— als kollekteloon over eerstgemeld bedrag, aan de betrokken dessahoofden uit te betalen, en bij de kasrekening af te schrijven onder het hoofd: *kosten op de landelijke inkomsten* (*).

Bij resolutie van 3 September 1833 no. 24, werd magtiging verleend, om aan de hoofden der dessa's, welke, in de residentiën Kediri en Madioen, vóor de kultures en blandongs waren afgezonderd, over 1832 en 1833, uit te betalen de 8 percent, in Kediri van *f* 7.40 en in Madioen van *f* 5.96, gerekend over elken werkbaren man die, dienstbaar aan de kultures voor de europeesche markt, van de betaling der landrenten was vrijgesteld geworden. Krachtens resolutie van 14 November 1833 no. 5, werd ten aanzien van Kediri bepaald, dat bedoelde 8 percent zou worden uitbetaald, zoowel aan de dessa-

(*) Door die gedurige afschrijvingen van landrenten, waarvan wij nog vele voorbeelden zullen moeten vermelden, kon alleen het kultuurstelsel worden gesteund en verkreeg het een voordeeliger aanzien, dan het in werkelijkheid verdiende.

hoofden in de gouvernements landen, als aan die, welke betrokken waren in het, met den suikerfabrikant Oey Hangoan, gesloten en bij resolutie van 31 Maart te voren n°. 8 goedgekeurd kontrakt.

Bij resolutie van 8 November 1833 n°. 1 werd goedgekeurd, de door den resident van Kediri getroffen schikking, tot de spoedige levering van kalk door de bevolking van het distrikt Gemengeng, afdeeling Brebek, voor de voltooijing der indigofabrieken in die residentie, en zulks tegen eene belooning van ƒ3000.— of kwijtschelding van de helft der landrenten, door de bedoelde bevolking in 1834 te betalen.

Blijkens resolutie van 10 September 1833 n°. 9, werd de resident van Bagelen gemagtigd, tot afschrijving eener som van ƒ1603.77, wegens vrijstelling van landrenten, voor het gemis van den tweeden oogst van 27 jonken en 2 bouws sawavelden, welke met tarum kembang waren beplant geworden, om daarvan de noodige stekken te trekken, voor den algemeenen indigo-aanplant in die residentie. De 8 percent kollekteloon over die som, werd aan de betrokken dessahoofden uitgekeerd, krachtens resolutie van 23 December 1833 n°. 14.

Naar aanleiding van art. 3 der resolutie van 28 November 1833 n°. 3 (zie hiervoren bladz. 272), werd bij resolutie van 14 December 1833 n°. 1 bepaald: dat aan de bevolking der afdeeling Kendal, residentie Samarang, ter zake van het geheel mislukken, buiten haar toedoen, van eene aanplanting suikerriet, ter uitgestrektheid van 102 bouws, zou worden verleend eene schadeloosstelling van ƒ30.— per bouw, uitmakende te zamen ƒ3060.—, en zijnde hetgeen gerekend werd aan landrenten verschuldigd te zijn, door de 408 huisgezinnen, die aan de mislukte 102 bouws suikerriet waren dienstbaar geweest.

3. *Dessahoofden en demangs of penatoes.* De resident van Bagelen verzocht, bij missive van 11 Oktober 1833 n°. 65, goedkeuring op de door hem, bij gelegenheid van den aanslag der landrenten in de afdeeling Ledok, gemaakte bepaling: dat niet de dessahoofden, maar de voormalige huurders der landerijen, bekend onder den naam van demang of penatoes, de toegestane 8 percent kollekteloon der landrenten zouden genieten; en zulks om hen, voor het gemis der vroeger door hen genoten inkomsten, schadeloos te stellen. Hij deed tevens het voorstel: om den gehouden aanslag der ongebouwde eigendommen in de residentie Bagelen, over 1833, waarvan door hem een rekapitulatie-staat werd overgelegd, vast te stellen voor de eerstvolgende twee jaren, behoudens de herziening van den aanslag van sommige dessa's, en de jaarlijksche opname der tegalvelden.

De direkteur der kultures gaf te dien aanzien, bij missive van 22 November 1833 no. 3602, te kennen:

a. Dat hij de vorenvermelde verrigting van den resident van Bagelen goedkeurde, op grond dat ook een kort te voren door den resident van Djokjokarta, bij de regeling der belasting van het land Nangoelan, gehouden onderzoek, het resultaat had opgeleverd, dat de inlandsche hoofden, bekend onder de benaming van demang-penatoes en andere, in de Vorstenlanden de eigenlijke dorpshoofden, en dat de bekels niet anders zijn dan de onderhuur-

ders der landerijen, aan eerstgemelden geheel ondergeschikt. Dit werd nog nader bevestigd, door eene overgelegde missive van den resident van Kadoe, dd. 5 November 1833 n°. 1165, waaruit bleek, dat de aanslag in die residentie niet dessa's-, maar glandongsgewijze geschiedde, namelijk: over zulk een getal dessa's in eens, als waarover een demang of penatoes het gezag voerde; aan wien dan ook de piagem van den aanslag werd uitgereikt; zoodat, in de residentie Kadoe, de personen bekend onder den naam van penatoes, bestendig, sedert de invoering van het stelsel van landrenten aldaar, als de eigenlijke dessahoofden waren beschouwd geworden. De direkteur merkte op, dat de invloed, dien deze hoofden op de bevolking uitoefenden, tot bewijs strekte, dat zij hun bestaan uit de aloude javaansche instellingen ontleenden, en alzoo geen opgeworpen hoofden waren, op eene onwettige wijze in funktie gesteld.

b. Dat hij zich niet kon vereenigen met het voorstel van den resident van Bagelen, om den aanslag van 1833, voor de twee eerstvolgende jaren vast te stellen; vermits er zich verschillende, vooraf niet te berekenen omstandigheden konden voordoen, welke in dien aanslag verandering noodzakelijk zouden kunnen maken; terwijl overigens de resident, of diens opvolger, wanneer hij in de beide volgende jaren de overtuiging mogt verkrijgen, dat de aanslag van 1833, in 's gouvernements belang en in dat der bevolking, kon worden gevolgd, toch bevoegd was, om dien tot maatstaf te nemen.

De regering beschikte in deze, bij resolutie van 19 December 1833 no. 8, door:

„1. Goed te keuren de, door den resident van Bagelen, voor de afdeeling Ledok, gemaakte bepaling, dat de toegestane 8 percent kollekteloon der landrenten, aldaar, in stede van aan de dessahoofden, zal worden uitgekeerd aan de personen, bekend onder den naam van penatoes.

„2. Aan den resident van Bagelen, onder mededeeling van de vorenstaande opmerkingen van den direkteur der kultures, te kennen te geven, dat zijn voorstel, om den aanslag der ongebouwde eigendommen in zijne residentie over dit jaar, ook voor de beide eerstkomende jaren verbindende te verklaren, niet kan worden aangenomen.

„3. Den resident van Kadoe, onder referte tot zijne missive aan den direkteur der kultures, van den 5den November jl. no. 1165, aan te schrijven, om geen gevolg te geven aan zijn daarbij uitgedrukt voornemen, om de penatoes aldaar, langzamerhand hun invloed en gezag te ontnemen; zijnde het, bij meer dan ééne gelegenheid, gebleken, dat die invloed nuttig is in het algemeen belang; met verderen uitdrukkelijken last op hem resident, om den aanslag der ongebouwde eigendommen, bij voortduring glandongs-gewijze te doen, en daarvan niet af te gaan, zonder eene uitdrukkelijke autorisatie der regering" (*).

4. Rijstvelden op het eiland Bawean. Raden pandji Gondo Koesoemo,

(*) Opmerkelijk is het, dat de hiervermelde uitdrukkelijk lastgeving, geheel in strijd is met den bij regeringsbesluit van 12 April 1820 no. 7 gegeven last: om den aanslag in de residentie Kadoe *dessa'sgewijze* te doen plaats vinden, en niet meer *distriktsgewijze*, zooals in 1819 was geschied.

gewezen onderkollekteur, raden Kerta Sari, gewezen wedono, en raden Poerwo Koesoemo, gewezen djaksa in het regentschap Bawean, residentie Soerabaya, dienden rekwesten in aan de regering, houdende respektievelijk verzoek om met onderstand te worden begunstigd, uit aanmerking dat zij, bij de aanvaarding in 1825 der voormelde sedert ingetrokken betrekkingen, afstand hadden moeten doen, van de vroeger door hen bezeten rijstvelden, en dat zij in armoedige omstandigheden verkeerden.

Lettende op de resolutie van 16 Julij 1825 no. 8, legde de regering, bij resolutie van 31 Oktober 1833 no. 3, aan elk der vorengenoemde gewezen hoofden van Bawean, een maandelijkschen onderstand van *f* 10.— toe.

Bij resolutie van 19 Augustus 1834 no. 40, werd nog, aan drie radenayoes, en aan tien radens, allen op Bawean gevestigd en afstammelingen van de voormalige regerende pangerangs van dat eiland, destijds hoog bejaard en in behoeftige omstandigheden verkeerende, van gouvernementswege een onderstand toegekend, van *f* 4.— 's maands voor elk hunner, vermits zij, door de invoering van het landelijk stelsel op Bawean, van hunne vroegere inkomsten verstoken, aan de belasting van den huistaks onderworpen en om hun hoogen ouderdom en aanzienlijke afkomst buiten staat waren, door handenarbeid in hun onderhoud te voorzien (*).

VII. *Volksoploop in Pasoeroean.*

Van de gewone volksbewegingen zullende melding maken onder de *Verschillende mededeelingen;* willen wij hier alleen bespreken de meer ernstige opschudding onder de bevolking der residentie Pasoeroean.

De buitengewone uitbreiding, in dat gewest aan de suikerkultuur gegeven, gaf aanleiding tot groote onvergenoegdheid aan de bevolking. Wij hebben reeds vermeld (hiervoren pag. 235) dat het lid in den raad van Indië, Mr. P. Merkus, bij de resolutie van 27 December 1831 no. 4, liet aanteekenen: dat hij zich had geëxkuseerd van het onderschrijven dier resolutie (waarbij waren goedgekeurd, twintig kontrakten, voor de levering van te zamen 31,714 pikols suiker, voor welke de noodige velden aan de fabrikanten waren afgestaan), zoowel omdat de ongelijkheid in de toegekende betaling voor de geleverde suiker, niet was gemotiveerd, als omdat de genomen maatregelen niet voldoende waren toegelicht, maar voornamelijk, omdat „de énorme extensie, welke aan de suikerkultuur in de residentie Pasoeroean werd gegeven, hem deed huiverig zijn omtrent de middelen, waardoor die werd verkregen." Gelijktijdig teekenden wij aan, dat in de residentie Pasoeroean, bij 44 kontrakten (waarvan 37 met Chinezen, 4 met Inlanders en 3 met Europeanen gesloten) de gezamenlijke levering in 1832 bedongen was van 47,514 pikols suiker, ongerekend nog eenige, bij afzonderlijke regerings-beschikkingen verhandelde kontrakten, met Europeanen en Chinezen aangegaan.

Uit de hiervoren, bladz. 454 opgenomen *Rekapitulatie van de landrenten en van de kultures voor de europeesche markt, in* 1833, blijkt: dat destijds in de residentie Pasoeroean 8361 bouws met suikerriet beplant waren.

(*) Vergelijk, omtrent het ontnemen van alle landbezit aan de bezoldigde hoofden op Bawean, het medegedeelde in dit Tijdschrift, 1865, 1e deel, pag. 213 en volgende.

De onvergenoegdheid van de bevolking dier residentie, openbaarde zich in de eerste dagen van Augustus 1833. Duizende rietplanters weigerden te arbeiden en gingen op naar de hoofdplaats, om hunne grieven aan den resident bekend te maken.

Schrijver dezes is, door een zevenjarig verblijf in de residentie Pasoeroean, (1849—1856) als sekretaris van dat gewest, door kennisneming van de betrekkelijke stukken en door de verhalen van de ooggetuigen, met alle omstandigheden, waaronder deze merkwaardige demonstratie heeft plaats gehad, bekend geworden. Getrouw echter aan het plan van bewerking dezer Bijdragen, zet hij zijne persoonlijke bekendheid met de bijzonderheden ter zijde, om zich alleen te beroepen op officiëele bescheiden, thans onder zijn bereik, die ook door anderen kunnen geraadpleegd worden. De stukken, over deze zaak bij het ministerie van koloniën aanwezig, zijn echter zeer onvolledig. Het Indisch bestuur schijnt het niet noodig te hebben geoordeeld, het opperbestuur ter zake met vele bijzonderheden voor te lichten: vermoedelijk omdat die zaak sterk getuigde tegen het kultuurstelsel, zooals het was ingevoerd, en geheel in strijd was met de totdusver ingezonden rapporten. Had niet van den Bosch, in zijne nota van 8 Maart 1831, in antwoord op de bezwaren van Merkus, gesproken: van „die algemeene drift" der Javanen, om zich, door de teelt van suikerriet en indigo-bladeren, aan den last der landrenten te onttrekken? (Zie hiervoren, bladz. 68). Had hij, in diezelfde nota niet gezegd: dat men den ijver der bevolking van de Oostelijke provinciën (en daaronder behoort Pasoeroean) om suikerriet te planten, had moeten beperken, daar enkelen al hunne rijstvelden daarmede hadden bepoot? (Zie hiervoren, bladz. 81).

Wat wij intusschen gevonden hebben zullen wij mededeelen; terwijl men daardoor den draad kan vinden, om op Java kennis van de nadere bijzonderheden te verkrijgen.

Bij kabinets-missive van 17 Augustus 1833 no. 133 B, schreef de gouverneur-generaal a. i. aan den minister hetgeen volgt:

„Deze is blootelijk dienende, om uwe excellentie eenige berigten omtrent den staat van zaken alhier, te doen toekomen.

„De kommissaris-generaal is, op den 11den dezer, naar Sumatra vertrokken, aan boord van zr. ms. korvet Amphitrite. De gezondheid van zijne excellentie liet toen veel te wenschen over.

„Eenige dagen vóór het vertrek van den kommissaris-generaal, heeft te Pasoeroean eene zamenscholing plaats gehad van menschen, die, zoo zij voorgaven, begeerden van de suikerkultuur te worden ontslagen. — De resident van Nes heeft hen met de belofte tevreden gesteld, dat hij hunne bezwaren aan het bestuur zou mededeelen, en dat zij, tot nader order, geen nieuwe aanplantingen zouden behoeven te doen, en daarop zijn zij huiswaarts gekeerd. — De zaak wordt thans onderzocht, en zal welligt blijken, meer aan de inblazingen van kwaadwilligen, dan aan wezenlijke onvergenoegdheid te moeten worden geweten.

„De direkteur der kultures, die op gisteren van eene inspektie-reis is teruggekomen, heeft mij verzekerd, dat het stelsel van kultures, op eene doel-

matige wijze ingevoerd, nergens tegenstand bij de bevolking zal ontmoeten, zoo men slechts zorge dat de moeijelijkheden, die hier en daar nog bestaan, en die onafscheidelijk waren van de eerste invoering, van lieverlede worden opgeheven of gelenigd. Zoo is, bij voorbeeld, op eenige plaatsen, door den verkeerden ijver der plaatselijke ambtenaren, eene *zóó* groote uitbreiding aan de suikerplantagiën gegeven, dat het riet soms, van een afstand van anderhalf uur gaans, naar den molen moet worden gebragt, hetwelk, zooals van zelf spreekt, bezwarend is voor de bevolking. Welligt dat iets dergelijks plaats heeft in Pasoeroean; dit zal worden onderzocht.

„Op Celebes bestaan oneenigheden in het rijkje van Sidenring," enz.

Deze berigten werden gevolgd door nadere, vervat in de missive van den gouverneur-generaal a. i. aan den minister, dd. 5 September 1833 no. 227 D, van den volgenden inhoud:

„De oploop in de residentie Pasoeroean, waarvan mijn schrijven, van den 17den Augustus jl. no. 133 B kabinet, melding maakt, en eene soortgelijke beweging in de omstreken van Soerabaya, hebben geen ernstige gevolgen gehad.

„Er bestonden, dus luidt het totdusver gehouden onderzoek, eenige bezwaren, met opzigt zoowel tot de afstanden, van waar het suikerriet naar de molens moest worden gebragt, als tot de ingevoerde verrekening van den prijs van dat riet met de verschuldigde landrenten. Aan beide deze klagten is te gemoet gekomen, en het zal nu, uit verdere nasporingen, moeten blijken, inhoever het vermoeden gegrond is, dat de suikerplanters door een onvergenoegd hoofd (dat reeds in verzekerde bewaring is genomen), tot het inbrengen der bedoelde bezwaren zijn opgestookt geworden.

„Intusschen is het, uit de sedert ingekomen rapporten van den direkteur der kultures, blijkbaar, dat werkelijk, op vele plaatsen, bezwaren van den aard als hierboven zijn vermeld bestaan, en dat het doelmatiger zal zijn, een grooter getal kleine indigo- en suiker-fabrieken, dan een kleiner getal groote etablissementen aan te houden, omdat bij deze laatste, de teelt der grondstof zich over eene te aanzienlijke oppervlakte moet verspreiden, om de fabriek steeds aan den gang te houden. De natuurlijke maatstaf in deze behoort te zijn, dat het verst gelegen suiker- of indigo-veld, niet meer dan omtrent een half uur gaans van de fabriek verwijderd zij, ten ware het transport, op eene bijzondere wijze, door rivieren, goede wegen of voertuigen kan worden bevorderd (*). — Men beraamt thans middelen, om langzamerhand terug te komen van de afwijkingen, die van dezen regel hebben plaats gehad, en dit is een der eerste resultaten van de inspektie-reis, onlangs door den direkteur der kultures, op speciaal bevel van zijne excellentie den kommissaris-generaal, ondernomen.

(*) Het ware te wenschen geweest, dat het hier ontwikkelde beginsel van den gouverneur-generaal Baud, steeds ware toegepast en opgevolgd geworden. Dan zou men thans overal kleine suikerfabrieken hebben, met den aanplant van riet in de onmiddellijke nabijheid; dan zou men ook met veel minder moeijelijkheden te kampen hebben, bij de voorbereiding van den overgang tot een toestand, waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd, hoedanige voorbereiding wordt bevolen bij de zesde alinea van art 56. van het thans werkende regerings-reglement.

„Omtrent den oorlog op Sumatra," enz.

Over deze aangelegenheid schreef de kommissaris-generaal, bij brief van Padang dd. 13 September 1833, aan den gouverneur-generaal a. i. aldus:

„Wat de moeijelijkheden te Pasoeroean en Soerabaya met de bevolking betreft, dit doet andermaal zien, hoe gemakkelijk misslagen begaan worden, bij het invoeren eener nieuwe zaak. Te veel ijver op de eene, en te weinig op de andere plaats, gepaard met gebrek aan kunde in het vak van indischen landbouw, is daarvan de oorzaak, en altijd te verwachten, zoo lang de ondervinding niet ieder, met de direktie belast, de noodige kennis heeft doen verkrijgen. De zaak moet, gelijk alle andere, geleerd worden, en het gouvernement moet zich getroosten het leergeld te betalen. Een goed direkteur der kultures is daarom eene zaak van zeer veel belang. Het is al wel, dat er geen groote misslagen totdusver begaan zijn; vooral moet de bevolking met eene gepaste toegevendheid behandeld worden. Is de zaak eenmaal wel gevestigd, dan zijn de zwarigheden gering; dit ziet men uit de aanplantingen van koffij, overal waar die kultuur sinds lang bestaat."

Intusschen had de resident van Soerabaya, bij missive van 22 Augustus 1833, no. 406, aan de regering mededeeling gedaan, van het aanbod van den sultan van Madura: „om, ingeval de jongste gebeurtenissen in de residentie Pasoeroean, ernstige maatregelen mogten vereischen, zich in persoon, met zijn barissan en nog 2000 piekeniers, ter assistentie van het gouvernement, derwaarts te begeven." Dientengevolge schreef de regering, blijkens resolutie van 16 September daaraanvolgende no. 13, den resident van Soerabaya aan: „om aan den sultan van Madura te kennen te geven, dat de regering, met welgevallen, dit nieuw bewijs van zijn ijver en van zijne bereidvaardigheid heeft vernomen."

Gedurende den tijd dat de regering het hier bedoelde aanbod van den sultan van Madura in overweging had genomen, waren de zaken in Pasoeroean geschikt. Het later, na den geheelen afloop, genomen daartoe betrekkelijk besluit van den kommissaris-generaal, dat verhandeld is bij resolutie van 31 December 1833, no. 19, volgt hier in zijn geheel.

No. 493. Buitenzorg, den 29sten December 1833.

De kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.

Gelezen de navolgende missives van den resident van Pasoeroean, als: dd. 2, 4, 8, 12 en 16 Augustus ll. lett. A, B, C, D en E, en dd. 2, 21 en 22 September ll. no. 827, lett. F en no. 892; — alle handelende omtrent de onrustige bewegingen, welke in het begin der maand Augustus ll. onder de suikerplanters in die residentie hebben plaats gehad, en de maatregelen, door hem resident in het werk gesteld, om die bevolking tot rust terug te brengen; wordende speciaal bij het rapport van 21 September ll., lett. F, in opvolging van den last, vervat in de kabinets-missive van 11 Augustus ll., no. 1109, de onderwerpelijke zaak omstandig uiteengezet en toegelicht, en voorts eenige voorstellen gedaan, welke, naar aanleiding daarvan, noodzakelijk zijn voorgekomen.

Gezien de konsideratiën en het advies van den direkteur der kultures, bij missive dd. 14 Oktober ll., no. 3235.

Gezien de nadere missive van den resident van Pasoeroean, dd. 27 November ll., no. 1145, ter voldoening aan de kabinets-missive van 4 te voren no. 509, eene opgave inzendende, betrekkelijk de *kerdja-negeri*, of leveranciën en arbeid aan publieke werken, welke thans in die residentie bestaan, met aantooning van hetgeen dezelfde diensten en leveranciën zouden kosten, bij een systeem van vrije inhuring en levering tot den marktprijs.

Nog gelezen het rapport van den omgaanden regter in de Soerabayasche afdeeling, dd. 6 dezer, no. 170, bevattende den uitslag van den hem, bij kabinets-missive van 12 November ll., no. 165, gegeven last, om een nader verhoor te doen ondergaan, aan de te Soerabaya gedetineerde personen, welke verondersteld worden een voornaam deel in den bedoelden volksoploop te hebben gehad.

Gelet op de kabinets-missive van 8, 11 en 22 Augustus ll., no. 191, 109 (hier boven staat no. 1109) en 166 en van 4 dezer no. 514.

Gelet op de publikatie van 23 Julij ll., Staatsblad no. 45.

De raden van Indië en den gouverneur-generaal ad interim gehoord.

Na gehouden konferentie met den resident.

Heeft goedgevonden en verstaan:

1o. Te bepalen, dat de na den oploop te Pasoeroean gearresteerde en zich thans in de boeijen te Soerabaya bevindende raden pandji Tedjo Koesoemo, met en benevens zijn huisgezin, zal worden gezonden naar Rembang, om aldaar het hem toegelegde maandgeld van *f* 50.— (vijftig gulden) te genieten, onder toezigt der policie; — wordende aan den resident van Soerabaya opgedragen om, ter exekutie van dezen maatregel, in overleg met de residenten van Rembang en Pasoeroean, het noodige te bewerkstelligen.

2o. Te bepalen, dat met de navolgende, almede ter zake voorschreven gearresteerde en te Soerabaya aanwezige Javanen en Madurezen, met namen: Pa Ngadisa, Pa Goentoor, Pa Saneba, Pa Tjandi, Pa Lehat, Nollo Rekso, Pa Gantia, Djogo Pati, Pa Liha, Pa Boesar, Pa Oebies, Pa Rantia, Pa Rauni, Pa Toeban, Pa Jiema, Pa Kardjo, Pa Marsana, Pa Semodin, Pa Manisa, Pa Katie, Pa Soekana, Pa Doolkair en Soero Troeno, — zal worden gehandeld, overeenkomstig de publikatie van 23 Julij 1833 (*); zullende zij tot dat

---

(*) Die publikatie, opgenomen in Staatsblad 1833 no. 45, bepaalt: dat alle personen op Java, die door rondzwerving, lediggang en slecht gedrag, zich als schadelijke voorwerpen doen kennen, doch aan welke geen bepaald misdrijf geregtelijk kan worden bewezen, zullen worden vereenigd in etablissementen van landbouw. De verwijzing tot verzending naar die etablissementen, geschiedt door den gouverneur-generaal in rade, op voordragt van den resident, en wordt in elk geval voorafgegaan door een opzettelijk onderzoek: van de omstandigheden, den levensloop en de gedragingen van den beklaagde, welk onderzoek is opgedragen aan de plaatselijke landraden, wier bevinding, naauwkeurig opgeteekend, bij des residents voordragt moet worden overgelegd. Deze bepalingen zijn, krachtens Staatsblad van 1834 no. 16, alleen van toepassing op de eigenlijke *Inlandsche bevolking*, en mitsdien niet op Chinezen en andere vreemde Oosterlingen. Zij werden, blijkens Staatsblad van 1834 no. 29, ook van toepassing voor het eiland Madura verklaard. — Het bleek al spoedig dat deze bepalingen op eene onver-

einde sukcessievelijk, op aanvraag van den resident van Pasoeroean, derwaarts worden teruggezonden; — met last aan genoemden resident, onder toezending van (de stukken betreffende) het door den omgaanden regter in de Soerabayasche afdeeling gehouden onderzoek, om voorzoover de voormelde personen, op de voordragt van den landraad, ter verwijdering naar een etablissement van landbouw op of buiten Java, mogten worden bestemd, te zorgen dat zij met hunne vrouwen en kinderen worden verzonden, voorzoover deze zulks verkiezen.

3°. Aan den resident van Pasoeroean, met betrekking tot deszelfs voorstel omtrent de afschaffing van alle andere heerediensten, verder dan het repareren van wegen en bruggen en het doen van wachten, te kennen te geven: dat het onnoodig is voorgekomen, deswege speciale bepalingen vast te stellen, vermits de bestaande algemeene bepalingen daaromtrent, genoegzame voorzieningen bevatten, voor welker handhaving hij, met voorzigtig beleid, zorgen moet.

4°. Naar aanleiding der nadere inlichtingen omtrent de *kerdja-negeri*, voorkomende in zijne missive van 27 November ll. no. 1145, aan den resident van Pasoeroean alverder te kennen te geven: dat eene gelijkstelling der dagloonen en prijzen bij de gouvernements werken, met die welke door partikulieren worden betaald, in het algemeen zeer bedenkelijk is voorgekomen, in verband tot de belangrijke defensie-werken, welke, op meer dan ééne plaats en gedurende eene reeks van jaren, zullen moeten worden ondernomen; maar dat, uit aanmerking van de zeer belangrijke uitkomsten, welke de kultures in zijne residentie, in verband tot de hoegrootheid der bevolking, opleveren (*), hem autorisatie wordt verleend om, zoolang er zulk een aanmerkelijk

---

schillige en ligtvaardige wijze werden toegepast, onder anderen op personen die nalatig waren in het presteren van heerediensten, of in den arbeid voor de kultures. De regering was meermalen, onder anderen blijkens resolutie van 23 April 1834 no. 3, verpligt, deswege strenge berispingen te geven aan de betrokken residenten, en hunne handelingen af te keuren.

(*) Omtrent de hier besproken belangrijke uitkomsten der kultures in de residentie Pasoeroean, waarmede, in verband tot het behandelde onderwerp, voornamelijk de suikerkultuur werd bedoeld, zegt een latere gouverneur-generaal, bij zijne aan den minister gerigte missive van 20 Januarij 1850 no. 36—8, hetgeen volgt:

„De residentie Pasoeroean, is voorzeker een der bloeijendste residentiën van Java: de produktie van suiker is er allerbelangrijkst, en de fabrikanten zijn er, meer dan ergens op Java, welvarend en zelfs rijk. Doch dat welvaren en die rijkdom, zijn gedeeltelijk toe te schrijven aan de buitengewone geschiktheid van den grond voor de suikerkultuur, maar ook gedeeltelijk, ja voornamelijk, aan de voor hen zeer voordeelige, maar voor het gouvernement zeer bezwarende voorwaarden, op welke in der tijd kontrakten voor de bereiding en levering van suiker zijn aangegaan. Voor het gouvernement zijn de onmiddellijke resultaten der suikerproduktie in die residentie, in stede van voordeelig, steeds zeer nadeelig geweest, en ook de bevolking is er, in vergelijking met andere residentiën, en in verhouding tot den rijken grond dien zij bebouwt, geenszins evenredig beloond.”

Gemelde gouverneur-generaal beroept zich, tot staving van deze bijzonderheid, op eene in afschrift overgelegde missive van den direkteur der kultures, dd. 8 Oktober 1849 no. 3157—26, waarin het volgende voorkomt:

„Een produkt van 350,000 pikols suiker (dat in 1848 reeds verkregen was), is voor-

verschil blijft bestaan, tusschen de partikuliere en gouvernements dagloonen, deze laatste te vermeerderen, door de verstrekking van een katti rijst, per man daags, bij alle publieke werken, waarbij het belang der inlandsche bevolking niet dadelijk is betrokken.

5°. Te bepalen dat alle distriktshoofden in de residentie Pasoeroean, den titel van *wedono* zullen voeren, in stede van dien van *demang*.

6°. Met opzigt tot het voorstel van den resident, om aan de *wedono's* toe te voegen een *bekel* (*), op een maandelijksch traktement van *f* 40.— op de drie hoofdplaatsen, en van *f* 30.— in de overige distrikten, en om de traktementen der *wedono's* te verhoogen, — in het algemeen te bepalen, dat de residentie Pasoeroean ten deze met de naburige zal worden gelijk gesteld, waaromtrent de direkteur-generaal van financiën een gemotiveerd voorstel zal indienen.

7°. Te bepalen, dat in de regentschappen Pasoeroean en Bangil, nog twee kontroleurs der landelijke inkomsten, speciaal voor de werkzaamheden der suikerkultuur, zullen worden in dienst gesteld, met last op den resident om

---

zeker belangrijk, en het daarstellen van niet minder dan zeventien suikerfabrieken, binnen een viertal jaren (tijdens de invoering van het kultuurstelsel) levert voorzeker een bewijs op, dat, gedurende het bestuur van den resident van Nes, in Pasoeroean veel gewerkt is. De voordeelen daarvan zijn echter grootendeels genoten door de fabrikanten; terwijl de bevolking al de lasten heeft gedragen tegen onvoldoende betaling, en het gouvernement aanzienlijke sommen op de ontvangen suiker heeft verloren en nog verliest.

„Behalve het bezwaar voor de bevolking, gelegen in de oprigting van 17 suikerondernemingen binnen een viertal jaren, waarvoor zij het hout heeft moeten kappen en de materialen en koelies heeft geleverd, is zij door de suikerkultuur nog benadeeld:

„*Vooreerst*, door de overdrijving derzelve in drie distrikten, alwaar, voor de aanplantingen van suikerriet, is beschikt over *een derde* of *een vierde gedeelte* der aanwezige sawavelden, en het getal suikerrietplanters hoegenaamd niet in verhouding staat tot de uitgestrektheid der aanplantingen; zijnde aldaar, voor eene aanplanting van 2109 bouws, slechts 3476 planters voor den veldarbeid beschikbaar. (Missive van den resident van Pasoeroean, van 17 Augustus 1849 no. 1303—34). Hierin is, wel is waar, wat de uitgestrektheid der aanplantingen betreft, berust bij resolutie van 2 Januarij 1834 no. 1; doch destijds werd niettemin door velen, de oploop van 1833 onder de bevolking van Pasoeroean, aan te groote uitbreiding der suikerkultuur op sawavelden toegeschreven.

„*Ten tweede*, door onvoldoende betaling van het riet, ten gevolge van het klassificeren der velden in eerste, tweede en derde soort, en de bepaling, dat zou worden voldaan:

voor 1e soort,	*f* 160.—	à *f* 180.—	koper per groote bouw,
2e „	„ 120.—		„ „ „ „
3e „	„ 80.—		„ „ „ „

„Wel is waar is deze betaling, voor de onder 1e soort geschatte velden, later verhoogd tot *f* 200.— à *f* 220.— (resolutie 6 November 1834 no. 1); doch desniettemin blijft de belooning schraal en onvoldoende, in vergelijking tot hetgeen elders door de suikerrietplanters wordt genoten.

„*Ten derde*, door de gedwongen levering van brandhout tegen onbillijke prijzen, hoezeer hierin later, door het sluiten van suppletoire overeenkomsten met de kontraktanten, aanmerkelijke verbetering is gebragt."

(*) *Bekel* beteekent hier assistent-wedono of onder-distriktshoofd, en niet, zoo als elders, dorpshoofd. Vergelijk de noot op pag. 70 van het eerste deel.

zich, omtrent de keus en de voordragt dezer ambtenaren, met den direkteur der kultures te verstaan.

8°. Niet te treden in het voorstel van den resident, om te Bangil een assistent-resident te plaatsen, en zulks uit aanmerking dat de vermenigvuldiging der europeesche hoofdambtenaren, meestal onaangenaam is voor de regenten, en derhalve niet moet geschieden, dan wanneer daartoe zeer dringende redenen bestaan, hetwelk in het onderwerpelijk geval niet plaats heeft (*).

9o. Den resident van Pasoeroean te magtigen, om de ter hoofdplaats aldaar woonachtige Mandharezen, ten getale van 127, te vereenigen tot een korps, met hunne eigene pieken, donderbussen en geweren gewapend, onder bepaling, dat dit korps zich, ingeval van nood, aan de schutterij van Pasoeroean zal aansluiten: terwijl het zal worden georganiseerd en aangevoerd door den kommies-ontvanger J. J. Riems, zonder toekenning van militairen rang.

Afschrift dezes, enz.

De kommissaris-generaal over Nederlandsch Indië.
(was get.) J. VAN DEN BOSCH.

De regering vernam in lang niets omtrent de behandeling van de zaak der bij art. 2 genoemde 23 personen voor den landraad te Pasoeroean. In 1834 adresseerde zich de, krachtens art. 1, naar Rembang verwijderde raden pandji Tedjo Koesoemo, per rekwest tot de regering, met verzoek om naar Pasoeroean te mogen terugkeeren en met een ambt te worden begunstigd. Bij resolutie van 6 Oktober 1834 n°. 43, werd: 1o. aan den rekwestrant te kennen gegeven, dat in deze verzoeken niet kon worden getreden; en 2°. aan den resident van Pasoeroean opgemerkt: „dat bij de regering alsnog ten spoedigste verslag wordt te gemoet gezien, nopens zijne verrigtingen met opzigt tot de personen, met welke, ingevolge het 2e lid van het besluit van den kommissaris-generaal, dd. 29 December 1833 n°. 493, zou worden gehandeld overeenkomstig de publikatie van 23 Julij 1833."

De resident zond daarop, bij missive van 22 Oktober 1834 no. 1073, het proces-verbaal in, van het door den landraad te Pasoeroean gehouden onderzoek van 18 der genoemde personen, met voorstel om die, voor den tijd van tien jaren, te verwijzen naar een der etablissementen van landbouw op of buiten Java. Van de 23 gevangenen waren er 3, onder borgtogt der wedono's en petingi's hunner dessa's, derwaarts teruggezonden en 2 in de gevangenis te Soerabaya overleden.

(*) Men is later van deze zienswijze geheel teruggekomen, getuigen de aanstellingen van assistent-residenten in onderscheiden afdeelingen van Java, waar die te voren niet gevonden werden. Het is een merkwaardig kenmerkend teeken van het thans behandelde tijdvak, dat van den Bosch, bij art. 7 van zijn hier opgenomen besluit, wel twee kontroleurs meer in dienst stelde, *voor de werkzaamheden der suikerkultuur*, dat is: ter verkrijging van meer suiker; maar geen assistent-resident, omdat dit onaangenaam *kon zijn* voor den regent; terwijl juist de indienststelling van een assistent-resident, den besten waarborg kon opleveren voor de bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook.

De regering nam, na rijpe deliberatie, bij resolutie van 12 Januarij 1835 no. 14, in aanmerking:

„Dat het, naar de wijze waarop deze zaak in den landraad te Pasoeroean behandeld is, onzeker blijft, of de bedoelde personen, werkelijk allen vallen in de termen der publikatie van 23 Julij 1833, dat is: of zij, in eene gevaarlijke mate, schuldig zijn aan rondzwerving, lediggang en slecht gedrag.

„Dat, onder gewone omstandigheden, er alle termen zouden zijn, om het meerendeel der beklaagden op vrije voeten te stellen, onder het opzigt der policie.

„Dat evenwel het aandeel, hetwelk, volgens de opgaven der plaatselijke ambtenaren, deze personen zouden hebben gehad aan den oploop der suikerplanters, in de maand Augustus 1833, bij welken oploop zij worden gezegd zich als opruijers en aanvoerders der volksmenigte te hebben doen kennen, het onraadzaam maakt, om aldus over hen te beschikken en hunne verwijdering uit de residentie Pasoeroean als de veiligste weg doet kennen, die ten deze kan worden ingeslagen, behoudens zoodanige speciale bepalingen tot verzachting van hun lot, als in de gegeven omstandigheden oorbaar zullen worden geacht.

„En dat eindelijk, een zoodanige maatregel ook nog wordt aangeprezen door de vrees, dat het op vrije voeten stellen der beklaagden, na hunne zoozeer gerekte detentie, aanleiding zou kunnen geven tot wraakoefeningen tegen de personen, die als getuigen of anderzins tegen hen zijn werkzaam geweest."

Op grond dezer overwegingen, werd, bij de aangehaalde resolutie:

1. Bepaald, dat de bedoelde 18 personen, zouden worden verplaatst naar de residentie Krawang, om aldaar in eene kampong vereenigd te worden, voorzien van rijstvelden, en van de middelen om die te ontginnen.

2. Bepaald, dat zij, bij het doorkomen van de oostmoesson, aan boord van een of twee civiele schoeners, van Soerabaya naar Krawang zouden worden overgevoerd, met de vrouwen en kinderen, die hen mogten willen vergezellen, en dat de resident aan deze familiebetrekkingen duidelijk zou voorhouden: welke voorzieningen in hun belang te Krawang zouden worden gemaakt, opdat zij niet, door de vrees voor eene gewone en buitenlandsche ballingschap, mogten worden teruggehouden om hunne naastbestaanden te vergezellen.

3. Den resident van Pasoeroean de ontevredenheid der regering betuigd, over de zeer trage afdoening dezer zaak, en over de onvolledigheid van het onderzoek; tengevolge waarvan de regering tot de verwijdering uit de residentie was moeten overgaan, niet uit overtuiging van de schuld der betrokkenen, maar op de gronden hiervoren vermeld.

De hier vermelde gebeurtenissen in Pasoeroean, gaven alverder aanleiding tot den reeds door ons, onder *Suikerkultuur* § 8 hiervoren, vermelden, bij resolutie van 2 Januarij 1834 no. 1 aan den resident van Pasoeroean gegeven last, om de suikerkultuur, die in sommige streken zijner residentie, *een derde gedeelte der sawavelden* innam, vooralsnog niet verder uit te breiden, en om, door het aanleggen van nieuwe rijstvelden, de onevenredigheid te herstellen, die er bestond in de uitgestrektheid grond voor de suikerkultuur

en voor de paditeelt afgezonderd. Wij zullen later, uit het verslag van de reis, die de gouverneur-generaal a. i. in hetzelfde jaar 1834 over Java deed, zien inhoever aan dien last is kunnen worden gevolg gegeven.

Naar aanleiding van art. 6 van het medegedeelde beslnit van den kommissaris-generaal van 29 December 1833 n°. 493, werd bij resolutie van 5 Julij 1834 n°. 2, het distriktspersoneel in de residentie Pasoeroean beter georganiseerd. Het, bij besluit van 30 December 1828 n°. 24, ingetrokken distrikt Porrong werd hersteld; het traktement der wedono's of distriktshoofden werd verhoogd, en aan elk der wedono's werd een bekel toegevoegd. Door dit een en nader werd eene vermeerdering van uitgaven veroorzaakt, van f 11,184.— 's jaars.

VIII. *Verschillende mededeelingen.*

1. *Policie.* De inlandsche priester Kiai Toegoe, die zich bij de bevolking van Kediri als een heilige voordeed en een gevaarlijken invloed uitoefende, werd krachtens resolutie van 16 September 1833 no. 10, verwijderd naar Menado.

Zekere inlander, zich noemende raden Djoko Kaloento, had den titel van panumbahan aangenomen en getracht de bevolking van Soerakarta op te ruijen. Als een voor de rust gevaarlijk sujet, werd hij, blijkens resolutie van 2 November 1833 no. 3, gezonden naar het etablissement van landbouw op Noessa Kembangan.

Op den 8sten November 1833, ontstond er onrust in de dessa Awi-tjarang, nabij Garoet, in de Preanger-regentschappen, bij gelegenheid dat men een zinneloos mensch in verzekerde bewaring wilde nemen. Nadat een policie-dienaar gedood was, trachtte de kontroleur, met eenige inlandsche hoofden en pradjoerits, door geweld de orde te herstellen. Hij had de onvoorzigtigheid om door de pradjoerits op het kampongsvolk te laten schieten. Zijne poging mislukte dan ook geheel, zijnde de gemoederen eerst bedaard en de menigte uiteengegaan, nadat de regent van Limbangan zich had vertoond. Elf mannen en vijftien vrouwen werden toen in hechtenis genomen. De resident keurde het gedrag van den kontroleur af, doch stelde de regering voor, om de gevangenen, wegens poging tot opstand, regterlijk te doen vervolgen. Het gouvernement nam in aanmerking: dat de betrokken inlanders, hoofdzakelijk uit onkunde en bijgeloof, den aanlegger schenen te zijn gevolgd, en dat deze laatste door den dood aan de vervolging was onttrokken. Mitsdien werd de resident der Preanger-regentschappen, bij resolutie van 13 Januarij 1834 no. 2, aangeschreven, om alle verdere vervolging van de vorenbedoelde gevangenen te staken, en hen met eene ernstige vermaning, welke hun door den regent van Limbangan moest worden gegeven, naar hunne woningen terug te zenden; wordende de resident niettemin gemagtigd, daarvan een of meer personen uit te zonderen, zoo hij daartoe, na den regent gehoord te hebben, bijzondere redenen mogt vinden. De vorenbedoelde kontroleur werd ernstig onderhouden, over zijn onberedeneerd gedrag in deze zaak, en bemerking gemaakt op de bemoeijenis van kontroleurs met de dagelijksche policie, in strijd met de bestaande bepalingen.

In het laatst van 1833 had, in de residentie Madioen, nog eene volksbe-

weging tot storing der rust plaats. Bij resolutie van 24 Januarij 1834 no. 10, werden goedgekeurd de, naar aanleiding van dien, door den resident gedane uitgaven, als: van ƒ31.50 zilver voor inkoop van laken, ten geschenke aan twee dessahoofden voor het bekendmaken van die volksbeweging, en van ƒ175.— koper voor het opvatten van twee personen, die in de gemelde oproerige bewegingen een voornaam deel hadden genomen.

2. *Arbeid aan de vestingwerken.* Op magtiging van den kommissaris-generaal, werd, bij besluit van den gouverneur-generaal a. i. van 19 Julij 1833 no. 3: — „1. De resident van Kadoe aangeschreven om, te beginnen met 1 Augustus aanstaande, (dus 12 dagen later, waaraf minstens vier dagen voor de overzending van dezen last) *twee honderd koelies daags* te zenden naar Ambarawa, ter dispositie van den officier, met de werken aldaar belast. — 2. Bepaald, dat aan gemelde koelies zal worden verstrekt: één katti rijst, 1/20 pond zout, *vrije huisvesting* en daarenboven 5 cent daags."

Bij nader besluit van 8 Junij 1834 no. 6, werd de resident van Samarang aangeschreven, om, ter beschikking van den officier der genie, belast met den opbouw der citadel te Samarang, — „dagelijks te doen leveren: *vijfhonderd koelies of zooveel meer, als zonder nadeel voor andere diensten kunnen worden afgezonderd;* met bepaling, dat aan de manschappen, gebezigd wordende aan de vestingwerken te Samarang, zal worden betaald, als: aan de mandoors 25 en aan de koelies 15 cent daags."

3. *Kommunikatie tusschen de hoofdplaatsen Patjitan en Soerakarta.* Bij art. 1 der resolutie van 5 September 1833 no. 7, werd verklaard: „Dat de regering geen noodzakelijkheid vindt, tot de (voorgestelde) oprigting van een postrid tusschen Patjitan en Soerakarta (afstand 66 palen of 22 uren gaans), weshalve de korrespondentie met eerstgemelde plaats, even als thans, zal moeten worden gaande gehouden door middel van *voetboden*, echter *tegen eene matige betaling*, waaromtrent het den assistent-resident van Patjitan onverlet blijft, eene voordragt te doen."

4. *Verkiezing van dessahoofden in Kediri.* Bij resolutie van 12 September 1833 no. 7, werd de resident van Kediri gemagtigd: „om de dessahoofden in zijne residentie voortaan, onder nadere bevestiging van hem resident, door de bevolking te doen verkiezen; zoomede om aan de tegenwoordige en aan de nader te verkiezen dessahoofden, akten of bewijzen van aanstelling, door hem resident onderteekend, uit te reiken, met vermelding daarin, dat het dessahoofd die betrekking *ten minste drie jaren* zal vervullen, ingeval tusschentijds geen gegronde klagten tegen hem inkomen" (*).

5. *Distriktshoofden in Cheribon.* De resident van Cheribon deed, bij missive van 26 Augustus 1833 no. 1499, eene voordragt, onder anderen tot verplaatsing van een distriktshoofd; waarop de regering, blijkens resolutie van 28

(*) Vergelijk Staatsblad 1819 no. 13, dat in het algemeen nog van kracht is. Zie ook ons eerste deel, van pag. 414 tot 423.

September daaraanvolgende no. 4, den resident berigt vroeg: of zich in het bedoelde, vakante distrikt, geen welgestelde dessahoofden en andere aanzienlijke ingezetenen bevonden, uit welke eene keuze tot distriktshoofd zou kunnen geschieden? merkende de regering daarbij de wenschelijkheid op, om tot distriktshoofden, zoo mogelijk, geen personen te kiezen die, gelijk in deze het geval was, in de betrokken distrikten vreemdelingen zijn.

6. *Offensieve maatregelen tegen inlandsche vorsten en volken.* De koning van Sidenring (Celebes), een van 's gouvernements trouwste bondgenooten, bevond zich, ten gevolge van binnenlandsche onlusten, in ongelegenheid. De gouverneur van Makasser verleende hem, zonder daartoe gemagtigd te zijn, gewapende hulp. Ofschoon die maatregel aanvankelijk streng werd afgekeurd, berustte het gouvernement daarin later toch; maar vond in het gebeurde aanleiding, om, bij art. 3 der resolutie van 30 November 1833 no. 1:

„Alle gouverneurs, residenten en op zich zelf staande assistent-residenten, ten ernstigste en op verbeurte van hun ambt, te vermanen — om nimmer, zonder speciale autorisatie van het gouvernement, tot offensieve maatregelen tegen inlandsche vorsten of volken over te gaan, of in hun ressort te laten overgaan, dan wanneer 's gouvernements eigen grondgebied gewelddadiglijk wordt aangevallen; — en om zelfs in dat geval, zoo de te hunner beschikking staande militaire middelen hun geen beslissende overmagt verzekeren, zich voorshands te bepalen tot maatregelen van tegenweer en bescherming; — om bij elke gelegenheid in het oog te houden, dat de staatkunde van het Nederlandsch gouvernement jegens de inlandsche vorsten en volken van den Archipel, vredelievend is, en dat het in geen geval, door de schuld van zijne ambtenaren, in oorlogen met die vorsten en volken wil worden gewikkeld; — en eindelijk, om zich steeds te herinneren, dat de ambtenaar, die in gevallen van den bovenbedoelden aard, waarin niet bij zijne instruktie is voorzien, zich vergist in de keuze van middelen van voorziening, in de termen valt om te worden beschouwd, als ongeschikt om den lande in posten van vertrouwen te blijven dienen."

7. *Levering van koelies te Batavia.* Bij resolutie van 24 December 1833 no. 7, werd, onder anderen, goedgekeurd een, door den resident van Batavia met den inlandschen kapitein Baroedien, gesloten kontrakt, voor de levering door laatstgemelden, gedurende het jaar 1834, van inlandsche mandoors en koelies bij de onderscheidene civiele administratiën te Batavia benoodigd, tegen betaling van 45 cent daags per hoofd, door elkander gerekend.

8. *Regent van Probolingo, in de residentie Kadoe.* Wij hebben vroeger onderscheidene voorbeelden medegedeeld, van het misdadig gedrag van sommige hooge inlandsche ambtenaren, en van de verschoonende wijze, waarop dat gedrag door de Indische regering werd beoordeeld (*). Wij zouden het getal dier voorbeelden niet vermeerderen, indien het thans mede te deelen geval niet, om meer dan eene reden, hoogst merkwaardig was.

Raden Joedo Negoro werd, in 1817, ter zake van lastgeving tot moord in

(*) Zie dit Tijdschrift, 1865, 1e deel, pag. 193 en volgende.

zijne toenmalige betrekking van demang, veroordeeld tot de straf naast den dood. Hij wist, door ontvlugting uit de gevangenis, die straf te ontgaan. Na zich ettelijke jaren te hebben schuil gehouden, bewees hij in den Javaschen oorlog vele goede diensten, en verkreeg dientengevolge, in 1827, vergiffenis (*). Hij werd toen hoofd van het distrikt Probolingo, in de residentie Kadoe, onder den titel van *raden rongo* Joedo Negoro.

Daarna werd hij, bij besluit van 28 Januarij 1829 no. 9, ter belooning voor de door hem bewezen diensten in den oorlog, verheven tot regent van Probolingo, onder den naam van *raden tommengong* Joedo Negoro. Ten gevalle van hem, werd Probolingo afgescheiden van het regentschap Magelang, met bepaling dat dit met zijne aftreding zou ophouden, en dat Probolingo dan weder met Magelang zou worden vereenigd. Bij hetzelfde besluit werd bepaald: dat „gedurende het leven of het in funktie blijven van den benoemden regent van Probolingo, de betrekking van hoofd-demang van Probolingo niet vervuld, maar gelijktijdig door hem waargenomen zou worden."

Weinig tijds later, gaf de resident van Kadoe aan de regering kennis, dat vele klagten bij hem waren ingekomen, wegens knevelarij en misbruik van gezag van dien regent, tengevolge waarvan hem resident, bij regeringsresolutie van 22 Augustus 1830, no. 2, werd opgedragen: om zich in persoon, op eene voorzigtige wijze, te overtuigen van de handelingen van dien regent, en om speciaal te onderzoeken, of diens knevelarijen van zóódanigen aard waren, dat zij niet langer konden worden toegelaten, en geene zachte middelen en waarschuwingen daartegen iets vermogten.

Bij missive van den 18den Januarij 1831 no. 37, deelde diezelfde resident aan de regering mede, dat door de bevolking zijner residentie, van tijd tot tijd, nog klagten werden ingebragt tegen hunne dorpshoofden, ter zake van kleine knevelarijen, gedurende de bestaan hebbende onlusten gepleegd; met voorstel om, voor het verledene, eene algemeene vergiffenis aan te kondigen, speciaal op grond, dat in de plaats gehad hebbende omstandigheden, eenige verschooning voor de bedoelde misdrijven gevonden kon worden, en dat zij gepleegd waren door personen die, gedurende dien tijd, veelal goede diensten aan het gouvernement bewezen hadden.

Dientengevolge werd de resident van Kadoe, bij resolutie van den 12den Februarij 1831, no. 6, gemagtigd: „om eene algemeene vergiffenis aan te kondigen, voor de, door de Inlandsche hoofden, gedurende de bestaan hebbende onlusten, gedane kleinere afpersingen van geld als anderzins, van de onder hen staande bevolking, met vermaning evenwel aan gemelde hoofden, dat, ingeval zij zich verder aan knevelarijen schuldig maken, zij naar alle gestrengheid der wet zullen worden gestraft."

Intusschen had de resident, aanvankelijk bij geheime missive van 2 Oktober 1830 lett. C, en later bij geheime missive van 19 Maart 1831 lett. D, den uitslag medegedeeld van het hem opgedragen onderzoek naar het gedrag van den regent van Probolingo, en door een aantal verklaringen bewezen, dat die regent zich had schuldig gemaakt aan afzetterij, knevelarij en misbruik van

(*) Totdusver, zijn de medegedeelde bijzonderheden, ontleend aan de straks te vermelden resolutie van 4 Februarij 1834 no. 1.

gezag; en op grond daarvan voorgesteld, hem te pensioeneren, en het regentschap Probolingo, als slechts temporair daargesteld, weder in te trekken.

De regering nam in overweging: „dat de meeste der feiten, waarvan de regent van Probolingo wordt beschuldigd, zijn gepleegd vóór het verleenen van de algemeene vergiffenis, bedoeld bij resolutie van 12 Februarij 1831, no. 6, zoomede dat bedoeld Inlandsch hoofd, gedurende de onlusten op Java, vele goede diensten aan het gouvernement heeft bewezen." Zij stelde, bij resolutie van 9 April 1831, no. 26, de ter zake ontvangen stukken, in handen van den inmiddels benoemden nieuwen resident van Kadoe, met magtiging om, zulks geraden oordeelende, nader op de zaak terug te komen, en met aanschrijving, om gemelden regent: „als eene laatste poging ter zijner verbetering, namens de regering, zijne verkeerde handelingen, op de ernstigste wijze onder het oog te brengen; voorts zijn gedrag, gedurende eenigen tijd, naauwkeurig gade te slaan en nader daaromtrent te dienen van berigt; en eindelijk, om de personen welke klagten tegen den regent hebben ingebragt, naar hunne haardsteden terug te zenden, met verzekering dat hun geen leed zal geschieden, waarop hij, resident, dan ook een streng toezigt zal hebben te houden."

Ingevolge de nader ingekomen berigten, werd de resident van Kadoe, bij resolutie van 30 Maart 1832 no. 10, aangeschreven, om geen verder gevolg te geven aan de bezwaren, die tegen den regent van Probolingo waren ingebragt; maar om desniettemin naauwkeurig op zijn volgend gedrag te letten, en hem te doen gevoelen, dat het geheel van zijn gedrag zou afhangen, of hij in 's gouvernements gunst zou blijven deelen.

Bij geheime missive van 1 December 1833 lett. A, gaf de resident, onder overlegging van stukken, kennis van de hoogst misdadige handelingen van meerbedoelden regent, speciaal door het lastgeven tot het vermoorden van Merto Dipo, penatoes van Ketonging, benevens diens kind, zoomede van den Chinees Tankie, alias Boping, die wegens dien moord getuigenis der waarheid had afgelegd. De resident gaf tevens kennis, dat de uitvoerders van die moorden, ten deele reeds in handen van den regter waren, en verzocht bevelen, hoedanig te handelen ten aanzien van den regent, die kwaad zou kunnen stichten, door zijn invloed op de bevolking en door de vrees die zijn karakter aan den inlander inboezemde.

Krachtens kabinets-missive van 7 December 1833 no. 599, werd de regent door den resident in arrest genomen en naar Samarang opgezonden. Ten zijnen huize werden wapenen en ammunitie gevonden, welke de resident in beslag nam; terwijl hij de overige goederen inventariseerde, verzegelde en aan des regents vrouwen in bewaring gaf.

De regering nam in overweging: „dat de thans tegen meergemelden regent ingebragte beschuldigingen van dien aard zijn, dat hij daardoor alle verdere aanspraak op toegevendheid heeft verbeurd;" — en wijders: „dat het, uit aanmerking van den rang en de relatiën van den beklaagde, wenschelijk moet worden geacht, om hem aan geene regterlijke vervolging en eventueele teregtstelling te onderwerpen; maar hem, bij politieken maatregel, wegens zijne bij recidive begane misdaden te straffen."

Op grond hiervan werd, bij resolutie van 4 Februarij 1834 no. 1: Gemelde regent levenslang verbannen naar Timor, en voor zijn onderhoud aldaar,

toegestaan *f* 25 's maands, met last op den resident van Timor, om tegen zijne ontvlugting zorgvuldig te waken. De personen, beschuldigd van, op last van den regent, Merto Dipo, enz. te hebben vermoord, stonden voor de omgaande regtbank te regt; de gevonden wapenen en ammunitie werden verbeurd verklaard, en de andere goederen aan de familie des regents gelaten. Den resident van Kadoe werd de tevredenheid der regering betuigd voor de aktiviteit en het overleg, door hem bij deze gelegenheid betoond; met magtiging, om die goedkeuring ook aan den assistent-resident van Probolingo te doen kennen.

Bij missive van 28 Januarij 1834 n°. 85, berigtte de resident van Kadoe, dat onder den grond gevonden was een kistje, inhoudende 400 gouden spaansche matten, behoorende aan meermelden Joedo Negoro. De gouden spaansche mat had, bij 's lands kas, eene gangbare waarde van *f* 40.— zilver; alzoo was hier gevonden, voor eene waarde van *f* 16,000.— aan gangbare specie. Vijf dezer muntstukken waren verdeeld onder de personen, die ter zake nasporingen hadden gedaan. De regering bepaalde, bij resolutie van 11 April 1834 n°. 27, dat de overblijvende som zou strekken tot voldoening der schulden van Joedo Negoro, bedragende *f* 8584.—, en dat het resterende, met zijne achtergelaten goederen, voorzoover daarover niet uitdrukkelijk door hem was beschikt, zou worden verdeeld onder zijne vrouwen en zijne dochter, overeenkomstig de mohammedaansche wet. De schulden werden betaald, ten overstaan der vrouwen en van eenige voorname inlandsche hoofden, waaronder de penghoeloe; van welke verrigting proces-verbaal werd opgemaakt.

Bij resolutie van 22 Maart 1834 no. 10, werd magtiging verleend, om aan den cipier der gevangenis te Samarang, voor onderhoud van den in die gevangenis gedetineerd wordenden meerbedoelden gewezen regent, te doen uitbetalen *f* 1.— daags, gerekend van 1 Januarij 1834, dag waarop hij te Samarang was aangekomen, tot tijd en wijle hij naar zijne ballingsplaats, Timor, zou kunnen worden verzonden.

Eindelijk, werd, krachtens resolutie van 27 Maart 1834 no. 15, het regentschap Probolingo, van de residentie Kadoe, ingetrokken en weder ingelijfd bij het regentschap Magelang; met bepaling, dat de landen, eerstgenoemd regentschap uitmakende, zouden worden verdeeld in drie distrikten, onder de namen van Probolingo, Remameh en Bligo.

Hieruit vloeide nog eene andere regeling voort. Er bestonden nu in Kadoe twee regentschappen: Magelang en Menoreh. Maar de naam van laatstgemeld regentschap was oneigenaardig, want sedert lang was het *distrikt* Menoreh, ingelijfd bij het regentschap Magelang, en was het regentschap Menoreh zamengesteld uit de distrikten Djettis, Lempoeyang, Soemowono en Prapak. Bij resolutie van 10 November 1834 no. 4, werd bepaald: dat het regentschap *Menoreh* voortaan den naam zou dragen van deszelfs hoofdplaats: *Temangong*, en dat de assistent-resident van Probolingo (door de intrekking van het regentschap van dien naam, daar niet meer noodig), zich met het hem toegevoegd personeel derwaarts zou verplaatsen, en mitsdien zou worden genoemd: assistent-resident van Temangong.

IX. *Hooge Regering.*

1. ***Reis van den kommissaris-generaal naar Sumatra.*** Op den 11den Augustus 1833, vertrok de kommissaris-generaal van Batavia naar Sumatra, aan boord van zr. ms. korvet Amphitrite, vergezeld van het amerikaansche schip Herkules, aan welks boord het gevolg van zijne excellentie was, waaronder zich bevonden de raad van Indië van Sevenhoven, de president van de faktorij der nederlandsche handelmaatschappij Ram, de adjunkt-kommissaris-inspekteur voor de buiten-etablissementen Francis, en de javaansche prins Ali Bassa Prawiro Dirdjo, bekend uit den Javaschen oorlog.

Benkoelen. Den 15den van dezelfde maand, arriveerden de genoemde schepen te Benkoelen, waar inmiddels gebeurtenissen hadden plaats gehad, die wij kortelijk moeten vermelden.

Het bestuur van Benkoelen was opgedragen aan een assistent-resident (*). Als zoodanig was laatstelijk benoemd geworden, Julius Hendrik Knoerle, vroeger adjudant van den gouverneur-generaal. Van dien ambtenaar wordt in de officiëele stukken getuigd: dat hij, een al te ingespannen dienstijver, paarde aan willekeur, drift en wispelturigheid in zijne handelingen, en dat hij zelfs wreede middelen bezigde, om zijne inzigten met verdubbelden spoed te bereiken. Daarbij wordt opgegeven, dat hij, in de laatste dagen zijns levens, zeer ziekelijk was geweest, en dikwijls aan ijlende koortsen geleden had. Hij had de koffij- en peperkultuur in Benkoelen uitgebreid; maar de wispelturigheid en overhaasting, waarmede hij daarbij was te werk gegaan, maakten niet alleen de bevolking zeer misnoegd en verbitterd, tegen hem en de uitvoerders zijner bevelen, maar gaven ook aanleiding tot teleurstellingen en botsingen, die Knoerles ligt opgewekte gramschap gaande maakten, en hem tot maatregelen van geweld deden overslaan. In de missive van den adjunkt-kommissaris-inspekteur voor de buiten-etablissementen, tijdelijk belast met het bestuur van Benkoelen, M. Francis, dd. 25 Augustus 1833 no. 17a, worden, onder anderen, de volgende voorbeelden vermeld.

De kleinzoon van den regent van Soengi Lamoen, genaamd raden Anom, door Knoerle gelast een karbouw te leveren, voldeed niet spoedig aan dat bevel, waarop hij, met de handen op den rug gebonden, uit de binnenlanden geleid werd naar het fort ter hoofdplaats en daar gevangen gezet; terwijl zijn huis in brand gestoken en een groot gedeelte zijner eigendommen door de vlammen verteerd werd.

Het hoofd van Soekaramé, geen spoed genoeg gemaakt hebbende met de bevolen verplaatsing van zijne woning, zoo stak Knoerle die woning eigenhandig in brand, terwijl de bewoners ter naauwernood aan de vlammen ontkwamen (†).

(*) Om een denkbeeld te geven van den geest, vooral op de hoofdplaats, deelen wij mede, dat de procedures bij de regtbank, bekend onder den naam van pangerangs-raad, destijds nog gevoerd werden in de engelsche taal. De regering verklaarde, bij resolutie van 9 Julij 1838 no. 19, dat zulks in geen geval kon worden toegestaan. Zie over dien pangerangs-raad: Francis, Herinneringen uit den levensloop van een Indisch Ambtenaar, 2e deel, pag. 102 en 103, of Tijdschrift voor N. I. 4e jaargang, 1e deel, pag. 444 en 445.

(†) Vergelijk, omtrent deze en andere medegedeelde bijzonderheden, het aangehaalde werk van Francis, deel 3, pag. 1—16.

Door deze en andere handelingen waren hoofden en bevolking in hooge mate verbitterd, toen Knoerle, op den 26sten Julij 1833, van de hoofdplaats op reis ging naar het binnenland, begeleid door den europeeschen sergeant Willemse, 22 gewapende policie-dienaren, 5 oppassers en 2 inlandsche hoofden. Den 27sten kwam hij te Tandjong, gelegen aan den oorsprong van de rivier van Benkoelen, waar hij een nieuwen koffijtuin had doen aanleggen. Omstreeks 10 of 11 uur 's voormiddags van den volgenden dag, 28 Julij 1833, terwijl Knoerle in het gouvernements huis was, slechts bewaakt door twee policie-dienaren (het andere gevolg was gaan baden of hield zich bezig met koken). werd dat huis overvallen door een groote menigte menschen. Eerst werden de twee wachten afgemaakt, daarna Knoerle vermoord, het huis geplunderd en met het lijk van den assistent-resident in brand gestoken. De afwezige, op het gerucht toegeschoten volgelingen, vuurden op de menigte, doodden twee en verwondden verscheiden personen, maar moesten weldra voor de overmagt bukken; waarbij vijf hunner den dood vonden, en de overigen zich door de vlugt poogden te redden.

De opstand was nu uitgebroken. Den 29sten verscheen eene menigte, bestaande uit 600 gewapende mannen, uit den stam van het volk van Redjang, aangevoerd door de depatti's van Djamboe, Loeboe-leni, Pananding, Soekaramé en Tandjong-heran, op de hoofdplaats, waarbij zich nog voegden hoopen volks uit de stammen van de Doewablas en Seraway.

De heer Bogle*, een oud ingezeten van Benkoelen, destijds belast met de funktiën van magistraat, ging onder de menigte en trachtte de gemoederen tot bedaren te brengen, hetwelk hem slechts ten deele gelukte, daar het volk van Redjang naar geen rede wilde luisteren. Het fort werd nu, zoo goed mogelijk, in staat van tegenweer gebragt. De bezetting bedroeg slechts 40 manschappen, waarbij nog gevoegd werden 17 koppen, van de ter reede liggende vaartuigen, zijnde het schip Charlotte en 's lands schoener Dolphijn.

De menigte trok af, maar ontmoette eene aanzienlijke massa mannen uit den volksstam van Soengi-lamoen, die mede op de hoofdplaats aanrukte, en de terugkeerenden weder met zich derwaarts voerde. Op den 31sten Julij, was de hoofdplaats dan ook bij vernieuwing omsingeld door honderde gewapende muitelingen.

Den 1sten Augustus deed men een uitval uit het fort, waarvoor men slechts kon afzonderen 14 soldaten en eenige matrozen, aangevoerd door den luitenant-kommandant Grimmelijkhuizen, de scheepskapiteins Harms en Zeeba en den ambtenaar Boogaardt. Het vuur van deze weinigen, deed de oproerige menigte uit elkander gaan, achterlatende 13 dooden en medevoerende een aantal gekwetsten. De muitelingen gaven nu te kennen, dat zij in onderhandeling wilden treden; doch hunne eischen waren zoo overdreven, dat daaraan geen gehoor kon worden gegeven. Een tweede uitval werd den 3den Augustus gedaan, waarna de oproerige menigte voor goed aftrok, en zich met vrouwen en kinderen in de binnenlanden bleef schuil houden (*).

(*) De toestand van Benkoelen was vooral hagchelijk, omdat juist destijds de sultan van Djambi een vijandelijken inval in het Palembangsche, nabij de grenzen van Benkoelen, had gedaan.

Nu werden, zooveel mogelijk maatregelen tot herstel der orde genomen; terwijl eenige hoofden met 30 policie-soldaten naar Tandjong werden gezonden, om de overblijfselen van het lijk van Knoerle op te sporen. Zij kwamen daarmede den 6den Augustus ter hoofdplaats aan. Die overblijfselen bestonden uit eenige weinige verschroeide beenderen, die den 7den in het fort ter aarde besteld werden.

De bevolking was nog in zeer gespannen en onrustigen toestand, en het volk van Redjang was nog in massa in het binnenland bijeenverzameld, toen de Amphitrite en de Herkules, den 15den Augustus 1833, ter reede van Benkoelen het anker lieten vallen. De kommissaris-generaal van den Bosch begaf zich den 16den aan wal, droeg het bestuur van Benkoelen tijdelijk op aan den vorenvermelden adjunkt-kommissaris-inspekteur voor de buiten-etablissementen Francis, liet Pangerang Ali Bassa, benevens honderd inlandsche militairen, onder bevel van kapitein de l'Eau, met de noodige wapenen en ammunitie te Benkoelen, begaf zich 's avonds van denzelfden dag weder aan boord, en zette den volgenden morgen, 17 Augustus, met de twee genoemde schepen, de reis voort naar Padang, alwaar hij den 23sten dierzelfde maand aankwam.

Bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 14 Oktober 1833 no. 369, (verhandeld bij resolutie van 18 November daaraanvolgende no. 19) werd Benkoelen verklaard te zijn, eene op zich zelf staande assistent-residentie, ondergeschikt aan Padang, onder de benaming van Zuidelijke afdeeling.

Sumatra's Westkust. De tegenwoordigheid van den kommissaris-generaal, werd in dit gedeelte van Sumatra dringend gevorderd. In het begin des jaars was een opstand uitgebroken, in de Agamsche en Bonjolsche distrikten, en in die van de XII Kotta's en VII Loerahs. Van den Bosch schijnt zich gevleid te hebben, dat zijn aanwezen op het tooneel des oorlogs, aan den krijg een einde zou maken. Hij mogt dat doel niet bereiken.

Wij zullen ons niet verdiepen in de verwikkelingen van den oorlog op Sumatra, elders uitvoerig beschreven; wij willen alleen kortelijk melding maken van hetgeen van den Bosch, in andere opzigten, voor de hier bedoelde landstreek van dat groote en schoone eiland deed, waaruit duidelijk zal blijken, dat hij, te leur gesteld in zijne gekoesterde verwachtingen, dáár een geheel anderen weg moest inslaan, dan hij op Java had gevolgd.

Bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. Padang 11 Oktober 1833 no. 310, (verhandeld bij resolutie van 15 November daaraanvolgende no. 11) werd overwogen: dat de gezindheid des volks, zoo der Padangsche Boven- als Beneden-landen, de ondubbelzinnigste bewijzen opleverde van een hoogen graad van misnoegen, grootendeels veroorzaakt: door het stelsel van belasting, waaraan de bevolking onderworpen was geworden; door de haar opgelegde veelvuldige koelie- en heerediensten, deels om niet, deels tegen te geringe betaling; door de willekeurige behandeling welke het volk had ondergaan, en door de willekeurige teregtstellingen die hadden plaats gehad, en dat, om het verloren vertrouwen te herwinnen, het stelsel van bestuur moest worden veranderd.

Mitsdien werd bij het aangehaalde besluit:

1°. De civiele en militaire kommandant van Sumatra's Westkust eervol ontslagen.

2°. Het bestuur over die kust opgedragen aan den raad van Indië van Sevenhoven, als kommissaris van het gouvernement, met last, om dat bestuur te regelen en in werking te brengen, volgens de na te melden politieke en financiëele beginselen, en om, indien de werking daarvan geregeld kon voortgaan, naar Java terug te keeren.

3°. Bepaald, dat de toenmalige kommissaris van het gouvernement, de generaal-majoor Riesz, als zoodanig met van Sevenhoven zou blijven fungeren.

4°. Als grondslag van het nieuwe stelsel van bestuur, bepaald:

a. Dat de inlandsche bevolking van alle drukkende en direkte belastingen werd ontheven.

b. Dat die bevolking werd vrijgesteld van alle heerediensten *om niet*, en dat die zelfs zoo min mogelijk *tegen betaling* zouden worden gevorderd. Dat door vrijwillige arbeiders die werkzaamheden zouden worden verrigt, welke in 's gouvernements belang moesten plaats hebben, en dat, door een welingerigt koelie-etablissement, zou worden voorzien in het dagelijksch transport van goederen.

c. Dat aan de voornaamste inlandsche hoofden zou kunnen worden toegelegd, een maandelijksch traktement van *f* 25.— tot *f* 200.—, naarmate van hunnen invloed en hunne geschiktheid om de belangen van het gouvernement te bevorderen.

d. Dat de bevolking zou worden gelaten, in het volkomen bezit van hare politieke en huishoudelijke regten, derwijze, dat het gouvernement zich niet zou bemoeijen met het benoemen van hoofden, met de regtspleging, of met eenige andere huishoudelijke aangelegenheid. Het gouvernement behield zich voor: het oproepen van manschappen tegen binnen- of buitenlandsche vijanden; den doormarsch van troepen door alle distrikten; het regt om alom wegen en forten aan te leggen, ter bewaring der rust of ter bevordering van den handel; het regt om als scheidsman op te treden in alle inwendige disputen, en het tegengaan van alle oorlogen, en eindelijk, het teregt stellen, voor een te Padang op te rigten raad van justicie (die ook in het binnenland zitting zou kunnen houden), van alle misdrijven tegen het gouvernement, als: opstand, weerspannigheid, het vermoorden of mishandelen van 's gouvernements dienaren, en het berooven of spoliëeren van 's gouvernements eigendommen.

e. Dat de industrie, op de meest gepaste wijze, zou worden aangemoedigd, inzonderheid de teelt van produkten voor de europeesche markt, en het graven van goud. Voor de levering van koffij zou *f* 9.—, van 120 cent ieder, per pikol worden betaald, doch bleef de levering fakultatief en werd geenszins verpligtend. Het transport der koffij zou door het koelie-etablissement, of door vrijwillige dragers plaats hebben. Op de koffij zou, bij den uitvoer, boven hetgeen toen reeds geheven werd, nog geheven worden eene belasting van *een vijfde* der waarde. Gelijke verhoogde belasting, zou geheven worden op alle andere produkten, waarvan het gouvernement de teelt zou willen begunstigen. Een en ander zou dienen, om het gouvernement eene

billijke kompensatie te doen genieten, voor de daarvoor aangewende moeite en kosten, en ter goedmaking der kosten van bestuur.

Wijders werd bepaald dat, behoudens enkele uitzonderingen zoo noodig, de militaire posthouders en civiele en militaire kommandanten, van lieverlede zouden worden vervangen door civiele ambtenaren.

5°. Dat te Padang een raad van justicie zou zijn, met de bevoegdheid als daarbij vermeld.

6°. Dat de kommissaris van Sevenhoven, alle zoodanige reglementen zou ontwerpen en ter goedkeuring aan de regering aanbieden, als voor de regeling van een goed bestuur gevorderd werden, daarbij de medegedeelde grondslagen volgende.

7°. Dat voor de uitvoering van het hier vermelde, werd beschikbaar gesteld *f* 100,000.—

8°. Dat de aanwezige ambtenaren, zoodanig zouden kunnen worden geëmployeerd, als de kommissaris van Sevenhoven, in het belang van de dienst, zou noodig oordeelen.

Bij het hier kortelijk medegedeelde besluit (*), behoort eene uitvoerige, zeer belangrijke memorie van toelichting, gerigt aan den kommissaris van Sevenhoven, waaruit wij het volgende overnemen:

„Aan de Chinezen zou het vooreerst niet moeten vergund zijn, zich buiten de hoofdplaats, in het binnenland, te vestigen; de inlander ziet hen ongaarne als handelaars; op de bazaars echter zijn zij nuttig.

„De koffij zal overigens wel het hoofdprodukt zijn, dat het gouvernement verlangen kan hier te verkrijgen; alle overige, gelijk goud, gambier en andere, zullen aan de handelmaatschappij en de Chinezen moeten worden overgelaten."

En verder:

„Evenmin acht ik het noodig, in andere bijzonderheden omtrent de leiding der industrie alhier te treden; mijne opinie te dien aanzien is u bekend, en het gouvernement moet van uw nader onderzoek de vereischte voordragten te gemoet zien, om daaraan die rigting te geven, welke ons staatkundig belang vordert. Alleen moet ik opmerken, dat de koffij, tegen *f* 9.—, van 120 cent ieder, de pikol kan worden ingekocht (†), en, het koelie-etablissement met karren tot stand gebragt zijnde (§), deze te Padang niet veel hooger dan *f* 15.—, van 100 centen, zal komen te staan, en derhalve daarop gemiddeld

(*) Een uittreksel van dit besluit, namelijk § d van art. 4 en art. 5, is opgenomen in: Tollens, Verzameling van wetten en besluiten, deel I, pag. 405.

(†) Iets vroeger was, in deze memorie, gezegd, dat de koffij destijds, in het binnenland, op de bazaars, niet hooger verkocht werd, dan voor den prijs van *f* 6.— tot *f* 8.—, van 120 cent, de pikol, en dat die dan nog niet altijd koopers vond.

(§) De kommissarissen van Sevenhoven en Riesz deelden, in hun rapport van 11 November 1833 no. 68, het volgende mede: — „Om het koelie-etablissement op te rigten; wordt niets gespaard. Van de Batoe-eilanden, van Poeloe Nias, en van de kust van Coromandel, worden lieden voor dit etablissement, op kontrakten, geëngageerd, en overal draag- en trek-ossen en buffels ingekocht; terwijl dagelijks de nog ontbrekende karren van Batavia worden verwacht."

f 20.— per pikol zal zijn te profiteren. Eene zeer groote uitbreiding kan, zonder moeite, aan die kultuur worden gegeven. Aanvankelijk mag men verwachten, dat het gouvernement, op den voorgestelden voet, 50,000 pikols daarvan zal kunnen meester worden, en dus het aanstaande jaar daarop een millioen gulden zal kunnen worden geprofiteerd; terwijl de opgegeven hoeveelheid later zal kunnen worden verdriedubbeld.

„Alleen nog zal ik, ten aanzien der Beneden-landen, aanmerken, dat zij veelal woest liggen en slecht bevolkt zijn; terwijl de gesteldheid van den grond, op vele plaatsen, de gunstigste gelegenheid voor den landbouw aanbiedt.

„De heeren van den Berg en Co. zijn begonnen een suiker-etablissement aan te leggen. Het suikerriet teelt er weliger dan in eenig ander oord; de suiker is van goede kwaliteit, en de grond verschaft een oogst, het dubbele van dien van Java bedragende. Zij drijven den landbouw, door middel van menschen, daartoe van Malabar overgebragt, waar zij in menigte te verkrijgen zijn. Zoodanig eene industrie verdient derhalve aanmoediging, en ik autoriseer u, de ondernemers, in twee jaren, op de gewone u bekende wijze, met *f* 50,000 te ondersteunen.

„Het zal alverder raadzaam zijn te beproeven, of men dat soort van menschen, alsmede de Niassers, hier niet duurzaam vestigen kan, door hen zaadkoorn en lastdieren te verschaffen, en zelfs, gedurende een jaar, eenige maandelijksche ondersteuning in rijst te verleenen. Van de gronden, op die wijze tot kultuur gebragt, zouden zij het tweede jaar *een tiende*, het derde *een zevende*, en het vierde *een vijfde* als belasting behooren te betalen. Ik twijfel geenszins of, op die wijze, zou in den omtrek van Padang en van de kust in het algemeen, eene groote uitbreiding aan de kultuur gegeven, en de bevolking er belangrijk vermeerderd kunnen worden, waarom ik dit uwer aandacht aanbeveel.

„Wat de politieke aangelegenheden betreft, bij mijn besluit, waarbij het bestuur dezer gewesten aan u is opgedragen, is mijne wijze van zien daaromtrent ontwikkeld. Ik zal daarbij nog alleen voegen, dat het steeds ons streven zijn moet, onzen politieken invloed meer en meer uit te breiden, en het geheele eiland, van de rivier Sinkel tot straat Sunda toe, meester te worden, als zijnde dit het beste middel, om het important produktief vermogen dezer uitgestrekte landen aan onze belangen dienstbaar te maken.

„Al onze inrigtingen moeten de strekking hebben, van den inlander welgevallig te zijn; nimmer moeten wij onze belangen van de zijne afscheiden; maar de bevordering der onze doen strekken ter begunstiging der zijne. Zijne vooroordeelen en volksgebruiken moeten worden ontzien. Wij moeten ons, ongeroepen, nooit mengen in hetgeen zijne huishoudelijke aangelegenheden betreft, en inzonderheid de hoofden aan ons trachten te verbinden."

Wij laten aan den lezer het vergelijkend oordeel, over de stelsels van bestuur, voor Java en voor Sumatra nagenoeg gelijktijdig aangenomen. Wij moeten echter, nog met een enkel woord, vermelden, wat ten aanzien der koelie-loonen op Sumatra's Westkust werd vastgesteld.

Bij besluit van den kommissaris-generaal, dd. 2 Oktober 1833 no. 283, (verhandeld bij resolutie van 15 November daaraanvolgende no. 6) werd be-

paald : — „Dat, te rekenen van en met den 25sten September jl., aan alle koelies in de Padangsche Boven- en Beneden-landen, welke ten dienste van het gouvernement zijn of zullen worden gebezigd, zal worden toegelegd *vijftig cent daags.*"

Naar aanleiding hiervan, bepaalde de kommissaris van Sevenhoven, dat gelijke betaling zou worden toegekend aan de Batta-koelies, in de Noordelijke afdeeling voor het gouvernement dienstdoende; doch werd hem, bij resolutie van 10 Februarij 1834 no. 2, te kennen gegeven: dat, hoezeer daartegen geen dadelijke bedenking bestond, de regering nogtans, alvorens die bepaling te homologeren, nader berigt zou te gemoet zien: „omtrent de noodzakelijkheid om die betaling op 50 cent te stellen, en of de koelie-loonen bij de Batta's gewoonlijk zooveel, of nagenoeg zooveel bedragen." Nadat hieraan door den kommissaris, op voldoende wijze, was beantwoord, keurde de regering zijne vermelde bepaling goed, bij resolutie van 11 April 1834 no. 4.

Bij resolutie van 20 Januarij 1834 no. 10, werd goedgekeurd de, door kommissarissen ter Westkust van Sumatra, bij hun besluit van 14 November te voren no. 82, gemaakte bepaling: „dat aan koelies, die goederen voor het gouvernement over den bergweg, loopende over den Ambatjang, vervoeren, zal worden toegelegd 75 cent per dag, en mitsdien 25 cent meer dan, bij besluit van den kommissaris-generaal van 2 Oktober te voren no. 283, voor gouvernements koelies in de Padangsche Boven- en Beneden-landen, is toegestaan." De regering gaf echter, bij die resolutie, te kennen, dat zij vertrouwde, dat de noodzakelijkheid voor dit verhoogd koelie-loon geheel zou vervallen, na de voltooijng van den nieuwen weg langs de rivier Ani.

Eenige maanden later, werd nog, bij resolutie van 18 Augustus 1834 no. 4, goedgekeurd, de door den resident ter Westkust van Sumatra, in Junij te voren, in het belang der bevolking, gemaakte bepaling, dat de afstand tusschen Fort van der Capellen en Lintou, voortaan zou worden gerekend op een en een halve étappe, en dat mitsdien, in stede van 50 cent koelie-loon, bij transporten van gouvernements goederen aldaar, 75 cent per man daags zou worden betaald.

Wanneer wij nu hiertegenover stellen, dat, blijkens het vroeger (bladz. 291 van dit deel) medegedeelde, op Java, voor hetzelfde transport van gouvernements goederen, betaald werd, in Bagelen *twaalf*, en in Banjoemas *tien cent voor een koelie daags*, dan gelooven wij, dat dit verschil nog al opmerkelijk is. Evenwel, wij haasten ons hierbij te voegen, dat bij resolutie van 23 September 1834 no. 9, op grond „van de afgelegenheid der woonplaatsen van de koelies," werd goedgevonden en verstaan: „Het, blijkens de resolutie van den 22sten Augustus 1831 no. 1, voor de residentie Banjoemas vastgesteld koelie-loon van *tien cent per man daags*, te verhoogen tot op *vijftien cent voor de koelies*, *gebezigd wordende tot het lossen en laden van schepen in de haven van Tjilatjap*, *en voor de militaire en andere werken te Noessa Kembangan.*"

Overigens hebben wij gezien (bladz. 475 hiervoren), dat de Javanen bij honderdtallen uit het binnenland werden gezonden naar Ambarawa en Samarang, om aldaar, tegen onvoldoend dagloon, gedwongen arbeid aan de vestingwerken te presteren.

Krachtens resolutie van 29 April 1834 no. 81, werd aan elken koelie, ge-

bezigd voor het uit de rivier te Kediri opslepen en naar de stapelplaats overbrengen van balken, (een zwaar werk) te goed gedaan *acht cent daags.*

De kommissaris-generaal verliet Padang op den 15den Oktober 1833, en kwam den 13den November daaraanvolgende te Batavia terug.

Ook wij zullen Sumatra verlaten, na vooraf nog eenig denkbeeld te hebben gegeven van de aanvankelijke resultaten, die de door van den Bosch genomen maatregelen opleverden.

De speciale kommissarissen van Sevenhoven en Riesz, en na hunne aftreding de resident van Sumatra's Westkust, waren gemagtigd, om regtstreeks aan den minister van koloniën, omtrent de aangelegenheden van die kust, rapporten toe te zenden, van welke dan afschriften aan de regering te Batavia moesten worden aangeboden.

De in het laatst van 1834, dus lang na het vertrek van den kommissaris-generaal naar Nederland, bij de regering te Batavia ontvangen rapporten, gaven den gouverneur-generaal a. i. aanleiding, de bijzondere aandacht van den minister te vestigen, op de tegenstrijdigheid, die er bestond tusschen deze, en de regtstreeks door den resident van Sumatra's Westkust aan den minister gezonden rapporten. Hij deed zulks bij zijne missive van 22 December 1834 no. 446, (verhandeld bij besluit van dien dag no. 1) waaruit wij het volgende overnemen.

„In de brieven welke door hem (den resident) regtstreeks aan uwer excellentie's ministerie zijn afgezonden, onder dagteekening van 19 Julij en 23 Augustus jl., hangt hij een gunstig tafereel op van den staat van zaken in zijne residentie, van de zich alom bevestigende goede gezindheid jegens het gouvernement, en van de verwezenlijking der uitzigten van zijne excellentie den kommissaris-generaal; terwijl zijne rapporten *aan mij*, in een geheel anderen toon zijn geschreven, en dat van den 8sten Mei jl. melding maakt: — van het schromelijk toenemen van misdaden, door de ondoelmatige regeling van het justicie-wezen; — van de onmogelijkheid, om uit de inkomsten veel meer dan het civiel bestuur te bestrijden, en om daarmede de militaire uitgaven te dekken, *al viel de koffijhandel voor het gouvernement ook op het voordeeligst uit;* — van de voortduring der drukkende koeliediensten voor de bevolking, door de onvolkomenheid en ontoereikendheid van het transport-etablissement; — van de onmogelijkheid, om den door den kommissaris-generaal bevolen karrenweg langs den Batang Singalang te maken, anders dan met opoffering van tonnen gouds; — van de geldelijke teleurstellingen, ondervonden in het maken der wegen, het oprigten van het koelie-etablissement, en het oprigten van provisioneele pakhuizen, waarvoor door den kommissaris-generaal ƒ 100,000.— waren toegestaan, en waarvoor ƒ 231,000.— zullen moeten worden uitgegeven; — van de onmogelijkheid, om de bevolen binnenlandsche operatiën voor den inkoop van koffij, vóór het einde van het jaar aan te vangen, bij gebrek aan personeel van den kant der faktorij, van gebouwen om de goederen te bergen, van koelies om ze te vervoeren en van bruikbare wegen voor de transporten; — van de ondoenlijkheid, om de hoeveelheid van 50,000 of 70,000 pikols koffij, op welker inkoop de kommissa-

ris-generaal gerekend had, magtig te worden, omdat van den ganschen oogst, die zeer ruim gerekend op 80,000 pikols kan worden gesteld, slechts de helft wordt voortgebragt in de distrikten, tot welke zich de invloed der voorgenomen handels-etablissementen kan uitstrekken, terwijl de 40,000 pikols, die komen uit de XX, XII en XIII Kotta's en voorts uit Donan en de Zuidelijke distrikten, altoos aan den partikulieren handelaar zullen toevallen, tenzij men de gedwongen leverancie invoere.

„Deze en meer andere zaken, die de resident *aan mij* regtstreeks mededeelt, heeft uwe excellentie voorzeker niet kunnen vermoeden, uit de ontvangen regtstreeksche rapporten, hierboven aangehaald, welke uwe excellentie moeten doen gelooven, dat Sumatra weldra eene winstgevende bezitting zal worden. Ik durf mij met deze uitkomst nog in lang niet te vleijen. Wanneer men, aan den eenen kant, om eene talrijke bevolking te bedwingen, eene kostbare militaire magt moet op de been houden, en aan den anderen kant, dezelfde bevolking zóó ver moet ontzien, dat men haar geen direkte belastingen durft opleggen, dan kan, naar mijn begrip, het geldelijke resultaat niet voordeelig zijn.

„In weerwil van dit gevoelen, geloof ik echter, dat men met Sumatra op den ingeslagen weg moet voortgaan, zoolang onze financiën eene jaarlijksche opoffering gedoogen; want het mag niet betwijfeld worden, of volharding en goed beleid van onzen kant, zullen ten laatste de hierboven aangewezen omstandigheden en beletselen doen verdwijnen; maar dit schijnt eerst, na een tijdsverloop van vele jaren, te kunnen worden verwacht."

Bij het aangehaald besluit, waarbij de hier vermelde missive is verhandeld, werd den resident van Sumatra's Westkust te kennen gegeven: „dat hij wel zou doen, om in het vervolg den staat van zaken, mitsgaders de geldelijke en staatkundige vooruitzigten, niet gunstiger aan het ministerie van koloniën af te schilderen, dan zij werkelijk zijn."

---

2. *Vertrek van den kommissaris-generaal naar Nederland.* Kort na zijne terugkomst van Sumatra, verliet de kommissaris-generaal van den Bosch Java, om naar Nederland terug te keeren. Den 1sten Februarij 1834, begaf hij zich, met zijne familie en gevolg, aan boord van zr. ms. fregat Algiers, welke bodem den volgenden dag van de reede van Batavia onder zeil ging, en den 18den Mei daaraanvolgende in het vaderland aankwam.

Alvorens Java te verlaten, had de kommissaris-generaal aan den gouverneur-generaal a. i. de door hem noodig geoordeelde instruktiën gegeven, welke uit de volgende mededeelingen blijken zullen.

In de vergadering der hooge regering van 11 Maart 1834, (resolutie van dien dag no. 1) bragt de gouverneur-generaal a. i. ter tafel, extrakt uit eene aan hem, onder dagteekening van 30 Januarij te voren no. 99a, door den kommissaris-generaal gerigte missive, voorzoover betrof, de behandeling der zaken bij het ligchaam der regering, luidende:

„Bij koninklijk besluit van 28 Julij 1832 lett. S20 geheim, zijne majesteit mij gemagtigd hebbende, om uwe excellentie eenige aanwijzingen te doen

omtrent sommige aangelegenheden, bij wijze van additioneele instruktie, heb ik het noodig geacht, eenige bepalingen ten aanzien van het geldelijk beheer dezer gewesten te arresteren, en dezelve uwer excellentie hiernevens, onder no. 1, aan te bieden.

„Meer bepaaldelijk, enz.

„In de memorie, onder no. 2 hiernevens gaande, heb ik in het breede den staat van zaken ontvouwd, zoodanig als ik dien hier heb aangetroffen; de vroegere oorzaken welke dien hadden voortgebragt; de middelen door mij aangewend, om tot betere uitkomsten, dan het bestuur alhier sedert de laatste 50 jaren had opgeleverd, te geraken, en eindelijk de resultaten, daardoor verkregen; waarbij ik dan tevens, van tijd tot tijd, heb opgegeven, wat voor den vervolge, voor de verdere bevordering van 's gouvernements belangen, mij voorkomt noodig te zijn; — zoodat ik mij thans alleen zal kunnen bepalen, tot het opgeven van zoodanige maatregelen, als minder gevoegelijk in dat stuk konden worden ingelascht, en hetwelk zich hoofdzakelijk tot het volgende bepaalt.

„1. Het schijnt mij noodig, dat de regering bij voortduring blijft vergaderen, gepresideerd door het oudste lid.

„2. Dat de regering wordt geraadpleegd in alle stukken, bij het reglement op het beleid der regering en bij de instruktie voor de vergadering derzelve, vastgesteld, en

„3. Dat uwe excellentie, in gewigtige aangelegenheden, of in gevallen dat uwe excellentie zich met het gevoelen van de meerderheid der leden niet kan vereenigen, zelf in de vergadering voorzit.

„Een en ander schijnt mij noodig, omdat anders aan den gouverneur-generaal de tijd niet overblijft, om vele gewigtige zaken, welke thans, ten gevolge van den vermeerderden omslag, voorkomen, behoorlijk af te doen, en omdat, langs dien weg, niettemin alle de oogmerken bereikt worden, bij het reglement op het beleid der regering en bij de instruktie voor derzelver vergadering, aangenomen. Uwe excellentie zal zelve thans in staat zijn, den grond van dit gevoelen te beoordeelen, als een geruimen tijd met het beleid der zaken belast geweest zijnde.

„De enz."

Bij de gemelde resolutie van 11 Maart 1834, no. 1, werd van het voorenstaande aanteekening gehouden, met bepaling, dat aan elk der leden van den raad van Indië, een authentiek afschrift van het hier medegedeelde extrakt, zou worden toegezonden.

De hiervoren bedoelde, onder no. 1 overgelegde *financiëele bepalingen*, zijn vervat in het besluit van den kommissaris-generaal, dd. 30 Januarij 1834 no. 105. De daarin gegeven voorschriften houden in:

1o. Dat de begrootingen van N. I. moeten aanwijzen, de uitgaven en ontvangsten, zoo als die geacht worden in het begrootings-jaar werkelijk te zullen plaats hebben; en dat het excedent der inkomsten boven de uitgaven, bij de begrootingen als een krediet van het moederland moeten verhandeld worden, onder een afzonderlijk hoofd: *rekening met het ministerie voor de koloniën.*

2o. Dat geen uitgaven op eenig hoofddeel der begrooting mogen plaats heb-

ben, waarvoor daarbij geen sommen zijn uitgetrokken, of die niet kunnen worden bestreden uit de som van *f* 500,000.— voor onvoorziene en voorgedragen, maar niet geautoriseerde uitgaven opgebragt. Dat, wanneer in den loop van het jaar uitgaven, niet op de begrooting gebragt, onvermijdelijk worden geoordeeld, deze zullen worden gebragt op gemelde som van *f* 500,000.— en begrepen onder de uitgaven der buitengewone begrooting. Dat, elke drie maanden, eene verantwoording aan het departement van koloniën moet worden gezonden, aanwijzende de posten, uit die som in het afgeloopen kwartaal bestreden; met opgave of die tijdelijk of blijvend zijn, ten einde in het laatste geval, na erkende noodzakelijkheid, op magtiging des konings, op de gewone begrooting te worden gebragt. Dat, voor volgende jaren, op de gewone begrooting zal worden uitgetrokken, wat op die van 1834 was gesteld, vermeerderd met die posten, waartoe de koning magtiging zal verleenen, en verminderd met die uitgaven welke de ondervinding als mogelijk zal aanwijzen; blijvende hiervan uitgezonderd het hoofdstuk *Kultures*, waarvan de uitgaven jaarlijks kunnen worden vermeerderd, voorzoover in evenredigheid daarvan, ook de hoeveelheid produkten, ter beschikking van het gouvernement, toenemen. Dat de hoeveelheid koffij, suiker, indigo en andere produkten, op de begrooting zullen worden gebragt, naar gelang van de uitgestrektheid der gronden, voor de teelt van die voortbrengselen gebezigd wordende, en naar de gemiddelde opbrengst van het voorgaande jaar, met aanwijzing van de vermeerdering of vermindering, daarin op grond van verkregen ondervinding noodzakelijk geworden. Dat de waarde der op te brengen produkten zal worden berekend, naar den maatstaf voor 1834 aangenomen, en dat daarin geen verandering mag worden gemaakt, zonder 's konings autorisatie. Dat de rekening met het ministerie van koloniën, zal worden gekrediteerd voor het geheele excedent der ontvangsten, en dat daarvan zal worden overgemaakt de som, door den koning als jaarlijksche remise vast te stellen. Dat die som, voorloopig en in afwachting van 's konings beslissing, op *tien millioen gulden 's jaars* wordt vastgesteld. Dat de rekening wijders zal worden bezwaard: met de voor 's rijks marine, in O. I. gestationeerd, noodige uitgaven, en met alle andere uitgaven, welke, op 's konings speciale magtiging, in Indië geschieden, waaromtrent, totdat door den koning anders zal zijn beslist, de uitgaven van de begrooting van 1834 tot maatstaf dienen.

3°. Dat op de jaarlijks te ontwerpen buitengewone begrooting, in afwachting van 's konings bevelen, zal kunnen worden beschikt over eene som, niet te bovengaande *f* 2,200,000.—, ten behoeve der fortifikatiën, het departement van oorlog, de koloniale marine en andere onvoorziene uitgaven, welke som, althans in gewone tijden, zooveel mogelijk moet worden verminderd, als strekkende alleen ter bestrijding van uitgaven, veroorzaakt door buitengewone gevallen, die geacht worden in vervolg van tijd te vervallen; terwijl ook ten laste van die som zal worden gebragt, de *f* 500,000.— voor onvoorziene uitgaven.

4°. Dat behalve de jaarlijksche remise, voorloopig op *tien millioen gulden* bepaald, aan het ministerie van koloniën zal moeten worden overgemaakt, zoodanige som, als blijken zal, op den 1sten Januarij van het jaar, bij 's lands kassen beschikbaar te zijn, boven een bedrag van *tien millioen gulden*.

De hiervoren almede bedoelde, onder n_0. 2 overgelegde *Memorie*, is gedagteekend 24 Januarij 1834. Zij werd, in 1864, in haar geheel opgenomen in de: *Bijdragen voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van N. I., (nieuwe volgreeks, 7e deel, bladz. 295) en ook daaruit afzonderlijk overgedrukt en voor het algemeen verkrijgbaar gesteld, bij den boekhandelaar Frederik Muller te Amsterdam. Dit werk, beslaande 186 bladzijden druks, is de aandacht van allen, die belangstellen in de kennis der Indische geschiedenis van dien tijd, overwaardig, vooral in verband tot het in onze Bijdragen, uit officiëele bronnen, medegedeelde, en tot het verslag van de inspektie-reis over Java, door den gouverneur-generaal a. i. J. C. Baud, in 1834 ondernomen, hetwelk in de volgende aflevering door ons zal worden medegedeeld.

De gouverneur-generaal Baud vermeende, den korten inhoud van die Memorie te moeten openbaar maken. Hij deed zulks, bij zijn besluit van 28 Maart 1834 no. 1, hetwelk, met uitzondering van art. 3, waarover straks nader, met de bijlagen werd gedrukt, aan alle ambtenaren, in hoogere of lagere betrekkingen, regtstreeks of zijdelings met het stelsel van kultures in aanraking zijnde, toegezonden, en bovendien opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1834 nº. 22.

De bijlagen bestonden uit:

A. Eenige *Zakelijke Extrakten* uit een algemeen overzigt, door z. e. den kommissaris-generaal van den Bosch te zamen gesteld, gedagteekend 24 Januarij 1834.

B. Beginselen die, bij volgende invoeringen van de suikerkultuur, voorzoover de plaatselijke omstandigheden daarin geen wijzigingen vorderen, zullen worden gevolgd, en waarnaar de reeds bestaande, voorzoover in die inrigting belangrijke gebreken zijn opgemerkt, zullen worden gewijzigd; door z. exc. den kommissaris-generaal vastgesteld op den 6den December 1833.

C. Beschrijving van de inrigting en verdeeling der werkzaamheden bij de kleine indigo-fabrieken, het eerst in de residentie Cheribon, en later op meerdere plaatsen, met goed gevolg ingevoerd, onder dagteekening van 26 Maart 1834, door den direkteur der kultures ontworpen.

Bij art. 2 van gemeld besluit, werden de betrokken ambtenaren aangeschreven: „om zich den inhoud dezer stukken tot informatie en narigt te doen strekken, en daarvan, in verband tot de plaatselijke omstandigheden, niet slechts partij te trekken in het materiëel belang der kultures, maar ook ter opruiming van alle oorzaken van ontevredenheid, die onder de bevolking, hetzij door eene ondoelmatige verdeeling der werkzaamheden of anderzins, mogten bestaan; wordende zij, te dien opzigte, met nadruk verwezen tot het laatste gedeelte der bijlage A."

Art. 3 van het besluit, (niet in het Staatsblad opgenomen) arresteert den brief, te dezer zake geschreven aan den minister van koloniën, onder de dagteekening van het besluit en nº. 113. Behalve hetgeen uit de vorenvermelde stukken reeds bekend is, houdt die missive het volgende in:

„Omtrent de gronden, die mij tot het algemeen maken van die bijlagen hebben bewogen, neem ik de vrijheid, mij aan de inleiding van dat besluit

(zie het aangehaalde Staatsblad) te gedragen, onder verdere mededeeling, dat de dagelijksche ondervinding mij, al meer en meer, heeft overtuigd, dat bij vele ambtenaren, en daaronder zelfs van den eersten rang, nog het gevoelen bestaat, dat het systeem van kultures, eene algemeene ontevredenheid onder den inlander heeft doen geboren worden.

„Gaarne wil ik gelooven dat er misnoegen heerscht, dáár waar eene te groote inspanning van krachten van de bevolking gevergd is; waar haar arbeid op eene onvoldoende wijze is beloond geworden; waar men misgewassen en teleurstellingen, uit gebrek aan direktie en toezigt ontstaan, voor rekening van de inlanders heeft gelaten, en in het algemeen, waar men van de vastgestelde beginselen is afgeweken. Dit heeft, bijvoorbeeld, plaats gehad in de residentiën Pekalongan en Tagal, alwaar de inspekteur Vitalis sedert eenige maanden bezig is, om, volgens eene door den kommissaris-generaal van den Bosch gearresteerde instruktie (*), en waarschijnlijk met aanzienlijke opofferingen van den kant van het gouvernement; de aldaar bestaande inrigtingen te hervormen, en werwaarts thans de direkteur der kultures in persoon vertrokken is, om de gegrondheid te onderzoeken van de officiëele berigten, die mij, wegens eene aldaar bestaande gisting onder de bevolking, zijn toegezonden.

„Maar ik geloof terzelfder tijd, dat overal, waar de kultures met beleid, met inachtneming der vastgestelde beginselen, zonder overspanning of overhaasting, en in den geest der oude volks-instellingen geregeld zijn, geen tegenkanting te duchten is.

„Hoe dit ook zij, het is mij nuttig voorgekomen, een kort en zakelijk overzigt van het stelsel van kultures, en van deszelfs verband tot de oude volks-gebruiken (*adat*), binnen het bereik van alle daarbij betrokken ambtenaren te plaatsen, opdat de onkundigen ingelicht, de twijfelaars overtuigd, de onverschilligen tot dadigheid aangespoord, de welgezinden in hun ijver geleid, en allen beter in staat gesteld zouden worden, om zich met de ware bedoelingen van het gouvernement, en met de geschiktste middelen om die te helpen bevorderen, bekend te maken.

„Dat overzigt (bijlage A), is bijna woordelijk genomen uit een, mij door den kommissaris-generaal nagelaten *Algemeen verslag zijner verrigtingen in* 1830, 1831 *en* 1832, hetwelk zonder twijfel, reeds vóór de ontvangst van mijn tegenwoordig schrijven, aan uwe excellentie bekend zal zijn; hebbende ik gemeend, het stelsel van kultures niet beter te kunnen toelichten en aanprijzen, dan in de eigen woorden van deszelfs oprigter. Hier en daar zijn, bij het vervaardigen van dit uittreksel, eenige, minder voor eene mededeeling van dezen aard geschikte, aanmerkingen weggelaten; terwijl elders eenige woorden zijn moeten worden bijgevoegd, om een beter verband daar te stellen tusschen de gemaakte extrakten, die, zoo als uit eene vergelijking met het oorspronkelijk verslag zal kunnen blijken, uit onderscheidenged eelten van hetzelve getrokken zijn. Overigens heb ik mij geheel gehouden aan den tekst."

De generaal van den Bosch, die bij koninklijk besluit van 30 Mei 1834

(*) Hiervoren medegedeeld op blads. 458.

benoemd was tot minister van koloniën (*), ontving, in die hoedanigheid, de hier vermelde stukken. Hij bood die den koning aan, bij missive van 14 Augustus 1834 no. 15, waarin hij onder anderen schreef:

„Ik heb het, gedurende mijn aanwezen op Java, niet noodig geoordeeld, aan de inrigtingen der kultures meer publiciteit te geven, dan tot inlichting van de ambtenaren, daarin betrokken, noodig was. Ik achtte dit voorzigtig, om onze naburen niet in de gelegenheid te stellen, de middelen te beoordeelen en elders na te volgen, waarvan wij ons bedienden; en ik heb mij de menigvuldige aanmerkingen getroost, die onkunde en bedilzucht zich veroorloofden. Mijn opvolger schijnt dit anders te begrijpen, en de zaak, door daaraan publiciteit te geven, te willen verdedigen. Het zal mij aangenaam zijn, zoo de uitkomst aan zijne wenschen voldoet."

Omtrent het gebeurde in Tagal en Pekalongan, zegt de minister, dat hij al te veel reden heeft, om het toe te schrijven aan tegenwerking van eene faktie, — „die niets verzuimt om het ingevoerde stelsel omver te werpen." Deswege wordt nog het volgende opgemerkt: — „Het kost de zoodanigen (die het kultuurstelsel tegenwerken) geen moeite, om de inlanders en hunne ondergeschikten te ontmoedigen en ontevreden te maken. Ik houde mij echter overtuigd, dat de genomen maatregel, het nadeelig effekt daarvan zal wegnemen, en blijf mij vleijen, dat de gouverneur-generaal ad interim, door een eigen plaatselijk onderzoek, zich nader van de gesteldheid der zaken aldaar zal overtuigen; zonder hetwelk hij zich moeijelijk tegen misleiding in veiligheid kan stellen."

---

3. *Beoordeeling der Indische aangelegenheden in Nederland.* In Oktober 1832, verscheen in Nederland in druk, een werkje getiteld: *Een woord over het beheer van Indië, over de daarin wenschelijke veranderingen, en over de Indische financiën, na het tienjarig bestuur van den Baron G. A. G. P. van der Capellen*, door Cands ten Brink, weleer chef van het huis Ten Brink & Reijnst, en direkteur der javasche bank te Batavia. De schrijver zegt, in het voorberigt, dat de staatkundige moeijelijkheden des Vaderlands hem, vooralsnog, de uitgave van zijn geschrift deden uitstellen, en dat het voorloopig bij uitsluiting bestemd was voor hen, die, door hun stand of hooge ambtsbetrekking, een beslissenden invloed uitoefenden. Hij had bij brief een exemplaar van

(*) Bij koninklijk besluit van 12 Oktober 1833 no. 75, was de staatsraad jonkheer G. G. Clifford, op zijn herhaald verzoek, tegen 1 Januarij 1834, eervol ontslagen van de direktie van het departement voor de nationale nijverheid en de koloniën, onder dankbetuiging en benoeming tot minister van staat. Krachtens koninklijk besluit van denzelfden dag, no. 77, werd de administratie voor de nationale nijverheid, gerekend van 1 Januarij 1834, overgebragt bij het departement van buitenlandsche zaken, en in het departement voor de zaken der koloniën tijdelijk voorzien, met bepaling, dat de kosten van het beheer van laatstgemeld departement, over 1834 en vervolgens, niet meer op de staatsbegrooting gebragt, maar uit de Indische fondsen bestreden zouden worden. Aan het tijdelijk beheer kwam een einde, door de benoeming van van den Bosch tot minister van koloniën.

dit werkje den koning aangeboden. Zijne majesteit deed het, bij apostille van 22 Oktober 1832 no. 49, om konsideratiën en advies, aan den minister zenden. De minister Clifford voldeed aan dien last, bij geheime missive van 6 November 1832 no. 169k, en gaf in bedenking om ten aanzien van bedoeld geschrift, hetwelk meer betrekking had op een vroeger tijdvak, het gevoelen van den minister van staat Elout in te winnen. Naar aanleiding hiervan, en van het later rapport van gemelden minister Clifford, dd. 10 December 1833 no. 144k geheim, diende de minister van staat Elout aan den koning in, zijne twee hoogst merkwaardige rapporten van 29 April 1833 en 10 Junij 1834, die nagenoeg het geheele boekdeel beslaan, dat in 1861, te 's Gravenhage bij Martinus Nijhoff in het licht verscheen, onder den titel: *Bijdragen tot de geschiedenis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den minister van staat Elout, oud-kommissaris-generaal over Neêrlands-Indië.*

Behoorende tot een vroeger, reeds door ons afgehandeld tijdvak, zal deze eenvoudige verwijzing naar de betrekkelijke geschriften voldoende zijn. Uit het medegedeelde blijkt overigens, dat de regering, kort na de invoering van het kultuurstelsel, hoog gewigt hechtte aan de publieke opinie over koloniale aangelegenheden, mede op te maken uit eene korrespondentie, gevoerd over twee artikelen, opgenomen in *le Courier Belge* van 5 en 6 Februarij 1834, en getiteld: *Documents sur Java*, en *Sur la question de Java.*

De stichter van het kultuurstelsel had Java verlaten, en zijn opvolger zou thans de door dezen aangevangen taak alleen voortzetten.

Van welk standpunt men van den Bosch en Baud ook moge beschouwen: nooit zal men hunne uitstekende gaven, hunne groote verdiensten voorbijzien. Ieder zal hulde brengen aan hun schrander beleid, aan den volhardenden ijver die hen kenmerkte, aan de liefde voor koning en vaderland die hen bezielde. Niemand zal ontkennen, dat de omstandigheden van den tijd, in welken zij werkten, overwegenden invloed uitoefenden op hunne daden, en dat die omstandigheden niet buiten rekening mogen blijven, bij het oordeel van een later geslacht.

Nu, door de uitgave dezer Bijdragen, een licht wordt ontstoken over de wording en werking van het stelsel van kultures, dat tot nog toe ontbrak; zal het niet van belang ontbloot zijn, een oogenblik stil te staan bij de portretten der genoemde twee merkwaardige mannen, zoo als de geschiedenis die afspiegelt.

Voor hen die onze Bijdragen met belangstellende aandacht hebben gevolgd, zal het duidelijk zijn geworden, dat, hoewel van den Bosch en Baud als vaders van het kultuurstelsel zijn aan te merken, zij nogtans in beginselen lijnregt tegenover elkander staan.

Van den Bosch, die te voren in West-Indië een stelsel had ingevoerd, ofschoon met weinig voordeelige financiëele gevolgen voor het moederland, werd in 1829

geroepen, om zijne buitengewone talenten, ten beste van het vaderland, ook in Oost-Indië aan te wenden. Hij voerde daar het kultuurstelsel in, dat wij, bij zijne wording en eerste ontwikkeling, in de bijzonderheden hebben gadegeslagen. Zijn genie beheerschte daarbij alles en allen. Zijn wil duldde geen tegenspraak; zijne volharding liet zich niet ontmoedigen door bezwaren of moeijelijkheden. Alles moest voor hem bukken of wijken. De magt daartoe was hem gegeven, en hij wist die te gebruiken. De nood van het vaderland gedoogde geen vertraag, geen uitstel. Er moest geldelijke hulp zijn, spoedige hulp, dadelijke hulp. Het geluk diende hem. De langdurige en bloedige Javasche oorlog nam een einde, kort na zijne aankomst in Indië. De gedweeë Javaan onderwierp zich, zonder noemenswaardige tegenkanting, aan de eischen van het kultuurstelsel: men kon met hem een anderen weg inslaan, dan later bleek mogelijk te zijn met zijn broeder van Sumatra.

Letten wij er daarbij op, dat van den Bosch, onmiddellijk na zijne terugkomst in Nederland, in Mei 1834, benoemd werd tot minister van koloniën, en dat hij als zoodanig fungeerde tot het einde van 1839: — dan verschijnt van den Bosch voor ons, als een zelfstandig handelend staatsman; dan blijkt het dat hij, *gedurende een tijdvak van tien jaren*, het kultuurstelsel naar zijn welbehagen kon invoeren, met alle kracht doorzetten en ongekrenkt handhaven. Dat hij dit deed, met groote voorliefde voor zijn troetelkind, is overbekend; evenzeer, dat de ongunstige financiën des moederlands niet toelieten, de sterk gespannen teugels ook maar een weinig los te laten.

Overigens blijkt uit alles, dat van den Bosch *het stelsel van verpligten arbeid en gedwongen levering, in beginsel was toegedaan*, ofschoon hij in den beginne opkwam tegen de bewering: dat hij dwang wilde invoeren. Dit toch was in strijd, zoowel met het door hem geproklameerde regerings-reglement van 1830, als met zijne plegtige verzekering aan den minister Elout gegeven bij brief van 15 Junij 1829, waarin hij onder anderen geschreven had:

„Plegtig betuig ik uwe excellentie dan nogmaals, dat het mijn voornemen geenszins is, het beginsel van vrijen handel en vrije beschikking over den arbeid van Indië af te schaffen, maar alleen hetzelve dermate te wijzigen, dat Java eene gepaste markt voor de Nederlandsche fabrikaten kan opleveren, en deszelfs produkten, zooveel mogelijk met voordeel of althans zonder nadeel, naar herwaarts kunnen worden overgebragt, en dat ik mij daartoe denk te bedienen van indirekte middelen, waardoor ik de zoodanigen versta, die den planter, hetzij Europeaan of Inlander, in zijn belang, eene toereikende aansporing zullen doen vinden, om ter bereiking van dat doel mede te werken: waarin de te bezigen middelen zullen moeten bestaan, kan alleen na een behoorlijk plaatselijk onderzoek worden beslist" (*).

In één woord: *van den Bosch was de man van de Oost-indische Kompagnie* (†).

(*) Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer; getrokken uit de nagelaten papieren van den minister van staat Elout; 1851, pag. 224.

(†) Baud zeide, als volksvertegenwoordiger, in de zitting van de tweede kamer der staten-generaal, van 17 Julij 1854: „Zoo ontstond het stelsel van kultures, of liever de reusachtige uitbreiding van een oud stelsel, dat meer dan eene eeuw, maar in geringen omvang, bestaan had."

Van daar zijne geringschatting van het landelijk stelsel, door het engelsch tusschenbestuur ingevoerd en door kommissarissen-generaal gehandhaafd.

Baud daarentegen, was in zijn hart eene vrijzinnige staatkunde toegedaan. Slechts noode en van stap tot stap, week hij van zijne beginselen af, om zijn steun te verleenen aan het stelsel van van den Bosch. Hij kwam daartoe, alleen door den nood van het moederland, die het Indisch bestuur gedwongen had tot afwijking van het regeringsstelsel, *„dat onder alle hemelstreken, onder alle omstandigheden, het beste is"* (*).

Wij hebben gezien, welke beginselen Baud aankleefde, tijdens hij, als direkteur bij het ministerie, grooten invloed uitoefende op den gang der koloniale zaken. Plotseling geroepen, om van den Bosch in Indië te vervangen, moest hij dit doen onder zeer buitengewone omstandigheden. Hij zou slechts als gouverneur-generaal *ad interim* fungeren, alleen gedurende den tijd die er verloopen zou, tusschen het vertrek van van den Bosch en de benoeming van een *definitieven* opvolger. Baud moest, *voorloopig en in afwachting van 's konings nadere bevelen*, het bestuur uit handen van van den Bosch overnemen, met uitdrukkelijken last: *om al de inrigtingen door van den Bosch ingevoerd, ongekrenkt te handhaven;* hij moest zich daarbij gedragen, behalve naar de algemeene en bijzondere wetten en bepalingen, ook naar de *aanwijzingen welke van den Bosch gemagtigd werd hem, omtrent sommige aangelegenheden, bij wijze van additioneele instruktie, achter te laten.*

Baud trad dus in Indië op, niet als zelfstandig staatsman, maar als tijdelijk gevolmagtigde, die een bepaalden, uitdrukkelijk en duidelijk omschreven, last had uit te voeren, waarvan hij niet in het minste mogt afwijken. Het is noodig hierop te letten, om te hooger op prijs te stellen, elken verzachtenden maatregel, waardoor hij, eerst als gouverneur-generaal ad interim ondergeschikt aan van den Bosch, later als minister van koloniën, steeds trachtte, om de ruwe kanten van het kultuurstelsel, zooveel hij vermogt, in de toepassing te verzachten. Alle zijne handelingen dragen daarvan de kenmerken.

Vooreerst zien wij die, in hetgeen hij deed, kort na het vertrek van van den Bosch uit Indië, tijdens en ten gevolge van eene inspektie-reis over Java, waarvan het rapport in de volgende aflevering zal opgenomen worden. Wijders zullen wij dat opmerken, in hetgeen verder omtrent zijn bestuur in Indië, zal worden medegedeeld.

Als minister van koloniën was hij, in 1844, reeds van oordeel, dat *van lieverlede groote veranderingen zouden noodig worden in het kultuurstelsel, dat toen zulke rijke vruchten opleverde;* terwijl hij, bij missive van 15 Oktober 1844, den gouverneur-generaal opmerkte: dat het gouvernement weinig kans had, om tegen kultuur-uitbreidingen, die krenkend waren voor de verkregen regten der Javanen, te worden gewaarschuwd, omdat de plaatselijke ambtenaren, europeesche zoowel als inlandsche, door persoonlijk belang konden worden genoopt, om bedenkingen van dien aard voorbij te zien of ligt te achten. Op grond hiervan, gaf hij den gouverneur-generaal het denkbeeld in overweging: *„of het niet raadzaam zou zijn, om althans de residenten te*

(*) Woorden van Baud uitgesproken in de zitting van de tweede kamer der staten-generaal, van 28 Julij 1854.

plaatsen op een geheel onzijdig standpunt, door namelijk aan hen de percenten der kultures te ontnemen, die vervangende door een vaste toelage."

Toen de gouverneur-generaal (kabinets-missive van 30 November 1846) had voorgesteld, om een gedeelte der indigo-kultuur, en aanvankelijk een aanplant van 10,000 bouws, te vervangen door de suikerkultuur, merkte de minister Baud, in zijne voordragt aan den koning, van 18 Februarij 1847, onder anderen het volgende op:

„Moesten de direkte en indirekte voordeelen van het moederland, niet bij elke gelegenheid op den voorgrond staan; de kennis van de bezwaren, die de indigokultuur na zich sleept, en van haren invloed op de ontzettende duurte van de rijst, zou voorzeker moeten leiden tot het besluit, om die kultuur geheel *op te heffen*, en om de 50,000 bouws, thans daarvoor niet slechts gebezigd, maar ook uitgemergeld, voor goed terug te geven aan de rijstteelt."

Hij wenschte, blijkens datzelfde rapport, dat de gouverneur-generaal, bij de intrekking „der gehate indigo-teelt," met groote behoedzaamheid te werk ging: „en zich vooral niet tot taak stelde, om evenveel bouws met suikerriet te doen beplanten, als er bouws indigo zouden worden ingetrokken." Alleen het in indigo op te offeren remise-bedrag, moest worden aangevuld door eene vermeerderde suikerproduktie, hetgeen verkregen kon worden, door een veel verminderde verpligte aanplant.

Na verkregen magtiging des konings, beval Baud die groote behoedzaamheid den gouverneur-generaal, bij missive van 20 Februarij 1847, in deze woorden aan:

„Ik kan uwer excellentie dan ook niet genoeg aanbevelen, om, bij het gebruik maken van de thans verleende magtiging, der Javaansche bevolking nieuwe bewijzen te geven van die belangstellende zorg, welke een der eerste pligten, maar tevens een der schoonste attributen is van de opperlandvoogden van Nederlandsch Indië. Door die zorg alleen, kunnen getemperd en onschadelijk gemaakt worden, de gebreken, eigen aan het *kultuur-*, of liever aan het *percenten-* en *kontrakten-stelsel*; — een stelsel, waardoor toch de volksmassa onbetwistbaar is beroofd geworden, van een groot gedeelte der bescherming, welke zij weleer, in de meerdere onzijdigheid der europeesche en inlandsche ambtenaren vond."

Maar, na de overweging van al het hier aangevoerde, vraagt men welligt: van waar dan, dat Baud, niet alleen onder van den Bosch, maar ook later, als minister van koloniën, het stelsel van kultures, zij het ook met verzachtende toepassing van zijn kant, toch handhaafde? Van waar, dat de natie in hem, gedurende langen tijd, zag de *inkarnatie van het Behoud?*

In antwoord op deze vragen, wijzen wij alleen op — DEN NOOD VAN HET MOEDERLAND.

Baud was minister van 25 December 1839 tot 25 Maart 1848. Behoeven wij in herinnering te brengen: den staat onzer geldmiddelen na het stelsel van volharding? — de vrijwillige leening van 1844? — den toestand van 1845 tot 1848, die onder de leus: *bezuiniging door vereenvoudiging*, de in 1848 tot stand gekomen stoute wending voorbereidde?

Bovendien, men vergete het niet, Baud was *een politiek man.* — Hij is gevallen met het ministerie in Maart 1848. — Uit het *mat-glazen-huis* straalde

toen zeer weinig licht, dat eerst thans, door de openbaarmaking der geschiedenis van het koloniaal bewind van die dagen, Baud leert kennen, zoo als hij wezenlijk was, en begrijpelijk maakt zijne houding als volksvertegenwoordiger van 1849—1858.

Men zal nu overtuigd worden, dat hij waarheid sprak, toen hij, in de zitting van de tweede kamer der staten-generaal van 9 December 1851, bij gelegenheid dat hij, na de indiening van het eerste ontwerp-regerings-reglement, verklaarde, dat te hebben bestudeerd en de algemeene strekking daarvan te zullen verdedigen, daarbij voegde: — „zal mijne verdediging eenigen invloed hebben op uw oordeel, dan behoor ik voor u te staan, niet zoo als men mij wel eens heeft afgeschilderd, als een verstokte oudgast, gesneden uit het levende vleesch van het oude dwangstelsel; maar ik behoor voor u te staan — gelijk ik inderdaad ben — *als een aanklever van mildere beginselen, wiens begrippen hebben moeten zwichten voor den onvermijdelijken drang van omstandigheden, die hij niet kon veranderen, noch verminderen.*"

Drie dagen vóór dat hij deze woorden sprak, had hij in de tweede kamer geantwoord op eene, vroeger tegen hem gerigte beschuldiging: dat, ofschoon het op Java bestaande kwaad zeker nooit in zijne bedoelingen had gelegen, het evenwel was voortgesproten uit de beginselen van regering, door hem ingevoerd; beginselen, die zich hadden ontwikkeld, geheel anders dan hij zich had voorgesteld, en waarvan hij, toen hij het bewind verliet, het kwaad niet meer had kunnen stuiten. Hij antwoordde daarop, dat hij, bij de mogelijkheid, dat er eenige waarheid kon gelegen zijn in die beschuldiging, aan de regering het aanbod had gedaan, „om, zonder belooning uit 's rijks schatkist, op de plaats te gaan onderzoeken, of er middelen zijn om, met behoud van het stelsel, hetwelk voor onzen handel, voor onze scheepvaart en voor onze financiën zulke rijke vruchten draagt, het kwaad, indien het werkelijk bestaat, voor goed te keeren." Hij voegde er bij, dat de regering dit aanbod niet had aangenomen, en dat hij de daartoe geleid hebbende redenen eerbiedigde.

Niet alleen moet men de daartoe geleid hebbende redenen eerbiedigen; maar men kon die weigering het kabinet van 1849 niet euvel duiden. — De regering kende *toen* Baud niet anders dan als de minister — als *de personifikatie van het Behoud.*

Men zal nu begrijpelijk vinden, zijn oordeel over het kultuurstelsel, dat in 1853 door den minister van koloniën gevraagd was, en door hem gegeven werd in eene nota, in welke hij zegt: dat de grondslagen van dat stelsel, neêrgelegd in de *Zakelijke Extrakten* van van den Bosch, opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1834 n°. 22, in de praktijk onhoudbaar werden bevonden, en daaromtrent opmerkt: — „zoo kwam een zamenstel van inrigtingen tot stand, waarvan men zeggen mag, dat daardoor aan de Javaansche maatschappij eene gedeeltelijk reeds volbragte omwenteling is voorbereid, die noch met de eischen der regtvaardigheid, noch met die van het staatsbelang kan worden overeengebragt."

Wij zouden nog veel meer kunnen opnoemen, wat totdusver, bij de appreciatie van Baud als staatsman, tot onjuiste beoordeelingen heeft geleid, maar het medegedeelde zal voldoende zijn.

Hierdoor wordt ook opgelost, het bijna onverklaarbare feit: dat in 1854, kort na de april-beweging, toen de liberalen in de tweede kamer der staten-generaal geen 25 stemmen telden, een reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië tot stand kwam, dat in vele hoofdpunten de beginselen eener vrijzinnige staatkunde bevat, en waarvan de eerste kamer, in haar voorloopig verslag getuigde: — „Over 't algemeen heeft men zijne tevredenheid uitgedrukt, dat deze voordragt de strekking heeft om, langzamerhand en met voorzigtige schreden, de ontwikkeling van de vrije teelt tegenover het kultuurstelsel, en van vrijen arbeid tegenover bezwarende persoonlijke diensten te bevorderen."

Maar thans: nu de geldnood van het moederland gelukkig tot de historie behoort, — nu honderde millioenen aan staatsschuld zijn afgelost, — nu de slaven geëmancipeerd zijn; — nu een net van spoorwegen in het moederland, dat honderd millioenen schats kost, zijne voltooijing nadert, — nu is het pligt, de hoog noodige zorgen te wijden aan het verwijderd kind, dat zooveel voor de welvaart van het moederland bijdroeg.

En voor hem, die een onpartijdig oordeel uitspreekt, kan het niet twijfelachtig zijn, of Baud, die reeds in 1839 getuigde: dat hij „eene maatschappelijke hervorming, waaronder elk Javaan eigenaar worden zou van het rijstveld, hetwelk hij thans in gebruik of erfpacht heeft, in de toekomst met welgevallen zou kunnen te gemoet zien," — of Baud, zeggen wij, zou, indien hij de tegenwoordige dagen had mogen beleven, zich nu gaarne voegen bij hen, die de plannen der regering, tot verbetering van den maatschappelijken toestand op Java, krachtig ondersteunen.

INDISCH GENOOTSCHAP.

Algemeene vergadering van 13 *Oktober* 1865.

Bespreking van het Gouvernementskultuurstelsel op Java.

1°. *Oorsprong, invoering en ontwikkeling van het stelsel.*
2°. *Invloed en gevolgen van het stelsel betrekkelijk:* a. *den arbeidszin der inlandsche bevolking;* b. *het individuëel grondbezit;* c. *den vrijen landbouw en de nijverheid op Java;* d. *den handel en de scheepvaart van Nederland; en* e. *de financiën van moederland en kolonie.*
3°. *De tegenwoordige waarde van het stelsel en zijne toekomst, benevens de middelen tot vermeerdering der landbouw-voortbrengselen en handelsartikelen op Java.*

Voorzitter: de heer P. J. Bachiene.

De heer *Bachiene:* Als *tijdelijk* voorzitter open ik deze eerste vergadering na het zomersaizoen en uit daarbij den wensch, dat het tegenwoordig genootschappelijk jaar rijk worde in heilzame uitkomsten, beantwoordende aan het doel van het Genootschap. Dat doel is hoofdzakelijk: *verbreiding van kennis* nopens Nederland's koloniën en bezittingen, en *voorlichting van de openbare meening* ten opzichte van koloniale vraagstukken en belangen.

Tot bereiking van dat nuttige doel bezigt het Genootschap voornamelijk het middel, om een spreekgestoelte te openen *voor allen*, die met dat doel instemmen, onder erkenning, dat het gemeenschappelijk belang van moederland en kolonie ligt in de ontwikkeling der laatste door nederlandsch kapitaal en nederlandsche krachten.

In vrije onbelemmerde diskussie, op breeden grondslag *en in het licht der openbaarheid*, over gewichtige koloniale vraagstukken, veelal van aktueel en toekomstig belang, openbaart zich vooral de werkzaamheid van het Genootschap.

Die werkzaamheid mag te meer nuttig worden geacht, omdat deze vereeniging totdusver de eenige is welke op die eigenaardige wijze (door middel van vrije diskussie) koloniale kennis en belangstelling in Nederland tracht te bevorderen, onder het grootst mogelijke getal personen, niet slechts te 'sGravenhage, maar ook onder elders gevestigden, kon het zijn vooral in onze twee

koopsteden, — wijders door het in druk uitgeven van het verhandelde en door het opnemen van bijdragen, ook uit Indië.

Het behoeft geene herinnering, hoe gemis aan koloniale kennis reeds in de vorige eeuw, en later, veel onheil en verkeerdheid heeft gesticht, terwijl ook verder tot het welslagen van maatregelen, tot heil der koloniën aan te wenden, wordt vereischt, dat de overtuiging omtrent hunne noodzakelijkheid en doelmatigheid op velerlei wijze in wijden kring worde verbreid, en dat zij door eene verlichte openbare meening worden getoetst en geschraagd. Daarom vooral zijn verbreiding van koloniale kennis en openbare bespreking van koloniale onderwerpen dienstig, en het mag inderdaad van algemeen belang worden geacht voor Nederland en zijne kolonie, in die richting werkzaam te zijn op velerlei gebied. Zullen ook onze voordrachten en beraadslagingen naar vele zijden licht verspreiden en aan het oogmerk voldoen, dan is daarbij *de medewerking van velen* eene eerste behoefte.

Het bestuur roept die medewerking met vertrouwen, maar ook met aandrang in. Het zal zijnerzijds streven steeds onderwerpen aan de orde van behandeling te stellen, die aller belangstelling wekken, doch zal ook gaarne door leden buiten het bestuur, zoodanige onderwerpen zien aangegeven, en tevens bijdragen geleverd of eene de diskussie voorbereidende of inleidende rede zien gehouden.

Mogen velen zich alzoo opgewekt gevoelen, ons de vruchten van onderzoek, ervaring en overweging mede te deelen, moge het wintersaizoen ons vaak in grooten getale bijeenzien, en moge alzoo ons verder gemeenschappelijk pogen (ik herhaal dien wensch) inderdaad bevorderlijk zijn aan de hoogst nuttige doeleinden van het Genootschap!

Na voorlezing en goedkeuring der notulen, deelt de *Voorzitter* mede:

1°. dat door het bestuur tot leden zijn aangenomen, de heeren:

A. J. H. van der Toorn, schoolopziener in het 3e distrikt van Noord-Holland en arrondissements-ijker te Amsterdam;

J. C. de Lannoy, oud-resident van Bantam, te 's Gravenhage;

F. A. Metzler, oud-majoor der kavallerie van het indisch leger, te 's Gravenhage;

A. F. Lens, notaris te Samarang, tijdelijk te 's Gravenhage.

2°. dat ontslag is ingezonden door de heeren R. J. Stok te Arnhem, en F. van Delden te Batavia.

3°. dat voor de bibliotheek geschenken zijn ontvangen van het ministerie van koloniën, van de kamer van koophandel te Samarang en van de heeren Robidé van der Aa, van den Dungen Bille en Wolbers.

4°. dat het bestuur aan de heeren van der Linden, de Serière en Canter Visscher, in Mei jl. als bestuursleden afgetreden, bij missive namens het Genootschap dank heeft betuigd voor hetgeen door hen in verschillende betrekkingen en gedurende verscheidene jaren in het belang van het Genootschap is verricht.

De *Voorzitter* stelt aan de orde de bespreking van het kultuurstelsel.

De heer *Feist.* Volgens het konvokatie-biljet zullen wij thans in de eerste

plaats behandelen den oorsprong, de invoering en de ontwikkeling van het kultuurstelsel. Ik geloof evenwel dat wij allen de geschiedenis van het kultuurstelsel kennen, zoodat het overbodig kan geacht worden ons daarmede bezig te houden, vooral omdat met het oog op de ingediende kultuurwet de bespreking van den aktueelen toestand van meer belang kan geacht worden. Ik geef daarom in overweging het eerste punt achterwege te laten.

De *Voorzitter*. Het is de wensch van het bestuur, dat het onderwerp zoo volledig mogelijk worde besproken. En voor die volledige behandeling is het noodig, dat wij het stelsel van den aanvang beschouwen, opdat, al moge het onderwerp ons niet onbekend zijn, wij een juist overzicht ontvangen. Ik meen dus de door het bestuur vastgestelde wijze van behandeling te moeten handhaven en stel derhalve aan de orde de bespreking van den *oorsprong, de invoering en de ontwikkeling van het kultuurstelsel.*

De heer *Millard*. Ik heb het onderwerp, dat wij gaan behandelen, hooren vergelijken met een oceaan, dien wij zouden hebben te ledigen: une mer à boire. Ik moet bekennen, dat ik niet den moed zou hebben eene zoo uitgebreide taak op mij te nemen, wanneer men meenen mocht, dat het mijn voornemen is eene volledige geschiedenis van het kultuurstelsel te leveren. Zoo iets is noch noodig noch wenschelijk. Het is niet noodig, omdat in talrijke geschriften het kultuurstelsel van alle zijden is bekeken en ik daarover hoegenaamd niets nieuws kan mededeelen; het is niet wenschelijk, omdat eene lange verhandeling in den regel niet in den smaak van hoorders valt. Ik heb dus geene redevoering te schrift gesteld, maar ik zal mij bepalen tot enkele punten, die ik heb opgeteekend en die wellicht stof tot diskussie zullen kunnen geven.

Ofschoon er veel over dit onderwerp geschreven is, zijn de gevoelens nog zeer uiteenloopend. Daarom moeten wij, geloof ik, trachten — het ligt geheel op den weg van dit Genootschap — door wrijving van gedachten de waarheid te doen te voorschijn treden. Ik stel mij daarom voor, in losse omtrekken eene karakterschets van het kultuurstelsel te leveren, in de hoop dat men daarin aanleiding zal vinden tot eene wisseling van gedachten.

Wat is het kultuurstelsel? Eene vraag die eenvoudig schijnt, maar toch op verschillende wijze wordt beantwoord. Iemand, der zaak onkundig, zou, wanneer hij van het kultuurstelsel hoort spreken, allicht kunnen meenen, dat men een zeker stelsel van kultuur bedoelt, dat men een landbouwstelsel op het oog heeft. En toch dit is hier, zooals wij weten, de zaak niet. Het planten en plukken van koffi, het teelen van tabak, suiker en indigo, dit alles geschiedde evenzeer vóór als na de invoering van het kultuurstelsel. Nu is het wel waar, dat sedert 1830 de suikerindustrie vooral aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt, maar dit is hoofdzakelijk te danken aan de energie, de kennis en het kapitaal van europeesche ondernemers, waarmede de kultuur op zich zelf weinig of niets gemeen heeft.

Waaruit moeten wij nu het kultuurstelsel leeren kennen? Gewoonlijk worden wij verwezen naar het Indisch Staatsblad van 1834, waarin de zoogenaamde zakelijke extrakten zijn opgenomen, die het kultuurstelsel beschrijven

en ons door van den Bosch zijn nagelaten. Wij zullen daarin wel een blik dienen te slaan, maar dewijl het hoofddenkbeeld in die zakelijke extrakten nauw samenhangt met het stelsel van bestuur, dat aan de invoering van het kultuurstelsel voorafging en als het ware een schakel vormt met het voorafgegane, zij mij, mijne heeren, een kleine terugtred vergund.

Wij kennen de geschiedenis van de oude Oost-indische Kompagnie, haar bloei, hare opkomst en haar verval. Ik zal al die lotgevallen niet doorloopen, maar wensch alleen te wijzen op het zoogenaamde kontingentenstelsel, dat wij beschreven vinden in een zeer merkwaardig rapport van eene staatskommissie, in 1803 ingesteld. Nergens heb ik duidelijker beschrijving aangetroffen. „De Oost-indische Kompagnie — lezen wij in dit rapport — hetzij door de kracht der wapenen, hetzij door plechtige afstanden der vorsten des lands, in het bezit zijnde geraakt van verscheidene landen en distrikten en geoordeeld hebbende, dat het met haar belang overeenkwam om het bestuur daarover onder haar oppergezag, te laten in handen van indische hoofden, heeft voornamelijk op het vruchtbaar en tamelijk bevolkt eiland Java met dezelve hoofden, overeenkomsten gemaakt, volgens welke dezen verplicht zijn, het geheele voortbrengsel van sommige produkten, welke in hunne distrikten worden aangekweekt, en bepaalde hoeveelheden van anderen, de meeste tegen *bepaalde prijzen* en de anderen *omniet* aan haar te leveren, welke verplichtingen bekend zijn onder den naam van kontingenten en verplichte leveranciën." (*)

Ofschoon het hierin niet is vermeld, kan het toch dienstig zijn op te merken, dat die leveranciën zich vrij ver hebben uitgestrekt, zelfs tot klapperoli, katoen, garen, enz. De geschiedenis leert ook hoe deze verplichte leveringen, geheel overgelaten aan de inlandsche hoofden, de deur wijd openzetten voor allerhande willekeur, knevelarij en onderdrukking van de bevolking. Niettegenstaande dit alles, geeft toch het advies van de staatskommissie den raad, dat schoone kontingenten-stelsel, zoowel als de heerediensten, in stand te houden. Evenwel bereikte de kommissie van 1803 later toch dat doel niet, want zoodra wij een krachtig man, den generaal Daendels op Java zien verschijnen, fnuikt hij onmiddellijk, met zijne gewone energie, de macht van diezelfde inlandsche hoofden. Eenige verplichte leveringen, o. a. die van indigo, katoen enz., werden afgeschaft en de bemoeiingen der hoofden met den prijs der leveranciën, die overigens niet zeer ruim gesteld was, ingetrokken. Daendels beschouwde hen niet meer als hoofden van de inlandsche bevolking, maar als ambtenaren van den Staat. Ik verzoek u op te merken, dat ik hier niet geef eene volledige historische schets, want dan zou ik meer te zeggen hebben; maar ik wil er alleen op wijzen, hoe door de maatregelen van den generaal Daendels het vaste kontingenten-stelsel werd afgeschaft. Overal werd de levering van produkten voor de europeesche markt meer algemeen gemaakt; de bemoeiing van de regeering met de bevolking werd meer dadelijk, de koffikultuur vooral, welke in dien tijd de voornaamste produktie was, werd zeer uitgebreid. Generaal Daendels was

(*) P. Mijer, Verzameling van instructiën, ordonnanciën en reglementen voor de regering van Ned.-Indië, met historische aanteekeningen.

niet de man om zich door kleinigheden vervaard te laten maken, en de naam van dwangarbeidstelsel mocht met recht toegepast worden op het systeem dat hij aankleefde. Wij zullen daarbij verder niet stilstaan, maar, den loop van de geschiedenis volgende, ontmoeten wij, weinige jaren daarna, den gouverneur Raffles, tijdens het engelsche tusschenbestuur. Raffles was de man die het zoo bekende landrentestelsel invoerde, — een stelsel gegrond op eene belasting van het gewas, verdeeld in drie soorten en gemiddeld bedragende twee vijfden van het gewas, met afschaffing van alle gedwongene leverânciën en leenplichtigheid, derhalve alle heerediensten, deze laatste althans in beginsel. Het stelsel van den grooten en vaak miskenden staatsman, waarop men zooveel te zeggen heeft gehad, is tot den huidigen dag, in gewijzigden vorm, in stand gebleven. De uitvoerige bijdragen van den heer van Deventer, opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, geven daarvan veel vollediger beschrijving dan ik natuurlijk op dezen oogenblik in staat ben te doen; maar in ieder geval is het zeker, dat dit stelsel is blijven bestaan, en Muntinghe, een onzer eminentste indische staatslieden, verklaarde daaromtrent, misschien in wat sterke kleuren, dat het binnen den tijd van drie maal vier-en-twintig uren, langs de geheele kust van Java, onder toejuiching van de bevolking, zonder eenige stoornis en met stille toeschouwing van de inlandsche hoofden werd ingevoerd. — Zoo als ik zeide, dat stelsel is blijven bestaan, hoewel gewijzigd in vorm; wij noemen het tegenwoordig het admodiatiestelsel, namelijk een belastingstelsel volgens minnelijke, zoogenaamde vrijwillige, overeenkomsten met de dorpshoofden. Het is onnoodig bij de gebreken en onvolledigheid van het landrentestelsel van Raffles stil te staan, want wij weten dat de tijdsomstandigheden niet veroorloofden die volkomenheid aan het stelsel te geven waarvoor meerdere jaren vereischt werden; maar het is toch waar, dat, toen later kommissarissen-generaal, na de overgave van de koloniën aan het nederlandsch bestuur, in Indië kwamen, in weerwil dat zij vele moeilijkheden waartoe dat landrentestelsel aanleiding gaf, moesten erkennen, toch voorloopig aan dat stelsel vasthielden, dat nu na 50 jaren nog het onderwerp is waarop de regeering hare aandacht gevestigd houdt. De onvermoeide pogingen van kommissarissen, om den landbouw in Indië te bevorderen, moeten wel door een ieder erkend worden. De heer de Serière, als tijdgenoot, kan wellicht nog betere getuigenis daarvan geven dan ik, maar men staat verbaasd over de heldere denkbeelden die een van die kommissarissen, de burggraaf du Bus de Ghisignies, aan den dag heeft gelegd, over zijne onvermoeide pogingen om door vrijwillige overeenkomsten eene onbelemmerde industrie en een vrijen landbouw te bevorderen. Men moet daarbij niet vergeten, dat dit gebeurde op een tijdstip waarin groote moeilijkheden werden ondervonden. Ik wijs onder anderen, gedurende den loop van die gebeurtenissen vóór de aankomst van den generaal van den Bosch, op den Javaschen oorlog, daarna het embargo op de nederlandsche schepen gelegd, en het begin der moeilijkheden met België. Nu heb ik zeer dikwijls vergelijkingen hooren maken tusschen den toestand van dien tijd en thans, hoe de produktie toen bepaald onbeduidend was in vergelijking met thans, en ik moet erkennen dat het verschil groot is, maar ik heb die vergelijking omtrent de produktie en het handelsverkeer van Java, met wat

die nu is, altijd zeer onbillijk gevonden, omdat daarbij niet de omstandigheden des tijds in aanmerking worden gebracht. Ik heb niet gevraagd naar het verschil tusschen nu en toen, maar wel wat zijn de progressen geweest. Ik zal hier niet veel cijfers geven, daar deze toch licht aan de aandacht van de leden zouden ontsnappen, maar ik wil alleen mededeelen dat in 1825 het cijfer der uitgeklaarde schepen niet meer bedroeg dan 57 met 9580 last. In 1828 vind ik het dubbele, 110 schepen met 22427 last. Op zich zelf beschouwd zijn deze cijfers inderdaad gering, maar wanneer wij die progressie vergelijken met den toestand van eenige jaren na 1834, dan geeft dit wel aanleiding om te zeggen, dat de voorstanders van het kultuurstelsel niet gerechtigd zijn uit de betrekkelijk geringe produktie en handelsbeweging, tot de volstrekte gevolgtrekking te komen, dat het door du Bus en zijne voorgangers voorgestaan stelsel zoo ongunstig gewerkt heeft of ontwijfelbaar geringe vruchten in de toekomst zou hebben afgeworpen. Daarbij moet men ook niet vergeten, dat het kontinentaal stelsel, de oorlogen en de algemeene ommekeer, die in Europa wel reeds beleefd was, nog jaren lang grooten invloed hebben doen gevoelen, vooral op het krediet en op het kapitaal. Of handel en scheepvaart ook onder soortgelijke ongunstige omstandigheden bij het bestaan van het kultuurstelsel diezelfde groote uitbreiding zouden erlangd hebben, is minstens te betwijfelen. Integendeel zullen wij zien, uit hetgeen ik straks nog wensch mede te deelen, dat het kultuurstelsel onder gunstiger omstandigheden (de Javasche oorlog was geëindigd en duizende handen werden aan den landbouw teruggegeven) in de eerste jaren niet in diezelfde progressie als vroeger de vrije industrie zich heeft ontwikkeld. Men heeft met de natuurlijke ontwikkeling niet genoeg proeven genomen. Ik vind in een zeer merkwaardig stuk, dat onlangs van de regeering is uitgegaan, de memorie van toelichting op het nieuwe ontwerp van kultuurwet, dat zelfs de generaal van den Bosch, even als Baud, zoo als trouwens reeds vroeger meermalen is aangevoerd, bij herhaling hebben verklaard dat zij zoo gaarne een langeren proeftijd aan de ontwikkeling van het stelsel van vrije industrie hadden gegund. Intusschen moeten wij billijk zijn. De aanvankelijke bedoeling van den generaal van den Bosch was dan toch vrijwillige teelt door overeenkomsten met de dessa's en europeesche ondernemers op het voetspoor van het stelsel van du Bus. Vooral de resolutiën van 13 Augustus 1830 en 30 November 1831, waarvan de heer van Deventer in het breede gewag maakt in zijne Bijdragen, geven ons licht omtrent de strekking van de maatregelen van den goeverneur-generaal van den Bosch, en worden nader toegelicht door verscheidene kontrakten, gesloten met de verschillende dorpshoofden. Maar eene opmerkelijke omstandigheid is deze, dat, terwijl, zoo als ik opmerkte, oorspronkelijk van den Bosch, even als de burggraaf du Bus de Ghisignies, verlangde overeenkomsten te treffen tusschen de ondernemers en de bevolking, wij de dadelijke aanraking van den europeeschen industriëel met de laatste zien vervallen, en de staatsmacht zich plaatsen tusschen de partikulieren en de bevolking zelve. Ik acht dat al reeds de eerste schrede om de vrijheid van industrie te belemmeren, en dat nog wel in weerwil van de herhaalde betuigingen van den generaal van den Bosch, dat hij volstrekt geen dwang, hoegenaamd, bedoelde. Wij vinden dat in

een brief van den generaal aan de hooge indische regeering. Het verband van de zaak maakt het noodzakelijk, dat ik van den inhoud van dien brief mededeeling doe.

Van den Bosch schrijft: „De noodzakelijkheid, om in deze kolonie de kultures, voor de markt van Europa geschikt, meer en meer uit te breiden, kan wel aan geenen redelijken twijfel onderworpen zijn, daar zulks even voordeelig is voor het moederland als voor deze gewesten zelve. Zal dit oogmerk echter bereikt worden, dan behoort, in de eerste plaats, in aanmerking te worden genomen de lage prijs der meeste voortbrengselen, welke Java tot het onderwerpelijk oogmerk opleveren kan, en waaromtrent nog bestendige daling is te gemoet te zien, waarvan wederom het gevolg is, dat met de gewone middelen en den weg totdusver ingeslagen, het doel niet kan worden bereikt.

„De kolonie bevindt zich thans wederom, sedert 16 jaren, onder het nederlandsch bestuur; en hoe gering is niet de voorraad der produkten, die het eiland thans, door middel van vrije industrie oplevert; hoezeer in de laatste jaren werkelijk vele pogingen, in het belang van den landbouw zijn aangewend, is echter het resultaat daarvan, althans in vergelijking tot de behoeften, nog zeer gering, en in het algemeen niet gunstig genoeg, om de vrees weg te nemen, dat de hoeveelheid produkten niet meer en meer, bij de steeds toenemende daling der prijzen, zal afnemen.

„Door middel van dwangarbeid in die behoefte te voorzien, zou zeer moeilijk, en, in vele distrikten, niet raadzaam zijn; althans zou ik tot dat middel nimmer adviseeren, dan nadat de onmogelijkheid, om het doel op eene andere wijze te bereiken, zou zijn gebleken, en dit is, mijns inziens, nog geenszins het geval.

„Dat de Javaan niet geschikt, en evenzeer ongenegen is, om vele artikelen, die eene nadere bereiding vorderen, gelijk suiker, indigo, en andere, in bedragelijke hoeveelheden te leveren, behoeft geen betoog, en even zoo is het algemeen erkend, dat europeesch opzicht en europeesche kapitalen hiertoe gevorderd worden.

„Zal, intusschen, het doel, door middel der vrije industrie van Europeanen en Chineezen, bereikt worden, dan moet het den planter mogelijk zijn, zijne produkten aan de markt te brengen, tot prijzen, die de mededinging tegen de voortbrengselen van andere landen met voordeel kunnen volhouden.

„Daar de Javaan, echter, aan den anderen kant, wel den arbeid zal moeten verrichten, hiertoe gevorderd, moet ook hem daarvoor een billijk loon verzekerd kunnen worden. Zonder dat toch kan men niet aannemen, dat hij zich vrijwillig tot dien arbeid zal laten gebruiken.

„De vraag, die derhalve opgelost moet worden, is deze: door welk middel kan de vrije planter hier in staat gesteld worden, om produkten voor de markt van Europa geschikt, met voordeel te teelen? en op wat wijze kan die teelt worden ingericht, dat dezelve ook voor den Javaan aannemelijk en voordeelig zij?

„Uit alle informatiën, die ik deswege heb ingewonnen, blijkt het, dat die ondernemingen, welke gegrond zijn op vrijwillige overeenkomst met de dessa's of dorpbewoners, gesloten met konkurrentie hunner opperhoofden, waarbij zij zich verbinden om een gedeelte hunner rijstvelden te beteelen ten behoeve

van de fabrikanten, onder voorwaarde, dat deze de landhuur, welke zij aan het goevernement verschuldigd zijn, betalen, en bovendien een loon aan hen uitkeeren, naar de waarde van het gewas door hen geteeld, over het algemeen aan het oogmerk voldaan hebben, inzonderheid zoo de fabrikant zich tevens, door soortgelijke kontrakten van het noodige werkvolk heeft kunnen verzekeren."

Dat de generaal van den Bosch in dien tijd reeds zoo sprak is natuurlijk. In 1830 toch werd een reglement voor de regeering afgekondigd, waarin, in art. 116, wordt gezegd: „Het is aan geene ambtenaren, europeesche of inlandsche, noch aan iemand anders geoorloofd om aan anderen de beschikking over de gronden en bewoners der dessa's af te staan. Echter zal den ingezetenen gelegenheid worden gegeven om tot voortzetting van nuttige ondernemingen overeenkomsten aan te gaan met de oudsten en voornaamsten der dessa's, zoowel tot het bebouwen van gronden en het leveren van bijzondere voortbrengselen, als tot het verleenen van persoonlijke diensten enz."

Bovendien moet ik nog wijzen op het 76ste artikel van dat reglement, waarbij uitdrukkelijk wordt gezegd dat er geen gedwongen arbeid zal mogen plaats vinden dan alleen bij de koffikultuur in de Preanger-regentschappen en ook op het 19de artikel in de instruktie voor den goev.-gen. van den Bosch (*), dat alleen veroorlooft tot dwangarbeid veroordeelde misdadigers te bezigen voor de teelt van koffi, suiker, indigo en andere voortbrengselen, dan wel hen, ten gelijken einde voor den tijd, in de sentenciën vermeld, aan europeesche landbezitters af te staan. Door de gansche javasche bevolking voor de gedwongen kultures te bestemmen, laadde men den schijn op zich, haar geheel onder de misdadigersklasse te rangschikken. In geen enkel openbaar afgekondigd stuk vindt men evenwel van dwang gewag gemaakt. Het is waar, wij kunnen ons een brief herinneren, door van den Bosch in 1830 geschreven, waarin hij zegt dat naar zijne meening een zachte dwang noodzakelijk is, en het is onmiskenbaar dat hij tot die overtuiging gekomen is en haar later erkend heeft, maar misschien koesterde van den Bosch hetzelfde denkbeeld, dat ik onlangs in een werk van een zeer beroemd schrijver, den heer de Bosch Kemper, in zijn Handleiding van het nederlandsch staatsrecht en staatsbestuur aantrof, dat de ware toenadering tot vrijen arbeid en vrijen handel, bij bevolkingen, die uit zich zelven nog weinig produktief vermogen bezitten, de ware organische ontwikkeling, die een krachtig regeeringsgezag moet bevorderen, is: om willekeur in rechtvaardigen dwang, dwang in leiding en eindelijk leiding tot vrijheid te doen overgaan. Wij zullen zien of het stelsel in Indië het gewenschte gevolg heeft gehad.

Daarom moeten wij thans een vluchtigen blik werpen op de zakelijke extrakten, waarvan ik gesproken heb. Daarin vinden wij eene beschrijving van de instellingen der Javanen, van de verplichte kultures tot 1808, van het landrentestelsel, van de kultures van 1816 tot 1830. Ik zal in geene kritiek treden van de beschouwingen, die daarin voorkomen. Zij hangen ook te nauw samen met het netelig vraagstuk van den grondeigendom, dat, naar ik vertrouw, door anderen meer opzettelijk zal worden behandeld.

(*) Medegedeeld door Jhr. J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg in zijn werk: over het Beheer onzer Koloniën.

Het spreekt van zelf, dat, volgens van den Bosch, geen vroeger stelsel aan het oogmerk had beantwoord. In zijne bekende memorie — het verheucht mij te mogen zeggen dat die door het Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde in Nederlandsch Indië is openbaar gemaakt — zegt hij: „Zou dus een stelsel van kultures op Java gelukken, en de bevolking welgevallig zijn, dan moest het indiervoege zijn ingericht, dat daardoor de huishoudelijke wijze van bestaan der bevolking niet werd geschonden, maar veeleer werd bevorderd, en dat het duidelijk voor haar was, dat zij door zulk een stelsel werd bevoordeeld; ik herhaal het, daardoor alleen was het oogmerk te bereiken, althans zoo men eene bevolking, van alle nieuwigheden afkeerig gemaakt, daarvan de overtuiging verschaffen kan.

„Naast zijne volksinrichtingen is den Javaan niets aangenamer dan weinig te moeten arbeiden, zijnde zulks het gevolg van het klimaat, en overigens om van den arbeid, waartoe hij verplicht is, het meeste voordeel te trekken, hetgeen hij trouwens met de meeste menschen gemeen heeft.

„Beide deze eigenschappen moesten dus ook bij het invoeren van een nieuw stelsel niet worden uit het oog verloren, maar in verband gebracht worden met zijne aloude volksinstellingen, en evenzoo moest door hetzelve aan hem, doch inzonderheid aan de geërfden, de gelegenheid worden verschaft, òf om minder te arbeiden òf om met gelijken arbeid als voorheen, meerdere voordeelen te genieten.

„Uit dien hoofde werd als beginsel aangenomen, dat eene dessa, welke het $\frac{1}{5}$ gedeelte van derzelver rijstvelden afzonderde voor de teelt van een gewas, voor de markt van Europa geschikt, niet meer arbeid vorderende dan de rijstkultuur, van het betalen der landrenten zou zijn verschoond.

„Dat die dessa bovendien zou genieten de meerdere voordeelen, die het produkt bij taksatie blijken zou te zullen opleveren, dan het bedrag der verschuldigde landrente; en

„Dat de misgewassen loopen zouden voor rekening van het goevernement, voorzoover namelijk dezelve niet aan gebrek aan ijver en arbeidzaamheid van de zijde des Javaans waren toe te schrijven.

„Het behoeft geen betoog, dat dit beginsel geheel in het belang van den Javaan was, en dat hij daardoor meerder voordeel van zijn grond zou hebben, terwijl, zoo hij minder wilde arbeiden, zulks, gelijk nader blijken zal, aan zijne verkiezing was overgelaten."

In dat stuk vinden wij geen enkel woord van dwang. Van den Bosch werd evenwel door de omstandigheden van het oogenblik medegesleept. Herhaalde aanmaningen uit Europa tot het zenden van remises, de benarde positie van het moederland, de verwikkelingen met België, de toestand en het gebruik der openbare geldmiddelen, die men later meende te kunnen aanduiden als die van eene berooide en beroofde schatkist, — dit alles was oorzaak dat van den Bosch zijne aandacht moest vestigen op eene snelle werking van het stelsel. Bartholo heeft eene juiste beschrijving gegeven van den overgang der denkbeelden en plannen van vrije teelt tot die van dwang. Hij heeft ons doen zien hoe er eerst sprake was van vrijwillige overeenkomsten, toen van schikkingen met de hoofden en oversten der dessa's, van eene wenschelijke en noodzakelijke vaderlijke zorg voor de belangen van den nog onmondigen

inlander, van eene leiding aan de zaak te geven overeenkomstig het regeeringsreglement, eindelijk van de bevoegdheid om naar omstandigheden van de kontrakten af te wijken en over te gaan tot een algemeen designatiestelsel van $\frac{1}{5}$ der gronden.

Hij wijst ons ook op de cirkulaire van den direkteur der kultures, dd. 9 Februari 1832, waarbij de residenten worden aangeschreven overeenkomsten te *maken* en hun werd te kennen gegeven, dat het goevernement *verlangt*, dat het *billijk* belang van den planter in het oog worde gehouden, dat de fabrikanten worden ondersteund door *allerlei middelen* waardoor de kosten voor het veredelen van het produkt zooveel worden verminderd, door goedkoop arbeiders te bezorgen en door tot geringe prijzen verkrijgbaar te stellen al de benoodigdheden, enz.

In de eerste overeenkomsten met de dorpshoofden vind ik wel eenige gelijkenis met het kontingentenstelsel. Het vooropstellen van de inlandsche hoofden met uitsluiting van het europeesch industriëel element, was het aanvankelijk denkbeeld van van den Bosch. Maar zijn oorspronkelijk stelsel heeft zich in de praktijk tot een dwangstelsel ontwikkeld en zijn zucht om eene vrije industrie te scheppen op de grondslagen van du Bus verdween geheel. Hij kwam tot de overtuiging, dat de ondervinding van de laatst verloopen 14 jaren genoegzaam heeft doen zien, dat het eene erkende daadzaak is, dat, voorzoover deze kolonie nog noemenswaardige produkten naar Europa vervoerbaar oplevert, zulks geheel uitsluitend het gevolg is der dwangkultuur, waardoor de arbeidende verplicht wordt in het belang van anderen te doen, wat hij met de vrije beschikking over zijn persoon en arbeid niet verrichten zou (*).

Maar nu is het mij meermalen opgevallen, dat, terwijl van den Bosch, gelijk ik reeds zeide, in geen enkel geofficieerd stuk van dwang gesproken heeft, het regeerings-reglement van 1854 veel verder is gegaan. Dat regeeringsreglement toch maakt wettelijk onderscheid tusschen de op hoog gezag ingestelde kultures en de vrije teelt. De vraag is nu meermalen bij mij opgerezen — en die vraag verdient vooral overweging na de bekende geschiedenis van het omhakken van koffiboomen in het Bantamsche — wat de regeering zou moeten doen, wanneer de bevolking weigerde suiker of andere produkten te planten? Op welken wettelijken grond zou men haar daartoe kunnen noodzaken, terwijl nergens van dwang gesproken wordt? Het krachtig middel, de rotting, dat men vroeger kon bezigen, is onlangs afgeschaft en daarvoor hebben wij nog niets in de plaats. Ik merk dit slechts op om te doen uitkomen, op welken weinig zekeren rechtsgrond het kultuurstelsel in dat opzicht is gevestigd, hetgeen wellicht aan onze vrienden de juristen eenige stof tot diskussie kan geven.

Wij hebben den hoofdinhoud van de grondslagen van het kultuurstelsel zoo even voorgelezen. Daarin wordt beweerd, dat het stelsel berust op den adat, het oude volksgebruik. Laat ons dit eens onderzoeken. Wij weten dat het indisch goevernement allezins gerechtigd is eene belasting op de grondvoortbrengselen te heffen; wij behoeven ons ook niet te verdiepen in het begrip van grondeigendom om het eens te zijn, dat, wanneer het volksgebruik mee-

(*) Rapport van 10 Okt. 1830 aan den minister Clifford.

bracht, dat die belasting bestond in één vijfde of meer van het gewas, daartegen niets is aan te voeren. Ook is daarbij de levering van het gewas in geld aangenomen, wat, meen ik, bij het landrentestelsel van Raffles, fakultatief was gelaten. Hoe die heffing echter ook bepaald ware, daartegen kon geene bedenking zijn, want wij weten toch, uit de geschiedenis van den landbouw in Europa, dat bij allen weinig ontwikkelden en extensieven landbouw, de opbrengst in natura het gemakkelijkst is, en de heffing van geld ook van een ruim cirkulatie-middel afhangt. Maar kan het recht tot heffing van een gedeelte van den oogst niet betwist worden, eene andere zaak is het, een vijfde van den grond te nemen. De vraag is, was dat de adat? Nu zijn er wel mannen geweest, onder anderen de heer Money, een man, die veel naam gemaakt heeft, in Holland meer nog dan in Engeland, die getracht hebben te bewijzen, dat men het recht had, om ook over een vijfde van den grond te beschikken, en wel uithoofde van oude Indische instellingen; maar ik moet bekennen, dat ik daarvan, hoeveel moeite ik mij in het opsporen ook gegeven heb, niets heb gevonden, evenmin als het recht om den aard van het gewas vast te stellen.

Indische schrijvers van grooten naam als Elphinstone, Malcolm, Kaye en anderen laten daarover geen twijfel.

De belasting van een vijfde van het gewas kan in zekeren zin worden vergeleken bij eene belasting op het inkomen. Maar wat zou men in Nederland zeggen, wanneer een incometax ingevoerd wierd en een gedeelte van het kapitaal werd aangerand.

Welnu, het beschikken over den grond zelven is een belasting op een kapitaal, in tegenstelling van eene inkomstentaks. Daarvan is moeilijk eene rechtvaardiging aan te voeren, vooral omdat de toegezegde vergoeding daarvoor vaak, zoo niet meestal, achterwege blijft.

In de laatste plaats nog iets, dat als een inbreuk op de oorspronkelijke grondslagen te beschouwen is. Er werd toegezegd, dat de dessa die het $\frac{1}{5}$ van den grond met produkten voor de europeesche markt aanplantte, verschoond zou worden van de landrente. Wij weten echter, dat die landrente toch geheven is, en onrechtvaardig is het, dat doorgaans de planters bij de suikerkultuur hooger landrente betalen dan eenig ander, terwijl zij vaak meer dan een vijfde, soms het geheel hunner gronden moeten missen, hun andere velden in verwisseling worden aangewezen, dikwerf op zoo verren afstand, in elk geval in een vreemde dessa, dat zij menigwerf daarvan geen gebruik maken, en zoo zij al in schikkingen kunnen komen, toch den last en het nadeel daarvan ondervinden. Het is bekend, dat de koffikultuur over het algemeen niet op sawa's gedreven wordt, en derhalve de beginselen in de zakelijke extrakten uiteengezet daarop niet toegepast kunnen worden, zoodat er alle reden bestaat voor het beweeren, dat onder het eigenlijk kultuurstelsel van van den Bosch de koffikultuur niet behoort begrepen te worden. Trouwens die koffikultuur bestond met geringe wijziging *vóór* de invoering van het nieuwe kultuurstelsel. Er is nog iets meer, dat bewijst hoe weinig wij ons eigenlijk kunnen beroepen op de oorspronkelijke beginsels door den generaal van den Bosch voor het kultuurstelsel aangewezen, namelijk onmiddellijke bemoeiïngen van europeesche industriëelen en het inroepen van den europeeschen ondernemingsgeest. Dit

heeft nergens anders plaats gehad dan bij de suikerkultuur en de gevolgen waren niet ongelukkig, want die suikerkultuur gaf op Java althans redelijke opbrengsten, en om die reden was daarin meer vooruitgang dan bij elke andere kultuur.

Er is een tijd geweest, dat men hoegenaamd geen kwaad mocht zeggen van het kultuurstelsel. Daaraan was zelfs het gevaar verbonden, voor ambtenaren althans en misschien ook voor partikulieren, als gevaarlijk voor de kolonie te worden beschouwd, mischien om uitgezet te worden. Ik geloof evenwel, dat men nu tot een ander uiterste is vervallen.

Er is inderdaad, wanneer men billijk oordeelt, aanvankelijk veel verdienstelijks in het kultuurstelsel geweest; zeker lag er veel goeds in de bedoelingen der oprechte voorstanders, die zich vrij van misbruiken hielden. Het heeft gewis het moederland voor groote onheilen bewaard en vooral het heeft onwederlegbaar het groote produktief vermogen van Java in een helder daglicht gesteld. Maar ook warme voorstanders schilderen de misbruiken, die daaraan hebben gekleefd en ik beroep mij op hen bij voorkeur, omdat den bestrijders wellicht partijdigheid zou kunnen worden tegengeworpen. En dan geeft het toch stof tot ernstig nadenken, wanneer wij van een man als den heer Vitalis een oud-inspekteur der kultures, die lang gestreden heeft tegen de nieuwe denkbeelden op het koloniaal gebied, vernemen, dat het resultaat, waartoe hij komt, is: dat de bevolking slechts weinig geloof heeft kunnen hechten aan de beloften der regeering, want al hare schoone beloften aangaande de toekomstige verbetering van het lot des Javaans hebben slechts onderdrukking tengevolge gehad. Wij kunnen ook niet roemen op de woorden van dienzelfden schrijver, als hij zegt: „er worden thans streken gevonden, welke voor 1837 eene sterke landbouwbevolking hadden, maar welke tengevolge van den drukkenden gang van het nieuwe stelsel van kultures of ziekten of verhuizing naar elders, zoodanig is verminderd, dat nauw twee derde gedeelte daarvan is overgebleven."

Men moge zeggen dat Vitalis redenen van ontevredenheid heeft gehad, die hem noopten zoodanig donker tafereel van den werkelijken toestand op te hangen — hij heeft echter vele jaren den gang der zaken gadegeslagen, en hij heeft tijdgenooten, die mede getuigen zijn geweest, doch wij weten niet dat hij op goede gronden is tegengesproken.

Zoo is er nog een ander, die ruimschoots in de gelegenheid is geweest de zaak te onderzoeken, namelijk een oud-goeverneur-generaal, die gewaagt van het zwarte boek der gruwelen van het kultuurstelsel. Ik beoordeel niet inhoever die schildering juist moge zijn. Wat ik van het kultuurstelsel gezien heb noopt mij het goede te erkennen, maar ook het kwade niet te loochenen, en inderdaad menigeen, indien hij al de dwalingen en al de misbruiken van het kultuurstelsel voor zijne rekening moest nemen, indien hij had kunnen voorzien de ondermijning der grondslagen van het kultuurstelsel, de afwijkingen van het goede dat er in lag, de onzekerheid en het wankelend vertrouwen daarop gevolgd, zou met mij wenschen, nimmer suikerkontraktant te zijn geweest. Evenwel ik zal dat boek niet verder opslaan. Men zegt, dat die overdrijving niet te wijten is aan het kultuurstelsel, en deze opmerking maak ik speciaal omdat dit stof tot diskussie kan opleveren voor de vergadering. Is die over-

drijving naar de meening van sommigen het gevolg van het kultuurstelsel, wellicht zal uit de diskussie blijken, inhoever dit gevolg al dan niet daaraan noodwendig verbonden is. Maar zelfs de regeering spreekt in de memorie van toelichting op het kultuurontwerp van *„onverzadelijkheid hier"*, en *„overdrijving ginds."*

In diezelfde memorie ligt mijns inziens een uitvoerig certifikaat, door het gouvernement zich zelven uitgereikt van onbekwaamheid als zoodanig tot allen handel en alle industrie. Wat men ook gezegd hebbe van het vrije stelsel onder du Bus de Gisignies, dat het geene resultaten heeft opgeleverd, de proeftijd is inderdaad zeer kort geweest, en de billijkheid vordert te doen opmerken, dat ook het kultuurstelsel niet zoo onmiddellijk dien grooten gang heeft gehad, dien het later gemaakt heeft. Ik beroep mij hier op enkele données, door den schrijver van het werk: „Over het beheer der koloniën" gegeven. Er wordt door hem aangetoond, dat de teelt van tabak van vreemde zaden door du Bus de Gisignies ingevoerd, in 1834 niet meer opleverde dan 41,000 pond; de kultuur van thee, reeds aangevangen tijdens du Bus, gaf eerst in 1835, 16500 pond; de kaneel, ook tijdens dien landvoogd bestaande, begon slechts in 1834 iets te beloven, en de katoen heeft geen uitkomst gegeven; de kochenieljeteelt, waarvoor du Bus instruktiën had gegeven leverde nog geen produkt, zelfs in 1836 was slechts 160 pond verkregen; de peperkultuur, ook door du Bus aangemoedigd, bedroeg in 1834 slechts 1500 pikols; zelfs de koffikultuur had in 1834 nog niet veel meer opgeleverd dan in 1827 en 1828. De schrijver is geen partijganger; hij zegt dat hij dit alles slechts als inlichtingen geeft, niet om afbreuk te doen aan de verdiensten van het stelsel van van den Bosch, dat groote ontwikkeling aan Java heeft gegeven, maar om de toestanden overeenkomstig de waarheid te schetsen; en de afwijking van de aanvankelijk gevolgde beginselen, de schaduwzijden, die het kultuurstelsel kenmerken, verontschuldigt de schrijver door de drift om dat stelsel in korten tijd zeer produktief te maken, waartoe zijns inziens groote aanleiding bestond in de omstandigheden, die ik reeds aangevoerd heb.

In de geschiedenis van het kultuurstelsel treft men nog een bijzonder tijdvak aan. Dit is het tijdvak, toen men aan den wensch naar partikuliere ondernemingen moeilijk weerstand kon bieden, ook op grond van het regeerings-reglement. Men vroeg om afstand van woeste gronden en meende, dat partikuliere industrie naast het kultuurstelsel zou kunnen bestaan. Daarvan was het gevolg het besluit van 1838, waarbij vrijheid werd gegeven tot het aangaan van overeenkomsten voor partikuliere landbouw-ondernemingen. Men heeft in de Vertegenwoordiging wel eens gesproken van een binnen- en een buitenkant. Hier was de buitenkant de publikatie van Dec. 1838 en de binnenkant eene onderhandsche aanschrijving om daar, waar de uitvoering van het besluit nadeel en hinder mocht opleveren voor de goevernementskultures, de partikuliere ondernemingen tegen te gaan. Allerlei explikatiën (*) belemmerden de werking dier publikatie, maar werden nooit officiëel

(*) Besluiten van 25 Febr. 1840 en 17 April 1841.

in het openbaar bekend gemaakt. Ik kan die binnenkantsche handelingen niet roemen, maar toch moet ik verklaren, dat de regeering, hoezeer niet oprecht, volkomen konsekwent handelde. Ik heb de overtuiging, dat het onmogelijk is partikuliere industrie op breede schaal te doen werken naast de goevernements-kultures, om de eenvoudige reden, dat de Javaan aan de partikuliere teelt verre de voorkeur zal geven boven den goevernements-arbeid, omdat deze laatste hem geen voldoend bestaan oplevert, met uitzondering van de goevernements suikerkultuur. Ik ben het daarom ook geheel eens met den oud-minister Loudon, dat, wanneer men de partikuliere industrie toelaat midden onder of onmiddellijk bij de goevernements-kultures, er geen tien jaren zullen verloopen of de op hoog gezag ingevoerde goevernements-teelt is verdwenen.

Uit al hetgeen ik zeide kan men zien, dat het oorspronkelijk stelsel van van den Bosch niet is verwezenlijkt. En wat is er nu van het kultuurstelsel zelf overgebleven? Thans niets meer dan de suiker. Men zou dus moeten spreken van een suikerkultuurstelsel. De goevernements tabak-, thee- en kaneelkultuur zijn afgeschaft. Ook de teelt van indigo zal het goevernement laten varen? En waarom? Omdat het niet betalen wil of kan wat de bevolking als loon zou behoeven, en zoo zij het betaalt, levert dat produkt geen voordeel hoegenaamd op. Nevens de suiker bestaat nu nog de koffi. Daaromtrent wordt nu eene enquête gehouden. Zij, die belang stellen in het behoud van een batig slot op de tegenwoordige wijze, mogen wel wenschen dat die enquête lang zal duren, want zoodra men ten opzichte van de koffi het voorschrift der wet wil opvolgen „dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de goevernements-kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt," zullen de millioenen, die thans door de koffikultuur aan het batig slot worden geleverd, spoedig verdwijnen.

De grondslagen van het stelsel ten aanzien der suikerkultuur zijn geheel en al ondermijnd. Het denkbeeld van van den Bosch was kapitaal en arbeid te verschaffen. Kapitaal wordt sedert langen tijd niet meer verstrekt. Ieder ondernemer moet het geld bij partikulieren zoeken. En vragen die partikulieren: waar is de waarborg? dan moeten de ondernemers erkennen, dat die niet meer bestaat: want een betrekkelijk korte kontraktstermijn, zonder zekerheid voor de toekomst, voorwaarden, die het goevernement al het voordeel, den ondernemer al het nadeel beloven, kunnen den noodigen waarborg niet opleveren. Voorzeker is door het wegvallen van het uitzicht op kontraktsverlenging, die in zeker opzicht den waarborg van het grondbezit moest vervangen, en het ophouden van voorschotten uit 's lands kas, die in de behoefte aan kapitaal voorzagen, een geheel andere phase ontstaan, waarbij het kultuurstelsel te kort schiet. Ook het voorzien in den arbeid heeft opgehouden. Art. 17 der jongste suikerregeling ontneemt ons den arbeid geheel. Ik deel grootendeels met andere kontraktanten den schroom jegens dat artikel, niet omdat ik geen voorstander ben van vrijen arbeid, integendeel, maar omdat de noodzakelijke voorwaarden, waaronder vrije arbeid bestaan kan, onthouden worden, omdat, indien men in oprechtheid het doel wil, niet geaarzeld moet worden de middelen tot *vrijen* arbeid ook *vrij* te laten. Ik haal dit alles slechts aan om te doen zien, dat de grondslagen voor de suikerkultuur, bij

het kultuurstelsel aangenomen, ook vervallen zijn. Verder zal ik thans hierover niet uitweiden, omdat men mij anders mischien zou beschuldigen eene *oratio pro domo* te houden.

Nu is er nog een belangrijk punt: de arbeidszin van de bevolking. Het doel van het kultuurstelsel is, beweert men, den arbeidszin bij de bevolking op te wekken. Als dit beweeren der voorstanders van het kultuurstelsel juist is, dan vraag ik: heeft men na meer dan dertigjarige werking van het kultuurstelsel, van dien arbeidszin der bevolking nog niets kunnen ontdekken? Indien men beweert, dat vrije arbeid op Java niet bestaan kan, dan moet men toch erkennen, dat het kultuurstelsel niet heeft kunnen strekken om den arbeidszin bij de bevolking op te wekken. In dit opzicht dus heeft het kultuurstelsel gefaald. Het zou mij aangenaam wezen, indien ik hierop tegenspraak vond, omdat dit aanleiding zou geven tot wrijving van denkbeelden. Ik beweer, dat onder de omstandigheden, die op Java bestaan hebben, de arbeidszin van de bevolking is onderdrukt. De javaansche maatschappij is dan ook bedorven: omdat zij wel de nadeelen van den arbeid, maar niet de zegenrijke vruchten daarvan heeft leeren kennen. Haar geschiedenis toch is die eener eeuwenoude verdrukking, ten prooi aan roofzieke hoofden, waaraan de bevolking uit berekening, zonder eenige rechtszekerheid, is overgelaten. Waar en wanneer zou bij die bevolking de lust tot den arbeid zijn opgewekt?

Thans nog eene gedenkwaardige periode in de geschiedenis van het kultuurstelsel: de vaststelling van het bekende artikel 56 in het regeerings-reglement voor Neêrlandsch Indië. Verwacht niet, mijne heeren, dat ik het wagen zal het raadsel te ontvouwen, dat in dit artikel opgesloten ligt. Ik laat dit aan meer heldere hoofden dan het mijne over. Sedert 1854 heb ik dikwijls over dat artikel nagedacht, en met oplettendheid de pogingen tot oplossing overwogen, maar ik moet bekennen het niet te kunnen verklaren.

Vooreerst zegt het artikel „dat de goevernements-kultures niet in den weg mogen staan aan de teelt van genoegzame voedingsmiddelen." Ieder, die met den loop van de suikerkultuur bekend is, weet dat die kultuur langer dan 12, gemeenlijk 18 maanden duurt, zoodat een gedeelte van de gronden althans aan de rijstkultuur wordt onttrokken. Maar bovendien de noodzakelijkheid bestaat om de gronden, ten einde die tijdig voor de suikerkultuur beschikbaar te hebben, slechts met eene mindere soort van padi, die vroeger dan de betere rijpt, te beplanten. Hoe zou men dus kunnen beweeren, dat de goevernements-suikerkultuur niet in den weg staat aan de teelt van de voedingsmiddelen voor den Javaan? — hoezeer ik daarmede niet beweer, dat een gunstig suikerrietgewas den Javaan niet meer dan het gemis zijner gronden vergoedt, hetgeen eene andere kwestie is.

Dat artikel 56 bevat ook het voorschrift: „dat, voorzoover de goevernements-kultures plaats hebben op gronden door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik ontgonnen, de beschikking over die gronden geschiede met billijkheid en met eerbiediging van bestaande rechten en gebruiken." Noemt men het de billijkheid betrachten en bestaande rechten en gebruiken eerbiedigen, wanneer der bevolking voor de gronden, die haar worden ontnomen, vaak andere gronden in ver afgelegene dessa's worden gegeven die zij soms ongebruikt moeten laten: — wanneer, zoo als meermalen gebeurt, veel meer

dan het ¼ wordt genomen, en door verwisseling en allerlei schikkingen, de belangen en rechten van gemeenten en individuën aangerand worden? Ik heb dien toestand reeds elders beschreven en doen zien hoe overdrijving daarvan de schuld draagt en de ontwikkeling van vrije kultuur in den weg staat, een toestand ontstaan buiten bemoeienis van den europeeschen ondernemer.

Ook wordt bij dat artikel 56 den goeverneur-generaal bevolen te zorgen „dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de goevernements-kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt." Dat dit eene onmogelijkheid is bij het bestaan van goevernements-kultuur op den tegenwoordigen voet behoef ik wel niet te zeggen. De memorie van toelichting geeft de reden aan waarom de meeste kultures van het goevernement zijn losgelaten, omdat het niet bij machte is geweest, zoodanige belooning te geven, die de inlanders nopen kon die teelt te drijven en omdat daaruit een onduldbare last is ontsproten, terwijl waar de suikerkultuur aan dien eisch zou kunnen beantwoorden, het leeuwen-aandeel, door het goevernement verlangd, storend in den weg treedt. Wanneer wij nu nagaan hoe de koffi betaald worden moest, of het goevernements-aandeel in de winsten van de suikerkultuur in aanmerking nemen, dan vraag ik hoe het mogelijk is, dat die goevernements-kultures aan deze voorwaarden voldoen. Daarom heb ik, zoodra ik art. 56 las, gezegd: dat is het doodvonnis van de goevernements-kultures. Hoewel men wellicht in 1854 niet heeft gedacht aan de gevolgen, zoodra men verklaarde: „dat gelijke voordeelen zullen worden genoten, als bij de vrije teelt," lag daarin toch de kiem der toekomst waarin aan de partikulieren ook de goevernements-kultures zouden worden overgeleverd. Met dit artikel was dan ook elke uitbreiding der goevernements-kultures onbestaanbaar, die bovendien reeds met bezwaren gepaard ging. Een enkel woord nog, mijne heeren, over die uitbreiding.

Het is opmerkelijk dat de generaal van den Bosch reeds in 1831 bij eene raming van de opbrengst, de koffi stelde op 400,000 pikols. Het is waar, die koffikultuur is sedert aanmerkelijk toegenomen, zij bedraagt thans meer dan het dubbele, maar men moet daarbij ook in aanmerking nemen de uitgestrektheid van den grond, die daarvoor thans gebruikt wordt. Om over den vooruitgang der suikerkultuur te oordeelen, wensch ik vooraf eene vergelijking te maken met die in andere koloniën.

Cuba bracht voort:

in 1850	300.000,000	kilo's.
„ 1861	552,000,000	„

Ik maak voor mijn betoog daarvan echter geen gebruik, omdat daar de slavenarbeid bestaat, maar ik bepaal mij tot de volgende koloniën:

Réunion:

1837—1846	gemiddelde produktie	18,828,500	kilo's.
1860—1863	idem	62,991,170	„

Martinique:

1837—1846	gemiddeld	12,994,100	kilo's.
1863	idem	25,846,985	„
1864	idem	30,000,000	„

Mauritius:

1843	 26,582,000	kilo's.
1850	 52,270,000	„
1860	 121,000,000	„
1863	 141,215,000	„

Wat vinden wij nu van de produktie op Java! Een grootere opbrengst voorzeker, maar deze is in de eerste plaats te danken aan de energie en de bekwaamheid van de europeesche ondernemers. Wat de kultuur betreft waren in 1843 . . . . 37544 bouws en 20 jaren later in 1863 . . . . 39746 bouws beplant. Nu vraag ik: welke belangrijke uitbreiding heeft die goevernements-kultuur erlangd, in vergelijking met die van andere landen? Het eenige waarop wij roemen kunnen, is niet de kultuur, maar de fabrikatie.

Ik durf dan zeggen, dat het stelsel gevallen is, in de eerste plaats door overdrijving en door slecht beloonden arbeid; — vervolgens door gedurige afwijking van de grondslagen, zonder iets redelijks in de plaats te stellen; — terwijl eindelijk de regeering zelve verklaart van al die kultures afstand te moeten doen, behalve vooreerst van de koffikultuur.

Ten slotte nog een woord, — ik hoop daardoor niet te veel van de aandacht der leden te vergen. De bedoeling is niet hier zooals ik in het begin gezegd heb, lange verhandelingen te houden, maar diskussie te voeren, en daarom stel ik de vragen: Is dat stelsel in zich zelf afkeurenswaard? Zijn aan dat stelsel onafscheidbaar gebreken verbonden? Is het niet eene organisatie van den arbeid, die even als alle dergelijke organisatiën falen moet? Is het stelsel vatbaar voor verbetering? Kunnen bij dat stelsel belooningen worden gegeven, die het goevernement eenige vrucht van zoodanig stelsel doen trekken? En eindelijk, wat is daarvoor in de plaats te geven? Vrije kultuur?

Ziedaar de kwestie van den dag. In den vrijen arbeid lossen zich alle kwestiën omtrent het kultuurstelsel op; want niet dat ik als bewezen kan aannemen, dat bij vrije kultuur volstrekt geen hinderpalen bestaan, maar niemand wenscht het stelsel van gedwongen arbeid op zich zelf in stand te houden. Toch is er iets opmerkelijks bij dat alles. Men beweert wel eens, dat alle menschelijke zaken zich in een cirkel bewegen. Omtrent de stelsels op Java, die wij hebben beschouwd, zou ik zeggen: inderdaad, dat is waar. Van het oorspronkelijke kontingentenstelsel der oude Kompagnie zijn wij gekomen tot den dwangarbeid van Daendels, van daar tot het vrije landrentestelsel van Raffles, om terug te keeren tot het oorspronkelijk denkbeeld van van den Bosch, dat het kontingentenstelsel naderde, om ook dat los te laten en eindelijk, in weerwil van hem zelven, tot het dwangstelsel de toevlucht te nemen. Ik stel mij voor, dat wij nu weer gaan naar het landrentestelsel, en voeg dan den wensch daarbij — zonder dat ik thans uitweiden wil over de kultuurwet — dat bij verandering van stelsel, ook vaste beginselen aangenomen en voorwaarden gesteld worden, waardoor elk kontingentenstelsel en alle dwangarbeid met der daad en onder welken naam en vorm ook gansch overtollig gemaakt worden.

Persoonlijke belangen moeten wij hier ter zijde stellen: misschien is er

niemand in de vergadering die meer belang heeft dan ik bij het kultuurstelsel, zoolang namelijk mij de voorwaarden tot eenen beteren toestand niet worden geschonken, en om alle misvattingen te vóórkomen moet ik verklaren, dat ik de edelmoedigheid noch de grootheid heb of van iemand verwacht, om ten gevalle van het kultuur- of eenig ander stelsel, waarvan de hoeksteenen zijn uitgenomen, zich den ondergang te berokkenen, en dat geen stelsel van gedwongen arbeid door eenigen ondernemer op Java in bescherming zal worden genomen, zoodra men geeft de noodzakelijke voorwaarde voor vrijen arbeid: namelijk grondeigendom, vrije beschikking door den inlander over zijn tijd en zijne krachten, en voldoende rechtszekerheid. Het moge gezegd worden, dat het niet edelmoedig is om een vriend, die diensten heeft bewezen, thans den rug toe te keeren, — ik kan alleen ten opzichte van het kultuurstelsel daarop antwoorden, dat dit doorgaans het geval wordt met alle insoliede geworden betrekkingen.

De *Voorzitter*. Wanneer ik mij niet bedrieg, kunnen wij het gesprokene door den heer Millard aldus resumeeren. Spreker heeft er op gewezen, dat het kultuurstelsel volgens het aanvankelijk plan van den generaal van den Bosch eigenlijk zijn grondslag in vrijwillige overeenkomsten zou hebben moeten vinden, doch dat willekeurige beschikking over den grond en den arbeid van den Javaan de hoofdkenmerken zijn geworden, zoodat het terecht een dwangstelsel wordt genoemd, al vindt men het woord dwang niet uitdrukkelijk in eenige verordening vermeld. De spreker heeft de vraag gesteld, wat, in geval van verzet, rechtens te doen zou wezen, om den dwang te handhaven; hij heeft aangegeven, dat het stelsel zich gekenmerkt heeft door groote overdrijving, zooals de grootste voorstanders van dat stelsel zelven erkennen; dat men den arbeid slecht beloond heeft en gedurig van de aanvankelijke grondslagen is afgeweken; dat de regeering eindelijk na grondig onderzoek zich verplicht heeft gezien de kultures opvolgend te laten varen, op één na, de suikerkultuur. Het stelsel is alzoo gebleken zoodanig vicieus te zijn, dat het op den duur niet houdbaar was, terwijl de wensch is geuit, dat de tegenwoordige organisatie van den arbeid vervangen worde door vrije teelt, en dat de voorname voorwaarde daartoe, de afschaffing van heerediensten, moge gegeven worden. Het zal doelmatig zijn, die onderscheidene punten welke trouwens door den spreker zelven zijn aangegeven, thans te bespreken, en ik vraag dus, of iemand genegen is: daarover het woord te voeren.

De heer *de Serière*. Een enkel woord slechts tot nadere opheldering van hetgeen door den heer Millard gezegd is, omtrent de resultaten van het bestuur van du Bus de Ghisignies. Tot toelichting heeft die spreker eenige cijfers medegedeeld betreffende de scheepvaart en den uitvoer van produkten; ik wenschte wel dat hij daarbij gevoegd had cijfers omtrent de suikerproduktie, die in lateren tijd zoo ontzettend naar de hoogte is gewerkt.

Het stelsel van du Bus de Ghisignies was doodeenvoudig. Hij kwam op Java in een tijdperk van bittere ellende; men gaf hem geen geld mede, terwijl in het vaderland verschillende moeilijkheden handel en ondernemingsgeest drukten. Toen nu du Bus op Java kwam, zag hij zeer goed dat er

wat gedaan moest worden; „il faut aider ces pauvres gens", sprak hij meermalen tot mij. Hij had evenwel geen geld, terwijl van den Bosch met vijf millioen op Java kwam.

Du Bus was een goed mensch, en begaf zich persoonlijk tot den inlander om hem tot den arbeid aan te moedigen. Eens kwam hij 's morgens vroeg bij mij. „Serière," riep hij mij toe, „j'ai trouvé quelque chose de bon," wij moeten de suikerkultuur door voorschotten trachten op te heffen. De een kreeg tien, een ander vijftien, een paar twintigduizend gulden kopergeld, en de goede man ging naar de fabrikanten toe, sprak met hen, vroeg hen wat er aan ontbrak, en deed alles om die menschen te helpen. Gij moet — schreef hij aan den resident van Pekalongan, — die menschen helpen aan een menigte werkvolk. Wat was nu het resultaat van die welwillende handelingen? Vóór du Bus op Java kwam was de suiker-produktie vervallen tot 14000 pikols en toen du Bus Java verliet was de uitvoer van suiker tot 244000 pikols geklommen.

Dit was het resultaat van drie jaren. Met den heer Millard moet ik vragen: wat zou dit stelsel geworden zijn, indien men het had blijven volgen? Daarom vooral is hét jammer, dat de nood van het moederland dwong een stelsel in te voeren, waardoor men spoedig produkten aan de markt kon brengen.

De heer *Veth*. Ik geloof dat wij dank verschuldigd zijn aan den heer de Serière voor zijne mededeelingen omtrent het resultaat der maatregelen onder het bestuur van du Bus ten opzichte van de kultures genomen. Hij heeft ons gewezen op eene belangrijke zijde van de historische ontwikkeling van het kultuurstelsel.

Het komt mij voor, dat eene historische beschouwing der zaak onmisbaar is, ten einde een overzicht te verkrijgen van de vraagpunten, die daarbij in aanmerking komen. Ik begrijp niet hoe eene volledige diskussie over het kultuurstelsel mogelijk zou zijn, zonder eene juiste voorstelling van hetgeen is voorgevallen. Hoe bekend de historische feiten ook zijn, niet ieder heeft die dadelijk en juist voor oogen.

Bij de behandeling van het geschiedkundig gedeelte is er één punt, waarop, naar ik meen, bijzonder de aandacht moet gevestigd worden en waarop wij reeds, door hetgeen de heer Serière zeide, gewezen zijn.

Wij moeten, geloof ik, deze vraag stellen: Wanneer het kultuurstelsel niet ware ingevoerd, in welken toestand zou Java zich thans ten opzichte van de landbouw-nijverheid bevinden? Die vraag kan alleen langs historischen weg beantwoord worden.

Zij is gewichtig, omdat in hare beantwoording de oplossing ligt van de kwestie of men aan den vrijen arbeid den vrijen teugel kan laten.

In het bekende werk van den heer Steyn Parvé: *Het koloniaal monopoliestelsel*, vinden wij daaromtrent eenige gegevens. Wanneer wij die nagaan, dan blijkt het dat, wat onder anderen de koffi betreft, deze kultuur in het eerste tijdperk na de herstelling van het nederlandsch gezag belangrijk is toegenomen. Binnen weinige jaren bedroeg de koffikultuur achtmaal zoo veel als op het oogenblik van de overname der kolonie uit handen der Engelschen. Heeft er bij die ontwikkeling — en dit is eene vraag die natuurlijk in de

eerste plaats in aanmerking komt — ten opzichte van de koffikultuur vrije arbeid bestaan? Sommigen toch zeggen dat die teelt slechts in naam vrij was, dat er vermomde dwang plaats had. Ik geloof wel dat het in die periode niet altijd zuiver vrije arbeid was. Maar daarbij moet men dan niet vergeten dat de gevolgen nog ondervonden werden van den zuurdeesem der Oost-indische Kompagnie en dat de behoorlijke ontwikkeling belemmerd werd, o. a. door het besluit waarbij de Europeanen uit de binnenlanden van Java geweerd werden. Ook mag men bij eene beoordeeling der toestanden van die dagen niet uit het oog verliezen, dat men in den eersten tijd na de herstelling van het nederlandsch gezag met eene serie van rampen heeft moeten worstelen. En toch bedroeg de produktie van koffi in 1828 acht maal zooveel als in 1816. Wanneer nu van dien tijd af stilstand te bespeuren is, dan moet men niet vergeten, dat die stilstand voornamelijk, zoo niet geheel, te wijten is aan den Javaschen oorlog. Vaak is men gewoon deze en dergelijke gebeurtenissen buiten aanmerking te laten. Overweegt men echter de vroeger verkregen uitkomsten en let men op de omstandigheden, waaronder verandering in die uitkomsten plaats vond, dan kan men tot het resultaat komen, dat, had men voortgebouwd op de grondslagen van Raffles, had men de vrije ontwikkeling door verschillende maatregelen niet belemmerd, had men niet het kultuurstelsel ingevoerd en hadden ons geene bijzondere rampen, zooals de Javasche oorlog, getroffen, — Java wellicht op dit oogenblik evenveel, zoo niet meer, koffi en suiker zou opleveren als door het kultuurstelsel zijn voortgebracht. Ik wijs dus op deze zijde van de historische kwestie.

De heer *Feist.* Wanneer men zegt dat op Java dwang bestaat dan is dit waar ten opzichte van sommige streken, maar geenszins van alle. Ik heb het geheele eiland doorreisd en daardoor gelegenheid gehad overal met den lokalen toestand kennis te maken. Maar ik moet verklaren dat ik onderscheidene gewesten gevonden heb waar geen gedwongen arbeid is te vinden, waar de bevolking geheel vrijwillig plant en daardoor in een zeer welvarenden toestand verkeert. Ongetwijfeld heeft de Javaan dien arbeidszin te danken aan het kultuurstelsel; het heeft hem leeren werken en hij is daardoor nu voor de toepassing van een ander stelsel geschikt. Evenwel is het niet mogelijk overal gunstige uitkomsten van een stelsel van vrijen arbeid te zien, omdat de Javaan tengevolge van het voortdurend bestaan van heerediensten niet over zijn eigendom en tijd kan beschikken. Zonder afschaffing van heerediensten is dan ook geene vrije kultuur mogelijk. Dat men evenwel tegen betaling van goed loon nu reeds, ondanks den onzekeren toestand, veel met behulp van den Javaan kan verrichten, heb ik ondervonden. Toen ik de fabriek, die ik thans bezit, overnam, produceerde zij 30 pikols per bouw. In weinige jaren had ik de produktie tot het dubbele en zelfs tot 70 pikols opgevoerd en ik acht het geenszins onmogelijk die tot 80 pikols te brengen. Tegen betaling van goed loon werkte de bevolking gaarne. Maar dit is niet overal het geval en daarom is het noodig dat den Javaan zekerheid van eigendom en beschikking over zijnen tijd worde gegeven. Om den Javaan vrijwillig te doen werken is het noodig, dat hij een vrij man zij. Daartoe geraakt men evenwel niet door halfslachtige maatregelen, zooals thans worden voorgedra-

gen. De aangeboden kultuurwet stel ik toch gelijk met een bastaardkind. Zuivere liberaliteit is het eenige wat in Indië noodig is. Ten slotte wensch ik nu nog op te merken, dat zoover ik den heer Millard begrepen heb, hij alleen de schaduwzijde en niet de lichtzijde van het kultuurstelsel heeft doen zien. Hij zegt, dat het den Javaan niet heeft geleerd te werken. Ik stem dit niet toe. Ik ben van meening, dat het kultuurstelsel, nu het gedurende 30 jaren gewerkt heeft, den Javaan de voordeelen van den arbeid heeft doen kennen, of hem althans aan geregelden arbeid heeft gewend. Ik acht de suikerkultuur in de tegenwoordige omstandigheden onmogelijk zonder dwang. De heer Millard zegt, dat de heer van den Bosch in geen enkel stuk van gedwongen arbeid spreekt; maar ieder die den kanselarijstijl in Indië kent, weet dat men den naam niet noemt van menige zaak, zooals die in wezenlijkheid bestaat. Ik geloof dat men van vrijen arbeid uitstekende resultaten kan verkrijgen, mits men de voorwaarde geeft om werkelijk vrijen arbeid te doen bestaan. Ik geloof o. a. dat men eene dubbele produktie van suiker verkrijgen zal, wanneer men de heerediensten afschaft.

De heer *Millard*. In de eerste plaats moet ik verklaren, dat ik het door professor Veth .aangevoerde alleszins beaam. Hij zal echter begrijpen, dat ik bij een vluchtig overzicht van den oorsprong van het kultuurstelsel moeilijk een ander stelsel grondig kon beoordeelen. Ik heb dus met weinige woorden zooveel mogelijk dien oorsprong aangetoond, maar ik acht het van het grootste belang om op goede gronden te onderzoeken, wat, althans vermoedelijk, van den stand van zaken geworden zou zijn, wanneer niet het kultuurstelsel ware ingevoerd. Wanneer dit te pas kan worden gebracht bij onze diskussiën zou ik daaraan groote waarde hechten.

De heer Feist beweert, geloof ik, dat de suikerkultuur onder de tegenwoordige omstandigheden niet met vrijen arbeid bestaanbaar is. Het tegendeel heb ik ook niet beweerd; ik heb te kennen gegeven, dat wij niet ondankbaar behoeven te zijn jegens het kultuurstelsel, maar dat toch de onpartijdigheid medebrengt om tot het resultaat te komen, dat het kultuurstelsel onhoudbaar is, want dat het niet gegrond is op het belang van de kontraktanten, maar uitsluitend op het belang van het goevernement: trouwens geen fabrikant op Java hecht meer aan het kultuurstelsel wanneer de noodzakelijke voorwaarden voor vrijen arbeid worden gegund. Het spreekt echter van zelf, dat ik bij eene beschrijving van den oorsprong en de ontwikkeling van het kultuurstelsel slechts met een enkel woord en niet omstandig kon aangeven de voorwaarden van een vrij stelsel. Mij dunkt dus, dat de heer Feist thans buiten de orde is.

De heer *Feist*. Ik neem de vrijheid den heer Veth nog te vragen: hoe wil men bepalen wat de gevolgen zouden zijn, wanneer iets, dat geschied is, niet gebeurd was? Op die wijze kan men allerlei gissingen maken. Even goed kon men vragen wanneer ergens spoorwegen zijn aangelegd, wat zou de toestand zijn zoo er geen spoorwegen waren geweest. Mij dunkt dergelijke vraag kan hier geen punt van overweging uitmaken en het is met genoegzame zekerheid niet te beantwoorden.

De heer *Veth.* Ik moet opmerken dat in absoluten zin, hetgeen de laatste spreker zoo even gezegd heeft, volkomen waar is. Wanneer men spreekt van hetgeen niet gebeurd is, maar onder andere omstandigheden had kunnen gebeuren, kan men nooit van zekerheid, maar alleen van waarschijnlijkheid spreken. Doch de waarschijnlijkheid is in het leven altijd onze leidsvrouw. Bij geene enkele onderneming kan men met zekerheid zeggen, dat zij slagen zal: wij kunnen alleen de kansen berekenen, en de geschiedenis raadplegen. Zoo is het ook met het stelsel op Java. Wat de gevolgen eener natuurlijke ontwikkeling zouden geweest zijn, kunnen wij niet met zekerheid bepalen; maar de lessen van het verledene kunnen ons in staat stellen om dit te berekenen met eene waarschijnlijkheid, groot genoeg om ons bij latere maatregelen tot richtsnoer te verstrekken.

De heer *Millard.* Ik wenschte nog op te merken, dat de heer Feist het kultuurstelsel niet verdedigt. Hij zegt eenvoudig: geef ons de voorwaarden en hij noemt deze de geheele vrijheid. Juist hetgeen wij willen; ik ben dit volkomen met hem eens. Ik zou treffende voorbeelden kunnen aanhalen hoe onder de tegenwoordige omstandigheden vrije arbeid een *hersenschim of een bedrog* kan genoemd worden. Er zijn in elke maatschappij bepaalde voorwaarden voor industrie, voor beschikking over tijd en krachten. Verschillende eminente schrijvers, die de onderscheidene stelsels van arbeid behandeld hebben, zeggen terecht, dat de heerediensten in de eerste plaats alle vrijheid van beweging benemen, en ik zou daarvan bewijzen te over kunnen bijbrengen.

De heer *Feist.* Ik acht het weinig praktisch ons in gissingen over eene mogelijke toekomst te verdiepen, gebaseerd op vroegere toestanden, die sedert 35 jaren niet meer bestaan. Ik zou liever willen nagaan, wat tegenwoordig bestaat, hoe men tot beter kan geraken, en of de kultuurwet daartoe het middel is.

De heer *van Swieten.* Zoo even is door den heer Veth opgemerkt, dat men, om eene juiste vergelijking van de vrije kultuur met het kultuurstelsel te verkrijgen, ook de lokale en maatschappelijke toestanden vóór en na de invoering van het kultuurstelsel behoorde in rekening te brengen. Hij wees er o. a. op, dat men vóór de invoering van het kultuurstelsel de vestiging van europeesche handelaren in de binnenlanden heeft belemmerd. Deze opmerking is volkomen juist, en wijst op een kardinaal punt, waarom de vrije kultuur zulke ongunstige uitkomsten heeft gehad.

In 1817 (Staatsblad n°. 55) werden de koffituinen aan de inlanders verhuurd en de toezegging gedaan dat het goevernement ten allen tijde de koffi tegen *f* 14.25 per pikol in betaling zou aannemen of dat die som voor elken pikol, die boven den huurschat aan het goevernement zou afgestaan worden, zou worden betaald. De kultuur was dus betrekkelijk vrij, hoezeer in menig Staatsblad de aanbeveling gevonden wordt om de aanplantingen aan te moedigen en zelfs verplichtend te maken. Aan deze toezegging tot betaling heeft het goevernement nimmer voldaan en niettemin vinden wij in 1821 (Staatsblad n°. 5) eene bepaling uitgevaardigd, waarbij, onder voorwendsel van den

inlander tegen gewetenlooze opkoopers in bescherming te nemen, verboden werd „sub poene van arbitraire dispositie," zonder eene speciale en schriftelijke vergunning van de plaatselijke autoriteiten op eenigen afstand van de gewone verblijfplaats der residenten pakhuizen op te slaan of handelsetablissementen op te richten.

Het gevolg van dezen maatregel was, dat de handelaren uit de binnenlanden verdwenen en de produkten geene verhandelbare waarde meer hadden, terwijl tevens de toezegging, om de koffi, tegen *f* 14.25 per pikol aan te nemen, onvervuld bleef.

Het is dus niet te verwonderen, dat de koffi, zooals in de „zakelijke extrakten" van den generaal van den Bosch voorkomt, gewoonlijk geene hoogere waarde had dan *f* 2 per pikol en in sommige residentiën zelfs voor niets werd gegeven. Hoe kon de koffi waarde hebben, toen de vestiging van partikuliere handelaren werd belemmerd en de planter geen afzet voor zijn produkt meer had?

Men moet daarbij in het oog houden, dat enkel op de drie hoofdplaatsen van Java, namelijk Batavia, Samarang en Soerabaya, gereede markten waren voor den afzet van produkten. Ik was in 1827 in Kadoe en heb daar destijds veel koffi zien teelen, cirka 70 à 80 duizend pikols, maar om die koffi naar goede marktplaatsen te brengen, nu zij niet meer buiten de hoofdplaats der residentie kon worden opgekocht, was de planter verplicht zijn produkt zelf op groote afstanden te vervoeren.

Als dus die kultuur van de koffi onder die omstandigheden niet toenam, moet dit niet worden toegeschreven aan den onwil van de Javanen om koffi te planten, maar aan de gebrekkigheid van den ekonomischen toestand, die aan het produkt zijne waarde had ontnomen.

De heer *Salm*. Uit de onderscheidene redeneeringen, die wij vernomen hebben, blijkt voldoende dat de goevernements-kultures in een zeer ongunstigen, in een teringachtigen toestand verkeeren. Ditzelfde is ook het geval met de partikuliere industrie. In dien toestand kan evenwel slechts door diep ingrijpende maatregelen verandering gebracht worden. Om te beoordeelen of dergelijke maatregelen mogelijk zijn, is het antwoord noodig op deze tweeledige vraag: Is de Javaan thans rijp voor geheele emancipatie? Kunnen wij het batig slot missen?

De *Voorzitter*. De behandeling van die vraag kan te pas komen bij de bespreking van den invloed en de gevolgen van het kultuurstelsel op de financiën van moederland en koloniën. Thans is nog aan de orde het geschiedkundig gedeelte.

Niemand verlangt verder het woord over den oorsprong, de invoering en ontwikkeling van het kultuurstelsel.

De *Voorzitter*. Ik stel nu aan de orde de bespreking van den *invloed en de gevolgen van het kultuurstelsel betrekkelijk den arbeidszin der inlandsche bevolking*. Daaromtrent heeft de heer Millard in zijne rede reeds gezegd dat

het kultuurstelsel den arbeidszin der bevolking heeft onderdrukt ten gevolge van het onvoldoende loon, dat haar voor haren arbeid werd toegekend.

De heer *Feist.* Mijne ondervinding is, dat door het kultuurstelsel de arbeidszin van de bevolking is opgewekt. Wanneer men den Javaan voor zijn arbeid goed beloont, zoodat hij in zijne behoeften kan voorzien, werkt hij gaarne. Onder de werking van de bestaande suikerkontrakten zijn daarvan genoeg voorbeelden.

De heer *Millard.* De heer Feist brengt de kwestie op een geheel ander terrein. Hij spreekt van goed beloonden arbeid, maar ik heb gezegd dat het kultuurstelsel den arbeidszin der bevolking niet heeft opgewekt, omdat het loon te karig was. De juistheid van dit beweren blijkt op onderscheidene plaatsen uit de memorie van toelichting der kultuurwet. De regeering verklaart, dat zij dan deze en dan gene kultuur heeft moeten laten varen, omdat zij, met het oog op het batig slot, de bevolking niet het loon kon geven dat zij behoefde om in haar onderhoud te voorzien. Maar al geeft men goed loon, zoodat daarin voor de bevolking geene reden zou bestaan om zich aan den arbeid te onttrekken, dan nog geloof ik dat men thans niet het noodige getal vrije arbeiders krijgen kan. Daarvoor is een andere toestand en zijn nog andere maatregelen, dan goed loon, noodig. Hierover kan ik echter, zonder buiten de orde te treden, thans niet spreken.

De *Voorzitter.* Uit hetgeen de heer Millard in zijne eerste rede gezegd heeft, kunnen wij mede afleiden, dat eene goede betaling voor den gepresteerden arbeid bij de suikerkultuur niet zoozeer het gevolg was van het kultuurstelsel, als wel van de ontwikkeling der nijverheid van de europeesche fabrikanten.

De heer *Feist.* Door het kultuurstelsel heeft de bevolking *leeren* werken, al werd haar ook een slecht loon gegeven, zoodat zij thans geheel vrijwillig arbeidt. Dertig jaren geleden was de arbeidszin der inlanders niet zoo groot als nu.

De heer *van Swieten.* Hoe kan men zeggen, dat het kultuurstelsel den arbeidszin der bevolking heeft opgewekt? De voorstanders van dat stelsel houden vol, dat ook nu nog dwang noodig is om den Javaan te doen werken. Na eene dertigjarige werking moet derhalve het kultuurstelsel den arbeidszin hebben opgewekt en dan is dwang nu niet meer noodig, of het heeft dien niet opgewekt en dan is het uitgemaakt dat het kultuurstelsel aan die bestemming niet heeft beantwoord.

De heer Feist zegt: de bevolking werkt nu vrijwillig, er bestaat geen dwang meer. Welnu, dan is ook de handhaving van het kultuurstelsel niet meer noodig. Maar het *Indische weekblad van het recht* meldt, dat in 1864 nog ongeveer 500,000 rottingslagen op de policierol voorkomen; en ooggetuigen beweren gezien te hebben, dat, als een man niet goed werkte, hij vastgebonden en zijn aangezicht met drek besmeerd werd. Door dergelijke middelen kan toch onmogelijk de arbeidszin worden opgewekt.

De heer *de Serière.* Twee jaren na de invoering van het kultuurstelsel zeide de heer Tobias tot den graaf van den Bosch: ik heb van Sumadangan tot Cheribon 25 inlanders, in blokken gesloten, in de barre zon langs den weg zien liggen. Vermoedelijk was dit om hen tot werken uit te noodigen.

De heer *Feist.* Het is zeer wel mogelijk dat dergelijke dingen gebeurd zijn, maar daardoor juist heeft de bevolking leeren werken. Wanneer een onwillige jongen niet doet wat men hem beveelt, moet men hem kastijden en hem dwingen te gehoorzamen.

De heer *de Serière.* Hoe komt het, dat men voor den indischen spoorweg meer volk heeft kunnen krijgen dan noodig was, zoodat men zelfs velen heeft moeten wegzenden?

De heer *Feist.* Misschien zal daar de invloed van residenten wel wat geholpen hebben.

Niemand verlangt verder het woord over dit punt.

De *Voorzitter* stelt vervolgens aan de orde de bespreking van den *invloed en de gevolgen van het kultuurstelsel betrekkelijk het individuëel grondbezit.*

De heer *Buyn.* Wanneer ik het eerst het woord vraag ter inleiding van de diskussie over het onderwerp, dat thans aan de orde is gesteld, dan erken ik dit niet te doen zonder eenigen schroom. Wanneer ik toch rond mij zie, vind ik mij omringd door een aantal mannen, die bij hun verblijf in de tropische gewesten òf als industriëel, òf als ambtenaar, òf ook in andere betrekking gedurende verscheidene jaren nauwer dan ik met het kultuurstelsel in aanraking zijn geweest. Echter ook ik heb eenige jaren in Indië doorgebracht en gelegenheid gehad het kultuurstelsel te leeren kennen en beoordeelen. Het zij mij veroorloofd mijne beschouwingen over dat stelsel vast te hechten aan het onderwerp, dat thans aan de orde is: de invloed en de gevolgen van het kultuurstelsel op het individuëel grondbezit.

Ten einde niet verkeerd begrepen te worden, vooral in Europa waar men aan het woord *grondbezit* en de synonyma daarvan, eene geheel andere beteekenis hecht dan in Indië, zij het mij geoorloofd, ter behandeling van dat onderwerp, het antwoord te zoeken op de vraag: welken invloed heeft het kultuurstelsel uitgeoefend op de betrekking welke op Java bestaat tusschen de ingezetenen en den grond?

Immers grondbezit en grondeigendom — wanneer men daarvan althans uitzondert de kleine erven in en om de hoofdplaatsen op Java — in nederlandschen burgerrechtelijken zin opgevat, zijn in Indië onbekend. Toen in 1848 in Indië de nieuwe wetgeving werd ingevoerd, voegde men aan den titel omtrent het bezitrecht eene slotbepaling toe, krachtens welke geene vordering tot handhaving of herstel in het bezit tegen den lande wordt toegelaten: eene bepaling, die het geheele bezitrecht illusoir maakte. De rechtvaardiging mijner

uitspraak, dat grondeigendom in burgerrechtelijken zin, gelijk men dit in Nederland verstaat, in Indië niet aanwezig is, zal ik trachten te geven, wanneer ik in mijne beschouwingen genaderd zal zijn tot het bespreken van het zoogenaamde landbezit op Java.

Wanneer men het antwoord zoekt op de door mij gestelde vraag: „welke is de invloed, dien het kultuurstelsel heeft uitgeoefend op de betrekkingen tusschen de ingezetenen van Java en den grond?" — dan komt het mij voor, dat men den volgenden weg behoort in te slaan: men zoeke historisch en kritisch welke die verhouding was vóór de invoering van het kultuurstelsel, en vergelijke die met de thans bestaande verhouding tusschen de ingezetenen en den grond; het verschil tusschen die beide toestanden, voorzoover zij samenhangen met de invoering van het kultuurstelsel, geeft den maatstaf aan van den invloed, dien het stelsel op Java heeft uitgeoefend.

Die taak evenwel, mijnheer de voorzitter, is geene gemakkelijke taak. Indië was vóór 1830 grootendeels een gesloten boek, en de belangstelling van het algemeen in den gang van zaken in Indië, niet groot. Van daar dat eene bijzondere litteratuur over dit onderwerp niet bestaat, en dat de bronnen, waaruit men geput heeft, om tot de kennis te geraken van den toestand van het grondbezit vóór de invoering van het kultuurstelsel, schaars en in het algemeen niet anders zijn dan de rapporten van de ambtenaren en van mannen die nauw aan het bestuur verbonden waren. Uit die bronnen te putten is gevaarlijk; men dient, wanneer men de waarheid zoekt, daarvan niet dan met zeer groote omzichtigheid gebruik te maken.

Het zij mij veroorloofd dit met een zeer sprekend en ter zake afdoend voorbeeld toe te lichten.

In 1824 stelde de regeering eene kommissie in om den toestand op het eiland Bawean te onderzoeken, met het oog vooral op de vraag of daar het landrentestelsel kon worden ingevoerd. Het rapport dat die kommissie uitbracht, hield de verklaring in, dat de toestand op het eiland Bawean daartoe alleszins geëigend was, aangezien de gronden kommunaal door de opgezetenen werden bezeten. Toen, met dat rapport voorzien en ter uitvoering daarvan, de assistent-resident van Toeban het volgend jaar naar Bawean gezonden werd, zag deze zich verplicht aan het goevernement, bij missive van den 17 Mei 1825 te berichten, dat juist een tegenovergestelde staat van zaken aldaar aanwezig was, dat op Bawean niet anders gevonden werd dan individuëel grondbezit. Dergelijke kontradiktoire uitspraken omtrent indische zaken vindt men vooral ook in de rapporten die de stof hebben uitgemaakt voor de samenstelling van het bekende werk van Raffles. Bevreemden moet ons dat niet. Immers de mannen, wier rapporten men in dien tijd gebruikte om tot de kennis van den toestand van het grondbezit in Indië te geraken, waren dezelfde personen die door de regeering met de invoering en de uitbreiding van het landelijk stelsel waren belast, dat gegrond was op de juridische fiktie van den piagem gesloten met de hoofden van de dessa's; — een kontrakt zoo eigenaardig van wezen, dat het, als van zelf, langzamerhand de bevolking der dessa's aan het oog van de ambtenaren onttrok. Vreemd kan het dus niet zijn dat daardoor bij die ambtenaren de meening geboren werd, dat in de indische huishouding juist die toestand aanwezig was, welke voor de

toepassing van het landrentestelsel het beste is. Als ambtenaren met de invoering van dat stelsel belast, verkeerden zij onder de gewone begoocheling van hen, die eindelijk meenen te zien, wat zij zoo gaarne wenschen.

Dit is de reden waarom men niet dan met groote omzichtigheid van de bronnen uit dien tijd gebruik moet maken, wanneer men tot de kennis van de betrekking der indische bevolking tot den grond, vóór de invoering van het kultuurstelsel, wil geraken.

Vat ik nu alles, wat daarover ter mijner kennis kwam, te zamen dan is het resultaat van mijn onderzoek, dat door de vrijzinnige en milde bepalingen, door het engelsche tusschenbestuur op Java ingevoerd, en ook door de kommissarissen-generaal, hoewel schoorvoetend, gehandhaafd, over verreweg het grootste gedeelte van Java zich een toestand ontwikkeld had, welke algemeen met den naam van individuëel grondbezit bestempeld wordt, terwijl slechts hier en daar (als het ware sporadisch) een toestand gevonden werd, dien men noemt kommunaal grondbezit, waarschijnlijk een overblijfsel van vroegere regeeringsvormen.

Het ligt natuurlijk buiten mijn bestek dit beweren ten aanzien van iedere residentie te rechtvaardigen, maar ik moet toch ter adstruktie dezer uitspraak uwe aandacht vestigen op de belangrijke omstandigheid, dat zoowel op de partikuliere landen als in de zoogenaamde Vorstenlanden, — waar, zooals de leden weten, het kultuurstelsel nimmer is ingevoerd, — tot heden ook geen kommunaal bezit gevonden wordt. Uit die belangrijke omstandigheid ontstaat het vermoeden, — en dit drukt het zegel op mijne uitspraak, — dat het kommunaal bezit niet was een integreerend deel der indische huishouding vóór de invoering van het kultuurstelsel.

Ik wensch nog op eene andere bijzonderheid te wijzen, die niet minder het zegel drukt op de door mij verkondigde meening, namelijk op de publikatie van 7 Nov. 1817, zoo even door den generaal van Swieten aangehaald, waarbij het stelsel van Raffles en de kommissarissen-generaal, verhuring van de koffituinen aan de inlandsche bevolking, met toezegging zelfs van voorschotten op den nog te bouwen of wassenden oogst, werd ingevoerd. Uit deze geheele publikatie blijkt, dat zij alleen gegrond is op de onderstelling dat elk individu in het individuëel bezit was van de vruchten van den grond dien hij kultiveerde, en dat de rechtsbetrekking tot den grond individuëel en niet dessa'sgewijze, was ingericht.

Het individuëel grondbezit vóór 1830 beteekent niet slechts eene zoodanige betrekking tot den grond, die ieder ander daarvan uitsloot, maar zij beteekende meer. Immers het kontingentenstelsel der Oost-indische Kompagnie was vervallen en de gedwongen levering van bepaalde produkten ten gevolge van het vrijzinnige stelsel van Raffles en de kommissarissen-generaal vervangen door een stelsel, niet alleen van vrije beschikking over den grond, maar tevens van vrijheid tot aanplant van zoodanig produkt als den landbouwer zou goeddunken, natuurlijk behoudens voldoening der landrenten en met uitzondering van de Preanger-regentschappen — de prototype van het dwangstelsel. Derhalve, — en hier wensch ik vooral op te wijzen — bestond het individuëel grondbezit vóór 1830 daarin, dat: 1°. de inlander een recht had op den grond met uitsluiting van elk ander, en 2°. dat hij over dien grond en

de produkten daarvan de vrije beschikking had. Die toestand verwezenlijkt derhalve van zeer nabij het rechtsbegrip, dat in Nederland gehecht wordt aan grondeigendom.

Ziedaar in korte trekken geschetst de betrekking op Java van de ingezetenen tot den grond vóór de invoering van het kultuurstelsel. Ik heb daarbij met voordacht niet gesproken van de rechtsbetrekkingen van de europeesche bevolking tot den grond, om herhaling te vermijden, aangezien ik die materie zal behandelen, wanneer ik tot het onderwerp, partikulier grondbezit zal genaderd zijn.

Gaan wij thans over tot de beschouwing van den toestand waarin de rechtsbetrekking van den Javaan tot den grond zich thans bevindt, nadat het kultuurstelsel 35 jaren in werking is geweest, en onderzoeken wij hoe zij met het kultuurstelsel samenhangt. — Het is dienstig hierbij een onderscheid te maken tusschen *Inlanders* en *Europeanen*.

In de eerste plaats met betrekking tot den inlander. In dit Genootschap is in de vergadering van 24 Januari 1864 behandeld het individuëel grondbezit op Java, en de slotsom van de toen gevoerde diskussiën en van velerzijds gedane mededeelingen was deze, dat het individuëel grondbezit aanvankelijk over het grootste gedeelte van Java aanwezig, onder de pressie van het kultuurstelsel gaandeweg verdwenen was, om plaats te maken voor een nieuwen toestand van kommunaal grondbezit, als de noodzakelijke voorwaarde, waaronder alleen aan de regeering de beschikking over den grond, ter winning van eigendunkelijk gekozen stapelprodukten, verzekerd werd.

Het kommunaal bezit werd — om eene uitdrukking van een der sprekers te bezigen — van regeeringswege als een *nieuwe adat* ingevoerd. En de voorzitter resumeerde het verhandelde in dezer voege: „dat het kultuurstelsel intusschen op groote schaal heeft medegewerkt om het gemeenschappelijk grondbezit meer algemeen te doen worden en grootere verwarring heeft gebracht in de rechten van den soeverein en van de dessa's."

Het was vooral de houding der regeering, welke aan die verwarring de kroon opzette. Drong de europeesche nijverheid aan op afstand van gronden hetzij in eigendom, hetzij in huur, dan antwoordde de regeering, dat zij dit niet geven kon, want de gronden zijn het eigendom der bevolking. Drongen dan de vrienden der bevolking er bij diezelfde regeering op aan, om ter wille van de ontwikkeling van Java den inlander grondeigendom toe te kennen, dan was het antwoord al wederom: dat kan niet, want de grond behoort volgens de adat aan den soeverein.

Met behulp dezer dubbelhartigheid werd het kommunaal bezit, oorspronkelijk tot instandhouding van het kultuurstelsel ingevoerd, gehandhaafd, de natuurlijke ontwikkeling van het grondbezit tot burgerrechtelijken grondeigendom gestremd en een toestand in het leven geroepen, eene rechtsonzekerheid geboren zóó groot, dat de volksvertegenwoordiging op dit oogenblik nog, nadat Nederland zijne koloniën 250 jaren heeft bezeten, omtrent de eerste en meest natuurlijke verhouding van de ingezetenen tot den grond eene wettelijke verklaring geven moet!

Gaan wij thans over tot de beschouwing van den invloed van het kultuurstelsel op de europeesche landbouw-nijverheid.

Hadden de vrijzinnige beginselen van het engelsche tusschenbestuur en van kommissarissen-generaal een gunstigen invloed op de verhouding van den inlander tot den grond, niet minder gelukkig was de invloed van dat milde stelsel ten aanzien van de europeesche landbouw-nijverheid. Uit den aard moet ik hieromtrent zeer kort zijn, want dit gedeelte van mijn onderwerp is historisch zeer ingewikkeld.

Het lag in het stelsel van kommissarissen-generaal, de vrije vestiging van Europeanen zooveel mogelijk in de hand te werken. Men vindt dit uitgedrukt in de publikatie van 28 Augustus 1818, waarbij de binnenlanden van Java voor de nederlandsche industriëelen werden opengesteld. Het gevolg van die beschikking was, dat zich hier en daar vele en zeer uitgestrekte kultuurondernemingen ontwikkelden. Spoedig echter veranderde die toestand en keerde de regeering terug tot het stelsel van seklusie. In 1821, onder het bestuur van den goeverneur-generaal van der Capellen, werd reeds een grens getrokken om de Preanger-regentschappen. Een ander besluit van hetzelfde jaar drong de industriëelen met hunne pakhuizen en kantoren tot de hoofdplaatsen, waar de residenten gevestigd waren, terug. Landerijen — ik herinner slechts aan Soekaboemi — onder het engelsche tusschenbestuur openbaar verkocht, werden door de regeering teruggenomen, en eindelijk werden op 6 en 20 Mei 1823 de twee beruchte besluiten uitgevaardigd, welke een *coup d'état* genoemd mogen worden in de geschiedenis der europeesche nijverheid. Bij die besluiten werden de kontrakten, in de Vorstenlanden gesloten, vernietigd. Hoe nauw die gebeurtenissen samenhangen met de wording en ontwikkeling van den Javaschen oorlog is voldoende bekend, zoodat ik daarbij niet behoef stil te staan. De europeesche landbouw-nijverheid werd gedood.

De burggraaf du Bus de Ghisignies, die van der Capellen opvolgde, ontving den last de landbouw-nijverheid uit haar kwijnenden toestand op te beuren. Zoo even heeft de heer de Serière eene belangwekkende mededeeling gedaan nopens de edelaardige wijze waarop die landvoogd zich van zijne taak heeft gekweten. Zijn bestuur gaf aan de europeesche landbouw-nijverheid een nieuw leven en met de veerkracht van een Proteus herstelde zij zich van de slagen, die haar onder een vroeger bestuur waren toegebracht. Maar — lezen wij in een geheim rapport van 17 Maart 1831 van J. C. Baud aan den koning — de ontwikkeling waartoe de grond gelegd was door het stelsel van du Bus — dat een terugkeer was tot het stelsel van Raffles — ging te langzaam. Er was financiëele hulp noodig en die hulp moest spoedig verleend worden. En hiermede staan wij aan den avond voor de invoering van het kultuurstelsel. Het ligt niet in mijne bedoeling bij de wording en ontwikkeling van dit stelsel stil te staan, maar ik mag niet verzwijgen dat de eerste maatregelen, die tot invoering van het stelsel genomen en de beginselen die daarbij luide verkondigd werden, ons denken doen aan het bekende engelsche spreekwoord: *the way to hell is paved with good intentions*. Het vrijzinnige stelsel van kommissarissen-generaal toch, was opgenomen in het regeerings-reglement, dat door van den Bosch werd samengesteld, en het koninklijk besluit van 20 Maart 1831, waarbij de aanvankelijke handelingen van van den Bosch werden goedgekeurd, drukte op de voortdurende verkondiging dezer vrijzinnige beginselen op nieuw het zegel. Ik vestig hierop voor-

al de aandacht, omdat reeds in de eerste jaren van bestaan van het kultuurstelsel bleek dat de *daden* der regeering niet in overeenstemming waren met de uitgesproken beginselen. In 1831 toch werd afgewezen het bekende verzoek van W. Scheffer om een aantal landen in Indië in het openbaar te verkoopen. In den konsiderans van het afwijzend besluit vinden wij vermeld: „dat de afstand van gronden in eigendom reeds herhaaldelijk door de regeering was beproefd; dat de eigenaren zich steeds op de rijstkultuur in stede op de kultuur van stapelprodukten toelegden; en dat dus een middel, dat reeds eenmaal was mislukt, door de regeering niet meer kon of mocht worden beproefd." Op die wijze werd onmiddellijk bij de eerste invoering van het kultuurstelsel, de partikuliere mededinging verhinderd, en de ontwikkeling der europeesche landbouw-nijverheid onmogelijk gemaakt.

Op dezen reaktionairen weg werd krachtig voortgewandeld. Bij geheim besluit van 8 April 1839 en verder bij besluiten van 25 Februari 1840 en 17 April 1841 werd uit het moederland naar Indië de last gezonden geene woeste gronden aan de partikuliere nijverheid af te staan. Op die wijze werd de europeesche landbouw-nijverheid geheel aan het kultuurstelsel ten offer gebracht. Al de handelingen der regeering gedurende dat tijdvak kenmerkten zich door een karakteristieken trek: de vrees voor mededinging op het gebied waarop de regeering werkte.

Ik herinner dat in dit tijdvak plaats hadden de belangrijke diskussiën in de Tweede-kamer over het voorstel van den heer Sloet tot Oldhuis over den verkoop van gronden op Java. De hardnekkige wijze waarop de regeering zich tegen dat voorstel heeft verzet, doet ons zien hoe zij tegen de partikuliere nijverheid was ingenomen.

Maar er was in Indië nog een ander deel van de landbouw-nijverheid, dat een meer vast karakter had aangenomen. Ik bedoel het zoogenaamde partikulier landbezit. Het is bijna uitsluitend gevestigd in de residentiën Batavia, Buitenzorg, Krawang, Cheribon en Bantam en beslaat in die residentiën eene uitgebreidheid van 1,300.000 bouws, met eene bevolking van bijna 1 millioen zielen.

Onder de vele punten van bezwaar, welke oprezen nadat wij de kolonie uit handen der Engelschen hadden overgenomen, was niet de minste de regeling van de rechtsbetrekking tusschen de regeering en de landheeren, tusschen de landheeren en de bevolking, en tusschen de bevolking en den grond in de partikuliere landen. Dit punt heeft van den aanvang af tot veel gedachtenwisseling aanleiding gegeven. Al hetgeen daarover is voorgevallen is bijeenverzameld in een rapport van 13 Mei 1828, door den minister Elout aan den koning aangeboden. Dit stuk is afgedrukt in het bekende werk van den heer Steyn Parvé: *Het koloniaal monopoliestelsel*, terwijl bij besluit van 20 Maart 1831 eene kopie van dit rapport aan de indische regeering werd gezonden, ten einde bij eventuëele regeling dier rechtsbetrekking daarvan het noodige gebruik te maken. Die regeling — eene afspiegeling van den gekunstelden maatschappelijken toestand door de invoering van het kultuurstelsel in het leven geroepen — kwam tot stand onder het bestuur van den goeverneur-generaal *ad interim* J. C. Baud en is aan zijne pen ontvloeid. Wanneer men in aanmerking neemt, dat die regeling werd uitgevaardigd onder de werking van het oud-hollandsch

recht, en dat in het rapport van den kommissaris-generaal Elout de rechtsbetrekking van landheeren en opgezetenen tot den grond werd gekarakteriseerd van feodalen aard te zijn, dan kan het niemand verwonderen, dat bij de samenstelling van het reglement van 1836, regelende het beheer der landerijen bewesten de rivier Tjimanok, eene rechtsverhouding tusschen die verschillende individuën en den grond is vooropgezet, welke zoo geheel afwijkt van die welke genoemd wordt grondeigendom.

Het is op die gronden dat ik aanvankelijk meende te mogen beweeren, dat op Java in burgerrechtelijken zin, ook ten aanzien van het europeesch landbezit, geen grondeigendom bestaat, en ik vind bevestiging van die uitspraak in art. 61 der *revenue instructions* van Raffles, waaruit de opmerkelijke gevolgtrekking is te maken, dat niet alleen onder zijn bestuur, maar ook onder alle vroegere regeeringen, bij den afstand of verkoop van gronden aan den Europeaan, het goevernement nimmer eenig ander recht heeft kunnen en mogen afstaan, dan het recht dat de regeering bezat om van de inkomsten belasting te heffen, maar dat bij zoodanigen afstand, onder welken titel ook, onverlet bleven de rechten van de opgezetenen op den grond.

Hoe het zij, deze kwestie, welke wij thans te beslissen hebben, is een onderwerp geworden van herhaalde beschouwingen in Indië, en levert het bewijs op hoe het kultuurstelsel, ook ten aanzien van dit onderdeel van de europeesche nijverheid, den invloed heeft gehad, dat de betrekking tusschen den Europeaan en den grond ten eenenmale in het onzekere is gesteld.

Wanneer ik een en ander resumeer, dan is de slotsom van mijn onderzoek, dat aanvankelijk, voor het kultuurstelsel op Java aanwezig was individuëel grondbezit, dat zich onder het milde bestuur van dien tijd meer en meer begon te ontwikkelen, en aan het nederlandsch rechtsbegrip van grondeigendom al vrij nabij kwam; dat de invoering van het kultuurstelsel daarvoor een gekunstelden toestand van kommunaal grondbezit heeft in de plaats gesteld, en eindelijk heeft doen geboren worden een toestand van rechtsonzekerheid, ten aanzien van de betrekking zoowel van de regeering als van den inlander en van den Europeaan, tot den grond, een toestand waarin wij op dit oogenblik nog verkeeren, en tot opheffing waarvan zoo veelzijdige pogingen zijn aangewend. Hoeveel er gezegd en geschreven is, om uit dien onzekeren toestand te geraken, is allen bekend, en het is tevens ook bekend dat er eindelijk iets gedaan is. Bij de wetgevende vergadering is een wetsontwerp ingediend, dat de strekking heeft aan die onzekerheid een einde te maken. Of dat wetsvoorstel aan de bedoeling beantwoorden zal, of het geven zal wat het belooft, deze punten kunnen thans geen onderwerp van beschouwing voor mij uitmaken. Het vraagstuk is daarmede een nieuw tijdperk ingetreden, en daarom zal ik deze beschouwing, als aanleiding van diskussie, hiermede besluiten.

De *Voorzitter*. Ik zeg de heeren Millard en Buyn dank voor hunne belangrijke bijdragen. Uithoofde van het vergevorderde uur stel ik voor, de verdere beraadslaging tot de volgende bijeenkomst te verdagen.

De heer *Tydeman*. Ik wensch in verband met het voorstel van den Voorzitter in het midden te brengen, dat het mij voorkomt, dat juist het punt waarmede de heer Buyn zijne belangrijke rede heeft geëindigd, aan de orde

moet komen, namelijk de kultuurwet, en de invloed van die ontworpen kultuurwet op het grondbezit op Java. Dit onderwerp sluit zich volmaakt aan die redevoering aan; wij hebben het zoo even ook gehoord, het is aan de orde van den dag. Indien dit niet in de vergadering van het Indisch Genootschap behandeld wordt, waar zal het dan met meer vrucht kunnen besproken worden. Wij hebben hier toch de specialiteiten van allerlei aard die het onderwerp kunnen behandelen, en die de theoretische waarde en de praktische uitvoerbaarheid van zoodanig ontwerp kunnen beoordeelen. Mij dunkt het is dus, terwijl wij hier met dat onderwerp bezig zijn, geheel in de orde om voor eene volgende vergadering vast te stellen eene diskussie over het ontwerp-kultuurwet.

De heer *Buyn*. Veroorloof mij de opmerking van den heer Tydeman kortelijk te beantwoorden. Op het oogenblik toen het konvokatie-biljet, aan den voet waarvan het programma gesteld was, werd rondgezonden, was de kultuurwet nog niet ingediend, en ik meende, met het oog op die omstandigheid, mij te moeten houden aan het programma, bepaaldelijk de bespreking van den invloed en de gevolgen van het stelsel betrekkelijk den arbeidszin der inlandsche bevolking enz. Dit sluit, naar mijne meening, evenwel niet uit, diskussie over die wet, nu ze ingediend is: maar eerst nadat ik eenige punten over het kultuurstelsel had vastgesteld, is het nieuwe ontwerp bekend geworden, en vandaar dat ik geëindigd ben daar, waar de heer Tydeman meent dat ik had behooren aan te vangen.

De *Voorzitter*. Ik moet opmerken, dat het een geheel ander onderwerp is om over de kultuurwet te beraadslagen, dan het kultuurstelsel te behandelen, zooals wij in korte trekken hebben hooren ontwikkelen. Ik geloof daarom, dat, volgens het programma van het konvokatie-biljet, nu aan de orde is, te spreken over de punten die in de rede van den heer Buyn voorkomen. Voorzoover deze in verband staan met de ontworpen kultuurwet, is diskussie daarover niet uitgesloten. Maar eene opzettelijke behandeling van de pas ingediende kultuurwet ligt thans buiten het programma. In ieder geval is dit een onderwerp waaromtrent het bestuur eerlang zal overwegen, om het aan de orde te stellen. Ik stel thans voor de beraadslagingen over het kultuurstelsel, bepaaldelijk naar aanleiding van de rede van den heer Buyn, tot de volgende bijeenkomst te verdagen.

De heer *Veth*. Ik moet erkennen, dat het op dit oogenblik eene gedeeltelijke afwijking zou zijn van de in het programma vastgestelde punten van behandeling, wanneer wij ons nu meer uitsluitend met de kultuurwet zouden bezig houden, en de verder op het programma vermelde punten lieten rusten; maar de rede van den heer Buyn heeft mij, in de bij mij reeds vroeger bestaande overtuiging versterkt: dat er een nauw verband bestaat tusschen het kultuurstelsel en de kultuurwet. Ik stel mij daarom voor, dat er geene verandering van onderwerp zou plaats grijpen, maar alleen een andere gang aan de diskussie zou gegeven worden, wanneer wij ons thans met de kultuurwet gingen bezig houden. Ik geloof ook dat de diskussie daardoor meer aktualiteit zou erlangen. De kwestie van het grondbezit op Java, thans

behandeld, kan tot voorbeeld strekken. Deze staat in nauw verband met het kultuurstelsel, en wordt ook behandeld in de kultuurwet. Zoo is het ook met de overige punten; zij komen allen daarmede in aanraking.

De heer *Bleeker*. Ik schaar mij geheel aan de zijde van hen, die het wenschelijk achten de ontwerp-kultuurwet te bespreken. Ik denk en wensch dat dit omvangrijk onderwerp ons nog meer dan één avond zal bezig houden. Het is echter niet te verwachten dat deze wet zeer spoedig in de volksvertegenwoordiging zal behandeld worden. Maar met de bespreking daarvan mogen wij in geen geval te laat komen. Wij hebben nu twee punten van het programma afgehandeld, met uitzondering van drie onderdeelen van het tweede punt. Maar mij dunkt dat bij de behandeling vooral van het laatste punt, „de tegenwoordige waarde van het stelsel en zijne toekomst," ook zeer geschikt in beschouwingen kan getreden worden over de aanhangige kultuurwet. Ik zou daarom wenschen dat de orde der beraadslaging, zooals die op het konvokatie-biljet is vermeld, werd gehandhaafd, en dat de vergaderingen elkander spoedig opvolgden om met de bespreking van het hoofdonderwerp, waarop het thans aankomt, in geen geval te laat te komen.

De heer *Tydeman*. Ik geef in overweging om in onmiddellijk verband met het derde punt de aanhangige kwestie te bespreken. Ik vermeen dat werkelijk bij die gelegenheid dat onderwerp behoort behandeld te worden, en dat men het niet als niet op het programma voorkomende ter zijde moet laten. Dit zou inderdaad de diskussiën bemoeilijken.

De *Voorzitter*. Ik geloof dat het bestuur geene andere bedoeling heeft getoond, dan de meest mogelijke vrijheid aan de diskussiën te laten. Het schijnt wijders, dat alle wenschen vrij wel overeenstemmen, en voldaan zullen worden bij de voortzetting der diskussiën naar aanleiding van het gesprokene door den heer Buyn. Het laatste punt van het programma: „welke is de toekomst van het kultuurstelsel enz." geeft inderdaad van zelf aanleiding om de kultuurwet daarmede in verband te brengen.

De *Voorzitter*. Het bestuur verzoekt de machtiging der vergadering, des geraden achtende, gedurende de verdere behandeling van het kultuurstelsel, dan nu ook in verband met de kultuurwet, hetzij daaraan één of meer avonden gewijd zullen zijn en ook voor het geval uitvoering zal worden gegeven aan het denkbeeld tot het houden van eene vergadering te Rotterdam, aan ieder lid de gelegenheid te geven tot introduktie van niet-leden. Het reglement spreekt niet van introduktie en kan wellicht geacht worden het vrij te laten; doch het bestuur meende dat het toch beter is, alvorens de gelegenheid tot introduktie open te stellen, daartoe de machtiging van de algemeene vergadering te vragen.

De heer *Schill*. Wanneer het de bedoeling is om introduktie slechts bij uitzondering en niet voor altijd te doen plaats hebben, dan heb ik daartegen geen bezwaar.

De gevraagde machtiging wordt zonder hoofdelijke stemming verleend.

Daarop wordt de vergadering gesloten.

DE

INDISCHE BEGROOTING

OVER 1864.

In het volgende jaar zullen de staten-generaal geroepen worden voor de eerstemaal de begrooting van inkomsten en uitgaven voor Nederlandsch Indië vast te stellen. Sedert vier jaren streeft men er in de koloniën naar, meerdere regelmaat en orde in de ramingen te brengen, door deze in den vorm van de staatsbegrooting van het moederland te gieten. Nog was men niet in staat de werkelijke uitkomsten van een dienstjaar te vergelijken met de opgebrachte cijfers, toen de begrooting voor 1864 werd ontworpen. Intusschen kon men reeds hier en daar de ondervinding raadplegen en ongetwijfeld zal elke begrooting, die thans volgt (reeds heeft de minister van koloniën die over 1865 spoedig toegezegd), het bewijs leveren van meerdere juistheid van de ramingen. De begrooting voor 1864 vertoont de sporen van een streven naar beter; maar de cijfers kunnen nog niet als juist worden aangemerkt. De verhooging van het eindcijfer van de laatste paar jaren heeft in verband hiermede geenszins het bewijs geleverd, dat de uitgaven toegenomen zijn, want tegenwoordig trekt men in cijfers de waarde van verbruikte materialen uit, hetgeen vroeger buiten berekening bleef. Wij wenschen eene vluchtige ontleding van deze begrooting te geven, overtuigd dat dit eene nuttige zijde heeft, met het oog op de aanstaande openbare behandeling van de Indische begrooting door den nederlandschen wetgever.

De uitgaven in 1864 zijn geraamd op *f* 89.479.650.61 in Indië en *f* 16.800.294.39 in Nederland, tegen 87.021.889.69⁵ in Indië en *f* 16.017.686,17 in Nederland in 1863; de vermeerdering in Indië bedraagt *f* 2.457.760.91⁵ en *f* 782.608.22 in Nederland. Onder de uitgaven in Indië behoort echter een bedrag van *f* 2.331.122, verstrekt uit den voorraad van andere departementen.

Het totaal der ontvangsten werd geraamd op *f* 61.110.325 waaronder de waarde van de verstrekkingen uit den voorraad van 's lands magazijnen, en op *f* 50.076.150 in Nederland. Tot dekking van het te kort tusschen de

ontvangsten en uitgaven in Indië werd eene som vereischt van ƒ28,369.726. De raming der ontvangsten in geld toonde een bedrag aan van ƒ108,855.353. Vergeleken met de raming voor 1864 verkrijgt men in 1864 een totaal van ƒ111.186.475, verdeeld in ƒ61.110.326 en ƒ50.076.150, hetgeen in 1863 ƒ712.511 meer bedroeg, daar de raming toen was ƒ63.777.494 en ƒ48.121.494. De onvoorziene uitgaven in hoofdstuk XII vervat bedragen, even als vroeger, ƒ500.000 behalve hetgeen afzonderlijk voor onvoorzien op de verschillende hoofdstukken is geraamd. Maar het hoofdstuk „buitengewoon onvoorzien" is verdwenen. De vermoedelijke inkomsten en uitgaven leveren een batig slot van ƒ4.906.130. Men moet hierbij in aanmerking nemen, dat de betalingen ten behoeve van derden niet meer op de begrooting voorkomen, zoodat in vergelijking met vroeger de inkomsten en uitgaven beide om die reden betrekkelijk lager zijn geraamd. In 1863 raamde men een batig slot van ƒ4.190.314.27 en ƒ650.000.98, zoodat het geraamde excedent der inkomsten ongeveer hetzelfde blijft, ondanks het verschil der eindcijfers.

De begrooting van uitgaven is verdeeld in 12 hoofdstukken. Hoofdstuk I (inkomsten van den goeverneur-generaal en kosten van zijn huis) is geraamd op ƒ255.600, dat is ƒ14.933 hooger dan het jaar te voren, wegens verhooging van de jaarwedde van den landvoogd ad ƒ10.000, en wegens eenige meerdere uitgaven voor onderhoud van tuinen en gronden.

Hoofdstuk II (hooge kollegiën en algemeene sekretarie) is geraamd op ƒ695.263, waaronder ƒ2000 voor onvoorziene uitgaven. In vergelijking met 1863 is dit ƒ51.355 hooger; dit is het gevolg van vermeerdering van het personeel bij de algemeene rekenkamer en van de toevoeging van eene afdeeling statistiek bij de algemeen sekretarie.

Hoofdstuk III (departement van justicie) beloopt ƒ1.102.808, waaronder ƒ10.000 voor onvoorziene uitgaven; ƒ63.041 hooger dan het jaar te voren. De vermeerdering ontstaat hoofdzakelijk door de uitbreiding van personeel bij de griffi van het hooggerechtshof en verhooging der traktementen ad ƒ28.800, alsmede voor soortgelijke posten ten behoeve van ambtenaren bij de inlandsche rechtbanken. De som van ƒ20.670, onder de verhooging begrepen, wegens de tijdelijke indienststelling van buitengewoon personeel bij de rechtbank van omgang in de vijfde afdeeling, ter afdoening van aanhangige zaken in de residentie Madura, kan eigenlijk niet onder de verhooging worden begrepen, want die post werd sedert 1862 uit het hoofdstuk onvoorziene uitgaven gekweten. Art. 14 omvat weder de uitgaven voor het voltooien van het reglement van het rechtswezen op de buitenbezittingen; — wanneer zal die taak eens afgewerkt zijn?

Hoofdstuk IV (gewestelijke besturen en policie) bedraagt ƒ6.195,996, waaronder ƒ100.000 voor onvoorziene uitgaven en ƒ55.900 wegens materialen uit 's lands voorraad; het totaal is ƒ535.646 meer dan het jaar te voren. In de eerste plaats ontstaat die verhooging door het brengen op de begrooting van traktementen van een tweede kommies te Samarang en van de pradjoerits te Wijnkoopsbaai en Kelipoetjang en te Palembang, die vroeger op het III[de] en VII[de] hoofdstuk voorkwamen, ad ƒ22.536.00. Vervolgens wijzen wij op de uitbreiding van het korps chineesche translateurs, waarvoor ƒ22.995 noodig was; het indienststellen van een korps policie-soldaten te Batavia, ad ƒ44.448,

en de wijziging der traktementen van inlandsche hoofden en ambtenaren ter Westkust van Sumatra ad ƒ 194.854. De kreatie van de adsistent-residentie Blitar en de uitbreiding van personeel op Celebes, alsmede betere raming van sommige wisselvallige uitgaven, toonen de redenen van het verdere verschil aan In 1862 en in 1863 werd verklaard, dat men de ramingen toen nog niet voor juist kon houden en dat de ondervinding eerst uitspraak zou moeten doen. Het komt ons voor, dat onderscheidene posten op dit hoofdstuk bepaaldelijk op de uitgaven voor gemeentelijke inrichtingen betrekking hebben.

Hoofdstuk V (eeredienst, kunsten en wetenschappen) is geraamd op ƒ 1.618.815, dat is ƒ 119.435 meer dan in 1863. De uitgaven in Nederland, daaronder vervat, bedragen ƒ 8.000 en de verstrekkingen van materialen uit den voorraad van het militair departement ƒ 15.000. De vierde afdeeling (onderwijs) vereischt ƒ 524.963 en de vijfde (onderwijs onder de inlandsche bevolking) ƒ 133.613, terwijl de onvoorziene uitgaven op ƒ 30.000 zijn geraamd. De post voor de beschrijving der hindoe-oudheden op Java is vervallen, even als die voor den inspekteur-honorair der kultures, voor natuurkundige onderzoekingen. Aan inlandsche onderwijzers op Java is ƒ 3.240 meer traktement dan vroeger toegelegd en op de buitenbezittingen vinden wij onderscheidene nieuwe posten voor het onderwijs, als oprichting van scholen in de Batta-landen, eene inlandsche school te Bandjermasin en een kweekschool op Timor, uitbreiding der inlandsche scholen aldaar en vermeerdering van traktement van inlandsche onderwijzers op Sumatra's Westkust. Met leedwezen zien wij daarentegen de bijdrage tot oprichting van scholen op Java met ƒ 2.950 verminderd. De verdere vermeerdering van uitgaven komt ten laste van het onderwijs onder de Europeanen, de oprichting van kamers van koophandel en nijverheid, vermeerdering van personeel bij de civiele geneeskundige dienst en van doktors-djawa, of toekenning van traktement aan dezen en van meer élèves aan de school te Batavia.

Hoofdstuk VI (departement der burgerlijke openbare werken) vereischt ƒ 6.845.943, waaronder aan materialen uit 's lands voorraad ƒ 515.296 en betalingen in Nederland ƒ 201.262, alsmede ƒ 400.000 aan onvoorziene uitgaven. De raming is ƒ 672.617 minder dan in 1863. De vermeerderingen bedragen ƒ 872.850, voornamelijk wegens hoogere raming van gewoon onderhoud der gebouwen en bruggen ad ƒ 66.028 en ƒ 231.328, het maken van nieuwe bruggen, wegen en waterstaatswerken ad ƒ 350.000, huishuur-indemniteiten ƒ 60.000, voor inkoop in Indië van europeesche goederen ƒ 70.000 en voor goederen uit Nederland ƒ 40.600. Daarentegen zijn verschillende posten tot een bedrag van ƒ 1.545.467 minder uitgetrokken, waaronder voor zware reparatiën, vernieuwing enz. van civiele bouwwerken ƒ 671.538; idem aan bruggen, wegen en waterstaatswerken ƒ 700.607, van onderhanden zijnde werken ƒ 18.920, alsmede het maken van nieuwe civiele bouwwerken ƒ 120.000. Of deze ramingen nu volkomen juist zijn, is moeilijk te beoordeelen, maar wij vermoeden dat de groote afwijking met vroegere cijfers het gevolg is van de ontdekking in een vorig jaar gedaan, dat men bij dit departement meer raamde dan de werkelijke behoefte, ten einde in volgende jaren in opkomende uitgaven te kunnen voorzien.

Hoofdstuk VII (geldmiddelen) is weder verdeeld in drie takken en wel in

de eerste plaats in VII *A* (geldelijk bestuur), met een totaal cijfer van *f* 15.357.497, waaronder uitgaven in Nederland ad *f* 10.392.382, aan materialen *f* 77.581 en onvoorziene uitgaven *f* 300.000. De verzending van specie uit Nederland kost *f* 225.000, terwijl de rente van de zoogenaamde Indische schuld ad *f* 9.800.000 en de renten van het kapitaal te voldoen aan de nederhandelmaatschappij *f* 350.000 eischen. De vermeerdering van het eindcijfer bedraagt *f* 1.047.170, als het gevolg van het indienststellen van sekretarissen bij drie departementen, namelijk financiën, produkten en civiele magazijnen, alsmede middelen en domeinen, elk met *f* 800 's maands; de uitbreiding van het personeel bij de recherche en kontrôle te Batavia, Soerabaya en Samarang; de hoogere raming van het personeel en de middelen voor het brievenvervoer en de paardenposterij, het meer opbrengen van *f* 250,000 wegens onvoorziene uitgaven en eindelijk betere raming van sommige wisselvallige posten. De kosten wegens den onderzeeschen telegraafkabel tusschen Batavia en Singapore ad *f* 121.518 zijn tot ons leedwezen vervallen; het is te hopen dat die vermindering van uitgaven niet van blijvenden aard zal zijn.

Hoofdstuk VII *B* (landbouw, landelijke inkomsten en kultures) is geraamd op *f* 30.546.655, waaronder *f* 328.350 aan uitgaven in Nederland en *f* 200.000 aan onvoorziene uitgaven. De raming bedraagt *f* 921.724 minder dan het jaar te voren, wegens minderen inkoop van koffi, thee, peper, specerijen, indigo en tabak; van eenige posten van gering belang en van vermindering van het cijfer van onvoorziene uitgaven met *f* 200.000. Meerdere uitgaven worden op dit hoofdstuk vereischt, tot een bedrag van *f* 1.907.188, waaronder voor de statistieke opname van Java *f* 270.613, voor reparatiën en vernieuwing van bouw- en waterstaatswerken met de kultures in verband staande, *f* 550.000; wegens emballage en transport-kosten enz. voor de koffikultuur op Sumatra's westkust *f* 60.931; wegens meerderen inkoop van suiker *f* 627.959, wegens traktementen van het personeel bij de indigofabrieken in Cheribon, Banjoemas, Bagelen en Kadoe *f* 207.653 en andere posten van minder belang. Hiertegen staat eene vermindering over van *f* 2.828.912, voornamelijk wegens reparatiën, die op andere posten zijn overgebracht, uitgaven voor het aanleggen van de beplanting van afgeschreven koffituinen met nuttige boomsoorten *f* 20.720, minderen inkoop van koffi ad *f* 1.532.740, van andere kosten voor het vervoer van de koffi *f* 137.000, inkoop van rijst ten behoeve van de opzieners en verder personeel, bij de specerij-kultuur op Banda *f* 26.860, inkoop van indigo *f* 130.000 en mindere kultuurpercenten daarvoor *f* 19.500, minderen inkoop van thee *f* 454.313 en van de afpakking en het vervoer *f* 5.500; minderen inkoop van tabak ad *f* 18.066 en mindere betaling van plantloon en bereiding voor den tabak *f* 12.790, alsmede de onvoorziene uitgaven.

De inkomsten van dit hoofdstuk worden geraamd op *f* 63.684.281, als: wegens landelijke inkomsten *f* 11.151.841, wegens restitutie van voorschotten, *f* 253.268 en wegens opbrengst der produkten *f* 52.279.172.

Hoofdstuk VII *C* (inkoop en voortbrenging van verschillende goederen en produkten) wordt geraamd op *f* 8.576.387, waaronder in Nederland *f* 693.480, aan verstrekte materialen *f* 99.112 en *f* 500.000 wegens onvoorziene uitgaven. De raming overtreft die over 1868 met *f* 1.815.911. In de memorie van toe-

lichting leest men: „De hoogere raming voor 1864 heeft hoofdzakelijk betrekking tot de uitgaven onder de artikelen 23 en 30 voor inkoop van houtwerken op de stapelplaatsen, transportkosten, kosten van opstapelen van houtwerken en voor houtvlotten (*f* 500.200), en kosten van aanmaak van zout (*f* 450.000), transportkosten, emballage, inkoop van patjols, maten en andere behoeften, mitsgaders koeli-loonen enz. ingetrokken, welke uitgaven tot de produktie behooren en grootendeels in 's lands kas zullen terugvloeien.

„Op grond hiervan en in verband tot de onzekerheid hoeveel van dien post van *f* 500.000 (vroeger *f* 100.000) voor onvoorziene uitgaven voor de dienst van 1864 noodig zal zijn, kan de verhooging van het cijfer van dit hoofdstuk niet als eene toeneming der kosten van de indische administratie worden beschouwd, weshalve tegen die hoogere raming geene bedenkingen kunnen bestaan.

„Ten slotte wordt hierbij aangeteekend, dat de uitgaven voor bezoldiging van het personeel bij de steenkolen-depôts te Klein Pontjang en Poeloe Pisang (Sumatra's westkust), krachtens de bij besluit van 12 Maart 1863, no. 3, verleende machtiging, van dit hoofdstuk zijn afgevoerd en overgebracht op het IXde hoofdstuk (departement van marine)."

Hoofdstuk VIII (departement van oorlog) vereischt een eindcijfer van *f* 20.747.543.03[5], waaronder *f* 1.496.851.89 in Nederland, *f* 757.867.87 aan materialen uit 's lands voorraad en aan onvoorziene uitgaven *f* 566.090.28[5]. De begrooting is, op geringe wijziging na, overeenkomstig met die over 1862 en verschilt daarvan slechts met het geringe bedrag van *f* 84.810.59, hetgeen minder geraamd is en niets met 1863. De uitkomst van de dienst van 1862 nog niet bekend zijnde, heeft men voor het totaal hetzelfde opgebracht. De memorie van toelichting is zeer uitvoerig, even als vroeger.

Hoofdstuk IX (departement van marine) is geraamd op *f* 7.112.756, waaronder *f* 1.434.511 in Nederland, *f* 641.525 aan materialen uit 's land voorraad en *f* 200.000 aan onvoorziene uitgaven. Onder den voorraad aan materialen benoodigd is ook *f* 50.000 wegens onvoorzien begrepen. De begrooting is *f* 67.994 hooger dan ten vorigen jare. De sterkte van de nederlandsche zeemagt in Indië was voor 1864 geraamd op 30 oorlogsbodems; met een gezamenlijk stoomvermogen van 3287 paardekracht; zij waren bemand met 3.128 Europeanen en 952 inlanders. In 1863 was gerekend op evenveel schepen met 3557 paardekracht en bemand met 3097 Europeanen en 877 inlanders. In 1864 rekende men dus op 270 paardekracht minder en op 106 koppen meer. De goevernementsmarine werd berekend op 12 stoomvaartuigen, van 810 paardekracht en 475 koppen en 85 kruisbooten, met 1700 koppen; in het vorige jaar waren er 2 stoomvaartuigen met 110 paardekracht en 59 koppen minder. Ofschoon de totale vermindering van 160 paardekracht de vermeerdering van 165 koppen vrij wel schijnt te kompenseeren, hebben verschillende posten van deze begrooting aanmerkelijke wijziging ondergaan en wel wegens buitengewone oorzaken. Wij lezen in de memorie van toelichting:

„De kosten van den aanmaak, levering en ineenzetting van het ijzeren drijvend droogdok, bedoeld bij de ministeriëele depêche van 7 Maart 1863, lit. F, no. 60/306, voorzoover ze op 1864 drukken, zullen vermoedelijk bedragen. . . . . *f* 212.675.—

„Voor den aanbouw van een stoomtransportschip te Soerabaya, waarvan de houtwerken reeds bij elkander zijn gebracht, wordt, ingevolge de toelichting van art. 26, in 1864 vermoedelijk aan arbeidsloonen gevorderd de som van. . . . . *f* 50.000.—

„Rekent men daarbij de stijgende uitgaven voor transport van personen en goederen, benevens die van de gewone arbeidsloonen bij het etablissement te Onrust, voor welke onderwerpen gesamenlijk bij de art. 10, 22 en 26 ongeveer . . . „ 44.000.—
meer is uitgetrokken dan in 1863;

„zoomede de meerdere uitgaven voor personeel ten laste van dit hoofdstuk, bedoeld bij de artt. 2, 4, 6 en 8, globaal geraamd op . . . . „ 45.000.—

„dan is het duidelijk, dat zonder buitengewone vermindering van andere posten, bij gelijke maritieme middelen, het IXde hoofdstuk in dit jaar eene verhooging zoude hebben moeten ondergaan van nagenoeg . . . . „ 352.000.—

„De te hooge raming in vorige jaren van het verbruik van steenkolen heeft echter eene tijdelijke ophooping van die brandstof veroorzaakt, ten gevolge waarvan een gedeelte van den eisch van kolen voor 1864 is gekontramandeerd (zie besluit dd. 10 September 1863 no. 5); zoodat voor dat onderwerp in 1864 ruim . . . . „ 270.000.—
minder is uitgetrokken dan in 1863;

„terwijl de kosten voor aanbouw van vaartuigen bij partikulieren voor waterstaatswerken ten behoeve der marine, en kleeding van de inlandsche schepelingen, om redenen, in den toelichtenden staat bij elk betrokken artikel aangegeven, in vergelijking met het vorige jaar eene vermindering ondergingen van . . . . „ 90.000.—
f 360.000.—

„Onder verschillende artikelen van dit hoofdstuk zijn sommen begrepen die slechts als voorschotten moeten worden aangemerkt, en later door gelijke ontvangsten worden vergoed.

„Het zijn de uitgaven voor de schepen die met zendingen buiten Nederlandsch Indië (China en Japan) zijn belast, en waarvan de kosten ingevolge het besluit dd. 4 December 1862, no. 44, te beginnen met 1864, in Nederland door de betrokken departementen zullen worden verrekend.

„Men heeft gerekend dat doorgaans een groot stoomschip zich buiten de kolonie zoude bevinden, en naar dien maatstaf bij de raming der middelen eene som van *f* 104.000 uitgetrokken.

„De sedert ontvangen tijdingen wegens het langdurig verblijf van zr. ms. stoomschip *Citadel van Antwerpen*, in de wateren van China, dan men aanvankelijk dacht, en de verwikkelingen, sedert in Japan ontstaan, waarvan het langer aanwezen van zr. ms. stoomschip *Medusa* en de zending van zr. ms. stoomschip *Djambi* het gevolg is, zullen die kosten en dus ook de restitutie gedurende 1864 vermoedelijk tot op het dubbele brengen, zonder dat de uitgaven ten laste van het IXde hoofdstuk der begroting daardoor zullen stij-

gen, aangezien er tot nog toe van eene vermeerdering der maritieme strijdkrachten in Nederlandsch Indië ten gevolge van de bedoelde oorzaken geen sprake is; zoodat men ten slotte rekenen kan dat dit hoofdstuk van ruim twee tonnen gouds zal worden ontheven.

„Het is wellicht niet overbodig ook de aandacht er op te vestigen, dat de som ad *f* 6.372, uitgetrokken bij art. 8 voor bezoldiging, toelagen enz. ten behoeve van het personeel, bestemd voor het beheer en de administratie der kolendépôts, geene verhooging van het algemeen indisch budget daarstelt, maar slechts een overgang van kosten van het eene hoofdstuk op het andere."

Hoofdstuk X (pensioenen, personeele toelagen, wachtgelden en verloftraktementen) wordt geraamd op *f* 3.215.000, waarvan *f* 1.767.000 in Nederland wordt uitbetaald. Het eindcijfer is *f* 217.000 hooger dan in 1863. De verhooging drukt voor een groot gedeelte op de militaire pensioenen, ten gevolge van de opheffing van het afzonderlijke fonds tot verhooging dier pensioenen.

Hoofdstuk XI (kosten van onderscheiden aard) is gebracht op *f* 3.170.006, waarvan *f* 150,802 in Nederland, *f* 18,268 wegens materialen uit 's lands voorraad en *f* 50000 aan onvoorziene uitgaven. Het eindcijfer is *f* 121.527 hooger dan in 1863. De verhooging is hoofdzakelijk het gevolg van het uittrekken van *f* 60.000 wegens schadeloosstelling aan den regent van Madura, *f* 23.600 aan eenige hoofden in het rijk van Siak, *f* 90.000 wegens meerdere transportkosten van naar Nederland vertrekkende landsdienaren, en *f* 30.000 wegens meerdere buitengewone voorschotten; voorts vinden wij nog *f* 14.556 voor adelijken en grooten in Bandjermasin en *f* 12.380 meer voor de topografische en statistieke opname van het zuidelijk deel van Celebes. Hiertegen staat over eene besparing, onder anderen van *f* 123.500, wegens de toen verwachte ontbinding van de kommissie voor de vervoermiddelen.

Hoofdstuk XII (onvoorziene uitgaven) is, zooals wij zeiden, weder geraamd op *f* 500.000, waarvan *f* 50.000 in materialen uit 's lands voorraad. Dit hoofdstuk bevatte vroeger de uitgaven voor rekening van anderen.

Ten slotte vermelden wij, dat de begrooting al spoedig veranderingen heeft ondergaan, die aangewezen worden, waardoor zij met *f* 467.542.96[5] verhoogd en met *f* 127.967 verminderd is; daaronder komt het departement van oorlog ad *f* 337.457.96[5] in meer voor.

Volgens den rekapitulatie-staat der ontvangsten worden deze geraamd op, territoriale ontvangsten *f* 46.977.688 in Indië en *f* 176.150 in Nederland, en die wegens landbouw en kultures op *f* 14.132.237 in Indië en *f* 49.900.000 in Nederland. De territoriale ontvangsten waren in 1863 op *f* 2.308.737 meer geraamd en die van de kultures op *f* 1.793.656 minder. Behalve de gewone vergelijkingsstaten tusschen de beide jaren treffen wij ditmaal bij de begrooting der ontvangsten, voor de eerste maal eene memorie van toelichting aan, waardoor de verschillende posten van inkomst toegelicht worden.

Bij globale vergelijking der cijfers van de raming van 1863 met die voor 1864 worden de voornaamste hoogere ramingen voor 1864 aangetroffen voor:

Verpachting van den inlandschen tabak *f* 52,800.00; klein-zegelrecht *f* 10.436.00; inkomsten der telegrafie *f* 45.000.00; verponding *f* 67.881.00 huistaks *f* 32.650.00; verkoop van zout *f* 145.586.00; ongebouwde, gebouwde

eigendommen en tuinen *f* 762.956.00; vischvijvers (tambaks) *f* 16.337.00; verkoop van koffi *f* 1.613.388.00; tin *f* 701.470.00; indigo *f* 185.520.00; boeten en konfiskatiën *f* 32,393.00; opbrengst van afgekeurde en overtollige goederen en andere onvoorziene inkomsten *f* 41,013.00; ontvangsten van het departement van marine *f* 122.900.00; idem van de regenten van Boleling en Djembrana *f* 33.000.00; geldswaarde van materialen uit den voorraad van het civiele, militair en marine-departement te verstrekken *f* 252.557.00; totaal *f* 4.115.837.00 terwijl beduidend minder voor dat jaar is geraamd voor inkomende- en uitgaande rechten, entrepôt-, waaggelden, en pakhuishuur, zoomede 5 pct., additioneel op de inkomende- en uitgaande rechten *f* 1.347.930.00; de verpachting van het opium *f* 1.483.408.00; idem der vischmarkten *f* 291.108.00; idem der visscherijen *f* 266.074.00; idem van den arak *f* 26.962.00; idem der pho- en tophospelen *f* 47.451.00; kollaterale sukcessiën van vreemde oosterlingen *f* 70.882.00; inkomsten der brievenposterij *f* 12.835.00; idem der paardenposterij *f* 10.695.00; restitutie van voorschotten ter zake van landbouwkundige ondernemingen *f* 23.969.09; verkoop van peper *f* 21.055.00; idem van houtwerken *f* 141.766.00; idem van suiker *f* 364,000.00; idem van thee *f* 162.730.00; idem van kaneel *f* 80.000.00; idem van opium *f* 120.240.00; idem en verhuur van huizen en gronden *f* 47.338.00; kultuurprocenten door de kontraktanten gestort wegens het te hunner beschikking gelaten produkt *f* 115.602.00. Totaal *f* 4.634.045.00.

Men ziet dat ruim drie millioen meerdere inkomsten berekend zijn wegens koffi, tin en de landrenten. De mindere opbrengst van in- en uitgaande rechten, door den gedrukten toestand van den handel, ook het gevolg van de katoenkrisis, — van opium, het gevolg van de pogingen tot beperking van het verbruik, en van de afschaffing van de vischpacht maken de voornaamste posten van het te kort uit. De in- en uitgaande rechten zijn geraamd op *f* 8.701.990 tegen *f* 10.049.920 in 1863; de werkelijke opbrengst was in 1861 *f* 10.090.600; in 1862 *f* 9.332.920; in 1863 *f* 8.673.390. De opbrengst van de opiumpacht was in 1863 geraamd op *f* 13.192.127, waaronder *f* 1.576.333 begrepen wegens verkoop van amfioen, die in 1864 geraamd is onder het hoofd: „verkoop van produkten en goederen." De werkelijk mindere opbrengst wordt geraamd op *f* 1.483.408, alsmede *f* 120.240 wegens den verkoop. De te verstrekken hoeveelheid op Java en Madura was geraamd op 70,548 katti's. Wordt het doel, dat de regeering zich met de maatregelen tegen het opiumverbruik voorstelt, bereikt, de natie zal deze winstderving, naar wij meenen, met vreugde gadeslaan. Maar de vraag is: wordt het doel bereikt? Dit zal men eerst na eenigen tijd wellicht kunnen beoordeelen. De mindere-opbrengst van sommige verpachte middelen, onder meer van de kleine lombard, moet de aandacht temeer vestigen op de dringende noodzakelijkheid eener hervorming van het stelsel der verpachtingen. De afschaffing van de vischpacht, die *f* 561.612 opbracht, juichen wij daarentegen van harte toe.

De opbrengsten van het zoutmonopolie worden thans onder de belastingen en niet onder het hoofdstuk handel verrekend, waar zij zeer oneigenlijk vroeger voorkwamen. Men raamt de opbrengst voor 1864 op *f* 6.010.000, dat is *f* 155.586 meer dan het jaar te voren. Men rekent op eene mindere opbrengst

voor den verkoop van houtwerken ad *f* 140.700, omdat de voorraad in verband met de behoeften minder afzet aan partikulieren toeliet. Op het boschrijke Java is die toestand verre van gunstig. Daarin zal het nieuwe reglement, waarbij de partikuliere industrie voor den houtkap meer algemeen te hulp wordt geroepen, voorzeker verbetering brengen. De landrente wordt geraamd op *f* 11.602.166 of *f* 779.293 meer dan in 1863. De koffi wordt geraamd op 714.800 pikols voor de europeesche markt, en 200.000 pikols in Indië; de suiker op 945.205 en 200.000 pikols; dit was 165.450 pikols koffi minder en 27.604 pikols suiker meer dan in het jaar te voren was geraamd. Aan indigo was de raming 437.000 amst. pond of 65.000 pond minder, aan notenmuskaat 826.000 pond of 126.000 pond minder, aan thee 545.800 of 754.200 minder, aan tabak niets of 100.000 amst. pond minder, waardoor men *f* 208.630 aan voorschotten wegens plantloon en bereiding uitwon, die in vroegere jaren betaald zijn; — aan kaneel 202.000 of 7000 amst. pond minder; aan notenzeep 50.000 pond of 15.000 meer, aan foeli 252.300 pond of 2.800 pond meer, en aan kochenielje 15.000 of 5000 amst. ponden meer. Neemt men nu in aanmerking, dat de thee- en tabaks-kultuur steeds bronnen van verlies waren, even als de meeste kleine kultures, dan mag men zich eigenlijk geenszins bedroeven over de mindere opbrengst van eenige tonnen gouds van *alle* inkomsten te zamen, die wij in den aanhef aangegeven hebben, maar zich veeleer over het afloopen van kontrakten verheugen, die den lande steeds direkte schade berokkenden. De mindere oogst aan koffi was het gevolg van ongunstige weersgesteldheid. Bij samentrekking van de geraamde opbrengst van alle produkten in Nederland verkreeg men een cijfer van *f* 52.279.172 of *f* 4.337.329 minder dan in 1863. De prijzen, daar gesteld, zijn echter geheel kalkulatief.

Wij besluiten onzen arbeid met den wensch, dat men er elk jaar mede moge voortgaan te trachten meer orde en regelmaat in onze Indische financiën te brengen.

v. L.

MEDEDEELINGEN EN BERICHTEN.

Een nieuwe uitspraak, over onze koloniale staatkunde en over het kultuurstelsel.

Dezer dagen is op nieuw een indisch hoofdambtenaar openlijk in het strijdperk der koloniale staatkunde getreden. Wij bedoelen den oud-raad van Indië Jkhr Mr. H. C. van der Wijck. — Alhoewel wij ons met vele zijner uitspraken niet kunnen vereenigen en het ons voorkomt dat de toepassingen des schrijvers volstrekt niet in overeenstemming zijn met de gestelde premissen, achten wij zijne brochure: „Onze koloniale staatkunde. Een beroep op het nederlandsche volk", een belangrijk verschijnsel. Hier willen wij slechts overnemen de uitspraak des schrijvers over de grondtrekken van ons koloniaal stelsel, eene uitspraak die te meer de aandacht verdient, gevloeid als zij is uit de pen van een algemeen geacht en bezadigd man, wiens lange indische loopbaan bekroond werd met het lidmaatschap van het hoogste regeeringskollegie in Indië, die jaren achtereen een sieraad van dit kollegie was, een man eindelijk, die, naar gezegd wordt, door den heer Rochussen werd aangewezen als den aanstaanden en door hem gewenschten Minister van koloniën.

Zie hier hoe de heer van der Wijck zich uitlaat over de oorzaken van den tegenwoordigen toestand van Java, dien hij met zeer sombere kleuren afschildert.

„De oorzaak ligt in niets anders dan het *batig slot*, in het stelsel om Java ten behoeve van Nederland te exploiteeren" (In Nederland verteeren ten nadeele van Indië; in Indië ontbeeren ten voordeele van Nederland, — zie manifest van 1859).

Wel, zal men mij toeroepen, hoe kunt gij, die een trouw dienaar van het kultuurstelsel zijt geweest, die in langdurige staatsdienst kalme bezadigdheid hadt moeten leeren, eene leer voorstaan, welke totdusver slechts door enkele dwaze geniën of radikale heethoofden werd verkondigd, maar die door ieder weldenkend Nederlander van gezonde zinnen met een minachtend schouder-ophalen wordt begroet!

En toch is het zoo; na de meest kalme overweging, kan ik tot geene andere gevolgtrekking komen, dan die der gewraakte geniën en heethoofden, op het gevaar af van te worden uitgekreten „voor een genie of heethoofd?"

neen; daartoe ontbreekt mij alle aanleg — maar voor een radikalen dwaas, iets wat binnen ieders bereik ligt en wat ten allen tijde, zoowel wijzen als gekken, is te beurt gevallen.

Zoowel voor volken en regeeringen, als voor ieder van ons bestaan zedelijke wetten, die niet ongestraft mogen worden overtreden.

Met de bestraffing van het individu, waar hij die wetten te grovelijk overtreedt, belast zich de maatschappij, die den misdadiger aan den strafrechter overlevert.

Bij de volken en regeeringen neemt de Voorzienigheid, of hoe gij de eeuwige bron der rechtvaardigheid wilt noemen, die zorg op zich, en zij kiest bij voorkeur de overtreders zelven tot voltrekkers van haar rechtvaardig, maar onverbiddelijk oordeel.

Het zijn dan niet alleen de slechte hartstochten, op kwalijk begrepen eigenbelang gegrond, die daartoe medewerken; neen, het zijn in de eerste plaats de edelsten in den lande, wier borst het meest van verontwaardiging over onrecht gloeit, zij, die het eerst er op bedacht zijn het gepleegde onrecht goed te maken, die het meest tot den val van het gedoemde, met blindheid geslagen volk medewerken, en zelven als de eerste zoenoffers vallen.

Zoo was het in Frankrijk, zoo zal het ook ons gaan, wanneer wij niet, nu het wellicht nog tijd is, tot inkeer komen.

Reeds duizende jaren geleden werden den mensch de geboden gegeven: „Gij zult in het zweet uws aanschijns uw brood eten." „Gij zult niet stelen." „Gij zult niet begeeren iets dat uws naasten is."

Ieder kind leert en weet dit; maar ook de verhevenste staatkundige wijsbegeerte, en onze hooggeroemde staathuishoudkunde, met hare ingewikkelde stellingen, gaan van geen anderen grondslag uit.

En het zijn deze geboden, die wij in Indië overtreden hebben.

Wij hebben ons ten koste van den Javaan verrijkt, met de vruchten van zijnen arbeid onze staatsschulden betaald, de slaven in West-Indië vrijgekocht en thans nog worden onze spoorwegen daarvan aangelegd.

Aanvankelijk heette het, dat de nood van het moederland dwong om tot de baten van Java de toevlucht te nemen.

Is die verontschuldiging aannemelijk?

Hij die uit nood een ander zijn rechtmatig goed ontneemt, is daarom niettemin schuldig; de wet noemt hem *dief*, en straft hem.

Even schuldig is een volk, dat zijne meerdere macht misbruikt, door een ander te dwingen om voor hem te werken, en door hem de vruchten van zijn arbeid te ontnemen.

Ik ken geene zedeleer die zulk eene handelwijze zou kunnen rechtvaardigen.

En zelfs die verontschuldiging kan niet meer gelden; nu de baten van Java niet meer dienen om den nood van het moederland te lenigen.

Ook voor ons blijft de straf niet weg; men moet blind zijn, om niet te zien.

Zouden wij voor opstand op Java te vreezen hebben, zoude onze koloniale politiek in zulk eene babylonische verwarring geraakt zijn, tot zoo veel onvruchtbaren twist geleid hebben, zoo de bevolking daar vrij ware gebleven

van dwangkultuur en van drukkende heerediensten, en de maatschappij zich daar op eene meer natuurlijke wijze had kunnen ontwikkelen?

Voorzeker niet.

Heeft de strijd op koloniaal gebied, wel bezien, niet de meeste overeenkomst met dien der roovers, die het over de verdeeling van den buit niet eens kunnen worden?

En wie kan berekenen, welk nadeel op den duur aan de natie is berokkend door de verlamming van den geest van handel en onderneming, een gevolg van de gemakkelijke en verzekerde winsten, welke het zoo geprezen konsignatiestelsel opleverde?

En wie zijn hier de schuldigen? Het geheele nederlandsche volk, staatslieden en volksvertegenwoordigers, behouders en liberalen, — zij mogen in de oppositie of aan het bewind geweest zijn, — kooplieden of belastingschuldigen, vromen en onvromen, ik die deze regelen schrijf, en gij, die ze leest (zoo gij nederlander zijt), wij allen hebben ons deel in die schuld; dezen door een stelsel dat tegen de zedekunde en tegen een beter weten indruischt in het leven te roepen en staande te houden, anderen door het af te breken zonder de gevolgen te bedenken, of de ware reden van het kwaad te durven aangrijpen, allen door de vruchten er van te genieten, en daaronder zijn voorzeker niet het minst te laken, degenen die helder genoeg zagen om het stelsel zelf in beginsel te veroordeelen, maar niettemin gretig over zijne baten beschikten.

Waar de schuld zoo algemeen is, zou het overbodig zijn verder te onderzoeken, hoe groot het aandeel van ieder daarin is. Bovendien, er is reeds tot verzadiging toe getwist; het zal veel verstandiger zijn, in stede van elkander bittere en onnutte verwijten te maken, de handen ineen te slaan, om uit den hoogst bedenkelijken en gevaarlijken toestand, waarin wij door gemeene schuld zijn vervallen, te geraken."

Aan het kultuurstelsel wijdt de heer van der Wijck de volgende beschouwingen.

„Men is het vrij wel eens dat het kultuurstelsel niet meer kan behouden worden.

Om het te behouden had men bijtijds het bekende „sit ut est, aut non sit" (waarvan de zin is: beter, het opgeven dan in eene verandering toe te stemmen) moeten bedenken.

Om het een langer leven te doen genieten, had men het in zijn geheel moeten laten, namelijk, in Indië geen vrije drukpers moeten toelaten, noch Europeanen, anders dan in kontrakten met het goevernement, in de binnenlanden moeten gedoogen en geene partikuliere kultuur behooren te dulden.

De geheele natie had als één man het kultuurstelsel moeten voorstaan, even als de slavenstaten in Noord-Amerika het stelsel der slavernij; het had alsdan langer kunnen blijven bestaan, maar zou dan wellicht, even als daar de slavernij, ook in eens gewelddadig ten val zijn gebracht.

Het geheele stelsel van kultures is een stelsel gegrond op willekeur — op willekeurige beschikking over den tijd en de gronden der bevolking; neemt men de willekeur weg, zoo valt het stelsel onmiddellijk in duigen.

Met welke gronden van recht toch is het te verdedigen, dat men een ge-

deelte der bevolking dwingt koffi of suiker voor de regeering te planten, alleen omdat zij woont in de nabijheid, hetzij van gronden welke voor de koffikultuur geschikt zijn, hetzij van eene suikerfabriek; dat men die bevolking zelfs verbiedt hare velden voor de teelt van suikerriet te verhuren, of voor eigen rekening daarop riet te teelen en dit te verkoopen, terwijl de bevolking, die toevallig niet in de nabijheid van voor de teelt geschikte gronden woont, van al die lasten geheel wordt vrijgelaten, en beide bevolkingen voor het overige even zwaar belast zijn.

Is dit iets anders dan willekeur, en zal een nederlandsche wetgever, in de negentiende eeuw, zulk eene willekeur bij de wet durven bekrachtigen?

Iedere poging tot wettelijke regeling der kultures, hetzij van de koffi- hetzij van de suikerkultuur, moet tot hare ontbinding leiden.

Art. 56 van het regeerings-reglement zoude dit reeds lang hebben bewerkt, indien het ware nageleefd, en den inlander werkelijk voor zijn produkt ware betaald geworden wat de vrije kultuur hem opbracht.

Is bovendien het kultuurstelsel niet reeds veroordeeld van het oogenblik af dat men de goevernementskultuur eene *dwang*kultuur heeft genoemd? Een stelsel van dwang laat geen volk zich op den duur welgevallen. Zoodra bij ons het volk de miliciedienst niet meer mocht beschouwen, als eene verplichting om den staat tegen den vijand te verdedigen, maar als een dwang dien de staat hem oplegt in strijd met recht en billijkheid, zal ook bij ons het stelsel van verplichte militaire dienst niet meer zijn vol te houden.

Gelukkig voor ons, dat de Javaan totdusver aan het kultuurstelsel nog niet dat hatelijke begrip schijnt te hebben verbonden, dat hij de kultuur nog beschouwt als eene verplichting jegens den soeverein, en het vrij gerieflijk vindt daarmede het geld te verdienen om zijne belastingen te betalen en nog het een en ander te koopen.

Tocqueville is verbaasd over de onnoozele gemoedelijkheid, waarmede de fransche schrijvers en de regeering over de grieven der bevolking uitwijdden; maar ik vraag in gemoede, geeft niet even veel stof tot verbazing onze naïviteit, waarmede wij, terwijl wij tuk zijn op de voordeelen, welke het kultuurstelsel ons afwerpt, en niet genoeg voor zijne zegeningen kunnen danken, aan de andere zijde: plus javanais, que les javanais," (meer javaansch, dan de javaan zelve) dat stelsel als een dwangstelsel uitkrijten?

En men denke niet dat de eer daarvan toekomt aan de tegenstanders van het stelsel; o neen, met eigen oogen heb ik het gezien — reeds in 1844 of vroeger bezigde de minister Baud in officiëele stukken het woord *dwangkultuur*, en brandmerkte daarmede zijn eigen werk en stelsel.

Men moge hierover de schouders ophalen, of men moge den staatsman bewonderen, bij wien in een onbewaakt oogenblik het gevoel van recht zegevierde over zijn verstand; — maar ik vraag het in allen ernst, is ook hier niet bewaarheid het gezegde „quem Deus vult perdere dementat" — (wien God wil straffen, dien beneemt hij het verstand.)?

Maar hoe dit ook zij, zoo veel is zeker, dat een stelsel, dat door zijn stichter zelven is gebrandmerkt, en sedert onophoudelijk van alle zijden werd bestookt, niet meer voor rehabilitatie vatbaar is.

Hoe lang het nog zal kunnen behouden blijven kan niemand zeggen. Bij

den aanvang van den amerikaanschen oorlog, kon niemand vermoeden, dat reeds na vier jaren tijds de slavernij zou zijn afgeschaft.

Al schrijven wij hier ook in de wet, dat de koffi- of de suikerkultuur zal behouden blijven — het zal niet baten — geene wet zal het onhoudbare houdbaar maken. Ook de slavenstaten van Noord-Amerika hebben een aantal wetten tot behoud, bescherming en uitbreiding der slavernij weten door te drijven. Wat heeft het hen geholpen?

Wij mogen dus niet rekenen op het behoud der voordeelen van dat stelsel. En is het dan niet verstandiger bijtijds vrijwillig daarvan afstand te doen, dan ze, wellicht iets vroeger, wellicht iets later, tegen wil en dank, te moeten verliezen?

Doen wij het nu, men zal er ons nog dankbaar voor zijn, en die opoffering — zoo het eene opoffering is — zal voor ons in den vervolge rijke vruchten dragen; er is alle redelijke grond dit aan te nemen. Het moge nog voor velen duister zijn, dat de deugd hier op aarde hare belooning vindt, maar weinigen betwijfelen het — zij ondervinden dit zelven dagelijks — dat verstand het steeds op den duur van onverstand moet winnen.

Petroleumontginning in Nederlandsch Indië en in het bijzonder op Java.

Met de jongste mail ontvingen wij uit Indië de vierde aflevering van het elfde deel van het Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch Indië, uitgegeven door de Nederlandsch-indische maatschappij van nijverheid en landbouw. Deze aflevering is niet minder belangrijk dan de nommers die wij in de laatste jaren van genoemd tijdschrift gewoon zijn te ontvangen. Wij meenen hier meer in het bijzonder de aandacht te mogen vestigen op de bijdragen, in de bedoelde aflevering bevat, over het voorkomen van petroleum in Nederlandsch Indië en de waarschijnlijkheid dat men daar, speciaal ook op Java, petroleumbronnen zal kunnen aanboren, rijk genoeg om den ondernemers dezer industrie, die elders reeds zoovele millioenen schats heeft voortgebracht, rijkelijk te beloonen en in Indië eene nieuwe industrie op uitgebreide schaal te vestigen. Van de bijdragen, die wij hier op het oog hebben is er een, van den heer J. C. Bernelot Moens, handelende over het onderzoek eener aardoli, voorkomende in Zuidoostelijk Borneo tusschen Lampeon en Priengin, eene andere, van den heer J. Beerink, over eene rijke aardoli-soort voorkomende op Java (in Banjoemas) en eene derde van Junghuhn, over de exploitatie van aardoli op Java. — Waar wij echter vooral de aandacht op wenschen te vestigen is eene hoogst belangrijke bijdrage van den heer W. H. de Greve, ingenieur van het mijnwezen en getiteld: Petroleum of aardoli en haar voorkomen in Nederlandsch Indië. In dit uitmuntend geschreven stuk, dat tevens eene heldere uiteenzetting bevat van de petroleumkwestie en van de verbazende ontwikkeling, door de petroleumnijverheid ook aan de fabrikatie van paraffine en andere uit de aardoli verkrijgbare handelsprodukten gegeven, geeft de

heer de Greve een overzicht van de bekende vindplaatsen van petroleum in Nederlandsch Indië, vindplaatsen die vooral op Java reeds zeer talrijk zijn; — en hij is van meening dat de aanboring op meerdere plaatsen rijke uitkomsten belooft, vooral in de residentiën Samarang, Rembang en Soerabaya. Hij verklaart echter dat het indisch goevernement de petroleumbronnen in Indië niet zelf wil ontginnen, maar die ontginning wenscht te doen geschieden door de partikuliere nijverheid en alzoo de opsporing van de te verwachten rijkdommen aan haar ondernemingsgeest over te laten. De heer de Greve meent, dat er alle grond bestaat om er toe bij te dragen tot dien geest op te wekken, en hij besluit zijne bijdrage dan ook met den wensch dat zij moge bijdragen om de aandacht van kapitalisten en ondernemende personen op deze aangelegenheid te vestigen, en dat deze tak van nijverheid zich weldra over Java moge verspreiden en eene eervolle plaats in de industrie van dat eiland innemen.

Eene korte aanwijzing van een der belangrijkste streken ter ontginning nemen wij hier met de eigen woorden des verdienstelijken schrijvers over:

„Het belangrijkste gedeelte van deze groep (van Midden-Java) met het oog op eene ontginning van aardoli, bevindt zich, volgens mijn gevoelen, in de residentiën Samarang en Rembang. Vooreerst doorsnijdt de spoorweg naar de Vorstenlanden een deel van dit gebied. Zoowel op talrijke plaatsen in Demak en Grobogan, als in Blora, Toeban en Bodjonegoro, in de boschstreken van Gendingan en aan de kanten van het hoogland van Salatiga en Oenarang komt aardoli in meerdere of mindere mate voor. Met grond mag men derhalve verwachten, dat de diepere lagen van dat tertiair gebergte rijke petroleum-beddingen zullen bevatten. Ik meen daarom de afdeelingen Grobogan en Blora te mogen aanraden als de streken, waar men, met kans van slagen, de boringen zou kunnen aanvangen." — Oost-Java en meer in het bijzonder de regentschappen Soerabaya en Grissee zijn echter nog rijker aan petroleum dan Midden-Java. In het regentschap Soerabaya wordt thans reeds jaarlijks eene hoeveelheid van meer dan 300 pikols petroleum vrijwillig door den bodem opgeleverd, en het is waarschijnlijk dat boringen hier ergens op rijke aardolibeddingen zullen treffen. De heer de Greve is dan ook van oordeel dat voor eene ontginning allereerst Oost-Java en daarna Midden-Java in aanmerking zal dienen te komen.

Het koffi-monopolie in het rijk van Boni.

In een hoogst belangrijk artikel van den heer J. A. Bakkers, thans goeverneur van Celebes en onderhoorigheden, over het leenvorstendom Boni, opgenomen in de met de jongste mail hier ontvangen aflevering van het Tijdschrift voor indische taal-, land- en volkenkunde (15e deel, 1e en 2e aflev.), komt volgende opmerking voor omtrent de koffikultuur in Boni.

„De koffi wordt het meest gekultiveerd op het gebergte in de omstreken van Pasempa en Siboeloo (Awang-tangka).

Het is echter te bejammeren dat de zorg voor het jeugdige plantsoen, het plukken en bereiden der vruchten nog zeer veel te wenschen overlaat; iets dat

evenwel niemand bevreemden zal, wanneer men in aanmerking neemt dat de koffi-handel in dit rijk een monopolie is niet alleen van den vorst en van sommige prinsen, maar zelfs van een van 's vorsten meest geliefde bijzitten, en het volk voor een pikol koffi niet meer dan *f* 12 à *f* 14 ontvangt, niettegenstaande die te Badjowa aan de handelaren voor *f* 25 tot *f* 30, en te Makassar voor *f* 30 tot *f* 32 verkocht wordt.

Geen wonder dus, dat het volk, dat daarvan kennis draagt, niet dan *gedwongen* tot het planten van deze zoo winstgevende kultuur (lees koffi) overgaat."

Naar dezen maatstaf kan men afmeten hoe geliefd de koffikultuur is bij de inlanders op Java, die *nog minder* voor een pikol koffi ontvangen, slechts *f* 11½ (eerst over 1865 *f* 12.), van het nederlandsch goevernement dan de Boniër van zijn vorst. — En toch betaalt het indisch goevernement thans ruim *f* 3 per pikol méér dan in 1857, toen slechts *f* 8½ voor een pikol koffi aan de inlandsche bevolking werd tegoedgedaan. Zelfs thans echter staat de nederlandsche regeering, wat de betaling der koffi betreft, in billijkheid nog beneden de onbeschaafde vorsten van Boni. Mag dat voortduren? Moet men er niet met alle kracht op blijven aandringen dat het koffi-stelsel ten spoedigste herzien worde?
